

ISSN 2409-6857 (Print)
ISSN 2415-735X (Online)

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

НАУКОВИЙ ВІСНИК УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія «Економіка»

Збірник наукових праць

Випуск 1(51)

Ужгород, 2018

Редакційна колегія:

В.П. Мікловда – доктор економічних наук, професор, член-кор. НАН України (Ужгородський національний університет) (**головний редактор**)

В.І. Ярема – доктор економічних наук, професор (Ужгородський національний університет) (**заступник головного редактора**)

Н.Н. Пойда-Носик – кандидат економічних наук, доцент (Ужгородський національний університет) (**відповідальний редактор**)

В.О. Огородник – кандидат економічних наук, доцент (Ужгородський національний університет) (**відповідальний секретар**)

В.П. Приходько – доктор економічних наук, професор (Ужгородський національний університет)

І.І. Черленяк – доктор наук з державного управління, професор (Ужгородський національний університет)

М.А. Лендел – доктор економічних наук, професор, член-кор. НААН України (Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ)

В.П. Волков – доктор технічних наук, професор (Запорізький національний університет)

П. Кузмішин – доктор економічних наук, професор (Кошицький технічний університет, Словаччина)

В. Шмаль – доктор технічних наук, професор (Інститут Фасіліті Менеджмент, Німеччина)

В.В. Готра – доктор економічних наук, доцент (Ужгородський національний університет)

Л.А. Горошкова – доктор економічних наук, доцент (Запорізький національний університет)

Й.Я. Даньків – кандидат економічних наук, професор (Ужгородський національний університет)

Н.Ю. Кубіній – кандидат економічних наук, професор (Ужгородський національний університет)

С.В. Сембер – кандидат економічних наук, доцент (Ужгородський національний університет)

С.С. Слава – кандидат економічних наук, доцент (Ужгородський національний університет)

Н.М. Гапак – кандидат економічних наук, доцент (Ужгородський національний університет)

Р.Й. Бачо – кандидат економічних наук, доцент (Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II)

Г.М. Кампо – кандидат економічних наук, доцент (Ужгородський національний університет)

Рецензенти:

Доктор економічних наук, професор В.І. Ярема

Доктор економічних наук, професор В.П. Приходько

Адреса редакції: 88017, м. Ужгород, вул. Університетська, 14, Економічний факультет ДВНЗ «УжНУ», кімн. 405, тел.: (0312) 64-25-56, e-mail: visnyk-ekon@uzhnu.edu.ua

Офіційний сайт збірника: <http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua>

Засновник і видавець збірника наукових праць – ДВНЗ «УжНУ». Адреса: 88000, м.Ужгород, вул. Підгірна, 46.

Видається з травня 1994 року. Збірник наукових праць виходить двічі на рік.

Свідоцтво про державну реєстрацію серія КВ № 7972 від 9 жовтня 2003 року.

З 2000 року фаховий науковий журнал «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка» знаходиться у переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук ([Наказ Міністерства \(МОН України\) від 12.05.2015 р. №528 «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 28 квітня 2015 року» \(Додаток 10\)](#)).

У 2014 році Міжнародний Центр періодичних видань (ISSN International Centre, Париж) включив науковий фаховий журнал «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка» до міжнародного реєстру періодичних засобів масової інформації і надав йому числовий код міжнародної ідентифікації: **ISSN 2409-6857 (Print), ISSN 2415-735X (Online)**.

Фаховий науковий журнал «Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка» представлено у наукометричних базах даних, репозиторіях та пошукових системах:

- CrossRef (США);
- Index Copernicus (Польща);
- Російський індекс наукового цитування (Росія);
- Google Scholar (США);
- Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського (Україна).

Рекомендовано до друку Вченою радою Ужгородського національного університету, протокол № 4 від 13.04.2018 р.

ISSN 2409-6857 (Print)
ISSN 2415-735X (Online)

**MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
STATE HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENT
«UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY»**

**SCIENTIFIC BULLETIN
OF UZHHOROD
UNIVERSITY**

Series «Economics»

Collection of Scientific Papers

Issue 1 (51)

Uzhhorod, 2018

Editorial board:

Miklovda V. – Doctor of Science, Professor, Corresponding Member of the Academy of Sciences of Ukraine (Uzhhorod National University) (**editor-in-chief**)

Yarema V. – Doctor of Science, Professor (Uzhhorod National University) (**deputy editor-in-chief**)

Poyda-Nosyk N. – Ph.D., Associate Professor (Uzhhorod National University) (**executive editor**)

Ohorodnyk V. – Ph.D., Associate Professor (Uzhhorod National University) (**executive secretary**)

Prykhodko V. – Doctor of Science, Professor (Uzhhorod National University)

Cherlenyak I. – Doctor of Science, Professor (Uzhhorod National University)

Lendiel M. – Doctor of Science, Professor, Corresponding Member of the NAAS of Ukraine (Uzhgorod Trade and Economic Institute KNTEU)

Volkov V. – Doctor of Science, Professor (Zaporizhzhya National University)

Kuzmishyn P. – Doctor of Science, Professor (The Technical University of Košice, Slovakia)

Shmal W. – Doctor of Science, Professor. (Institute of Facility Management, Germany)

Hotra V. – Doctor of Science, Associate Professor (Uzhhorod National University)

Horoshkova L. – Doctor of Science, Associate Professor (Zaporizhzhya National University)

Dankiv Yo. – Ph.D., Professor (Uzhhorod National University)

Kubiniy N. – Ph.D., Professor (Uzhhorod National University)

Sember S. – Ph.D., Associate Professor (Uzhhorod National University)

Slava S. – Ph.D., Associate Professor (Uzhhorod National University)

Hapak N. – Ph.D., Associate Professor (Uzhhorod National University)

Bacho R. – Ph.D., Associate Professor (Ferenc Rákóczi II Transcarpathian Hungarian Institute)

Kampo G. – Ph.D., Associate Professor (Uzhhorod National University)

Reviewers:

Doctor of Economics, Professor Yarema V.

Doctor of Economics, Professor Prykhodko V.

Editorial address: 88017, Ukraine, Uzhhorod, Universitetska str, 14, Economic Faculty of Uzhhorod National University, room 405, tel.: (0312) 64-25-56, e-mail: visnyk-ekon@uzhnu.edu.ua

The official website of the bulletin: <http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua>

Founder and publisher of the scientific bulletin - SHEE "UzhNU". Address: 88000, Uzhhorod, Pidhirna str., 46.

The Bulletin was founded in May 1994. The collection of scientific papers comes out twice a year.

Certificate of registration of print media series KV № 7972 of October 9, 2003.

Since 2000, professional scientific journal "Scientific Bulletin of the Uzhhorod University. Series "Economics" is in the list of scientific professional editions of Ukraine in which can be published the results of dissertations for the degree of doctor and candidate of sciences ([The Order of the Ministry \(MES Ukraine\) from 12.05.2015 №528 «On the approval of decisions of the Certifying Board of the Ministry on the activity of academic councils from April 28, 2015 "\(Annex 10\)\).](#)

In 2014, the International Center for periodicals (ISSN International Centre, Paris) included scientific professional journal «Scientific Bulletin of the Uzhhorod University. Series «Economics» to an International Register of periodic media and gave it a numeric code of international identification: **ISSN 2409-6857** (Print), **ISSN 2415-735X** (Online).

Professional scientific journal «Scientific Bulletin of the Uzhhorod University. Series «Economics» is presented in scientometric databases, repositories and search engines:

- CrossRef (USA);
- Index Copernicus (Poland);
- Russian scientific citation index (Russia);
- Google Scholar (USA);
- National Library of Ukraine named after Vernadsky (Ukraine).

Recommended for publication by the Academic Council of Uzhhorod National University, minutes from №4 13.04.2018

ISSN 2409-6857 (Print)
ISSN 2415-735X (Online)

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ
ГОСУДАРСТВЕННОЕ ВЫСШЕЕ УЧЕБНОЕ ЗАВЕДЕНИЕ
«УЖГОРОДСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»**

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК УЖГОРОДСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Серия «Экономика»

Сборник научных трудов

Выпуск 1 (51)

Ужгород, 2018

Редакционная коллегия:

В.П. Микловда – доктор экономических наук, профессор, член-корр. НАН Украины (Ужгородский национальный университет) (**главный редактор**)

В.И. Ярема – доктор экономических наук, профессор (Ужгородский национальный университет) (**заместитель главного редактора**)

Н.Н. Пойда-Носик – кандидат экономических наук, доцент (Ужгородский национальный университет) (**ответственный редактор**)

В.О. Огородник – кандидат экономических наук, доцент (Ужгородский национальный университет) (**ответственный секретарь**)

В.П. Приходько – доктор экономических наук, профессор (Ужгородский национальный университет)

И.И. Черленяк – доктор наук по государственному управлению, профессор (Ужгородский национальный университет)

М.А. Лендел – доктор экономических наук, профессор, член-корр. НААН Украины (Ужгородский торгово-экономический институт КНТЭУ)

В.П. Волков – доктор технических наук, профессор (Запорожский национальный университет)

П. Кузмишин – доктор экономических наук, профессор (Кошицкий технический университет, Словакия)

В. Шмаль – доктор технических наук, профессор (Институт Фасилити Менеджмент, Германия)

В.В. Готра – доктор экономических наук, доцент (Ужгородский национальный университет)

Л.А. Горошкова – доктор технических наук, доцент (Запорожский национальный университет)

Й.Я. Данькив – кандидат экономических наук, профессор (Ужгородский национальный университет)

Н.Ю. Кубиний – кандидат экономических наук, профессор (Ужгородский национальный университет)

С.В. Сембер – кандидат экономических наук, доцент (Ужгородский национальный университет)

С.С. Слава – кандидат экономических наук, доцент (Ужгородский национальный университет)

Н.М. Гапак – кандидат экономических наук, доцент (Ужгородский национальный университет)

Р.Й. Бачо – кандидат экономических наук, доцент (Закарпатский венгерский институт им. Ференца Ракоци II)

Г.М. Кампо – кандидат экономических наук, доцент (Ужгородский национальный университет)

Рецензенты:

Доктор экономических наук, профессор В.И. Ярема

Доктор экономических наук, профессор В.П. Приходько

Адрес редакции: 88017, г. Ужгород, ул. Университетская, 14, Экономический факультет ДВНЗ «УжНУ»,
комн. 405, тел. : (0312) 64-25-56, e-mail: visnyk-ekon@uzhnu.edu.ua

Официальный сайт сборника: <http://www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua>

Основатель и издатель сборника научных трудов - ДВНЗ «УжНУ». Адрес: 88000, г. Ужгород, ул. Подгорная, 46.

Издается с мая 1994 года. Сборник научных трудов выходит дважды в год.

Свидетельство о государственной регистрации серия КВ № 7972 от 9 октября 2003 года.

С 2000 года профессиональный научный журнал «Научный вестник Ужгородского университета. Серия «Экономика» находится в перечне научных специализированных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук ([Приказ Министерства \(МОН Украины\) от 12.05.2015 г. №528 «Об утверждении решений Аттестационной коллегии Министерства по деятельности специализированных ученых советов от 28 апреля 2015 года» \(Приложение 10\)](#)).

В 2014 году Международный Центр периодических изданий (ISSN International Centre, Париж) включил научный профессиональный журнал «Научный вестник Ужгородского университета. Серия «Экономика» в международный реестр периодических средств массовой информации и предоставил ему числовой код международной идентификации: **ISSN 2409-6857 (Print)**, **ISSN 2415-735X (Online)**.

Профессиональный научный журнал «Научный вестник Ужгородского университета. Серия «Экономика» представлен в наукометрических базах данных, репозиториях и поисковых системах:

- CrossRef (США);
- Index Copernicus (Польша);
- Российский индекс научного цитирования (Россия);
- Google Scholar (США);
- Национальная библиотека Украины им. В. И. Вернадского (Украина).

Рекомендовано к печати Ученым советом Ужгородского национального университета, протокол №4 от 13.04.2018 г.

ЗМІСТ

Розділ 1. МАКРОЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мікловда В.П., Кубіній В.В., Сусіденко В.Т., Югас Е.Ф.

Матриця компетенцій як інструмент стратегічного управління 19

Амброзі М.М.

Окремі питання причинності в економіці 23

Жулканич В.О.

Еколого-економічні й організаційні важелі управління природокористуванням 28

Заглинська Л.В., Заглинський А.О.

Основи розвитку системи відносин зайнятості населення України 38

Кальницька М.А., Стецишин В.Р.

Демографічна криза як складова економічно розвинутих країн 43

Кравченко В.О.

Крос-культурний менеджмент в реалізації стратегії розвитку міжнародних компаній 47

Сержанов В.В., Кубіній Н.Ю., Мінкович В.Т.

Довіра як управлінський механізм підготовки конкурентоспроможних фахівців 53

Розділ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Біланіч Л.В., Голубка О.Я.

Методи державного регулювання та підтримки соціального підприємництва в Україні 59

Горобець Н.М.

Обґрунтування управлінського рішення щодо вирощування картоплі в агропідприємствах на підставі SWOT-аналізу 68

Зайцева О.І., Жосан Г.В.

Впровадження соціально-етичного маркетингу в систему адаптивного управління підприємствами в умовах усвідомлення споживання 74

Колісник Г.М., Штулер Г.Г.

Види та умови розвитку системи державного регулювання витратами підприємництва 79

Костенко А.О., Пашико П. В.

Розбудова системи управління ризиками в частині відбору підприємств для проведення митного аудиту в Україні 86

Переверзева А.В.

Оцінка рівня життя в об'єднаних територіальних громадах: національні та міжнародні стандарти 91

Письмак В.О.

Аутсорсинг логістичних послуг як інструмент удосконалення міжнародних ланцюгів постачання 95

Стахова Н.П., Штерма Т.В.

Вплив ПДВ на стан оборотного капіталу підприємств реального сектора економіки 101

Ципліцька О.О.

Соціальні виміри модернізації української економіки: використання європейського досвіду 110

Черленяк І.І., Курей О.А.

Дуальність смислової платформи технології ділового адміністрування 117

Чичкало-Кондрацька І.Б., Власюк А.О., Кондрацька Д.С.

Пріоритети реалізації національних економічних інтересів України в умовах дії ЗВТ+ З ЄС 126

Розділ 3. РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Батьковець Н.О., Батьковець Г.А.

Купівельна поведінка споживачів та її вплив на розвиток регіону 133

Гаврилко П.П., Колодійчук А.В., Важинський Ф.А.

Сільський зелений туризм як фактор активізації економічної діяльності сільського населення 137

<i>Долга Г.В.</i> Антикризовий менеджмент підприємств тимчасового розміщення Буковини в умовах соціально-економічної нестабільності.....	142
<i>Лендел М.А., Морохович В.С.</i> Вплив макроекономічної ситуації на розвиток туристичної галузі Закарпатської області.....	149
<i>Лендел М.А., Газуда С.М., Газуда Л.М.</i> Туристично-рекреаційний комплекс у системі соціально-економічного розвитку сільських територій транскордонного регіону.....	153
<i>Мазур А.В., Ливдар М.В., Дідух О.В.</i> Механізм надання державних та місцевих гарантій для фінансування проектів сталого розвитку.....	161
<i>Палига Є.М., Циганко Л.А.</i> Вдосконалення оцінки впливу базових інститутів на розвиток видавничо-поліграфічної діяльності.....	165
<i>Цанько О.О.</i> Аналіз стану інвестиційного середовища Львівської області	170
Розділ 4. ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ І ГАЛУЗЕЙ	
<i>Вепренцова К.А.</i> Особливості визначення фінансової стійкості на прикладі підприємств фармацевтичної промисловості...	176
<i>Водовозов Є.Н., Палант О.Ю.</i> Аналіз можливостей впровадження е-квитка в наземному громадському транспорті.....	182
<i>Газуда М.В., Стеців М.Р.</i> Окремі аспекти комунікаційних функцій управління на засадах оптимізації.....	186
<i>Гайдаєнко О.М.</i> Удосконалення методики аналізу ефективності діяльності торговельних підприємств.....	191
<i>Гвіздова Є.</i> Органічне землеробство як ключовий індикатор сталого розвитку туризму, сільського туризму, агротуризму та екологічного туризму.....	197
<i>Грановська В.Г.</i> Концептуальні засади формування інституційного середовища аграрних підприємств.....	201
<i>Гращенко І.С., Краснюк С.О., Кустаровський О.Д.</i> Удосконалення економіко-математичного моделювання результатів впровадження окремих елементів адаптивної антикризової політики компаній транспортної галузі України.....	205
<i>Гусаріна Н.В.</i> Інформаційна підтримка управління інноваційним розвитком виробництва в умовах невизначеності.....	212
<i>Гуштан Т.В., Лазур С.П., Лалакулич М.Ю.</i> Інструментарій управління товарним асортиментом торговельних мереж	217
<i>Данилевич Н.С., Поплавська О.М., Олішевська А.В.</i> Оцінювання персоналу: практика використання сучасних методів, можливості поширення в Україні.....	223
<i>Магденко С.О.</i> Моделювання комплексної оцінки розвитку підприємств м'ясопереробної галузі	230
<i>Мазур В.С.</i> Рівнева стратегія – ефективний маркетинговий інструмент в готельній індустрії.....	236
<i>Павликівська О.І., Кіляр О.Р.</i> Інформаційне забезпечення управління соціально відповідальною діяльністю підприємств.....	243
<i>Передало Х.С., Козар Г.А.</i> Соціальні мережі як інструмент формування ділової репутації підприємства.....	250
<i>Постол А.А.</i> Удосконалення складових та механізмів інституційного забезпечення конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств.....	257

<i>Сас Л.С.</i> Інноваційний менеджмент у процесі технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств.....	262
<i>Соколова Л.В., Колісник О.В., Соколов О.Є.</i> Науково-методичний підхід до оцінки мотивації праці фахівців ІТ-підприємств на основі компетенцій.....	266
<i>Швець І.Б., Следь О.М., Аль-Газу А. А. М.</i> Оцінка результативності міжнародної маркетингової стратегії при виході промислового підприємства на ринок Йорданії.....	273
<i>Шевців Л.Ю., Курій І.Я.</i> Дослідження сучасних аспектів обліку і аналізу розрахунків з оплати праці в умовах сталого розвитку.....	281
<i>Шевчук Н.С.</i> Методичні аспекти управлінського аналізу сучасних будівельних підприємств.....	288
<i>Шинкар С.М.</i> Прогнозування зміни економічної безпеки підприємств нафтогазової промисловості.....	292
<i>Юрченко М.С., Акименко А.М.</i> Модель визначення оптимального часу поставки продукції в умовах невизначеності.....	298
Розділ 5. ФІНАНСИ І БАНКІВСЬКА СПРАВА	
<i>Барабаш Л.В., Ролінський О.В., Кобилянський М.О.</i> Формування джерел фінансування оборотних активів сільськогосподарських підприємств.....	303
<i>Варцаба В.І.</i> Проблеми забезпечення фінансової стійкості банківської системи України.....	311
<i>Грубляк О.М., Карвацький М.В.</i> Оцінка ефективності реформування системи міжбюджетних відносин в Україні.....	317
<i>Дребіт Г.М.</i> Аналітична складова в плануванні і контролі грошових потоків енергопостачальних компаній України... ..	322
<i>Житар М.О.</i> Теоретичні засади фінансової архітектури економіки України.....	331
<i>Костогриз В.Г., Хуторна М.Е.</i> Державні банки у системі забезпечення фінансової стабільності банківського сектору України.....	335
<i>Миськів Г.В., Фурсіна О.В.</i> Теоретичні та практичні аспекти інвестування розвитку аграрних підприємств України	342
<i>Мокрішова В.</i> Статус екологічних податків у податковій системі Словачької Республіки в контексті екологічної політики Європейського Союзу.....	348
<i>Огородник В.О., Заславська О.І., Сіра Е.О.</i> Оцінка вартості ресторану як цілісного майнового комплексу.....	352
<i>Павлюк О.О.</i> Розвиток систем банківського нагляду в країнах Східної Європи.....	356
<i>Пантелєєва Н.М.</i> Інноваційна технологія блокчейн у системі управління державними фінансами	363
<i>Пап В.В., Бошота Н.В.</i> Фіскальна роль податкових надходжень туристичних підприємств країни.....	370
<i>Силкін О.С.</i> Формування класифікаційних підходів до визначення сутності фінансової безпеки підприємства в сучасних економічних умовах.....	375
<i>Танклевська Н.С., Ярмоленко В.В.</i> Тенденції розвитку страхування сільськогосподарських культур в Україні.....	381

<i>Хомин І. П., Синькевич Н.І.</i> Правила оподаткування й фіскальні вилучення: проблема відповідальності	387
<i>Шот А.П.</i> Аналіз впливу діяльності туристичного бізнесу на доходи місцевих бюджетів.....	393
Розділ 6. БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ	
<i>Вигівська І.М., Макарович В.К.</i> Особисті компетенції бухгалтера та їх вплив на організацію бухгалтерського обліку.....	401
<i>Голочалова І.М., Цуркану В.І.</i> Бухгалтерський облік винагороди на основі акцій в інноваційній економіці.....	407
<i>Карпенко І.В.</i> Методика обліку трансфертного ціноутворення на підприємствах торгівлі.....	416
<i>Коваль С.В.</i> Удосконалення обліку товарних операцій аграрних підприємств шляхом використання автоматизованих систем обробки інформації.....	425
<i>Олійник Є.В.</i> Аудит в Україні: становлення, проблеми та перспективи розвитку.....	430
<i>Савчук Т.В., Негрич І.М., Побігун С.А.</i> Резервний капітал: економіко-правове забезпечення формування і використання.....	436
<i>Семанюк В.З.</i> Облікова філософія в системі теоретичного знання.....	442
<i>Сокіл О.Г.</i> Концепція стандартизації обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств.....	449
<i>Сокольська Р.Б., Зелікман В.Д., Фандєєва І.А.</i> Методичний підхід до визначення трудомісткості облікових робіт	457
<i>Толмачова А.М.</i> Основи формування облікової політики неприбуткових організацій.....	463
<i>Шепель І.В.</i> Актуальні аспекти організації бухгалтерського обліку і аналізу використання машинно-тракторного парку аграрних підприємств.....	468
<i>Ясінська А.І., Микитюк Н.О.</i> Класифікація трансакційних витрат для потреб управлінського обліку.....	475
ANNOTATION	481
АННОТАЦІЯ	500

CONTENT

Section 1. MACROECONOMIC RESEARCH

<i>Miklova V., Kubiniy V., Susidenko V., Yuhas E.</i> The matrix of competencies as a strategic management instrument.....	19
<i>Ambrozy M.</i> Selected issues of causality in economics.....	23
<i>Zhulkanych V.</i> Ecological-economic and organizational levers of environmental management.....	28
<i>Zahlynska L., Zahlynskyi A.</i> Development foundations for employment system of Ukraine's population.....	38
<i>Kal'nyts'ka M., Stetsyshyn V.</i> Demographic crisis as the component of economically developed countries.....	43
<i>Kravchenko V.</i> Cross-cultural management in implementation of international companies' development strategy	47
<i>Serzhanov V., Kubiniy N., Minkovych V.</i> Trust as a management mechanism for the training competitive professionals.....	53

Section 2. ECONOMICS AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

<i>Bilanych L., Holubka A.</i> Methods of government regulatory and support of social enterprises in Ukraine.....	59
<i>Horobets N.</i> Substantiation of the management decision for growing potatoes in agro-enterprises on the basis of SWOT-analysis.....	68
<i>Zaitseva O., Zhosan G.</i> Implementation of socio-ethical marketing in the system of adaptive administration of enterprises in conditions of awareness consumption.....	74
<i>Kolisnyk G., Stuler G.</i> Types and conditions for development of the system of state regulation of expenses of entrepreneurship.....	79
<i>Kostenko A.O., Pashko P.V.</i> Development of risk management systems in part of selection of economic operators for conducting customs audit in Ukraine.....	86
<i>Pereverzieva A.</i> Assessment of living standards in the joint territorial communities: national and international standards.....	91
<i>Pysmak V.</i> Outsourcing of logistics services as a tool for improving international supply chains.....	95
<i>Stakhova N., Shterna T.</i> The effect of VAT on the working capital of enterprises in the real sector of the economy.....	101
<i>Tsyplitska O.</i> Social dimensions of Ukrainian economy modernization: use of European experience	110
<i>Cherlenjak I., Kurei O.</i> Duality of the semantic platform of business administration technology.....	117
<i>Chyckalo-Kondratska I., Vlasiuk A., Kondratska D.</i> Priorities for the implementation of Ukraine's national economic interests in the framework of the FTA+ with the EU.....	126

Section 3. REGIONAL SOCIO-ECONOMIC STUDIES

<i>Batkovets N., Batkovets G.</i> Purchasing behavior of consumers and its impact on the regional development.....	133
<i>Havrylko P., Kolodiychuk A., Vazhynsky F.</i> Rural green tourism as a factor in the economic activity of the rural population activation.....	137

<i>Dolha H.</i> Anti-crisis management of temporarily located enterprises of Bukovina under the conditions of socio-economic instability.....	142
<i>Lendel M., Morokhovych V.</i> The influence of the macroeconomic situation on the development of tourism in the Transcarpathian region.....	149
<i>Lendyel M., Gazuda S., Gazuda L.</i> Tourist recreational complex in the system of socio-economic development of rural areas of the transboundary region.....	153
<i>Mazur A., Lyvdar M., Didukh O.</i> Mechanism of providing state and local guarantees to finance sustainable development projects.....	161
<i>Palyga Ye.</i> Improvement of assessment of the influence of basic institutes on the development of printing and publishing activity.....	165
<i>Tsanko O.</i> Analysis of the investment environment in L'viv region.....	170
Section 4. ENTERPRISES AND INDUSTRIES ECONOMY	
<i>Veprentsova K.</i> Features of determination of financial stability on the example of the pharmaceutical industry.....	176
<i>Vodovozov Ye., Palant O.</i> Analysis of the possibilities of introducing e-ticket in ground public transport.....	182
<i>Gazuda M., Stetsiv M.</i> Specific aspects of managerial communication functions on the basis of optimization.....	186
<i>Haidaenko O.</i> Improvement of the methodology for analyzing the effectiveness of trading companies.....	191
<i>Hvizdova E.</i> Organic farming as a key pillar of sustainable tourism development – rural tourism, agro-tourism and eco-tourism.....	197
<i>Granovska V.</i> Conceptual bases for formation of institutional environment of agricultural enterprises.....	201
<i>Graschenko I., Krasnyuk M., Kustarovskiy O.</i> Improvement of economic and mathematical modeling of results of implementation of certain elements of the adaptive anticrisis policy of the companies in the transport industry of Ukraine.....	205
<i>Gusarina N.</i> Information support for management of innovative development of production under uncertainty.....	212
<i>Hushtan T., Lazur S., Lalukulych M.</i> Tools for managing the product range of retail chains.....	217
<i>Danylyevych N., Poplavska O., Olishavska A.</i> Personnel evaluation: the practical usage of modern methods and the possibility to apply them in Ukraine.....	223
<i>Magdenko S.</i> Modeling of complex evaluation of development of meat processing industry enterprises.....	230
<i>Mazur V.</i> Tier strategy – an effective marketing instrument in hotel industry	236
<i>Pavlykivska O., Kilyar O.</i> Information support for the management of socially responsible activity of the enterprises.....	243
<i>Peredalo Kh., Kozar G.</i> Social networks as a tool for business reputation creation.....	250
<i>Postol A.</i> Improvement of the components and mechanisms of institutional support for the competitive development of agrarian enterprises.....	257

<i>Sas L.</i> Innovation management in the process of technological upgrading of production in agricultural enterprises.....	262
<i>Sokolova L., Kolesnik O., Sokolov O.</i> The scientific- methodical approach to evaluation of work motivation of IT enterprises specialists on the basis of competencies	266
<i>Shvets I., Sled A., Al-Ghozou A.</i> Assessing the effectiveness of international marketing strategy of industrial enterprises in the Jordan market.....	273
<i>Shevtsiv L. Kuriy I.</i> Research of current aspects of accounting and analysis of labor expenses calculations in conditions of sustainable development.....	281
<i>Shevchuk N.</i> Methodical aspects of modern construction enterprises managerial analysis	288
<i>Shynkar S.</i> Forecasting changes in the economic security of enterprises in the oil and gas industry.....	292
<i>Yurchenko M., Akimenko A.</i> Model of determination of products delivery optimum time in uncertain conditions.....	298
Section 5. FINANCE AND BANKING	
<i>Barabash L., Rolinsky A., Kobylansky M.</i> Formation of sources of financing current assets at agricultural enterprises.....	303
<i>Vartsaba V.</i> Problems of ensuring financial stability of Ukraine's banking system.....	311
<i>Hrubliak O., Karvatskiy M.</i> Evaluation of the effectiveness of reforming the system of interbudgetary relations in Ukraine.....	317
<i>Drebit G.</i> Analytical component in the planning and control of cash flows of Ukrainian energy supply companies.....	322
<i>Zhytar M.</i> Theoretical bases of financial architecture of Ukraine.....	331
<i>Kostogryz V., Khutorna M.</i> State banks in the system of ensuring financial stability of the banking sector of Ukraine.....	335
<i>Myskiv G., Fursina O.</i> Theoretical and practical aspects of investment development of Ukraine's agricultural enterprises.....	342
<i>Mokrisova V.</i> The status of environmental taxes in the tax system of the Slovak republic in the context of the European union's environmental policy.....	348
<i>Ohorodnyk V., Zaslavska O., Sira E.</i> Assesment of a value of a restaurant as an integrated property complex.....	352
<i>Pavliuk O.</i> Development of banking supervision systems in the Eastern European countries.....	356
<i>Pantielieieva N.</i> The innovative blockchain technology in the system of public finance management.....	363
<i>Papp V., Boshota N.</i> Fiscal role for tax receipts of tourist enterprises of the country.....	370
<i>Sylkin O.</i> Formation of classification approaches to the definition of the essence of financial security of an enterprise in the current economic conditions.....	375
<i>Tanklevska N., Yarmolenko V.</i> Trends in development of agricultural crop insurance in Ukraine.....	381
<i>Khomyn I., Sinkevich N.</i> Rules of taxation and fiscal exemptions: the conformity problem.....	387
<i>Shot A.</i> Analysis of the impact of tourism business on local budget revenues.....	393

Section 6. ACCOUNTING AND AUDITING

<i>Vygivska I., Makarovych V.</i> Personal competence of an accountant and its impact on accounting organization.....	401
<i>Golochalova I., Tsurcanu V.</i> Accounting of share-based remuneration in the innovative economy: theory and practice.....	407
<i>Karpenko I.</i> Method of accounting of transfer pricing at trade enterprises.....	416
<i>Koval S.</i> Improving the accounting of commodity operations of agrarian enterprises through the use of automated information processing systems.....	425
<i>Oliinyk E.</i> Audit in ukraine: formation, problems and development prospects.....	430
<i>Savchuk T., Negrych I., Pobihun S.</i> Reserved capital: economic and legal support, formation and use.....	436
<i>Semanyuk V.</i> Accounting philosophy in the system of theoretical knowledge.....	442
<i>Sokil O.</i> Standardization concept of accounting and analytical support of agricultural enterprises' sustainable development.....	449
<i>Sokolska R., Zelikman V., Fandeeva I.</i> Methodical approach for estimation of the laboriousness of accounting work.....	457
<i>Tolmachova A.</i> Fundamentals of accounting policy formation of non-profit organizations.....	463
<i>Shepel' I.</i> Actual aspects of accounting and analysis organization of the agrarian enterprises' machine and tractor park utilization.....	468
<i>Iasinska A., Mykytiuk N.</i> Classification of transaction costs with respect to financial accounting.....	475
ANNOTATION	481
АННОТАЦІЯ	500

СОДЕРЖАНИЕ

Раздел 1. МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

<i>Микловода В.П., Кубиний В.В., Сусиденко В.Т., Югас Э.Ф.</i> Матрица компетенций как инструмент стратегического управления.....	19
<i>Амбрози М. М.</i> Отдельные вопрос причинности в экономике.....	23
<i>Жулканич В.В.</i> Эколого-экономические и организационные рычаги управления природопользованием.....	28
<i>Заглинская Л.В., Заглинский А.А.</i> Основы развития системы отношений занятости населения Украины.....	38
<i>Кальницкая М. А., Стецишин В. Р.</i> Демографический кризис как составляющая экономически развитых стран.....	43
<i>Кравченко В.А.</i> Кросс-культурный менеджмент в реализации стратегии развития международных компаний.....	47
<i>Сержанов В.В., Кубиний Н.Ю., Минкович В.Т.</i> Доверие как управленческий механизм подготовки конкурентоспособных специалистов.....	53

Раздел 2. ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

<i>Биланич Л.В., Голубка А.Я.</i> Методы государственного регулирования и поддержки социального предпринимательства в Украине....	59
<i>Горобец Н.Н.</i> Обоснование управленческого решения выращивания картофеля в агропредприятиях на основе SWOT-анализа.....	68
<i>Зайцева Е.И., Жосан А.В.</i> Внедрение социально-этического маркетинга в систему адаптивного управления предприятиями в условиях осознанного потребления.....	74
<i>Колесник Г. М., Штулер Г. Г.</i> Виды и условия развития системы государственного регулирования затратами предпринимательства.....	79
<i>Костенко А.О., Пашко П.В.</i> Развитие системы управления рисками в части отбора предприятий для проведения таможенного аудита в Украине.....	86
<i>Переверзева А.В.</i> Оценка уровня жизни в объединенных территориальных общинах: национальные и международные стандарты.....	91
<i>Письмак В.А.</i> Аутсорсинг логистических услуг как инструмент совершенствования международных цепей поставок.....	95
<i>Стахова Н.П., Штерма Т.В.</i> Влияние НДС на состояние оборотного капитала предприятий реального сектора экономики.....	101
<i>Цыплицкая Е.А.</i> Социальные измерения модернизации украинской экономики: использование европейского опыта.....	110
<i>Черляк И.И., Курей О.А.</i> Дуальность смысловой платформы технологии делового администрирования.....	117
<i>Чичкало-Кондрацкая И.Б., Власюк А.О., Кондрацкая Д.С.</i> Приоритеты реализации национальных экономических интересов Украины в условиях действия ЗСТ+С ЕС.....	126

Раздел 3. РЕГИОНАЛЬНЫЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

<i>Батьковец Н.О., Батьковец Г.А.</i> Покупательское поведение потребителей и его влияние на развитие региона.....	133
---	-----

<i>Гаврилко П.П., Колодийчук А.В., Важинский Ф.А.</i> Сельский зеленый туризм как фактор активизации экономической деятельности сельского населения.....	137
<i>Долга Г.В.</i> Антикризисный менеджмент предприятий временного размещения Буковины в условиях социально-экономической нестабильности.....	142
<i>Лендел М.А., Морохович В.С.</i> Влияние макроэкономической ситуации на развитие туристической отрасли Закарпатской области.....	149
<i>Лендел М. А., Газуда С. М., Газуда Л. М.</i> Туристическо-рекреационный комплекс в системе социально-экономического развития сельских территорий приграничных регионов.....	153
<i>Мазур А.В., Лывдар М.В., Дидух О.В.</i> Механизм предоставления государственных и местных гарантий для финансирования проектов устойчивого развития.....	161
<i>Палига Е.Н.</i> Совершенствования оценки влияния базовых институтов на развитие издательско-полиграфической деятельности.....	165
<i>Цанько А.А.</i> Анализ состояния инвестиционной среды Львовской области.....	170
Раздел 4. ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЙ И ОТРАСЛЕЙ	
<i>Вепренцова К.А.</i> Особенности определения финансовой устойчивости на примере предприятий фармацевтической промышленности.....	176
<i>Водовозов Е.Н., Палант А.Ю.</i> Анализ возможностей внедрения э-билета в наземном общественном транспорте.....	182
<i>Газуда М.В., Стецив М.Р.</i> Отдельные аспекты коммуникационных функций управления на принципах оптимизации.....	186
<i>Гайдаенко О.Н.</i> Совершенствование методики анализа эффективности деятельности торговых компаний.....	191
<i>Гвиздова Е.</i> Органическое земледелие как ключевой индикатор устойчивого развития туризма, сельского туризма, агротуризма и экологического туризма.....	197
<i>Грановская В.Г.</i> Концептуальные основы формирования институциональной среды аграрных предприятий.....	201
<i>Граценко И.С., Краснюк М.Т., Кустаровський А.Д.</i> Усовершенствование экономико-математического моделирования результатов внедрения некоторых элементов адаптивной антикризисной политики компаний в транспортной отрасли Украины.....	205
<i>Гусарина Н.В.</i> Информационная поддержка управления инновационным развитием производства в условиях неопределенности	212
<i>Гуштан Т.В., Лазур С.П., Лалакулич М.Ю.</i> Инструментарий управления товарным ассортиментом торговых сетей.....	217
<i>Данилевич Н.С., Поплавская О.Н., Олишевская А.В.</i> Оценивание персонала: практика использования современных методов, возможность расширения в Украине.....	223
<i>Магденко С.А.</i> Моделирование комплексной оценки развития предприятий мясоперерабатывающей отрасли.....	230
<i>Мазур В.С.</i> Стратегия сегментирования – эффективный инструмент маркетинга гостиничного бизнеса.....	236
<i>Павликовская О. И., Кияр А. Р.</i> Информационное обеспечение управления социальноответственной деятельностью предприятий.....	243

<i>Передало Х.С., Козарь А.А.</i> Социальные сети как инструмент формирования деловой репутации предприятия.....	250
<i>Постол А.А.</i> Совершенствование составляющих и механизмов институционального обеспечения конкурентоспособного развития аграрных предприятий.....	257
<i>Сас Л.С.</i> Инновационный менеджмент в процессе технологического обновления производства сельскохозяйственных предприятий.....	262
<i>Соколова Л.В., Колесник О.В., Соколов О.Е.</i> Научно-методический подход к оценке мотивации труда специалистов IT-предприятий на основе компетенций.....	266
<i>Швец И.Б., Следь А.Н., Аль-Газу А. А. М.</i> Оценка результативности международной маркетинговой стратегии при выходе промышленных предприятий на рынок Иордании.....	273
<i>Шевцев Л.Ю., Курий И.Я.</i> Исследование современных аспектов учета и анализа расчетов по оплате труда в условиях устойчивого развития.....	281
<i>Шевчук Н.С.</i> Методические аспекты управленческого анализа современных строительных предприятий.....	288
<i>Шинкар С. М.</i> Прогнозирование изменения экономической безопасности предприятий нефтегазовой промышленности	292
<i>Юрченко М.Е., Акименко А.М.</i> Модель определения оптимального времени поставки продукции в условиях неопределенности.....	298
Раздел 5. ФИНАНСЫ И БАНКОВСКОЕ ДЕЛО	
<i>Барабаш Л.В., Ролинский А.В., Кобылянский М.О.</i> Формирование источников финансирования оборотных активов сельскохозяйственных предприятий.....	303
<i>Варцаба В.И.</i> Проблемы обеспечения финансовой устойчивости банковской системы Украины.....	311
<i>Грубляк О.М., Карвацкий М.В.</i> Оценка эффективности реформирования системы межбюджетных отношений в Украине.....	317
<i>Дребит Г.Н.</i> Аналитическая составляющая в планировании и контроле денежных потоков энергоснабжающих компаний Украины.....	322
<i>Житарь М.О.</i> Теоретические основы финансовой архитектуры Украины.....	331
<i>Костокрыз В.Г., Хуторная М.Э.</i> Государственные банки в системе обеспечения финансовой стабильности банковского сектора Украины	335
<i>Мыскив Г.В., Фурсина О.В.</i> Теоретические и практические аспекты инвестирования развития аграрных компаний Украины.....	342
<i>Мокришева В.</i> Статус экологических налогов в налоговой системе Словацкой Республике в контексте экологической политике Европейского Союза.....	348
<i>Огородник В.О., Заславская О.И., Серая Э.О.</i> Оценка стоимости ресторана как целостного имущественного комплекса.....	352
<i>Павлюк Е.А.</i> Развитие систем банковского надзора в странах восточной Европы.....	356
<i>Пантелеева Н.Н.</i> Инновационная технология блокчейн в системе управления государственными финансами.....	363
<i>Папп В.В., Бошота Н.В.</i> Фискальная роль налоговых поступлений туристических компаний страны.....	370

<i>Силкин А.С.</i> Формирование классификационных подходов к определению сущности финансовой безопасности предприятия в современных экономических условиях.....	375
<i>Танклевская Н.С., Ярмоленко В.В.</i> Тенденции развития страхования сельскохозяйственных культур в Украине.....	381
<i>Хомин И.П., Синькевич Н.И.</i> Правила налогообложения и фискальные изъятия: проблема соответствия.....	387
<i>Шот А.П.</i> Анализ влияния деятельности туристического бизнеса на доходы местных бюджетов.....	393
Раздел 6. БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ И АУДИТ	
<i>Выговская И.Н., Макарович В.К.</i> Личные компетенции бухгалтера и их влияние на организацию бухгалтерского учета.....	401
<i>Голочалова И.Н., Цуркану В.И.</i> Бухгалтерский учет вознаграждений на основе акций в инновационной экономике: теория и практика....	407
<i>Карпенко И.В.</i> Методика учета трансфертного ценообразования на предприятиях торговли.....	416
<i>Коваль С.В.</i> Совершенствование учета товарных операций аграрных предприятий путем использования автоматизированных систем обработки информации.....	425
<i>Олейник Е.В.</i> Аудит в Украине: становление, проблемы и перспективы развития.....	430
<i>Савчук Т.В., Негрич И.Н., Побигун С.А.</i> Резервный капитал: экономико-правовое обеспечение, формирование и использование.....	436
<i>Семанюк В.З.</i> Учетная философия в системе теоретического знания.....	442
<i>Сокол О.Г.</i> Концепция стандартизации учетно-аналитического обеспечения устойчивого развития сельскохозяйственных предприятий.....	449
<i>Сокольская Р.Б., Зеликман В.Д., Фандеева И.А.</i> Методический подход к определению трудоемкости учетных работ.....	457
<i>Толмачева А.М.</i> Основы формирования учетной политики неприбыльных организаций.....	463
<i>Шепель И.В.</i> Актуальные аспекты организации бухгалтерского учета и анализа использования машинно-тракторного парка аграрных предприятий.....	468
<i>Ясинская А.И., Микитюк Н.О.</i> Классификация трансакционных расходов для потребностей управленческого учета.....	475
ANNOTATION	481
АННОТАЦИЯ	500

Розділ 1

МАКРОЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).19-22](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).19-22)
УДК 331.54

Мікловда В. П., Кубіній В.В., Сусіденко В.Т., Югас Е.Ф.

МАТРИЦЯ КОМПЕТЕНЦІЙ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Стаття присвячена проблемі формування та застосування механізму компетенцій в процесі стратегічного управління економічною системою, діючою в умовах економіки знань. Досліджені сучасні підходи до виявлення сутності компетенції, що дозволило вдосконалити визначення її сутності як механізму досягнення стратегічної мети економічної системи, який використовується на певному рівні (особистому, корпоративному або регіональному), виконує задані функції (креативна, когнітивна, технологічна, соціальна) і формується в різних сферах (знань, вмінь та особистій сфері). Побудована матриця компетенцій, застосування якої сприятиме прийняттю адекватних управлінських рішень в управлінні трудовим потенціалом.

Ключові слова: компетенція, стратегічне управління, трудовий потенціал, матриця, механізм, функції.

Постановка проблеми. Розширення сфери економіки знань обумовлює формування принципово нових умов функціонування економічних систем, що в свою чергу викликає посилення уваги до питань управління трудовим потенціалом, який представляє собою основний компонент потенціалу стратегічного розвитку. Саме в процесі реалізації трудового потенціалу забезпечується досягнення стратегічних цілей розвитку економічних систем, формування їх конкурентних переваг. Внаслідок цього особливого звучання набуває проблема адекватності трудового потенціалу цілям економічної системи, методів управління нею і викликам навколишнього світу. Одним з факторів, що забезпечують зазначену адекватність є система компетенцій, яка активно

використовується в процесі підготовки трудових ресурсів, формування трудового потенціалу та його використання в процесі стратегічного розвитку підприємства, регіону, країни в цілому. Все це обумовлює актуальність досліджень, спрямованих на виявлення сутності компетенцій і її конкретного змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компетенції розглядаються в сучасній економічній науці з декількох позицій. По-перше, це освітній підхід, в межах якого виділені основні компетенції, які повинні бути сформовані в процесі опанування студентами професією, що є одним з основних завдань держави. Формування компетенцій є основою підготовки кадрів для економіки, чому присвячені публікації Матукової Г. [2], (2012), Ничкало Н. [4] (2009). Крім того, даний предмет широко досліджується з точки зору формування моделі компетенції (Шеметова Н. [10], 2010), (Пахлова І., [5], 2015). яка включає по визначенню Уїддет С., Холліфорд С. (2008) «набір ключових компетенцій, необхідних працівникам для успішного досягнення стратегічних цілей організації, з конкретними показниками їх проявів у професійній діяльності». [9]

Не можна не відзначити, що при всій правомірності застосування зазначених способів розгляду компетенції її внутрішній устрій залишається прихованим від теоретиків і практиків, що в свою чергу не дозволяє визначати цільове використання як окремої компетенції, так і моделі компетенцій.

Формулювання цілей статті. Мета даного дослідження полягає в побудові матриці

© **Мікловда Василь Петрович**, д.е.н., проф., член-кор. НАН України, завідувач кафедри економіки підприємства, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, e-mail: vasyi.miklovda@uzhnu.edu.ua

Кубіній Володимир Володимирович, к.е.н., докторант кафедри економіки підприємства, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, e-mail: Volodymyr.kubiniy@uzhnu.edu.ua

Сусіденко Валентин Трохимович, д.е.н., проф., завідувач кафедри бухгалтерського обліку, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського торговельно-економічного університету, м.Ужгород, e-mail: Efjuhas@meta.ua

Югас Еріка Федорівна, к.е.н., доцент кафедри бухгалтерського обліку, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського торговельно-економічного університету, м.Ужгород, e-mail: Efjuhas@meta.ua

компетенцій, управління елементами якої сприяє прийняттю відповідних стратегічних рішень в сфері формування трудового потенціалу економічної системи.

Для досягнення мети в роботу поставлені і вирішені наступні завдання:

1. Дати характеристику основним сучасним підходам, що розкриває сутність компетенцій і їх роль в управлінні людським потенціалом.

2. Виявити основні складові елементи компетенцій, управління якими сприяє вирішенню певних стратегічних завдань.

3. Сформувати матрицю взаємодії функцій компетенцій, діючих на відповідному рівні та у певній сфері.

У процесі дослідження були застосовані методи наукової абстракції, монографічних досліджень, причинно-наслідкового аналізу, матричний та ін.

Опис основного матеріалу дослідження. У сучасних дослідженнях існує кілька точок зору на компетентність і її сутність. В першу чергу можна виділити позицію, відповідно до якої «компетенція – неадитивні синергетична система знань, умінь, навичок і здібностей, об'єднаних її ключовим системоутворюючим елементом (конфігуратором) і спрямованих на вирішення певних завдань діяльності». [6] Дана позиція отримала назву синергетичної, так як в основу сутності компетентності ставить систему, що забезпечує не тільки рішення задач, але і саморозвиток їх носія.

Наступним підходом до сутності компетенції виділено поведінковий ракурс, автори якого стверджують, що «компетенція – інтегральна характеристика / критерій, що описує якість поведінки людини в певній діяльності. Як правило, ця якась ідеальна модель поведінкових проявів, що дозволяють йому досягати результату, бути ефективним в цьому виді діяльності». [7] Дана позиція має низку недоліків. По-перше, поведінка розглядається як конкретний спосіб взаємодії з навколишнім світом, який складається під впливом внутрішніх і зовнішніх умов і факторів, що істотно розширює сутність поведінки, залишаючи компетенції лише як фрагмент загальної картини поведінки. По-друге, категорія якості передбачає певні його критерії, що також ускладнює визнання правильності даного визначення компетенції. Сташевський З. показує, що компетенція – це потрібний особі стандарт поведінки для певного виду діяльності. [7]

Третім підходом виділено такий, який ми називаємо результативним. В даному випадку

«компетенція (від лат *competencia* – коло питань, з якими людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом) – це інтегрований результат оволодіння змістом загальної середньої освіти, який виражається в готовності учня використовувати засвоєні знання, вміння, навички, а також способи діяльності в конкретних життєвих ситуаціях для вирішення практичних і теоретичних завдань». [3]

Вагоме місце в колі досліджень займає функціональний підхід, в межах якого компетенції окреслені як конкретні функції. Даній підхід також є достатньо поширеним в практиці управління, про що свідчить наступний приклад. У 2004 році компанія SHL на основі ідей і під керівництвом Дейвла Бартрома визначила вісім компетенцій, які можуть бути використані в будь-якому виді діяльності, що визначає їх базовий характер. Ця транснаціональна компанія, що надає послуги з психометричної оцінки та прийняття рішень, в «Велику вісімку компетенцій» включила: 1. Лідерство та прийняття рішень. 2. Підтримка і кооперація. 3. Взаємодія і презентація. 4. Аналіз і інтерпретація. 5. Творчість і концептуалізм. 6. Організованість і старанність. 7. Адаптивність і Самовладання. 8. Підприємництво та Якість. В оригіналі другі складові компетенції написані також з великої літери, як і перша, що вказує на рівність їх місця в наборі компетенцій.

При всій широті зазначених підходів поза увагою дослідників залишається розгляд структури компетенцій з позиції стратегічного управління економічною системою і її трудовим потенціалом. Виходячи з того, що результати можуть бути поточні і стратегічні, компетенції трудового потенціалу економічної системи, що задіяний у сфері економіки знань і який використовує інноваційні стратегії розвитку, доцільно розглядати з позиції стратегічного управління. Компетенції в даному випадку виступають важливим (якщо не основним) механізмом досягнення стратегічних цілей.

Компетенція в контексті стратегічного управління представляє собою механізм досягнення стратегічної мети економічної системи, який використовується на певному рівні (особистісному, корпоративному, регіональному), виконує задані функції (креативну, когнітивну, технологічну, соціальну) і формується в різних сферах (знань, умінь та особистій сфері).

Для формування та управління компетенціями побудована матриця, що представлена на рис.1.

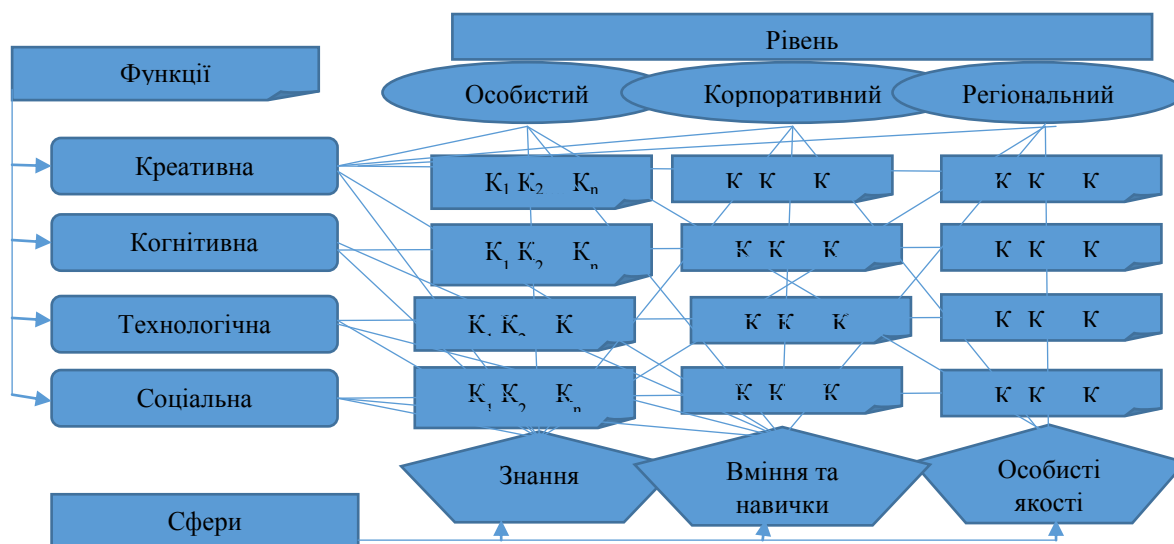

Рис.1. Матриця компетенцій, K_j – компетенція*

* Розроблено авторами

Матриця формування компетенцій як підсистеми стратегічного інтелектуального потенціалу складається з трьох рівнів: особистісного, корпоративного і регіонального. Кожен з цих рівнів передбачає певний зміст компетенцій, яке відповідає трьом рівням стратегії: стратегії саморозвитку, корпоративної стратегії і регіональної стратегії.

Визначальною стратегією в даному випадку є регіональна, яка наслідок своєї спрямованості задає директорії:

- а) розвитку певних видів діяльності в регіоні, що визначають його стратегічний розвиток;
- б) видам бізнесу (інноваційному, традиційному);
- в) трансформації регіонального ринку праці і т.д.

Виходячи з цього, регіональний рівень вимог до робочої сили, її якісних характеристик і компетенцій є пріоритетним.

Компетенції в умовах інтелектуального потенціалу реалізуються в процесі здійснення цілеспрямованих дій, які поділені на чотири групи: креативні, когнітивні, технологічні і соціальні. Творчі функції обумовлюють ключові компетенції як підсистеми інтелектуального потенціалу, забезпечуючи створення нових знань.

Когнітивна функція передбачає вміння постійно вчитися, опановувати нові знання, які необхідні для роботи в умовах економіки знань. Когнітивна функція визначає обсяги нових знань, які необхідні в умовах функціонування інтелектуального потенціалу і швидкість оволодіння ними. Когнітивна функція спільно з творчою забезпечують створення ключових компетенцій.

Технологічна функція передбачає вміння її носія використовувати сучасні технології як оволодіння новими знаннями, так і в процесі творчості. Саме технологічні знання і навички створюють умови для реалізації принципу ефективності функціонування інтелектуального потенціалу, так як визначають необхідні ресурси і час (яке також розглядається як ресурс).

Соціальна функція передбачає вміння і знання, наявність особистісних характеристик до спільної ефективної роботи, застосування командного підходу, роботи в певній культурі.

Групи компетенцій для простоти викладу моделі представлені трьома сферами: знання, вміння і навички, особистісні якості.

Поряд з компетенціями велике значення має компетентність як здатність людини реалізувати наявні компетенції. Компетентність визначається не тільки компетенціями, а й оточуючими факторами, які або сприяють їх реалізації, або гальмують. Компетенції і компетентність є найважливішими складовими інтелектуального потенціалу, який служить основою для розвитку економічних систем в економіці знань. Саме для цього рекомендовано в процесі підготовки трудових ресурсів, здатних функціонувати в інформаційно-знаньєвом оточенні, використовувати матрицю, яка дозволяє ідентифікувати необхідні для даної економічної системи та її стратегії компетенціями.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасна наукова думка сконцентрована на таких методичних підходах до розгляду сутності компетенцій як синергетичний, поведінковий, функціональний та результативний. Критичний огляд вказаних підходів дозволив запропонувати розглядати

компетенції в контексті стратегічного управління як механізм, що сприяє досягненню стратегічної мети економічної системи, який використовується на певному рівні, виконує задані функції та формується в різних сферах.

Побудована матриця компетенцій, яка складається з трьох рівнів: особистісного, корпоративного і регіонального. Кожен з цих рівнів передбачає певний зміст компетенцій, який відповідає трьом рівням стратегії: стратегії саморозвитку, корпоративної стратегії і регіональної стратегії. Компетенції в умовах

інтелектуального потенціалу реалізуються в процесі здійснення цілеспрямованих дій, які поділені на чотири групи: креативні, когнітивні, технологічні і соціальні.

Групи компетенцій для простоти викладу моделі представлені трьома сферами: знання, вміння і навички, особистісні якості.

У подальшому дослідженні заплановано дослідити кореляцію між рівнем компетентності людського потенціалу та результатами стратегічного управління економічними системами.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dragos Piescu, Competence assessment practices in SHL. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.competencemap.bg/language/en/uploads/files/news__0/news__a8c52fba2dce90a05768ac34c175c021.pdf
2. Матукова Г. Розвиток професійної компетентності майбутніх фахівців до підприємницької діяльності в умовах ВНЗ / Г. Матукова // – Витоки педагогічної майстерності. – 2012. – Випуск 10. – С. 186-191.
3. Мойсюк Н. Педагогіка: навчальний посібник. / Н.Мойсюк. – Київ. – 2007. – 656с.
4. Ничкало Н. Г. Праця й професійний розвиток особистості: міждисциплінарний аспект / Н. Г. Ничкало // Професійне становлення особистості: проблеми й перспективи : Матер. V між нар. наук.-практ. конф. (22-24 жовтня 2009р.). – Хмельницький, 2009. – С. 31-36.
5. Пахлова И. Модель компетенций как инструмент управления системой кадрового менеджмента организации / И. Пахлова // Альманах современной науки и образования. – No 2 (92). – 2015. – с.97-100.
6. Пермяков О. Е. Развитие систем оценки качества подготовки специалистов: автореф. дис. на соискание ученой степени доктора педагогических наук: спец. педагогика – С.-Пб. – 2009. – 55 с.
7. Сташевський З., Ю. Грицюк Ю. Значення моделей компетенцій у системі управління освітнім проектом підготовки фахівця з інформаційної безпеки [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/24731/1/11-49-55.pdf>
8. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. – К.: К. І.С. – 2003. – 296 с.
9. Уиддет С., Холлифорд С. Руководство по компетенциям. / С. Уиддет, С. Холлифорд // М.: HIPPO. – 2008. – 240с.
10. Шеметова Н. К. Использование модели компетенций как метод принятия управленческих решений в сфере управления персоналом/Н.К. Шеметова // ЭГО: Экономика. Государство. Общество. – 2010. – No 1 (1). – С. 13 -17.

REFERENCES

1. Dragos Piescu, Competence assessment practices in SHL. [Електроний ресурс]. – Режим доступу: http://www.competencemap.bg/language/en/uploads/files/news__0/news__a8c52fba2dce90a05768ac34c175c021.pdf
2. Matykova G. (1912). Development of professional competence of future specialists for entrepreneurship in the conditions of higher educational establishments *Origins of pedagogical skill* [in Ukrainian]
3. Moisiejuk N. (2007) *Pedahohyka: navchalnyi posibnyk* [Pedagogy: a tutorial]. Kyiv [in Ukrainian]
4. Nychkalo N. (2009) Work and professional development of the individual: an interdisciplinary aspect *Proceeding of the 5 International Conference Professional formation of a person: problems and prospects* Khmelnytsky [in Ukrainian]
5. Pakhlova I. (2015) The model of competencies as an instrument of management of the organization's personnel management system *Almanac of modern science and education* [in Russian]
6. Permyakov O. E. (2009) *Razvytye sistem otsenky kachestva podgotovky spetsyalystov* [Development of systems for assessing the quality of training specialists] Summary of the Doctoral Thesis. [in Russian]
7. Stashevsky Z., Yu. Gritsyuk Yu. (2009) Value of Competency Models in the Management System of the Educational Project for the Training of Information Security Specialist [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/24731/1/11-49-55.pdf>
8. Strategy for reforming education in Ukraine: recommendations on educational policy (2003) Kyiv [in Ukrainian]
9. Widdet S., Holliford C. (2008) *Rukovodstvo po kompetentsiyam* [Competence Guide] М.: HIPPO [in Russian]
10. Sheremetova N. (2010) The use of the competence model as a method of making managerial decisions in the field of personnel management *Economy. State. Society* No 1 [in Russian]

Ambrozy M.

SELECTED ISSUES OF CAUSALITY IN ECONOMICS

In the article, the author tries to clarify selected aspects of causality in the economy. Although sometimes causality in the economy is not obvious, we think it is necessary. We strive to address the phenomenon of causality in terms of science methodology. We also deal with causality and mathematical modeling in the economy. We also perceive certain common features of causality in the natural sciences, especially in physics and economics. The principle of causality on a similar basis is also applicable in the economy. We believe that the denial of causality in the economy is scientifically incorrect. We are attempting to argue indirectly in a dispute where we state what would happen if it did not pay the principle of causality in the economy. Hume's arguments against causality in the economy are not convincing. The statistical nature of the economy in no way deflects the causal principle, as it is not in statistical physics. Explains without the principle of causality would in many cases be impossible in economic terms.

Keywords: Causality, Theoretical Economics, Cause, Methodology of Science

Introduction. The problem of causality in economics in the area of Slovakia and Czech is dealt with by the lot of authors: Korda, Lubelcová, Dobeš etc. In the world, it is worth mentioning C. Granger, who proposed application of non-deterministic causality in economics [11]. Prior to Granger's appearance, the well-known economist Samuelson was addressing the issue [9].

Literature review. The computations of authors who deal with problems at a general level are not short: Masih, Zellner, Joerding, Hicks, Brock, Pearl, Hoover, Dopfer, Barrow and Rouse and many others.

Article purpose. Causality in science and philosophy is understood in different ways, therefore, first of all, it is necessary to define terminologically the semantic and denotative aspects of the concept. We consider this necessary for the further use of this term in our study.

Presentation of the main research data. For the first time in the European context, the system of causality can be said in connection with Aristotle. As is known, Aristotle distinguished four causes: matter, form, action and purpose. Scholasticism and neo-scholasticism did not add to the understanding of the cause of anything substantial, even in the case of John of St. Tomas who also dealt with this issue. In the new context, the term reasoning is discussed by David Hume. Philosopher has a notion of causality, he considers it unavoidable to make a statement between cause and effect. From the observation of the sequence of processes that unfold one after another, one can not judge the category of

cause and effect. Hume in this statement, in essence, destroys the definitions of cause and effect. With criticism of the concept of cause, the early Russell. In modern times, there are two main approaches to the treatment of causality in philosophy. The first - the classical Aristotelian - considers the relationship between cause and effect in terms of energy transfer, or force. Another approach, inspired by positivism, treats causality as a certain sequence, expressing the relationship between two isolated facts.

In the social sciences, the applied definition of causality is that we justify the occurrence of one event by the action of another event. In general, without the concept of causality in science, it is difficult to manage. However, we are not happy with Hume's stating the doubt of causality in science, because this is a fundamental negation of causality. One can dispute a special case: if events follow one another, then the previous event should not be the cause of the next one, but this, of course, will prove to be not the best solution in science, a priori destroying the concept of causality.

The counterfactual theory of causality was formulated by David Lewis in 1973. It got its name from the analysis of causality through counterfactuals. The counterfactual is an assertion of the form "If A, then B" and, accordingly, "If A, then B". The difference in material terms, however, is significant: it points to those things that are contrary to facts. In short, incredible terms are used in the composite sentence. Lewis argues that in the analysis of causality, we can refer to counterfactuals. Related to this and the question of possible worlds. In the logic and semantics of possible worlds, Lewis's "preservation of the center of gravity" dominates. Lewis positions himself as a possibilist. The difference between the real and possible worlds can be such that in this "real" world we find ourselves as

observers. The radical original version of Lewis's possibilism, which rejects surrogate modal realism, suggests the existence of many equally real possible worlds. The individual at the same time is associated with only one of the possible worlds, which, in turn, are separate and have their own causality. The causal-ontological approach denies certain concepts of the philosophers of physics. It is an unambiguous and precise definition of cause and effect. In the case of the regularity expressed by mathematical equations, one should speak of a non-causal law. „Mathematician Grete Hermann in an article entitled *Die naturphilosophischen Grundlagen der Quantenmechanik* from 1935 offers its own philosophical interpretation of the causality issue and distinguishes it from predictability, which can be perceived as the age and tradition added additional determination, non-existent from the concept of causality“ [8, 560].

It is necessary to distinguish between scientific knowledge of the world, the life of the human community and the field of economics. The roots of cognition in the first area go back to the causal ontology, where the contradictoriness of reality (falsification) represents a certain knowledge (which does not correspond to reality). If a contradiction is not revealed, everyone has the right to consider these statements as a basis for further development of assumptions. Any willful deviation from this direction should be considered unscientific.

In this context, Internet and communication and public relations also play an essential role in today's turbulent times. Author Hvizdova et al. (2017) says that “by correctly setting up public relations in the Internet environment and constantly analyzing its effectiveness, the company's management can satisfy the needs of customers and achieve the desired economic results” [13]. In the field of economy, everything is much more complicated. Here everything depends on the free will of man. Therefore, it is first necessary to assess the significance of human life in the evolution of all that exists. What we can learn from our knowledge is certain ethical rules that are designed to keep people in the direction of that high goal. Given this position, human life must be recognized for almost sacred, which we have already tried to show in previous discussions. The human mind has no way to comprehend reality, when the evolution (and all life) of everyone starts from one cell. Human arrogance acts only negatively, which, most likely, more than once will manifest itself in the future. Mokrišová [7, 26] states that „today's world is based on the principle of information, the primary objective of which is to obtain important information as the first and then to benefit from this“.

Therefore, it is necessary to thoroughly consider what causality in the economy means. Causality can only be associated with individual events. It is impossible to combine it with statistical estimates. In specific circumstances, many different factors come into force that can not be taken into account, since they relate to a specific individual. The management system can not remain constant, it must take into account the situation that is changing in development. In the theoretical economy, the voices of those who are hostile to the use of the causal-ontological principle in explaining economic phenomena begin to sound. Such prejudice will have consequences contradicting empirical evidence. The theoreticians of the economy treat ambiguity with regard to the problem of causality. In general, most economists advocate the principle of causality in theoretical economic thought. A specific situation occurs with anomie. It is a specific state of society in which more or less cease to apply social norms and laws [5, 36] It may resemble a situation that is analyzed by Maldiney's incident Pavol Sucharek [12].

A real problem can arise with aggregated variables. Nevertheless, economists can explain these variables without any serious discrepancies in accordance with the principle of causality. The economy is looking for solutions based on models with representative agents. Individual units are also determined with respect to aggregates, in this case the cause can be guessed. The next problem may be a large number of estimated and, accordingly, significant conditions that can actually manifest themselves, and this makes it difficult to determine the cause already at the theoretical level. In the natural sciences it is easier to discover the cause, in the economy it is possible to neglect causality, which has a temporary conditioning. As applied to the economy it is possible to accept only his criticism of the erroneous judgment post hoc, ergo propter hoc. To this responds from the standpoint of the methodology of science H. Poincare. On the other hand, while Hume stressed the asymmetry of the possibility of discovering cause and effect, in the sense of its one-pointedness, the economy allows symmetry in this case: the cause can in fact be a result simultaneously. If the investigation comes instantaneously, we are talking about a simultaneous causality, which contradicts Hume's assertion that the cause is the cause of the result. In the economy, meanwhile, it often appears that the reason must be long-term to produce a result, if the price of oil is to grow in the short term, nothing will happen, but in the long run it will cause the growth of many prices. Sustainable, responsible financial investment or positive-influence investing has its cause in ethical value investing. Many investors are asking for

support, appreciation and visibility of business entities at home and abroad [10, 197]. Another problem in the economy is the interdependence of the quantities. The problem is related to the relationship of interdependence and causality.

Although causal explanations in economics are used quite often, it remains relevant fact that economic theories contradict each other, many interpretations of the causes of events are often stated quite the opposite. Hence the dispute about the specific provisions of economic theory between individual schools and, consequently, the dispute about the search for reasons. Neglect of the influence of an unknown cause is also possible in the economy, as pointed out by the above-mentioned H. Poincare. Economic statistics demonstrate common features in the field of problems of causality with the statistical division of physics. A key role here is played by probability theory, as already indicated by Granger's causality tests. In these tests, it is determined which connection exists between the variables in question. If we add the history of X and Y to the variable X within the limits of the action on Y, then it is easier to explain the relationship between X and Y within the probability, then the causal relationship will be actual until X acts, which increases the probability of detecting Y.

„The central problem of the philosophy of science, according to Popper, is the problem of demarcation“ [4, 28]. Even if the economy belongs to the social sciences, it is impossible to explain the phenomenon on the basis of the Durkheim sociological-ideological positions, according to which a social phenomenon can only be explained through another social phenomenon. John Roger Searle at the same time recognizes the importance of mental phenomena. Since the economy is not a social, but a humanitarian science, both of the stated positions would obviously be extreme. In their pure form, these points of view are even mutually exclusive. Already in the social sciences it is claimed, through psychology, and the economy contains a social segment.

“Social policy measures are efficiently integrated into the individualized life situations of people in order to help solve them. But also there can be applied vice versa conditional relationship, when the variable experience of adverse life situations of people is related to a wider social problem and this experience is generalized in it and then adequate social policy tools to address this issue are looked for” [3]. Many economic arguments require more logical analysis than observations, as, for example, in natural science. L. von Mises considers causality as a condition of activity. The position of this well-known representative of the Austrian economic school is based on Kant's ideas.

Von Mises considers economic laws to be based on the axiom of action and, in fact, not falsified, because they are a priori synthetic judgments. Economics, therefore, is understood as a kind of applied logic. It is known that Carnap considered a priori synthetic judgments to be meaningless, and Quine believes that instead of dividing judgments into a priori and a posteriori, a new division into necessary and contingent ones must be approved. Although von Mises notes that the economy is different from the empirical sciences, we must, in his words, recognize the timeless permanence with respect to the causes of the action, in order to know that they really exist. He also does not consider it possible to make full use of the prediction of causes, seeing the possibility of using it only as a historical method, that is, in the direction of the reverse chronological sequence of establishing the causes of events. We can say that von Mises considers the possibility of applying forecasting to the economy only as limited. In particular, he points out the meaninglessness of prognostic constants in the economy. Praxeology logically limits forecasting of economic events. The principle of causality is that, according to von Mises, is perceived as an understanding contained in our interpretation of action, as our influence, our intervention. Applicability of causality is established on the basis of a priori establishment, on the basis of teleology. This means that action, of course, presupposes a structure of reality that is regulated by the laws of causality, but the reality of the action itself does not have a causal structure. We can mention many concrete examples of documentation of causality in the economy, for example the business model as a strategic management tool [6]. Similarly, causality in the economy is used by Dimoschakis and Kouthouris to say: „further possible recession in the next years could affect negatively citizen's participation in physical and sport recreation activities“ [2, 2].

The mathematic model is preceded by a quantitative analysis. The condition for its construction is a thorough knowledge of a specific task and its main parameters. *Conditio sine qua non* is, obviously, a deep and concrete knowledge of the economy. The construction of mathematical models of the highest level is even more difficult. After compiling a mathematical model, it is required to find a suitable method as an algorithm for solving the problem. The methodological sequence of constructing a mathematical model consists of studying the modeled phenomenon and its economic description, from the mathematical formulation of the problem and constructing an algorithm for solving the model, and also from a qualitative analysis of the results and their economic

interpretation. „The economists should consequently analyse new phenomena. They need to build new theories and disseminating them to wide community. New results in cognitive sciences and progressing ICT, advances in applied informatics and computational intelligence there are arising new opportunities for a dialogue with mental models and theories in the economic sciences“ [1, 861].

Individual mathematical models based on the initial parameters (variable dependent or not) are divided on stochastic and non-stochastic. In stochastic models we are talking about an ambiguously determined dependence of parameters in the model, and the value of the quantities increases depending on the criterion of truth. The economic mathematical model should reflect the relations of economic phenomena and on the quantitative side. However, it is necessary to see behind it and its quality side.

Each mathematical model contains input conditions, exit conditions, and conversion conditions. The conditions of change are a process in which changes occur, for example, the transformation of resources into a product. When solving problems, it is necessary to remember the fact of the interchangeability of individual conditions, that is, that the result can be achieved through the use of alternative conditions.

It is important that in modeling it is also necessary to take into account the causal approach. Not being supporters of Laplacian determinism, nevertheless, we recognize the deterministic nature of economic processes. Certainly, only to a certain extent. On the other hand, the theory of games used in economics, which John Nash developed for this science, also makes sense, that is, the positive role of uncertainty and randomness should be taken into account. It is known that the identity of unstable physical systems from the topological point of view disappears even with small changes in the values, and it must be taken into account that real economic systems are much more complex than their conditional dynamic models. The projection of dynamic models, however, without a causal approach at all would be impossible. Moreover, along with the causal approach, one should keep in mind that Laplacian determinism in its strict understanding can not be applied in economic science, since it would be too simplistic to exclude both the physical and the economic phenomenon from the environment and it is also necessary to take into account the synergistic effect. About the pitfalls that accompany the generalization of the economic characteristics of an idealized individual, we have already said.

The mental models themselves, without any pretension to the connection with reality, also

require the use of a causal approach, if they want to remain in the plane of possible Kripke worlds. Existing systems of elements that enter into economic relations also behave in accordance with the principles of causality. Such models, in turn, can successfully play the role of educational networks. Students can, directly within the framework of a virtual experiment, see how the situation in the economic model will change as long as several different parameters are interchanged. Computer modeling clearly shows the causal structure of possible worlds in terms of the possibility of building economic systems. The models in question should in no case be confused with attempts to display real samples.

Conclusions and prospects. We pointed to the clearly necessary existence of causality in the natural sciences, where, especially in physics, we can sometimes encounter views that attempt to disprove the causality in it. Such views only deny the essence of rationality in the natural sciences. Sometimes misunderstanding arises from the confusion of causality and predictability. Even if methodologically economics as a discipline differs from physics, the problems of causality have many similarities in them. Already Ludwig von Mises draws attention to the fact that, if the economy is not purely empirical science, causality does not go hand in hand with causality, but indicates that causality is a condition of processuality. Causality is defended by them mainly as an opportunity in reverse chronological order to determine the cause of the state. The problems of causality in phenomena of a statistical nature are essentially the same as similar problems in physics, therefore it is impossible to neglect causality in these sciences. On the other hand, the position of the economy reveals itself, according to which, the reason must act for a long time, that it should be indicative and bear the nature of the cause. The problem can create aggregated values or more conditions in determining the cause. Also, the real cause may be unobservable and hidden phenomena. Although the older historical school neglects causality in the economy, the causal structure of reality can not be refuted. At least some of the economic situations that make up a significant proportion of a multitude of economic phenomena can be attributed to causally conditioned phenomena, such as the accumulation of capital under economic growth, the long-term increase in the price of oil, and so on.

The problem of causality is connected with modeling. The problem can, from the position of causality, arise with a dynamic model containing a time factor, since such a model does not allow to simulate the reality from the point of view of the possibility of forecasting. For this reason, dynamic

models are not a direct reflection of objective economic reality, but only simulated situations. Including, and therefore imitating a possible reality, follows in dynamic models, since real economic systems are subject to the principle of causality.

Discrediting causality not only in the natural sciences, but also in the economy is clearly pointless. Even the most complicated statistical situations in the economy can not exclude causality. Aggregate values, more conditions, and hidden

variables are more of a scientific problem than an excuse for excluding causality from the economy. The accuracy of the economy is not violated in mathematical models, where causal relationships are simply a priori taken into account, while in real-world models, realistic situations must be simulated.

The article originated in the research role of project IG-KSV-01/2016-2.1.5 Ethics and social consequences of separated problems of natural sciences.

REFERENCES

1. Andrášik, L. (2014). Using Softbots on Cultivation Economic Knowledge. *Ekonomický časopis – Journal of Economics*, 62 (08), 861-881 [in English].
2. Dimoschakis, S., & Kouthouris, Ch. (2013) Hellas 2010-2011: Economic crisis and Quality of Life. *Hellenic Journal of Sport & Recreation Management*, 10 (2), 1-19 [in English].
3. Hvizdová, E., & B. Balogová (2016). Creative industry of selected handicrafts in Eastern Slovakia. Mainz: Logophon Verlag GmbH [in English].
4. Karaba, M. (2017). *Revolutionary Theories of Scientific Progress*. Warszawa, Rhetos [in English].
5. Lachytová, L., (2011). Social pathology. Prešov, VŠMP ISM [in English].
6. Mišúnová Hudáková, I., & Mišún, J. (2013) Business model as a tool for strategic management on the example of a company Marvel entertainment. *Economics and Management*, 10 (2), 64-82 [in English].
7. Mokrišová, V. (2013). Marketing Information System. *Fundamentals of marketing*, 26-52 [in English].
8. Országh, L. (2013). Determinism, predictability, fatality and reductionism, or where is the place for free will? *The Social Message of John Paul II. Ružomberok, Verbum* [in English].
9. Samuelson, P. (1965). Proof that Properly Anticipated Prices Fluctuate Randomly. *Industrial Management Review*, 6, 41-49 [in English].
10. Sedláková, I. (2017). Increase in CSR among business entities in the Slovak Republic. Active, effective and transparent social services. *Collection of scientific papers, Europejskie Kolegium Edukacji w Warszawie* [in English].
11. Sowter, A. P., & Gabor A., & Granger, C. W. J. (1971). The Effect of Price on Choice: A Theoretical and Empirical Investigation. *Applied Economics*, 3 (3), 167-181 [in English].
12. Sucharek, P. (2016). A total image: Praise of thinking. *Filozofia – Philosophy*, 71 (6), 487-493 [in English].
13. Zavadský, J., & Šatanová, A., & Hvizdová, E. (2017). Public relations management in the Internet environment. *Economic Annals XXI*, 165 (5-6), 124-127 [in English].

Одержано 15.03.2018 р.

Жулканич В.О.

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ Й ОРГАНІЗАЦІЙНІ ВАЖЕЛІ УПРАВЛІННЯ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯМ

У статті узагальнено основні еколого-економічні й організаційні важелі стратегії управління природокористуванням транскордонного регіону, які сприяють утвердженню і реалізації положень екологічних і економічних законів у сфері природокористування. Обґрунтовано сукупність і дію зазначених важелів в системі раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища і забезпечення здоров'я населення. Наголошено на проблемах їх адаптації у ринковому середовищі, окреслено вплив важелів на екосистеми та використання природних ресурсів. Значна увага приділена впровадженню інноваційних напрямів господарювання, використанню результатів комплексного моніторингу і обліку природних ресурсів регіону, удосконаленню нормативно-правової бази Концепції та програм раціонального природокористування.

Ключові слова: еколого-економічні й організаційні важелі, управління природокористуванням, комплексний моніторинг, капіталізація природних ресурсів, охорона довкілля, платежі за ресурси.

Постановка проблеми. В умовах формування та утвердження ринкових відносин господарювання важлива роль належить запровадженню нових підходів до управління процесами природокористування. Актуальності набувають еколого-економічні важелі стратегії такого управління в системі природогосподарського комплексу країни, направлені на екологізацію його розвитку з метою забезпечення раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища і забезпечення здоров'я населення. Йдеться, зокрема, про забезпечення цілеспрямованої діяльності пов'язаної з використанням найбільш життєво необхідних для людства природних ресурсів, свідомим впливом на екосистеми та природні процеси.

Викладені вище завдання відображені в Програмах соціально-економічного розвитку країн і регіонів. Зокрема, у програмі “Європа – 2020. Стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання” [10], Європейська Комісія запроваджує сім флагманських ініціатив, серед яких “Ресурсо-ефективна Європа”, де задекларована мета допомогти відокремити економічне зростання від використання ресурсів. Ця ініціатива передбачає перехід до низьковуглецевої економіки, ширше використання поновлюваних джерел енергії, розвиток екологічно чистих технологій, створення модернізованого транспортного сектору і конкурентоспроможної економіки.

В Програмі – 2020 наголошено, що країни Європейського Союзу можуть розраховувати і на

існуючі демократичні інститути, соціальну та територіальну єдність, позицію ЄС щодо охорони та збереження навколишнього середовища.

Програма “Європа – 2020” важлива не тільки для країн-членів ЄС, а й для країн-кандидатів в члени спільноти, оскільки програма може стати провідником для цих країн у питаннях реформування. Крім того, однією з найважливіших цілей в найближчі роки стане побудова стратегічних відносин з країнами з економікою, що розвивається. Отже, положення програми “Європа–2020” є актуальними для адаптації і впровадження в Україні.

В цьому контексті для України постає завдання організації науково-обґрунтованого і еколого безпечного господарювання, створення у виробників економічної зацікавленості у здійсненні природоохоронних заходів і економічної відповідальності за порушення існуючих правил і норм природокористування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження сучасних механізмів управління охороною навколишнього середовища України, екологічних основ природокористування знайшли відображення у працях науковців В. Борисової, І. Гайдуцького, О. Ходаківської, Б. Данилишина, М. Хвесика та ін. [1, 3, 4, 5, 8]. Однак, питання еколого-економічних й організаційних важелів управління природокористуванням висвітлені ними не в повній мірі. Тож, на нашу думку, потребують більш детального розгляду.

Формулювання цілей статті. Мета статті – узагальнення, обґрунтування і дія еколого економічних й організаційних важелів управління природокористуванням.

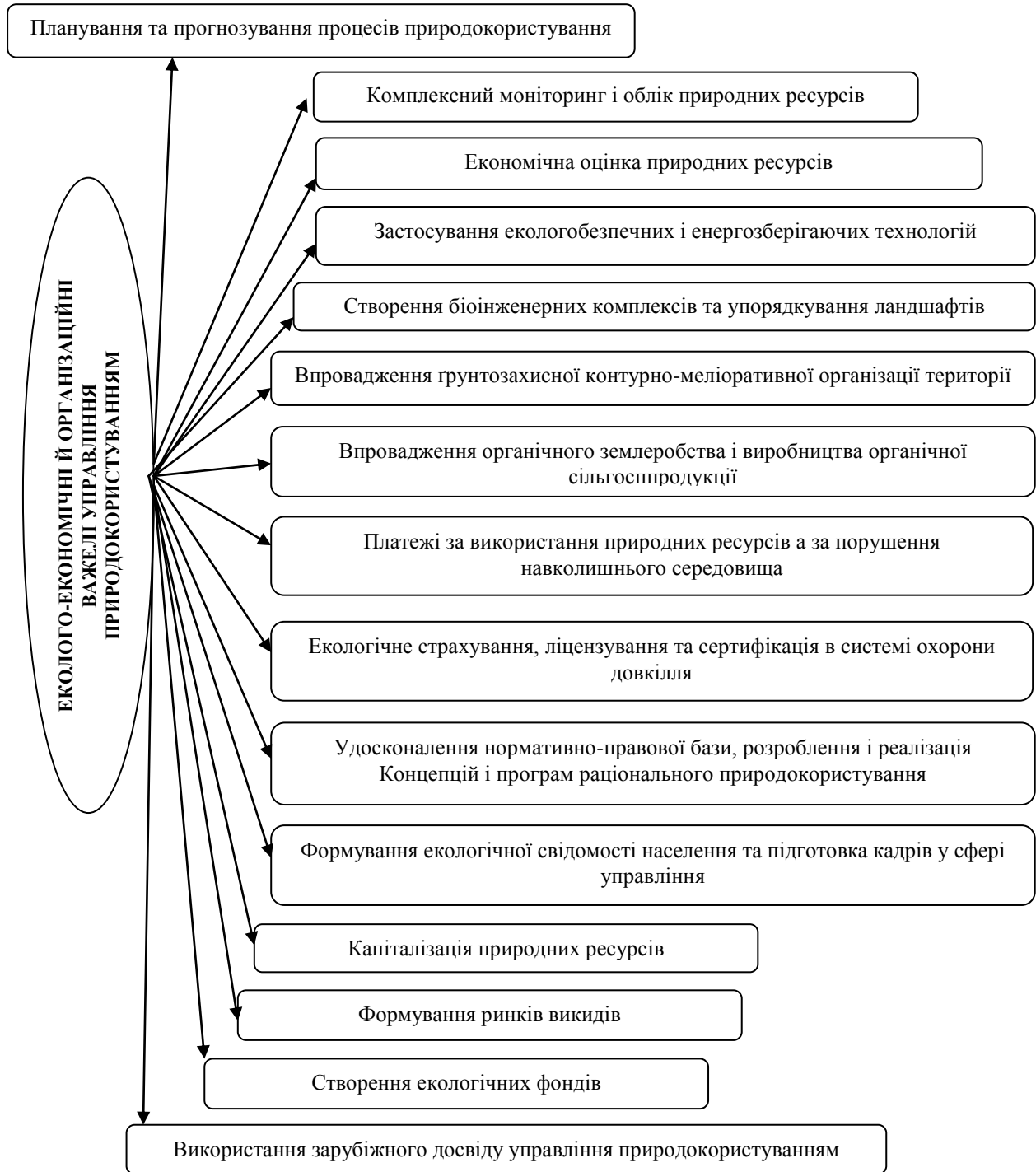

Рис. 1 Еколого-економічні й організаційні важелі управління природокористуванням*

**Розроблено автором*

Опис основного матеріалу дослідження. В результаті проведених досліджень автором узагальнено і обґрунтовано дію наступних еколого-економічних важелів управління природокористуванням (рис.1):

Планування та прогнозування процесів природокористування – комплекс взаємопов'язаних планових дій та специфічних стратегій щодо забезпечення найсприятливіших екологічних умов життєдіяльності суспільства

шляхом економного і комплексного використання та відтворення природних ресурсів, а також зменшення забруднення довкілля [7, с.105].

Основні завдання планування і прогнозування природокористування: розроблення державних кадастрів природних ресурсів, державних програм раціонального використання і відтворення природних ресурсів, формування і планування реалізації еколого-економічних

заходів щодо природокористування і охорони довкілля.

З метою узгодження програм з природокористування та охорони навколишнього середовища з програмами соціально-економічного розвитку транскордонних регіонів застосовуються наступні методи: балансовий, нормативний, програмно-цільовий. В процесі застосування названих методів встановлюються ліміти нормативної плати і розміри платежів за використання природних ресурсів. Прогнозне планування передбачає вдосконалення економічного механізму природокористування, трансформації існуючої системи планування, як природоохоронних заходів, так і раціонального використання природних ресурсів.

Зокрема, розвиток механізму економічного стимулювання раціонального використання природних ресурсів та охорони природи в аграрній сфері потребує впровадження економічного стимулювання інтенсивності та ефективності землекористування і сільськогосподарського виробництва.

У свою чергу сучасний механізм економічного стимулювання раціонального природокористування в аграрній сфері України характеризується державним втручанням в реалізацію процесу природокористування та сільськогосподарського виробництва з метою збільшення виробництва сільськогосподарської продукції й досягнення продовольчої безпеки.

Комплексний моніторинг і облік природних ресурсів у сфері природокористування застосовують екологічний моніторинг: систему спостережень, збирання, опрацювання, передавання, аналіз, прогнозування і збереження інформації про стан навколишнього природного середовища та зміни його природних і природно-антропогенних комплексів, ресурсів і процесів з метою раціонального природокористування і природовідтворення. Моніторинг навколишнього природного середовища ґрунтується на загальноекономічних законах і принципах із застосуванням загальнонаукових методів дослідження (аналіз, синтез, узагальнення, статистична обробка інформації, моделювання, тощо) [6, с.315].

Згаданий моніторинг проводиться в три етапи досліджень: спостереження, оцінка екологічної ситуації, прогнозування екологічних умов. В Україні спостереження здійснюють різні спеціально уповноважені державні установи: Міністерство охорони здоров'я контролює стан атмосферного повітря, Міністерство аграрної політики та продовольства здійснює контроль за станом біологічних та земельних ресурсів. Одержані результати моніторингових досліджень

і інформація про стан довкілля використовується в процесі розробки державних і регіональних програм і заходів щодо оздоровлення навколишнього природного середовища, сприяють забезпеченню раціонального використання і відтворення природних ресурсів.

Економічна оцінка природних ресурсів - визначення суспільної (економічної, соціальної, екологічної, тощо) корисності (цінності, внеску) ресурсу в підвищення рівня задоволення суспільних потреб через виробництво і споживання, виражене в грошовому вимірі. Здійснюється вартісна оцінка природних ресурсів, задіяних у процесі використання та відтворення, а також, вартісна оцінка природних ресурсів, що не беруть безпосередньої участі у виробничих процесах, але необхідні для життєдіяльності суспільства з врахуванням задоволення майбутніх потреб людства. Оцінку проводять з використанням наступних складових: ринкової оцінки, ренти, витратного підходу, альтернативної вартості, загальної економічної цінності (вартості) [9, с.682].

Важливим в системі економічної оцінки природних ресурсів є вибір оптимальних параметрів експлуатації природних ресурсів, визначення розмірів збитків від нераціонального і некомплексного використання природних ресурсів, визначення економічної ефективності інвестицій у природно-рекреаційний сектор, відображення оцінки частки природних ресурсів у структурі національного багатства [5, с.105].

Сферою застосування результатів оцінок природних ресурсів є: ведення кадастрів природних ресурсів; аналіз внеску кожного виду ресурсу до складу національного багатства України; оцінка економічної ефективності функціонування галузей, підприємств, організацій, пов'язаних із використанням, відтворенням і охороною природних ресурсів; визнання та формування обґрунтованих нормативів використання природних ресурсів з метою забезпечення максимальної еколого-економічної ефективності суспільного виробництва; формування нормативів економічного стимулювання підприємств й організацій, що використовують природні ресурси [12, с.40].

Потреба мати всебічну економічну оцінку наявних в транскордонному регіоні різних видів природних ресурсів, їх повна кількісна і якісна характеристика забезпечить засади сучасного і перспективного раціонального їх використання і відтворення. За таких умов досягають повсюдної екологізації виробництва, нагромадження коштів на екологічне оздоровлення навколишнього

середовища. Важливим є усвідомлення того, що саме навколишнє середовище разом з природними ресурсами є основною складовою продуктивних сил суспільства, своєрідним фундаментом їх розвитку, а людина як частина живої природи, як продукт суспільства і головна продуктивна сила знаходить умови для життєдіяльності і ведення виробництва.

Застосування екологобезпечних і енергозберігаючих технологій передбачає впровадження нових екологобезпечних технологій, нових форм організації виробництва, виконання управлінських та інших рішень спрямованих на досягнення ефективності використання природних ресурсів з одночасним збереженням природного середовища та його поліпшення. В свою чергу, енергозберігаючі технології спрямовані на зниження споживання та витрату енергоресурсів в результаті реалізації програм енергозбереження і виробництва продукції.

У сфері раціонального природокористування важлива роль належить розвитку альтернативної енергетики, що базується на використанні відновлюваних джерел енергії: сонячної, геотермальної, вітрової, гідравлічної, а також біогазу. Переваги альтернативної енергетики на відміну від традиційної енергетики, що використовує вугілля, нафту, газ, торф, дрова і одним із джерел забруднення навколишнього середовища, в тому, що альтернативна енергетика є запорукою екологічного виробництва.

Узагальнення наукових досліджень підтверджує, що економічні важелі, які спроможні перетворити нераціональне природокористування на раціональне, тісно пов'язані з необхідністю здійснювати постійну обов'язкову плату за природні ресурси та пошкодження навколишнього середовища. Підвищена плата за використання природних ресурсів і охорону довкілля економічно змушує природокористувачів впроваджувати у виробництво ресурсозберігаючі, мало- та безвідходні технології, здійснювати ефективні заходи щодо охорони навколишнього середовища.

Створення біоінженерних комплексів та упорядкування ландшафтів. Ландшафт як частина земної поверхні з певним сполученням рельєфу, клімату, ґрунтів, рослинного і тваринного світу, атмосферного повітря і створеною людиною різноманітною сельбищною та виробничо-технічною інфраструктурою суттєво впливає на види і технології природокористування.

До численних земних ландшафтів входять природні, різною мірою змінені діяльністю

людини (природно-антропогенні, техногенно перетворені), і відновлені (ренатуралізовані), територіальні (суходільні-наземні й наземноаквальні) та акваторіальні (морські) комплекси, що разом утворюють ландшафтну оболонку землі [6, с.227]. В системі природокористування всі види ландшафту потребують упорядкування, оскільки ландшафти територіальних комплексів є екосередовищем діяльності людства і всього живого на землі, місцями прояву екологічних проблем та основою природоохоронних об'єктів і формування екомереж.

Особливо це стосується удосконалення системи облаштування території, забудови і використання земель сільських територій, їх ландшафтно-екологічної структуризації. З метою забезпечення раціонального використання, охорони і відтворення природних ресурсів транскордонних регіонів доцільним є створення на їх територіях біоінженерних комплексів, поширення їх функціонування на прикордонні території суміжних країн.

Впровадження ґрунтозахисної контурно-меліоративної організації територій, яку застосовують в умовах складного рельєфу для зменшення небезпеки прояву ерозійних процесів та екологобезпечного використання земельних ресурсів. Впровадження такої ґрунтозахисної системи є характерною для Закарпатської області як транскордонного регіону, де 2/3 території гориста місцевість.

В умовах сучасного інтенсивного ведення сільськогосподарського виробництва, коли існує посилена дія антропогенних факторів на стан продуктивних земель на фоні існуючих природних факторів, важливого значення набуває вибір основних напрямів природоохоронної діяльності суб'єктів-землекористувачів, зокрема оптимізація структури землекористування, впровадження ґрунтозахисної системи землеробства та зниження антропогенного забруднення агрокосистем.

В процесі проведення земельної реформи, коли формуються нові ландшафти і системи землеробства, значення контурно-меліоративної системи землеробства зростає. Контурно-меліоративна система господарювання передбачає створення системи лісосмуг, гідротехнічних регулюючих і земляних валів різних типів, буферні смуги з багаторічних трав, тощо. Формується екологічно-стійка контурно-смужна структура агроландшафтів, яка забезпечує зарегулювання поверхневого стоку, контроль над ерозійними процесами та оптимальне поєднання системи сільськогосподарського землекористування з природним середовищем.

Контурна організація території повинна здійснюватися з пріоритетом природоохоронної організації території агроландшафту над адміністративними та господарськими межами з урахуванням смугової структури природних комплексів і меж між землями різного типу використання. З метою раціонального використання орної землі постає завдання переходити від рівнинно-прямолинійного до контурно-меліоративного землекористування.

Впровадження органічного землеробства і виробництва органічної сільгосппродукції (сировини). Розроблені Міжнародною федерацією органічного руху (IFOAM) принципи органічного сільського господарства є наступними: оздоровлення; екології; справедливості; турботи [18].

В Україні виробництво органічної продукції перебуває на початковому етапі розвитку. Принципи виробництва, зберігання, перевезення та реалізації органічної продукції (сировини) відображені в Законі України “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини” [14]. Серед основних принципів: добровільності; рівності прав суб’єктів господарювання, які здійснюють виробництво, зберігання, перевезення та реалізацію органічної продукції (сировини); раціонального використання природних ресурсів, забезпечення їх належного використання та відтворення; довгострокового підтримання родючості ґрунту; використання живих організмів та методів механічного виробництва; забезпечення високого рівня біологічного різноманіття.

Дотримання вище викладених принципів органічного землеробства забезпечує реалізацію соціально-економічних чинників аграрного господарювання, екологізацію сільського господарства, раціонального використання природних ресурсів з поєднанням завдань збереження навколишнього природного середовища і задоволення потреб населення в споживанні екологічно безпечних харчових продуктів.

Платежі за використання природних ресурсів та за порушення навколишнього середовища. Платне природокористування здійснюється згідно з відповідними нормативами плати як окремої складової платежів за спеціальне використання природних ресурсів, плати за погіршення якості природних ресурсів та за забруднення навколишнього середовища. Збори за спеціальне використання природних ресурсів справляють з метою стимулювання раціонального використання, охорони та

відтворення природних ресурсів. Платниками зборів за спеціальне використання природних ресурсів є підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, а також громадяни-підприємці, яким природні ресурси надаються у володіння, користування або оренду.

В системі плати за порушення навколишнього середовища діє принцип “забруднювач платить”. Плата стягується згідно з тарифами і нормативами за обсяги завданих збитків довілню з врахуванням витрат на їх відшкодування. Існують певні ліміти на суми збору, які справляються за викиди стаціонарними джерелами забруднення, скиди та розміщені відходи. Діють певні стимули і пільгове оподаткування, якщо підприємства переходять на маловідходні та енергозощаджувальні технології, встановлюють обладнання для повторного використання або переробки, впроваджують інструменти контролю за скидами забруднювачів.

Згідно з науковими узагальненнями, екологічні податки є низько ефективними як за впливом на скорочення вуглецевих викидів, так і на інвестування енергоконверсії. Рівень екологічних податків, прописаний в Податковому Кодексі, становить всього 0,4 % ВВП. Це найнижчий показник серед країн Європи [3, с.448]. Як наслідок, витрати на охорону навколишнього середовища незначні і теж на порядок нижчі, ніж у країнах Європи.

Отже, оподаткування природних ресурсів є сильним стимулом до зменшення їх споживання, скорочення викидів вуглецю і мотивацією для модернізації підприємств - природокористувачів. З метою запобігання порушення навколишнього середовища постає завдання удосконалення податкової екологічної політики, наближення екологічних платежів до розмірів екологічної шкоди, спрямування податкової системи до стимулювання комплексного відтворення і використання природних ресурсів.

Екологічне страхування, ліцензування та сертифікація в системі охорони довкілля. Екологічне страхування передбачає акумулювання коштів для проведення природоохоронних (протиаварійних) заходів в результаті аварійних ситуацій, раптових, ненавмисних забруднень навколишнього середовища. Страхове відшкодування з добровільного екологічного страхування включає: компенсацію збитку, викликаного ушкодженням або знищенням майна; суму збитків, пов’язаних з погіршенням умов життя та навколишнього середовища; витрати на очищення забрудненої території і приведення її до стану, що відповідає нормативам; витрати,

необхідні для порятунку життя та майна осіб, яким у результаті страхового випадку заподіяні збитки або для зменшення їх шкоди [1, с.257].

Важливим елементом адміністративно-правового управління в галузі охорони навколишнього середовища і природних ресурсів є ліцензування, яке передбачає певні обмеження щодо користування природними ресурсами. Особливим засобом охорони і відтворення природноресурсного потенціалу нормативно-технічного і правового регулювання екологічної безпеки є екологічна сертифікація, яка слугує попередженню негативного впливу на умови життєдіяльності людини і на стан навколишнього середовища процесів виробництва та утилізації відходів. Складовою системи сертифікації є розроблений екологічний паспорт (сертифікат) підприємства, в якому відображено інформацію про використання природних ресурсів і вплив виробництва на довкілля.

Капіталізація природних ресурсів. В умовах забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територій країни, в тому числі і транскордонних регіонів, важливою проблемою є створення можливостей ефективного управління використанням територіальних ресурсів. В свою чергу, системне забезпечення підвищення вартості наявних територіальних ресурсів тісно пов'язане з використанням фінансових ресурсів на потреби сталого розвитку. В цьому контексті, капіталізація являє собою процес зростання ринкової вартості активів, які перебувають у власності суб'єктів економічної діяльності та (або) розміщені на певній території. Отже, завдання капіталізації полягає у залученні ресурсів (у т.ч. природних) у процес суспільного виробництва з їх подальшим перетворенням у вартість, що створює додану вартість [2].

Сучасна ефективна управлінська система в економічних умовах, на засадах гармонізації суб'єктів господарювання передбачає формування фінансового механізму перетворення факторів виробництва в капітал з метою використання природних ресурсів для відтворення якісного соціального, економічного та екологічного стану територіального простору [11, с.19]. В регіональному зрізі функціонування природно-ресурсного потенціалу породжує дохід у вигляді природно-ресурсної ренти, котра перерозподіляється між центром і регіоном через систему міжбюджетних відносин, фінансово-податкових процедур, тощо і частково повертається назад до складу локальних ресурсів території в якості її фінансових ресурсів (бюджетних, інвестиційних, кредитних) [11, с.135].

В процесі управління капіталізацією природних ресурсів застосовують проектний підхід, як особливу форму менеджменту, в рамках інвестиційно-інноваційного способу господарювання щодо організації природокористування. Формуються і реалізуються відповідні інвестиційні господарські проекти на базі певної природноресурсної територіальної економічної системи. Процес капіталізації природних ресурсів базується на системі інформаційного забезпечення про фінансовий стан суб'єктів господарювання територіальних систем, зокрема різної економічної, комерційної, фінансової та іншої інформації.

Удосконалення нормативно-правової бази, розробка і реалізація Концепцій і програм раціонального природокористування. Збалансоване та раціональне природокористування ґрунтується на досконалії нормативно-правовій базі. Основні норми екологічного законодавства закріплені в прийнятій у 1996 р. Конституції України, а також у спеціальному розділі “Екологічна безпека” Декларації про державний суверенітет України (1990 р.). В Конституції задекларовано право кожного громадянина користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону, право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

В Україні сформована солідна нормативно-правова база природо-ресурсного законодавства, в якій відображено положення щодо економічно-правового регулювання процесів природокористування, зокрема використання й відтворення природних ресурсів та охорони навколишнього середовища. Конституційні екологічні права громадян розлого викладені в Законі України “Про охорону навколишнього природного середовища” [15].

Виконання Законів та законодавчих актів України у сфері природокористування та охорони навколишнього середовища перекликається з реалізацією міжнародних Конвенцій щодо охорони довкілля. Україною ратифіковано міжнародні Конвенції «Про транскордонне співробітництво в галузі охорони природи між громадами та владою» (1980 р.), «Про охорону біологічного різноманіття» (1994 р.), «Про охорону дикої природи, фауни і природних середовищ існування в Європі» (1996 р.), «Про речовини, що руйнують озоновий шар» (1996 р.).

Разом з тим, реалізація зазначених Концепцій та Програм залежить від фінансової складової стратегічного управління екологічними програмами. Серед основних чинників, які

знижують ефективність фінансового забезпечення екологічних програм наступні:

- відсутність узгодженої системної політики щодо фінансового забезпечення екологічних програм з боку центральних та місцевих органів державного управління;

- недостатня гнучкість фінансових механізмів коригування у процесі виконання середньо- та довгострокових програм, насамперед, необхідність врахування їх недофінансування упродовж попередніх років при формуванні бюджетів усіх рівнів;

- розпорощення коштів між значною кількістю екологічних програм, зокрема, на регіональному рівні;

- обмеженість фінансових ресурсів та скорочення частки капітальних інвестицій природоохоронного значення у загальних обсягах капітальних інвестицій в основний капітал [8, с.221].

Нині невідкладними є заходи щодо удосконалення екологічного та природоресурсного законодавства, нормативно-правової бази України, адаптації законодавства України про охорону навколишнього середовища до європейської правової, нормативно-методичної та організаційної бази, синхронізації його базових засад з вимогами Кіотського протоколу та міжнародних Конвенцій регіонального природокористування та охорони довкілля.

Формування ринків викидів. Одним із охоронних заходів економічного регулювання природокористування в системі раціонального використання природно-ресурсного потенціалу є метод формування ринків викидів. Він базується на розподілі дозволів на забруднення між підприємствами з правом їх передачі. В охороні навколишнього середовища все більшого значення набуває міжнародна торгівля квотами на викиди. Зокрема важливою умовою стало низьковуглецевий розвитку національних економік є організація вуглецевого ринку, який передбачає вільну купівлю-продаж прав (дозволів) на вуглецеві викиди. Провідні країни Організації економічного співробітництва та розвитку заснували систему торгівлі викидами, яка отримала статус міжнародної [16].

Згідно з вимогами Кіотського протоколу на міжнародному рівні запроваджено квотування викидів вуглецю, що передбачає можливість торгівлі цими квотами, тобто формування глобального ринку викидів парникових газів (вуглецевого ринку). Виручені на ринку кошти є джерелом фінансування заходів з енергоконверсії і скорочення викидів. Запровадження міжнародних кіотських механізмів слугує формуванню

системи мотивації до низьковуглецевого розвитку. В свою чергу, низьковуглецевий розвиток може бути забезпечений шляхом тотальної енергоконверсії, що охоплює енергоощадність, енергомодернізацію та енергоінноваційність економічних процесів [3, с. 13].

Створення екологічних фондів. Однією зі складових механізму фінансування природоохоронних програм в умовах дефіциту державних коштів стали екологічні фонди. Головне завдання позабюджетних екологічних фондів – акумулювання незалежних від державного бюджету коштів і фінансування за їх рахунок природоохоронної діяльності. Кошти фондів виступають як доповнення до бюджетного фінансування. Однак наявність значної кількості місцевих фондів призводить до розпорощення коштів та втрати контролю за їх цільовим використанням.

Для України доцільним було б реорганізувати систему екологічних фондів відповідно до адміністративно-територіального поділу – Національний екологічний фонд, обласні екологічні фонди та окремо – для міст-мільйонників. Це дозволить акумулювати зібрані кошти й проводити масштабніші заходи з охорони довкілля, а також посилити контроль за їх цільовим використанням.

Україні варто запозичити досвід функціонування екологічних фондів у сусідніх державах – Угорщині, Словаччині, Польщі, де згадані фонди активно діють у сфері кредитування та субсидювання освітніх екологічних програм; моніторингу довкілля; проведення екологічних експертиз та ін. Нині в Україні назріла необхідність формування екологічних банків, оскільки одержати кредит на природоохоронні заходи в звичайних банках складно через тривалий термін окупності коштів.

Тож, в умовах імплементації Директиви ЄС в сфері охорони довкілля України, що передбачає дотримання жорсткіших екологічних стандартів, а відтак і збільшення витрат підприємств на здійснення природоохоронних заходів, актуалізуються проблеми пошуку джерел їх фінансування.

Використання зарубіжного досвіду управління природокористуванням.

В системі забезпечення управління природокористуванням важливе місце належить використанню зарубіжного досвіду. В країнах Західної Європи утвердилася тенденція до звуження прямого державного управління у природоохоронній сфері й поступового переходу до більш широкого використання ринкових механізмів управління та механізмів, що

дозволяють активізувати участь громадян і підприємств у охороні навколишнього середовища [13, с. 275].

Незважаючи на наявність вагомої законодавчої та нормативно-правової бази природоохоронної діяльності, в Україні не вдається забезпечити її дієвість та знизити негативний антропогенний вплив на довкілля. У цьому зв'язку варто звернути увагу на досвід європейських країн. А особливо сусідніх з Україною, яким довелося так само пройти перехідний період в економіці, подолати труднощі руйнації командно-адміністративної системи й переходу до ринкових відносин. В результаті в сусідніх – Угорщині, Словаччині, Польщі та Румунії вдалися до звуження безпосереднього державного управління у сфері охорони навколишнього природного середовища, замістивши його ринковими механізмами із широкою участю громадськості у вирішенні природоохоронних проблем. Регулювання у сфері охорони довкілля зосереджено на рівні регіонів та місцевих органів влади, там де зосереджені економічне та соціальне життя населення.

В ЄС загалом, та в перелічених вище країнах зокрема, існує взаємозв'язок між загальними компетенціями природоохоронних структур (на загальноєвропейському та національному рівнях) та «обов'язками регіональних та місцевих громад щодо практичного вирішення актуальних та перспективних задач» [17, с.18]. Забезпечити цей взаємозв'язок природи і суспільства вдається завдяки поширенню екологічних знань і вихованню усвідомлення відповідальності за збереження довкілля кожним громадянином; завдяки наявності реальної можливості місцевими громадами відстоювати свої екологічні інтереси та права через суд; наявності стимулюючих економічних інструментів екологічного регулювання – кредитування природоохоронних заходів та пільгового оподаткування товаровиробників, що застосовують ресурсозберігаючі технології; запровадженню екологічного акцизного збору на екологічно шкідливі товари та податку за виробництво шкідливої продукції та ін. Україні доцільно проаналізувати й запозичити позитивний досвід вирішення проблем управління природокористуванням в сусідніх країнах оскільки, в нашій державі нині наявні значні неузгодженості між задекларованими екологічними нормами та їх реалізацією, між загальнодержавною екологічною політикою та здійсненням її на місцях.

Основною філософією та принципами системи управління навколишнім середовищем в

країнах ЄС є постійне вдосконалення взаємовідносин суспільства й природи; зменшення антропогенного навантаження та покращення екологічної безпеки довкілля.

Найбільш вартим уваги для запозичення, на нашу думку, є зарубіжний досвід поєднання збалансованих адміністративно-контрольних та фінансово-економічних важелів, які дозволяють ефективно регулювати питання охорони навколишнього природного середовища та забезпечити дієвість механізмів управління охороною довкілля.

Формування екологічної свідомості населення та підготовка кадрів у сфері управління природокористуванням. В процесі раціонального використання і відновлення природних ресурсів існує прямий зв'язок між добробутом суспільства і природним середовищем, а також ставленням людей до природи. Виникає об'єктивна необхідність активізації позитивних форм взаємодії людини і природи, формування екологічної свідомості. Вирішення проблем формування екологічної культури населення вимагає поєднання досягнень екологічного виховання, освіти та науки.

Як наголошують науковці [4, с.6]: «Екологічна культура це, насамперед, внутрішня суть людини та людського суспільства, яка проявляється у сукупності певних дій, технологій, методів та способів освоєння природи людиною та їх взаємодії, що забезпечують стійку рівновагу в системі «людина-довкілля». Слід також, враховувати дію соціальних, фінансових, економічних, технологічних чинників на розв'язання екологічних проблем суспільства, на підвищення його екологічної свідомості».

У сфері природокористування та охорони навколишнього середовища важливою є підготовка кадрів спеціалістів. Як наголошено в Програмі «Порядок денний на XXI століття», ухваленої конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), слід забезпечити наявність або розвиток ключових людських ресурсів з метою комплексного врахування питань навколишнього середовища і розвитку, на різноманітних етапах процесу прийняття і впровадження рішень. Передбачено підвищити ефективність освіти і підготовки технічних кадрів, особливо з числа жінок і дівчат шляхом включення міждисциплінарних підходів в навчальні програми навчальних закладів технічного профілю, професійно-технічних училищ, університетів та інших навчальних закладів; здійснювати системну професійну підготовку

співробітництва урядових органів, фахівців з планування та менеджменту.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Реалізація обґрунтованих в процесі дослідження еколого-економічних й організаційних важелів управління процесами природокористування сприятимуть охороні навколишнього середовища й успішному виконанню програм соціально-економічного розвитку регіону. Постає завдання активізації

діяльності владних і управлінських структур, залучення територіальних громад до вирішення проблем природокористування і охорони довкілля. Подальші дослідження спрямовуватимуться на окреслення ролі органів місцевого самоврядування й зокрема територіальних громад у забезпеченні збереження навколишнього природного середовища і раціонального природокористування.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисова В.А. Екологічні основи природокористування в АПК. – Суми: Вид-во “Довкілля”, 2004. – 356 с.
2. Вечканов Г.С., Вечканова Г.Р. Микро- и макроэкономика: энциклопедический словарь. – СПб, 2000. – 352 с.
3. Гайдучкий І.П. Системи та механізми мотивації низьковуглецевого розвитку: теорія, методологія, практика : Монографія. – К.: ТОВ “ДКС центр”, 2018. – 560 с.
4. Гайдучкий П.І., Ходаківська О.В. До екологізації агросфери через екологізацію суспільної свідомості // Матеріали всеукр. наук.-практ. конф “Екологізація аграрного виробництва в умовах інтеграції України до Європейського економічного простору”, 13 вересня 2012 р., м. Київ. – К.: ТОВ “ДКС центр”, 2013. – 144 с.
5. Данилишин Б.М., Хвесик М.А., Голян В.А. Економіка природокористування. – К.: “Кондор”, 2009. – 465 с.
6. Екологічна енциклопедія: У трьох томах. Т.2. – К., 2007. – 416 с.
7. Екологічна енциклопедія: У трьох томах. Т.3. – К., 2008. – 472 с.
8. Екологічна і природно-техногенна безпека України в регіональному вимірі: Монографія/ М.А.Хвесик, А.В.Степаненко, Г.О.Обиход та ін. – К., 2014. – 340 с.
9. Економічна енциклопедія: У трьох т. Т. 2. /Редкол: С.В.Мочерний (відп.ред.) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2001. – 848 с.
10. Європа 2020: стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання. - URL : <http://ec.europa.eu/evrope2020/index-en.htm>.
11. Капіталізація природних ресурсів: Монографія/За заг.ред. М.А.Хвесика. – К.: ДУ ІЕПСР НАНУ, 2014. – 268 с.
12. Макарова Н.С., Гармідер Л.Д., Михальчук Л.В. Економіка природокористування. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 322 с.
13. Мартиненко В.О. Досвід країн ЄС щодо сучасних механізмів управління охороною навколишнього середовища України/В.О.Мартиненко // Теорія та практика державного управління. – 2006. – Вип.1. – С.272-278.
14. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2014. - № 20-21. - Ст.721.
15. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України// Відомості Верховної Ради України. – 1991. - № 41. - Ст.546.
16. Юлкін М.А. Мировой углеродный рынок: Состояние и тенденции развития. - URL: <http://docplayer.ru/56230958-Rynok-sostoyanie-i-tendencii-razvitiya-uglerodnyy.html>
17. Якимчук С.А. Зарубіжний досвід у сфері охорони навколишнього природного середовища // Economic annals-XXI. – 7-8 (2). - 2013.- С. 17-20.
18. IFOAM Basic Standards (approved by the IFOAM General Assembly, Viictoria, Canada, and August 2002). – URL: www.ifoam.org.

REFERENCES

1. Borysova, V.A. (2004). Ekolohichni osnovy pryrodokorystuvannya v APK [Ecological bases of nature use in agroindustrial complex. Sumy: Vyd-vo “Dovkillya” [in Ukrainian].
2. Vechkanov, H.S. (2000). Mykro - y makroekonomyka: entsyklopedychesky slovar' [Micro- and macroeconomics: encyclopedic dictionary]. Spb [in Russian].
3. Hayduts'kyu, I.P. (2018). Systemy ta mekhanizmy motyvatsiyi nyz'kovuhletsevoho rozvytku: teoriya, metodolohiya, praktyka [Systems and mechanisms for the motivation of low carbon development: theory, methodology, practice].K.: TOV “DKS tsentr” [in Ukrainian].
4. Hayduts'kyu, P.I. (2013). Do ekolohizatsiyi ahrosfery cherez ekolohizatsiyu suspil'noyi svidomosti [To ecologize the agrosphere through social consciousness ecologization]. Proceedings from: Materialy vseukr. nauk.-prakt. konf “Ekolohizatsiya aharnoho vyrobnytstva v umovakh intehratsiyi Ukrayiny do Yevropeys'koho ekonomichnoho prostoru” – Materials of the allukr. sc.-prakt. konf. "Ecologization of agrarian production in conditions of Ukraine's integration into the European economic space" (144 p.). K.: TOV “DKS tsentr” [in Ukrainian].

5. Danylyshyn, B.M., & Khvesyk, M.A., & Holyan, V.A. (2009). *Ekonomika pryrodokorystuvannya* [Economics of nature management]. K.: "Kondor" [in Ukrainian].
6. *Ekolohichna entsyklopediya: U tr'okh tomakh*. T.2. [Environmental encyclopedia: in three volumes. Vol. 2] (2007). K. [in Ukrainian].
7. *Ekolohichna entsyklopediya: U tr'okh tomakh*. T.3. [Environmental encyclopedia: in three volumes. Vol. 3] (2008). K. [in Ukrainian].
8. Khvesyk, M.A., & Stepanenko, A.V., & Obykhod, H.O. (2014). *Ekolohichna i pryrodno-tekhnohenna bezpeka Ukrayiny v rehional'nomu vymiri* [Ecological and natural-technogenic safety of Ukraine in the regional dimension]. K. [in Ukrainian].
9. Mocherny, S.V. (Eds.). (2001). *Ekonomichna entsyklopediya: U tr'okh t. T. 2.* [Economic Encyclopedia: in three volumes. Vol. 2.]. K.: Vydavnychy tsestr «Akademiya» [in Ukrainian].
10. *Yevropa 2020: stratehiya rozumnoho, stiykoho i vseosyazhnoho zrostannya* [Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth]. (n.d.). <http://ec.europa.ua>. Retrived from: <http://ec.europa.ua/evrope2020/index-en.htm>. [in Ukrainian].
11. Khvesyk, M.A. (Eds.). (2014). *Kapitalizatsiya pryrodnykh resursiv* [Capitalization of natural resources]. K.: DU IEPSR NANU [in Ukrainian].
12. Makarova, N.S. (2007). *Ekonomika pryrodokorystuvannya* [Economics of nature management]. K.: Tsestr uchbovoyi literatury [in Ukrainian].
13. Martynenko, V.O. (2006). *Dosvid krayin YeS shchodo suchasnykh mekhanizmiv upravlinnya okhoronoyu navkolyshn'oho seredovyshcha Ukrayiny* [Experience of EU countries on modern mechanisms of environmental protection management in Ukraine]. (2014). *Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya – Theory and practice of public administration*, 1, 272-278 [in Ukrainian].
14. *Pro vyrobnytstvo ta obih orhanichnoyi sil'skohospodars'koyi produktsiyi ta syrovyny: Zakon Ukrayiny* [On the production and circulation of organic agricultural products and raw materials: The Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady – Bulletin of Verkhovna Rada*, 20-21, 721 [in Ukrainian].
15. *Pro okhoronu navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha: Zakon Ukrayiny* [About the protection of the environment: Law of Ukraine]. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady – Bulletin of Verkhovna Rada*, 41, 546 [in Ukrainian].
16. Yulkyn, M.A. (n.d.). *Mirovoy ughlerodnyy rynek: Sostoyanye y tendentsyy razvytyya* [The world carbon market: status and development trends]. <http://docplayer.ru>. Retrived from: <http://docplayer.ru/56230958-Rynok-sostoyanie-i-tendencii-razvitiya-uglerodnyy.html> [in Russian].
17. Yakymchuk, S.A. (2013). *Zarubizhnyy dosvid u sferi okhorony navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyshcha* [Foreign experience in the field of environmental protection]. *Economic annals-XXI*, 7-8 (2), 17-20 [in Ukrainian].
18. *IFOAM Basic Standards* (approved by the IFOAM General Assembly, Viictoria, Canada, August 2002). (2002). www.ifoam.org. Retrived from: www.ifoam.org.

Одержано 15.03.2018 р.

Заглинська Л.В., Заглинський А.О.

ОСНОВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ВІДНОСИН ЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

У статті досліджено суть, суб'єкти та основні поняття системи відносин зайнятості засобами аналізу відтворення працездатного населення як наукової категорії та як економічної проблеми. Підкреслено значення впливу мотиваційних механізмів активізації зайнятості в Україні. Проаналізовано сучасні тенденції в розвитку відносин зайнятості та їх впливу на доходи громадян, їх економічну і соціальну активність. Розглянуто сучасну структуру безробіття та наведені дані, що свідчать про якісну та кількісну динаміку зайнятості. Запропоновано деякі підходи до вирішення проблем з подолання безробіття та підвищення життєвих стандартів громадян України.

Ключові слова: наймані працівники, роботодавці, зайнятість, безробіття, заробітна плата, дохід, закордон, соціальне партнерство, ринок праці, види і структура зайнятості.

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки України вивів на новий рівень актуальність проблеми зайнятості працездатного населення. З метою зниження безробіття та підвищення добробуту людей шляхом зміни законодавства слід постійно удосконалювати існуючу систему відносин між працівниками та роботодавцями. У кінцевому підсумку це дозволило б не лише наблизитися до стану повної зайнятості, але й підвищити ефективність економічної системи в цілому.

Незважаючи на популярність у науковій літературі досліджень проблем системи відносин зайнятості, зазначені питання продовжують залишатися актуальними, невичерпаними і потребують подальшого вивчення, адже зачіпають інтереси усіх соціальних верств, стосуються процесу відтворення працездатного населення, напрямів розвитку ринку праці та реалізації державою соціальних гарантій населенню. Зважаючи на вищезазначені питання, проблеми реформування системи відносин зайнятості в Україні залишаються одними з пріоритетних, найбільш суперечливих, неоднозначних. Саме тому вони потребують постійного ретельного дослідження. Окрім того, невирішеними залишаються проблеми практичної реалізації підвищення зайнятості та надання реальних гарантій працевлаштування, задекларованих в урядових програмах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значний внесок у аналіз відносин зайнятості зробили такі відомі економісти як Т. Малтус, К. Маркс, Дж. М. Кейнс. Окремі аспекти даної проблеми досліджуються в працях сучасних вітчизняних науковців, зокрема, В.Д. Базилевича, Н.М. Восколович, Г.Т. Завідовської, В.М.Петюха та інших. Особлива увага приділяється аналізу поняття системи зайнятості, нормативно-правової бази її існування, міжнародного досвіду, питання створення недержавних форм працевлаштування тощо.

Формулювання цілей статті. Цілями статті є аналіз окремих сторін складної системи відносин зайнятості та дослідження її якісної та кількісної характеристики; використання сучасних підходів до суб'єктної бази зайнятості; дослідження динаміки безробіття та його впливу на доходи громадян, їх економічну та соціальну активність, перспективи соціального партнерства в сфері зайнятості.

Опис основного матеріалу дослідження.

Відносини зайнятості працездатного населення є основою розвитку будь-якої економічної системи. Теоретично виділяють неринкову і ринкову економічні системи. Але реально існує змішана економічна система, яка поєднує у собі взаємодію індикативного планування з конкурентною боротьбою. Головними суб'єктами відносин зайнятості у закритій змішаній економічній системі є наймані працівники, роботодавці і держава.

Ринкові відносини сучасної України характеризуються певними особливостями, одними з яких є відносно невелика кількість власників засобів виробництва та велика армія найманих працівників. На початку незалежності засоби виробництва (переважно 96%) належали державі, а формально – усьому українському

© Заглинська Любов Василівна, к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, тел.: 03622634656, email: kafedra_ekonom_teor@ukr.net
Заглинський Анатолій Олексійович, к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, Національний університет водного господарства та природокористування, м. Рівне, тел.: 03622634656, email: kafedra_ekonom_teor@ukr.net

народові, який, як вважалося, неефективно їх використовував. За таких умов постало питання про передачу більшої частини цього народного багатства у приватні руки. Цей процес отримав назву приватизації й роздержавлення та формально полягав у рівному для усіх громадян праві на безкоштовне отримання своєї частки народного багатства і можливості за власні кошти придбати ще певну частину цього багатства. Реальним же результатом проведеної приватизації та роздержавлення, як з'ясувалося пізніше, стала олігархізація України.

Держава як інструмент суспільного управління, формує відносини в сфері зайнятості працездатного населення, створює правове середовище, активізує зайнятість, захищаючи внутрішній ринок від іноземних конкурентів та сприяє розвитку підприємництва. Проте українська держава, яка хоч і проголошена у Конституції соціальною державою, на відміну від західних країн з високим рівнем соціального захисту і патерналізму, більше ніж за чверть століття ринкової економіки позбулась майже усіх важелів свого впливу у сфері праці і зайнятості населення. Донині вона не забезпечує рівні права отримання роботи для тих, хто може і бажає працювати.

Суб'єктний аналіз відносин зайнятості наштовхується на особливості сучасної економічної системи, яка є не тільки змішаною, а й відкритою. Вона характеризується широкомасштабними зовнішньоторговельними зв'язками. Тому важливим суб'єктом сучасних відносин зайнятості є закордон (інші країни світу). Його роль полягає у здійсненні експортно-імпортних операцій, наданні кредитних ресурсів зарубіжним партнерам. Усе це указує на те, що на основні характеристики відтворення працездатного населення у межах держави впливають не лише зміни внутрішньої кон'юнктури, але й зміни ситуації у економіках інших країн. Значення даного суб'єкта відносин зайнятості суттєво зростає в умовах глобалізації, яка активізує взаємозв'язки між економіками окремих країн. Враховуючи вищенаведені характеристики господарюючих суб'єктів, зайнятість являє собою будь-яку діяльність людей, що пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб, які не суперечать загальноприйнятим нормам і приносять дохід у різноманітних формах.

Дослідження системи відносин зайнятості може здійснюватися у двох напрямках: а) як наукової категорії; б) як економічної проблеми [1, с.272].

Категорія „зайнятість” включає економічний, соціальний, демографічний та правовий аспекти.

З економічної точки зору – це діяльність працездатного населення по створенню суспільного продукту або національного доходу; з соціальної точки зору – це такі види корисної діяльності, як навчання в різноманітних закладах, служба в армії, ведення домашнього господарства, виховання дітей, догляд за хворими, людьми похилого віку, участь у роботі громадських організацій тощо. Демографічний аспект зайнятості відображає основні якісні та кількісні характеристики суспільного відтворення працездатного населення, зокрема, його чисельність, національний склад, статевовікову структуру, природний та механічний приріст населення, його щільність, міграцію, тривалість життя тощо. Правовий зміст зайнятості полягає в наданні людині конкретних конституційно-правових гарантій на працю. Спонування до праці у будь-якій формі не допускається, незайнятість громадян не є основою для притягання їх до кримінальної чи адміністративної відповідальності [2, с.25].

Заробітна плата є основним стимулом зайнятості більшості працездатного населення України. В умовах недосконалості ринкових регуляторів формування заробітної плати набуває стихійного характеру. Різко погіршилася структура та зменшилася питома вага заробітної плати у ВВП. Вона перестала виконувати свої основні функції: відтворювальну, стимулюючу та регулюючу. Реальна зарплата знизилася до рівня, який не забезпечує працівникові обсягів споживання матеріальних благ і послуг, достатніх для розширеного відтворення його фізичної та інтелектуальної здатності до праці. Також зростають обсяги заборгованості з заробітної плати (наприклад у 2016р. ця сума склала 2 млрд. грн.) Зберігається тенденція по зростанню заборгованості, найбільш суттєві її розміри в Дніпропетровській, Харківській областях та м. Києві. У решті областей спостерігається зменшення суми боргу [3].

Серйозною проблемою є диференціація рівня оплати праці серед найманих працівників за видам зайнятості та регіонами. Протягом останніх років найбільша заробітна плата була у сфері послуг (фінансових, посередницьких тощо), а не у сфері матеріального виробництва. Традиційно висока заробітна плата в столиці, а найнижча на периферії. Невиправдано високі доходи отримують управлінці, зокрема, керівники Укрнафти, Укргазовидобування, Укрзалізниці, Нацполіції, Нацбанку тощо. Розрив сягає сотні разів.

Однією з проблем є механізм формування мінімальної заробітної плати, яка не є соціальним стандартом оплати праці, а виконує

функції технічного нормативу для розрахунку зарплати у бюджетній сфері. Так, наприклад у травні 2016 року після чергового підвищення соцстандартів мінімальна зарплата складала лише 47,7% прожиткового мінімуму. Тому кожний п'ятий найманий працівник в Україні перебував за межею бідності. Такому явищу, як бідність серед працюючих, просто нема виправдання. Щоб виправити ситуацію, уряд з 1 січня 2017 року підняв мінімальну зарплату з 1600 (станом на грудень 2016 р.) до 3200 грн., а з 01.01.2018р. – до 3728 грн. Це призвело до того, що вперше за роки незалежності України розмір мінімальної зарплати зрівнявся з прожитковим мінімумом для працездатних осіб.

Наслідком недосконалості українських регуляторів формування зарплати є різке зниження купівельної спроможності населення, знаходження значної частини трудових доходів у тіні, згорання внутрішнього ринку країни.

Більш загальним поняттям, що характеризує систему відносин купівлі-продажу робочої сили, є не заробітна плата, а доход. Загалом, доход – це кількість грошових засобів, благ або послуг, отриманих окремою особою, корпорацією чи економікою за певний період часу. Він може бути результатом продажу своєї робочої сили або у разі наділення певними правами чи володінням активами, він набуває форми нетрудових доходів. Проте як наслідок, доход – це завжди підсумок роботи господарюючих суб'єктів.

З точки зору аналізу зайнятості як наукової категорії, необхідно розрізнити два види доходу: на макрорівні – національний доход і на мікрорівні – особистий доход. Згідно сучасних підходів, національний доход – це грошова оцінка товарів і послуг, що стали доступними країні у результаті економічної діяльності. Особистий доход, на відміну від національного, являє собою грошові та матеріальні надходження, які отримує індивід чи домогосподарство у результаті трудової або нетрудової діяльності за певний період для забезпечення відповідного рівня життя. Величина особистого доходу вимірюється шляхом вирахування з національного доходу зароблених, але не отриманих доходів (податки на прибуток корпорацій, нерозподілений прибуток корпорацій, чисті відсоткові платежі бізнесу і внески у фонди соціального страхування), а також приростом доходів, що є результатом трансфертних платежів [4,с.143].

Як економічна проблема, зайнятість може аналізуватися у широкому та вузькому аспектах. У широкому значенні зайнятість – це чисельність, розподіл, якість та використання працездатного населення. Дані показники

характеризують ситуацію на ринку трудових ресурсів країни.

Кількісний аналіз зайнятості як економічної проблеми передбачає класифікацію працездатного населення на самозайнятих і зайнятих. Самозайняті – це особи, які не працюють за наймом і не шукають роботу. Вони являють собою таку форму зайнятості, яка притаманна тим видам діяльності, що не вимагають значних обсягів стартового капіталу, мають невисокі бар'єри вступу на ринок різноманітних благ. Зайняте населення – це громадяни, що працюють за наймом протягом повного чи неповного робочого дня (тижня); військовослужбовці, що проходять службу у збройних силах, органах держбезпеки і внутрішніх справ; працюючі громадяни інших країн, що не пов'язані з діяльністю посольств та місій. Значне розповсюдження має гнучка зайнятість, яка не пов'язана з працею протягом повного робочого тижня і жорстко регламентованим часом праці. Основні види гнучкої зайнятості – праця протягом неповного робочого дня чи тижня, робота на дому, робота за гнучким графіком [5,с.44].

Нині в нашій державі налічується близько 10,6 млн. найманих працівників. При цьому чисельність працюючого населення складає 18,1 млн. чоловік. Різницю між двома даними показниками складають самозайняті або неформально зайняті особи (ті, хто не працевлаштований офіційно).

Якісні характеристики зайнятості передбачають аналіз наступних ознак: демографічних, медико-біологічних, професійно-кваліфікаційних, соціальних, психофізичних, моральних, науково-технічних та ін. Прогресивною вважається структура зайнятості, у якій переважають особи віком до 40 років з високим рівнем освіти. Показник, що відображає кількість людей з вищою і середньою освітою в сфері зайнятості, увійшов до числа 3-х основних критеріїв, прийнятих ООН для визначення рівня “людського розвитку країни”.

Рівень кваліфікації працездатного населення України досить високий. Про це свідчить рівень освіти працівників: питома вага фахівців з вищою та середньою спеціальною освітою у народному господарстві становить 28,7%. Практично усі особи працездатного віку письменні, що властиво лише високорозвиненим країнам світу.

У вузькому розумінні, зайнятість – це проблеми використання працездатного населення, які характеризуються відтворенням трудового потенціалу лише на рівні забезпечення робочими місцями та участі у створенні необхідних благ.

У сучасному ринковому суспільстві виділяють такі головні форми використання працездатного населення: 1) ірраціональна форма зайнятості населення у сферах некорисних, а інколи навіть і шкідливих для людей та суспільства (така ірраціоналізація соціально-економічної діяльності, яка часом імітується і вважається за норму, відбувається у милітаризованих галузях і сферах, у надмірно зростаючому держпараті, у інших паразитуючих або кримінальних структурах, у тих багатогранних формах діяльності, які утворюють екологічну проблему або іншу загрозу людству); 2) відносно перенаселення або безробіття (за визначенням МОП безробітною вважається особа, яка відповідає трьом умовам: немає роботи за наймом; активно шукає її; готова негайно приступити до роботи).

Проблеми зайнятості розглядаються в тісному взаємозв'язку з безробіттям, при вирішенні яких розрізняють причини та чинники. Причина безробіття – це розширене відтворення капіталу як системи буржуазних економічних відносин суспільства. Вона указує на те, що регулювання зайнятості працездатного населення здійснюється відповідно до потреб капіталу. Це відокремлює функціонування господарської системи від дійсних інтересів і цінностей людей, нав'язує суспільству хибні або імітовані економічні і соціальні орієнтації. До чинників безробіття належать: 1) НТП і зростання органічної будови капіталу, що супроводжується відносним зменшенням потреби капіталу у робочій силі; 2) недосконалість податкового законодавства і розорення дрібних товаровиробників, фермерів та інших соціальних прошарків населення, що призводить до збільшення кількості людей, які претендують на робочі місця; 3) економічні кризи, які супроводжуються тимчасовим скороченням відтворювальних процесів, і, як наслідок, зменшенням кількості робочих місць;

4) прискорення мобільності виробничої та галузевої структури промисловості, що супроводжується “старінням” традиційних галузей та професій [6, с.247-248].

Макроекономічний аналіз актуалізує наступні форми безробіття: добровільне та вимушене. Добровільне безробіття виникає в основному з причин, які не залежать від кон'юнктури на ринку праці, та породжує такі його типи: а) фрикційне; б) структурне; в) інституціональне. Вимушене безробіття отримало назву циклічного внаслідок циклічних коливань економічної кон'юнктури. Максимального рівня вимушене безробіття досягає у періоди затяжної депресії. В усіх країнах з ринковою економікою загальний рівень безробіття коливається з року в рік, але

ніколи не сягає нульової позначки. Влада намагається регулювати рівень безробіття, але досягти повної зайнятості практично неможливо. У зв'язку з цими проблемами економісти ввели поняття “природний рівень безробіття”. Воно відображає норму безробіття, закладену у існуючу структуру економіки. Ця норма визначається структурними і фрикційними чинниками і не може бути зменшена у результаті підвищення сукупного попиту. Тому, природна норма безробіття може розглядатися як рівень безробіття, що зберігається навіть за повної зайнятості. Будь-які спроби утримання безробіття нижче його природної норми, призводять до прискорення інфляції. У 2017 році, за методологією МОП, в Україні нараховувалося майже 2 млн безробітних, тобто безробітні склали 8,5% від усього працездатного населення. У регіональному аспекті найбільша кількість безробітних зафіксована у Донецькій, Дніпропетровській, Луганській та Харківській областях. Найменша кількість незайнятого населення у віці 15–70 років спостерігалася у Чернівецькій області та м. Київ.

Окремі експерти указують на те, що економіка України нині перебуває у глибокій депресії. Підраховано, щоб повернутись до показників докризового 2013-го року, потрібно щонайменше сім років. Тож тенденції до збільшення рівня безробіття триватимуть і можуть сягати навіть 50%.

На жаль, офіційна статистика не може надати об'єктивної інформації про реальний рівень безробіття, адже її дані не враховують: часткову зайнятість; кількість осіб, які втратили “надію на працю” і не стоять на обліку у службі зайнятості; примусово відправлених у відпустки з ініціативи адміністрації; кількість осіб, які неофіційно працюють за кордоном (близько 7 млн чол.); селян, які живуть з присадибного господарства (приблизно 2 млн чол.); тих хто працюють на неповні ставки; зайнятих тимчасовими підробітками; неправдиву інформацію з боку безробітних тощо [7, с.33].

В останні роки однією з найважливіших проблем зайнятості в Україні стало приховане безробіття. Основна причина цього явища – спад виробництва, відповідне скорочення існуючих робочих місць та неконтрольоване падіння реальної заробітної плати працівників.

Часткове безробіття в Україні офіційно не визнане. Утримувати значну кількість прихованих безробітних підприємствам простіше, ніж провести офіційне скорочення персоналу, за якого потрібно виплатити усі борги із заробітної плати та значні компенсаційні ви-

плати. З боку держави теж немає рішучості у створенні умов, за яких підприємствам було б не вигідно утримувати таку кількість „зайвих” працівників, оскільки перетворення прихованого безробіття на відкрите пов’язане з великою вірогідністю соціальних потрясінь. Тому приховане безробіття (включаючи часткове) в Україні за різними оцінками сягає 20-35% зайнятого населення. До наслідків цього явища можна віднести низький рівень життя та неефективне господарювання.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Вдосконалення відносин зайнятості пов’язане з традиційно високою трудовою активністю населення України та низьким рівнем життя, неефективною територіально-галузевою мобільністю кадрів, недосконалою інфраструктурою ринку праці, тощо.

Для підвищення ефективності відносин зайнятості в змішаній економічній системі і в Україні зокрема, необхідно вирішити наступні фундаментальні питання: 1. Яку кількість працездатного населення повинно мати

суспільство? Яким має бути розподіл зайнятих між виробничою і невиробничою сферами? 2. Яких фахівців і якої кваліфікації потрібно готувати? Який набір професій найбільш повно задовольнить потреби суспільства? 3. Які форми і методи потрібно використовувати при підготовці різноманітних фахівців? 4. Які потреби підприємств у спеціалістах та які особливості їх розподілу? 5. Чи здатна існуюча система відносин зайнятості адаптуватися до змін та реально відображати і вирішувати проблеми стосовно попиту і пропозиції на ринку праці?

Вирішення вищезначених питань актуальне для всіх систем зайнятості, бо спираються на дилему „умовно безмежні потреби – обмежені ресурси” та передбачають різні підходи до їх розв’язання.

Більш змістовний аналіз даної проблеми передбачає подальше вивчення процесів відтворення трудового потенціалу у взаємозв’язку із змінами світових тенденцій у розвитку ринку праці.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макроекономіка: навчальний посібник. / В.Д.Базилевич, Л.О. Баластрик – Київ: Атіка, 2002. – 368с.
2. Базилінська О. Я. Макроекономіка: навчальний посібник для студентів вузів / О.Я. Базилінська – Київ: Центр навчальної літератури, 2005.– 442с.
3. Сидорова Н. Нова мінімальна заробітна плата 2017 (з прикладами розрахунку) [Електр. ресурс] / Н. Сидорова // Статті та документи аудиторської компанії „Вектор аудиту”. – Режим доступу до ресурсу: <http://vektor.if.ua/>
4. Экономикс: Принципы, проблемы и политика [в 2-х т.] / К. Р. Макконнелл, С.Л. Брю: пер. с англ. 11-го изд. Т.1. – Москва: Республика, 1992. – 399с.
5. Популярный экономико-статистический словарь-справочник / Под ред. И. И. Елисейевой. – Москва: Финансы и статистика, 1993. – 192с.
6. Загальні основи економічної теорії: навчальний посібник / Л.В. Заглинська, А.О. Заглинський, М.К. Матусевич, І.О. Самборський – Київ: НМЦВО, 2002. – 408с.
7. Полуяктова О.В. Проблеми безробіття в Україні / О. В. Полуяктова // Економіка і суспільство. – 2016. – № 2. – С.31-35.

REFERENCES

1. Bazylevych, V.D., & Balastryk, L.O. (2002). *Макроекономіка: навчальний посібник [Macroeconomics: a tutorial]*. Kyiv: Atika [in Ukrainian]
2. Bazilinska, O. Ya. (2005). *Макроекономіка: навчальний посібник для студентів вузів [Macroeconomics: a tutorial for university students]*. Kyiv: Centr navchalnoi literatury [in Ukrainian]
3. Sydorova, N. (2017). Nova minimalna zarobitna plata 2017 (z prykladamy rozrahunku) [New minimum wage 2017 (with examples of calculation)] *Statti ta dokumenty audytorskoï kompanii „Vektor audytu”*. Retrieved from: <http://vektor.if.ua/> [in Ukrainian]
4. Makkonnell, K.R., & Bryu, S.L. (1992). *Экономикс: Printsipy, problemy i politika [Economics: principles, problems and policy]* (Vol. 2) (11-nd ed., rev.). Moskva: Respublika [in Russian]
5. Eliseeva, I.I. (Eds.). (1993). *Populyarnyi ekonomiko-statisticheskii slovar-spravochnik [Popular economic-statistical dictionary]*. Moskva: Finansy i statistika [in Russian]
6. Zaglynska, L.V., Zaglynskyi, A.O., Matusevych, M.K. & Samborskyi, I.O. (2002). *Zagalni osnovy ekonomichnou teorii: navchalnyi posibnyk [General basics of economic theory: a tutorial]*. Kyiv: NMCVO [in Ukrainian]
7. Poluiaktova, O.V. (2016). Problemy bezrobittia v Ukraini [Problems of unemployment in Ukraine]. *Ekonomika i suspilstvo*, 2, 31-35[in Ukrainian]

Одержано 28.02.2018 р.

Кальницька М. А., Стецишин В. Р.

ДЕМОГРАФІЧНА КРИЗА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНО РОЗВИНУТИХ КРАЇН

У цій статті розглядається світова демографічна криза як складова економічно розвинутих країн. Досліджуються причини її виникнення та особливості прояву у різних країнах. Аналізуються традиційні шляхи подолання демографічної кризи, зокрема демографічна політика держави, економічне стимулювання народжуваності та покращення демографічної ситуації за рахунок збільшення міграційних потоків у країну. Встановлюються труднощі, які виникають під час вирішення цієї проблеми, та позитивні і негативні наслідки, що можуть виникнути при діях або, навпаки, бездіяльності держави. Пропонуються також власні альтернативи вирішення світової демографічної кризи як для розвинутих держав, так і для країн третього світу.

Ключові слова: глобалізація, глобальні проблеми, демографія, демографічна криза, демографічна політика.

Постановка проблеми. Із появою першої людини суспільно поступово розвивалося, перебуваючи під впливом багатьох тенденцій. Основними є: модернізація, глобалізація та інформатизація. Вони є невід'ємними складовими еволюції людини, проте їх тривалість та інтенсивність завжди відрізнялася. Сьогодні свого апогею сягнула глобалізація, оскільки внаслідок посилення міжнародного поділу праці вона фактично зробила економіки країн тісно переплетеними та взаємозалежними. Однак у той же час це породило низку проблем, вирішення котрих залежить від спільних зусиль всіх країн світу. Світова демографічна криза є однією з таких проблем.

Сьогодні показники рівня народжуваності поступово падають, але водночас знижується рівень смертності і зростає тривалість життя населення. Така ситуація є характерною для всіх розвинутих країн, які переходять до постіндустріальної фази розвитку. У той час, коли у високорозвинутих країнах зменшується частка молоді, у слабо розвинутих вона поступово збільшується. Це призводить до старіння нації та збільшення частки неосвіченого населення. Тож демографічна криза потребує нагального вирішення, оскільки це становить загрозу подальшому економічному розвитку країн.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загострення демографічної проблеми — це той чинник, який призведе до втрати багатьма країнами своїх провідних позицій, тому вона по-

требує деталізованого вивчення та правильного, раціонального шляху вирішення. Дослідженням цього питання присвячено праці багатьох вітчизняних науковців. Зокрема, Л.С. Дорошенко визначив такі основні ознаки глобалізації як скорочення чисельності населення, перевищення рівня смертності над рівнем народжуваності, негативні зрушення в рівні населення. [2] В. А. Борисов зосередив увагу на основних особливостях демографічної кризи сьогодні: економічно розвинені країни давно вже минули другу фазу демографічного переходу і вступили у третю, для якої характерним є зниження показників природнього приросту населення. [1] О.В. Макарова встановила залежність між проблемою старіння нації та фінансовими системами країн, оскільки непомірно великі суми потребуватимуть пенсійна система і система медичної допомоги. [5] Н.О. Власенко у своїх працях зосередив увагу на процесах демографічного переходу від високих темпів приросту чисельності населення, до ситуацій, коли рівень смертності знижується, продовжується тривалість життя, але при цьому народжуваність падає. [3]

Проте, незважаючи на значну кількість фундаментальних досліджень безлічі авторів та дій збоку держави, проблема світової демографічної кризи продовжує поступово загострюватися, тому її вирішення потребує всебічного опису всіх можливих чинників.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення світової демографічної кризи, розгляд основних її чинників, шляхів вирішення проблеми та тісного зв'язку між нею та іншими глобальними проблемами.

Опис основного матеріалу досліджень. З точки зору теорії демографічна криза — різке погіршення розвитку населення, зумовлене процесами депопуляції. Її основними ознаками є

© Кальницька Марина Анатоліївна, к.е.н., доцент кафедри міжнародної політики, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: 0503178746, e-mail: marinakalnicka@gmail.com

Стецишин Владислава Романівна, студентка, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: 0990971855, e-mail: vladastecishin@gmail.com

скорочення чисельності населення, перевищення рівня смертності над рівнем народжуваності та негативні зрушення у показниках рівня населення. [2]

Протягом свого розвитку всі країни неодмінно проходять процес демографічного переходу, коли високі темпи приросту чисельності населення поступово зводяться до ситуації, коли рівень смертності знижується, подовжується тривалість життя, але при цьому народжуваність падає. Як результат, спостерігається або невеликий приріст, або зменшення чисельності населення. [3]

Проте падіння рівня народжуваності у сучасному світі з точки зору демографічного переходу можна вважати універсальним процесом, характерним для усіх країн, які переходять як до індустріальної, так і до постіндустріальної фази розвитку.

Поступове зниження рівня народжуваності у глобальному масштабі розпочалося ще у 60-х роках минулого століття. Однак доволі тривалий час (з початку 60-х до початку 90-х років) ці показники мали відносно стабільні значення. [5]

Але сьогодні, з пришвидшеними темпами розвитку суспільства, зміною пріоритетів молодого населення, ментальними трансформаціями показники рівня народжуваності почали стрімко падати, породивши нову глобальну проблему — демографічну кризу, яка потребує негайного вирішення.

У даний час світова демографічна ситуація має свої особливості. Економічно розвинені країни давно вже минули другу фазу демографічного переходу і вступили у третю, для якої характерним є зниження показників природнього приросту населення. До недавнього часу істотних відмінностей у цих групах не спостерігалось. Однак останнім часом в цій групі країн почала відбуватися досить сильна диференціація. Тому цю групу поділяють на три підгрупи. [1] 1. Країни в яких ще зберігається досить сприятлива демографічна обстановка. Для них характерним є збереження середніх показників народжуваності та природнього приросту населення. До цієї групи відносять США, Канаду, Нідерланди, Норвегію, Францію, Швейцарію, де середньорічний приріст населення перебуває на рівні 0,3-0,5 %. 2. Країни, в яких вже фактично не забезпечується розширене відтворення населення. До них відносяться в основному країни Європи, де сумарний коефіцієнт народжуваності ще в середині 90-х років знизився до показника 1,5. Це Австрія, Бельгія, Іспанія, Португалія, Данія, Хорватія, Ірландія. Деякі ці країни ще мають мінімальне перевищення народжуваності над

смертністю. Інші ж стали країнами з нульовим приростом населення. 3. Країни з від'ємним приростом населення. Сумарний коефіцієнт народжуваності гранично низький. Число таких країн з "мінусовим" приростом населення тільки 1990-2000 рр.. зростає з 3 до 15. Всі вони переважно знаходяться в Європі. У першу чергу для них характерне швидке зниження коефіцієнту народжуваності, що веде до зменшення у частці населення осіб молодшого віку. Це явище демографи називають старінням знизу. [8]

Ця проблема спричинена як соціальними, так і економічними чинниками. Основною першопричиною є трансформація інституту сім'ї. У минулому основою була патріархальна сім'я, коли роль годувальника відводилися чоловіку. Однак, сьогодні сім'я стала ліберальною, і всі члени однаково прагнуть до самореалізації.

Така трансформація зумовлена перш за все з посиленням гендерної рівності у суспільному житті. Сьогодні жінка прагне до фінансової незалежності, що можна пояснити, на нашу думку, двома ключовими факторами. По-перше, трансформація ментальності у суспільстві створила новий критерій успіху, який полягає у побудові вдалої кар'єри. А по-друге, у зв'язку з постійним загостренням економічної ситуації у країнах жінки також починають переймати роль годувальників у сім'ї та іноді працюють на рівні з чоловіками.

З іншого боку, подружні пари при прийнятті рішення щодо збільшення своєї сім'ї часто обмежуються заведенням лише однієї дитини. Цей вибір можна вважати стратегічним, оскільки оцінюються переваги, які можуть бути від дітей та витрати, які неодмінно збільшаться. Тому з метою забезпечення певного рівня достатку, хорошого та якісного догляду за дитиною, надання їй відповідної освіти майбутні батьки створюють невеликі сім'ї.

Ці чинники є ключовими у процесі зниження народжуваності, але також варто не забувати про сучасні тенденції ментальності. Зокрема сьогодні суспільство стало більш відкритим, відвертим. Люди з нетрадиційними сексуальними орієнтаціями отримали більше прав та свобод, вони створюють сім'ї, але позбавлені змоги нормально заводити дітей, що у свою чергу вносить свою невеличку частку до зниження рівня народжуваності. Також варто не забувати, що зростаючи у такій сім'ї, дитина може піддаватися дискримінації з боку інших людей. Тому з метою уникнення подібних ситуацій люди з нетрадиційною сексуальною орієнтацією часто зовсім відмовляються від створення повноцінної сім'ї.

Тож не дивно, що населення економічно розвинених країн стрімко старіє, і ця ситуація становить серйозну загрозу економічному розвитку. Проблема старіння нації стає з кожним роком все більш глобальнішою і потребує все більших і більших затрат. Для країн Європи, Північної Америки, Японії, які стоять на порозі вікової кризи, старіння населення погрожує зруйнувати фінансові системи цих країн, оскільки непомірно великі суми потребуватимуть пенсійна система і система медичної допомоги. [5]

З іншого боку, у слабо розвинутих країнах показники народжуваності значно вищі, і там населення продовжує стрімко зростати, але водночас поступово збільшується частка неосвіченого населення, оскільки надати дітям нормальну освіту у цих країнах може далеко не кожен. Тому старіння нації у високорозвинутих країнах на фоні зростання населення у слабо розвинутих призводить до зменшення частки освіченого населення, та у майбутньому може призвести до втрати багатьма країнами своїх провідних позицій.

Через це загроза депопуляції змушує уряди багатьох країн приділяти все більше і більше уваги процесу народжуваності, як основному чиннику, що визначає режим відтворення населення. Переважно у всіх розвинутих країнах світу більш або менш застосовуються заходи економічного стимулювання народжуваності, але вони, по-перше, не дають бажаного ефекту, а по-друге, піддаються критиці.

Зусилля держави щодо розв'язання проблем демографічного розвитку певним чином можна оцінити шляхом аналізу витрачання бюджетних коштів на ті чи інші програми. До державних видатків, що мають демографічну спрямованість, можна віднести такі: на соціальний захист сім'ї, дітей та молоді на допомогу у вирішенні житлового питання. Серед програм демографічної спрямованості значну роль відіграють державні допомоги сім'ям з дітьми. Це є справді важливим напрямом витрачання державних коштів на соціальний захист, зважаючи на високі показники бідності сімей з дітьми. [4]

Загалом на можливості демографічної політики (у традиційному її розумінні) погляди багатьох фахівців не є однозначними. Більшість з них не надто оптимістичні щодо оцінки впливу економічного стимулювання народжуваності на збільшення чисельності населення. Вони переконані у тому, що чисельність населення продовжуватиме зменшуватися навіть за умови впровадження щедрих допомог з боку держави на народження та виховання дітей, оскільки як стверджує український демограф Е. Лібанова

“демографічний потенціал населення є абсолютно вичерпаним”. [7]

Також варто додати, що стимулювання народжуваності шляхом грошової допомоги з боку держави, може досить дорого обійтися державі і у подальшому спричинити серйозні економічні проблеми.

Разом з тим деякі науковці більш оптимістично ставляться до перспектив впливу на народжуваність. Так, І. Курило вважає що певне піднесення народжуваності можна очікувати від зростання добробуту громадян, внаслідок зростання рівня продуктивності праці. [6]

Але разом з тим зростання продуктивності праці потребує більшого залучення населення країни до економічного життя. А це може створити певні перешкоди до зростання народжуваності, адже майбутні батьки будуть зайняті у виробництві і часу на виховання дітей у них не буде.

Зокрема, згідно з чинним законодавством, в Україні діють такі види допомоги сім'ям з дітьми: по вагітності та пологах, при народженні дитини, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, на дітей, що перебувають під опікою та піклуванням, на дітей самотнім матерям, а також допомога малозабезпеченим сім'ям з дітьми. [4]

Проте такі заходи, більш-менш здатні виконувати функції захисту від бідності, майже не впливають на народжуваність. Як свідчать дані обстежень умов життя домогосподарств в Україні, незважаючи на постійне зростання розмірів допомог, радикальної зміни матеріального становища сімей з дітьми не відбувається, не впливають вони також і на ситуацію з народжуваністю. [4]

Іншим способом збільшення чисельності населення певної країни є стимулювання міграційних поповнень. З одного боку, міграційні процеси і міграційна політика не є суто демографічними питаннями, оскільки чинниками міграції є економічний розвиток та становище на ринку праці. Проте міграційний рух впливає на зміни демографічного складу населення як країн-донорів, так і країн-реципієнтів.

Тому міграційну політику можна розглядати як інструмент демографічної політики. Але він також є досить суперечливим, оскільки збільшення кількості мігрантів у країні може спричинити конфліктні ситуації між представниками різних національностей, пов'язаних з міжетнічними, міжрелігійними та міжкультурними відносинами. [4]

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок, що демографічна криза

є невід'ємною складовою високорозвинених країн. Оскільки, у цих країнах поступово впровадж їх розвитку сформувалася сприятлива обстановка як з соціального, так і з економічного боку для погіршення демографічної ситуації. Ця проблема потребує негайного вирішення, але воно повинне бути прийняте правильно і з урахуванням всіх можливих наслідків, що може спричинити дане рішення.

Зокрема, якщо держава бажає економічного стимулювання збільшення рівня народжуваності, то вона повинна враховувати власні фінансові можливості, щоб не погіршити власні позиції на економічному просторі. З іншого боку, якщо

країна хоче збільшити демографічні показники за рахунок мігрантів, то можливе загострення певних міжетнічних, міжкультурних суперечок між представниками різних країн, чи навіть дискримінація одних іншими.

Тому покращення демографічних показників є складним та суперечливим питанням. Однак, на нашу думку, потрібно формувати думку про інститут сім'ї у кожного жителя країни з дитинства, толерантне ставлення до представників інших націй, і водночас допомагати слабо розвинутим країнам, щоб уникнути проблеми зростання неосвіченого населення.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борисов В.А. Демографія – М.: Видавничий дім NOTABENE. – 2001. – 272 с.
2. Дорошенко Л. С. Демографія: Практикум. – К.: МАУП, 2007. – 80 с.
3. Власенко Н. О. Демографічні тенденції сучасного суспільства // Публічне управління в Україні: стратегія реформ: збірник тез науково-практичної конференції за підсумками стажування слухачів. – 28 вересня, 2016 р – с.1-5
4. Колот А. Глобальні трансформації індивідуалізованого суспільства: наслідки та уроки / А. Колот // Міжнародна економічна політика. –2014. – №1 – С. 5-22
5. Макарова О. В. Демографічна політика: сучасні реалії та перспективи // Демографія та соціальна економіка: науково-економічний та суспільно-політичний журнал. – 2007. –Т.1, №1. – с. 3-11
6. Курило І. О. Тенденції народжуваності в Україні у контексті подальшої трансформації суспільства // Демографія та соціальна економіка. Науково-економічний та соціально-політичний журнал –2006. – №1 – с.38-45
7. З виступу чл.-кор. НАНУ д.е.н. Е. Лібанової на “круглому столі” з демографічних питань, Київ. – червень 2016 р. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.vox.com.ua
8. Американська психологічна асоціація [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.apa.org/topics/sex/>
9. Глобальні проблеми людства. - М .: Изд-во МГУ, 2006. - 264 с. / [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: MirKnig.com

REFERENCES

1. Borysov V. A. (2001). Demografiya [Demography]. Moscow: NOTABENE. [In Ukrainian]
2. Doroshenko L. S. (2007). Demografiya: praktykum. [Demography: workshop]. Kiev: MAUP. [In Ukrainian]
3. Vlasenko N. O. (2016). Demografichni tendentsiyi suchasnoho suspil'stva [Demographic trends of modern society]. *Publichne upravlinnya v Ukrayini: stratehiya reform: zbirnyk tez naukovo-praktychnoyi konferentsiyi za pidsumkamy stazhuvannya slukhachiv. - Public administration in Ukraine: the strategy of reforms: a collection of theses of the scientific and practical conference on the basis of practise of students.* [In Ukrainian]
4. Kolot A. (2014) Hlobal'ni transformatsiyi indivydualizovanoho suspil'stva: naslidky ta uroky. [Global transformations of an individualized society: effects and lessons]. *Mizhnarodna ekonomichna polityka. - International economic policy.* [In Ukrainian]
5. Makarova O. V. (2007) Demografichna polityka: suchasni realiyi ta perspektyvy. [Demographic policy: modern realities and perspectives]. *Demografiya ta sotsial'na ekonomika: naukovo-ekonomichnyy ta suspil'no-politychnyy zhurnal. - Demography and social economics: a scientific-economic and socio-political journal.* P. 1. №1. [In Ukrainian]
6. Kurylo I. O. (2006) Tendentsiyi narodzhuvanosti v Ukrayini u konteksti podal'shoi transformatsiyi suspil'stva. [Trends in birth rate in Ukraine in the context of further transformation of society]. *Demografiya ta sotsial'na ekonomika. Naukovo-ekonomichnyy ta sotsial'no-politychnyy zhurnal. - Demography and Social Economy. Scientific-Economic and Socio-Political Magazine.* №1.
7. Z vystupu chl.-kor. NANU d.e.n. E. Libanovoyi na “kruhlomu stoli” z demografichnykh pytan'. [From the speech, Corr. National Academy of Sciences E. Libanova at the "round table" on demographic issues]. Retrieved from: www.vox.com.ua [In Ukrainian]
8. Amerykans'ka psykholohichna asotsiatsiya. [American Psychological Association]. Retrieved from: <http://www.apa.org/topics/sex/> [In Ukrainian]
9. Hlobal'ni problemy lyudstva. [Global problems of humanity]. Retrieved from: MirKnig.com

Одержано 14.03. 2018 р.

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).47-52](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).47-52)
УДК 005.21:005

Кравченко В.О.

КРОС-КУЛЬТУРНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ В РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ

Статтю присвячено розгляду питань крос-культурного менеджменту в реалізації стратегії розвитку міжнародних компаній. У процесі дослідження визначено: авторські підходи щодо змісту сутності поняття «стратегія» та роль крос-культурного менеджменту. Проаналізовано погляди щодо значення крос-культурного менеджменту у створенні конкурентних переваг міжнародних компаній. Визначено вплив крос-культурного менеджменту на підвищення ефективності діяльності та посилення конкурентних переваг підприємства. Доведено вплив розмаїтості на ефективність крос-культурного менеджменту та обґрунтовано, що культурну розмаїтість треба використовувати як ресурс переваг міжнародної компанії, навчати персонал визнавати культурні розходження та використовувати їх для створення переваг своєї компанії.

Ключові слова: крос-культурний менеджмент, стратегія розвитку міжнародних компаній, розмаїтість, конкурентна перевага, конкурентоспроможність, позитивний імідж.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку глобалізації процеси світової інтеграції стали загальноприйнятими, оскільки дедалі більше компаній виходять на міжнародні ринки, започатковують бізнес в інших країнах і створюють альянси з закордонними компаніями. Завдяки експансії на глобальні ринки та в інші країни, транснаціональні корпорації отримують значні конкурентні переваги, зокрема нові ринки з великою кількістю потенційних споживачів та можливість наймати працівників, що виконують нескладні роботи з меншою винагородою. Отже недостатнє використання можливостей потенціалу крос-культурної взаємодії може призвести до суттєвого зниження ефективності міжнародного співробітництва. Водночас, аналіз вітчизняних джерел наукових досліджень і практичного досвіду свідчить про те, що проблемі ефективної взаємодії різних культур як важливої складової реалізації стратегії розвитку міжнародних компаній в Україні не надається достатньої уваги.

Саме тому, в умовах глобалізації бізнесу перед міжнародними компаніями стоїть стратегічна задача – налагодження ефективної співпраці та подолання бар'єру між різними поглядами, культурними упередженнями, які стосуються крос-культурних розбіжностей між партнерами цих компаній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші наукові уявлення про організаційну

(корпоративну) культуру з'являються у західній літературі на початку 80-х років ХХ ст. завдяки дослідженням Т. Дж. Пітерса, Р. Х. Уотермена, Є. Шейна, К. Камерона та інших учених. Розвиток управлінських наук став поштовхом для виокремлення нового напрямку – ресурсного підходу, у рамках якого підвищення ефективності організації перш за все досягається за рахунок підвищення ефективності її персоналу, при цьому в якості методів стимулювання використовується можливість творчої самореалізації, причетності до управління. Тому формування поглядів на організаційну культуру як механізм регуляції трудової поведінки персоналу стало очевидним.

Класичний підхід до розуміння впливу культури на міжнародну економічну діяльність ґрунтується на понятті культури як емпіричної категорії, що відображає відносно стабільну, однорідну, внутрішньо несуперечливу систему специфічних припущень, цінностей та норм, які можна об'єктивно описувати; щось, чим колективно володіють члени групи, організації або нації, або чим вони користуються. Цей підхід розглядає особливості національних культур та дозволяє зрозуміти, як ці особливості впливають та визначають специфіку ведення бізнесу в тій чи іншій культурній системі.

Культура є фундаментальною та визначальною базою формування будь-якої економічної системи. Один із найбільш впливових представників цього наукового напрямку С. Хантінгтон вважає, що дистанційнування культур є перешкодою на шляху до ефективних міжнародних економічних відносин: «...народи та країни з подібними культурами йдуть разом, народи і країни з різними культурами йдуть порізно» [17].

© **Кравченко Віра Олексіївна**, к.е.н., професор, професор кафедри менеджменту організацій та зовнішньоекономічної діяльності, Одеський національний економічний університет, м. Одеса, тел.: 0503951953, e-mail: nikiforenko@te.net.ua

Вивченню особливостей застосування крос-культурного аналізу управління міжнародними компаніями присвячені роботи закордонних та українських вчених, зокрема: К. Бартлетта, Дж. Блека, М. Борга, В. Годвінга, С. Госхела, Х. Грегерсена, М. Менденхелла, Г. Хедлунга, А. Белорусова, О. Кириченко, С. Мясоедова. Розвиток наукових підходів щодо дослідження категорії крос-культурного менеджменту в процесі стратегічного управління знайшов відбиття у працях зарубіжних та вітчизняних науковців, а саме: К. Камерона, Т. Пітерса, Р. Уотермена, Е. Т. Холла, Р. Д. Левіса, Г. Хофстеде. Серед українських науковців це: О. Буряк, Н. Мешко, С. Пайванд, Р. Папка, Ю. Петрушенко, Н. Попова, О. Рогач, О. Романуха, Н. Тодорова, В. Шинкаренко, В. Щетініна, та інші. У той же час, аналіз досліджень і публікацій свідчить, з одного боку, про наявність великої кількості поглядів щодо указаної проблеми, а з іншого боку – про те, що у багатьох випадках науковці досліджують ті аспекти, у яких вони є визнаними фахівцями (психологічні, управлінські та т.і.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. За оцінками фахівців в умовах глобалізації бізнесу та реалізації стратегії розвитку перед міжнародними компаніями постає завдання подолання крос-культурних розбіжностей. Очевидно, що наявність різних думок науковців свідчить не тільки про розмаїття думок, але й про наявність певних прогалин у реалізації складної і багатопланової системи крос-культурного менеджменту в стратегії управління міжнародних компаній.

Формування цілей статті. Особливого значення для розвитку міжнародної компанії набуває стратегія, яка повинна гармонізувати вплив і взаємозв'язки між чинниками внутрішнього та зовнішнього середовища. Отже, постає завдання визначення переваг крос-культурного менеджменту в процесі реалізації стратегії розвитку. Саме таку мету визначив автор даного дослідження – дослідження підходів щодо трактування крос-культурного менеджменту в системі стратегічного управління міжнародних компаній. Для досягнення визначеної мети були виокремлені відповідні завдання, а саме: вивчення та узагальнення думок учених щодо сутності крос-культурного менеджменту та стратегічного управління; визначення авторського бачення ролі і взаємозв'язків крос-культурного менеджменту в системі стратегічного управління міжнародних компаній; формування відповідних висновків і пропозицій.

Опис основного матеріалу дослідження. Виходячи з теми дослідження, розкриємо сутність стратегії розвитку підприємства та обґрунтуємо значущість крос-культурного менеджменту. Відносно змісту та різновидів стратегій організації в літературі зі стратегічного менеджменту існують різні погляди. Різноманітність поглядів на сутність поняття «стратегія» наведено у таблиці.

Отже, стратегічне управління забезпечує утримання конкурентних переваг та урахування в практичній діяльності крос-культурної діяльності специфіки ведення міжнародного бізнесу.

Чим більш відкритими для світу стають бізнес-кордони країни, тим більше у ній з'являються міжнародні компанії, які стикаються з проблемами крос-культурної взаємодії в процесі реалізації стратегії розвитку. Виокремлення поняття крос-культурного менеджменту відбулося ще у середині ХХ століття. Вивчивши досвід 62 провідних високотехнологічних американських компаній, Т. Пітерс, Р. Уотерман зробили висновок, що більшість з них утримують відповідні структурні підрозділи і запроваджують спеціальні програми, спрямовані на діагностику і вдосконалення культури, відносини між керівництвом і працівниками будуються за принципом «продуктивність – від людини» [11, с. 297].

Необхідно зазначити, що українські науковці приділяють проблемам крос-культурного менеджменту значний інтерес, про що свідчать відповідні публікації в фахових виданнях.

Як зазначає Ю. Петрушенко, основною метою крос-культурного менеджменту є сприяння узгодженню дій в роботі та навчанні під час контактів, у яких культури як історично сформовані знання, цінності та досвід включаються у спільну мультикультурну діяльність. Крос-культурна трансляція знань сприяє створенню нового унікального знання, тобто такого, яке навряд чи може виникнути в штаб-квартирі корпорації [12].

Н. Мешко зазначає, що для того, аби бути у змозі вижити в глобальному конкурентному середовищі, ресурси повинні бути використані якомога ефективніше, а також гнучко, і це значною мірою стосується персоналу компанії [8, с.156].

Згодом, зазначає О. Буряк, почали досліджувати питання крос-культурного менеджменту та впливу національних культур та мовних відмінностей на управління персоналом [3, с. 121].

Таблиця 1

Авторські підходи щодо визначення сутності поняття «стратегія»*

Автор	Визначення поняття
Стратегія як модель (план дій)	
Азоєв Г. [1, с. 56]	«Стратегія – це план дій організації, спрямований на досягнення успіху у конкурентній боротьбі на певному ринку»
Карлофф Б. [7, с. 148]	«Стратегія – це узагальнена модель дій, необхідна для досягнення поставлених цілей шляхом координації та розподілу ресурсів компанії»
Іванов Ю. [6, с. 70].	«Стратегія – це ретельно розроблена програма заходів, яка має бути реалізована організацією, з метою досягнення вигідної конкурентної позиції на ринку та адаптації підприємства до змін у внутрішньому та зовнішньому середовищі»
Р.Папка [10]	«Стратегія розвитку міжнародної компанії може бути визначена як довгостроковий план напрямку розвитку та створення внутрішніх та зовнішніх умов для успішного розвитку»
Стратегія як напрямок руху	
Чандлер А. Д. [16, с. 18].	«Стратегія – це визначення основних довгострокових цілей підприємства, адаптація курсів дій та розміщення ресурсів, необхідних для досягнення цілей»
Балабанова Л. В. [2, с.32,36.]	«Стратегія – це концепція та підпорядкована їй система дій підприємства, направлених на досягнення його кінцевих цілей»
Стратегія як комплекс рішень	
Дойль П. С. [4, с. 36].	«Стратегія – це комплекс прийнятих менеджментом рішень щодо розміщення ресурсів підприємства і досягнення довгострокових конкурентних переваг на цільових ринках»
Колпаков В. [8, с. 42].	«Стратегія – це функціональний засіб організації діяльності людей і розподілу ресурсів для досягати стратегічної мети»

*Складено автором за матеріалами [1, 4, 6-8,,12, 14, 16]

Фахівець у сфері крос-культурного менеджменту Н. Тодорова наголошує, що «культура не є однією з ідей, які охоче використовують менеджери чи службовці для пояснення організаційної поведінки. Поки вони не зітнуться з ідеєю культури, вони часто не в змозі розглядати її як можливе пояснення змін у функціонуванні організацій, тому приписують моделі й зміни в поведінці будь-яким іншим впливам, крім культури [14, с. 155]. Особливу роль у крос-культурному менеджменті, продовжує Н.Тодорова, відіграють переваги різноманіття. Так, культурно синергічні переваги проявляються: у кращому розумінні іноземних службовців; дозволяють більш ефективно працювати з конкретними іноземними клієнтами; краще розуміти політичне, соціальне, юридичне, економічне, культурне середовище інших країн) [там, же, 143 с.156].

Отже більшість учених і практиків, які займаються організаційними проблемами, сьогодні усвідомили, що культура впливає на виробничі показники діяльності підприємства. Більше того, окрім впливу на організаційному рівні, добре простежується і вплив культури на окремих людей, тобто персоналу багатонаціональних компаній. Очевидним є, що в процесі реалізації стратегії розвитку міжнародних компаній, повстає проблема узгодження цінностей, норм поведінки; розв'язання конфліктів; налагодження комунікацій, знаходженням способів соціальної

згуртованості співробітників, встановленням певного типу відносин між членами організації. Саме крос-культурний менеджмент об'єднує зусилля керівників та підлеглих на головних стратегічних напрямках розвитку міжнародної компанії, що забезпечує узгодження різноманітності.

Крос-культурний менеджмент допомагає вибудовувати комунікацію з бізнес-партнером з іншої культури, сформувати позитивний імідж міжнародної компанії загалом. Крос-культурний менеджмент створює основу для професійної мобільності, збільшує можливості професійної самореалізації на основі комунікативності і толерантності, що дає їм змогу успішно керувати бізнесом в умовах різних ділових культур, правильно вибудовуючи міжкультурну взаємодію, визначати причини конфліктів та запобігати їм у цілях підвищення ефективності організацій в умовах глобалізації економіки.

Задля визначення ролі крос-культурного менеджменту в стратегічному розвитку компаній було використано підхід Н. Мешко, О. Буланкіної (табл.2).

Н. Мешко та О. Буланкіна визначили вплив крос-культурного менеджменту на корпоративний успіх за категоріями: прибуток компанії, задоволеність клієнтів, вартість акцій компанії та імідж компанії, що підтвердило позитивну тенденцію успіху компанії при впровадженні крос-культурного менеджменту.

Переваги крос-культурного менеджменту*

№	Оцінка впливу факторів	Кластери в управлінні
1	Міжнародні ринки легше завойовуються робітниками, що є етнічними мешканцями цих країн	
2	Політика міжнародного найму персоналу позиціонує компанію як глобального гравця на міжнародних ринках	Співробітництво та успіх на міжнародних ринках
3	Міжкультурна компетенція на основі взаємодії культурного розмаїття	
4	Культурна різноманітність забезпечує розвиток персоналу за рахунок досвіду та творчого вирішення проблем	
5	Міжнародні проектні групи є більш ефективними у вирішенні міжнародних завдань	
6	Впровадження нових моделей мислення і поведінки	
7	Конфлікти, викликані культурними відмінностями, скорочуються	Управління конфліктами
9	Підвищення рівня задоволеності співробітників	

* Розроблено автором за матеріалами [9]

Саме тому міжнародні компанії, мають реалізувати розвиток крос-культурного менеджменту з урахуванням національних цінностей. Глобалізація та міжнародний поділ праці змушують шукати напрями співробітництва та взаємоповаги на засадах різноманіття. На результати впровадження крос-культурного менеджменту в стратегію розвитку міжнародної компанії суттєво впливає різноманіття. Керівництву особливо важливо приділити увагу проблемам різноманітності, коли організація реалізує стратегію розвитку. Різноманіття – це перевага в переорієнтації організації, що починає новий проект, що створює новий напрям діяльності чи оцінює тенденції з нової точки зору. Отже, культурну різноманітність треба використовувати як ресурс переваг міжнародної компанії та глобальних ринках.

Сучасні керівники все частіше розглядають крос-культурний менеджмент як потужний стратегічний чинник, що дозволяє орієнтувати всі підрозділи і окремих працівників на досягнення головної мети, що дає можливість мобілізувати ініціативу працівників, підвищувати їх особисту мотивацію. Крос-культурний менеджмент дозволяє концентрувати зусилля на головних стратегічних напрямках розвитку підприємства, що забезпечує найвищу продуктивність, успішність і прихильність її працівників.

Отже розвиток культури пов'язаний з визначенням базових цінностей, знаходженням способів соціальної згуртованості співробітників, встановленням певного типу відносин між членами організації, а також із зовнішнім середовищем. В сучасних умовах, успіх компанії на глобальних ринках обумовлює: правильно побудовані професійні комунікації із закордонним партнером по бізнесу; знання особливості та законів ведення бізнесу в

партнерській країні; знання особливості місцевої культури.

Здатність добровільно брати на себе і розділяти моральну відповідальність не тільки сприятиме усуненню міжкультурних розбіжностей, але й формуватиме творчу обстановку взаємної поваги, необхідності зберігати поліфонічне різноманіття світових культур.

Однак на сьогодні в Україні мало компаній, які мають спеціальні служби, що займаються формуванням і впровадженням корпоративних цінностей, тому керівництву українських підприємств ще необхідно усвідомити значимість крос-культурного менеджменту. Актуальним для Одеської багатонаціональної області є питання щодо значущості крос-культурного менеджменту в процесі реалізації стратегії розвитку міжнародних компаній.

Таблиця 3

Оцінка керівниками провідних міжнародних компаній Одеського регіону значущості крос-культурного менеджменту в процесі стратегії розвитку*

№ з.п.	Оцінка значущості крос-культурного менеджменту	Питома вага, %
1.	Крос-культурний менеджмент повинен бути на підприємстві	40,2
2.	Намагаються сформувати крос-культурний менеджмент за допомогою західних технологій	34,4
3.	Відзначають необхідність крос-культурного менеджменту на підприємстві, але задля послідовної роботи щодо його формування та розвитку не вистачає фахівців	20,7
4.	Наявність крос-культурного менеджменту на підприємстві	4,7

*Розроблено автором

Результати соціологічного обстеження 12 провідних міжнародних компаній Одеського регіону за участю автора свідчать, що їхні керівники (власники) вже набули певного досвіду у просуванні крос-культурного менеджменту (табл.3).

За даними проведеного дослідження можна зробити висновок, що практично усіма керівниками усвідомлюється важливість і необхідність використання крос-культурного менеджменту в процесі реалізації стратегії розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Викладене вище дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. Сучасні виклики глобальному бізнесу спонукають керівників до визначення ролі крос-культурного менеджменту в процесі розробки стратегії розвитку міжнародних компаній. Проблема крос-культурного менеджменту в процесі реалізації стратегії розвитку потребує поглибленого системного вивчення з позицій співвідношення указаних понять та їхнього місця у системі стратегічного управління, що має стати підґрунтям більш чіткого усвідомлення низки дій у довгостроковій перспективі щодо суттєвого підвищення ефективності організаційної діяльності міжнародної компанії в умовах невизначеності і швидких змін зовнішнього середовища.

2. Головними завданнями керівників повинно стати оволодіння механізмом управління трудовою (індивідуальною, психофізіологічною тощо) діяльністю людини у суворій відповідності принципам ефективного використання її особистісного потенціалу і формування особистості, яка володіє колективною психологією, високою кваліфікацією, розвиненим почуттям співвласника організації та високою відповідальністю, головним методом (інструментом) реалізації такої системи є саме крос-культурний менеджмент, який одночасно має виступати і як одна з найважливіших складових усієї системи стратегічного управління підприємством.

3. Оскільки на результати впровадження крос-культурного менеджменту суттєво впливає протиріччя між історично сформованими корпоративними цінностями компаній та процесами асиміляції нових культур під впливом глобальної економічної інтеграції та міжнародної міграції фахівців, культурну розмаїтість треба використовувати як ресурс переваг міжнародної компанії.

В контексті провадження крос-культурного менеджменту подальші дослідження у цьому напрямку потребують подальшого дослідження механізму подолання опору змінам при реалізації стратегії розвитку міжнародних компаній.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азоев А.Г. Конкуренция: анализ, стратегия и практика. Монография. / А.Г. Азоев. – М.: Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
2. Балабанова Л. В. Управление персоналом. / Л. В. Балабанова, О. В.Сардак.– К.: Центр учебной литературы, 2011. – 468 с.
3. Бурак О.С. Крос-культурна комунікація як наслідок глобалізаційних крос-культурних контактів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Grani/2012_5/27.pdf
4. Дойль П. Маркетинг, менеджмент и стратегии / П. Дойль, Ф. Штерн. – СПб.: Питер, 2007. – 544с.
5. Жихарева В.В. Савельєва Т.М. Формування стратегії розвитку підприємства в умовах невизначеності / В. В. Жихарева, Т.М. Савельєва // Економіка і суспільство. – Випуск № 9. – 2017.
6. Иванов Ю.Н. Экономическая статистика / под ред. проф. Ю. Н. Иванова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: «Инфра – М», 2009. – 736 с.
7. Карлоф Б. Деловая стратегия / Б. Карлоф. – М.: Экономика, 1991. – 210с.
8. Колпаков В. Концептуальные основы стратегии управления / В. Колпаков // Персонал. – 2002. – № 3. – С. 38–44.
9. Мешко Н., Буланкіна О. Культурний менеджмент у корпоративних стратегіях міжнародних компаній. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1274KROC-H>.
10. Папка Р.В. Розробка та реалізація стратегії розвитку підприємства в управлінні зовнішньоторговельними операціями. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/29_PMN_2015/Economics/2_199266.doc.htm
11. Питерс Т.В. В поисках эффективного управления (опыт лучших компаний) Т. Питерс, Р. Уотерман: пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 423 с.
12. Петрушенко Ю.М. Крос-культурні аспекти підвищення ефективності міжнародного бізнесу / Ю.М. Петрушенко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 5. – Т.1. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_5_1/pdf/146-148.pdf
13. Романуха О. Роль крос-культурних комунікацій у менеджменті організацій / О. Романуха// Економіка і суспільство.– 2017. – Вип.№ 9. – С. 608–613. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/103.pdf
14. Тодорова Н. Крос-культурний менеджмент / Н. Тодорова. – Донецьк: ДонНТУ, 2008. – 330с.

15. Щетініна В., Рудакова С., Кравець С. Сутність крос-культурної компетентності: від теорії до практики / В. Щетініна, С. Рудакова, С. Кравець // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: at http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ei/2012_50/Buten.pdf.
16. Chandler A. D. Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise/ A. D. Chandler. – The MIT Press, 1969. – 464с.
17. Huntington S. The Clash of Civilizations and Remaking of World Order / S. Huntington. – New York: Simon and Schuster, 1996.

REFERENCES

1. Azoev, A.G. (1996) Konkurentsiya: analiz, strategiya i praktika. Monografiya [Competition: Analysis, Strategy and Practice]. – М.: Tsentr ekonomiki i marketinga [In Russian].
2. Balabanova, L. V. & Sardak, O. V. (2011) Upravlinnya personalom [Human resources management]. – К.: Tsentr uchbovoyi literatury [In Ukrainian].
3. Burak, O. S. (2012) Kros-kul'turna komunikatsiya yak naslidok hlobalizatsiynykh kros-kul'turnykh kontaktiv [Cross-cultural communication as a result of globalized cross-cultural contacts]. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Grani/2012_5/27.pdf [In Ukrainian].
4. Doyl', P. (2007) Marketing, menedzhment i strategii [Marketing, management and strategy]. – SPb.: Piter [In Russian].
5. Zhikhareva, V.V. & Savelyeva, T.M. (2017) Formuvannya stratehii rozvytku pidpriemstva v umovakh nevyznachenosti [Formation of an enterprise development strategy under conditions of uncertainty]. Ekonomika i suspilstvo –Economy and Society, 9 [In Ukrainian].
6. Ivanov, Yu. N. (2009) Ekonomicheskaya statistika [Economic statistics]- – М.: «Infra – М» [In Russian].
7. Karlof, B. (1991) Delovaya strategiya [Business strategy]. – М.: Ekonomika [In Russian].
8. Kolpakov, V. (2002) Kontseptualnyye osnovy strategii upravleniya [Conceptual basis of the management strategy]. Personal – Personnel, 3, 38-44 [In Russian].
9. Meshko, N. & Bulankina, O. (n.d.) Kul'turnyy menedzhment u korporativnykh stratehiyakh mizhnarodnykh kompaniy [Cultural management in corporate strategies of the international companies]. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1274KPOC-H> [In Russian].
10. Papka, R.V. (2015) Rozrobka ta realizatsiya stratehiyi rozvytku pidpriemstva v upravlinni zovnishn'otorhovel'nymy operatsiyamy [Development and implementation of an enterprise development strategy in foreign trade operations management]. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/29_PMN_2015/Economics/2_199266.doc.htm [In Ukrainian].
11. Piters, T.V. (1986) V poiskakh effektivnogo upravleniya (opyt luchshikh kompaniy) [In search of effective management (experience of the best companies)]. – М.: Progress [In Russian].
12. Petrushenko, Yu. (2009) Kros-kul'turni aspekty pidvyshchennya efektyvnosti mizhnarodnoho biznesu [Cross-cultural aspects of increasing the international business efficiency]. Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu – Herald of Khmelnytsky National University, 5. Retrieved from: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2009_5_1/pdf/146-148.pdf [In Ukrainian].
13. Romanukha, O. (2017) Rol' kros-kul'turnykh komunikatsiy u menedzhmenti orhanizatsiy [The role of cross-cultural communications in organizations' management]. Ekonomika i suspil'stvo – Economics and Society, 9, 608–613. Retrieved from: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/9_ukr/103.pdf [In Ukrainian].
14. Todorova, N. (2008) Kros-kul'turnyy menedzhment [Cross-cultural management]. – Donetsk: DonNTU [In Russian].
15. Shchetinina, V. & Rudakova, S. & Kravets, S. (2017) Sutnist kros-kulturnoi kompetentnosti: vid teorii do praktyky [The essence of cross-cultural competence: from theory to practice]. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ei/2012_50/Buten.pdf
16. Chandler, A.D. (1969) Strategy and Structure: Chapters in the History of the American Industrial Enterprise. – The MIT Press [In English].
17. Huntington, S. (1996) The Clash of Civilizations and Remaking of World Order. – New York: Simon and Schuster [In English].

Одержано 15.03. 2018 р.

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).53-58](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).53-58)
УДК 334.02

Сержанов В.В., Кубиний Н.Ю., Минкович В.Т.

ДОВЕРИЕ КАК УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ МЕХАНИЗМ ПОДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Статья посвящена результатам исследования состояния доверия студентов университета к преподавателям и между собой как рычага управления образовательным процессом. Определены уровень вертикального (к преподавателям) и горизонтального (между студентами) доверия, а также в системе координат отмечена точка, отражающая интегральное доверие. Предложены пути совершенствования управления образовательным процессом в высшей школе на основе применения механизма доверия в университете.

Ключевые слова: доверие, управление, механизм, университет, качество знаний.

Постановка проблемы. Интеграция Украины в мировое сообщество закономерно приносит не только бонусы для страны, но и обуславливает появление системных вызовов, создающих обструкции формированию ее конкурентоспособности. Образование как стратегическая сфера развития общества, государства и экономики не избежало участия в конкурентной борьбе с сильными мировыми системами подготовки специалистов, успешно существующими многие сотни лет. Угрозы, возникающие как в кадровой сфере университетов, так и в студенческом секторе, связаны с контингентом учащихся, их количеством и качеством образования. В этой связи на первый план выходит задача трансформации системы образования в Украине, направленная на подготовку кадров, способных работать в экономике знаний, создавать и внедрять инновации, быть готовыми к постоянным и кардинальным изменениям бизнеса и его окружающего мира.

Стратегическая цель обеспечения конкурентоспособности украинского образования и, соответственно, его выпускников на мировых рынках труда предполагает

привлечение в организацию работы университетов новых механизмов, способствующих решению двух основных задач: а) повышению качества образования; б) росту эффективности функционирования образовательной системы в целом и университетов в частности.

В этой связи привлекает внимание доверие не только как институционально-культурная норма, но и как механизм управления эффективностью образовательного процесса. Доверие как фактор остается вне внимания современных управленцев в области образования, что позволяет рассматривать его внедрение как своего рода управленческую новацию, способствующую созданию конкурентных преимуществ учебного заведения, ориентирующегося на использование инновационных стратегий развития.

Обзор публикаций. Проблема доверия не является новой для современной научной мысли, но рассматривается главным образом в сфере политики, финансов и банковского дела, страхового бизнеса, маркетинга.

Сущность доверия как фактора экономической деятельности рассмотрена в трудах Лысенко В.В. [5], Мальцевой А.П. [6], Кривошеевой-Медянцева Д.Д. [3] и других. Однако факторный подход не раскрывает роли и значения доверия в обеспечении цели функционирования организации.

Среди последних публикаций целесообразно отметить статью Кубиний В., Маргитич В., Пахтер Ю., (2016), в которой сделана попытка проанализировать уровень доверия на предприятиях Закарпатской области, при этом образовательные учреждения не были охвачены исследованием, что значительно снижает значимость представленных авторами результатов [4].

© **Сержанов Виталий Викторович**, к.э.н., доц., декан экономического факультета, ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», г. Ужгород, тел.: 0501001070, e-mail: vitaliy.serzhanov@uzhnu.edu.ua

Кубиний Наталья Юрьевна, к.э.н., профессор кафедры экономики предприятия, ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», г. Ужгород, тел.: 0506751412, e-mail: natalya.kubiniy@uzhnu.edu.ua

Минкович Виктория Тарасовна, старший преподаватель кафедры финансов и банковского дела ГВУЗ «Ужгородский национальный университет», г. Ужгород, тел.: 0506634053, e-mail: victoria.minkovych@uzhnu.edu.ua

Большой интерес вызывают результаты исследования Aviv Kidron и Shay S. Tzafrir (2016), которые в своей статье иллюстрируют вывод о том, что «доверие обеспечивает связь между децентрализацией и интеграцией HRM», а это является достаточно важным для формирования синергии при организации работы в команде [1]. При этом авторы не раскрывают достаточно полно механизмы формирования синергетических факторов на основе применения доверия в команде, что затрудняет его практическую имплементацию.

Доверие как механизм управления бизнесом, организацией, в том числе университетом, нашло ограниченное внимание.

Целью данной работы является обоснование путей повышения доверия в образовательном процессе высшей школы, что обеспечивает повышение качества знаний студентов и их конкурентоспособность.

Методология исследования избрана в соответствии с рекомендациями оценки доверия, предложенными Й. Алтманом и Н. Кубиний (2016): «При проведении полевых исследований были выделены вертикальный и горизонтальный виды доверия. Вертикальным определено доверие между работниками линейного уровня; соответственно, горизонтальным было названо доверие между коллегами. Уровень доверия был оценен по шкале от 0 до 5 баллов («5» – максимальный уровень, «0» – отсутствие доверия или недоверия. Уровень недоверия также оценены по пятибалльной шкале, где «0» – отсутствие недоверия (как и доверия), а «-5» – показатель полного недоверия» [2]. В данном исследовании доверие вертикальное измеряется вектором студент-преподаватель, горизонтальное – это доверие между студентами. Для интегральной оценки уровня доверия определена точка в системе координат, которая отвечает вертикальному уровню, отраженному по вертикальной шкале, и соответственно, горизонтальному уровню доверия, отмеченному на горизонтальной оси. Квадрант, образованный положительными осями, характеризует зону синергии, в которой вертикальное и горизонтальное доверие действуют в одном направлении, усиливая эффект управления. Зона, образованная положительной осью вертикального доверия и отрицательной осью горизонтального, свидетельствует о том, что между студентами доверие практически отсутствует при наличии доверия к руководству. Данная зона названа Алтманом Й. и Кубиний Н.Ю. зоной социальной ямы. Зона,

сформированная позитивным доверием к коллегам и негативным к менеджменту, – поле потенциального оппортунизма. Четвертый квадрант системы координат, сформированный отрицательными значениями вертикальной и горизонтальной осей, является характеристикой полного управленческого фиаско.

Обследованьем охвачены студенты первого и четвертого курса экономического факультета Ужгородского национального университета в полном составе, что свидетельствует о достоверности результатов.

В процессе исследования кроме полевого анкетирования и геометрической интерпретации использованы методы монографической, научной абстракции, классификации и др.

Результаты исследования. Среди современных инструментов управления, как людьми, так и процессами незаслуженно забытым является доверие, которое способствует повышению экономических, социальных и психологических индикаторов управления образованием. Для понимания роли доверия и возможности его использования как инструмента управления целесообразно диагностировать состояние доверия в университете. Это позволит не только определить социальный потенциал дальнейшего развития, но и выявить обструкции совершенствования учебного процесса. Все это обусловило необходимость проведения исследования уровня доверия на экономическом факультете Ужгородского национального университета. Обследованьем охвачены студенты первого и последнего курсов бакалаврата с детализацией по специальностям и полу. Результаты исследования показали, что уровень вертикального доверия (студентов к преподавателям) в целом достаточно высокий: и на первом курсе, и на четвертом – 3,05 (см. табл.1).

Уровень горизонтального доверия на четвертом курсе ниже, чем на первом. Если на первом курсе студенты оценили доверие между собой на 3,16 пункта из 5 возможных, то выпускники определили 3,11 пункта.

Результаты анкетирования позволяют сделать вывод: доверие находится на достаточно высоком уровне, но механизм доверия не используется в достаточной мере в управлении учебным процессом. Заслуживает внимания тот факт, что уровень доверия у девушек на первом курсе к преподавателям значительно выше среднего – 3,13, в то время как юноши оценили доверие лишь на уровне 2,92. Обратная ситуация сложилась на четвертом курсе.

Таблиця 1

Средний уровень вертикального и горизонтального доверия студентов первого и четвертого курсов экономического факультета Ужгородского национального университета *

Средний уровень вертикального доверия		Средний уровень горизонтального доверия	
1 курс	3,05	1 курс	3,16
<i>В том числе:</i>		<i>В том числе:</i>	
Девушки	3,13	Девушки	3,00
Юноши	2,92	Юноши	3,46
4 курс	3,05	4 курс	3,11
<i>В том числе:</i>		<i>В том числе:</i>	
Девушки	2,59	Девушки	2,77
Юноши	3,57	Юноши	3,49

*(составлена авторами на основе результатов опроса)

Студенты-девушки в среднем оценили доверие к преподавателям на 2,59 пункта, в то время как юноши – на 3,57. Снижение доверия к четвертому курсу можно объяснить усилением конкуренции между студентами за результаты оценивания знаний, которые могут повлиять на их будущее трудоустройство. Что касается горизонтального доверия, то есть доверия между студентами, его средний уровень выше, чем уровень доверия к преподавателям. На первом

курсе данный показатель составил 3,16 пункта, на четвертом – 3,11. Уровень доверия между юношами значительно выше, чем уровень доверия между девушками.

Для интегральной оценки уровня доверия использован геометрический метод системы координат, который позволяет на плоскости определить точку соприкосновения вертикального и горизонтального доверия, что отражено на рис. 1.

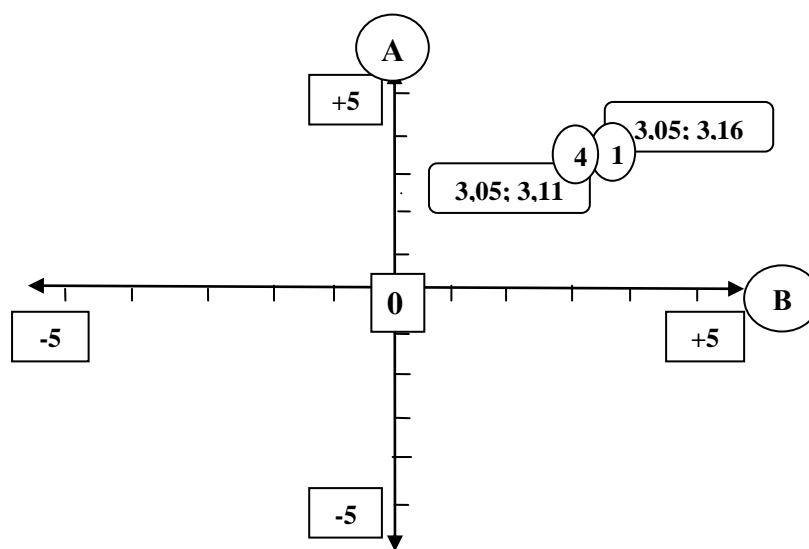

Рис. 1. Координаты доверия студентов экономического факультета Ужгородского национального университета*

*Составлено авторами

Размещение интегрированных точек доверия студентов первого курса с координатами 3,05;3,16 и студентов 4 курса с координатами 3,05;3,11 (рис. 1) показывает, что и вертикальное, и горизонтальное доверие всех студентов находится в секторе, который характеризуется положительным значением обоих видов доверия.

Это, в свою очередь, позволяет сделать вывод о том, что доверие действует как

синергетическая система, обеспечивающая дополнительный эффект от позитивной однонаправленности обоих видов доверия, что указывает на высокий социальный потенциал развития экономического факультета.

Определенный интерес представляет дифференциация уровня доверия по специальностям, что представлено в таблице 2 и 3.

Таблиця 2

Уровень доверия студентов 1 курса в разрезе специальностей*

	«Экономика предприятия»		«Финансы, банковское дело и страхование»		«Учет, аудит и налогообложение»	
	Девушки Кол. / %	Юноши Кол. / %	Девушки Кол. / %	Юноши Кол. / %	Девушки Кол. / %	Юноши Кол. / %
<i>Оценка уровня вертикального доверия</i>						
« + 5 »	0	0	3 / 21,4%	1 / 16,7%	0	0
« + 4 »	0	1 / 25%	5 / 35,7%	2 / 33,3%	3 / 37,5%	1 / 33,3%
« + 3 »	2 / 100%	2 / 50%	4 / 28,6%	2 / 33,3%	4 / 50%	1 / 33,3%
« + 2 »	0	0	1 / 7,15%	0	0	1 / 33,3%
« + 1 »	0	0	1 / 7,15%	0	0	0
« 0 »	0	1 / 25%	0	1 / 16,7%	0	0
« - 5 »	0	0	0	0	1 / 12,5%	0
Не определен	0	0	0	0	0	0
Средний уровень доверия	2,7		3,5		2,5	
<i>Оценка уровня горизонтального доверия</i>						
« + 5 »	0	0	2 / 14,3%	2 / 33,3%	0	0
« + 4 »	0	2 / 50%	3 / 21,4%	3 / 50%	2 / 25%	1 / 33,3%
« + 3 »	2 / 100%	1 / 25%	5 / 35,7%	1 / 16,7%	6 / 75%	1 / 33,3%
« + 2 »	0	0	0	0	0	1 / 33,3%
« + 1 »	0	0	3 / 21,4%	0	0	0
« 0 »	0	1 / 25%	1 / 7,2%	0	0	0
Не определен	0	0	0	0	0	0
Средний уровень доверия	2,8		3,3		3,2	

*Составлена авторами на основе результатов опроса

На первом курсе наиболее широкий разброс мнений представлено результатами анкетирования девушек специальности «финансы». Такой разброс показывает, что не

сложился коллектив, отношения не нашли определенной стабильности.

В таблице 3 представлены результаты оценки доверия студентами четвертого курса.

Таблиця 3

Уровень доверия студентов 4 курса в разрезе специальностей*

	«Экономика предприятия»		«Финансы и кредит»		«Учет и аудит»	
	Девушки Кол. / %	Юноши Кол. / %	Девушки Кол. / %	Юноши Кол. / %	Девушки Кол. / %	Юноши Кол. / %
<i>Оценка уровня вертикального доверия</i>						
« + 5 »	3 / 37,5%	5 / 55,6%	0	5 / 31,25%	2 / 9,5%	2 / 20%
« + 4 »	3 / 37,5%	4 / 44,4%	7 / 70%	2 / 12,5%	2 / 9,5%	1 / 10%
« + 3 »	2 / 25%	0	2 / 20%	7 / 43,75%	6 / 28,6%	4 / 40%
« + 2 »	0	0	0	1 / 6,25%	1 / 4,8%	1 / 10%
« + 1 »	0	0	0	0	1 / 4,8%	0
« 0 »	0	0	1 / 10%	0	4 / 19%	1 / 10%
« - 5 »	0	0	0	0	1 / 4,8%	0
Не определен	0	0	0	1 / 6,25%	4 / 19%	1 / 10%
Средний уровень доверия	4,5		3,5		2,0	
<i>Оценка уровня горизонтального доверия</i>						
« + 5 »	3 / 37,5%	6 / 66,7%	0	3 / 18,75%	2 / 9,5%	3 / 30%
« + 4 »	3 / 37,5%	3 / 33,3%	6 / 60%	6 / 37,5%	5 / 23,8%	0
« + 3 »	2 / 25%	0	2 / 20%	4 / 25%	5 / 23,8%	3 / 30%
« + 2 »	0	0	1 / 10%	1 / 6,25%	0	1 / 10%
« + 1 »	0	0	1 / 10%	0	0	1 / 10%
« 0 »	0	0	0	0	4 / 19%	1 / 10%
« - 3 »	0	0	0	0	1 / 4,8%	0
Не определен	0	0	0	2 / 12,5%	4 / 19%	1 / 10%
Средний уровень доверия	4,4		3,3		2,2	

*Составлена авторами на основе результатов опроса

Важним направлением совершенствования системы управления качеством знаний в университете является наличие цели и видения развития факультета, принимаемых всеми студентами и преподавателями.

Кроме того, в условиях повышения полинациональности состава студентов и препо-

давателей, доверие может быть использовано как фактор культурного развития, формирования атмосферы толерантности и уважения к разным национальностям, использования многокультурности как своеобразного «бульона» возникновения новых управленческих, научных и образовательных идей.

Таблица 4

Результаты анкетирования студентов первого курса экономического факультета Ужгородского национального университета*

	«Экономика предприятия»		«Финансы, банковское дело и страхование»		«Учет, аудит и налогообложение»	
	Девушки Кол. / %	Юноши Кол. / %	Девушки Кол. / %	Юноши Кол. / %	Девушки Кол. / %	Юноши Кол. / %
<i>Считаете ли Вы, что вера в общую идею способствует доверию в коллективе (и вообще между людьми)?</i>						
Да	1 / 50%	3 / 75%	10 / 71,4%	6 / 100%	5 / 62,5%	1 / 33,3%
Нет	0	0	1 / 7,2%	0	0	1 / 33,3%
Сложно ответить	1 / 50%	1 / 25%	3 / 21,4%	0	3 / 37,5%	1 / 33,3%
<i>Как Вы считаете, уровень доверия выше между студентами:</i>						
Одной национальности	1 / 50%	0	4 / 28,6%	2 / 33,3%	2 / 25%	0
Разных национальностей	0	0	0	0	0	1 / 33,3%
Национальность на уровень доверия не влияет	1 / 50%	4 / 100%	10 / 71,4%	4 / 66,7%	6 / 75%	2 / 66,7%

*Составлена авторами на основе результатов опроса

Результаты анкетирования, представленные в таблицах 4 и 5, способствуют выявлению позиции студентов относительно роли совместных ценностей и национальной принадлежности на уровень доверия в

университете. Данные таблицы 4 свидетельствуют о том, что на первом курсе понимание стратегического управления, наличие миссии, видения развития образования еще не сформировано полностью.

Таблица 5

Результаты анкетирования выпускников четвертого курса (бакалавров) экономического факультета Ужгородского национального университета*

	«Экономика предприятия»		«Финансы и кредит»		«Учет и аудит»	
	Девушки Кол. / %	Юноши Кол. / %	Девушки Кол. / %	Юноши Кол. / %	Девушки Кол. / %	Юноши Кол. / %
<i>Считаете ли Вы, что вера в общую идею способствует доверию в коллективе (и вообще между людьми)?</i>						
Да	7 / 87,5%	7 / 77,8%	9 / 90%	15 / 93,75%	11 / 52,4%	8 / 80%
Нет	0	1 / 11,1%	1 / 10%	0	5 / 23,8%	1 / 10%
Сложно ответить	1 / 12,5%	1 / 11,1%	0	1 / 6,25%	5 / 23,8%	1 / 10%
<i>Как Вы считаете, уровень доверия выше между студентами:</i>						
Одной национальности	3 / 37,5%	4 / 44,4%	3 / 30%	9 / 56,25%	2 / 9,5%	7 / 70%
Разных национальностей	0	0	1 / 10%	1 / 6,25%	0	0
Национальность на уровень доверия не влияет	5 / 62,5%	5 / 55,6%	6 / 60%	6 / 37,5%	19 / 90,5%	3 / 30%

*Составлена авторами на основе результатов опроса

Как следует из данных, представленных в таблице 5, абсолютное большинство студентов четвертого курса поддерживают мысль о наличии связи между общими ценностями, к которым принадлежит идеология развития, и уровнем доверия.

Результаты опроса о влиянии национальности на уровень доверия, представленные в таблицах 4 и 5, позволяют сделать вывод о том, что современные студенты готовы учиться и работать в полинациональном и многокультурном окружении, что позволяет им

получить дополнительные возможности формирования будущей профессиональной конкурентоспособности.

Выводы. Результаты проведенного исследования показали, что на экономическом факультете Ужгородского национального университета доверие студентов к преподавателям и доверие между студентами находится на достаточно высоком уровне, что позволяет использовать данный инструмент как механизм синергии в стратегическом и оперативном управлении учебным процессом.

При этом целесообразным считаем выделить следующие направления повышения уровня доверия студентов, что служит фактором роста качества образовательных услуг экономического факультета Ужгородского национального университета:

1. Разработка культурной стратегии развития факультета с этическим кодексом взаимоотношений между преподавателями и студентами и этическими правилами в студенческой среде.

2. Для обеспечения открытости и объективности оценивания знаний студентов привлечение студенческого актива к процессу аттестации.

3. Совместное проведение социально-культурных мероприятий, научных конференций, спортивных мероприятий, способствующих установлению чувства взаимной поддержки, уважения и доверия.

В дальнейшем запланировано исследовать поведение уровня доверия и его влияние на качество знаний, используя методы корреляционного анализа.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Aviv Kidron, Shay S. Tzafir, Ilan Meshoulam, (2016), "Allweneedistrust: trust and human resource management", Team Performance Management. – Vol. 22. –Iss 3/4 – pp. 139 – 155.
2. Алтман Й. Виды доверия и их оценка [Текст] / Й. Алтман, Н. Ю. Кубиний // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка; збірник наукових праць / редкол.: В.П. Мікловда, В.І. Ярема та ін. – Ужгород : Вид-во УжНУ "Говерла". – 2016. – Вип. 2 (48). – С. 148–152.
3. Кривошеева-Медянцева Д. Доверие как фактор экономического развития: исследование с позиции институциональной теории. – TERRA ECONOMICUS – 2013. – Том 11. – №2. – С. 15-20.
4. Кубиний В.В. Довіра як фактор конкурентоспроможності закарпатських підприємств / В. В. Кубиний, Ю. О. Пахтер, В. В. Маргітич // Міжнародний науковий журнал. – 2016. – № 8. –С. 111-115.
5. Лисенко В.В. Довіра як фактор розвитку підприємницької діяльності в агробізнесі / В. В. Лисенко // Глобальні та національні проблеми економіки : електронне наукове видання. – Вип. № 6. – 2015. – С. 194 – 199 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://globalnational.in.ua/issue-6-2015/14-vipusk-6-lipen-2015-r/1012-lisenko-v-vdovira-yak-faktor-rozvitku-pidpriemnijskoji-diyalnosti-v-agrobiznesi>.
6. Мальцева А.П. Полноценное доверие: понятие, проблема, методика формирования / А.П.Мальцева // Власть. – Вип. № 7. – 2014. – С. 115 – 119.

REFERENCES

1. Aviv Kidron, & Shay S. Tzafir, & Ilan Meshoulam, (2016). All we need is trust: trust and human resource management. Team Performance Management, Vol. 22, Iss 3/4, 139-155 [in English].
2. Altman, Y., & Kubiniy, N. (2016). Vidy i otsenka [The types of trust and their evaluation]. Naukoviy visnik Uzhgorodskogo universitetu. Seriya: Ekonomika. – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series "Economics", 148–152 [in Russian].
3. Krivosheeva-Medjantseva, D. (2013). Doverie kak faktor ekonomicheskogo razvitiya: issledovanie s pozitsii institutsionalnoy teorii [Trust as a factor of economic development: studies conducted within the frame of institutional economic theory]. TERRA ECONOMICUS, 15-20 [in Russian].
4. Kubiniy, V., & Pahter, Y., & Marhytych, V. (2016). Dovira yak faktor konkurentospromozhnosti zakarpatskykh pidpriemstv. [Trust as a factor of competitiveness of Transcarpathian enterprises]. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal – International Scientific Journal, 111-115 [in Ukrainian].
5. Lycenko, V. (2015). Dovira yak faktor rozvytku pidpriemnytskoi diialnosti v ahrobiznesi [Trust as a factor in the development of entrepreneurial activity in agribusiness]. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy, 194-199 [in Ukrainian].
6. Mal'ceva, A. (2014). Polnotsennoe doverye: poniatye, problema, metodyka formirovaniya [Full trust: concept, problem, methodology of formation]. Power – Vlast', 115-119 [in Russian].

Одержано 15.03. 2018 р.

Розділ 2

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).59-67](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).59-67)
УДК 334.722, 338.242.

Біланіч Л.В., Голубка О.Я.

МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПІДТРИМКИ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

У статті визначено сутність феноменів сучасного соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу, окреслено відмінності між ними, проаналізовано нормативно-правові, економічні та фінансові, адміністративні, зокрема організаційно-розпорядчі та регуляторно-контролюючі методи державного управління, регулювання й підтримки сфери соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу, стан і перспективи їх практичного застосування в українських реаліях, розглянуто питання впровадження інноваційних підходів, налагодження партнерських відносин між державою та бізнесом для успішного розв'язання соціальних проблем, інформаційної та іншої підтримки соціального підприємництва в Україні.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальне підприємство, соціальна відповідальність, бізнес, державне регулювання, державна підтримка.

Постановка проблеми. Соціальна стабільність суспільства значною мірою залежить від ступеня вирішеності в країні соціальних проблем, якості надання соціальних послуг. У контексті розв'язання цих завдань сучасна світова тенденція передбачає делегування частини державних соціальних функцій недержавним організаціям та суб'єктам бізнесу. В Україні поширення соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу носить фрагментарний характер і перебуває на початковій стадії розвитку. Між тим, держава повинна бути природно зацікавлена в такому розвитку, якщо в ній розвивається соціально-орієнтована ринкова економіка, оскільки бізнес бере на себе частину реалізації соціальних функцій. Відповідно, розширення сфер виконання українським бізнесом соціальних функцій потребує ефективного застосування прямих і непрямих методів державного регулювання та державної підтримки розвитку соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу. Це вимагає формування нової сучасної соціально

орієнтованої парадигми державного управління, здатної забезпечити консенсус та ефективне виконання соціальних функцій усіма ланками в трикутнику "влада (державні органи) – бізнес і підприємництво – громада (та інституції громадянського суспільства)". Звичайно, зі структурно-організаційної точки зору цей трикутник досить умовний, оскільки громада (як первинна суспільна ланка) в широкому сенсі включає в себе і представників державної влади, і представників бізнесу. Їх доцільно розглядати як єдину спільність, окремі складові якої повинні взаємно забезпечувати ефективну життєдіяльність один одного. Держава при цьому повинна взяти на себе функції регулювання, координації та підтримки суб'єктів підприємництва, діяльність яких включає в себе надання соціальних послуг особам, сім'ям та групам осіб, які їх потребують.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальними для вирішення проблем даної статті є дослідження, з одного боку, феноменів соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу, з іншого – питань державного управління економічною та соціальною сферами. Відповідно, можна виділити два основні напрями останніх досліджень. Серед вітчизняних авторів, які вивчають різні аспекти діяльності соціальних підприємств та феномен соціальної відповідальності бізнесу – А. Андрющенко, А. Арапетян, І. Березяк, Л. Вергун, О. Винников,

© Біланіч Людмила Віталіївна, пров. інж. НДЧ ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, тел.: 0975674883, email: lbilanych@gmail.com

Голубка Олександра Яношівна, к.е.н., доцент каф. економіки підприємства, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, тел.: 0505381188, email: golubkalesya@gmail.com

М.Волкова, З. Галушка, О. Загакайло, П. Кас, О. Кіреєва, Є. Книш, М. Куц, А. Лазаренко, О. Овсянюк-Бердадіна, Ю. Орел, Г. Осовська, О. Полякова, І. Римар, Т. Самофалова, О. Сандакова, К. Смаглій, В. Сперанський, Н. Супрун, Н. Ткаченко, В. Шаповал, В. Шевченко, Л. Юзик та інші. Активізація соціального підприємництва і перспективи його розвитку в різних країнах є темою вивчення таких іноземних дослідників, як: Д.Бенкса, Н. Булейн, С. Гортон, Дж. Діза, Дж. Дефурні, М. Дімітрової, Г.Корімової, М. Роджера, Дж. Маїра, М. Нісенс, Л. Пчолінської, Д.Фернема, Дж. Хопкінса. Державне управління та регулювання соціальною сферою і сферою соціально відповідального бізнесу є предметом досліджень таких авторів, як Т. Бавол, В. Бульба, А. Васильєв, А. Васіна, Л. Гордієнко, Л. Дмитриченко, К. Дубич, О. Євтушенко, Л. Єльчанінов, Д. Жерліцин, С. Клімова, А. Мельник, О. Міняйло, О. Оболенський, В. Сороко, Ю. Сурмін, І. Тарабукіна та інших.

Формулювання цілей статті. Мета статті – здійснити аналіз теоретичних питань і практичного застосування різних методів державного регулювання й підтримки соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу в Україні.

Завдання, які вирішувалися в ході дослідження: 1) визначити сутність феноменів сучасного соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу, окреслити відмінності між ними та їхні переваги; 2) проаналізувати нормативно-правові, економічні та фінансові, адміністративні, зокрема організаційно-розпорядчі та регуляторно-контролюючі методи державного управління даною сферою, стан і перспективи їх практичного застосування в українських реаліях; 3) довести важливість державної підтримки соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу, необхідність впровадження інноваційних підходів, налагодження партнерських відносин між державою та бізнесом для успішного розв'язання соціальних проблем.

Опис основного матеріалу дослідження. Різні підходи до визначення феномена соціального підприємництва визначені історичними традиціями його становлення. В Європі соціальне підприємництво сприймають насамперед як бізнес із соціальною місією, в якому значення соціального ефекту від підприємницької діяльності переважає значення економічних аспектів [7, с. 196]. В США соціальне підприємництво пов'язують із діяльністю неприбуткових організацій, якою здебільшого є надання соціальних послуг різним

цільовим групам населення. У загальноєвропейському науковому мисленні відклалося два основних розуміння феномена соціального підприємництва: як виробнича діяльність компаній задля досягнення соціального ефекту або як певна діяльність "ідеалістичного" типу, переважно кооперативна [16]. В загальному, пріоритетом економічної діяльності соціального підприємства є розширення виробничої діяльності задля вирішення соціальних проблем конкретних людей. Необхідність розвитку соціального підприємництва в Україні диктується його беззаперечними перевагами, основними серед яких є безумовний соціальний вплив, інноваційність, залучення цільових груп до виробництва якісного соціально значущого продукту, зниження навантажень на державний і місцевий бюджети та позитивні соціально-психологічні ефекти в громаді [19, с.131; 24, с.15].

Сфери і напрями діяльності соціальних підприємств можуть бути найрізноманітніші: виховання і навчання; працевлаштування інвалідів, матерів, які мають малолітніх дітей тощо; соціальна допомога; соціальне обслуговування; надання тимчасових притулків; надання послуг у сферах охорони здоров'я, фізичної культури та організації активного дозвілля, організації культурно-просвітницької діяльності. Відповідно до різних напрямів соціальні підприємства можуть задовольняти різні категорії людей, вибудовуючи при цьому різні моделі діяльності [18, с. 51].

Запровадження в Україні інституту соціального підприємництва пов'язане із зусиллями міжнародних донорських організацій, які пропонували його громадському сектору в якості забезпечення діяльності й розвитку недержавних неприбуткових організацій. У 2006 р. за американського фінансування було впроваджено проект "Мережа суспільної дії в Україні" (UCAN), надано декілька грантів. У 2010 році створено консорціум "Сприяння соціальному підприємництву в Україні". З 2012 р. діє проект "Всеукраїнський ресурсний центр розвитку соціального підприємництва "Соціальні ініціативи" [7, с. 26]. Пройдений Україною шлях засвідчує, що майбутнє соціального підприємництва більшою мірою варто пов'язувати з людьми, які мають "комерційний дух" і працюють у сфері бізнесу, а отже вміють і бажають заробляти гроші, а не покладатися лише на державну підтримку та гранти від міжнародних донорів. Основними людськими ресурсами для розвитку соціального підприємництва в умовах сучасної України є особи з обмеженими можливостями, біженці та

вимушені переселенці, особи похилого віку, особи з багатодітних сімей, особи, які протягом тривалого часу не можуть працевлаштуватися через об'єктивні причини.

Сучасне соціальне підприємництво ґрунтується на загальній бізнес-моделі, в якій прибуток не розподіляється серед акціонерів, як у звичайному бізнесі, а реінвестується в розширення діяльності та спрямовується на досягнення певного соціального ефекту. Прибуток суб'єкта соціально відповідального бізнесу загалом розподіляється, як у традиційному бізнесі, але на досягнення певного соціального ефекту може спрямовуватися його певна частина. Соціальну відповідальність бізнесу можна визначити як зобов'язання його суб'єктів відповідати за свою діяльність не тільки в економічній, але й у соціальній сфері. У найбільш загальному визначенні Всесвітньої бізнес-ради зі сталого розвитку корпоративна соціальна відповідальність означає зобов'язання бізнесу сприяти сталому економічному розвитку, працюючи з найманими працівниками та їхніми родинами, місцевою громадою та загалом суспільством з метою покращення якості їхнього життя [17].

При визначенні сутності соціальної відповідальності бізнесу відіграє роль змістове спрямування соціальної та інших складових діяльності. Соціально відповідальний суб'єкт бізнесу, крім іншого, забезпечує співробітникам належні умови праці, інвестує в розвиток персоналу, докладає зусиль для покращення життя територіальної громади за місцем діяльності, запроваджує ефективне корпоративне управління, турбується про довкілля. Виділення рівнів соціальної відповідальності бізнесу передбачає, що найвищим рівнем є якраз відповідальність перед суспільством і державою; інші рівні стосуються відповідальності перед громадою, власним персоналом тощо.

Серед основних причин, через які суб'єктам бізнесу вигідно брати на себе додаткову соціальну відповідальність, – формування ставлення до себе як до "відповідальної корпоративної суспільно-значущої (юридичної) особи", доброї репутації серед споживачів свого продукту (товарів, послуг і т. п.); можливість опосередкованого отримання прибутків від реалізації соціальних заходів; підвищення соціальної лояльності й мотивації до праці співробітників і т. п.

Серед основних ознак соціально відповідального бізнесу, крім спрямування частини прибутку на реалізацію соціальних проектів, варто виділити добросовісну сплату податків, виконання всіх вимог міжнародного і

національного законодавства, чинних нормативних актів, виробництво та реалізацію якісного продукту (товарів, послуг тощо) [6, с. 120; 10, с. 10].

Міжнародний досвід засвідчує, що бізнес готовий взяти на себе виконання певної частини державних соціальних функцій, але за умови плідної співпраці з державою, надання останньою гарантій безперешкодного і стабільного розвитку, підтримки в різних сферах діяльності. Отже постає питання важливості державного регулювання та державної підтримки соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу.

Основу державного регулювання будь-якої економічної сфери, зокрема й сфери соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу, є державно-управлінські рішення, що приймаються на різних рівнях. На їх прийняття суттєво впливають політичні, економічні, фінансові, структурні чинники. При цьому необхідно підвищити роль соціального чинника [11].

У сфері соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу держава застосовує ті ж методи державного регулювання, що й при регулюванні підприємництва загалом. Прямі методи ґрунтуються безпосередньо на застосуванні актів нормативно-правової бази; непрямі використовують різні економічні й фінансові важелі (оподаткування, кредитування, надання пільг і т. п.) [12]. Класифікація методів державного регулювання за змістом передбачає виділення нормативно-правових, адміністративних та економічних (зокрема фінансових) методів.

Нормативно-правові методи державного регулювання покликані надати соціально відповідальному бізнесу необхідні правові гарантії, забезпечити бізнесу офіційно сприятливі "правила гри" між ним і державою, а також однакові умови для всіх суб'єктів при розвитку соціального підприємництва. Сьогодні принципи діяльності суб'єктів соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу законодавчо не визначені. У 2013 р. на розгляд Комітету Верховної Ради України з питань податкової політики було внесено два законопроекти – "Про соціальні підприємства" та "Про внесення зміни до статті 154 Податкового кодексу України (щодо державної підтримки соціальних підприємств)" [4]. Проект закону "Про соціальні підприємства" повторно був зареєстрований у Верховній Раді 23.04.2015 і включений до порядку денного 03.10.2017 [5]. Оскільки їх не було прийнято, на законодавчому рівні певні аспекти діяльності соціальних

підприємств регулюються окремими положеннями Цивільного та Господарського кодексів України, Законів "Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців", "Про акціонерні товариства", "Про кооперацію". На рівні Міністерства соціальної політики в листопаді 2015 р. було прийнято рішення про надання приватним компаніям права надавати соціальні послуги за бюджетний рахунок, яке пов'язане з передачею на місцевий рівень важливих функцій з надання соціальних послуг. Але цього недостатньо для ефективного нормативно-правового регулювання, тому прийняття нового Закону, який регулював би процеси створення, діяльності та ліквідації соціальних підприємств незалежно від конкретної організаційно-правової форми, дедалі актуалізується – насамперед через необхідність офіційно визнати і підтвердити право соціальних підприємств на різнопланову державну підтримку. В законопроекті "Про соціальні підприємства" пропонувалося створити Міжвідомчу комісію з питань державної підтримки соціальних підприємств, яка б визначала статус "соціально-сті" підприємства та його відповідність усім необхідним умовам, які дають право на державну підтримку та пільги [4, ст. 19]. На даний момент реального механізму державного заохочення роботи соціальних підприємств та соціально відповідальної діяльності українського бізнесу сьогодні не розроблено.

Загальна класифікація адміністративних методів державного регулювання передбачає виділення організаційно-розпорядчих та регуляторно-контролюючих методів. Організаційні (в широкому розумінні – організаційно-розпорядчі) методи реалізуються за допомогою, з одного боку, владно-розпорядчих вказівок, з іншого – організаційно-структурного впорядкування.

Організаційно-структурне впорядкування стосується насамперед допомоги в організації конкретних підприємств або їхніх типів, а розпорядчі акти – здійснення соціального та економічного впливу на підприємницьке середовище.

В інноваційній галузі для сприяння розвитку соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу перед державою стоять завдання розробки наукових концепцій сталого розвитку регіонів, концепцій інноваційного прориву у сфері розвитку соціально орієнтованого малого і середнього бізнесу, нових науково обґрунтованих інвестиційних методик і програм, зокрема регіональних програм інвестування в людський капітал, системи преференцій для соціально відповідального бізнесу, які б діяли в регіонах з урахуванням

регіональної соціально-економічної та демографічної специфіки. Актуальною є необхідність державної підтримки міжнародних ініціатив, сприяння запровадженню міжнародних соціальних стандартів, приєднанню українських бізнес-структур до міжнародних ініціатив і національних програм соціальної спрямованості [12, с. 134-135].

Ефективне організаційне регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу є неможливим без створення відповідних державних підрозділів на урядовому та місцевому рівнях або надання існуючим підрозділам нових повноважень. При цьому варто орієнтуватися на досвід провідних європейських країн. Наприклад, у травні 2006 р. при уряді Великої Британії було створено "Департамент третього сектору" (The Office of the Third Sector – OTS) зі статусом міністерства; в його структурі працює, крім інших, відділ соціального підприємництва і фінансування, який розробляє стратегію розвитку й різні види грантів для підтримки соціальних підприємств. У Німеччині державна підтримка здійснюється шляхом стимулювання успішних суб'єктів та розробки стратегії взаємодії між соціальними підприємцями та Міністерством у справах сім'ї, літніх громадян, жінок і молоді.

Традиційними регуляторно-контролюючими видами адміністративного регулювання бізнесу з боку держави є стандартизація та ліцензування (державна реєстрація, сертифікація) [14, с. 60-61]. З середини 1990-х рр. в Україні було прийнято низку нормативно-правових актів, покликаних забезпечити регулювання в цій сфері; основним чинним законодавчим актом сьогодні є Закон України "Про ліцензування видів господарської діяльності" від 2 березня 2015 р. [3]. В Україні ліцензування традиційно здійснюється за відомчим принципом, хоча децентралізація вказує на можливість впроваджувати також регіональний принцип. Важливим є створення нової правової бази ліцензування деяких видів діяльності соціальних підприємств; сьогодні, відповідно до вказаного Закону, серед багатьох видів, що підлягають ліцензуванню, зазначені освітня діяльність, медична практика, посередництво у працевлаштуванні тощо, однак діяльності із соціального забезпечення в цьому переліку немає [3, ст. 7].

Важливим регуляторним методом можна вважати розподіл повноважень щодо регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу між органами державного управління. Потрібні поточна взаємодія між центральними та регіональними

органами державного управління, розширення інструментарію державного регулювання.

Економічні методи державного регулювання передбачають сукупність економічних та фінансових важелів забезпечення бізнесових інтересів суб'єктів підприємництва. Найбільш загальним напрямом діяльності в цьому плані може бути розробка цільових комплексних програм розвитку різних економічних секторів. Сьогодні на державному рівні в галузі соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу такі програми практично не розробляються.

Найважливіші економічні методи стосуються державної фінансової підтримки, яка може надаватися в найрізноманітніших формах. Згідно із законопроектом "Про соціальні підприємства" фінансування соціальних проектів планувалося здійснювати за рахунок коштів державного бюджету на поворотних (бюджетні позички) і безповоротних засадах через установи уповноважених банків; обсяг коштів на державне цільове кредитування повинен визначатися відповідно до програм, що затверджуються в урядом чи органами місцевого самоврядування [4, ст.19]. У разі залучення бюджетних коштів, як зазначено в Проекті, органи місцевого самоврядування на конкурсній основі укладають із соціальними підприємствами договори щодо умов фінансування та вимог до обсягу, порядку і якості надання соціальних послуг, а також здійснюють контроль за цільовим використанням бюджетних коштів. Кошти на державне цільове довгострокове кредитування, відповідно до рішень Міждержавної комісії з державної підтримки соціальних підприємств, повинні бути передбачені в місцевих бюджетах [4, ст. 22].

Одні з найважливіших засобів заохочення бізнесу до підвищення соціальної відповідальності – фіскальні засоби, тісно пов'язані з реформуванням як податкової системи загалом, так і міжбюджетних фінансових відносин. У нормативно-правових актах доцільно передбачити режими оподаткування залежно від видів діяльності, що її буде здійснювати за статутом те чи інше соціальне підприємство або суб'єкт соціально відповідального бізнесу.

Однією з форм державної підтримки діяльності соціальних підприємств є також повне або часткове забезпечення її матеріально-майнової складової, основу якої нерідко становить саме державна чи комунальна власність. У перспективі важливо забезпечити для таких підприємств доступ до ринків збуту послуг, участь у конкурсах на отримання державних замовлень. Важливим є

впровадження системи соціального контракування, особливо у випадках виділення державних грантів. У міжнародній практиці набула популярності практика соціальних бондів, за якої держава публікує соціальну мету і бажаний показник її досягнення з урахуванням витрат, фактично формуючи попередній бюджет соціального проекту. Із соціальним підприємством, яке знаходить вдалу бізнес-модель досягнення необхідного результату, укладається соціальний контракт, під який підприємство залучає позикові кошти. Якщо поставлену соціальну мету досягнуто, держава здійснює всі необхідні виплати.

Говорячи про роль державного регулювання у доступі соціально відповідального бізнесу до світових ринків, слід вказати на підсилення співробітництва з міжнародними, зокрема фінансовими організаціями, що особливо важливо в контексті постійного підвищення ступеня інтегрованості світової економіки. У цьому контексті набувають особливої актуальності інноваційні підходи. На Заході інновації все частіше розглядають як критерій сучасного підприємництва, зокрема формування особистості підприємця (бізнесмена), особливо у сфері інтрапренерського менеджменту (як джерела інновацій у великих бізнес-структурах). Але інноваційних підходів, відповідно, потребує й система державного регулювання. Вони дозволять створити нові ринки для задоволення потреб осіб, які найбільше потребують соціальної підтримки й допомоги. В інноваційній сфері особливо проявляються переваги малого бізнесу, суб'єкти якого більшою мірою вільні від економічних стереотипів, здатні швидше реагувати на зміни попиту на ринку соціальних послуг. Невід'ємною складовою економічного регулювання є фінансовий контроль, покликаний забезпечити ефективність витрат державних коштів. Фінансовий контроль повинен бути спрямований виключно на дотримання всіма суб'єктами підприємницької діяльності законності, фінансової дисципліни, запобігання фінансовим порушенням при розподілі коштів фондів.

Ефективне державне регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу потребує налагодження партнерських відносин між державою та бізнесом. Держава повинна взяти на себе зобов'язання створити сприятливі правові умови для діяльності соціально відповідального бізнесу. Основи зазначених партнерських відносин в Україні визначені Законом України "Про державно-приватне партнерство", який регламентує правові, економічні, організаційні засади взаємодії державних і бізнесових

структур, встановлення гарантій взаємного дотримання їхніх прав та інтересів [1].

Актуальності набуває реалізація охарактеризованих вище методів державного регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу на рівні місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. У законопроекті "Про соціальні підприємства" передбачено, що органи місцевого самоврядування сприяють діяльності соціальних підприємств у межах своїх повноважень; зокрема, вони на конкурсній основі залучають соціальні підприємства до виконання загальнодержавних та місцевих програм, що фінансуються з відповідних бюджетів, а також державних замовлень для суспільних потреб [4, ст. 22].

На місцевому рівні важливою також є інформаційна підтримка соціального підприємництва. На сайтах місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування повинні бути переліки соціальних підприємств та суб'єктів соціально відповідального бізнесу даної області, району, населеного пункту, з вичерпною інформацією про напрями і характер діяльності, зміст соціальних послуг чи допомоги, що ними надаються. Зокрема, (наприклад щодо соціального підприємництва в Закарпатській області) слід відмітити, що 23 березня 2017 р. під час засідання "круглого столу" "Соціальне підприємництво – нова філософія бізнесу" в Ужгороді був презентований проект "Центр підтримки соціального підприємництва". Ініціатором проекту стала громадська організація "Мое Закарпаття", яка стала переможцем Другого конкурсу малих грантів та упродовж 6 місяців 2017 року реалізовувала проект "Центр підтримки соціального підприємництва". Проект був започаткований у місті Ужгороді за фінансової підтримки Європейського Союзу та адмініструється БО "Благодійний фонд "Центр громадських ініціатив". Даний центр підтримки соціального підприємництва почав працювати як майданчик для об'єднання ініціатив молодих людей, ветеранів АТО, людей з обмеженими можливостями та підтримки розвитку їхніх "бізнес-проектів". Очевидно, що своєчасний доступ до інформації про діяльність таких "Центрів" та грантових програм ефективно сприятиме розвитку соціального підприємництва не лише в окремому регіоні, але і у всій державі.

Загалом вдосконалення системи державного регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу може усунути цілу низку перешкод, які сьогодні стоять на шляху їх ефективного розвитку. Дієве державне

регулювання та державна підтримка соціально відповідального бізнесу повинні підняти його розвиток на принципово новий рівень – від роботи поодиноких соціальних підприємств до виконання великими фондами і компаніями багатокомпонентних соціальних проектів у різних сферах – соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, культури, розвитку соціальної інфраструктури в громадах (особливо в сільській місцевості) тощо, з використанням методів масштабної корпоративної філантропії.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

1. Сучасне соціальне підприємництво спрямоване на розширення виробничої діяльності задля вирішення чи пом'якшення соціальних проблем осіб та їхніх цільових груп. Його перевагами є соціальний вплив, інноваційність, залучення цільових груп до виробництва якісного соціально значущого продукту, позитивні соціально-психологічні ефекти в громаді. Весь прибуток соціального підприємства реінвестується в розширення діяльності та спрямовується на досягнення соціальних ефектів. Прибуток суб'єкта соціально відповідального бізнесу загалом розподіляється, як у традиційному бізнесі, а на досягнення певного соціального ефекту спрямовується його певна частина.

2. У сфері державного регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу держава застосовує нормативно-правові, адміністративні та економічні методи. Ефективне організаційне регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу є неможливим без створення відповідних державних підрозділів на урядовому та місцевому рівнях або надання існуючим підрозділам нових повноважень. Важливим регуляторним методом є розподіл повноважень щодо регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу між органами державного управління. Економічні методи державного регулювання передбачають сукупність економічних та фінансових важелів забезпечення бізнесових інтересів суб'єктів підприємництва; до них належать розробка цільових комплексних програм, різні форми фінансової підтримки, фіскальні засоби, фінансовий контроль.

3. Показана актуальність реалізації всіх методів державного регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу на рівні місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Перспективи подальших досліджень полягають у встановленні найбільш оптимальної моделі соціального підприємництва, яка, попри кризову економіку та існуючий збройний конфлікт, може ефективно реалізуватися як в окремих регіонах, так і по всій Україні за умов відповідного державного сприяння та прийняття закону Про соціальне підприємництво.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про державно-приватне партнерство: Закон України від 1 липня 2010р. № 2404-VI. В редакції від 25.05.2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 40. – Ст. 524.
2. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії: Закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III. В редакції від 15.03.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 48. – Ст. 409.
3. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 р. № 222-VIII. В редакції від 8.12.2015 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 23. – Ст. 158.
4. Про соціальні підприємства: Проект Закону України від 11 березня 2013 р. № 2508. [Електронний ресурс] //Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JG1XO00A.html
5. Про соціальні підприємства: Проект Закону України від 23 квітня 2015 р. № 2710. [Електронний ресурс] //Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54903.
6. Амосов С. О. Проблеми розвитку соціально відповідального бізнесу / С. О. Амосов // Державне регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу: Матеріали II Міжнародної наук.-практ. конференції, 25 листопада 2010 р. / За заг. ред. О. Ю. Амосова. – Харків: Магістр, 2010. – 216 с. – С. 120-122.
7. Андрущенко А. І. Соціальне підприємництво як інноваційний механізм покращення якості життя найбільш уразливих прошарків населення / А. І. Андрущенко, І. М. Рябець // СОЦІОПРОСТІР: Міждисциплінарний збірник наук. праць із соціології та соціальної роботи. – 2010. – № 1. – С. 195-198.
8. Арапетян А. Соціально відповідальний бізнес: переваги та обмеження /А. Арапетян, О. Архипчик, Л. Пан // Практика управління. – 2008. – № 7. – С. 12-18.
9. Березяк І. І. Дискусійні питання теорії соціального підприємництва в Україні / І. І. Березяк // Наукові записки Національного ун-ту "Острозька академія": Збірник наук. праць. Серія: "Економіка" – 2015.– Вип. 28. – С. 24-27.
10. Бульба В. Г. Перспективи взаємодії соціально відповідального бізнесу та органів місцевого самоврядування / В. Г. Бульба, А. В. Меляков // Державне регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу: Матеріали II Міжнародної наук.-практ. конференції, 25 листопада 2010 р. / За заг. ред. О. Ю. Амосова. – Харків: Магістр, 2010. – 216 с. – С. 8-11.
11. Васильєв А. С. Підготовка і прийняття управлінських рішень: організаційно-правові проблеми / А. С. Васильєв. – Одеса: АО "БАХВА", 2007. – 160 с.
12. Гончаренко М. В. Партнерство держави і підприємництва: від соціального до економічного діалогу / М. В. Гончаренко // Державне регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу: Матеріали II Міжнародної наук.-практ. конференції, 25 листопада 2010 р. / За заг. ред. О. Ю. Амосова. – Харків: Магістр, 2010. – 216 с. – С. 133-135.
13. Гришина Я. С. Сравнительно-правовое исследование социального предпринимательства в странах Америки и Европы / Я. С. Гришина // Вестник Пермского ун-та. Серия: Юридические науки. –2012.–Вип. 2 (16). – С. 111-121.
14. Дмитриченко Л. И. Государственное регулирование экономики: методология и теория: Монография / Л. И. Дмитриченко. – Донецк: Изд-во "УкрНТЭК", 2010. – 329 с.
15. Єльчанинов Д. Б. Системологія державного регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу / Д. Б. Єльчанинов // Державне регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу: Матеріали II Міжнародної наук.-практ. конференції, 25 листопада 2010 р. / За заг. ред. О. Ю. Амосова. – Харків: Магістр, 2010. – 216 с. – С. 48-50.
16. Керлин А. Дж. Социальные предприятия в США и Европе: понятия различия и извлечь из них уроки / Джанель А. Керлин // Международное сообщество исследований третьего сектора и Университет Джона Хопкинса. – 2006. – 28 сентября. [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.nb-forum.ru/thlaw_365_133.
17. Котлер Ф. Корпоративна соціальна відповідальність. Як зробити якомога більше добра для вашої компанії та суспільства / Ф. Котлер. – Пер. з англ. С. Яринич. – К.: Стандарт, 2005. – 302 с.
18. Куц М. Р. Соціальне підприємництво: основні ідеї та перспективи дослідження в соціології / М. Р. Куц // Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки. – 2015. – Т. 174. – С. 51-55.
19. Овсянюк-Бердадіна О. Ф. Соціальне підприємництво як інноваційний інструмент вирішення суспільних проблем: передумови становлення та активізації / О. Ф. Овсянюк-Бердадіна, Ж. Л. Крисько // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 6 (2). – С. 129-132.
20. Полякова О. М. Особливості формування і розвитку соціальної відповідальності підприємств в Україні / О. М. Полякова, П. Ю. Кас // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – № 32. – С. 284-289.

21. Сапронов Ю. А. Державно-приватне партнерство як елемент механізму запровадження формули ефективного соціального партнерства влади, громадськості та бізнесу / Ю. А. Сапронов // Державне регулювання соціального підприємництва та соціально відповідального бізнесу: Матеріали II Міжнародної наук.-практ. конференції, 25 листопада 2010 р. / За заг. ред. О. Ю. Амосова. – Харків: Магістр, 2010. – 216 с. – С. 3-4.
22. Системи управління якістю за ISO 9001. [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakisty-za-iso-9001.html>.
23. Соціальні послуги: як побудувати українську модель на європейських підходах. – ТАСІС: Проект "Посилення регіональних соціальних служб в Україні" / Н. Булейн, М. Дімітрова, К. Ньюмен, Р. Тофтисова-Матерон. – К., 2006. – 225 с.
24. Социальное предпринимательство в России и в мире: практика и исследования: Монография /Отв. ред. А. А. Московская. – М.: Издательский дом Высшей школы экономики, 2011. – 288 с.
25. Ткаченко Н. О. Сучасний стан і характеристика соціальної відповідальності підприємницької діяльності / Н. О. Ткаченко, Н. М. Червоненко, Є. Г. Книш // Запорізький медичний журнал: Наук.-практ. фахове видання Запорізького державного медичного університету. – 2013. – № 2. – С. 76-82.

REFERENCES

1. Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo (2010): Zakon Ukrainy vid 1 lypnya 2010 roku № 2404-VI. V redaktsii vid 25.05.2016 r. [Law of Ukraine About public-private partnership] *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Proceedings of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 40,524. [in Ukrainian]
2. Pro derzhavni sotsialni standarty ta derzhavni sotsialni harantii (2000): Zakon Ukrainy vid 5 zhovtnya 2000 roku № 2017-III. V redaktsii vid 15.03.2012 r. [Law of Ukraine On State Social Standards and State Social Guarantees] *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Proceedings of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 48,409. [in Ukrainian]
3. Pro litsenzuvannya vydiv hospodarskoi diyalnosti (2015): Zakon Ukrainy vid 2 bereznya 2015 roku № 222-VIII. V redaktsii vid 8.12.2015 r. [Law of Ukraine On State Social Standards and State Social Guarantees] *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy - Proceedings of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 23,158. [in Ukrainian]
4. Pro sotsialni pidpryemstva: Proect zakonu Ukrainy vid 11 bereznia 2013 roku № 2508 [Proect Law of Ukraine On Social enterprise from March 11 2013, № 2508] Retrieved from: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/JG1XO00A.html [in Ukrainian]
5. Pro sotsialni pidpryemstva: Proect zakonu Ukrainy vid 23 kvitnya 2015 roku № 2710 [Proect Law of Ukraine On Social enterprise from April 23 2015, № 2710] Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54903 [in Ukrainian].
6. Amosov S.O. (2010) Problemy rozvytku socialno vidpovidalnoho biznesu [Problems of development of socially responsible business]. Proceedings from II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Derzhavne rehulyuvannya sotsialnoho pidpryamnytstva ta sotsialno vidpovidalnoho biznesu: zbirnyk materialiv» –The 2th International Scientific and Practical Conference «Government regulation of social entrepreneurship and socially responsible business». (pp. 120-122). Kharkiv: Vydavnytstvo UzhNU «Magistr» [in Ukrainian].
7. Andryushchenko A.I. (2010) Sotsialne pidpryamnytstvo yak innovatsijnyj mekhanizm pokrashchennya zhyttya najbilsh urazlyvykh prosharkiv naselennya [Social entrepreneurship as an innovative mechanism for improving of life quality of the most vulnerable sections of the peoples]. *SOCIOPROSTIR: Mizhdystsyplinarnyj zbirnyk naukovykh pratsj iz sotsiologii ta sotsialnoji roboty - SOCIOSPACE: Interdisciplinary abstractbook of Sciences works on sociology and social work*, 1, 195-198. [in Ukrainian].
8. Arapetian A., Arkhynchuk L & Pan L. (2008) Sotsialno vidpovidalnyj biznes: perevahy ta obmezhenya [Socially Responsible Business: Benefits and Restrictions], *Praktyka upravlinnya - Management practice*, 7,12-18.
9. Bereznjak I.I. (2015). Dyskusijni pytannja teorii sotsialnoho pidpryamnytstva v Ukraini [Discussion questions of the theory of social entrepreneurship in Ukraine], *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozjka akademiya": Zbirnyk naukovykh prats, serija "Ekonomika" - Scientific notes of the National Unitary Enterprise "Ostroh Academy": Abstractbook of Sciences works Series: "Economics"*, 28, 24-27.
10. Bulba B.H. & Melyakov A.V. (2010) Perspektyvy sotsialno vidpovidalnoho biznesu ta orhaniv mistsevoho samovryaduvannya [Prospects for the interaction of socially responsible business and local self-government bodies], Proceedings from II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Derzhavne rehulyuvannya sotsialnoho pidpryamnytstva ta sotsialno vidpovidalnoho biznesu: zbirnyk materialiv» –The 2th International Scientific and Practical Conference «Government regulation of social entrepreneurship and socially responsible business». (pp. 8-11). Kharkiv: Vydavnytstvo UzhNU «Magistr». [in Ukrainian]
11. Vasiljev A.S. (2007) *Pidhotovka i pryjnattja upravlinsjkykh rishenj: orhanizatsijno-pravovi problem [Preparation and adoption of managerial decisions: organizational and legal problems]*, Odesa: Lira. [in Ukrainian]
12. Honcharenko M.V. (2010) Partnerstvo derzhavy i pidpryamnytstva: vid sotsialnoho do ekonomichnoho dialohu [Partnership between the state and entrepreneurship: from social to economic dialogue] Proceedings from II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Derzhavne rehulyuvannya sotsialnoho pidpryamnytstva ta sotsialno vidpovidalnoho biznesu: zbirnyk materialiv» –The 2th International Scientific and Practical Conference «Government regulation of social entrepreneurship and socially responsible business». (pp. 133-135). Kharkiv: Vydavnytstvo UzhNU «Magistr». [in Ukrainian]

13. Hrishyna Ya.S. (2012) Sravnitelno-pravovoye issledovaniya sotsialnogo predprinimatelstva v stranakh Ameriki I Evropy [Comparative legal study of social entrepreneurship in the America and Europe countries]. *Vestnik Permskoho universiteta. Seriya: Yuridicheskie nauki - Herald of the Perm University. Series: Juridical sciences*, 2, 111-121. [in Russian]
14. Dmitrichenko L.I. (2010) *Gosudarstvennoe regulirovaniye ekonomiki: metodologiya I teoriya [State regulation of economy: methodology and theory]*. – Donetsk: UkrNTEK [in Ukrainian].
15. Elchaninov D.B. (2010) Systemolohija derzhavnogo rehuljuvannja sotsialnogo pidpryjemnytstva ta sotsialno vidpovidalnoho biznesu [Systemology of state regulation of social entrepreneurship and socially responsible business] Proceedings from II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Derzhavne rehulyuvannja sotsialnogo pidpryamnytstva ta sotsialno vidpovidalnoho biznesu: zbirnyk materialiv» –The 2th *International Scientific and Practical Conference «Government regulation of social entrepreneurship and socially responsible business»*. (pp. 48-50). Kharkiv: Vydavnytstvo UzhNU «Magistr». [in Ukrainian]
16. Kerlin A.Dj. (2006) Sotsialnye predpriyatija v USA i Evrope: ponjatj razlichija I izvlech iz nich uroki [Social enterprises in the US and Europe: understand differences and learn from them lessons] *Mezhdunarodnoje soobshchestvo i universitet Djona Khopkinsa - The International Community of Third Sector Studies and the Johns Hopkins University*. Retrieved from http://www.nb-forum.ru/thlaw_365_133
17. Kotler F. (2005) *Korporatyvna sotsialna vidpovidalnistj. Jak zrobyty jakomoha bilshe dobra dlja vashoji kompanii ta suspiljstva. [Corporate Social Responsibility. How to make as much good as possible for your company and society]* – Kyiv: Standart. [in Ukrainian]
18. Kuts M.P. (2015) Sotsialne pidpryjemnytstvo: osnovni ideji ta perspektyvy doslidzhennja v sotsiologii [Social entrepreneurship: the main ideas and perspectives of research in sociology] *Naukovi zapysky NaUKMA. Sotsiologichni nauky - Scientific notes of NaUKMA. Sociological sciences*, 174, 51-55. [in Ukrainian]
19. Ovsjanjuk-Berdadina O.F. & Krysjko Zh.L. (2016) Sotsialne pidpryjemnytstvo jak innovatsijnyj instrumentvyrishennja suspilnykh problem: peredumovy stanovlennja ta aktyvizatsiji [Social entrepreneurship as an innovative tool for solving social problems: the preconditions for becoming and activating] *Naukovyj visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarsvo - Scientific herald of Uzhhorod National University. Series: International Economic Relations and World Economics*, 6, 129-132. [in Ukrainian]
20. Poljakova O.M. & Kas P.Ju. (2010) Osoblyvosti formuvannja i rozvytku sotsialnoji vidpovidalnosti pidpryjemstv v Ukrajinu [Features of the formation and development of corporate social responsibility of enterprises in Ukraine] *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti - Herald of the Economy of Transport and Industry*, 32, 284-289. [in Ukrainian]
21. Saponov Ju.A. (2010) Derzhavno-privatne partnerstvo jak element mekhanizmu zaprovadzhennja formuly efektyvnoho sotsialnogo partnerstva vlady, hromadskosti i biznesu [Public-private partnership as an element of the mechanism for implementing an effective social partnership formula for government, public and business] Proceedings from II Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Derzhavne rehulyuvannja sotsialnogo pidpryamnytstva ta sotsialno vidpovidalnoho biznesu: zbirnyk materialiv» – The 2th *International Scientific and Practical Conference «Government regulation of social entrepreneurship and socially responsible business»*. (pp. 3-4). Kharkiv: Vydavnytstvo UzhNU «Magistr». [in Ukrainian]
22. Systemy upravlinnja yakistju za ISO 9001 [Quality management systems for ISO 9001]. Retrieved from <http://www.certsystems.kiev.ua/uk/iso-9001/sistemi-upravlinnya-yakistyu-za-iso-9001.html>.
23. Bulejn N., Dimitrova M., Njumen K. & Toftisova-Materon (2006) Sotsialni posluhy: jak pobuduvaty ukrajinsku model na jevropejskykh pidkhodakh [Social services: how to build a Ukrainian model on European approaches] – Kyiv:TACIC. [in Ukrainian]
24. Moscovscaya, A.A. (2011). Sotsialnoe predprinimatelstvo v Rossii i v mire: praktika i issledovania [Social entrepreneurship in Russia and in the world: Practice and Research]. - Moscow: Publishing House of the Higher School of Economics [in Russian].
25. Tkachenko N.O., Chervonenko N.M. & Knysh E.H. (2013) Suchasnyj stan i kharakterystyka sotsialnoji vidpovidalnosti pidpryjemnyjskoi dijalnosti [Current status and characteristics of social responsibility of entrepreneurial activity] *Zaporizhsjkyj medychnyj zhurnak: naukovo-praktychne fakhove vydannja Zaporizhsjkoho medychnoho universytetu - Zaporozhye Medical Journal: Science. Practice. special edition Zaporizhzhya State Medical University*, 2 76-82.

Одержано 09.02.2018 р.

Горобець Н.М.

ОБГРУНТУВАННЯ УПРАВЛІНСЬКОГО РІШЕННЯ ЩОДО ВИРОЩУВАННЯ КАРТОПЛІ В АГРОПІДПРИЄМСТВАХ НА ПІДСТАВІ SWOT-АНАЛІЗУ

У статті розглянуто підходи до стратегічного управління бізнес-процесами в галузі рослинництва, а саме: картоплярстві. Проаналізовано сучасний стан та особливості розвитку картоплярства в сільськогосподарських підприємствах. На підставі одержаних результатів проведеного SWOT-аналізу розроблено стратегію подальшої діяльності агропідприємства, що включає формування стратегічних орієнтирів щодо виробництва та реалізації конкурентоспроможної рослинницької продукції.

Ключові слова: стратегічне управління, бізнес-процеси, картоплярство, SWOT-аналіз, стратегія.

Постановка проблеми. Сучасний складний етап соціально-економічного розвитку аграрного сектору України характеризується відсутністю державних стимулів щодо розвитку галузі картоплярства країни. Забезпечення населення високоякісними продуктами харчування є стратегічним завданням агропромислового комплексу України. Скорочення виробництва картоплі великотоварними підприємствами та суттєве зниження купівельної спроможності населення викликало непропорційність співвідношення попиту та пропозиції. Разом з цим спостерігається масове освоєння картоплярства малим агробізнесом, зокрема, особистими селянськими господарствами, що зумовлює дрібнотоварний характер вирощування картоплі. Через високі ціни на матеріально-технічні ресурси, насіннєвий матеріал, добрива, пестициди тощо, дрібні сільськогосподарські товаровиробники не мають можливості впроваджувати новітні технології для одержання стабільно високих урожаїв належної якості. За цих умов постає невідкладне завдання щодо розробки стратегії управління бізнес-процесами вирощування та збуту картоплі, яка б відповідала якісним параметрам та світовим стандартам. Саме тому актуальним завданням стає пошук дієвих важелів щодо сприяння розвитку галузі картоплярства в агропідприємствах за рахунок державних дотацій та впровадження інноваційних технологій вирощування картоплі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему стратегічного розвитку галузей сільського господарства України досліджували різні вчені, зокрема: В.Г. Андрійчук, Л.В. Балабанова, С.В. Близнюк, М.В. Зубець,

В.Я. Месель-Веселяк, Л.В. Осипова, Г. Болт, Россоха В.В., П.Т. Саблук, Т. Хопкінс та ін. Питанню формування стратегій щодо управління бізнес-процесами в галузі картоплярства присвячені наукові праці таких вчених та практиків, як А. Бондарчук, Н. Буняк, В. Вітенко, М. Власенко, М. Калінчик, А. Кобилкін, О. Крупа, В. Куценко, Р. Лавров, О. Маслак, Л. Мех, О. Положенець, Є. Ходаківський та ін. Разом з цим, проблема відпрацювання підходів стосовно використання інструментів стратегічного управління з метою розробки стратегії щодо вирощування та реалізації картоплі в агропідприємствах в кризових умовах потребує проведення більш поглиблених досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування управлінського рішення щодо вирощування картоплі в аграрних підприємствах на підставі розробленої стратегії за допомогою інструментів стратегічного управління в складних умовах господарювання.

Опис основного матеріалу дослідження. Кризовий стан сільського господарства в країні передусім обумовлюється недооцінкою людського фактора, малоефективною державною політикою щодо реальної підтримки агровиробників. Що є причиною парадоксальної ситуації, коли за наявності найкращих у світі чорноземів, сприятливих кліматичних умов для виробництва сільськогосподарської продукції і високого рівня трудового потенціалу цієї галузі загострюється продовольча проблема, а за рівнем життя Україна посідає одне з останніх місць у світі. В нашій країні до цього часу ще не створені відповідні умови для формування стійкої довготривалої зацікавленості сільськогосподарських працівників в ефективній високопродуктивній праці. Відсутність дієвого механізму стимулювання трудової діяльності працівників аграрного сектора є одним з головних факторів, що визначає сталу тенденцію до спаду агропромислового виробництва, зниженню його ефективності [1].

© Горобець Наталія Миколаївна, кандидат сільськогосподарських наук, доцент, доцент кафедри менеджменту і права Дніпровського державного аграрно-економічного університету, м. Дніпро, тел.: 0676629405, email: Gorobecnatalya@ukr.net

В умовах економічної кризи розробка стратегій управління виробничо-збутовою діяльністю агропідприємств стає першочерговим завданням, яке потрібно вирішувати найскоріше та найякісніше. Керівники сільськогосподарських підприємств все більш опікуються питаннями збалансування пропозиції протягом року, поліпшення інфраструктури та постачання, підвищення конкурентоспроможності галузі на світовому ринку, забезпечення сільськогосподарською продукцією, зокрема картоплею, споживачів, переробних підприємств тощо.

В Україні необхідною умовою ефективного ведення сільського господарства є використання важелів кооперації як у виробничій, так і обслуговуючій сферах. Насамперед це зумовлено низьким рівнем забезпеченості вітчизняних сільськогосподарських виробників необхідними технічними засобами. Хоча в звітах різних організаційно-господарських структур і є значна кількість сільськогосподарської техніки й складається враження, що рівень їх технічної оснащеності задовільний, однак насправді це не так. Наявна техніка уже давно вичерпала свій технічний ресурс, а надходження нової не відбувалося [2].

Світовий досвід показує, що виробник одержує найбільший ефект тоді, коли реалізує не сировину, а продукти її переробки, кінцеві продукти споживання. Тому високорозвинені країни ніколи не експортують сировину, а мають потужності з комплексної переробки сировини і реалізують кінцевий продукт споживання. Це стосується не лише великих компаній, але й індивідуальних агровиробників. В таких країнах навіть фермери намагаються реалізовувати сільськогосподарську продукцію тільки після її первинної переробки та довести її до стадії кінцевого споживання. Для цього вони створюють на кооперативних засадах сферу первинної переробки та зберігання сільськогосподарської продукції. Великі фермерські господарства мають власні невеликі сучасні цехи з первинної переробки сільськогосподарської продукції. Цей напрям необхідно розвивати і у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах. Реалізації цього напрямку сприяє те, що останніми роками в Україні спостерігаємо стрімкий розвиток ринку картоплепродуктів, зокрема чіпсів і картоплі-фрі та інших напівфабрикатів. До того ж організація переробки картоплі в місцях виробництва й доставка споживачу напівфабрикатів замість свіжої картоплі забезпечить більшу економічну ефективність [2, 5].

Разом з цим слід зауважити, що об'єктивно агровиробники картоплі в переважній більшості не є платоспроможними, тому в такій ситуації не

може йтися про інноваційний розвиток галузі. З метою переведення картоплярства на інноваційний шлях розвитку потрібно застосовувати інтегровану модель поєднання ринкового середовища та державної підтримки за рахунок проведення базових досліджень. Для того, щоб безпосередньо виробники картоплі були платоспроможними, потрібно розробити довгострокову систему інвестиційної політики галузі, яка б базувалася на принципах самоокупності. Довгострокові дослідження потреб галузі картоплярства потребують підтримки держави. Однак державна інвестиційна політика повинна бути спрямована не лише на фінансову підтримку та стимулювання інноваційних процесів, але й на створення сприятливого соціально-господарського та соціально-політичного клімату для новаторської діяльності [3].

З метою ухвалення управлінського рішення щодо вирощування та реалізації картоплі на підставі використання інструментів стратегічного управління для фермерського господарства «Регіон» Софіївського району Дніпропетровської області було розроблено стратегію його подальшої виробничо-збутової діяльності, яка визначає шляхи підвищення ефективності господарювання.

Необхідною умовою ефективності діяльності ФГ «Регіон» в умовах ринку є орієнтація виробництва на конкурентів і гнучке пристосування до ринкової кон'юнктури, що постійно змінюється. Недостатньо глибоке знання факторів зовнішнього середовища: поведінки споживача, позиції конкурентів, тенденції розвитку політичного, економічного, демографічного, соціального, науково-технічного, культурного і природного середовища та іншої ринкової інформації може призвести до того, що господарство буде мати підвищені ризики. Тому важливим є проведення ретельного аналізу ринку, конкурентних можливостей ФГ «Регіон», його сильних та слабких сторін.

За допомогою SWOT-аналізу було проведено дослідження можливостей та загроз зовнішнього середовища, а також проаналізовано слабкі та сильні боки агропідприємств Дніпропетровської області, що займаються картоплярством.

Внутрішнє середовище сільськогосподарських підприємств, що займаються картоплярством, включає маркетингову, фінансову, виробничу та кадровоорганізаційну складові, їх сильні та слабкі боки. За результатами проведеної оцінки слабких та сильних сторін підприємств Дніпропетровської області, що займаються картоплярством, виявлено, що найбільш проблемними є чинники

щодо ціноутворення та організації управління. Встановлення ціни при малокерованому державному управлінні, на жаль, є спонтанним, до цього ж низка великих продуктових мереж в Україні та, зокрема, в Дніпропетровській області, необґрунтовано підвищують ціну на сільськогосподарську продукцію. Агровиробникам нав'язується не вигідна цінова політика, разом з цим, відомо, що адекватна для виробника ціна формує достатній рівень його виручки та має позитивно вплинути на розвиток господарств й їх конкурентоздатність.

Щодо організації управління в аграрних підприємствах малого та середнього бізнесу слід зазначити, що в умовах кризи не доцільно витратити кошти на створення окремої служби маркетингу, тому й не залучують кваліфікованих

спеціалістів та не використовують в повному обсязі засоби стимулювання збуту продукції. З метою підвищення попиту на картоплю необхідно запроваджувати дієві механізми стимулювання збуту та переробки продукції. Зважаючи на велику розпорошеність галузі картоплярства по приватних господарствах, необхідно запровадити комплекс агротехнічних заходів, у свою чергу насінневі станції мають забезпечити доступ до елітних сортів картоплі не тільки підприємствам, й населенню, а також через засоби масової інформації надавати рекомендації щодо боротьби зі шкідниками і хворобами. Проведемо оцінювання можливостей та загроз з боку зовнішнього середовища (Таблиця 1).

Таблиця 1

Оцінка можливостей та загроз зовнішнього середовища агровиробників*

Чинники	Можливості	Загрози
Споживачі	Існує можливість завоювання «свого» споживача за допомогою маркетингових прийомів (реклама, стимулювання збуту, застосування системи диференційованих цін для окремих ринкових сегментів, упаковка і маркування продукції)	Можливий перехід частини населення на іншу продукцію
Конкуренти	Сегментація ринку споживачів і витіснення конкурентів неціновими методами – поліпшення якості продукту, знижки тощо	Загроза проникнення на ринок конкурентів, продукт яких відрізняється кращими споживчими якостями або нижчою вартістю
Економічне середовище	Не створюються	Загроза зростання цін на ресурси призвела до зростання реалізаційної ціни, що призведе до зниження попиту; якщо не підняти ціну, знизиться прибуток і рентабельність підприємств
Демографічне середовище	Збільшення чисельності населення зі слабкою купівельною спроможністю, які віддадуть перевагу купівлі картоплі, ніж крупам через завищені ціни на них	Зниження чисельності людей через міграцію населення у зв'язку з військовими діями може привести до зниження попиту і падіння обсягів виробництва
Урядові органи	Не створюються	Недосконалість податкової системи, відсутність державних дотацій агровиробникам

* Розроблено автором

За результатами проведеного оцінювання можливостей та загроз зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської області, які займаються вирощуванням та реалізацією картоплі, встановлено, що політична, фінансово-економічна та соціальна криза в країні призвела до зростання загроз у зовнішньому середовищі.

Особливо небезпечним є той факт, що такі продукти споживання, як картопля, стають все більш недоцільними для виробничої діяльності агропідприємств області.

Обумовлено це високим витратним механізмом щодо вирощування та реалізації продукції, наявністю конкурентних продуктів та зниженням попиту.

Для встановлення зв'язків між сильними і слабкими боками, можливостями і загрозами було розроблено матрицю SWOT-аналізу (Таблиця 2).

На перетині розділів матриці утворено чотири поля: «СіМ» (сила і можливість), «СіЗ» (сила і загрози), «СЛМ» (слабкість і можливість), «СЛЗ» (слабкість і загрози). На кожному з полів можна

розглянути парні комбінації, які дозволять розробити ефективне управлінське рішення. При чому відносно тих пар, які були вибрані з поля «СІМ», слід розробляти стратегію по

використанню сильних сторін підприємств, щоб отримати віддачу від можливостей, які з'явилися у зовнішньому середовищі.

Таблиця 2

Матриця SWOT-аналізу щодо доцільності вирощування картоплі*

<p><i>Зовнішнє середовище</i></p> <p><i>Внутрішнє Середовище</i></p>	<p>Можливості</p> <p>Завоювання споживача, який віддає перевагу вітчизняній продукції за допомогою прийомів маркетингу; Сегментація ринку споживачів і витіснення конкурентів неціновими методами – поліпшення якості продукту, знижки тощо Можливість зайняти певну нішу виробництва екологічно чистої аграрної продукції на світовому продовольчому ринку; Наявність в умовах кризи значних резервів підвищення внутрішнього та зовнішнього попиту; Розробка правової бази для аграріїв; Сприятливі природні умови; Збільшення чисельності населення зі слабкою купівельною спроможністю, які віддадуть перевагу купівлі картоплі, ніж крупам через завищені ціни на останні</p>	<p>Загрози</p> <p>Несприятлива економічна та політична ситуація в країні може призвести до скорочення обсягів виробництва продукції; Неплатоспроможність споживачів; Недосконала податкова система; Низький рівень конкурентноздатності с.-г продукції на світовому продовольчому ринку; Слабкий розвиток ринкової інфраструктури внутрішніх продовольчих ринків; Відсутність державних дотацій агро-виробникам; Поява на ринку конкурентів, продукт яких відрізняється кращими споживчими якостями або нижчою вартістю; Зростання цін на ресурси обумовить підвищення реалізаційної ціни, що призведе до зниження попиту; якщо не піднімати ціну, знизиться прибуток і рентабельність підприємств</p>
	<p>Сильні сторони</p> <p>Картопля - продукт харчування, який завжди користується попитом; Господарство може вибрати партнерів-посередників самостійно; База для створення реклами; Обсяг виробництва має тенденцію до зростання; Зростає продуктивність праці при зниженні чисельності працюючих</p>	<p>Поле «СІМ»</p> <p>Для завоювання свого споживача та боротьби із конкурентами провести сегментацію споживчого ринку за рівнем доходу та географічній ознаці та активно використовувати в роботі з цими сегментами методи стимулювання збуту картоплі; зміцнення конкурентоспроможності господарства</p>
<p>Слабкі сторони</p> <p>Не використовується упаковка та маркування; Обмежений платоспроможний попит не дозволяє підвищувати ціну; Перерозподіл прибутку до сфери обігу; Відсутність служби маркетингу.</p>	<p>Поле «СІМ»</p> <p>Задовольнити потребу людей у продуктах харчування, а саме картоплі, шляхом нарощування обсягів виробництва з одночасним вирівнюванням ціни реалізації або зростанням якості продукції</p>	<p>Поле «СІЗ»</p> <p>Активне використання реклами вітчизняної продукції; Створення зручної, оригінальної та недорогої упаковки з торговельним знаком виробника</p>

*Розроблено автором

Для тих пар, які опинилися на полі «СІМ», стратегія повинна бути побудована таким чином, щоб за рахунок можливостей спробувати подолати наявні слабкі боки. Якщо пара знаходиться на полі «СІЗ», то стратегія повинна припускати використання сильних боків для усунення загроз. І щодо пар, які знаходяться на полі «СІЗ», потрібно виробити таку стратегію, яка б дозволила позбавитися слабких боків, так і сприяла запобіганню загрозам [4].

Отже SWOT-аналіз дозволяє розробити комбінації, які необхідно враховувати при проєк-

туванні управлінських рішень щодо формування стратегій діяльності агропідприємства:

- проведення заходів щодо підвищення врожайності картоплі для збільшення обсягів виробництва і зниження питомих змінних витрат;

- нарощування обсягів виробництва картоплі для якнайповнішого задоволення потреб;

- забезпечення прибутковості за рахунок утримання (зниження) реалізаційної ціни і завоювання більшої частки ринку;

- сегментація споживачів не тільки за

географічною ознакою, але і за рівнем доходів;

- розробка для кожного стратегічного сегменту заходів щодо стимулювання збуту продукції;
- підвищення споживчих властивостей продукту;
- створення упаковки і маркування продукту;
- застосування системи диференційованих цін;
- порівняльний якісний аналіз вітчизняної продукції з імпортною;
- активне використання реклами.

Наведені рекомендації за результатами SWOT-аналізу можуть бути врахованими при проектуванні управлінського рішення щодо вирощування та реалізації картоплі в ФГ «Регіон», що дозволить підвищити ефективність його виробничо-економічної діяльності та більш повно задовольнить потреби споживачів Дніпропетровської області.

У Дніпропетровській області картоплярством переважно займаються особисті селянські господарства, отже, можна припустити, що ФГ «Регіон» матиме певні конкурентні переваги перед ними за рахунок технічного та технологічного забезпечення, наявності якісних добрив, організації праці тощо.

Таким чином, для виходу на ринок картоплярства господарство буде використовувати стратегію інтенсивного зростання, яке передбачає збільшення обсягів продажу, ринкової частки та прибутку шляхом інтенсифікації існуючих ресурсів. Цю стратегію можливо комбінувати зі стратегією глибокого проникнення на ринок, яка може бути реалізована за двома основними напрямками: шляхом підвищення обсягів збуту для існуючих споживачів продукції господарства на певному ринку збуту; через залучення до продукту господарства нових споживачів на існуючому ринку збуту.

Загалом стратегія глибокого проникнення на ринок реалізується за допомогою таких засобів: активізація рекламної діяльності, застосування засобів стимулювання збуту, підвищення рівня обслуговування, зниження витрат виробництва й збуту.

Так як ФГ «Регіон» функціонує на ринку вільної конкуренції, де вона достатньо висока, то господарству доцільно використовувати нейтральну стратегію ціноутворення (стратегія «слідування за лідером»). У цій стратегії співвідношення «ціна до цінності» складає одиницю, таким чином ця стратегія є найбільш ефективною, бо картопля є товаром повсякденного попиту та нейтральна стратегія ціноутворення дозволить досягти стабільності

продажів. Господарство функціонує на внутрішньому регіональному ринку збуту овочів, таким чином основну цільову аудиторію будуть складати такі елементи: оптові покупці, переробні продовольчі підприємства, заклади громадського харчування.

Для найбільшої привабливості серед потенційних та існуючих споживачів доцільно проводити позиціонування продукції. До важливих конкурентних особливостей картоплі можна віднести: сортові ознаки, відмінні смакові якості, привабливий вигляд готового продукту, використання органічних добрив, висока лежкість, ранньостиглість, стійкість до збудника раку картоплі, гнилі, вірусним інфекціям.

За розрахунками встановлено, що ФГ «Регіон» на даному цільовому ринку займає одну з кращих позицій серед конкурентів по сумарному значенню ключових показників успіху. Для того, щоб підвищити свою позицію серед конкурентів господарству необхідно: поглибити інтенсифікацію виробництва, застосовувати інноваційні технології з метою уникнення втрат врожаю; збільшити надійність логістичної системи та системи управління матеріальними запасами, налагодити транспортну логістику; пошук та залучення інвестицій; здійснювати ефективніший перерозподіл прибутків; налагодження зв'язків та різних форм взаємодії й партнерства з українськими та іноземними інвесторами; покращити маркетингову діяльність за рахунок посилення стимулювання процесу реалізації картоплі та оптимізації каналів збуту.

З метою мінімізації ризиків та отримання стабільних фінансових результатів господарство може обрати поглиблену спеціалізацію, зберегти існуючі обсяги виробництва або задіяти стратегію диверсифікації своєї діяльності. Інструментами з управління політичними та інституційними ризиками в ФГ «Регіон» є ретельне планування розвитку, розробка та ефективне впровадження стратегічних планів.

До внутрішніх ризиків господарства можна віднести: ймовірність порушення схеми реалізації, недостатня кваліфікація у деяких працівників, можливість втрати споживачів через активну конкуренцію, проблеми з реалізацією, форс-мажорні обставини, збій у виробничому процесі, недостача сировини та матеріалів.

Для запобігання цих ризиків пропонуються такі заходи: налагодження стійкої логістичної системи, постійне вивчення ринку та попиту на ньому, оцінка бізнесу конкурентів, співпраця з надійними та перевіреними постачальниками, наявність запасної сировини, запчастин, матеріалів, аналіз роботи персоналу та

застосування заходів щодо підвищення його кваліфікації, складання та підтримка розгалуженої інформаційної та комунікаційної бази.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Таким чином, стратегія подальшої виробничо-збутової діяльності сільськогосподарських підприємств має включати використання інструментів стратегічного управління, зокрема SWOT-аналізу щодо вирощування та реалізації сільськогосподарських культур, що призведе до зміцнення становища агропідприємств на ринку, й, відповідно, забезпечить їх прибутковість. За цих умов впровадження стратегії управління бізнес-процесами вирощування та збуту картоплі

сприятиме підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва, зростанню популярності агропідприємства на ринку та зміцненню його ділової репутації. В сучасних умовах кожному агропідприємству необхідно виявляти істотні можливості й небезпеки зовнішнього середовища, які будуть впливати на його діяльність в довгостроковій перспективі.

Подальші дослідження полягатимуть у розробці напрямів удосконалення управління бізнес-процесами вирощування й збуту картоплі на підставі впровадження інноваційних технологій та залучення державних дотацій, які мають сприяти розвитку галузі картоплярства в сільськогосподарських підприємствах.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горобець Н.М. Матеріальні аспекти мотивації праці сільськогосподарських працівників / Н.М. Горобець // Економіка АПК. – 2008. – № 11. – С. 41-44.
2. Крупа О. М. Інноваційна складова розвитку картоплярства. / О. М. Крупа // Інноваційні процеси економічного і соціально-культурного розвитку: вітчизняний та зарубіжний досвід: Тези доповідей Міжнар. конф. молодих учених і студентів. – Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – С.382-383
3. Муравйова О.В. Особливості інноваційного розвитку картоплярства та проблеми їх провайдингу у виробництві / О.В. Муравйова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2017. – Вип. 20. – С. 471-473.
4. Полонець В. Реалізація маркетингових стратегій: проблемні зони та шляхи їх подолання / В. Полонець // Маркетинг в Україні. – 2008. - № 4. – С. 7 – 11.
5. Харенко А.О. Збут продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами / А.О. Харенко, О.Л. Бурляй, Т.І. Бортник // Актуальні проблеми економіки. – 2015. - № 8 (170). – С. 213-225.

REFERENCES

1. Horobets' N.M. (2008), "Material'ni aspekty motyvatsii pratsi sil'skohospodars'kykh pratsivnykiv", *Ekonomika APK*, vol. 11, pp. 41-44.
2. Krupa O. M. (2009), "Innovatsijna skladova rozvytku kartopliarstva", *Innovatsijni protsesy ekonomichnoho i sotsial'no-kul'turnoho rozvytku: vitchyznians'kyj ta zarubizhnyj dosvid: Tezy dopovidej Mizh'noar. konf. molodykh uchenykh i studentiv*, – pp. 382-383.
3. Muravjova O.V. (2017), "Osoblyvosti innovatsijnoho rozvytku kartopliarstva ta problemy ikh provajdynhu u vyrobnytstvo", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 20, pp. 471-473.
4. Polonets V. (2008), "Implementation of marketing strategies, problem areas and possible solutions", *Marketing v Ukraine*, vol. 4, pp. 7-11.
5. Kharenko A.O. Burliaj O.L. and Bortnyk T.I. (2015), "Zbut produktsii roslynnytstva sil'skohospodars'kymy pidpriemstvamy", *Aktual'ni problemy ekonomiky*. vol. 8 (170), pp. 213-225.

Одержано 26.02.2018 р.

Зайцева О.І., Жосан Г.В.

ВПРОВАДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕТИЧНОГО МАРКЕТИНГУ В СИСТЕМУ АДАПТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ В УМОВАХ УСВІДОМЛЕНОГО СПОЖИВАННЯ

У статті обґрунтовано доцільність впровадження концепції соціально-етичного маркетингу в систему адаптивного управління підприємствами в умовах усвідомленого споживання. Досліджено періодизацію становлення соціально-етичного маркетингу на підприємствах України. Запропоновано функціональні сфери впровадження соціально-етичного маркетингу в систему адаптивного управління підприємством і визначено критерії результативності впровадження.

Ключові слова: соціально-етичний маркетинг, концепція, система адаптивного управління, усвідомлене споживання.

Постановка проблеми. В умовах глобальних світових трансформацій процес прийняття управлінських рішень, окрім раціональної доцільності та економічної обґрунтованості, знаходиться під впливом соціальних, когнітивних та емоційних чинників. Економічні теорії змінюються також, набуваючи поведінських, гуманістичних та етичних якостей. Поряд з цим, суспільство «дорослішає», стає усвідомленим і відповідальним за наслідки власної життєдіяльності. І хоча українське бізнес-середовище ще ілюструється фінансовими асиметріями, соціальною інертністю та екологічною безвідповідальністю, формується критична маса науковців та практиків, які відчують потребу у нових концепціях управління, яким притаманне нове етичне наповнення і нові наукові підходи. В якості такої концепції, яка найбільш доцільна для впровадження в систему адаптивного управління підприємствами в означених умовах, авторами обрана концепція соціально-етичного маркетингу, що обумовило тему даної статті, її актуальність і мету.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція соціально-етичного маркетингу спрямована на адаптивне управління сучасними підприємствами у відповідності з очікуванням соціуму. Тому перед менеджерами та провідними фахівцями постають задачі впровадження положень міжнародних і українських стандартів соціальної відповідальності бізнесу (ISO 14000

«Системи управління навколишнім середовищем», ISO 9000 «Управління якістю», ISO 26000:2010 «Керівництво з соціальної відповідальності») в практику господарювання [1,2,3]. Українські дослідники констатують, що в розвинутих країнах реалізація концептуальних основ соціально-етичного маркетингу є усвідомленою нормою ведення бізнесу і регламентується на законодавчому рівні, однак, розповсюдження в підприємницьких колах нашої країни позитивного досвіду ділової практики в області добросовісної конкуренції, достовірної реклами, екологічного самообмеження, маркетингових соціальних досліджень – здійснюється повільними темпами [4,5,6,7]. Тому автори вважають, що потенціал маркетингового управління в контексті соціальної відповідальності ще недостатньо реалізований і пропонують наукові підходи до впровадження соціально-етичного маркетингу в систему управління підприємствами.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування необхідності впровадження концепції соціально-етичного маркетингу в систему адаптивного управління підприємствами в умовах усвідомленого споживання.

Опис основного матеріалу дослідження. Виникнення соціальної концепції в маркетингу, спрямованої на врахуванні інтересів і вимог споживачів, бізнес-партнерів і громадськості, обумовлюється поступовим підвищенням рівня усвідомленості і зрілості ринкового підприємництва. Тому вважаємо за доцільне згідно з напрацюваннями попередніх науковців [5,6] дослідити періодизацію становлення соціально-етичного маркетингу на підприємствах України.

Перший період (1991–1999 рр.) характеризується реструктуризацією та руйнацією соціальної інфраструктури підприємств у ході роздержавлення і приватизації. На даному етапі простежується відсутність чітких економічних засад державного соціального регулювання

© Зайцева Олена Іванівна, к.е.н., доцент, професор кафедри менеджменту та маркетингу Херсонського національного технічного університету, м. Херсон, тел.: 0664149641, email: lenzai@ukr.net

Жосан Ганна Володимирівна, к.е.н., старший викладач кафедри менеджменту та маркетингу, Херсонський національний технічний університет, м. Херсон, тел.: 0504944327, email: ennzhosan@gmail.com

підприємництва, відсутність балансу між державною політикою і інтелектуально-підприємницьким досвідом, лобювання інтересів олігархічних структур, низька соціально-економічна свідомість керівників підприємств, відсутність дієвих важелів гармонізації інтересів держави, підприємницьких кіл і громадськості. Брак масштабних проектів соціально-економічного розвитку регіонів і відновлення окремих територій, винищення природних ресурсів призвели до того, що, суспільство починає потроху реагувати на побічні явища гонитви за прибутком: погіршення екологічного стану, недостовірну рекламу, інтервенцію закордонних виробників, незадоволеність споживачів товарами і сервісом.

Другий період (2000–2005 рр.) характеризується формуванням механізмів ринкової самоорганізації, підтримкою держави галузевих і корпоративних цілеспрямованих програм, формуванням уявлення про корпоративну соціальну відповідальність. Починає поширюватися конс'юмеризм – організований рух громадськості за розширення прав та можливостей впливу споживачів на виробників та постачальників товарів, робіт, послуг.

Третій період (з 2006 р.) характеризується інституціоналізацією корпоративної філантропії, формуванням корпоративних і приватних соціальних фондів, реалізацією соціальних програм підприємствами України, зростанням

попиту на послуги суспільного характеру (освіти, медицини, будівництва, транспорту, відпочинку).

Соціально-етичні зв'язки підприємства з оточенням стають джерелом його ринкового життєзабезпечення, продукується контент про добровільні обмеження в контексті усвідомленого споживання.

Починають формуватися і поширюватися такі нові інструменти соціально-етичного маркетингу як фандрейзинг (для некомерційних організацій) та краудфандинг (інтеграція комерційних та некомерційних проектів).

Фандрейзинг – це пошук ресурсів (грошей, людей, устаткування, інформації, часу) для реалізації проектів та / або підтримання діяльності організацій та підприємств взагалі. В маркетинговому управлінні фандрейзинг стає дієвим інструментом в пошуку потенційних донорів для задоволення потреб реалізації певних проектів відповідними ресурсами та при формуванні громадської думки на користь підтримки підприємства, зниження репутаційних ризиків та придбання авторитету.

Також дієвим інструментом стає краудфандинг – «фінансування громадою», як певної співпраці людей, які добровільно об'єднують свої гроші чи інші ресурси разом для реалізації поставлених суспільних або комерційних цілей.

Таблиця 1

Внутрішні функціональні сфери впровадження концепції соціально-етичного маркетингу*

Функціональні сфери впровадження концепції соціально-етичного маркетингу	
Внутрішнє середовище підприємства	
Персонал	Технології
<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення прав людини, викорінення примусової і дитячої праці, дискримінації під час рекрутингу, влаштування і виконання службових обов'язків працівників; – підтримання свободи зібрань і визнання права на колективні угоди працівників; – забезпечення стабільної зайнятості працівників, стимулювання особистісного і професійного зростання, сприяння розвитку; – участь працівників в прийнятті управлінських рішень, формуванні стратегії підприємства, впровадження і підтримка ефективних внутрішніх комунікацій; – соціальна захищеність працівників, «прозора» заробітна плата, сучасні мотиваційні системи оплати і винагород; – надання можливостей відпочинку, відновлення, і активного дозвілля, допомога працівникам у кризових ситуаціях; – дотримання норм безпеки і гігієни праці 	<ul style="list-style-type: none"> – оприлюднення технологічної політики підприємства, системний моніторинг науково-дослідницьких досягнень та загальних наукових і технологічних тенденцій; – стимулювання впровадження, використання і розповсюдження інноваційних ресурсозберігаючих технологій; – економне споживання природних та енергоресурсів; – повторне використання та утилізація відходів; – забезпечення загальної екологічної безпеки виробництва і технології надання послуг (включаючи екологічно-чисту сировину і пакувальні матеріали, організацію екологічно безпечних транспортних перевезень); – введення до асортиментного портфелю підприємства соціально значимих продуктів та послуг

*Розроблено авторами

Громадське фінансування може виконувати різні функції: допомога постраждалим від стихійних лих, підтримка з боку вболівальників чи фанатів, підтримка політичних кампаній, фінансування стартапів, створення вільного програмного забезпечення тощо. Краудфандингові платформи спрямовані на розвиток культурних ініціатив та інновацій в Україні, стимулювання екологічної відповідальності, формування сильного і відкритого суспільства та реалізацію бажаних системних змін.

Таким чином, наповнене етичним змістом маркетингове управління стає нормою сучасного бізнесу. Надалі розвивається корпоративне громадянство, що припускає взаємну відповідальність бізнесу і влади перед суспільством; соціальні інвестиції, що розширюють поняття соціальної відповідальності бізнесу; перехід від добродійності до соціальних інвестицій компаній на національному і регіональному рівнях, спрямованих на вирішення найактуальніших для країни проблем у сфері зайнятості, боротьби з бідністю, освіти, житла, безпеки, охорони здоров'я та навколишнього середовища; закріплюється соціальне партнерство, яке передбачає перегляд сфер відповідальності бізнесу, влади і суспільства у вирішенні суспільно значущих питань.

Соціально-етичний маркетинг як відносно нова міждисциплінарна концепція наочно демонструє ефективність наукових підходів та практичних інструментів адаптації бізнесу до вимог поведінкової економіки і відіграє значну роль в спонуканні споживачів змінити свою поведінку на усвідомлену, а стратегічні кампанії адаптуватися до нових реалій, пропонуючи на ринок екологічно чисту, здорову, органічну продукцію та корисні суспільні послуги.

Впровадження концепції соціально-етичного маркетингу на підприємстві – це поступовий та багаторівневий процес. Авторами виокремлено функціональні сфери впровадження, які умовно поділено на внутрішні і зовнішні. До внутрішніх віднесено персонал і технологію виробництва/реалізації товарів, робіт, послуг. До зовнішніх віднесено споживачів, партнерів та контактні групи, навколишнє середовище і суспільство.

Після вибору сфер реалізації соціально-етичного маркетингу і прогнозування поведінки підприємств в межах визначених сфер, розробляється загальна стратегія впровадження концепції соціально-етичного маркетингу, визначаються критерії виконання та показники результативності за окремими сферами. Функціональні сфери впровадження концепції соціально-етичного маркетингу в систему адаптивного управління підприємством представлені в табл.1-3.

Таблиця 2

Зовнішні функціональні сфери впровадження концепції соціально-етичного маркетингу*

Функціональні сфери впровадження концепції соціально-етичного маркетингу	
Зовнішнє середовище підприємства	
Споживачі, клієнти, замовники	Партнери і контактні групи
<ul style="list-style-type: none"> - посилена відповідальність перед споживачами, клієнтами, замовниками за продукцію та послуги, шляхом приведення їх до найвищих стандартів якості; - досягнення максимізації якості й безпеки продукції та послуг; - встановлення коректних (обґрунтованих) цін; - формування програм лояльності для постійних споживачів, відкрите обговорення з клієнтами і замовниками негативних факторів, пов'язаних з експлуатацією виробленої продукції і отриманням послуг, що надаються підприємством; - відповідальність у рекламно-маркетинговому просуванні за етичність і достовірність реклами 	<ul style="list-style-type: none"> - добросовісна ділова практика: точність, акуратність, обов'язковість у роботі з діловими партнерами, розбудова сумлінних та взаємовигідних відносин в інтересах споживачів і суспільства в цілому; - інформаційна відкритість для партнерів, контактних груп і усіх зацікавлених сторін; - прозорість закупівель сировини, обладнання, вибору постачальника, відкриті тендери і конкурси; - спільне розроблення стандартів якості продукції та послуг; - забезпечення стабільного доходу акціонерів та інвесторів на довгостроковій основі; - спільна участь в соціальних і екологічних проектах, благодійні партнерські програми, впровадження стандартів етичної ринкової поведінки, протидія корупції та здирицтву

*Розроблено авторами

Впровадження концепції соціально-етичного маркетингу в систему адаптивного управління підприємством в межах означених

функціональних сфер матиме позитивні ефекти не тільки для підприємства, зміцнюючи його конкурентні позиції, а й сприятиме сталому

розвитку регіону розташування бізнесу і громади в цілому, а критеріями результативності впровадження стануть:

- зростання вартості бізнесу і підвищення інвестиційної привабливості підприємства;
- формування позитивного іміджу, підвищення лояльності споживачів і партнерів та довіри громади до підприємства;

– ефективне управління репутаційними та комерційними ризиками підприємства через зменшення невизначеності зовнішнього оточення, шляхом активного впливу на нього (якісними товарами та послугами, створенням нових робочих місць, удосконаленням екологічних процесів, благодійністю).

Таблиця 3

Зовнішні функціональні сфери впровадження концепції соціально-етичного маркетингу

Функціональні сфери впровадження концепції соціально-етичного маркетингу	
Зовнішнє середовище підприємства	
Ринкове середовище	Суспільство
- виконання екологічного законодавства, екологічна відповідальність як пріоритет розвитку бізнесу; - дотримання превентивних підходів до вирішення екологічних проблем, системна оцінка впливу діяльності підприємства на навколишнє середовище; - стимулювання розвитку і розповсюдження екологічно-чистих і ресурсозберігаючих технологій; - активна участь у проектах з охорони і відновлення довкілля, ініціювання і підтримка акцій з озеленення й очищення території, знешкодження виробничих та побутових відходів	- сповідання ідей соціально-етичного маркетингу, вважати його філософією свого бізнесу, пов'язаною з місією і стратегією підприємства, узгодження досягнення стійкого розвитку підприємства і вищої якості життя суспільства; - активна позиція підприємства у сфері соціально-значущих проектів, врахування очікувань суспільства та загальноприйнятих етичних норм в діловій практиці; - проведення просвітницької діяльності, взаємодія з місцевою громадою та владою в розвитку території розташування бізнесу та довгострокових соціальних інвестиціях; - розвиток краудфандингових платформ

**Розроблено авторами*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Представлені результати дослідження можуть стати підґрунтям для становлення наукової бази, подальшого розвитку і розроблення конкретного управлінського інструментарію впровадження концепції соціально-етичного маркетингу в систему

адаптивного управління підприємствами в умовах усвідомленого споживання.

Перспективами подальших наукових досліджень у даному напрямі стане визначення синергетичного ефекту від гармонійного поєднання внутрішніх та зовнішніх функціональних сфер впровадження соціально-етичного маркетингу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Системи управління навколишнім середовищем. Склад та опис елементів і настанови щодо їх використання: ДСТУ ISO 14001-97. – К.: Держстандарт України, 1997. – С. 9-19.
2. Системи менеджменту якості. Вимоги: ДСТУ ISO 9000-2004. – К.: Держстандарт України, 2004. – С. 3-20.
3. Курінько Р.Н. Корпоративна соціальна відповідальність своїми ріками [Електронний ресурс] // Інтернет-журнал. - №1-2. – С. 1-28 [Цит. 2008, 15 грудня]. – Режим доступу: <http://www.csrjournal.com/journal/>
4. Офіційний сайт Центру розвитку корпоративної соціальної відповідальності в Україні. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.csr-ukraine.org>.
5. Хамідова А. Соціально-відповідальний маркетинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності підприємств хімічної промисловості // Маркетинг в Україні. – 2009. – №2 (54). – С. 38-40.
6. Зайцева О.І., Ємець Н.В. Моделювання поведінки самоорганізованих підприємств в межах стратегічних сфер соціально-етичного маркетингу // Вісник Хмельницького Національного університету. Економічні науки. Економічні науки. – 2013, №4, Том 2(202). – С. 17-20.
7. Zhosan G. Distinctions and features of ISO 9001:2015 standard implementation in the context of social and strategic development of enterprises / O. I. Harafonova, G. V. Zhosan, R. V. Yankovoi // Науковий вісник Полісся. – 2017. - № 3 (11). Ч. 2. – С. 66-71.
8. Tanklevska, N. S. Management of conscious adaptive organizations in the context of socioeconomic changes and financial turbulence / N. S. Tanklevska, Yu. Ye. Kyrylov, O. I. Zaitseva // Науковий вісник Полісся. – 2017. № 4 (12). Ч. 1. – С. 36-39.

REFERENCES

1. Systemy upravlinnia navkolyshnim seredovyschem. Sklad ta opys elementiv i nastanovy shchodo yikh vykorystannia [Environmental management systems. Composition and description of elements and guidelines for their use]. (1997). DSTU ISO 14001-97. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukraine [in Ukrainian].
2. Systemy menedzhmentu yakosti. Vymohy [Quality management systems. Requirements]. (2004). DSTU ISO 9000-2004. Kyiv: Derzhspozhyvstandart Ukraine [in Ukrainian].
3. Kurinko R.N. (2008). Korporatyvna sotsialna vidpovidalnist svoimy rikamy [Corporate social responsibility with its rivers]. Internet-zhurnal – Internet Journal, No. 1-2, 1-28. Retrieved from <http://www.csrjournal.com/journal/> [in Ukrainian].
4. Ofitsiinyi sait Tsentru rozvytku korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti v Ukraini [Official site of the Center for Corporate Social Responsibility Development in Ukraine]. www.csr-ukraine.org. Retrieved from <http://www.csr-ukraine.org>. [in Ukrainian].
5. Khamidova A. (2009). Sotsialno-vidpovidalnyi marketynh yak instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti pidpriemstv khimichnoi promyslovosti [Socially responsible marketing as a tool for improving the competitiveness of chemical industry enterprises]. Marketynh v Ukraini – Marketing in Ukraine, No. 2 (54), C. 38-40. [in Ukrainian].
6. Zaitseva O.I., Yemets N.V. (2013). Modeliuvannia povedinky samoorhanizovanykh pidpriemstv v mezhakh stratehichnykh sfer sotsialno-etychnoho marketynhu [Simulation of the behavior of self-organized enterprises within the strategic spheres of social and ethical marketing]. Visnyk Khmelnytskoho Natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytsky National University. Economic sciences. Economic sciences, No. 4, Part 2(202), 17-20. [in Ukrainian].
7. Zhosan G., Harafonova O., Yankovoi R. (2017). Distinctions and features of ISO 9001:2015 standard implementation in the context of social and strategic development of enterprises. Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin Polesie, No. 3 (11), Part 2, C. 66-71.
8. Tanklevska N., Kyrylov Yu., Zaitseva O. (2017). Management of conscious adaptive organizations in the context of socioeconomic changes and financial turbulence. Naukovyi visnyk Polissia – Scientific bulletin Polesie, No. 4 (12), Part 1, 36-39.

Одержано 15.03.2018 р.

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).79-85](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).79-85)
УДК 338.585

Колісник Г.М., Штулер Г.Г.

ВИДИ ТА УМОВИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИТРАТАМИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

Доведено, що політика державного регулювання витратами підприємництва має формуватися на принципах забезпечення пріоритетності країни на міжнародних ринках, вирішення важливих соціальних проблем суспільства, зростання добробуту населення. Розглянуто вплив державного регулювання витратами підприємницького сектору та їх класифікацію, яка проявляється у різноманітних видах, формах, методах та інструментах, а саме: тарифне регулювання; економічне регулювання, організаційно-інформаційне регулювання; нормативно-правове регулювання. Запропоновано умови розвитку системи державного регулювання витратами підприємництва. Дослідження умов розвитку системи державного регулювання витратами підприємництва свідчить про їх важливість та активну роль державних інститутів та інституціонального середовища в економічному розвитку країни.

Ключові слова: види державного регулювання витратами підприємництва, умови розвитку державного регулювання витрат, чинники та інструменти регулювання витратами, державні інститути регулювання витратами, заходи державної політики регулювання витратами.

Постановка проблеми. В нашій країні актуальність проблеми управління витратами підприємництва в сучасних мінливих умовах ринкового реформування національної економіки додатково визначається об'єктивною необхідністю у забезпеченні оперативного й ефективного реагування суб'єктів підприємництва на перетворення господарського середовища, створенні належних організаційно-економічних засад підвищення ефективності виробництва конкурентоспроможної продукції в умовах загострення ринкового суперництва.

Створення впорядкованої структури державного регулювання витратами підприємництва вимагає здійснення економічно обгрунтованої їх класифікації за окремими ознаками. Слід відмітити, що в короткостроковому періоді державне регулювання витратами підприємництва шляхом прямого регулювання цін може забезпечувати стабілізацію економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідники звертають увагу на множинність цілей державного регулювання економікою, а саме: досягнення збалансованого зростання економічної системи, вирішення соціально-економічних проблем розвитку національної економіки, забезпечення ефективного

функціонування ринків, реалізація пріоритетів державної економічної політики та низка інших [1, с.66].

Л. І. Дідківська та Л. С. Головка наголошують на чотирьох головних цілях державного регулювання економікою, а саме (1) раціональне використання ресурсів; (2) стабільний розвиток національної економіки; (3) забезпечення конкурентоспроможності товарів на зовнішньому ринку; (4) реалізація соціальних цілей розвитку суспільства [2, с.38].

Проте окрім окреслених провідними науковцями цілей державного регулювання витрат підприємництва країни, що на сьогодні є надзвичайно актуальним питанням, на нашу думку, необхідно також враховувати умови розвитку системи державного регулювання витратами підприємництва.

Тому основною метою формування ефективної системи державного регулювання витратами підприємницького сектору є сукупність взаємопов'язаних методів, видів, засобів та умов для здійснення заходів підтримуючої, компенсаційної та регулюючої діяльності держави в процесі цілеспрямованого впливу на формування витрат підприємницького сектору економіки країни.

Обгрунтування видів ефективного державного регулювання витратами підприємницького сектору та визначення конкретних об'єктів цілеспрямованого впливу з боку держави та способів його здійснення, що дасть можливість визначити структуру підприємницького сектору економіки за критерієм фактору концентрації витрат. З урахуванням витрат, які несе підприємницький сектор економіки при здійсненні суспільного виробництва, визначено структуру підп-

© Колісник Галина Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: 0501930067, email: halyna.kolisnyk@uzhnu.edu.ua

Штулер Ганна Гордіївна, ст. викладач кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: 0502625458, email: hanna.shtuler@uzhnu.edu.ua

риємницького сектору шляхом розподілення його на такі внутрішні комплексні блоки, як енергоємне виробництво та трудомістке виробництво.

Формування цілей статті. Мета статті полягає у дослідженні ефективної системи державного регулювання видів та умов розвитку витратами підприємницького сектору країни.

Опис основного матеріалу дослідження. Основна цільова функція державного регулювання обумовлюється особливостями об'єкта регулювання, проблемами його розвитку та методами їх вирішення. Реалізація державного регулювання розвитком підприємництва здійснюється з допомогою видів, методів та умов. Правильне застосування видів, форм, методів та умов регулювання надає можливість досягнути відповідних результатів. Під ними розуміємо способи впливу держави на поведінку суб'єктів підприємництва з метою створення та забезпечення умов їхньої діяльності відповідно до визначених напрямів розвитку. Вони знаходять своє застосування через сукупність відповідних інструментів, які є знаряддям для досягнення визначених цілей.

Класифікація витрат потрібна для моделювання впливу державного регулювання ними у підприємницькому секторі. Характерним для класифікації державного регулювання витрат підприємницького сектору є те, що держава надає підприємству суспільні блага і послуги, які відповідають його потребам і характеризуються найбільш високими показниками ефективності, тому використання державного регулювання витратами підприємництва надає змогу критично оцінити напрями витрачання коштів підприємств.

Вплив державного регулювання витратами підприємницького сектору надає можливість здійснювати оцінювання фінансового стану держави завдяки можливості маневрування наявними в її розпорядженні ресурсами, при цьому підвищується відповідальність державних органів за досягнення кінцевого кількісного та якісного результату діяльності підприємств.

Обґрунтування видів ефективного державного регулювання витратами підприємницького сектору та визначення конкретних об'єктів цілеспрямованого впливу з боку держави та способів його здійснення надасть можливість визначати структуру підприємницького сектору економіки за критерієм фактору концентрації витрат. З урахуванням витрат, які несе підприємницький сектор економіки при здійсненні суспільного виробництва, можна визначити структуру підприємницького сектору, розподіливши його на такі внутрішні комплексні

блоки як енергоємне виробництво та трудомістке виробництво.

Відповідно до секторального розподілу за критерієм фактору концентрації витрат у підприємницькому секторі економіки найсуттєвіший вплив на обсяг витрат в енергоємному виробництві підприємницького сектору становлять тарифи на енергоресурси, тепло - та водопостачання, які встановлюються і визначаються на рівні уряду, а на обсяг витрат в трудомісткому виробництві найбільше впливають розміри соціальних стандартів для найманих працівників, які встановлюються державою, вони є обов'язковими для дотримання і визначають розміри оплати праці найманих працівників, яка є частиною собівартості кінцевого продукту суб'єктів підприємництва.

Реалізація державного регулювання витратами підприємництва здійснюється з допомогою методів та інструментів. Правильне застосування методів регулювання надає можливість досягнути відповідних результатів. Під ними розуміємо способи впливу держави на поведінку суб'єктів підприємництва з метою створення та забезпечення умов їхньої діяльності відповідно до визначених напрямів розвитку. Кожен метод знаходить своє застосування через сукупність відповідних інструментів, які є знаряддям для досягнення визначених цілей.

Політика державного регулювання витратами підприємництва має формуватися на принципах забезпечення пріоритетності країни на міжнародних ринках, вирішення важливих соціальних проблем суспільства, зростання добробуту населення. Розглянемо вплив державного регулювання витратами підприємницького сектору та їх класифікацію, яка проявляється у різноманітних видах, формах, методах та інструментах, а саме: тарифне регулювання; економічне регулювання, організаційно-інформаційне регулювання; нормативно-правове регулювання.

Тарифне державне регулювання витратами підприємництва здійснюється шляхом регулювання цін у високомонополізованих галузях, таких як: енергетично-паливні підприємства та водопостачання і водовідведення. Тарифне регулювання – це система послідовних дій, заходів, організаційних і управлінських рішень, спрямованих на узгодження економічних інтересів виробників продукції, робіт та послуг, ціни і тарифи на які підлягають державному регулюванню, з одного боку, і споживачів продукції, робіт, послуг, з іншого боку.

Розробка системи тарифів в Україні була розпочата разом із підготовкою у 1993 р.

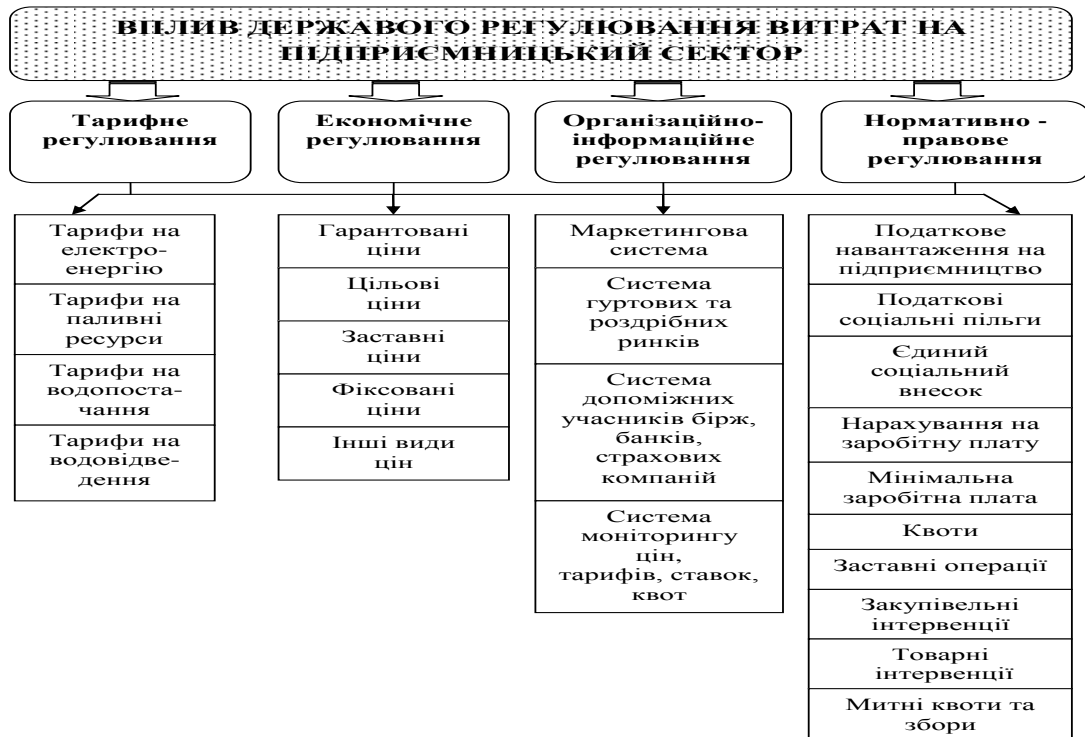

Рис. 1. Види державного регулювання витратами на здійснення підприємницької діяльності*

**Розроблено авторами*

Положення про державне регулювання тарифів на електричну і теплову енергію. З того часу у сфері тарифоутворення з'явилося чимало прогресивних методик, наприклад методика розрахунку роздрібних тарифів на електроенергію, диференційованих за рівнями напруги споживачів; методика встановлення знижки до тарифів на електроенергію за участь споживачів у зменшенні дефіциту електричної потужності в енергосистемі; методика встановлення екологічної складової до тарифів на електричну енергію тощо [3, с.108]. При застосуванні економічного регулювання витратами підприємництва необхідно відмітити, що здійснення його відбувається на рівні економічної політики країни. Економічні методи державного регулювання витратами здійснюють опосередкований вплив на економічні інтереси суб'єктів підприємництва та зумовлюють їхню поведінку, при цьому не обмежують їх підприємницький вибір. Економічні методи регулювання підприємництва реалізуються за допомогою монетарних та фінансових інструментів. Вибір тих чи інших економічних інструментів залежить від ситуації в країні, розвиненості ринкових відносин та доктрини економічної політики, впливу економічного регулювання витратами підприємництва, підвищення чи зниження податкових ставок, їх диференціація для різних категорій платників податків, розширення чи звуження бази оподаткування, надання

податкових пільг чи податкових кредитів тощо. Податковими інструментами є: податкові канікули, база оподаткування, вид та розмір податкових ставок, податкові пільги.

Організаційно-інформаційне регулювання витратами підприємництва здійснюється шляхом моніторингу для інформування виробників, торгових мереж, переробних та заготівельних підприємств з метою ефективного формування їх купівельної та збутової політики. Ефективність від організаційно-інформаційного регулювання витратами підприємництва зумовлена якістю інформації (вхідної і вихідної), що є необхідним для функціонування підприємств різного рівня.

Важливе місце в акумулюванні грошових коштів належить фінансовим посередникам, тому організаційно-інформаційне регулювання витратами підприємництва здійснюється завдяки інвесторам (кредиторам) всіх сфер національної економіки. В розвинених країнах світу провідну роль у фінансуванні суб'єктів економіки відіграють фінансові посередники.

Наявність ефективних фінансових посередників (банків, страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, кредитних спілок та інших фінансових установ) є необхідною передумовою розвитку інших секторів економіки країни, сприяє стабільному та прогнозованому функціонуванню всіх економічних процесів у суспільстві. В Україні фінансові посередники також є потужним

джерелом інвестицій в економіку, оскільки акумулюють значні обсяги коштів.

Нормативно-правове регулювання витратами підприємництва здійснюється на основі дієвих інструментів державного регулювання. До цих інструментів належать податкові важелі впливу. Використання податків у системі державного регулювання ґрунтується на властивих їм функціях: фіскальній та регулюючій. Використання податкових інструментів має на меті досягнення бажаної чи зміну діючої поведінки платників податків, що дозволяє у довгостроковій перспективі досягти певних цілей соціально-економічного розвитку суспільства, а у короткостроковій – бажаної поведінки платників податків.

Регулюючий вплив податків проявляється шляхом застосування таких методів: підвищення чи зниження податкових ставок, їх диференціація для різних категорій платників податків, розширення чи звуження бази

оподаткування, надання податкових пільг чи податкових кредитів тощо. Податковими інструментами є: податкові канікули, база оподаткування, вид та розмір податкових ставок, податкові пільги. Податковим кодексом України затверджено 18 загальнодержавних та 5 місцевих податків і зборів. Обґрунтуванням нормативно-правового регулювання, є те, що на макrorівні державне регулювання витратами здійснюється правовими та адміністративними методами шляхом встановлення тарифів на використання енергоресурсів і водних ресурсів та соціальних стандартів, а також розмірів відрахувань.

На мезорівні управління витратами підприємницького сектору здійснюється в межах секторального розподілу національної економіки, кластерних об'єднань в підприємницькому секторі, галузей та підгалузей національного господарства. При цьому необхідно забезпечити співвідношення інтересів держави та суб'єктів підприємництва.

Таблиця 1

Умови розвитку системи державного регулювання витратами підприємництва [4, с.21]

№	Умови	Зміст
1	Економічні	Зменшення показників інфляції, безробіття
2	Соціальні	Зростання величини заробітної плати, покращення умов праці, морального задоволення від праці, соціального захисту роботодавцем (охорона здоров'я, збереження робочих місць, розвиток соціально-економічної сфери), підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників за рахунок роботодавця
3	Політичні	Взаємозв'язок між підприємництвом, олігархічними утвореннями та державою
4	Податкові	Спрощення системи збору податків та платежів Зниження податкового навантаження
5	Адміністративні-правові	Створення нормального правового середовища, усунення бар'єрів при реєстрації чи зміні статусу підприємства Ліцензування, сертифікація, дозвільна система, реєстрація товарних знаків, нормативні вимоги Перевірки, санкції за порушення, погодження Захист суб'єктів економічної діяльності, захист прав власності Справедлива та ефективна приватизація
6	Ринкові	Зростання обсягів попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках
7	Фінансові	Удосконалення механізму фінансування і кредитування
8	Інформаційні	Належне інформаційне і консультаційне забезпечення
9	Інвестиційні	Створення та забезпечення сприятливого інвестиційного середовища
10	Неформальні	Зменшення тіньової економіки, корупції тощо

Економічні умови. В результаті зменшення інфляції, безробіття, зростає загальний рівень життя населення. Підприємницькі структури зазнають втрат внаслідок скорочення збуту, результативність господарської діяльності зменшується, а сума загальних витрат підприємства зростає. Це в першу чергу відбивається на спаді пропозиції на попит товарів, робіт і послуг, зниженні купівельної спроможності населення, нестачі робочих місць. Завдання забезпечення загальноекономічних умов функціонування підприємництва покладено

на численні організації, які формують інфраструктуру ринку. До таких організацій відносяться: банки, біржі, страхові компанії, лізингові фірми, консалтингові фірми, регіональні центри зайнятості тощо.

Не менш важливими є соціальні умови, які визначають ставлення окремих індивідуумів, де їхній кваліфікаційний рівень впливає на ставлення як до фахівців, а також на величину заробітної плати. Запропоновані умови праці мають приносити задоволення. Підприємець і працівник повинні приймати участь у вирішенні

соціальних питань стосовно себе і своїх співробітників, їх охорони здоров'я, збереження робочих місць, розвитку соціально-економічної сфери тощо. Важливу роль у формуванні соціальних умов відіграють підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації працівників.

Політичні умови. Неефективна державна політика, недостатня державна підтримка проблемних секторів чи видів діяльності не сприяють розвитку державного регулювання витратами підприємництва. На сьогодні в Україні існує тісний взаємозв'язок між крупним підприємництвом та олігархічними структурами, а у державних органів немає ефективної системи врегулювання відносин між ними. Адже всім відомо, що ефективне функціонування суб'єктів підприємництва є передумовою економічного добробуту громадян країни, а відтак, і національної безпеки.

Податкові умови. Господарська діяльність підприємництва не може бути повноцінною за умов складної та незрозумілої системи збору податків та платежів. Спроба вирішення будь-яких конфліктних ситуацій зі сплатою податків чи платежів призводить до залучення додаткових коштів для сплати та погашення прострочених виплат, нарахованої пені чи санкцій тощо. Зростання податкового навантаження на підприємницький сектор також призводить до зростання загальної суми витрат та до зниження рівня результативності підприємництва. Найбільша проблема податкового втручання в підприємницький сектор полягає в тому, що навантаження податкової системи нашої держави та її фіскальна спрямованість є чи не найбільш вагомим чинником стримування розвитку підприємств. З огляду на це, даний чинник не втрачає свого пріоритетного положення серед факторів виникнення кризи, створюючи передумови для погіршення фінансово-економічного становища підприємницького сектору економіки нашої країни.

Адміністративно-правові умови. Будь-яка підприємницька діяльність функціонує в межах відповідного правового середовища. Тому велике значення має створення необхідних правових умов для її розвитку. Це, в першу чергу, наявність законів, що регулюють підприємницьку діяльність, створюють найбільш сприятливі умови для її розвитку. Правові норми повинні забезпечувати: спрощену і прискорену процедуру створення, та державної реєстрації підприємств, захист підприємців від державного бюрократизму; вдосконалювання податкового законодавства в напрямі мотивації виробничої підприємницької діяльності. Встановлені державою правила здійснення підприємницької

діяльності у вигляді обмежень, дозволів та норм щодо здійснення певних видів діяльності призводять до того, що з їх виконанням у підприємств виникають витрати. Значна кількість законодавчих та інших нормативно-правових актів ускладнюють роботу підприємств, а часті їх зміни та доповнення заплутують їх, а в результаті збільшують витрати. Процедури створення, закриття бізнесу та отримання різноманітних дозволів для їх діяльності є складними, громіздкими та довготривалими, що потребує їх спрощення.

Ринкові умови. Малий, середній і великий бізнес є живильним середовищем нашої країни, однак, за умов обмеженого внутрішнього та зовнішнього попиту і наявності кризи в збуті ці види бізнесу можуть втрачати головних споживачів своєї продукції. В цьому випадку витрати підприємства можуть зростати за рахунок різного роду заходів щодо утримання позицій на ринку, а результативність підприємства не змінюватися або й надалі знижуватися.

Фінансові умови. Механізми фінансування і кредитування підприємництва потребують прозорості та відкритості, в більшості випадків вони носять формальний характер. Дуже часто на практиці виявляється, що програми кредитно-фінансової підтримки пріоритетних сфер діяльності відсутні або не працюють (чи працюють вкрай неефективно).

Інформаційні умови. Інформаційне і консультативне забезпечення на рівні держави на сьогодні недосконалі, і потребують втручання держави на предмет підтримки підприємницького сектору економіки нашої країни. Саме тому, підприємства змушені запрошувати чи вдаватися до послуг консультантів та спеціалістів у певній сфері послуг. Відповідно додаткові послуги призводять до додаткових витрат та зниження загальної результативності.

Інвестиційні умови. Саме створення сприятливого інвестиційного клімату призводить до притоку іноземних капіталів і до «вливань» національних інвестиційних ресурсів в найбільш перспективні види підприємницької діяльності. За сприятливих умов загальна результативність підприємництва зростає. Результатом цього є достатня кількість інвестиційних ресурсів на внутрішньому ринку, поширення інвестиційних процесів.

Неформальні умови. Наявність неформальних умов в процесі господарської діяльності призводить до зниження результативності цієї діяльності. Це стосується зростання витрат на хабарі та неформальні платежі, штучно організована державна бюрократія тощо свідчать про те, що відсутність інституціонального середовища негативно впливає на формування витрат підп-

риємництва. За створення несприятливих умов господарської діяльності підприємці ухилятимуться від виконання нормативно встановлених правил та норм на користь більш вигідних неофіційних угод та домовленостей. Саме неформальні платежі призводять до зростання обсягів витрат, знижуючи ефективність підприємництва, нівелюючи зацікавленість у підвищенні якісних і кількісних показників бізнесу [4, с.22].

Дослідження умов розвитку системи державного регулювання витратами підприємництва свідчить про їх важливість та активну роль державних інститутів та інституціонального середовища в економічному розвитку країни. Виділення та систематизація інституціональних умов розвитку регулювання витратами підприємництва на макроекономічному рівні надає можливість виділити проблемні напрями інституціональних перетворень, оскільки всі дослідники, котрі займаються цією проблематикою, заявляють про їх наявність. З нашого боку в процесі дослідження розкриємо низку формальних та неформальних взаємовідносин між суб'єктами підприємництва і державою, в результаті яких утворився цілий ряд так званих «інституційних пасток», що нівелюють підтримку пріоритетних видів економічної діяльності, інформаційну прозорість та забезпечення правового захисту підприємництва [4, с.22].

Очевидно, що перераховані вище умови не можуть бути цілком відмінені. Можна говорити лише про їх впорядкування та врегулювання процедур їх проходження. Проте наукові дослідження і практика доводять, що в Україні постійно з'являються нові проблеми й перешкоди, які заважають розвиткові підприємництва.

Основні напрями непрямого державного регулювання витратами підприємництва в Україні повинні бути такими: прогнозовані закупки товарів і послуг; податкова політика – встановлення податкових ставок та бази оподаткування; тарифна політика – встановлення тарифів на користування електроенергією, водою, теплом і деякими комунікаційними послугами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, види та умови розвитку, які характеризують державне регулювання витратами підприємництва мають бути спрямовані на ефективність функціонування та підтримку підприємництва країни:

1. В країнах зі стабільною ринковою економікою уряд, як правило, мало втручається в регулювання витратами, але повної свободи в питаннях формування цін немає і державне їхнє регулювання в тій чи іншій мірі існує в кожній з них. Це стосується тарифного державного регу-

лювання витратами підприємництва у високомонополізованих галузях, таких як: енергетично-паливні підприємства та водопостачання і водовідведення.

2. Економічне регулювання витратами підприємства характерне для податкового навантаження, а раціональна податкова система є одним із фінансових важелів впливу на витрати підприємства, за допомогою якого можна досить ефективно впливати на процеси економічного зростання та соціального розвитку підприємницького сектору. Правильно сформована податкова система забезпечує умови активізації для підприємницької діяльності і сприяє розвиткові національного виробництва та нарощення підприємствами експортного потенціалу. Податки на сьогодні – це найбільший тягар, який лягає на підприємство і на кінцевого споживача. Важим є і той факт, що і нарахування на заробітну плату та утримання із заробітної плати мають значення для регулювання платоспроможного попиту населення. Тому при розробці податкового навантаження, необхідно враховувати рівень доходів населення.

Ступінь, форми та масштаби державного втручання в ціноутворення залежить від стану економічного розвитку країни, інтенсивності інфляційних процесів, ступеня монополізації та конкуренції, інших чинників. Це стосується організаційно-інформаційного регулювання витратами підприємства, яке здійснюється шляхом моніторингу для інформування виробників, торговельних мереж, переробних та заготівельних підприємств з метою ефективного формування їх купівельної та збутової політики. Наявність ефективних фінансових посередників (банків, страхових компаній, недержавних пенсійних фондів, кредитних спілок та інших фінансових установ) є необхідною передумовою розвитку інших секторів економіки країни, сприяє стабільному та прогнозованому функціонуванню всіх економічних процесів у суспільстві. В Україні фінансові посередники також є потужним джерелом інвестицій в економіку, оскільки акумулюють значні обсяги коштів. Під час кризових ситуацій, руйнування грошово-фінансових систем, значного дефіциту товарів і великого надлишку грошей в обігу державне втручання має бути більш жорстким та об'ємним.

3. Слід визнати виняткове значення державного регулювання витратами підприємства для вирішення нагальних проблем державотворення шляхом унормування відповідних критеріїв, наприклад, таких як: прогнозований економічний ефект, позитивні соціальні наслідки, а також наявність у програмі належним чином

обґрунтованих інвестиційної та інноваційної складових. Необхідно вдосконалити нормативно-правову базу, яка визначатиме державне регулювання витратами підприємництва в частині його методологічного забезпечення, розробити методичні рекомендації щодо оцінювання ефективності та результативності державного регулювання витратами підприємництва. Адже відсутність єдиної методики оцінювання ефективності робить цей процес формальним.

4. Потрібно приділяти більше уваги функціонуванню інформаційних систем, а саме їх технічним можливостям, оскільки своєчасне надання даних, необхідних для ефективного аналізу, оцінювання результатів і впровадження системи звітності, є платформою для реалізації програмно-цільового підходу до регулювання витратами. Результатом державного регулювання витратами підприємництва має стати імплементація в діючу систему регулювання виваженої політики уряду нашої країни, спрямованої на створення оптимальних умов ведення підприємницької діяльності – впровадження дієвої системи управління витратами. Метою та сутнісною характеристикою такої системи управління витратами, на наше переконання, має стати створення чітких і прозорих механізмів для впровадження послідовних та орієнтованих на досягнення конкретних цілей вищенаведених кроків.

5. Систематизація та виділення умов розвитку регулювання витратами підприємництва на макро рівні надає можливість виділити проблемні аспекти інституціональних перетворень. З нашого боку, в процесі дослідження розкриємо низку формальних та неформальних взаємовідносин між суб'єктами підприємництва і державою, в результаті яких утворився цілий ряд так званих «інституційних пасток», що нівелюють підтримку пріоритетних видів економічної діяльності, інформаційну прозорість та забезпечення правового захисту підприємництва.

Отже, удосконалення практики державного регулювання видів та умов розвитку державного регулювання витратами підприємництва має сприяти створенню системи ефективного державного управління. Однак сьогодні Україна до цього повною мірою не готова. Адже міністерства та відомства не завжди до кінця розуміють суть державного регулювання витратами підприємництва, що передбачає не просто реалізацію стратегії управління на підприємствах, а й призведе до стабільного зростання валового внутрішнього продукту. Ця неготовність проявилася у двох аспектах – в неготовності самих державних структур до введення державного регулювання витратами підприємництва і його неготовності швидко адаптуватися до нововведень.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нікішина О. В. Концептуальні засади державного регулювання інтегрованого зернового ринку / О.В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. – 2014. - № 1 (21). – С. 64-72.
2. Дідківська Л.І. Державне регулювання економіки / Л.І. Дідківська, Л.С. Головка. – К.: Знання, 2008. – 213 с.
3. Шевчук В.Р., Перфілова О.Є. Удосконалення системи тарифів як необхідна передумова переходу до економічних методів державного регулювання в електроенергетиці України / В.Р. Шевчук, О.Є. Перфілова // Економіка промисловості. – 2011. – № 1. – С. 104-111.
4. Колісник Г. М. Інституціональні умови та пастки розвитку регулювання витратами підприємництва: [Текст] / Колісник Г. М. // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. – Острог: Вид-во НУ«ОА», вересень 2016. – № 2(30). – 142 с. – С. 19 – 26.

REFERENCES

1. Nikishina, O.V. (2014). Kontseptualni zasadi derzhavnogo reguliuvannya integrovanogo zernovogo rinku [Conceptual bases of state regulation of the integrated grain market] Ekonomika kharchovoi promislivosti – The economy of the food industry, 1 (21), 64-72 [in Ukrainian].
2. Didkivska, L.I. (2008). Derzhavne reguliuvannya ekonomiky [State regulation of the economy]. K.: Znannia [in Ukrainian].
3. Shevchuk, V.R., & Perfilova, O.Ye. (2011). Udoskonalennia sistemi tarifiv iak neobkhdna peredumova perekhodu do ekonomichnikh metodiv derzhavnogo reguliuvannya v elektroenergetitci Ukraini [Improvement of the tariff system as a prerequisite for the transition to economic methods of state regulation in the power engineering industry of Ukraine]. Ekonomika promislivosti — The economy of industry, 1, 104-111 [in Ukrainian].
4. Kolisnik, G.M. (2016). Institutcionalni umovi ta pastki rozvitku reguliuvannya vitratami pidpriemnitctva [Institutional conditions and traps of entrepreneurship expenses regulation development]. Naukovi zapiski Natcionalnogo universitetu «Ostrozka akademiia». Seriiia «Ekonomika»: naukovii zhurnal – Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Economics": a scientific journal, 2 (30), 19-26 [in Ukrainian].

Одержано 28.02.2018 р.

Костенко А.О., Пашко П.В.

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В ЧАСТИНІ ВІДБОРУ ПІДПРИЄМСТВ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ МИТНОГО АУДИТУ В УКРАЇНІ

У статті досліджено досвід передових держав у сфері управління ризиками та використання системи управління ризиками під час митного контролю після випуску товарів. Проведено порівняльний аналіз міжнародних стандартів, національного іноземного законодавства з вітчизняними законодавчими і підзаконними актами та запропоновано внесення змін до них. Висвітлено механізм роботи та складові процесу відбору суб'єктів господарювання для митного контролю після випуску товарів. Запропоновано авторську систему критеріїв ризику для відбору підприємств для проведення митного аудиту в Україні.

Ключові слова: ризик, критерії ризику, система управління ризиками, система відбору суб'єктів господарювання, митний аудит, контроль після випуску товарів, міжнародні стандарти, досвід іноземних країн.

Постановка проблеми. З метою блокування та упередження загроз митній безпеці України органи доходів і зборів, в межах своєї компетенції, зобов'язані використовувати найефективніші інструменти митного контролю. На думку авторів, нині завданням цих органів постає запровадження сучасної ефективної системи митного контролю після випуску товарів, який зосереджується на ризикових суб'єктах господарювання, та спрощення процедур міжнародної торгівлі для осіб, які працюють без порушення митних правил. Детермінантою функціонування такої системи є автоматизований відбір об'єктів митного контролю після випуску товарів з використанням системи управління ризиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У напрямку дослідження теоретичних та прикладних аспектів управління ризиками в митній справі слід відзначити здобутки таких авторів як: П. Пашко, П. Пісной, С. Терещенко, Т.Савунова, А. Войцещук, А. Журавльова, Єлкін С.Є., Єлкіна О.С., Попова Л.І. та інші [1, с.55-56; 2, с. 28; 3, с. 117–118]. Проте питанню проблематики управління ризиками під час митного контролю після випуску товарів в Україні окрема увага не приділялась.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати існуючі вітчизняні та іноземні механізми

управління ризиками під час митного аудиту та запропонувати власну систему критеріїв відбору підприємств для проведення митного аудиту в Україні.

Опис основного матеріалу дослідження. Завданням системи управління ризиками в митниці є створення сучасної ефективної системи митного контролю, виходячи з принципу вибіркової з метою спрощення процедур міжнародної торгівлі для осіб, які працюють без порушення митних правил, та проведення поглибленого дослідження ризикових осіб, а також оптимального розподілу ресурсів контролюючого органу, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню рівня митної безпеки. Чітке уявлення про всю множину ризиків та взаємозв'язок між ними є важливою умовою мінімізації їх негативних наслідків та підвищення ефективності здійснення державної митної справи [1, с.14].

Необхідність застосування та вдосконалення митного контролю на основі аналізу ризиків регламентована ключовими міжнародними документами з митної справи. Стандартні правила Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур та Рамкові стандарти безпеки та полегшення всесвітньої торгівлі передбачають застосування системи управління ризиками при митному контролі, яка базується на сукупності засобів оцінки імовірності недотримання законодавства, з метою виявлення потенційно небезпечних товарів та транспортних засобів [4, 5]. Стандартом 14 Митних прототипів передбачається проведення аудиту підприємств та операцій з високим рівнем ризику [6].

Стаття 7 Угоди про спрощення процедур торгівлі зобов'язує членів СОТ застосовувати систему управління ризиками з метою уникнення

© **Костенко Аліса Олексіївна**, молодший науковий співробітник, Науково-дослідний інститут фіскальної політики Університету державної фіскальної служби України, м. Ірпінь, тел.: 0958022295, email: a.kostenko306@gmail.com

Пашко Павло Володимирович, д.е.н., професор кафедри митної справи, Навчально-науковий інститут економіки, оподаткування та митної справи Університету державної фіскальної служби України, м. Ірпінь

дискримінації або прихованих обмежень для міжнародної торгівлі [7].

Щодо досвіду та методик іноземних країн, то, наприклад, у Німеччині підприємства для проведення митного аудиту відбираються за допомогою автоматизованої системи управління ризиками. Така система існує окремо від системи управління ризиками, що використовується під час митного оформлення товарів. В подальшому відібраний список коригується співробітниками підрозділів митного аудиту з урахуванням актуальності тієї чи іншої перевірки. Загалом, щорічно митними аудиторами німецької митниці перевірки проводиться у відношенні 2-3% підприємств, що знаходяться на обліку митниці.

У Литві використовується єдина система аналізу ризиків під час митного оформлення та митного аудиту. Система містить бальну шкалу «значимості» та «вірогідності» ризиків.

Аналогічні системи для відбору підприємств для проведення митного аудиту існують у інших країнах-членах ЄС.

Законодавством Російської Федерації також передбачено застосування системи управління ризиками у митному контролі після випуску товарів [8].

Як яскравий приклад роботи системи управління ризиками на високому рівні слід виділити систему Митної служби Грузії. З її допомогою митні декларації автоматично розподіляються на чотири режими випуску вантажів: Зелений коридор (випуск без контролю), Синій коридор (випуск без контролю за умови подальшого проведення митного пост-аудиту), Жовтий коридор (документальний контроль), Червоний коридор (фізичний контроль). Система управління ризиками присвоює колір режиму автоматично, без особистісного фактора [9]. Таким чином, у даній системі усі критерії ризику знаходяться у єдиній базі та групуються за формами здійснення митного контролю.

Митний контроль після випуску товарів в Україні здійснюється підрозділами митного аудиту ДФС як одна з форм митного контролю – проведення документальних перевірок дотримання вимог законодавства України з питань державної митної справи, у тому числі своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати митних платежів (далі – перевірка). На сьогодні підприємства до планових перевірок відбираються за 7 критеріями у відповідності до наказу Міністерства фінансів України від 02.06.2015 №524 [10]. За даними критеріями можуть відбиратися тисячі підприємств, що ставить під сумнів доцільність такого відбору взагалі.

Потребується розробка більш деталізованих індикаторів ризику та запровадження можливості постійного їх вдосконалення та розбудови в залежності від тенденцій у зовнішньо-економічних процесах.

У Митному кодексі України (далі – Кодекс) на думку автора питанню системи управління ризиками приділено недостатньо уваги. Регламентовано лише деякі аспекти діяльності з оцінки та управління ризиками (ст.ст.361-363). Реалізація спільного митного контролю обмежена та передбачена лише у пунктах пропуску через державний кордон України.

Порядок здійснення аналізу, оцінки та управління ризиками визначений наказом Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684. При цьому, законодавство України не містить положень про розроблення і реалізацію заходів з управління ризиками під час митного аудиту та врахування результатів митного аудиту у системі управління ризиками. Хоча обов'язковість вибіркової митного контролю на підставі системи управління ризиками передбачена Кодексом (ст.320), зазначена норма не виконується належним чином у частині проведення перевірок. [11]. На даний час для відбору підприємств з метою проведення перевірок підрозділами митного аудиту ДФС можуть використовуватися лише ті критерії ризиків, які запрограмовані в АСАУР для спрацювання під час митного оформлення, оскільки окремих ризиків для відбору підприємств для проведення перевірок не розроблено. Тобто відсутні методологія та програмне забезпечення, за допомогою яких можливо в автоматичному режимі акумулювати інформацію щодо ризиків, які спрацювали під час митного оформлення товарів підприємства, виявлених порушень або підтвердження відсутності порушень, встановлених за результатами попередніх контрольно-перевірочних заходів, виявлених іншими підрозділами або державними органами, результатів процедури оскарження.

Крім того, органами ДФС здійснюється обмін інформацією лише з іншими підрозділами ДФС та уповноваженими органами інших країн та не налагоджено партнерські відносини з суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, що є важливим інформаційним ресурсом під час формування ризиків.

Проведені дослідження виявили нагальну необхідність вдосконалення системи управління та впровадження багатоетапного аналізу ризиків в Україні.

Першим етапом даного процесу має стати внесення змін до законодавства. Необхідним є

доповнення ст. 363 Кодексу та визначення обов'язковості врахування результатів митного аудиту у системі управління ризиками, внесення до Кодексу статті, присвяченої роботі системи управління ризиками для митного аудиту та її взаємодії з системою управління ризиками для митних оформлень. Слід розширити сферу роботи АСАУР та відповідного законодавства або створити окремі нормативно-правові акти та програмне забезпечення для роботи з індикаторами ризику для відбору об'єктів перевірок у рамках контролю після випуску товарів.

У зв'язку з зазначеним другим етапом має стати створення системи управління ризиками, яка буде включати критерії та індикатори ризику для відбору підприємств з метою проведення перевірок.

За результатами, отриманими під час дослідження, проведеного аналізу міжнародного законодавства, національного законодавства та методик інших країн, пропонується авторська система критеріїв ризику для відбору підприємств для проведення митного аудиту (далі – Система).

За результатами проведеного дослідження у Системі було сформовано такі області аналізу митних ризиків: податкова історія, інформація із зовнішніх джерел, співставлення показників за митними платежами, митною вартістю, товаром, контрактом [складено з використанням 12, с.1-6].

Серед критеріїв ризику визначено у тому числі такі: результати попередніх перевірок за митним і податковим напрямками, відомості податкової звітності, інших документів, будь-яка інша інформація, у тому числі з відкритих джерел, що може свідчити про порушення митного законодавства, наявність протоколів про порушення митних правил, досудових розслідувань, справ про банкрутство, оперативно-розшукових справ, неподання податкової звітності протягом попередніх п'яти років, тривалість роботи підприємства менше одного року, перешкоджання роботі співробітників контролюючого органу під час попередніх перевірок, значна питома вага митних декларацій, що були відкликані, за якими було складено картку відмови, рішень про коригування митної вартості, імпорт товарів, які не могли бути вироблені задекларованим виробником чи у задекларованій країні, у митних деклараціях відсутні класифікаційні признаки для однозначної класифікації товарів за УКТ ЗЕД, при декларуванні товарів спрацював ризик недостовірності величин складових митної вартості або заповнення транспортного засобу, податкове навантаження на одиницю товару

менше за середній показник для подібних товарів, платежі за зовнішньоекономічними договорами здійснюються через банки, розташовані на території, що має пільговий режим оподаткування.

Джерелами інформації для формування переліку ризиків визначено дані, зазначені в митних та податкових деклараціях, деклараціях митної вартості, базах даних ДФС, грошових, фінансових і бухгалтерських документах, звітах, контрактах, рахунках, облікових записках та інших документах, пов'язаних з товарами, відомості про які заявлені у митних деклараціях, отримані від суб'єктів господарювання, інших державних, недержавних, міжнародних, іноземних органів та установ, у тому числі в результаті виконання форм митного контролю під час перетину митного кордону або митного оформлення, такі, що знаходяться у відкритому доступі.

Систему пропонується використовувати для проведення як документальних планових перевірок, так і позапланових. З метою ранжування суб'єктів господарювання та виявлення найбільш ризикових пропонується використовувати 5-бальну систему оцінювання. При відборі пропонується враховувати показники за результатами діяльності підприємств за три попередні роки та обсяги постачання. Обов'язковою умовою функціонування Системи є систематичне оновлення та доповнення існуючих та видалення неактуальних критеріїв ризику. Наприклад, група товарів, імпортерів, брокерів, галузь, вид діяльності можуть бути відбиратись як ризикові. Така оперативна інформація повинна отримуватись від профільних департаментів ДФС (Департаменту таргетингу, Департаменту організації митного контролю, Департаменту адміністрування митних платежів, Департаменту протидії митним правопорушенням). При формуванні критеріїв ризиків необхідним є врахування пропозицій територіальних підрозділів ДФС та можливість встановлювати критерії у межах визначених регіонів.

Після генерування списку ризикових підприємств їх необхідно розподілити в залежності від кількості митних декларацій та обсягів постачання за категоріями з метою врахування як малих так і великих підприємств. Для створення такої шкали необхідно провести аналіз обсягів митних оформлень в Україні.

За результатами отриманих результатів про ризики, які спрацювали, орган доходів і зборів може приймати одне з таких рішень: проведення додаткового аналізу діяльності суб'єкта господарювання на предмет інших ризиків,

опитування, запит документів у суб'єкта господарювання або його контрагентів; проведення планової документальної перевірки; проведення позапланової документальної перевірки у разі наявності ризику лише за окремими напрямками діяльності або операціями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Запровадження автоматизованої системи відбору суб'єктів зовнішньоекономічної

діяльності для проведення митного контролю після випуску товарів на основі запропонованої системи критеріїв ризику дозволить значно підвищити ефективність перевірок шляхом підвищення вірогідності виявлення операцій, проведених з порушенням законодавства. У той же час, потребується розробка індикаторів ризику для визначених критеріїв у рамках подальших досліджень.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Управління ризиками в митній справі: зарубіжний досвід та вітчизняна практика : монографія; за заг. ред. І.Г. Бережнюка. – Хмельницький. : ПП. Мельник А.А., 2014. – 288 с.
2. Терещенко С.С. Правова основа формування системи аналізу ризиків як інструменту вдосконалення технології здійснення митних процедур / С.С. Терещенко, С.В. Галько // Митна безпека. – 2010. – №2. – С.26-36.
3. Попова Л. И. Применение субъектно-ориентированного подхода при категорировании участников внешнеэкономической деятельности в рамках системы управления рисками / Л. И. Попова // Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования. – 2016. – № 1. – С. 113–120.
4. Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур від 18.05.1973. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Рамкові стандарти забезпечення безпеки і спрощення процедур міжнародної торгівлі. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ambu.org.ua/files/ram_standart.html.
6. Customs Blueprints, Pathways to modern customs. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2007. – [Електронний ресурс].
7. Протокол про внесення змін до Марракеської угоди про заснування Світової організації торгівлі від 27.11.2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
8. Приказ Федеральной таможенной службы от 06.07.2012 № 1372 «Об утверждении Инструкции о действиях должностных лиц таможенных органов при взаимодействии подразделений таможенного контроля после выпуска товаров и структурных подразделений таможенных органов при организации таможенного контроля после выпуска товаров». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.consultant.ru.
9. Портал логістики Казахстану. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.kazlogistics.kz>.
10. Наказ Міністерства фінансів України від 02.06.2015 №524 «Про затвердження Порядку формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
11. Наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684 «Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
12. Лист Державної фіскальної служби України від 21.09.2017 № 12427/Ш/99-99-14-04-02-14.

REFERENCES

1. Berezhnyuk, I. (2014). Upravlinnja ryzykamy v mytnij spravi: zarubizhnyj dosvid ta vitchyznjana praktyka [Risk management in customs: foreign experience and domestic practice]. - Khmelnytskyi: PP Melnik AA [in Ukrainian].
2. Tereschenko, S., Galko, S. (2010). Pravova osnova formuvannja systemy analizu ryzykiv yak instrumentu vdoskonalennja tehnologii' zdijsnennja mytnyh procedur [The legal basis for the formation of a risk analysis system as an instrument for improving the technology of customs procedures implementation]. Mytna bezpeka – Customs security, 2, 26-36 [in Ukrainian].
3. Popova, L. (2016) rimenenie subektno-orientirovannogo podhoda pri kategorirovanii uchastnikov vneshnejekonomicheskoy dejatel'nosti v ramkah sistemy upravlenija riskami [Application of the subject-oriented approach in the categorization of participants in foreign economic activities within the framework of the risk management system]. Visnyk Tiimenskoho derzhavnoho universytetu - Bulletin of the Tyumen State University, 1, 113-120 [in Russian].
4. International Convention on the simplification and harmonization of customs procedures of 18.05.1973. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Framework standards for security and facilitation of international trade procedures. (2005) - Retrieved from: http://ambu.org.ua/files/ram_standart.html.
6. Customs Blueprints, Pathways to Modern Customs (2007). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
7. Protokol pro vnesennja zmin do Marrakes'koi' ugody pro zasnuvannja Svitovoi' organizacii' torgivli vid

27.11.2014 [Protocol amending the Marrakech Agreement Establishing the World Trade Organization from 27.11.2014]. (2014). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/981_053 [in Ukrainian].

8. Ob utverzhdenii Instrukcii o dejstvijah dolzhnostnyh lic tamozhennyh organov pri vzaimodejstvii podrazdelenij tamozhennogo kontrolja posle vypuska tovarov i strukturnyh podrazdelenij tamozhennyh organov pri organizacii tamozhennogo kontrolja posle vypuska tovarov ot of 06.07.2012 № 1372 [On approval of the Instruction on the actions of officials of customs authorities in the interaction of customs control units after the release of goods and structural units of the customs authorities in the organization of customs control after the release of goods of 06.07.2012 № 1372]. (2012). Retrieved from: <http://www.consultant.ru> [in Russian].

9. Logistics Portal of Kazakhstan. portal.kazlogistics.kz. Retrieved October 1, 2017, from <http://portal.kazlogistics.kz>.

10. Pro zatverdzhennja Porjadku formuvannja planu-grafika provedennja dokumental'nyh planovyh perevirok platnykiv podatkov vid 02.06.2015 № 524 [On Approval of the Procedure for Formulating a Plan-Schedule for Documentary Planned Inspections of Taxpayers of 02.06.2015 № 524]. (2015). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0751-15> [in Ukrainian].

11. Pro zatverdzhennja Porjadku zdijsnennja analizu ta ocinky ryzykiv, rozroblennja i realizacii' zahodiv z upravlinnja ryzykamy dlja vyznachennja form ta obsjagiv mytnogo kontrolju vid 31.07.2015 № 684 [On Approval of the Procedure for the Analysis and Evaluation of Risks, Development and Implementation of Risk Management Measures for the Determination of Forms and Amounts of Customs Controls of 31.07.2015 № 684]. (2015). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

12. State Fiscal service of Ukraine (2017). Letter of 21.09.2017 N 12427/Sh/99-99-14-04-02-14 [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).91-94](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).91-94)

УДК: 330.59 : 352 : 331.2 (477)

Переверзєва А.В.

ОЦІНКА РІВНЯ ЖИТТЯ В ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ

У статті досліджено поняття рівня життя населення. Виокремлено рівні життя населення, а саме: достаток, нормальний рівень життя і бідність. Здійснено порівняльний аналіз рівня заробітної плати в об'єднаних територіальних громадах та критеріальних значень щодо мінімального рівня доходу, які запропоновані міжнародними інституціями, такими як ООН та Світовий банк. Визначено, що рівень життя населення в громадах не відповідає міжнародним стандартам, адже населення 72 % громад має рівень доходів, який не відповідає мінімальним критеріальним значенням, які використовують ООН та Світовий банк. Обґрунтовано, що рівень заробітної плати у окремих об'єднаних територіальних громадах не відповідає національному критерію стандартів рівня життя населення.

Ключові слова: рівень життя, об'єднані територіальні громади, міжнародні стандарти, поріг бідності, мінімальна заробітна плата, критерії.

Постановка проблеми. Загострення кризових явищ у світовій та національній економіках безпосередньо віддзеркалюється на рівні життя населення. Значна диференціація умов і зниження добробуту, нерівномірність розподілу доходів, низькі соціальні стандарти не відповідають критеріальним значенням, визначеним на міжнародному рівні. Внаслідок обмеження фінансових засобів більшість населення не має можливості задовольняти мінімальні потреби, не говорячи вже про максимальну реалізацію людського потенціалу. Держава не в змозі повною мірою забезпечити повноцінний розвиток людських ресурсів, тому ступінь реалізації прагнень або бажань індивіда чи групи людей у товарах та послугах, тобто зростання рівня життя, стає провідним завданням для об'єднаних територіальних громад, які формуються в національній економіці в умовах активізації процесів децентралізації. У зв'язку із цим питання щодо оцінки рівня життя населення в об'єднаних територіальних громадах та його відповідності національним стандартам та міжнародним критеріям є актуальним з точки зору пошуку ефективних методів підвищення добробуту населення людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний науковий інтерес до поняття «рівень життя» проявляється з давнини. Вперше поняття «рівень життя» розглянув представник класичної школи У. Петті, який пов'язував його із трудовою діяльністю. Дохід працівника, на

думку вченого, мав забезпечити йому життя на рівні задоволення мінімальних потреб існування [1, с. 70-71]. Головний представник школи фізіократів Ф. Кене вперше розробив економічну концепцію відтворення та розподілу суспільного продукту, що є джерелом ресурсів для задоволення потреб основних верств населення [2, с. 356].

Різні аспекти рівня життя населення досліджувалися українські та зарубіжні вчені, а саме: О. І. Амоша, А. Базилук, Д. Богиня, І. Борей, О. М. Краснікова, Е. Лібанова, В. Майєр, О. Мандибура, С.І. Пирожков, Л. М. Черненко, В.І. Шишкін та інші.

Разом з тим слід зазначити, що питання оцінки рівня життя в об'єднаних територіальних громадах та співставлення національних та міжнародних стандартів потребує додаткового дослідження і обґрунтування, а національні стандарти вимагають адаптації до реалій сучасної економіки та міжнародних критеріїв.

Формулювання цілей статті. Метою статті є оцінка рівня життя в об'єднаних територіальних громадах за національними й міжнародними стандартами та надання рекомендацій щодо його підвищення.

Опис основного матеріалу дослідження. Активізація процесів децентралізації в національній економіці сприяє формуванню територіальних утворень – об'єднаних територіальних громад, які володіють певним ресурсним потенціалом. Успішність діяльності громад залежить від людських ресурсів, які є головною рушійною силою їх розвитку. Для того, щоб громада була успішною і самодостатньою, вкрай необхідно забезпечити належний рівень життя населення, яке буде здатне не лише задовольнити мінімальні

потреби, але й максимально реалізувати свій потенціал.

У зв'язку із цим необхідно визначити поняття «рівня життя». В науковій літературі це питання є дискусійним, оскільки одні вчені вважають, що рівень життя потрібно досліджувати виключно в межах сфери споживання, і тому це поняття має виражати лише ступінь забезпеченості людей відповідними життєвими благами (споживчими товарами та послугами), а інші зазначають, що дефініція «рівень життя» свідчить про ступінь розвитку і повноту задоволення життєвих потреб, пов'язаних із життєдіяльністю людини, які мають місце в суспільстві і окреслюються поняттям «добробут» [3, с. 15].

У загальному розумінні рівень життя – це характеристика економічного добробуту населення, що вимірюється як реальний дохід на душу населення та кількістю населення, яка проживає за межею бідності.

Рівень життя у вузькому розумінні – це характеристика рівнів споживання населення і ступеня задоволення його потреб (вимірювання доходів, витрат і споживання благ та послуг). Під рівнем життя в широкому розумінні розглядають рівень людського розвитку (стан здоров'я, можливості населення для задоволення своїх потреб) та умови життєдіяльності населення (стан навколишнього середовища та безпека населення).

В економічній літературі поняття «рівень життя» розглядається з точки зору двох підходів: рівня задоволення потреб та рівня доходу. Представники першого підходу [4, с. 135; 5, с. 5] розглядають рівень життя через масштаби реалізації потреб населення, що виступають базовою одиницею виміру, а також характеризує досягнутий на визначений проміжок часу в суспільстві ступінь задоволення різноманітних потреб населення (фізичні, соціальні, інтелектуальні, духовні, політичні), включаючи реальні економічні джерела та соціально-правові гарантії забезпечення умов життєдіяльності населення. З точки зору другого підходу [5, с. 21] поняття рівня життя розглядається через матеріальне забезпечення людей (заробітна плата, джерела добробуту, забезпечення житлом, роботою, соціальні гарантії тощо). Вищезазначені підходи у зарубіжній практиці сформувалися як дві концепції «рівня життя» [6, с. 16-17]:

– перша концепція розглядає рівень життя як матеріальне становище населення (у розумінні наявності необхідних матеріальних благ у вигляді доходу для підтримання основних життєвих потреб, забезпеченості певним рухомим та нерухомим майном тощо). Основну увагу зосереджено на визначенні раціональних норм споживання та відповідності реального

споживання цим нормам, рівня купівельної спроможності та доходів, обґрунтуванню їх диференціації в суспільстві, встановленню соціальних стандартів;

– друга концепція (якості життя) базується на визнанні необхідності задоволення потреб людини не тільки в матеріальних благах, а й в умовах для розвитку й життєдіяльності, та означає частковий перехід від макроекономічного до мікроекономічного розуміння.

Кількісна оцінка рівня життя населення передбачає комплексний аналіз системи показників, які певною мірою характеризують матеріальний добробут, соціальне середовище, умови проживання та інші важливі аспекти людської життєдіяльності. Важливою її характеристикою є також те, що на її основі можна визначати узагальнений результат діяльності економіки за певний період, оцінити ефективність як державної, так і регіональної політики.

У міжнародній статистиці використовуються 12 груп показників рівня життя: народжуваність, смертність та інші демографічні показники; санітарно-гігієнічні умови життя; споживання продовольчих товарів; житлові умови; освіта й культура; умови праці та зайнятості; доходи й витрати населення; вартість життя і споживчі ціни; транспортні засоби; організація відпочинку; забезпечення; свобода людини.

У національній економіці для оцінки й аналізу життєвого рівня населення використовують різні показники, такі як обсяг валового внутрішнього продукту, національного і реального доходу на душу населення, обсяг послуг на душу населення, середній рівень заробітної плати, забезпеченість житлом та інші. Окрім того, життєвий рівень населення країни характеризують показники середньої тривалості життя, народжуваності і смертності населення.

Згідно з нормативами чи стандартами виокремлюють такі рівні життя населення [7]:

– достаток – це рівень життя, який дає змогу користуватись усіма благами, що забезпечують всебічний розвиток людини;

– нормальний рівень життя – забезпечує раціональне споживання відповідно до науково обґрунтованих норм та нормативів, що дає можливість людині відновлювати свій фізичний та інтелектуальний потенціал;

– бідність – це рівень життя, за якого споживання перебуває на рівні збереження працездатності як нижньої межі відтворення життєвих сил.

На світовому рівні використовують власну систему критеріїв, яка дозволяє визначити рівень життя, і на основі цього здійснити класифікацію країн. В міжнародній практиці використовують

певні критеріальні значення, які відповідають мінімальному рівню доходу. Наприклад, за стандартами ООН поріг бідності складає 5 доларів на день на одну особу, за Світовим банком – цей показник становить 4 долари, Тобто, якщо людина витрачає на проживання та продукти харчування менше, то вона живе за порогом бідності. В національній економіці встановлені мінімальні стандарти рівня життя населення, серед яких головними є мінімальна заробітна плата, прожитковий мінімум та інші. Прожитковий мінімум включає витрати на продукти харчування, транспортні витрати, оплата побутових та комунальних послуг та інше, крім витрат на медичне обслуговування та освіту. Тобто національні стандарти дозволяють задовольняти лише матеріальні потреби. Якщо рівень доходів не відповідає мінімально

визначеним критеріям, то це свідчить про критичний стан, який визначається неможливістю задовольнити першочергові потреби, не говорячи вже про повну реалізацію людського потенціалу.

На нашу думку, для оцінки рівня життя населення об'єднаних територіальних громад можна використати рівень оплати праці, який дозволяє визначити наскільки життя членів громади відповідає мінімальним національним і міжнародним стандартам.

Для того, щоб визначити чи є достатнім рівень оплати праці в об'єднаних територіальних громадах для задоволення потреб та реалізації людського потенціалу, необхідно здійснити порівняльний аналіз рівня заробітної плати в громадах та критеріальних значень щодо мінімального рівня доходу. Визначених міжнародними інституціями.

Таблиця 1

Критеріальні значення мінімального рівня доходу за визначенням міжнародних інституцій*

Міжнародні організації	Критеріальні значення	Україна 1дол. =26 грн. (2016 р.)	На місяць (30 днів)
ООН	5\$ на день/особу	130 грн. на день/особу	3900 грн./особу
Світовий банк	4\$ на день/особу	104 грн. на день/особу	3120 грн/особу

* Складено автором на основі [8-9]

Найбільш розповсюдженими є критерії, запропоновані ООН, згідно з якими значення мінімального рівня доходу складає 5 дол. на день/особу (130 грн. на день/особу) та Світового банку – 4 дол. на день/особу (104 грн на день/особу). У розрізі національної економіки в розрахунку на місяць за критерієм ООН – це

3900 грн/особу, а за Світовим банком – 3120 грн/особу (табл. 1). Для визначення рівня доходу і його відповідності міжнародним критеріям, проаналізуємо рівень заробітної плати в об'єднаних територіальних громадах та порівняємо його з стандартами, наданими ООН та Світовим банком (рис. 1).

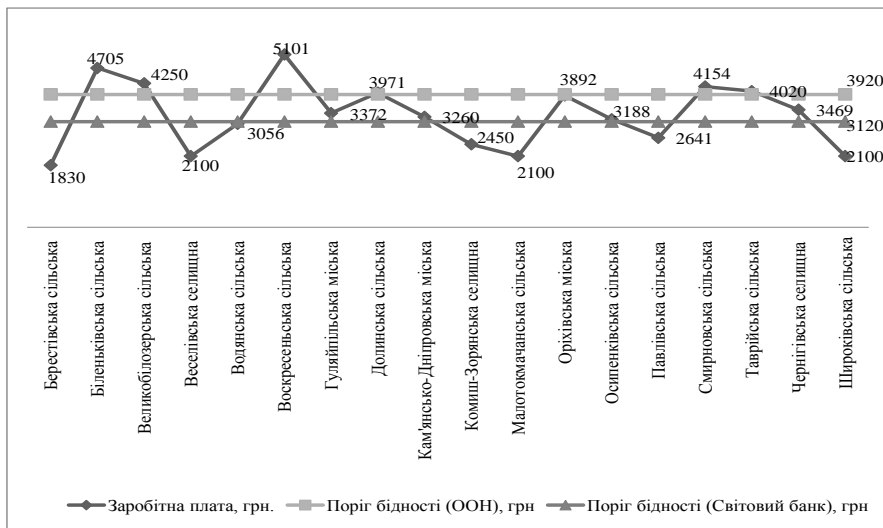

Рис. 1. Порівняльний аналіз рівня оплати праці в об'єднаних територіальних громадах з критеріальними значеннями міжнародних інституцій, % *

* Розроблено автором

Нами проаналізовано рівень заробітної плати у 18 об'єднаних територіальних громадах Запорізької області.

Аналіз рис.1 свідчить про те, що 6 громад (33 %) мають рівень заробітної плати, нижчий за критерій Світового банку – 4 дол. на день/особу і 7 громад (39 %) – 5 дол. на день/особу. На основі проведеного аналізу, слід підсумувати, що 72 % громад мають рівень доходів, нижчий за критеріальні значення, визначені міжнародним інституціями. Це свідчить про відсутність можливостей для задоволення потреб людей і повної реалізації людського потенціалу.

Якщо говорити про національні мінімальні стандарти, то їх розмір є неприйнятним для забезпечення нормальної життєдіяльності людини: мінімальна заробітна плата в Україні у 2016 р. становила 1600 грн., а прожитковий мінімум – 1550 грн. (2016 р.).

Станом на 01.01.2018 р. рівень мінімальної заробітної плати в Україні складає 3700 грн. Зазначимо, що рівень заробітної плати у окремих об'єднаних територіальних громадах не відповідає національному критерію стандартів рівня життя населення.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Петти У. Экономические и статистические работы. – М.: Соцекгиз, 1940. – С. 70–71.
2. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. – М.: Соцэкгиз, 1960. – С. 356
3. Мандибур В.О. Рівень життя населення та механізми його регулювання : Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.09.01 / В.О. Мандибур; НАН України. Ін-т економіки. – К., 1999. – 36 с.
4. Гукалова І.В. Якість життя населення України: суспільно-географічна концептуалізація [Текст]: монографія / І. В. Гукалова. — Інститут географії НАН України. – К.: 2009. – 347 с.
5. Кремлев Н.Д. Проблемы оценки уровня жизни населения / Н.Д. Кремлев // Вопросы статистики. – 2000. – № 8. – С. 18–23.
6. Рівень життя населення України / НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України; За ред. Л. М. Черенко. – К.: ТОВ “Видавництво “Консультант”, 2006. – 428 с.
7. Майер Е.Ф. и др. Планирование социального развития и повышение уровня жизни народа. – М.: МГУ, 1998. – 271 с.
8. Стандарт ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.un.org/ru.
9. Сайт Світового банку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.worldbank.org.

REFERENCES

1. Petti, U. (1940) Ekonomicheskie i statisticheskie raboty [Economic and statistical papers], M.: Sotsekhiz [in Russian].
2. Kene, F. (1960) Izbrannyye ekonomicheskie proizvedeniya [Selected Economic Papers], M.: Sotsekhiz [in Russian].
3. Mandybura, V.O. (1999) Riven zhyttia naseleennia ta mekhanizmy yoho rehuliuвання [Living standards and mechanisms of its regulation]. Extended abstract of Doctor's thesis. In-t ekonomiky, Kyiv [in Ukrainian].
4. Hukalova, I.V. (2009) Yakist zhyttia naseleennia Ukrainy: suspilno-heografichna kontseptualizatsiia [The quality of life in Ukraine: social and geographical conceptualization]. In-t heografii Ukrainy, Kyiv [in Ukrainian].
5. Kremlev, N.D. (2000) Problemy otsenki urovnia zhyzni naseleennia [The problems of living standards assessment]. Voprosy statistiki, 8, 18-23 [in Russian].
6. Cherenko, L.M. (Eds.) (2006) Riven zhyttia naseleennia Ukrainy [Living standard of Ukraine]. K.: TOV «Vydavnytstvo «Konsultant» [in Ukrainian].
7. Mayer, E.F. (1998) Planirovanie sotsialnogo razvitiya i povyishenie urovnya zhizni naroda [Planning for social development and improving people's living standards]. M.: MHU [in Russian].
8. Standart OON [The UN Standard]. [un.org/ru](http://www.un.org/ru). Retrieved from: www.un.org/ru [in Russian].
9. Sait Svitovoho banku [Site of the World bank]. worldbank.org. Retrieved from: www.worldbank.org [in English].

Одержано 09.02.2018 р.

Письмак В.О.

**АУТСОРСИНГ ЛОГІСТИЧНИХ ПОСЛУГ ЯК ІНСТРУМЕНТ УДОСКОНАЛЕННЯ
МІЖНАРОДНИХ ЛАНЦЮГІВ ПОСТАЧАННЯ**

У статті розглянуто основні передумови застосування аутсорсингу логістичних функцій в сучасних умовах. Проведено дослідження сутності аутсорсингу логістичних бізнес-функцій. Розглянуто доцільність, переваги й теоретичні аспекти залучення аутсорсерів, а також проблеми взаємороботи з аутсорсерами, що наразі існують в Україні. Розкриті історичні аспекти появи та розвитку аутсорсингу у світовій практиці. Проведений семантичний аналіз основних визначень поняття «аутсорсинг», виявлено схожі та різні підходи до визначення. Виявлені основні ризики використання аутсорсингу логістичних послуг в рамках міжнародних ланцюгів постачання. Обґрунтовано доцільність використання аутсорсингу логістичних бізнес-функцій в рамках міжнародної діяльності, що забезпечить реалізацію принципів логістики.

Ключові слова: аутсорсинг, логістика, бізнес-функція, ланцюг постачання, міжнародна логістика.

Постановка проблеми. В даний час підприємство не може бути самодостатнім, якщо буде спиратися лише на внутрішні ресурси, тому передача певних функцій стороннім організаціям є в більшості випадків економічно ефективним заходом. З початку 90-х років ХХ сторіччя аутсорсинг стає предметом постійних наукових досліджень. Кількість наукових робіт з цього часу та до сьогодні постійно зростає як в Україні, так і за кордоном.

З точки зору побудови міжнародних ланцюгів постачання на сьогоднішній день в Україні, основним важливим питанням є створення конкурентоспроможного продукту чи послуги з використанням оптимальної кількості ресурсів. Основними напрямками, що підлягають оптимізації в процесі побудови такого ланцюга є логістичні бізнес-функції, що сприяють організації перевезень, логістичний сервіс та митне обслуговування.

Підприємства, що займаються безпосередньо міжнародним бізнесом, вкрай зацікавлені питаннями підвищення ефективності логістичних систем, та на сьогоднішній день керівництво таких компаній має розуміння, що пошук коректних рішень має змогу допомогти отримати конкурентні переваги у важкій конкурентній боротьбі в сучасних умовах світової економічної кризи. Одним з інструментів оптимізації багатьох функцій міжнародного бізнесу є саме аутсорсинг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню сутності та особливостей передачі на аутсорсинг логістичних функцій підприємств та побудові логістичних ланцюгів постачання присвячені праці таких вітчизняних і зарубіжних вчених: Є. В. Крикавського, М. А. Окландера, Н. І. Чухрай, Н. П. Карпової, Б. А. Анікіна, І. С. Кородюк, Т. А. Прокоф'євої, В. І. Сергеева та ін. З огляду на те, що аутсорсинг більше застосовується у міжнародній практиці ведення бізнесу, ніж в Україні, різні сторони зазначеної форми бізнесу більш повно розкриті у працях зарубіжних вчених – С. Клеменса, М. Доленя, Ж.-Л. Бравара, Дж. Б. Хейвуда, М. Кристофера. Враховуючи те, що на ринку логістичних послуг у різних країнах є свої особливості, можна сказати, що є необхідність розвитку досліджень у цьому напрямку, при цьому актуальним є саме розгляд основних переваг та впливу застосування аутсорсингу при побудові міжнародних логістичних ланцюгів постачання.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у виявленні сутності аутсорсингу в процесі управління міжнародними ланцюгами постачання, а також сформулювати основні переваги та недоліки використання аутсорсингу при побудові ланцюгів постачання у міжнародному сполученні.

Опис основного матеріалу дослідження. Поняття «аутсорсинг» було введено у 1989 році з метою визначення нової концепції управління, саме тоді, коли компанія «Eastman Kodak» винайняла зовнішні організації для закупівлі та супроводження своїх систем обробки інформації. Але від самого початку аутсорсинг як метод виробничої кооперації та високої технології управління в промисловості відносять до періоду життєдіяльності двох менеджерів-титанів – Генрі

Форда та Альфреда Слоуна. Першим практичним досвідом аутсорсерів можна вважати послуги юридичних компаній в США та Великобританії на початку ХХ сторіччя, які виконували функції юридичних відділів та брали на себе вирішення спорів та виконання необхідних юридичних функцій.

Введення терміну «аутсорсинг» в теорію менеджменту пов'язане перш за все з використанням ресурсів зовнішніх організацій або провайдерів в галузі інформаційних

технологій. У Німеччині у 1960–1980 роки склалася практика створення центрів з обробки інформації при великих підприємствах, які надалі почали надавати відповідні послуги іншим підприємствам. Таким чином, з 90х років ХХ сторіччя аутсорсинг став предметом систематичних наукових досліджень.

З наукової точки зору на сьогоднішній день існує досить велика кількість визначень поняття «аутсорсинг». Так, доцільним є проведення семантичного аналізу вище зазначеного поняття.

Таблиця 1

Семантичний аналіз поняття «аутсорсинг»

	Автор	Ключові слова	Визначення поняття
	1	2	3
Аутсорсинг – це...	Є.В. Крикавський [1]	Перенесення процесів на інші підприємства	Перенесення частини виробничих або логістичних процесів на інші підприємства (купівля готових комплектуючих, деталей, вузлів для складання виробів або використання послуг, що надають транспортні чи складські підприємства)
	Дж. Хейвуд [2]	Переведення внутрішнього підрозділу в організацію постачальника послуг	Переведення внутрішнього підрозділу або підрозділів підприємств і всіх пов'язаних із ним активів в організацію постачальника послуг, що пропонує надати певну послугу протягом певного часу за домовленою ціною
	Н. І. Чухрай [3]	Передача частини завдань	Передача підприємством частини його завдань або процесів стороннім виконавцям на умовах субпідряду
	В. М. Кузнецов [4]	Виконання робіт зовнішніми компаніями	Виконання робіт працівниками зовнішньої компанії, які є експертами у цьому виді робіт
	Н. П. Карпова [5]	Укладання договору на передачу деяких функцій	Укладання договору між двома підприємствами на передачу деяких функцій, завдань, бізнес-процесів. Підприємство, що приймає на себе функції, повинно професійно спеціалізуватися у даній сфері
	Дж. Кросс [6]	Стратегія управління	Стратегія управління компанією, яка передбачає певну реструктуризацію внутрішньокорпоративних процесів і зовнішніх відносин компанії.
	І. С. Кородюк, Т. А. Прокоф'єва, В. І. Сергєєв [7]	Виконання сторонньою компанією певних завдань	Виконання сторонньою компанією певних завдань або деяких бізнес-процесів, що не є профільними для підприємства, але, тим не менш, необхідних для повноцінного його функціонування, як спосіб оптимізації діяльності підприємства за рахунок зосередження зусиль на основному предметі діяльності і передачі непрофільних функцій зовнішнім спеціалізованим компаніям
	Б. А. Анікін [8]	Передача підприємством	Передача підприємством, на основі угоди, певних видів чи функцій підприємницької діяльності іншому підприємству, яке діє у потрібній області

Семантика поняття «аутсорсинг» тісно пов'язана з низкою інших значень, які характеризують різні форми партнерських відносин організацій, таких як субконтрактинг, промислова кооперація, інтеграція/дезінтеграція, спеціалізація, розподіл праці, квазіінтеграція, офшорінг та ін. Дійсно першим етапом розвитку аутсорсингу для вітчизняних підприємств є формування та розширення системи

субконтрактних відносин, тобто форми коопераційного співробітництва між малими, середніми та великими промисловими підприємствами, що базується на спеціалізації, раціональному використанні виробничо-технологічних потужностей та оптимізацію ресурсів, що використовуються [9]. Деякі дослідники і досі порівнюють поняття аутсорсинг та субконтрактації, проте сучасні

дослідження доводять, що аутсорсинг сьогодні є більш широким поняттям, яке не обмежується лише передачею технічних функцій та бізнеспроцесів, а включає перенесення частини ризиків на партнера, має довгостроковий характер та пов'язаний із життєвим циклом компанії [10].

Аутсорсинг розглядає не лише питання укладення контрактів на виконання окремих видів робіт, але й дозволяє повністю переглянути підходи до побудови бізнес-системи та управління цією системою з метою підвищення її ефективності та досягнення конкурентних переваг. Тож можемо сформулювати поняття аутсорсингу як передачу певних функцій своєї діяльності іншому спеціалізованому підприємству з метою оптимізації діяльності підприємства-замовника, що є юридично оформленим.

Всі перелічені визначення з різних точок зору наближають нас до визначення специфіки різностороннього застосування аутсорсингу, але один факт є невід'ємним у будь-якому визначенні, а саме те, що аутсорсинг зосереджений на залученні зовнішніх ресурсів спеціалізованих організацій задля економічного використання загального потенціалу. У зв'язку з розглядом ситуації в рамках міжнародного ланцюга постачання доцільним є розгляд аутсорсингу з позиції його середовища (рис.1).

Таким чином, згідно вище наведеного рисунку, можна зробити висновки щодо того, що процес передачі бізнес-функцій на аутсорсинг є досить трудомістким та підлягає впливу з боку багатьох факторів мікро- та макросередовища, саме від взаємодії підприємства з зовнішнім середовищем залежить успіх залучення аутсорсерів у бізнес.

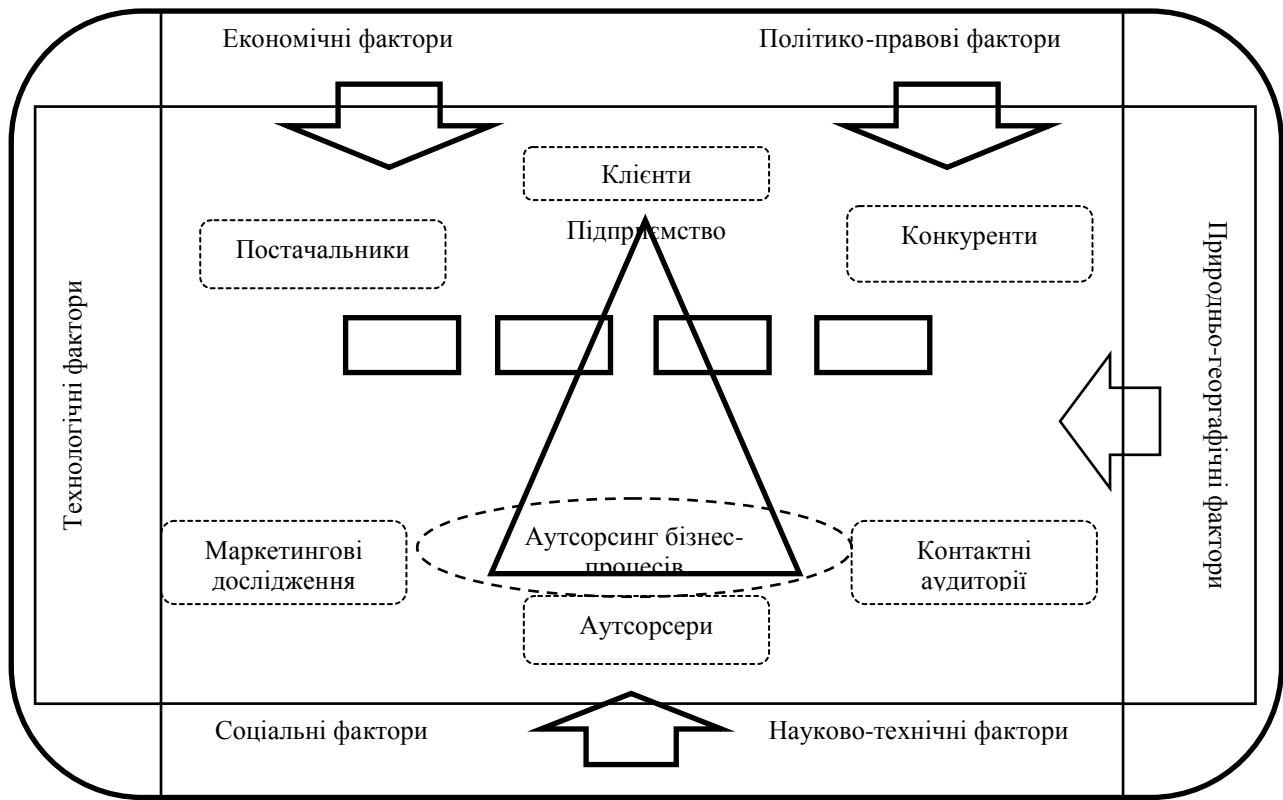

Рис. 1. Функціонування аутсорсингу бізнес-процесів у розрізі зовнішнього середовища підприємства*

*Удосконалено автором на основі [9]

В сучасний час розвиток українського ринку аутсорсингу тісно пов'язаний з інтеграцією нашої економіки в світовий економічний простір та побудову конкурентоспроможного ланцюга постачання. Такій події сприяють ряд тенденцій таких як, наприклад, партнерство з міжнародними компаніями, відкриття нових ринків за рахунок підписання міжнародних угод, використання міжнародних стандартів та

втілення сучасних концепцій менеджменту управління ланцюгами постачання. Використання аутсорсингу дозволить сучасним підприємствам досягти багатьох переваг на міжнародній арені, таких як:

- скорочення інвестицій в результаті відсутності необхідності створення спеціалізованих відділів, функції яких передаються на аутсорсинг;

- використання досвіду аутсорсерів в удосконаленні основної діяльності підприємства;
- зниження витрат на створення та підтримку робочих місць, а також на мотивацію та утримання персоналу;
- зниження витрат за рахунок ефекту масштабів поглибленої спеціалізації ресурсів та розподілу праці, тощо.

Поряд із всіма переліченими перевагами використання аутсорсингу основною позитивною стороною для українських постачальників як на зовнішній, так і на внутрішній ринку є звичайно скорочення логістичних витрат. Логістичні витрати в Україні складають 26,63%, в той же час у Китаї цей показник знаходить на рівні 18,1%, в Індії – 11-13%, в США – 8,5%, в Італії - 9,4%, у Німеччині у межах 8,7%, у Японії – 8,3% [5]. Статистичний приклад показує, що в країнах з високим рівнем розвитку логістичного аутсорсингу цей показник значно нище. Звичайно, поряд з позитивними є і негативні сторони: з'являється ймовірність збільшення витрат, якщо підприємство передасть занадто багато процесів на аутсорсинг; можлива втрата контролю над виконанням переданих процесів, що, у свою чергу, знижує управлінську гнучкість; відсутня чітка законодавча база аутсорсингу.

Тож на сьогоднішній день в Україні практично відсутнє законодавство в сфері логістики та аутсорсингу логістичних бізнес-функцій, також відсутня цілісна мережа інституцій з підтримки логістичних операцій, що обслуговують міжнародну торгівлю. Існує всього один наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 13.08.2008 року №1023 «Щодо перспектив розвитку транспортної інфраструктури та логістики», що стосується необхідності розробки концепцій і програм реформування й розвитку транспортної інфраструктури й ринку транспортно-логістичних послуг.

Загалом до основних нормативно-правових актів, що здійснюють регулювання транспортно-логістичної системи, відносять: Господарський кодекс України, Митний кодекс України, Закон України «Про транспортно-експедиторську діяльність», Закон України «Про транзит вантажів» від 20.10.1999 № 1172-XIV; Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16.04.1991 № 959-XII, Закон України «Про транспорт» від 10.11.1994 № 232/94-ВР; Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 року» від 20.10.2010 № 2174-р.; Наказ Міністерства транспорту України та Міністерства освіти України «Про затвердження Типової програми підготовки та підвищення кваліфікації фахівців» від 07.05.1998 № 172/244.

На сьогоднішній день значним кроком було створення Офісу з просування експорту при Мінекономрозвитку, що має на меті підтримку українського бізнесу на міжнародних ринках шляхом розвитку експортних компетенцій, просування українських товарів та послуг за кордоном та налагодження співробітництва з іноземних бізнесом. У зв'язку зі створенням вище зазначеного Офісу урядом заплановано здійснити реформування чинного законодавства в галузі транспортно-логістичного обслуговування експортних операцій.

Позитивним моментом є також підписання Постанови Кабінету міністрів України від 4.07.2017 р. №455, згідно з якою утворюється рада з міжнародної торгівлі, яка в свою чергу сприятиме формуванню зовнішньоторговельної політики та координації дій міністерств, центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, з метою підтримки зростання експорту, активізації роботи з торговими партнерами та спрощення процедур міжнародної торгівлі. Також згідно Постанови Кабінету міністрів України від 27.12.2017 року №1017-р затверджується документ «Експортна стратегія України», що передбачає розробку заходів щодо стратегічного розвитку торгівлі та включає також розробку нормативно-правового забезпечення та інституцій у галузі логістичного обслуговування експортних потоків.

На основі аналізу даних останніх досліджень в галузі аутсорсингу та управління ланцюгами постачання були відокремлені такі фактори, що стримують розвиток аутсорсингу логістичних функцій:

- невпевненість у кваліфікації аутсорсерів виконати ті бізнес-функції, які підприємство планує передати за найменшими витратами;
- недосконала законодавча база;
- нерівномірність розвитку логістичної інфраструктури;
- низький рівень знань галузі логістики;
- відсутність чітко прописаних процедур проведення конкурсів на розміщення заказів;
- відсутність методики розрахунку ефективності реалізації аутсорсинг-проектів;
- страх втратити деяку конфіденційну інформацію при реалізації аутсорсинг-проектів.

Досить неправдиве уявлення про конкуренцію у ланцюзі постачання сьогодні побудовано на побоювання втрати власних знань та власних технологій в момент передачі третій стороні - логістичному оператору. Також слід відмітити, що для України відсутність сучасної транспортно-логістичної інфраструктури, розвинутих систем управління ланцюгами

постачання безпосередньо впливає на збільшення логістичних витрат. Тому одним з основних завдань має бути побудова мережі кваліфікованих аутсорсерів, що мають змогу надати допомогу у галузі логістики та знизити відповідні статті витрат.

Прийняття рішення про використання аутсорсингу є складним комплексним завданням, яке визначається стратегічними інтересами розвитку підприємства, тому воно знаходиться в компетенції менеджменту вищої ланки. Фактично це рішення означає вибір між виробленням товарів і послуг самим підприємством і придбанням із зовні.

Деякі вчені вважають, що ефективність реалізації аутсорсингу слід визначати в цілісній сукупності – через визначення загального економічного ефекту з урахуванням економії та витрат у всіх логістичних підсистемах та процесах для трьох видів потоків (матеріального, фінансового та інформаційного).

Такий підхід дає змогу комплексно використовувати кількісні та якісні методи, а також враховувати комплексний ефект від аутсорсингу, який включає економію коштів підприємства та підвищення якості виконуваних бізнес-функцій, оптимізуючи реалізацію управлінських рішень [6].

На сьогоднішній день підприємство має досить велику кількість варіацій використання аутсорсингу, а саме:

- консультування з використанням зовнішніх ресурсів для розробки певної схеми

реформування існуючої системи управління бізнес-процесами;

- комбінований аутсорсинг, що передбачає застосування зовнішніх ресурсів з метою допомоги реорганізації ключових бізнес-процесів;

- аутсорсинг, що являє собою класичний вид передачі бізнес-функцій підприємства зовнішньому постачальнику послуг;

- глобальний аутсорсинг – використання ресурсів з низьковитратних галузей;

- сумісне підприємство, що передбачає створення нового підприємства, в капіталі якого бізнес-партнери мають деяку долю.

Наявність такої широкої бази для залучення аутсорсингу дає змогу сучасному підприємству виконувати поступову тактику щодо переведення деяких бізнес-функцій аутсорсеру.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, доцільність впровадження аутсорсингу логістичних бізнес-функцій при формуванні міжнародного ланцюга постачання зумовлюється поліпшенням логістичного сервісу, підвищенням гнучкості, розширенням ринків збуту, покращенням стратегічних позицій підприємства на ринку тощо. Але процес ухвалення рішення про передачу окремих логістичних функцій на аутсорсинг повинен бути економічно обґрунтованим, доцільним і контрольованим. Розробка методики переведення окремих бізнес-функцій підприємства на аутсорсинг планується в якості подальшого дослідження.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Крикавський Є. В. Логістика. Основи теорії : підручник / Є. В. Крикавський. – Львів: НУ «Львівська політехніка», «Інтелект-Захід», 2006. – 416 с.
2. Хейвуд Дж.Б. Аутсорсинг: в поисках конкурентных преимуществ/ Пер. с англ. - М.: Изд. дом «Вильямс», 2002.
3. Чухрай Н. І. Інновації та логістика товарів : монографія / Н. І. Чухрай, Р. Р. Патора. – Львів : Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2002. – 262 с.
4. Кузнецов В. М. Аутсорсинг: новое слово в управлении / В. М. Кузнецов // Эко. – 2015. – № 9. – С. 27–29.
5. Карпова Н. П. Аутсорсинг и его роль в логистике / Н. П. Карпова, В. О. Королев // Молодой ученый. – 2015. – №19. – С. 379–381.
6. Outsourcing: Eine strategische Allianz besonderen Types/ Hrsg. von W. Koelner-Fost. - Berlin: Erich Schmidt, 2000.
7. Кородюк И. С. Региональные транспортно-логистические системы: проблемы формирования и развития : монография / И. С. Кородюк, Т. А. Прокофьева, В. И. Сергеев. – Иркутск : Изд-во БГУЭП, 2015. – 328 с.
8. Логистика : учебник / Под ред. Б. А. Аникина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 368 с.
9. Рудометкина А.Н. Аутсорсинг бизнес-процессов как инструмент адаптации системы управления предприятием к условиям мирового финансового кризиса // Вестник Университета, №13. - 2009.
10. Зозульов О. Аутсорсинг як інструмент підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах глобалізації / О. Зозульов, О. Микало // Економіка України. – 2009. – 8(573). – С. 16–25.

REFERENCES

1. Krykavskyy, Ye.V. (2006). Lohistyka. Osnovy teoriyi : pidruchnyk [Logistics. The fundamentals of theory: a textbook]. Lviv: NU "Lviv Polytechnic", "Intellect-West" [in Ukrainian].

2. Heywood, J.B. (2002). Outsorsynh: v poyskakh konkurentnykh preymushchestv [Outsourcing: in search of competitive advantages]. (Trans.). M.: Izd. William House [in Russian].
3. Chukhraj, N.I. (2002). Innovatsiyi ta lohystyka tovariv [Innovations and logistics of goods]. Lviv: Vydavnytstvo Natsional'noho universytetu «L'vivs'ka politekhnika» [in Ukrainian].
4. Kuznetsov, V.M. (2015). Outsorsynh: novoe slovo v upravlenyy [Outsourcing: a new word in management]. *Eko – Eco*, 9, 27-29 [in Russian].
5. Karpova, N.P. (2015). Outsorsynh y eho rol' v lohystyke [Outsourcing and its role in logistics]. *Molodoy uchenyy – Young Scientist*, 19, 379-381 [in Russian].
6. Outsourcing: Strategic Allianz Unconstrained Types (2000). Berlin: Erich Schmidt [in English].
7. Korodyuk, I. S. (2015). Rehyonal'nye transportno-lohystycheskye systemy: problemy formyrovannya y razvytya [Regional transport and logistics systems: problems of formation and development]. Irkutsk: Yzd-vo BGUEP [in Russian].
8. Anikin, B.A. (Eds) (2007). Lohystyka : uchebnyk [Logistics: a textbook]. M.: INFRA-M [in Russian].
9. Rudometkina, A.N. (2009). Outsorsynh byznes-protsessov kak ynstrument adaptatsyy systemy upravlenyya predpryatyem k uslovyam myrovoho fynansovoho kryzysa [Outsourcing of business processes as an instrument for adapting the enterprise management system to the conditions of the global financial crisis]. *Vestnyk Unyversyteta – University bulletin*, 13 [in Russian].
10. Zozulov, O. (2009). Aut-sorsynh yak instrument pidvyshchennya konkurentospromozhnosti vitchyznyanykh pidpryemstv v umovakh hlobalizatsiyi [Outsourcing as an instrument for increasing the competitiveness of domestic enterprises in the conditions of globalization]. *Ekonomika Ukrayiny – Economy of Ukraine*, 8 (573), 16-25 [in Ukrainian].

Одержано 07.03.2018 р.

Стахова Н.П., Штерма Т.В.

ВПЛИВ ПДВ НА СТАН ОБОРОТНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Основним в статті визначено ступінь впливу фіскальної політики на оборотний капітал в економіці України та економічно розвинених країнах. Зазначено підходи до його удосконалення для покращення підприємницького середовища, нарощування власного оборотного капіталу у суб'єктів господарювання. На основі статистичних даних підтверджено значимість впливу системи оподаткування на структуру оборотного капіталу України. Проаналізовано зв'язок податку на додану вартість з основними макроекономічними показниками, показано існування недоліків в системі фіскальної політики України. Запропоновано обґрунтовані науково-практичні заходи для зниження податкового тиску та стимулюючі кроки для суб'єктів корпоративного сектору, які направляють прибутки на зростання оборотного капіталу, його ефективну структуруізацію. Впровадження зазначених пропозицій повинно сприяти капіталізації фінансових ресурсів для подальшого зростання оборотного капіталу України, високій ефективності корпоративних фінансів, зростанню позитивних результатів економічної діяльності загалом.

Ключові слова: оборотний капітал, податок на додану вартість, фіскальна політика, податки.

Постановка проблеми. Вагомий вплив фіскальної політики на ефективність економічної діяльності суб'єктів господарювання підтверджений століттями. Він є результатом державної політики, регулює взаємовідносини держави і бізнесу. Від податкового навантаження залежить фінансовий результат роботи суб'єкта господарювання, величина фінансового активу, який залишається для його розвитку. Його обсяги дають можливість нарощувати продуктивний капітал, складовою якого є оборотний капітал. Останній сприяє створенню нового продукту, розвитку економічної діяльності.

Вищезазначене підтверджує важливе значення фіскальної політики держави у формуванні та використанні оборотного капіталу в корпоративному секторі економіки, фінансовому стані суб'єктів господарювання, їх функціонуванні та розвитку. Актуальність даних проблем є незаперечною і на сьогоднішній день.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ПДВ в Україні та його фіскальну ефективність досліджували О.Д. Данилов [1], Б.А. Карпінський [2], А.І. Крисоватий,

В.В. Лисенко, А.В. Матвійчук, В.М. Мельник [3], М.А. Науменко, Л. П. Сідельникова [4], Т.А. Соколовська, Т. М. Паянок [5] та інші, проте, незважаючи на велику кількість публікацій із цієї тематики, процес адміністрування ПДВ і надалі потребує вдосконалення. Адже важливо створити таку систему оподаткування ПДВ, яка змогла би повноцінно здійснювати свої основні функції - фіскальну та регулятивну, сприяла підвищенню податкової дисципліни серед платників податків, спростила механізм бюджетного відшкодування, ініціювала поживлення ділової активності суб'єктів підприємництва.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження впливу фіскальної складової на стан оборотного капіталу підприємств та рекомендація заходів щодо зниження податкового навантаження для поповнення підприємств оборотним капіталом.

Опис основного матеріалу дослідження. Чільне місце в державному регулюванні економічних процесів належить фіскальній політиці, яка може безпосередньо впливати на ділову активність підприємницького сектора.

Головні пріоритети податкової політики, її основні акценти слід змістити із забезпечення дохідної частини бюджету "будь-яким чином" на вироблення умов і підходів які б стимулювали розвиток діючих і створення нових підприємств. А разом в перспективі вони забезпечать зростання дохідної частини бюджету.

Існує думка, що зростання податків спонукає суб'єктів господарювання до тіні. Проте

© Стахова Наталія Петрівна, к.е.н., доцент кафедри економіки та підприємництва, Приватний вищий навчальний заклад Буковинський університет, м.Чернівці, тел.: 0990405100, email: nataliastahova@ukr.net

Штерма Тетяна Василівна, к.е.н., доцент, завідувач кафедри економіки та підприємництва, Приватний вищий навчальний заклад Буковинський університет, м.Чернівці, м.Чернівці, тел.: 0990405100, email: nataliastahova@ukr.net

дослідження і статистичні дані, наведені М.Меламедом, не стверджують подібне. В багатьох випадках спостерігається протилежна ситуація (високі податки – тінізація мала). Тобто саме по собі навантаження не є вирішальним фактором впливу на розвиток економіки [6, с. 18-27; 7, с. 24-33].

Дослідження у сфері господарської діяльності суб'єктів господарювання України, свідчать, що важливим значенням для їх ефективного функціонування є питання адміністрування та величини податків. Тому це повинно бути головним в економічній політиці уряду.

Результати дослідження, проведеного О.Короткевич [8] щодо податкового тиску, шляхом визначення комплексної податкової ставки, свідчать, що суттєвим фактором податкового навантаження є грошово-кредитна складова. Вагомим значенням для підприємств та організацій України мають терміни і умови сплати податків, що часто спричиняє фінансові стреси і потрясіння для підприємств, аж до банкрутства. Оптимізація податкового навантаження та адміністрування повинно стати головним у підтримці державою вітчизняного виробника.

Таблиця 1

Податки на виробництво та імпорту і субсидії*
(із рахунку розподілу первинного доходу)

Показники	Роки															
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Доходи зведеного бюджету (млрд грн)	49,1	54,9	61,9	75,3	91,0	134,2	171,8	219,9	297,9	273,0	314,5	398,5	445,4	442,8	456,1	652,0
Частка податків на виробництво та імпорту у доходах зведеного бюджету, у %	64,6	55,9	50,0	45,5	43,7	46,8	47,9	46,0	47,9	49,4	47,5	51,2	50,9	48,7	51,1	51,2
Податки на виробництво та імпорту, (млрд грн) у т. ч.:																
податки на продукти (млрд грн)	31,7	30,7	30,8	34,3	40,0	62,8	82,4	101,2	142,6	134,8	149,6	204,1	226,7	215,8	233,2	333,9
інші податки, пов'язані з виробництвом (млрд грн)	4,4	5,7	5,3	6,1	6,9	8,6	10,8	13,0	16,2	16,1	14,8	18,6	25,8	27,2	26,9	31,6
Субсидії на виробництво та імпорту, (млрд грн) у т. ч.:																
субсидії на продукти (млрд грн)	-3,2	-3,5	-3,1	-4,0	-4,9	-6,7	-8,9	-13,3	-25,8	-18,4	-18,3	-17,5	-40,6	-25,9	-29,0	-18,0
інші субсидії, пов'язані з виробництвом (млрд грн)	-1,5	-1,4	-0,9	-1,1	-1,1	-1,3	-1,6	-2,2	-2,5	-2,3	-2,54	-1,91	-3,97	-2,3	-2,1	-3,2
Дохід від власності, отриманий від інших країн (млрд грн)	-1,6	-2,1	-2,3	-2,9	-3,8	-5,1	-7,3	-11,1	-25,8	-16,1	-16,4	-15,7	-36,6	-23,7	-26,9	-14,8
Дохід від власності, отриманий від інших країн (млрд грн)	0,6	0,6	0,5	0,6	0,9	2,0	4,0	7,3	0,3	9,3	5,3	5,3	12,3	7,8	3,8	3,4

*Складено авторами на основі даних [9]

З точки зору руху оборотного капіталу фіскальна система замикає частину кругообігу і відчуває на собі всі тенденції та протиріччя, що склалися у виробничій, монетарній та інституційній сферах. У макроекономічному аспекті у зведених національних рахунках зображені податки та субсидії на виробництво та імпорт (табл.1).

У рахунку розподілу первинного доходу податки на виробництво та імпорт за 2015 р. становили 333,9 млрд грн. За 2015 рік податки на продукти становили – 302,3 млрд грн. Вони стягуються на одиницю товару або послуг пропорційно кількості чи вартості товару вироблених, проданих або імпортованих резидентами. Інші податки, пов'язані з

виробництвом, становили 31,6 млрд. грн. Також певну роль відіграють субсидії на виробництво та імпорт. Дані субсидії складаються з компенсацій з державного та місцевого бюджету, відповідно до встановленого порядку. Період 2000–2015 рр. був характерний значним неотриманням субсидій на продукти в 2,0 рази, зокрема її величина у 2015 році склала 17,8% загальних субсидій [10, с. 375].

При вивченні питання здатності суб'єктів господарювання своєчасно і в повному обсязі сплачувати податки, необхідно перш за все, звернути увагу на платоспроможність, обсяги власного і оборотного капіталу, рівень виробництва і можливості залучення власних коштів у інвестування (табл. 2.).

Таблиця 2

Показники суб'єктів фіскальної системи за 2005–2015 рр.*

Показники	Роки										
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Виробництво											
ВВП (млрд грн)	441,4	537,7	720,4	913,3	480,5	1082,5	1302,1	1459,1	1522,7	1586,9	1988,5
Випуск товарів і послуг (млрд грн)	995,6	1182,2	1565,0	2196,0	1871,8	2388,3	2895,3	3150,6	3189,6	3354,0	4189,2
Проміжне споживання (млрд грн)	607,0	708,0	930,3	1247,9	1074,8	1434,1	1775,5	1888,5	1853,2	1971,3	2499,8
Додана вартість (млрд грн)	388,6	474,1	634,8	860,7	797,0	954,2	1119,8	1262,1	1336,4	1382,7	4186,7
Чистий експорт (млрд грн)	3,7	-15,5	-41,2	-75,7	-15,4	-31,6	-81,0	-114,7	-125,0	-55,7	-37,5
Експорт (млрд грн)	227,2	253,7	323,2	444,9	423,5	549,3	707,9	691,3	653,1	771,1	1045,9
Імпорт (млрд грн)	233,5	269,2	364,4	520,6	438,9	580,9	788,9	806,0	778,1	826,8	1083,4
Капітал											
Власний капітал (млрд грн)	673,0	801,9	1050,6	1133,6	1269,5	1426,71	1586,3	1909,9	1950,4	1480,6	-
Позичковий капітал (млрд грн)	763,5	988,2	1372,4	2027,9	2314,2	2566,9	2958,0	3370,0	3712,0	4511,2	-
Рентабельність всієї діяльності підприємств, у %	3	2,8	4,4	-1,5	1,0	0,5	1,8	1,0	-0,7	-14,2	-
Платоспроможність											
Дебіторська заборгованість (млрд грн)	421,8	534,0	726,5	1023,0	1217,9	1374,8	1499,9	1701,4	1778,1	1962,8	-
Кредиторська заборгованість (млрд грн)	545,1	661,7	720,7	1181,1	1427,78	1596,0	1839,5	2065,1	2169,8		

Грошові кошти та їх еквіваленти на банківських рахунках (млрд грн)	595,4	775,2	115,6	142,2	116,5	126,0	158,3	188,7	207,8	248,7	-
Власні оборотні активи (млрд грн)	-97,2	-130,8	-203,2	-418,5	-479,7	-406,2	-464,6	-546,0	-689,4	-1236,9	-
Кредити банків (млрд грн)	109,9	166,7	426,9	733,9	723,3	732,8	801,8	815,1	778,8	787,8	-
Доходи населення (млрд грн)	381,4	479,3	625,9	850,2	897,7	280,6	334,5	375,0	382,1	396,8	448,6

*Складено авторами на основі даних [10], [11]

Існуюча система національних рахунків з наявною специфікою призначення і функціонування не може надавати розгорнутої інформації по економіці і галузях щодо отриманих ними пільг, переплатах по податках, податкового боргу, відшкодування ПДВ. Проте для дослідження стану економічних взаємовідносин вищезазначені складові потрібні у контексті руху оборотного капіталу.

Податкові структури контролюють надходження платежів до бюджету і наявні дані, з врахуванням невеликих відхилень, беруться до уваги при дослідженні і співставленні з показниками національних рахунків.

За 2014 рік суб'єктами господарювання випуск товарів і послуг склав – 3354,0 млрд грн, що перевищили ліквідні активи підприємств – 248,6 млрд грн. Це підтверджує незадовільний стан платоспроможності суб'єктів господарювання.

Сьогоднішня система стягнення податків і формування доходів бюджету підпорядкована виконанню, передусім, великих соціальних зобов'язань держави і тому має суто фіскальний характер. Високе податкове навантаження на виробництво та порівняно низьке навантаження

на природні ресурси консервує сировинну спрямованість економіки та перешкоджає вивільненню капіталу для розширення виробництва.

Значний вплив на фінансово-господарську діяльність підприємств має податок на додану вартість. Він становить вагомую частку в оборотному капіталі суб'єктів підприємницької діяльності і займає центральне місце серед непрямих податків [12, с.158-164].

Прийняття в 1997 році Закону України "Про податок на додану вартість" було обумовлено радше нашим нестримним прагненням вступу до ЄС, аніж об'єктивною економічною доцільністю, адже цей вид податку є характерним для економічно розвинутих країн. Недаремно ПДВ у світовій економічній практиці отримав неофіційну назву "європейського податку", що відображає не лише географію походження ПДВ, а і його інтеграційне значення для країн Євросоюзу в сенсі забезпечення його подальшого економічного зростання.

Однак, незважаючи на успішне застосування податку в світовій практиці, зарубіжний досвід використання ПДВ має ряд невирішених питань (табл.3).

Таблиця 3

Податок на додану вартість за період 2007-2015 рр. (млрд. грн)*

Показники	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ПДВ до державного бюджету, усього у т.ч.:	161,3	227,2	208,1	234,4	334,7	360,6	354,0	367,5	507,6
Надходження ПДВ без бюджетного відшкодування)	59,4	92,1	84,6	86,3	130,1	138,8	128,3	139,0	178,4
Надходження податку на прибуток підприємств	34,4	47,9	33,0	40,4	55,1	55,8	36,7	40,2	39,0
Надходження акцизного податку	10,6	12,8	21,6	28,3	33,9	38,4	54,9	45,1	63,1
Надходження ввізного мита	9,59	11,9	6,33	8,6	10,5	13,0	13,5	12,4	39,9
Надходження вивізного мита	0,3	0,2	0,4	0,3	1,3	0,2	0,1	0,2	20,4
Інші податкові надходження	47,0	62,3	62,1	70,6	103,8	114,3	120,7	130,6	186,7

*Складено авторами на основі даних [13], [14]

Аналізуючи дані, можна стверджувати, що ПДВ – основний бюджетоутворюючий податок в Україні. З таблиці 3 можна побачити, що сума ПДВ мала тенденцію до зростання. Проте 2009–2010 роки характеризуються значним спадом надходжень даного податку до бюджету.

До факторів, що сприяли зменшення надходжень податку, слід віднести, перш за все, скорочення обсягів виробництва та споживання у 2009 році внаслідок фінансово-економічної кризи, а також зменшення обсягу імпорту. У 2010 році основною причиною зменшення надходжень ПДВ стало збільшення майже в 1,5 рази обсягів відшкодування податку [15].

Так, обсяг надходжень ПДВ у 2007 р. становив 59,38 млрд грн, а у 2015 р. – 178,5 млрд грн., що у 3 рази більше порівняно з 2007 р. Для прикладу, податку на прибуток підприємств у 2007 р. надійшло до бюджету 34,43 млрд грн, а у 2015 р. – 39,05 млрд грн. Відповідно, зростання надходження податку на прибуток підприємств до Державного бюджету впродовж 2007–2015 рр. становило 1,13 рази.

Найбільший обсяг надходжень ПДВ спостерігалось у 2014–2015 роках. Причиною зростання надходжень стало підвищення офіційного обмінного курсу гривні до інших

іноземних валют, що спричинило відповідне збільшення бази оподаткування [15,16].

Серйозною проблемою, яка привертає до себе увагу, є питання бюджетного відшкодування податку на додану вартість, яке здійснюється з урахуванням прогнозного обсягу експорту товарів і послуг, індексу зростання обсягів промислового виробництва та індексів цін виробників, що становило у 2015 р. – (-68,4) млрд грн. Як правило відшкодування ПДВ здійснюється по експортних операціях.

Основну провину за невідшкодування податківцею перекладає на плачевний стан бюджету і злісних неплатників, які наполегливо відмовляються поповнювати казну. Крім того в Україні набули поширення фіктивні зовнішньоекономічні операції, які супроводжуються фальсифікацією документів, використанням неіснуючих іноземних партнерів і, як наслідок, незаконним отриманням ПДВ з бюджету. Зрозуміло, що це викликає все більше нарікань на адресу фіскальних органів через велику заборгованість перед справжніми експортерами. Адже це можна розглядати як несанкціоноване заморожування оборотного капіталу підприємств.

Розглянемо основні параметри податку на додану вартість (табл. 4), які наводяться у додатках до Закону України "Про державний бюджет України" на 2002–2015 рр.

Таблиця 4

Бюджетне відшкодування та динаміка надходжень ПДВ*

Показники	Роки													
	2001	2002	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ПДВ (млрд грн)	10,4	13,5	12,6	16,7	33,5	47,5	60,9	84,6	86,3	130,1	138,8	128,3	139,0	178,4
Бюджетне відшкодування податку на додану вартість грошовими коштами, (млрд грн)	-5,5	-5,9	10,3	12,0	13,3	15,0	18,8	34,5	40,7	-42,9	-45,9	-53,4	-50,2	-68,4
Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг), (млрд грн)	12,1	12,6	13,4	16,7	23,8	30,6	40,3	45,9	53,6	76,2	82,7	84,5	81,2	108,1
Податок на додану вартість з увезених на територію України товарів, (млрд грн)	3,8	6,9	9,5	12,0	23,0	31,9	39,3	73,1	73,3	96,0	101,6	96,5	107,3	138,8

*Складено авторами на основі даних [17]

Відповідно до податкової декларації в цілому за 2015 р. до бюджету було перераховано податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) на суму 108,1 млрд грн, що становить 61% з врахуванням відшкодування ПДВ, та з увезених на територію

України товарів – 138,8 млрд грн, що становить відповідно – 78 % загального ПДВ. Дані табл. 4 свідчать, що за 2001–2015 рр. податок на додану вартість з товарів вироблених в Україні за цей період зріс в 4 рази, а заборгованості по відшкодуванню в 9 рази.

Отже, ситуація з відшкодуванням ПДВ в Україні з року в рік ускладнюється і вимагає рішучих дій та реальних механізмів по її вирішенню.

Відповідно до чинного законодавства ПДВ нараховується на кожному етапі виготовлення і збуту продукції. Він нараховується на ціну, яка включає в себе усі складові, передбаченні існуючими нормативними актами. Для товарів, що ввозяться (пересилаються) на митну територію України, базою оподаткування є договірна (контрактна) вартість таких товарів, що не менша митної вартості, зазначеної у ввізній декларації з урахуванням витрат на транспортування та страхування.

Дані податкової декларації, що містять розгорнуту інформацію про рух товарів (послуг) і податку на додану вартість, є ключовими для здійснення прогнозів та аналізу тенденцій з ПДВ. В першому розділі податкової декларації з податку на додану вартість у частині податкових зобов'язань показується отриманий підприємством ПДВ при реалізації продукції, сума якого вже надійшла на банківський рахунок або надійде (що залежить від визначення дати виникнення податкових зобов'язань із продажу товарів і події, яка сталася першою). Ці податкові зобов'язання показують обсяги загального нарахованого ПДВ в ціні товарів як проміжного, так і кінцевого споживання, що оберталися на внутрішньому ринку [10, с.397]. Платник ПДВ, придбавши і оплативши на митній території України продукцію чи послуги, в ціну якого було закладено ПДВ, одержує право на відповідну суму знизити свої зобов'язання перед державним бюджетом за звітний період. При цьому спрацьовує "право на податковий кредит", яке виникло раніше, при здійсненні розрахунків.

В другому розділі декларації з податку на додану вартість у частині податкового кредиту відображаються: ПДВ, сплачений митним органам з імпортованих товарів та отримані від нерезидента послуги з метою їх використання в межах господарської діяльності для здійснення операцій, що оподатковуються за ставкою 20% та нульовою ставкою; погашені податкові векселі; обсяги придбаних з податком на додану вартість на митній території товарів, основних засобів і нематеріальних активів, що відносяться до валових витрат виробництва (обігу) або підлягають амортизації, оподаткованих за ставкою 20% та нульовою ставкою імпортовані товари та отримані від нерезидента послуги, що не підлягають оподаткуванню; придбані з податком на додану вартість (та без податку на додану вартість) вітчизняні товари та основні фонди, імпортовані товари, що не призначені для

використання в господарській діяльності або для поставки їх за межі митної території [10, с.399].

Суми податку, що підлягають сплаті до бюджету або відшкодуванню з бюджету, визначають як різницю між загальною сумою податкових зобов'язань, що виникли у зв'язку з будь-яким продажем товарів (робіт, послуг) протягом звітного періоду та сумою податкового кредиту. Якщо зазначена сума податкових зобов'язань має від'ємне значення, то її зараховують у погашення заборгованості підприємства зі сплати податку на додану вартість, що виникла у минулих звітних періодах, а за відсутності заборгованості – у зменшення податкових зобов'язань підприємства протягом трьох наступних звітних періодів. Суб'єкт господарювання сплачує отриману різницю в державну казну в наступному місяці. Ситуація дозволяє підприємствам користуватися певний час перерахованих йому ПДВ в якості кредиту з нульовою ставкою [18].

Враховуючи значні суми ПДВ, що знаходяться в русі, суб'єкти господарювання здійснюють дії, які б дали їм можливість залучити більше ПДВ в оборот свого підприємства, чим зменшити зобов'язання по платежах до бюджету.

Існуюча система адміністрування ПДВ характеризується відсутністю комплексного підходу до його обліку, контролю і доступності інформації.

Державна фіскальна служба України, Державне казначейство діють розрізнено, не координують свої зусилля для належного державного впливу на підвищення ефективності цього важливого чинника поповнення оборотного капіталу.

На нашу думку, Міністерство економічного розвитку і торгівлі та Міністерство Фінансів повинні виробити єдині вимоги до державних структур, які б забезпечили достовірну і повну інформацію про цей важливий податок, виважену оцінку його позитивів і недоліків, підвищення ефективності.

На даний час актуальним питанням є забезпечення об'єктивності та прозорості формування платниками податку сум податкового кредиту, що прямо впливає на обсяги відшкодування, а також формування заявок на відшкодування ПДВ. Заявлене і фактичне відшкодування ПДВ постійно зростає.

З 1998 р. обсяги заявлених до відшкодування сум зросли у 4,7 раза. У 2003 р. було відшкодовано 21,3 млрд грн, у тому числі заліком – 11 млрд грн, грошовими коштами – 10,3 млрд грн. Із суми заявленого та невідшкодованого ПДВ на експортні операції

припадало лише 20%. У 2015 р. було в цілому відшкодовано – 68,4 млрд грн.

В Україні дуже гостро і постійно звучить тема бюджетної заборгованості із несвочасного відшкодування ПДВ. Найпоширенішими схемами ухилення від оподаткування і незаконного відшкодування ПДВ з державного бюджету є: мінімізація доходів підприємства через штучне завищення валових витрат або зменшення податкових зобов'язань з ПДВ через завищення податкового кредиту за допомогою використання підприємств з ознаками "фіктивності"; реалізація ТМЦ за цінами, нижчими за вартість придбання; проведення безтоварних операцій; проведення псевдоекспортних операцій; придбання ТМЦ у "транзитних" і "фіктивних" підприємств за значно завищеними цінами з наступним їх експортом за кордон; проведення експорту ТМЦ за штучно завищеними цінами з використанням у ланцюжку офіційного виробника; механізм ухилення від сплати ПДВ при використанні підприємств з іноземними інвестиціями; застосування товарного кредиту та інші.

Таким чином, для ухилення від сплати податку на додану вартість і завищення вимог на його відшкодування в основі застосовується ціновий механізм. Ці можливості використовуються внаслідок прогалин грошово-кредитного, податкового, цінового, фінансового та інституційного регулювання.

Спеціалістами фіскальної служби та науковцями неодноразово вносилися пропозиції щодо вдосконалення порядку справляння та відшкодування ПДВ, а саме:

– поетапні зниження ставки ПДВ до 17%. Але необхідно врахувати той факт, що значне зменшення ставки ПДВ не призведе до суттєвого зниження цін, про що свідчить досвід економічно розвинених країн. Суму ПДВ, що вивільняється, підприємці часто трансформують у свої прибутки. Отже значне зниження ставки ПДВ призведе лише до зниження фіскальної частки цього податку в доходах бюджету, тому недоцільно суттєво зменшувати ставки ПДВ;

– скасування "0" ставки на внутрішньому ринку та застосування "0" ставки податку виключно при здійсненні експортних операцій;

– запровадження спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість сільськогосподарських підприємств;

– підвищення рівня контролю за збором ПДВ в оптовій та роздрібній торгівлі.

Саме в цих галузях утворюється суттєвий дисбаланс між податковим механізмом, що застосовується (єдиний та фіксований податок за

касовим методом), та необхідністю формування коштів для повернення ПДВ;

– обмеження права виписки податкових накладних і отримання бюджетного відшкодування ПДВ для підприємств, що не мають податкової історії або не ведуть постійної (регулярної) підприємницької діяльності;

– посилення контролю за суб'єктами, що претендують на бюджетне відшкодування ПДВ, з точки зору умов їх економічної діяльності, взаємозв'язків з "фіктивними" фірмами, законності операцій, змін вартості товарів у процесі їх перепродажу;

– введення заборони використовувати податкові векселі при імпорті товарів;

– забезпечення бюджетного відшкодування ПДВ за результатами двох звітних періодів платникам податку, що здійснюють систематичні поставки на експорт, мають значні інвестиційні витрати, здійснюють діяльність, пов'язану із сезонними закупками товарів;

– при проведенні інших господарських операцій ПДВ пропонується відшкодувати в разі, якщо ці суми не погашені податковими зобов'язаннями протягом шести звітних періодів.

– пропонувалося реформувати ПДВ таким чином, щоб він став податком односторонньої дії, як всі інші податки, і щоб операція відшкодування ПДВ стала не потрібною.

Одночасно зі звуженням можливостей для тіншових операцій, це дозволить скоротити ставку ПДВ до 17% без втрат доходів бюджету.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, підвищення продуктивності управління оборотними активами підприємства, залежить від узгодженої фіскальної та монетарної політики держави, оскільки основні умови діяльності суб'єктів підприємництва держава визначає саме за допомогою цих інструментів. На даний час фіскальна політика не сприяє вирішенню проблем нарощування капітальної бази корпоративних структур, у тому числі в нагромадженні оборотного капіталу.

Одним із напрямів модернізації податкової системи України слід вважати зниження податкового навантаження на продуктивний капітал, тобто на ту частину основного та оборотного капіталу, який безпосередньо бере участь у створенні доданої вартості, але при цьому вказане зниження має призвести до позитивних макроекономічних змін. У статті обґрунтовані науково-практичні заходи для зниження податкового тиску та стимулюючі кроки для суб'єктів корпоративного сектору, які направляють прибутки на зростання оборотного капіталу, його ефективну структурування.

Запровадження вищеперахованих реко- ефективності корпоративних фінансів, мендацій сприятиме капіталізації ресурсів, зростанню економіки України. зростанню оборотного капіталу, високій

ІПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Данилов О. Д. Податок на додану вартість: проблема оптимізації адміністрування [Текст] / О. Д. Данилов // Вісник податкової служби України. - 2009. - № 12. - С. 45-48.
2. Карпінський Б. Податок на додану вартість як основа бюджетоутворення [Текст] / Б. Карпінський // Економіст. - 2009. - № 1. - С. 30 - 33.
3. Мельник, В.М. Податок на додану вартість у податковій системі [Текст] / В.М. Мельник, О.В. Солдатенко // Фінанси України. - 2006. - № 9. - С. 85 - 89.
4. Сідельникова Л.П. Податки на споживання як основна бюджетоутворююча складова стабілізації державних фінансів [Текст] / Л.П. Сідельникова // Вісник СумНАУ. Серія «Економіка і менеджмент». - 2011. - Вип. 5/2.- С. 11 - 17.
5. Паянок Т. М. Реформування ПДВ в умовах економічної кризи [Текст] / Т. М. Паянок // Економіст. - 2009. - № 1. - С. 49 - 51.
6. Меламед М.Я. Валовий внутрішній продукт України та його податковий потенціал / М.Я.Меламед // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 6. – С. 18–27.
7. Меламед М.Я. Валовий внутрішній продукт України та його податковий потенціал / М.Я.Меламед // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 5. – С. 24–33.
8. Короткевич О.В. Єдиний податок: формування та вплив на доходи бюджету України / О.В. Короткевич // Журнал «Інвестиції: практика та досвід». - 2015. - № 21. - С. 39-44.
9. Складено та розраховано на основі статзбірників: "Національні рахунки України за 2010-2015 рік"; Статистичний щорічник України за 2010-2015 рр.
10. Баліцька В.В. Капітал підприємств України: тенденції, пріоритети / В.В.Баліцька ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2007. – 480 с.
11. Складено та розраховано на основі статзбірників: Національні рахунки України за 2006-2015 рр.; Діяльність підприємств — суб'єктів підприємницької діяльності за 2005-2015 рр.
12. Меламед М.Я. Валовий внутрішній продукт України та його податковий потенціал / М.Я.Меламед // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 6. – С. 18–27.
13. Офіційний сайт Державної служби статистики України. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
14. Офіційний сайт Державної фісальної служби України. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/>
15. Офіційний сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень . // [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.ibser.org.ua/>
16. Указ Президента України від 23.06.2004 р. № 671/2004 "Про невідкладні заходи щодо підвищення ефективності справляння податку на додану вартість" [Електронний ресурс] / Верховна Рада України ; Законодавство України. – Режим доступу: <<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=671%2F2004>>. – Заголовок з екрану.
17. Додатки до Закону України "Про державний бюджет України" на 2009 р., 2010 р., 2011 р., 2012 р., 2013 р., 2014р., 2015 р.- Міністерство фінансів України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України ; Законодавство України. –Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/835-17> –Заголовок з екрану
18. Волканов В.Д. Механізм справляння податку на додану вартість в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук / В.Д. Волканов.-О., 2006.- 25 с.

REFERENCES

1. Danilov, O.D. (2009). Podatok na dodanu vartist': problema optymizatsiyi administruvannya [Value-added tax: the problem of administration optimizing]. Visnyk podatkovoyi sluzhby Ukrayiny – Bulletin of the Tax Service of Ukraine, 12, 45-48 [in Ukrainian].
2. Karpinsky, B. (2009). Podatok na dodanu vartist' yak osnova byudzheto tvorennya [Value-added tax as the basis of budget formation]. Ekonomist – Economist, 1, 30-33 [in Ukrainian].
3. Melnyk, V.M. (2006). Podatok na dodanu vartist' u podatkoviy systemi [Value-added tax in the tax system]. Finansy Ukrayiny – Finances of Ukraine, 9, 85-89 [in Ukrainian].
4. Sidelnikova, L.P. (2011). Podatky na spozhyvannya yak osnovna byudzheto tvoryuyucha skladova stabilizatsiyi derzhavnykh finansiv [Taxes on consumption as the main budget-forming component of public finances stabilization]. Visnyk SumNAU. Seriya "Ekonomika i menedzhment" – Bulletin of the Sumy State University. Series "Economics and Management", 5/2, 11-17 [in Ukrainian].
5. Payankov, T.M. (2009). Reformuvannya PDV v umovakh ekonomichnoyi kryzy [Reforming VAT in the conditions of the economic crisis]. Ekonomist – Economist, 1, 49-51 [in Ukrainian].

6. Melamed, M.Ya. (2005). Valovyy vnutrishniy produkt Ukrayiny ta yoho podatkovyy potentsial [Gross domestic product of Ukraine and its tax potential]. Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny – Bulletin of the National Bank of Ukraine, 6, 18-27 [in Ukrainian].
7. Melamed, M.Ya. (2005). Valovyy vnutrishniy produkt Ukrayiny ta yoho podatkovyy potentsial [Gross domestic product of Ukraine and its tax potential]. Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny – Bulletin of the National Bank of Ukraine, 5, 24-33 [in Ukrainian].
8. Korotkevich, O.V. (2015). Yedynnyy podatok:formuvannya ta vplyv na dokhody byudzhetu Ukrayiny [Single Tax: Formation and Influence on Revenues of the Budget of Ukraine]. Zhurnal "Investytsiyi: praktyka ta dosvid" – Journal "Investments: Practice and Experience".-2015.-No. 21.- P. 39-44.
9. Natsional'ni rakhunky Ukrayiny za 2010-2015 rr., Statystychnyy shchorichnyk Ukrayiny za 2010-2015 rr. [National accounts of Ukraine for 2010-2015, Statistical yearbook of Ukraine for 2010-2015]. (n.d.) [in Ukrainian].
10. Balitska, V.V. (2007). Kapital pidpryyemstv Ukrayiny: tendentsiyi, priorytety [Capital of Ukrainian enterprises: trends, priorities]. K.: In-t ekon. and predicting [in Ukrainian].
11. Natsional'ni rakhunky Ukrayiny za 2010-2015 rr., Diyal'nist' pidpryyemstv — sub'yektiv pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti za 2005-2015 rr. [National accounts of Ukraine for 2006-2015, Activity of enterprises — subjects of entrepreneurial activity for 2005-2015]. (n.d.) [in Ukrainian].
12. Melamed, M.Ya. (2005). Valovyy vnutrishniy produkt Ukrayiny ta yoho podatkovyy potentsial [Gross domestic product of Ukraine and its tax potential]. Visnyk Natsional'noho banku Ukrayiny – Bulletin of the National Bank of Ukraine, 6, 18-27 [in Ukrainian].
13. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi sluzhby statystyky Ukrayiny [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). www.ukrstat.gov.ua. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].
14. Ofitsiyyny sayt Derzhavnoyi fiskal'noyi sluzhby Ukrayiny [Official site of the State Fiscal Service of Ukraine Electronic resource]. (n.d.). <http://sfs.gov.ua>. Retrieved from: <http://sfs.gov.ua>. [in Ukrainian].
15. Ofitsiyyny sayt Instytutu byudzhetu ta sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen [Official site of the Institute of Budget and Socio-Economic Researches]. (n.d.). www.ibser.org.ua. Retrieved from: <http://www.ibser.org.ua>. [in Ukrainian].
16. Ukaz Prezydenta Ukrayiny vid 23.06.2004 r. № 671/2004 “Pro nevidkladni zakhody shchodo pidvyshchennya efektyvnosti spravlyannya podatku na dodanu vartist” [Decree of the President of Ukraine "On urgent measures to improve the efficiency of collection of value added tax" from June 23, 2004, № 671/2004]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=671%2F2004>. [in Ukrainian].
17. Dodatky do Zakonu Ukrayiny "Pro derzhavnyy byudzhnet Ukrayiny" na 2009 r., 2010 r., 2011 r., 2012 r., 2013 r., 2014r., 2015 r. [Annexes to the Law of Ukraine "On the State Budget of Ukraine" for 2009, 2010, 2011, 2012, 2013, 2014, 2015]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](http://zakon3.rada.gov.ua). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/835-17-> [in Ukrainian].
18. Volkanov, V.D. (2006). Mekhanizm spravlyannya podatku na dodanu vartist' v Ukrayini [The mechanism for collecting value added tax in Ukraine]. Extended abstract of candidate's thesis [in Ukrainian].

Одержано 20.02.2018 р.

Ципліцька О.О.

СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ: ВИКОРИСТАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

У статті розкрито особливості та наслідки проведення соціальної політики в країнах ЄС, що переважно брали за основу модель соціальної політики О. ф. Бісмарка. Визначено, що в ході проведення ряду реформ, які відповідали різним цілям національних економік, у моделях соціальної політики країн Європи утворилися суттєві розбіжності, обумовлені соціально-економічними, інституціональними та територіально-адміністративними чинниками. За таких умов отримати для України взірць моделі системи соціального забезпечення неможливо. Проте окремі заходи, стратегії та інструменти можуть бути успішно використані для їх реалізації в Україні.

Ключові слова: соціальна політика, модернізація національної економіки, модель соціальної політики, Європейський Союз, соціальна держава.

Постановка проблеми. Успіх реформування економіки передбачає, що цей процес відбувається у тандемі із соціальною та політичною сферами, які мають відповідати новітнім умовам господарювання. Тож поряд із модернізацією економічних та політичних відносин потребує модернізації соціальна політика держави, базисом якої виступає економіка, яка виведена із «тіні», має низький рівень корупції, стійкі державні та суспільні інститути.

Соціальна політика України вже рухається у напрямку європейських стандартів, однак реформи враховують й специфіку розвитку національної економіки, яка потребує подальшої лібералізації та модернізації.

Тривалий шлях у формуванні сучасної соціальної політики пройшли країни Європейського Союзу. Вихідною моделлю для багатьох країн стала модель соціальної політики Отто фон Бісмарка, яка ґрунтувалася на засадах обов'язковості соціального страхування, принципах паритетності розподілу страхового навантаження між працівниками та роботодавцями. Втім, розходження векторів у соціально-економічному розвитку європейських країн внесли в неї почасти кардинальні зміни, що було зумовлене інституціональними, політичними, історико-культурними та економічними причинами. Досвід країн ЄС, особливо тих, хто ввійшов до Союзу нещодавно, може стати орієнтиром у майбутніх стратегічних пріоритетах соціальної політики України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Принципи формування соціальної політики відповідно до умов ринкової економіки, зокрема, у трансформаційних економіках почали досліджуватися ще у 1990-х – початку 2000-х роках в працях С.О. Войтовича, який проаналізував зв'язок соціальних інститутів із формою власності та характером влади; Є. Головахи та Н. Паніної, які зосередили увагу на становленні нових соціальних інститутів в українському суспільстві; О. Беленка, що розглянув еволюцію системоутворюючих інститутів українського суспільства; Н.А. Балтачєвої, праці якої присвячені проблемам формування соціальної політики в Україні та багатьох інших. На сучасному етапі дослідженнями напрямів реформування соціальної політики в Україні та її адаптації до європейських стандартів займаються такі учені як М. Кремер, Б. Пальє, В.А. Скуратівський, В.П. Трощинський, І.А. Чекан тощо. В їх роботах проаналізовано існуючі проблеми соціальної політики, їх інституціональне, соціально-економічне та політичне підґрунтя, а також визначена необхідність зміни чинного законодавства під стандарти Європейського Союзу.

Виділення раніше невирішених частин загальної проблеми. Разом з тим, досліджень, в яких детально були б розглянуті моделі соціальної політики країн ЄС та які з них можуть стати повністю або частково еталоном для реформування вітчизняної системи соціального захисту населення, небагато. Крім того, слід зважати, що беручи за основу модель соціальної економіки Отто фон Бісмарка, кожна країна ЄС визначила свій шлях соціально-економічного розвитку, який найкращим чином адаптований до їх інституціонального середовища та потреб

© Ципліцька Олена Олександрівна, к.е.н., доцент, кафедра економічної теорії та міжнародної економіки, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, тел.: 0503948424, email: o.liakhovetz@gmail.com

національної економіки. Тож дане дослідження присвячене аналізу ступеня диференціації європейських моделей системи соціального захисту в залежності від історико-політичних та соціально-економічних факторів їх розвитку та визначенню тих елементів цих моделей, які можуть бути успішно використані в Україні.

Формулювання цілей статті. Метою статті є узагальнення досвіду та моделей соціальної політики країн Європейського Союзу та використання їх для визначення подальших напрямів соціальних реформ, орієнтованих на підтримку модернізації національної економіки.

Опис основного матеріалу дослідження. Соціальна політика в кожній державі представляє собою один з ключових інститутів національної економіки, спрямований на підтримку та забезпечення відповідних соціальних умов існування людини в даному суспільстві. Потреба у соціальній політиці як суспільному інституті викликана необхідністю «упорядкування тієї сфери суспільного життя людей, яка стосується їх становища у соціальній структурі, відносин між ними як представниками різних класів, націй, професійно-кваліфікаційних та інших соціальних груп» [5, с. 7].

Модель соціальної політики в Україні через трансформаційну кризу все ще не набула остаточної ідеологічної форми, оскільки за весь період незалежності держави була спрямована переважно на забезпечення необхідної суми надходжень до бюджету, фондів соціального страхування та пенсійного фонду, що відчували постійний дефіцит коштів. В той же час за використання зваженого підходу до формування соціальних гарантій соціальна політика має значний потенціал у вирішенні основних суспільних завдань країни. Він має засновуватися на виборі основних функціональних цілей такої політики. Критерії такого вибору є здебільшого соціально-економічними та інституціональними і ґрунтуються на потребах економіки, орієнтованих на досягнення європейських стандартів, на зближення векторів соціально-економічного розвитку національної та успішних зарубіжних економік.

За офіційними даними Держкомстату [1], сума заробітної плати в Україні за 2016 рік склала 877276 млн грн, що майже на 100 млн грн більше, ніж у 2015 році. В той же час за I півріччя 2017 року вона становила 536242 млн грн, що потенційно забезпечує перевищення заробітної плати у 2017 р. рівня 2016 р. в номінальному вираженні. При цьому сума надходження єдиного внеску за 2016 рік склала 131826,8 млн грн, що на 53863,1 млн грн менше,

ніж у 2015 році. За I півріччя 2017 року сума надходжень становить 84318,1 млн грн. При цьому наявний дохід за I півріччя 2017 року збільшився на 18,8% порівняно з I півріччям 2016 року і склав 769395 млн грн.

Аналіз показників трудових доходів та відрахувань свідчить про зростання перших у номінальному та реальному вираженні. Разом з тим, єдиний внесок до фондів соціального страхування має тенденцію до скорочення. Переважно це обумовлено зниженням ставки у 2016 році до 22%.

Стандарти Європейської соціальної хартії вимагають, щоб рівень мінімальної зарплати становив не менше, ніж 2,5 прожиткових мінімуми, а співвідношення мінімальної та середньої зарплат повинно складати не нижче, ніж 1:3 [6]. Якщо брати до уваги збільшення мінімальної заробітної плати у 2017 році з рівня 1600 до 3200 гривень та у 2018 році збільшення до 3723 грн, а встановлення прожиткового мінімуму на рівні 1700 грн, то можна побачити, що вимог все ще не досягнуто – мінімальна заробітна плата складатиме всього 2,19 прожиткових мінімумів. При цьому все ще залишається значною частка населення, що живе на доходи нижче фактичного прожиткового мінімуму: якщо у 2014 році вона складала 16,7%, то у 2015 році 51,9%, а у 2016 році – 51,1%, хоча цифри для законодавчо встановленого прожиткового мінімуму є значно нижчими – у 2015 році – 6,4%, у 2016 році – 3,8%. Квінтільний коефіцієнт диференціації загальних доходів за останні 3 роки не змінювався і становив 1,9 разів, а коефіцієнт фондів (по загальних доходах) – скоротився у 2016 році з 3,2 рази до 3 разів [1].

Середня зарплата по країні становить 7104 грн. станом на 31 грудня 2017 року, що складає у співвідношенні з мінімальною заробітною платою 1:2,22. Власне, з 1 квітня 2015 по 1 грудня 2016 року воно навіть перевищувало 1:3. Однак різке підняття в 2 рази мінімальної заробітної плати з 1 січня 2017 року знову призвело до скорочення пропорції. Втім, можна простежити поступову позитивну динаміку руху в напрямку європейських стандартів соціальної політики.

В табл. 1 продемонстровано темпи приросту номінальних значень прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати та середньомісячної заробітної плати по країні.

Порівняльний аналіз показників у табл. 1 свідчить, що темпи приросту прожиткового мінімуму не відповідають зростанню рівня цін, так само як і мінімальної заробітної плати.

Таблиця 1

Темпи приросту середньорічних показників доходу в Україні, 2015-2018 рр.*

Дата	Темпи приросту порівняно з попереднім періодом, %			
	Прожитковий мінімум	Мінімальна заробітна плата	Середня заробітна плата	Приріст цін
01.09.2015	13	13	16	41.4
01.05.2016	5	5	18	6.6
01.12.2016	10	10	9	6.9
01.01.2017	0	100	16	1.1
01.05.2017	5	0	25	5.1
01.10.2017	0	0	6	5.0
01.12.2017	5	0	–	–
01.01.2018	0	16	–	–

“–” – немає даних

*Розраховано автором на основі [1; 2; 3; 4]

Втім, її підвищення в 2 рази з 1 січня 2017 року дещо виправило ситуацію, однак реальний її розмір залишається досить низьким. Середньомісячна заробітна плата по економіці в номінальному обсязі зростає досить швидкими темпами, співставними із динамікою рівня цін.

Середній індекс реальної заробітної плати в Україні за період 2010-2016 рр. склав лише 102,7%, тобто щорічно реальний її розмір збільшувався в середньому на 2,7%, що є непоганим з погляду середніх темпів щорічного падіння реального ВВП в розмірі 1,53% за період 2010–2016 рр. Цей показник також відповідає темпам зростання заробітної плати в Єврозоні, де починаючи з 2011 року вони склали в середньому 2%, у 2016 році скоротилися до рівня 1,4% на кінець року, а в липні 2017 знову досягли 2% [8].

Моделі соціальної політики країн Європейського Союзу можуть стати основою для перегляду існуючих соціальних гарантій в Україні, і внаслідок їх удосконалення – покращити соціальний захист населення.

Основою соціальної політики для більшості західноєвропейських країн стала модель О. фон Бісмарка, яка трансформувалася та набувала своїх специфічних рис всередині

кожної країни. Визначення напрямку реформ у соціальній політиці країн здійснювалося переважно тим, яка політична сила прийшла до влади. Періодичні зміни урядів соціал-демократів та лібералів обертали реформи від одних цілей до інших. Тому неможливо стверджувати, що системи соціального страхування вже остаточно склалися в цих країнах, вони продовжують трансформуватися в пошуках певної ідеальної для даного суспільства моделі.

Першочерговими причинами, які викликали необхідність проведення соціальних реформ в країнах Західної та Східної Європи, виступали економічні – безробіття та інфляція (Німеччина, Франція, Голландія, Бельгія, Італія), посилення майнової диференціації та незадовільний рівень соціального забезпечення (Швеція, Швейцарія), в деяких країнах (Іспанія) – децентралізація та факт вступу до ЄС, в східноєвропейських державах – трансформаційна криза 1980–90-х років (Чеська Республіка, Словаччина, Угорщина, Польща). У табл. 2 представлено зміст реформ відповідно до проблем, що вирішувалися, та особливості й наслідки їх проведення.

Таблиця 2

Зміст соціальних реформ у європейських країнах

Країна	Зміст реформ	Особливості та наслідки проведення реформ
Збільшення рівня безробіття		
Німеччина	<p><i>Уряд Г.Шредера:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - збільшення соціальних відрахувань з фонду оплати праці; - підвищення соціальних виплат сім'ям з дітьми <p><i>Уряд А.Меркель:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - згортання соціальних програм на користь зниження оподаткування та розвитку бізнесу 	<p>Г.Шредер створив гібрид англосаксонської та скандинавської економіки.</p> <p>А. Меркель слідувала концепції соціального ринкового господарства</p> <p>Л. Ерхарда.</p> <p>Відбулося зростання диференціації доходів після обох реформ</p>

Продовження табл.2

Франція	- державне фінансування пенсій та допомог по безробіттю («професійна солідарність»); - розвиток приватних інститутів соціального страхування; - допомога сім'ям, боротьба із соціальною ізоляцією, медичне обслуговування («національна солідарність»)	Реалізована модель Бісмарка призвела до дуалізації суспільства на дві категорії – тих, хто може розраховувати на щедre соціальне страхування, та тих, для кого передбачені мінімальні соціальні переваги
Голландія	- підтримка створення робочих місць	Завдяки децентралізації та можливості місцевих органів влади втручатися у реформи, вони були успішно реалізовані. Відбулася інтеграція профспілок
Італія	- захист найманих працівників через систему соціального страхування	Реформи реалізовувалися під тиском ЄС Поеднувалися консервативні та модернізовані інструменти політики Більшість проблем залишилася невирішеною
Високі темпи інфляції		
Бельгія	- стримування зростання заробітних плат	Фрагментованість суспільства як причина політичних протистоянь погіршило просування реформ Ситуація виправлена значною девальвацією валюти у 1981 році.
Нерівність у суспільстві, незадовільний рівень соціального забезпечення		
Швеція	- укладено соціальний пакт – узгодження між робітниками та великими корпораціями умов існування бізнесу	Збільшився податковий тиск на великі корпорації Уряд та бізнес спрямовані на підтримку повної зайнятості в економіці
Швейцарія	- підтримка незахищених верств населення (безробітних, людей з особливими потребами та матерів); - надання мінімальної підтримки особам з низькими доходами	В ході реалізації реформ поглибилися конфлікти між політичними партіями та на ґрунті гендерної рівності Завдяки реформам відбувся перехід політичних цілей від компенсаційних до активізаційних Бенефіціарами реформ стали аутсайтери ринку та жінки
Децентралізація та приєднання до ЄС, незрілість системи соціального захисту		
Іспанія	- політика забезпечення доходів (корпоративізм); - державне забезпечення освіти і охорони здоров'я (соціал-демократія); - створення соціальних служб та запровадження соціальної допомоги (лібералізм)	Використовувалися інноваційні інструменти В русі реформ був швидкий прогрес
Трансформаційна криза		
Чеська Республіка, Угорщина Словаччина Польща	- децентралізація управління соціальною системою; - створення триступеневої системи пенсійного забезпечення (із залученням приватної форми); - забезпечення прозорості управління в медичній сфері; - захист малозабезпечених верств населення; - покращення інституційних умов для самореалізації на ринку	Пріоритетом соціальних реформ виступила боротьба з бідністю Неможливість швидкої реалізації реформ через їх здійснення за рахунок найбідніших верств населення Сполучення принципів диференціації та зрівнювання

*Складено автором за джерелом [7]

Таким чином, зміни у принципах та підходах до формування соціальної політики країн ЄС викликані їх економічним становищем, а також такими інституціональними чинниками як характер політичних сил при владі, ступінь втручання держави в економіку, вимоги уряду

ЄС до основних соціально-економічних показників країн-членів, етнічні та територіальні проблеми.

Успішність проведених реформ можна відслідкувати на основі ключових показників статистики зазначених країн (табл. 3).

Таблиця 3

Показники ефективності соціальної політики в країнах ЄС [9]

Країна	Виплати по соціальному захисту, млн євро			% соціальних внесків у загальних доходах			Рівень безробіття, %		
	1991	2000	2015	1991	2000	2015	1991	2000	2015
Німеччина	363079.43	586060.87	847698.39	54.3	56.9	54.6	5.5	7.9	4.6
Франція	266659.99	402573.9	701210.89	42.8	40.4	41.8	8.1	8.6	10.4
Швеція	-	78363.15	128400.28	31.3	13.1	9.4	3.1	5.6	7.4
Австрія	35524.31	58024	99940	36.4	33.4	32.3	3.4	3.9	5.7
Бельгія	42224.86	61447.69	119303.51	-	33.4	36.4	6.4	6.9	8.5
Голандія	72652.24	102543	194122	36.1	38.1	36.7	5.7	3.7	6.9
Італія	225398.54	284009	476111	-	32.1	33.5	8.5	10	11.9
Іспанія	90491.68	123077.1	261288.67	-	5.8	5.5	15.5	11.9	22.1
Швейцарія	34816.2	62030.37	151633.04	38.2	35.7	37.5	1.8	2.7	4.5
Польща	-	35530.27	76821	-	-	41.1	11.9	16.1	7.5
Чехія	-	11618.32	31022.42	-	46.5	40.6	2.3	8.8	5.1
Угорщина	-	9839.91	21835.76	30.4	34	30.1	10.1	6.3	6.8
Словаччина	-	4139.69	13993.82	-	37.2	34.5	12.3	18.9	11.5

“-” – немає даних

З табл. 3 видно, що в усіх країнах виплати по соціальному захисту неухильно зростають протягом 1991–2015 років. Це пояснюється також і зростанням доходів населення та відрахувань на соціальні заходи у номінальному вираженні. Зокрема, якщо взяти до уваги % соціальних внесків у загальних доходах, то він залишається відносно сталим протягом усього періоду дослідження. Суттєве скорочення лише відбулася у Швеції, де цей показник скоротився на 21,9%, у Чехії, Угорщині та Словаччині, де зменшення питомої ваги внесків у доходах склало відповідно 5,9%, 3,9% та 2,7%. У Бельгії відбулося збільшення показника порівняно з 2000 роком на 3%. У решті країн незначні відхилення до 2%. Динаміка рівня безробіття свідчить, що Німеччина, Словаччина, Угорщина та Польща домоглися суттєвого його скорочення. В решті країн відбулося зростання показника порівняно з 1991 роком. Так, у Швейцарії, Швеції та Іспанії, де реформи відбувалися успішно, він збільшився в 2,4-2,5 разів та 1,4 рази відповідно. Більшою мірою це пов'язується із фінансовою кризою, яка негативним чином відбилася на цих країнах.

Якщо звернутися до України, то за своїми стартовими умовами для соціальних реформ вона, звісно, близька до трансформаційних економік. Реструктуризація інститутів добробуту (соціального забезпечення) в цих країнах супроводжувалася появою нових суспільних проблем. Трансформаційна криза підвищила

рівень безробіття, необхідно було вирішувати проблеми фінансування пенсійних виплат, медичного страхування тощо. Реформи розпочалися негайно і вимагали значної структурної перебудови.

З 1960-х по 1980-ті роки соціальні трансферти в цих країнах розподілялися або через центральний бюджет або через утворені соціальні (пенсійні) фонди. Зокрема в Чехословаччині виплати по соціальному страхуванню становили частку державного бюджету, а в Польщі та Угорщині були відокремленими у фонди соціального забезпечення. Незважаючи на численні спроби збільшити перерозподільчі можливості централізованої планової економіки, в кінці 1980-х років система соціального забезпечення в цих країнах дійшла своїх меж за рахунок зовнішнього фінансування, та незадоволеність серед громадян призвела до колапсу системи 9 листопада 1989 року, в день падіння Берлінської Стіни.

В країнах почали проводитись активні реформи, які слідували трьома основним напрямом: 1) компенсація переходу від планової до ринкової економіки; 2) економія коштів за рахунок приватизації; 3) відновлення рівноваги. Ці фази тісно пов'язувалися із специфікою реформ політики соціального захисту. В першу чергу, реформи були проведені в системі пенсійного забезпечення. В країнах були впроваджені триступеневі системи, у тому числі

із залученням приватних пенсійних фондів. Крім того, це включало поступове збільшення ставок відрахувань та пенсійного віку. В сфері медичного забезпечення основними заходами реформ стали перезапуск системи страхування здоров'я, більш прозоре управління та фінансування системи (від оподаткування до відрахувань та від державного бюджету до самостійних фондів) поряд із появою практики приватного медичного страхування. Заходи, спрямовані на соціальний захист малозабезпечених сімей, стали пріоритетом політики, яка передбачала боротьбу з бідністю.

Як видно, ті заходи, до яких Україна вдається лише останніми роками, а саме – реформа пенсійного забезпечення (причому реалізовувала під тиском і наглядом МВФ), впровадження системи медичного страхування, ще остаточно не реалізовані, а відтак – результати цих реформ можна буде оцінити у далекому майбутньому.

Можна зазначити, що просування реформ також здійснюється «по-італійськи» – в ході реформ сполучаються модернізаційні та консервативні інструменти, які не дають необхідного ефекту (жодну з соціальних реформ не можна вважати достатньо успішною або цілком завершеною). Це зумовлено тим, що якщо простежити за докомуністичними та комуністичними передумовами, то очевидним буде те, що саме вони визначали шлях сучасних реформ у цих постсоціалістичних країнах.

40-річний комунізм створив систему формальних і неформальних норм, які створили інституціональні обмеження для впровадження нежиттєздатних політичних рішень. Тож одним з найбільш обґрунтованих шляхів виступала підтримка та підсилення бісмаркіанських принципів соціальної політики.

Напрямок реформ в країнах Центральної та Східної Європи став неоднозначним сполученням принципів диференціації та зрівнювання. Зокрема, в Чеській Республіці пенсії фінансуються за рахунок внесків на соціальне страхування та розраховуються на основі двох сум: 1) базової фіксованої ставки, заснованої на громадянстві; 2) додаткового компонента, пов'язаного з доходами, що враховує професійний статус. Єдина фіксована ставка служить інструментом вирівнювання за рахунок середнього та вищого класів суспільства. В Угорщині більшість медичних послуг включені в пакет обов'язкового медичного страхування, який входить у схему обов'язкового страхування. Внаслідок цього для додаткових приватних медичних послуг залишається мало простору і через це більшість громадян мають однаковий доступ до такого

забезпечення. На думку Я. Корнаї, угорська система медичного забезпечення все ще носить ознаки «ринкового соціалізму». В Польщі виплати по безробіттю фінансуються за рахунок відрахувань на соціальне страхування, але їх сума надається відповідно до фіксованої ставки. Диференційована система соціального забезпечення також існує для фермерів, які застраховані Фондом соціального страхування для фермерів (KRUS) на відміну від інших професій, які страхуються Інститутом соціального страхування (ZUS).

Дизайн соціальних реформ у країнах, що нещодавно стали членами ЄС, був продиктований загальною соціальною політикою Союзу, яка далека від неоліберальних рецептів, пропонувані Вашингтонським консенсусом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Більшість вказаних європейських країн застосовували стратегію Бісмарка в соціальній політиці, однак національні особливості, інституціональні системи, політичні та соціально-економічні процеси скоригували системи соціального захисту таким чином, що розходження в них стали більш помітними, ніж спільність початкової ідеології.

Щодо України, то запроваджені реформи в сфері соціального захисту перетинаються як з реформами, які були реалізовані в трансформаційних економіках, проте це було зроблено, на відміну від України, раніше, швидше й успішніше, так і з реформами західноєвропейських держав.

Серед успішних стратегій, які можна було б перейняти у країн ЄС, можна назвати децентралізацію та залучення у хід проведення реформ місцеві органи влади та самоврядування, а також державно-приватне партнерство у сфері запровадження соціальних програм. В той же час можна визначити заходи, які не забезпечують належного результату або навіть загострюють існуючі проблеми. До таких відносяться – нерівномірність розподілу соціальних пільг та гарантій серед різних категорій населення, заходи, спрямовані на скорочення соціального забезпечення незахищених верств населення без створення дієвої альтернативи.

Подальших досліджень вимагатимуть питання розробки концептуального підходу до використання досвіду найбільш успішних європейських країн шляхом співставлення їх інституціональних умов з вітчизняними. Це допоможе визначити орієнтири соціальних реформ, які слід провести в майбутньому задля підвищення рівня економічного добробуту населення та покращення соціальних стандартів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. Дата звернення: 09.12.2017 р.
2. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України від 28.12.2014 р. №80-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80-19>
3. Про Державний бюджет України на 2016 рік: Закон України від 25.12.2015 р. №928-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/928-19>
4. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від 21.12.2016 р. №1801-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>
5. Реформування соціальної політики в Україні: проблеми та перспективи: навч.-наук. вид. / авт. кол. : В.А. Скуратівський, В.П. Трощинський, П.К. Ситник та ін.; за заг. ред. В.А. Скуратівського, В.П. Трощинського. – К.; Львів: НАДУ, 2012. – 368 с.
6. Чекан І.А. Соціальна політика Європейського Союзу: перспективи та шляхи запровадження в Україні [Електронний ресурс] / І.А. Чекан. Режим доступу: <http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/chekan/5.pdf> (Дата звернення: 07.12.2017)
7. A Long Goodbye to Bismarck? The Politics of Welfare Reforms in Continental Europe / Ed. by Bruno Palier. – Amsterdam, Amsterdam University Press, 2010. – 456 p.
8. Euro Area Wage Growth, 2009-2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tradingeconomics.com/euro-area/wage-growth>. Дата звернення: 09.12.2017 р.
9. Eurostat: Your key to European statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>
10. Kremer M. Doing Good or Doing Better. Developing Policies in a Globalizing World / M. Kremer, P. van Lieshout, R. Went. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2009. – 377 p.

REFERENCES

1. Derzhavna Sluzhba Statystyky Ukrayiny [State Statistical Service of Ukraine] ukrstat.gov.ua. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
2. Pro Derzhavnyy budzhet Ukrayiny na 2015 rik: Zakon Ukrayiny vid 28.12.2014 №80-VIII [On State budget of Ukraine on 2015 year: Law of Ukraine from 28.12.2014 №80-VIII] (n.d.) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80-19> [in Ukrainian].
3. Pro Derzhavnyy budzhet Ukrayiny na 2016 rik: Zakon Ukrayiny vid 25.12.2015 №928-VIII [On State budget of Ukraine on 2016 year: Law of Ukraine from 25.12.2015 №928-VIII] (n.d.) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/928-19> [in Ukrainian].
4. Pro Derzhavnyy budzhet Ukrayiny na 2016 rik: Zakon Ukrayiny vid 25.12.2015 №928-VIII [On State budget of Ukraine on 2016 year: Law of Ukraine from 25.12.2015 №928-VIII] (n.d.) zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/928-19> [in Ukrainian].
5. Skurativskyy V.A., Troshynskyy V.P. et al. (2012). Reformuvannya sotsialnoyi polityky v Ukrayini: problemy ta perspektyvy [Reforming of social policy of Ukraine: problems and perspectives]. – Kyiv, Lviv : NADU [in Ukrainian].
6. Chekan I.A. (2017). Sotsialna polityka Evropeyskogo Soyuzu: perspektyvy ta shliahy zaprovadzhennia v Ukrayini [Social policy of the European Union: perspectives and ways of implementation in Ukraine]. Retrieved from: <http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/chekan/5.pdf> [in Ukrainian].
7. Palier Bruno (Ed.). (2010). A Long Goodbye to Bismarck? The Politics of Welfare Reforms in Continental Europe. – Amsterdam, Amsterdam University Press.
8. Euro Area Wage Growth, 2009-2017 (n.d.). Retrieved from: <https://tradingeconomics.com/euro-area/wage-growth>
9. Eurostat: Your key to European statistics. Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>
10. Kremer M., P. van Lieshout, and Went R. (2009). Doing Good or Doing Better. Developing Policies in a Globalizing World. – Amsterdam: Amsterdam University Press.

Одержано 13.03.2018 р.

Черленяк І.І., Курей О.А.

ДУАЛЬНІСТЬ СМИСЛОВОЇ ПЛАТФОРМИ ТЕХНОЛОГІЇ ДІЛОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

У статті досліджені основи змістового наповнення категорії «ділове адміністрування» у фокусі викликів розвитку фірми в турбулентних ринкових умовах на основі визначених та чітко сформульованих технологічних підходів менеджменту та економічної теорії. Окреслені шляхи визначення і використання теоретичних концепцій, моделей, підходів (шкіл) менеджменту та інструментів і технологій оптимального управління відповідно до змісту економічних механізмів функціонування акторів ринку для досягнення успіху у формуванні технології бізнес-адміністрування.

Ключові слова: ділове адміністрування, економічна теорія, стратегічний менеджмент, теорія фірми, діловий процес.

Постановка проблеми. В умовах зростання кількості фірм-виробників і торгових фірм, зростання різноманітності «основних» товарів, величезної кількості товарів-субститутів та товарів-комплементів смаки й уподобання споживачів можуть доволі різко змінюватися, що призводить до турбулентності ділового середовища за параметрами «конкуренція – попит». Внаслідок існування перманентної змагальної ситуації серед компаній-конкурентів за технологічне оновлення продуктової складової та виробничого потенціалу фірм, виникає турбуленція ділового середовища за параметрами «постачання – життєвий цикл товару – життєвий цикл технології виробництва – збут». При цьому політичні, соціальні, природно-кліматичні та інші зміни також стають джерелами турбулентності. В цьому зв'язку актуальним видається дослідження новітніх концепцій, технік і технологій керівництва фірмами в сучасних умовах ринкової турбуленції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання реалізації ефективного адміністративного менеджменту в ринкових умовах, особливості аналізу «вузьких місць» функціонування систем адміністративного менеджменту фірм, принципи побудови ефективної системи виробництва та бізнесу аналізуються в працях багатьох закордонних та вітчизняних вчених, а саме: в роботах Ф.Тейлора, А.Файоля,

М.Вебера, І.Ансофа, Й.А.Шумпетера, В.Баумоля, П.Друкера, В.Тітяєва, А.Бухвалова, С.Велешука, А.Герберта, В.Катькало, М.Портера, Р.Рамелта, М.Сторчевого та багатьох інших. В роботах з адміністративного менеджменту розглядають, насамперед спосіб управління фірмою. Проте, розглядаючи питання стандартів управління організаціями, ми помічаємо, що адміністративний менеджмент як набір заздалегідь заготовлених алгоритмів вирішення організаційних проблем розвитку фірм є недостатньо ефективним в умовах турбуленції ринкового середовища та біфуркації викликів і ризиків.

Роботи експертів з бізнесу (підприємництва) присвячені, насамперед, напрямку та доцільності діяльності фірми. Так, Р.Каплан [1;2] розглядає Business Performance Management (BPM) як цілісний, процесно-орієнтований підхід до прийняття управлінських рішень шляхом об'єднання власників, менеджерів, персоналу і зовнішніх контрагентів в рамках загальноого інтегрованого середовища управління. Концепція Balanced Scorecard (BSC) як комплексна управлінсько-облікова система досліджується в роботах Н.Козак і А.Коробкова [3;4], проблеми розробки прийомів бізнесадміністрування на підприємстві та основні функції сучасного бізнесадміністрування – в роботі І.Крупельницької [5]. Співвідношення категорій «менеджмент» та «бізнесадміністрування» аналізується в роботі Т.Світличної [6]. Проте в літературі недостатньо уваги приділено смисловій основі концепції бізнесадміністрування, на основі якої можна швидко розвивати адаптивні до ситуації комплексні технології, що здатні інтегрувати різнопланові інструменти для досягнення ефектів оптимального управління та самоуправління розвитком фірми та бізнесу.

Формулювання цілей статті. Стаття покликана дослідити основи змістового наповнення категорії «ділове адміністрування» у

© **Черленяк Іван Іванович**, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри бізнесадміністрування, маркетингу та менеджменту, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: 0993019642, email: ivan.cherlenjak@uzhnu.edu.ua

Курей Оксана Андріївна, к.е.н., доцент кафедри бізнесадміністрування, маркетингу та менеджменту, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: 0502171408, email: oksana.kurei@uzhnu.edu.ua

фокусі викликів розвитку фірми в турбулентних ринкових умовах на основі визначених та чітко сформульованих технологічних підходів менеджменту та економічної теорії у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості.

Опис основного матеріалу дослідження. Для фірм провідними факторами впливу близькодії зовнішнього середовища та ринкового оточення є поведінка споживачів, зміна уподобань споживачів, конкурентна стратегія інших фірм. В загальному вигляді ця дилема балансу зовнішньоорганізаційних та внутрішньоорганізаційних відносин для фірм частково розв'язується в моделі п'яти сил конкуренції М.Портера, яка досить адекватно описувала ситуацію на зламі ХХ і ХХІ століть. Модель Портера не втратила своєї орієнтувальної ролі й сьогодні, але зростання турбуленції економічного розвитку ХХІ століття вимагає вносити корективи на базі системної моделі менеджменту. На основі системної парадигми менеджменту можливо розглядати сумісно проблеми оптимального управління, проблеми економічних і правових механізмів та регуляторів еволюції фірми як комплексне питання мікроекономічної динаміки, структурно-функціональної адаптації фірми та генерування альтернатив релевантних стратегій фірми. Власне це і складає зміст завдань ділового адміністрування.

Ділове адміністрування ґрунтується на системі принципів формування організаційних структур управління. Такими принципами є:

1) принцип єдності мети – передбачає наявність чітко сформульованої мети або цілей фірми (підприємства);

2) принцип первинності функцій і вторинності структури – побудова організаційної структури повинна базуватися на виявленні складу та змісту функцій управління;

3) принцип функціональної завершеності підрозділів апарату управління – коло завдань для кожного структурного підрозділу має бути чітко орієнтоване на досягнення мети управління з відповідної функції.

4) принцип простоти організаційної структури: чим простіше, тим чіткіше побудована структура управління, тим легше персоналу зрозуміти та пристосуватися до цієї форми управління й активно брати участь у реалізації цілей. Крім того, кількість ланок і рівнів управління повинні бути мінімальними;

5) принцип єдності керівництва – працівник повинен одержувати накази лише від одного начальника. Це необхідна умова єдності дій, координації зусиль;

6) принцип оптимальної норми керованості – кількість підлеглих, які підлягають одному

працівнику, повинна бути обмеженою. Норма керованості визначається характером роботи керівника та відносинами керівників і підлеглих;

7) принцип зворотного зв'язку – завдяки цьому принципу забезпечується можливість здійснення постійного контролю за наслідками функціонування системи та створюються умови для її використання.

Перераховані принципи побудови організаційних структур управління взаємопов'язані та взаємообумовлені. Кожний із них має самостійне значення, але тільки загальне їх використання забезпечує ефективність використання технології ділового адміністрування.

Для досягнення успіху у формуванні технології бізнес-адміністрування потрібно розглядати теоретичні концепції, моделі, підходи (школи) менеджменту та інструменти й технології оптимального управління відповідно до змісту економічних механізмів функціонування тріади держава – національне господарство – суспільство. В ринкових економіках еволюціонує поведінка та становище популяцій фірм і становище галузей, а також еволюціонує становище національної економіки на основі балансування механізмів самоорганізації та організації. В нормальних умовах фірма «розраховує» план-завдання своєї поведінки, виходячи з раціональних очікувань передумов повільної зміни параметрів макроекономічного тренду та поведінки держави і політики суспільства.

Для ефективного ділового адміністрування також необхідні знання, навички й компетенції у двох базових форматах реагування на проблеми викликів управлінської практики та викликів змін економічної реальності:

1) організація керування-управління-адміністрування персоналом та ресурсами фірми у визначеному характером завдань фірми масштабі;

2) організація структури-функції-поведінки фірми як кібернетично залежної екосистеми економічного середовища із рухомими межами та змінними цілями, завданнями й можливостями.

Якщо першу проблему розв'язують насамперед концепції, моделі та підходи менеджменту, то другу – теорії та концепції фірми. Власне і сама теорія фірми розвивалася на кількох смислових платформах: класичної й неокласичної економічної теорії; виробничого менеджменту й теорії організації; теорії інститутів; стратегічного управління [7]. При цьому з точки зору технології ділового адміністрування, менеджмент та економічна теорія мають певні відмінності, які полягають у такому:

1) економічна теорія – позитивна наука, яка пояснює поведінку економічних агентів, а менеджмент – наука прикладна, основне завдання якої – практичне керівництво організацією для досягнення поставленої мети у визначених часових рамках;

2) на відміну від економічної теорії, що спирається на власну методологію аналізу раціональної поведінки й конкуренції, класичний менеджмент не має своєї позитивної теорії поведінки організації: він запозичує ідеї й концепції з різних суспільно-наукових дисциплін. Як наслідок в методології менеджменту існує велика різноманітність «логік обґрунтування», які часто навіть досить важко співставити одну з одною;

3) менеджмент складається з різних розділів, спрямованих на вирішення різноманітних завдань: загальний менеджмент, стратегічний, управління виробництвом, персоналом та ін., – і кожен розділ менеджменту пов'язаний із економічною теорією по-своєму. Майже всі розділи менеджменту мають певний зв'язок з економічною теорією фірми в тому сенсі, що вона може використовуватися для вирішення конкретних завдань загального менеджменту, управління персоналом, управління поставками тощо [8]. Як правило теоретики менеджменту конструюють власні концепції, аналогічні економічним концепціям, але більше орієнтовані на вирішення ситуаційних практичних проблем. Однак іноді нові концепції в менеджменті стають таким успішним застосуванням трансформованих економічних ідей, що при цьому формулюється нове евристичне знання, корисне для імплементації в економічну теорію. І саме на стику цих двох відмінних форматів «розрахунку» дій фірми як колективного економічного агента виникають компоненти технології ділового адміністрування.

Стосовно економічного формату зауважимо, що проблема розширення масштабів виробництва фірм завжди була важливою в діловій практиці та економічній науці. Сучасний український бізнес «інтелектуально» знаходиться на етапі початкового капіталізму епохи А.Сміта, який обмежував зростання масштабів фірми масштабами самого ринку, на якому вона функціонує і розвинув концепцію мінімально ефективного розміру фірми, що визначався середнім обсягом виробництва при нормальних технологічних умовах. Концепція стала основою для пояснення відмінностей у рівнях галузевої концентрації на основі неокласичної концепції фірми.

Таким чином, в економічному форматі первинною формою розподілу праці та спеціалізації стала «вільна економічно» фірма як

«безструктурна» інституціональна одиниця ринкової економіки. Розвиваючи це розуміння фірми, послідовник А.Сміта А.Маршал [9] аргументував значимість машинного виробництва як стимулу бурхливого розвитку фірми та ввів поняття «організації виробництва» як особливого фактору, що забезпечував зростання продуктивності праці. Розмір організації пояснювався економією на масштабі, а створення великомасштабних організаційних утворень (через внутрішнє зростання, злиття, поглинання, створення картелів) – намаганням досягти такої економії.

Наступним кроком після з'ясування важливості практики та концепції організації виробництва стала концепція поступального управління виробництвом та іншими аспектами діяльності фірми як структурованої «одиниці економіки». Увага на управлінській структурі різноманітних форм бізнесу зумовила перехід від теоретичного аналізу «конструкції» фірми в бік науки про управління, а це, у свою чергу, обумовило виділення специфічної риси фірми – підприємницьких здібностей як ресурсу виробництва. Цей напрямок пізніше був розвинутий А.Й.Шумпетером у концепції підприємницької фірми.

Як рання концепція фірми Сміта, так і більш пізня Маршала залишалися статичними, а це означало, що з аналізу випускався такий важливий ресурс господарювання, як час. Ні ціни, ні нецінові фактори ринку не розглядалися в динаміці. Вперше певні уявлення про динамічність поведінки фірми згадує Хікс [10] в рамках концепції очікуваних цін: фірма може змінювати свої виробничі та збутові плани, в тому числі і залежно від зміни своїх очікувань. При цьому метою фірми стає максимізація прибутку при обмеженні витрат на виробництво.

Досконала конкуренція на ринку, де функціонує велика кількість фірм, у неокласичній теорії зазнала певних метаморфоз. З'явилось поняття «недосконалої конкуренції» (Дж.Робінсон) [11], яке описувало ситуацію існування конкуренції навіть при наявності у фірм певної ринкової влади і впливу. Таким чином встановлювалася множинна ринкова рівновага при множинності рівноважних ринкових цін, а поведінка фірми виводилася в багатомірне середовище з багатьма варіантами конкурентної поведінки – регулюванням транспортних витрат, рівня якості продукції, особливостей клієнтського обслуговування, строків кредиту, репутації фірми тощо.

Згодом замість поняття недосконалої конкуренції з'являється поняття монополістичної конкуренції (Е.Чемберлін) [12], яке заклало основи для захисту в подальшому картельної

практики, оскільки монополістична конкуренція передбачала, що при невеликій кількості фірм на ринку кожна з них усвідомлює свою залежність від поведінки інших, взаємний вплив своїх дій на обрання ціни та обсягів виробництва, а тому кожен агент самостійно обирає обсяг і ціну, які максимізують сукупний галузевий прибуток.

Фірма-монополіст стала центральним гравцем і в іншого представника неокласичної теорії – Й.Шумпетера [13], який розробив концепцію «підприємницької фірми» – особливого економічного агента, що конкурує посередництвом запровадження нових товарів, нових технологій, нових джерел сировини або нових типів організації, максимізуючи прибуток.

В.Баумоль [14;15] відійшов від імперативу максимізації прибутку як основної мети функціонування фірми, основну роль відводячи менеджерам, що прагнуть максимізувати виручку, а за твердженням Р.Марріса [16] метою менеджерів стала максимізація темпів зростання фірми, оскільки прибуток є величиною, яку важко «стратегічно оцінити» як результат зусиль менеджменту, тоді як зростання обсягів продажів є більш очевидним результатом діяльності менеджменту фірми.

Таким чином, технологічні (класичні та неокласичні) теорії визначали фірму як виробничу одиницю (або одиницю торгівлі), що перетворює обмежені ресурси на продукт з метою максимізації прибутку. Зазначені теорії ототожнюють фірму й підприємця, визначають фірму своєрідною «чорною скринькою», формальною конструкцією, власні риси якої не є об'єктом економічних досліджень. Підприємець може діяти безпосередньо, а може організувати фірму, яка, таким чином, є організаційно-правовою формою його існування як суб'єкта підприємницької діяльності. Фірма в цьому разі є інструментом, за допомогою якого підприємець веде бізнес. Його використовують, коли можна реалізувати переваги фірми, серед яких: підвищення продуктивності праці завдяки її розподілу, спеціалізації та кооперації в межах фірми; економія на масштабі виробництва, що стимулює створення великих фірм; можливість акумуляції ресурсів для великого виробництва; забезпечення управління.

Зазначені переваги фірми є й чинниками її існування, і чинниками, що визначають її межі. Згідно з технологічними теоріями, фірма є невід'ємною частиною ринку, елементом його структури.

Закладені класиками та неокласиками основи теорії фірми та аналізу еволюції первинних цивілізованих форм організації виробництва, стали фундаментом для подальшого пояснення

механізму функціонування фірми в рамках інституціональної концепції, яка намагається «всебічно» охарактеризувати фірму як фундаментальну одиницю ділового процесу та компонент.

Інституціональні теорії фірми (Р.Коуз, О.Уільямсон, О.Харт, С.Гроссман, Дж.Мур) протиставляють фірму ринку, розглядаючи фірму як систему довгострокових контрактів, а ринок – як взаємовідносини короткострокового характеру. Фірма є засобом мінімізації підприємцем витрат цінного (ринкового) механізму координації, за допомогою якого підприємець долає ринкову невизначеність.

З нового боку розглядає природу фірми економічна теорія організацій, або економіка організацій (Ф.Найт, Ч.Барнар, Г.Саймон, Д.Марч, К.Менар, К.Ерроу). Фірму трактують як «фундаментальну» одиницю прийняття рішень, одиницю координації, яка разом із ринком є складовою ринкової економіки. Фірма також, поряд з ринковим механізмом координації (або додатково до нього), забезпечує алокацію ресурсів за власними правилами. У межах фірми існує два механізми: контракти і команди, які діють у певній комбінації. Одночасно фірма як організація, тобто соціальне утворення, що складається з людей, діяльність яких координується для досягнення загальної мети, перестає бути для економічної теорії «чорною скринькою», стає об'єктом дослідження, що обумовлено потребами вивчення процедури координації поза ринком.

Серед найбільш придатних для компонування складових технологій ділового адміністрування відомих концепцій, розроблених у сфері стратегічного управління і пов'язаних із питаннями, на які відповідає економічна теорія фірми – природа, межі, діяльність, цілі та структура фірми – варто назвати теорію позиціонування М.Портера, ресурсну концепцію фірми, стратегічну теорію фірми, концепцію динамічних здібностей (переваг), концепцію знань і теорію відкритих інновацій.

Стратегічне управління є процесом прийняття ключових рішень про діяльність фірми: обрання виду діяльності, якою буде займатися фірма, і конкурентної стратегії, що дозволить отримати прибуток. Стратегічний менеджмент як самостійна наука почав розвиватися в 1950-х рр. у вигляді концепцій «довгострокового планування», а потім «стратегічного планування», що відображали спробу спланувати напрямок розвитку вже існуючої великої організації [17]. Пізніше аналітики почали розробляти термінологію і мову для аналізу того, чим саме повинна займатися організація – яку продукцію

вона повинна випускати, на які ринки виходити і т.д. Значний внесок у цей аналіз зробили І.Ансофф та експерти відомих консалтингових компаній. І.Ансофф обговорював внутрішню структуру компанії в термінах «відповідальність», «центр прибутку», «економія від масштабу», проте його аналіз був більш загальним і менш глибоким, ніж підхід, пізніше розроблений в рамках економічної теорії фірми.

Важливою для становлення компонент технології бізнес-адміністрування стала робота історика бізнесу А.Чандлера [8], який розробив питання внутрішньої структури організації, необхідної для реалізації тієї чи іншої продуктової стратегії.

Терміни й концепції економічної теорії, а саме – теорії організації промисловості, вперше в стратегічному менеджменті використав М.Портер в рамках теорії позиціонування. Його вагомими здобутками стали концепція п'яти сил конкуренції, які впливають на прибуток фірми, зважаючи на які фірма повинна обирати позицію в галузі, та визначення трьох типів стратегій, які спиралися на концепції економічної науки. Портер запропонував вважати завданням стратегічного менеджменту визначення «позиції» фірми в галузі, яка дозволить їй отримати конкурентну перевагу і збільшити свій прибуток. Не прагнучи визначити межі фірми і її структуру, Портер через формулювання стратегії абсолютної переваги у витратах розпочав обговорення горизонтальних кордонів фірми, хоча джерела переваги у витратах розумілися ним значно ширше, ніж проста економія від масштабу [18, с. 62-118]. Таким чином, хоча в теорії М.Портера певним чином зачіпалася частина дилеми інтеграції, частина проблеми внутрішньої структури, у ній був відсутній аналіз ідеї теорії контрактів.

Акцент не на ринку продуктів, а на ринку ресурсів фірми був зроблений у сформованому в кінці 1980-х років ресурсному підході до вивчення джерел стійких конкурентних переваг [19]. Він містив обґрунтування тези про неоднорідність ресурсів, якими володіють фірми. Тому останні при обранні конкурентної стратегії виходять із конкретних (доступних або власних) ресурсів. Крім того, тільки рідкісні й цінні ресурси (технологія, працівники, місце розташування, бренд та ін.), що не можуть бути відтворені конкурентами, можна використовувати для отримання прибутку вище середнього у довгостроковому періоді [20;21]. Іншим важливим елементом ресурсного підходу стала ідея «спроможності», або «компетенції», організації, що полягає в певній комбінації ресурсів, людей, організаційних структур, знань,

яка дозволяє цій організації робити те, на що не здатні інші організації [22].

В цілому ресурсний підхід можна розглядати як теорію фірми, що пропонує нове пояснення причин існування фірми як можливість і потребу формувати автономію від факторів опору діяльності фірми: фірма може створювати унікальні комбінації ресурсів, які не можуть бути відтворені за допомогою ринкових трансакцій іншими фірмами [23].

Розробку «цілком» стратегічної теорії фірми вперше запропонував Р.Рамелт [24]. Увага в цій теорії була зосереджена на різномірності ресурсів та відносній обмеженості можливостей фірми спрогнозувати успішність власної комбінації належних їй ресурсів. Для подолання цієї обмеженості Рамелт запропонував формальну мікроекономічну модель галузевої рівноваги, в якій у виробничу функцію включена змінна різномірності фірми, а результат її діяльності є імовірнісним. З цієї моделі Рамелт зробив висновок, що в умовах неоднозначності фірми вважатимуть за краще не входити в галузь, де є усталені лідери і де не зрозуміло, як і коли можна буде досягти порівнянних із ними витрат і якості [8].

Тут необхідно зазначити, що теоретично будь-яка комбінація ресурсів фірми може виявитися унікальною для поточної ринкової ситуації, надаючи фірмі перевагу перед усіма конкурентами, але в довгостроковій перспективі дана перевага втрачається через намагання конкурентів перевершити її, копіювання й недобросовісну конкуренцію та затребування ринком продукту іншого типу через зміни технології й попит. Тому для збереження конкурентних переваг видається найбільш важливою здатність постійно відтворювати все нові й нові ефективні комбінації ресурсів.

Для обґрунтування цього твердження у 1990-х рр. Д.Тісом, Г.Пізано і Е.Шуен була запропонована ще одна версія ресурсного підходу – концепція динамічних здібностей (переваг), тобто вміння постійно створювати нові ефективні комбінації матеріальних і нематеріальних ресурсів [25].

До особливостей концепції варто віднести:

- акцент на факторі підприємницьких здібностей (розпізнавання нових можливостей бізнесу і отримання від них економічної вигоди), зосереджуючись на головній для нашої епохи тенденції до постійного оновлення знань;

- пояснення й передбачення успіхів і невдач фірми унікальною комбінацією в її методології можливостей еволюційної теорії, теорії трансакційних витрат, концепцій організаційного навчання і неявного знання;

– розкриття нового механізму конкурентних переваг, характерного для інноваційної економіки, – заснованого не тільки на наявних у фірми неявних знаннях (її ключових стратегічних активах), але, перш за все, на її здібностях отримання економічної вигоди зі знань як активів [26].

Відмінність між ресурсним підходом і концепцією динамічних здібностей полягає в тому, що ресурсний підхід більш статичний, цінність ресурсів у ньому створюється екзогенними чинниками. Концепція динамічних здібностей розглядає конкуренцію як процес, цінність ресурсів створюється всередині компанії, а рента має тимчасовий характер і зникає в міру того, як конкуренти встигають скопіювати інновації фірми [23].

Концепція динамічних здібностей таким чином може враховувати ефекти планування, координування та саморефлексії при еволюції ресурсно-компетенційного комплексу фірми. Така можливість стає основою якісного росту технології ділового адміністрування.

Одним із висновків, який впливає із концепції динамічних здібностей для економічної теорії фірми, є той, що в кінцевому рахунку одним із найбільш цінних ресурсів для фірми є адміністратор бізнесу і топ-менеджмент, оскільки саме вони володіють динамічними здібностями вищого порядку, необхідними для вчасного оновлення конфігурації всіх інших ресурсів [27]. Чим більш досконаліми динамічними здібностями володіє фірма, тим ефективніші рішення інтеграційних та диверсифікаційних дилем (проблем) будуть знайдені.

Роль адміністрування бізнесу багатогранна: з одного боку адміністрування бізнесу повинно забезпечувати стабільність функціонування, а з другого боку намагатися стимулювати еволюцію (зміну) динамічних ресурсів. Цю суперечливу роль балансу стабільності бізнесу та потреби в безперервних змінах намагаються алгоритмізувати в концепції знань фірми. Прихильники концепції знань розуміють фірму не тільки як набір певних ресурсів, але і як колективні знання та вміння, що формуються під час розвитку фірми та зникають у випадку припинення її існування. В економічній теорії подібний погляд на фірму як на «пул нематеріальних ресурсів» висловила Е.Пенроуз [28]. Пізніше Р.Нельсон і С.Вінтер запропонували цілу еволюційну теорію, поклавши в її основу концепцію «рутин» як здібностей фірми [29].

Концепція знань була запропонована на початку 1990-х років кількома авторами незалежно один від одного [30]. Так, І.Нонака

підкреслив роль фірми як механізму зберігання і передачі неявного знання, Б.Когут і У.Зандер [31] висловили думку про те, що існування фірми і рішення про її межі обумовлювалося проблемою зберігання і передачі неявного організаційного знання. Н.Фосс запропонував компетентнісну теорію фірми, яка пояснює існування фірми наявністю унікальних компетенцій підприємця. Останній може надавати свої послуги через встановлення договірних відносин, а може створити фірму [32, с.136]. Ще однією версією концепції знань став підхід Р.Гранта, який виходив із припущення про те, що основне призначення фірми полягає не у зберіганні знань, а в створенні умов для розкриття і застосування індивідуальних знань її працівників [33].

Концепція знань, зосереджена на проблемі створення або збереження знань як найважливішого неявного ресурсу, який важко скопіювати і який може бути основою конкурентних переваг, знайшла своє продовження в концепції закритих інновацій і теорії відкритих інновацій. Перша передбачає максимальну вертикальну інтеграцію, що концентрує весь інноваційний процес всередині фірми і запобігає втечі знань за її межі. Друга, сформульована Г.Чезборо [34;35], з'явилася у відповідь на те, що компанії стали все частіше розкривати свої інноваційні процеси і запрошувати до участі в них незалежних партнерів та розробників. Власне відбулася зміна розуміння формату масштабів фірми: продукування знань, навіть, більше того, виробництво й покрокову матеріалізацію знань включили до масштабів виробництва й до ресурсів фірми, тобто в масштаби фірми.

Відповідно до теорії відкритих інновацій, коли співвідношення втрат від вертикальної інтеграції і виграву від контролю ноу-хау не на користь розширенню меж фірми, необхідно перейти до системи відкритої технології. При цьому основний інноватор виконує центральну функцію в загальному процесі й отримує винагороду за свою роботу через патент, ліцензію, будь-які послуги або інший спосіб монетизації створюваної цінності, а решту роботи виконують незалежні інноваційні фірми, які розвивають на базі даної технології свої приватні продукти й послуги. Основний інноватор може розробити базову технологію і передати її незалежним інноваторам, а може придбати розробки незалежних інноваторів та інтегрувати їх у свої продукти.

Отже, концепції знань і відкритих інновацій додають важливі блоки до економічної теорії фірми, що допомагають аналізувати високотехнологічні галузі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Оптимальне управління бізнесом та її особливу змістовну грань – ділове адміністрування не можна трактувати, будувати, оснащувати інженерно-технологічними засобами в рамках окремо взятих підходів класичного менеджменту. Це ж стосується й окремо взятих концепцій і моделей економічної теорії. Ділове адміністрування повинно здійснюватися на комплексній смисловій базі, яка дозволяє враховувати динаміку факторів, що впливають на вибір поведінки фірми та її керівників. Менеджмент фірми, який здійснює ділове адміністрування, повинен вміти забезпечити реалізацію аспектів місії фірми навіть у швидкозмінних умовах конкурентного середовища та соціально-політичної ситуації. З цієї метою технологія ділового адміністрування передбачає конструювання ділового процесу фірми на фундаменті стандартів якості організації, управління, виконання (виробництва) операцій, який ґрунтується на особливих підходах сполучення гнучкості та цілеспрямованості. Тобто, на сучасному етапі розвитку бізнесу та економіки навіть поточний діловий процес має мати стратегічну проєкцію. Це вимагає нових динамічних стандартів управління та адміністрування. Їх можна ідентифікувати як адміністративні регламенти або регламенти ділового-адміністрування. Ці регламенти передбачають виконання осмислених відповідно до суті проблемної ситуації, апробованих та узгоджених із власниками альтернатив реагування та альтернатив ланцюга операцій і набору інструментів пошуку оптимального розв'язку проблемних ситуацій. Технологія ділового адміністрування повинна комплексно враховувати дуальність динаміки бізнесу. Діловий процес є неперервним, але структура ділового процесу суперечлива. Ця

структура, з одного боку, безперервна та «мілкозерниста». З другого боку, структура ділового процесу «крупнозерниста», функціонально-структурована – це сукупність технологічних, ресурсних і т.д. компонент фірми і послідовність етапів перетворень сировини та комплектуючих у кінцевий продукт-товар, що в цілому і складають зміст діяльності добротної законотворчої фірми.

Для успішного керування фірмою ми завжди сумісно повинні «розв'язувати» складність підтримки безперервності та складність структурування й самоорганізації (складність структуризації, якщо використати концепт Гідденса). Тому не можна обмежуватися однією управлінською концепцією, одним підходом менеджменту при здійсненні технологічних прийомів ділового адміністрування: необхідно розвивати спеціальну технологію бізнес-адміністрування. Для успішного адміністрування ділового процесу фірми потрібно застосовувати різні концепції оптимального управління. В найбільш широкому розумінні саме концепт оптимального управління та самоуправління охоплює основні грані існування менеджменту як суми теорій, практик і підходів. Ця сума створює технологію ділового адміністрування як процес-функцію пошуку альтернатив оптимальної організації фірми та її діяльності і стратегії формування конкурентних переваг.

Зважаючи на такі результати, потребує подальшого уточнення та змістовного наповнення технологія ділового адміністрування, виражена у конкретних управлінських регламентах та спрямована на вирішення типових задач менеджменту у різних сферах діяльності з урахуванням вимог оптимізації бізнесу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Каплан Р.С. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2003. – 320 с.
2. Каплан Р.С. Стратегические карты. Трансформация нематериальных активов в материальные результаты / Роберт С. Каплан, Дейвид П. Нортон. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. – 354 с.
3. Козак Н. Сбалансированная система оценочных индикаторов как инструмент управления бизнесом [Електронний ресурс] / Н.Козак. – Режим доступу: <http://www.management.com.ua>
4. Коробков А. The Balanced Scorecard – новые возможности для эффективного управления [Електронний ресурс] / А.Коробков. – Режим доступу: <http://www.bsc.com.ua>
5. Крупельницька І.Г. Теоретичні аспекти бізнес-адміністрування як складової системи управління підприємством / І.Г.Крупельницька, Т.В.Євась, О.А.Жукова // Приазовський економічний вісник. – 2017. – Вип.3(03). – С.50-53
6. Світлична Т.І. Теоретичні аспекти бізнес-адміністрування та його зв'язку із управлінням ризиками діяльності підприємства / Т.І.Світлична // Молодий вчений. – 2014, листопад. – № 11(14). – С.101-104
7. Бухвалов А.В. Дискусия о стратегической теории фирмы / Бухвалов А.В. // Российский журнал менеджмента. – 2010. – Т. 8, № 1. – С. 3-4.
8. Сторчевой М.А. Теория фирмы и стратегический менеджмент [Електронний ресурс] / М.А.Сторчевой. – Режим доступу: <http://institutiones.com/theories/2142-teoriya-firmy-i-strategicheskiy-menedzhment.html>

9. Маршалл А. Принципы экономической науки: [в 3-х томах] / А.Маршалл; пер. с англ. – М.: Издательская группа «Прогресс», 1993.
10. Хикс Дж.Р. Стоимость и капитал / Джон Р.Хикс. – Москва: Прогресс, 1988. – 190 с.
11. Робинсон Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции / Дж.Робинсон; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1986. – 471 с.
12. Чемберлин Э. Теория монополистической конкуренции: (Реориентация теории стоимости) / Э.Чемберлин; пер. с англ. – М.: Экономика, 1996. – 349 с.
13. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер; предисл. В.С.Автономова. – М.: ЭКСМО, 2007. – 864 с.
14. Baumol W. On the Theory of Oligopoly / W.Baumol // *Economica*. – 1958. – №25. – P. 187-198.
15. Baumol W. On the Theory of the Expansion of the Firm / W.Baumol // *American Economic Review*. – 1962. – №52. – P. 1078-1087.
16. Marris R. The Economic Theory of Managerial Capitalism / R.Marris. – London, 1966. – P. 249-263.
17. Бухвалов А.В. Эволюция теории фирмы и ее значение для исследований менеджмента / А.В.Бухвалов, В.С.Катъкало // *Российский журнал менеджмента*. – 2005. – Т. 3, № 1. – С. 75-84.
18. Porter M.E. Competitive Advantage / M.E. Porter. – N.Y.: Free Press, 1985. – 658 p.
19. Wernerfelt B. The Resource-Based View of the Firm / B.Wernerfelt // *Strategic Management Journal*. – 1984. – Vol. 5, №2. – P.171-180.
20. Barney J.B. Strategic Factor Markets: Expectations, Luck and Business Strategy / J.B.Barney // *Management Science*. – 1986. – Vol. 32, №10. – P.1231-1241.
21. Dierickx I. Asset Stock Accumulation and Sustainability of Competitive Advantage / I.Dierickx, K. Cool // *Management Science*. – 1989. – Vol. 35, №12. – P.1504-1511.
22. Prahalad C.K. The Core Competence of the Corporation / C.K.Prahalad, G.Hamel // *Harvard Business Review*. – 1990. – Vol. 68, №3. – P.79-91.
23. Катъкало В.С. Эволюция теории стратегического управления: монография / В.С.Катъкало. – СПб.: Издат. дом С.-Петербургского гос. ун-та, 2006. – 548 с.
24. Rumelt R.P. Towards a Strategic Theory of the Firm / R.P.Rumelt; R. Lamb (ed.) // *Competitive Strategic Management*. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984. – P.556-570
25. Teece D.J. Firm Capabilities, Resources, and the Concept of Strategy / D.J.Teece, G.Pisano, A.Shuen // *Center for Research in Management. CCC Working Paper*. – University of California, Berkeley, 1990. – №90-8. – P.509-533
26. Катъкало В.С. Эволюция теории стратегического управления / В.С.Катъкало. – 2-е изд. – СПб.: Изд-во «Высшая школа менеджмента»; Издат. дом СПб Гос. ун-та, 2008. – 548 с.
27. Сторчевой М.А. Некоторые сомнения в концепции динамических способностей / М.А.Сторчевой // *Вестник С.-Петербургского ун-та*. – 2006. – Вып. 4. – С.176-183.
28. Penrose E.T. The Theory of the Growth of the Firm / E.T.Penrose. – N.Y.: Wiley, 1959. – 304 p.
29. Nelson R. An Evolutionary Theory of Economic Change / R.Nelson, S.Winter. – Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1982. – 437 p.
30. Nonaka I. The Knowledge-Creating Company / I.Nonaka // *Harvard Business Review*. – 1991. – Vol. 69, №6. – P. 96-104.
31. Kogut B. Knowledge of the Firm, Combinative Capabilities, and the Replication of Technology / B.Kogut, U.Zander // *Organization Science*. – 1992. – Vol. 3, №3. – P.383-397.
32. Foss N. Theories of the Firm: Contractual and Competence Perspectives / N. Foss // *Journal of Evolutionary Economics*. – 1993. – Vol. 3, №2. – P.127-144.
33. Grant R.M. Toward a Knowledge-Based Theory of the Firm / R.M.Grant // *Strategic Management Journal*. – 1996. – Vol. 17. Winter Special Issue. – P.109-122.
34. Chesbrough H.W. Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology / H.W.Chesbrough. – Boston, MA: Harvard Business School Press, 2003. – 272 p.
35. Chesbrough H.W. Open Business Models: How to Thrive in the New Innovation Landscape / H.W.Chesbrough. – Boston, MA: Harvard Business School Press, 2006. – 224 p.

REFERENCES

1. Kaplan, R.S., Norton, D.P. (2003) Sbalansirovannaja sistema pokazatelej. Ot strategii k dejstvuju [Balanced Scorecard. From Strategy to Action]. – Moskva: ZAO «Olimp-Biznes» [in Russian]
2. Kaplan, R.S., Norton, D.P. (2004) Strategicheskie karty. Transformacija nematerial'nyh aktivov v material'nye rezul'taty [Strategic Maps. Transformation of Intangible Assets Into Tangible Results] . – Moskva: ZAO «Olimp-Biznes» [in Russian]
3. Kozak, H. Sbalansirovannaja sistema ocenocnyh indikatorov kak instrument upravlenija biznesom [Balanced System of Evaluation Indicators as a Tool for Business Management] Retrieved from <http://www.management.com.ua> [in Russian]
4. Korobkov, A. The Balanced Scorecard – novye vozmozhnosti dlja jeffektivnogo upravlenija [The Balanced Scorecard – New Opportunities for the Effective Management] Retrieved from <http://www.bsc.com.ua> [in Russian]

5. Krupel'nyc'ka, I.G., Jevas', T.V., Zhukova, O.A. (2017) Teoretychni aspekty biznes-administruvannja jak skladovoi' systemy upravlinnja pidprijemstvom [Theoretical Aspects of Business Administration and its Relation to Enterprise Activity Risk Management] Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk, 3(03), 50-53 [in Ukrainian]
6. Svitlychna, T.I. (2014) Teoretychni aspekty biznes-administruvannja ta jogo zv'jazku iz upravlinnjam ryzykamy dijial'nosti pidprijemstva [Theoretical Aspects of Business Administration as a Component of Management System of the Enterprise] Molodyj vchenyj, 11(14), 101-104 [in Ukrainian]
7. Bukhvalov, A.V. (2010) Diskussiya o strategicheskoy teorii firmy [A Discussion About the Strategic Theory of the Firm] Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta, 1, 3-4 [in Russian]
8. Storchevoy, M.A. Teoriya firmy i strategicheskij menedzhment [A Theory of the Firm and Strategic Management] Retrieved from <http://instituciones.com/theories/2142-teoriya-firmy-i-strategicheskij-menedzhment.html> [in Russian].
9. Marshall, A. (1993) Printsipy ekonomicheskoy nauki [Principles of Political Economy]. – Moskva: Izdatelskaya gruppа «Progress» [in Russian].
10. Khiks, Dzh.R. (1988) Stoimost i kapital [Value and Capital]. – Moskva: Progress [in Russian].
11. Robinson, Dzh. (1986) Ekonomicheskaya teoriya nesovershennoy konkurentsii [The Economics of Imperfect Competition]. – Moskva: Progress [in Russian].
12. Chamberlin, E. (1996) Teoriya monopolisticheskoy konkurentsii: (Reorientatsiya teorii stoimosti) [Theory of Monopolistic Competition (The Reorientation of the Theory of Value)]. – Moskva: Ekonomika [in Russian].
13. Shumpeter, Y. (2007) Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya [The Theory of Economic Development. Capitalism, Socialism, and Democracy]. – Moskva: EKSMO [in Russian].
14. Baumol, W. (1958) On the Theory of Oligopoly. *Economica*, 25, 187-198 [in English].
15. Baumol, W. (1962) On the Theory of the Expansion of the Firm. *American Economic Review*, 52, 1078-1087 [in English].
16. Marris, R. (1966) The Economic Theory of Managerial Capitalism. London, 249-263 [in English].
17. Bukhvalov, A.V., Katkalo, V.S. (2005) Evolyutsiya teorii firmy i ee znachenie dlya issledovaniy menedzhmenta [The Evolution of the Theory of the Firm and its Implications for Management Research] Rossiyskiy zhurnal menedzhmenta, 1, 75-84 [in Russian].
18. Porter, M.E. (1985) Competitive Advantage. New York: Free Press [in English].
19. Wernerfelt, B. (1984) The Resource-Based View of the Firm. *Strategic Management Journal*, 2, 171-180 [in English].
20. Barney, J.B. (1986) Strategic Factor Markets: Expectations, Luck and Business Strategy. *Management Science*, 10, 1231-1241 [in English].
21. Dierickx, I., Cool, K. (1989) Asset Stock Accumulation and Sustainability of Competitive Advantage. *Management Science*, 12, 1504-1511 [in English].
22. Prahalad, C.K., Hamel, G. (1990) The Core Competence of the Corporation. *Harvard Business Review*, 3, 79-91 [in English].
23. Katkalo, V.S. (2006) Evolyutsiya teorii strategicheskogo upravleniya: monografiya [The Evolution of the Theory of Strategic Management: Monograph] Sankt-Peterburg: Izdat. dom S.-Peterburgskogo gos. un-ta [in Russian].
24. Rumelt, R.P. (1984) Towards a Strategic Theory of the Firm. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall [in English].
25. Teece, D.J., Pisano, G., Shuen, A. (1990) Firm Capabilities, Resources, and the Concept of Strategy. Center for Research in Management. CCC Working Paper. Berkeley, University of California, 90-8, 509-533 [in English].
26. Katkalo, B.S. (2008) Evolyutsiya teorii strategicheskogo upravleniya [The Evolution of the Theory of Strategic Management] (2nd ed.) Sankt-Peterburg: Izd-vo «Vysshaya shkola menedzhmenta»; Izdat. dom SPb Gos. un-ta [in Russian].
27. Storchevoy, M.A. (2006) Nekotorye somneniya v kontseptsii dinamicheskikh sposobnostey [Some Doubts About the Concept of the Dynamic Capabilities] *Vestnik S.-Peterburgskogo un-ta*, 4, 176-183 [in Russian].
28. Penrose, E.T. (1959) The Theory of the Growth of the Firm. New York: Wiley [in English].
29. Nelson, R. (1982) An Evolutionary Theory of Economic Change. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press [in English].
30. Nonaka, I. (1991) The Knowledge-Creating Company. *Harvard Business Review*, 6, 96-104 [in English].
31. Kogut, B., Zander, U. (1992) Knowledge of the Firm, Combinative Capabilities, and the Replication of Technology. *Organization Science*, 3, 383-397 [in English].
32. Foss, N. (1993) Theories of the Firm: Contractual and Competence Perspectives *Journal of Evolutionary Economics*, 2, 127-144 [in English].
33. Grant, R.M. (1996) Toward a Knowledge-Based Theory of the Firm *Strategic Management Journal*, 17, 109-122 [in English].
34. Chesbrough, H.W. (2003) Open Innovation: The New Imperative for Creating and Profiting from Technology. – Boston, MA: Harvard Business School Press [in English].
35. Chesbrough, H.W. (2006) Open Business Models: How to Thrive in the New Innovation Landscape. – Boston, MA: Harvard Business School Press [in English].

Чичкало-Кондрацька І.Б., Власюк А.О., Кондрацька Д.С.

ПРІОРИТЕТИ РЕАЛІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ЗВТ+ З ЄС

У статті розкрито сутність національних економічних інтересів України в умовах поглиблення взаємовідносин з ЄС. Проведено аналіз сучасного стану торгівельного співробітництва України з країнами Європейського Союзу. Виділені особливості і проблеми торгівельної діяльності після введення в дію ЗВТ+, які перешкоджають ефективній співпраці та негативно впливають на реалізацію національних економічних інтересів України. Сформовано основні пріоритетні напрями підвищення рівня реалізації національних економічних інтересів України в умовах дії ЗВТ+.

Ключові слова: національні економічні інтереси, пріоритети, торгівля, ЗВТ+, експорт, Європейський Союз.

Постановка проблеми. Актуальність теми даної роботи полягає в тому, що сучасна ситуація у світі характеризується багатьма взаємопов'язаними процесами, що прямо або опосередковано впливають на стан української держави та суспільства. Україна обрала курс євроінтеграції. Нещодавно вступила в силу Зона вільної торгівлі, що впливає на економічну ситуацію в країні та забезпечення національних економічних інтересів (НЕІ).

Сучасні тенденції світового розвитку ставлять перед Україною нові завдання та потребують від неї активної участі в їх вирішенні. У зв'язку з цим великого значення набуває дослідження забезпечення національних економічних інтересів України в умовах євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти даної проблеми досліджували такі науковці: Базилевич В.Д., Барановський О.І., Бандурка О.М., Варналій З.С., Василик О.Д., Глембоцький Д.О., Зубок М.І., Єрмошенко М.М., Капустін Н.П., Левчук О.В., Мельник С.І., Мунтян В.І., Новикова О.Ф., Олейников Є.А., Онищенко В.О., Павлюк Т.І., Римаренко Ю.І., Стрельбицька Л.М., Сухоруков А.І. та інші. Зокрема Варналій З.С., Онищенко С.В. [1] та Мельник С.І. [2] у своїх працях приділяють увагу

змісту поняття «національні економічні інтереси» та їх класифікації; Глембоцький Д.О. [3] розглядає поняття «національний інтерес» у контексті подальшого розвитку країни; Левчук О.В. [4] вивчає питання реформування національних економічних інтересів України в умовах глобалізації, Онищенко В.О. [5] досліджує теоретичні та практичні аспекти забезпечення національних економічних інтересів України; Павлюк Т.І. [6] обґрунтовує взаємозв'язок національних економічних інтересів із засадами макроекономічної політики.

Виокремлення невирішених раніше частин проблеми. Але не достатньо висвітленими залишаються особливості та проблеми забезпечення національних економічних інтересів України в контексті дії Угоди про асоціацію з ЄС і, зокрема, Поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є вивчення стану торгівельного співробітництва України та ЄС, виділення позитивних наслідків і проблем та визначення пріоритетних напрямів реалізації національних економічних інтересів нашої країни в умовах дії ЗВТ+ з Європейським Союзом.

Опис основного матеріалу дослідження. З методологічної точки зору принциповим є визначення сутності національних економічних інтересів як об'єктивно існуючої економічної категорії. Економічні інтереси – це суспільна форма прояву і розвитку економічних потреб. Деякі науковці, розглядаючи економічні інтереси у взаємозв'язку з виробничими відносинами, розуміють під ними вигоду, яка реалізується суб'єктом в процесі господарської діяльності [2]. На думку інших фахівців, національні економічні інтереси слід розглядати, з одного боку, як поверхневі прояви дії об'єктивних економічних законів в економічному житті, з

© Чичкало-Кондрацька Ірина Борисівна, д.е.н., професор, завідувач кафедри міжнародної економіки та маркетингу, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава, тел.: 0953052058, email: chichkalo.irina@gmail.com

Власюк Анастасія Олегівна, студентка, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава, email: nastya96vlas@gmail.com

Кондрацька Дарія Сергіївна, студентка, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, м. Полтава, email: daria.kondratska@gmail.com

іншого – як об'єктивну необхідність усунення (пом'якшення) загроз економічній безпеці [5].

Пріоритетним напрямом державотворення кожної країни є забезпечення національних інтересів. Із набуттям незалежності Україна активно долучилась до міжнародних процесів, зокрема й економічних. Відповідно, для забезпечення національних пріоритетів в економічній сфері виникла необхідність у формуванні цілісної категорії «національні економічні інтереси».

Вперше поняття національних інтересів на території України, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. Також у статті 6 даного Закону визначено пріоритети національних інтересів, серед яких: створення конкурентоспроможної, соціально-орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку тощо. У ст. 8 цього ж Закону визначено основні напрями державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері, серед яких, зокрема, посилення участі України у міжнародному поділі праці, розвиток експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізація участі в міжнародних економічних та фінансових організаціях [7].

Таким чином, національні економічні інтереси – це сукупність об'єктивних економічних потреб незалежної країни, задоволення яких забезпечує ефективне функціонування та сталий розвиток її економічної систем та економіки загалом. Хоча в згаданому законі і не наведено перелік національних економічних інтересів, їх можна сформулювати, проаналізувавши наведені в ньому напрями державної політики з питань національної безпеки в економічній сфері. Однак доцільно розмежовувати пріоритетні напрями реалізації національних економічних інтересів і державної політики в економічній сфері: останнє поняття є вужчим від першого і має формуватися виключно відповідно і задля забезпечення виконання НЕІ.

З підписанням та ратифікацією у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та ЄС почалося її тимчасове застосування, і побудова відносини між сторонами у новому форматі політичної асоціації та економічної інтеграції. Укладення Угоди про асоціацію формує договірно-правову основу співробітництва

України та ЄС на середньострокову перспективу [8].

Важливим елементом Угоди про асоціацію між Україною та ЄС є положення про створення Поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. ЗВТ+ спрямована на надання Україні можливостей для модернізації її торговельних відносин та економічного розвитку. Інструментами для цього є відкриття ринків шляхом поступового скасування митних тарифів, надання безмитного доступу в рамках квот, скасування митних бар'єрів, скасування бюрократії та невинуватених бар'єрів, а також масштабна гармонізація українських законів, норм та стандартів з тими, що діють в ЄС у різних секторах, які прямо або опосередковано пов'язані з торгівлею. ЗВТ+ є також частиною ширшої політики ЄС, спрямованої на встановлення стабільних і сприятливих сусідських стосунків шляхом зміцнення економічних зв'язків.

На думку фахівців, результатами запровадження ЗВТ+ між Україною та ЄС стануть тісна економічна інтеграція, створення практично таких же умов для торгівлі між Україною та ЄС, що мають місце у торгівлі всередині Союзу, покращення інвестиційного клімату та прозорі правила ведення бізнесу в Україні, підвищення безпечності та якості товарів, зниження цін для українських споживачів, можливість доступу українських підприємств не тільки на ринки ЄС, а й на ринки третіх країн у зв'язку з переходом на прийняті в усьому світі стандарти [9]. Але, на нашу думку, такі прогнози є занадто оптимістичними, і вплив дії ПВЗВТ на реалізацію національних економічних інтересів України є неоднозначним.

Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС повноцінно почала діяти з 1 січня 2016 р. Тому доцільно проаналізувати торговельну співпрацю України з країнами ЄС до та після повномасштабного започаткування ЗВТ+.

Експорт товарів з України до ЄС склав 9,36 млрд. дол. США за I півріччя 2017 р., що на 22,8% більше, ніж за аналогічний період 2016 р. Але, порівнюючи з періодом січень–липень 2013 р., експорт товарів з України до ЄС впав на 7% [10]. Отже, Україна до створення Зони вільної торгівлі більше продавала товарів до ЄС, ніж зараз. Хоча, якщо розглядати структуру зовнішньої торгівлі України, то можна зробити висновок, що частка як експорту до ЄС так і імпорту звідти значно зросла, але, на жаль, більшістю через скорочення торгівлі з іншими країнами. Також за I півріччя 2017 р. у порівнянні з аналогічним періодом 2016 р. відбулося збільшення імпорту з країн ЄС у

грошовому вимірі на 21,3%. Питома вага імпорту з країн ЄС скоротилася на 2,1% та склала 42,3% від загального імпорту.

За даними Державної служби статистики України у першому півріччі 2017 р. зберігалось негативне сальдо торгівлі товарами на користь ЄС (-1307,9 млн дол США), а у порівнянні з аналогічним періодом 2016 р. воно збільшилося на 140,2 млн дол США [10].

Щодо географічної структури, то найбільшими зовнішньоекономічними партнерами України у I півріччі 2017 р. в ЄС були Німеччина (18,3%), Польща (14,6%), Італія (9,6%), Нідерланди (5,9%) Угорщина (5,7%), Франція (5,6%) [11].

Товарна структура експорту України до ЄС залишалась сталою протягом останніх років, незважаючи на несприятливі економічні фактори. Близько третини експорту займає продукція сільського господарства та харчової промисловості, в першу чергу зернові, насіння олійних культур та рослинна олія. На другому місці – експорт чорних металів та виробів із них, на третьому – електричних та механічних машин, переважно електричного обладнання. Щодо товарної структури імпорту з ЄС, то більшу частину займають енергетичні матеріали, машини, апарати і механічні пристрої, електричні машини і устаткування, полімерні матеріали, фармацевтична продукція та інші. Право експорту до ЄС мають вже 288 українських підприємств, зокрема 108 з них експортують на цей ринок харчову продукцію [12].

Як показав аналіз, показник відкритості економіки (питома вага зовнішньоторговельного обороту у ВВП) в Україні значно вище, ніж у ЄС. Хоча потрібно враховувати, що експорт може залежати від імпорту, бо для багатьох товарів, які виробляють на експорт, використовуються імпортні складові (матеріали, деталі, комплектуючі тощо). Україна в цілому має досить відкриту економіку. Це разом з доволі вузьким асортиментом товарів, що експортуються, робить країну вразливою до зовнішніх шоків, таких як світові кризи, нестабільність провідних валют світу, інфляція та інші.

Таким чином, спостерігається тенденція до поглиблення зовнішньоторговельних відносин між Україною та ЄС. Україна поступово виходить на ринки Європейського Союзу. Але треба звернути увагу на низку проблем, які перешкоджають ефективній співпраці та негативно впливають на реалізацію національних економічних інтересів України.

Так, стримуючим фактором у торгівлі з ЄС залишається сертифікація української продукції

відповідно до європейських стандартів і квот на торгівлю деякими товарними групами. Зі створенням ЗВТ+ Україна отримала торговельні преференції – безмитні тарифні квоти для 36-ти видів товарів, а ще за 4-ма видами встановлено додаткові обсяги [12]. Варто глибше вивчити питання раціональності розподілу квот та стимулювання експорту в цілому.

Аналіз показав, що більшість безмитних квот використовуються швидко, а загальні умови не надто привабливі для вітчизняних виробників. Так, у 2016 р. швидко вичерпалися квоти за 11-ма групами товарів [13]. Статистичні дані свідчать про те, що українські виробники повільно нарощують експорт певних товарів, у т.ч. із більшою доданою вартістю. Такі темпи торгівлі дали поштовх до ініціювання збільшення квот. Наприкінці 2016 р. Європейська комісія прийняла пропозицію українських виробників і в травні 2017 р. збільшила квоту на крупи та борошно, овес, кукурудзу, мед, пшеницю, виноградний сік, перероблені томати, ячмінь [13].

Станом на 4 жовтня 2017 р. було вичерпано на 100% імпортні тарифні квоти ЄС на такі українські товари, як: мед, цукор, ячмінна крупа та борошно, перероблені томати, виноградний та яблучний сік, овес, ячмінь, кукурудза, пшениця [14]. На 98% вичерпано квоту на безмитний експорт солоду та пшеничної клейковини. Експерти відзначають, що у порівнянні з 2016 р. процес закриття квот значно прискорився. Але залишається низка товарів, де квоти не вичерпано взагалі: баранина, яловичина, гриби, продукція з обробленого молока тощо [12].

За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі у 2017 р. використовувалися 29 із 40 можливих квот, серед яких і декілька квот, можливості в рамках яких не реалізовувалися у 2016 р. [15]. Стосовно квот, які не використовуються зовсім, то частково це відбувається через те, що в середині країни немає відповідних виробничих можливостей, або через те, що існують інші, більш вигідні для експорту, ринки.

Таким чином слід відзначити, що Зона вільної торгівлі принесла українським виробникам додаткові можливості для експорту, проте її умови не можна назвати ідеальними та надто вигідними для українців. Тому Мінекономрозвитку України ініціює аналіз (форсайт) поглиблення умов торгівлі з Європейським Союзом, зокрема перегляду умов вільної торгівлі, створення митного союзу та інші можливі додаткові механізми.

Слід також відзначити, що дія ЗВТ+ не означає автоматичного покращення доступу на

ринок ЄС, тому певні труднощі з реалізацією вітчизняних товарів пов'язані з їх низькою конкурентоспроможністю на цьому ринку. Так, для виходу на ринок ЄС треба виконати вимоги щодо безпечності продукції харчування, технічні стандарти тощо. Наприклад, молочна продукція майже не експортується в країни ЄС, бо на даний момент стандарти, які встановлені в Україні, дещо нижчі, ніж у країнах ЄС.

Позитивним моментом є зростання кількості підприємств, які готові вийти на європейські ринки, але рівень їх інформованості ще досить низький. Значною проблемою є труднощі з пошуком торгових партнерів в ЄС, що характерно як для малого, так і для великого бізнесу.

На думку деяких фахівців, у довгостроковій перспективі дія ПВЗВТ з ЄС має забезпечити збільшення ВВП України на 0,5% щороку, що спричинить загальне підвищення добробуту громадян на 1,2% на рік [15].

Згідно з наявними статистичними даними, використаними для аналізу торговельних відносин між Україною та ЄС, в даний момент досить важко однозначно виявити, який вплив угода здійснює на реалізацію національних економічних інтересів та економіку країни в цілому. Та, в той самий момент, є можливість виявити покращення або погіршення ситуації.

Отож, ЗВТ+ дала поштовх інтеграції з Європейським законодавством та відкрила додаткові можливості для експорту для багатьох вітчизняних виробників. Проте, на нашу думку, український уряд на даний момент ще недостатньо захищає і просуває інтереси українських виробників на зовнішніх ринках, хоча певні заходи проводяться. Зокрема, в ЄС використовують доступні інструменти захисту внутрішнього ринку, наприклад тарифне регулювання імпорту. Так, рівень митного обкладання імпортової готової продукції в ЄС більший за рівень ставок мита на сировину в 7,7 рази [12]. Це говорить про те, що Україна й надалі залишатиметься в основному в якості постачальника сировини, а не продуктів з високою доданою вартістю. Це негативно впливає на економіку нашої країни, що може надалі перешкоджати ефективній співпраці України та ЄС

23 лютого 2018 р. був представлений урядовий звіт про виконання Угоди про асоціацію. Співставлення виконаних за 2017 р. завдань і раніше затверджених планів свідчить, що минулого року вдалося виконати лише 41% запланованої євроінтеграційної роботи [16]. При цьому Верховна рада виконала свою роботу на 32%, уряд – на 42%, а інші органи влади – на

50%. Зокрема, протягом 2017 р. Україна ухвалила 23 основних євроінтеграційних закони, проте цього явно недостатньо. Ситуація дещо покращилась порівняно з 2016 р., але в низці секторів залишаються значні відставання. Зокрема щодо технічних бар'єрів в торгівлі, то завдання виконані на 59%, санітарних та фіто санітарних заходів – на 33%, митних питань – на 33%, підприємництва – на 62% [16]. До того ж слід врахувати, що у 2017 р. Угода про асоціацію набрала чинності і її виконання стало міжнародним зобов'язанням України. Стовідсоткове виконання планової роботи фіксується лише у фінансовому секторі, а також у секторі освіти та навчання. Такий низький рівень реалізації Угоди про асоціацію, зокрема в сфері торгівлі, однозначно негативно впливає на реалізацію національних економічних інтересів України.

Але в цілому слід зазначити, що Європейський Союз остаточно закріпився як головний торговельний партнер України. Попри загальне зниження показників експорту та імпорту, обсяги торгівлі з ЄС продовжують зростати. Ці зміни в торгівлі показують, що ПВЗВТ справді діє і має багатогранний позитивний вплив на реалізацію національних економічних інтересів України, хоча більшістю поки в перспективі. Зокрема, функціонування зони вільної торгівлі з ЄС має викликати такі позитивні ефекти:

- створення нових робочих місць за рахунок активізації торгівлі;
- зниження цін для споживачів та підвищення якості продукції через посилення конкуренції;
- полегшення доступу до фінансових ресурсів ЄС (кредитів, інвестицій, фінансової допомоги) не лише з боку фінансового сектору України, а і бізнесу, що сприятиме модернізації економіки;
- розвиток транскордонної торгівлі (а відповідно і прикордонних з ЄС регіонів України) завдяки узгодженню українських та європейських стандартів для промислових товарів і сільськогосподарської продукції;
- покращення бізнес-середовища в нашій країні [17] за рахунок узгодження правил щодо державних закупівель, політики конкуренції і прав інтелектуальної власності тощо.

Узагальнюючи результати нашого дослідження, можемо сформулювати основні пріоритетні напрями реалізації національних економічних інтересів України в умовах дії ЗВТ+:

- 1) Повномасштабне виконання положень Угоди про асоціацію, директив та вимог ЄС, що допоможе досягненню тих цілей, які ставилися при запровадженні ПВЗВТ.

2) Забезпечення умов для підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Зі створенням ЗТВ+ кількість імпортованих товарів буде поступово збільшуватися, і є загроза витіснення іноземними товарами вітчизняної продукції з внутрішнього ринку. Щоб не допустити цього, необхідно провести комплекс спільних заходів з боку держави та підприємців з підтримки внутрішнього виробника з метою підвищення конкурентоспроможності національних товарів до рівня європейських виробників, захисту внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту тощо. Також доцільно визначити обсяги і перелік товарної номенклатури критичного імпорту.

3) Проведення раціональної експортної політики України відносно ЄС, беручи до уваги специфічні потреби та вимоги єдиного європейського ринку. Така політика має охоплювати як сировинний напрям (який, на жаль, сьогодні є переважаючим), так і напрям проникнення на ринок ЄС товарів з високим ступенем переробки.

Доцільно провести ретельний аналіз конкурентоспроможності українських товарів і послуг на цьому ринку та визначити пріоритетні сфери та галузі вітчизняної економіки. Необхідно розробити заходи зі сприяння розвитку експортного потенціалу саме цих галузей, в тому числі за рахунок залучення кредитів та прямих інвестицій з країн-членів ЄС, стимулювання експорту, надання державою пільг та допомоги вітчизняним експортерам. Доцільно провести перегляд умов вільної торгівлі з ЄС та ініціювати внесення більш вигідних для України змін, зокрема щодо імпортованих тарифних квот.

Особливу увагу слід приділити розвитку експортного потенціалу високотехнологічної продукції, удосконаленню товарної структури експорту, що враховує отримані від ЄС торговельні преференції і дозволяє максимально використати безмитні тарифні квоти. Крім того, важливого значення набуває розширення експорту послуг, в першу чергу, науково-технічних, міжнародного туризму, експедиційних тощо. Це повинно принести значне збільшення продажів ліцензій на запатентовані технічні рішення і ноу-ау.

4) Досягнення експортно-імпоротної збалансованості, отримання позитивного зовнішньоторгівельного сальдо. При обранні стратегічних напрямів реалізації національних економічних інтересів у зовнішній економічній політиці України перевагу слід надавати поетапному скороченню дефіциту торговельного балансу; розширенню існуючих і пошуку нових європейських ринків збуту, розбудові інфраструктури зовнішньої торгівлі та

вдосконаленню системи митного контролю і тарифного регулювання. Слід поглиблювати співпрацю митних органів України та ЄС з метою спрощення митного оформлення та митних процедур на кордоні за умови впровадження адекватних заходів для недопущення шахрайства та зменшення часу і грошей для митного оформлення.

5) Розвиток міжнародного виробничого і науково-технічного співробітництва з ЄС. Важливим завданням, необхідним для доступу України на ринки ЄС, є активний розвиток інноваційних галузей виробництва: машинобудування, ракетної і літакобудування, електронної і електротехнічної, хімічної, фармацевтичної галузей тощо.

6) Прискорення роботи над гармонізацією українського законодавства з європейськими та міжнародними стандартами відповідно до Угоди про асоціацію. Зокрема: гармонізація законодавства України з регулювання зовнішньоекономічних зв'язків дозволить створити сприятливіше загальне економічне середовище для розвитку економічних зв'язків з ЄС; гармонізація законодавства та процедур у сфері державних закупівель надасть можливість українським підприємствам приймати участь на рівних умовах з європейськими підприємствами у проведенні робіт за державним замовленням, наданні послуг та у проведенні тендерів на рівні ЄС, національному та регіональному рівнях; приведення українського законодавства в багатьох сферах комерційної діяльності у відповідність до вимог ЄС за програмою, визначеною у ЗТВ+, забезпечить поліпшення внутрішнього інвестиційного клімату та перехід до більш прозорих правил ведення бізнесу, які б зробили внутрішнє економічне середовище більш привабливим для іноземних та вітчизняних інвесторів; кращі стандарти охорони здоров'я та безпечності продукції будуть вигідними для українських споживачів, оскільки для них буде гарантована висока якість товарів, що продаються.

7) Раціональне використання позикових коштів і фінансової допомоги ЄС, зокрема для подолання проблем платіжного балансу України, реформування економіки, модернізації виробництва, впровадження енергозберігаючих технологій, розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв. Важливим напрямом також є підвищення ефективності інвестиційних процесів та збільшення потоків прямих іноземних інвестицій з ЄС; стимулювання іноземних інвестицій в пріоритетні для України сфери.

Але, перш за все, слід вирішити проблему успішності внутрішніх економічних реформ в

Україні з метою вдосконалення ринкового середовища, здатного взаємовигідно співпрацювати з ЄС та його державами-членами. Угода про асоціацію має стати для українського уряду «дорожньою картою» щодо проведення реформ. Це потрібно для того, щоб Україна змогла отримати максимальний ефект від ЗВТ+ та, звичайно, ці реформи будуть покращувати загальну ситуацію в країні та сприяти економічному зростанню.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отож, ЗВТ+ дала поштовх інтеграції з Європейським Союзом, стала додатковою можливістю для експорту для багатьох виробників. Однак попри очевидні успіхи, серйозною залишається проблема захисту конкурентоспроможності української економіки.

Проте потенційні переваги європейської інтеграції України перевищують її потенційні ризики. Це переконливо доводить досвід

європейських країн, які зараз входять до складу ЄС. Перспектива співробітництва з ЄС для України є додатковим вагомим стимулом та мотиваційним фактором внутрішніх реформ, цивілізованого врегулювання всіх внутрішніх та зовнішніх неузгодженостей.

Для забезпечення реалізації національних економічних інтересів необхідна структурна перебудова економіки України з пріоритетним розвитком інноваційних галузей, що дозволить підвищити конкурентоспроможність економіки.

Подальшого дослідження потребують основні механізми реалізації національних економічних інтересів у контексті європейського вибору України, зокрема стимулювання розвитку експортного потенціалу відповідно до міжнародних та європейських норм, поступова лібералізація національних ринків з одночасним посиленням захисту окремих національних галузей від іноземної конкуренції.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Варналій З.С. Механізм попередження загроз економічній безпеці України / З.С. Варналій, С.В. Онищенко, О.А. Маслій // Економічний часопис – XXI. – 2016. – № 159 (5–6). – С. 20–24.
2. Мельник С.І. Сутність і класифікація національних економічних інтересів / С.І. Мельник, І.М. Горбан, М.Ю. Цуп // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія економічна. – 2014. – Вип. 1. – С. 57–66.
3. Глембоцький Д.О. Осмислення поняття «національний інтерес» для подальшої реалізації в розвитку країни / О.Д. Глембоцький // Вісник Національної академії державного управління. – 2011. – С. 22–28.
4. Левчук О.В. Актуальні питання реформації національних економічних інтересів України в умовах глобалізації / О.В. Левчук, В.А. Коваленко. // Економіка і суспільство. – 2016. – №2. – С. 61–67.
5. Онищенко В.О. Системний підхід у дослідженні національних економічних інтересів як чинника економічної безпеки держави / В.О. Онищенко, І.Е. Рева // Економіка і регіон. – 2013. – № 4. – С. 3–9.
6. Павлюк Т.І. Національні економічні інтереси / Т.І. Павлюк // Молодий вчений. – 2015. – № 2(2). – С. 209–213.
7. Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р. №964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>
8. Закон України № 1678-VII від 16.09.2014 р. «Про ратифікацію Угоди про асоціацію та її тимчасове застосування»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1678-18/paran2#n2>
9. Створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/>
10. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
11. Показники торгівлі України з ЄС за I півріччя 2017 року ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
12. Використання тарифних квот в рамках ПВЗВТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
13. Мінагро: квоти ЄС на українську агропродукцію збільшуватимуться на 10% в рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/>
14. Роз'яснення переваг поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю (ЗВТ+) між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
15. Торгівля з ЄС в рамках поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mk.gov.ua>
16. Панченко Ю. Асоціація наполовину: звіт про відставання та успіхи євроінтеграції України / Юрій Панченко // Європейська правда. – 23 лютого 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/02/23/7077913/>
17. Поглиблення відносин між ЄС та Україною / За ред. М. Емерсона, В. Мовчан. – К.: Центр європейських політичних досліджень та Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2016. – 255 с.

REFERENCES

1. Varnaliy, Z.S., Onyshchenko, S.V., Masliy, O.A. (2016). Mekhanizm poperedzhennya zahroz ekonomichnyy bezpetsi Ukrainy [Mechanism for preventing threats to Ukraine's economic security]. *Ekonomichnyy chasopys – XXI. – Economic Annals – XXI. – № 159 (5–6).* – pp. 20–24. [in Ukrainian].
2. Mel'nyk, S. I., Horban, I. M., Tsup, M. Yu. (2014). Sutnist' i klasyfikatsiya natsional'nykh ekonomichnykh interesiv [Essence and classification of national economic interests]. *Naukovyy visnyk Lvivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya ekonomichna. – Scientific bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Economical series. – issue 1.* – pp. 57–66. [in Ukrainian].
3. Hlembots'kyi, D.O. (2011). Osmyslennya ponyattya «natsional'nyy interes» dlya podal'shoi realizatsiyi v rozvytku krayiny [Understanding the concept of "national interest" for further implementation in the development of the country]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi derzhavnoho upravlinnya – Bulletin of the National Academy of Public Administration.* – pp. 22–28. [in Ukrainian].
4. Levchuk, O.V., & Kovalenko, V. A. (2016). Aktual'ni pytannya reformatsiyi natsional'nykh ekonomichnykh interesiv Ukrainy v umovakh hlobalizatsiyi [Actual problems of reformation of Ukraine's national economic interests in the conditions of globalization]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economics and Society. – №2.* – pp. 61–67. [in Ukrainian].
5. Onyshchenko, V.O., & Reva, I.E. (2013). Systemnyy pidkhid u doslidzhenni natsional'nykh ekonomichnykh interesiv yak chynnyka ekonomichnoyi bezpeky derzhavy [System approach in the study of national economic interests as a factor in the economic security of the state]. *Ekonomika i rehion – Economy and region . – №4.* – pp. 3–9. [in Ukrainian].
6. Pavlyuk, T.I. (2015). Natsional'ni ekonomichni interesy [National economic interests]. *Molodyy vchenyy – Young scientist. – №2(2).* – pp. 209–213. [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy Pro osnovy natsional'noyi bezpeky Ukrainy [The Law of Ukraine About the Fundamentals of National Security of Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy Pro ratyfikaciju Uhody pro asociaciju ta i'i tymchasove zastosuvannya [The Law of Ukraine About the Ratification of the Association Agreement and its Temporary Application]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1678-18/paran2#n2> [in Ukrainian].
9. Stvorennja zony vil'noi' torhivli mizh Ukrainoju ta JeS [Establishment of a free trade zone between Ukraine and the EU] (n.d.). *kmu.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.kmu.gov.ua> [in Ukrainian].
10. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine] *ukrstat.gov.ua* Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
11. Pokaznyky torhivli Ukrainy z JeS za I pivrichchja 2017 roku JeS [Indicators of Ukraine's trade with the EU in the first half of 2017 in the EU] (2017). *me.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.me.gov.ua> [in Ukrainian].
12. Vykorystannya taryfnyh kvot v ramkah PVZVT [Use of tariff quotas within the framework of the DCFTA] (2017) *me.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.me.gov.ua> [in Ukrainian].
13. Minagro: kvoty JeS na ukrai'ns'ku ahroprodukciju zbil'shuvatymut'sja na 10% v rik [Minagro: EU quotas for Ukrainian agro-products will increase by 10% per year] (n.d.). *ukrinform.ua*. Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua> [in Ukrainian].
14. Roz'jasnennja perevah pohlyblenoi' ta vseosjazhnoi' uhody pro vil'nu torhivlju (ZVT+) mizh Ukrainoju ta JeS [Explaining the benefits of an in-depth and comprehensive Free Trade Agreement (FTA +) between Ukraine and the EU] (n.d.). *me.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.me.gov.ua> [in Ukrainian].
15. Torhivlja z JeS v ramkah pohlyblenoi' ta vseosjazhnoi' uhody pro vil'nu torhivlju [Trade with the EU within the framework of an in-depth and comprehensive free trade agreement] (n.d.). *mk.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.mk.gov.ua> [in Ukrainian].
16. Panchenko Y. (February 23, 2018) Asociacija napolovynu: zvit pro vidstavannja ta uspihy jevrointehracii' Ukrainy [The Association is half: the report on the lagging behind and the successes of the European integration of Ukraine] *Jevropejs'ka Pravda – European truth.* Retrieved from: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/02/23/7077913/> [in Ukrainian].
17. Emerson M. & Movchan V. (Eds.). (2016). Pohlyblennja vidnosyn mizh JeS ta Ukrainoju [Deepening of relations between the EU and Ukraine] – Kiev: Centr jevropejs'kyh politychnyh doslidzhen' ta Instytut ekonomichnyh doslidzhen' ta politychnyh konsul'tacij [in Ukrainian].

Одержано 13.03.2018 р.

Розділ 3

РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).133-136](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).133-136)

УДК 366.1+332

Батьковець Н.О., Батьковець Г.А.

КУПІВЕЛЬНА ПОВЕДІНКА СПОЖИВАЧІВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК РЕГІОНУ

В статті проаналізовано основні чинники формування купівельної поведінки потенційних споживачів, розглянуті базові мотиви прийняття рішення про здійснення купівлі товарів та послуг, проведено оцінку пріоритетних складових загальної моделі купівельної поведінки на основі дослідження демографічних, чинників, рівня платоспроможності населення регіону та обсягів купівлі товарів і послуг. Наведено класифікацію основних психотипів споживачів та їх характеристики.

Ключові слова: *купівельна поведінка, мотив, споживач, потреба, ринок товарів та послуг, регіон, сталий розвиток.*

Постановка проблеми. Сучасний ринок товарів і послуг характеризується високим рівнем інтенсивності виробництва та споживання продукції. Актуальною проблемою сьогодення, як відомо, є пропорційність виробництва відносно споживачів та попиту в цілому.

Ринок товарів та послуг будь-якого регіону характеризується рівнем купівельної поведінки споживачів, яка впливає на збалансований розвиток як галузі, так і регіону в цілому. Споживання різних груп товарів досліджується не лише для формування статистичних показників, але і для визначення пріоритетів у стратегічній імпортно-експортній діяльності, ціновій політиці, політиці розвитку різних секторів економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти з наукової проблематики щодо моделювання купівельної поведінки потенційних споживачів висвітлені в працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, таких як: Акулін Н.Л., Городяненко Г.В., Данчева О.В., Ільїн В.І., Коржун Р.М., Ларина Я.С. та багатьох інших.

В науковій літературі вченими розглядається також купівельна поведінка в контексті соціальної ефективності. Найбільш повно ці

питання висвітлені у працях таких авторів як: Бордачов П.О., Грицанова А.А., Тарасенко В.І.

Проведений аналіз наукових досліджень у сфері вивчення впливу купівельної поведінки потенційних споживачів на збалансований розвиток регіону свідчить про існування полюсних тверджень цього наукового напрямку.

Формулювання цілей статті. Метою написання статті є проведення дослідження формування купівельної поведінки споживачів та впливу динамічних чинників на її моделювання при різних психотипах.

Опис основного матеріалу дослідження. Сталий розвиток регіону – це показник, який відображає всі сфери та напрямки діяльності регіону, включаючи основні вектори національної економіки. Безумовно, що сталий розвиток регіону забезпечується великою та складною соціально-виробничою системою, базовими завданнями якої є подолання кризових явищ [2]. Не останнє місце в цій системі займають і економічні відносини між споживачем, виробником та продавцем товарів і послуг. Ці відносини визначаються купівельною поведінкою та чинниками, що на неї впливають безпосередньо.

Модель купівельної поведінки базується, в першу чергу, на потребах споживачів та можливості їх задовольнити. Безумовно, потреби формуються під впливом багатьох внутрішніх та зовнішніх чинників. В умовах конкурентної взаємодії суб'єктів господарювання, учасники ринку динамічно перерозподіляють його сегменти [7]. При цьому, мова йде як про вертикальний, так і горизонтальний поділ.

© **Батьковець Наталія Олегівна**, к.е.н., доцент, Навчально-науковий інститут підприємництва та перспективних технологій НУ «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: 0673378566, email: Natabatkovets72@gmail.com

Батьковець Галина Андріївна, к.е.н., доцент, Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут, м. Хмельницький, тел.: 0962696053, email: lidabat@ukr.net

Основні чинники, які впливають на купівельну поведінку індивідуального споживача можна поділити на особистісні, набуті та предметні. Особистісні – це така категорія чинників, які визначають (авторизують) особистість споживача. Набуті чинники формуються у споживача в процесі соціальної адаптації до процесів та явищ в суспільстві. Предметні – чинники, що описують чи характеризують певні категорії, які стосуються тої чи іншої продукції.

Відомо, що прийняття потенційним споживачем рішення про купівлю залежить від реальних мотивів [5]. На нашу думку, мотиви купівельної поведінки можна поділити на чотири групи: первинні; індивідуальні; спонтанні; загальні.

Для визначеної категорії споживачів, науковці-економісти намагаються сформувати чіткі моделі купівельної поведінки. Формуючи модель купівельної поведінки певного регіону, необхідно враховувати динаміку попиту і пропозиції на ринку товарів і послуг в розрізі окремих товарних груп та фізіологічні та психологічні потреби споживача через визначення пріоритетності товарів та послуг [9].

При проведенні аналізу купівельної поведінки в основу, на нашу думку, повинні бути закладені наступні показники: 1) демографічна складова регіону; 2) матеріальна складова потенційних споживачів; 3) структура споживання товарів і послуг; 4) динаміка виробництва – (попит-пропозиція; експорт-імпорт) [8].

Відповідно до даних Державної служби статистики у Львівській області загальне скорочення чисельності населення у січні–вересні 2017 року по області становить 2582 особи. Демографічна криза міст та районів області (рис.1.) впливає на розвиток регіону як в економічному контексті, так, на жаль, і в соціальному. Найбільшу питому вагу у цьому показнику займають: м.Львів (–798 осіб), Бродівський район (–309 осіб), Жидачівський район (–464 особи), Самбірський район (–229 осіб), м.Червоноград (–252 особи).

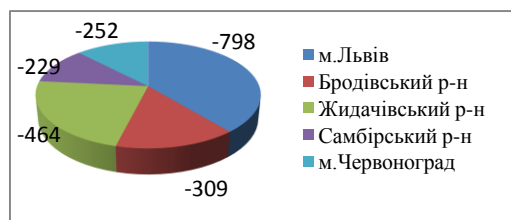

Рис.1. Демографічний рух населення січень–вересень 2017 року [4]

Природний рух населення майже по всіх містах та районах (виключення лише Яворівський район) Львівської області має негативні тенденції, оскільки кількість померлих осіб перевищує показники народжених.

Купівельна поведінка населення визначається не лише демографічними чи економічними складовими. Велику питому вагу у структурі споживчих мотивів до здійснення покупки займає матеріальна складова потенційних споживачів. Як відомо, середньомісячна заробітна плата у 2017 році по Львівській області складає 6616 грн. Якщо розглядати цей показник у відсотках по області, то можна констатувати, що найнижчим цей показник є у Старосамбірському районі (4833 грн), Турківському районі (4892 грн), Буському районі (4888 грн) та м. Трускавець (4548 грн) (рис.2.)

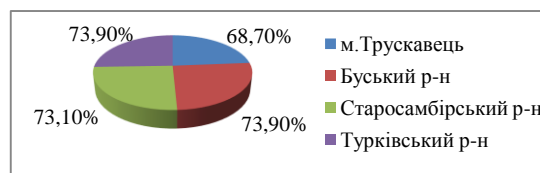

Рис.2. платоспроможність населення у % по області [4]

Платоспроможність населення визначає головні напрямки здійснення покупок, а відтак і рівень задоволення потреб та купівельну поведінку.

Забезпечення сталого розвитку регіону базується на всіх вище проаналізованих факторах. На жаль, доводиться констатувати факт, що мотиви купівлі у пересічних споживачів змінюються, а модель купівельної поведінки визначається, в першу чергу, платоспроможністю населення. Характеристика споживання товарів і послуг у Львівській області населенням у 2017 році свідчить про зміни пріоритетів при купівлі продукції.

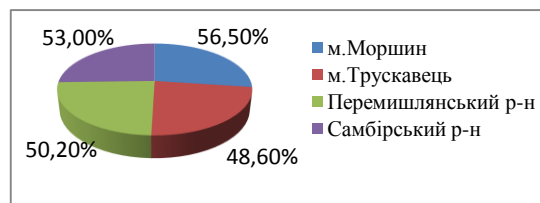

Рис. 3.Реалізація послуг в розрізі географічної складової [4]

Частка послуг, реалізованих населенню за III квартал 2017 року у загальному обсязі, становить

25,6%. Найбільшу питому вагу в структурі географічної складової Львівської області займають (рис.3.): м. Моршин, м.Трускавець, Перемишлянський та Самбірський райони.

Важливо зауважити, що в структурі високих показників купівлі послуг перерахованими об'єктами найбільшу питому вагу займають послуги проживання та харчування. При цьому індекс інфляції у вересні 2017 року по Львівській області становив 101,6%. Індекс обороту роздрібною торгівлі у Львівській області зріс у порівнянні з 2016 роком, однак важливо зауважити, що в його структурі у 2017 році переважає імпорт.

Психологічна характеристика покупців визначає активність купівельної поведінки споживачів. На нашу думку, можна виділити наступні психотипи покупців: інноватори; класики; піонери.

Інноватори базують свою купівельну поведінку при невизначених потребах. Модель не передбачає сталу поведінку при здійсненні покупок, а прийняття рішення про покупку приймається інтуїтивно, на рівні підсвідомого розуміння первинних та вторинних потреб. Такий тип споживачів досить обізнані в інформаційному просторі щодо ринкової взаємодії та на них не завжди впливає чинник платоспроможності, як базовий при здійсненні покупки.

Класики-споживачі відрізняються сталою поведінкою з чітким алгоритмом, який властивий тій чи іншій людині. Такий тип споживачів розуміють всі ринкові переваги товарів та послуг, їх пріоритетність в задоволенні первинних та вторинних потреб. Модель купівельної поведінки такого типу споживачів передбачає структуру цілей та визначення вагомості впливу всіх чинників.

Піонери не володіють сталою поведінкою на протиположності класикам-споживачам. Уявлення про співвідношення «потрібно необхідно» може

змінюватися. Рішення про покупку у такого психотипу споживачів є виваженим і аргументованим. Модель їх купівельної поведінки визначається рівнем іміджваності товару чи послуги та їх популярністю у потенційних споживачів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ринкова взаємодія суб'єктів господарювання визначає напрями та основні вектори розвитку регіону через встановлення якісних та відносних показників попиту і пропозиції. Зрозумілим є те, що попит визначає необхідний рівень та структуру пропозиції на ринку товарів і послуг. Сучасна модель купівельної поведінки не обмежена поняттям «дефіцит» і може змінюватися під впливом різних факторів. Базовими є, безперечно, демографічні, економічні та соціальні, власне вони визначають готовність споживачів певного регіону до купівлі товарів і послуг в певному обсязі. Обсяг споживання товарів і послуг прямо пропорційно впливає на сталий розвиток регіону, оскільки виробництво та реалізація є базовими джерелами доходу.

Формуючи модель купівельної поведінки, необхідно прораховувати рівень платоспроможності населення регіону, проводити оцінку руху населення та демографічної структури. Соціальна приналежність як форма взаємодії із соціумом також впливає на уподобання, традиції населення та його вибір продукції на ринку товарів і послуг. Ситуаційні та соціальні фактори повинні аналізуватися з врахуванням всіх особливостей певного регіону.

Перспективою подальших досліджень є розроблення та експериментальна перевірка функціональної моделі купівельної поведінки потенційних споживачів на основі базових складових, проаналізованих в статті, та визначення на її основі прогнозних показників збалансованого розвитку регіону.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бутенко Н. Фактори впливу на купівельну поведінку інституційних споживачів/ Н. Бутенко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2012. – Випуск 25. – С. 81-86.
2. Вивчення споживачів [Електронний ресурс]: finance-dom: Фінансово- інформаційний портал — Режим доступу: <http://finance-dom.ru/marketing/76/340-vivchennya-spozivachiv>
3. Вплив емоцій на психологію та поведінку особистості та їх регулювання [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://irshavarbdt.ucoz.ru/publ/psikholog/vpliv_emocij_na_psikhologiju_ta_povedinku_osobistosti_ta_jikh_reuljvann
4. www.lv.ukrstat.gov.ua/ Головне управління статистики у Львівській області.
5. Зозулев, А. В. Поведение потребителей : учебн. пособ. для высш. учеб. завед. / А. В. Зозулев. – К. : Знання, 2004. – 357 с.
6. Коваль Л.А., Романчук С.А. Основні аспекти поведінки споживачів і чинників, що зумовлюють вибір певного типу споживачької поведінки / Л.А. Коваль, С.А. Романчук // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. — № 18. — Київ. — 2010. — С. 117—122.

7. Моделювання купівельної поведінки організації-споживача [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://library.if.ua/book/42/2936.html>
8. Марушевська О.Г. Основні елементи статусної моделі індивідуального споживання / О.Г. Марушевська // Мультитверсум. Філософський альманах. — № 69. — Київ. — 2010. — С. 232—238.
9. Орбан-Лембрик, Л. Соціальна поведінка як спосіб вияву активності особистості / Л. Орбан-Лембрик // Соціальна психологія. — 2004. — № 5. — С. 12-19.

REFERENCES

1. Butenko N. (2012). Faktory vplyvu na kupivel'nu povedinku instytutitsiynykh spozhyvachiv Teoretychni ta prykladni pytannya ekonomiky – Vypusk 25, 81-86.[in Ukrainian].
2. Vychennya spozhyvachiv Elektronnyy resurs: [finance-dom: Finansovo- informatsiynny portal]. — Retrieved from: <http://finance-dom.ru/marketing/76/340-vivchennya-spozhyvachiv>. [in Ukrainian].
3. Vplyv emotsiy na psykholohiyu ta povedinku osobystosti ta yikh rehulyuvannya [Elektronnyy resurs] — Retrieved from: http://irshavarbdt.ucoz.ru/publ/psikholog/vpliv_emocij_na_psikhologiju_ta_povedinku_osobystosti_ta_jikh_reguljuvannja/6-1-0-98. [in Ukrainian].
4. Holovne upravlinnya statystyky u L'vivs'kiy oblasti. Retrieved from: www.lv.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
5. Zozulev, A. V. (2004) Povedenye potrebyteley [consumer behavior]. – Kiev : Znan nya.[in Ukrainian].
6. Koval', L.A. & Romanchuk, S.A. (2010). Osnovni aspekty povedi nky spozhyvachiv i chynnykiv, sheho zumovlyuyut' vybir pevnoho typu spozhyvats'koyi povedinky [The main aspects of consumer behavior and factors that determine the choice of a particular type of consumer behavior]. Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ekonomichni nauky,18, 117-122 [in Ukrainian].
7. Modelyuvannya kupivel'noyi povedinky orhanizatsiyi-spozhyvacha [Elektronnyy resurs]. – Retrieved from: <http://library.if.ua/book/42/2936.html>. [in Ukrainian].
8. Marushevs'ka, O.H. (2010). Osnovni elementy statusnoyi modeli indyvidual'noho spozhyvannya [The main elements of the status model of individual consumption] Filososfs'kyy al'manakh., 69, 232-238 [in Ukrainian].
9. Orban-Lembryk, L. (2004). Sotsial'na povedinka yak sposib vyyavu aktyvnosti osobystosti [Social behavior as a way of manifestation of personality activity]. Sotsial'na psykholohiya, 5, 12-19 [in Ukrainian].

Одержано 29.01.2018 р.

Гаврилко П.П., Колодійчук. А.В., Важинський Ф. А.

СІЛЬСЬКИЙ ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ ЯК ФАКТОР АКТИВІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Окреслено особливості сільського зеленого туризму як однієї з підсистем туристичної діяльності та водночас і підсистеми сільського господарства. Визначено, що сільський зелений туризм – важливий напрямок підприємницької діяльності на сільських територіях. Показано, що сільський зелений туризм є однією із складових соціально-економічного відродження села, багатоперспективною і багатоцільовою формою розв'язання великої кількості проблем його розвитку і задоволення потреб зацікавлених у відпочинку й оздоровленні. Наведено етапи кругообігу фінансових ресурсів у сфері туристичних послуг для успішного розвитку сільського зеленого туризму господарям агросадиб і органам місцевого самоврядування.

Ключові слова: сільський зелений туризм, сільські території, зайнятість, споживачі, туристичні послуги, безробіття, економічна активність, конкуренція, інфраструктура, фінансові ресурси.

Постановка проблеми. Наслідки зтяжної економічної кризи в Україні особливо відчутно відбилися на сільських територіях, де занепала соціальна інфраструктура, погіршилась демографічна ситуація, знизилась життєві показники селян. Як наслідок, частина їх почала переїжджати до міста, а інша потерпає від безробіття. Щоб вижити й покращити своє матеріальне становище, населення почало надавати туристичні послуги.

Перед сільським населенням відкриваються нові можливості для подолання різноманітних економічних рубежів. Виникає нагальна потреба в реструктуризації як аграрного сектора економіки, так і покращення добробуту населення на сільських територіях, звертається більше уваги на культуру та розвиток селян, подолання їхньої соціальної незахищеності.

Розвиток сільського зеленого туризму із залученням всіх можливостей сучасного українського села, а це – використання вільної житлової площі, особистого селянського господарства, безмежних рекреаційних і туристичних активів регіону, виробничих і природних послуг, які може запропонувати сільський господар, – відкриває перед селянином чималі можливості забезпечити не лише свою сім'ю, а й принести користь сільській громаді.

Нині в Україні є безліч територій, які можуть забезпечити туриста належним якісним відпочинком, де споживач зможе знайти фізичне і моральне відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблеми формування та розвитку сільського зеленого туризму в світі та Україні достатньо опрацювали вітчизняні та зарубіжні науковці, зокрема: В. Гловацька, М. Джевецька, М. Лендел, Н. Ротге, У. Светліковська, А. Таксанов та інші. Однак чимало проблем, які стосуються розвитку сільського зеленого туризму, залишаються вивченими недостатньо. У своїх працях автори переважно показують загальні проблеми сільського зеленого туризму, залишаючи поза увагою організаційно-економічні аспекти, які і потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначити роль сільського зеленого туризму як фактора економічної активності сільського населення.

Опис основного матеріалу дослідження. Кризові явища в соціально-економічному житті селянства є результатом деформацій у суспільному житті, які порушують узгоджене функціонування і розвиток його основних компонентів. Внаслідок цього відбувається руйнування механізму самовідтворення демографічного і соціального розвитку українського села, розвитку його самобутності, культури, звичаїв як історичних надбань попередніх поколінь. Вони є наслідком погіршення стану основних сфер сільського укладу життя, нагромадження суперечностей між ними. Особливого загострення означена ситуація зазнала в середині 90-х років через превалювання економічних реформ над соціальними. Це призвело до скорочення

© **Гаврилко Петро Петрович**, к.е.н., професор, директор, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Колодійчук Анатолій Володимирович, к.е.н., доцент, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Важинський Федір Анатолійович, к.е.н., старший науковий співробітник ДУ “Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України”

зайнятості сільського населення загалом та в аграрному секторі зокрема.

По Україні з формуванням ринку праці зі змінами трудових відносин у регіональному відношенні стрімкими темпами зростає явне та приховане безробіття на селі. Відповідно зміни відбулися і стосовно економічної активності зайнятого та безробітного населення. Тільки за останні роки в середньому чисельність зареєстрованих у службі зайнятості безробітних у сільській місцевості у віці 15-70 років становила 6,4% від загальної кількості економічно активного населення.

Найбільше розширення зайнятості населення зараз відбувається у галузях будівництва (особливо дорожнього), промисловості, інфраструктурі агропродовольчого ринку і сфері обслуговування. У сільському господарстві у міру зростання продуктивності праці і переходу на трудозберігаючі технології зайнятість скорочуватиметься.

За останні роки соціально-трудова потенціал села, на жаль, суттєво погіршився, зокрема процеси зменшення кількості сільського населення і чисельності зайнятих у сільському господарстві та в інших сферах діяльності на сільських територіях набули незворотного характеру, що веде до поступового зменшення частки сільського та зростання частки міського населення України, причому цей процес відбувається з причин як природного скорочення за рахунок дисбалансу народжуваності та смертності, так і міграції. Скорочення сільської частини населення за рахунок високого рівня смертності, який значно перевищує рівень народжуваності, призводить до збільшення демографічного навантаження в сільській місцевості. Це посилює ресурсні потреби для вирішення економічних та соціальних проблем, пов'язаних із соціальним забезпеченням непрацездатної частини населення, та є додатковим тягарем для бюджетів сільських районів. До процесу скорочення чисельності сільського населення додається також міграційний рух: внутрішньорегіональний, міжрегіональний та міждержавний, який є достатньо точним індикатором економічного і соціального становища. Внутрішньодержавна та міждержавна міграція сільського населення змінює кількісні та якісні його характеристики, посилює непривабливість проживання (особливо для молоді) на сільських територіях [8, с. 89].

Розвиток сільськогосподарського виробництва в умовах ринкової економіки не можна розглядати без розвитку інфраструктурної сфери АПК, тобто вони повинні розглядатись у цілісності. Економічний

розвиток аграрних господарств, підприємств переробної промисловості, сфери послуг, обробних та промислових, підприємств туризму в сільських регіонах тісно переплітаються. Позитивний розвиток однієї галузі позитивно впливає на розвиток та перспективи рентабельності й зайнятості в інших сферах і навпаки.

У своїх дослідженнях науковець В.В. Гловацька розглядає туризм як особливий вид матеріальних і духовних благ, завдяки чому він посідає винятково важливе місце серед інших сфер людського буття. З огляду на це сільський туризм виправдано можна вважати однією з підсистем більш загальної туристичної галузі, що характеризується сукупністю властивих їй особливостей, а саме:

- сільський (зелений) туризм в Україні починає лише заявляти про себе як вид туристичної діяльності, що має потенційні можливості використання своєрідної туристичної цілини з його специфічною сутністю, природних і соціальних складових;

- з метою швидшого становлення і повнішого (ефективнішого) використання закладеного в ньому потенціалу він має можливість використати багатий досвід туристичної діяльності загалом і Галицького Прикарпаття зокрема. Це сприятиме його організаційному й соціально-економічному зміцненню (становленню) з одночасним підвищенням його місця і ролі у розвитку туристичних можливостей регіону;

- у процесі становлення сільський (зелений) туризм надаватиме туристичній діяльності регіону рис і особливостей, сприятливих для подальшого формування туристичної привабливості краю, тобто із часом сільський зелений туризм може стати одним із чинників підвищення регіонального потенціалу туризму з одночасним нарощуванням його соціальної та економічної віддачі.

Крім безпосередньо туристичних рис, винятково важливою особливістю сільського зеленого туризму є його базування на соціальних та природних факторах. Вони надають йому нетрадиційних, тобто таких, які мало розвинуті в загальноприйнятому розумінні, рис специфічного соціального й духовного наповнення, і, відповідно, збагачують туристів, сприяють їх заохоченню до пізнання краю, кращого розуміння природи.

Судячи з вищевикладеного, можна зробити висновок, що сільський зелений туризм є підсистемою туристичної діяльності та водночас і підсистемою сільського господарства.

Соціально-економічне відродження сільських

територій сьогодні напряму залежить від розвитку сільського зеленого туризму. Ця галузь господарювання є багатоперспективною та багатоцільовою з форм розв'язання ряду проблем розвитку сільських територій та задоволення потреб споживачів (туристів), що зацікавлені цим видом туризму. У розвитку даного виду діяльності нині зацікавлені як селяни, так і споживачі. Для селян це можливість освоїти новий вид діяльності та можливість отримати додатковий прибуток, для туристів – отримати туристичні послуги.

Сільський зелений туризм є однією зі складових соціально-економічного відродження села. Він є багатоаспектною і багатоцільовою формою розв'язання великої кількості проблем розвитку села і задоволення потреб споживачів, зацікавлених у відпочинку й оздоровленні. Тобто аграрний туризм є результатом взаємної цікавості двох груп громадян: одні з них проявили ініціативу в освоєнні нової для них справи, інші використовують її у власних інтересах і потребах. Їхня спільна заінтересованість і співдружність сформувала нетрадиційну форму сільської зайнятості і стала винятково важливою не лише для суб'єктів з обох сторін, а й для регіону і країни загалом.

У найближчі роки сільський зелений туризм стане важливим напрямком підприємницької діяльності на сільських територіях. Туристичний вид бізнесу нині часто приваблює селян-підприємців помірним стартовим капіталом та швидким терміном його окупності. Також не менш важливо є те, що попит на туристичні послуги є високим.

Нині в селах під впливом високого рівня безробіття активізуються процеси пошуку селянами нетрадиційної виробничо-господарської діяльності з метою зайнятості у несільськогосподарській сфері або з її частковим залученням.

Розвиток несільськогосподарської діяльності на селі пов'язаний із соціально-економічними перетвореннями в аграрній стратегії держави, можливістю одержання фінансової й кредитної допомоги, діяльністю органів місцевого самоврядування та інших державних інститутів (наприклад, служб сільськогосподарського дорадництва) і громадських організацій.

Досліджуючи розвиток сільського зеленого туризму, В.В. Гловацька узагальнює його вплив на розвиток сільських територій для того, щоб можна було в подальшому розширити та поглибити вивчення відповідних досліджень.

1. Сільський зелений туризм є однією із складових соціально-економічного відродження села. Він являє собою винятково важливе

соціальне і суспільне явище, яке зародилося знизу, за ініціативою жителів з метою самозахисту від негативних процесів, що спричинили масове безробіття і бідність великої частини селян та інших сільських жителів. Одночасно сільський зелений туризм став чинником зменшення відтоку місцевого населення від вимушеної міграції в далеке зарубіжжя в пошуках роботи і заробітків. Поряд з цим він набув значення одного з чинників збереження етнічної самобутності краю з високими духовними рисами, великою працездатністю та іншими винятково важливими рисами місцевих жителів [4].

Отже, автор узагальнює перший напрямок розвитку сільського населення, в якому показує, що в основному він має соціальний чи суспільний вектор. Відносно другого напрямку, то він має різносторонні форми розвитку, що стосуються як сільського населення та споживачів – туристів.

2. Сільський зелений туризм є багатоперспективною і багатоцільовою формою розв'язання великої кількості проблем розвитку села і задоволення потреб зацікавлених у відпочинку й оздоровленні.

Економічна активність – це прагнення працездатної людини застосувати на практиці наявні у неї здібності до праці, знання та досвід за винагороду в грошовій або іншій формі. Реалізація цього прагнення виявляється у зайнятості людини економічною діяльністю, а нереалізація його проявляється у безробітті.

Економічно активне населення, або робоча сила, відповідно до методики МОП, – це населення обох статей віком від 15 до 70 років включно, яке впродовж певного періоду забезпечує пропозицію своєї робочої сили на ринку праці. Кількісно економічно активне населення складається з чисельності зайнятих економічною діяльністю і чисельності безробітних, до яких за цією методикою належать чітко визначені групи людей [7].

У тих районах, де сільський зелений туризм набуває інтенсивного розвитку, більше працездатного населення, а кількість працюючого населення помітно відрізняється в позитивну сторону. Приватних підприємств в районах, де ми спостерігаємо активний розвиток сільського зеленого туризму, також більше, що не можна сказати про туристичні підприємства, які часто просто не реєструються як готельні, а працюють як приватні підприємства. В основному селяни не реєструються як підприємці через те, що надають агротуристичні послуги посезонно і мотивують нереєстрацію зайвою бюрократичною процедурою. Інші ж

навіть не знають, що займаються підприємницькою діяльністю на селі, приймаючи туристів у себе в помешканні.

На сьогодні споживач туристичного продукту звертає свою увагу не лише на ціну, але й на якість запропонованого продукту. Тому на сьогодні в Україні запропонована програма добровільної категоризації. За її умовами власник садиби за спеціальними показниками встановлює категорію своєї агрооселі.

Для успішного розвитку сільського зеленого туризму господарям агросадіб і органам місцевого самоврядування необхідно звертати увагу на такі етапи кругообігу фінансових ресурсів у сфері агротуристичних послуг:

- підвищення якості туристичних послуг необхідне для успішної конкуренції на ринку туризму, якість забезпечує сталий інтерес туриста до його діяльності;

- реклама забезпечить чіткий і стабільний інформаційний туристичний потік на ринок, розповість про той чи інший туристичний продукт, який пропонується в агросадібі;

- після вдалої реклами почне спостерігатись активізація цікавості до туристичного продукту, тоді і зростатиме попит на продукт і від туристів почнеться надходження коштів за отримані послуги;

- наступним етапом стане зростання добробуту селян та сільських територій, на яких активно розвивається сільський зелений туризм.

Розвиток сільського туризму спричиняє низку позитивних соціально-економічних наслідків: розвиток інфраструктури села, культурний розвиток селян, підвищення доброту населення, появу нових робочих місць, покращення екологічного стану сільських територій. Таким чином розвиток сільського туризму сприяє відродженню українського села.

Сільський туризм позитивно впливає на розвиток сільських територій в Європі та світі. Для ефективного розвитку сільського туризму в Україні необхідно: у процесі розроблення законів брати до уваги світовий досвід надання пільг з оподаткування суб'єктів туристичного бізнесу; визначити стратегічною метою розвитку сільського туризму створення конкурентоспроможного туристичного продукту як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках; забезпечити організацію матеріальної підтримки розвитку цього виду діяльності; регламентувати функціонування різноманітних видів сільського туризму на державному рівні.

З огляду на необхідність збереження навколишнього середовища на рівні світових екологічних стандартів суб'єкти туристичного бізнесу на сільських територіях повинні

розробляти власні екостратегії, спрямовані на створення якісної екологічно чистої продукції та на збереження і відновлення природних ресурсів. Таким чином, екологічно орієнтована стратегія забезпечить у майбутньому успішність агротуристичного бізнесу. При цьому повинен дотримуватись традиційний принцип ведення сільського господарства: максимальний врожай сільськогосподарських культур за найменших затрат праці без руйнації природного середовища. Тобто застосування інноваційних інтенсивних технологій виробництва сільськогосподарської продукції також не повинно призводити до порушення екобалансу територій.

Соціально-економічні вигоди, які можна очікувати із розвитком агротуристичної галузі, пов'язані з можливістю диверсифікації сільськогосподарського виробництва, розширення ринку збуту сільськогосподарської продукції та відповідних туристичних послуг.

Основною передумовою успішного розвитку сільського зеленого туризму як самостійної форми господарювання на селі є розроблення та реалізація комплексу заходів, які сприятимуть організаційно-економічному розвитку агротуризму, його маркетинговому спрямуванню, інформаційно-технічній та консультативній забезпеченості. До таких заходів належать дослідження сегментів ринку туристичної продукції, місця сільського зеленого туризму на цьому ринку, дослідження економічних, соціальних, цінних, демографічних параметрів, рівня диверсифікації сільськогосподарського виробництва, забезпечення екологічних стандартів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, основною рушійною силою розвитку сільського зеленого туризму є економічні вигоди, які він надає. Сільський зелений туризм стимулює розвиток елементів інфраструктури – готелів, ресторанів, підприємств торгівлі тощо. Він зумовлює збільшення доходної частини бюджету за рахунок податків, що можуть бути прямими (плата за візу, митний збір) або непрямими (збільшення заробітної плати працівників спричинює збільшення сум прибуткового податку, що сплачується ними в бюджет). Крім цього, сільський зелений туризм має широкі можливості для залучення іноземної валюти і різного роду інвестицій, забезпечує зростання доходів і підвищення рівня добробуту сільського населення. Особливе місце відводиться туризму у створенні робочих місць і розв'язанні проблеми зайнятості. Практика показує, що кількість робочих місць збільшується, не вимагаючи при цьому великих витрат, а

кількість зайнятих у туристичній сфері постійно зростає. Екологічно орієнтована стратегія, застосування інноваційних інтенсивних технологій виробництва сільськогосподарської продукції, вивчення економічних, соціальних, цінкових, демографічних параметрів, дослідження сегментів ринку туристичної

продукції, місця сільського зеленого туризму на цьому ринку забезпечать у перспективі успішність агротуристичного бізнесу, можливість диверсифікації сільськогосподарського виробництва, розширення ринку збуту сільськогосподарської продукції та відповідних туристичних послуг.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Важинський Ф.А. Диверсифікація та кооперація розвитку сільських територій регіону / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук, О.С. Молнар // Наук. вісник Ужгород. ун-ту : зб. наук. пр. – Сер.: Економіка. – 2011. – Вип. 33, ч. 3. – С. 125-129.
2. Важинський Ф.А. Механізм регулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 138-143.
3. Гаврилко П.П. Фактори інноваційного розвитку промисловості / П.П. Гаврилко, А.В. Колодійчук, В.М. Черторицький // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – 2011. – Вип. 21.11. – С. 201-205.
4. Гловацька В.В. Сільський зелений туризм у системі сільського розвитку Івано-Франківського Прикарпаття / В.В. Гловацька // Агроінком – 2006. – №9-10. – С. 82-86.
5. Гоголь Г.П. Сутність збутової діяльності машинобудівних підприємств / Г.П. Гоголь, А.В. Колодійчук, А.Ю. Яремко // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 148-153.
6. Долішній І.М. Мотивація персоналу як об'єкт управління на підприємстві / І.М. Долішній, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 211-216.
7. Економічно активне населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/12211027/>
8. Левчук Ю.С. Сучасний стан, тенденції і структура зайнятості сільського населення / Ю.С. Левчук // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – №2 (10). – С.89-95.

REFERENCES

1. Vazhynskyy, F. A., Kolodiychuk, A.V., & Molnar, O.S. (2011). Dyversyfikatsiya ta kooperatsiya rozvytku sil's'kykh terytoriy rehionu [Diversification and co-operation of the development of rural areas of the region]. In *Naukovyy visnyk Uzhhorod's'koho universytetu. Ser.: Ekonomika* [Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: Economy]: Vol. 33, p. 3 (pp. 125-129). [in Ukrainian].
2. Vazhynskyy, F.A., & Kolodiychuk, A.V. (2010). Mekhanizm rehulyuvannya investytsiynoyi diyal'nosti v rehioni [Mechanism for regulation of investment activity in the region]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine]: Vol. 20.7 (pp. 138-143). [in Ukrainian].
3. Havrylko, P.P., Kolodiychuk, A.V., & Chertoryzhskyy, V. M. (2011). Faktory innovatsiynoho rozvytku promyslovosti [Factors of innovation development of industry]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine]: Vol. 21.11 (pp. 201-205). [in Ukrainian].
4. Hlovatska, V.V. (2006). Sil's'kyy zelenyy turyzm u systemi sil's'koho rozvytku Ivano-Frankivs'koho Prykarpattya [Rural green tourism in the Ivano-Frankivsk Prykarpattya rural development system]. *Ahroincom – Agroincom*, 9-10, 82-86. [in Ukrainian].
5. Hohol, H.P., Kolodiychuk, A.V., & Yaremko, A.Yu. (2010). Sutnist' zbutovoyi diyal'nosti mashynobudivnykh pidpryyemstv [The essence of the sales activities of machine-building enterprises]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine]: Vol. 20.7 (pp. 148-153). [in Ukrainian].
6. Dolishniy, I.M., & Kolodiychuk, A.V. (2010). Motyvatsiya personalu yak ob'yeht upravlinnya na pidpryyemstvi [Motivation of the personnel as an object of management in the enterprise]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine]: Vol. 20.5 (pp. 211-216). [in Ukrainian].
7. Ekonomichno aktyvne naseleння [Economically active population] (2018). Educational materials online: Portal. Retrieved from http://pidruchniki.com/12211027/ekonomika/ekonomichno_aktivne_naseleння [in Ukrainian].
8. Levchuk, Yu.S. (2010). Suchasnyy stan, tendentsiyi i struktura zaynyatosti sil's'koho naseleння [Current state, trends and structure of employment of rural population]. *Visnyk Berdyansk'koho universytetu menedzhmentu i biznesu – Bulletin of Berdyansk University of Management and Business*, 2 (10), 89-95. [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

Долга Г.В.

АНТИКРИЗОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПІДПРИЄМСТВ ТИМЧАСОВОГО РОЗМІЩЕННЯ БУКОВИНИ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

У статті окреслено теоретичні засади антикризового менеджменту на підприємстві, а саме, досліджено сутність та особливості антикризового управління підприємств тимчасового розміщення Буковини в умовах соціально-економічної нестабільності. Охарактеризовано поняття та види стратегій антикризового управління. Проаналізовано стан діяльності підприємств тимчасового розміщення на Буковині. Внесені можливі пропозиції застосування антикризового менеджменту з метою покращення стану підприємств тимчасового розміщення Буковини.

Ключові слова: антикризовий менеджмент, підприємства тимчасового розміщення, соціально-економічна нестабільність, стратегія, криза, ризик, сфера туризму

Постановка проблеми. За сучасних умов переходу економіки України до ринкових відносин, прискореного науково-технічного прогресу, поглиблення глобалізаційних процесів, міжнародної інтеграції значно зростає тиск з боку зовнішнього середовища, загострюється конкурентна боротьба між підприємствами на споживчому ринку і, відповідно, зростає роль своєчасного та якісного аналізу конкурентоспроможності підприємств, формування ефективної маркетингової політики, а також удосконалення систем боротьби з кризовими явищами. Заклади тимчасового розміщення відіграють одну з передових ролей у розвитку сфери туризму та поліпшення економічної ситуації загалом. Це і актуалізує необхідність вивчення питання стану антикризового менеджменту вітчизняних підприємств та дослідження шляхів боротьби з кризовими явищами і станами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням впливу кризових явищ на діяльність підприємств та дослідженням питання удосконалення антикризового менеджменту займалася велика кількість вітчизняних вчених, таких як: Д.А. Довгань, А.І. Дмитренко, А.А. Беляєв, Е.М. Коротков, В.М. Рубан, З.І. Тимошенко, Г.Б. Мунін, В.П. Дишлевий, В.В. Лихород та інші. Ці вчені зробили свій внесок у вивчення антикризового управління і його стратегій, та попри це, дане питання досі потребує глибокого аналізу у розрізі особливостей вітчизняного ринку.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є аналіз особливостей функціо-

нування закладів тимчасового розміщення Буковини та визначення найефективніших шляхів удосконалення антикризового управління на цих підприємствах.

Опис основного матеріалу дослідження. Підприємницька діяльність тісно пов'язана з ризиками, особливо, враховуючи гучні події останніх років, нестабільну політичну та соціально-економічну ситуації, очевидно, що підприємства працюють в умовах невизначеності та підлягають впливу багатьох чинників, які здатні спричинити негативні тенденції в роботі організацій та навіть виникнення криз. Кризу в господарській діяльності найчастіше трактують як непередбачуваний переломний період функціонування організації, що виникає внаслідок погіршення одного або декількох параметрів підприємства та негативно відбивається на його діяльності і може навіть призвести до банкрутства. Серед факторів, що можуть спровокувати кризові явища на підприємстві, виокремлюють:

- зовнішні фактори. До них належать інфляція, економічна нестабільність, недосконалість законодавчої та податкової систем, посилення конкурентної боротьби на ринку, криза окремої галузі, політична нестабільність, соціальні розлади, непередбачувані екологічні обставини тощо;

- внутрішні фактори. До цієї категорії відносять відсутність чітко сформульованої стратегії функціонування підприємства, недосконалість організаційна структура, нераціональне використання виробничих ресурсів, не налагоджена маркетингова політика, негативний стан корпоративної культури, відсутня чітка ієрархія, помилки в управлінні тощо.

Щодо визначення сутності антикризового управління Довгань Д.А. стверджує, що антикризове управління – ефективний

менеджмент, який дає можливість вивести підприємство з кризи, сукупність заходів, спрямованих на досягнення чи відновлення платоспроможності, ліквідності, прибутковості і конкурентоспроможності підприємства і здатних привести підприємство до фінансового оздоровлення [1, с. 155]. Така точка зору є вірною, проте розглядає поняття виключно з однієї сторони, залишаючи без уваги менеджмент, спрямований на попередження та запобігання дестабілізації. За визначенням Дмитренко А. І., антикризовий менеджмент – це сукупність керованих процесів, спрямованих на попередження та долання кризи підприємства, що відповідають цілям організації та об'єктивним тенденціям її розвитку. Антикризове управління, як і будь-яка інша діяльність, є успішним, якщо при його здійсненні орієнтуються не на досягнення тимчасових ефектів, а на формування стійкого позитивного положення підприємства на ринку [2].

Якщо на підприємстві побудована ефективна система антикризового менеджменту, розлад можна не лише завчасно передбачити, а й управляти ним, або ж взагалі запобігти. З цією метою, доцільно здійснювати регулярний аналіз середовища функціонування даного підприємства, створювати прогнози різних сценаріїв розвитку подій та розробляти плани дій у випадку загострень протиріч у внутрішньому та зовнішньому середовищах організації [3].

Для того, щоб антикризовий менеджмент був дійсно ефективним, надзвичайно важливо дотримуватися програми антикризового управління, яка включає в себе, насамперед, розробку стратегії, ключових напрямів, принципів, методів та інструментів [4]. Стратегія антикризового управління підприємством – сукупність дій і послідовність прийнятих управлінських рішень, що дозволяють оцінити, проаналізувати і виробити необхідну систему впливу на оздоровлення підприємства з метою запобігання його банкрутства або мінімізації наслідків кризи. Можна стверджувати, що в центрі антикризової стратегії управління може бути будь-яка мета: виживання, забезпечення (підтримка) конкурентоспроможності, задоволення потреби клієнтів, оптимальне використання своїх сильних сторін для досягнення переваг над конкурентами тощо [5, с. 45]. Загальна стратегія підприємства поєднує систему взаємозалежних стратегій різного рівня: корпоративну; функціональну; операційну.

Найчастіше компанії використовують одну з чотирьох стратегій виходу компаній з кризи [6]: зміна позиціонування; перегляд портфеля

бізнесів, концентрація на основній діяльності; інвестування в інновації; реорганізація.

Для швидкого виходу підприємства з кризи замало лише правильно підбраної стратегії, куди важливіше значення має процес реалізації, в якому вагому роль відіграє контроль за результатами виконання плану, основними завданнями якого є визначення показників перевірки, порівняння досягнутих результатів із запланованими, у випадку появи відхилень з'ясування причин їх виникнення та внесення коректив. Основним фактором, що може загальмувати процеси антикризового менеджменту, є підвищення відповідальності менеджерів та ризиків при прийнятті рішень, тому особа, уповноважена на прийняття антикризових рішень, повинна володіти достатнім рівнем компетенції та гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища [7].

На сучасному етапі підприємницька діяльність Буковини знаходиться в незадовільному стані. Підприємства піддаються негативному впливу зовнішніх факторів, які дестабілізують їх функціонування. Така реакція найчастіше знаходить своє вираження у формі скорочення кількості підприємств приватного сектору, зниження обсягу виробництва та чисельності працюючих.

Так, за даними головного управління статистики у Чернівецькій області, якщо до 2014 року динаміка розвитку підприємств різних видів діяльності була позитивною, то станом на 2017 рік їх чисельність різко скоротилася (табл. 1)[8].

Проаналізувавши табл. 1, можна підсумувати, що кількісь підприємств за різними видами економічної діяльності почала зменшуватись з 2015 року і становила 4065 один., що на 95 один., або 2,3% менше, ніж у 2014 році. Цьому сприяла нестабільна політична ситуація в Україні. Стрімкий спад відбувся у 2017 році і кількість підприємств, у порівнянні з 2016 роком, зменшилась на 13,7% або на 554 одиниці.

У загальній кількості діючих підприємств у Чернівецькій області підприємства тимчасового розміщення займають 10 місце. За рахунок свого рекреаційного потенціалу та за умови побудови якісної туристичної інфраструктури Буковина має хороші перспективи розвитку туризму, важливою складовою якого є підприємства тимчасового розміщення. Підприємства тимчасового розміщення виконують доволі важливі функції в обслуговуванні туристів, а саме: забезпечення подорожуючих житлом, побутовими та додатковими послугами.

Будучи одним з найприбутковіших видів економічної діяльності, готельний бізнес створює робочі місця на ринку праці, а також є значущим засобом поповнення валютних запасів країни

Таблиця 1

Кількість підприємств за видами економічної діяльності у Чернівецькій області, 2013–2017 рр. (одиниць)*

Підприємницька діяльність	Роки				
	2013	2014	2015	2016	2017
Усього:	3994	4160	4065	4054	3500
Сільське, лісове та рибне господарство	729	749	713	741	705
Промисловість	536	581	556	559	487
Будівництво	379	383	367	354	271
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	978	987	955	925	767
Тимчасове розміщення й організація харчування	131	137	128	119	92
Інформація та телекомунікація	148	151	151	155	133
Фінансова та страхова діяльність	24	23	22	21	21
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	173	177	177	179	161
Операції з нерухомим майном	348	378	401	422	399
Професійна, наукова та технічна діяльність	251	276	277	265	198
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	159	172	171	160	134
Освіта	22	26	25	24	22
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	52	54	54	61	56
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	15	14	17	18	14
Надання інших видів послуг	49	52	51	51	40

*Розраховано автором

Як свідчить головне управління статистики у Чернівецькій області, ринок підприємств готельного господарства є досить нестабільним. Кількість підприємств тимчасового розміщення за період від 2015 по 2017 рік скоротилася на 12 одиниць, що становить 13,2% [8].

Щодо стану кількості зайнятих працівників на підприємствах тимчасового розміщення регіону, то кількість працівників поступово зменшується з 2013 року. У 2014 році кількість працюючих становила 1449 осіб, що на 7,8% менше, ніж у 2013 році.

Різке зменшення кількості працюючих відбулося у 2016 році і становило 905 осіб, що на 34,8% менше, ніж у аналітичному 2015 році. Обсяги реалізованої продукції закладами

тимчасового розміщення станом на 2017 рік становили 99927,5 тис грн., що на 12,6% менше, ніж у 2016 році (114289,7 тис грн.) [10].

У 2015 році відбувся максимальний спад обсягу реалізованої продукції, який становив 84743,7 тис грн, що на 22,4% менше, ніж у 2014 році. Такий спад спричинила політична нестабільність в Україні та війна на Сході. У 2016 році відбулось збільшення обсягу реалізованої продукції, у порівнянні з 2015 роком, на 29546 тис грн або на 34,8%.

Але, у порівнянні з базисним 2016 роком, у 2017 році відбулося незначне зменшення обсягу реалізованої продукції підприємств тимчасового розміщення на 12,6%. Ефективність діяльності підприємств наведено в таблиці 2 [12].

Таблиця 2

Фінансові результати до оподаткування підприємств тимчасового розміщення, 2013–2017 рр.*

	Рік				
	2013	2014	2015	2016	2017
Підприємства, які одержали прибуток	3105,1	2966,5	1471,5	1951,7	2446,7
Підприємства, які одержали збиток	4870,8	5269,9	9566,2	4202,5	14277,9
Фінансовий результат (сальдо)	-1765,7	-2303,4	-8094,7	-2250,8	-11831,2

*Розраховано автором

На основі табл.2 можна зробити висновок, що у 2017 році підприємства тимчасового розміщення зазнали максимального збитку, оскільки, фінансовий результат становить – 11831,2 тис. грн. А мінімальний збиток був у 2013 році, оскільки, фінансовий результат

становив –1765,7 тис. грн. Впродовж 2014–2016 років фінансове сальдо змінювалось поступово.

Насиченість регіону підприємствами тимчасового розміщення показано в таблиці 3 [10].

Таблиця 3

Насиченість Чернівецької області підприємствами тимчасового розміщення

Підприємства тимчасового розміщення	2012	2013	2014	2015	2016
Чернівецька область	80	87	91	87	79
міста					
Чернівці	30	34	35	33	29
Новодністровськ	–	4	4	4	3
райони					
Вижницький	9	9	13	13	10
Герцаївський	1	1	–	–	–
Глибоцький	5	6	5	5	3
Заставнівський	–	–	–	–	–
Кельменецький	2	2	2	3	3
Кіцманський	13	11	13	13	12
Новоселицький	4	4	4	4	6
Путильський	7	6	6	6	5
Сокирянський	2	3	3	2	2
Сторожинецький	4	4	3	2	2
Хотинський	3	3	3	2	4

Проаналізувавши табл.3, можна зробити висновок, що найбільша кількість підприємств тимчасового розміщення зосереджена в м. Чернівці, і станом на 2017 рік становить 29 одиниць. Також велика кількість підприємств розміщена у Кіцманському (12 одиниць) та Вижицькому (10 одиниць) районах.

Зовсім відсутні підприємства тимчасового розміщення у Герцаївському та Заставнівському районах [10].

Щодо структури підприємств тимчасового розміщення можна зробити висновок, що найбільшу частку займають готелі – 83%; туристські бази, гірські притулки, студентські літні табори та інші місця для тимчасового розміщення – 14%, а найменшу частку займають мотелі – 3% [9, с.54].

Згідно даних головного управління статистики у Чернівецькій області за оцінкою туристів можна виділити три найкращих підприємства тимчасового розміщення. Перше місце займає готель «AllureInn», що знаходиться у м. Чернівці, за адресою: Центральна площа, 6. Серед переваг даного закладу тимчасового розміщення найбільш вагомими є місце розташування – готель розташований в самому центрі міста, тому основні визначні пам'ятки в пішій доступності, рівень обслуговування, кваліфікація персоналу, стиль готелю, власний ресторан, оснащення – даний готель відповідає стандартам 4*. Серед мінусів – відсутність власної парковки. На другому місці, за оцінкою туристів, знаходиться готельний комплекс «Буковина». Готель знаходиться по вул. Головній, 141. Його перевагами є близькість до центру міста, парку ім. Т.Г.Шевченка та стадіону «Буковина». Готельний комплекс має два

ресторани, які працюють цілодобово. Висококваліфікований персонал, високий рівень обслуговування, велика територія для паркінгу та відповідає категорії 4*. Мінуси – номери, які виходять на вул. Головну, недостатньо шумоізолявані. Третє місце займає готель «Преміум». Готель має 3*, розташований в центрі міста на вул. Головна, 124 б, в 20 хв. від центральної вулиці. Висококваліфікований та привітний персонал, обслуговування на високому рівні. На території є ресторан та власна парковка. Мінуси – недостатня шумоізоляція номерів.

Отже, проаналізувавши економічні показники діяльності підприємств тимчасового розміщення в Чернівецькій області за 2013–2017 рр., можна зробити висновок про зменшення прибутку, обсягів реалізованих продуктів, кількості реалізованих туристичних послуг та кількості підприємств тимчасового розміщення загалом.

Стан готельного господарства на сьогоднішній день знаходиться в незадовільному стані. Це зумовлено наступними причинами [14, с.241]: недоліки законодавства у сфері інвестування та підприємництва; невідповідність податкової та бухгалтерської систем міжнародним стандартам; відсутність потужної страхової системи, яка б покривала комерційні ризики під час реалізації інвестиційних проєктів; нестабільність політичної ситуації в Україні; війна на сході України; відсутність стійкого попиту на вітчизняні готельні послуги; інфраструктура готельних підприємств не відповідає міжнародним стандартам; низька кількість закладів високої категорії; застаріла матеріально-технічна база готелів; відсутність чіткого законодавчого визначення ролі

готельного господарства в туристичній сфері та на ринку послуг; низька якість надаваних послуг та культура обслуговування клієнтів; низький рівень купівельної спроможності населення; поганий стан доріг; нестабільність національної валюти тощо.

Важливою умовою розвитку туризму на Буковині є якісний рівень готельного господарства. Регіон має хороші перспективи розвитку туризму і, відповідно, готельного господарства, завдяки зручному географічному розташуванню та великій кількості туристичних ресурсів. Розвиток та вдосконалення малих та середніх підприємств тимчасового розміщення сприятиме розвитку туристської інфраструктури, розвитку туризму, збільшенню робочих місць.

На сьогоднішній день українські заклади тимчасового розміщення, особливо це стосується провінційних міст, не мають стійких конкурентних позицій на міжнародному ринку. Адже ні інфраструктура закладів розміщення, ні рівень сервісу та спеціалізація не відповідають міжнародним нормам проживання та відпочинку.

Частину недоліків, таких як податкова, законодавча, інвестиційна політика, соціальна та економічна нестабільність неможливо вирішити без участі державних органів. Ринок підприємств розміщення потребує змін та вдосконалень вже існуючих послуг з обов'язковою підтримкою держави в таких напрямках [15]:

- удосконалення нормативно-законодавчої бази підприємств галузі;
- налагодження потужної реклами вітчизняного туристичного продукту;
- надання різноманітних туристичних продуктів у співвідношенні ціна та якість;
- подальший розвиток інтернет-комерції та соціальних медіа;
- впровадження сучасних інформаційних технологій, Internet і мобільних додатків;
- покращення якості готельного продукту та сервісу стосовно індивідуальних потреб клієнтів;
- запровадження в туристичній галузі програми КСО та її основних принципів: відкритості, прозорості;
- залучення вітчизняних та іноземних інвесторів, кредитних коштів для будівництва нових та модернізації вже діючих туристичних об'єктів;
- впровадження високих стандартів обслуговування вітчизняної сфери гостинності.

Проте питання кваліфікації працівників, якості обслуговування, стану матеріально-технічної бази, споживчої лояльності та загального іміджу підприємств, які знаходяться в

незадовільному стані, є локальними явищами, які необхідно вдосконалювати та розвивати.

На нашу думку, в ситуації, що склалася, на сьогоднішній день найдоречніше використати стратегію позиціонування в комплексі з постійним вдосконаленням якості послуг. Даний напрямок антикризових заходів допоможе розвіяти стереотипне мислення про місцеві підприємства тимчасового розміщення як про низько кваліфіковані заклади з поганим рівнем обслуговування, дозволить підвищити їх конкурентоспроможність та здобути довіру споживачів.

Позиціонування готельного продукту – це процес пошуку такої ринкової позиції для готельного продукту, яка буде вигідно вирізняти його з-поміж положення конкурентів. Залежно від того, на яку категорію покупців він розрахований, формуються вимоги до якості, дизайну, ціни та ін., тобто визначається позиція готельного продукту на вибраному сегменті готельного ринку. Головне завдання позиціонування в готельному бізнесі полягає в комплексі зусиль, спрямованих на адаптацію готельних продуктів до вимог цільових сегментів індустрії готельного бізнесу, з налагодженням його від основних конкурентів за рахунок унікальних характеристик готельних продуктів або порядку та умов придбання їх. Стратегія позиціонування призначена для виграшу за рахунок підвищення ефективності маркетингових зусиль. Заклад зобов'язаний ідентифікувати найбільш значущі характеристики або користь, які, напевно, повинні виявитися вигіршними для тієї або іншої марки і завоювати свідомість споживачів [13, с.155].

Доречними кроками у цій ситуації ми вбачаємо створення базової моделі гостинності та жорсткого стандарту обслуговування, чітке окреслення вимог до роботи персоналу та моніторинг їх виконання. Адміністрації закладів необхідно чітко окреслити трудові стандарти підприємств, а саме: сервісу; етикету; зовнішнього вигляду; корпоративної етики.

Дотримання стандартів сервісу забезпечують якісне надання послуг споживачам. Працівники закладу повинні мати вищу освіту та володіти відповідними знаннями в даній сфері, знати та дотримуватися правил внутрішнього розпорядку готелю, професійно виконувати поставлені задачі та робити все можливе для забезпечення комфорту споживачів. Стандарти етикету передбачають дотримання персоналом правил поведінки, правильне та толерантне ведення розмов, ввічливе та доброзичливе ставлення до осіб, що проживають та споживають додаткові послуги в закладах тимчасового розміщення.

Стандарти зовнішнього вигляду окреслюють, який зовнішній вигляд є прийнятним для працівників даного закладу, передбачають використання уніформи, доречний макіяж, чистоту та охайність персоналу. Під стандартами корпоративної етики розуміють взаємовідносини працівників між собою, підпорядкування працівників та використання єдиних правил поведінки всією організаційною структурою.

З метою покращення кваліфікації персоналу закладів потрібно влаштовувати тренінги, знаходити чи організовувати курси для підвищення кваліфікації, різні навчальні проекти, робити все необхідне для того, щоб персонал закладу володів всіма знаннями та тонкощами готельної справи.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ефективність функціонування будь-якого підприємства залежить від тієї репутації, яка склалася у свідомості суспільства. На її основі у потенційних відвідувачів формується уявлення про якість послуг, а як відомо, за високу якість, оригінальні послуги та хорошу

репутацію споживач готовий платити більше. Використовуючи бренд, людина відчуває власну статусність та важливість, він визначає довіру споживача до певного підприємства та готовність користуватися послугами підприємства незалежно від цінової пропозиції менш іменитих конкурентів. Таким чином, перед менеджментом підприємств тимчасового розміщення стоїть завдання відкорегувати діяльність підприємств до такої міри, поки в споживачів не буде чіткої думки про те, що в місцевих закладах працюють висококваліфіковані працівники, які надають лише якісні послуги на високому професійному рівні.

Потребують подальшого розвитку дослідження державної політики в сфері готельного господарства, де на першому місці сьогодні має стати розробка й реалізація адекватних заходів з підвищення якості обслуговування, сприяння відновленню туристичних потоків, а також покращення іміджу країни на міжнародній арені.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Довгань Д. А. Антикризове управління як спосіб запобігання та попередження неплатоспроможності корпорації / Д. А. Довгань // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2013. – Вип. 3. Економічні науки. – С. 152-156.
2. Дмитренко А. І. Стратегії антикризової діяльності промислових підприємств [Електронний ресурс] / А. І. Дмитренко // Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ. – 2009. – №4. – (20). – Режим доступу: <http://www.kneu.dp.ua>
3. Антикризове управління [Електронний ресурс] // Офіційний сайт «Bigenergy». – Режим доступу: <http://bigenergy.com.ua>
4. Антикризове управління підприємством // Бібліотека економіста [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.if.ua/book/6/668.html>
5. Беляев А. А. Антикризисное управление : учебник. 2-е издание / А. А. Беляев, Э. М. Коротков. – М. : Юнити, 2009. – 312 с.
6. Десять прикладів виходу підприємства з кризи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://alltop10.org>
7. Рубан В. М. Типи і види стратегій в антикризовому управлінні. Тактики антикризового управління [Електронний ресурс] / В. М. Рубан // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – №7. – Режим доступу: <http://www.ej.kherson.ua>
8. Кількість підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Режим доступу: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>
9. Туризм та відпочинок в області : статистичний збірник. – Чернівці : Головне управління статистики у Чернівецькій області, 2017. – 88 с.
10. Кількість зайнятих працівників на підприємствах за їх розмірами за видами економічної діяльності [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Режим доступу: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>
11. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Чернівецькій області. – Режим доступу: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>
12. Фінансові результати до оподаткування підприємств за їх розмірами за видами економічної діяльності [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Чернівецькій області. — Режим доступу: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>
13. Котенко Р. М. Сучасний стан розвитку готельного господарства України [Електронний ресурс] / Р. М. Котенко // Індустрія гостинності у країнах Європи : Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції, м. Сімферополь, 4-6 грудня 2009 р. – Сімферополь : ВіТроПринт, 2009. – С. 153-159. – Режим доступу: <https://refdb.ru/look/2415555.html>

14. Рахман М. С. Кон'юктурний аналіз розвитку готельної індустрії як складової туризму України / М. С. Рахман // БІЗНЕСІНФОРМ.– 2015. – №11. – С. 454.
15. Тимошенко З. І. Позиціонування готельного продукту / З. І. Тимошенко, Г. Б. Мунін, В. П. Дишлевий // Маркетинг готельно-ресторанного бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tourism-book.com/pbooks/book-37/ua/chapter-1851/>

REFERENCES

1. Dovhan', D.A. (2013). Antykrizove upravlinnia iak sposib zapobihannia ta poperedzhennia neplatospromozhnosti korporatsii [Anti-crisis management as a way to prevent and prevent insolvency of the corporation]. *Visnyk Chernivets'koho torhovel'no-ekonomichnoho instytutu - Bulletin of the Chernivtsi Trade and Economic Institute*, 3, 152-156 [in Ukrainian].
2. Dmytrenko, A.I. (2009). Stratehii antykrizovoi diial'nosti promyslovykh pidpriemstv [Strategies of Anti-crisis activity of industrial enterprises]. *Visnyk Kryvoriz'koho ekonomichnoho instytutu KNEU – Bulletin of the Kryvy Rih Economic Institute of KNEU*, 4 (20). Retrieved from: <http://www.kneu.dp.ua> [in Ukrainian].
3. Antykrizove upravlinnia [Anticrisis management]. *bigenergy.com.ua*. Retrieved from: <http://bigenergy.com.ua> [in Ukrainian].
4. Antykrizove upravlinnia pidpriemstvom [Anticrisis management of the enterprise]. *library.if.ua*. Retrieved from: <http://library.if.ua/book/6/668.html> [in Ukrainian].
5. Beliaev, A.A. & Korotkov, E.M. (2009). *Antykrizysnoe upravlenye [Anti-crisis management]*. 2nd edition. – Moscow : Unity [in Russian].
6. Desiat' prykladiv vykhodu pidpriemstva z kryzy [Ten examples of exit from a crisis]. *alltop10.org*. Retrieved from: <https://alltop10.org> [in Ukrainian].
7. Ruban, V.M. (2014). Typy i vydy stratehij v antykrizovomu upravlinni. Taktyky antykrizovoho upravlinnia [Types and types of strategies in crisis management. Tactics of Crisis Management]. *Naukovyj visnyk Kherson'skoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, 7. Retrieved from: <http://www.ej.kherson.ua> [in Ukrainian].
8. Kil'kist' pidpriemstv za ikh rozmiramy za vydamy ekonomichnoi diial'nosti [Number of enterprises by size by type of economic activity]. Main Department of Statistics in Chernivtsi region. *cv.ukrstat.gov.ua* Retrieved from: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
9. Turyzm ta vidpochynok v oblasti [Tourism and recreation in the region]. (2017). Chernivtsi, Holovne upravlinnia statystyky u Chernivets'kij oblasti [in Ukrainian].
10. Kil'kist' zajniatykh pratsivnykiv na pidpriemstvakh za ikh rozmiramy za vydamy ekonomichnoi diial'nosti [Number of employed workers at enterprises by size by type of economic activity]. *cv.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
11. Obsiah realizovanoi produktsii (tovariv, posluh) pidpriemstv za ikh rozmiramy za vydamy ekonomichnoi diial'nosti [Volume of sold products (goods, services) of enterprises by their size by type of economic activity]. Main Department of Statistics in Chernivtsi region. *cv.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
12. Finansovi rezul'taty do opodatkuvannia pidpriemstv za ikh rozmiramy za vydamy ekonomichnoi diial'nosti [Financial results before taxation of enterprises by their size by type of economic activity]. Main department of statistics in Chernivtsi region. *cv.ukrstat.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
13. Kotenko, R.M. (2009). Suchasnyj stan rozvytku hotel'noho hospodarstva Ukrainy [The current state of the hotel economy development in Ukraine]. *Materialy III mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Industriia hostynnosti u krainakh Yevropy» – Materials of the 3rd international scientific and practical conference «Hospitality industry in Europe»*. (pp. 153-159). Simferopol: VTropPrint. Retrieved from: <https://refdb.ru/look/2415555.html> [in Ukrainian].
14. Rakhman, M.S. (2015). Kon'iukturnyj analiz rozvytku hotel'noi industrii iak skladovoi turyzmu Ukrainy [Conjunctural analysis of the development of the hotel industry as a component of Ukrainian tourism]. *BIZNESINFORM –BIZNESINFORM*, 11, 454 [in Ukrainian].
15. Tymoshenko, Z.I., Munin, G.B. & Dyshlevyi, V.P. Pozytsionuvannia hotel'noho produktu [Positioning of the hotel product]. *Marketing hotel'no-restorannoho biznesu – Marketing of hotel and restaurant business*. Retrieved from: <http://tourism-book.com/pbooks/book-37/en/chapter-1851/> [in Ukrainian].

Одержано 09.03.2018 р.

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).149-152](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).149-152)
УДК 338.48 (477.87)

Лендел М.А., Морохович В.С.

ВПЛИВ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА РОЗВИТОК ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті проведено аналіз руху туристичних потоків Закарпатської області. Визначено основні макроекономічні показники, які впливають на розвиток туристичної сфери. За допомогою кореляційно-регресійного аналізу проведено оцінку впливу доходів населення, валового регіонального продукту, середньомісячної заробітної плати та рівня безробіття на величину обсягів надання туристичних послуг регіону. Запропоновано ряд економетричних моделей, що характеризують дані залежності, проведено їх аналіз.

Ключові слова: туризм, туристичні потоки, макроекономічні показники, кореляційно-регресійний аналіз, коефіцієнт детермінації.

Постановка проблеми. Туристична галузь відіграє важливу роль у соціально-економічному житті країни. Туризм є джерелом отримання доходів як на мікро-, так і на макроекономічному рівнях. Його характерною рисою є спрямованість на задоволення потреб окремої людини, соціальних груп і суспільства у цілому. Сучасна індустрія туризму стає одним з основних чинників створення додаткових робочих місць, прискорення розвитку транспортної інфраструктури, дорожнього та готельного будівництва, стимулює зростання виробництва споживчих товарів, засобів зв'язку, сприяє збереженню народних промислів та національної культури регіонів.

Розвиток рекреації та туризму як стратегічний напрям довгострокової регіональної політики держави зафіксовано у переліку пріоритетних напрямів розвитку регіонів України. Спільним для них є стимулювання розвитку підприємництва в туристичній сфері, сприяння розбудові та модернізації туристичної та рекреаційної інфраструктури із широким використанням рекреаційних та лікувально-оздоровчих ресурсів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у теорію та методологію вивчення проблем розвитку туристичної сфери зробили такі вітчизняні вчені, як М. Бойко, С. Мельниченко, Т. Ткаченко [6]; О. Кальченко

[2], Г. Кармелюк [3]; М. Лендел [4], В. Папп [5] та інші. Більшість наукових праць, присвячених дослідженню ринку туристичних послуг, містять аналітичний характер. Тому оцінка впливу соціально-економічних факторів на функціонування і розвиток туризму окремого регіону та побудова економетричних моделей, які характеризують дані залежності, є актуальними.

Формулювання цілей статті. Метою є дослідження стану та особливостей розвитку туристичної галузі Закарпатської області, а також впливу основних макроекономічних показників на величину обсягів надання туристичних послуг регіону. Для досягнення мети визначені наступні завдання:

- проаналізувати стан туристичної сфери Закарпаття і виявити основні закономірності її розвитку;

- обґрунтувати вплив економічних факторів на розвиток туристичного сектору регіону;

- застосувати кореляційно-регресійний аналіз для побудови економетричних моделей залежностей обсягів надання туристичних послуг від зміни основних макроекономічних показників.

Опис основного матеріалу дослідження. Туристична галузь України набуває все більшого значення для економіки держави. Розвиток внутрішнього, виїзного та в'їзного туризму впливає на зростання ВВП та сальдо платіжного балансу, сприяє створенню додаткових робочих місць та розвитку таких секторів економіки, як транспорт, торгівля, будівництво, сфера послуг, являється додатковою статтею доходної частини державного бюджету та джерелом поповнення валютних ресурсів. Слід також зазначити, що зі зростанням зайнятості населення у сфері туризму відбувається збільшення доходів населення та підвищується рівень добробуту нації.

© **Лендел Михайло Андрійович**, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, тел.: 0951215192, e-mail: lesyagazuda@gmail.com

Морохович Василь Степанович, к.ф.-м.н., доцент, доцент кафедри природничо-гуманітарних та інформаційних дисциплін, Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, тел.: 0631447530, e-mail: morv77@ukr.net

Одним з найбільш перспективних регіонів України з точки зору розвитку туристичної індустрії є Закарпаття. Унікальне географічне розташування Закарпатської області, багатий природно-ресурсний та культурний потенціал забезпечили їй визнання найбільш перспективної рекреаційної зони з можливістю цілорічного обслуговування туристів. Регіон має географічні, економічні, рекреаційні, транспортні, історичні передумови для перетворення туризму в пріоритетну галузь розвитку економіки області.

У свою чергу економічне реформування й значний рівень конкуренції у секторі туризму зумовили необхідність розробки економіко-математичних моделей, що враховують особливості туристичного ринку, процеси реінвестування і реконструкції об'єктів та інші чинники для збалансованого розвитку високоефективної і конкурентоспроможної туристичної індустрії.

Серед усієї сукупності моделей найбільш доцільним є використання кореляційно-регресійних, які дозволяють встановити та обґрунтувати характер взаємозв'язків у розвитку явищ на туристичному ринку. Оскільки обсяги надання туристичних послуг є синтетичним показником, що зумовлений дією багатьох

факторів, то в аналізі доцільніше використовувати не прості двофакторні моделі, а багатофакторні кореляційно-регресійні моделі, які дають змогу вивчити вплив кількох чинників.

Побудові багатофакторних кореляційно-регресійних моделей залежності показників туристичної діяльності від різних факторів повинен передувати теоретичний якісний аналіз, на основі якого, виходячи з цілей і завдань дослідження, відбираються для вивчення показники, що визначають обсяги наданих туристичних послуг.

Аналіз динаміки туристичних потоків Закарпатської області за період 2001–2016 рр. (рис. 1) свідчить, що до світової кризи 2008 року потік туристів до краю стрімко зростав. У структурі туристичних потоків переважав внутрішній туризм, що є позитивним явищем з точки зору впливу на регіональний розвиток. За 2011–2016 роки кількість туристів значно зменшилась, а в 2014 році спостерігається найнижчий рівень відвідування туристами Закарпаття – 1804 осіб.

Спад туристичного потоку пояснюється погіршенням становища економіки, політичною нестабільністю та бойовими діями на сході країни.

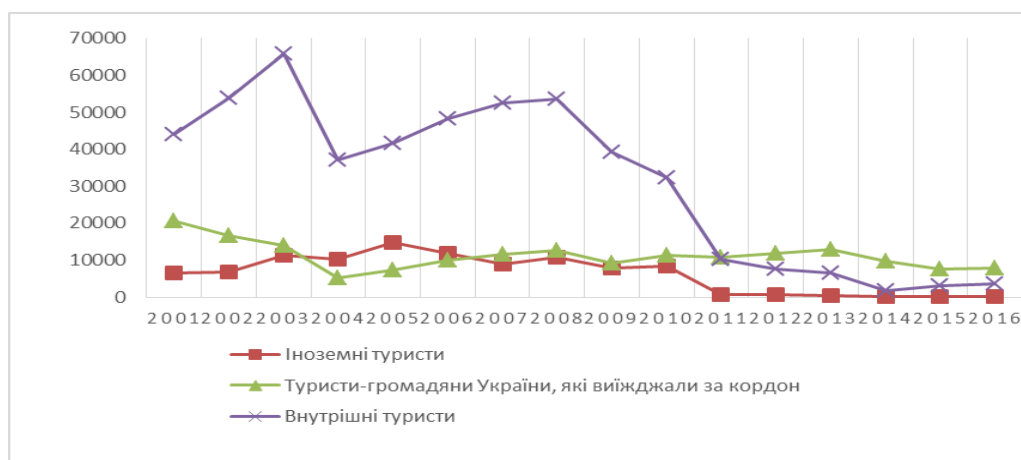

Рис 1. Динаміка туристичних потоків Закарпатської області (2001–2016 рр.) [1]

Характеризуючи потоки іноземних туристів у Закарпатській області, можна зазначити, що за аналізований період найвдалішим був 2005 р., оскільки в регіоні відпочивало 14728 іноземних туристів, що становить 23,1 % від загальної кількості туристів. Однак у подальші роки відмічена негативна тенденція щодо кількості іноземних туристів, які відвідали наш край.

Позитивна динаміка виїзного туризму, що спостерігається в останні роки, обумовлена, передусім сервісом обслуговування туристів, а також зростанням платоспроможності населення краю. Так, за період 2004–2016 роки

середньомісячна заробітна плата збільшилася з 479 грн у 2004 р. до 4298 грн у 2016 р., а наявні доходи населення області зросли з 4305 млн грн до 31980 млн грн відповідно [1].

Туризм можна вважати своєрідним індикатором соціально-економічного розвитку країни, оскільки населення спроможне витратити частину своїх доходів на відпочинок тільки в тому випадку, коли основні життєві потреби будуть задоволені. Оскільки витрати на туристичні подорожі не розглядаються як важливо необхідні для життєдіяльності людини, зростання туристичної активності населення має

пряму кореляцію з підвищенням його соціально-економічного розвитку, тобто збільшенням валового регіонального продукту, доходів і заробітної плати, зменшення рівня безробіття.

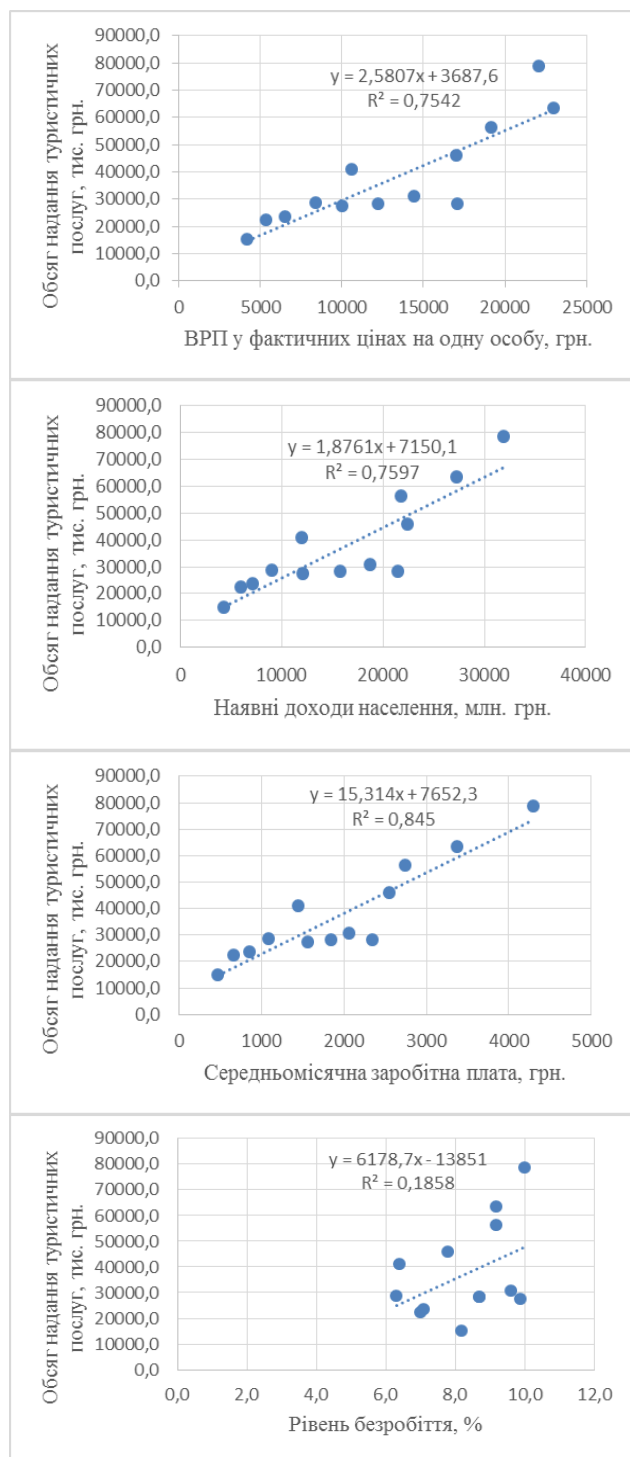

Рис. 2. Економетричні моделі залежності обсягів надання туристичних послуг від основних макроекономічних показників*

*Розроблено авторами

Наявність цих закономірностей розвитку туристичної сфери Закарпатської області

підтверджується кореляційно-регресійним аналізом на основі статистичних даних за 2004–2016 рр. [1], за допомогою якого встановлено залежність обсягів надання туристичних послуг, тис. грн (Y), від зміни валового регіонального продукту у фактичних цінах на одну особу, грн (X_1), наявних доходів населення, млн грн (X_2), середньомісячної заробітної плати, грн (X_3) та рівня безробіття, % (X_4), що можна представити у вигляді рівняння регресії: $Y = 35697,4 + 1,9 \cdot X_1 + 5,6 \cdot X_2 + 51,1 \cdot X_3 - 3759,2 \cdot X_4$.

Дослідження здійснено за допомогою статистичного пакету *MS Excel*. Коефіцієнт множинної детермінації (R^2) становить 0,973, який близький до 1.

Коефіцієнт множинної кореляції 0,986 свідчить про дуже сильний (тісний) зв'язок між показниками.

Вплив макроекономічних показників на розвиток туристичного сектору можна також дослідити на основі моделей парної лінійної регресії (рис. 2).

Всі отримані економетричні моделі, крім останньої, є адекватними реальності, що підтверджують розраховані коефіцієнти детермінації (R^2).

Найбільш значний вплив на величину обсягів надання туристичних послуг здійснює зміна середньомісячної заробітної плати ($R^2=0,845$), а найслабший зв'язок спостерігається між величиною обсягів надання туристичних послуг та рівнем безробіття з коефіцієнтом детермінації $R^2=0,186$.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Дослідження дають змогу зробити висновок про те, що розроблені моделі парної і множинної лінійної регресії пояснюють реальний вплив основних макроекономічних показників на розвиток туристичної галузі Закарпатської області. Спад валового регіонального продукту на одну особу, зменшення наявних доходів населення і середньомісячної заробітної плати, зростання рівня безробіття, і як наслідок, скорочення витрат населення на туристичні подорожі виступають ключовими факторами зниження обсягів внутрішнього та виїзного туризму.

Практична значущість побудови економетричних моделей полягає у можливості їх використання з метою прогнозування розвитку туристичної галузі Закарпаття.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головне управління статистики у Закарпатській області. Статистична інформація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/statinfo.html>
2. Кальченко О.М. Оцінка впливу факторів розвитку підприємств туристичної сфери / О.М. Кальченко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2013. – №3 (19). – С. 94-101.
3. Кармелюк Г. Економіко-математичне моделювання туристичної галузі України / Г. Кармелюк // Галицький економічний вісник. – 2012. – №2 (35). – С. 62-70.
4. Лендел М.А. Проблеми та перспективи розвитку рекреаційно-туристичної сфери України та її регіонів / М.А. Лендел // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія “Економіка”. – 2013. – Вип. 1 (38). – С.196-199.
5. Папп В.В. Вплив індустрії туризму на соціально-економічний розвиток регіону (на прикладі Закарпатської області) / В.В. Папп // Сталій розвиток економіки. – 2015. – №3 [28]. – С. 138-146.
6. Стратегічний розвиток туристичного бізнесу: монографія / Т.І. Ткаченко, С.В. Мельниченко, М.Г. Бойко та ін.; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2010. – 596 с.

REFERENCES

1. Holovne upravlinnia statystyky u Zakarpatskii oblasti. Statystychna informatsiia [Department of Statistics in the Transcarpathian region. Statistical information]. – Retrieved from: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/statinfo.html> [in Ukrainian].
2. Kalchenko O.N. (2013) Otsinka vplyvu faktoriv rozvytku pidpriemstv turystychnoi sfery [The assessment of the influence factors on the development of the tourist sphere]. Naukovyi visnyk ChDIEU, №3 (19), 94-101 [in Ukrainian].
3. Karmeljuk G. (2012) Ekonomiko-matematychnye modeljuvannja turystychnoji galuzi Ukrainy [Economic mathematical modeling of tourism industry in Ukraine]. Galyc'kyj ekonomichnyj visnyk, №2 (35), 62-70 [in Ukrainian].
4. Lendiel M.A. (2013) Problemy ta perspektyvy rozvytku rekreatsiino-turystychnoi sfery Ukrainy ta yii rehioniv [Problems and prospects of recreation and tourism development of Ukraine and its regions]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriiia „Ekonomika”, Vyp. 1 (38), 196-199 [in Ukrainian].
5. Papp V.V. (2015) Vplyv industrii turyzmu na sotsialno-ekonomichniy rozvytok rehionu (na prykladi Zakarpatskoi oblasti) [Effect of tourism industry on the socio-economic development of the region (on the example Transcarpathian region)]. Stalyi rozvytok ekonomiky, №3 [28], 138-146 [in Ukrainian].
6. Stratehichnyi rozvytok turystychnoho biznesu: monohrafiia [Strategic development of tourism business: monograph] (2010). T.I. Tkachenko, S.V. Melnychenko, M.H. Boiko [ta in.]; za zah. red. A.A. Mazaraki. – K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. – 596 p. [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).153-160](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).153-160)
 УДК338.48-44(1-22):332.334.4

Лендел М. А., Газуда С. М., Газуда Л. М.

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ КОМПЛЕКС У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТРАНСКОРДОННОГО РЕГІОНУ

У статті окреслено регіональні особливості та основні складові функціонування і розвитку туристично-рекреаційного комплексу транскордонного регіону, визначено його роль і місце в системі соціально-економічного розвитку сільських територій. Обґрунтовано невідкладні заходи щодо формування системи лікувально-оздоровчих територіально-рекреаційних комплексів з використанням природно-ресурсного потенціалу області. Наголошено на важливості розвитку сільського агротуризму в транскордонному регіоні.

Ключові слова: туристично-рекреаційний комплекс, транскордонний регіон, сільські території, соціально-економічний розвиток.

Постановка проблеми. Особливістю трансформаційних процесів, які відбуваються в економіці України та її регіонів, є активізація діяльності суб'єктів рекреаційно-туристичного комплексу. Актуалізації набуває розроблення, обґрунтування та прийняття управлінських рішень щодо удосконалення методів організаційного та фінансово-ресурсного забезпечення розвитку рекреації та туризму як на макро-, так і на мікрорівні.

Транскордонність розташування Закарпатського регіону, а також фізико-географічні, кліматичні, природно-ресурсні та соціально-економічні передумови є найбільш сприятливими для розвитку індустрії туризму і рекреації. При цьому визначальними чинниками є наявність гірської системи Східних (Українських) Карпат, сприятливі кліматичні умови закарпатської низовини та унікальні й різноманітні бальнеологічні ресурси. Водночас у регіоні розвинуті майже всі види рекреаційної діяльності, починаючи з санаторно-курортного лікування, і завершуючи багатограними видами відпочинкового туризму, що здійснюються практично протягом усього року і в літній, і в зимовий період. Функціонування туристично-

рекреаційного комплексу позитивно впливає на соціально-економічний розвиток сільських територій транскордонного регіону.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам розвитку туристично-рекреаційного комплексу регіону присвячені розробки таких науковців, як Н. Василюха, К. Індус, Н. Готько [1], Г. Гаврилко [2], П. Гаврилко, А. Колодійчук [3], Я. Гадзала, П. Саблук [15], М. Газуда, В. Ерфан, С. Газуда [5], А. Домище-Медяник, М. Кляп [6], Л. Забуранна [7], М. Лендел [8], О. Молнар, Ф. Важинський, І. Романович, [11], В. Морохович [12], М. Тімко [4], В. Химинець [18] та ін. У процесі дослідження названі науковці багато уваги приділили висвітленню підходів та виявленню передумов розвитку туристично-рекреаційної діяльності на Закарпатті, формуванню попиту на туристичний продукт, особливостям надання послуг у туристично-рекреаційній сфері. Разом з тим, потребують додаткового дослідження, обґрунтування і реалізації розроблені і відображені у відповідних концепціях і програмах заходи щодо активізації розвитку туризму та функціонування суб'єктів рекреаційної діяльності.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є з'ясування місця і ролі рекреаційно-туристичного комплексу в системі соціально-економічного розвитку сільських територій транскордонного регіону, аналіз розроблених заходів стосовно активізації рекреаційно-туристичної діяльності, окреслення завдань на перспективу. Актуальність дослідження полягає і в тому, що за твердженнями науковців-дослідників 92 % суб'єктів господарювання рекреаційно-туристичної сфери в географічному просторовому вимірі знаходяться на сільських територіях регіону.

© **Лендел Михайло Андрійович**, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту туристичного та готельно-ресторанного бізнесу, Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Ужгород

Газуда Сергій Михайлович, к.е.н., доцент кафедри менеджменту туристичного і готельно-ресторанного бізнесу, Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ, м. Ужгород

Газуда Леся Михайлівна, д.е.н., доцент, професор кафедри економіки підприємства ДВНЗ „Ужгородський національний університет”, м. Ужгород, тел.: 0951215192, e-mail: lesyagazuda@gmail.com

Опис основного матеріалу дослідження. Трансформаційні процеси у сфері національної економіки створюють передумови для запровадження і реалізації регіональними органами виконавчої влади та місцевими територіальними громадами розроблених комплексних програм розвитку економіки, в тому числі аграрного господарювання та сільських територій. В умовах орієнтації на подальше поглиблення процесів децентралізації зростає актуальність запровадження нових форм і методів управління соціальним та економічним розвитком кожного адміністративного району.

Однією з нових форм удосконалення управління економікою сільського району є Дорожня інвестиційна карта розвитку аграрного району, розроблення і шляхи реалізації якої запропонували науковці Національної академії аграрних наук та Національного наукового центру „Інститут аграрної економіки” (листопад, 2017 р.), яку можна розглядати як стратегічний план дій органів державної влади та управління місцевого самоврядування, а також інвесторів, щодо інвестиційного забезпечення розвитку агропромислового виробництва та сільських територій [15, с. 7].

У процесі обґрунтування соціальних, екологічних та охоронних заходів на сільських територіях у Дорожній карті сформовано окремий параграф „Розвиток туристично-рекреаційної сфери району”, в якому окреслено заходи щодо формування рекреаційного потенціалу району і підвищення його інвестиційної привабливості. Рекреаційний район розглядається як територіальне утворення, до якого належать курорти однакового профілю, зони відпочинку та центри туризму в межах територіального поєднання географічних ознак і факторів, а також рекреаційних ресурсів. Наголошено також, що рекреаційний район становить основу функціонально-територіальної організації рекреації регіонального рівня і охоплює зазвичай кілька адміністративних районів, з'єднаних транспортною мережею з центром зазначеного регіону.

Закарпаття – найунікальніша в природному, географічному та історико-культурному планах область заходу України, розміщена в центрі Європи, є одним з найпривабливіших і найпрестижніших туристичних регіонів держави.

Аналіз і узагальнення результатів наукових досліджень засвідчують, що рекреаційно-туристична діяльність є пріоритетом у забезпеченні розвитку регіональної економічної системи, в межах якої функціонують понад 60 санаторіїв, 30 баз відпочинку, 330 дитячих закладів відпочинку, 70 туристичних баз,

побудованих у мальовничих куточках Карпатських гір. Конку rentною перевагою зазначених закладів є те, що вони розташовані близько до мінеральних джерел, яких в області налічується близько 300. Серед них найбільш відомими є Поляна Квасова, Голубине, Сойми, Келечин, Кваси, Шаян та інші. Мінеральні води Закарпаття різні за хімічним складом і лікувальними властивостями. Із 207 родовищ, занесених до Кадастру мінвод України, 18,8 % становлять закарпатські.

Нині на території Закарпаття функціонують понад 50 зареєстрованих та ліцензованих туристичних фірм, які займаються обслуговуванням туристів, що прибувають з різних куточків України, а також з-за кордону.

Як зазначено у Програмі розвитку туризму і курортів Закарпатської області на 2016–2020 рр. [13], природно-ресурсний потенціал разом із історико-культурною спадщиною, значними напрацюваннями у сфері туризму та рекреації є пріоритетом індустрії туризму, оздоровлення, санаторно-курортного лікування, відпочинку як українських, так і іноземних туристів на території Закарпаття.

Мережа оздоровчих, рекреаційних та туристичних об'єктів на території області налічує понад 400 санаторно-лікувальних та туристично-рекреаційних об'єктів, майже 400 сільських садиб, які готові надавати туристичні послуги, 21 туристично-інформаційний центр тощо.

Область традиційно проводить одну з найбільших туристичних виставок на території України зі статусом міжнародної – „Тур'євроцентр Закарпаття”, особливістю якої є її соціальна спрямованість, що дозволяє туристичним підприємствам, спілкам, туристичним організаціям і власникам туристичних агроосель безоплатно презентувати власний туристично-рекреаційний потенціал.

Територія області вважається сприятливим місцем для розвитку найрізноманітніших видів і форм туризму та відпочинку. Аналіз туристично-рекреаційних можливостей Закарпаття засвідчує, що область має передумови для перспективного розвитку культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, гірськокожного, природничо-пізнавального, науково-освітнього, релігійного, мисливського, сільського, екологічного, водного, етнічного, спортивно-оздоровчого, ділового, відпочинково-розважального видів туризму.

У сфері становлення і розвитку туризму в сільській місцевості науковці-дослідники виділяють три різновиди нинішнього аграрного туризму в Україні: агротуризм, сільський зелений (відпочинковий) туризм та екотуризм.

Розвитку зазначених видів туризму в Закарпатській області сприяє наявність природно-ресурсного і рекреаційного потенціалу, значна частка незайнятого сільського населення, уміння господарювати, висока культура і гостинність закарпатців.

Доведено, що рекреаційний потенціал регіону є одним із найвищих у країні: тут зосереджено понад 5 % всіх природно-рекреаційних ресурсів. Територія області визнана найкращою за сумарною тривалістю сприятливих для відпочинку періодів. Мальовнича природа, значна частка заповідних територій, мінімально порушених діяльністю людини, розмаїття ландшафтів, 80 % гірської місцевості, наявність унікальних букових і хвойних пралісів, які представляють найбільшу природну цінність Карпат, сприяють збільшенню потоку туристів.

Для туристів та гостей Закарпаття є 10 причин відвідати наш край: 1) гостинність закарпатців; 2) 1000-літня культура; 3) недоторкана природа; 4) цілющі води; 5) активне культурне життя; 6) об'єкти національної спадщини; 7) яскраве народне мистецтво; 8) умови для активного способу життя та заняття спортом; 9) національні страви, місцеві вина та наливки; 10) оригінальні сувеніри [8, с. 459].

Особливістю Закарпатської області є те, що це єдиний регіон України, який межує з чотирма країнами-членами Європейського Союзу: Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією. Сумарна протяжність державного кордону України в межах області становить 467,2 км, у тому числі з Румунією – 203,9 км, Угорщиною – 133,1 км, Словаччиною – 97,6 км та Польщею – 32,6 км. Отже Закарпаття має статус транскордонного регіону, притягає туристичні потоки із Заходу і Сходу, Півночі і Півдня Європейського континенту.

Стійкий туристичний імідж Закарпаття, в тому числі і в галузі сільського аграрного туризму, підтверджено певними перевагами. Це зокрема:

- комфортне транспортне сполучення, де перехрещуються 4 важливі міжнародні автотранспортні магістралі (Е-50, Е-58, Е-81, Е-573), що сполучають країни Євросоюзу, а також з державами Сходу – Центральної Азії. Область пересікає 5-й (Критський) міжнародний транспортний коридор за маршрутом Лісабон-Трієст-Любляна-Будапешт-Київ. Розгалуженим є залізничне сполучення з містами Південної і Центральної Європи. Транзитно-туристичні коридори з сучасною інфраструктурою приватних мотелів, кемпінгів, ресторанів, сервісних центрів і численних автозаправок

приваблюють потоки вітчизняних і зарубіжних туристів;

- достатньо сприятлива внутрішньообласна дорожньо-транспортна інфраструктура. Протяжність автомобільних шляхів становить майже 4,0 тис. км, з яких 90 % мають тверде покриття. Розгалуженість автошляхів відкриває можливість для туристів охопити екскурсійно-туристичними маршрутами мальовничі місцевості Карпат, національні природні заповідники і парки, пам'ятки сільської архітектури, дерев'яні церкви та численні середньовічні замки;

- розвитку сільського (зеленого) туризму сприяє і наявність в області 415 об'єктів природно-заповідного фонду держави сумарною площею майже 2,0 тис. км². Серед них: міжнародний біосферний резерват Східні Карпати, Карпатський біосферний резерват, Карпатський національний природний парк;

- туризму в Закарпатті, в тому числі і сільському (зеленому та екотуризму), притаманне використання потужного лісового рекреаційного комплексу. Площа лісів становить 50 % всієї території області. За площею лісового фонду Закарпаття серед п'ятірки областей України, а за лісистістю і запасами деревини посідає перше місце. Найбільш лісистими є гірські райони, в яких функціонують найбільше сільських садіб, що займаються сільським (зеленим) туризмом;

- для любителів сільського (зеленого) туризму відкриваються можливості пройти велосипедними і пішохідними маршрутами по заповідних територіях з буковими пралісами, маршрутами для екологічного туризму з упорядкованими стежками, місцями відпочинку та ночівлі, відчути красу незайманої природи;

- туристична діяльність в області може здійснюватися цілорічно, а не тільки в літній період, оскільки Закарпаття відоме гірсько-лижними трасами і курортами;

- можливість для туристів поряд з відпочинком брати участь у сільсько-господарському виробництві, оскільки область характеризується привабливими для туристів галузями виноградарства і садівництва, розвитком вівчарства, бджільництва;

- у процесі активного відпочинку є можливість сплаву гірськими річками на катамаранах та байдарках, катання на гірських велосипедах, участь у маршрутах „винного” туризму, замками Закарпаття, гастрономічним туристичним шляхом, туристичним маршрутом „Мінеральні води Закарпаття”, відвідування численних фестивалів і традиційних свят.

Саме утвердженню туристичного іміджу Закарпаття сприяють проведення різно-

тематичних фестивалів. Особливою популярністю у туристів користуються фестивалі червоного і білого вина, винні фестивалі „Закарпатське божоле”, „Сонячний напій”, та „Угочанська лоза”, обласний фольклорний фестиваль „На Синевир трембіти кличуть”, фольклорний фестиваль „Селиська співанка”. Найбільш відомим і відвідуваним є фестиваль „Сакура фест”, оскільки м. Ужгород визнано містом квітучих сакур. Колоритним є етнографічний фестиваль „Проводи отар на полонину”, фестивалі професійного спрямування – змагання ковалів „Гамора”, конкурс косарів у с. Велятино (Хустський район). Туристи мають змогу взяти участь у численних гастрономічних фестивалях: закарпатських голубців, гуцульської ріпи та гуцульської бринзи, берлибаського баноша та сливового лекварю, золотого бограчу і фестивалі мисливства. Своєрідним є проведення фестивалю-змагання м'ясників-різників, на якому проводяться майстер-класи з виготовлення і скуштування селянської гурки і смачних домашніх ковбасок з дегустацією знаменитих закарпатських вин і закарпатської сливовиці.

Незабутні враження залишаються в туристів-відпочивальників від участі у традиційних закарпатських святах, таких, як конкурс-фестиваль колядників „Вертеп”, свято на Івана Купала, проведення днів села. Характерно, що значна частина фестивалів і свят відбувається в гірських районах, де найбільше туристів-відпочивальників сфери сільського аграрного і зеленого екотуризму. Екотуризм забезпечує переваги відпочинку в екологічно чистій місцевості, можливості споживання екологічно чистої продукції, участь у заготівлі лікарських трав, лісових ягід і грибів. Перебування туристів у сільській місцевості відкриває можливості участі в національних обрядах на селі, пізнання традиційних ремесел українського селянина, освоєння кустарного виробництва сувенірної продукції, ужиткових народних промислів, розвитку навиків заготівлі плодоконсервної овочевої і плодоягідної продукції, освоєння процесів виробництва вина.

Водночас процес забезпечення і надання послуг відпочинкового характеру позитивно впливає на розвиток домогосподарств та їх доходи, сприяє підвищенню суспільного добробуту і рівня життя сільських родин. Надання туристичних послуг власниками сільських садиб поступово переростає в сплановані елементи бізнесу в галузі сільського туризму.

Розвиток бізнесу у сфері сільського аграрного туризму спонукає власників садиб до вивчення попиту та потреб на турпослуги і визначення шляхів їх збуту, підвищення рівня розвитку

відповідної інфраструктури агроосель, якості і комфортності побутових послуг, забезпечення безпеки відпочинку.

У процесі диверсифікації сільської економіки, розв'язання проблем сільських територій важливе місце належить позааграрним напрямкам діяльності, зокрема реалізації і розвитку засад сільського аграрного туризму, тобто підприємництва в цій сфері. Важливим підходом у розгортанні бізнесу в сільському аграрному туризмі є типологізація садиб. Науковець Л. Забуранна, обґрунтовуючи теоретичні підходи до типологізації суб'єктів підприємництва сфери сільського агротуризму залежно від стратегії здійснення різних видів діяльності в межах одного суб'єкта підприємництва, виділяє три суб'єкти за схожістю їх структурних доходів [7, с. 26]:

- суб'єкти підприємництва зі змішаною структурою доходів, для яких доходи від туризму були менш важливі або навіть неважливі;

- суб'єкти підприємництва зі змішаною структурою доходів, для яких туристична діяльність стала важливим джерелом доходів;

- активні, стійкі та з динамічним розвитком суб'єкти підприємництва сфери сільського аграрного туризму, що отримують доходи в основному від туристичної діяльності.

З метою забезпечення висококонкурентних умов функціонування, підвищення якісного рівня діяльності садиб сфери сільського зеленого туризму важливим є також проведення стандартизації агроосель, наближення їх до міжнародних стандартів. У 2004 р. Спілкою сприяння розвитку сільського туризму та громадським науково-природоохоронним центром „Незалежна служба екологічної безпеки України” було розроблено й запроваджено спеціальну програму сертифікації агротуристичних господарств шляхом проведення екологічного маркування, яка передбачає надання сертифіката тим туристичним садибам, які відповідають таким критеріям [16]: зменшення забруднення довкілля від туристичної діяльності агросадиб; поліпшення екологічного стану та збільшення біорізноманіття; економія невідновлюваних ресурсів; підтримка екологічно спрямованих способів відпочинку й ведення господарства; підтримка та розвиток народних традицій; сталий розвиток регіональної економіки й боротьба з бідністю; поширення та поглиблення екологічного світогляду серед сільського населення і туристів.

Типологізація селянських садиб, що надають послуги у сфері сільського туризму, тісно

пов'язана з умовами розміщення туристів. Спілкою сприяння зеленого туризму запропоновано такі форми організації суб'єктів підприємництва сфери сільського туризму [16]:

- сільський дім – проживання з родиною господаря в одному будинку, в якому є до 5 кімнат із можливістю розміщення до 10 осіб; визначений обсяг сервісу; ведеться сільськогосподарське виробництво;

- гостьовий дім (будинок) – зазвичай більшого розміру на зразок пансіонату, має 5-10 кімнат, розрахований не більше як на 10 осіб; сервіс краще розвинений порівняно із сільським домом;

- котедж – сучасна будівля для приймання туристів з усіма вигодами, зручними й добре вмебльованими кімнатами, з побутовою технікою, може бути сауна, камін, басейн, господарі проживають окремо, рівень сервісу, як правило, високий;

- міні-готель – спеціально побудований для приймання туристів, із санвузлами в кімнатах або на поверсі, господарі проживають окремо, рівень сервісу, як правило, високий;

- кемпінг – туристичний табір у сільській місцевості, з паркуванням автомобілів, можливий певний рівень сервісу.

Аналізуючи проблеми і переваги становлення сільського аграрного туризму в області, доходимо висновку, що він виступає невід'ємною складовою комплексного соціально-економічного розвитку села та одним із засобів розв'язання багатьох сільських проблем. Розвиток сільського аграрного туризму стимулює утвердження форм сімейного господарювання, вирішує низку гострих соціальних проблем: масового безробіття на селі, закордонного заробітчанства, подолання бідності сільського населення, складного соціального клімату. Разом з тим, постає завдання створення умов для формування комплексного туристичного продукту в галузі сільського аграрного туризму, максимально зручного для споживачів послуг і максимально корисного для тих, хто надаватиме ці послуги.

На перспективу для розвитку сільського аграрного туризму в області важливим є забезпечення державного законодавчого регулювання й підтримки туристичної підприємницької діяльності в аграрній сфері.

З метою активізації діяльності рекреаційно-туристичної сфери області прийнято розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації „Про план заходів з реалізації у 2018 році Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року” [17]. Згідно з розробленими заходами передбачено

збалансоване використання природних лікувальних та рекреаційних ресурсів області, збереження здатності природних комплексів до самовідтворення. Здійснення запланованих заходів базується на організації систематичного моніторингу рекреаційно-курортних територій.

Значну увагу у процесі реалізації заходів приділено облаштуванню відповідною інфраструктурою територій, прилеглих до рекреаційно-туристичних об'єктів, що сприятиме створенню нових туристичних продуктів, збільшення кількості відвідувачів, поліпшенню іміджу області у сфері туризму і рекреації.

З метою популяризації природно-заповідних територій, зеленого та екологічного туризму, в тому числі серед зарубіжних туристів, доцільним є розширення і облаштування на територіях об'єктів природно-заповідного фонду, зокрема в Карпатському біосферному заповіднику, в національних природних парках „Синевир”, „Ужанський” та „Зачарований край” еколого-освітніх стежок і спільних велосипедних і піших туристичних маршрутів.

У межах національних природних парків необхідним є створення та облаштування туристично-рекреаційних пунктів і розроблення регіональних туристичних маршрутів, популяризація природно-заповідних об'єктів, збільшення доступності туристів до інформації про такі об'єкти та події на природно-заповідних територіях.

У Закарпатській області реалізуються Концепція сталого розвитку Закарпаття (2002 р.), Стратегії економічного і соціального розвитку області до 2015 і 2020 років, ряд інших програм транскордонного співробітництва.

У зазначених документах рекреаційно-туристична сфера виокремлена як пріоритетна, для її розвитку передбачено реалізацію таких заходів [17, с. 35]:

- формування системи лікувально-оздоровчих територіально-рекреаційних комплексів з використанням природно-ресурсного потенціалу області;

- стимулювання розвитку матеріальної бази туристично-рекреаційної галузі шляхом залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для реконструкції діючих і будівництва нових закладів розміщення;

- створення в пунктах пропуску через кордон відповідної інфраструктури для обслуговування рекреантів/туристів;

- налагодження співробітництва з національними турпредставництвами інших країн і національних курортних асоціацій з метою включення регіонального турпродукту до списків їхніх пропозицій;

- активізація Інтернет-промоушену туристичного бренду регіону;

- сприяння покращенню транспортної доступності туристичних та рекреаційних об'єктів.

В цілому пріоритетними напрямками регіонального розвитку туристично-рекреаційного комплексу є [9, с. 22]: оздоровчолікувальна діяльність; гірськолижний туризм; зелений (сільський туризм); пізнавальний туризм (пішохідний туризм, екскурсії тощо). Для підвищення рівня результативності розвитку зазначених напрямів необхідним є:

- формування нових економічних засад галузі на основі різних форм власності;

- вирішення питання підпорядкованості (власності) санаторно-курортних і туристичних закладів;

- зміцнення матеріально-технічної бази комплексу шляхом: модернізації існуючої матеріально-технічної бази закладів; будівництва нових туристично-рекреаційних об'єктів котеджного та модульного типу, які відповідатимуть сучасним стандартам; розширення супутньої інфраструктури на території рекреаційних об'єктів (будівництво басейнів, тенісних кортів, саун тощо);

- ініціювання, розроблення та прийняття державної програми поліпшення автошляхів, дорожньо-транспортної, комунікаційної та енергетичної інфраструктури;

- створення рекламно-інформаційного продукту рекреаційно-туристичного комплексу;

- розширення лікувальних послуг, впровадження нових міжнародних видів послуг, пошук нових методів використання унікальних природних лікувальних факторів;

- мікрокредитування господарів садиб зеленого туризму з метою доведення останніх до сучасних стандартів;

- ініціювання прийняття законодавства та розробки комплексу заходів, які спрощують перетин кордону особам, що прямують на оздоровлення і відпочинок;

- створення в пунктах пропуску через кордон відповідної інфраструктури для обслуговування рекреантів (туристів);

- вдосконалення та розроблення нових туристичних маршрутів, які б більш повно розкривали історико-архітектурний та культурний потенціал краю;

- створення спеціалізованої структури (мережі) залучення рекреантів (туристів);

- формування дієздатної аварійно-рятувальної служби;

- санітарне упорядкування територій населених пунктів рекреаційних зон;

- підготовка працівників сфери рекреації та підвищення їх професійного рівня, вивчення іноземних мов;

- розширення виробництва продукції із застосуванням символіки Закарпаття.

Успішна реалізація зазначених вище заходів сприятиме покращенню функціонування рекреаційно-туристичного комплексу регіону, забезпечить збалансований соціально-економічний і екологічний розвиток територіальної системи в цілому.

Для Закарпатської області як транскордонного регіону актуальним є сприяння реалізації проектів міжнародної технічної допомоги та спільних програм і заходів налагодження міжнародного співробітництва у сфері туризму і курортів, створення нових міждержавних туристичних продуктів, поліпшення туристично-рекреаційної інфраструктури із залученням коштів зарубіжних донорських організацій.

Важливою складовою підвищення іміджу Закарпаття як привабливої туристично-рекреаційної території є гарантування безпеки туристів і рекреантів, захист їх законних прав та інтересів. Йдеться про поліпшення облаштування місць відпочинку, безпечність туристичних маршрутів, заходи попередження нещасних випадків і травматизму. Доцільним є обстеження пляжів та інших місць масового відпочинку перед початком літнього та гірськолижної інфраструктури перед початком зимового туристичних сезонів.

Суттєву роль у забезпеченні успішного функціонування суб'єктів рекреаційно-туристичного комплексу відіграє удосконалення системи професійної підготовки фахівців у сфері туризму та курортів. Це зокрема, реалізація заходів щодо організації якісної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для галузі, організація навчань і тренінгів для представників індустрії гостинності, фахівців туристичного супроводу (екскурсоводи, гідиперекладачі, провідники у гори). В цьому напрямі важливою є співпраця з навчальними закладами області з питань підготовки відповідних кадрів галузі.

Висновки і перспективи подальших досліджень. В контексті сталого розвитку сільських транскордонних територій Закарпаття пріоритетним на перспективу є розвиток туристично-рекреаційного комплексу. Постає завдання ефективного використання природно-ресурсного потенціалу області, здатного забезпечити успішне функціонування і розвиток суб'єктів господарювання туристично-рекреаційної сфери. Слід розумно використати

геополітичні і географічні переваги транскордонного статусу Закарпаття, трудові ресурси і потужний природно-рекреаційний потенціал з метою забезпечення санаторно-курортного лікування та оздоровлення населення, поліпшення обслуговування туристів і рекреантів. У цьому контексті зростає роль владних і управлінських структур та територіальних громад у реалізації розроблених

концепцій, програм і заходів щодо створення у перспективі ефективної рекреаційно-курортної і туристичної системи на сільських територіях транскордонного регіону. Подальші дослідження спрямовуватимуться на виокремленні ролі територіальних громад у забезпеченні розширеного відтворення пріоритетних видів економічної діяльності регіону, передусім рекреаційно-туристичної сфери.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Василюха Н. В., Индус К. П., Готько Н. М. Концептуальні засади ефективності функціонування ринку туристичних послуг//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2017. Вип. 1 (49). Т. 2. С.177-181.
2. Гаврилко Г. П. Регіональні санаторно-курортні кластери: основні ознаки та принципи формування//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2016. Вип. 1 (47). Т. 2. С.73-77.
3. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В. Логістичне управління суб'єктами підприємництва сфери сільського аграрного туризму //Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2017. Вип. 1 (49). Т. 2. С.122-125.
4. Гаврилко П. П., Тімко М. І. Деміфологізація історії туристичних об'єктів – важливий чинник екскурсійної роботи//Науковий вісник УжНУ. Серія „Економіка”. 2017. Вип. 1 (49). Т. 2. С.182-188.
5. Газуда М. В., Ерфан В. Й., Газуда С. М. Особливості надання послуг у туристичній сфері регіону//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2014. Вип. 1 (42). С.261-265.
6. Домище-Медяник А. М., Кляп М. П. Інноваційні процеси в туристичній галузі//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2017. Вип. 1 (49). Т. 2. С.189-196.
7. Забуранна Л. В. Управління туристичною підприємницькою діяльністю в аграрній сфері: теорія, організація: Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. д.е.н. Київ, 2013. 38 с.
8. Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура/ українськомовний варіант українсько-угорського видання; під ред. М. Вегеша, Ч. Фединець; [редколег.: Ю. Остапець, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар, С. Черничко; відпов. за вип. М. Токар]. Ужгород: Поліграфцентр „Ліра”, 2010. 720 с.
9. Концепція сталого розвитку Закарпаття. Ужгород, 2004. 40 с.
10. Лендел М. А. Проблеми і перспективи розвитку рекреаційно-туристичної сфери України та її регіонів//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2013. Вип. 1 (38). Т. 2. С.196-199.
11. Молнар О. С., Важинський Ф. А., Романович І. С. Роль та місце туризму в забезпеченні соціально-економічного розвитку регіону//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2014. Вип. 1 (42). С.252-256.
12. Морохович В. С. Економіко-математичне моделювання туристичних потоків Закарпатської області//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2017. Вип. 1 (49). Т. 2. С.143-146.
13. Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2016 – 2020 роки. URL : www.transcarpathiatour.com.ua
14. Про план заходів з реалізації у 2018 році Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження голови Закарпатської обласної державної адміністрації від 23 лютого 2018 р.
15. Рекомендації з розроблення Дорожньої інвестиційної карти розвитку аграрного району/за ред. Я. М. Гадзала, П. Т. Саблука. К.: Аграр. наука, 2017. 148 с.
16. Сільський зелений туризм. Спілка сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні. URL : <http://www.greentour.com.ua>
17. Стратегії економічного та соціального розвитку Закарпатської області до 2015 і 2020 років. Ужгород, 2006. 48 с.
18. Химинець В. В. Місце та роль курортно-рекреаційного кластеру в сталому розвитку Карпатського регіону//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія „Економіка”. 2014. Вип. 1 (42). С. 240-247.

REFERENCES

1. Vasylykha N. V., Indus K. P., Hotko N. M. (2017). Kontseptualni zasady efektyvnosti funktsionuvannia rynku turystychnykh posluh [Conceptual bases of efficiency of functioning of the tourist services market] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
2. Havrylko H. P. (2016). Rehionalni sanatorno-kurortni klasteri: osnovni oznaky ta pryntsyipy formuvannia [Regional sanatorium and resort clusters: main features and principles of formation] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].

3. Havrylko P. P., Kolodiichuk A. V. (2017). Lohistychnе upravlinnia subiektamy pidpriemnytstva sfery silskoho ahrarnoho turyzmu [Logistic management of subjects of entrepreneurship in the sphere of rural agrarian tourism] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
4. Havrylko P. P., Timko M. I. (2017). Demifolohizatsiia istorii turystychnykh obiektiv – vazhlyvyi chynnyk ekskursionoi roboty [Demifologization of the history of tourist objects – an important factor in the excursion work] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
5. Hazuda M. V., Erfan V. Y., Hazuda S. M. (2014). Osoblyvosti nadання posluh u turystychnii sferi rehionu [Features of the provision of services in the tourism sector of the region] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
6. Domyshche-Medianyк A. M., Kliap M. P. (2017). Innovatsiini protsesy v turystychnii haluzi [Innovative processes in the tourism industry] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
7. Ziburanna L. V. (2013). Upravlinnia turystychnoiu pidpriemnytskoiu diialnistiu v ahrarnii sferi: teoriia, orhanizatsiia [Management of the tourism entrepreneurial activity in the agrarian sphere: theory, organization] Kyiv [in Ukrainian].
8. M. Vehesh, Ch. Fedynets, Y. Ostapets, R. Ofitsynskyi, L. Sorko, M. Tokar, S. Chernychko. (2010). Zakarpattia 1919-2009 rokiv: istoriia, polityka, kultura/ ukrainskomovnyi variant ukrainsko-uhorskoho vydannia [Transcarpathia 1919-2009: history, politics, culture / Ukrainian-language version of the Ukrainian-Hungarian edition] Uzhhorod: «Lira» [in Ukrainian].
9. Kontseptsiiia staloho rozvytku Zakarpattia. (2004). [Concept of sustainable development of Transcarpathia] Uzhhorod [in Ukrainian].
10. Liendiel M. A. (2013). Problemy i perspektyvy rozvytku rekreatsino-turystychnoi sfery Ukrainy ta yii rehioniv [Problems and prospects of recreation and tourism development in Ukraine and the regions] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
11. Molnar O. S., Vazhynskyi F. A., Romanovych I. S. (2014). Rol ta mistse turyzmu v zabezpechenni sotsialno-ekonomichnogo rozvytku rehionu [The role and place of tourism in the ensuring of the socio-economic development of the region] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
12. Morokhovych V. S. (2017). Ekonomiko-matematychnе modeliuвання turystychnykh potokiv Zakarpatskoi oblasti [Economic and mathematical modeling of tourist streams of Transcarpathian region] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].
13. Prohrama rozvytku turyzmu i kurortiv u Zakarpatskii oblasti na 2016 – 2020 roky [Program of development of tourism and resorts in Transcarpathian region for 2016-2020]. Retrieved from www.transcarpathiatour.com.ua [in Ukrainian].
14. Pro plan zakhodiv z realizatsii u 2018 rotsi Stratehii rozvytku turyzmu ta kurortiv na period do 2026 roku. Rozporiadzhennia holovy Zakarpatskoi oblasnoi derzhavnoi administratsii (23 liutoho, 2018 r.) [On the plan of measures for the implementation in 2018 of the Strategy for the development of tourism and resorts for the period up to 2026. The decree of the chairman of the Transcarpathian Regional State Administration (February 23, 2018)] Uzhhorod [in Ukrainian].
15. Y. M. Hadzal, P. T. Sabluk (2017). Rekomendatsii z rozroblennia Dorozhnoi investytsiinoi karty rozvytku ahrarnoho raionu [Recommendations for the designing of the Road investment map for the development of the agrarian region] Kyiv: Agrarna Nauka [in Ukrainian].
16. Silskyi zelenyi turyzm. Spilka spryannia rozvytku silskoho zelenoho turyzmu v Ukraini [Rural green tourism. Association of promotion of rural green tourism in Ukraine] Retrieved from <http://www.greentour.com.ua> [in Ukrainian].
17. Stratehii ekonomichnogo ta sotsialnogo rozvytku Zakarpatskoi oblasti do 2015 i 2020 rokiv [Strategies for economic and social development of the Transcarpathian region up to 2015 and 2020] (2006). Uzhhorod [in Ukrainian].
18. Khymynets V. V. (2014). Mistse ta rol kurortno-rekreatsinoho klasteru v stalomu rozvytku Karpatskoho rehionu [The place and role of the resort and recreation cluster in the sustainable development of the Carpathian region] Uzhhorod: UzhNU [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).161-164](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).161-164)
УДК 336.1:352

Мазур А.В., Ливдар М. В., Дідух О.В.

МЕХАНІЗМ НАДАННЯ ДЕРЖАВНИХ ТА МІСЦЕВИХ ГАРАНТІЙ ДЛЯ ФІНАНСУВАННЯ ПРОЕКТІВ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Проаналізовано міжнародний досвід надання державних та місцевих гарантій підприємствам. Запропоновано механізм фінансування проектів сталого розвитку за програмою державного (місцевого) гарантування на засадах приватно – публічного партнерства, що охоплює усі сторони реалізації таких проектів з метою пришвидшення переходу держави до моделі сталого розвитку. Сторонами проекту за такого підходу виступають: підприємство, державні чи місцеві органи влади, держані та комерційні банки. Визначено перспективні напрями реалізації проектів сталого розвитку в рамках реалізації проектів затверджених Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020».

Ключові слова: сталий розвиток економіки, державні гарантії, місцеві гарантії, приватно-публічне партнерство.

Постановка проблеми. На сьогодні екологічна ситуація в Україні та світі вимагає рішучих дій щодо попередження і уникнення нових викликів, що постають перед нами. Перехід країн до моделі сталого розвитку уже давно став першочерговим у всьому світі, оскільки наслідки масового енергоспоживання та безперебійних викидів парникових газів в атмосферу ми уже бачимо. І хоча Україна є однією з країн-підписантів міжнародних угод щодо зміни клімату, процес переходу економіки до сталого розвитку вимагає подолання багатьох проблем та уникнення ряду ризиків. Однак нагальність таких дій є очевидною з огляду на стан екологічної ситуації в Україні та світі та зростання вартості викопних видів палива.

В умовах відсутності підґрунтя для проведення ефективної державної політики не мають науково-практичного вирішення окремі проблеми підвищення ефективності використання державних та місцевих гарантій в якості інструменту підтримки сталого розвитку держави та регіону зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто зазначити, що теоретичні основи надання державних гарантій досліджували такі вчені

економісти, як: О.Д. Василик, Л.К. Воронова, В.М. Геєць, О.П. Кириленко, М.І. Корнієнко, В.В. Кравченко, І.О. Луніна, В.М. Опарін, та інші. Проте залишаються малодослідженими питання щодо надання та використання державних гарантій як інструменту для забезпечення фінансування проектів сталого розвитку. Також сюди можемо віднести і те, що немає єдиного Державного реєстру проектів сталого розвитку та проектних пропозицій, який би відповідав за надання державного або місцевого гарантування та за результати їх використання тощо. Вирішення цієї проблематики можливе за умови вивчення та використання міжнародного досвіду надання державних гарантій.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення механізму фінансування проектів сталого розвитку за програмою державного або місцевого гарантування та дослідження особливостей міжнародної практики використання інструменту державних гарантій.

Опис основного матеріалу дослідження. Відповідно до ст. 17 Бюджетного кодексу України, державні (місцеві) гарантії надаються за рішенням Кабінету Міністрів України або на підставі міжнародних договорів України виключно у межах і з напрямками, що визначені Законом України «Про державний бюджет» [1]. Отже державне або місцеве гарантування надається державою.

Вважаємо, що використання державного (місцевого) гарантування має насамперед бути спрямоване на стимулювання підприємницької діяльності у певній сфері господарювання в рамках реалізації проектів сталого розвитку, затверджених Стратегію сталого розвитку «Україна–2020» [2] для забезпечення економічного розвитку держави і регіону загалом.

© Мазур Андріана Володимирівна, к.е.н, доцент кафедри фінансів, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: 0631929848, email: andriana.v.mazur@lpnu.ua

Ливдар Марта Василівна, к.е.н, доцент кафедри фінансів, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.:0979387605, email: marta.v.lyvdar@lpnu.ua

Дідух Оксана Володимирівна, к.е.н, старший викладач кафедри фінансів, oksana.v.didukh@lpnu.ua Національний університет «Львівська політехніка» м. Львів, Україна, тел.: 0322682193, email: oksana.v.didukh@lpnu.ua

Аналізуючи міжнародний досвід надання державних гарантій, бачимо, що в зарубіжних країнах надання гарантій окремим суб'єктам господарювання надаються з метою адресного перерозподілу позичкового капіталу з метою фінансової підтримки діючих підприємств, які зазнали труднощів, але мають велике значення для збереження соціальної та економічної стабільності у країні; фінансування (співфінансування) великих стратегічно важливих проєктів у секторах, які можуть прискорити економічний розвиток (інфраструктура, енергетика, транспорт, телекомунікації, житлове будівництво); розвитку підприємств малого та середнього бізнесу, у т.ч. інноваційних [7, с. 114–127]. Зарубіжні науковці, такі, як М. Фасіо, Р. Маргуліс, Дж. Макконнел зазначають, що державні гарантії під кредити, отримані приватними суб'єктами, надаються для фінансової підтримки діючих підприємств, які зазнали фінансових труднощів, можуть застосовуватися як інструмент державної антикризової політики і як інструмент селективної підтримки окремих підприємств за звичайних умов.

Аналізуючи досвід країн ЄС, бачимо, що надання державних гарантій поширене й у Європейському Союзі. До основних напрямів їх застосування належать [8]:

- підтримка пріоритетних проєктів розвитку держави, виходячи з масштабу, галузевої чи територіальної належності;
- розвиток малого та середнього підприємництва;
- взаємодія в межах державно-приватного партнерства.

У країнах ЄС діють нормативні правила щодо надання державної допомоги у вигляді гарантій. Такі гарантії можуть надаватися як великим підприємствам, так і фірмам, що працюють у сфері малого та середнього бізнесу. Разом із тим, Європейська комісія розробила низку критеріїв (умов), використовуваних під час прийняття рішення щодо надання державних гарантій. Однією з перших умов є з'ясування фінансового становища позичальника. Необхідна процедура визначена в документі Європейського Союзу "Принципи ЄС щодо надання державної допомоги для відновлення платоспроможності компаній в умовах кризи" [9].

Вважаємо, що на даний час в Україні неможливо забезпечити реалізацію та розвиток пріоритетних напрямів економіки без державної підтримки суб'єктів підприємницької діяльності. Державні (місцеві) гарантії є частиною системи державної підтримки.

Очевидним є те, що для забезпечення виконання поставлених перед нами завдань та з

метою покращення екологічної ситуації в Україні та світі загалом нова Енергетична стратегія та Стратегія низьковуглецевого розвитку повинні базуватись зокрема і на розвитку таких напрямів, як окреслення відповідальності за екологічний стан держави, окремого регіону, населеного пункту, приватного виробництва тощо у контексті публічно-приватного партнерства. З огляду на участь України у міжнародних угодах щодо зміни клімату та ратифікації Паризького договору сторін рамкової конвенції ООН зі зміни клімату затверджено Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». Зокрема, у плані дій щодо впровадження положень Стратегії розроблено вектори руху реалізації реформ та програм розвитку держави, серед яких Програма розвитку малого та середнього бізнесу, реформа фінансового сектору, Програма збереження навколишнього природного середовища та інші.

Перехід України до моделі сталого розвитку економіки передбачає здійснення комплексу обґрунтованих та виважених управлінських рішень щодо побудови національної екологічної стратегії. В першу чергу, необхідним є вживання заходів щодо покращення екологічної ситуації в країні та виконання покладених на нас зобов'язань міжнародним співтовариством в рамках Кіотського протоколу та майбутнім введенням в дію Паризької угоди. Такі заходи повинні передбачати активізацію процесу переходу країни до використання відновлювальних джерел енергії. Важливим є переорієнтація країни з сировинно-орієнтованої до інноваційної економіки та відмова від займаної пасивної позиції, коли викиди парникових газів скорочуються не з огляду здійснюваних заходів по їх зниженню, а в силу обставин, що склалися. Іншим важливим питанням є налагодження дієвого механізму банківського кредитування з метою реалізації концепції сталого розвитку економіки шляхом, який ґрунтувався б на засадах державного та місцевого гарантування. Лише така політика сприятиме ефективному економічному та природному відтворенню країни та налагодженню співпраці з міжнародним співтовариством.

Розроблення проєктів сталого розвитку на засадах приватно-публічного партнерства забезпечить зростання ефективності їх реалізації. Налагодження такого роду співпраці потребує законодавчо врегульованого механізму, який би передбачав умови та критерії до розроблення проєктів сталого розвитку.

Механізм фінансування проєктів сталого розвитку повинен об'єднувати усі сторони

реалізації таких проектів з метою пришвидшення переходу держави до моделі сталого розвитку.

Однією зі сторін реалізації проектів сталого розвитку у рамках пропонованої програми виступають підприємства, які розробляють проект, передбачений Стратегією сталого розвитку «Україна- 2020» та державною стратегією регіонального розвитку на період до 2020. Таким чином, необхідним є розроблення нормативної документації для підприємств щодо реалізації проектів сталого розвитку для подання заявки на кредитування за умовами програми надання державних та місцевих гарантій для фінансування зазначених проектів банківським сектором, з метою гармонізації основних пропонованих вимог щодо фінансування процесів сталого розвитку з міжнародним законодавством, зокрема Директивою Європейського Парламенту та Ради 2014/95 / ЄС.

Другою стороною механізму фінансування проектів сталого розвитку виступатимуть державні та комерційні банки в частині надання кредитів під проекти сталого розвитку в рамках програми надання державних та місцевих гарантій для фінансування проектів сталого розвитку банківським сектором. Відповідно до цього, важливим є виокремлення підходу для банків щодо відбору проектів сталого розвитку для надання кредитів в рамках програми.

І третьою стороною механізму фінансування проектів сталого розвитку виступатимуть державні та місцеві органи влади в частині надання державних та місцевих гарантій під надання кредитів державними та комерційними банками для реалізації підприємствами проектів сталого розвитку.

Таким чином, запропоноване тристороннє приватно-публічне співробітництво щодо розроблення та реалізації проектів сталого розвитку забезпечить максимальну відповідальність сторін щодо відповідності проекту критеріям відбору для участі у програмі та прозорості щодо прийняття рішення про надання державної підтримки для реалізації проектів сталого розвитку. З іншої сторони, запропонований механізм передбачає фінансування проектів, які успішно пройшли

відбір за усіма критеріями, з залученням державної або місцевої підтримки.

Ще одним важливим моментом при налагодженні дієвого механізму фінансування проектів сталого розвитку за програмою державного або місцевого гарантування є необхідність формування Державного реєстру проектів сталого розвитку та проектних пропозицій.

Впровадження та реалізація пропонованих заходів забезпечить досягнення ключових показників та стратегічних індикаторів, що оцінюють хід виконання реформ та програм, передбачених Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020». Окрім цього, пропоновані рекомендації дадуть можливість чітко визначити механізм фінансування проектів сталого розвитку банківським сектором у контексті розроблених Стратегією зон відповідальності влади, бізнесу та громадянського суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження визначено перспективні напрями реалізації проектів сталого розвитку:

1. розроблення програми надання державних та місцевих гарантій для фінансування проектів сталого розвитку банківським сектором, яка б передбачала державне та місцеве гарантування надання державними та комерційними банками кредитів для реалізації підприємствами проектів сталого розвитку;

2. розроблення нормативно врегульованого порядку відбору проектів сталого розвитку, для реалізації яких надається державна або місцева підтримка;

3. визначення механізмів державної та місцевої підтримки в рамках програми надання державних та місцевих гарантій для фінансування проектів сталого розвитку банківським сектором.

Перспективами подальших досліджень щодо зазначеного напрямку реалізації проектів сталого розвитку є ідентифікування концептуального підходу для банків щодо відбору такого роду проектів для надання кредитів в рамках програми надання державних та місцевих гарантій для фінансування проектів сталого розвитку банківським сектором.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс] із змінами і доповненнями: затверджений Законом України № 2456-VI від 08.07.2010 р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 // Урядовий кур'єр. – 2015. – №6.
3. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014р. №385 // Урядовий кур'єр. – 2014. – №160
4. Directive 2014/95/EU «On disclosure of non-financial and diversity information». – Access: <http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0095>

5. Kyoto Protocol // The United Nations Framework Convention on Climate Change. – Access mode: http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/3145.php.

6. Текст Рішення 21-ої Конференції Сторін та Паризької Угоди / Conference of the Parties Twenty-first session Paris, 30 November to 11 December 2015. Durban Platform for Enhanced Action (decision 1/CP.17) Adoption of a protocol, another legal instrument, or an agreed outcome with legal force under the Convention applicable to all Parties. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/109r01.pdf>.

7. Карапетян О.М. Міжнародний досвід надання державних гарантій підприємствам: сучасні детермінанти та вплив на фінансову безпеку держави / О.М. Карапетян // Сучасні підходи до управління підприємством: збірник наукових праць національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». К.: 2016. – №1. – С. 114–127.

8. Лютий І. О. Регулювання надання державних гарантій в Україні / І. О. Лютий, О. С. Лондар // Фінанси України. – 2016. – № 2. – С. 28-48. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2016_2_4.

9. Communication from the commission community guidelines on state aid for rescuing and restructuring firms in difficulty // Official Journal of the European Union. — С 244/2. Access mode: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52004XC1001\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52004XC1001(01)).

REFERENCES

1. Budget Code of Ukraine (n.d.). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> [in Ukrainian].

2. Stratehiia staloho rozvytku “Ukraina - 2020” [Sustainable Development Strategy “Ukraine-2020”] Decree of the President of Ukraine No. 5/2015, 12.01.2015. Uriadovyi kurier. – 2015. – No.6 [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia Derzavnoii stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 [On Approval of the State Strategy for Regional Development for the period up to 2020] Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 385, 06.08.2014. Uriadovyi kurier. – 2014. – No. 160 [in Ukrainian].

4. Directive 2014/95/EU «On disclosure of non-financial and diversity information». – Retrieved from: <http://eurlex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014L0095>

5. Kyoto Protocol *The United Nations Framework Convention on Climate Change*. – Retrieved from: http://unfccc.int/kyoto_protocol/items/3145.php.

6. Conference of the Parties Twenty-first session Paris, 30 November to 11 December 2015. Durban Platform for Enhanced Action (decision 1/CP.17) Adoption of a protocol, another legal instrument, or an agreed outcome with legal force under the Convention applicable to all Parties. Retrieved from: <http://unfccc.int/resource/docs/2015/cop21/eng/109r01.pdf>.

7. Karapetian, O. (2016) Mizhnarodnyi dosvid nadannia derzhavnyh harantii pidpriemstvam: suchasni determinant ta vplyv na finansovu bezpeku derzhavy [International experience in providing state guarantees to enterprises: current determinants and influence on state financial security] *Suchasni pidhody do upravlinnia pidpriemstvom: zbirnyk naukovykh prac Nacionalnoho tehnicnoho universytetu Ukrainu “Kyivskiy politehnicnyi instytut” – Modern approaches to enterprise management: a collection of scientific works of the National Technical University of Ukraine “Kyiv Polytechnic Institute”*, №1, P. 114–127 [in Ukrainian].

8. Liutyi, I. & Londar, O. (2016) *Rehulivannia nadannia derzhavnyh harantii v Ukraini [Regulation of the provision of state guarantees in Ukraine] Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine*, № 2, P. 28-48. – Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2016_2_4 [in Ukrainian].

9. Communication from the commission community guidelines on state aid for rescuing and restructuring firms in difficulty *Official Journal of the European Union*, Art. 244/2. Retrieved from: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52004XC1001\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52004XC1001(01)).

Одержано 15.03.2018 р.

Палига Є.М., Циганко Л.А.

ВДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ ВПЛИВУ БАЗОВИХ ІНСТИТУТІВ НА РОЗВИТОК ВИДАВНИЧО-ПОЛІГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто інвестиційну привабливість видавничо-поліграфічної галузі України та її регіонів, сучасний стан і стратегію розвитку корпоративного управління підприємств видавничо-поліграфічної галузі (ВПГ), проведено дослідження трансформації видавничого та поліграфічного підприємництва, внаслідок якої видавничо-поліграфічний комплекс перетворився у ВПГ, а виробниче підприємство в поліграфії набуло функцій сфери обслуговування видавництва, як це і прийнято у світовій видавничій практиці. Розкрито можливості провідних підприємств регіону та встановлено, що серед усіх моделей розвитку видавничих і поліграфічних підприємств найперспективнішою щодо вкладення інвестицій можна вважати модель, згідно з якою видавництва мають власну поліграфічну базу.

Ключові слова: базові інститути, інституційна теорія, фактори економічного зростання, корпоративне управління, конкурентоспроможність, видавничо-поліграфічна діяльність.

Постановка проблеми. Сучасна ситуація в економіці України та її регіонів характеризується динамічною трансформацією форм господарювання, перерозподілом власності та пошуком найбільш ефективних організаційних підходів формування і використання корпоративного управління, що досить широко використовується у західній теорії і практиці господарювання і достатньо швидко запроваджується у вітчизняній економіці [1]. Це зумовило поширення корпоративної власності і управління, стрімкий розвиток концентрації акціонерного капіталу.

Ринкові механізми проникли в регулювання економічних проблем, ресурсобіг, сфери виробництва, розподілу та споживання.

Видозмінюються як методологія, так і методичні підходи теоретичних досліджень поведінки різних господарюючих суб'єктів, відбувається з об'єктивних причин адаптація вітчизняної економіки до сучасних умов функціонування.

Ринкова система господарювання в значній мірі пов'язана з підприємницькою активністю в усіх сферах економіки, а її зростання є перспективним аспектом конкурентно-ринкового середовища. Основною метою усіх суб'єктів ринкової економіки, зайнятих підприємництвом, є отримання прибутку, який відображає всі сторони господарської діяльності підприємства; актуально це і для видавничо-поліграфічної галузі.

Видавничо-поліграфічна діяльність є складовою інформаційної, духовно-культурної та економічної сфер суспільства. Друкована продукція, поліграфічні роботи та послуги відіграють важливу роль та знаходять своє місце на споживчому ринку. Внутрішній національний ринок видавничої та друкованої продукції формується під впливом взаємодії споживчого попиту і товарної пропозиції [2].

У цьому аспекті, на нашу думку, необхідно приділити значну увагу впливу базових інститутів на розвиток видавничо-поліграфічної діяльності через завершеність інституційних змін ВПД регіонів України, формуванні методології оцінки інституційних впливів на функціонування та розвиток ВПД та дослідження системи інституційних факторів оцінки складної виробничої системи адаптації запропонованих підходів взаємопов'язаних груп факторів з метою побудови системи факторів впливу базових інститутів на оцінку ефективності функціонування ВПД.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений огляд праць щодо оцінки економічного зростання свідчить про недостатню увагу щодо вивчення специфіки розвитку окремих галузей на основі інституційних чинників, як у загальнонаціональному, так, і в регіональному розрізі. Крім того, розвиток сучасної інституційної економічної теорії свідчить, що відбувається постійне ускладнення внутрішніх і зовнішніх зв'язків між суб'єктами ринку, внаслідок чого, вплив інституційної складової на економічне зростання значно посилюється. Отже, вагомим чинником державної політики стимулювання економічного розвитку має стати визначення пріоритетів трансформації інституційного

© Палига Євген Миколайович, д.е.н., професор кафедри підприємництва та маркетингу, Українська академія друкарства, м. Львів

Циганко Людмила Анатоліївна, магістрант, Українська академія друкарства, м. Львів, email: kafekonomikauad@gmail.com

середовища на галузевому рівні із врахуванням регіональних особливостей [3].

Важливим є те, що дане середовище формує стійкі моделі поведінки галузевих суб'єктів, у межах яких проводиться виробничо-господарська діяльність. Підтвердження даних припущень простежується у працях науковців. Так, М. В. Головка вважає, що: «Результативність управління будь-якою сферою національної економіки напряму залежить від якості сформованого інституційного середовища, його адекватності щодо ріння розвитку соціально-економічних і виробничих відносин у суспільстві. Окрім чого, інституційні фактори формують обмеження та стимули, які спонукають галузеві суб'єкти підвищувати свою ефективність, і як наслідок, забезпечують загальний розвиток економіки та суспільства. Як зазначає у своїй праці Е. Аморос: "Розвиток підприємництва, є результатом людської поведінки та інституційного середовища».

Враховуючи важливість впливу інституційних факторів на функціонування ВВП, потрібно розглянути та проаналізувати наявні методологічні підходи щодо оцінки їх впливу як на загальнодержавному, так і на рівні окремого регіону. Однак, враховуючи те, що перелічені фактори перебувають у кореляції один з одним, це спричиняє деякі методологічні складнощі дослідження їх впливу на зростання окремих галузей [4].

Зважаючи на предмет наших досліджень, слід зазначити про оцінку впливу інституційних факторів на ВВП через призму теорії виробництва. Розгляд інституції як ендогенного виробничого фактора дає змогу перейти до формування відповідного категоріального апарату і методики вимірювання впливу інституційних факторів на розвиток ВВП. Однак доробок праць, присвячених поєднанню традиційних методик оцінювання ефективності виробничої діяльності та альтернативних підходів, що сформувалися під впливом інституційної теорії, є значно обмеженим.

Існують підходи щодо ототожнення інституційних факторів, резервів, ресурсів тощо. Це призводить, на нашу думку, до недостатньо обґрунтованих висновків, що «деякі інституційні умови формуються всередині індивідуального виробництва і повинні розглядатися з точки зору відповідності вимогам активізації діяльності». Однак навряд чи обставини функціонування системи зможуть формуватися в її межах, скоріш за все це функція зовнішнього середовища.

Цікавою з позиції дослідження інституційних впливів є концепція економічної соціодинаміки, подана Р. Грінбергом і А. Рубінштейном.

Авторами в рамках проведених досліджень запропонована оригінальна модель «соціодинамічного мультиплікатора економічного зростання», який фактично є інституційним мультиплікатором, оскільки, саме інститути забезпечують необхідне поєднання власної креативної енергії з перевагами розвитку суспільства, внаслідок чого запуск механізму цього мультиплікатора стає неминучим. У рамках концепції інститути розглядаються каталізатором економічної мультиплікації, що дає змогу виокремити інституційний акселератор, в основі якого міститься принцип взаємозв'язку між інституційними змінами та економічним розвитком. Однак недоліком є відсутність повною мірою сформованого методологічного апарату оцінки впливу інституційного чинника на економічний розвиток, а вся основна увага зосереджена на дослідженні механізму їх взаємозв'язку. Отож можна стверджувати, що застосовувані підходи економічних вимірювань дуже різнопланові та не завжди повною мірою враховують інституційні параметри виробництва [5].

Формулювання цілей статті. Мета статті — обґрунтування оцінки впливу базових інститутів на розвиток видавничо-поліграфічної діяльності регіонів України.

Опис основних результатів дослідження. Розглянемо найпоширеніші методологічні підходи, що використовуються для оцінки інституційних впливів на виробничі відносини ВВП. Найпоширеніший підхід до оцінки впливу інституційних факторів на функціонування різних секторів економіки ґрунтується на теорії трансакційних витрат та на значній кількості різнобічних підходів щодо їх оцінки [6].

Так, Д. Фролов у своїх дослідженнях дотримується думки, що будь-який продукт наділений певним статусом, який відображає імідж його виробника і, як наслідок, статусний компонент має вагоме значення при формуванні ціни товару. За таких умов стає очевидним, що інституційна складова є невід'ємною частиною виробничого процесу та формування статусу продукту. Автор стверджує, що як і виробничий, інституційний процес зумовлює відповідні витрати, які спричинені формуванням статусів певних видів продукції на рівні підприємства, регіону та галузі. Ці витрати інституційного капіталу, або інституційні витрати, являють собою елемент трансакційних витрат, які одночасно із трансформаційними становлять загальні витрати виробництва [8].

Відповідно до даної теорії до найпоширеніших видів інституційних витрат належать:

— пов'язані із отриманням дозвільних документів на виробництво продукції (ліцензій, дозволів, придбання або розробку патентів, оформлення прав власності тощо);

— зумовлені проведенням сертифікації продукції та впровадженням систем якості виробництва;

— витрати представницького характеру (участі у конкурсах, виставках, різних громадських заходах тощо);

— пов'язані із нормуванням та стандартизацією виробничих процесів і операцій;

— витрати щодо здійснення контролю якості продукції та зумовлені її браком;

— витрати щодо моніторингу діючих контрактів;

— зумовлені особливостями внутрішньої дозвільної системи (дозволи, погодження, врегулювання внутрішньовиробничих протиріч тощо);

— пов'язані із контролем за дотриманням працівниками виконуваних ними функцій, встановлених правил та стандартів (виявлення ухиляння від службових обов'язків, порушень внутрішнього розпорядку техніки безпеки, технологій виробництва тощо [7].

Розвиваючи цей підхід, для виявлення зв'язків між різними системами інститутів, доцільно виокремити комплексні інституційні структури цих систем і в подальших дослідженнях розглянути їх компліментарність. Для цього, зважаючи на особливості ВПД, цікавим є підхід запропонований Т. Холлізвортом, який акцентує увагу на відмінностях у взаємодії технологічних та галузевих виробничих систем.

На основі зазначених досліджень запропоновано систему інституційних факторів оцінки складної виробничої системи (рис. 1). Тобто ця система була сформована відомими вченими, на дослідження яких ми опиралися в даній статті.

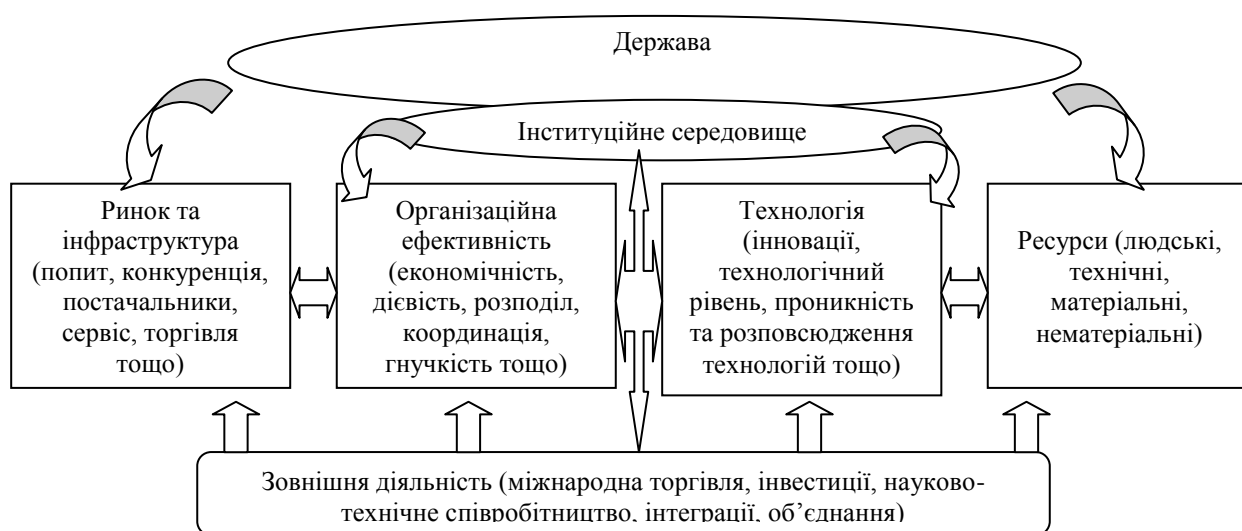

Рис. 1. Система інституційних факторів економічного зростання виробничих систем*

**Розроблено авторами*

Для дослідження впливу базових інститутів на функціонування та економічний розвиток ВПД регіону з урахуванням принципу компліментарності, вважаємо за необхідне систематизувати показники оцінки впливу інституційного середовища на діяльність, першочергово на виробничу складову, дослідити їх взаємозв'язок із групами факторів економічного зростання та розглянути систему компліментарності базових інститутів ВПД.

Однак, насамперед, потрібно систематизувати основні фактори інституційного впливу на ВПД регіону, а вже пізніше формувати комплексну методичку їх оцінки. Для досягнення поставлених цілей найповніше, на нашу думку, підходить класифікація фінського науковця

Т. Хамалайна. Відповідно до цього підходу запропоновано такі взаємопов'язані групи факторів, які оцінюють конкурентоспроможність та зростання в складних економічних системах. Внаслідок чого виникає потреба в адаптації запропонованих підходів до особливостей ВПД (рис. 2).

Оскільки механізми впливу різних інституційних систем на економічне зростання мають значні відмінності, значущість підходу, запропонована Т. Холлізвортом полягає в розподілі інституційних структур за ступенем їх стабільності, що включає в себе такі рівні: інститути; інституційні механізми; інституційні галузі; організації; формальне закріплення (закони) та продуктивність.

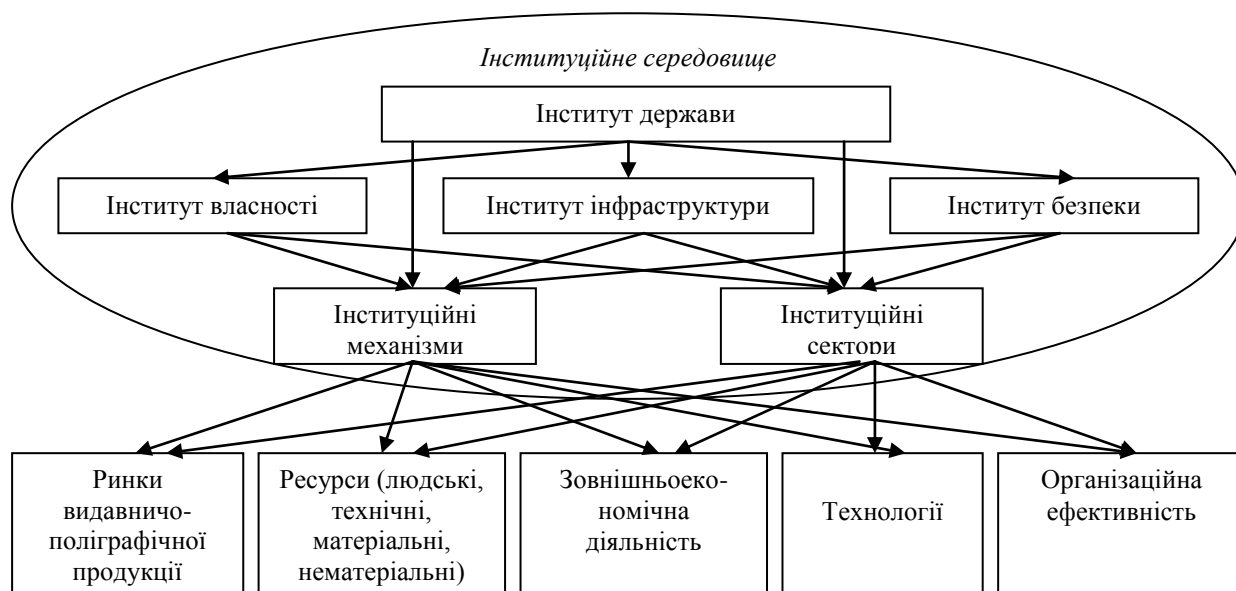

Рис. 2. Система оцінки впливу факторів базових інститутів ефективності функціонування ВПД*

*Розроблено авторами

Зважаючи на врахування галузевих та регіональних особливостей, запропоновані підходи Т. Хамалайнена та Т. Холлізворта можуть бути адаптовані для інституційного аналізу ВПД та побудови системи оцінки впливу інституційних факторів на економічне зростання діяльності на загальнодержавному та регіональному рівнях. Однак, на нашу думку, використання показника інституційної стабільності як критерію диференціації є складним, оскільки стабільність залежить від великої кількості контекстних умов та інституційних зв'язків.

Враховуючи вищезазначену складність, пропонуємо обмежитися побудовою комплексної системи факторів оцінки впливів базових інститутів на функціонування ВПД на загальнодержавному та регіональному рівнях та запропонувати методологічний підхід щодо формування інтегрованого показника сучасних досліджень інституційного середовища. Доведено, що існування певних типів структури інституційного середовища є наслідком комплементарності її компонентів, тобто на основі досліджень відомих вчених та науковців і фахівців поліграфії в Україні є необхідність у завершеності інституційних змін ВПД в регіоні

через вплив, як показано на рис. 2, інститутів власності, інфраструктури, безпеки, інституційні механізми та сектори через ефективне використання наявних ресурсів, ринків ВПД, технологій, організаційної ефективності та зовнішньоекономічної діяльності [9].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отримані результати свідчать про незавершеність інституційних змін ВПД регіонів України. Так, враховуючи складність інституційного аналізу, різноманітність методологічних підходів щодо його проведення, значну кількість інституційних зв'язків, регіональних та загальнодержавних галузевих особливостей ВПД релевантно оцінити вплив інституційних факторів на функціонування діяльності є надзвичайно складно. Це зумовлює потребу формування методології оцінки інституційних впливів на функціонування діяльності, що ґрунтуватиметься на системі з трьох груп інтегрованих показників: індикаторів оцінки інституційного розвитку держави; узагальнюючих показників оцінки інституційних змін у ВПД та часткових показників оцінки впливу базових інститутів на функціонування діяльності в окремих регіонах і подальших досліджень оцінки впливу базових інститутів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ансофф І.Х. Новая корпоративная стратегия / Ансофф І.Х. СПб: Питер, 2004. — 416 с.
2. Базилук В.Б. Інституційне середовище механізму управління поліграфічними підприємствами / В.Б. Базилук // Вісник соціально-економічних досліджень. — 2014. — №3(54). — С. 74-78.
3. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / [В.М. Геєць та ін.] — К.: Ін-т прогнозування НАН України; Фенікс, 2003. — 1008 с.

4. Мікула Н.А. Регіональний видавничо-поліграфічний кластер: моногр. / Н.А. Мікул, Є.М. Палига, В.Б. Базиліук. — Львів: Ліга-Прес, 2013. — 172 с.
5. Палига Є.М. Корпоративне управління та фондовий ринок. Підручник / Є.М. Палига, І.Є. Палига. — Львів: УАД, 2017. — 506 с.
6. Пономаренко В.С. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи: Моногр. / Пономаренко В.С., Тридід О.М., Кизим М.О. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2003. — 328 с.
7. Раєвцева О.В. Управління розвитком підприємства: методологія, механізм, моделі: Моногр. / Раєвцева О.В. — Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. — 496 с.
8. Фролов Д.П. Эволюционная перспектива институциональной экономики России: моногр. / Д.П. Фролов. — Волгоград: Из-во ВолГУ, 2008. — 462 с.
9. Інституціонально-інформаційна економіка: підручник [Електронний ресурс] / Чухно А.А., Юхименко П.І., Леоненко П.М. — К., 2010. — Режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/18963-rinki-y-obmn.html>
10. Швайка Л.А. Розвиток і регулювання видавничого підприємництва: моногр. / Л.А. Швайка. — Львів: Укр. акад. друкарства, 2005. — 432 с.

REFERENCES

1. Ansoff I.H. (2004). *Novaia korporatyvnaia stratehiia* [New corporate strategy]. Saint Petersburg : Piter. [in Russian].
2. Bazyliuk V.B. (2014). *Instytutsiine seredovyshe mekhanizmu upravlinnia polihrafichnymy pidpriemstvamy* [The institutional environment of the management of printing enterprises]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Bulletin of socio-economic researches*, №3 (54), 74-78.
3. Heiets V.M., & oth. (2003). *Ekonomika Ukrainy: stratehiia i polityka dovhostrokovoho rozvytku* [Economy of Ukraine: strategy and policy of long-term development]. Kyev: Institute of Forecasting of NAS of Ukraine; Fenix. [in Ukrainian].
4. Mikula N.A., Palyha Ye.M., & Bazyliuk V.B. (2013). *Rehionalnyi vydavnycho-polihrafichniy klaster* [Regional publishing and printing cluster]. Lviv: Liha-Pres. [in Ukrainian].
5. Palyha Ye.M., & Palyha I.Ye. (2017). *Korporatyvne upravlinnia ta fondovy rynek* [Corporate governance and stock market]. Lviv: UAP. [in Ukrainian].
6. Ponomarenko V.S., Trydid O.M. & Kyzym M.O. (2003). *Stratehiia rozvytku pidpriemstva v umovakh kryzy* [Strategy of development of the enterprise in the conditions of crisis]. Kharkiv: PH “Inzhek”. [in Ukrainian].
7. Raievniva O.V. (2006). *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizm, modeli* [Management of enterprise development: methodology, mechanism, models]. Kharkiv: PH “Inzhek”. [in Ukrainian].
8. Raievniva O.V. (2008). *Upravlinnia rozvytkom pidpriemstva: metodolohiia, mekhanizm, modeli* [Evolutionary perspective of the institutional economy of Russia]. Volgograd: VSU Publishing House. [in Russian].
9. Chukhno A.A., Yukhymenko P.I., & Leonenko P.M. (2010). *Instytutsionalno-informatsiina ekonomika* [Institutional and informational economy]. Retrieved from <http://westudents.com.ua/glavy/18963-rinki-y-obmn.html>. [in Ukrainian].
10. Shvaika L.A. *Rozvytok i rehulivannia vydavnychoho pidpriemnytstva* (2005). [Development and regulation of publishing business]. Lviv: Ukrainain academy of printing. [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

Цанько О.О.

АНАЛІЗ СТАНУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Проаналізовано ключові аспекти інвестиційних процесів у Львівській області. Досліджено характерні чинники формування інвестиційного середовища Львівщини та її інвестиційної привабливості. Визначено регіональні особливості, що сприяють залученню іноземного капіталу в економіку області, а саме: близькість до державного кордону з ЄС, кадровий потенціал, забезпеченість мінеральними, земельними, водними ресурсами та хорошиий доступ до них, розвинена інфраструктура. Виконано аналіз статистичних показників, що пов'язані із діяльністю іноземних інвесторів в області загалом, так і на території окремих районів. Розглянуто питання діяльності індустриальних парків та виявлено основні переваги від їхнього функціонування. Обґрунтовано необхідність активізації промоції потенціалу регіону та використання інших методів міжрегіонального співробітництва з метою залучення іноземного капіталу.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційний клімат, інвестиційна політика, регіональна економіка.

Постановка проблеми. В умовах обмеженості власних ресурсів іноземні інвестиції стають фактором зростання регіональної економіки. Інвестиції стимулюють ріст темпів промислового виробництва та валового регіонального продукту – це, у свою чергу, сприяє покращенню соціальних показників розвитку регіону, серед яких найважливішими є рівень безробіття. Активізація інвестиційної діяльності регіону свідчить про підвищення довіри іноземного бізнесу до влади, є індикатором успішності проведених внутрішніх реформ, ефективної інвестиційної політики. З огляду на вигідне географічне розташування, високий природно-ресурсний потенціал, наявність кваліфікованих кадрів Львівська область вважається одним із найбільш інвестиційно-привабливих регіонів України. Проте, починаючи із 2015 року, спостерігалось незначне зниження інвестиційної активної регіону. Відтак, виникає необхідність здійснення глибокого аналізу інвестиційного процесу в регіоні з метою формування ефективної стратегії залучення іноземних інвестицій в його економіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інвестиційної діяльності регіонів України та визначення основних викликів її

активізації перебуває в центрі уваги таких науковців, як: Деделюк К.Ю. [2], Фарат О.В. [12], Сімків Л.Є. [10], Лешанич Л., Гунда С. [4] та ін. В їх роботах висвітлено ключові аспекти розвитку інвестиційної діяльності в регіонах України та визначено актуальні виклики активізації інвестиційної діяльності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на підвищений інтерес українських науковців до іноземних інвестицій як альтернативного джерела поповнення дефіцитних фінансових ресурсів до сьогодні відсутні ґрунтовні дослідження, що розкривають особливості інвестиційного середовища, факторів інвестиційної привабливості окремих регіонів України.

Формування цілей статті. Метою статті є проведення аналізу інвестиційного середовища Львівської області, дослідження основних тенденцій процесу інвестування, факторів інвестиційної привабливості регіону.

Опис основного матеріалу дослідження. Відомо, що активізація інвестиційної діяльності регіону є рушійною силою зростання обсягів виробництва, підвищення рівня зайнятості населення. Інвестиції створюють підґрунтя для економічного піднесення приймаючої економіки, її інтеграції у світове господарство на основі розширення виробничих потужностей, передачі інновацій та нових технологій, позитивного досвіду управління. Залучення інвестицій в економіку є одним із напрямків поглиблення взаємовигідного співробітництва між країнами.

Станом на сьогодні українська економіка не володіє внутрішніми резервами, достатніми для забезпечення фінансами національного господарства в належному обсязі. Відтак, виникає гостра проблема використання дієвих

© **Цанько Олександра Олександрівна**, аспірант, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президенті України, провідний спеціаліст відділу міжрегіональної співпраці та протокольного забезпечення управління міжнародного співробітництва та євроінтеграції департаменту міжнародної технічної допомоги та міжнародного співробітництва Львівської облдержадміністрації, тел.: 0994837931, e-mail: sandra493@ukr.net

методів залучення інвестицій органами влади на місцях для забезпечення регіонального соціально-економічного розвитку. Регіональна інвестиційна політика – це виконання узгодженої з державою стратегії по залученню інвестицій, комплекс заходів, в результаті якого очікується покращення основних соціальних-економічних параметрів регіону. З огляду на вищенаведене, можна сказати, що інвестиційна політика є невід'ємною частиною економічної політики.

Потенційний інвестор при прийнятті рішення щодо вкладання капіталу в певний проект здійснює комплексну оцінку інвестиційної привабливості на різних рівнях, починаючи від країни загалом, закінчуючи об'єктом капіталовкладень. Сьогодні існує широка класифікація факторів інвестиційної привабливості, які умовно можна поділити на геополітичні, економічні, суспільно-політичні та інформаційні.

Львівщина вважається однією із найбільш інвестиційно привабливих областей України. Регіон має вихід до кордону з ЄС, її територією проходить державний кордон з Республікою Польща протяжністю близько 278 км. Завдяки своєму сприятливому географічному розташуванню Львівська область є перехрестям торговельних шляхів Європи та Азії, а близькість до державного кордону відкриває перспективи розвитку транскордонного співробітництва. Надра області багаті на кам'яне вугілля, сірку, торф, калійну і кухонну сіль, будівельні матеріали, є родовища нафти та газу, однак основним її багатством є значні запаси лікувальних мінеральних вод [5].

Львівська область має значний кадровий потенціал і здатна забезпечити висококваліфікованими спеціалістами як виробничу, так і невиробничу сферу господарства. Сьогодні на території регіону функціонує понад 60 вищих навчальних закладів I-IV рівня акредитації.

Визначальним фактором для ефективності роботи інвесторів є розвинута інфраструктура, наявність територій, які можна використовувати під реалізацію великих, середніх та малих інвестиційних проектів. За результатами 2017 року в області було відремонтовано близько 600 км доріг на загальну суму понад 3 млрд. грн. З огляду на близькість до державного кордону Львівщина має транзитний потенціал. Через регіон проходить 547,9 км доріг міжнародного значення, найбільшими із яких є «М-06 Київ-Чоп», «М-11 Львів-Шегині».

Необхідно відзначити, що територією області пролягають міжнародні комунікації, які ведуть до Словаччини, Угорщини, Румунії. Через

область проходять три важливі транспортні коридори:

1) із Заходу на Схід: коридор № 3 Берлін - Вроцлав - Львів - Київ та коридор № 5 Трієст - Любляна - Львів;

2) з Півночі на Південь: коридор Гданськ - Варшава - Львів - Одеса [7].

Згідно з рейтингом інвестиційної привабливості регіонів, складеним Київським міжнародним інститутом соціології у партнерстві з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій, у 2014 році Львівська область зайняла перше місце. За основу складових розрахунку були взяті інноваційний потенціал, географічне розташування, інфраструктура, діловий клімат, відкритість влади, природні та трудові ресурси тощо [9].

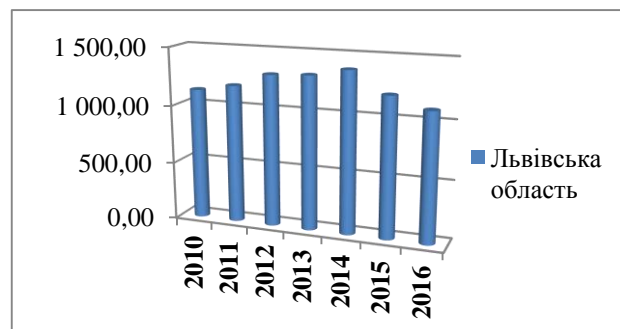

Рис. 1. Динаміка іноземних інвестицій у Львівській області, млн дол. США*

*Складено автором за джерелом [1]

Проаналізувавши динаміку інвестиційної активності Львівської області за останні сім років, можна зробити висновок, що починаючи із 2010 року до 2014 року спостерігалось помірне зростання обсягу іноземних інвестицій. За результатами 2014 року обсяг залучених інвестицій в економіку регіону склав 1379,5 млн дол. США. Однак, починаючи з 2015 року спостерігалось зниження інвестиційної активності у Львівської області (див. рис. 1).

Дану тенденцію можна пояснити початком бойових дій на Сході країни, що негативно вплинуло на інвестиційну привабливість України та її імідж загалом.

В трійку лідерів серед іноземних країн-інвесторів Львівщини у 2016 році потрапили Польща, Кіпр та Австрійська Республіка.

Польща традиційно впродовж багатьох років виступає як головний інвестор області, що є наслідком високого рівня міжрегіональної та транскордонної кооперації, активного діалогу між владними структурами сторін, представниками бізнесу, виконання спільних

проектів. Надійним підґрунтям для взаємовигідної співпраці та реалізації вищезазначеного є взаємна зацікавленість сторін щодо розвитку співробітництва з огляду на спільне історичне минуле та наявність спільного кордону. Згідно даних регіональної статистики Львівської області в період 2010–2016 рр.

найбільш інвестиційно активними районами області були Жовківський, Городоцький, Сокальський та Яворівський райони.

В період після 2015 року спостерігається зниження інвестиційної активності у всіх зазначених районах крім Пустомитівського (табл. 1).

Таблиця 1
Динаміка іноземних інвестицій у районах Львівської області, тис. дол. США*

Район	Рік					
	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Буський	-	722,40	564,90	1 582,00	2 044,90	683,60
Городоцький	2 967,80	3 484,70	13 659,10	1 624,10	-	2 071,80
Жидачівський	223,70	-	536,20	108,30	-	-
Кам'янка-Бузький	22 647,90	664,20	635,20	137,20	-	-
Жовківський	234,90	721,10	1 677,40	1 647,90	277,50	3 417,50
Миколаївський	-	297,90	257,60	279,20	-	-
Пустомитівський	4 751,70	1 583,50	1 329,60	738,90	2 007,90	916,50
Радехівський	231,10	419,00	19 518,00	-	-	-
Сокальський	3 112,40	6 943,30	6 219,20	3 271,10	5 459,00	3 587,90
Стрийський	4 039,40	-	6 942,70	3 838,50	-	-
Яворівський	275,10	722,30	400,60	420,10	19,70	1 855,00

*Складено автором за джерелом [1]

Львівська область має багатогалузеву структуру економіки, в склад якої входять видобувна галузь (нафта, газ, вугілля), сільське господарство, харчопереробна, будівельна, машинобудівна промисловість, туризм (об'єкти культурної спадщини ЮНЕСКО, санаторії, курорти) та інші, що створює широкі можливості для іноземних капіталовкладень.

У 2016 році на Львівщині спостерігався позитивний тренд створення підприємств з іноземним капіталом – на території області запрацювало більше 50 нових підприємств, на яких було створено понад 12 тис. робочих місць. Серед них найвідомішими є:

– ТОВ «Фуджікура аутомобілів Україна - Львів» – (Яворівський район; виробництво електропроводки для автомобілів);

– ТзОВ «Бадер Україна» – (Яворівський район; виробництво автомобільної шкіри преміум-сегменту);

– ТзОВ «СУКП «Укрлісхолдинг» – (Старосамбірський район; виробництво шпону).

Позитивна тенденція збереглася і в 2017 р. – в регіоні відкрили понад 80 нових виробничих потужностей, створено понад 8 тис. робочих місць. З метою виконання «Стратегії розвитку Львівської області до 2020 року» особлива увага приділяється розвитку сільських територій, зокрема шляхом будівництва виробничих потужностей підприємств у межах сільських територій та стимулювання зарубіжних інвесторів щодо здійснення капіталовкладення у

галузь сільського господарства [11]. Яскравим прикладом такої діяльності є відкриття ТзОВ «Галіція Грінері» (Королівство Нідерланди; будівництво теплиць та вирощування салатної продукції потужністю 4600 м²).

Також важливе місце посідає розвиток джерел альтернативної енергії. У 2017 році в області відкрили 5 сонячних та 1 вітрову електростанції загальною потужністю 48,8 МВт. Цього року було введено в експлуатацію 95 сонячних установок приватних домогосподарств потужністю 1,3 МВт, сума залучених інвестицій – 1,5 млн євро [5].

У зв'язку із низкою негативних факторів інформаційного та суспільно-політичного характеру, що впливають на інвестиційну привабливість України та її регіонів, вітчизняна економіка нарощує обсяги залучення іноземного капіталу досить повільними темпами.

На сучасному етапі проведення внутрішніх реформ в Україні дедалі частіше регіональні ініціативи стають домінантою інтенсифікації економічного зростання, залучення інвестицій. Центральна урядова політика передбачає створення сприятливого інвестиційного клімату в країні загалом.

Незважаючи на кризові явища, які мають місце в українській економіці, Львівщина продемонструвала яскравий приклад того, що інвестування коштів в економічно привабливі проекти та ведення зовнішньоекономічної діяльності на теренах України є ефективним.

Впродовж останніх років Львівська область сформувала свою стратегію залучення інвестицій.

У січні–березні 2017 року в економіці регіону відбувся приріст сукупного іноземного акціонерного капіталу (з урахуванням переоцінки, утрат, курсової різниці) на 23,0 млн дол. США, або на 2,1% відносно початку року. Станом на 1 квітня 2017 року обсяг прямих іноземних інвестицій у розрахунку на одну особу у Львівській області склав 445,1 дол. США (в Україні – 895,2 дол. США).

Упродовж 2017 року в економіку Львівщини іноземними інвесторами вкладено 61,6 млн дол. США, що на 5,2% більше, ніж у 2016 році. Найбільшими інвесторами були Республіка Польща, Кіпр, Німеччина, Нідерланди, Данія та Австрійська Республіка [1]. Сьогодні одним із дієвих інструментів підвищення інвестиційної та інноваційної активності в багатьох економічно розвинених країнах світу є функціонування

спеціальних промислових зон, або так званих індустріальних парків.

В Законі України «Про індустріальні парки» дається наступне визначення «...індустріальний (промисловий) парк – визначена ініціатором створення індустріального парку відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники індустріального парку можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, а також науково-дослідну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій на умовах, визначених цим Законом та договором про здійснення господарської діяльності у межах індустріального парку» [8].

Станом на 9 січня 2018 року в Україні зареєстровано 28 індустріальних парків. В регіональному розрізі найбільша кількість індустріальних парків зосереджуються у Київській та Львівській області.

Таблиця 2

Інформація про індустріальні (промислові) парки Львівської області, включені до Реєстру індустріальних (промислових) парків станом на 9 січня 2018 року*

№	Найменування індустріального парку	Місце знаходження	Дата включення в Реєстр
1	Львівський індустріальний парк «Рясне - 2»	м. Львів, у межах промвузла «Рясне - 2»	07.02.2014
2	Яворівський індустріальний парк	Яворівський район, Львівська область	26.04.2017
3	Кам'янка-Бузький індустріальний парк	м. Кам'янка-Бузька Львівської області	31.05.2017
4	Новороздільський індустріальний парк	м. Новий Розділ Львівської області	15.06.2017
5	Індустріальний парк «СІГМА Парк Яричів»	с. Старий Яричів, Кам'янка-Бузький район Львівської області	04.09.2017

*Складено автором за джерелом [6]

На думку міжнародних консультантів, однією з передумов поліпшення інвестиційної привабливості Львівської області та створення конкурентоспроможної економіки, разом із розвитком інфраструктури, є покращення доступу інвесторів у регіон. Львівщина володіє значними земельними ресурсами, вільними земельними ділянками, які можуть бути використані під розміщення індустріальних парків. Створення індустріальних парків є необхідною формою залучення інвестицій у промислове виробництво і є механізмом покращення його галузевої структури. Індустріальні парки сприяють входженню до регіонів великих інвесторів, нових технологій, завдяки чому створюються нові робочі місця, зростають надходження до бюджетів усіх рівнів [11, с.49]. Серед основних переваг індустріальних парків можна назвати фінансові та податкові, організаційно-інформаційні стимули.

Одною з умов активізації інвестиційної діяльності та економічного зростання на рівні окремих регіонів є проведення децентралізації державної влади, що сприяє підвищенню управлінської компетенції та самостійності регіональних і місцевих органів влади. Однак підвищення самостійності регіонів не гарантує приплив іноземного капіталу. Сьогодні в посиленіх умовах конкуренції у світовому економічному просторі особливого значення набуває інформованість іноземних інвесторів про соціально-економічний потенціал регіонів та інвестиційні продукти, які вони пропонують. У контексті зазначеного важливим є використання інструментів міжнародного співробітництва, зокрема таких як промоція регіонів.

Промоція інвестицій необхідна для передачі інформації про конкурентоздатність регіональної економіки та про індивідуальні підходи політики залучення прямих іноземних інвестицій. Промоційні заходи включають в себе просування

інформації для потенційних інвесторів про привабливий імідж місцевості, особливості ведення бізнесу та надання адміністративних послуг майбутнім клієнтам.

Найпопулярнішими заходами з промоції інвестицій є: реклама, розсилки, бізнес-семінари, участь у торгових заходах, економічних форумах, виставках, розповсюдження спеціалізованої літератури, цільовий прямий маркетинг, підготовка промо-турів для потенційних інвесторів, організація двосторонніх зустрічей, створення відповідних структур із адміністративного обслуговування (дозволи і т.п.).

Застосуванню вищенаведених заходів передують глибокий аналіз потенційних можливостей регіональної економіки та орієнтація на розвиток тих галузей, які сприятимуть швидкому економічному зростанню, а також для успішного розвитку яких регіон володіє необхідними внутрішніми ресурсами.

Позитивним прикладом є діяльність таких підприємств з іноземним капіталом, як «Kragelund Furniture Holding» (виробництво меблів; компанія експортує свою продукцію у 90 країн світу), «Nexans» (компанія-виробник кабельно-провідникової продукції), «Fujikura Automotive Ukraine Lviv» (виробництво оптичного волокна, кабельних джгутів для світових автомобільних марок), ТзОВ «Бадер Україна» (провідний виробник шкіряних сидінь для автомобілів марки «Audi» та «BMW»).

Львівська область завдяки своєму кадровому потенціалу та географічному розташуванню є привабливим центром для започаткування ІТ-бізнесу.

У Львові функціонують вищі учбові заклади, які щороку випускають понад чотири тисячі висококваліфікованих спеціалістів. Академії та школи при ІТ-компаніях допомагають студентам та усім охочим опанувати ІТ-фах, а професійні школи та курси дозволяють перекваліфікуватися для подальшого працевлаштування. Завдяки низці культурних та історичних аспектів, своєму розташуванню, Львівщина дуже споріднена із

європейською культурою і типом мислення. Понад третина львівських ІТ-спеціалістів володіє другою іноземною мовою разом з англійською. Розташування міста у самому серці Європи також робить його зручною локацією для аутсорсингу: переліт зі Львова до основних бізнес-центрів Європи в середньому триває до 3 годин. За оцінками експертів даної галузі, щорічний прогнозований приріст галузі становить 20 % [3].

Область пропонує велику кількість досвідчених фахівців, локацій для нових компаній та філій і якісно виконану роботу за вигідними цінами, які роблять Львівщину одним із найбільш конкурентоспроможних європейських ІТ-центрів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Львівська область як і більшість регіонів України з початком бойових дій на Сході відчула зниження інвестиційної активності. На додаток до зазначеного, основними чинниками слабкої інвестиційної діяльності у Львівській області та в Україні загалом є недосконалість інструментів розкриття внутрішнього потенціалу регіонів, непривабливий інвестиційний клімат, недостатня інформованість іноземних партнерів про безпекову ситуацію на території країни і регіону, зокрема.

Важливими суб'єктивними факторами, які надають інвестиційну перевагу Львівщині у порівнянні із іншими областями, є активна боротьба з корупцією, розвиток інфраструктури, географічне розташування, висококваліфіковані кадри, активне сприяння місцевих органів влади у супроводі інвестиційних проектів та разом з тим максимальне невтручання влади у діяльність підприємств.

З метою розширення господарських зв'язків та ефективного розвитку регіональних економічних систем особливої актуальності набуває потреба покращення інвестиційного середовища областей через розробку комплексу заходів з мінімізації впливу визначених факторів, що і буде формувати перспективи подальших досліджень.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головне управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua>
2. Деделюк К. Актуальні виклики активізації інвестиційної діяльності регіонів України / К. Деделюк // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка – 2015. – Вип. 2(2). – С. 133-137.
3. Інформаційний портал Львівського ІТ Кластеру (Lviv IT Cluster) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://itcluster.lviv.ua/about-us/about-cluster/>
4. Лешанич Л. Розвиток інвестиційної діяльності в Україні та шляхи подолання інвестиційної кризи /Л. Лешанич, С. Гунда // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. – 2015. – №. 31 (2). – С. 43-45.

5. Офіційна веб-сторінка Львівської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://loda.gov.ua/>
6. Офіційна веб-сторінка Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
7. Офіційний туристичний портал Львівської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lviv-region.travel/ua/cat>
8. Про індустриальні парки: Закон України від 21.06.2012 № 5018-VI ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>
9. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів 2014/ Київський міжнародний інститут соціології [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ier.com.ua>
10. Сімків Л. Стан інвестиційної активності в регіонах України / Л. Сімків // Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – 2016. – Вип. 2. – С. 430-435.
11. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/05/146_dod_Strategiya_2020.pdf
12. Фарат О. Інвестиційний потенціал Львівщини: стан та оцінка / О. Фарат // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки – 2013. – Вип. 2. – С. 154-159.

REFERENCES

1. Holovne upravlinnia statystyky u Lvivskij oblasti [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua> [Main Statistics Office in Lviv region]. [in Ukrainian].
2. Dedeliuk, K. (2015). Aktualni vyklyky aktyvizatsiyi investytsijnoyi diyalnosti rehioniv Ukrayiny / K. Dedeliuk // Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomika [The challenges of activating investment activity of the regions of Ukraine], the Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Ser.: Economics. – Issue 2(2). – Pp. 133-137. [in Ukrainian].
3. Informatsiynyi portal Lvivskoho IT klasteru (Lviv IT Cluster) [Electronic resource]. – Access mode: <http://itcluster.lviv.ua/about-us/about-cluster/> [Information portal of Lviv IT Cluster] [in Ukrainian].
4. Leshanych, L. (2015). Rozvytok investytsijnoyi diyalnosti v Ukrayini ta shliakhy podolannia investytsijnoyi kryzy / L. Leshanych, S. Hunda // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo. [The development of investment activity in Ukraine and ways of overcoming the investment crisis], the scientific bulleting of Uzhhorod National University. Series: Law. – No. 31 (2). – Pp. 43-45. [in Ukrainian].
5. Ofitsijna web-storinka Lvivskoyi oblasnoyi derzhavnoyi administratsiyi [Electronic resource]. – Access mode: <http://loda.gov.ua/> [Official web site of Lviv State Regional Administration] [in Ukrainian].
6. Ofitsijna web-storinka Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.me.gov.ua/> [Official web site of the Ministry of Economic Development and Tourism of Ukraine] [in Ukrainian].
7. Ofitsijnyi turystychnyi portal Lvivskoyi oblasti [Electronic resource]. – Access mode: <http://lviv-region.travel/ua/cat> [Official tourist portal of Lviv region] [in Ukrainian].
8. Pro industrialni parky: Zakon Ukrayiny vid 21.06.2012 No. 5018-VI ВР [Electronic resource]. – Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5018-17> [On industrial parks: the Law of Ukraine as of June 21, 2012 No. No. 5018-VI ВР][in Ukrainian].
9. Reytynh investytsijnoyi pryvablyvosti rehioniv 2014 / Kyivskiy mizhnarodnyy instytut sotsiolohiyi [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.ier.com.ua> [The rating of investment attractiveness of regions 2014], Kyiv International Sociology Institute [in Ukrainian].
10. Simkiv, L. Stan investytsijnoyi aktyvnosti v rehionah Ukrayiny / L. Simkiv // Rozvytok produktyvnykh syl i rehionalna ekonomika. [The state of investment activity in the regions of Ukraine], The development of productive forces and regional economy. – 2016. – Issue 2. – Pp. 430-435. [in Ukrainian].
11. Stratehiya rozvytku Lvivskoyi oblasti na period do 2020 roku [Electronic resource]. – Access mode: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/05/146_dod_Strategiya_2020.pdf [The strategy of Lviv region development for the period until 2020] [in Ukrainian].
12. Farat, O. Investytsijnyi potentsial Lvivshchyny: stan ta otsinka / O. Farat// Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky [The investment potential of Lviv region: state and assessment], The bulletin of Chernivtsi Institute of Trade and Economy. –2013. – Issue 2. – Pp. 154-159. [in Ukrainian].

Одержано 07.03.2018 р.

Розділ 4

ЕКОНОМІКА ПІДПРИЄМСТВ І ГАЛУЗЕЙ

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).176-181](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).176-181)
УДК 658.15:615.1

Вепренцова К.А.

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ НА ПРИКЛАДІ ПІДПРИЄМСТВ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Фармацевтична промисловість – найдинамічніше зростаюча галузь у світі, яка є лідером серед інших високотехнологічних галузей за показником створення валової доданої вартості на одну зайняту особу. Український фармринок перебуває у конкурентній напруженості, тому проблема забезпечення фінансової стійкості для підприємств фармацевтичної галузі постає особливо гостро. В статті запропоновано визначення поняття «фінансова стійкість» та складено матрицю факторного взаємозв'язку зовнішнього і внутрішнього середовищ та фінансової стійкості, розглянуто проблему забезпечення і аналізу існуючих методик оцінки фінансової стійкості підприємств, зокрема фармацевтичних. Виявлено, що в динамічному середовищі існуючих підходів для оцінки фінансової стійкості недостатньо і виникає необхідність розробки системи ефективного реагування.

Ключові слова: фінансова стійкість, методики оцінки, фармацевтична промисловість, факторний взаємозв'язок, банкрутство, моніторинг.

Постановка проблеми. В існуючих умовах трансформації національної моделі фінансово-кредитних відносин та дестабілізації економіки, яка позначається на бізнесі всіх рівнів, будь-який керівник повинен бути готовий для прийняття оперативних рішень з планування й контролю на підприємстві. Ефективне формування, розподіл і використання фінансових ресурсів, як правило, визначає сутність фінансової стійкості, яка є умовою життєздатності підприємства та основою його розвитку на конкурентному ринку.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Внесок у дослідження проблем трактування поняття «фінансова стійкість», аналіз методик її оцінки зробили такі іноземні та вітчизняні вчені, як В.Х. Бівер, І.О. Бланк, К. Чернавскіс, М. Я. Коробов, Є.С. Сазонова, Н.М. Гапак, С.А. Капштан, О.В. Майор, Д.Д. Мисак, Н.П. Борецька, К.В. Міщенко, Є.А. Степеніна, О.О. Сосновська, Н.Л. Данилова, А.В. Зенкіна, Т.В. Ковальова, Е.Е. Чупандіна, Д.С. Биджоян, Т.К. Богданова, О.І. Тодорова, Т.А. Мазуренко, Є.Ю. Фаянцева, та ін.

Незважаючи на те, що питання оцінки фінансової стійкості підприємства досліджується останніми роками досить інтенсивно, виникає проблема узагальнення результатів попередніх

досліджень, розробки комплексної методики визначення фінансової стійкості з урахуванням особливостей галузі.

Формулювання цілей статті. Мета статті:

- аналіз існуючих методик, за допомогою яких можна оцінити фінансову стійкість,
- визначення факторного взаємозв'язку зовнішнього і внутрішнього середовищ та фінансової стійкості,
- розгляд особливостей оцінки фінансової стійкості на фармацевтичних підприємствах України.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Аналіз наукових джерел виявив, що в даний час в економічній літературі немає поки точного визначення поняття «фінансова стійкість». Дослідивши точки зору різних авторів і уточнивши основні характеристики поняття фінансової стійкості підприємства, запропонуємо наступне її визначення: фінансова стійкість – це складова системи економічної стійкості підприємства, що характеризує спроможність фінансових ресурсів підприємства забезпечити процес відтворення виробництва під дією різних дестабілізуючих факторів, гарантує виконання головної мети будь-якого суб'єкта підприємницької діяльності та є основою його розвитку в конкурентному середовищі.

Сутність фінансової стійкості підприємства є його здатність функціонувати й розвиватися в умовах внутрішнього та зовнішнього середовища, що постійно змінюються [1, с. 121].

© Вепренцова Ксенія Анатоліївна, студентка 4 курсу кафедри фінансів, Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, тел.: 0958506445, email: ksenia0996@gmail.com

Чим вище рівень фінансової стійкості підприємства, тим воно гнучкіше реагує на зміни ринку. Рівень фінансової стійкості, в свою чергу, також впливає на середовище функціонування підприємства.

За результатами аналізу економічної літератури автором було доповнено і складено матрицю, що представлена на рис. 1.

Фармацевтична промисловість – це не тільки податки і збори до бюджету країни, але і «посередник, що реалізує певні соціальні функції, спрямовані на поліпшення якості і тривалості життя населення» [5, с. 76]. В вітчизняній економіці фармація – це галузь, що успішно та динамічно розвивається, не зважаючи на певні проблеми зовнішнього характеру.

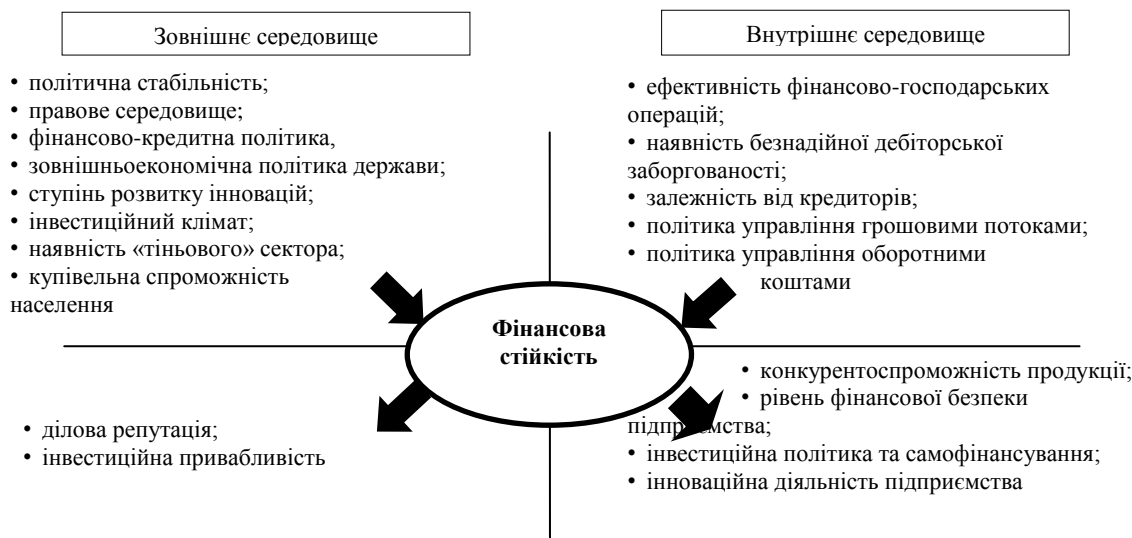

Рис. 1. Матриця факторного взаємозв'язку зовнішнього і внутрішнього середовищ та фінансової стійкості*

* Розроблено автором за джерелом [2,3,4]

За статистичними даними Європейської Комісії в 2014 році 5 з 11 провідних світових фірм, що впроваджувати НДДКР, були фармацевтичні компанії. Крім того, у 2014 році витрати на НДДКР в секторі фармацевтики та біотехнологій зросли на 8,7% порівняно з попереднім роком, зміцнюючи свої позиції в якості верхньої НДДКР інвестиції сектора [6, с. 50; 7, с. 16]. Отже ці факти є доказом вагомому внеску фармацевтичної галузі у світову економіку.

Аналіз динаміки зовнішньої торгівлі України продукцією фармацевтичної промисловості виявив, що протягом періоду 2013–2016 рр. на фармацевтичному ринку спостерігається негативне сальдо (табл.1). Проте у 2015 р. з'являється динаміка до зменшення зовнішньоторговельного дефіциту.

Як бачимо, потреби фармринку України задовольняються імпортованою сировиною, матеріалами, лікарськими засобами. Оскільки існує конкурентна напруженість серед вітчизняних виробників, для підприємств фармацевтичної галузі є досить актуальним забезпечення фінансової стійкості на належному рівні.

Таблиця 1

Динаміка обсягів українського експорту та імпорту фармацевтичної промисловості, млн. дол. США*

Показник	2013	2014	2015	2016
Експорт	250,8	255,6	155,4	184,2
Імпорт	3094,8	2473,3	1367,0	1607,0
Сальдо	-2844	-2217,7	-1211,6	-1422,77

* Розраховано автором за джерелом [8]

Крім того, спостерігається динаміка до зменшення кількості підприємств через банкрутство, а отже, через втрату фінансової стійкості. За результатами 2016 року 1524 компанії визнані банкрутами [9]. А за період з 2010–2016 рр. в Україні стало менше на 9272 підприємства промисловості, з них 111 – фармацевтичні (рис. 2).

Найбільш розповсюдженим і часто використовуваним на практиці є аналіз відносних показників (коефіцієнтів), який характеризує фінансову стійкість підприємства з точки зору структури, стану майна та джерел формування капіталу.

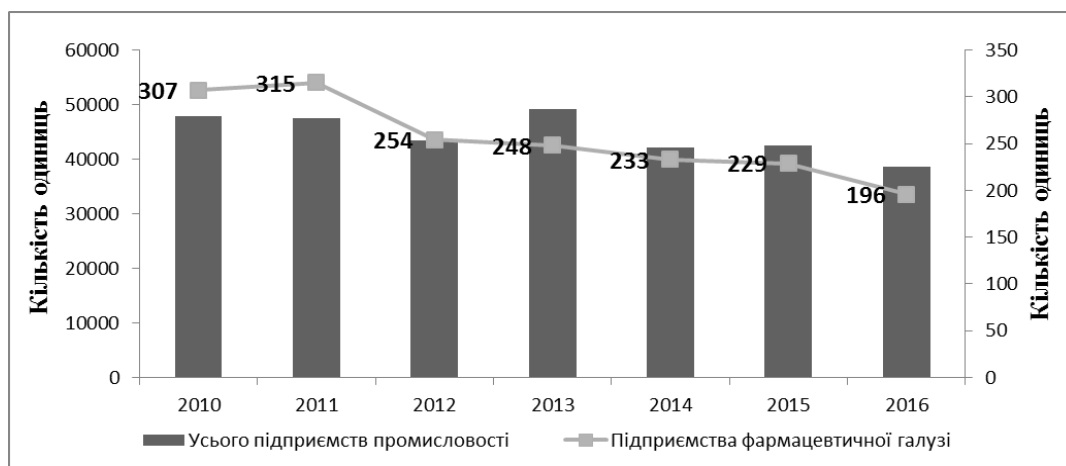

Рис. 2. Динаміка кількості підприємств України*

* Розроблено автором за джерелом [10, с. 193-198]

За допомогою коефіцієнтів можна виявляти «тіньові зони» у балансі підприємства.

Висока частка зобов'язань викликає необхідність обов'язкового аналізу структури власного та позикового капіталів, аналізу руху грошових потоків, аналізу рентабельності і запасу фінансової стійкості та інші.

Для характеристики фінансової стійкості підприємства розраховуються й аналізуються коефіцієнти, представлені в таблиці 2.

Список коефіцієнтів можна продовжувати, але оскільки більшість показників утворюються один від одного, виникає необхідність вибору більш інформативних під час аналізу, спричиненого різними завданнями фінансового менеджменту і залежно від цілей проведення.

При визначенні фінансової стійкості зацікавленим особам, якими можуть бути акціонери, керівники підприємства, інвестори, кредитори, фінансисти, аудитори, постачальники, необхідно звернути увагу на внутрішній потенціал підприємства через те, що фактори внутрішнього середовища вагомо впливають на фінансову

стійкість та ними легше керувати порівняно з зовнішніми. Здійснення стабільної діяльності суб'єктами підприємницької діяльності можливе при раціональному використанні активів (зокрема запасів), достатньому розмірі власного капіталу, високому рівні рентабельності, наявності нормальної ліквідності, оперативності використання позикових коштів, узгодженості процесу виробництва і реалізації продукції.

Таким чином, необхідною умовою фінансової стійкості є наявність власних оборотних коштів, що розраховуються як різниця між власним капіталом та необоротними активами.

На основі публічної бухгалтерської звітності ПАТ «Фармстандарт-Біолік» – єдиного вітчизняного виробника, що випускає вакцини для профілактики дифтерії, правця та кашлюку, проаналізуємо динаміку обсягу власних оборотних коштів, а також для власних оборотних коштів побудуємо поліноміальну лінію тренда з прогнозом на два періоди. Значення R-квадрата, що наближається до одиниці, свідчить про достовірність величини апроксимації.

Рис. 3. Класифікація методів аналізу фінансової стійкості підприємства*

* Розроблено автором за джерелом [1,11,12,13]

Таблиця 2

Аналіз відносних показників, які використовуються для оцінки фінансової стійкості в різних методиках науковців*

№ п.п	Показник	Автор							
		Борецька Н.П., Міщенко К.В. [2, с.65]	Білик М.Д., Павловська О.В. та ін. [1, с.135]	Гапак Н.М., Капштан С.А. [11, с.193-194]	Данилова Н.Л. [14, с.5]	Кондраков Н.П. [1, с.132]	Отенко І.П., Азаренков Г.Ф., Іващенко Г.А. [13, с.63-64]	Яцишин Н. [15, с.443]	
1	Коефіцієнт автономії	X		X	X	X		X	
2	Коефіцієнт фінансової залежності	X		X					
3	Коефіцієнт фінансового ризику	X	X	X	X			X	
4	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	X		X	X	X	X	X	
6	Коефіцієнт довгострокового залучення позикових коштів		X	X			X		
7	Коефіцієнт поточної заборгованості	X		X					
8	Коефіцієнт концентрації залученого капіталу	X		X					
9	Коефіцієнт фінансової стійкості			X				X	
10	Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами	X	X		X	X	X	X	
11	Коефіцієнт постійного активу		X				X	X	

* Розроблено автором за джерелом [1,11-15]

Станом на 31.12.2014 в результаті перевищення нормативу оборотних коштів над їх фактичною наявністю у підприємства існував брак власних оборотних коштів, спрямованих на забезпечення потреб поточної діяльності. Це сталося через стрімке збільшення необоротних

активів (така динаміка зберігалася до 31.12.2016) та накопичення непокритих збитків. Підприємство зможе покращити свою фінансову стійкість за умови прийняття відповідних заходів по зменшенню непокритих збитків та якісному управлінні активами [3, с.181].

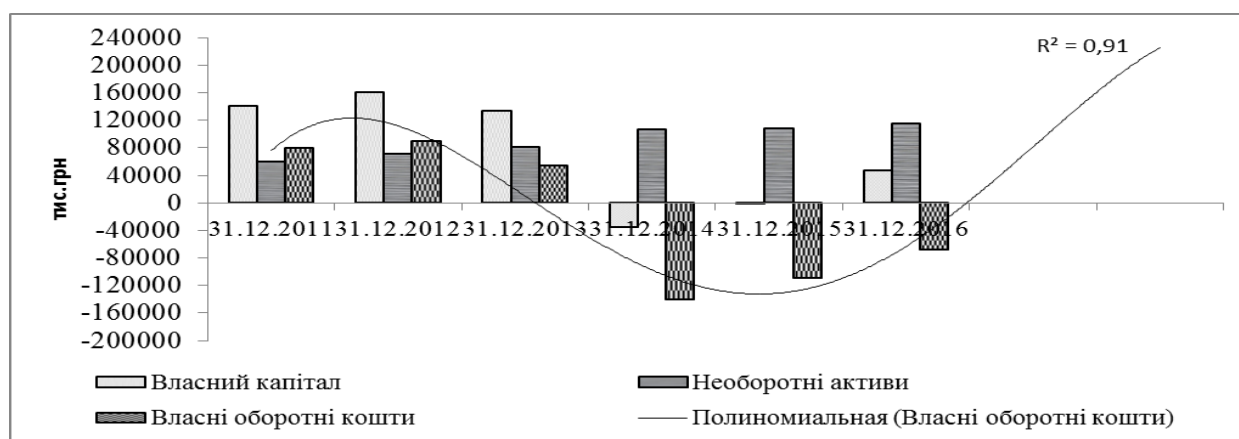

Рис. 4. Динаміка зміни власного капіталу, необоротних активів та їх вплив на наявність ВОК на прикладі підприємства ПАТ «Фармстандарт-Біолік» за період 2011–2016 рр.*

* Розроблено автором за джерелом [16]

Отже, мінімальний рівень фінансової стійкості можна зберегти за допомогою гнучкої структури капіталу та вміння розпоряджатися його рухом таким чином, щоб забезпечити платоспроможність і ефективне використання фінансових ресурсів, наявних на підприємстві.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підтримка фінансової стійкості на належному рівні дозволить підприємствам фармацевтичної галузі вільно маневрувати грошовими коштами, мати задовільну структуру балансу, що буде сприяти отримуванию стабільного прибутку, який дозволить активно

впроваджувати результати НДДКР, створювати нові вузькопрофільні та оригінальні препарати, що, у свою чергу, надасть можливість конкурувати на міжнародному ринку та стане джерелом зростання ВВП України. Перспективу дослідження можна розглядати в розробці системи ефективного реагування, тобто моніторингу, яка буде охоплювати основні аспекти оцінки фінансової стійкості. Показники повинні оцінюватися як окремо, так і у взаємозв'язку.

Для достовірності спостереження за фінансовою стійкістю підприємства в систему моніторингу пропонується впровадити фактори, що будуть враховувати особливості діяльності підприємства.

Вважаємо, що на основі моніторингу можна буде робити ретроспективний та прогностичний аналізи, що дасть можливість своєчасно реагувати на зміни у роботі підприємства, розробити превентивні заходи щодо підвищення рівня фінансової стійкості на підприємстві.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фінансовий аналіз: навчальний посібник / за заг. ред. Школьник І. О. [І. О. Школьник, І. М. Боярко, О. В. Дейнека та ін.]. – К. : «Центр учбової літератури», 2016. – 368 с.
2. Борецька Н. П. Аналіз і прогнозування фінансової стійкості підприємства / Н. П. Борецька, К. В. Міщенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – №20. – С.63-66
3. Вепренцова К. А. Обґрунтування необхідності моніторингу фінансової стійкості підприємств фармацевтичної галузі / К. А. Вепренцова // Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин : виклики глобалізації та регіональні аспекти : зб. матер. II Всеукр. наук.-практ. конф., 23 лист. 2017 р. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. – С.179-182
4. Приймак І. І. Стратегічний аналіз фінансової стійкості підприємства / І. І. Приймак // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі : проблеми теорії та практики. – 2012. – №3(19). – С.55-68
5. Гавриленко Н. І. Тенденції та перспективи розвитку фармацевтичного ринку / Н. І. Гавриленко, Я. В. Кулич // Проблеми та перспективи економіки та управління. – 2015. – №1(1). – С.69-76
6. European Commission (2015) The 2015 EU Industrial R&D Investment Scoreboard. Retrieved from <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard15.html>
7. IFPMA (February 2017) The pharmaceutical industry and global health : Facts & Figures : International Federation of Pharmaceutical Manufactures & Associatio. Retrieved from <https://www.ifpma.org/wp-content/uploads/2017/02/IFPMA-Facts-And-Figures-2017.pdf>
8. Зовнішня торгівля України товарами та послугами 2016 р. : статистичний збірник / відп. за вип. А. О. Фризоренко. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 152 с.
9. Офіційний сайт Вищого господарського суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arbitr.gov.ua/pages/157>
10. Діяльність суб'єктів господарювання 2016 р. : статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики України, 2017. – 628 с.
11. Гапак Н.М. Особливості визначення фінансової стійкості підприємства / Н. М. Гапак, С. А. Капштан // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – 2014. – № 1 (42). – С. 191-196
12. Зенкина А. В. Анализ существующих методик оценки финансовой устойчивости фармацевтических организаций / А. В. Зенкина, Е. Е. Чупандина // Научные ведомости БелГУ : серия Медицина. Фармация. – 2015. – №10(207). – С.138-143
13. Отенко І. П. Фінансовий аналіз : навчальний посібник / І. П. Отенко, Г.Ф. Азаренко, Г. А. Івашенко. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 156 с.
14. Данилова Н. Л. Сущность и проблемы анализа финансовой устойчивости коммерческого предприятия / Н. Л. Данилова // Научно-методический электронный журнал «Концепт» [Электронный ресурс]. – 2014. – № 02 (февраль). – Режим доступа : <https://e-koncept.ru/2014/february.htm>
15. Яцишин Н. Методика аналізу фінансового стану підприємства / Н. Яцишин // Економічний аналіз. – 2012. – вип.10, ч.4. – С. 439-445
16. Офіційна звітність ПАТ «Фармстандарт-Біолік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://smida.gov.ua/db/participant/01973452>

REFERENCES

1. Shkol'nyk I.O., Bojarko I. M., Dajneka O. V., Dehtjar N. A., Ljuta O.V., Pigul' N. G. & et.al. (2016) Finansovyj analiz: navchal'nyj posibnyk [Financial analysis: manual] I. O Shkol'nik (Ed.). Kyiv : «Centr uchbovoi' literatury» [in Ukrainian]
2. Borec'ka N. P. & Mishhenko K. V. (2016). Analiz i prognozuvannja finansovoi' stijkosti pidpryjemstva [Analysis and prognostication of financial firmness in enterprise]. Investyicii': praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience, 20, pp. 63-66 [in Ukrainian]
3. Veprencova K. A. (2017). Obg'runtuvannja neobhidnosti monitoryngu finansovoi' stijkosti pidpryjemstv farmacevtychnoi' galuzi [The rationale for monitoring the financial stability of enterprises in the pharmaceutical

industry]. Proceeding from II Vseukrai'nskoi' naukovovo-praktychnoi' konferencii' «Transformacija nacional'noi' modeli finansovo-kredytnyh vidnosyn : vyklyky globalizacii' ta regional'ni aspekty: zbirnyk materialiv» – The 2d All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «The transformation of national models of financial and credit relations : the challenges of globalization and regional aspects». (pp. 179-182). Uzhgorod: Vydavnytvo UzhNU «Goverla» [in Ukrainian]

4. Pryjmak I. I. (2012) Strategichnyj analiz finansovoi' stijkosti pidpryjemstva [Strategic analysis of enterprise financial stability]. *Ekonomika ta upravlinnja pidpryjemstvamy mashynobudivnoi' galuzi: problemy teorii' ta praktyky* – Economics and Management Engineering industry: problems of theory and practice, 3(19), pp. 55-68 [in Ukrainian]

5. Gavrylenko N. I. & Kulych Yu. V. (2015). Tendencii' ta perspektyvy rozvytku farmacevtychnogo rynku [Trends and prospects of pharmaceutical market development]. *Problemy ta perspektyvy ekonomiky ta upravlinnja* – Problems and prospects of Economics and Management, 1(1), pp. 69-76 [in Ukrainian]

6. European Commission (2015). The 2015 EU Industrial R&D Investment Scoreboard. Retrieved from <http://iri.jrc.ec.europa.eu/scoreboard15.html> [in English]

7. IFPMA (February 2017) The pharmaceutical industry and global health : Facts & Figures : International Federation of Pharmaceutical Manufactures & Associatio. Retrieved from <https://www.ifpma.org/wp-content/uploads/2017/02/IFPMA-Facts-And-Figures-2017.pdf> [in English]

8. Fryzorenko A. O. (Eds.). (2017). Zovnishnja torgivlja Ukrai'ny tovaramy ta poslugamy 2016 r. : statystychnyj zbirnyk [External trade of Ukraine in goods and services, 2016: Statistical Yearbook]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian]

9. Oficijnyj sajt Vyshhogo gospodars'kogo sudu Ukrai'ny [The official website of the Supreme Economic Court of Ukraine]. [arbitr.gov.ua](http://www.arbitr.gov.ua). Retrieved from <http://www.arbitr.gov.ua/pages/157> [in Ukrainian]

10. Djal'nist' sub'ektiv gospodarjuvannja 2016 r. : statystychnyj zbirnyk [The activities of business entities, 2016: Statistical Yearbook]. (2017). Kyiv Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian]

11. Gapak N.M. & Kapshtan S. A. (2014). Osoblyvosti vyznachennja finansovoi' stijkosti pidpryjemstva [Features of determination of financial stability]. *Naukovyj visnyk Uzhgorods'kogo universytetu: serija Ekonomika* – Scientific Bulletin of Uzhgorod University: ser. Economics, 1(42), pp. 191-196 [in Ukrainian]

12. Zenkina A. V. & Chupandina E. E. (2015). Analiz sushchestvuiushchikh metodik otcenki finansovoi' ustoichivosti farmatsevticheskikh organizatcii [The analysis of existing methods of assessment of the financial condition of pharmaceutical organizations]. *Nauchnye vedomosti BelGU : serija Meditsina. Farmatciia* - Scientific statements of BelSU: ser. Medicine. Pharmac, 10(207), pp. 138-143 [in Russian]

13. Otenko I. P., Azarenko G. F. & Ivashhenko G. A. (2015). Finansovyj analiz: navchal'nyj posibnyk [Financial analysis: manual]. – Harkiv : HNEU im. S. Kuznecja [in Ukrainian]

14. Danilova N. L. (2014). Sushchnost i problemy analiza finansovoi' ustoichivosti kommercheskogo predpriatia [The essence of the problem and analysis of financial stability of business]. *Nauchno-metodicheskii elektronnyi zhurnal «Koncept»* – Scientific and methodical electronic journal «Concept», 02. Retrieved from <https://e-koncept.ru/2014/february.htm> [in Russian]

15. Jacyshyn N. (2012). Metodyka analizu finansovogo stanu pidpryjemstva [Methods of analyses of financial situation of the enterprise]. *Ekonomichny analiz – Economic analysis*, issue 10, part 4, pp. 439-445 [in Ukrainian]

16. Oficijna zvitnist' PrAT «Farmstandart-Biolik» [Official report of PJSC «Farmstandart-Biolik»]. Retrieved from <https://smida.gov.ua/db/participant/01973452> [in Ukrainian]

Одержано 07.03.2018 р.

Водовозов Є.Н., Палант О.Ю.

АНАЛІЗ МОЖЛИВОСТЕЙ ВПРОВАДЖЕННЯ Е-КВИТКА В НАЗЕМНОМУ ГРОМАДСЬКОМУ ТРАНСПОРТІ

У статті надано науково обґрунтовані з економічної точки зору рекомендації щодо впровадження електронного квитка на підприємствах електротранспорту України на основі передових світових досягнень. Рекомендації, що ґрунтуються на наукових здобутках, нададуть допомогу українським містам (всім ланкам, задіяним в цьому процесі – міським радам, транспортним підприємствам та пасажиром) ефективно та в найкоротші строки запровадити та освоїти електронний квиток та значно прискорити його адаптацію до українських реалій.

Ключові слова: електронний квиток, автоматизована система оплати проїзду, громадський транспорт.

Постановка проблеми. На підприємствах житлово-комунального господарства країни, а міських транспортних підприємств це стосується у першу чергу, бракує узагальнених науково обґрунтованих рекомендацій по визначенню організаційних змін. Чітко визначена концепція, яка б дозволила керівництву підприємства сформувати механізм проведення організаційних змін, передбачити можливі ризики й оцінити їх наслідки, практично відсутня. Важливим чинником є удосконалення наукового підґрунтя проведення організаційних змін, що обумовлює необхідність формулювання сукупності положень та методичних принципів і підходів, які повинні бути покладені в основу впровадження е-квитка.

Особливості підприємств різних міст України, що здійснюють міські пасажирські перевезення, не допускають типових рішень. Уніфікованим може бути тільки методичний підхід впровадження електронного квитка. Концепція його впровадження передбачає чітко визначені цілі, завдання та обґрунтування, та повинна спиратися на стійке наукове підґрунтя, складовими якого є принципи, прийоми, методи, управлінські технології, система критеріїв та показників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З метою обґрунтування найбільш прийняттого для українського суспільства варіанту організації сплати проїзду в громадському транспорті авторами проведені дослідження та аналіз систем

електронних розрахунків на транспорті в різних країнах світу, їх економічної доцільності та можливостей застосування в правовому полі України.

Виявлено, що протягом останніх 20–25 років у світі створено понад сто різних автоматизованих систем оплати проїзду (зокрема продемонстрованих в [1-3]), які дозволяють пасажирові оплатити послугу простіше, швидше і зручніше, а транспортній компанії – збільшити прибуток за рахунок підвищення точності обліку оплати проїзду. Треба зазначити, що подібною проблематикою була спантелена невелика кількість фахівців, причетних до цієї області досліджень, серед них [4-12].

Формулювання цілей статті. Проведені дослідження, що знайшли висвітлення в статті, ставили за мету провести аналіз, визначити особливості та можливість впровадити в нашій країні електронні системи оплати проїзду в громадському транспорті за допомогою безконтактних карток та інших засобів оплати.

Отже впровадження електронного квитка на громадському транспорті тісно пов'язано з сутнісним аспектом, який впливає з мотиваційної орієнтації підприємств. Для досягнення цієї мети комунальні підприємства мають низку специфічних агрегованих цілей, серед яких: підвищення рівня якості надаваних послуг; створення ринку якісних послуг; забезпечення комплексності послуг; подальший інноваційний розвиток послуг та підвищення науково-технічного рівня виробництва послуг; забезпечення конкурентоздатності підприємств.

Опис основного матеріалу досліджень. Досвід економічно розвинутих країн свідчить, що для покращення економічної ситуації в державі в цілому рівно, як і на окремому підприємстві, необхідно поєднання науки з практикою, системних знань з механізмами

© Водовозов Євгеній Наумович, здобувач, Харківський національний університет міського господарства імені О.М.Бекетова, м. Харків, тел.: 0973338883, email: evodovozov@gmail.com

Палант Олексій Юрійович, д.е.н., доцент, Харківський національний університет міського господарства імені О.М.Бекетова, м. Харків, тел.: 0503255192, email: kharget@gmail.com

управління, політики з економікою. Одним з інститутів життєзабезпечення населення є система житлово-комунального господарства, до складу якої входить міська громадська транспортна інфраструктура. Підприємства цієї галузі розміщені у великих і малих містах країни з більш-менш значною щільністю населення та значною концентрацією продуктивних сил. Транспорт, як відомо, забезпечує свободу переміщення. Транспортні послуги є платними. Плата за надані послуги – одне з джерел наповнення бюджету транспортних підприємств, які в свій більшість були й залишаються збитковими (дотаційними). Для виведення з такого незavidного становища, серед інших, є рішення щодо введення в усіх містах, де функціонує міський громадський транспорт, автоматизованої системи оплати проїзду (АСОП).

Наведемо для прикладу два міста з різною ситуацією зі збором виручки від реалізації квитків. Це міста Херсон, де найнижчий відсоток покриття витрат за рахунок реалізації квитків – 14,4 %, та Вінницю, де цей показник найвищий в Україні і доходить до 61,3 %. Пояснити це можна в такий спосіб. По-перше, у Вінниці електротранспорт абсолютно домінує в структурі міських пасажироперевезень. Зокрема, він займає близько 70-75 % від їх загального обсягу. Місцева влада змогла утримати всі показники роботи з 1990 року, і більш того, за рахунок часткової модернізації парку і ввезення б/у трамваїв ці показники наростити. Електротранспорт у Вінниці користується величезною популярністю у населення, добре організований і має інтервал руху 1-2 (!) хвилини в години пік. Крім того, у Вінниці відсутні дублюючі маршрути, отже основний контингент пасажирів по факту платить комунальному підприємству. У Херсоні ситуація зворотна – основними перевізниками є приватні автотранспортні підприємства, а по-друге, відповідно до даних Держстату, в Херсоні та Вінниці абсолютно різні демографічні ситуації: кількість пільгового контингенту щодо кількості платних пасажирів в Херсоні майже в два рази більша, ніж у Вінниці.

Для покращення ситуації пропонується створення окремого суб'єкта господарювання для обслуговування АСОП, який буде призначений забезпечити її впровадження та експлуатацію для всіх міст України з урахування їх специфічних умов.

У світовій практиці використовуються три моделі управління міським транспортом: адміністративна (США, Канада, Франція), модель регульованого ринку (країни Скандинавії, Чехія, Польща, країни Прибалтики), вільного ринку

(Великобританія, Чилі). Найбільш поширена – модель «регульованого ринку». У країнах, де діє така модель, частка дотаційних витрат значно менша, ніж в інших (30-40 %), і вона поступово зменшується. У багатьох містах Європи рівень покриття витрат виручкою від оплати за проїзд досягає 80 %. А ось Парижі, де діє адміністративна модель, ця складова покриття витрат не перевищує 25–30 %.

Нам найбільш близька модель регульованого ринку. У практиці найбільш цікавим здається досвід Чехії, Польщі та Прибалтики, де, з одного боку, електротранспорт традиційно розвинений і затребуваний у великих і середніх містах, а з іншого боку, ці країни вже повністю або частково пройшли весь шлях, який нам ще тільки належить пройти.

Міністерство інфраструктури України створило Робочу групу, забов'язавши її взяти на себе кураторство щодо впровадження АСОП (і основної її ланки – електронного квитка) на громадському транспорті в більшості міст країни, де цей транспорт функціонує. Таких міст налічується понад 25. Первісним результатом роботи групи стала доповідь, що розкриває готовність, потреби та специфіку міст України щодо впровадження електронного квитка. Вона також висвітлила «основи системи електронного продажу квитків на міському та національному рівнях», яка повинна підвищити ефективність функціонування транспортних підприємств шляхом підвищення ефективності збору виручки. Гнучкі принципи продажу засобів оплати проїзду повинні привести пасажирів до вибору громадського транспорту замість використання інших засобів пересування.

Ми пропонуємо надавати пасажирам вибір: якомога більше засобів оплати проїзду, а не зосереджуватися лише на одному чи декількох. Це можуть бути паперові одноразові чи на фіксовану кількість поїздок квитки, жетони, безконтактні транспортні картки, банківські картки, оплата QR-кодом за допомогою мобільних телефонів та споріднених електронних пристроїв (годинників, браслетів, окулярів тощо). Такі різноманітні способи оплати також призвані зробити привабливим громадський транспорт для гостей міст, коли не виникатиме проблем із купівлею засобів оплати пересування та наявністю місцевої валюти або відсутністю дрібних купюр. Електронні транспортні квитки, а саме вони, на нашу думку, стануть наймасовішим засобом оплати проїзду в громадському транспорті, будуть згодом передбачати спеціальні тарифи на дальність поїздок (зонування), на пересадність (можливість використання квитка на декількох видах

транспорту протягом певного часу), на час доби, на пору року, на кількість передплачених поїздок, кількість пасажирів, що можуть одночасно використовувати квиток, тривалість часу, на протязі якого він діє, тощо.

Безконтактні картки мають бути із достатнім рівнем захисту від підробок (клонування, фальсифікації) та з достатнім рівнем стійкості до поломки. Вони також повинні мати гнучкі, нетривалі в часі, різноманітні та надійні способи поповнення. Саме транспортні картки міститимуть інформацію про пільги, надані пасажиром окремих категорій державою або місцевою владою.

Комунальні підприємства-постачальники транспортних послуг з введенням е-квитка не тільки оптимізують свої послуги та якомога більше задовольняють потреби пасажирів, а й зменшують збитки за рахунок більш повного збору плати за проїзд та персоналізації пільгового контингенту, що впливає на розподіл та отримання субсидій (компенсацій) перевізниками.

Реальна інформація, надходження якої з системи АСОП практично не може бути сфальсифікована, дасть уряду та органам місцевого самоврядування можливість оптимізувати бюджетні витрати на цей сектор економіки.

Впровадження АСОП в наземному міському транспорті вимагає обладнання транспортних засобів транспортними терміналами (валідаторами). Їх вигляд, модифікації і умови використання повинні бути визначені в договорі про організацію надання транспортних послуг із замовником таких послуг – органами місцевого самоврядування. У зазначений договір також рекомендовано включити умови фінансування придбання і установки таких терміналів в рухомому складі. Існує кілька моделей врегулювання питань фінансування:

1) укладення прямих договорів поставки (купівлі-продажу) між транспортним управлінням органу місцевого самоврядування й виробником транспортних терміналів з включенням в предмет договору умов по їх установці та обслуговуванню;

2) договір купівлі-продажу укладається між перевізником і виробником транспортних терміналів, при цьому замовник транспортних послуг (міськрада) компенсує перевізнику вартість витрат, пов'язаних з придбанням та установкою терміналів на умовах, визначених у договорі про організацію надання транспортних послуг. Умови компенсації можуть варіюватися від перерахування коштів на рахунок перевізника у

вигляді повної або часткової передоплати до оплати за фактом закупівлі терміналів;

3) між оператором АСОП, перевізником і виробником транспортних терміналів укладається договір лізингу, за яким покупцем (лізингодавцем) терміналів буде виступати оператор АСОП, він здійснює оплату та надає їх у користування перевізнику за умови сплати лізингових платежів з правом подальшого їх викупу. При такій моделі врегулювання відносин придбання і установки транспортних терміналів після сплати їх повної вартості у вигляді лізингових платежів перевізник набуває право власності на термінали.

Кількість валідаторів, встановлених на рухомому складі, повинна бути достатньою для забезпечення швидкої, безперешкодної та безпечної посадки-висадки пасажирів. Інакше це, крім загрози життю та здоров'ю пасажирів, негативно вплине на якість надаваної транспортної послуги та приведе до збою графіків руху через невинувдані затримки на зупинках.

З цих же причин швидкість спрацювання валідаторів та швидкості здійснення транзакцій дуже важлива.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Поза межами статті залишилися питання диспетчеризації громадського транспорту та питання інформатизації. Це теми наступних досліджень та публікацій авторів. Диспетчеризація – це система не тільки управління транспортним рухом, а й система управління транспортним парком, відстеження транспортного засобу на маршруті. Вона передбачає фіксацію, аналіз та оцінювання багатьох параметрів – від швидкості та дотримання графіків руху рухомим складом до відстеження інтенсивності пасажиропотоку. Вона покликана не тільки проводити моніторинг в реальному часі, але й аналізувати, оцінювати та реагувати на виникнення різних позаштатних подій аж до надзвичайних ситуацій та оперативно проводити, наприклад, оптимізацію маршрутної мережі. Зараз автори розробляють методологію, що об'єднає всі вищеперелічені питання диспетчеризації руху транспортних засобів.

В завершенні статті автори наголошують, що реалізація комплексної та науково обґрунтованої системи е-квитків в громадському транспорті є вкрай необхідною та назрілою проблемою та є безпрограшним варіантом для всіх трьох зацікавлених сторін міських пасажирських перевезень – пасажирів, транспортних компаній та місцевих органів влади.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Автоматизированная система оплаты проезда [Електронний ресурс] // LOT Group – Режим доступу до

ресурсу: <http://lotgroup.eu/ru/product/smart-city/afc/>

2. Автоматизована система оплати проїзду CS-Trans® [Електронний ресурс] // КАРД-СИСТЕМС® – Режим доступу до ресурсу: https://card-sys.com/products/Avtomatizovana_sistema_oplati_prozdu_CS-Trans

3. Автоматизированная система оплаты и контроля проезда [Електронний ресурс] // belcard.by – Режим доступу до ресурсу: <http://www.belcard.by/smart-systems/asokp/>

4. Адаменко М. І. Економіко-технічна надійність експлуатації міського електричного транспорту / І.М. Адаменко, О.Ю. Палант. – Харків : Золоті сторінки, 2014. – 144 с.

5. Вакуленко К.Є. Особливості управління міськими пасажирськими транспортними системами / К. Вакуленко, К. Доля. – Харків : НТМТ, 2013. – 171 с.

6. Аистова М.Д. Реструктуризация предприятий: вопросы управления, стратегии, координации структурных параметров, снижение сопротивления преобразования / М.Д. Аистова – М.: Альпина Паблишер, 2012. – 287 с.

7. Водачек Л.П. Реструктуризация – вызов чешским предприятиям / Л.П. Водачек // Проблемы теории и практики управления. – 2010. – №1. – С. 84-89.

8. Евсеев А.С. Стратегия реструктуризации предприятий в условиях кризисной ситуации / А.С. Евсеев // Проблемы теории и практики управления. – 2009. – №3. – С. 109-113.

9. Палант О.Ю. Інноваційне впровадження автоматизованої системи оплати проїзду в мегаполісах України / О.Ю. Палант // Актуальні питання інтелектуальної власності та інноваційного розвитку : матеріали міжнародн. наук.-практич. конф., 3-5 квітн. 2012 р. – Харків, 2012. – С. 338-341.

10. Дивінець О.Л. Економіко-правові аспекти впровадження автоматизованих систем оплати проїзду в наземному електротранспорті України / О.Л. Дивінець, О.Ю.Палант. – Львів : ТОВ «Ліга-прес», 2015. – 192 с.

11. Водовозов Є.Н. Моделивання процесів стратегічної реструктуризації підприємств сфери ЖКГ / Є.Н.Водовозов // Інвестиції: практика і досвід. – 2012. – № 20. – С.53-59.

12. Водовозов Є.Н. Реструктуризація підприємств сфери ЖКГ на основі проектного підходу / Є.Н.Водовозов // Вісник Житомирського державного технологічного університету. – 2012. – № 3 (61). – С. 215-218.

REFERENCES

1. <http://lotgroup.eu/>

2. <http://card-sys.com/>

3. <http://www.belcard.by/>

4. Adamenko, M.I. and Palant, O.Y. (2014), *Ekonomiko-tekhnichna nadiinist ekspluatatsii miskoho elektrychnoho transport* [Economic and technical reliability of operation of public electric transport], Zoloti storinky, Kharkiv, Ukraine, 144 p.

5. Vakulenko, K.E. and Dolia, K.V. (2013), *Osoblyvosti upravlinnia miskymy pasazhirskymy transportnymy systemamy* [Features of management of urban passenger transport systems], monograph, NTMT, Kharkiv, Ukraine, 171 p.

6. Aistova, M.D. (2012), *Restrukturizatsiya predpriyatii: voprosy upravleniya, strategii, koordinatsii strukturnykh parametrov, snizhenie soprotivleniya preobrazovaniya* [Restructurization of enterprises: management, strategy, coordination of structural parameters, drag reduction of transformation], Alpina publisher, Moscow, Russia, 287 p.

7. Vodachek, L.P. (2010), *Restrukturizatsiya - vyzov cheshskim predpriyatiam, problemy teorii i praktiki upravleniya* [Restructurization-challeng the Czech enterprises, problems of the theory and practice of management], no.1, pp.84-89.

8. Yevseev, A.S. (2009), *Strategiya restrukturizatsii predpriyatii v usloviyakh krizisnoy situatsii, problemy teorii i praktiki upravleniya* [The restructurization strategy of enterprise in crisis, problems of the theory and practice of management], no.3, pp.109-113.

9. Palant, O.Y. (2012), *Innovatsiyne vprovadzheniya avtomatyzovannoi systemy oplatu proizdu v mehapolisah Ukrainy/ Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Aktualni pytannia intelektualnoi vlasnosti ta innovatsiynoho rozvytku"* [Innovative introduction of automated fare system in metropolitan areas of Ukraine // International scientific conference "Current problems of intellectual property and innovation"], Kharkiv, pp. 338- 341.

10. Dyvinets, O.L., Palant, O.Y., (2015), *Ekonomiko-pravovi aspekty vprovadzheniya avtomatyzovannukh system oplatu proizdu v nazemnomu elektrottransporti Ukrainy* [Economic and legal aspects of the implementation of automated fare ground electric transport of Ukraine], TOV "Liga-pres", Lviv, p. 192.

11. Vodovozov, E.N. (2012), *Modeliuvannia protsesiv strategichnoi restrukturizatsii pidpriemstv sfery ZKG* [Modeling of the strategic restructurization of enterprises in the sphere of housing and communal services], Investitsii: praktyka i dosvid. (Sci.-Tech.) collected works, Chornomorskyi derzhavnyi universytet im. Petra Mogyly, no.20, Odessa, Ukraine pp.53-59.

12. Vodovozov, E.N. (2012), *Restrukturizatsiya pidpriemstv sfery ZKG na osnovi proektnogo pidhodu* [Restructurization of enterprises of housing and communal services based on project approach] Visnyk Zhytomirskogo tekhnologichnogo universytetu. Naukovyi zhurnal, seriya: Ekonomichni nauky, no. 3 (61), Zhytomir, Ukraine, pp. 215-218.

Газуда М. В., Стеців М. Р.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ КОМУНІКАЦІЙНИХ ФУНКЦІЙ УПРАВЛІННЯ НА ЗАСАДАХ ОПТИМІЗАЦІЇ

У статті розглянуто окремі аспекти комунікаційних функцій управління на оптимізаційних засадах. Зазначено, що з метою оптимізації комунікаційних функцій управління підприємству потрібно розробити оптимальну модель комунікативних зв'язків, яка уможливить реалізацію окреслених цілей, забезпечуючи при цьому працівників необхідною інформацією і водночас зніме інформаційне перевантаження з керівника. Розглянуто найбільш поширені типи комунікаційних бар'єрів: особисті, фізичні, організаційні, тимчасові бар'єри та комунікаційні перевантаження, запропоновано методи їх уникнення задля створення оптимальної комунікативної функції управління. Окреслено проблемні питання реалізації комунікаційного менеджменту, вирішення яких сприятиме підвищенню рівня професійної підготовки управлінця, що дасть йому можливість адекватно та якісно виконувати власні обов'язки приймаючи виважені управлінські рішення.

Ключові слова: комунікаційні функції, формування процесу управління, оптимальна модель комунікативних зв'язків, типи комунікаційних бар'єрів, комунікативні можливості.

Постановка проблеми. Комунікація, як одна з умов успішного керівництва підприємством та його структурними одиницями, є процесом безперервної обробки інформації, прийняття ефективних рішень та спілкування з суб'єктами внутрішнього і зовнішнього середовища компанії. В сучасних умовах господарювання варто зважати на те, що керівник підприємства повинен бути комунікативно компетентним, володіти основами управлінської науки, специфічними знаннями і мистецтвом менеджменту, інноваційних та маркетингових підходів. Оскільки керівник у процесі здійснення управлінської діяльності формує мету організації та забезпечує її досягнення, його комунікативна компетентність безпосередньо впливає на забезпечення результативності і реалізацію цілей організації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти дослідження процесу управління комунікаціями підприємства та оптимізації комунікативної функції управління вивчалися відомими вітчизняними та зарубіжними вченими, зокрема такими, як А. Демб, Д. Дерлоу, П. Друкер, Дж. Волш, Р. Дафт, Д. Гвішиані, А. Мюллер, Ф. Кузін, В. Кустов, В. Бебик, О. Кузьмін, М. Виноградський, Н. Жигайло, Д. Кіслов,

А. Крамаренко, С. Приживара, Н. Гавкалова, В. Приймак, О. Стельмах, О. Холод, О. Шубін, Н. Шпак, Н. Якіна та ін.

Будь-який суб'єкт господарювання формує власну систему дій для осіб, які приймають рішення, що передбачає здійснення процесів планування, оцінювання, реалізації та контролю, що в цілому зводиться до системи управління. Науковці визначають зазначене поняття як вплив на суб'єкт з метою зміни його стану чи підтримки у певному режимі [6]. Управлінська наука вже давно заявила про себе і як наукова категорія, і як важливий інструмент забезпечення ефективного функціонування підприємства. Безпосередньо «управління» як наукова категорія є найбільш широким поняттям, яке охоплює управління соціально-економічними процесами на різних рівнях, від невеликого підприємства чи закладу до національної економіки чи транснаціональної корпорації. Сутність управління підприємством полягає у здійсненні спрямованої, обґрунтованої та інформаційно вираженої дії суб'єкта на об'єкт, ухваленні рішень, забезпеченні їх якісними методами та інструментами [5]. З метою здійснення зазначеного процесу на підприємстві потрібно налагодити достатні інформаційні потоки, сформувати організаційну структуру, забезпечити працівників посадовими обов'язками, укласти систему обміну даними та забезпечити інші потреби управління і кожного окремо взятого працівника.

Системно організований комунікаційний процес дозволяє забезпечити злагоджену роботу організації, у ході якої дві чи більше осіб здійснюють обмін даними чи опрацьовують їх, а

© Газуда Михайло Васильович, д.е.н., професор кафедри економіки підприємства, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород

Стеців Мирослава Романівна, магістр з економіки, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: 0502110544, email: stetsivmira@gmail.com

також впливають одне на одного [3]. У науковій літературі існує багатогранність комунікаційних моделей, зокрема Г.-Д. Лассвелла (1948), Шеннона-Вівера (1949), Р. Якобсона (1960), кожна з яких є достатньою базою для обґрунтування і вибору підприємством власної моделі, яка б була для нього оптимальною та результативною [2]. В Україні, на жаль, комунікативний менеджмент відіграє переважно декларативну роль попри широке напрацювання теоретичного матеріалу за тематикою. Вітчизняні компанії не використовують комунікаційних можливостей, оскільки не розглядають їх як реальний ресурс і, відповідно, не дбають про управління ними, що впливає на їх продуктивність і конкурентну позицію.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження теоретичних засад комунікативного управління, розроблення моделі комунікаційних зв'язків та окреслення їх місця в управлінні комунікаціями підприємства, а також формування окремих заходів з нівелювання комунікативних бар'єрів підприємства через удосконалення комунікативної компетенції управлінців у процесі оптимізації комунікаційних функцій.

Опис основного матеріалу дослідження. Процес оптимізації комунікаційної функції управління є системою, яка містить багатогранність елементів, спрямованих на надання цій функції максимально вигідних характеристик. Розглядати всю комунікаційну систему в сукупності доволі складно, тому, на нашу думку, доцільним є розроблення окремих пропозицій, які у комплексі сприяли б виконанню основного завдання. Водночас комунікація за своєю сутністю є системним явищем, отже й управління комунікаційною функцією повинно бути системним [7]. Тому в рамках оптимізації доцільним є обґрунтування моделі комунікативних зв'язків та окреслення їх місця в управлінні комунікаціями підприємства, розроблення низки рекомендацій щодо уникнення різноманітних комунікативних бар'єрів, а також формування поетапності оцінювання ефективності керування комунікаційною функцією управління для цілей компанії. Передусім для оптимізації комунікаційних функцій управління підприємства потрібно розробити оптимальну модель комунікаційних зв'язків, яка уможливить реалізацію окреслених цілей, забезпечуючи при цьому працівників необхідною інформацією, і водночас зніме інформаційне перевантаження з керівника (рис. 1).

Відзначена модель складається з трьох основних блоків, серед яких загальне управління комунікаціями підприємства, що перебуває під

впливом різних принципів та форм менеджменту, які діють на підприємстві, суб'єктів і функцій управління. Наступним блоком, який перебуває у прямій залежності від попереднього, є різного роду комунікаційні процеси, кожен з яких складається з джерела інформації, комунікатора, повідомлення, комунікаційного каналу, комуніканта та зворотнього зв'язку, який у цій підсистемі виконує головну роль, оскільки забезпечує для комунікатора та комуніканта двосторонній інформаційний обмін. Останнім елементом цієї системи є різноманітні складові та фільтри, які виникають в компанії як результат незбалансованого управління та мають різний вплив на комунікативну систему підприємства. Серед них: соціальні фільтри, лінгвістична складова, поле комунікативного середовища, індивідуально-поведінкові фільтри, семантичні перешкоди, інформаційні шуми.

Наступним важливим елементом процесу оптимізації комунікаційних функцій управління є боротьба з втратами та бар'єрами. Керівники більшості малих та середніх підприємств передають повідомлення вербально. При цьому передача інформації у такий спосіб, як зазначено в науково-методичних джерелах, зазнає найбільших втрат, що засвідчує об'єктивність потреби уникнення занадто великого скупчення комунікаційних бар'єрів. Розглянемо найбільш поширені типи комунікаційних бар'єрів та запропонуємо методи їх уникнення задля створення оптимальної комунікативної функції управління:

1. *Особистісні бар'єри*, до яких відносять психологічну несумісність, різницю в цінностях та судженнях окремих людей, різну компетентність отримувача і відправника, слова-шкідники та негативні невербальні звички. Для їх уникнення можна запропонувати пошук керівником особливих «підходів» до всіх членів колективу, застосування методик рефлексивного слухання, спільні навчання з тимблдингу та підвищення кваліфікації, боротьбу з власними недоліками.

2. *Фізичні бар'єри*, які включають відволікаючі шуми, потребу працювати на відстані та перешкод зв'язку. З метою уникнення їх негативного впливу можна застосовувати спілкування в особистих кабінетах чи неформальних місцях, позбавлених зайвого шуму, за неможливості особистих зустрічей – використання скайп-зв'язку та інших додатків, які дозволяють максимально наблизити спілкування до реальних умов.

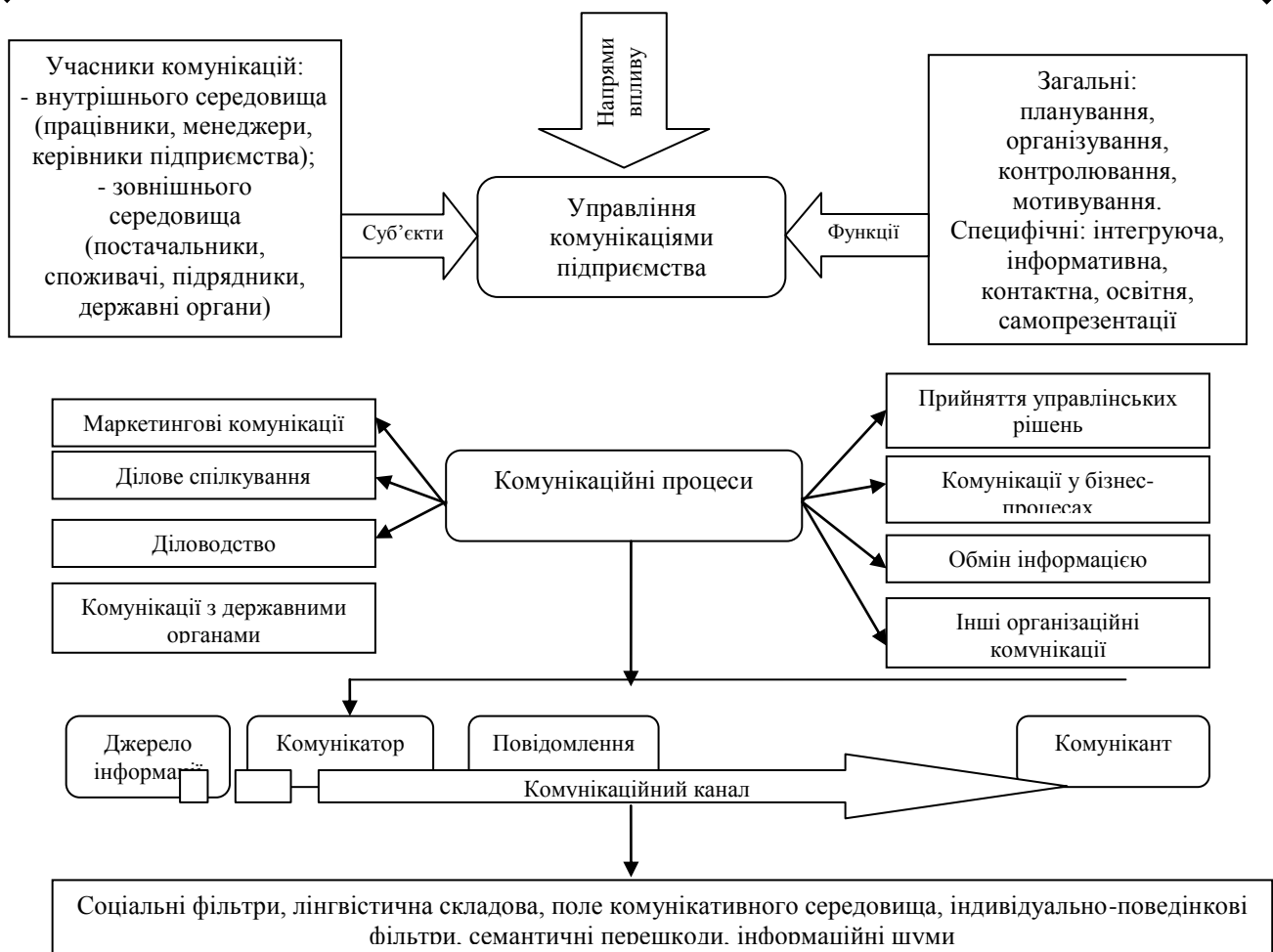

Рис 1. Модель комунікаційних зв'язків та їх місце в управлінні комунікаціями підприємства*

*Розроблено авторами

3. *Організаційні бар'єри*, до яких належать похибки в управлінській структурі, зокрема надмірна централізація управління, зайва диференціація підрозділів, дублювання функцій тощо. Сприяти їх подоланню може розвиток керівником власних навичок щодо делегування повноважень, довіра до підлеглих, оптимальний зворотний зв'язок, чіткий розподіл елементів завдання між його виконавцями та якісно прописані штатні правила і обов'язки, перевага колективних завдань.

4. *Тимчасові бар'єри*. Їх негативний вплив відбувається за рахунок дефіциту часу на спілкування. Такі бар'єри важко мінімізувати через складність роботи керівника та його завантаженість, тому для уникнення негативного ефекту можна пропонувати розподіляти власний час керівника таким чином, щоб комунікації не страждали за рахунок застосування спеціальних щоденників, методик тайм-менеджменту, принципу Парето тощо.

5. *Комунікаційні перевантаження*. За природою ці бар'єри схожі з попередніми, вони

сприяють тому, що частина повідомлень відсівається без декодування. У такому разі зарадити може вміння доносити суть повідомлення так, щоб подальші уточнення були мінімальними, використання систем розподілу інформації за типами та вмістом для простішої її обробки, створення спільних віртуальних просторів (застосування переносних накопичувачів, хмар).

6. *Відмінності у статусі*, що стосується суто психологічних особливостей людини, коли один з учасників комунікації не задає додаткових питань через побоювання виглядати некомпетентним. Для його уникнення доцільно створювати лояльний імідж керівника, з метою пояснення підлеглим, що виконання завдання є основною метою, а керівник сприятиме обґрунтуванню особливості щодо його вхідних даних і методики виконання.

Наступним моментом у сприянні процесу оптимізації комунікаційної функції управління, як вважають окремі науковці [1; 4] і думку яких ми підтримуємо, є підвищення комунікаційних

компетенцій керівника, що засвідчує рівень загальної та вузької професійної підготовки управлінця і дає йому можливість адекватно та якісно виконувати власні обов'язки, приймаючи грамотні й виважені управлінські рішення. Нині практика підготовки керівників у контексті комунікаційного менеджменту має кілька недоліків. По-перше, у процесі підготовки і підвищення кваліфікації керівників недостатня увага приділяється саме комунікаційному аспекту, що викликає недоліки у сфері взаємостосунків і особливо гостро відчувається молодими керівниками на початку професійної діяльності. По-друге, зорієнтована комунікативна підготовка управлінців лише на формування комунікативних знань, а не на розвиток комунікативної компетентності й відповідних особистісних якостей.

Достовірність та глобальність зазначених проблем складно обґрунтувати, оскільки управлінець (керівник) самостійно обирає підходи до розвитку власних компетенцій, що сприяє чи не сприяє виконанню довіреного йому відрізка роботи. Існують прості та дієві методи посилення комунікативної підготовки працівників, які за потреби використовуватимуться працівниками організації. Дослідженням підтверджено, що для будь-якого підприємства чи організації доцільним є пошук власних комунікативних можливостей, розвиток комунікативних здібностей передусім за допомогою різних тренінгів і семінарів, формування індивідуальних підходів до кожної людини, вивчення методик спілкування, встановлення близьких взаємин з персоналом. Водночас для виконання основної діяльності підприємству необхідна дієва мережа комунікацій із стейкхолдерами.

Таким чином, незважаючи на існування значної кількості теоретико-практичних методів

щодо удосконалення комунікаційних навичок менеджера, проблемою залишається пошук дієвих та результативних механізмів, які необхідно застосовувати з метою забезпечення керівників необхідними компетенціями, в тому числі у сфері оптимізації комунікаційних функцій управління.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У сучасних умовах функціонування підприємств, зважаючи на необхідність постійного удосконалення власної діяльності для підвищення рівня конкурентоспроможності, особлива увага належить активізації процесу управління, вагомою складовою якого є окреслення комунікаційних підходів. Управління у сфері комунікацій зумовлюється формуванням механізму взаємодії окремих елементів підприємства у внутрішньому середовищі та зовнішніх суб'єктів, а також системою інформаційного обміну і забезпечення працівників достатньою кількістю даних.

У процесі дослідження з метою формування напрямів оптимізації комунікаційних функцій управління, обґрунтовано модель комунікаційних зв'язків підприємства та окреслено їх місце в системі управління комунікаціями. Розроблено пропозиції, що сприяють уникненню чи зменшенню негативної дії через різного роду комунікаційні бар'єри. У сукупності зазначені дії, спрямовані на оптимізацію комунікаційної функції управління підприємством, можуть стати основою подальших наукових досліджень і удосконалення комунікаційної системи підприємств, оскільки поєднують як організацію процесу і нівелювання негативних моментів, так і удосконалення процесу набуття керівниками знань в управлінській сфері щодо забезпечення комунікаційних можливостей організації.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Н.О. Формування комунікативної компетенції у процесі підготовки майбутніх менеджерів // *Наук. зап. Вінниць. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Сер. Педагогіка і психологія* : зб. наук. пр. 2008. Вип. 23. С. 154-158.
2. Жигайло Н. *Комунікативний менеджмент*: навч. пос. Л.: ЛНУ ім. І. Франка, 2012. 368 с.
3. Любченко Н.Л. Система комунікаційного менеджменту підприємства // *Економіка та конкурентоспроможність підприємства*, 2013. – №10 (48). – С. 40-45.
4. Мурадова Л. А., Ковальова В.І. Розвиток комунікативної компетентності керівника // *Репозиторій Харківського національного університету*, 2012. URL: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream> – Назва з екрану.
5. Приживара С.В. Управління як специфічний вид діяльності // *ХарПІ НАДУ* URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-1/doc/1/07.pdf>.
6. Тейлор Ф.У. *Принципи научного менеджменту* [пер. с англ.]. М.: Контролінг, 1991. 104 с.
7. Яркіна Н.М. Управління підприємством як економічна категорія (теоретичні аспекти) // *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*, 2014. №1(76). С. 130-136.

REFERENCES

1. Andruschenko, N.O. (2008). Formuvannya komunikatyvnoi kompetentsiyi u protsesi pidhotovky maybutnikh menedzheriv [Formation of communicative competences in the process of preparing future managers]. Nauk. zap. Vinnyts. derzh. ped. un-tu im. M. Kotsyubyns'koho. Ser. Pedagogika i psykholohiya – Scientific journal of Vinnytsia State Pedagogical University of M. Kotsyubinsky. Ser. Pedagogy and psychology, 23, 154-158 [in Ukrainian].
2. Zhyhailo, N. (2012). Komunikatyvnyy menedzhment: navch. pos. [Communication management: tutorial]. L.: LNU of I. Franko [in Ukrainian].
3. Liubchenko, N.L. (2013). Systema komunikatsiynoho menedzhmentu pidpryyemstva [Communication management system of an enterprise]. Ekonomika ta konkurentospromozhnist' pidpryyemstva – Economy and competitiveness of an enterprise, 10 (48), 40-45 [in Ukrainian].
4. Muradova, L.A. & Kovaliova, V.I. (2012). Rozvytok komunikatyvnoi kompetentnosti kerivnyka [Development of manager's communicative competence]. Repozytoriy Kharkivs'koho natsional'noho universytetu – Repository of Kharkiv National University. Retrieved from: <http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/> [in Ukrainian].
5. Pryzhyvara, S.V. (n.d.). Upravlinnya yak spetsyfichnyy vyd diyal'nosti [Management as a specific type of activity]. Retrieved from: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-1/doc/1/07.pdf> [in Ukrainian].
6. Tailor, F. (1991). Pryntsypy nauchnoho menedzhmenta [Principles of scientific management]. M.: Kontrolling [in Russian].
7. Yarkina, N.M. (2014). Upravlinnya pidpryyemstvom yak ekonomichna katehoriya (teoretychni aspekty) [Management of an enterprise as economic category (theoretical aspects)]. Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpryyemnytstvo – State and regions. Series: Economics and Business, 1(76), 130-136 [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

Гайдаснко О.М.

**УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ АНАЛІЗУ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ
ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

Досліджено особливості економічного аналізу ефективності діяльності торговельних підприємств, наведено фактори, що впливають на роздрібний товарообіг. З метою удосконалення інструментарію управлінського аналізу в умовах прояви кризових явищ визначена динаміка товарообігу та резерви підвищення рентабельності продаж на прикладі спільного українсько-німецького підприємства «ТТВ-ДОМ» ЛТД. Це надає можливість рекомендувати систему заходів щодо поліпшення стану роздрібного товарообороту на підприємстві у період кризи з урахуванням характерних особливостей торгівлі.

Ключові слова: роздрібна торгівля, товарооборот, економічний аналіз, рентабельність, фактори.

Постановка проблеми. Сучасні, нестабільні, складні умови господарювання підприємств роздрібною торгівлі в Україні обумовлюють складності у функціонуванні та розвитку торговельних підприємств. На підприємствах ускладнюється формування політики закупівель і ціноутворення, кредитно-фінансової політики, виникають труднощі у формуванні кадрової політики підприємств [1]. Це означає, що проблема вдосконалення методики аналізу ефективності діяльності торговельних підприємств є актуальною для галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання удосконалення організації та методики економічного аналізу на підприємствах роздрібною торгівлі розглянуті у наукових працях: Барилук І., Лигоненко Л., Кулаковська Ю., Мазаракі А., Мниха Є., Головачук Т., Ушакової Н. та ін. Методика економічного аналізу свідчить про необхідність всебічного вивчення чинників, які впливають на зміну обсягу роздрібного товарообігу та фінансові результати діяльності. Проте зв'язок між чинниками та результативними показниками (наприклад, обсягом товарообігу, його прибутковістю або збитковістю) має не функціональний, а стохастичний характер. Тому вважаємо за доцільне вдаватися до методів статистичного аналізу, які дозволяють виміряти вірогідні зв'язки між результативним показником та чинниками, що обумовлюють його зміну.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є теоретичне й методичне обґрунтування положень та розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення

методики аналізу ефективності діяльності торговельних підприємств, урахуваючи сучасні вимоги ринку щодо інформаційного забезпечення управління продажами товарів.

Опис основного матеріалу дослідження. Роздрібна торгівля, по суті, є споживчим ринком [2, с.69]. Саме роздрібна торгівля є останнім етапом системи розподілу товарів, вона забезпечує просування товарів від виробника до кінцевого споживача, виконуючи значущу роль у розвитку споживчого ринку та обслуговування населення. Одним з головних показників господарської діяльності підприємств торгівлі та важливим чинником забезпечення сталого розвитку країни в цілому є товарооборот. Його обсяги, структура і динаміка не лише виступають однією з головних характеристик стану внутрішньої торгівлі та індикатором необхідності змін, а й дозволяють оцінити результативність запланованих заходів з реалізації програми стратегічного розвитку торгівлі.

Для вивчення закономірностей розвитку товарообороту слід перш за все проаналізувати основні тенденції його зміни. Об'єктом нашого дослідження є спільне українсько-німецьке підприємство «ТТВ-ДОМ» ЛТД. Підприємство спеціалізується на роздрібній торгівлі товарами медичного призначення. Результати розрахунку показників динаміки роздрібного товарообороту «ТТВ-ДОМ» ЛТД за 2012–2016 роки наведені в таблиці 1.

Дані таблиці свідчать про вкрай неоднорідну тенденцію спаду обсягу товарообороту у 2014 році на 27 тис.грн або на 0,1% та у 2016 році у порівнянні з 2015 роком на 21,8 млн грн або на 45,5%. Зміна на зростання товарообігу відбулася у 2013 році порівняно із 2012 роком на 14,1 млн грн або на 95,6% та у 2015 році порівняно із 2012 роком на 19,1 млн грн або на 224,9%.

Очевидно, що в кожному наступному році відсоток приросту товарообороту дався підприємству все більшими зусиллями. Це

пов'язано з динамікою платоспроможного попиту населення і можливостями його задоволення.

Таблиця 1

Динаміка роздрібного товарообороту СУНП «ТТВ-ДОМ» ЛТД*

Роки	Роздрібний товарооборот, тис. грн	Абсолютний приріст, тис. грн		Темпи зростання, %		Темп приросту, %	
		до попер. року	до базис. року	до попер. року	до базис. року	до попер. року	до базис. року
01	02	03	04	05	06	07	08
2012	14 736	-	-	-	100	-	-
2013	28 827	14 091	14 091	195,6	195,6	95,6	95,6
2014	28 800	-27	14064	190,9	195,4	-0,1	95,4
2015	47874	19074	33138	166,12	324,9	66,2	224,9
2016	26068	-21806	11332	54,5	170,9	-45,5	76,9

*Розраховано автором

Результати проведених досліджень свідчать про формування чистого збитку «ТТВ-ДОМ» ЛТД за 2016 рік. Так, у 2015 році чистий прибуток склав 593,7 тис. грн, а у 2016 році чистий збиток склав 94,8 тис. грн. Для всебічного аналізу впливу чинників на результати діяльності підприємства нами було обрано кореляційно-регресійний аналіз.

Одним із методів економіко-математичного моделювання, що дає змогу встановити ступінь впливу різноманітних чинників, є кореляційно-регресійний багатofакторний аналіз. Основною особливістю даного методу є можливість не тільки встановити ступінь впливу певних факторів на розмір результативного показника, а й дає змогу планувати їх [6]. Кореляційно - регресійний аналіз (КРА) дозволяє виміряти тісноту залежності між досліджуваними ознаками, виявити абсолютний та відносний вплив на результат, виявити резерви зростання (зниження) показників, що вивчаються, і оцінити величину цих резервів. Це, в свою чергу, дозволить передбачити майбутнє і віднайти ефективні рішення в умовах невизначеності [7, с.98].

КРА заснований на нерозривному поєднанні якісної економічної теорії із засобами математичної статистики, теорії ймовірностей, лінійної алгебри. Під час проведення кореляційно-регресійного аналізу розв'язуються дві основні проблеми: вимірювання тісноти кореляційного зв'язку між змінними та побудова регресійної моделі, яка б адекватно відбивала залежності між ними.

Для своєї реалізації, кореляційно-регресійний аналіз вимагає виконання низки умов:

- для побудови рівняння регресії необхідна певна сукупність об'єктів: у нашому дослідженні – просторово-часова (дані по базовому

підприємству за 2012–2016 роки розподілялися за кварталами);

- необхідний достатній обсяг спостережень (за оцінками експертів кількість спостережень має хоча б у 3–4 рази перевищувати кількість факторів);

- сукупність має бути однорідною.

Враховуючи, що відносний показник прибутковості – рентабельність продажу, яка більш об'єктивно характеризує ефективність виробничо-торговельної діяльності, то його і було обрано у якості результативного показника. Підприємство рентабельне, якщо суми витрат достатньо не тільки для сплати витрат на виробництво, але і для утворення прибутку. Таким чином, рентабельність характеризує ефективність роботи підприємства, дає уявлення про спроможність підприємства збільшувати свій капітал [3, с.121]. Зазначимо, що економісти країн із розвинутою ринковою економікою підкреслюють провідну роль такого показника як рівень рентабельності продажів. Вони вважають його одним з основних показників оцінки ефективності функціонування торговельних підприємств. Він знаходиться у прямому зв'язку від зміни рівня валового доходу і в зворотньому – від збільшення або зниження рівня торговельних витрат. За їхніми оцінками мінімальний рівень рентабельності продажів в торгівлі в умовах формування і розвитку ринкового механізму господарювання повинен складати не менш ніж 4-6% до обороту.

У якості результативного показника (у), який би відображав стан рентабельності продажів СУНП «ТТВ-ДОМ» ЛТД, нами було обрано чисту рентабельність (збитковість) продажів, яка розраховується за чистим прибутком або збитком [4, с.94]:

Рентабельність продажів = Чистий прибуток / чистий дохід від реалізації товарів (1)

Рентабельність продажів використовується в якості основного індикатора для оцінки фінансової ефективності торговельних підприємств, які мають відносно невеликі величини основних засобів і власного капіталу.

На рентабельність (збитковість) продажів, на нашу думку, мають вплив визначене коло

основних чинників, притаманних внаслідок галузевої специфіки СУНП «ТТВ-ДОМ» ЛТД (таблиця 2):

- x1 – оборотність товарних запасів;
- x2 – співвідношення рівня маржинального доходу до рівня торговельних витрат;
- x3 – витратомісткість торговельної діяльності.

Зупинимось на причинах обрання саме вищенаведених факторів на зміну рентабельності (збитковості) продажів.

Таблиця 2

Вихідна інформація для побудови регресійної моделі впливу факторів на зміну рентабельності продажів на СУНП «ТТВ-ДОМ» ЛТД*

з/п	Показники	Роки		
		2014	2015	2016
1	Чиста виручка від реалізації продукції, тис.грн	28799,9	47874	26068
2	Собівартість реалізованої продукції, тис.грн	25895,4	44708	24613
3	Маржинальний дохід, тис.грн	2904,5	3166	1455
4	Чистий прибуток, тис.грн	-4295,5	583,6	-94,3
5	Рентабельність (збитковість) продажів, % (за чистим збитком та прибутком)	-14,92	1,22	-0,36
6	Оборотність товарних запасів, рази	6,9	17,6	21,3
7	Коефіцієнт співвідношення рівня маржинального доходу до рівня торговельних витрат	0,062	0,057	0,017
8	Витратомісткість торговельної діяльності, грн	1,63	1,16	3,22

*Розраховано автором

Основний показник ділової активності торговельного підприємства – це оборотність товарних запасів:

Оборотність товарних запасів = Чистий дохід від реалізації товарів / Середньорічні залишки товарних запасів, (2)

Прискорення оборотності товарних запасів веде до збільшення генерування прибутку, а отже і до збільшення рентабельності продажу. Тому у якості першого фактору-аргументу було обрано оборотність товарних запасів.

Рівень рентабельності продажу за окремими товарними групами та товарами не є однаковим. У зв'язку з цим зміна структури товарообігу веде до збільшення або до зниження рівня рентабельності продажу торговельного підприємства. Вплив зміни структури товарообігу на рівень рентабельності продажу виявляється через рівень маржинального доходу та рівень торговельних витрат. Тому було обрано саме співвідношення між цими показниками у якості другого фактору-аргументу:

$$KMД = MD / B, (3)$$

де КМД – коефіцієнт співвідношення рівня маржинального доходу до рівня торговельних витрат;

МД – маржинальний дохід, розрахований як різниця між чистим доходом від реалізації товарів та собівартістю реалізованих товарів;

В - загальні торговельні витрати.

Вплив чинників праці, матеріально-технічної бази та товарних запасів на обсяг товарообороту може бути узагальнений у інтегральному показнику – витратомісткості торговельної діяльності:

$$BM = B / ЧД, (4)$$

де BM – витратомісткість торговельної діяльності;

B – загальні торговельні витрати;

ЧД – чистий дохід від реалізації товарів.

Зменшення витратомісткості торговельної діяльності на сьогодні є одним з актуальніших питань підвищення економічної безпеки діяльності торговельного підприємства.

Наші розрахунки базувалися на даних фінансової звітності базового підприємства. Оскільки однією з найважливіших умов використання регресійного аналізу є перевищення кількості спостережень над кількістю обраних факторів (у 3 рази), ми розширили матрицю спостережень за рахунок використання квартальних даних.

У розрахунках рівнів результативного та факторних показників, що наведені у таблиці 2, використовувалися річні дані фінансової звітності. Тому вони мають розбіжність із матрицею вихідних даних для проведення кореляційно-регресійного аналізу рентабельності продажу (табл. 3).

Таблиця 3
Інформація щодо проведення кореляційно-регресійного аналізу рентабельності продажу СУНП «ТТВ-ДОМ» ЛТД*

	y	x1	x2	x3
1	-0,1012	5,2	0,052	1,49
2	-0,1305	5,9	0,059	1,57
3	-0,1462	6,3	0,06	1,6
4	-0,1492	6,9	0,062	1,63
5	-0,1087	8,7	0,06	1,49
6	-0,0411	12,4	0,059	1,32
7	-0,0098	16,1	0,06	1,2
8	0,0122	17,6	0,057	1,16
9	0,0101	18,1	0,032	1,97
10	0,0087	19,5	0,026	2,05
11	-0,0012	20,6	0,019	2,97
12	-0,0036	21,3	0,017	3,22

*Розраховано автором

Реалізація кореляційно-регресійного аналізу була здійснена за допомогою табличного процесора *Excel*. Основні висновки щодо вирішення цієї задачі наведені у таблицях 4–6.

Коефіцієнт кореляції $R = 0,928$. Він показує, що в рівнянні дуже тісний кореляційний зв'язок, який характеризує залежність результативного показника від факторів, які включено у модель (див. табл. 4).

Коефіцієнт детермінації $R^2 = 0,861$, показує частку варіації результативного значення y , яка пояснюється зміною факторів x_1, x_2, x_3 .

Тобто R^2 показує, що 86,1% варіації чистої рентабельності продажів пояснюється змінами використаних факторів.

Таблиця 4
Регресійна статистика*

№ з/п	Показник	Значення
1	Множинний R	0,928
2	R-квадрат	0,861
3	Нормований R-квадрат	0,955
4	Стандартна помилка	0,014
5	Спостереження	12

*Розраховано автором

На частку факторів, які не увійшли до моделі, припадає лише 13,9%. Рівняння регресії приймає такий вигляд (табл.5):

$$y = 0,026 + 0,001 x_1 - 1,936 x_2 + 0,065 x_3, (5)$$

Результати інтерпретації підтверджуються високим рівнем надійності моделі (таблиця 6). Про це свідчить значене перевищення фактичного рівня F - критерію Фішера (78,6) над його табличним значенням (3,88). Це означає, що множинна регресійна модель у цілому статистично значима.

Таблиця 5
Результати щодо формування регресійної моделі*

	Коефіцієнти	Стандартна помилка	t-статистика	P-Значення
Y-перетин	0,025891269	0,075011326	0,34516479	0,738870262
Змінна X 1	0,009604039	0,001175402	8,170855413	3,74943E-05
Змінна X 2	-1,935518544	0,78362475	-2,46995586	0,038713115
Змінна X 3	+0,064822281	0,016475266	+3,93452109	0,004329088

*Розраховано автором

По мірі збільшення питомої ваги менш рентабельних товарних груп у загальному обсязі роздрібного товарообігу, фактично існуюча на СУНП «ТТВ-ДОМ» ЛТД збитковість продажів збільшиться на 1,94%.

Розробка системи заходів щодо зменшення витратомісткості торговельної діяльності обумовить зменшення збитковості приблизно на 0,07%.

Ранжування вкладу обраних чинників для зменшення збитковості дозволяє зробити висновок щодо найбільш актуального на сьогодні – вдосконалення структури роздрібного товарообороту та досягнення оптимального співвідношення між темпами зростання роздрібного товарообігу та загальними торговельними витратами.

Таблиця 6
Статистична оцінка значущості регресійної моделі*

	df	SS	MS	F
Регресія	3	0,046902336	0,015634112	78,59827971
Залишок	8	0,001591293	0,000198912	
Всього	11	0,048493629		

*Розраховано автором

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати моделювання дозволяють рекомендувати систему заходів щодо поліпшення стану роздрібного товарообороту на базовому підприємстві, а саме:

- одним із заходів, щодо прискорення оборотності товарних запасів і, відповідно, збільшення роздрібного товарообігу та чистого прибутку товариства, є використання під час складання договорів на відвантаження товарів поширену в західній практиці розрахункову схему «2/10 чистих 30» [5, с.421]. Це означає отримання покупцем 2% - ої знижки з відпускної ціни за кожні 10 днів дострокового розрахунку по відношенню до установленого граничного терміну оплати – 30 днів. Оплата в останній день граничного терміну проводиться за повною відпускною ціною, а за межами цього терміну застосовуються штрафні санкції;

- серед актуальних для підприємства заходів щодо зменшення збитковості продажів є зниження транспортних витрат за рахунок розвитку централізованого постачання товарних запасів, тобто вихід на «крупних» оптовиків;

- відмова від оренди окремих зайвих складських приміщень;

- для СУНП «ТТВ-ДОМ» ЛТД вкрай важливим є виявлення кола постійних

споживачів, їхніх намірів та відношення до асортименту товарів, їхньої якості, рівня цін, а також дослідження ставлення споживачів до якості обслуговування;

- з метою інтенсифікації продажів, особлива увага повинна бути зосереджена на моніторингу продажів у часі, за окремими товарами, сегментами споживачів, вартістю, постачальниками.

У заключенні підкреслимо, що в нових умовах господарювання збільшення обсягу товарообороту – не самоціль торговельного менеджменту, а засіб отримання більшого прибутку, розширення зайнятої ніші в своєму сегменті споживчого ринку.

Порівняння темпів зростання дебіторської заборгованості за реалізовані товари на СУНП «ТТВ-ДОМ» ЛТД з темпами зростання чистого доходу від реалізації виявило, що обсяг продажів, який надається у комерційний кредит дебіторам СУНП «ТТВ-ДОМ» ЛТД, складає приблизно 40%. Це значно уповільнює оборотність товарних запасів, тому подальші наукові дослідження полягають у дослідженні можливостей оптимізації оборотного капіталу торговельного підприємства, у тому числі визначення цільових показників оборотності по тим або іншим товарам (групам товарів).

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волкова Н.А., Гогняк І.О. Аналіз стану роздрібної торгівлі України та напрямки її розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5626>
2. Соболев В. А. Розвиток роздрібних торговельних мереж / В. А. Соболев // Менеджер. – ДонДУУ, 2009. – № 4(50). – С. 69 – 74.
3. Баліцька В. В. Рентабельність діяльності суб'єктів господарювання України: оцінювання істинних результатів [Електронний ресурс] / В. В. Баліцька // Актуальні проблеми економіки - 2012. - № 11. - С. 120-130. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_11_17
4. Свірідова С.С. Оцінка факторів впливу на рентабельність підприємства [Електронний ресурс] / С. С. Свірідова, О. О. Пожар // Молодий вчений - 2014. - № 11 (14). - С. 93-96. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_11\(14\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_11(14)_25)
5. Гейченко А.В. Оцінювання сигналів прояву фінансової кризи на підприємстві за допомогою рефлексивної теорії [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/13130/1/175_Gejchenko_419-422_69.pdf
6. Журавльова І.В. Дослідження прибутковості підприємства методом кореляційно-регресійного аналізу [Електронний ресурс] / Журавльова І. В., Юрченко О. О.– Режим доступу: http://www.rusnauka.com/16ADEN_2011/Economics/3_88510.doc.htm
7. Фінансове прогнозування і планування прибутку торговельних підприємств : монографія / Т. О. Ставерська, Т. О. Сідорова. – Харків: Видавець Іванченко І. С., 2015. – 141 с.

REFERENCES

1. Volkova, N.A. & Hohniak, I.O. (n.d.) Analiz stanu rozdrubnoi torhivli Ukrainy ta napriamky yii rozvytku [Analysis of Ukraine's retail trade and directions of its development]. Retrieved from <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5626> [in Ukrainian].
2. Soboliev, V.A. (2009) Rozvytok rozdrubnykh torhivelnykh merezh [Development of retail trade networks]. Menedzher – Manager, 4 (50), 69-74 [in Ukrainian].
3. Balitska, V.V. (2012) Rentabelnist diialnosti subiektiv hospodariuvannia Ukrainy: otsiniuvannia istynnykh rezultativ [Profitability of business entities in Ukraine: evaluation of true results]. Aktualni problemy ekonomiky – Actual problems of economics, 11, 120-130. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/ape_2012_11_17 [in Ukrainian].

4. Sviridova, S.S. (2014) Otsinka faktoriv vplyvu na rentabelnist pidpriemstva [Estimation of the impact factors on enterprise's profitability]. *Molodyi vchenyi –Young scientist*, 11 (14), 93-96. Retrieved from [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_11\(14\)_25](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2014_11(14)_25) [in Ukrainian].
5. Heichenko, A.V. (n.d.) Otsiniuvannia synhaliv proiavu finansovoi kryzy na pidpriemstvi za dopomohoiu refleksyvnoi teorii [Estimation of the financial crisis signals manifestation at an enterprise by means of reflexive theory]. Retrieved from http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/13130/1/175_Gejchenko_419-422_69.pdf [in Ukrainian].
6. Zhuravlova, I.V. (2011) Doslidzhennia prybutkovosti pidpriemstva metodom koreliatsiino-rehresiinoho analizu [Research of an enterprise's profitability by the method of correlation and regression analysis]. Retrieved from http://www.rusnauka.com/16ADEN_2011/Economics/3_88510.doc.htm [in Ukrainian].
7. Staverska, T.O. & Sidorova, T.O. (2015) Finansove prohnozuvannia i planuvannia prybutku torhovelnykh pidpriemstv: monohrafiia [Financial forecasting and profit planning of trading enterprises: a monograph]. Kharkiv: Vydavets Ivanchenko I.S. [in Ukrainian].

Одержано 08.02.2018 р.

Hvizdova E.

ORGANIC FARMING AS A KEY PILLAR OF SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT – RURAL TOURISM, AGRO-TOURISM AND ECO-TOURISM

Organic production plays an important societal role, secures a market that responds to the demand for organic products and services and provides the public with products that contribute to the protection of the environment as well as to rural development. The issue of ecological tourism as a tool for socio-economic development in the region - raising the living standards of residents, has been dealt with in a study of ecosystem contexts as a chance for entrepreneurship in sustainable tourism. The aim of the contribution is to point out the urgency of solving the situation and clarifying the basic problems in the given issue, with the view of several domestic and foreign authors based on analysis, synthesis and deduction. The Rio + 20 Conference on Sustainable Development launched an inclusive intergovernmental process for the preparation of sustainable objectives in 2012 where one out of 17 targets also concerns the development of green tourism.

Keywords: organic agriculture, sustainable tourism, rural tourism, agro-tourism, eco-tourism.

Introduction. Organic farming [2] is defined as "a balanced agro-ecosystem of a lasting nature, based primarily on local and renewable resources. Organic agriculture is based on a holistic understanding of the ecological, economic and social aspects of agricultural production." Whole nature is understood to be a unified whole, and it is the duty of man to direct agricultural production to become a harmonious part of nature. «Natural environment is one of the most recent, most problematic, most substantial problems. Civilization is standing on the crossroads, on one side with the consumer society, and on the other hand the deterioration of life conditions' quality» [1]. The main objectives of organic farming are to produce food in sufficient quantity with high nutritional value; not to use industrial fertilizers and pesticides; to exclude all possible forms of soil, water and air pollution caused by agricultural activity; improve and maintain long-term soil fertility, create conditions for all livestock species that comply with ethical principles and their natural needs; minimize losses through the use of a closed breeding and farming system; maximize local resources and raw materials, promote direct deliveries of organic farming products to the domestic market, create trust between producer and consumer, enable organic farmers and their families to be involved in social and economic development [3].

Literature review. As Mokrišová states "Environmental policy has recently become an inherent part of state direct regulation tools as well as managerial systems of many organizations "[6].

TEEB expert Alexander Müller for Agriculture and Nutrition and Head of Studies states that "agriculture is probably the top policy priority in today's global political agenda in view of the widespread effects on food security, employment, climate change, human health and serious damage to the environment. This study will be built on previous TEEB achievements by exploring these issues and the latest developments.

Article purpose. The aim of the study is to give an overall picture of agricultural and food systems. This study will provide a detailed view of their dependence on ecosystems and biodiversity, their impact on human and ecological wellbeing and health and the underutilized role of small farmers."

Presentation of the main research data. According to Šimková [12], sustainable development is understood as the balance between economic and social development on the one hand and environmental protection on the other. The sustainability system of tourism includes: economic activities; natural resources; infrastructure; technologies used in the agro-sector; the composition of competent bodies; education of competent subjects; social capital; cooperation between entrepreneurs, researchers, politicians and historical features of the country as well as local customs (traditions, festivals, crafts and the like).

The pan-European trend in tourism is to create conditions for sustainable travel products. Sustainability covers three target areas: environmental, economic and socio-cultural. The aim is to meet basic needs, to improve living standards for all, to enhance the protection and management of ecosystems and to create conditions for a safe and prosperous future. Sustainable tourism is perceived as an instrument of regional

development. It is essential that the product of tourism offered by these countries bears the principles of sustainable development. The issue of sustainable agriculture is often defined in a very vague manner and is also intertwined with terms such as low-input farming, alternative agriculture, organic farming, regenerative farming, organic crop production, etc. All these terms define other objectives and methods of crop production, although sometimes it can overlap with the means and objectives of sustainable agriculture [8].

Conventional agriculture is an intensive agricultural large-scale production, which aims to reduce costs on agricultural production and increase agricultural yields. The opposite is organic farming, which develops relatively quickly and receives considerable state support. It is expanded in many countries (e.g. Denmark, Sweden, Germany, Austria, but also the Czech Republic and Slovakia). Table 1 shows the difference between organic and conventional agriculture:

Table 1

Difference between organic and conventional agriculture*

AGRICULTURE	ECOLOGICAL	CONVENTIONAL
Land	manure and compost increases the natural fertility of the soil, fertile soil supplies the plants with nutrients	fertilization with animal faeces from grate dwelling and mineral fertilizers that degrade the soil structure
Protection (diseases, pests)	prevents the occurrence of pests, tolerates limited presence, uses more natural means (e.g. bacterial)	destroys pests and plant diseases with synthetic pesticides, which often kill beneficial organisms. The apple trees are sprayed more than twenty times per vegetation.
Weeds	they are regulated by preventive (sowing) and mechanically (dragging, kneading)	they are eradicated chemically (herbicides)
Genetically modified organisms	must not be used	their use is not regulated
Animal breeding	according to the needs of the animal (outboard for animals, grazing, bedding, plenty of space ...)	according to the needs of the man (as many animals as possible for the smallest space, minimum labour)
Animal nutrition	own feed, corresponding to the needs of the animal	according to the short-term economic interests of humans (e.g. feeding of meat-bone meal to herbivores)
Treatment of animals	preventing disease, not using preventive antibiotics, preferring natural and homeopathic medicines	often preventive administration of antibiotics (rabbits)
Environment	takes care of the landscape, does not burden it with chemicals, it does not pollute water, soil, air	has a devastating effect on the landscape and the individual components of the environment
Countryside	promotes employment, revitalizes countryside	employs people in chemical companies, in big cities

* It is made by the author on the base of source: EFA, 2009

From the very beginning, agriculture had and has had many environmental consequences. The very nature of growing crops in the fields means great interference with natural processes: the original ecosystems have been replaced by new agro-systems developed by people [7]. The idea of sustainable tourism points to the creation of a sustainable site, especially dealing with social and ecological views and the development of the territory. It puts emphasis on creating a balance between nature conservation (so-called genius loci) and the impact of tourism as part of the local community. In this context, it is necessary to strive for such a type of tourism that would minimize negative impacts on

the development of the environment and the community. Robert Jungk is the author of the so-called idea of new tourism, in which it is divided into light and hard tourism. The essence of hard tourism is the classical assumption of economic outputs as a result of macroeconomic variables [12].

The Rio + 20 Conference on Sustainable Development launched an inclusive intergovernmental Sustainable Development Process (SDP) in 2012.

An open working group of 30 UN member states in September 2014 presented how sustainable development should look. This proposal contains a set of 17 goals (Tab.2).

Table 2

* it is made by the author on the base of source: http://www.unis.unvienna.org/unis/sk/topics/sustainable_development_goals.html

The 15th objective also addresses the issue of green tourism development, namely its purpose is to protect, restore and promote the sustainable use of terrestrial ecosystems, to manage the forestry sector sustainably, to combat the changeover to the desert and to stop the country's degradation and loss of biodiversity. An interesting view on the agriculture segment from the human rights aspect is offered by Sedláková.

Agriculture, textiles and mining are included among the three sectors where the human rights are frequently violated. Therefore, the Benchmarking for Human Rights has also focused on 98 companies involved in these areas. Most leaders have reached a score of 40-49%. In agriculture, 54% of the world's

rated companies have achieved a human rights gap of only 20–29%. Therefore, CSR assessments need properly to set up mechanisms that can help businesses start and control the success of their policy in CSR i.e. in the areas of economy, environment and social area [10].

Within the framework of the Horizontal Priority of the National Strategic Reference Framework, the Office of the Government of the Slovak Republic has developed a Horizontal Sustainable Development System for 2014–2020 whose main objective is to ensure environmental, social and economic sustainability of growth, with special emphasis on the protection and improvement of the environment based on the rule "Polluter pays".

Table 3

Priorities and objectives of sustainable development*

The specific objective is to strengthen the environmental aspect of development:
<ul style="list-style-type: none"> ➤ Support for the transition to a low-carbon economy in all sectors, ➤ Promotion of adaptation to climate change, risk prevention and management, ➤ Protecting the environment and promoting the efficient use of resources, ➤ Promoting sustainable transport and removing barriers in key network infrastructures.
Strengthening the economic aspect of development and strengthening research, technological development and innovation:
<ul style="list-style-type: none"> ➤ improving access to information and communication technologies and improving their use and quality, ➤ increasing the competitiveness of small and medium-sized enterprises, ➤ investing in education, skills and lifelong learning, ➤ Strengthening institutional capacities and efficiency of public administration.
Strengthening the social aspect of development:
<ul style="list-style-type: none"> ➤ promoting employment and labour mobility, ➤ promoting social inclusion and combating poverty.

* It is made by the author on the base of source: <http://www.hpisahptur.gov.sk/horizontalny-princip-udrzatelny-rozvoj-2014-2020/>

Agro-tourism is such a holiday style that is normally carried out on a farm. For tourists, it means getting acquainted with agricultural production or recreation in the agricultural environment, or it can include the opportunity to help the farm during a

visit [11]. It is a specific form of rural tourism, which, in addition to the immediate use of nature and the rural environment, is characterized by a direct relationship to agricultural activities or to agricultural functions [9].

Conclusions and prospects. The aim of real rural tourism and agro-tourism is to keep rural people in their homes, to give them the option of additional income, or even to create primary income sources, to maintain and revitalize the traditions of our ancestors, to restore the cohesion and pride of the community's citizens, and to attract young people to return to rural living where they can create a full-fledged life for their children, all without a devastating impact on the environment and the culture that is typical for mass forms of tourism [4].

The success of organic farming is conditioned by the beauty of the surrounding countryside, the traditions, but above all the high quality service and the quality of the environment. Marketing is an indispensable and integral part of rural tourism and agro-tourism. According to Marinicová marketing is understood as the art of discovering, creating and delivering value that meets the needs of the target market. Market behaviour in the marketplace is seen in modern marketing management as a value relationship between the benefits offered by the product and the counter-value it has to be paid for or be provided for it. Identifying this value relationship is the most important element of the entire marketing concept that must be acquired by the

entities promoting these services [5]. Each region or municipality must therefore search what the local region can offer, what cultural and national traditions are typical for it. And this variety and incomprehension in the offer is the greatest advantage of sustainable tourism in the form of rural tourism, which has not yet been sufficiently traded on the tourist market. Rural tourism can be developed in the form of agro-tourism, which is associated with agricultural operations and in the form of eco-tourism, which is associated with tourist services provided by an organic farm. An important benefit of the development of organic farming in the context of sustainable tourism development through agro-tourism and eco-agro tourism is also its social and cultural dimension that it carries. It is not just the contact of the host and the guests, but also the better cooperation and the feeling of belonging among the residents. Creating different communities that enable the production of better and richer products of ecotourism is also an important element of the social development of the region and the countryside.

The article originated in the research role of a transnational project IG-KEMM 01/2017-3.3.9 Business trend analysis in a changing Europe.

REFERENCES

1. Blažej, A., Ambrozy, M. (2013). Some aspects of the problems of keeping sustainable development in the philosophy of Martin Heidegger. *International Journal of Multidisciplinary Thought*, 3 (3), 385-391 [in English].
2. Bírová, J. (Eds). (2001). *Ekologické poľnohospodárstvo na Slovensku* [Organic farming in Slovakia]. Nitra: Agroinštitút [in Slovakian].
3. Bogová, O. (2005). *Alternatívne poľnohospodárstvo* [Alternative agriculture]. Vyd. Kontakt plus, Bratislava [in Slovakian].
4. Gondová, M. & Reed, T. & Tvrdoňová, J. (2000). *Rozvoj podnikania vo vidieckej turistike a agroturistike (Praktický sprievodca pre podnikateľov)* [Business development in rural tourism and agrotourism (practical guide for entrepreneurs)]. Nitra: Agentúra pre rozvoj vidieka [in Slovakian].
5. Marinicová, M. (2011). *Marketing služieb: (nielen pre oblasť súkromnej bezpečnosti)* [Marketing of services: (not only for private security)]. Prešov: Vysoká škola medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove [in Slovakian].
6. Mokrišová, V. (2013). *Koncepcia akceptovania ekologických prvkov v rozhodovacom procese* [The concept of accepting environmental elements in the decision-making process]. *W strone marzen*, 569-581 [in Slovakian].
7. Moldan, B. (2015). *Podmaněná planěta* [A submerged planet]. Praha UK v Praze Karolínium [in Slovakian].
8. Nátr, L. (2005). *Rozvoj trvale neudržateľný* [Development is permanently unsustainable]. Praha UK v Praze Karolínium [in Slovakian].
9. Otepka, P. & Habán, M. (2007). *Vidiecky turizmus a agroturizmus* [Rural tourism and agro-tourism]. Bratislava: NOI [in Slovakian].
10. Sedláková, I. (2017). *Nárast CSR medzi podnikateľskými subjektmi v Slovenskej republike* [Increase of CSR among business entities in the Slovak Republic]. *Active, effective and transparent social services. Collection of scientific papers, Europejskie Kolegium Edukacji w Warszawie* [in Slovakian].
11. Sznajder, M. & Przezbórska, L. & Scrimgeour, F. (2009). *Agritourism*. London: CAB International [in English].
12. Šimková, E. (2013). *Sustainability in tourism and rural areas*. *Gaudeamus Univerzta Hradec Králové* [in English].
13. *Ciele udržateľného rozvoja* [Sustainable development goals]. (n.d.). <http://www.unis.unvienna.org>. Retrieved from: http://www.unis.unvienna.org/unis/sk/topics/sustainable_development_goals.html [in Slovakian].
14. *Zákon o ochrane prírody a krajiny č. 543/2002* [Law on nature and landscape protection 543/2002] (2002). [in Slovakian].

Грановська В.Г.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті визначено процес формування концептуальних засад інституційного середовища аграрних підприємств, що базуються на принципах державного регулювання, направлених на підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору та підвищення ефективності господарювання аграрних підприємств. Виділено основним завданням інституціонального регулювання створення сприятливого інноваційного середовища, що реалізується шляхом залучення елементів державно-приватного партнерства. Узагальнено стратегічні напрями розвитку інституціонального середовища в аграрному секторі економіки. Розроблена модель інституціонального регулювання конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств.

Ключові слова. Інституції, трансформація, державне регулювання, аграрні підприємства, державно-приватне партнерство, аграрний сектор.

Постановка проблеми. Стратегічна спрямованість ринкових трансформацій на якісні перетворення аграрних підприємств посилює необхідність розробки та впровадження механізмів удосконалення інституціонального середовища функціонування сільськогосподарських підприємств з метою забезпечення їх конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування інституційної парадигми та теоретико-методологічні основи дослідження інституційного середовища аграрних підприємств на засадах конкурентоспроможності є предметом уваги багатьох вчених-економістів і вперше було вивчено у працях Г. Азоєва, Е. Вогеля, Е. Ворнера, Р. Ербе, Д. Кісінга, П. Кругмана, М. Познера, М. Портера, Дж. Стренда, Е. Хекшера, В. Андріанова, Ю. Куренкова, В. Попова, В. Сіденка, С. Соколенка, Р. Фатхутдінова, О. Онищенко, М. Маліка, П. Макаренка, Л. Мельника, Л. Євчука, П. Саблука, А. Стельмашука, О. Школьного, О. Шпичака та ін. Проте вважаємо за необхідне приділити увагу більш детальному проведенню наукових досліджень щодо вивчення проблеми формування інституційного середовища аграрних підприємств.

Формулювання цілей статті. Визначити концептуальні основи інституційного середовища аграрних підприємств з метою підвищення їх конкурентоспроможності, що є

основою ефективності аграрного сектору економіки України.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В свою чергу підвищення рівня конкурентоспроможності підприємств аграрного сектору потребує формування нових концептуальних засад, заснованих на принципах публічності та відкритості, що реалізуються розбудовою системи інституціонального регулювання аграрного виробництва.

Опис основного матеріалу дослідження. Глобалізаційні процеси та необхідність забезпечення конкурентоспроможного розвитку підприємств аграрного сектору економіки зумовлюють формування концептуально нової парадигми управління ними, спрямованої на інноваційний розвиток агроформувань. Активізація інноваційного процесу, стимулювання інноваційного попиту, зростання конкурентоспроможності агровиробників можливі тільки за умов формування ефективної системи інституціонального регулювання виробництва. З пошуком шляхів підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств актуалізується проблема забезпечення їх інноваційного розвитку. Нині інституціональне середовище несприятливе для розвитку інновацій, ресурси обмежені, а обсяг інвестиції невеликий. Оцінювання регіональної політики свідчить про те, що органи влади в основному розраховують на допомогу держави та дію її обмежених інструментів (бюджетні трансферти й державні програми) та не мають вагомих інструментів для поліпшення інвестиційного середовища інноваційного виробництва з використанням переваг геополітичного розташування чи сприяння дії базових інститутів економіки, з якими пов'язано більшість проблем

аграрної сфери.

Інституційне регулювання спрямоване на створення сприятливих умов для ведення бізнесу, що передбачає захист прав власності, збереження частки державного сектору в аграрній сфері, оскільки її скорочення знизило можливості здійснення значного фінансового впливу на регулювання цін як у основних, так і у допоміжних галузях сільського господарства. Аналіз світового досвіду доводить, що розробка інституційних механізмів повинна спрямовуватися на надання фінансової підтримки на пільгових умовах повернення господарюючим суб'єктам, які зацікавлені в реалізації інноваційних та інвестиційних проектів у пріоритетних експортноорієнтованих галузях сільського господарства. Крім цього, державою повинна підтримуватися консолідація розрізнених виробничих підприємств і формування галузевих чи міжгалузевих вертикально-інтегрованих компаній.

Інституційні перетворення передбачають створення умов для виникнення та функціонування суб'єктів інфраструктурної підтримки підприємницької діяльності у сільському господарстві, щодо надання спеціалізованих інформаційних, дослідницьких, консультаційних та посередницьких послуг [1, 2]. Удосконалення інфраструктурного забезпечення та інституціонального середовища актуалізується з огляду на те, що ці складові моделі конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств є дієвим інструментом управління. Така орієнтація державного управління полягає у розробці заходів, направлених на створення сприятливих умов для залучення приватних інвестицій у напрям розвитку сільських територій.

Обрання напрямів інституційного забезпечення економічного розвитку аграрного сектору ускладнює пошуком універсальних норм щодо урегулювання питання створення та функціонування відповідних інститутів, що обумовлюється значною кількістю різних організаційно-правових форм господарювання. У світовій практиці розроблено законодавство для кожного інституту розвитку. Ця практика виключає правову уніфікацію загальної стратегії та стає більш конкретизованою, доступною для подальшої розробки дієвих механізмів реалізації.

Створення механізму функціонування інституційного середовища має на меті стимулювання зовнішнього та внутрішнього попиту шляхом переходу аграрного сектору до моделі економічного зростання, заснованої на структурних трансформаціях сільського господарства, перерозподілі ресурсів, нарощуванні

диверсифікації між секторами галузі. У цьому контексті інституціональне забезпечення розвитку аграрних підприємств є фундаментальною базою сільськогосподарського господарювання, що впливає на тісноту взаємозв'язку суб'єктів господарювання з природним середовищем і детермінує характер інституціональних змін у сфері використання природних ресурсів. Інституційні зміни є ключовими в процесі забезпечення якісних перетворень у системі управління аграрними підприємствами. Формування інституційного середовища безпосередньо пов'язане із соціально-економічними й екологічними інтересами суб'єктів господарювання, рівнем розвитку ринкової кон'юнктури й інфраструктури, фінансово-інвестиційним забезпеченням та іншими ресурсами. Слід зауважити, що забезпечити конкурентоспроможний розвиток не можна шляхом посилення однієї із його детермінант.

Формування системи інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств передбачає упорядковану сукупність формальних і неформальних інституцій, що визначають та регулюють його територіальні, соціальні, виробничо-економічні, екологічні, нормативно-правові й організаційноуправлінські параметри. Складові інституційного середовища визначають пріоритети в межах триєдиної системи соціально-економічних, законодавчих або політичних інституцій формального змісту та неформальних ідеологічних інституцій.

Система інституціонального регулювання аграрних підприємств включає в себе такі суб'єкти: органи управління підприємством, інноваційну службу, інфраструктуру підприємства. Основними об'єктами інституціонального регулювання є безпосередньо виробництво, інноваційні відносини, кадри, ресурси, неформальні обмеження. Вихідними умовами запровадження регулювних впливів виступають визначені цілі та ресурси інноваційного розвитку. Мета інституціональних регулювних заходів – реалізація інноваційних проектів, інноваційний розвиток підприємства та зростання його конкурентоспроможності (рис. 1).

Ефективна політика інституційних змін має забезпечити активну господарську взаємодію та реалізацію інтересів усіх його учасників. При цьому державне регулювання в даній сфері здійснюється органами публічної влади за допомогою дієвих методів і сучасних механізмів та їхніх інструментів з метою створення належних умов для ведення агробізнесу [2]. Державна політика здійснюється шляхом

встановлення максимально прозорих процедур ведення підприємницької діяльності. Усі учасники інституціонального середовища дотримуються встановлених норм і вимог,

передбачених законодавством. Органи публічної влади виконують визначені функції у способи та в межах чинного законодавства, забезпечують усунення порушень законодавства.

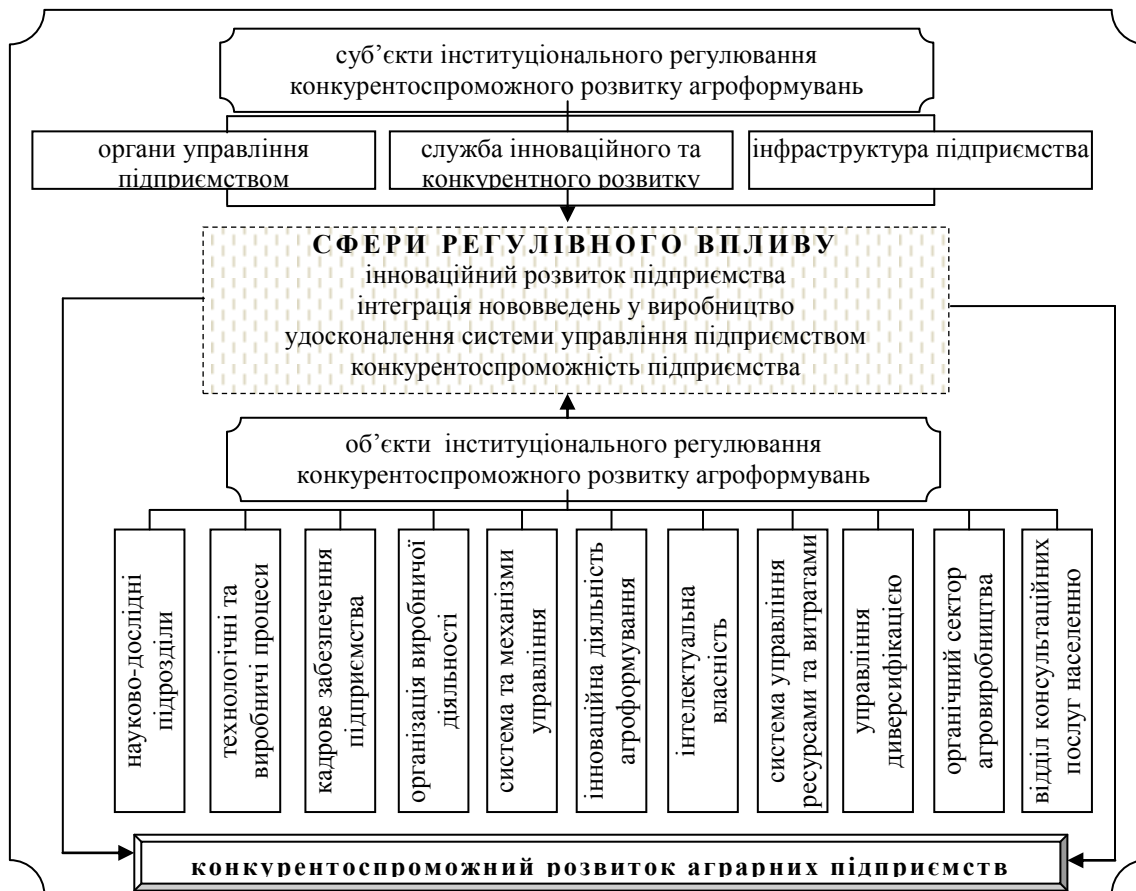

Рис. 1. Модель інституціонального регулювання конкурентоспроможного розвитку аграрного підприємства*

* Розроблено автором за джерелом [5].

Стратегічною метою розвитку інституціонального середовища в аграрному секторі економіки є створення сприятливих умов сталого розвитку галузі через задоволення суспільних інтересів. Стратегічними напрямками розвитку інституціонального середовища в аграрному секторі є: інституціональне забезпечення розвитку відтворювального потенціалу, розвиток інтеграційних процесів між учасниками інституціонального середовища в аграрному секторі економіки, формування ефективної моделі взаємодії "держава – інституціональне середовище" в аграрному секторі, технологічна модернізація інституціонального середовища, стимулювання інституціонального середовища розвитку сільських територій.

Розвиток інституціонального середовища підприємств аграрного сектору має здійснюватися комплексно за векторами за допомогою реалізації різноманітних програм і

проектів. Стратегічні напрями потребують виважених практичних дій через вертикальну і горизонтальну інтеграцію взаємопов'язаних цілей, єдність та гармонізацію пріоритетів розвитку при врахуванні змін у зовнішньому середовищі. Вертикальна координація цілей дає змогу узгоджувати не пов'язані між собою напрями діяльності та формувати конкурентні переваги галузі. Горизонтальна координація цілей забезпечує ефективність реалізації стратегічного потенціалу інституціонального середовища. Для нижчого рівня цілі вищого рівня є орієнтиром, тоді як для вищого рівня вони є засобом [2, 3].

Цілісності інституціонального регулювання потребує формування сприятливого інноваційного середовища та залучення елементів державно-приватного партнерства. Чинне законодавство, що використовує концесійні умови державно-приватного партнерства, не враховує поширення даної

форми взаємодії на інноваційну й наукову сфери, передбачає складну дозвільну процедуру спільної діяльності, що перешкоджає здійсненню спільних досліджень і формуванню територіальної інноваційної інфраструктури [2]. Тому першочергове значення має завдання формування ефективної економічної політики держави, заснованої на використанні нової моделі державного регулювання на засадах партнерства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, удосконалення інституційного середовища через посилення його складових дозволить досягти позитивного економічного ефекту, що полягатиме у створенні організаційно-економічних умов соціально спрямованого розвитку аграрних підприємств,

забезпеченні конкурентоспроможного розвитку, ефективному використанні природних ресурсів, формуванні людського капіталу, стимулюванні розвитку малого та середнього бізнесу та розбудови сільських територій. Також до очікуваних економічних ефектів реалізації моделі інституціонального регулювання конкурентоспроможного розвитку підприємств аграрного сектору слід віднести утворення вагомих інструментів поліпшення інвестиційного середовища задля забезпечення інноваційного розвитку аграрного виробництва. У подальшому планується провести оцінку інституційного середовища підприємницької діяльності в аграрній сфері економіки України та дослідити сучасний стан інфраструктури ринків аграрної продукції.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз законодавства України у сфері досліджень, розробок та інноваційної діяльності та пропозиції щодо доповнень до законодавства. Проект ЄС «Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні». К.: Фенікс, 2011. 349 с.
2. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/ Державно-приватне_партнерство_в_Україні](https://uk.wikipedia.org/wiki/Державно-приватне_партнерство_в_Україні).
3. Вінніченко І. І. Інноваційна діяльність аграрних підприємств: стан та пріоритети / [Бюлетень міжнародного Нобелівського економічного форуму]. – Дніпропетровськ, 2012. – № 1 (5). – т. 1. – С. 44–48.
4. Заскалкіна О. М. Концептуалізація розвитку інституціонального середовища в аграрному секторі економіки України / О. М. Заскалкіна. // Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку. – 2016. – №4. – С. 1 – 8.
5. Розвиток аграрного сектору економіки України та його конкурентні переваги: Монографія./ Ю.С. Кирилов, В.Г. Грановська, В.І. Пічуря та інші – Херсон, 2016. – 265 с.

REFERENCES

1. Analiz zakonodavstva Ukrainy u sferi doslidzhen', rozrobok ta innovatsiinoi diialnosti ta propozytsii shchodo dopovnen do zakonodavstva. Proekt YeS "Vdoskonalennia stratehii, polityky ta rehuliuвання innovatsii v Ukraini" [Analysis of Ukraine's legislation in the field of researches, developments and innovative activity, and proposals for additions to legislation. A project of EU "Development of strategies, politics and adjusting of innovations in Ukraine"]. (n.d.). K.: Feniks [in Ukrainian].
2. Vikipediia [Wikipedia]. <https://uk.wikipedia.org>. Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Derzhavno-pryvatne_partnerstvo_v_Ukraini [in Ukrainian].
3. Vinnichenko, I. I. (2012). Innovatsiina diialnist' ahrarnykh pidpryemstv: stan ta priorytety [Innovative activity of agrarian enterprises: state and priorities]. Biuletyn mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu – Bulletin of the International Nobel Economic Forum, 1 (5), 44-48 [in Ukrainian].
4. Zaskalkina, O. M. (2016). Kontseptualizatsiia rozvytku instytutstionalnoho seredovyscha v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Conceptualization of institutional environment development in the agrarian sector of Ukraine's economy]. Derzhavne rehuliuвання protsesiv ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku – State regulation of economic and social development processes, 4, 1-8 [in Ukrainian].
5. Kyrylov, Yu.Ie & Hranovska, V.H. & Pichura, V.I. (2016). Rozvytok ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy ta yoho konkurentni perevahy [Development of the agrarian sector of Ukraine's economy and its competitive advantages]. Kherson [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

Гращенко І.С., Краснюк М.Т., Кустаровський О.Д.

УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВПРОВАДЖЕННЯ ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ АДАПТИВНОЇ АНТИКРИЗОВОЇ ПОЛІТИКИ КОМПАНІЙ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

В статті, з урахуванням вітчизняної національної специфіки, галузевої специфіки транспортної галузі та з урахуванням поточної політико-макроекономічної кризи, викладені результати досліджень щодо двох важливих і взаємопов'язаних питань в контексті моделювання результатів впровадження адаптивної антикризової стратегії вітчизняних ТЕК, а саме: удосконалення оціночної моделі зміни результатів сукупного об'єктивного впливу зовнішніх кризових факторів та складових суб'єктивної антикризової політики на інтегрований результат логістичної діяльності підприємства; удосконалення оціночної моделі зміни загальних сформованих резервів/запасів ТЕК в рамках реалізації антикризових заходів ризик-менеджменту (що призведе до покращення його фінансової стійкості через можливість вивільнення частини сформованих резервів).

Ключові слова: транспортна галузь, криза, економіко-математичне моделювання, резерви, антикризова політика, кризові фактори, транспортно-експедиційна компанія.

Постановка проблеми. Сучасне світове ринкове господарство, яке характеризується такими процесами, як глобалізація ринків, інтернаціоналізація підприємств, бурхливий розвиток інформаційних технологій тощо, висуває підвищені вимоги до підприємств. Для виживання в умовах ринкової конкуренції вони мають мати здатність пристосовуватися до змін попиту, тобто повинні бути адаптивними. У стратегії розвитку України транспортна галузь відіграє одну з головних ролей. Безперервно діюча система транспортних комунікацій є основою, без якої відновлення стійкого економічного зростання країни неможливе. Проте існуючий стан в Україні однозначно можна характеризувати як системно та тотально кризовий, адже ще починаючи з 2009 року в економіці спочатку намітилось скорочення обсягів виробництва та реалізації продукції, пізніше, у 2011–2012 рр. розпочався період стагнації виробництва, а в 2013–2016 рр. під дією в т.ч. зовнішніх факторів, розвинулася системна політико-парамілітарно-економічна системна криза, яка кумулятивно та драматично додатково вплинула на стан вітчизняної

транспортної галузі.

Тому, враховуючи національну, макроекономічну, галузеву специфіку задачі реінжинірингу вітчизняних транспортно-експедиційних компаній в умовах кризи, є актуальними весь комплекс досліджень щодо моделювання результатів впровадження адаптивної антикризової стратегії вітчизняних ТЕК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Теоретико-методологічним та практичним питанням побудови та застосування економіко-математичних моделей у процесах антикризового управління було приділено значну увагу такими українськими науковцями як Вітлінський В.В., Камінський А. Б., Клебанова Т.С., Матвійчук А.В., Негрей М.В., Черняк О.І., Шаратов О.Д., Ящук Д.В. та іншими, а також іноземними дослідниками Р.Айзенбайсом, Е.Альтманом, У.Бівером, Т.К.Богдановою, К.Завґрен, В.В.Ковальовим, Т.Королем, Г. Лі, Дж. Ольсоном, М.Ф. Салахієвою, Д. Суном та іншими. Дослідження антикризового управління в транспортній факторі змістовно викладено в роботах Бакаєва О.О., Вороніної О.С., Воєнної К.І., Гавриленка Т.В., Ковальчука Н.О., Кравчука Л.С., Міщенко М.І., Павлюка А.О., Прядуна Є.А., Фучеджи В.І., Сич Є.М. проте не розкрито питання специфіки антикризового управління з урахуванням традиційної вітчизняної макроекономічної специфіки, стадії поточної кризи української економіки та галузевої специфіки транспортної галузі.

Формулювання цілей статті. У процесі триваючої адаптації національної економіки України до глобальних змін у світовій економіці

© **Гращенко Ірина Семенівна**, к.е.н., доцент, Національний авіаційний університет, м. Київ, тел.: 0974462090, email: iryjlj@ukr.net

Краснюк Максим Тарасович, к.е.н., доцент, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, м. Київ, тел.: 0677560700, email: kmt@ukr.net

Кустаровський Олександр Дмитрович, аспірант, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана, м. Київ, тел.: 0939531985, email: kust19921987@gmail.com

у контексті подальшої інтеграції до ЄС, у контексті поточної форс-мажорної української політико-макроекономічної кризи (що переросла за останні 3 роки у системну) удосконалення логістичного менеджменту з урахуванням вищенаведених впливів є вкрай важливим та актуальним інструментом приватних та державних компаній. Тобто актуальним і невирішеним дотепер залишається весь спектр питань розробки комплексної концепції антикризового логістичного менеджменту, відповідного економіко-математичного та

інформаційного забезпечення в умовах українських кризових системних явищ.

Опис основного матеріалу дослідження. Аналіз динаміки ємності транспортної галузі України у ВВП свідчить про зменшення обсягів перевезень, до яких відносяться: падіння обсягів готової продукції промислового виробництва в Україні та зниження обсягів внутрішнього попиту з причини зменшення купівельної спроможності, про що свідчить отримана динаміка показників вітчизняної транспортної галузі (див. рис. 1).

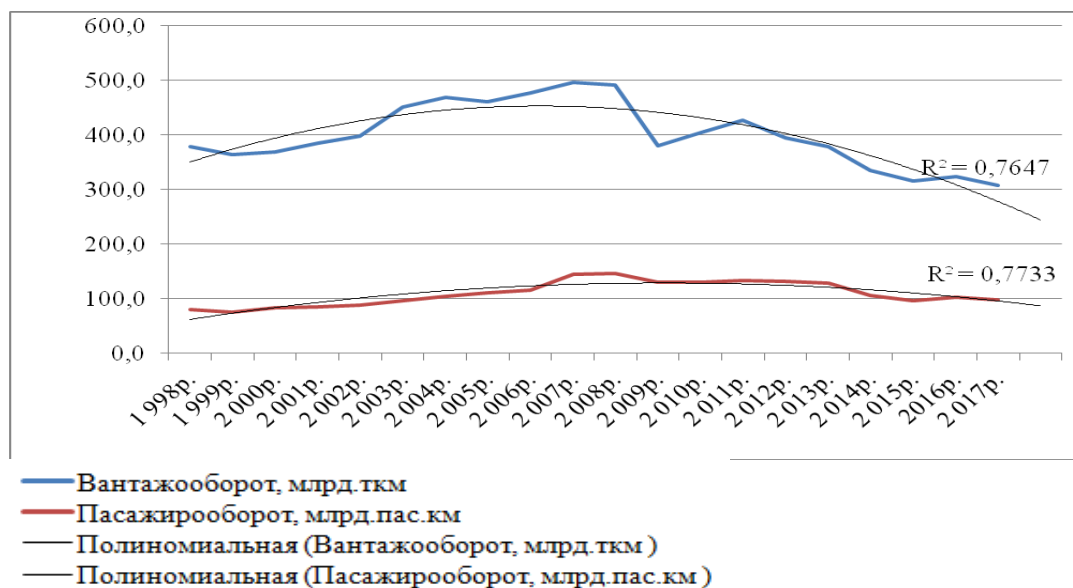

Рис. 1. Динаміка вантажообороту та пасажирообороту 1998-2017рр.*

* Розроблено авторами за джерелом [1,2]

Безперечно (що показує статистичні тренди), початок кризової стагнації вітчизняної транспортної галузі був викликаний не вищезгаданими форс-мажорними чинниками, а впливом ранжованих факторів, що системно стримують роботу транспортних підприємств: податкова система, конкуренція з боку вітчизняних перевізників, застарілий парк транспортних засобів, низький платоспроможний попит, нестача оборотних коштів, нестача запчастин, комплектуючих, нестача транспортних засобів, нестача паливних, мастильних матеріалів. Фінансові обмеження, недостатній попит та інші чинники ще до кризи 2013–2014 років приводили до дестабілізації бізнес ситуації в галузі, що в свою чергу призводило до відсутності позитивних зрушень у фінансово-економічному стані транспортних підприємств. Збільшення загального обсягу інвестицій та зменшення впливу чинників, що обмежують інвестиції, а саме високі процентні ставки за кредитами, труднощі з отриманням довгострокових кредитів та нестача власних

коштів могли раніше сприяти покращення ситуації в галузі.

Проаналізуємо детальніше динаміку кризового стану вантажних перевезень. За 2000р. перевезено 672,1 млн тонн вантажів, вантажооборот досяг 369,2 млрд тонно-кілометрів і зріс на 1,3%. Збільшення обсягів транспортної роботи відмічено, насамперед, на залізничному, автомобільному та річковому транспорті. Зростання вантажних перевезень на залізничному транспорті досягнуто внаслідок проведення цілеспрямованої гнучкої тарифної політики – надання знижок тарифів в залежності від конкурентоспроможності напрямку, роду вантажу і його вартості та обсягів транзитних вантажних перевезень. За 2001 рік підприємствами транспорту перевезено 752,1 млн тонн вантажів, що на 0,8% більше, ніж за 2000 рік, вантажооборот зріс на 1,0% і склав 384,5 млрд тонно-кілометрів. На автомобільному транспорті зберігається тенденція збільшення обсягів міжобласних та міжнародних перевезень. Вантажооборот автомобільного транспорту зріс

на 7,1 % і досяг 8,2 млрд ткм. [3].

Період 2013–2014 рр. характеризується такими змінами в результатах діяльності підприємств транспортної галузі: відбулося зменшення обсягів виконуваних транспортними підприємствами робіт і послуг, спостерігається зниження попиту на транспортні роботи та послуги, підвищення рівня достатності виробничих потужностей транспортних підприємств для виконання ними робіт і послуг, суттєві зміни у ціновій політиці на виконання транспортних робіт і послуг, посилення впливу на роботу підприємств таких факторів, як конкуренція з боку вітчизняних перевізників, високі податки, застарілий парк транспортних засобів, низький платоспроможний попит і нестача оборотних коштів, зменшення кількості працівників, зменшення загального обсягу інвестицій. За 2014 рік капітальні інвестиції підприємств за видами економічної діяльності "Наземний і трубопровідний транспорт", "Водний транспорт", "Авіаційний транспорт" становили 4,5 млрд грн проти 5,2 млрд грн за 2013 рік.

Все це призводить до погіршення фінансово-економічного стану транспортних підприємств. За 2014 рік сальдований фінансовий результат до оподаткування (попередні дані) підприємств за видом економічної діяльності "Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність" становив 16,7 млрд грн збитків, що у 2,3 раза більше, ніж за 9 місяців 2014 року (7,3 млрд грн) [3].

У 2014 році спостерігається зниження вантажних перевезень, у порівнянні з 2013 роком, залізничним транспортом на 4,5%, автомобільним на 5,1%, трубопровідним на 26,4%, авіаційним на 11,7% і лише водним транспортом перевезення збільшились на 18,5%. [3]. Така тенденція скорочення спостерігалась і у 2015 році: скорочення перевезень залізничним транспортом на 7,5%, автомобільним на 8,8%, трубопровідним на 1,1%, авіаційним на 11,8% і лише водним транспортом перевезення збільшились на 1%. Загальний обсяг вантажообороту всіма видами транспорту у 2015 році становив 215,3 млрд ткм. що на 6% менше за 2014 рік. [1].

У 2016 році ситуація дещо покращилась, тенденція до збільшення транспортних перевезень спостерігається у автомобільному, трубопровідному та авіаційному транспорті. У 2016р. вантажооборот підприємств транспорту становив 323,5 млрд.ткм, або 102,4% від обсягу 2015р. Підприємствами транспорту перевезено 624,5 млн т вантажів, що становить 103,8% від обсягів 2015р. [1].

У 2016р. вантажооборот підприємств, що експлуатували автомобільний транспорт (власний або орендований), становив 41,9 млрд.ткм¹, з нього у міжнародному сполученні – 9,4 млрд.ткм. [3]. Обсяг перевезених вантажів підприємствами, що експлуатували автомобільний транспорт, склав 1,0 млрд т вантажів, або 106,1% від обсягів 2015р.

Обсяги експорту товарів у 2016р. за видами їх транспортування розподілялися так: морськими суднами перевезено 51,1% від загального обсягу експорту товарів, вантажними автомобілями – 24,3% та залізничними вагонами – 12,3%. Серед основних видів транспорту, яким ввозились товари в Україну, значна частка припадала на вантажні автомобілі – 47,0%, залізничні вагони – 16,6%, контейнери на морських судах – 12,1%.

У 2017р. вантажооборот підприємств транспорту становив 339,3 млрд тонн, або 98,9% від обсягу 2016р. [4] Підприємствами транспорту перевезено 467,0 млн т. вантажів, що становить 102,8% від обсягів 2016р., за січень грудень 2017 року перевезено 339,55млн т. вантажу [3].

Проаналізуємо стан та динаміку пасажирських перевезень. Обсяги перевезень пасажирів залізничним транспортом зросли на 2,4%, морським - на 21,9%, авіаційним транспортом - на 7,6%, кількість перевезених пасажирів у 2017 в порівнянні з 2016 роком збільшилось на 32,2%. [5] Помітно підвищилася якість обслуговування населення в більшості міст та селищ країни завдяки обмеженню монополізму на ринку пасажирських автомобільних перевезень та створенню конкурентного середовища, в якому суб'єкти малого бізнесу – юридичні та фізичні особи зайняли своє місце і виконують чверть маршрутних автоперевезень. В цілому автомобільним транспортом перевезено 2,6 млрд. пасажирів, пасажирооборот досяг 30,0 млрд. пас-км, що, відповідно, на 4,8% та 10,3% більше попереднього року.

За 2001 рік всіма видами транспорту перевезено 3,2 млрд пасажирів, виконано пасажирську роботу в обсязі 85,5 млрд пас.км, що відповідно на 2,7 % та на 2,3 % більше, ніж за 2000 рік. [2].

Пасажирські перевезення за 2013 рік всіма видами транспорту мають таке значення показника 6,62 млрд пас., що по відношенню до 2012 року знизилось 2,8%.

У 2014 році пасажирські перевезення всіма видами транспорту мають значення показника 5,89 млрд пас., що по відношенню до 2013 року знизилось 5,3%. Це вказує що криза транспортної галузі поглиблюється. [3].

Для пасажирських перевезень за 2015 рік всіма видами транспорту значення показника

знизилося 12,3% по відношенню до 2014 року та склав 5,17 млрд пас. [2].

У 2016р. усіма видами транспорту виконано пасажирооборот в обсязі 102,2 млрд пас.км, що становить 105,4% від обсягу 2015р. У січні – вересні 2017р. усіма видами транспорту виконано пасажирооборот в обсязі 74,6 млрд пас.км, що становить 108,0% від обсягу січня – вересня 2016р. Послугами пасажирського транспорту скористалися 3447,2 млн пасажирів, або 100,2% від обсягу січня – вересня 2016р. [2].

Враховуючи вищенаведене, удосконалення економіко-математичного моделювання антикризового управління в транспортній галузі, має забезпечувати адекватну та системну мультимодальну реакцію на вищезгадані кризові явища.

Антикризове управління – це спеціальне, постійно організоване управління, націлене на найбільш оперативне виявлення ознак кризового стану та створення відповідних передумов для його своєчасного подолання з метою забезпечення відновлення життєздатності окремого підприємства, недопущення виникнення ситуації його банкрутства [7].

Формування антикризової програми належить до найбільш відповідальних та вагомих питань, оскільки саме обґрунтований вибір антикризових заходів забезпечує виведення підприємства зі стану кризи з найменшими втратами у найкоротші терміни. [6].

Теоретичні питання та методичні аспекти визначення змісту антикризової програми, тобто оптимального переліку антикризових заходів та послідовності їх реалізації, належать до найменш розроблених.

В сучасних вітчизняних макроекономічних та галузевих умовах (див. вище), важливим є формулювання антикризової логістичної стратегії (та проектування відповідної логістичної системи) із врахуванням поточного стану галузі, регіону та конкретної ТЕК.

Надалі будуть викладені результати досліджень щодо двох важливих і взаємопов'язаних питань в контексті моделювання та/або аналізу результатів впровадження адаптивної антикризової стратегії вітчизняних ТЕК, а саме:

- удосконалення оціночної моделі зміни результатів сукупного об'єктивного впливу зовнішніх кризових факторів та складових суб'єктивної антикризової політики на інтегрований результат логістичної діяльності підприємства;

- удосконалення оціночної моделі зміни загальних сформованих резервів/запасів ТЕК в рамках реалізації антикризових заходів ризик-менеджменту (що призведе до покращення його

фінансової стійкості через можливість вивільнення частини сформованих резервів).

Отже, розглянемо спочатку першу модель.

Важливою складовою антикризової стратегії логістичної діяльності є можливість планувати (через попереднє моделювання) результат зміни результуючих інтегрованих показників логістичної діяльності в залежності від дії кризових чинників як мікросередовища і зовнішнього макросередовища.

Тобто пропонується моделювати зміну результатів ΔINF сукупного об'єктивного впливу зовнішніх кризових факторів та складових суб'єктивної антикризової політики на інтегрований результат логістичної діяльності підприємства. А як результат антикризового менеджменту треба розглядати не просто зміну доходу, прибутку, рентабельності, а зміну прогнозного показника інтегрованої фінансової стійкості через наступну удосконалену модель:

$$\Delta INF = \sum_{i=1}^m k_i ext_i + \sum_{j=1}^n k_j int_j + \sum_{i=1}^m \sum_{j=1}^n k_{ij} cum_{ij} \quad (1)$$

де:

int_j – зміна результативного показника логістичної діяльності підприємства за рахунок i -того кризового чинника мікросередовища;

ext_i – зміна результативного показника логістичної діяльності підприємства за рахунок j -того кризового чинника зовнішнього макросередовища;

cum_{ij} – зміна результативного показника логістичної діяльності підприємства за рахунок опосередкованого впливу i -того чинника мікросередовища через j -ий чинник зовнішнього мікросередовища;

причому, $k=[0;1]$, $k=0$ – якщо впливом кризового чинника можна нехтувати при моделюванні, а $k=1$ – коли вплив кризового чинника треба враховувати в моделюванні в повній мірі. Його конкретне значення для моделювання конкретної дії чинників ризику пропонується визначати згідно методології нечіткого логічного висновку в рамках експертного аналізу з використанням бази знань ЛІС та/або нечітких ad-hoc кейсів.

Адекватність отриманих результатів логістичного моделювання залежить не тільки від достовірності джерела, але й від репрезентативності даних вибірки, їх оцінки, перевірки, fraud detection, але і адекватної інтерпретації [8]. Із цією метою слід, після проведення факторного аналізу, провести формування ієрархічних кластерів кризових показників. Критеріями вибору показників виступають не тільки їх вплив (у випадку

внутрішніх кризових факторів) при антикризовому менеджменті на обраній інтегрований цільовий показник, але і найбільш повне віддзеркалення дії зовнішніх кризових факторів середовища. Таке моделювання буде специфічним для кожного конкретного підприємства в умовах кризи, зокрема воно має враховувати не тільки фазу кризи, але і рольову функцію підприємства в випадку наявності логістичної кооперації.

Із урахуванням вищевикладеного, наведемо результати досліджень щодо другої оціночної моделі, яка може бути використана в якості складової до першої.

З точки зору антикризової стратегії логістичної діяльності забезпечення економічної безпеки через розробку методики та технології управління відповідними ризиками важко переоцінити.

Економічна безпека динамічна категорія, тому вона вимагає постійного моніторингу і мікро-, і макросередовища і має розглядатися залежно від умов функціонування підприємства [9]:

- у звичайних умовах може йтися про економічну стійкість, яка визначається фінансовим положенням, конкурентоспроможністю продукції (послуги) і підприємства в цілому. Економічну загрозу тут можуть являти: активна частина основних фондів (моральний знос), нова технологія (убудованість у виробничий процес), персонал (спеціалізація і кваліфікація) та ін.;

- в екстремальних умовах центром уваги мають стати захисні заходи проти агресивного зовнішнього середовища, спрямовані на зниження потенційного господарського ризику.

У разі одночасного настання розглянутих вище внутрішніх системних та зовнішніх екстремальних кризових умов, імовірність «краху» підприємства наближається до одиниці. Особливо це стосується невеликих підприємств, що не мають необхідного запасу стійкості.

Отже, викладемо основні складові системи забезпечення економічної безпеки логістичної діяльності:

- Фінансова складова (наприклад: підвищення фінансової стійкості за рахунок засобів, що раніше витрачалися на конкурентну боротьбу між учасниками процесу руху товару; зменшення фінансових втрат у вигляді штрафів у зв'язку з переходом відносин між підприємствами на новий рівень, що є співпрацею учасників єдиного логістичного процесу тощо);

- Технологічна складова (наприклад: патентний захист нових технологій тощо);

- Організаційна складова (наприклад: фізичний захист матеріально-технічної бази і персоналу тощо);

- Інформаційна складова (наприклад: впровадження заходів захисту інформації тощо).

У світовій практиці до 50% комерційних операцій зазнають невдачі через недостатню увагу до проблеми ризиків. Ризики в логістичному менеджменті можуть походити від внутрішніх та зовнішніх чинників. Систематизувавши всі класифікаційні ознаки, можна виділити наступні основні групи ризиків в процесі функціонування логістичних систем: політичні, макроекономічні, комерційні, ризики реалізації, ризики митного оформлення, транспортні [10].

Проведений аналіз причин виникнення та систематизація результатів оцінки логістичних ризиків, як правило, дозволяють надалі прийняти рішення про заходи компенсації, зниження або запобігання ризиків логістичної діяльності. В основі таких заходів лежать існуючі та постійно адаптовані методи. До їх числа можна віднести наступні:

1. Диверсифікація – розподіл інвестуємих коштів між різними об'єктами вкладення капіталу в ЛС, які безпосередньо не пов'язані між собою, що сприяє зниженню ризику і зменшення втрат.

2. Передача ризику (зниження ризику) – передавальна сторона (трансферу) передає ризик приймаючій стороні (трансфер) на основі укладання контракту. Широко застосовується при укладанні будівельних контрактів, оренду, лізинг, в договорах зберігання, перевезення, продажу, обслуговування, постачання, доручення, факторингу (під уступку грошової вимоги), біржових угодах.

3. Лімітування – встановлення граничних сум витрат, продажу, кредиту і т.п. Використовується банками при видачі позик, підприємствами при продажу товарів у кредит, інвесторами при визначенні сум вкладень капіталу. Лімітування може розглядатися і як метод обмеження ризику.

4. Страхування – передача або розподіл ризиків, що виникають у однієї особи, між низкою осіб. Використовується відповідно до чинного законодавства в різних країнах – подвійне страхування, перестрахування, самострахування.

5. Усунення ризику – відмова від деяких видів діяльності, пов'язаних з ризиком.

6. Виявлення додаткових закономірностей з використанням KDD з метою зменшення інформаційної невизначеності.

Безпосередньо та терміново певним чином зменшує ризик 5-ий чинник, оскільки перший та другий чинники – розподіляють ризик між видами продукції і суб'єктами відповідно, а четвертий – передає його страховій компанії. Отже, диверсифікація, що є розширенням асортименту продукції (послуг), дозволяє отримати середній

дохід, знижуючи ймовірність як максимального, так і мінімального доходу. А лімітування – знижує (лімітує) не тільки ймовірні втрати, але і майбутні потенційні прибутки. Саме різниця між ними практично і є платою за зниження ризику. У решті випадків плата за ризик має реальний кількісний вимір: оплата страховки або вартість придбаної інформації.

Заходи зі зниження економічного ризику в рамках антикризової політики транспортного підприємства в кінцевому підсумку можуть вести до покращення його фінансової стійкості через можливість вивільнення частини сформованих резервів (запасів):

$$\Delta REZ = REZ_t - REZ_{t+1} = \left(\sum_{i=1}^i \Delta p_{it} rez_i km_i + \sum_{j=1}^j \Delta p_{jt} rez_j \right) - \left(\sum_{i=1}^i \Delta p_{it+1} rez_i km_i + \sum_{j=1}^j \Delta p_{jt+1} rez_j \right) \quad (2)$$

km_i – коефіцієнт мультиплікації сформованих резервів під i -ий вид економічного ризику, що значно залежить від результатів аудиту, специфіки конкретної транспортної компанії та цілей прийнятої антикризової стратегії, і який пропонується визначати експертним чином;

REZ_t – сума загальних сформованих резервів/запасів в рамках політики ризик-менеджменту в часовий період t ;

Δp_{it} – зміна ймовірності настання одиничного ризику i в рамках часового періоду t ;

Δp_{jt} – зміна ймовірності настання групового (синегітичного) ризику j в рамках часового періоду t .

До запропонованої вище моделі слід додати наступні пояснення:

- групування ризиків у синегітичні групи j здійснюється експертним шляхом (сформованим антикризовим комітетом) по результатах аудиту та фін. аналізу транспортної компанії та з урахуванням прийнятої антикризової стратегії;

- ініціалізація показників p , rez та km відбувається на третьому етапі антикризової політики, здійснюється експертним шляхом (сформованим антикризовим комітетом) по результатах аудиту та фін. аналізу транспортної компанії та з урахуванням прийнятої антикризової стратегії;

- в разі значної та/або систематичної зміни Δrez в період $t+1$ - необхідна зміна початково

встановлених значень rez та km експертним шляхом на базі проведеного статистичного аналізу

Висновки і перспективи подальших досліджень Вищевикладені результати удосконалення економіко-математичного моделювання антикризового управління в транспортній галузі, зокрема щодо моделювання та/або аналізу результатів впровадження адаптивної антикризової стратегії вітчизняних ТЕК, дозволять забезпечувати адекватну та системну мультимодальну реакцію на вищезгадані кризові явища.

Адекватність отриманих результатів логістичного моделювання залежить не тільки від достовірності джерела, але й від репрезентативності даних вибірки, їх оцінки, перевірки, fraud detection, але і адекватної інтерпретації. Із цією метою слід, після проведення факторного аналізу, провести формування ієрархічних кластерів кризових показників. Критеріями вибору показників виступають не тільки їх вплив (у випадку внутрішніх кризових факторів) при антикризовому менеджменті на обраний інтегрований цільовий показник, але і найбільш повне віддзеркалення дії зовнішніх кризових факторів середовища. Таке моделювання буде специфічним для кожного конкретного підприємства в умовах кризи, зокрема воно має враховувати не тільки фазу кризи, але і рольову функцію підприємства у випадку наявності логістичної кооперації.

Отримані результати можуть бути використані як вітчизняними транспортно-експедиційними компаніями, так і іноземними компаніями на іноземних ринках країн, що розвиваються та/або знаходяться під впливом аналогічних політико-макроекономічних кризових явищ (наприклад, деякі країни колишнього СРСР, північної Африки та близького сходу). Отримані результати є основою для подальших досліджень з питань економіко-математичного моделювання логістичної діяльності підприємств транспортної галузі в умовах системної української економіко-політичної кризи, розвитку українських логістично-інформаційних систем та будуть в перспективі проведені авторами при подальших дослідженнях в цій сфері.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вантажооборот та обсяги перевезень вантажів / [Електронний ресурс] // Держстат України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/tr/vp/vp_u/vp1217_u.htm
2. Пасажирооборот та кількість перевезених пасажирів / [Електронний ресурс] // Держстат України. – 2017.

- Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/tr/pp/pp_u/pp1217_u.htm
3. Транспорт [Електронний ресурс] // Держстат України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/tz/tz_rik/tz_u/ts_u.htm
4. Статистичні дані про Українські залізниці / [Електронний ресурс] // Міністерство інфраструктури України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-pro-ukrainski-zaloznici.html>
5. Статистичні дані в галузі авіатранспорту / [Електронний ресурс] // Міністерство інфраструктури України. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html>
6. The development of the concept and set of practical measures of anti-crisis logistics management in the current Ukraine conditions / Maxim Krasnyuk, Oleksandr Kustarovskiy // *Zarządzanie. Teoria i Praktyka* 19 (1) 2017 P. 31-39. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.kaweczynska.pl/wydawnictwo/zarzadzanie-teoria-i-praktyka/zarzadzanie-teoria-i-praktyka-numer-biezazy?download=5464:zarzadzanie-teoria-i-praktyka-management-theory-practice-4-18-2016>
7. Антикризисный менеджмент як інструмент недопущення загрози банкрутства / Л. С. Кравчук, К. І. Воєнна / [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=eng&z=1089>
8. М.Т. Краснюк, О.Д. Кустаровський «Проблеми та перспективи розвитку українських логістично-інформаційних систем в умовах глобалізованої економіки та макроекономічних кризових явищ» // Інвестиції: практика та досвід №10, 2017: Чорноморський державний університет імені Петра Могили, с. 34-40.
9. Судакова О. Логістизація як засіб забезпечення економічної безпеки підприємства / О. Судакова // *Схід.-2008 р.-№ 3(87)*
10. Гапчак Т.Г. Ризики в логістичних процесах [Текст] / Т.Г. Гапчак // *Економіка: проблеми теорії та практики.* – 2010. – № 262. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/4188.pdf>

REFERENCES

1. Vantazhooborot ta obsiahy perevezen vantazhiv. Derzhstat Ukrainy [Cargo turnover and volumes of cargo transportation. Gosstat of Ukraine]. [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua) Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/tr/vp/vp_u/vp1217_u.htm [in Ukrainian].
2. Pasazhyrooborot ta kilnist perevezenykh pasazhyriv. Derzhstat Ukrainy [Passenger turnover and number of passengers transported. Gosstat of Ukraine]. [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua) Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/tr/pp/pp_u/pp1217_u.htm. [in Ukrainian].
3. Transport. Derzhstat Ukrainy [Transport. Gosstat of Ukraine]. [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua) Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/tz/tz_rik/tz_u/ts_u.htm. [in Ukrainian].
4. Statystychni dani pro Ukrainski zaliznytsi. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy [Statistical data on Ukrainian railways. Ministry of Infrastructure of Ukraine] mtu.gov.ua Retrieved from: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-pro-ukrainski-zaloznici.html>. [in Ukrainian].
5. Statystychni dani v haluzi aviatransportu. Ministerstvo infrastruktury Ukrainy [Statistics in the field of air transport. Ministry of Infrastructure of Ukraine] mtu.gov.ua Retrieved from: <https://mtu.gov.ua/content/statistichni-dani-v-galuzi-aviatransportu.html> [in Ukrainian].
6. Krasnyuk M., Kustarovskiy O. (2017) The development of the concept and set of practical measures of anti-crisis logistics management in the current Ukraine conditions - *Zarządzanie. Teoria i Praktyka* 19 (1) 2017, Retrieved from: <http://www.kaweczynska.pl/wydawnictwo/zarzadzanie-teoria-i-praktyka/zarzadzanie-teoria-i-praktyka-numer-biezazy?download=5464:zarzadzanie-teoria-i-praktyka-management-theory-practice-4-18-2016>. [in Poland].
7. Kravchuk L.S., Voienna K.I. (2012) Antykryzovyi menedzhment yak instrument nedopushchennia zahrozy bankrutstva [Anti-crisis management as a tool to prevent the threat of bankruptcy] Retrieved from: <http://www.m.nayka.com.ua/?op=1&j=efektyvna-ekonomika&s=eng&z=1089>. [in Ukrainian].
8. Krasniuk M.T., Kustarovskiy O.D.. (2017) Problemy ta perspektyvy rozvytku ukrainskykh lohistrychno-informatsiinykh system v umovakh hlobalizovanoi ekonomiky ta makroekonomichnykh kryzovykh yavyshch [Problems and prospects of development of Ukrainian logistics and information systems in the conditions of a globalized economy and macroeconomic crisis phenomena] // *Investytsii: praktyka ta dosvid-Investments: practice and experience. №10: Chornomorskyi derzhavnyi universytet imeni Petra Mohyly- Black Sea State University named after Peter Mohyla*, p. 34-40. [in Ukrainian].
9. Sudakova O.(2008) Lohistryzatsiia yak zasib zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva [Logistics as means of ensuring the economic security of the enterprise] *Shhid.-№ 3(87)* [in Ukrainian].
10. Napchak T.H (2010) Ryzky v lohistrychnykh protsesakh [Risks in logistics processes] *Ekonomika: problemi teorii ta praktiki* Retrieved from: <http://uk.x-pdf.ru/6raznoe/159647-1-v-statti-analizu-tsya-zmist-prichini-viniknennya-nevznachenosti-logistichnih-sistemah-sistemativovano-klasifikaciyni.php>. [in Ukrainian].

Гусаріна Н.В.

ІНФОРМАЦІЙНА ПІДТРИМКА УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Обґрунтовано методологічний підхід до кількісної оцінки вхідної інформації при управлінні інноваційним розвитком виробництва в умовах невизначеності, як різниця апіорної та апостеріорної ентропії. Створено структурування інформаційних потреб і засобів забезпечення інформації управління як стратегічного ресурсу динаміки протікання виробничих процесів. Встановлені базові операції підтримки прийняття рішень, які формують оптимальну стратегію управління і включають оцінку потрібної кількості інформації, діагностику інформаційної ситуації, вибір критеріїв оптимальності становлення правила відбору, відображають функціональні особливості виробничої діяльності і сприяють формуванню і нарощуванню її інноваційного потенціалу.

Ключові слова: інноваційний розвиток, невизначеність, управління, інформаційний супровід, ентропія, кількісні оцінки.

Постанова проблеми. Ускладнення задач функціонування підприємств на інноваційній основі, виникнення нових цілей, пріоритетів та ресурсних обмежень ставлять сьогодні дослідження теоретичних та практичних проблем управління інноваційним розвитком у розряд актуальних. При розв'язуванні задач управління інноваційним розвитком підприємств в умовах невизначеності однієї з основних проблем є розробка методичних прийомів аналізу та обробки інформації, які дозволяють суттєво підвищити надійність та адекватність прийняття рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій по позначеній проблемі виявляє постійний інтерес до регулювання виробництва і розробки прикладного інструментарію управління інноваційної діяльності з урахуванням функціональних особливостей виробничої діяльності підприємств [1-8]. Загальних рекомендацій по вибору найбільш переважних рішень із множини існуючих альтернатив управління в умовах різноманіття інформаційних ситуацій і управлінських дій для реалізації цілей досягнення економічного росту не існує, тому будь-які кроки в рішенні цієї проблеми надзвичайно корисні.

Формування цілей статті. Метою статті є розробка методологічних підходів і принципів управління інноваційним розвитком підприємств в умовах невизначеності.

Завданнями статті є: структурування інформаційних потреб і засобів підтримки управлінських рішень; визначення необхідної

кількості вхідної інформації; встановлення базових операцій підтримки прийняття рішень щодо формування оптимальної стратегії управління.

Опис основного матеріалу досліджень. Реалізація управлінських дій по інноваційному розвитку підприємств в умовах невизначеності, викликаній флуктуаціями зовнішнього середовища, потребує інформаційної підтримки управлінських рішень при виборі стратегії управління.

По своїй структурі ця задача відноситься до задач множинної оптимізації [1-3].

Загальний обсяг інформації, яка необхідна для аналітичного обґрунтування управлінських рішень щодо посилення інноваційної активності підприємств, потрібен мати кількісну оцінку.

Мірою невизначеності істинного значення вимірюваної величини є ентропія. Ентропія і кількість інформації взаємопов'язані. В інформаційних системах невизначеність зменшується за рахунок прийнятої інформації.

В управлінні розвитком економічної системи поняття ентропії відноситься до характеристик збору, передачі і обробки інформації.

Ентропія представляє собою міру неорганізованості і невизначеності стану регульованого об'єкту. Чим більше ентропія, тим вище невизначеність і непередбачуваність поведінки виробничого об'єкту. Об'єм інформації I залежить від загальної кількості елементів виробничої системи n і числа станів, в яких може знаходитись кожний з елементів m :

$$I = n \log_2 m$$

Поняття ентропії в теорії інформації використовується як характеристика даного ансамблю повідомлень, котра є мірою невизначеності:

$$H = \frac{I}{n} = -\sum_{i=1}^m P_i \log_2 P_i$$

де P_i – ймовірність знаходження системи в даному стані

Ентропія системи представляє собою математичне очікування логарифму ймовірності перебування системи в заданому стані m .

Статистичний аналіз властивостей джерел інформації полягає у визначеності її ймовірності $P(a)$ як відношення числа сприятливих результатів $N(a)$ до загального числа ймовірних результатів N .

$$P(a) = \frac{N(a)}{N}$$

Математичне очікування – одне з найважливіших понять математичної статистики і теорії ймовірностей, яке характеризує розподіл випадкових величин. Воно має можливі значення при оцінці ризику і використовується при розробки стратегії в теорії ігор. Математичне очікування $M[X]$ – це сума множень усіх ймовірних значень випадкових величин x_i на ймовірності цих значень p_i . Середнє значення дискретної випадкової величини дорівнює:

$$M[X] = \frac{x_1 p_1 + x_2 p_2 + \dots + x_n p_n}{p_1 + p_2 + \dots + p_n} = \frac{\sum_{i=1}^n x_i p_i}{\sum_{i=1}^n p_i}$$

Практичний інтерес представляє не абсолютне значення ентропії, а її зміни. При зменшенні ентропії вхідна інформація зростає і, навпаки, при зростанні ентропії падає. Зміна ентропії – головний критерій ефективності інноваційної діяльності. Апріорна та апостеріорна інформація – це зв'язані між собою поняття інформаційного дискурсу, які позначають знання попереднього досвіду і знання, котрі отримала система з досвіду їх використання.

Розрахунок апріорного розподілу станів зовнішнього бізнес-середовища можна здійснити шляхом обробки обширного статистичного матеріалу або аналітичними методами, які ґрунтуються на ймовірнісних уявленнях.

Для подій x_1, x_2, \dots, x_n , які мають рівний ймовірний стан $1/n$, величина апріорної ентропії дорівнює:

$$H_0 = -n \times \frac{1}{n} \log_2 \frac{1}{n} = -\log_2 1 + \log_2 n$$

З урахуванням того, що:

$$P_1 = \frac{N(x_1)}{N}, \quad P_2 = \frac{N(x_2)}{N}, \quad \dots, \quad P_n = \frac{N(x_n)}{N}.$$

формула апостеріорної ентропії має вигляд:

$$H_1 = -\left[P_1(\log_2 N(x_1) - \log_2 N) + P_2(\log_2 N(x_2) - \log_2 N) + \dots + P_n(\log_2 N(x_n) - \log_2 N) \right]$$

Нижче приведено розрахунки апріорної H_0 і апостеріорної H_1 ентропії і кількості інформації I при заданих значеннях ймовірності появи аналізованих подій. Так для $P_1 = P_2 = P_3$ і $i = 1, 2, 3$ апріорна ентропія дорівнює:

$$H_0 = -\left[\frac{1}{3}(\log_2 1 - \log_2 3) + \frac{1}{3}(\log_2 1 - \log_2 3) + \frac{1}{3}(\log_2 1 - \log_2 3) \right] = -[\log_2 1 - \log_2 3] = -[0 - 1.58496] = 1.58496$$

Для значень $P_1 = 0.7, P_2 = 0.2, P_3 = 0.1$, характеризуючих можливий ступінь впливу зовнішнього середовища на функціонування виробничих об'єктів, апостеріорна ентропія дорівнює:

$$H_1 = -\left[\frac{7}{10}(\log_2 7 - \log_2 10) + \frac{1}{5}(\log_2 1 - \log_2 5) + \frac{1}{10}(\log_2 1 - \log_2 10) \right] = -\left[\frac{7}{10}(2.80735 - 3.32193) + \frac{1}{5}(0 - 2.32193) + \frac{1}{10}(0 - 3.32193) \right] = -[(-0.360206) + (-0.464386) + (-0.332193)] = 1.156785$$

Різниця цих значень характеризує зміни ентропії:

$$\Delta H = H_0 - H_1 = 1.58496 - 1.156785 = 0.428175$$

Мірою зняття невизначеності є кількість відсутньої інформації, $I = \Delta H$. Виходячи з цього, необхідну кількість інформації для прийняття адекватних управлінських рішень по підвищенню інноваційної активності підприємств можливо визначити як різницю апріорної і апостеріорної ентропії. Це положення являється основою запропонованої інформаційно-ентропійної моделі кількісної оцінки вхідної інформації при прийнятті управлінських рішень по інноваційному розвитку підприємств в умовах невизначеності.

Алгоритм пошуку кількості необхідної інформації при управлінні економічним розвитком підприємств в умовах невизначеності (рис. 1).

Якщо у результаті отриманої інформації невизначеність повністю усунена, то вона дорівнює ентропії, яка мала місце до отримання інформації, тобто інформація дорівнює усуненій ентропії.

Оцінка недостатньої кількості інформації I характеризується наступними параметрами: m – число елементів виробничої системи, n – число станів, в яких може знаходитися кожний з елементів системи, p – ймовірності знаходження елементів системи у даному стані, H – ентропія системи.

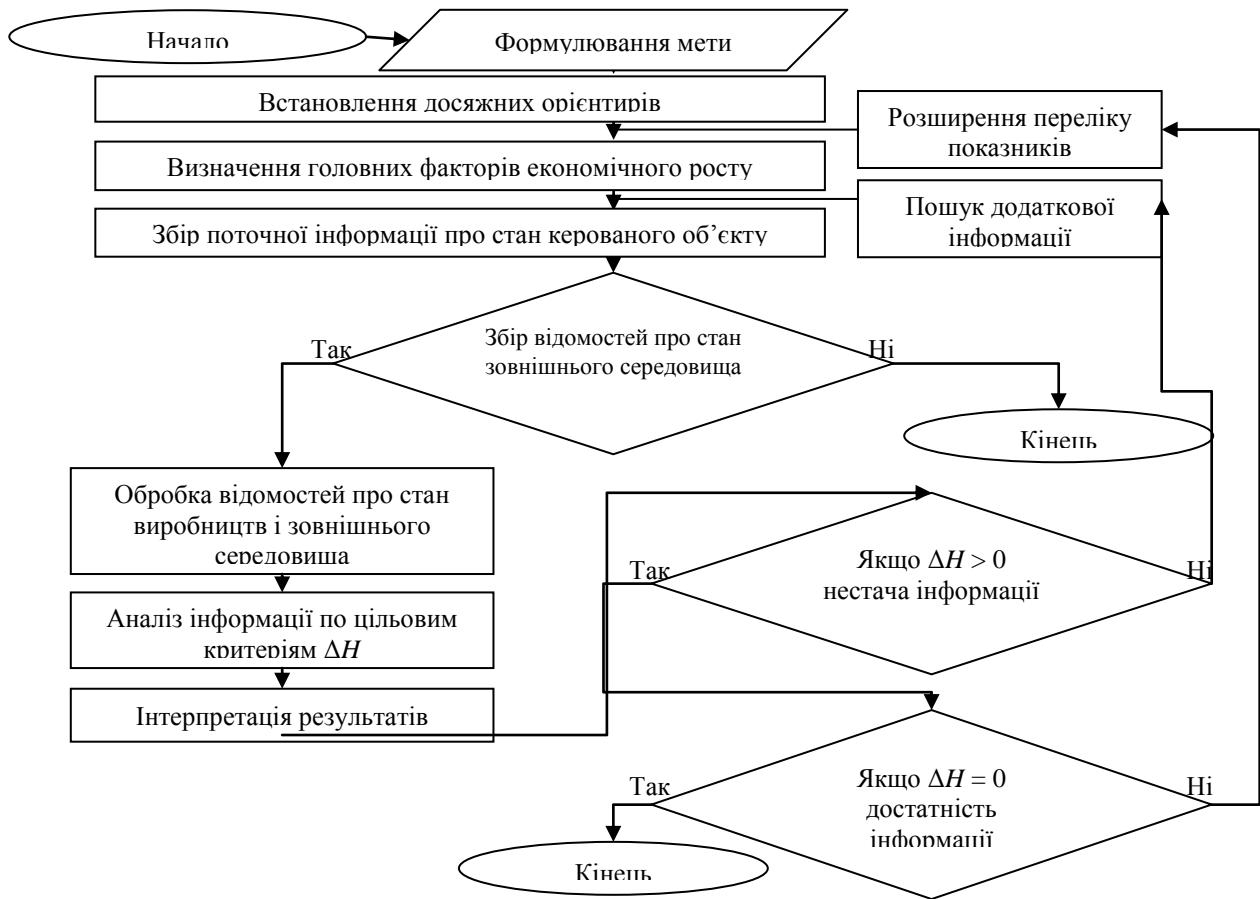

Рис. 1. Алгоритм встановлення необхідної кількості інформації для прийняття адекватних управлінських рішень*

*Розроблено автором

Взаємозв'язок інформаційних ситуацій I , рівнів невизначеності Z і управлінських дій X характеризується наступним набором величин: X – множина альтернатив управлінських дій, Y – множина станів виробництва, $P(x)$ – ймовірність впливу зовнішнього середовища, S – простір станів, Φ – принцип обґрунтування вибору альтернатив, D – обмеження на ресурси, Q – критерії оптимізації.

Ситуація $y \in Y$ потребує діагностики, яка полягає в її виборі з множини можливих Y . Еволюція результатів управління описується розподілом $P(x)$ в просторі станів S . В процесі вибору конкретних числових значень варійованих параметрів моделей управління враховуються тільки допустимі значення, відповідні можливим обмеженням на ресурси D . Тоді область допустимих рішень в діагностиці інформаційної ситуації, описується наступним чином:

$$I = f(X, Y, P(x), S, \Phi, D, Q, Z).$$

У ряді економічних завдань при впровадженні інноваційної продукції та розгляді варіантів вкладення капіталу K , необхідно враховувати певне значення собівартості продукції C . Вибір варіантів вкладення капіталу проводиться за

умови, що ймовірності можливих станів господарської діяльності різні і проявляються в різній ступені впливу зовнішнього середовища на загальну результативність інноваційної діяльності.

Ситуаційно-ймовірнісні фактори враховуються в стратегіях A_i , що визначають ефективність прийняття рішень і представляються у вигляді платіжної матриці A . Її елементами є: Π_i – середньоквадратичні відхилення флуктуацій зовнішнього середовища і a_{ij} – математичні очікування від одержуваного прибутку.

	Π_1	Π_2	...	Π_n	
A_1	a_{11}	a_{12}	...	a_{1n}	α_1
A_2	a_{21}	a_{22}	...	a_{2n}	α_2
...
A_m	a_{m1}	a_{m2}	...	a_{mn}	α_m
	β_1	β_2	...	β_n	

$\alpha_i = \min a_j$
 $\beta_j = \max a_i$

Функціональний аналог технологічного процесу управлінням інноваційного розвитку в умовах невизначеності дозволив виділити чотири базових операції підтримки прийняття рішень: оцінку необхідної кількості інформації X_1 , діагностика інформаційної ситуації пов'язана зі структуризацією взаємодії X_2 , вибір критеріїв

оптимальності, пов'язаних з формуванням платіжної матриці і виконанням розрахунків за існуючими алгоритмами для визначення

оптимальної стратегії розвитку X_3 , встановлення правил відбору, пов'язаних з визначенням рівнів невизначеності X_4 (рис.2).

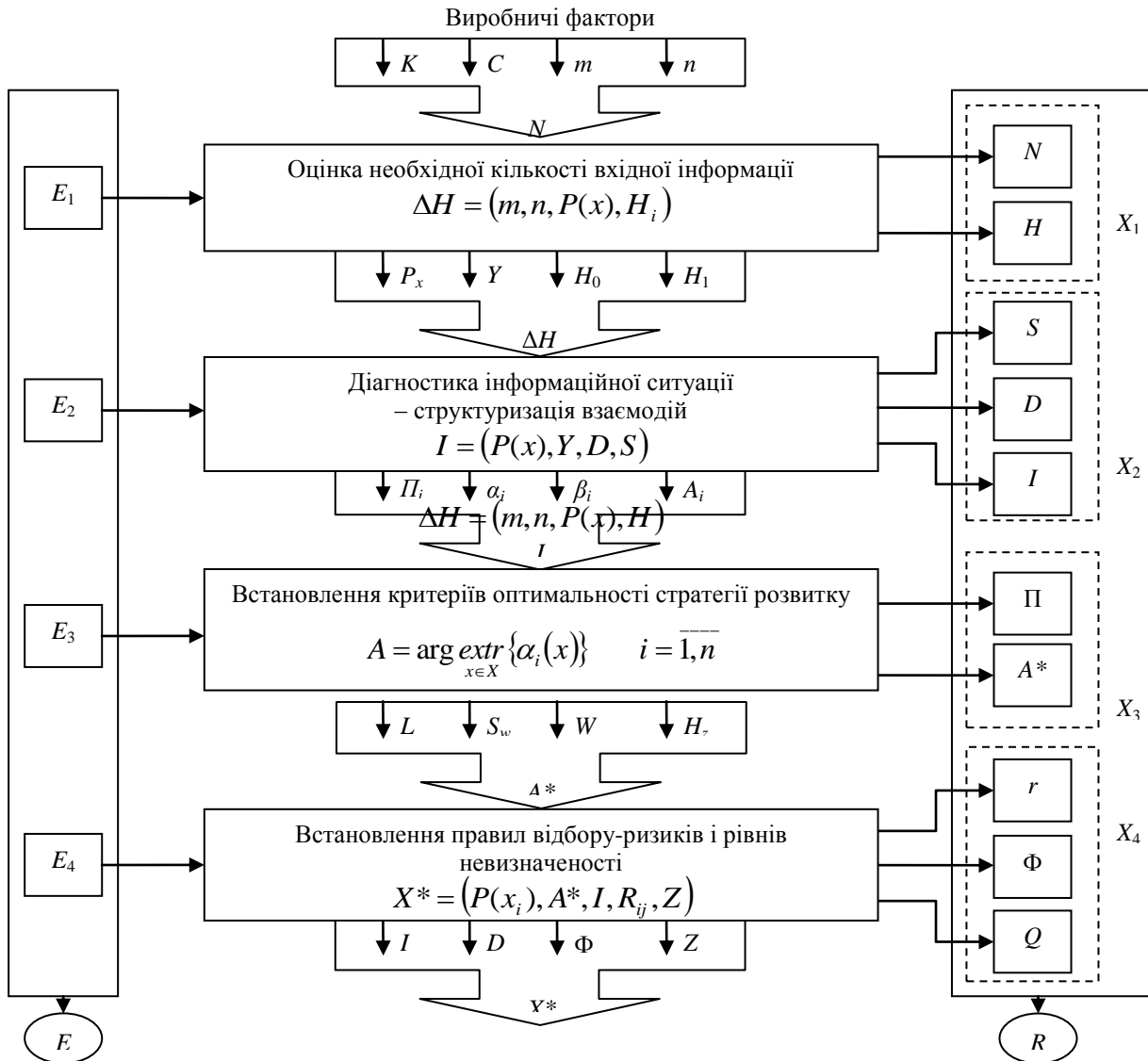

Рис. 2. Формалізація процесу управління інноваційним розвитком виробництва*

*Розроблено автором

Кожна операція управління X_1, X_2, X_3, X_4 характеризується вхідними і вихідними показниками, внутрішнє наповнення яких представлено великими стрілками (рис.2), і параметрами етапів прийняття управлінських рішень E_i , які характеризують дану операцію, забезпечуючи відповідну результативність її виконання.

Після реалізації цих елементарних операцій управління X_i відбувається формування показників якості та результативності технологічного процесу інноваційного розвитку виробництва в умовах невизначеності в цілому R . При цьому завершенням кожної операції управління X_i буде вирішальна функція ідентифікації результатів, яка підлягає вибору на кожному кроці величин

це $N, \Delta H, I, A^*, X^*$, кількісне значення яких визначається станами системи $s \in S$.

В запропонованій схемі формалізації процесу управління інноваційним розвитком виробництва елементи і операції остатнього рівня управління X_4 залежать від елементів попередніх рівнів X_3, X_2, X_1 . В свою чергу елементи рівня X_3 залежать від рівнів X_2 та X_1 . Ці кількісні та якісні показники в цілому формують оптимальну стратегію управління.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Запропонована інформаційно-ентропійна модель кількісної оцінки необхідної вхідної інформації і алгоритм її реалізації, дозволяють уточнити основні принципи і правила формування інформаційного

забезпечення процесу управління економічного розвитку підприємств. Розрахунки апіорної та апостеріорної інформації і величини ентропії здатні регулювати процес накопичення необхідної кількості інформації при прийнятті управлінських рішень.

Встановлено базові операції підтримки прийняття рішень, які формують оптимальну

стратегію управління і включають оцінку потрібної кількості інформації, діагностику інформаційної ситуації, вибір критеріїв оптимальності, становлення правил відбору, вибір критеріїв оптимальності і відображають функціональні особливості виробничої діяльності і сприяють формуванню і нарощуванню її інноваційного потенціалу.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макогон Ю.В. Феномен "неопределённости" экономического развития как объективного условия международного взаимодействия / Ю.В. Макогон, Д.Р. Иванова // Вісник ОНУ ім. І.І.Мечнікова. – 2013. – Т.18 – Вип.4/2 – С.15-18.
2. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль / Ф.Х. Найт [пер. с англ. М.Я. Каждана] - М.: Дело, 2003. – 360 с.
3. Ларичев О.И. Вербальный анализ решений / О.И. Ларичев - М.: Наука, 2006. – 392 с.
4. Трухаев Р.И. Модели принятия решений в условиях неопределённости / Р.И. Трухаев – М.: Наука, 1981. – 258с.
5. Гусарина Н.В. Использование многокритериальной логики в стратегическом управлении инновационной активностью предприятия / М.В. Шарко, Н.В. Гусарина // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2016. – Том 2. – № 3. – С.175-179.
6. Шарко М.В. Формирование инновационного потенциала предприятий - монография. / М.В. Шарко – Херсон: ФЛП Гринь Д.С., 2014. – 288 с.
7. Gusarina N. V. Structurization of the opportunities of information and communitative technologies in the management the development of economic objects / M. Sharko, N. Gusarina // VII International Scientific conference Management and development trends, september 20, 2017, Bangkok. – proceedings of the conference. – Vol. II, Part 1. – P.15-18.

REFERENCES

1. Makogon Y. (2013) the Phenomenon of "uncertainty" of economic development as an objective condition of international interaction [Bulletin of the Odessa national University im. I. I. Mechnikov], Vol. 18,4/2, P. 15-18 [in Ukrainian]
2. Knight F. (2003) Risk, uncertainty and profit / [per. from English M. Kazhdan], M.: Case, 360 p. [in Russian].
3. Larichev O. I. (2006) Verbal decision analysis, M.: Science, p. 392 [in Russian].
4. Trochev R. I. (1981) Models of decision making under uncertainty - M.: Nauka, p. 258 [in Russian].
5. Sharko M., Gusarin N. (2016) The use of multi-criteria logic in the strategic management of innovative activity of the enterprises [Herald of Khmel'nitsky national University. Economichni science], V. 2, № 3, P. 175-179 [in Ukrainian]
6. Sharko M. (2014) Formation of innovative potential of enterprises. - Kherson: FLP Grin D. S., p. 288 [in Ukrainian]
7. Sharko M., Gusarina N. (2017) Structurization of the opportunities of information and communitative technologies in the management the development of economic objects [VII International Scientific conference Management and development trends, september 20, 2017, Bangkok], V. II, Part 1, P.15-18. [in China]

Одержано 14.03.2018 р.

Гуштан Т.В., Лазур С.П., Лалакулич М. Ю.

ІНСТРУМЕНТАРІЙ УПРАВЛІННЯ ТОВАРНИМ АСОРТИМЕНТОМ ТОРГОВЕЛЬНИХ МЕРЕЖ

У статті проаналізовано основні економіко-математичні моделі і методи, що використовуються в управлінні асортиментом торговельних мереж. Окреслено найбільш поширені інструменти оцінок на привабливість для споживачів перед виводом нового товару на ринок, зокрема: модель Розенберга, модель ідеальної крапки, модель “товарної системи”, моделі споживацького вибору. Наведені методи прогнозування фінансових результатів діяльності. Визначено, що вибір методів управління асортиментом, в першу чергу, залежить від рівня, на якому здійснюється процес управління – на стратегічному або тактичному.

Ключові слова: економіко-математичні моделі і методи, асортимент, маркетинг, товарна стратегія, програмування, попит, споживачі, конкурентоспроможність, якість, планування.

Постановка проблеми. Вітчизняний ринок роздрібною торгівлі за останні роки став більш концентрованим. На сучасному етапі поступового виходу українського ринку з кризового становища у торговельній галузі спостерігається перехід на нові методи управління. Удосконалення управління торговельними процесами необхідно здійснювати на основі оптимізації існуючої взаємодії виробника і торговельної мережі. Зміни традиційних взаємин між постачальником і ритейлером пов'язані з переходом від конфронтації до кооперації, коли ключовим мотивом для об'єднання зусиль є потреби і запити кінцевих споживачів товару.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управління товарним асортиментом торговельної мережі та його моделювання розглянуті у роботах багатьох науковців як зарубіжних, так і вітчизняних: О. Азарян, Л. Балабанової, Р. Вінера, Д. Гілберта, Ф. Котлера, Д. Леманна та ін. Управління товарним асортиментом торговельної мережі зазвичай відбувається інтуїтивно, а не на основі використання наукових методів. Таким чином, питання, пов'язані з вибором конкретного інструментарію управління товарним асортиментом, який би найліпше дозволив вирішити проблеми формування асортименту,

залишається вивченим недостатньо і тому потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті – визначити інструментарій управління товарним асортиментом торговельних мереж.

Опис основного матеріалу дослідження. Будь-яке управління в економіці пов'язано з виробленням і прийняттям управлінських рішень, що втілюються в управлінські впливи. У ході пошуку та аналізу можливих управлінських рішень, вибору кращого з них, суб'єкти управління повинні відібрати найкращий варіант, як реально “спрацює” прийняте рішення і які будуть його наслідки. Перш ніж приймати остаточне рішення доцільно перевірити його дієвість і наслідки на основі побудови економіко-математичної моделі.

Слід відзначити, що впровадження і використання економіко-математичних методів в практиці управління торговельними підприємствами просуваються повільними темпами, ступінь їх застосування набагато нижче потенційно можливого, а вплив на якість управлінських робіт ще недостатній.

Для того, щоб визначити адекватний для підприємства метод дослідження, необхідно сформулювати покрокову комплексну модель управління асортиментом, яка потребує визначення області застосування, об'єктів моделювання, використання економіко-математичних методів, а також повинна бути проста у застосуванні і дозволити отримати максимально правдоподібні результати.

Серед економіко-математичних моделей і методів прийняття управлінських рішень на ринку товарів і послуг виділяють такі основні класи: оптимізаційні моделі (лінійне програмування, нелінійне програмування, дискретне програмування, стохастичне програмування, динамічне програмування); методи математичної статистики (кореляційно-регресійні моделі, метод Монте-Карло, бассовський підхід, факторний

© Гуштан Тетяна Вікторівна, к.е.н., доцент кафедри товарознавства та комерційної діяльності, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Ужгород

Лазур Сергій Петрович, к.е.н., доцент кафедри фінансів, Ужгородський торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету, м. Ужгород

Лалакулич Марія Юріївна, к.е.н., доцент Ужгородського торговельно-економічного інституту, Київського національного торговельно-економічного університету, м. Ужгород

аналіз, дисперсійний аналіз); багатостадійні моделі прийняття рішень (дерева рішень, марківські моделі, теорія графів); моделі споживчого попиту; теорію ігор; теорію зв'язків; теорію управління запасами; теорію масового обслуговування; нейромережні моделі; економетричні моделі; імітаційні моделі; методи аналізу часових рядів; оцінні методи; методи мережного планування; нечіткочисельний підхід; дослідження операцій.

Традиційні методи багатокритерійної оптимізації (метод головного критерію, метод лінійної згортки, метод максимінної згортки та ін.) досить добре вивчені в математиці та економіці, і можуть застосовуватися для оптимального вибору певних параметрів управління. Тому вони служать скоріше технічним засобом пошуку оптимального рішення детально проаналізованої проблеми за умови формулювання функціоналів і допустимої множини значень.

Недоліком багатокритерійної постановки задач, в яких функціонал виражається у вигляді адитивної або мультиплікативної згортки параметрів ефективності, є можливість компенсації недоліку одних якостей за рахунок надлишку інших.

Лінійне програмування як математичний метод для вибору найсприятливішого рішення (з мінімальними витратами, максимальним прибутком, найменшим витратами часу або зусиль) застосовується в маркетингу, наприклад при розробці більш вигідного асортименту в умовах обмежених ресурсів, розрахунку оптимальної величини товарних запасів, плануванні маршрутів руху збутових агентів [9].

Метод ділових ігор значною мірою допомагає вирішенню реальних маркетингових ситуацій, що дозволяє "програвати" при пошуку оптимальних варіантів спрощені моделі поведінки конкурентів і стратегії виходу на нові ринки [9].

Маркетингові дослідження поведінки споживачів з метою подальшого сегментування ринку є обов'язковим етапом стратегічного маркетингу. Саме на цільовий ринок спрямовується основна маркетингова діяльність підприємства. Визначення профілю сегменту – складний процес, тому доречним є використання методів економіко-математичного моделювання, які дозволяють формалізувати процес систематизації ознак споживача. Г.С. Решетніковою та А.Б. Жидковим наведені результати досліджень цієї тематики, отриманих з використанням побудови "Дерева рішень" [12]. Крім того, метод "Дерево рішень" використовується для оцінки ризиків.

Кравченко В.Н. і Руденским Р.А. запропоновано підхід до оцінки маркетингового потенціалу підприємства і прогнозування ринкової ситуації з

використанням ланцюгів Маркова. Недоліком даного методу є обов'язкова наявність даних (часто засекречених), що надаються зовнішніми інформаційно-аналітичними організаціями про конкурентів [7].

Відомі методи кількісного аналізу управлінських рішень не завжди відповідають вимогам забезпечення необхідної в практичному маркетингу точності і надійності оцінок ефективності і ступеню ризику стратегій для підприємств. Песиковим Е.Б. запропоновано метод оцінки ефективності і ступеня ризику стратегій з використанням статистичної імітаційної моделі функціонування підприємства, що характеризується можливістю обліку стохастичності параметрів зовнішнього середовища, дії реклами на об'єми продажів і впливу чинників конкурентного середовища. Дана імітаційна модель функціонування підприємства заснована на застосуванні широкого спектру розподілів випадкових параметрів. Застосування моделі Відаля-Вольфа, дозволяє підвищити ефективність маркетингових стратегій і точність оцінок ризику [11].

Найточніша оцінка ефективності і ризику може бути отримана при відомому розподілі ймовірностей випадкових параметрів зовнішнього середовища. Розподіл можна отримати на підставі статистичних даних про стан зовнішнього середовища в попередні часові періоди. Якщо підприємство не має такої статистики або вона недостатня для надійної оцінки параметрів розподілу досліджуваних показників, то доцільно використовувати метод Монте-Карло. Комплексний підхід до оцінки ризику, що реалізується при застосуванні методу Монте-Карло, полягає в тому, що для аналітика представляється можливим аналізувати різні вимірники ризику: розподіл ймовірностей, оцінки математичного очікування, середньоквадратичного відхилення і коефіцієнта варіації, ймовірності попадання значення вихідного показника в заданий інтервал.

Широке розповсюдження для вирішення маркетингових задач отримав "Байєсовський підхід". Доцільність його застосування пов'язана з рішенням задач в умовах ризику, неповної інформації і невизначеності, тобто тоді, коли менеджер не може точно визначити ймовірність виникнення різних ситуацій, які необхідно враховувати, оскільки вони впливають на вибір рішення [8].

Для моделювання товарної стратегії підприємства Литвиненко С.В. представлена апроксимаційна оцінка тренда часового ряду. Мета цього методу – отримати компоненти тренда, які в майбутньому будуть однорідними і

точними на початкову дату. Цей метод дозволяє розраховувати згладжений тренд, що дуже вигідно в різних структурах діяльності торговельного підприємства, а також дозволяє розрахувати оптимальну партію продажу товару [8].

Для комплексного вирішення задач, пов'язаних з підвищенням якості продукції і одночасній економії матеріальних і трудових ресурсів, використовується метод кореляційно-регресійного аналізу. Застосування цього методу дозволяє підприємствам знайти такі раціональні рішення в області обслуговування процесів реалізації товарів, які забезпечать підвищення конкурентоспроможності маркетингової системи. Але використання даного методу доцільно у випадках стійкої екстраполяційної спрямованості досліджуваних маркетингових показників. Тобто, коли апріорно відомо, що діяльність в минулому періоді мала тенденцію, яка збереглася в майбутньому періоді, емпіричні ряди маркетингових показників повинні бути достатньо тривалими для виявлення статистично достовірної залежності.

Для короткострокових ринкових прогнозів часто використовують оцінні методики. При складанні прогнозів для незначних часових інтервалів відхилення, характерні для оцінних методик, у меншій мірі спотворюють результати, ніж у випадку з більш тривалими горизонтами прогнозування. Крім того, оцінні методи використовуються для прогнозу поведінки і реакції конкурентів.

Застосування математичних моделей для аналізу маркетингової діяльності торговельного підприємства або при дослідженні ринків надають істотну допомогу розробникам бізнеспланів. А. Недосекін і А. Овсянко висунули основні положення про використання математики нечітких множин до задач маркетингового моделювання [10].

На даний момент все більшою популярністю користуються моделі на основі нейронних мереж. Основна їхня перевага у моделюванні процесів, важко придатних до формалізації, полягає у тому, що їх застосування усуває необхідність проводити кореляційний та інші форми аналізу. Крім того, на користь нейронних мереж свідчить те, що для їхньої побудови можна використовувати не тільки кількісні показники, а й якісні. Це є особливо важливим для моделювання маркетингових процесів, де вхідні дані часто надходять у результаті анкетування саме у текстовій формі. Застосування нейронних мереж дозволяє прогнозувати поведінку споживачів певного ринку щодо торговельної марки та зміну їхніх

переваг у разі зміни стратегії марки [12]. Водночас нейронні мережі не дають змоги проаналізувати, які саме чинники, пов'язані з особистістю споживача, більше впливають на рівень прихильності до торговельної марки.

При вирішенні проблем вибору черговості обслуговування замовників, складання графіків поставок товарів і інших аналогічних задач застосовуються методи теорії масового обслуговування, які дають можливість, по-перше, вивчити ті закономірності, що пов'язані з наявністю потоку заявок на обслуговування, і, по-друге, дотримати необхідну черговість їх виконання.

Теорія зв'язку, що розглядає механізм “зворотних зв'язків”, дозволяє отримати сигнальну інформацію про процеси, що виходять за межі встановлених параметрів. В маркетинговій діяльності використання цього підходу дає можливість управляти товарними запасами та процесами реалізації. Застосування теорії зв'язку в організаційних структурах маркетингової діяльності допомагає удосконалити зв'язок підприємств з ринком, підвищити ефективність використання отриманих даних.

Метод мережного планування дає можливість регулювати послідовність і взаємозалежність окремих видів робіт або операцій в рамках будь-якої програми, дозволяє чітко фіксувати основні етапи роботи, визначати терміни їх виконання, розмежовувати відповідальність, економити витрати, передбачати можливі відхилення. Цей метод ефективний при організації пробних продажів, підготовці і проведенні рекламних кампаній.

Перед виведенням нового товару на ринок доцільно провести оцінки на привабливість для споживачів. З теорії маркетингу найбільш поширені інструменти таких оцінок: модель Розенберга (ґрунтується на оцінці нового товару споживачами з погляду його придатності для задоволення потреб), модель ідеальної крапки (ґрунтується на штучному введенні нового компоненту, який є ідеальним з погляду споживача і найбільш повно відображає характеристику нового товару; іншим варіантом цієї моделі є оцінка рівня задоволення потреб споживача, в якій оцінюється відношення рівня очікування споживачів до реального рівня задоволення їх потреб) та модель “товарної системи” (ґрунтується на тому, що потреби, які увійшли до “товарної системи” мають різний рівень важливості для споживача, а значущість цих потреб різниться для різноманітних сегментів споживачів, це дає змогу оцінки ваги конкретних потреб й оцінки потреби на

конкретному сегменті ринку).

Широко відомі моделі споживацького вибору такі, як модель вибору по очікуваній значущості, яка припускає, що споживач додає певну вагу своєму уявленню про конкретний товар і значущість окремих ознак; модель вибору на основі порівняльної переваги, яка спирається на зіставлення властивостей вибраного товару з деяким товаром, відповідним повному задоволенню потреб; лексикографічна модель вибору, що припускає ранжирування споживачем властивостей товару в порядку їх значущості; а також модель вибору в ситуації з ризиком, поширена в ділових відносинах, характерних для ситуацій з ризиком. Споживачі прагнуть отримати перевагу за придбання прав на власність, отримання ліцензій, контрактів і т.д.

Успіх маркетингової стратегії залежить від точного прогнозу поведінки і реакції конкурентів. Для прогнозування поведінки конкурентів доцільно використовувати оцінні і статистичні методи. Наступний крок після прогнозування дій – прогноз їх впливу на об'єм ринку і ринкову частку компанії. Для створення успішної маркетингової стратегії дуже важливо також передбачати дії постачальників, дистриб'юторів, держави і інших зацікавлених сторін. Крім того, не менш важливою є реакція внутрішньої аудиторії, тобто, співробітників торговельного підприємства. Недостатність ресурсів, неправильне уявлення про мету, опір зацікавлених сторін або порушення зобов'язань призводить до труднощів здійснення маркетингових стратегій. Подібних проблем можна запобігти за допомогою якісних методів прогнозування.

Щодо методів прогнозування, то слід зазначити, що серед них є методи цілком доступні для використання в практиці, а також методи, що вимагають від фахівця серйозної математичної підготовки. На жаль, на практиці прогнозування зводиться до виведення середніх продажів за період, і на основі цього складається замовлення на поповнення складу. При прогнозуванні продажів для підвищення точності прогнозу необхідно провести опитування споживачів. Дані про наміри покупців можна використовувати для підвищення точності екстраполяції. Крім того, важливу роль в прогнозуванні фінансових результатів діяльності грає правильна оцінка витрат при складанні маркетингового плану. Для прогнозування витрат на стійкому ринку часто використовують метод екстраполяції.

Якщо на ринку плануються кардинальні

зміни, для прогнозування більш застосовні експертні методи, а в деяких випадках використовують економетричні моделі. Але дані методи дозволяють скласти високоточний прогноз лише на тривалий термін. Науковці докладають чимало зусиль для короткострокового прогнозування, але ця сфера застосування даних методів не демонструє вражаючих результатів.

Вибір методів управління асортиментом, в першу чергу, залежить від рівня, на якому здійснюється процес управління, – на стратегічному або тактичному. На стратегічному рівні приймаються рішення, пов'язані з вибором стратегії управління асортиментом відповідно до ринкової кон'юнктури. На тактичному рівні здійснюється вибір конкретних асортиментних позицій, виходячи з рівня попиту і економічних показників по кожній позиції.

Основною метою реалізації стратегії управління товарним асортиментом є збільшення долі задоволеного попиту цільового сегменту споживачів за рахунок оптимізації структури асортименту.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Впровадження і використання економіко-математичних методів в практиці управління торговельними підприємствами просуваються повільними темпами, ступінь їх застосування нижче потенційно можливої, а вплив на якість управлінських робіт недостатній. Для цього необхідно сформувати покрокову комплексну модель управління асортиментом. Використання економіко-математичних методів повинно бути простим у застосуванні. Вибір методів управління асортиментом залежить від рівня, на якому здійснюється процес управління – на стратегічному або тактичному.

Головною метою реалізації стратегії управління товарним асортиментом є збільшення частки задоволеного попиту цільового сегменту споживачів за рахунок оптимізації структури асортименту. Вибір конкретного інструментарію управління товарним асортиментом дозволить підприємствам вирішити проблеми формування асортименту, розв'язати задачі, пов'язані з підвищенням якості продукції і одночасною економією матеріальних і трудових ресурсів, знайти раціональні рішення в сфері обслуговування процесів реалізації товарів, які забезпечать підвищення конкурентоспроможності маркетингових систем, збільшити показники прибутку і товарообігу за рахунок максимального розширення асортименту шляхом введення брендівих товарів і покращення співвідношення ціни та якості.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Важинський Ф.А. Диверсифікація та кооперація розвитку сільських територій регіону / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук, О.С. Молнар // Науковий вісник Ужгородського університету : зб. наук. пр. – Сер.: Економіка. – 2011. – Вип. 33, ч. 3. – С. 125-129.
2. Важинський Ф.А. Маркетингові дослідження в системі управління конкурентоспроможністю підприємств / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.1. – С. 125-130.
3. Важинський Ф.А. Механізм регулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 138-143.
4. Важинський Ф.А. Оцінка ефективності управління системою збуту машинобудівних підприємств / Ф.А. Важинський, Л.С. Ноджак, А.В. Колодійчук // Економіка промисловості. – 2010. – № 1. – С. 119-122.
5. Гоголь Г.П. Сутність збутової діяльності машинобудівних підприємств / Г.П. Гоголь, А.В. Колодійчук, А.Ю. Яремко // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 148-153.
6. Долішній І.М. Мотивація персоналу як об'єкт управління на підприємстві / І.М. Долішній, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. праць. – 2010. – Вип. 20.5. – С. 211-216.
7. Кравченко В.Н. Оценка маркетингового потенциала предприятия с использованием цепей Маркова / В.Н. Кравченко, Р.А. Руденский // Управление маркетинговым потенциалом предприятия. – Донецк: ДонНУ, 2003. – №2. – С.12-25.
8. Литвиненко С.В. Моделирование товарной стратегии предприятия / С.В. Литвиненко // Модели управления в рыночной экономике: сб. науч. тр.; общ. ред.и предисл. Ю.Г. Лысенко; Донец. гос. ун-т. – Донецк: ДонГУ, 1999. – С.202-207.
9. Максимова Т.С. Діагностика динамічних процесів розвитку комплексу маркетингу / Т.С. Максимова, О.Є. Шапран // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №8 (74). – С.124-131.
10. Недосекин А. Нечетко-множественный подход в маркетинговых исследованиях [Электронный ресурс] / А. Недосекин, А. Овсянко. – Консультационная группа “Воронов и Максимов”. – Режим доступа: <http://www.aup.ru/articles/marketing/15.htm>
11. Песиков Э.Б. Оценка эффективности и степени риска маркетинговых стратегий предприятия на основе имитационного моделирования [Электронный ресурс] / Э.Б. Песиков. – Режим доступа: <http://www.gpss.ru/immod%2703/068.html>
12. Решетникова Г.С. Нейронні мережі як засіб аналізу і моделювання поведінки споживача / Г.С. Решетникова, А.Б. Жидков // Маркетинг в Україні. – 2007. – №3. – С.22-27.

REFERENCES

1. Vazhynskyy, F. A., Kolodiychuk, A. V., & Molnar, O. S. (2011). Dyversyfikatsiya ta kooperatsiya rozvytku sil's'kykh terytoriy rehionu [Diversification and co-operation of the development of rural areas of the region]. In *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Ekonomika* [Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economics]: Vol. 33.3 (pp. 125-129). [in Ukrainian].
2. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2009). Marketynhovi doslidzhennya v systemi upravlinnya konkurentospromozhnistyuu pidpryyemstv [Marketing Research in the System of Competitiveness Management of Enterprises]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 19.1 (pp. 125-130). [in Ukrainian].
3. Vazhynskyy, F. A., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Mekhanizm rehulyuvannya investytsiynoyi diyal'nosti v rehioni [Mechanism for regulation of investment activity in the region]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.7 (pp. 138-143). [in Ukrainian].
4. Vazhynskyy, F. A., Nodzhak, L. S., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Otsinka efektyvnosti upravlinnya systemoyu zbutu mashynobudivnykh pidpryyemstv [Estimation of efficiency of management of system of sale of machine-building enterprises]. *Ekonomika promyslovosti – Economy of Industry*, 1, 119-122. [in Ukrainian].
5. Hohol, H. P., Kolodiychuk, A. V., & Yaremko, A. Yu. (2010). Sutnist' zbutovoyi diyal'nosti mashynobudivnykh pidpryyemstv [The essence of the sales activities of machine-building enterprises]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.7 (pp. 148-153). [in Ukrainian].
6. Dolishniy, I. M., & Kolodiychuk, A. V. (2010). Motyvatsiya personalu yak ob'yeht upravlinnya na pidpryyemstvi [Motivation of the personnel as an object of management in the enterprise]. In *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny* [Scientific Bulletin of National Forestry University of Ukraine]: Vol. 20.5 (pp. 211-216). [in Ukrainian].
7. Kravchenko, V. N., & Rudenskiy, R. A. (2003). Otsenka marketingovogo potentsiala predpriyatiya s ispol'zovaniyem tsepey Markova [Estimation of the marketing potential of the enterprise using the Markov chains]. In *Upravleniye marketingovym potentsialom predpriyatiya* [Management of Marketing Potential of the Enterprise]: Vol. 2 (pp. 12-25). [in Russian].
8. Litvinenko, S. V. (1999). Modelirovaniye tovarnoy strategii predpriyatiya [Modeling of commodity strategy of the enterprise]. In *Modeli upravleniya v rynochnoy ekonomike* [Models of Management in a Market Economy] (pp. 202-207). [in Russian].

9. Maksymova, T. S., & Shapran, O. Ye. (2007). Diahnostyka dynamichnykh protsesiv rozvytku kompleksu marketynhu [Diagnostics of dynamic processes of marketing complex development]. Aktual'ni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics, 8 (74), 124-131. [in Ukrainian].

10. Nedosekin, A., & Ovsyanko, A. (1999). Nechetko-mnozhestvennyy podkhod v marketingovykh issledovaniyakh [Fuzzy-multiple approach in marketing research]. Retrieved from <http://www.aup.ru/articles/marketing/15.htm> [in Russian].

11. Pesikov, E. B. (2002). Otsenka effektivnosti i stepeni riska marketingovykh strategiy predpriyatiya na osnove imitatsionnogo modelirovaniya [Estimation of efficiency and degree of risk of marketing strategies of the enterprise on the basis of imitating modeling]. Retrieved from <http://www.gpss.ru/immod%2703/068.html> [in Russian].

Reshetnikova, H. S., & Zhydkov, A. B. (2007). Neyronni merezhi yak zasib analizu i modelyuvannya povedinky spozhyvacha [Neural networks as a means of analyzing and modeling consumer behavior]. Marketynh v Ukraini – Marketing in Ukraine, 3, 22-27. [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

Данилевич Н.С., Поплавська О.М., Олішевська А.В.

ОЦІНЮВАННЯ ПЕРСОНАЛУ: ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ, МОЖЛИВОСТІ ПОШИРЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті досліджено особливості процесу оцінювання персоналу в зарубіжних компаніях та України, визначено перспективи запровадження досвіду оцінювання персоналу провідних компаній на вітчизняних підприємствах, окреслено можливі ризики. За результатами авторського дослідження виявлені недоліки оцінювання персоналу в Україні; доведено, що процедури оцінювання персоналу найчастіше застосовуються при підборі персоналу та оцінюванні результатів праці.

Ключові слова: оцінювання персоналу, підбір персоналу, ефективність оцінювання персоналу, оцінювання результатів праці персоналу.

Постановка проблеми. Серед усіх функцій управління персоналом є одна, яка має прямий або опосередкований вплив на виконання інших – оцінювання. Вона, як функція управління персоналом, є базою даних для прийняття значного кола управлінських рішень, пов'язаних з плануванням та підбором персоналу, його розвитком та мотивацією, управлінням процесами руху персоналу та регламентації трудової діяльності.

Оцінювання персоналу необхідно розглядати як важливий бізнес процес, який дозволяє виявити сильні і слабкі сторони колективу компанії, а також окреслити шляхи вдосконалення індивідуальних трудових здібностей працівника, дослідити ефективність системи мотивації персоналу. Основною метою оцінювання персоналу є покращення управління діяльністю організації. Відтак оцінювання персоналу дозволяє: планувати кар'єру та сприяє просуванню працівників по службі; визначати рівень компетентності спеціалістів; здійснювати перестановку кадрів з урахуванням потенціалу працівників; будувати психологічний портрет працівників організації; проводити ефективний підбір потрібних спеціалістів; досліджувати

специфіку міжособистісних відносин і психологічний клімат у колективі; визначати міру задоволення і зацікавленості працівників в організації; знаходити засоби для закріплення в організації потрібних спеціалістів; розробляти ефективну систему мотивації трудової діяльності; раціонально використовувати методи роботи з персоналом.

На жаль більшість підприємств України оцінювання персоналу здійснюють лише на етапі підбору або оцінювання результатів праці працівників. Через це часто втрачаються важелі впливу організації на її людський капітал, не формується позитивний бренд роботодавця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про актуальність обраної теми свідчать численні дослідження зарубіжних науковців. Зокрема, Пулакос та О. Лірі стверджували, що система оцінки результативності неефективні, оскільки вони зосереджують увагу на адміністративних процесах (тобто на документах), а не на тренуванні менеджерів та розвитку співробітників щодо того, як брати участь у ефективній поведінці управління діяльністю (наприклад, повідомляючи чіткі цілі та очікування). Армстронг та Барон писали, що оцінювання продуктивності спрямовує та підтримує працівників, щоб вони працювали максимально ефективно відповідно до потреб організації. Ваніяла і Кімутай робили акцент на тому, що оцінка ефективності роботи працівників може бути використана для покращення поточного результату, надання зворотного зв'язку, підвищення мотивації, визначення потреб у навчанні, визначення потенціалу, дозволяють інформованим особам дізнатися, що від них очікується, зосередитись на розвитку кар'єри, збільшенні заробітної плати та вирішенні трудових проблем [1].

Серед зарубіжних авторів, які зробили значний внесок у розроблення цієї проблеми, також необхідно відзначити П. Друкера,

© Данилевич Наталія Станіславівна, к.т.н., доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, ВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана», м. Київ, тел.: 0667289750, email: iljusha@ukr.net

Поплавська Оксана Миколаївна, к.е.н., доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, ВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана», м. Київ, тел.: 0500164085, email: oksanadom@ukr.net

Олішевська Анна Владиславівна, студентка кафедри управління персоналом та економіки праці, ВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана», м. Київ, тел.: 0631408124, email: siniy462@gmail.com

М. Х. Мескона, Г. Мінцберга. Серед українських вчених проблемі оцінювання персоналу присвятили свої роботи В.М. Данюк, А.М. Колот, Є.В. Маслов, М.І. Мурашко, В.М. Петюх, В.А. Савченко, С.О. Цимбалюк та інші.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування можливостей використання методів оцінювання персоналу зарубіжних компаній в Україні й аналіз практики оцінювання національними організаціями.

Опис основного матеріалу дослідження. Досліджуючи ефективність оцінювання персоналу українських компаній, ми звернули увагу на те, що чим більшою і стабільною є компанія, тим ґрунтовніше працівники HR-підрозділів готують програми оцінювання. Разом з тим, акценти в оцінюванні персоналу здебільшого розставлені на питаннях визначення результатів праці, рівня досягнення цілей та підборі персоналу. Наприклад, компанія ДТЕК здійснює щорічну оцінку персоналу шляхом обчислення ключових показників ефективності (КПЕ), тобто головною метою оцінювання є визначення результативності [9].

Необхідно зазначити, українські підприємства оцінювання частіше застосовують для підбору

персоналу. Оцінювання персоналу є елементом процедури підбору персоналу. На етапі добору кандидат знайомиться з компанією. У процесі професійного підбору визначають відповідність рівня освіти та досвіду роботи кандидата кваліфікаційним вимогам, а також рівень розвитку професійно важливих компетенцій, необхідних для ефективного виконання обов'язків на відповідній посаді. Процедура оцінювання кандидатів на вакантну посаду має свої специфічні особливості, проте основні правила, вимоги, принципи є спільними для будь-якого виду оцінювання.

Для визначення слабких та сильних сторін оцінювання на етапі підбору кандидатів на українських підприємствах нами було опитано 100 респондентів різного віку (до 25 років – 57%, 25–30 років - 19%, старше 30 років – 24%), статі (жіноча – 76%, чоловіча – 24%) та рівня освіти (неповна вища – 31%, бакалавр – 17%, магістр – 42%, кандидат економічних наук – 4%, спеціаліст – 3%, середньо-спеціальна – 3%), які задіяні у понад 20-ти різних сферах діяльності. 37% учасників опитування відзначило проведення первинної співбесіди як найважливіший етап добору персоналу (рис.1).

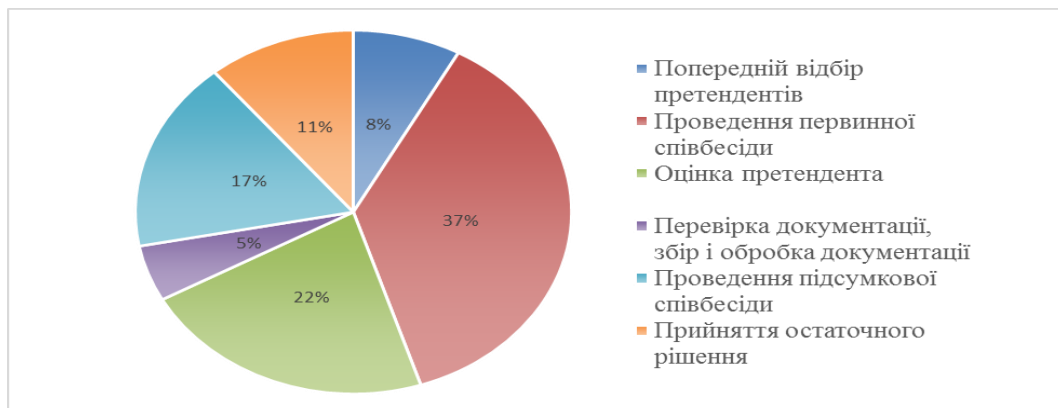

Рис.1 Етапи добору персоналу*

*Розроблено авторами

97% наших респондентів хоча б раз у житті проходили співбесіду при влаштуванні на роботу. Вони вказали, що серед найпопулярніших дій сучасних фахівців з менеджменту персоналу є ведення ділової розмови, вирішення кейсів та тестування під час співбесіди. Ми виявили, що 27% опитуваних нами осіб повністю задоволені роботою відділу кадрів на підприємстві, де вони працюють. 63% оцінюють його роботу як задовільну, інші 10% - незадовільно.

Також було визначено, що 35% опитуваних вважають працівників кадрових відділів достатньо залежними від зовнішніх факторів, які

не мають прямого відношення до роботи з оцінкою нових претендентів. Враховуючи, що в нашому опитуванні брали участь співробітники освітніх та інших державних структур, медицини, промисловості та ін., ми маємо згадати та наголосити на неупередженості роботи фахівця служби-HR, яка потребує особливої уваги. Майже 1/3 наших респондентів вважають, що на їх підприємствах працюють працівники, які були дібрані неякісно. Учасники опитування наголошують на тому, що проходження співбесіди щодо визначення професійних компетенцій при відборі кандидатів на посади має бути більш ґрунтовним, разом з

цим необхідно звертати увагу й на психологічний і емоційний розвиток кандидата.

Таким чином, наше дослідження дозволяє зробити висновок про те, що методи, які застосовуються при підборі персоналу українськими компаніями, не достатньо ефективні.

Практика як українських, так і закордонних підприємств свідчить, що функції з проведення оцінювання персоналу розподіляються між лінійними керівниками та кадровими службами (департаментами управління персоналом). Вирішальна роль в оцінюванні персоналу належить безпосередньо начальнику, який добре знає своїх підлеглих, несе повну відповідальність за результати їх діяльності, застосування заходів заохочень та покарань, за їх навчання та розвиток. Метою такого оцінювання є:

- ✓ прийняття рішення про просування працівників, їх переміщення на інші посади в інші структурні підрозділи;
- ✓ інформування співробітників про те, як їх оцінює керівництво;
- ✓ оцінка внеску кожного співробітника до колективного результату, оцінка результатів роботи структурних підрозділів щодо досягнення цілей компанії;
- ✓ прийняття рішень щодо організації оплати праці;
- ✓ діагностика рішень щодо навчання та розвитку персоналу.

Погоджуючись з думками респондентів нашого опитування, ми відзначаємо, що

оцінювання керівником часто є суб'єктивним, необґрунтованим. Вважаємо, що у цьому випадку корисним буде досвід компанії «Хонда» в штаті Огайо (США). Оцінювання працівника чи кандидата керівником має бути доповненим іншими методами, зокрема, написання твору про співвідношення майбутньої роботи з життєвою метою кандидата та її реалізацією [6].

Важливо відмітити, що закордонні компанії значну увагу при оцінюванні кандидатів на вакантні посади застосовують психологічні методи – тести, що складаються з цифрових таблиць, геометричних фігур, лабіринтів тощо [4, 8, 11]. Психологічне тестування здебільшого ґрунтується на повторенні фраз або уривків з тексту, копіюванні малюнків тощо (наприклад, тести Біне, Сімоно, Отіс, Декудро). Тільки після проходження всіх таких перевірок вирішується питання про долю даного претендента.

Опрацювавши інформацію про використання методів оцінювання різними компаніями (табл.1) ми дійшли висновку, що вибір методу має бути у прямій залежності від стадії життєвого циклу організації. Це дасть можливість зробити систему оцінювання гнучкою та ефективною, відповідною завданням та стратегічним цілям компанії.

На нашу думку, впровадження системи оцінювання може стати основою для підготовки «вирощування» талантів та майбутніх лідерів.

Таблиця 1

Зміст, переваги, недоліки та особливості застосування методів оцінювання персоналу*

Метод оцінки	Зміст методу оцінки	Переваги та недоліки	Рекомендації використання
Рейтинговий метод	Цей метод передбачає ранжування співробітників у підрозділі від найкращого до найгіршого. Критеріями рейтингування можуть бути ділові якості та оціночні показники (наприклад, грошова оцінка продажів або кількість клієнтів, що обслуговуються)	Дозволяє побачити «критичні точки» в результатах, визначити еталон посади, проте є занадто узагальненим, тому не враховує індивідуальних особливостей працівника (тобто компанія не може оцінити потенціал з метою розвитку таланту).	Для оцінювання результативності праці, побудови еталону посади на етапі «народження» організації та її стабільного функціонування
Метод есе	Методика, за допомогою якої менеджер надає оцінку якостей та результатів підлеглого працівника. У цьому випадку менеджер може обрати будь-які питання, які вважаються релевантними, наприклад "Здатність працівника працювати в команді"	Дозволяє визначити професійні компетенції (вирішення практичних кейсів за напрямом діяльності), проте є суб'єктивним.	Для визначення професійної спрямованості, сфери (зони) відповідальності; як допоміжний метод на етапі «народження» організації або спаду на ринку

Метод оцінки	Зміст методу оцінки	Переваги та недоліки	Рекомендації використання
Графічні шкали рейтингу	Для оцінювання кожного завдання використовується окрема шкала. Оцінювач загалом оцінює на шкалі продуктивність працівника. Іноді точки на шкалі доповнюються проявами типової поведінки, що відповідають позначці на той момент	Дозволяє оцінити досягнення кожного працівника, побачити «вузькі місця» й обрати шлях їх усунення, підготувати програму навчання	Для оцінювання компетенцій, результативності праці на етапі розвитку компанії
Критична ситуація	Передбачає безпосереднє спостереження та фіксацію прикладів хорошої або неприйнятної поведінки на роботі. Для цього оцінювач веде щоденник із фіксацією різних ситуацій, а потім подає узагальнену оцінку («усереднену» форму поведінки)	Дозволяє оцінити потенціал працівника, вчасно реагувати на зміни, проте затратний, довготривалий процес, вимагає обережного проведення	Для корекції планів розвитку, виявлення «вузьких місць» на етапі стабільного функціонування
Примусовий вибір	Метод передбачає, вибір твердження, яке яке найкращим чином описує поведінку працівника за рядом параметрів.	Дозволяє виявити причинно-наслідкові зв'язки між компетенціями та результатами, проте затратний процес, залежить від якості обраних параметрів	Для підбору персоналу, виявлення «вузьких місць», формуванні програм розвитку персоналу на етапі стабільного функціонування
Метод 360°	Метод вимагає збір думок та відгуків від керівників, колег, споживачів та інших.	Дозволяє здійснити комплексне оцінювання досягнень працівника	Для оцінювання результативності праці на будь-якому етапі розвитку організації
Assessment centers (Оціночний центр)	Передбачає здійснення оцінювання в процесі вирішення кейсів, обговорення, спостереження за поведінкою під час дій у змодельованих ситуаціях для визначення потенціалу персоналу	Надає комплексну оцінку працівника / кандидата, дозволяє розробити програму розвитку, проте затратний процес	Для підбору топ-менеджменту, працівників на ключові посади, формуванню програми розвитку талантів, кар'єри на етапах розвитку компанії

* Розроблено авторами за джерелом [2, 3]

Адже фактична й оціночна інформація, що збирається на багатьох фірмах за найширшою програмою, являє собою реальну базу кадрового планування, розрахунку потреб у допоміжному персоналі, прогнозування програм корпоративного навчання, організації конкурсного заміщення вакантних посад і, безумовно, оплати праці співробітників. У різних організаціях система оцінювання підпорядковується стратегічним цілям і завданням, тому залежно від кадрової політики вона дозволяє вирішити ті чи інші проблеми.

Так, дослідження ряду фірм США виявило критерії оцінки, що є найбільш актуальними: 1) для оцінювання результативності праці: якість роботи (93%), обсяги виконаних робіт (90%),

знання змісту роботи (85%), кількість відпрацьованих годин (79%); 2) для оцінювання особистісних якостей: ініціативність (87%), комунікативність (87%), надійність (86%), необхідність у контролі за виконуваною роботою (67%) [5]. Тобто, як ми з'ясували в США значна увага приділяється ефективності оцінювання результатів діяльності персоналу (більше 90% компаній застосовують ту чи іншу систему оцінювання результатів трудової діяльності).

Не менш поширеним методом оцінювання персоналу в США є атестація: за результатами атестації у 80,2% компаніях було підвищено ефективність роботи. Систематична атестація дозволяє визначати і виправляти погані звички в роботі; 66% компаній використовували її як

основу для просування по службі і переведень; на понад 63% фірм вона дає докладні відомості про послужний список співробітників і їх досягнення для визначення розміру збільшення заробітної плати; більше, ніж на 61% компаній атестація поліпшує моральний стан; майже 53% компаній використовують її для визначення кандидатів на посади керівників і створення групи потенційних керівників [10].

Вважаємо за доцільне поширювати практику атестації за технологіями компаній США, що полягає у проведенні бесід зі співробітниками після атестації. У США дев'ять фірм з десяти, що застосовують систему атестації, повідомляють співробітникам результати головним чином в індивідуальних бесідах керівника з підлеглими. Саме це дозволяє організувати «зворотний зв'язок» з працівником, досягти максимальної прозорості процедури й розуміння цілей компанії працівниками.

Разом з тим, будь-який процес оцінювання не буде ефективним, якщо він не стане постійним процесом. Тому важливо здійснювати оцінювання щорічно. Існує також практика щорічної атестації. Наприклад, за відповідями студентів (авторське дослідження) у компанії «Макдональдс» керівники і спеціалісти в обов'язковому порядку повинні проходити атестацію при зміні посади, а також через шість місяців з часу найму, переміщення на іншу посаду; неформальне оцінювання нових працівників проводиться через три місяці, для переведених з однієї посади на іншу – через тридцять днів, а формальна – через півроку роботи. Такий жорсткий контроль, оцінювання сильних і слабких сторін діяльності працівника дозволяє компанії вчасно надати відповідну допомогу працівникові, швидко виправити недоліки. На нашу думку проведення частих формальних процедур оцінювання в період адаптації може сприяти прищеплюванню працівнику стандартів трудової діяльності організації, проте є ряд ризиків, пов'язаних з психологічною готовністю працівника бути «цілодобово під наглядом». Тому таку частоту оцінювання не бажано запроваджувати для посад інноваційних та креативних сфер економічної діяльності.

Важливим питанням організації оцінювання є підбір складу комісії, яка може дати об'єктивну ділову оцінку кандидата. З цією метою до оцінювання працівника рекомендуємо залучати, відповідно до методу 360⁰, колег, підлеглих і його самого. Сучасним трендом вважається здійснення самооцінювання, яке дозволяє визначити те, на скільки добре працівник знає свої сильні та слабкі сторони, котрі потім

обговорюються. Тому результати самооцінки у подальшому можуть бути обговорені відповідною комісією з оцінювання (частіше керівником та колегами). У цьому разі працівник повинен чітко вказати перелік всіх виконаних ним робіт за оцінюваний період. Така інформація слугує для виявлення узгодженості посадових обов'язків з реальними обсягами та змістом виконуваних робіт, а також дозволяє оцінити якість виконання завдань. За такої технології важливе місце в оцінюванні має співбесіда між керівником і підлеглим. Працівник, одержавши на руки екземпляр оціночної форми, має змогу обговорити сильні і слабкі сторони своєї діяльності.

З позицій ефективного управління персоналом вважаємо, метою обговорення має стати не тільки донесення бачення результативності діяльності, але й пошук мотивів та стимулів до продуктивної праці оцінюваного, спрямування його на розвиток власних навичок і знань. За результатами обговорення необхідно розробити конкретну програму дій щодо напрямків усунення недоліків в роботі і розвитку ділових якостей працівника, узгодження цілей працівника та компанії.

При розробці «програми дій» організації США та Японії, як правило, залучають самих працівників з метою підвищення відповідальності виконавців і покращення порозуміння між керівниками та підлеглими [5]. В деяких організаціях від працівників вимагають розробки програми своїх дій протягом місяця від дня обговорення результатів оцінювання. В інших випадках програми дії, що розробляються за результатами оцінок, включають не тільки перелік конкретних заходів, але й терміни їх виконання. Значна увага приділяється методичній стороні процедури оцінювання, особливо проведення співбесіди [10, 11]. Вміння проводити обговорення підсумків оцінювання з підлеглими є головним фактором, від якого залежить ефективність програми оцінювання трудової діяльності, тому більшість корпорацій проводить спеціальне навчання керівників всіх рівнів з проблем оцінювання діяльності підлеглих.

Оцінювання персоналу деяких українських та закордонних промислових підприємств характеризується декількома особливостями, пов'язаними з філософією виробництва, яка ґрунтується на пріоритетності цілей розвитку талантів, прояву і закріплення здібностей кожного [10]. У зв'язку з цим оцінювання персоналу розуміється як комплексна програма повної оцінки результатів праці, здібностей, характеру, здатностей до певного виду діяльності

працівника. Справедливе оцінювання за такого підходу слугує основою для вирішення питань управління кар'єрою персоналу, що в свою чергу має важливе значення для мотивації працівників. Другою особливістю японської моделі оцінювання персоналу є досить щільний зв'язок результатів праці з оплатою і преміюванням. Наприклад, виплата премій обумовлюється оцінкою здібностей і результатом праці: інколи до 30–40 % розміру заробітної плати становлять премії, доплати і надбавки, які узгоджуються з результатами праці [10]. Третьою особливістю оцінювання кадрів на японських підприємствах є її регулярність, обов'язковість для всіх, що створює сприятливий психологічний клімат у колективі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В сучасних умовах для України вкрай актуальним є досвід зарубіжних компаній щодо оцінювання результатів праці, яке можна здійснювати прямими методами (визначення продуктивності, результативності праці) та опосередкованими (оцінювання якостей, які впливають на досягнення результатів). Зазвичай стабільні транснаціональні компанії прагнуть

поєднати обома названими групами методів. Українським компаніям, запроваджуючи ті чи інші методи оцінювання персоналу, важливо обрати найбільш ефективні (ті, які будуть відповідати цілям компанії, етапу життєвого циклу організації, характеру робіт, тощо). Варто також оцінити ступінь готовності компанії (у т.ч. персоналу) до таких новацій, проаналізувати наслідки, розробити програму оцінювання з прозорою системою моніторингу показників оцінки. Проте оцінювання має стати важливим управлінським процесом усіх українських компаній, адже найгіршим видом оцінювання працівників є його відсутність. Фахівці з управління персоналом зазначають, що краще користуватися недостатньо відпрацьованими методиками для оцінювання працівників, аніж зовсім не приділяти увагу цьому напряму роботи. Підсумовуючи, хочемо відзначити, що проблема об'єктивності та якості оцінювання персоналу потребує подальшого дослідження, особливо в частині вибору методів оцінювання результативності та ефективності діяльності працівників, зайнятих в інноваційних сферах економіки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Benedict Boadi. Performance appraisal and employee development in the civil service in the greater accra metropolis [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://erl.ucc.edu.gh/jspui/bitstream/123456789/3053/1/BENEDICT%20BOADI.pdf>
2. Plan, conduct and evaluate a staff performance assessment [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.asean.org/storage/images/2013/economic/matm/Toolboxes%20for%20Six%20Tourism%20Labour%20Divisions/Common%20Competencies%20\(as%20of%20February%202013\)/Plan%20conduct%20and%20evaluate%20a%20staff%20performance%20assessment/TM_Plan_conduct_&_evaluate_staff_pa_310812.pdf](http://www.asean.org/storage/images/2013/economic/matm/Toolboxes%20for%20Six%20Tourism%20Labour%20Divisions/Common%20Competencies%20(as%20of%20February%202013)/Plan%20conduct%20and%20evaluate%20a%20staff%20performance%20assessment/TM_Plan_conduct_&_evaluate_staff_pa_310812.pdf)
3. Бондаревська К.В., Сорокотяга Т.Л. Оцінка персоналу: сучасні методи та інструменти її проведення. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEWj14aan1NTZAhVD66QKHVz0DF4QFggnMAA&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Ffirbis_nbu%2Fcgiiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fpiprp_2013_2_8.pdf&usq=AOvVaw1Z8BEcrtYrnQQzbwkcel_N
4. Григор'єва О. В., Галайда Т. О., Іскрук А. В. Формування ефективної системи оцінювання персоналу на підприємстві. // Ефективна економіка. - №11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3542>
5. Зарубежный опыт оценки персонала [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://azbukahr.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=30
6. Иванов Р. Особенности оценки персонала в новой экономической ситуации / Иванов Р. // Менеджмент и менеджер. – 2009. – № 11–12. – С. 52–56.
7. Мороз М.М. Зарубіжний досвід управління персоналом. Наук. вісник НЛТУ України / М.М. Мороз// – Львів: НЛТУ України, 2010. – 344 с.
8. Нижник В.М., Змерзла Т.І. Проблеми та перспективи комплексності оцінки персоналу підприємства.// Вісник Хмельницького національного університету - №5. – Т.1 - 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/1188/1/NIZHNIK.pdf>
9. Система оценки персонала в ДТЭК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1395>
10. Управление персоналом: учебник : [пер.с укр.] / [В.М. Данюк, А.М. Колот, Г.С.Суков и др.]; под общ. и науч. ред. к.е.н., проф., В.М. Данюка. – К.: КНЭУ; Краматорск: НКМЗ, 2013. – 693с.
11. Цимбалюк С.О. Технології управління персоналом: навч. посіб. // С.О. Цимбалюк. – К:КНЕУ, 2009. – 399с.

REFERENCES

1. Benedict Boadi. Performance appraisal and employee development in the civil service in the greater accra metropolis (2016). Retrieved from: <https://erl.ucc.edu.gh/jspui/bitstream/123456789/3053/1/BENEDICT%20BOADI.pdf> [in English]
2. Plan, conduct and evaluate a staff performance assessment (2013). Retrieved from: [http://www.asean.org/storage/images/2013/economic/matm/Toolboxes%20for%20Six%20Tourism%20Labour%20Divisions/Common%20Competencies%20\(as%20of%20February%202013\)/Plan%20conduct%20and%20evaluate%20a%20staff%20performance%20assessment/TM_Plan_conduct_&_evaluate_staff_pa_310812.pdf](http://www.asean.org/storage/images/2013/economic/matm/Toolboxes%20for%20Six%20Tourism%20Labour%20Divisions/Common%20Competencies%20(as%20of%20February%202013)/Plan%20conduct%20and%20evaluate%20a%20staff%20performance%20assessment/TM_Plan_conduct_&_evaluate_staff_pa_310812.pdf) [in English]
3. Bondarevs`ka K.V., Sorokotyaga T.L. (2013) Ocinka personalu: suchasni metody` ta instrumenty` yiiv provedennya. Retrieved from: https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwj14aan1NTZAhVD66QKHVz0DF4QFggnMAA&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbuv.gov.ua%2Fcgi-bin%2Ffirbis_nbuv%2Fcgiiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2Fpiprp_2013_2_8.pdf&usq=AOvVaw1Z8BEcrtYrnQQzbwkeel_N [in Ukrainian]
4. Gry`gor'yeva O. V., Galajda T. O., Iskruk A. V. (2014). Formuvannya efekty`vnoyi sy`stemy` ocinyuvannya personalu na pidpry`yemstvi. [Formation of an effective system of staff assessment at the enterprise] *Efekty`vna ekonomika - Effective economic*, 11. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3542> [in Ukrainian]
5. Zarubezhnyiy opyt otsenki personala. [Foreign experience of personnel assessment] (2017). <http://azbukahr.com.ua> Retrieved from: http://azbukahr.com.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=30 [in Russian].
6. Ivanov R. (2009). Osobennosti otsenki personala v novoy ekonomicheskoy situatsii [Features of personnel assessment in the new economic situation] *Menedzhment i menedzher - Management and Manager*, 11–12, 52–56 [in Russian]
7. Moroz M.M. (2010). Zarubizhny`j dosvid upravlinnya personalom [Foreign experience in personnel management] *Nauk. visny`k NLT Ukrayiny - Science fiction NLT writer of Ukraine*, 344 [in Ukrainian]
8. Ny`zhny`k V.M., Zmerzla T.I. (2013). Problemy` ta perspekty`vy` kompleksnosti ocinky` personalu pidpry`yemstva. [Problems and perspectives of complexity of estimation of personnel of the enterprise] *Visny`k Xmel`ny`cz`kogo nacional`nogo univerty`tetu - Bulletin of the Khmelnytsky National University*, 5. (vol.1) Retrieved from: <http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/1188/1/NIZHNIK.pdf> [in Ukrainian]
9. Sy`stema ocenky` personala v DTЭК. [The personnel evaluation system at DTEK] (2012). <https://hrliga.com> Retrieved from: <https://hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1395> [in Russian].
10. Danyuk V.M., Kolot A.M., Sukov G.S. et al. (2013) *Upravlenie personalom [Human resource management]* Kiev: KNEU, Kramatorsk: NKMZ, 693 [in Russian].
11. Cy`mbalyuk S.O. (2009). *Texnologiyi upravlinnya personalom [Human Resources Management Technologies]* K: KNEU, – 399s. [in Ukrainian]

Одержано 05.03.2018 р.

Магденко С.О.

МОДЕЛЮВАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ОЦІНКИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСОПЕРЕРОБНОЇ ГАЛУЗІ

В статті розглядаються питання моделювання комплексної оцінки розвитку підприємства як вертикально інтегрованої системи, яка включає три блоки: блок постачання, блок безпосередньо виробництва і блок реалізації готової продукції. Для кожного блоку розраховуються часткові показники, темпи їх зростання, розраховані ланцюговим способом. Кожен блок характеризується середньгеометричною величиною. Модель комплексної оцінки представляється як середньогеометрична з добутку середньгеометричних значень кожного блоку. На підставі отриманого результату можна характеризувати напрям і рівень розвитку підприємства, а також проаналізувати зміни значень показників, які вплинули на кінцевий результат і прийняти відповідні управлінські рішення до подальшої стратегії розвитку підприємства.

Ключеві слова: підприємство, розвиток підприємства, комплексна оцінка, темпи зростання, моделювання

Постановка проблеми. Питання розвитку підприємств м'ясопереробної галузі у сучасних умовах являється однією із складових реалізації продовольчої програми забезпечення населення країни раціональним споживанням.

На розвиток підприємств м'ясопереробної галузі впливають низка факторів:

по-перше, обмеженість вітчизняної сировини, особливо м'яса ВРХ, що потребує використовувати імпортоване м'ясо;

по-друге, великий знос основних засобів на більшості підприємств, оновлення яких потребує додаткових коштів, яких у більшості підприємств немає;

по-третє, обмеженість купівельної спроможності населення, що привело до зміни структури споживання, переходу на більш низький ціновий рівень.

Тому подальший розвиток підприємств потребує комплексного рішення проблеми, об'єднавши в систему розвитку тваринництва, переробки м'яса і реалізації продукції споживачам і, на цієї основі розробити модель комплексної оцінки результатів розвитку даної системи. Реалізація такого підходу рішення проблеми потребує державної підтримки, доступних кредитів і стимулюючого оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання росту, розвитку і ефективного функціонування підприємства достатньо багато розглянуто в працях іноземних і вітчизняних

вчених. Сучасними дослідниками можна вважати Бойко В.І., Богомазова В., Богатирьова І.О., Василенко В.О., Грачева М.В., Забродську Л.Д., Захорук О.В., Масленнікова Н.А., Раєвську О.В., Рябоконт В.П. Саблук П.Т, Штимер Л.Т. та інш., в роботах яких також розглядалися окремі питання розвитку підприємств м'ясопереробної галузі. Разом з тим, розвиток не може бути без визначення стратегії зростання підприємства. Питання стратегій розвитку досліджували І. Ансофф, І.О.Бланк, П. Друкер, Г.Мінцберг, М. Портер, В.В. Пастухов, З.С. Шереметьєва, О.Ю. Церекаєва та ін. Питання модулювання оцінки розвитку підприємств за окремими напрямками досліджувалось в роботах Бондарчук О.М., Гончарука А.Г., Кравчук І.С., Осипова П.В., Ощепкова О.П., Тищенко О.М., Янкового А.Г. та ін., в т.ч. й автора.

Однак, питання розвитку і зростання підприємств, як правило, розглядалися не системно, а лише за окремими напрямками розвитку окремих елементів системи: основних засобів, конкурентоспроможності, ефективності праці, інноваційного розвитку, але моделювання комплексної оцінки розвитку діяльності підприємств не досліджувалось.

Формування цілей статті. На підставі характеристики підприємства як системи розробити систему критеріїв і показників, на базі яких буде розроблена модель комплексної оцінки рівня розвитку певного підприємства. На підставі статистичних даних про діяльність підприємств м'ясопереробної галузі України надати результати модульної комплексної оцінки рівня його розвитку як вертикально інтегрованої системи.

Опис основного матеріалу дослідження.

Підприємство як систему характеризує те, що всі елементи його структури між собою взаємозв'язані. Тому зміни в будь-якому із елементів обов'язково потребує змін в інших його елементах. Будь-яка система потребує наявності елементів, структури, організації та взаємозв'язку між елементами структури. Тобто, підприємству будь-якої галузі притаманні наступні елементи: робоча сила, основні засоби, оборотні кошти, відповідні технології та організація виробництва і праці, як форми взаємозв'язку між елементами структури. Всі елементи в системі мають ієрархію і взаємний вплив, тобто створюють умови, при яких відтворюється система.

Системний підхід до розгляду соціально-економічних явищ і процесів активно розвивався в останній чверті двадцятого століття. Кожна система розглядалась у взаємозв'язку з іншими системами і керувалась системою більш високого порядку, яка, в свою чергу, управляла системами більш низького порядку. Так, Черняк В.К. дає таке поняття системи: «Система – это обладающая принципами устойчивости, т.е. организованностью, интегративными свойствами и относительной самостоятельностью, совокупность элементов и связей между ними» [1, с. 9].

Підприємство, як система виступає первинною господарською ланкою народного господарства держави як системи більш вищого порядку. На підприємстві безпосередньо створюються матеріальні блага для задоволення потреб населення та інших споживачів, а також реалізуються соціально-економічні інтереси виробничого колективу.

Як самостійний суб'єкт господарювання підприємство вирішує: що, де, коли, як і скільки виробляти, для якого споживача, за якою ціною реалізовувати продукцію з урахуванням витрат ресурсів та отримання відповідного прибутку, який забезпечить подальший соціально-економічний розвиток підприємства, його фінансову стабільність, стійкість і конкурентоспроможність.

Для розгляду підприємства як системи та його розвитку, характерні наступні принципи:

а) цілісність, яка характеризує якісно нові властивості організації, в якій відображається кумулятивний ефект системності;

б) структурованість, яка характеризує якісну упорядкованість і відносну стійкість між підрозділами та відділами підприємства, їх організацію у системі управління.

в) взаємодії, як форми взаємозв'язку між елементами структури системи (технологічні, організаційні, управлінські), без якої система не працює;

г) неперервність, як умова відтворення

ресурсів і результатів діяльності та умовою розвитку підприємства на якісно новому рівні.

Погляд на розвиток підприємства як систему досліджується в роботі Ю.С.Погорелова. Він підкреслює, що розвиток підприємства «це неперервний процес зміни стану підприємства з новою якістю порівняно з попереднім станом, в результаті у підприємства як складної системи виникають, розвиваються та реалізуються нові можливості, нові властивості, якісні характерні риси...» [2], що приводить до нового рівня розвитку підприємства.

В результаті зміни рівня розвитку підприємства, пише В.М.Афанасьєв, досягається якісний або кількісний приріст корисного результату, процесу в порівнянні з попереднім рівнем або з рівнем інших підприємств [3, с.96]. Тобто процес розвитку підприємства передбачає перехід на новий якісний рівень функціонування для подальшого його розвитку. Такої ж думки щодо розвитку підприємства, як системи, дотримується О.В.Шубравська, яка вважає, що розвиток підприємства, це «процес переходу системи із одного стану до іншого, що супроводжується змінами її якісних і кількісних характеристик» [4, с. 38].

Процес економічного розвитку підприємства тісно зв'язаний з економічним зростанням. Разом з тим, це – різні поняття, але взаємозв'язані.

Процес розвитку може бути без зростання підприємства, його розмірів, випуску продукції та ін. Процес розвитку передбачає, в першу чергу, якісні зміни на підприємстві, які засновані на результатах досягнень науково-технічного прогресу та науково-технічної революції, інноваційних процесів. Зростання підприємства співпадає з розвитком, коли він є прогресивним – в разі, коли розвиток без зміни кількісних характеристик, і регресивним – в разі, коли розвиток відбувається при зменшенні кількісних характеристик, зростання, і розвиток відрізняються один від одного. Такий же висновок підтримує В.М.Кошельник, який пише, що розвиток передбачає нарощування якісних змін організації системи..., а зростання можливо при незмінних якісних характеристиках системи [5].

Розвиток – це історично обумовлений процес, який безперервний, але форми його прояву на кожному етапі різні. Тобто, можна погодитись з характеристикою розвитку підприємства, наданих авторами Дакус А.В. та Сімченко Н.О., які характеризують розвиток підприємства як «незворотні, керовані, вимірювальні, цілеспрямовані, закономірні, кількісно-якісні та сутнісні зміни економічної системи в довгостроковому періоді, що відбуваються під впливом економічних суперечностей потреб та інтересів...» [6].

Для визначення напрямків розвитку підприємства і факторів, які будуть впливати на його розвиток, їх можна поділити на зовнішні в межах країни та внутрішні.

До цих факторів можна віднести: досить невизначену державну економічну політику; консервативну систему споживання м'ясопродуктів; обмежену систему споживання за рахунок низької купівельної спроможності населення; для проведення інноваційних заходів необхідні додаткові кошти, яких у більшості підприємств бракує.

Виходячи з цього, можна визначити напрями подальшого розвитку підприємства, розробити стратегію його розвитку на перспективу.

Якісні зміни внутрішнього середовища підприємства, оновлення організації, соціально-економічного стану та інновацій процес об'єктивно необхідний. Проте для підприємств м'ясопереробної галузі інноваційні стратегії на сучасному етапі їх функціонування не дуже популярні, що обумовлено низкою факторів.

Питання оцінки рівня розвитку підприємства розглядаються різними авторами і під різним кутом дослідження. Існують різні підходи і різні системи показників, за допомогою яких здійснюється оцінка. Серед основних напрямків оцінка може здійснюватися: за життєвим часом підприємства; за стадіями розвитку підприємства; за розвитком факторів виробництва; за динамічним розвитком; за ступенем реалізації потенціалу підприємства та інш.

Також розглядаються питання оцінки розвитку за напрямками діяльності та організаційною структурою, такі як: науково-технічний розвиток, техніко-організаційний, соціально-економічний, організаційно-управлінський, ступеню конкурентоспроможності та інш.

Так Г. Я. Белякова і О. Л. Демидова розглядають техніко-організаційний рівень розвитку підприємства через систему показників, які об'єднані в три блоки: показники рівня управління господарською діяльністю; показники рівня організації праці і виробництва і показники науково-технічного рівня виробництва. На підставі розрахованих коефіцієнтів за показниками кожного блоку будують матрицю погодження показників системи організаційно-технічного рівня розвитку підприємства [7, с.111]. Але даний підхід відображає тільки внутрішній стан підприємства без зв'язку його з зовнішніми системами.

Лисенко Д.В. пропонує використовувати інтегральні показники оцінки організаційно-технічного рівня за допомогою коефіцієнтів оцінки різних рівнів організації, техніки, управління [8, с.218-219].

Стадійний підхід до оцінки рівня розвитку підприємства пропонує Шестакова О.В., яка розглядає розвиток як тенденцію, порівнюючи фактичні показники розвитку з нормативними, в подальшому їх ранжуючи в системі оцінки рівня розвитку підприємства [9, с.201-202].

Ступень реалізації складових потенціалу підприємства для оцінки рівня його розвитку пропонують Осипов П.В., В.Ю. Самуляк і Фешур В.В. [10].

Для оцінки рівня розвитку підприємства нами пропонується модель системного підходу до характеристики підприємства, яка складається з взаємозв'язаних трьох блоків: блоку постачання, блоку виробництва та блоку збуту, які характеризують вертикальну інтеграцію взаємозв'язків між ними.

Для кожного блоку використовуємо найбільш характерну для нього систему показників. Розглянувши різні підходи для оцінки розвитку підприємства, нами пропонується змоделювати власну комплексну оцінку рівня розвитку підприємства, як системи вертикально інтегрованого його організаційно-економічного рівня. Оцінка розвитку підприємства розглядається тільки в динаміці. В нашій моделі порівняння здійснюємо з попереднім роком, тобто темпи зростання розраховуються ланцюговим способом.

Розглянемо перший блок – «постачання». Основним завданням в системі постачання ресурсів є взаємозв'язок з галуззю тваринництва, виробниками якої можуть бути фермери, домашні господарства, великі спеціалізовані компанії та інші. Особливе значення на даному етапі має бути розвиток виробництва великої рогатої худоби (далі – ВРХ), обсяги якої щорічно зменшуються. Щоб забезпечити необхідну структуру виробництва, м'ясопереробні підприємства повинні використовувати імпортовану м'ясну сировину. Тісний взаємозв'язок між розвитком тваринництва, його результатами діяльності та м'ясопереробними підприємствами розглядається в роботах Лагодієнка В.В. та Орел В.М. [11], а також автора Магденко С.О. [12, с. 34-35].

Другий блок – «виробництво» характеризує ступінь ефективності використання ресурсів, які надійшли від постачальників: якості ресурсів, їх кількості, технологій, що використовуються, методів організації виробництва і праці, системи управління. В попередніх наших дослідженнях ми розглядали окремо ефективність використання факторів виробництва [13, с.120].

Третій блок системи характеризується реалізацією виробленої продукції, ефективність якої залежить від організації системи збуту на підприємстві, розвиненості збутової мережі, місткості ринку споживачів цієї продукції, купівельної

спроможності споживачів і, в першу чергу, населення. В цьому блоку важливо визначити, наскільки задоволений споживчий попит в цілому і за структурою м'яса та м'ясопродуктів, що буде підґрунтям для визначення стратегії розвитку підприємства [13, с.120].

При побудові моделі комплексної оцінки рівня розвитку підприємства спочатку визначаються значення часткових показників кожного блоку (складової) по роках, потім визначаються їх щорічні темпи зростання (індекси – І), потім визначаються інтегральні показники постачання, виробництва та збуту (Тпост, Твир, Тзбут) і в кінці – інтегральний показник розвитку діяльності підприємства – Трозв.

Модель визначення рівня розвитку діяльності підприємства пропонується розраховувати через коефіцієнти – темпи зростання визначених показників і виглядає в загальному вигляді як середньгеометрична від добутку середньгеометричних значень показників, виражених в коефіцієнтах (індексів) кожного блоку:

$$Трозв^* = \sqrt[3]{Тпост * Твир * Тзбут}, \quad (1)$$

**розроблено автором*

де Тпост – темп зростання складової «постачання», коефіцієнт; Твир - темп зростання складової «виробництво», коефіцієнт; Тзбут - темп зростання складової «збут», коефіцієнт; Трозв теж коефіцієнт.

При (нормальній) звичайній діяльності підприємства темпи зростання (коефіцієнти) знаходяться в межах 0,8 – 1,2.

Якщо інтегральний коефіцієнт або якоїсь складової або ефективності діяльності в цілому менше 1, то можна говорити про погіршення ефективності діяльності підприємства; якщо коефіцієнт більше 1 – можна робити висновок про розвиток діяльності підприємства.

Також можна проаналізувати, які фактори і яким чином (позитивно або негативно) вплинули на розвиток підприємства або на його затримку.

Для кожної складової визначено основні показники, що можуть характеризувати ефективність діяльності певної складової.

Простота моделі полягає в тому, що її можна розрахувати за допомогою показників, які є в статистичних звітах в загальному доступі (Баланс ф. №1, Звіт про фінансові результати ф. №2 та ін.)

Так, для блоку «постачання» нами розглядаються такі показники, як коефіцієнт виконання договорів поставок м'яса, розмір кредиторської заборгованості, сума матеріальних витрат та коефіцієнт випередження матеріальних

витрат перед кредиторською заборгованістю.

$$Тпост^* = \sqrt[4]{ІКдог * ІКЗ * ІМВ * ІКвип_mv}, \quad (2)$$

**розроблено автором*

де ІКдог – індекс коефіцієнтів виконання договорів постачання сировини; ІКЗ – індекс кредиторської заборгованості; ІМВ – індекс матеріальних витрат; ІКвип_мв – індекс випередження матеріальних витрат перед кредиторською заборгованістю.

Для блоку «виробництво» обрано такі показники, які б характеризували ефективність використання всіх елементів виробничого процесу – основних фондів, оборотних коштів та персоналу: фондовіддача, коефіцієнт оборотності матеріальних ресурсів або оборотних коштів (ми зупинилися на матеріальних ресурсах) та продуктивність праці.

$$Твир^* = \sqrt[3]{ІФв * ІКоб * ІПП}, \quad (3)$$

**розроблено автором*

де ІФв – індекс фондовіддачі; ІКоб – індекс коефіцієнта оборотності матеріальних ресурсів; ІПП – індекс продуктивності праці.

Для блоку «збут» обрано такі показники: частка надходження грошових коштів в загальній сумі реалізованої продукції, сума дебіторської заборгованості (ефективність платіжної дисципліни), сума реалізованої продукції, коефіцієнт випередження реалізованої продукції перед дебіторською заборгованістю.

$$Тзбут^* = \sqrt[4]{ІЧгк * ІРП * ІДЗ * ІКвип_pn}, \quad (4)$$

**розроблено автором*

де ІЧгк – індекс частки грошових коштів в загальній сумі реалізованої продукції; ІРП – індекс реалізованої продукції; ІДЗ – індекс суми дебіторської заборгованості; ІКвип_рп – індекс коефіцієнта випередження реалізованої продукції перед дебіторською заборгованістю.

Розрахунок запропонованої моделі оцінки рівня розвитку підприємства розглянемо на прикладі ПрАТ «Комплекс Безлюдівський м'ясокомбінат» [14]. У таблиці 1 наведено результати розрахунків динаміки часткових показників та інтегральних показників за блоками та в цілому по підприємству.

За розрахунками інтегральних показників, наданих в таблиці 1, можна спостерігати, що найбільш активний розвиток на підприємстві спостерігається в 2014 році порівняно із 2013 роком. Зараз спостерігається незначний щорічний розвиток підприємства.

Таблиця 1

Розрахунок темпів зростання інтегральних показників за блоками та загального інтегрального темпу зростання*

Показники	Роки			
	2013 р. до 2012 р.	2014 р. до 2013 р.	2015 р. до 2014 р.	2016 р. до 2015 р.
блок «Постачання»				
Індекс коефіцієнтів виконання договорів	1,0103	1,0204	1,0000	1,0000
Індекс кредиторської заборгованості (КЗ)	1,4843	1,7729	1,2078	1,3125
Індекс матеріальних витрат (МВ)	0,9080	1,7404	1,1736	0,9465
Індекс коефіцієнтів випередження МВ перед КЗ	0,6118	0,9817	0,9717	0,7212
Інтегральний показник Тпост	0,9553	1,3259	1,0833	0,9729
блок «Виробництво»				
Індекс фондівддачі	0,6611	1,2809	1,0942	0,9406
Індекс коефіцієнтів оборотності матеріальних ресурсів	0,9096	0,8957	1,0812	1,0564
Індекс продуктивність праці	0,7543	1,2500	1,2572	0,9236
Інтегральний показник Твир	0,7683	1,1281	1,1415	0,9718
блок «Збут»				
Індекс частки надходження грошових коштів в обсязі реалізації	1,2541	0,8259	0,7276	1,5690
Індекс реалізованої продукції (РП)	0,8259	1,5607	1,2688	0,9999
Індекс дебіторської заборгованості (ДЗ)	0,7756	1,5002	1,0631	1,1034
Індекс коефіцієнту випередження РП до ДЗ	1,0649	1,0403	1,1936	0,9062
Інтегральний показник Тзбут	0,9617	1,1909	1,0403	1,1191
Інтегральний показник Трозв	0,8904	1,2122	1,0876	1,0190

*Розраховано автором

Висновки та перспективи подальших досліджень. В результаті проведеної оцінки рівня розвитку ПрАТ «Комплекс Безлюдівський м'ясокомбінат» можна зробити висновок про його динамічний рівень розвитку, а також визначити фактори, які вплинули на кінцеві показники розвитку підприємства. По-перше, це зростання основних засобів при незмінному обсягу реалізації, що привело до зниження фондівддачі; по-друге, це збільшення чисельності працівників при незмінному обсягу реалізації, що привело до зниження продуктивності праці; по-третє, зростання кредиторської заборгованості при зниженні суми

матеріальних витрат. Таким чином, для прийняття управлінських рішень для подальшої стратегії розвитку підприємства пропонується раціональне використання ресурсів, покращення управління дебіторською та кредиторською заборгованістю, оптимізації наявності основних засобів.

В перспективі проведення подальших досліджень є вивчення впливу кожного з факторів на інтегральну оцінку як за окремим блоком, так і інтегральної оцінки в цілому. Також планується спрогнозувати темпи розвитку підприємства через декілька років із застосуванням вбудованих функцій Excel.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Черняк В.К. Структура економічного розвитку / В.К. Черняк. – К.: Наукова думка. - 1981. – 216 с.
2. Погорелов Ю.С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис /Ю.С.Погорелов. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://tpe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_04.pdf.
3. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия: монография [Текст] / Н.В. Афанасьев, В.Д. Рогожин, В.И. Рудыка – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2003. – 184 с.
4. Шубравська О.В. Сталий економічний розвиток. Поняття і напрямки дослідження/ О.В.Шубравська//Економіка України. – 2005 –№1. – С. 36 - 42
5. Кошельник В.Н. Развитие предприятия: экономическая сущность и видовая классификация /В.Н.Кошельник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurnal.org/articles/2014/ekon71.html>
6. Дакус А.В., Сімченко Н.О. Економічний розвиток підприємства: сутність та визначення/ Дакус А. В., Сімченко Н. О. // Актуальні проблеми економіки та управління : збірник наукових праць [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/12350>
7. Белякова Г.Я, Демидова Е.А. Оценка технико-организационного уровня развития металлургического предприятия// Экономические науки –№7 (92) – 2012. – с.110-114
8. Комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности: Учебник для вузов / Д.В. Лысенко. - М.: ИНФРА-М, 2013. - 320 с

9. Шестакова Е.В. Методические основы стадии развития предприятия как самоорганизующейся системы/Е.В. Шестакова //Вестник ОГУ. -№4(135). – 2014. – С. 198 – 206
10. Самуляк В.Ю., Фещур Р.В. Оцінювання рівня розвитку підприємств. Національний університет «Львівська політехніка», 2008. – С.627 – 636. [Режим доступу] <http://vlp.com.ua/node/2875>
11. Лагодієнко В.В., Орел В.М. Розвиток інноваційної діяльності підприємств м'ясопереробної галузі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/93222/55-Lagodienko.pdf?sequence=1>
12. Магденко С.О. Сучасний стан та тенденції стійкого розвитку харчової промисловості на прикладі м'ясопереробної галузі / С.О. Магденко //Економіка харчової промисловості, том 9, випуск 2/2017, с.33-38
13. Ощепков О.П., Магденко С.О. Оцінка динаміки розвитку підприємств м'ясопереробної галузі України. Статистична оцінка соціально-економічного розвитку: зб. Текстів доповідей за матеріалами: XVII Всеукраїнської наук.-практ. конф., 26 травня 2017р. – Хмельницький університет управління та права, 2017. – с. 119-121.
14. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://smida.gov.ua/db/participant/22722461> (дата звернення 15.01.2018)

REFERENCES

1. Chernjak, V.K. (1981). *Struktura jekonomicheskogo razvitija [Structure of economic development]*. -Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
2. Pogorelov, Iu.S. (2012). *Kategoriia rozvitku ta ii ekspleinarnii bazis [Category of development and its explanational basis]*. Retrieved from: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2012_27_1/Zb27_1_04.pdf [in Ukrainian]
3. Afanasev, N.V., & Rogozhin, V.D., & Rudyka, V.I. (2003). *Upravlenie razvitiem predpriyatija [Enterprise Development Management]*/- Kharkiv: ID INZheK [in Russian].
4. Shubravs'ka, O.V. (2005). Stalyj ekonomichnyj rozvytok. Ponjattja i naprjamky doslidzhennja [Sustainable economic development. Concept and directions of research]. *Ekonomika Ukrainy - Economy of Ukraine*, 1, 36 – 42 [in Ukrainian]
5. Koshel'nik, V.N. (2014). *Razvitie predpriyatiya: ekonomicheskaya sushchnost' i vidovaya klassifikatsiya [Enterprise development: economic essence and class classification]*. Retrieved from: <http://jurnal.org/articles/2014/ekon71.html>
6. Dakus, A.V. & Simchenko, N.O. Ekonomichnyj rozvytok pidpryjemstva: sutnist' ta vyznachennja [Economic development of an enterprise: essence and definition]. *Aktual'ni problemi ekonomiki ta upravlinnja – Actual problems of economics and menegement*. Retrieved from: <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/12350> [in Ukrainian].
7. Beljakova, G.Ja. & Demidova, E.A. (2012). Otsenka tekhniko-organizatsionnogo urovnya razvitiya metallurgicheskogo predpriyatiya [Assessment of the technical and organizational level of development of the metallurgical enterprise]. *Ekonomicheskie nauki - Economic sciences*, 7 (92), 110-114 [in Russian]
8. Lysenko, D.V. (2013). *Kompleksnyj jekonomicheskij analiz hoz'jajstvennoj dejatel'nosti [Complex economic analysis of economic activity]*.- Moscow: INFRA-M [in Russian]
9. Shestakova, E.V. (2014). Metodicheskie osnovy stadii razvitiya predpriyatiya kak samoorganizuyushcheisya sistemy [Methodical bases of the stage of development of the enterprise as a self-organizing system]. *Vestnik OGU - Vestnik of OSU*, 4(135), 198 – 206 [in Russian]
10. Samuljak, V.Iu. & Feshhur, R.V. (2008). *Ocinjuvannja rivnja rozvytku pidpryjemstv [Assessment of enterprise development level]*. - Lviv: Nacional'nij universitet «L'viv's'ka politehnika». Retrieved from: <http://vlp.com.ua/node/2875> [in Ukrainian].
11. Lagodijenko, V.V. & Orel, V.M. *Rozvytok innovacijnoi' dijal'nosti pidpryjemstv m'jasopererobnoi' galuzi [Development of innovative activity of enterprises of the meat processing industry]* Retrieved from: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/93222/55-Lagodienko.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
12. Magdenko, S.O. (2017). Suchasnyj stan ta tendencii' stijkogo rozvytku harchovoi' promyslovosti na prykladi m'jasopererobnoi' galuzi [The current state and trends of sustainable development of the food industry on the example of the meat processing industry]. *Ekonomika harchovoi' promyslovosti - Food Industry Economics*, 2/2017 (9), 33-38 [in Ukrainian].
13. Oshhepkov, O.P. & Magdenko, S.O. (2017). Ocinka dynamiky rozvytku pidpryjemstv m'jasopererobnoi' galuzi Ukrai'ny [Assessment of the dynamics of development of enterprises of the meat processing industry of Ukraine]. Proceedings from XVII Vseukraïns'koï naukovo-praktychnoi konferencii «Statistichna ocinka social'no-ekonomichnogo rozvitku: zbirnyk tekstiv dopovidei» - The XVII All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Statistical assessment of socio-economic development». (pp.119-121). Hmel'nyč'kyj: Hmel'nic'kij universitet upravlinnja ta prava [in Ukrainian].
14. Ofitsiyni sait Nacionalnoi komisii z cinnyh paperiv ta fondovogo rynku [The official website of the National Commission on Securities and Stock Market]. smida.gov.ua. Retrieved from: <http://smida.gov.ua/db/participant/22722461> [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

Mazur V.

TIER STRATEGY – AN EFFECTIVE MARKETING INSTRUMENT IN HOTEL INDUSTRY

The article deals with the development of principles concerning new market segments, the importance of this process within modern market relations and the usage of tier strategy. Under these conditions, the forming of an adequate perception of competitive threats and advantages caused by a strong competitive struggle, unstable demand, and change of demands to the quality, quantity and types of services is an important issue.

Market segmentation of hotel services has been investigated as the base of determination of the goals which will be the objects of further marketing investigations. The assessment of segmentation criterion has been made in the next way: segment capacity, segment essentiality, segment availability, segment profitability in the light of overall performance and protection of a segment from competition.

The role of geographical criteria of market segmentation of hotel services and the meaning of a structure of commercial activity of a region has been examined. The dynamics of the regional development regards to “undeveloped” hotel market in a stable region or in that one which is reduced.

Demographic segmentation is a market allocation into groups; it is often called variables which describe the situation with market segmentation. This criterion is widely used in tourism because of its unambiguity and easy performance of statistic processing.

Recently, essential social and demographic changes have been made and these changes influence the style of entertainment and forms of rest. They create new segments of hotel market causing changes according to requirements in existing segments.

The author has investigated psychological segmentation criteria which are the base for goal setting which will change into objects of marketing investigations in future.

The choice of a market niche on the modern stage of market relations is one of important aspects in marketing of hotel industry.

Key words: *segmentation, criteria, market relations, segmentation methods, competitive advantages, characteristics, ways, region, changes, stages, analysis.*

Problem statement. The choice of the market for a competition should be one of strategic decisions made by a company. This choice is defined by the market allocation containing consumers with similar needs and behavior or motivation characteristics, and they create favorable marketing opportunities for a hotel enterprise.

The actuality of the research is in the following: constant control and analysis of external environment are of considerable importance for hotel business at the current state of the market and during continuous change of market situation. The process of market segmentation plays an important role for any hotel. Using own developments and observance, hotel industry can get a big competitive advantage before its competitors and it will give the opportunity to enter a new market segment. This theme is very important at modern state of market relations. The use of market segmentation methods allows defining the target market, developing strategy of positioning and on this base defining the complex of marketing for a hotel enterprise; achieve maximum efficiency of promotion strategy;

minimize efforts concerning sales of production and find a competitive niche for an enterprise.

Research objective is the investigation of market segmentation of hotel services on the base of geographical, social and demographical, psychological criteria and the analysis of the strategy and meaning of market niche in modern market surrounding.

Review of recent investigations and papers. The problems of investigation of market segmentation were investigated by the following scholars: A. Volova, O. Zozulyova, Z. Tymoshenko, Kh. Rohlyeva, N. Kudly and others. O. Feofanova and L. Ahafonova paid more attention to the detailed investigation of market niche [1, 2, 3, 5, 6, 7].

It should be noted that it is defined not only by the development of the corresponding market but a successful search of vacant or not fully occupied place that is market niche. This is the innovation meaning of the given investigation.

Under such conditions, the forming of an adequate perception of competitive threats and advantages caused by a strong competitive struggle, unstable demand, and change of requirements to the quality, quantity and types of services is very important. It is necessary to study and analyze

consumers' behavior and build an effective strategy of further development of business.

Study background. Market segmentation of hotel services is an important element during the choice of marketing strategy. Hotels work in difficult market conditions, that is why it is necessary to pay attention to such questions as to whom and how provide services, care about its image, provided services, advantages and public tastes. Some types (market segments) are chosen from the common quantity using segmentation.

Market segmentation is the process of market allocation into different consumers groups, to each of them different services or marketing-mix can be

required. Market segment of hotel services is a special part of the market, a group of consumers which have some common characteristics. Segmentation is a base for goals setting that in future will be objects of marketing investigations.

A scholar A. Volov suggests that market segmentation of hotel services allows:

- choose the most prospective target market segment;
- fully satisfy consumers' needs;
- set real goals;
- choose optimal marketing strategy;
- increase a hotel compatibility;
- optimize marketing expenditures [2: 22].

Table 1

Advantages of market segmentation for an enterprise*

Segmentation components	Advantages
Analysis of consumers	An enterprise better understands its clients
Analysis of opponents	Concentration on one not big part of the whole market gives the possibility to understand better the action of competitors and gives the possibility to struggle with them
Productive distribution of resources	Limited resources of an enterprise should be concentrated on some consumers than scatter them in order to take a wide masses
Strategic planning of marketing	Planning becomes easier during understanding its better clients

** it is made by the author on the base of [4:81]*

Criterion of segmentation is the way of assessment of the foundation of one or another market segment for a given hotel.

There are the following criteria of segmentation: segment capacity, segment essentiality, segment availability, segment profitability, effective performance, protection of a segment from competition.

N. Kudla differentiates market segmentation according to different characteristics. According to consolidated indications three variants of market segmentation of hotel services are possible:

- 1) according to consumers' groups;
- 2) according to parameters of production;
- 3) according to the main competitors [4:101].

The most universal is the first one from three stated above that is segmentation according to consumers' groups.

There is a range of ways of division of consumers into segments. At first, all population is taken into account and then after observation, the analysis of some people's behavior is made and received characteristics are systematized.

Z. Tymoshenko emphasizes market segmentation of hotel services according the following features:

- geographic;
- demographic;
- psychographic;
- behavioral.

Each of these features has its peculiarities which should be taken into consideration during analysis of the market [6:112].

That is why there are a lot of ways of segmentation of hotel market but not all of them are effective. For example, consumers of a hotel accommodation can be divided into dark-haired and fair-haired people but the color of hair does not influence the demand in an accommodation. Therefore, if such consumers offer accommodation every month paying the same price for the same quality then segmentation of this hotel market does not give the essential profit.

Geographical segmentation is a market allocation into different geographical units: countries, states, regions, districts, cities etc.

O. Feofanova states that segmentation according to geographical principle suggests hotel market allocation into different geographical units: countries, regions and cities. A hotel can act in one or some regions taking into consideration needs and peculiarities determined by geography [7:105].

District location can differentiate in profit, culture, social values and other consumers' needs. For example, one district can be more conservative than other. Population size and density shows if there are enough people in region to support the promotion and sale of hotel product and improve marketing activity.

Regional transport net is a combination of mass public transport or highway. A region with public transport net has another needs than a region with well developed transport system and automobiles [8].

Climate is one of the most important criteria of segmentation of hotel market, for example, for hotels specialized in sea rest.

The structure of commercial activity in the region includes orientation on tourists, employees and public officers, and other persons living in the region. Hotels and camping sites, public catering, fast food restaurants attract tourists; quite comfortable rest attract city citizens. There are shopping areas and outlying business districts in big cities. Each shopping centre has its separate image and combination of different hotels [7:52].

Mass media accessibility changes in regions and essentially shows a hotel's availability to make segmentation. For example, one city has its own TV station but the other one does not have it. It complicates for a tourist agent to find consumers in near district. Many national publications, especially newspapers and magazines have regional publications or supplementary sheets to make advertisements for hotels.

The dynamics of the regional development can characterize by stability, fall or hotel increase, it faces "undeveloped" hotel market in a region or congested hotel market in a stable region or in such one that decrease.

Legal limitations change according to city or region. A hotel can decide not to enter the market where its activity is limited. However, if it decides to act there it should follow legal rules [6:206].

Demographic segmentation is a market allocation into consumers' groups on the base of demographic features: age, sex, family structure, family life, the level of income, type of knowledge, education, religion, race and nationality [5:23].

Demographic criteria are sometimes called variables, which describe market segmentation. This criterion is widely used in tourism taking into consideration unambiguity and facility of static processing.

Market allocation can be made using different forms of descriptive variables. Thus, segmentation which uses demographic changes such as: age, sex, number of children, life cycle of a family, occupation, religion, race, nationality etc. is considered the most popular one (Table 2).

Demographic criteria are often used taking into account the information availability from different sources, clear characteristics and easy belonging of them to different elements of marketing strategy. Therefore, separate enterprises "stress on" consumers of some age and the stage of family life. Holding company "Twenty's" and "Club 18-30" provides its services according to this principle [4:35]. They developed projects for poor young single people. Specialization for the rest of parents and their children or rest for retired people which make a considerable segment of tourist market in rich countries is very popular.

Therefore, age, the level of income and stage of family development have the most important meaning to make decision for choosing trip and type of rest. Afterwards, it plays a considerable role for building a strategy and management of marketing in hotel industry [7:90].

Table 2

Demographic criteria of hotel market allocation*

Reason (variable)	The meaning of variable
Age	Up to 4 years, 4—7 years, 8—12 years, 13—19 years, 20—33 years, 34—49 years, 50—64 years, 65 years and past retiring age
Sex	Men, women
Household composition	1—2 persons, 3—4 persons, 5 persons and more
Family life cycle	Youth — single; youth — married without children; youth — married with small children; married — not young having no children; not young — single etc.
Occupation	Workers, clerks, entrepreneurs, scholars, students, unemployed, housewives and others
Nationality	Germans, French, Japanese, Italians, Poles, Ukrainians, Georgians, Tatars, Jews and others
Religion	Catholicism, Orthodoxy etc.
Race	Asian, European etc.

**developed by the author on the base of [5:100]*

Age is used very often because age brings change of interests, activity and financial state. It is true that young people need other things than adult ones and it allows dissociating from their parents and ancestors. Sex is a popular variable of segmentation, it slightly influences the use of hotel product and it

defines the design. Education can be the main reason during segmentation of many hotel segments [8].

Segmentation in demographic characteristics is very popular because it defines real differences in favor between groups of consumers. Demographic segments are better because on their base

advertisements can be made. However, in many countries, demographic indices show only general idea about benefit or advertisement.

Recently, in developed industrial regions, there were essential social and demographic changes namely: decrease of birth rate, increase of life span, increase of women employment, late marriage, increase of number of divorces and increase of number of broken family. These changes influence the style of entertainment and forms of rest. They create new segments of hotel market causing changes of requirements in existing segments [3:38].

Predicted availability of social and demographic segmentation in developed industrial countries has a tendency to decrease because of standardization of consumer's style which increases for different public classes. Therefore, to explain and predict consumer's behavior, social and demographic segmentation should be completed by other methods of segmentation.

Differentiation of incomes divides consumers into groups with low, medium and high profits. Each category has different resources to buy hotel products. Hotel price defines its orientation.

Family status and family composition may build a base of segmentation. Some hotels orient their production either on single or married people. Segmentation orienting on family composition produces different form of service (design) of hotel products [5:68].

There is a model of life cycle of family which helps to describe a purchase behavior. The following stages form the base of this model.

1. The stage of bachelor. A person does not have big income but costs for life are not high that is he/she has a high discretionary income. A typical hotel product includes: rest, entertainment and transport.

2. Engaged couple. Their income as a rule is high because both of them work. Expenditures are made for trip tickets and hotel products for entertainment. They together make their decisions.

3. Full nest of the first type. At this stage, a couple gives birth to their children, that is why their income is not high but debts are big. Consumption is based on children's hotel products. Solutions are derived from children's needs [1:129].

4. Full nest of the second type. Children attend school or they can be at home alone that is why mother can work. Family income increase but expenditures on for children's needs increase: rest, entertainment, trips etc. children have an essential influence on parents' decision.

5. Empty nest. Children grew up and left parents' house. Income is the highest and expenditures are relatively low; costs for high-class apartments and

trips abroad increase. Solutions are made according to arranged order.

6. A family where one of couple is alive. One of family partner is left without a husband or wife. Income decreases sharply and although costs for a rest decrease to minimum but costs for hotel products, health support, social clubs and medical hotel products increase. Sometimes, making decisions, children's opinion is taken into consideration but in general, a purchase choice is made individually [6:155].

A hotel should update the information about demographic changes of potential clients in spite of the use of common statistic sources.

Therefore, an interview can be one of opportunities of information collection which is done during selling different services. It will contain information about age and ways of spending free time by family members. The analysis of families which choose the trips allows identify demographic characteristics which can be future hotel's clients [4:222].

Segmentation is the base for goal setting which will be objects in future marketing investigations. Kh. Rohlyev defines psychographical segmentation that is the way of allocation of hotel market into consumers' groups taking into consideration their public class, the way of life and person's characteristics [5:355].

Psychographic method can belong to the segmentation which is called "aposteriori", when a target segment is not known but it is chosen on the base of results got after many statistic methods done by different reasons, clusters and other types of statistic analyses.

In contrast to demographic analysis, nonstandard categories were used for different types of tourists that it needs the development of different subjective starting variables using observation and inquiry.

In particular, there are groups of consumers taking into account their mobility. Mobility characterizes how often a consumer changes the place of stay. Mobile consumers take into consideration common national trade marks, hotels and impersonal information. Not mobile consumers base themselves upon their knowledge about differences between separate tourist agents and their own information [1:154].

Consumers of a group are formed depending on person's orientation on a principle, status or action:

– consumers which are oriented on the principle during the choice of definite hotel products base themselves upon their own opinion;

– consumers which are oriented on the status, it is important for them the opinion and acceptance of other people;

– consumers which are oriented on the action are ruled by their wish of social and physical activity, variety and feeling of the risk.

Besides the direction, consumers are distinguished by availability and (level) of resources.

Resources are psychological, physical, social and economic reasons which influence the choice and taking a decision about the purchase of each consumer. These reasons are the next: education, income, self-confidence, mental abilities and purchase activity. Hotel market can be allocated according the stated above reasons into those who realize and do; those who achieve success and risks; those who are sure, try, experts and those who oppose [2:65].

Those who realize are successful people with good taste, active, they are not afraid of responsibility and are interested in their own personal development. Their own image is very important for them but not as a proof or certificate of their position and power but as the expression of their own taste and the independence of the character. It is leaders in business and officials. They have a wide range of interest and they care about social problems and take changes easily. Their purchases show their fine taste and they chose expensive hotel products of high quality for some group of consumers.

Those who do/make are people of mature age who are wealthy and satisfied with their life, they like to spend their time in thinking and contemplation. Mostly, they are well educated people, they may be pensioners. They watch events happening in the country and in the world and they use the opportunity to widen their outlook. They are satisfied with their career and family, and they spend their time at home or in comfortable resorts, their tastes are conservative. They appreciate safety, functionality and value in hotel product [2:67].

Those people who achieve success are those ones who like career and work for them is very important. They share the most people's opinion and prefer the stability rather than risk. Work gives them a feeling of "necessity", financial support and prestige. They are concentrated on a family, career and church. They are conservatives in politics. Image is very important for them. They chose a prestigious hotel product which reminds their colleagues about the success of the user.

Those people who risk are young ones, full of enthusiasm and impulsive. They search diversity and impressions, they are in the process of forming values and models of behavior; they can be impressed by new opportunities and quickly change their mind. In this period of age, they "risk", they are not interested in politics and do not have stable points of view. They spend a big part of their income on active rest, visiting restaurants and cinemas.

Those people who are convinced are conservatives, like traditions and they are undistinguished. They have distinct, concrete, firm convictions based on traditions and main values: a family, church, society and nation. They spend their time at home with their family; in religious or philanthropic organizations. They prefer famous hotel products and trade marks [7:65].

Those people who try – they are not confident in themselves, they have feeling of insecurity, they search approval from other people and their opportunities are limited. Money for them is success because they do not have it in sufficient amount. They often feel that life is not fair to them. They prefer stylish hotel products which bought by rich people.

Practitioners are people who are self-sufficient, traditional and oriented on a family; they have conservative political opinion. They travel only for practical purposes (fishing, football match etc).

Those who oppose are persons of ripe years with limited opportunities, they care about their health and they are often passive. They are careful consumers which prefer their favorite trade marks [2:69].

There is segmentation on psychographic types of consumers according to their life style.

Innovators are those persons who have progressive opinion, modern thinking, a high consumer and purchase activity, they want to buy and they can buy new hotel products and they do it earlier than others.

Successful persons are those people who are close to "innovators" but they are cleverer and they are serious in financial questions. "Successful persons" are "innovators" who became adult and they are satisfied with their position, achieved success and enough high level of life.

Optimists are energetic people; they are communicative and want other people think that they are merry and successful people [5:105].

Reasonable persons are those ones who want to make sense of it all; they think before taking decisions; they are careful in financial questions; they like to be economical than waste their money; they want to be sure that a bought hotel product is worth of its money; they like to buy cheaper and Ukrainian hotel products and they are loyal to the chosen trade mark.

Those who prefer brand qualitative products and the quality of the product is preferable for them; they know that famous hotel products are distinguished by their quality and their price is higher; they are ready to pay more but buy hotel product of a famous hotel [8].

Western person is that one who orient on western way of life, prestigious resorts, currency shops,

foreign hotel resources, brand hotel products and western music.

Young people are active, communicative persons who are interested in everything new and unusual.

Fatal persons are those ones who have passive attitude to their position, fate and do not like critical attitude to them; they react negatively on changes, they are conservative and feel increased anxiety.

Man's attitude reflect men who have patriarchal points of view; they have traditionally "man's" interests (loyal to alcohol, they are interested in techniques and rally an opinion about the position of a man in society).

Those people who are outsiders because they do not fit in with market conditions; they do not like something new because do not see the opportunity to improve their position in future; they are passive; they live a low level of life; they orient on cheap hotel products and buy only the most necessary things [3:38].

Segmentation according to the type of behavior — classification of consumers according to their purpose of trip, mobility and attitude to the rest. Consumers are traditionally distinguished according to two types of behavior:

- conservative people are those who do not like any changes, they like their habits and likings. They can belong to different types of population – from the high one up to the low; they are not artistically imaginative and do not have esthetic perception. They compose 11-15% from the whole society;

- innovators — people who like a risk and experiment; they are consumers with high salary, they compose not more than 3% of potential consumers at hotel market [8].

Favor to trade mark can have three forms: absent, specific and full. If there is an absent favor than a consumer does not prefer anything, he likes discounts, he often changes trade marks and he is ready to try new hotel products. if there is a specific favor than a consumer can prefer some trade marks; he likes discounts, he rarely changes them and usually does not like to try new ones. If there is a full favor than a consumer likes one trade mark and discounts do not catch his attention and he never buys another trade marks and does not use new ones [6:106].

After market segmentation, a target market is chosen. Target market is the most favorable group of market segments (or one segment) for an enterprise. A. Volov suggests that a commercial success is defined not only by development of the corresponding market but a successful search of free or not fully occupied place (market niche) [2:55].

Market niche is limited according to its scope with clearly defined quantity of consumers, which the sphere of activity allows revealing advantages

before the competitors. An enterprise needs a niche for its own "field" of activity at the market, getting its own "market home and address". As a rule, market niche is located on the on the verge of different market segments. The volume of a niche is always less than the volume of a target market segment. Work in a segment predicts the availability of competitors. There are no competitors in a market niche because the production of a good is made as a rule in monopoly [4:95].

The meaning of a market niche within modern development of market relations plays a considerable role and has a big influence on the development of effective strategy of the activity of hotel enterprise.

Market niche can be vertical and horizontal. Marketing orientation is on vertical niche and it is directed on satisfaction of needs of different groups of consumers concerning the given product or a group of similar products.

Marketing orientation is on the search of horizontal niche and it predicts maximal satisfaction in demand of a specific consumer on the base of widening product assortment [5:300].

Successful invention of market niche does not mean its development forever. Sooner or later there will be competitors which will try to "enter" this niche. Therefore, it is necessary to search a new niche and monitor competitors' actions in the developed niche [9]. International practice of business development at the market of consumer goods and services shows that tier strategy of the market is used mainly by enterprises which supply the market by different products. Orientation strategy on the given segment (segments) of the market can support the increase of income if the product meets requirements and wishes of the clients of the chosen segment.

There are the following disturbing factors which can be during realization of the given strategy:

- thereafter, the difference in characteristics of the product for a target segment and the whole market becomes not insignificant;
- price decrease on similar products proposed by enterprises which use the strategy of low price;
- broader supply of goods and services by other enterprises which use product differentiation;
- competitors can analyze their activity in niche of the given segment [6:146].

Choosing one or another approach to making segmentation the following criteria are taking into consideration: importance of a segment for an enterprise, quantitative indicators of market niche [9].

Thus, commercial success is defined by not only invention of the corresponding market but a successful search a free or not fully occupied place

(market niche). The choice of its market niche at modern stage of the development of market relations is one of the most important aspects in marketing of hotel industry.

As regards to the meaning of market niche in comparison with tier investigated above we suggest that there are two interconnected components of marketing of hotel industry that as a whole give a high result and efficiency of activity.

Conclusions and prospects for further investigations. As discussed, we can make the following conclusions about the necessity of market segmentation which is caused by differences in needs and advantages of consumers. The definition of these advantages and consumer classification with the similar needs is an inseparable part of the development of corporate and marketing strategies. Market strategy allows concentrating efforts on those consumer segments where their competitive advantage will be the most effective. It should be noted that benefits from segmentation should meet the costs used on its performance.

Peculiarities of different groups of consumers and their attitude to concrete hotel products should

be taken into account during management of procedures of market segmentation of hotel services for a successful hotel functioning at the market of management. Ability to distinguish, find and satisfy market needs increases the efficiency of management of hotel products and supports additional income from sales.

Market segmentation is a strong means to win recognition at hotel market, increase of a company compatibility and consumers' understanding. Therefore, on the one hand, segmentation is a way to find parts of the market on which marketing of concrete tourist and hotel enterprise is orient, and on the other hand, it is a management approach to the process of taking market decisions and the base of optimal combinations of elements of marketing complex.

However, a commercial success is defined not only by the invention of the corresponding market but a successful search at the market a free or not fully occupied place (market niche). The choice of its own market niche at modern stage of the development of market relations is one of important aspects of marketing of hotel industry.

REFERENCES

1. Ahafonova L.H., Ahafonova O.Ye. (2010) Turyzm, hotel'nyy ta restorannyy biznes: Tsinoutvorenniya, konkurenciya, derzhavne rehulyuvannya. Navch. Posibnyk [Tourism, Hotel and Restaurant Business: Price Setting, Competition, Public Regulation]. — K.: Znannya Ukrainy [in Ukrainian].
2. Volov A. B. (2008) Segmentirovanie rynka gostinichnyh uslug. Novosti industrii gostepreimstvstva [Market Segmentation of Hotel Services]. — #120 [in Russian].
3. Zozul'ov O.V. (2011) Segmentatsiya rynku yak osnova marketynhovoyi stratehii i pidpryyemstva. // Marketynh v Ukraini [Market Segmentation as the Base of Marketing Strategy and Enterprise]. — # 4 (6) (spetsvypusk) [in Ukrainian].
4. Kudla N. Ye. (2011) Marketynh turystychnykh posluh : navch. posib. [Marketing of Tourist Services]. — K. : Znannya [in Ukrainian].
5. Rohlyev Kh.Y. (2011) Osnovy hotel'noho menedzhmentu Navchal'nyy posibnyk [The Principles of Hotel Management]. — K.: Kondor [in Ukrainian].
6. Tymoshenko Z. I. (2007) Marketynh hotel'no-restorannoho biznesu: Navch. posib. [Marketing of Hotel and Restaurant Business]. — K.: Vyd-vo Yevrop. un-tu [in Ukrainian].
7. Feofanova O. (2016) Problemy formirovaniya konkurentnyh preimushchestv v gostinichnom biznese [Problems of Forming of Competitive Advantages in Hotel Industry]. — Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu. Nauky: ekonomika, politolohiya, istoriya. — #1 (233) [in Russian].
8. The Value of Market Segmentation of Hotel and Restaurant Industry, available at: <https://studfiles.net/preview/5283295/page:2/>
Market Niche and Commodity Positioning, available at: <http://marketing-helping.com/konspekti-lekcz/21-konspekt-lekczj-qosnovi-marketinguq/392-rinkova-nsha--poziczonuvannya-tovaru.html>

Одержано 15.02.2018 р.

Павликівська О. І., Кіляр О. Р.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНО ВІДПОВІДАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуто інформаційне забезпечення управління соціально відповідальною діяльністю підприємств. Охарактеризовано інформаційні потреби зацікавлених сторін щодо соціально відповідальної діяльності. Визначено особливості формування соціального звіту з метою підвищення якості системи управління підприємством. Сформовано технологічні етапи процесу формування інформації за соціально відповідальною діяльністю підприємств. Запропоновано напрями подальших досліджень.

Ключові слова: користувачі інформації, соціально відповідальна діяльність, соціальна звітність.

Постановка проблеми. Широке розповсюдження ідей сталого розвитку підприємства потребує розгляду принципів соціально відповідальної діяльності, що зумовлює формування й використання не лише стандартної фінансової звітності, а й соціальної. Саме остання, включаючи відомості про громадську діяльність підприємства, сполучає взаємодію підприємства й держави. Вивчення необхідності та важливості формування соціальної звітності виявилось великою проблемою для підприємств, оскільки, перевірити вплив такої звітності на його діяльність складно.

Однак цілком зрозумілим є причинно-наслідковий зв'язок подання звітності з СВД та ростом привабливості підприємства для споживачів, ростом його відкритості та, як наслідок, ростом рентабельності. Представляючи таку звітність, можна продемонструвати, як задекларована мета, цілі підприємства реалізуються за допомогою СВД. Її основна перевага – доступність для всіх зацікавлених сторін. Безперечно, що соціальна звітність спроможна покращити імідж, ділову репутацію й впізнаваність бренду підприємства для всіх стейкхолдерів.

Для об'єктування СВД як предмета дослідження в бухгалтерському обліку потрібно дослідити теоретичне підґрунтя, яке лежить в основі даної концепції. Проте на основі з них необхідно звернути прискіпливу увагу, зокрема теорія максимізації багатства акціонерів – з довгий час домінувала в працях вітчизняних й

зарубіжних вчених з економіки, фінансів та бухгалтерського обліку.

Соціально відповідальна діяльність підприємств викликає інтерес, оскільки передбачає, що вони мотивовані, щоб приймати рішення стосовно соціальних питань, а рішення щодо максимізації прибутку акціонерів віднести на другий план. Використовуючи теорію стейкхолдерів, підприємства намагаються збалансувати інтереси акціонерів з іншими зацікавленими сторонами. Виникає протиріччя, яке породжує інформаційний хаос в системі бухгалтерського обліку й вимагає ґрунтовних досліджень зазначених проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як зазначалось вище, в останні роки виконана велика кількість досліджень стосовно проблем управління соціально відповідальною діяльністю загалом та її відображення у звітності підприємства, зокрема: Р. Боуен, М. Фрідман, М.Шварц і ін.

Низка теоретичних та практичних аспектів проблеми формування й використання показників соціальної звітності міститься в працях М.А. Вахрушиної, І.М. Рикової, Т.В. Захарової, І. Жиглей.

Разом з тим, використання на практиці зарубіжного досвіду пов'язане з проблемами ідентифікації та адаптації до національного законодавства, забезпеченням довіри до звітності щодо соціальної відповідальності підприємства, відсутність методичних підходів для її формування обумовлює актуальність дослідження соціальної звітності, зокрема її змісту, принципів і методики складання в підприємствах.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є визначення проблем та перспектив формування звітності щодо соціальної відповідальності підприємства як елемента

© Павликівська Ольга Іванівна, к.е.н., доцент, Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя, м. Тернопіль

Кіляр Олександра Романівна, к.е.н., доцент, Тернопільський національний технічний університет ім. І. Пулюя, м. Тернопіль, тел.: 0682254518, email:kilaroleksandra@gmail.com

інформаційної системи підприємства в процесі прийняття управлінських рішень.

Опис основного матеріалу дослідження. В першу чергу слід зазначити, що між соціально відповідальною діяльністю та обліком існує тісний зв'язок через те, що бухгалтер несе загальну відповідальність за достовірність, оцінку та розкриття інформації, включаючи інформацію, пов'язану із соціальними проблемами. Крім того, оскільки даний вид діяльності базується на саморегулюванні (відсутня формалізація через недостатність нормативної бази), відображення показників соціальної діяльності у звітності залежить від суб'єктивної думки бухгалтера і, відповідно, останній несе за цей процес відповідальність. Отже, бухгалтерський облік відіграє одну із найважливіших ролей в системі управління соціально відповідальною діяльністю.

На етапі появи звітності з питань СВД, розкриття інформації про соціальну та екологічну діяльність здійснювалось переважно через формування та відображення цих даних в корпоративних (фінансових) звітах. Проте в останні роки розкриття зазначеної інформації подається у вигляді окремих звітів, які стають все складнішими, через розширення питань, які в них розкривають інформаційні потреби всіх зацікавлених сторін.

За даними спеціалізованого скопусу *Corporateregister.com*, в період з 1991 по 2016 роки було опубліковано майже 16 000 нефінансових звітів, підготовлених майже 95 000 організацій по всьому світу. Даний реєстр лише підтверджує процес невинного росту обсягу та складності автономних соціальних звітів.

Дана ситуація призвела до спроби об'єднання фінансових, екологічних та соціальних питань в одному інтегрованому звіті. Саме інтегрована звітність тісно пов'язана із СВД підприємства й набирає дедалі більшої популярності як серед теоретиків, так й на практиці.

Слід зазначити, що серед сучасних дослідників немає єдності стосовно сутності соціальної звітності. На думку М.А. Вашрушиної, соціальний звіт це «сукупність звітів компанії, які включають інформацію про результати як економічної, так й соціальної та екологічної діяльності. Соціальна звітність є засобом публічного інформування всіх зацікавлених користувачів – акціонерів, працівників, партнерів, клієнтів, суспільства – про те, якими способами і темпами компанія реалізує свої стратегічні плани...» [4].

І.М. Рикова робить акцент на практичному застосуванні досліджуваного виду звітності, при цьому зазначаючи, що «...корпоративна

соціальна звітність – це звітність сталого розвитку, яка потенційно здатна надати інформацію, важливу для аналізу діяльності, відсутню в фінансових звітах: про ринки продукції, праці, капіталу, регулюючих органах, конкурентні переваги в зниженні витрат» [7].

Проф. С.О. Левицька стверджує: «Серед завдань, спрямованих на посилення соціальної відповідальності бізнесу в Україні: розробка системи кількісних та якісних показників оцінки соціальної відповідальності з урахуванням економіко-екологічної збалансованості підприємницької діяльності; запровадження механізму подання соціальної звітності (у комплексі з показниками існуючих форм звітності або у формі створеної інтегрованої звітності за показниками виконання соціальних гарантій для членів трудового колективу). Зазначене дозволить налагодити контроль з боку держави, власників, трудового колективу за дотриманням державної політики соціальної підтримки працівників, завчасно акумулювати суб'єктам кошти для таких виплат» [6].

На думку О. Герасименко: «Вітчизняна практика соціального обліку та не фінансової звітності хоч і базується на міжнародних стандартах, проте значно поступається іноземним компаніям за якістю звітів. Така обставина пояснюється не розробленістю національних системних підходів обліку та контролю за результатами соціально відповідальної діяльності» [5].

Таким чином, в спеціальній літературі розглядаються стосовно даного виду звітності такі категорії, як «нефінансова звітність», «соціально відповідальна звітність», «соціальна звітність», «соціальна і екологічна звітність», «корпоративна соціальна звітність».

На нашу думку, інтегрований звіт – це інформація про те, як стратегія підприємства, система його управління, результати діяльності й перспективи в контексті зовнішнього середовища спричиняють створення додаткової вартості в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі.

Розвиток інтегрованої звітності зумовив виникнення проблеми гармонізації бухгалтерського обліку як в національному, так й у міжнародному масштабі. Під гармонізацією ми розуміємо процес росту порівнюваності звітності за допомогою зниження ступеню варіативності її показників для користувачів.

В зарубіжних країнах основу нормативно-правового забезпечення обліку соціально відповідальної діяльності складає стандарт AA1000. Даний стандарт використовується

міжнародними компаніями для ведення обліку та формування соціальної звітності.

Вивчення основних базових аспектів стандарту AA1000 дозволяє стверджувати, що вони можуть бути основоположними в процесі формування системи обліку соціальної відповідальності.

Сучасна вітчизняна система нормативно-правового забезпечення обліку та звітності включає три рівні:

1. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» (в редакції від 01.01.2018 року;

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку;

3. Інші регламентуючі документи (накази, інструкції, роз'яснення, тощо).

Слід зазначити, що вищезазначені рівні регулювання системи бухгалтерського обліку мало зачіпають соціальні аспекти, надто віддалено регулюють питання соціально відповідальної діяльності підприємства.

На нашу думку, соціальний облік як система відокремлено формує інформацію про соціальну відповідальну діяльність промислових підприємств як для цілей оперативного прийняття управлінських рішень, так і для формування публічної нефінансової (соціальної) звітності для інформування всіх зацікавлених сторін, має право на існування. З огляду на те, що елементи системи соціального обліку присутні на будь-якому промисловому підприємстві в системі організації його бухгалтерського обліку відокремлене формування відомостей про соціальну відповідальну діяльність господарюючого суб'єктом не зажадає істотних змін діючої облікової системи.

Проблеми гармонізації бухгалтерського обліку в тій чи іншій мірі існують та вирішуються в більшості країн, та є задекларованою метою Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ). Скажімо, використання різних стандартів знижує інформативність системи управління, що стримує інвестиції і перешкоджає економічному росту. Відповідно, й використання кількох стандартів соціальної відповідальності може також бути перепорою для соціальної та екологічної ефективності.

На етапі впровадження соціальної звітності є як її прихильники, так й противники. Перші стверджують, що оскільки підприємства дедалі частіше конкурують за капітал соціально відповідальних інвесторів й покращення сприйняття суспільством на території розміщення, то їх соціо-екологічні показники покращуватимуться через дію ринкової

конкуренції. Проте для впливу на соціальні виклики у зацікавлених осіб має бути достовірною інформація з метою прийняття ними соціально відповідальних рішень.

Гармонізація важлива ще й тому, що забезпечує осіб, відповідальних за прийняття рішень, звітністю, яку можна порівнювати й протиставляти. Як результат зростає достовірність та підвищується порівнюваність і надійність облікової інформації.

Значимість даного процесу ще більше зростає через використання звітності на транснаціональному рівні.

Інформаційні потреби користувачів звітності залежать від зацікавлених сторін, що беруть участь в процесі зокрема:

- аналітики (використовують звіти із соціально відповідальної діяльності для ранжування інвестиційних можливостей);
- підприємства (використовують їх як інструмент піару чи залучення клієнтів);
- уряд (має потребу в них для встановлення більш глобальних цілей сталого розвитку);
- спеціальні групи інтересів можуть використовувати їх для моніторингу корпоративних дій.

Та найбільше призначення соціальної звітності підприємств – задоволення конкретних потреб своїх основних зацікавлених сторін.

Як відомо, для того, щоб бути корисною, облікова інформація має бути наділеною наступними якісними характеристиками: зрозумілість, надійність, доречність й співставність.

Стандартом звітності з найбільшими можливостями порівняльності є GRI G4 [2]. Показники, визначені в G4, в основному, кількісні, тому залишають менше місця для інтерпретації або власної творчості, ніж інші стандарти. GRI G4 є найбільш строгим стандартом звітності та нагадує стандарт фінансового обліку з точки зору змісту і глибини. Крім того, стандарт GRI є найбільш широко поширеним і використовуваним стандартом, що важливо для порівняльного міжфірмового аналізу. Різні зацікавлені сторони можуть вважати різну інформацію доречною. Це може відбуватися під впливом мотивації (інвестор проти активіста), місця розташування (місцеве проти глобального) або підприємства (галузь промисловості).

Вивчивши спеціалізовану літератури, ми зрозуміли, що інформація щодо СВД відрізняється від фінансової інформації мінімум за трьома характеристиками:

1) Крім акціонерів, СВД задовольняє потреби значної кількості користувачів. Проте значний обсяг облікових робіт щодо СВД орієнтована на акціонерів.

2) Інформація щодо розкриття СВД, може зачіпати фінансові показники підприємства в майбутніх звітних періодах. Постає питання: чи розуміють користувачі інформації довгострокову природу соціальної відповідальності, особливо, чи є у неї довгострокове інформаційне наповнення, що має відношення до фінансових показників.

3) По-третє, якісний і нефінансовий характер СВД істотно ускладнює оцінку достовірності розкриття інформації, якщо порівнювати з оцінкою достовірності фінансової інформації. Це важливо, оскільки дані, які використовуються для вимірювання результативності щодо СВД, повинні бути якісні, забезпечувати надійність і доречність для прийняття рішень.

На відміну від аудиту фінансової звітності, бухгалтери не є монополістами стосовно надання послуг, пов'язаних з СВД. Як зазначає КPMG, з 250 найбільших міжнародних компаній в світі (G 250), які беруть участь в звітності з СВД, 59% забезпечують впевненість інформації (затверджують звітність) зовнішніми суб'єктами, і дві третини з них наймають велику бухгалтерську фірму, щоб забезпечити впевненість [3, с. 11].

Стосовно зазначеної проблеми, цікавою є методика заповнення звітів викладена в провідному бухгалтерському журналі Великобританії «The British Accounting Review» Карлою Едглі та групою інших авторів. Автори досліджують логіку і цінності, які формують процес заповнення (забезпечення впевненості) щодо звітності з СВД, ґрунтуючись на концепції суттєвості [1, с. 1-18].

Слід зазначити, що у фінансовій звітності істотність є основою концепції, яка визначає важливість того чи іншого елемента для користувачів облікової інформації. Істотність в СВД має подібні характеристики з суттєвістю в фінансовому обліку, але зміщує акцент у бік зацікавлених сторін, підкреслюючи соціальні та екологічні наслідки корпоративних нефінансових показників і важливість залучення зацікавлених сторін. Акцент на надійності звітності також погоджує істотність з бажанням звести до мінімуму ризик судових розглядів.

Ці відмінності в практиці і розумінні відображають різноспрямовані організаційні пріоритети і підкреслюють, в якій мірі істотність є соціально-поведінковим феноменом.

Мета формування соціального звіту полягає у підвищення якості системи управління, збільшення інвестицій в стійкий розвиток, оцінка вкладу підприємства в розвиток суспільства, тощо (рис. 1).

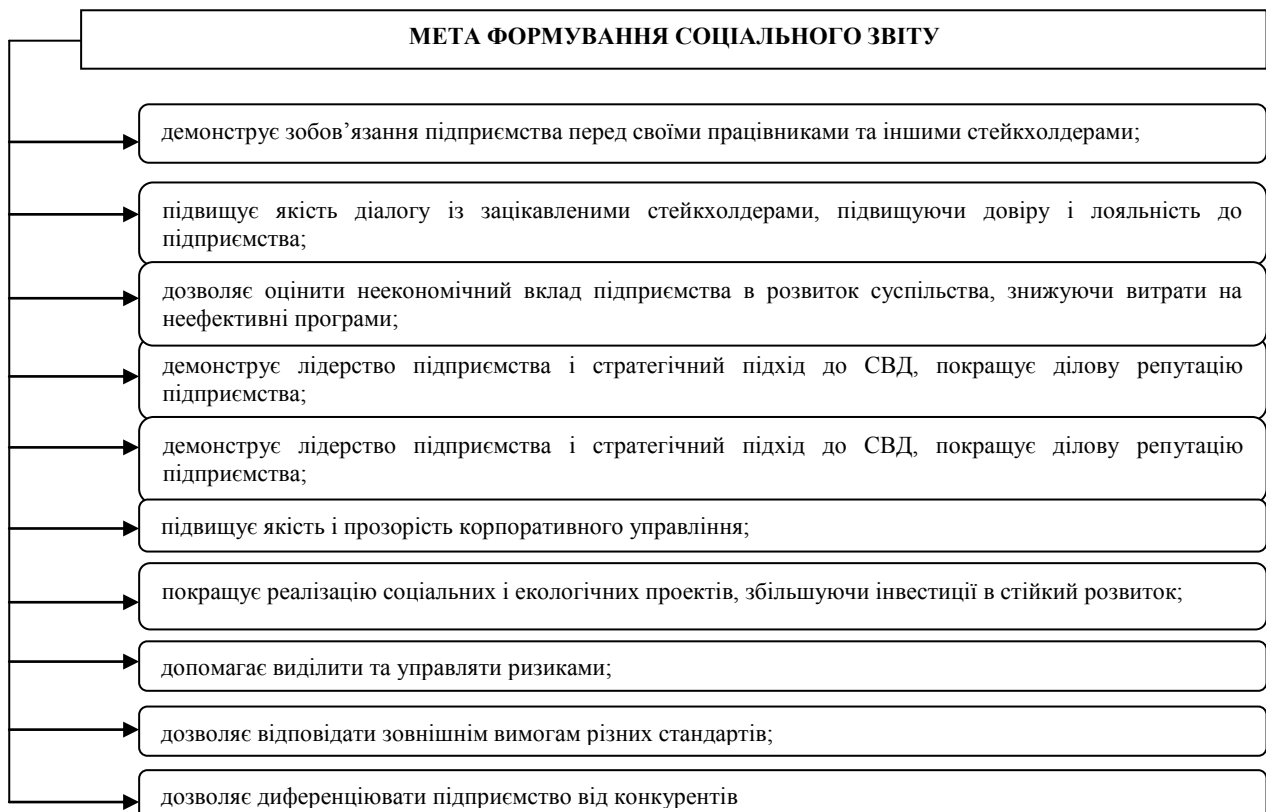

Рис. 1. Мета формування соціального звіту *

*Розроблено авторами

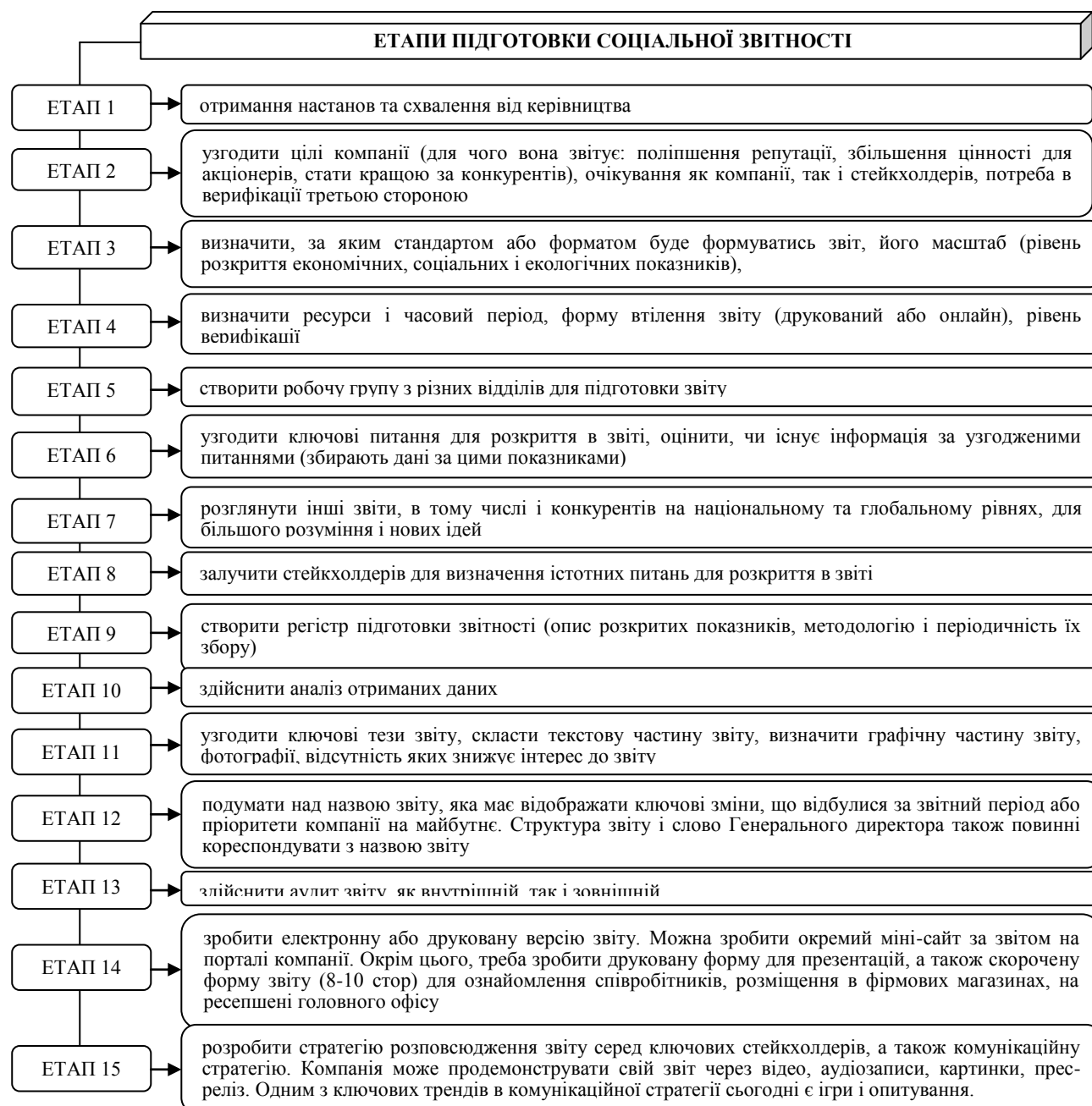

Рис. 2. Технологічні етапи процесу формування соціальної звітності *

**Розроблено авторами*

Як бачимо процес підготовки соціальної звітності включає доволі велику кількість етапів, реалізація яких дозволить сформувати такий соціальний звіт, який максимально реалізує мету його створення. Зазначені етапи спрямовані не лише на технічну сторону – збирання, обробка та

оприлюднення інформації, а й включають роботи, пов'язані з реалізацією стратегічних цілей щодо соціально відповідальної діяльності – показати переваги підприємства, зробити соціальний звіт максимально доступним для ознайомлення.

Характерні ознаки різновидів соціальної звітності*

№ соц. звітн.	Назва	Характеристика
1.	Звіт вільного формату	Формується за сласною структурою. Існує два види таких звітів: буклети (перелік тих чи інших проектів підприємства) та ґрунтовні звіти з власною, розробленою на підприємстві, системою показників.
2.	Комунікація стосовно прогресу з виконання принципів Глобального договору ООН	Готується тільки компаніями-членами Глобального договору один раз на рік. Він повинен містити вступне слово керівника підприємства, в якому обов'язково має фіксуватись підтримка принципів ГД ООН в чотирьох сферах: права людини; трудові відносини; захист оточуючого середовища та боротьба з корупцією.
3.	GRI звіт	Містить чіткі індикатори, які підприємство має розкрити. У відповідності з розкриттям тих чи інших показників підприємство отримує різні рівні застосування – від А (розкриття всіх показників) до С (розкриття по одному показнику в економічній, соціальній та ін. сферах). Якщо підприємство проходить незалежну оцінку, то до букви рівня добавляється значок «+».
4.	Звіт відповідно до стандарту AA 1000	базується на діалозі зі стейкхолдерами і може бути ними верифікований. Верифікація звіту - це підтвердження наданої інформації незалежною стороною
5.	Інтегрований звіт	пояснює, як сталий розвиток втілюється в підприємницькій діяльності підприємства. Такі компанії, як BASF, Philips, United Technologies Corporation, American Electric Power і Rabobank, готують інтегровані звіти. У 2007 році ініціатива принца Уельського "Звітність зі сталого розвитку" представила План інтегрованої звітності, яким користуються для своєї звітності такі компанії, як Aviva, BT і HSBC. Проте сам набір показників для інтегрованої звітності ще розробляється.

*Розроблено авторами

Висновки й перспективи подальших досліджень. Таким чином, соціальна звітність – це звітність підприємства, призначена для зацікавлених користувачів, об'єднує результати його діяльності в трьох напрямках: економічному, екологічному та соціальному. Виділені характеристики інформації щодо СВД, дають можливість стверджувати, що вона повинна бути

якісна, забезпечувати надійність і доречність для прийняття рішень. Перспективи подальших досліджень полягають у вдосконаленні форми соціальної звітності з врахуванням усіх можливих особливостей діяльності підприємств (розміру, форми власності, виду діяльності, галузевих особливостей і т. ін.)

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Edgley C., Jones M.J., Atkins J. The adoption of the materiality concept in social and environmental reporting assurance: A field study approach // The British Accounting Review. 2014. Vol. 47. № 1. P. 1–18.
2. Global Reporting Initiative Руководство по отчетности в области устойчивого развития G4, 2013. URL: <https://www.globalreporting.org/reporting/g4/Pages/default.aspx>.
3. KPMG. Corporate Responsibility Reporting Survey 2016 // <http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/corporateresponsibility/Documents/corporateresponsibilityreporting-survey-2013-exec-summary.pdf>
4. Вахрушина, М.А. Концепция социальной отчетности компаний: цели составления, источники формирования. // Материалы научно-практической конференции кафедры бухгалтерского учета и анализа хозяйственной деятельности. ВЗФЭИ (27 января 2009 г.) «Актуальные проблемы теории и практики бухгалтерского учета и экономического анализа в условиях перехода России на инновационный путь развития» / Под ред. Проф. Вахрушиной М.А., доц. Сидоровой М.И. – М.: Издательство «Спутник+», 2009. – 253 с
5. Герасименко О. Соціальний облік та не фінансова звітність як інструменти реалізації соціальної відповідальності / О.Герасименко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – № 137/2012. – С.39-42, ст. 41
6. Левицька С.О. Соціальний облік: методичний підхід та організаційне забезпечення / С.О. Левицька. – с. 256-262. – 2014. // irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe
7. Рыкова, И.Н., Голубева, Н.А. Исследование эволюции корпоративной социальной отчетности российских предприятий. / И.Н. Рыкова, Н.А. Голубева. // Международный бухгалтерский учет. – 2010. – 9 (141).

REFERENCES

1. Edgley, C., & Jones, M.J. & Atkins, J. (2014). The adoption of the materiality concept in social and environmental reporting assurance: A field study approach. The British Accounting Review, 47, 1–18 [in English].

2. Rukovodstvo po otchetnosti v oblasti ustoychivogo razvitiya [Guidelines for reporting on sustainable development] (2013). Global Reporting Initiative. Retrieved from: <https://www.globalreporting.org/reporting/g4/Pages/default.aspx>. [in Russian].
3. KPMG. Corporate Responsibility Reporting Survey (2016). Retrieved from: <http://www.kpmg.com/Global/en/IssuesAndInsights/ArticlesPublications/corporateresponsibility/Documents/corporate-responsibilityreporting-survey-2013-exec-summary.pdf> [in English].
4. Vakhrushina, M.A. (2009). Kontsepsiya sotsial'noy otchetnosti kompaniy: tseli sostavleniya, istochniki formirovaniya [The concept of social reporting of companies: purpose of compilation, sources of formation]. Proceedings from: Materialy nauchno-prakticheskoy konferentsii kafedry bukhgalterskogo ucheta i analiza khozyaystvennoy deyatel'nosti. VZFEI (27 yanvarya 2009 g.) "Aktual'nyye problemy teorii i praktiki bukhgalterskogo ucheta i ekonomicheskogo analiza v usloviyakh perekhoda Rossii na innovatsionnyy put' razvitiya". – M.: Izdatel'stvo "Sputnik" [in Russian].
5. Herasymenko, O. (2012). Sotsial'nyy oblik ta nefinansova zvitnist' yak instrumenty realizatsiyi sotsial'noyi vidpovidal'nosti [Social accounting and nonfinancial reporting as tools for the implementation of social responsibility]. Visnyk Kyyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University, 137/2012, 39-42 [in Ukrainian].
6. Levyts'ka, S.O. (2014). Sotsial'nyy oblik: metodychnyy pidkhid ta orhanizatsiyne zabezpechennya [Social accounting: methodological approach and organizational support]. irbis-nbuv.gov.ua. Retrieved from: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe [in Ukrainian].
7. Rykova, I.N. & Golubeva, N.A. (2010). Issledovaniye evolyutsii korporativnoy sotsial'noy otchetnosti rossiyskikh predpriyatiy [The study of corporate social reporting evolution of Russian enterprises]. Mezhdunarodnyy bukhgalterskiy uchet – International accounting, 9 (141) [in Russian].

Одержано 15.03.2018 р.

Передало Х.С., Козар Г.А.

СОЦІАЛЬНІ МЕРЕЖІ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

В статті досліджено можливості використання соціальних мереж у формуванні ділової репутації вітчизняних підприємств. Розглянуто сутність поняття «ділова репутація» як в розрізі наукового, так і нормативно-правового бачення, проаналізовано останні тенденції розвитку популярності соціальних мереж в Україні, зокрема Facebook та Instagram, акцентовано увагу на актуальності використання соціальних мереж при формуванні ділової репутації підприємств, наведено рекомендації щодо формування ділової репутації на вітчизняних підприємствах в соціальних мережах.

Ключові слова: репутація, ділова репутація, підприємства, соціальні мережі, Інтернет - мережа, Facebook, Instagram.

Постановка проблеми. Турбота про підтримання ділової репутації – важлива частина роботи будь-якої організації. Вона є одним з ключових інструментів, яким керівництво намагається привабити до себе споживачів, ділових партнерів, місцеву громадськість тощо. Загальновідомим є твердження, що підвищення індексу ділової репутації на 1% дає приріст ринкової вартості компанії на 3% [1]. Але, як відомо, нестабільна економіка і людський фактор дуже часто стоять на шляху до незапямованої репутації. Берегти «ділове ім'я» на хорошому рахунку, особливо у вік відкритої інформації, не так вже й легко – на думку ключових цільових груп про компанію впливає і якість виробленої продукції або пропонованої послуги, і реакція адміністрації компанії на різні види скарг та рекламацій, рівень репутації співробітників серед цільових груп впливу тощо. При чому інформація про усі ці чинники сьогодні швидко надходить до різних зацікавлених осіб, сприяючи або підвищенню рівня ділової репутації, або отриманню зворотного результату. Тому, використанню Інтернет-ресурсів, а особливо соціальним мережам, слід приділяти особливу увагу і активно використовувати в процесах управління, особливо при роботі зі діючими чи потенційними споживачами, діловими партнерами в напрямку формування та підтримання ділової репутації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Згідно з академічним тлумачним словником репутація – «це громадська думка про кого, що-небудь» [2]. У науковій літературі виокремлюють різні види репутації, а саме [3]: політичну; фінансову; особистісну; он-лайн та ділову.

Український юридичний термінологічний словник дає таке визначення ділової репутації – «це сукупність документально підтвердженої інформації про особу, що дає можливість зробити висновок про відповідність її господарської та/або професійної діяльності вимогам законодавства, а для фізичної особи – про належний рівень професійних здібностей та управлінського досвіду, а також відсутність в особи судимості за корисливі злочини і за злочини у сфері господарської діяльності, не знятої або не погашеної в установленому законом порядку» [4].

Законодавчого визначення терміну «ділової репутації юридичної особи» немає. Лист Вищого господарського суду України № 01-8/184 від 28.03.2007р., визначає термін «ділова репутація» юридичної особи як престиж її фірмового (комерційного) найменування, а саме: торговельних марок та інших належних їй нематеріальних активів серед кола споживачів її товару та послуг [5].

Закон України «Про банки та банківську діяльність» [6] дає наступне трактування ділової репутації, а саме: «це відомості, зібрані Національним банком України, про відповідність діяльності юридичної або фізичної особи, у тому числі керівників юридичної особи та власників істотної участі у такій юридичній особі, вимогам закону, діловій практиці та професійній етиці, а також відомості про порядність, професійні та управлінські здібності фізичної особи». Як ми бачимо, в даному законодавчому акті ділова

© **Передало Христина Станіславівна**, к.е.н., доцент кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет «Львівська Політехніка» м. Львів, тел.: 0677756162, email: cristenpe@ukr.net

Козар Ганна Андріївна, студентка кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності, Національний університет «Львівська Політехніка» м. Львів, тел.: 0962735442, email: ankacosmoone@gmail.com

репутація в першу чергу стосується керівництва банку, а вже потім юридичної особи.

Згідно з науковою літературою, зокрема [7] під діловою репутацією підприємства слід розуміти науково обгрунтовану оцінку професійно важливих якостей фірми, відображених у суспільній свідомості, уявленні працівників і покупців товару даного підприємства. Її можна визначити на основі певних показників, які дозволяють оцінити її з боку різних цільових груп. До таких показників належать: наявність державних нагород та різного роду заохочень, відсутність стягнень за діяльність фірми, участь в об'єднаннях, союзах, досвід колективу, його професіоналізм, володіння новими технологіями тощо [7]. Її оцінюють часто експертним методом, аналізуючи відносини компанії з діловими партнерами, етичну поведінку, ефективність управління, якість продукції та репутації керівного апарату [1].

Підсумовуючи вищевказане, можна дійти висновку, що загальний термін «репутація» може стосуватися як особи в її особистому та професійному житті, так і компанії, фірми, асоціації, громадської організації тощо. У той самий час під «діловою репутацією» часто розуміють сукупність інформації для формування судження про фірму, організацію, яка є юридичною, інколи – неюридичною особою, чи фізичну особу в сфері її професійної діяльності. Таким чином, термін «ділова репутація» є вузьким за термін «репутація».

Хоча деякі з науковців прагнуть замінити термін «ділова репутація» на «репутацію» для підприємств, обгрутовуючи це тим, що діловою репутацією може володіти лише особа, яка займає активну діяльність в суспільному чи підприємницькому житті. А будь-яка організація незалежно від форми власності та способу заснування на протязі певного періоду своєї діяльності вже має сформовану репутацію, яка, зрозуміло, є діловою [8].

Особливе вагоме значення у формуванні ділової репутації компанії в даний час має використання сучасних інформаційних технологій. Вони дозволяють підвищити прозорість, інформаційну та інвестиційну відкритість організації, що забезпечує більш широкий доступ клієнтам і партнерам по бізнесу. Останніми роками соціальні мережі почали використовувати і при формуванні іміджу та репутації компанії.

Основними причинами нинішньої привабливості соціальних мереж є :

– будують зв'язки, які можуть впливати на функціонування інформаційного суспільства;

– сприяють налагодженню зв'язків між соціальними групами;

– пришвидшують обмін інформацією між абонентами соціальної мережі;

– налагоджують зворотній зв'язок у соціальних Інтернет-мережах і відтак сприяють більш оперативному реагуванню управлінської сфери на запити громадян;

– створюють умови для прозоріших економічних та політичних процесів;

– здійснюють представництво інтересів не тільки соціальних груп, але й цілих соціальних верств населення: роботодавців, найманих працівників, споживачів тощо перед органами влади та місцевого самоврядування.

Використання соціальних мереж несе за собою і ризики, а саме [9] :

1) посилення конкуренції, що може привести до втрати абонентів мережі;

2) полегшення доступу до хороших ідей із сторони конкурентів;

3) повне або часткове неприйняття електронної мережі більшістю людей середнього та старшого віку (в найближчому майбутньому проникнення мережі в суспільство стане максимальним і можна очікувати, що ступінь довіри зросте).

Формування цілей статті. Мета статті: дослідження можливостей та розроблення рекомендацій з формування ділової репутації вітчизняних підприємств в соціальних мережах.

Основними завданнями статті є аналізування теоретичних та нормативних аспектів сутності «ділова репутація», наведення результатів досліджень щодо популярності соціальних мереж в Україні та розроблення рекомендацій щодо формування ділової репутації вітчизняними підприємствами через соціальні мережі.

Опис основного матеріалу дослідження.

Використання соціальних мереж у формуванні репутації підприємства підтверджують статистичні дані. Зокрема, за результатами проведеного дослідження у 2016 році «Центром інтернет-технологій», 99% користувачів, цікавляться відгуками в мережі, перед тим як зробити покупку або замовити послугу, 63% користувачів для пошуку відгуків використовують пошукові системи, і лише 37% напряму звертаються до спеціалізованих сайтів з відгуками (рис. 1.1) [10].

Рис. 1. Рівень впливу на вибір компанії за джерелами отримання інформації в Інтернет-мережі*

*Розроблено авторами

При цьому можна стверджувати, що відгуки, позитивні або негативні, відображають рівень репутації підприємства.

Так, згідно дослідженню Moz за 2015 рік, бізнес ризикує втратити до чверті своїх клієнтів лиш за одним негативним фактором – наприклад, коли користувачі побачать хоча б одну сторінку з негативним згадуванням бренду. Якщо в пошуку з’явиться три сторінки з таким змістом, відсоток втрачених клієнтів збільшиться до 59,2%. Чотири та більше сторінок ведуть до втрати 70% потенційних клієнтів компанії [11].

У всесвітній павутині існує безліч різних соціальних мереж, які можна класифікувати за різними ознаками, а саме [3]:

а) рівнем доступності: закриті; відкриті та змішані.

б) за географічним розташуванням: світового значення; окремо взятої країни та територіальна одиниця чи без регіональної приналежності.

в) за спрямуванням соціальні: особисті, професійні та тематичні.

Більш детальна класифікація за видами соціальних мереж виглядає так [5]:

- Соціальні мережі для спілкування («Вконтакте», «Facebook» та інші).

- Соціальні мережі для обміну фото або відео матеріалами («Instagram», «YouTube»).

- Соціальні мережі для авторського запису («Blogger», «Twitter»).

- Сервіси соціальних закладок («Pinterest», «Flipboard»).

- Соціальні мережі за інтересами («Goodreads», «Friendster»).

Поділ соціальних мереж є умовним та їх ділення на категорії триває до сьогодні.

Розвиток використання соціальних мереж у березні 2016р. та березні 2017р. наведено на рис. 1.2.

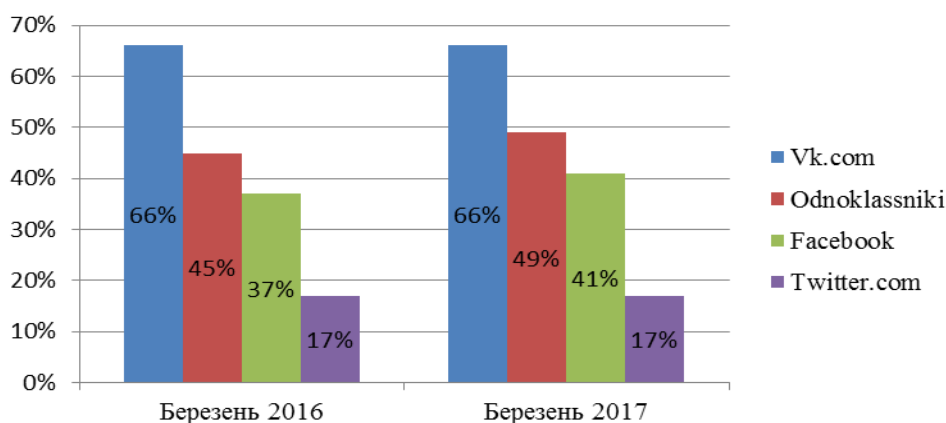

Рис 1.2. Структура соціальних мереж за рівне використання в Україні у березні 2016р. та березні 2017р. [12]

За даними рис. 1.2. лідером соціальних мереж ще донедавна були Вконтакте, Однокласники, Facebook, Twitter та Instagram. Однак, у червні 2017 р. указом №133/2017 [13] було обмежено доступ до низки проросійських сайтів, в тому числі і до Вконтакті. Дана ситуація вивела

Facebook в лідери, і підняла дещо позиції Twitter, але не суттєво.

Досліджуючи соціальні мережі як інструменти формування ділової репутації, у першу чергу, звернемо увагу на Facebook, який демонструє стійку тенденцію до зростання своєї популярності. У червні 2017р. до мережі

приєдналось рекордне число користувачів – 56% усієї Інтернет- аудиторії. І хоча цей показник у вересні цього ж року знизився до 52% [9], все таки Facebook і надалі займає лідируючі позиції. Загальне число користувачів Facebook в Україні також стрімко зростає і, за даними аналітичної платформи для соціальних медіа SocialBakers на

кінець 2016 р. їх кількість становила 2 305 980 осіб [14], а у вересні 2017р. – 8,9млн. [9] . Таким чином, Україна поступово піднімається в рейтингу Facebook і займає 60 позицію з 213 країн світу, перебуваючи між Ірландією і Новою Зеландією [14] . Активність використання даної соціальної мережі представлено на рис. 1.3.

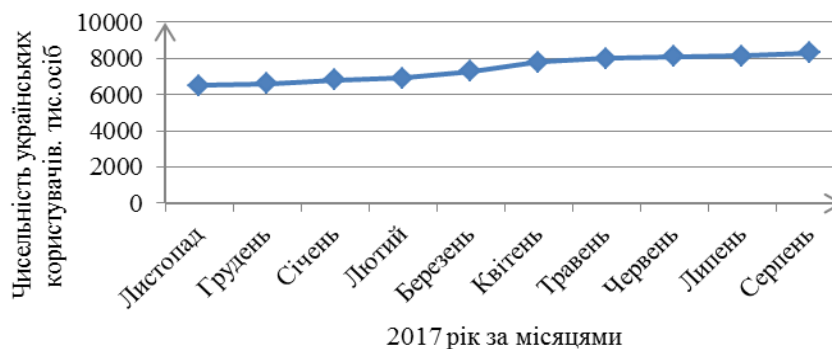

Рис. 1.3. Динаміка чисельності українських користувачів Facebook за даними сайту WATCHER на 2017р.*

**Розроблено авторами*

Також, однією з найбільш розвинених і набираючих прихильність по всьому світу соціальною мережею, зокрема і в Україні, є Instagram, основною функцією якої, в першу

чергу, є роблення, обмін та опрацювання фотографій [15] . Динаміка чисельності користувачів Instagram в Україні з травня по серпень 2017р. наведена на рис. 1.4.

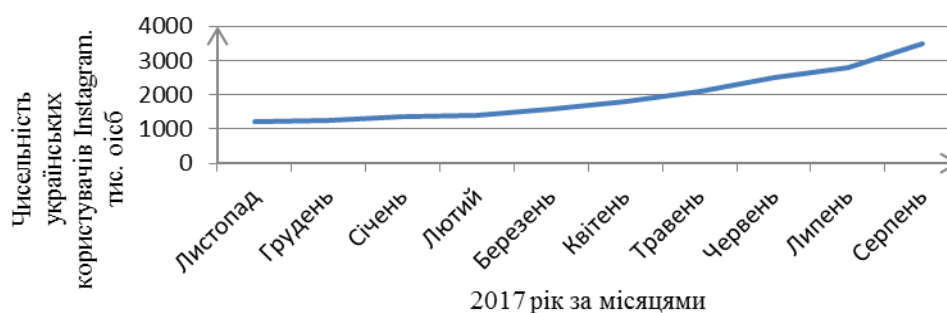

Рис. 1.4. Кількість українських користувачів Instagram за даними сайту WATCHER на 2017р. [9]

Будь-яке управління діловою репутацією організації в мережі – це набір дій, які передбачають маніпулювання думкою про неї серед її користувачів. До такого набору належить [16]:

1) створення, розміщення та просування контенту позитивного (чи негативного) спрямування з метою витіснення негативної (позитивної) інформації з ТОП-у пошуковців;

- 2) видалення відгуків;
- 3) написання відгуків;
- 4) моніторинг інформаційного поля.

Аналізуючи наукову та спеціалізовану літературу, окрім класичного функціонального підходу до формування репутації підприємства, нами було рекомендовано 7 етапів даного процесу з допомогою використання соціальних мереж, які наведено на рис. 1.5.

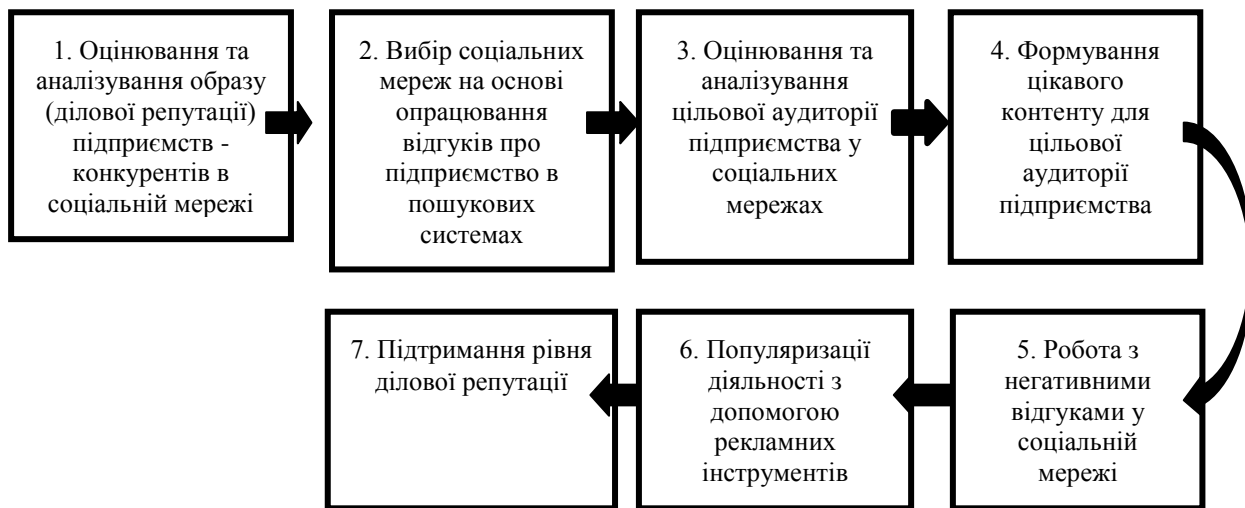

Рис 1.5. Рекомендовані етапи формування ділової репутації підприємства через соціальні мережі*

*Розроблено авторами за джерелом [1,3,7].

Перший етап полягає в оцінюванні та аналізованні образу (ділової репутації) підприємств-конкурентів у соціальних мережах. Він базується на детальному оцінюванні діяльності конкурентів, вибір ними методів та способів ведення спілкування з користувачами Інтернету, аналізу вибраних ними видів соціальних мереж.

Другий етап полягає у виборі найбільш використовуваних видів соціальних мереж. Практиками з розміщення реклами у Інтернет-мережі рекомендується, з цією метою, спершу опрацювати відгуки про підприємство в пошукових системах.

Третій етап передбачає детальне визначити цільової аудиторії організації в соціальних мережах. З цією метою рекомендується застосовувати бланки опитування, заповнення своєрідних Google-форм. Найпростіший спосіб проаналізувати аудиторію – визначити вплив різних її груп на розвиток організації, а також інтерес до неї.

Для реалізації четвертого етапу, а саме формування цікавого контенту, компанії треба чітко розуміти свою нішу в інформаційному просторі, та інтереси цільової аудиторії. Окрім рекламування та позиціонування, підприємству важливо давати практичні поради щодо сфер, які цікавлять її цільову аудиторію, надавати ту інформацію, яку вони потребують та яка дозволить привернути більше уваги до підприємства.

Реалізація п'ятого етапу «Робота з негативними відгуками у соціальних мережах» містить виконання наступних рекомендацій:

- обов'язкова відповідь на коментар;
- відкритість висловлювань (у коментарях слід зберігати як позитивні, так і негативні

відгуки, окрім тих, які спеціально водять наклепи на підприємство);

- коректність відповідей на негативні відгуки;
- індивідуальний підхід до коментатора за необхідністю;
- відсутність дублювань відповідей;
- швидкість відповідей;
- ввічливість та терплячість при розмові з коментатором у соціальній мережі тощо.

Шостий етап «Популяризації діяльності з допомогою рекламних інструментів» передбачає використання Інтернет-реклами та інших інструментів для покращення ділової репутації. При цьому також можна зосередитися на оптимізації сайту, виправлення помилок і роботи по SEO – просуванню тощо.

У випадку створення ділової репутації в онлайн режимі існують різні джерела щодо формування думки про компанію, а саме: офіційний сайт, сторінки в соціальних мережах, публікації в соціальних мережах, згадки в ЗМІ, коментарі в блогах і на форумах, позиція в пошуковій видачі Google і донедавна Яндекс. Тому, сьомий етап «Підтримання ділової репутації», включає в себе комплексне використання всіх інформаційних джерел.

Матеріал, який публікується в соціальних мережах, безпосередньо впливає на репутацію підприємства. І якщо позитивний образ напрацьовується роками, то щоб все зіпсувати вистачить одного твіта, або поста.

При формуванні ділової репутації в соцмережах також доречно притримуватися таких загальних правил антикризового менеджменту як:

- надання в соціальних мережах повної, правдивої та релевантної інформації;

- негайне реагування на будь-які події, що хвилюють суспільство, а також відгуки про компанії чи її продукцію;

- ретельне планування роботи компанії в соціальних мережах з акцентом на підтримання та покращення рівня ділової репутації;

- організування роботи спеціальних працівників, які б відстежували інформацію в соціальних мережах, працювали б з активними її користувачами та «друзями» сторінки;

- проведення поточного оцінювання ділової репутації та силу впливу соціальних мереж на її рівень з метою проведення контролюючих та необхідних при потребі регулюючих заходів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Для формування та підтримки

ділової репутації підприємства в соціальній мережі варто дотримуватись всього комплексу рекомендацій, які реалізуються за допомогою 7 етапів. Слід пам'ятати, що Інтернет-мережа вимагає до себе постійної уваги, спостережливості та швидкої реакції на зміни і пристосування до навколишнього он-лайн середовища, бо воно є дуже мінливим в наш час.

Рекомендовані заходи дозволять сформувати таку ділову репутацію в соціальних мережах, яка б забезпечила компанії довготривалу конкурентну перевагу та успішну співпрацю з цільовими групами впливу.

Подальші дослідження стосуватимуться оцінюванню рівня сформованої ділової репутації через соціальні мережі.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коваленко Є. Ділова репутація менеджменту як ключовий чинник стратегії розвитку підприємств соціально-культурного сервісу / Є. Коваленко // *Економіка і менеджмент культури* . - 2015. - № 1. - С. 59-65. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekmk_2015_1_9.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. — К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. — 1736 с.
3. Щербакова К. Ділова репутація як складова конкурентоспроможності підприємства / К.Щербакова // *Схід*. — 2010. — № 2 (102). — С. 58-63.
4. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін.; за ред. В.Г. Гончаренка. — [2-ге вид., стереотипне.] — К.: Либідь, 2004. — 320 с.
5. Доказова база у справах захисту честі, гідності та ділової репутації [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://zib.com.ua/ua/123396dokazova_baza_u_spravah_zahistu_chesti_gidnosti_ta_dilovoi_r.html
6. Закон України «Про банки та банківську діяльність» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/ed20111016/>
7. Шкроміда В.В. *Ділова репутація підприємства: проблеми оцінки та необхідність обліку* / В.В. Шкроміда // *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. - 2012. - Вип. 8(2). - С. 207-211. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2012_8\(2\)_36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2012_8(2)_36).
8. Хортюк О.В. Типологія наукових підходів до вивчення категорії "ділова репутація" / О. В. Хортюк // *Часопис Київського університету права*. - 2012. - № 2. - С. 188-191. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_2_46.
9. Кількість українських користувачів в Instagram зростає до бмлн, а Facebook припинив ріст [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2017/08/18/kilkist-ukrayinskyh->
10. Інформаційні технології у суспільстві [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://mozok.click/731-nformacyun-tehnologyi-u-susplstv.html>
11. Ваш особистий бренд у соцмережах: яким Ви виглядаєте у Мережі та очах колег – і що з цим робити? [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://eba.com.ua/article/vash-osobystyj-brend-u-sotsmerezah-yakym-vy-vyglyadayete-u-merezhi-ta-ochah-koleg-shho-z-tsym-robyty/>
12. Помилки малого бізнесу в соц.мережах [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://blog.liga.net/user/oilyuhina/article/26777.aspx>
13. Про застосування персональних спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів (санкцій) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850>
14. Українців знову 9 млн. на Facebook [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2017/09/28/ukrayintsiv-znovu-9-mln-na-facebook/>
15. Створення позитивного іміджу та надійної репутації організації [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/12090613/menedzhment/stvorennya_pozitivnogo_imidzhu_nadiynoyi_reputatsiyi_organizatsiyi
16. Грін О.О. Словник цивільного права / О.О.Грін. - [2-е вид., перероб. і допов.] - Ужгород: ПП Данило С.І., 2009. - 436с.

REFERENCES

1. Kovalenko Y.E.(2015) Dilova reputatsiya menedzhmentu yak klyuchovyy chynnyk stratehiyi rozvytku pidpryyemstv sotsial'no-kul'turnoho servisu [The business reputation of management as a key factor in the development strategy of enterprises of social and cultural services]. *Ekonomika i menedzhment kul'tury: elektronne naukove*

- vydannya.- Economy and management of culture. Pages: 59-65. Retrieved from : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekmk_2015_1_9.
2. Busel V.T.(2009) Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy [Great explanatory dictionary of contemporary Ukrainian language] Uklad. i holov. red.V.T.Busel.Pages:1736.[inUkrainian].
 3. Shcherbakova K. (2010). Dilova reputatsiya yak skladova konkurentospromozhnosti pidpryyemstva [Business reputation as a component of the enterprise's competitiveness].Pages:58-63.[inUkrainian]
 4. V.H. Honcharenko, P.P. Andrushko, T.P. Bazova. (2004). Yurydychni terminy. Tlumachnyy slovnyk [Legal terms. Interpretative dictionary] za red. V.H. Honcharenka. — [2-he vyd., stereotypne.].Pages:320.
 5. Dokazova baza u spravakh zakhystu chesti, hidnosti ta dilovoyi reputatsiyi.[Evidence base for the protection of honor, dignity and business reputation] Retrieved from :http://zib.com.ua/ua/123396dokazova_baza_u_spravah_zahistu_chesti_gidnosti_ta_dilovoi_r.html
 6. Zakon Ukrayiny «Pro banky ta bankivs'ku diyal'nist'» Retrieved from : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2121-14/ed20111016/>.
 7. Shkromyda V.V.(2012) Dilova reputatsiya pidpryyemstva: problemy otsinky ta neobkhidnist' obliku[Business reputation of an enterprise: problems of estimation and necessity of accounting] Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu. Pages: 207-211. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2012_8\(2\)__36](http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2012_8(2)__36) [inUkrainian]
 8. Khortuyuk O.V.(2012) Typolohiya naukovykh pidkhodiv do vyvchennya katehoriyi "dilova reputatsiya"[Typology of scientific approaches to the study of the category "business reputation"] Chasopys Kyyivs'koho universytetu prava. Pages: 188-191. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2012_2_46 [inUkrainian].
 9. Kil'kist' ukrayins'kykh korystuvachiv v Instagram zroslo do 6mln, a Facebook prypynyv rist [Elektronnyy resurs]. Retrieved from: <http://watcher.com.ua/2017/08/18/kilkist-ukrayinskyh->
 10. Informatsiyi tekhnolohiyi u suspil'stvi [Elektronnyy resurs]. Retrieved from: <https://mozok.click/731-nformacyn-tehnologiyi-u-susplstv.html>
 11. Vash osobysty brend u sotsmerezkhakh: yakym Vy vyhlyadayete u Merezhi ta ochakh koleh – i shcho z tsym robyty? [Elektronnyy resurs]. Retrieved from: <https://eba.com.ua/article/vash-osobystyj-brend-u-sotsmerezkhah-yakym-vy-vyglyadayete-u-merezhi-ta-ochah-koleg-shho-z-tsym-robyty/>
 12. Pomylky maloho biznesu v sots.merezkhakh [Elektronnyy resurs]. Retrieved from <http://blog.liga.net/user/oilyuhina/article/26777.aspx>
 13. Pro zastosuvannya personal'nykh spetsial'nykh ekonomichnykh ta inshykh obmezhuval'nykh zakhodiv (sanktsiy) [Elektronnyy resurs]. Retrieved from: <http://www.president.gov.ua/documents/1332017-21850>
 14. Ukrayintsiv znovu 9 mln. na Facebook [Elektronnyy resurs]. Retrieved from: <http://watcher.com.ua/2017/09/28/ukrayintsiv-znovu-9-mln-na-facebook/>
 15. Stvorennya pozytyvnoho imidzhu ta nadiynoyi reputatsiyi orhanizatsiyi [Elektronnyy resurs]. Retrieved from: http://pidruchniki.com/12090613/menedzhment/stvorennya_pozitivnogo_imidzhu_nadiynoyi_reputatsiyi_organizatsiyi
 16. Hrin O.O.(2009). Slovnyk tsyvil'noho prava [Dictionary of civil law] [2-e vyd., pererob. i dopov.].Pages:436.[in Ukrainian].

Одержано 14.03.2018 р.

Постол А.А.

УДОСКОНАЛЕННЯ СКЛАДОВИХ ТА МЕХАНІЗМІВ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В роботі розглянуто науково-методичні підходи до формування інституційних складових та механізмів забезпечення ефективного й конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств. Виявлено, що інституційне забезпечення представлене сукупністю державних та громадських або суспільних інститутів. Визначено їх представництво, напрями впливу та функції. Виявлено вузькі місця й резерви та джерела удосконалення. Особливо це стосується формування суспільних інститутів та їх дії.

Ключові слова: аграрні підприємства, конкурентоспроможний розвиток, складові, механізми, інституційне забезпечення, удосконалення.

Постановка проблеми. Розвиток аграрних підприємств в умовах ринку як системи інституцій, які впливають на внутрішню структуру організації діяльності підприємств у процесі обміну ресурсами та результатами їх переробки, неможливий без належного інституційного забезпечення. Для того щоб побудувати цілісну концепцію розвитку аграрних підприємств, враховуючи досвід попередніх трансформацій, потрібно дослідити інституційні умови функціонування підприємств сьогодні, тобто рівень достатності інституційної забезпеченості процесу розвитку аграрної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сфері інституційних досліджень наявні плідні здобутки зарубіжних та вітчизняних дослідників: Т. Веблена, К. Менара, В. Андрійчука, О. Бородіної, П. Гайдуцького, О. Гончаренка, М. Ігнатенка, Ю. Лопатинського, М. Маліка, Л. Мармуль, П. Саблука, О. Шпикуляка та інших. Проте ступінь дослідження інституційного забезпечення залишається недостатнім у контексті необхідності його удосконалення з метою конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств шляхом спільного впливу державних та суспільних, формальних та неформальних інститутів та інституцій.

Погоджуючись із думкою Гончаренко О., вважаємо, що інституційна та інноваційна компонента конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств є ключовими та безпосередньо мають вплив одна на одну. На вагомій суспільній значущості формування дієвого інституційного механізму розвитку аграрних підприємств на базі соціально-економічної та

культурної спадщини минулих трансформацій та передового зарубіжного досвіду наголошують Лопатинський Ю. та Кифяк В.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування удосконалення інституційного забезпечення ефективного й конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств на основі удосконалення не лише державних, але й громадських або суспільних інститутів та їх узгодженої взаємодії.

Опис основного матеріалу дослідження. Інституційне забезпечення розвитку аграрних підприємств визначено як владні інститути, ЗМІ, навчальні заклади, сільські громади, сільські родини та їх діяльність і процеси взаємодії і впливу на безперервне формування середовища, яке найбільшою мірою сприяло б самоорганізації аграрних суб'єктів господарювання. Вони являють собою складні комплекси функціонуючих елементів [1, с. 132]. Тобто це динамічний вплив, на розвиток аграрних господарств організацій, інституцій у певному синергетичному взаємозв'язку.

Формування системи інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств передбачає упорядковану сукупність формальних і неформальних інституцій, що визначають та регулюють його територіальні, соціальні, виробничо-економічні, екологічні, нормативно-правові й організаційно-управлінські параметри. Складові інституційного середовища визначають пріоритети в рамках триєдиної системи соціально-економічних, законодавчих або політичних інституцій формального змісту та неформальних ідеологічних інституцій.

Система інституціонального регулювання аграрних підприємств включає такі суб'єкти: органи управління підприємством, інноваційну службу, інфраструктуру підприємства. Основними

об'єктами інституціонального регулювання є безпосередньо виробництво, інноваційні відносини, кадри, ресурси, неформальні обмеження. Вихідними умовами запровадження регулюючих впливів виступають визначені цілі та ресурси інноваційного розвитку. Метою інституціональних регулюючих заходів є реалізація інноваційних проектів, інноваційний розвиток підприємства та зростання його конкурентоспроможності [2, с. 5].

Управління розвитком аграрних підприємств в Україні представлено двома механізмами: державним та громадським. Вважаємо, що саме дисбаланс у їхніх повноваженнях і породжує низьку, а то й від'ємну якість інституцій. Недостатні повноваження механізму громадського управління є також наслідком його неформального підпорядкування першому [3, с. 8]. На нашу думку, саме організована взаємодія та протидія самодостатніх елементів громадського та державного управління повинна формувати ефективне інституційно-управлінське забезпечення розвитку аграрних підприємств.

Громадський механізм контролю в аграрному секторі України представлений через різноманітні об'єднання. Об'єднання аграріїв є формою залучення суб'єктів господарювання до процесу управління аграрним сектором. Адже конкурентоспроможний сектор вимагає у сучасних умовах формування потужного класу підприємців-аграріїв, який має стати основою успішного розвитку. Рівень розвитку громадських організацій аграрного сектора є індикатором становлення ліберальних відносин у ньому.

Результати опитування показали, що 73% підприємств не беруть участі в об'єднаннях [4, с. 198]. Лише кожне четверте підприємство є членом ділових або професійних об'єднань (серед середніх підприємств – кожне третє, серед великих – кожне друге підприємство). При цьому керівники підприємств, які не є членами об'єднань, вважають, що не отримають від членства вигоди і не бажають витратити на це час та гроші. Однією з найважливіших проблем становлення аграрних відносин як ринкових є так і несформоване інституційне забезпечення прав власності на основний ресурс здійснення аграрної діяльності. Специфікацію інституційного забезпечення аграрних підприємств характеризують ментально-психологічні фактори, які пронизують всі складові інституційного забезпечення [5, с. 21], а саме:

- 1) брак суспільної відповідальності суб'єктів аграрних відносин;
- 2) регіональна поляризація суспільних настроїв;
- 3) низький рівень політичної та громадської активності аграріїв;
- 4) недовіра населення до системи забезпечення якості продукції;
- 5) не забезпечується повноцінна участь аграріїв в управлінні аграрними відносинами;
- 6) низький рівень розвитку руху підприємців-аграріїв;
- 7) високий рівень індивідуалізації суб'єктів підприємницької діяльності в аграрному секторі;
- 8) відсутність інноваційного та конкурентного духу у підприємців-аграріїв.

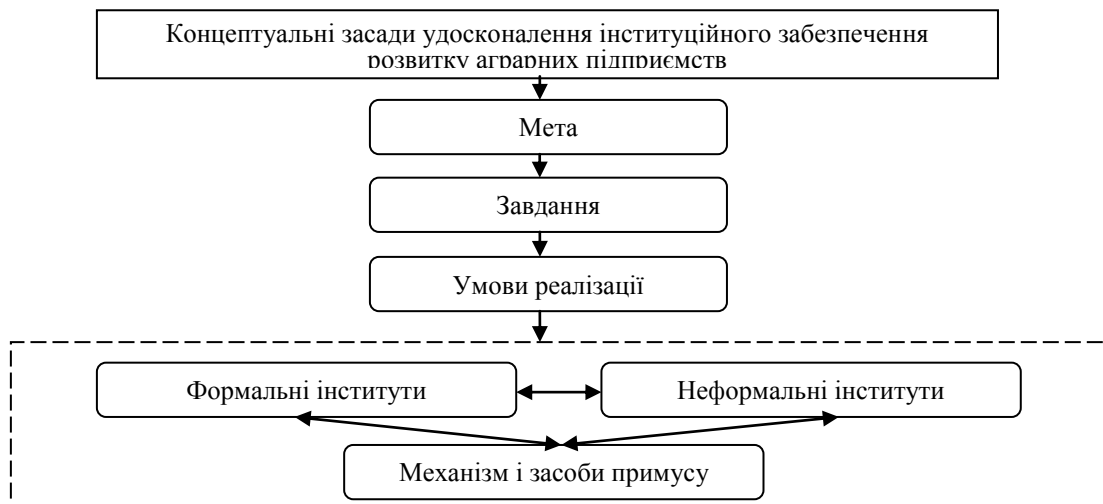

Рис. 1. Концептуальні засади удосконалення інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств*

* Розроблено автором

Метою удосконалення інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств повинно стати створення умов для становлення в

Україні моделі сталого, багатофункціонального сільського господарства, яке разом з виробництвом якісного і безпечного продовольства,

сировини й енергії задовольняє інші потреби населення та надає суспільні послуги, спрямовані на формування якісного життєвого середовища та створення умов для зайнятості у сільській місцевості, зміцнення місцевих громад, збереження довкілля, традиційних сільських ландшафтів і біорізноманіття [6, с. 278].

Схематично концептуальні засади удосконалення інституційного забезпечення

розвитку аграрних підприємств, представлені на рис. 1.

Пріоритетні завдання удосконалення інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств можуть бути визначені як такі, що створюють умови для реалізації найважливіших функцій підприємництва: новаторської, організаційної, господарської, соціальної, особистісної (табл. 1).

Таблиця 1

Пріоритетні завдання удосконалення інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств [7]

Реалізація функцій підприємництва	Зміст
Господарсько-організаційна	Збільшення кількості суб'єктів підприємницької діяльності, підвищення рівня ділової активності
	Поліпшення ресурсного та матеріально-технічного забезпечення суб'єктів підприємництва
	Підвищення рівня ефективності фінансово-господарської діяльності та посилення мотивації населення сільських територій до підприємницької діяльності
	Активізація інтеграційних та кооперативних процесів між суб'єктами малого підприємництва аграрної сфери та іншими секторами економіки
	Зниження трансакційних витрат суб'єктів підприємницької діяльності
	Забезпечення протидії рейдерству та протиправному захопленню майна, активів
Новаторська	Збільшення частки інноваційної продукції, випущеної підприємствами
	Розбудова інформаційно-консультативної інфраструктури
	Побудова служби дорадництва
Соціальна	Зростання показників: кількість шкіл, дитячих садочків, лікарень, доріг, культурних закладів, доріг з твердим покриттям, доступ до мережі Internet, сучасного зв'язку
Особистісна	Збільшення доходів від підприємницької діяльності мешканців сільських територій
	Підвищення привабливості способу життя на сільських територіях
	Можливість самореалізації і всебічного розвитку

Розробка заходів, орієнтованих на досягнення означених завдань, повинна будуватись на певних принципах з дотриманням однозначних засад розвитку бізнес-середовища [7, с. 135]. Серед них чільне місце займають засоби та принципи соціальної відповідальності. Зокрема, йдеться про добровільність; інтегрованість у

бізнес-процеси та бізнес-стратегії; системність; користь для всіх заінтересованих сторін: співробітників, споживачів, акціонерів, громади тощо, а також для самого підприємства; забезпечення внесків у вирішення екологічних, соціальних та інших проблем сталого розвитку [8, с. 165].

Таблиця 2

Основні принципи удосконалення інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств [9]

Принципи	Зміст
Опосередкованість впливу регуляторного рішення	Відмова від прямого впливу та підтримки діяльності конкретних підприємств чи груп підприємств
Урахування ефекту масштабу дії регуляторного рішення	Врахування економічної віддачі не від конкретного обраного підприємства, а від масиву споріднених підприємств
Безособовість функціонування органів державної влади	Усунення будь-якої суб'єктивної вибірковості щодо реагування органами державної влади на ринкову ситуацію чи діяльність окремого суб'єкта підприємницької діяльності
Саморегульованість у ринковому середовищі	Будь-який механізм регулювання не повинен вимагати додаткових регуляторних актів прямого впливу
Прозорість і відкритість процедур	Запропоновані дії мають бути вичерпно деталізовані і публічно встановлені регулятором
Конкурентність заходів стимулювання	Попередження нецінової конкуренції та захист прав споживача

Головними принципами повинні бути прозорість і відкритість процедур, відмова від підтримки діяльності конкретних підприємств чи груп підприємств, усунення будь-якої суб'єктивності щодо реагування влади на діяльність окремого суб'єкта підприємницької

діяльності, підтримка саморегульованості і конкурентності у ринковому середовищі (табл. 2) [9, с. 44]. Основні напрями реалізації завдань удосконалення інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств представлені в узагальненому вигляді на рис. 2.

Рис. 2. Напрями реалізації завдань удосконалення інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств*

* Розроблено автором

Висновки і перспективи подальших досліджень. Удосконалення інституційного забезпечення розвитку аграрних підприємств через посилення його складових дозволить досягти позитивного економічного ефекту, що виражений у: створенні організаційно-економічних умов для ефективного соціально спрямованого розвитку аграрних підприємств, забезпеченні конкурентоспроможного розвитку, ефективному використанні природних ресурсів, формуванні людського капіталу, стимулюванні

розвитку малих і середніх агровиробників, розвитку сільських територій, просвітництві виробників сільськогосподарської продукції, забезпеченні доступності інвестиційних ресурсів, удосконаленні форм і методів державної підтримки, її прозорості, прогнозованості та системності. Подальші дослідження планується здійснювати у напрямках удосконалення інституційного забезпечення ефективного й конкурентоспроможного розвитку аграрних підприємств.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Лопатинський Ю.М. Розвиток аграрного сектора національної економіки на інституційних засадах: [монографія] / Ю.М. Лопатинський, В.І. Кифяк. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2014. – 248 с.
2. Заскалкіна О.М. Концептуалізація розвитку інституціонального середовища в аграрному секторі економіки України / О.М. Заскалкіна // Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку. – 2016. – № 4. – С. 1-8.
3. Кіндзерський Ю. Інституціональні аспекти відтворення у контексті структурних трансформацій / Ю. Кіндзерський // Економіка України. – 2007. – № 2. – С. 4-12.
4. Мармуль Л.О. Формування та розвиток інституціональної системи аграрної економіки / Л.О. Мармуль // Інституціональні засади трансформацій в аграрній сфері: зб. наук. пр. – К.: ННУ «ІАЕ» НААНУ, 2011. – С. 194-203.
5. Єфименко Т. Інституційне регулювання економічного розвитку / Т. Єфименко // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 16-26.
6. Шпикуляк О. Г. Інституції аграрного ринку / О. Г. Шпикуляк – К. : ННЦ «ІАЕ» УААН, 2009. – 470 с.
7. Малік М.Й. Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 132-139.
8. Ігнатенко М.М. Інституційні та організаційно-економічні засоби стимулювання соціальної

відповідальності бізнесу на рівні агропромислових підприємств / М.М. Ігнатенко // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. – Вип. 2 (9). – Полтава: ПДАА, 2014. – С. 163-168.

9. Усюк Т.В. Інституційні аспекти розвитку сільського підприємництва: теоретико-методологічний підхід / Т.В. Усюк // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету: науково-теоретичний збірник. – 2011. – № 1 (28) т. 2. – С. 41-48.

REFERENCES

1. Lopatyns'kyy, Yu.M. & Kyfyak, V.I. (2014), *Rozvytok ahrarnoho sektora natsional'noyi ekonomiky na instytutsiynyykh zasadakh* [Development of the agrarian sector of the national economy on an institutional basis]. Chernivtsi: Chernivets'kyy nats. un-t (in Ukr.).

2. Zaskalkina, O.M. (2016), Kontseptualizatsiya rozvytku instytutsional'noho seredovyscha v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Conceptualization of the development of the institutional environment in the agrarian sector of the economy of Ukraine]. *Derzhavne rehulyuvannya protsesiv ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku*, 4, 1-8 (in Ukr.).

3. Kindzers'kyy, Yu. (2007), Instytutsional'ni aspekty vidtvorennya u konteksti strukturnykh transformatsiy [Institutional aspects of reproduction in the context of structural transformations]. *Ekonomika Ukrainy*, 2, 4-12 (in Ukr.).

4. Marmul', L.O. (2011), Formuvannya ta rozvytok instytutsional'noyi systemy ahrarnoyi ekonomiky [Formation and development of the institutional system of the agrarian economy], *Instytutsional'ni zasady transformatsiy v ahrarniy sferi*, 194-203 (in Ukr.).

5. Yefymenko, T. (2011), Instytutsiynne rehulyuvannya ekonomichnoho rozvytku [Institutional regulation of economic development]. *Ekonomika Ukrainy*, 1, 16-26 (in Ukr.).

6. Shpykulyak, O.H. (2009), *Instytutsiyni ahrarnoho rynku* [Agricultural Market Institutions]. Kyiv: NNTS «IAE» UAAN (in Ukr.).

7. Malik, M.Y. & Shpykulyak, O.H. (2010), Instytutsionalizatsiya ahrarnoho pidpryyemnytstva: transformatsiya ta efektyvnist' [Institutionalization of agrarian entrepreneurship: transformation and efficiency]. *Ekonomika APK*, 7, 132-139 (in Ukr.).

8. Ihnatenko, M.M. (2014), Instytutsiyni ta orhanizatsiyno-ekonomichni zasoby stymulyuvannya sotsial'noyi vidpovidal'nosti biznesu na rivni ahropromyslovykh pidpryyemstv [Institutional and organizational and economic means of stimulating social responsibility of business at the level of agro-industrial enterprises]. *Naukovi pratsi Poltavs'koyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyi*, 2 (9), 163-168 (in Ukr.).

9. Usyuk, T.V. (2011), Instytutsiyni aspekty rozvytku sil's'koho pidpryyemnytstva: teoretyko-metodolohichnyy pidkhid [Institutional aspects of rural entrepreneurship development: theoretical and methodological approach]. *Visnyk Zhytomyrs'koho natsional'noho ahroekolohichnoho universytetu*, 1 (28), 41-42 (in Ukr.).

Одержано 13.03.2018 р.

Сас Л.С.

ІННОВАЦІЙНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У ПРОЦЕСІ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОНОВЛЕННЯ ВИРОБНИЦТВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті обґрунтовано важливість та необхідність управління процесом інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств, зокрема технологічним оновленням виробництва. Розкрито сутність інноваційного менеджменту. Висвітлено завдання інноваційного менеджменту щодо технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств. Визначено та розглянуто функції інноваційного менеджменту в процесі технологічного оновлення виробництва, зокрема: планування, мотивацію, організацію, керівництво, контроль, розвиток.

Ключові слова: інноваційний менеджмент, технологічне оновлення виробництва, сільськогосподарське підприємство, завдання, функції.

Постановка проблеми. Одним із напрямів, які забезпечують результативне функціонування сільськогосподарських підприємств на ринку, є активна інноваційна діяльність. Однак інноваційний шлях розвитку здатний забезпечити ефективну роботу суб'єктів господарювання тільки за умови належного управління цим процесом на підприємстві, визначення стратегії і тактики його здійснення. При цьому інноваційним процесом вважається процес розробки, виготовлення і просування інновації на ринок [1, с.265], який включає бізнес-план, технічне завдання, опис технологічних процесів та ін. [2, с.623].

Погоджуємось з С.М. Ілляшенко, який під інноваційним розвитком суб'єкта господарської діяльності розуміє розвиток, що спирається на постійний пошук і використання нових способів і сфер реалізації свого потенціалу в умовах змін зовнішнього середовища в рамках його місії і вибраної мотивації діяльності та пов'язаний з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту, а завданням механізму управління інноваційним розвитком вважає орієнтацію діяльності на безупинний пошук і реалізацію ринкових можливостей інноваційного розвитку [3, с. 27].

Інноваційний шлях розвитку сільськогосподарського підприємства передбачає періодичне технологічне оновлення виробництва, що є запорукою його ефективного функціонування. Так, технологічна складова, на думку О.І. Волкова, М.П. Денисенко, А.П. Гречан [1, с. 279; 284-286], є однією із складових, за якою оцінюється інноваційний потенціал

підприємства, поряд з ринковою, інтелектуальною, кадровою, інформаційною, інтерфейсною та науково-дослідною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інноваційного розвитку підприємств та інноваційного менеджменту є об'єктом дослідження багатьох вчених, зокрема: О.І. Вікарчук, А.В. Вісільової, О.І. Волкова, В.Г. Герасимчук, А.П. Гречана, М.П. Денисенко, В.В. Зянько, С.М. Ілляшенко, С.В. Князя, А.Е. Розенплентера, О.А. Колесникова, Ю.М. Уткіної, Н.М. Комарницької. Однак питання менеджменту інноваційного розвитку в контексті технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств залишається мало вивченим.

Формулювання цілей статті. Метою статті є з'ясування ролі інноваційного менеджменту у процесі технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств, визначення його завдань та функцій.

Опис основного матеріалу дослідження. Сільськогосподарське підприємство є системою, що охоплює безліч складових, які безупинно взаємодіють та перебуває під впливом дії низки чинників зовнішнього і внутрішнього середовища. Тому ефективне його функціонування в цілому, а також кожного процесу, зокрема технологічного оновлення виробництва, забезпечення синергічного ефекту від його здійснення, досягається завдяки належному управлінню діяльністю підприємства та інноваційним процесом у тому числі.

О.І. Вікарчук [4, с. 1-6], С.В. Князь та Н.М. Комарницька [5, с. 121] розглядають систему управління інноваційною діяльністю як одну із складових загальної системи управління (менеджменту) підприємства.

Ю.М. Уткіна, А.В. Вісільова вважають інноваційний менеджмент самостійною галуззю

управлінської науки та професійної діяльності, спрямований на забезпечення інноваційного розвитку підприємства [6, с. 299-300], виокремлюючи при цьому виробничо-технологічний, збутовий та управлінський аспекти його визначення.

Влучним є визначення інноваційного менеджменту, запропоноване О.А. Колесниковим: “комплексне системне використання знань, способів, методів, прийомів і форм управління діяльністю, метою якої є здійснення і впровадження нововведень для одержання конкурентних переваг на ринку” [7, с. 53].

Вищезазначені дослідники однозначні в тому, що управління інноваційною діяльністю є важливою складовою управління підприємством і спрямоване на його розвиток та підвищення ефективності функціонування.

Управління технологічним оновленням виробництва як складова управління інноваційною діяльністю на підприємстві задіює операційний, інноваційний, фінансовий менеджмент, менеджмент персоналу та управління маркетингом.

Важливими аспектами, які вважаємо за доцільне розглянути у процесі дослідження менеджменту інноваційного розвитку та технологічного оновлення виробництва у сільськогосподарських підприємствах є:

- завдання інноваційного менеджменту щодо технологічного оновлення виробництва;
- функції інноваційного менеджменту у процесі технологічного оновлення виробництва.

На основі опрацювання економічних джерел [1, с. 260-266; 2, с. 620-625; 3, с. 19-30; 4, с. 1-6; 5, с. 120-123; 6, с. 299-300; 7, с. 52-55; 8, с. 193-195] визначено основні завдання інноваційного менеджменту щодо технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств, зокрема:

1. Аналіз попиту і пропозиції на ринку відповідно до сучасних умов господарювання.
2. Вибір цільового ринкового сегмента.
3. Вивчення новітніх досягнень науки, техніки, технологій.
4. Прогнозування змін ситуації на ринку у майбутньому.
5. Формулювання основних напрямів стратегії інноваційної діяльності.
6. Визначення мети, цілей та завдань технологічного оновлення виробництва у діяльності підприємства
7. Вибір оптимальної стратегії на основі проведених розрахунків та аналізу.
8. Реалізація обраної стратегії щодо технологічного оновлення виробництва шляхом організації та мобілізації необхідних ресурсів.

9. Розробка тактичних напрямів щодо технологічного оновлення виробництва.

10. Оцінка ефективності прийнятих стратегічних і тактичних рішень.

11. Керівництво і контроль впродовж усього технологічного процесу.

12. Аналіз зовнішніх і внутрішніх чинників впливу на технологічне оновлення виробництва.

О.І. Вікарчук до функцій інноваційного менеджменту відносить: управління процесами створення нових знань; управління творчим потенціалом тих, хто створює нові знання; управління освоєнням нововведень; управління соціальними та психологічними аспектами нововведень [4, с. 2]. Інші автори [5, с. 122] до функцій інноваційного менеджменту зараховують планування, організування, стимулювання інноваційної діяльності, реалізацію інноваційних проектів.

Функціями інноваційного менеджменту у процесі технологічного оновлення виробництва вважаємо: планування, організацію, мотивацію, керівництво, контроль, розвиток.

Планування. Планування – це функція управління, результатом якої є складання планів. Основою ефективного планування є аналіз внутрішніх можливостей підприємства та зовнішніх факторів впливу мікро- і макrorівня, зокрема ринкового середовища (аналіз споживачів, конкурентів, постачальників; становища підприємства на ринку). План технологічного оновлення виробництва повинен охоплювати стан та прогнозування тенденцій на ринку досліджуваної продукції; етапи його здійснення, очікувані результати, необхідні ресурси, тривалість реалізації, виконавців, аналіз впливу факторів, оцінку ризиків, прогнозування подальшого розвитку.

Планування чинить позитивний вплив на діяльність підприємства, в тому числі економічну ефективність. Планування технологічного оновлення виробництва має стати складовою корпоративного бізнес-плану.

Мотивація. Як і будь-яка інша діяльність на підприємстві, технологічне оновлення виробництва потребує мотивації його здійснення з урахуванням матеріальної та моральної її складових. Основним мотивом діяльності для підприємця є досягнення економічної ефективності у вигляді прибутку та рентабельної діяльності, формування позитивної репутації серед клієнтів на основі забезпечення екологічної і соціальної ефективності продукції. Інноваційний шлях розвитку забезпечує дохідність підприємства на перспективу, тобто таке підприємство має більше шансів утримати домінуюче положення на ринку і виграти у

конкурентній боротьбі. Для персоналу підприємства мотивацією є можливість збільшення зарплати за рахунок зростання прибутку в результаті успішної діяльності підприємства на ринку. Моральна мотивація для працівників – праця на передовому підприємстві, яке постійно розвивається, має позитивний імідж, стабільна робота і заробітна плата з перспективою її зростання.

Організація передбачає здійснення заходів з метою створення належних умов для реалізації процесу технологічного оновлення виробництва, залучення та мобілізацію усіх необхідних ресурсів (сировинних, технологічних, технічних, людських, інформаційних, фінансових) у відповідний час, відповідному місці, відповідній кількості та належної якості. Тобто це, насамперед, організація маркетингових заходів з визначення ситуації на ринку, стану попиту та пропозиції; встановлення осіб, причетних до процесу управління та безпосереднього здійснення технологічного оновлення виробництва; укладання договорів з постачальниками та поставку продукції відповідної кількості та якості згідно технології; забезпечення технічних характеристик обладнання; своєчасна оплата необхідних заходів; налагодження взаємозв'язку між підрозділами, причетними до здійснення технологічного оновлення виробництва; чіткий розподіл та координація робіт.

Керівництво. Усі функції, покладені на менеджмент інноваційного розвитку підприємства, реалізуються завдяки персоналу і через персонал. Важлива роль належить менеджерам-новаторам, адже, як зазначає В.В. Зянько, “вкладення коштів у підготовку менеджерів у сфері інноваційної діяльності, є однією з найефективніших форм інвестицій” [8, с. 193]. Важлива роль у формуванні менеджера-новатора належить вищим навчальним закладам, бізнес-центрам, бізнес-школам, діловим клубам, які здійснюють підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців з управління.

Для реалізації інноваційного проекту доцільно сформувати робочу групу, яка буде складатися з фахівців інноваційної діяльності, виробництва, економістів, маркетингологів. Керівництво групою повинен здійснювати інноваційний менеджер, який володіє інформацією про стан справ на ринку, ресурси всередині організації та знаннями про передові досягнення і розробки. Завдання інноваційного менеджера – забезпечити взаємозв'язок між

усіма ланками технологічного процесу. Крім цього, необхідно також визначити працівників, які будуть здійснювати керівництво процесом безпосередньо на виробництві.

Контроль передбачає оцінювання поставлених цілей і досягнених результатів технологічного оновлення виробництва. Оцінювання необхідне протягом всього процесу управління, на кожному його етапі: на етапі планування – оцінювання реальності планів і можливості підприємства їх реалізувати; на завершальному етапі – порівняння планових, нормативних і фактичних результатів.

Розвиток технологічного оновлення виробництва покликаний забезпечити безперервний процес його здійснення на підприємстві. Інноваційний розвиток передбачає безперервність інноваційного процесу, розробку і пропозицію нововведень; активну роботу над наступним нововведенням від моменту виведення останньої новації на ринок з урахуванням життєвого циклу продукції. Вважається, що на початковому етапі виведення виходу на ринок технологічно нового товару попит перевищує пропозицію, на середньому етапі попит практично дорівнює пропозиції, а на завершальному – попит менший пропозиції і підприємству доводиться шукати нові ринки збуту. Розвиток як функція управління повинен забезпечити здійснення заходів, спрямованих на проведення наступного технологічного оновлення виробництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, інноваційний менеджмент щодо технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств є невід'ємною складовою системи управління підприємством, охоплює завдання, принципи, умови, функції, стратегічні і тактичні дії з метою виведення процесу виробництва на якісно новий рівень, розвитку підприємства в цілому та забезпечення його конкурентних переваг на ринку. З метою ефективного здійснення технологічного оновлення виробництва необхідно управляти цим процесом, що передбачає планування, мотивацію, організацію, керівництво, контроль та розвиток.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку полягають в обґрунтуванні принципів, умов, стратегічних дій і тактичних заходів щодо організації менеджменту інноваційного розвитку та технологічного оновлення виробництва сільськогосподарських підприємств.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волков О.І. Економіка й організація інноваційної діяльності: підруч. / О.І. Волков, М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін. – К.: ВД “Професіонал”, 2004. – 960 с.
2. Герасимчук В.Г. Економіка та організація виробництва: підруч. / В.Г. Герасимчук, А.Е. Розенплентер. – К.: Знання, 2007. – 678 с.
3. Ілляшенко С.М. Менеджмент та маркетинг інновацій: монографія / С.М. Ілляшенко. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2004. – 616 с.
4. Вікарчук О.І. Інноваційний менеджмент в Україні як складова загальної системи управління підприємством / О.І. Вікарчук. – С. 1-6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/7746/1/statya_Vikarchuk%20%281%29.pdf. 21.02.2018
5. Князь С.В. Місце та роль інноваційного менеджменту в системі управління підприємством / С.В. Князь, Н.М. Комарницька // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2014. – Випуск 3 (54). – С. 120-123.
6. Уткіна Ю.М. Інноваційний менеджмент на підприємствах / Ю.М. Уткіна, А.В. Вісільова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2014. – № 46. – С. 298-302.
7. Колесников О.А. Інноваційний менеджмент підприємств як об’єктивна необхідність в умовах ринку / О.А. Колесников. – С. 52-55. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35881/56-Kolesnikov.pdf?sequence=1>. 21.02.2018
8. Зянько В. В. Інноваційне підприємництво в Україні: проблеми становлення і розвитку: монографія / В. В. Зянько. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. – 263 с.

REFERENCES

1. Volkov, O.I., Denysenko, M.P. & Hrechak, A.P. (2004). *Ekonomika y orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti: pidruchnyk [Economics and organization of innovation activity]*. - Kyiv : Profesional [in Ukrainian].
2. Herasymchuk, V.H. & Rozenplenter, A.E. (2007). *Ekonomika ta orhanizatsiia vyrobnytstva: pidruchnyk [Economics and organization of production]*. - Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
3. Illiashenko, S.M. (2004) *Menedzhment ta marketynh innovatsii [Management and marketing of innovations]*. – Sumy :Universytetska knyha [in Ukrainian].
4. Vikarchuk, O.I. Innovatsiinyi menedzhment v Ukraini yak skladova zahalnoi systemy upravlinnia pidpriumstvom [Innovative management in Ukraine as a component of the overall enterprise management system]. Retrieved from: http://eprints.zu.edu.ua/7746/1/statya_Vikarchuk%20%281%29.pdf [in Ukrainian].
5. Kniaz, S.V. & Komarnytska, N.M. (2014). Mistse ta rol innovatsiinoho menedzhmentu v systemi upravlinnia pidpriumstvom [The place and role of innovation management in the enterprise management system] *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, 3 (54), 120 – 123 [in Ukrainian].
6. Utkina, Yu.M. & Visilova, A.V. (2014). Innovatsiinyi menedzhment na pidpriumstvakh [Innovative management at enterprises] *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 46, 298-302 [in Ukrainian].
7. Kolesnykov, O.A. Innovatsiinyi menedzhment pidpriumstv yak obiektyvna neobkhdnist v umovakh rynku [Innovative management of enterprises as an objective necessity in the market conditions]. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/35881/56-Kolesnikov.pdf?sequence=1>[in Ukrainian].
8. Zianko, V. V. (2005) *Innovatsiine pidpriumnytstvo v Ukraini: problemy stanovlennia i rozvytku [Innovative entrepreneurship in Ukraine: problems of formation and development]*. – Vinnytsia: UNIVERSUM [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

Соколова Л.В., Колісник О.В., Соколов О.Є.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНКИ МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ ФАХІВЦІВ ІТ-ПІДПРИЄМСТВ НА ОСНОВІ КОМПЕТЕНЦІЙ

У статті досліджено, що на сучасному етапі розвитку національної економіки, в умовах інтенсивного розвитку ІТ-індустрії питання мотивації праці фахівців ІТ-підприємств потребують подальшого дослідження. Було запропоновано науково-методичний підхід щодо формування реальної заробітної плати фахівців ІТ-підприємств з урахуванням результатів оцінки їх особистісних компетенцій. Впровадження такого підходу до мотивації праці спрямоване на всебічний та професійний розвиток якостей фахівців ІТ-підприємства на основі персональних програм. Це сприятиме як забезпеченню підвищення ефективності діяльності кожної команди, колективу підприємства у цілому на основі обґрунтованої та прозорої системи мотивації праці, так і формуванню інформації, необхідної для розробки персональної програми розвитку для кожного ІТ-фахівця підприємства.

Ключові слова: ІТ-підприємство, науково-методичний підхід, фахівець, компетенція, мотивація праці, оцінка, математична модель.

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямів розвитку України на період до 2020 р. згідно з Законом України «Пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» визначено інформаційні та комунікаційні технології [1]. Інформаційні технології – це одна з галузей, що найбільш динамічно та успішно розвиваються у країні. Однією з основних конкурентних переваг і фактором зростання для ІТ-галузі України стає доступність кваліфікованих ІТ-ресурсів. Виходячи з цього, необхідною умовою успішної діяльності будь-якого ІТ-підприємства є продуктивна робота персоналу, що базується на ефективній системі мотивації праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теперішній час кожне підприємство не може розраховувати на забезпечення конкурентоспроможності на ринках, на довготривалий розвиток без ефективного управління персоналом та забезпечення ефективності його діяльності

відповідно до обраної стратегії. Одним із важливих напрямів, основою забезпечення цього і є оцінка кадрів як ключова позиція для удосконалення системи мотивації персоналу, підвищення якості трудової діяльності.

Останнім часом спостерігається збільшення кількості публікацій, присвячених питанням оцінки персоналу підприємств та розробки системи мотивації їх праці. Серед зарубіжних та вітчизняних авторів, які зробили певний внесок у розроблення цієї проблеми, необхідно відзначити М. Армстронга, С. Бандуру, Ф. Беккера, Т. Беркутову, Д. Богіню, М. Грачова, П. Друкера, В. Дятлова, Ю. Ємельянова, А. Карякіна, А. Кибанова, А. Колода, Н. Крониковську, П. Малую, Є. Маслоу, А. Маслоу, М. Мескона, Г. Мінцберга, Л. Пихало, А. Пономарева, Г. Руденка, Г. Саймона, Г. Ушакова, К. Флетчера, Ю. Ципкіна. Результатом їхніх досліджень стала розробка різноманітних підходів, процедур і методів щодо мотивації праці, управління, організації і оцінювання персоналу. Проте на сучасному етапі розвитку національної економіки в умовах інтенсивного розвитку ІТ-індустрії питання мотивації праці фахівців ІТ-підприємств на основі аналізу компетенцій потребують подальшого дослідження у сучасних умовах ведення бізнесу. У даному напрямку ведуть дослідження такі науковці, як О. Орлова [2], Д. Филипов, Л. Сирик [3], Є. Кузьмінов [4] та ін.

Формулювання цілей статті. Враховуючи ступінь актуальності та розробки даного питання, метою статті є розробка науково-методичного підходу до мотивації праці спеціалістів ІТ-підприємства за умови оцінювання їх професійного росту на основі аналізу компетенцій.

© Соколова Людмила Василівна, д.е.н., професор, професор кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків, тел.: 0674186923, email: liudmyla.sokolova@nure.ua

Колісник Ольга Володимирівна, к.е.н., доцент кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків, тел.: 0931850591, email: olha.kolisnyk@nure.ua,

Соколов Олег Євгенович, здобувач кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою, Харківський національний університет радіоелектроніки, м. Харків, начальник 4 Київського управління департаменту ПАТ «УкрСиббанк» BNP Paribas Group, м. Київ

Опис основного матеріалу дослідження. Сьогодні ІТ-індустрія (галузь) є драйвером зростання української економіки, важливою складовою просування нашої держави як високотехнологічної країни на міжнародній арені [5]. В Україні розміщено близько 100 R&D центрів відомих міжнародних компаній [6]. Вітчизняна ІТ-індустрія за обсягами експорту в обсязі 3,2 млрд долл. у 2016 р. посіла третє місце проти 8,1 млрд долл. у металургії та 15,2 млрд долл. у харчовій промисловості. Очікуваний обсяг експортної продукції ІТ-індустрії України у 2018 р. складе 4,5 млрд долл., у 2020 р. – 5,4 млрд долл., у 2025 р. – 8,4 млрд долл., а сума податків, що будуть сплачені у 2025 р., досягне 46,1 млрд долл. За оцінками фахівців основними умовами забезпечення такого розвитку ІТ-індустрії у країні є такі, як: стабільність податкової політики; відсутність нових регуляторних бар'єрів; розвиток ІТ-освіти та кадрового потенціалу; активне просування бренду України на міжнародному ринку [6]. Отже, проблема розвитку ІТ-освіти як з точки зору підготовки кадрів, так і їх ефективного використання є найважливішою у полі стратегічних задач країни, що потребує у свою чергу розробки відповідної адекватної системи мотивації праці ІТ-фахівців, яка базується на оцінці рівня їх компетенцій. При цьому оцінюють не тільки потенційні можливості фахівців, їх професійний рівень, компетенції, а й реалізацію цих можливостей у процесі виконання доручених обов'язків й досягнення нормативних показників ІТ-підприємства. Усе це свідчить про актуальність обраного напрямку дослідження. Сьогодні є

очевидним той факт, що фахівці ІТ-індустрії приділяють багато уваги своєму професійному та особистісному розвитку, тому кадровий менеджмент цієї галузі потребує вміння не тільки обирати методику оцінювання професійного рівня персоналу, об'єктивно оцінювати поточний рівень кваліфікації кожного фахівця, але і розробити для нього план подальшого професійного розвитку та кар'єрного зростання [5-7]. Оцінка персоналу розглядається як елемент управління і як система атестації кадрів, у той же час це необхідний засіб вивчення якісного складу кадрового потенціалу організації, її сильних і слабких сторін, а також основа для удосконалення індивідуальних трудових здібностей спеціаліста і підвищення його кваліфікації [8].

Оскільки результати оцінки визначають положення фахівця у команді та можливу перспективу його переміщення, то вони є важливим мотиваційним фактором покращення трудової діяльності і ставлення фахівця до праці. Проведений аналіз наукових публікацій з питань управління персоналом з точки зору мотивації його праці показує, що одним із сучасних напрямків при дослідженні цієї проблеми є вивчення компетентнісного підходу, в основі якого – суттєве поняття «компетенція фахівця» (табл. 1).

У подальшому у якості шуканого поняття буде використане таке, що наведене як основний елемент теоретичного базису, теоретичної платформи формування поняття «компетенція ІТ-фахівця», яка наведена на рис. 1.

Таблиця 1

Визначення дефініції поняття «компетенція фахівця»*

Інформаційне джерело	Визначення
Вікіпедія, [9]	Компетенція професійна – вміння використати знання, навички, досвід в конкретно даних умовах, досягнувши при цьому максимально позитивного результату
Синиченко А. [10]	Компетенція – це досвід (професійний і соціальний); професійні вміння і навички; ціннісні орієнтації
Ветошкина Т. [11]	Компетенція (американський підхід) – це основна характеристика спеціаліста, володіючи якою він здатний показувати правильну поведінку і, як наслідок, домагатися високих результатів в роботі; компетенція (європейський підхід) – це здатність спеціаліста діяти у відповідності зі стандартами, прийнятими в організації (визначення стандарту-мінімуму, який повинен бути досягнутий спеціалістом)
Словарь по управлению персоналом, [12]	Компетенція – це характеристика особистості, яка важлива для ефективного виконання робіт на відповідній позиції і яка може бути виміряна через поведінку, що спостерігається
Левин Курт, [13]	Компетенція – це особистісна здатність фахівця виконувати певний клас професійних завдань
Електронний ресурс, [14]	Компетенції – це знання, вміння, навички, які потрібні для виконання тієї чи іншої роботи: професійні та особистісні. Компетенції – це фактори успішності

*Розроблено авторами

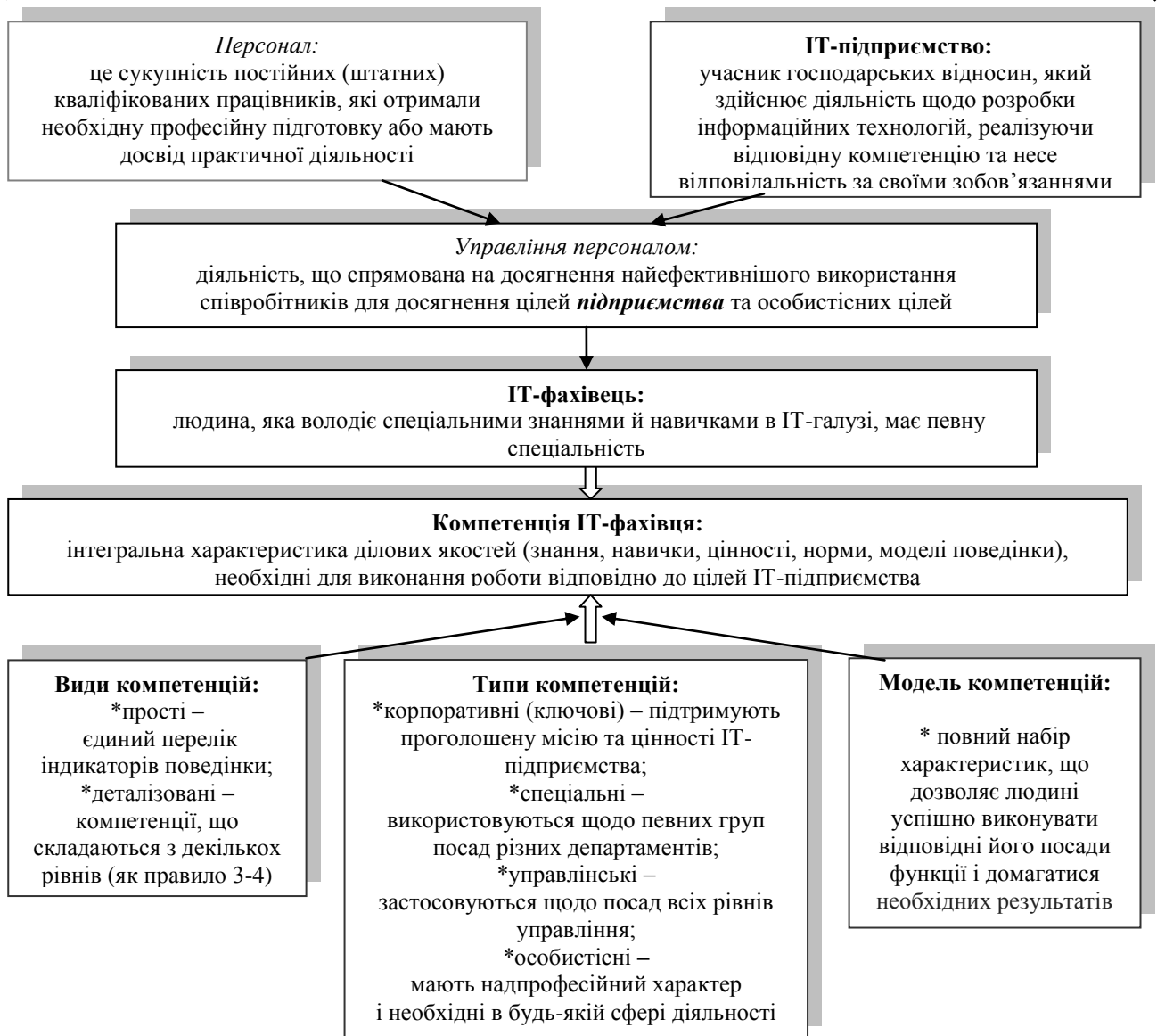

Рис. 1. Теоретична платформа формування поняття «компетенція ІТ-фахівця»*

*Розроблено авторами

Слід зазначити, що у наукових публікаціях зустрічаються такі поняття, як ІТ-фірма, ІТ-підприємство, ІТ-компанія. Відповідно до [15] фірма – це підприємство, організація, установа, яка здійснює господарську діяльність з метою одержання прибутку. Фірмою можуть бути представлені індивідуальні підприємці або об'єднання їх, тому далі будемо використовувати поняття ІТ-підприємство. Для кожного учасника господарських відносин, який здійснює діяльність щодо розробки інформаційних технологій, важливою задачею сьогодення є розробка науково-методичного підходу до оцінки мотивації праці своїх фахівців відповідно до упорядкованої сукупності етапів, характеристику яких з урахуванням рекомендацій [16] наведено у табл. 2.

Слід прийняти до уваги, що важливою та відповідальною задачею реалізації даних етапів є

формування комплексного переліку компетенцій ІТ-фахівця. Так, на думку науковця Є. В. Кузьміна, комплексна оцінка ІТ-фахівця з розробки програмного продукту ґрунтується на таких групах ключових показників ефективності та метрик: метрики коду програмного продукту; метрики управління проектами; метрики професійного розвитку [4].

Для перетворення запропонованого науково-методичного підходу у дієвий інструментарій забезпечення підвищення ефективності діяльності ІТ-підприємств на сучасному ринку необхідним є виконання ряду таких вимог:

а) модель компетентності повинна включати в себе тільки ті знання, вміння та навички, які є стратегічно важливими для конкретного підприємства;

б) група експертів повинна бути погодженою (коефіцієнт конкордації $W \rightarrow 1$;

Таблиця 2

Характеристика етапів розробки науково-методичного підходу до оцінки мотивації праці фахівців ІТ-підприємств*

Етап	Характеристика етапу
1. Формулювання стратегії та цілей ІТ-підприємства	Проведення опитування головних осіб ІТ-підприємства, його власників, топ-менеджерів для визначення стратегії, конкурентних переваг, ключових показників діяльності та факторів успіху підприємства на ринку
2. Виділення ключових завдань діяльності персоналу ІТ-підприємства, що впливають із стратегії його розвитку	Формування вимог до змістовного наповнення сукупності компетенцій фахівців; розуміння того, якою має бути поведінка фахівців у колективі; визначення, що може дати конкретний фахівець іншим членам команди і підприємству в цілому в рамках тих обов'язків, якими він буде наділений або вже їх виконує
3. Прийняття рішення щодо розробки науково-методичного підходу до оцінки мотивації праці фахівців на основі аналізу компетенцій	Вибір способу створення системи компетенцій. Перший спосіб – пристосування вже готової моделі до специфіки діяльності конкретного підприємства. Такі типові моделі створюються в результаті досліджень управлінського досвіду провідних компаній, як правило іноземних. Другий спосіб – створення системи, моделі компетенцій з нуля. При цьому можна вдатися до допомоги зовнішніх консультантів або розробити компетенції самостійно
4. Формування системи інформації, необхідної для вирішення поставленої задачі	Підготовка необхідної інформації у складі: список фахівців, сукупність особистісних компетенцій - критеріїв оцінки персональних компетенцій за рівнями, перелік посадових окладів, рекомендована «вилка окладів», узгоджений склад експертів, вибір бальної системи оцінки, листи оцінювання персональних компетенцій
5. Створення шкали оцінки за кожним рівнем компетенцій	Створення відповідної шкали оцінки за кожним рівнем особистісних компетенцій відбувається для опису неприпустимого (неприйнятно для підприємства поведінка фахівця), допустимого (мінімальні вимоги, щоб виконувати роботу добре) і видатного (краще поведінка) рівнів поведінки фахівців на робочому місці
6. Створення профілю (моделі) компетентності фахівця	Профіль компетентності – це ідеальна модель оцінки компетентності, професійного рівня фахівця
7. Моделювання оцінки реальної доходу фахівця ІТ-підприємства на основі компетенцій	Розробка математичної моделі оцінки реальної заробітної плати фахівця підприємства на основі аналізу його особистісних компетенцій, експериментальна апробація моделі на фактологічних даних підприємства, аналіз отриманих результатів
8. Впровадження розробленого науково-методичного підходу	Впровадження запропонованого науково-методичного підходу у практичну діяльність ІТ-підприємств забезпечує життєздатний зв'язок між поведінкою, здібностями та якостями, характерними для фахівця, і завданнями, які поставлені перед ним на роботі

*Розроблено авторами

Таким чином в основу запропонованого науково-методичного підходу до оцінки мотивації праці фахівців ІТ-підприємств покладено процедуру оцінювання особистісних (персональних) компетенцій. У таких умовах фахівці отримують додаткову мотивацію для підвищення рівня їх кваліфікації. Відповідно до логіки цих міркувань для оцінки розміру реальної заробітної плати фахівця ІТ-підприємства на основі компетенцій пропонується авторська математична модель, що має такий вигляд:

$$RW_i = NW_i + NW_i \cdot K \cdot \frac{\sum_{j=1}^{m_i} PS_{ij}^{fact}}{PS_i^{max}},$$

де RW_i – реальний дохід і-го фахівця, $i=(1;q)$;

q – кількість фахівців, для яких розраховується реальна заробітна плата на конкретний термін часу (наприклад на період виконання командою того чи іншого стартапу, інноваційного проекту);

NW_i – номінальна заробітна плата (посадовий оклад) і-го фахівця;

K – коефіцієнт перерахунку, (за даними пілотної оцінки $K = \frac{1}{10}$);

PS_{ij}^{fact} , PS_{ij}^{max} – персональний фактичний та максимальний бал і-го фахівця за j-ою компетенцією відповідно, $j= (1; m_i)$;

m_i – кількість компетенцій, що оцінюються для i -го фахівця.

Особливості застосування формули розглянемо на конкретному числовому прикладі, де мінімальному та максимальному розмірам оплати праці, встановленим при зарахуванні на посаду, відповідає при 10-ти бальній оцінці 16 особистісних компетенцій 160 та 16 балів відповідно; при оцінці 15 особистісних компетенцій – 150 та 15 балів відповідно; при оцінці 12 особистісних компетенцій – 120 та 12 балів відповідно. У разі не отримання мінімальної суми балів постає питання щодо

пониження у посаді фахівця або його звільнення. Слід зауважити, що система балів, шкала оцінки компетенцій, склад критеріїв оцінки, тобто компетенцій, обираються на кожному підприємстві окремо в залежності від його фінансового стану, плинності кадрів та особистих міркувань комерційного характеру його топ-менеджерів.

Відповідно до послідовності розробки шуканого науково-методичного підходу (див. табл. 2) треба заповнити листи оцінювання компетенцій, тобто експертні листи. Зразок заповнення такого листа наведено у табл. 3.

Таблиця 3

Лист оцінювання компетенцій ІТ фахівця на посаді Test LM*

№ з/п	Персональна компетенція – критерій оцінки	Експертна оцінка, бал			Результат оцінювання, середній бал
		експерт 1	експерт 2	експерт 3	
1	Професійні знання	9	9	9	9,00
2	Професійна кваліфікація	8	9	9	8,67
3	Вміння керувати	9	9	9	9,00
4	Результативність прийнятих рішень	10	10	9	9,67
5	Творчий потенціал	9	9	9	9,00
6	Відповідальність	9	10	9	9,33
7	Вміння приймати ефективні рішення в екстремальних ситуаціях	9	8	8	8,33
8	Здібності до ділового спілкування	10	10	10	10,00
9	Рішучість	9	9	9	9,00
10	Ставлення до конструктивної критики	8	8	8	8,00
11	Здібності до аналізу	10	9	10	9,67
12	Ініціативність	9	9	9	9,00
13	Перспективність мислення	10	10	10	10,00
14	Ставлення до професійного росту підлеглих	10	10	10	10,00
15	Вміння переконувати	9	8	9	8,67
Всього					137,34

*Розроблено авторами

Приклад розрахунку розміру реальної заробітної плати ІТ-фахівців двох посад наведено у табл. 4.

Як видно за даними цієї таблиці, реальна заробітна плата кожного ІТ-фахівця залежить від

результатів урахуванням його особистісних компетенцій. Такий підхід оцінки мотивації праці призводить до всебічного та професійного розвитку якостей фахівців ІТ-підприємства у цілому.

Таблиця 4

Розрахунок реальної заробітної плати ІТ-фахівців на основі компетенцій*

Посада за штатним розкладом	Розмір посадового окладу ^{***} , грн/міс.	«Вилка доходу», грн./міс.		Фактичний сумарний бал	Реальна заробітна плата фахівця, грн/міс.
		максимальний розмір	мінімальний розмір		
Test LM*	54000	59400	54540	137,34	58944,240
Team PM 1**	35 100	38610	35451	102,33	38093,152

Примітка: * – розрахунок проведено за 15 критеріями; ** – розрахунок проведено за 12 критеріями; *** – цифри достатньо умовні.

*Розроблено авторами

Слід зазначити, що процес розробки персональної програми розвитку фахівців ІТ-підприємства на нашу думку складається з таких укрупнених етапів, як: а) оцінка за компетенціями – об'єктивна оцінка на основі експертного оцінювання та з допомогою тестів дає змогу побачити та оцінити сильні та слабкі сторони фахівця; б) перегляд заробітної плати – прозорий механізм перегляду гарантує обґрунтованість рішень та ринковий рівень заробітної плати; в) побудова плану – спільна побудова персонального плану розвитку, який окреслить чіткі та досяжні цілі та запропонує шляхи їх досягнення; г) реалізація плану – детальні рекомендації та моніторинг зі сторони експертів із компетенцій допомагають ІТ-фахівцю професійно зростати в зручний для нього та ефективний спосіб.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Методика оцінки мотивації фахівців ІТ-підприємств, що базується на розробленому науково-методичному підході, є простою і

доступною, не викликає утруднень у процесі її практичного використання. Запропонований підхід забезпечує можливість регулярного проведення оцінки компетенцій ІТ-фахівців, формування відповідного інструменту аналізу накопичених баз даних. Впровадження у практичну діяльність ІТ-підприємств розробленого науково-методичного підходу до оцінки мотивації праці ІТ-фахівців на основі аналізу їх компетенцій сприятиме як підвищенню ефективності діяльності кожної команди, колективу підприємства у цілому за рахунок обґрунтованої та прозорої системи мотивації праці. Перспективи подальших досліджень вбачаються у такому: а) розробка персональної програми розвитку ІТ-фахівців підприємства; б) розробка методичного забезпечення оцінки ефективності діяльності підприємства та його конкурентоспроможності з урахуванням якісного рівня використання ІТ, який залежить від рівня компетентності та умотивованості праці персоналу підприємства.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки : Закон України № 2623-14 від 16.01.2016 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://kdpu.edu.ua> > Наука > Наукові заходи. – Загол. з екрану.
2. Орлова О. М. Особливості управління персоналом в ІТ-сфері [Електронний ресурс] / О. М. Орлова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – Вип. 11. – 2017. – С 117–120: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/.../ОСОБЛИВОСТІ%20УПРАВЛІННЯ%20...> – Загол. з екрану.
3. Филипов Д. Оценка и развитие персонала в IT-компани [Электронный ресурс] / Д. Филипов, Л. Сирик // Менеджер по персоналу. – 2012. – № 1. – URL: hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1504. – Загол. з екрану.
4. Кузьмінов Є. В. Рефлексивне моделювання в оцінюванні ефективності праці фахівців з розробки програмних продуктів / Є. В. Кузьмінов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2229>. – Загол. з екрану.
5. ІТ-індустрія опинилася на третьому місці в структурі експорту... – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua> > Новини > Казна та Політика > 29.09.2017. – Загол. з екрану.
6. Інфографіка. Українська ІТ-індустрія: загальні дані та ... - ІТ Ukraine – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://itukraine.org.ua/.../infografika-ukrayinska-it-industriya-zagalni-dani-ta-profesiyuu-p..> – Загол. з екрану.
7. Оценка и развитие персонала в IT-компани - HR-Лига [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://hrliga.com/index.php?module=profession&op...> – Загл. с экрана.
8. Бучинська Т. В. Оцінка персоналу як важливий елемент ефективного управління / Т. В. Бучинська // Проблеми системного підходу в економіці [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://psae-jrn1.nau.in.ua/journal/1_57_2017_ukr/10.pdf. – Загол. з екрану.
9. Компетенція – Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Компетенція>. – Загол. з екрану.
10. Синиченко А. В. Компетентнісний підхід як сучасна парадигма управління персоналом / А. В. Синиченко // Финансы, учет, банки. – 2016. – Вип. 1. – С. 288–294. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fub_2016_1_32. – Загол. з екрану.
11. Ветошкина Т. Роль компетенцій в управленні персоналом / Т. Ветошкина // Кадровик. Кадровый менеджмент. – 2008. – № 3. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа :<https://www.lawmix.ru/bux/52357>.
12. Словарь по управлению персоналом [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hr-portal.ru/vid-slovarya/slovar-po-upravleniyu-personalom>.
13. Левин Курт / Словарь HR-терминов, HR-глоссарий - HRM.ru [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://hrm.ru/db/hrm/glossary.html>.
14. Оцінка персоналу по-новому: технології Assessment відсіюють ... [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.business-success.in.ua> > Home > Практика > Персонал. – Загол. з екрану.

15. Організаційно-правові форми підприємницької діяльності-Мале... [Електронний ресурс] / Режим доступу : http://pidruchniki.com/.../organizatsiyno-pravovi_formi_pidpriyemnitskoyi_diyalnosti. – Загол. з екрану.

16. Роль компетенцій в управленні персоналом... [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.lawmix.ru/bux/52357>. – Загл. с экрана.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy Pro priorityetni napryamy rozvytku nauky i tekhniky № 2623-14 [The Law of Ukraine About Priority Directions of the development of science and techniques] (16.01.2016). kdpu.edu.ua. – Retrieved from: <https://kdpu.edu.ua>. [in Ukrainian].

2. Orlova O. M. (2017). Osoblyvosti upravlinnya personalom v IT-sferi [Features of personnel management in IT sphere] Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Ser.: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo – Scientific bulletin of Uzhgorod National University. Ser: International economic relations and global household.11. Retrieved from: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/> [in Ukrainian].

3. Fylypov D., Syryk L. (2012). Otsenka y razvytye personala v IT-kompanyy [Evaluation and development of personnel in IT-company]. Retrieved from: URL: hrliga.com/index.php?module=profession&op=view&id=1504. [in Russian].

4. Kuz'minov Ye. V. Refleksyvne modelyuvannya v otsynuvanni efektyvnosti pratsi fakhivtsiv z rozrobky prohramnykh produktiv [Reflexive modeling in evaluating the work effectiveness of software development specialists]. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua>. [in Ukrainian].

5. IT-industriya opynylasya na tret'omu mistsi v strukturi eksportu... [IT industry took the third place in the structure of export...] (29.09.2017). news.finance.ua. – Retrieved from: <https://news.finance.ua>. [in Ukrainian].

6. Infografika. Ukrayins'ka IT-industriya: zahal'ni dani ta ... - IT Ukraine [Infographics. Ukrainian IT- industry: general data and ... - IT Ukraine]. itukraine.org.ua. – Retrieved from: <https://itukraine.org.ua> [in Ukrainian].

7. Otsenka y razvytye personala v IT-kompanyy - HR-Lyha [Evaluation and development of personnel in IT-company – HR- league]. hrliga.com. – Retrieved from: <https://hrliga.com>. [in Russian].

8. Buchyns'ka T. V. Otsinka personalu yak vazhlyvyi element efektyvnoho upravlinnya [Evaluation of personnel as an important element of effective management] Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of system approach in economics. psae-jrnl.nau.in.ua. Retrieved from: https://psae-jrnl.nau.in.ua/journal/1_57_2017_ukr/10.pdf [in Ukrainian].

9. Kompetentsiya – Vikipediya [Competence - Wikipedia]. uk.wikipedia.org. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Kompetentsiya>. [in Ukrainian].

10. Synychenko A. V. (2016). Kompetentnisnyy pidkhid yak suchasna paradyhma upravlinnya personalom [Competence approach as a modern paradigm of staff management] Finansy, uchet, banki – Finances, accounting, banks, 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fub_2016_1_32. [in Ukrainian].

11. Vetoshkina T. (2008). Rol kompetentcii v upravlenii personalom [The role of competencies in staff management] Kadrovik. Kadrovyy menedzhment – Kadrovik. Human Resource Management, 3. Retrieved from: <https://www.lawmix.ru/bux/52357>. [in Russian].

12. Slovar po upravleniiu personalom [Human Resources Dictionary]. hr-portal.ru. Retrieved from: <http://hr-portal.ru/vid-slovary/slovar-po-upravleniyu-personalom> [in Russian].

13. Levin Kurt. Slovar HR-terminov, HR-glossarii - HRM.ru [Dictionary of HR-terms, HR-glossary - HRM.ru]. hrm.ru. Retrieved from: <http://hrm.ru/db/hrm/glossary.html>. [in Russian].

14. Otsinka personalu po-novomu: tekhnolohiyi Assessment vidsiyuyut' ... [Assessment of staff in a new way: Technology Assessment separate...]. business-success.in.ua. Retrieved from: <https://www.business-success.in.ua> > Home > Praktyka > Personal. [in Ukrainian].

15. Orhanizatsiyno-pravovi formy pidpryyemnyts'koyi diyal'nosti-Male... [Organizational-legal forms of entrepreneurial activity - Small ...]. pidruchniki.com. Retrieved from: http://pidruchniki.com/.../organizatsiyno-pravovi_formi_pidpriyemnitskoyi_diyalnosti [in Ukrainian].

16. Rol kompetentcii v upravlenii personalom... [The role of competencies in staff management]. lawmix.ru. Retrieved from: <https://www.lawmix.ru/bux/52357>. [in Russian].

Одержано 11.02.2018 р.

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).273-280](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).273-280)
 УДК 339.138:658.8(569.5)

Швец І.Б., Следь О.М., Аль-Газу А.А.М.

ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ МІЖНАРОДНОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПРИ ВИХОДІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА НА РИНОК ЙОРДАНІЇ

Обґрунтовано можливі альтернативи реалізації міжнародної маркетингової стратегії на ринку Йорданії. Запропоновано метод визначення ймовірності різних сценаріїв реалізації стратегії створення спільного підприємства, в основу якого покладено врахування ймовірності визначальної події та залежних від неї подій. Із врахуванням впливу низки сприятливих факторів на ринку Йорданії доведено високу ймовірність реалізації реалістичного сценарію стратегії створення спільного складального підприємства на умовах оренди землі й виробничого майнового комплексу. Здійснено оцінку показників діяльності промислового підприємства за різними альтернативами реалізації міжнародної маркетингової стратегії на ринку Йорданії: створення спільного складального підприємства на умовах оренди землі й виробничого майнового комплексу та створення підприємства на умовах придбання виробничих потужностей. Для оцінювання результативності міжнародної маркетингової стратегії на зарубіжному ринку запропоновано використання показника рентабельності виробничої потужності, що враховує використання технологічного устаткування для виготовлення продукції на основі вартісних вимірників.

Ключові слова: Міжнародна маркетингова стратегія, зовнішній ринок, обсяг експорту; спільне підприємство, ринок Йорданії, виробнича потужність.

Постановка проблеми. Суттєві зміни в останні десятиліття на міжнародному ринку висувають перед промисловими підприємствами нові завдання, зокрема щодо підвищення результативності зовнішньоекономічної діяльності. В умовах орієнтації на довгострокову присутність на ринках зарубіжних країн результати міжнародної діяльності підприємств безпосередньо залежать від обраних цілей на основі детального аналізу ринкового середовища і вибору способу їх досягнення. Вирішення цих завдань вимагає проведення ґрунтовних маркетингових досліджень стану і особливостей розвитку зарубіжних ринків, застосування специфічних підходів і інструментарію маркетингової діяльності для розробки і реалізації оптимальних стратегій виходу на ринки країн Близького Сходу з метою забезпечення ефективності зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств.

На міжнародних ринках підприємствам доводиться вирішувати нові складні завдання, пов'язані з пристосуванням до незвичних

інституційно-правових і політико-економічних умов ведення бізнесу. Тому обґрунтування найбільш доцільної та ефективної міжнародної маркетингової стратегії, а також оцінки її результативності в умовах ринкового середовища певної країни є дуже актуальним для українських промислових підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На цей час вітчизняними і зарубіжними науковцями створено ґрунтовну теоретичну базу дослідження підходів до формування міжнародних маркетингових стратегій. Загальним теоретико-методичним і практичним аспектам формування маркетингових стратегій в конкурентних умовах присвячено роботи М. Портера [1], Ж. Ламбена [2], Р. Акоффа [3]. Необхідність поєднання декількох рівнів формування міжнародних маркетингових стратегій доведено у роботах Т.М. Циганкової [4], яка виокремлює корпоративний, функціональний і інструментальний рівні з різними групами стратегій. Питання управління міжнародними маркетинговими стратегіями і використання маркетингових інструментів на продуктових ринках різних галузей обґрунтовано у дослідженнях В.Г. Герасимчук [5], Т.В. Співаковської [6]. Разом з тим питання формування міжнародних маркетингових стратегій, які б дозволяли вирішувати задачі виходу українських промислових підприємств на зарубіжні ринки з урахуванням регіональних і національних умов, потребують подальших теоретичних досліджень і практичного обґрунтування.

© Швец Ірина Борисівна, д.е.н., проф., проректор з міжнародних зв'язків, ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Покровськ, тел.: 0992208813, email: irina_shvets13@ukr.net

Следь Олександра Миколаївна, к.е.н., доц., докторант, ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Покровськ, тел.: 0506023980, email: oleksandra.sled@ukr.net

Аль-Газу Алі Ахмед Мохамед, к.е.н., м. Київ, тел.: 0637923663, email: almukhtar_jo@yahoo.com

Для підприємства маркетингова стратегія є частиною його загального стратегічного плану розвитку і потребує обґрунтованих методів розробки. У загальному вигляді маркетингова стратегія являє собою принципове довгострокове рішення щодо застосування апарату маркетингу для досягнення поставлених цілей [7, с.38]. Для міжнародних стратегій характерними та особливо складними є ситуації, за яких умови майбутнього часу не можуть бути враховані методами екстраполяції. Тому важливим є не тільки аналіз зовнішніх умов діяльності та перспектив розвитку, але й виявлення тенденцій, загроз, бар'єрів і можливостей, які можуть суттєво вплинути на функціонування підприємства на зарубіжному ринку.

Стратегія маркетингу може розроблятися підприємством для окремого ринку або його сегмента і кожного товару на певний період часу для здійснення виробничої та комерційної діяльності відповідно до ринкової ситуації. Маркетингова стратегія передбачає дослідження всіх альтернатив і варіантів у сфері зовнішньоекономічної діяльності, які стосуються довгострокових цілей та їх обґрунтування для прийняття обґрунтованих управлінських рішень [8]. У подальшому ефективність розробки такої маркетингової стратегії може бути оцінена в залежності від ступеня досягнення цілей підприємства [9].

Ринок кожної країни сприймається підприємством як відмінна цілісність, з різними потребами, покупцями, різною ментальністю та різними способами прийняття рішення про придбання майна і послуг. Як зазначають А. Ліманський та І. Драб'юк, ангажуючись у міжнародний маркетинг, підприємство має підготувати для кожного закордонного ринку різну стратегію входу й діяльності з відповідною структурою [10, с.30]. Досліджуючи проблему доцільності виходу промислових підприємств на зарубіжний ринок, О.І. Чайкова та Я.В. Запорізька пропонують показники оцінки доцільності та їх критерії: загальний податковий тиск, вартість сировини, заробітна плата робітників, собівартість продукції, бар'єри входу на ринок, конкуренція серед постачальників, динаміка росту ринку та ставлення населення до компанії [11, с.167]. Аналіз можливостей розрахунку цих показників свідчить, що їх кількісний вимір є дуже складним і подекуди неможливим. Водночас автори обмежуються застосуванням «умовних коефіцієнтів», розташовуючи їх «у порядку від найбільш значимих до найменш значущих», не обґрунтовуючи вибір самих вагомих показників [11, с.166]. Тому такий підхід авторів є не тільки

спрощеним, але й суб'єктивним.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування науково-методичного підходу щодо вибору міжнародної маркетингової стратегії при виході промислового підприємства на міжнародний ринок на підставі аналізу маркетингового інструментарію українських підприємств на ринку Йорданії та розробка рекомендацій до оцінки результативності відповідної маркетингової стратегії.

Опис основного матеріалу дослідження. Практичний досвід зарубіжних та українських промислових підприємств, які освоюють ринки інших країн, свідчить про наявність певної кількості варіантів проникнення на зарубіжні ринки, серед яких можливо обрати найбільш доцільні з точки зору економічних результатів. Існуючі альтернативи виходу на зарубіжні ринки передбачають процедури ліцензування, створення спільних підприємств, прямий та непрямий експорт, пряме інвестування, які потребують відповідної оцінки з огляду на необхідність прогнозування обсягів реалізації продукції, виручки та грошових потоків, рентабельності [12]. З приводу розробки відповідного інструментарію відбору стратегічних альтернатив Т.В. Співаковською запропоновано інструментарій формування українськими промисловими підприємствами стратегії виходу на зарубіжний ринок на підставі аналізу й оцінювання двох груп факторів, що характеризують рівень привабливості ринків та визначають можливості підприємства [13, с.12-13].

Результати аналізу тенденцій розвитку країн та умов ринку Близького Сходу під впливом економічних, політико-правових, соціально-економічних та інших факторів підтверджують можливість вибору різних варіантів реалізації стратегії для українських промислових підприємств. В якості найбільш доцільних для підприємств автомобілебудування на ринку Йорданії розглянуто два варіанти реалізації стратегії: створення нового спільного підприємства та покупка існуючих виробничих потужностей.

Однією з особливостей підприємств автомобілебудування України є високий рівень їх спеціалізації, що суттєво впливає на зменшення конкуренції у галузі. В результаті відсутності конкуренції українські підприємства автомобілебудування не володіють достатнім рівнем конкурентоспроможності для виходу на нові ринки. Згідно досліджень Т.В. Співаковської, більшість українських автомобілебудівних компаній впроваджують фрагментарну неформалізовану маркетингову стратегію, тобто застосовують окремі маркетингові інструменти: маркетингові дослідження, участь у міжнародних виставках,

заходи з просування [14]. Водночас тільки незначна кількість українських компаній приділяє належну увагу стратегічному плануванню і визнає пріоритет стратегічного планування перед оперативним.

Серед факторів, що перешкоджають здійсненню інноваційної діяльності підприємств автомобілебудування, є нестача власних коштів, надмірні витрати на нововведення, високі економічні ризики, недостатня юридична підтримка з боку держави, недосконалість законодавчої бази, тривалий термін окупності нововведень. Водночас застарілими є майже до 60% основних засобів автомобілебудівних підприємств, фізично застарілими – до 70% [6].

Для переважної більшості українських автомобілебудівних підприємств притаманним є екстенсивний тип розвитку, що передбачає освоєння ринків нових країн та збільшення асортименту продукції. Так, найбільший досвід зовнішньоекономічної діяльності у галузі має ПАТ «АвтоКрАЗ», який експортує продукцію майже у 30 країн світу. Підприємство для більшості ринків використовує стратегію прямого експорту. ПАТ «АвтоКрАЗ» є постачальником автомобілів для Міністерства оборони Арабської республіки Єгипет, реалізує ряд проектів у країнах Близького Сходу, Латинської Америки, Африки та Південно-Східної Азії. Інші лідери галузі – корпорація «Богдан» і ПАТ «ЗАЗ» – також мають досвід експортних угод з країнами близького і дальнього зарубіжжя [14].

Заключним етапом обґрунтування створення спільного складального підприємства автомобілебудування в Йорданії є оцінка результативності міжнародної маркетингової стратегії при виході промислового підприємства на ринок. Одним із українських підприємств автомобілебудування, яке протягом останніх років виходить на ринок країн Близького Сходу, використовуючи стратегію прямого експорту, є корпорація «УкрАвто». В останні роки підприємство стабільно здійснювало експорт легкових автомобілів в країни Близького Сходу. В останні роки обсяг експорту автомобілів скорочується щорічно, тому подальший розвиток корпорації потребує нових ринків збуту, серед яких найбільш привабливим та таким, що має спільні риси та чинники впливу на формування міжнародної маркетингової стратегії, є ринок Йорданії.

Проблемою багатьох українських виробників автомобілебудування на зарубіжних ринках є їх присутність на ринку тільки однієї країни регіону. Ця проблема характерна і для корпорації «УкрАвто», яка майже всю продукцію експортує

на ринок Сирії. Для продукції «УкрАвто», якою є автомобілі ЗАЗ-Lanos, ціна за одиницю на умовах FCA/Запоріжжя є дуже високою, що є наслідком податкового тягаря: ПДВ та внески на соціальне страхування з заробітної плати. В результаті ціна реалізації одного автомобіля як мінімум на 30% містить відрахування податків і зборів, що унеможливує збільшення обсягів виробництва в Україні внаслідок високої конкуренції з іноземною продукцією, в першу чергу великих автомобільних компаній Китаю.

Створення спільного складального підприємства корпорацією «УкрАвто» з Йорданією дозволить отримати наступні переваги:

- зниження ціни реалізації за рахунок відсутності таких податків і зборів, як ПДВ і відрахування на соціальне страхування, тобто ціна реалізації автомобілів знизиться приблизно на 30% тільки за рахунок податків та зборів;

- наявність потенційних можливостей для експорту автомобілів як на територію країн Близького Сходу, так і на територію інших країн, з якими підписано угоди про вільну торгівлю між Йорданією та урядами цих країн.

Для розробки міжнародної маркетингової стратегії доцільним є ідентифікація та визначення ризиків, що виникають в процесі виходу підприємства на зарубіжні ринки. Реалізація маркетингової стратегії для корпорації «УкрАвто» є ризиковою з огляду на умови ринку Йорданії та загальноекономічні світові процеси, що обумовлює необхідність оцінки ймовірності трьох сценаріїв реалізації кожної з двох стратегій: песимістичного, оптимістичного та реалістичного. Для оцінки вірогідності сценаріїв в якості експертів було залучено представників українських підприємств, що здійснюють експортні операції на ринку Йорданії, а також фахівців консульства Йорданії, які сприяють налагодженню торговельних відносин та комерційних зв'язків між суб'єктами господарювання обох країн.

Запропоновані сценарії реалізації маркетингової стратегії на ринку Йорданії розглянуто для різних умов та оцінено їх ймовірність. Песимістичний сценарій для корпорації «УкрАвто» передбачає зниження обсягів виробництва і збуту автомобілів, що у подальшому викладенні виступає як визначальна подія. Враховуючи, що Йорданія – країна з високим рівнем політичної, економічної і соціально-демографічної стабільності, ймовірність песимістичного сценарію реалізації стратегії створення спільного складального підприємства в країні оцінена на рівні 0,1-0,2. Ймовірність оптимістичного варіанту, який ґрунтується на можливості прийняття урядом Йорданії спеціальних законів щодо сприяння створенню спільних українсько-

йорданських підприємств, оцінено на рівні 0,05-0,1. Реалістичний сценарій ґрунтується на врахуванні поточних умов ринку Йорданії. У зв'язку з тим, що урядом Йорданії підписано низку міждержавних угод про створення зон вільної торгівлі, та враховуючи, що Йорданія є країною-членом СОТ, ймовірність реалістичного результату реалізації стратегії щодо створення спільного складального підприємства корпорацією «УкрАвто» оцінено на рівні 0,6-0,9. Розрахунок імовірності реалізації будь-якого сценарію реалізації стратегії пропонується здійснювати за формулою:

$$P(M, D) = P(M) \cdot P(D/M), \quad (1)$$

де $P(M, D)$ – ймовірність реалізації сценарію за наявності визначальної події M та залежної від неї події D ;

$P(M)$ – ймовірність визначальної події M ;

$P(D/M)$ – ймовірність залежної події D .

Для кожної стратегії здійснено оцінку показників діяльності корпорації «УкрАвто» за трьома варіантами сценаріїв, що враховують ймовірність реалізації її стратегій (табл. 1).

Таблиця 1
Показники діяльності корпорації «УкрАвто» за різними сценаріями міжнародної маркетингової стратегії на ринку Йорданії*

Показники	Базовий варіант	Маркетингові стратегії створення спільного складального підприємства					
		оренда земельної ділянки та виробничого обладнання			придбання виробничих потужностей		
		Варіанти реалізації стратегій (ймовірність)					
		песимістичний (0,1-0,2)	реалістичний (0,6-0,9)	оптимістичний (0,05-0,1)	песимістичний (0,1-0,2)	реалістичний (0,6-0,9)	оптимістичний (0,05-0,1)
Обсяг реалізації автомобілів, од.	6 000	6 200	10 500	12 400	6 200	10 500	12 400
Ціна реалізації за одиницю (на умовах ФСА/Акаба), дол. США	7 500	7 500	7 500	7 500	7 500	7 500	7 500
Виручка від реалізації продукції, тис. дол. США	45 000	46 500	78 750	93 000	46 500	78 750	93 000
Витрати на виробництво, тис. дол. США	41 895	43 059	70 245	82 212	43 570	72 843	85 560
Прибуток, тис. дол. США	3 105	3 441	8 505	10 788	2 929	5 907	7 440

* Розраховано авторами

Обсяг експорту автомобілів за варіантами реалізації стратегії створення складального підприємства було розраховано на підставі даних про виробничу потужність нового складального підприємства згідно інвестиційного проекту, що було надано йорданським партнером. Обґрунтування придбання виробничих потужностей для виробництва автомобілів передбачало оцінку виробничої потужності із врахуванням наявних пропозицій промислових об'єктів на території Йорданії. З огляду на наявність достатніх виробничих потужностей для задоволення попиту на автомобілі компанії, обсяги реалізації продукції за різними варіантами ймовірності реалізації було обрано однаковими для обох стратегій. Варіант створення спільного складального підприємства в Йорданії передбачає оренду земельної ділянки і

комплексу будівель, за якими урядом Йорданії встановлено максимально припустимі ставки (табл. 2).

Таблиця 2
Мінімальні внески на оренду і придбання земельних ділянок і виробничих приміщень в Йорданії*

Показники	Дол. США
Річний внесок за оренду 1 кв. м. землі	3,5
Річний внесок за оренду 1 кв. м. виробничих приміщень	21
Витрати на купівлю 1 кв. м. землі	55
Витрати на купівлю 1 кв. м. виробничих приміщень	130

* Розраховано авторами

Варіант придбання виробничих потужностей передбачає купівлю необхідної земельної ділянки та відповідних виробничих приміщень, за якими урядом Йорданії також встановлено граничні ставки (табл. 2).

На підставі інформації про встановлений розмір орендної плати та вартості земельних ділянок і виробничих приміщень в Йорданії можливо розрахувати обсяг планового чистого прибутку за умов реалізації різних стратегій.

В якості терміну реалізації кожної стратегії приймається період, що дорівнює 10 років.

Згідно стратегії придбання земельної ділянки і виробничих приміщень в проект буде інвестовано 76 250 тис. дол. США. Результати розрахунку (табл. 3) свідчать, що реалізація стратегії створення спільного складального підприємства в Йорданії шляхом оренди землі та виробничого майнового комплексу забезпечить отримання корпорацією «УкрАвто» та іншими суб'єктами спільного підприємства загальний чистий приведений грошовий потік в сумі 58 242 тис. дол. США.

Таблиця 3

Показники реалізації стратегії створення спільного складального підприємства на умовах оренди землі та виробничого майнового комплексу*

Показники	Роки реалізації стратегії									
	1-й	2-й	3-й	4-й	5-й	6-й	7-й	8-й	9-й	10-й
Обсяг виробн., дол. США	10500	10500	10500	10500	10500	10500	10500	10500	10500	10500
Ціна реалізації, дол. США	5250	5250	5250	5250	5250	5250	5250	5250	5250	5250
Обсяг продажів, тис. дол. США	55125	55125	55125	55125	55125	55125	55125	55125	55125	55125
Прямі витрати, тис. дол. США	25473	25473	25473	25473	25473	25473	25473	25473	25473	25473
Валова маржа, тис. дол. США	29652	29652	29652	29652	29652	29652	29652	29652	29652	29652
Орендна плата, тис. дол. США	9637	9637	9637	9637	9637	9637	9637	9637	9637	9637
Амортизація обладнання, тис. дол. США	2543	2543	2543	2543	2543	2543	2543	2543	2543	2543
Інші постійні витрати, тис. дол. США	8410	8410	8410	8410	8410	8410	8410	8410	8410	8410
Прибуток, тис. дол. США	9062	9062	9062	9062	9062	9062	9062	9062	9062	9062
Чистий грошовий потік за рік (прибуток + амортизація), тис. дол. США	11605	11605	11605	11605	11605	11605	11605	11605	11605	11605
Коефіцієнт дисконтування	0,870	0,756	0,658	0,572	0,497	0,432	0,376	0,327	0,284	0,247
Приведений чистий грошовий потік, тис. дол. США	10096	8773	7636	6638	5767	5013	4363	3794	3296	2866

*Розраховано авторами

Результати розрахунку, наведені в табл. 4, також свідчать про позитивні фінансові можливості в разі реалізації стратегії створення підприємства в Йорданії шляхом придбання землі і виробничого майнового комплексу, що дозволить отримати корпорації «УкрАвто» та

іншим суб'єктам спільного підприємства загальний чистий приведений грошовий потік в сумі 68 344 тис. дол. США. При цьому корпорація повністю компенсує інвестиції в даний проект в розмірі 76 250 тис. дол. США.

Таблиця 4

Показники реалізації стратегії створення підприємства на умовах придбання виробничих потужностей*

Показники	Роки реалізації стратегії									
	1-й	2-й	3-й	4-й	5-й	6-й	7-й	8-й	9-й	10-й
Обсяг виробництва, шт.	10500	10500	10500	10500	10500	10500	10500	10500	10500	10500
Ціна реалізації, дол. США	5250	5250	5250	5250	5250	5250	5250	5250	5250	5250
Обсяг продажів, тис. дол. США	55125	55125	55125	55125	55125	55125	55125	55125	55125	55125
Прямі витрати, тис. дол. США	25473	25473	25473	25473	25473	25473	25473	25473	25473	25473
Валова маржа, тис. дол. США	29652	29652	29652	29652	29652	29652	29652	29652	29652	29652

Продовження табл. 4

Повернення інвестицій, тис. дол. США	7625	7625	7625	7625	7625	7625	7625	7625	7625	7625
Амортизація обладнання, тис. дол. США	10168	10168	10168	10168	10168	10168	10168	10168	10168	10168
Інші постійні витрати, тис. дол. США	8410	8410	8410	8410	8410	8410	8410	8410	8410	8410
Прибуток, тис. дол. США	3449	3449	3449	3449	3449	3449	3449	3449	3449	3449
Чистий грошовий потік за рік (прибуток + амортизація), тис. дол. США	13617	13617	13617	13617	13617	13617	13617	13617	13617	13617
Коефіцієнт дисконтування	0,870	0,756	0,658	0,572	0,497	0,432	0,376	0,327	0,284	0,247
Приведений чистий грошовий потік, тис. дол. США	11847	11847	11847	11847	11847	11847	11847	11847	11847	11847

*Розраховано авторами

Порівняння показників діяльності корпорації «УкрАвто» на ринку Йорданії за різними варіантами міжнародної маркетингової стратегії (табл.5) доводить ефективність реалізації стратегії виходу корпорації «УкрАвто» на ринок

Близькосхідного регіону шляхом створення спільного складального підприємства шляхом оренди землі та виробничого майнового комплексу в Йорданії з залученням в якості інвестора підприємства з країни першої групи.

Таблиця 5

Показники діяльності корпорації «УкрАвто» на ринку Йорданії за різними варіантами міжнародної маркетингової стратегії*

Показники	Поточний варіант	Міжнародна маркетингова стратегія	
		оренда землі та виробничого майнового комплексу	придбання виробничих потужностей підприємства
Обсяг реалізації автомобілів, од.	6000	10 500	10 500
Ціна реалізації за одиницю, дол. США	7 500	5 250	5 250
Виручка від реалізації продукції за рік, тис. дол. США	45 000	55 125	55 125
Витрати на виробництво, тис. дол. США	42 074	46 063	51 676
Прибуток, тис. дол. США	3 105	9 062	3 449
Рентабельність експорту, %	7,37	19,67	6,67

* Розраховано авторами

Результативність міжнародної маркетингової стратегії доцільно оцінювати на всіх етапах маркетингової діяльності. Так, на етапі формування стратегії необхідним є оцінювання стратегічних альтернатив для вибору найбільш привабливої. На етапі реалізації та контролю має здійснюватися оцінка ефективності реалізації стратегії, на якому показниками можуть бути частка ринку, репутація компанії, дохідність та інші, розраховані в порівняльній динаміці [13]. Як оцінний показник, що характеризує результативність міжнародної маркетингової стратегії, рекомендується результат використання виробничої потужності підприємства на зарубіжному ринку.

Таким відносним показником пропонується рентабельність виробничої потужності, що

враховує використання технологічного устаткування для виготовлення продукції на основі вартісних вимірників [15, с.109]. У загальному випадку рентабельність виробничої потужності може бути розрахована за формулою:

$$R_{ВП} = \frac{\sum \Pi}{\sum ВП_e} \cdot 100, \quad (2)$$

де $R_{ВП}$ – рентабельність виробничої потужності підприємства, %;

$\sum \Pi$ – прибуток від реалізації продукції;

$\sum ВП_e$ – виробнича потужність підприємства у вартісних показниках.

Суттєвою перевагою запропонованого показника є можливість співставлення

результативності роботи підприємства на різних ринках, що нівелює вплив фактору курсу валюти та валютних ризиків.

Одночасно можливим є співставлення результативності роботи різних підприємств на одному ринку, табл. 6.

Таблиця 6

Виробнича потужність і фінансові результати її використання на підприємствах автомобілебудування України у 2015 р.**

Підприємства	Виробнича потужність, млн грн	Прибуток, млн. грн	Рентабельність виробничої потужності підприємства
ПАТ «АвтоКрАЗ»	5798	1832	0,316
«УкрАвто»	4223	946	0,224
«УкрАвто» (зарубіжний ринок)	289*	89*	0,308
«Богдан»	2736	290	0,106
ПАТ «ЗАЗ»	7221	816	0,113

*Надано у млн. дол. США

** Розраховано авторами

Аналіз рентабельності виробничої потужності підприємства показує, що фактичне значення даного показника коливається в межах від 0,106 до 0,316, що дає підставу зробити висновок про наявність певної однорідності оцінки.

При цьому обсяг виробничої потужності змінюється від 2736 до 7221 млн грн, тобто розбіг значень виробничої потужності є досить істотним.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результативність впровадження стратегії створення спільного складального підприємства в умовах корпорації «УкрАвто» свідчить про доцільність її реалізації на умовах оренди земельної ділянки і комплексу будівель, що забезпечує корпорації рентабельність експорту на рівні 20%. При системному впровадженні науково-обґрунтованого

комплексу маркетингових досліджень корпорація може забезпечити збільшення рентабельності виробництва за рахунок оптимізації податків у країні виробництва та використання міжурядових регіональних угод.

Подальшого дослідження потребують підходи до оцінки співвідношення прогнозованого обсягу продажу, відповідної виробничої потужності підприємства та інвестиційних витрат, що є необхідним також для визначення доцільних обсягів нарощування виробничої потужності в умовах розширення виробництва на зарубіжних ринках. При цьому важливим є не тільки можливість розширення виробництва за рахунок збільшення обсягів продукції, але й можливість забезпечення більшої гнучкості виробничої потужності в умовах динамічно змінюваного попиту на продукцію.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Porter Michael E. Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors / Michael E. Porter. – New York: Simon and Schuster, 2008. – 432 p.
2. Lambin Jean-Jacques, Schuiling Isabelle. Market-Driven Management: Strategic and Operational Marketing / Jean-Jacques Lambin, Isabelle Schuiling. – London: Palgrave Macmillan, 2012. – 624 p.
3. Ackoff, Russell L. Creating the corporate future: plan or be planned for / Russell L. Ackoff. – New York: John Wiley & Sons, 1981. – 312 p.
4. Циганкова Т.М. Міжнародний маркетинг: теоретичні моделі та бізнес-технології / Т.М. Циганкова. – Київ: КНЕУ, 2009. – 400 с.
5. Герасимчук В.Г. Маркетинговые стратегии использования экспортного потенциала промышленного комплекса Украины / В.Г. Герасимчук // Формування ринкової економіки. – К., 2009. – С. 34-46.
6. Співаковська Т.В. Використання маркетингових інструментів на українському автомобільному ринку / Т.В. Співаковська, С.В. Співаковський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2014. – № 7. – С. 59-63.
7. Попов Е.В. Рыночный потенциал предприятия / Е.В. Попов. – М.: ЗАО "Издательство "Экономика", 2002. – 559 с.
8. Дмитришина І.О. Систематизація маркетингових стратегій виходу підприємства на зовнішній ринок. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/18_APSN_2014/Economics/6_173219.doc.htm
9. Виханский О.С. Менеджмент: учебник / О.С. Виханский, А.И. Наумов. – 3-е изд. – М.: Гардарики, 2000. – 528 с.
10. Ліманський А. Міжнародні орієнтації підприємств на сучасному ринку: маркетинговий аспект / А. Ліманський, І. Драбик // Інвестиції: практика та досвід. – К., 2009. – № 10. – С. 27–31.

11. Чайкова О.І. Визначення критеріїв оцінки доцільності вибору зарубіжного ринку / О.І. Чайкова, Я.В. Запорізька // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства – Харків: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 24 (997). – С. 163–169.

12. Співаковська Т.В. Формування міжнародної маркетингової стратегії / Т.В. Співаковська // Ефективна економіка (електронне наукове видання). – 2013. – № 2. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1845>.

13. Співаковська Т.В. Формування маркетингових стратегій машинобудівних підприємств в умовах інтернаціоналізації ринків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)" / Т.В. Співаковська. – Київ, 2009. – 20 с.

14. Співаковська Т.В. Конкуреноспроможність українських автомобілебудівних підприємств в умовах глобалізації / Т.В. Співаковська // Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Сер.: Економіка і управління. – 2014. – Вип. 28. – С. 144-153.

15. Швець І.Б. Управління виробничими потужностями на підприємствах кондитерської галузі / І.Б. Швець, Р.С. Распопов. – Донецьк: ДонНТУ–Норд-Пресс, 2010. – 156 с.

REFERENCES

1. Porter, Michael E. (2008). *Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors*. – New York: Simon and Schuster [in English].

2. Lambin, Jean-Jacques; Schuiling, Isabelle (2012). *Market-Driven Management: Strategic and Operational Marketing*. – London: Palgrave Macmillan [in English].

3. Ackoff, Russell L. (1981). *Creating the corporate future: plan or be planned for*. – New York: John Wiley & Sons [in English].

4. Tsyhankova, T.M. (2009) *Mizhnarodnyi marketynh: teoretychni modeli ta biznes-tekhnologii [International marketing: theoretical model and business technology]*. – Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

5. Gerasimchuk, V.G. (2009). Marketingovyie strategii ispol'zovaniya eksportnogo potentsiala promyshlennogo kompleksa Ukrainy [Marketing strategies for using the export potential of Ukraine's industrial complex]. *Market Economy Formation*, 1, 34-46 [in Russian].

6. Spivakovskaya, T.V., Spivakovsky, S.V. (2014). Vykorystannya marketynhovyykh instrumentiv na ukrayins'komu avtomobil'nomu rynku [The use of marketing tools in the Ukrainian car market]. *Formation of Market Relations in Ukraine*, 7, 59-63 [in Ukrainian].

7. Popov, E.V. (2002). *Rynochyny potentsial predpriyatiya [Market potential of the enterprise]*. – Moscow: ZAO "Izdatel'stvo "Ekonomika" [in Russian].

8. Dmytryshyna, I.O. (2014). Systematyzatsiya marketynhovyykh stratehiy vykhodu pidpriyemstva na zovnishniy rynek [Systematization of marketing strategies for the company's exit to the foreign market]. Retrieved from: http://www.rusnauka.com/18_APSN_2014/Economics/6_173219.doc.htm [in Russian].

9. Vikhanskiy, O.S., Naumov, A.I. (2000). *Menedzhment: uchebnik [Management: a textbook]*. – Moscow: Gardariki [in Russian].

10. Limansky, A., Drabik, I. (2009). Mizhnarodni oriyentatsiyi pidpriyemstv na suchasnomu rynku: marketynhovyy aspekt [International orientations of enterprises in the modern market: marketing aspect]. *Investment: Practice and Experience*, 10, 27–31 [in Ukrainian].

11. Chaykova, O.I., Zaporiz'ka, Y.V. (2013). Vyznachennya kryteriyiv otsinky dotsil'nosti vyboru zarubizhnoho rynku [Determination of criteria for assessing the feasibility of choosing a foreign market]. *Bulletin of the NTU "KhPI" (Actual problems of management and financial and economic activity of the enterprise)*, 24(997), 163–169 [in Ukrainian].

12. Spivakovskaya, T.V. (2013). Formuvannya mizhnarodnoyi marketynhovoyi stratehiyi [Forming an international marketing strategy]. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1845>. [in Ukrainian].

13. Spivakovskaya, T.V. (2009). Formuvannya marketynhovyykh stratehiy mashynobudivnykh pidpriyemstv v umovakh internatsionalizatsiyi rynkiv [Formation of marketing strategies of machine-building enterprises in conditions of internationalization of markets]. *Extended abstract of candidates thesis*. Kiev: NTUU "KPI" [in Ukrainian].

14. Spivakovskaya, T.V. (2014). Konkurentospromozhnist' ukrayins'kykh avtomobilebudivnykh pidpriyemstv v umovakh hlobalizatsiyi [Competitiveness of Ukrainian automobile enterprises in globalization]. *Proceedings of the State Economic and Technological University of Transport (Economics and Management)*, 28, 144-153 [in Ukrainian].

15. Shvets, I.B., Raspopov, R.S. (2010). *Upravlinnya vyrobnychymy potuzhnostyamy na pidpriyemstvakh kondyters'koyi haluzi [Management of production capacities at the confectionery industry]*. – Donetsk: DonNTU-Nord-Press [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

Шевців Л.Ю., Курій І.Я.

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ АСПЕКТІВ ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ РОЗРАХУНКІВ З ОПЛАТИ ПРАЦІ В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено динаміку і темпи зростання мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму в Україні. Проаналізовано стан оплати праці на вітчизняних підприємствах, досліджено купівельну спроможність заробітної плати. На основі підприємства показано рівень заробітної плати в нашій країні. Визначено негативні тенденції в оплаті праці. З'ясовано причини низького рівня заробітної плати. Розглянуто особливості впливу розміру заробітної плати на сталий розвиток країни. Визначені шляхи вирішення проблем заробітної плати в нашій державі.

Ключові слова: облік, аналіз, середня і мінімальна заробітна плата, сталий розвиток, прожитковий мінімум, нарахування заробітної плати.

Постановка проблеми. Процеси інтеграції в світову економічну спільноту потребують удосконалення соціального захисту працюючих, якісних механізмів поповнення соціальних фондів. Відсутність системного підходу щодо обліку виплат працівникам впливає на систему бухгалтерського обліку будь-якого підприємства. Вплив негативних чинників соціально-економічного розвитку в Україні, ігнорування норм законодавства щодо оплати праці, низький її рівень, зменшення грошових винагород та ін. чинники не сприяють зростанню продуктивності та ефективності праці, впливають на інвестиційну активність. Облік оплати праці на підприємстві потребує точних і оперативних даних, щодо зміни чисельності робітників, витрат робочого часу, виробничих витрат. Зокрема «цілі забезпечення сталого розвитку передбачають до 2030 року поступове наближення мінімального рівня заробітної плати та мінімальної пенсії не нижче фактичного прожиткового мінімуму, до 2020 року визначати мінімальну вартість години найманої праці для підприємств усіх форм власності. Пріоритетом політики сталого розвитку є забезпечення гідних умов життя та праці у власній країні» [1]. Тому, особливого значення набуває вивчення зарубіжного досвіду, ведення обліку і аналіз розрахунків з оплати праці вітчизняних підприємств, формування пропозицій щодо удосконалення в контексті загальних проблем економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Окремі питання обліку і аналізу праці і заробітної плати підприємств досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені а саме: Білуха М.Т., Бутинець Ф.Ф., Івахненко В.М., Малюга Н.М., Мних Є.В., Тарасенко Н.В., Череп А.В., Чумаченко М.Г. та інші.

Проте ряд питань, що стосуються розкриття позитивних і негативних наслідків для населення, так і для економіки країни загалом, аналіз соціальних стандартів України протягом 2015–2017 рр., зокрема розрахунків з оплати праці та визначення місця країни у європейському просторі щодо забезпечення добробуту громадян потребує подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження: правильності та обґрунтованості використання фонду оплати праці комунальних підприємств, аналізування залежності оплати праці від рівня законодавчо встановленої мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму, встановлення причин відхилень від плану, і розробка напрямів подальшого удосконалення використання фонду оплати праці в сучасних кризових умовах. Для досягнення поставленої в дослідженні мети використано загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми наукового дослідження: узагальнення; групування; аналізу, порівняння, систематизації.

Опис основного матеріалу дослідження. В умовах економічної трансформації державне регулювання оплати праці визначається фінансовими можливостями країни, в тому числі прямими і непрямими методами (встановлення розміру мінімальної заробітної плати) та відповідно нормативно-правових актів з оплати праці. Саме заробітна плата є і повинна бути головною складовою доходів населення, підґрунтям життєдіяльності працівників та їх сімей, а звідси

© Шевців Любов Юліанівна, к.е.н., доц., доцент кафедри обліку і аудиту факультету управління фінансами та бізнесу, ЛНУ ім. Івана Франка, м.Львів, тел.: 0674747691, email: shevtsivlyba@gmail.com

Курій Ірина Ярославівна, магістр кафедри обліку і аудиту факультету управління фінансами та бізнесу, ЛНУ ім. Івана Франка, м.Львів, тел.: 0507476018, email: iradatc94@gmail.com

й найбільш потужним стимулом підвищення продуктивності праці. Заробітна плата це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу [2]. Із-за різкого зростання вторинної зайнятості, яка досягла 50–60%, держава практично відмовилась від регулювання заробітної плати у бюджетному секторі [3]. З 1 січня 2017 р. в Україні змінилося значення самого терміну «мінімальна зарплата». Зокрема державна гарантія для працівників стосується не тільки розміру окладу, а й заробітної плати працівника за місяць в цілому. Таким чином, роботодавець зобов'язаний буде щомісяця виплачувати працівнику за повний відпрацьований місяць заробітну плату у мінімальному розмірі, яка може складатися з: окладу, премій, надбавок та інших постійних доплат (окрім доплати за роботу в несприятливих умовах праці та підвищеного ризику для здоров'я за роботу в нічний та надурочний час, роз'їзний характер робіт, премії до святкових і ювілейних дат) [2].

Так, мінімальна заробітна плата в місяць в Україні з 1 січня 2015 складала 1218 грн, з 1 вересня 2015 – 1378 грн., з 1 січня 2016 р. становила 1378 грн, з 1 травня 2016 р. – 1450 грн, з 1 грудня – 1600 грн. Відповідно в 2017 році мінімальна заробітна плата в місяць складала на 1 січня 3200 грн. В Україні на сьогодні (з 01.01.18р.) мінімальна заробітна плата становить 3723 грн (близько 3000 грн. на руки), відповідно Закону України від 7.12.2017р. №2246-VIII «Про Державний бюджет України на 2018р.». Для порівняння розмір мінімальної заробітної плати в Польщі в 2015 р. становив 1750 злотих, у 2016 р. 1850 злотих, 2017 р. – 2000 злотих, з 2018р. 2100 злотих. Зарплата нетто, тобто та, яку працівник отримує на руки після вирахування обов'язкових виплат (податок, медичне, соціальне, пенсійне страхування) складає близько 1530 злотих (близько 12133 грн) [4].

Для порівняння розглянемо розмір мінімальної заробітної плати європейських країн. Так він становив у 2017 році (в доларах): Чехія 550\$; Болгарія 309,52\$; Румунія 516,22\$; Греція 811,96\$; Іспанія 980,46\$; Польща 586,50\$; Німеччина 1778,8\$; Словаччина 575,93\$; Словенія – 955,89\$; Сербія – 225,51\$; Угорщина 537\$; Хорватія 524,52\$; Чорногорія 229,18\$; а також Бельгія 1819,17\$. Відповідно мінімальна заробітна плата в 2017 році у Великій Британії становила 1569 \$; Франція 1757,82\$; США 7,25\$ на 1 годину тоді як в Україні цей показник становив 125,21\$, в Росії 132,63\$, Білорусії 309,52\$ [4].

Однак зростання доходів не супроводжувалося реальним збільшенням ефективності праці. Незалежно від форми власності, облік і аналіз праці й заробітної плати займає важливе місце у системі обліку підприємства. Чітка організація і управління на основі обліково-аналітичної інформації передбачає виконання завдань обліку праці та її оплати [5]:

- 1) контроль за дотриманням штатної дисципліни та раціональним використанням робочого часу;
- 2) правильне обчислення витрат робочого часу та облік праці;
- 3) правильне обчислення заробітної плати та утримання з неї;
- 4) здійснення своєчасних і достовірних розрахунків по заробітній платі;
- 5) контроль за використанням фонду заробітної плати;
- 6) забезпечення споживачів інформацією про працю і заробітну плату.

Зокрема, відображається правильна організація обліку особового складу працівників, зміна чисельності працівників, витрати робочого часу, категорії працівників, виробничі витрати, використання фонду оплати праці порівняно з виконанням планових завдань, відносна економія або перевитрати, причини відхилень від плану, оцінка доцільності та ефективності запровадженої системи матеріального стимулювання.

Дослідження обліково-аналітичної діяльності проводилось на підприємстві ЛКП «Львівелектротранс» за результатами якого рекомендовано методичні підходи до обліку та аналізу праці і заробітної плати (див. табл. 1). ЛКП «Львівелектротранс» міський монополіст у сфері пасажирських перевезень електро-транспортом Львова, що перебуває у власності громади міста Львова. Основним видом діяльності є: надання послуг з перевезення населення електротранспортом; організація руху транспорту; визначення потреб населення для здійснення перевезень та потреби у рухомому складі; будівництво, експлуатація, технічне обслуговування і ремонт: трамвайних колій і колійних споруд; споруд та електрообладнання тягових підстанцій; систем телеуправління; електромереж; споруд та устаткування сигналізації та зв'язку; будівель і споруд підприємств. Підприємство здійснює облік оплати праці значного штату (більше тисячі осіб) за різними системами і формами, з різноманітними методами преміювання, стимулювання праці, компенсацій і доплат.

Таблиця 1

Методичні підходи до обліку і аналізу праці та заробітної плати*

Види обліково-аналітичної діяльності	Мета дослідження	Методи дослідження	Носії інформації
Облік	організація документообігу відповідно до змін законодавчо-нормативних документів і порядку нарахування і виплати заробітної плати	методи узагальнення даних; групування абстрактно-логічний метод; метод причинно-наслідкового зв'язку, метод аналогії, діалектичний метод, системний підхід, інформаційні технології	Відомість обліку працівників підрозділу. Штатний розпис. Табелі обліку відпрацьованого робочого часу; наряд на відрядну роботу; маршрутний лист;
Аналіз	обґрунтування витрат підприємства на оплату праці; відповідність оплати праці з продуктивністю праці	методи індукції, дедукції, теорії економічного аналізу; метод порівняння і узагальнення даних; методи статистики (факторного аналізу), системний підхід; інформаційні технології	розрахунково-платіжна відомість працівника; зведена розрахунково-платіжна відомість; звіт з праці.

* Розроблено авторами за джерелом [3,5]

Для кращого розуміння існуючих проблем, пов'язаних із заробітною платою в Україні, доцільно розглянути рівень середньої заробітної плати на основі діяльності підприємства. З цією метою проведено аналіз заробітної плати на ЛКП

«Львівелектротранс» за 2015–2017 рр. (див.рис. 1).

Аналізуючи рис. 1, можна відмітити, що середня заробітна плата на підприємстві протягом 3 років мала тенденцію до зростання.

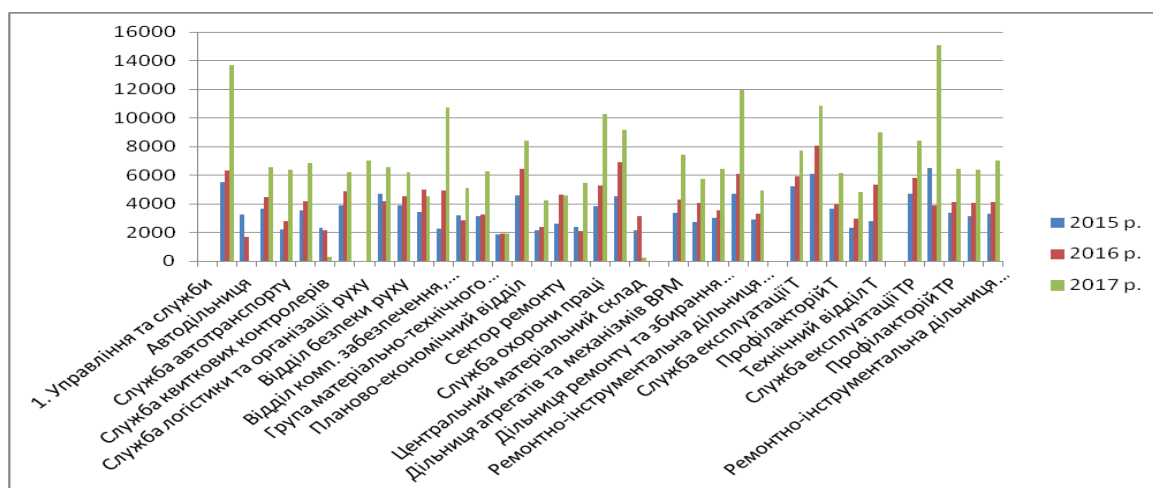

Рис. 1. Нарахування середньої заробітної плати на ЛКП «Львівелектротранс» за 2015–2017рр. *

* Розроблено авторами за джерелом [6]

Під час нарахування заробітної плати на підприємстві керуються Законом України «Про оплату праці» від 24.03.1995р. № 108/95-ВР, Постановою КМУ «Про затвердження обчислення Порядку середньої заробітної плати» від 8 лютого 1995 р. № 100 та окремими статтями Кодексу законів про працю. Підставою для нарахування заробітної плати на підприємстві є табелі обліку робочого часу. Облік відпрацьованого часу ведеться в годинах або в днях. Винагорода за працю складається з основної і додаткової заробітної плати та інших заохочувальних та компенсаційних виплат. Враховуючи зазначене, проаналізовано щомісячні нарахування заробітної плати

працівникам ЛКП «Львівелектротрансу» за 2015–2017 роки (див.табл.2). З наведеної табл. 2 видно, що основну частину щомісячного доходу більшості працівників підприємства складають не посадовий оклад, а доплати, надбавки та премії, що виплачуються понад оклад.

Серед нарахувань також видно компенсацію у зв'язку з порушенням строків виплати зарплати. Якщо підприємство все-таки не дотрималось строків виплати заробітної плати та заборгувало працівникам зарплату, на підставі вимог ст. 3-4 Закону України «Про оплату праці» воно зобов'язане компенсувати працівникам втрату частини зарплати у зв'язку з порушенням строків її виплати.

**Нарахування заробітної плати у місяць працівникам ЛКП «Львівелектротранс»
за 2015–2017 р.р. ***

Одні з найбільших нарахувань заробітної плати	2015, % до загального ФОП	2016, % до загального ФОП	2017, % до загального ФОП
Оклад по годинах	14,66	14,55	18,82
Доплата за реалізацію талонів	8,19	7,18	6,12
Оплата за погодинними тарифними ставками	28,86	27,56	26,78
Доплата за роботу в надурочний час	0,02	1,05	1,72
Надбавка за класність	7,57	3,57	3,91
Оплата по виробничих нарядах	0,02	6,88	6,93
Оплата за відрядними розцінками	0,73	0,19	0,43
Оплата за роботу в надурочний час	0,0009	1,05	1,71
Оплата за роботу у святкові і неробочі дні	0,0007	1,04	1,44
Оплата лікарняних листків (перші 5 днів)	0,001	1,51	1,24
Доплата за роботу у святкові і неробочі дні	0,0002	1,44	1,98
Доплата за роботу у вечірній час	2,97	1,26	1,25
Доплата за роботу в нічний час	0,08	1,66	1,83
Оплата лікарняних листків (соц. страх)	0,91	2,81	2,62
Оплата по середньому заробітку (відрядження, донорство, курси ЦО і ін.)	0	0,97	0,57
Оплата відпустки	11,06	6,63	6,34
Індексація заробітної плати	0,05	5,73	0,11
Компенсація в зв'язку з порушенням строків виплати зарплати	0,93	0,03	0
Доплата (різниця в окладах)	0,0002	0,20	0,12

*Розраховано авторами за звітністю ЛКП «Львівелектротранс за 2015-2017 р.

Компенсація проводиться з урахуванням індексу зростання цін на споживчі товари і тарифів на послуги у порядку, встановленому чинним законодавством. Порушення строків виплати працівникам на ЛКП «Львівелектротранс» пов'язано із невчасним надходженням коштів із міського бюджету Львова на рахунок підприємства. Проведений аналіз (див. табл.2) свідчить, що спостерігалась тенденція до зниження компенсації за порушення строків виплати зарплати, і у 2017 р. становила – 0 грн. Це свідчить про своєчасну виплату заробітної плати.

Також з нарахованої заробітної плати найманого працівника до бюджету утримується військовий збір, у 2015–2017 рр. в розмірі 1,5% від нарахованої заробітної плати за усіма видами нарахувань. Виняток становить допомога по вагітності та пологах, з якої військовий збір не утримується. Нарахований єдиний соціальний внесок у 2015 році склав 36,8%, а в 2017 році – 22%. Також незалежно від суми нарахованої заробітної плати застосовувалася єдина ставка ПДФО. У 2015 році розмір становив 15%, а в 2016–2017 рр. – 18% [7].

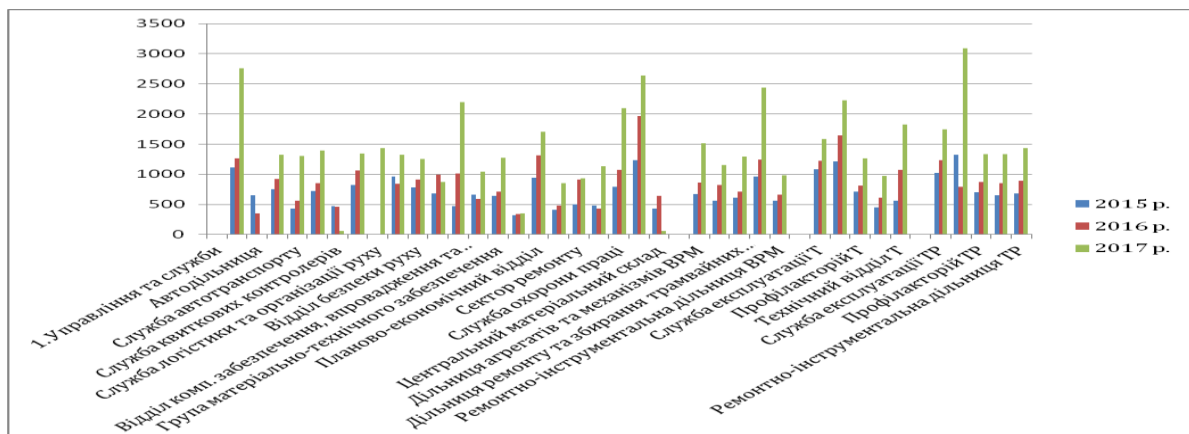

Рис. 2. Розмір середньомісячних утримань із заробітної плати на ЛКП «Львівелектротранс» за 2015–2017 роки*

*Розроблено авторами

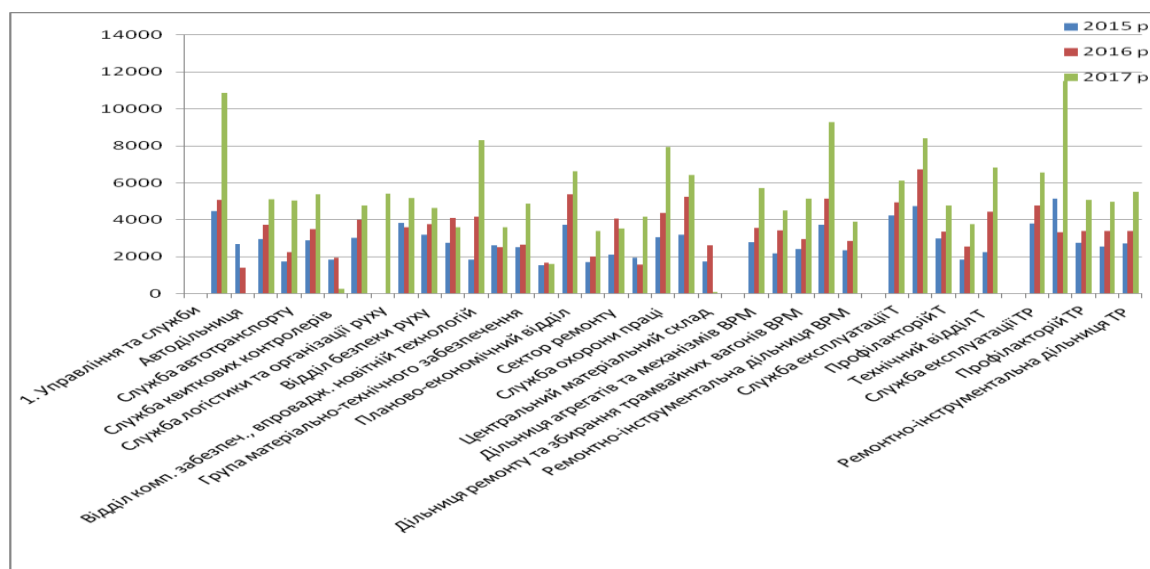

Рис. 3. Нарахування середньомісячних виплат працівнику на ЛКП «Львівелектротранс» за 2015–2017р.р.*

**Розроблено авторами*

Враховуючи дані фінансової звітності та обліково-аналітичні дані ЛКП «Львівелектротрансу» за 2015–2017 р. на рис. 2 проаналізовано розмір середньомісячних утримань із заробітної плати.

Із вище наведених даних можна дослідити яку заробітну плату працівник отримує «на руки»: нарахована заробітна плата за мінусом утримань із неї (див.рис.3).

Наведене вище доводить, що заробітна плата на ЛКП «Львівелектротранс» залежить від прожиткового мінімуму. На рис. 3 видно як

збільшувалася заробітна плата протягом 2015–2017рр. внаслідок підвищення прожиткового мінімуму. Динаміку зміни мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні в 2015–2017 р. подано на рис.4. З проведеного дослідження випливає, що заробітна плата на ЛКП «Львівелектротранс» цілком залежить від розміру прожиткового мінімуму у нашій країні, який на сьогодні є одним із найнижчих у країнах Європи.

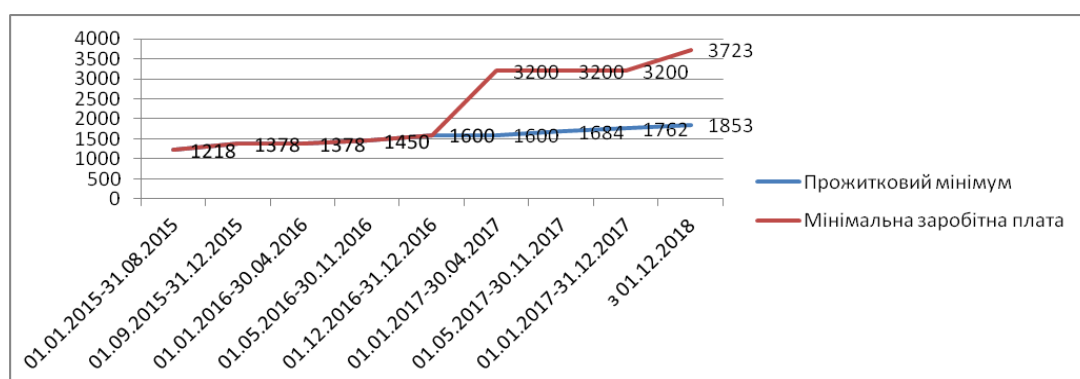

Рис.4 Динаміка зміни мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму в Україні в 2015–2017 р.р.: побудовано автором на основі [3]

Занижена заробітна плата призвела сьогодні до скорочення вкрай необхідного для економіки держави попиту і визначила загальний рівень впевненості суспільства в майбутньому. Одним із пріоритетних завдань держави повинно стати стимулювання внутрішнього споживання та підвищення купівельної спроможності населення. До того ж, лише справедливий розподіл доходів у реальному секторі економіки допоможе подолати бідність в Україні.

Дослідження підтверджують, що на зарубіжних підприємствах (в організаціях) в більшості випадків впроваджена почасова, почасова з колективним та індивідуальним преміюванням оплата праці, якою охоплено більшість працівників, в Бельгії – 92,6 %; Німеччини – 86,7 %; Італії – 88,4 %; Нідерландах – 94,8 %; Франції – 93,5 % [8]. Кожна галузь економіки формує власні тарифні сітки, які, у свою чергу, модифікуються на рівні компаній.

Наприклад, в італійських компаніях використовується 20-розрядна тарифна сітка, а в американській автомобільній корпорації 23-розрядна. В японських фірмах традиційно основна ставка визначається з урахуванням віку і стажу, а так звана трудова ставка – залежно від кваліфікації і результативності праці. Для італійських компаній характерна роздрібненість системи матеріального стимулювання, що відрізняє її від інших систем, але має спільні риси з системою матеріального стимулювання в Україні, яка теж характеризується наявністю галузевих угод, 8-ми розрядних тарифних сіток, і тому не містить нового підходу до управління матеріальним стимулюванням [8].

Можливості адаптації вітчизняної економіки та використання зарубіжного досвіду сприятиме вдосконаленню системи стимулюванню оплати праці, формування і застосування багатоаспектної системи матеріального заохочення персоналу.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Оскільки рівень оплати праці є показником добробуту населення, тому необхідно:

- подальше реформування оплати праці здійснювати за рахунок підвищення ціни робочої сили; збільшення тарифної частини у заробітній платі; підвищення частки мінімальної заробітної плати у середній заробітній платі, удосконалення механізму державно-договірного регулювання заробітної плати;

- ефективний облік і організація заробітної плати мають здійснюватися в поєднанні із загальною соціально-економічною, податковою та ціновою політиками;

- заходи, спрямовані на удосконалення оплати праці, включають забезпечення залежності розмірів заробітної плати від особистого внеску працівників у результати праці.

Вивчення зарубіжного досвіду та адаптація його до умов функціонування вітчизняних підприємств сприятиме подальшим дослідженням впровадженню ефективного механізму формування фонду оплати праці, забезпечення своєчасної виплати заробітної плати та її відповідний рівень в умовах формування сталого розвитку в Україні.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ПРОЕКТ Версія 3.4 станом на 29.12.2016 Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року.
2. Закон України “Про оплату праці” від 24. 03. 1995 р. № 108/95-ВР із змінами, внесеними законом від № 1774-VIII від 06.12.2016: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/108/95-vr>
3. Мардус Н. Ю. Методичні підходи до обліку, аудиту та аналізу праці і заробітної плати на підприємстві / Н. Ю. Мардус // Вісник ЖНАЕУ Фінанси, облік та аналіз господарської діяльності. – 2016. – № 1(54) Т.2. С.230-236.
4. Мінімальна заробітна плата: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min>.
5. Морозюк Н. С. Актуальні питання заробітної плати в бюджетній сфері / Н.С. Морозюк // Фінанси, облік, банки. – 2014. – № 1 (20). С.203-208.
6. Середня заробітна плата по Україні: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/average>.
7. Українські новини: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukranews.com/ua/news/405273-minimalna-zarplata-ukrainciv-vpala-zi-14854-do-5742-dolariv>.
8. Баранов В.В. Світовий досвід побудови ефективної системи оплати праці на підприємстві / В.В. Баранов // Кіровоградський національний технічний університет. Економічні науки. – 2011. – Вип. 20, ч. I. С.139 – 145.

REFERENCES

1. Stratehiya staloho rozvytku Ukrayiny na period do 2030 roku (2016). [Strategy for sustainable development of Ukraine for the period up to 2030]. Proekt Versiya 3.4 [in Ukrainian].
2. Zakon Ukrayiny “Pro oplatu pratsi” vid 24. 03. 1995 r. № 108/95-VR iz zminamy, vnesenymy zakonom vid № 1774-VIII vid 06.12.2016 [Law of Ukraine “On wages and salaries” from March, 24 1995 № 108/95-VR]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/108/95-vr> [in Ukrainian].
3. Mardus, N.Yu. (2016). Metodichni pidkhody do obliku, audytu ta analizu pratsi i zarobitnoyi platy na pidpryyemstvi [Methodical approaches to accounting, auditing and analysis of labor and wages at an enterprise]. Visnyk ZHNAEU, Finansy, oblik ta analiz hospodars'koyi diyal'nosti – Bulletin ZHNAEU, Finance, accounting and analysis of economic activity, 1(54), 230-236 [in Ukrainian].
4. Minimal'na zarobitna plata [Minimum wage] (n.d.). Retrieved from: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/min>. [in Ukrainian].
5. Morozyuk, N.S. (2014). Aktual'ni pytannya zarobitnoyi platy v byudzhetniy sferi [Topical issues of wages in the budget sphere]. Finansy, oblik, banky – Finance, accounting, banks, 1 (20), 203-208 [in Ukrainian].

6. Serednya zarobitna plata po Ukrayini: [Average wages in Ukraine] (n.d.). Retrieved from: <http://index.minfin.com.ua/index/average> [in Ukrainian].
7. Ukrayins'ki novyny [Ukrainian News] (n.d.). Retrieved from: <http://ukranews.com/ua/news/405273-minimalna-zarplata-ukrainciv-vpala-zi-14854-do-5742-dolariv> [in Ukrainian].
8. Baranov, V.V. (2011). Svitovyy dosvid pobudovy efektyvnoyi systemy oplaty pratsi na pidpryyemstvi [World experience of building an effective system of remuneration in an enterprise]. Kirovohrads'kyy natsional'nyy tekhnichnyy universytet. Ekonomichni nauky – irovohrad National Technical University. Economic sciences, 20, 139 - 145 [in Ukrainian].

Одержано 05.03.2018 р.

Шевчук Н.С.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІНСЬКОГО АНАЛІЗУ СУЧАСНИХ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджено напрямки удосконалення аналітичного інструментарію управління бізнес-процесами як основи формування бізнес-цілей для підприємств будівельної галузі. Запропоновано методичні підходи до систематизації показників оцінювання ефективності діяльності підприємств з урахуванням особливостей будівельної галузі, а також підходи до вибору поточних та стратегічних критеріїв оцінки фінансово-господарської діяльності підприємств, зокрема за доходостворюючими, забезпечуючими та розвиваючими видами процесів.

Ключові слова. *Управлінський аналіз, система показників, бізнес-процеси, будівельні підприємства*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економіки країн світу відбувається завершення одного глобального відтворювального циклу і настає інший на якісно новій технологічній, інституціональній і фінансовій основі, який залучає до своєї орбіти і високорозвинуті країни, і країни, що розвиваються. Шляхом відновлення пріоритету розвитку реального сектору економіки на новій технологічній основі відбувається зміна глобальної господарської моделі, яка дає шанс подолати негативні наслідки світової кризи [1, с.3]. Проблема підтримання конкурентоспроможності та фінансової стійкості є особливо актуальною для підприємств будівельної галузі у зв'язку із впливом світової фінансової кризи на українську економіку, зокрема на таку сферу реального сектору економіки, що характеризується використанням значних обсягів кредитних ресурсів. Аналіз економічного потенціалу з позиції конкурентоспроможності дозволяє організації приймати управлінські рішення щодо ефективного використання всіх наявних ресурсів з метою досягнення надійності підприємства як ділового партнера, підвищення його конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості. Необхідність поглиблення та конкретизації методичних підходів управлінського аналізу диктується тим, що результати такого аналізу можуть бути основою для порівняльної характеристики комерційної діяльності конкуруючих підприємств, служити основою для вибору перспективних варіантів розвитку підприємств будь-якої галузі.

Як відомо, ефективність всієї системи економіки держави залежить від стану будівельної галузі, оскільки капітальне

будівництво створює велику кількість робочих місць та споживає продукцію багатьох галузей економіки. Негативні тенденції падіння індексів будівельної продукції (таблиця 1) поступово змінюються на позитивну динаміку показників обсягів продукції будівництва, як в цілому, так і за окремими видами (будівлі житлового та нежитлового призначення, інженерні споруди) та для сучасного стану української економіки позитивні тенденції у будівельній галузі сприятимуть зростанню рівня технологічного оновлення діючого виробничого потенціала та підвищенню попиту на продукцію підприємств малого бізнесу.

Вищезначене потребує удосконалення методів управлінського аналізу фінансово-господарської діяльності будівельної організації та впровадження системи аналітичних показників діагностування ефективності бізнес-процесів будівельних підприємств як основи прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною базою дослідження є вітчизняний та закордонний досвід науковців з вирішення проблем процесного управління, аналізу бізнес-процесів: Нортон Д, Каплан Р., Харрінгтон Х., Харрінгтон Дж., Метеленко Н., Мних Є, Гевко І. та ін. Значний вклад до формування та розвитку аналітичної бази управління підприємствами будівельної галузі внесено науковцями: Петрищенко Н., Сіміоновим Р., Пономарьовою Н., Куліковою Л. та ін. Велика кількість наукових публікацій, що розкривають теоретичні, методологічні та методичні питання ефективного управління бізнес-процесами, є основою формування галузевих методик аналізу, зокрема потребують подальшого дослідження питання формування інструментарію управлінського аналізу для сучасного функціонування будівельного бізнесу.

Таблиця 1

Індекси будівельної продукції за видами* [2]
(у% до попереднього року)

Роки	Будівництво, всього	Будівлі	У тому числі		Інженерні споруди
			Житлові	Нежитлові	
2011	120.0	114.9	101.7	122.1	124.4
2012	92.7	93.9	93.5	94.1	91.7
2013	89.0	96.6	111.3	90.0	82.8
2014	79.6	79.6	103.5	66.3	79.7
2015	87.7	91.9	98.9	85.8	83.7
2016	117.4	120.7	117.8	123.7	114.0

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, за 2014–2016 роки також без частини зони проведення антитерористичної операції.

Формулювання цілей статті. Основна мета дослідження – пошук методичних підходів з удосконалення управлінського аналізу бізнес-процесів за видами виробничо-господарської діяльності підприємств будівельної галузі.

Опис основного матеріалу дослідження. Аспекти управлінського аналізу залежать від різних підходів до управління в будівельній галузі. В літературі виділяють три підходи в залежності від охоплення різних об'єктів управління: 1) при галузевому управлінні – виконавців будівельних робіт, тобто підрядні організації разом із їхньою технічною базою та проектуванням; 2) при територіальному управлінні – багатогалузевий будівельний комплекс, який включає додатково промисловість будівельних матеріалів і виробів; 3) при інвестиційному підході – по ланцюжку: від замовників (інвесторів), усіх виконавців будівельних і небудівельних робіт і послуг у процесі підготовки та будівництва об'єктів до суб'єктів, які експлуатують будівлі та споруди, використовують їхні корисні властивості або якість [3]. Оскільки, перші два підходи характерні для централізованої планової економіки, то зосередимо увагу на інвестиційному підході як прийнятному для організації управління в ринкових умовах, що охоплює всіх учасників різних форм власності та вказує на кінцеву мету їхньої взаємодії – створення ефективних в експлуатації будівель і споруд.

Особливості, що притаманні діяльності будівельного підприємства, впливають на здійснення основних завдань підприємства (бізнес-цілі), тому вони мають знайти відображення у системі показників-індикаторів аналізу бізнес-процесів. Зокрема, це наступні особливості:

1) Розбіжності в часі процесів будівництва об'єктів та звітного періоду. Оскільки більшість показників можна розрахувати тільки по завершенні звітного періоду, виникає необхідність аналізу витрат у розмежуванні – за період та по об'єктах;

2) Бізнес-процеси охоплюють значну площу з використанням великої кількості будівельної техніки, що висуває певні вимоги для проведення ефективного аналізу їх використання;

3) Необхідність диверсифікації бізнеспроцесів не пов'язані з підготовчими роботами на виробництво матеріалів (наприклад, асфальт, бетон тощо) та безпосередньо на виконання будівельно-монтажних робіт, що висуває вимоги до створення відповідної системи показників;

4) Аналіз витрат на окремих об'єктах будівництва та окремих стадіях виконання робіт має враховувати високу мобільність трудових ресурсів та техніки;

5) Технологічний взаємозв'язок та послідовність операцій як процесу будівництва в цілому так і окремих бізнес-процесів;

6) Висока матеріаломісткість виробництва висуває необхідність розробки ефективної системи аналізу і контролю за використанням матеріалів [4].

Методичні підходи управлінського аналізу спираються на особливості будівельної продукції як товару, обумовлені специфічністю виробничого процесу будівельної галузі, зокрема: тривалий термін виробничого циклу; вплив природно-кліматичних умов, що висуває необхідність врахування пов'язаних з цим ризиків; сезонний характер виробництва, що впливає на нерівномірність використання трудових ресурсів, техніки; індивідуальний та мелкосерійний характер виробництва.

До важливих рис будівельної продукції можна віднести наявність щільного взаємозв'язку з партнерами (замовниками, інвесторами, постачальниками, субпідрядниками тощо), що обумовлює враховувати потребу менеджерів у інформації та особливостях бізнес-процесів у будівництві включенням до системи показників відповідних індикаторів.

Однією з принципових відмінностей будівельної продукції як товару в порівнянні з

товарами масового або серійного виробництва є різні маркетингові аспекти: 1) продукція як товар за задумом його вмісту (проект), 2) продукція як товар в реальному виконанні (готовий об'єкт), 3) продукція як товар у вигляді будівельних послуг підрядчика, товар у супроводі.

Знаходячись у полі впливу ринкової економіки усі без винятку підприємства працюють під час постійних змін у зовнішньому середовищі, тому стійке функціонування у таких мінливих умовах потребує від керівництва максимального використання потенційних можливостей для адаптації або пристосування до оточуючих змін. Стійке функціонування підприємств можна охарактеризувати через такий важливий елемент як зв'язок «витрати – обсяг – прибуток», які несуть вагомий вплив на зміну витрат, ціну, обсяг реалізації та величину прибутку. Тому такі показники як: формування власних засобів, середньо- і довгострокових джерел формування запасів і витрат, загальної величини основних джерел формування запасів і витрат, що визначають межі фінансової стійкості підприємства, прямо впливають на стійке функціонування підприємств [7, с. 12].

Розподіл бізнес-процесів будівельної організації залежно від їх специфікації за такими видами, як основні (доходостворюючі), забезпечуючі (інфраструктура) та стратегічного

розвитку виявляється важливим в управлінні бізнес-процесами для дослідження сутності та характерних рис окремих бізнес-процесів та розробки певних вимог до індикаторів оцінки їх ефективності. На наш погляд, для вирішення завдань даної статті є доцільним використання запропонованої в науковій літературі методики, що спрямована на визначення абсолютної, динамічної та порівняльної ефективності управління процесами на підприємстві [8, с.281-282]. При формуванні системи показників-індикаторів ефективності управлінського аналізу бізнес-процесів вважаємо доцільним зосередити увагу на абсолютній (статичній) ефективності, яка характеризує процеси поточного стану підприємства та управлінські (тактичні) рішення за результатами аналізу як комплексу варіативних дій для пристосування до економічної ситуації та на динамічній ефективності, яка є характеристикою стратегічного управління та висвітлює основні тенденції розвитку (таблиця 2). Аналітичні узагальнення на рівні внутрішніх бізнес-процесів будівельних підприємств, а також зовнішнього бізнес-оточення для своєчасного відображення стану та динаміки ефективності управління видами діяльності підприємства впливають на успішне функціонування суб'єктів господарювання в ринковому середовищі.

Таблиця 2

Приклад формування системи показників за видами бізнес-процесів підприємств будівельної галузі*

Види бізнес-процесів	Характеристика	Показники ефективності управління	
		Тактичні (поточні) рішення	Стратегічні рішення
Доходостворюючі	Спрямовані на створення продукції будівництва (робіт, послуг), призначених на зовнішню реалізацію і отримання доходу від реалізації	1. Рівень ефективності використання будівельної техніки; 2. Відхилення фактичних витрат від кошторисних	1. Рентабельність продаж; 2. Рівень впливу сезонності виробництва, ризику природно-кліматичних умов
Забезпечуючі	Спрямовані на створення продукції (робіт, послуг), призначеної для внутрішнього споживання та забезпечення дієвості інфраструктури будівельного підприємства	1. Витрати на окремих стадіях виконання робіт; 2. Рівень мобільності технічних ресурсів	1. Рівень диверсифікації виробництва; 2. Зміна частки витрат, що спрямовується на соціальний розвиток працівників
Розвиваючі	Спрямовані на розробку стратегії підвищення конкурентоспроможності підприємства	1. Частка внутрішнього ринку; 2. Рівень платоспроможності підприємства	1. Зміни організаційної структури; 2. Достатність джерел для формування запасів і витрат

*Розроблено автором

Висновки і перспективи подальших досліджень. Дієвість наукового апарату управлінського аналізу в підготовці та прийнятті управлінських рішень посилюється

застосуванням методик абсолютної (статичної) ефективності, що характеризує процеси поточного стану підприємства та динамічної ефективності, яка є характеристикою

стратегічного управління. Оскільки дані аспекти є важливими для формування системи показників-індикаторів ефективності управлінського аналізу бізнес-процесів будівельного підприємства, нами запропоновано включати наступні показники за видами бізнес-процесів, зокрема, доходостворюючих (рівень ефективності використання будівельної техніки, ступінь впливу сезонності виробництва та ін.), забезпечуючих (рівень мобільності технічних ресурсів, рівень диверсифікації виробництва та

ін.), розвиваючих (частка внутрішнього ринку, достатність джерел для формування запасів і витрат та ін.) бізнес-процесів для підприємств будівельної галузі.

При подальшому дослідженні необхідно зосередитись на розширенні системи показників з оцінки ефективності управління конкурентоспроможністю будівельного підприємства, яка значною мірою залежить від вміння максимально вдало застосовувати методику управлінського аналізу потенціалу підприємства.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Зверьяков М.І. Глобалізація і деіндустріалізація: зміст, суперечності та способи їх розв'язання [Текст] / М.І. Зверьяков // Економіка України. – 2017. – № 11(672). – С.3-17
2. Офіційний сайт Держкомітету статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/bud.htm
3. Кулікова Л.В. Сучасні тенденції розвитку будівельних підприємств [Текст] / Л.В. Кулікова // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 8. – С. 52-55
4. Пономарева Н.И. Особенности формирования учётно-аналитической системы в строительных организациях / Пономарева Н.И. // Успехи современного естествознания. – 2008. – № 7. – С. 72-75 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.natural-sciences.ru/ru/article/view?id=10286>
5. Петрищенко Н.А. Аналіз стану будівельної діяльності в регіонах України [Текст] / Н.А. Петрищенко // Економіка: реалії часу. – 2015. – № 4 (20). – С.192-197
6. Симионов Р.Ю. Анализ уровня управления и его влияния на показатели деятельности строительного предприятия [Текст] / Р.Ю. Симионов // Экономический анализ: теория и практика. – 2008. – № 7. – С.28-35
7. Аналітичні методи дослідження конкурентоздатності суб'єктів господарювання: монографія / Н.А. Волкова, Р.М. Волчек, О.М. Гайдаєнко, А.В. Коверда, А.Л. Коляда та ін.; Одеський національний економічний університет. – Одеса, Кримполіграфпапір, 2017. – 400 с.
8. Яркіна Н.Н. Теоретические аспекты оценки эффективности управления предприятием / Яркіна Н.Н. // Проблемы экономики. Науковий журнал. – 2014. – №3. – С. 279 – 285 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.problecon.com/pdf/2014/3_0/279_285.pdf

REFERENCES

1. Zveriyakov, M.I. (2017) Globalizatsiia i deindustrializatsiia: zmist, superechnosti ta sposobi ikh rozv'iazannia [Globalization and deindustrialization: content, contradictions and ways to solve them] *Ekonomika Ukraini*, 11(672), 3-17 [in Ukrainian].
2. Ofitsiinii sait Derzhkomitetu statistiki Ukraini [Official site of the State Statistics Committee of Ukraine]. *ukrstat.org*. Retrieved from https://ukrstat.org/uk/operativ/menu/menu_u/bud.htm [in Ukrainian].
3. Kulikova, L.V. (2017) Suchasni tendentsii rozvitku budivelnikh pidpriemstv [Modern trends in the development of construction companies] *Investitsii: praktika ta dosvid*, 8, 52-55 [in Ukrainian].
4. Ponomareva N.I. (2008) Osobennosti formirovaniia uchetno-analiticheskoi sistemy v stroitelnykh organizatsiiakh [Features of the formation of the accounting and analytical system in construction organizations], 7. Retrieved from <https://www.natural-sciences.ru/ru/article/view?id=10286> [in Ukrainian].
5. Petrishchenko, N.A. (2015). Analiz stanu budivelnoi diialnosti v regionakh Ukraini [Analysis of the state of construction activity in the regions of Ukraine] *Ekonomika: realii chasu*, 4 (20), 192-197 [in Ukrainian].
6. Simionov, R. (2008) Analiz urovnia upravleniia i ego vliianiia na pokazateli deiatelnosti stroitel'nogo predpriatiia [Analysis of the level of management and its impact on the performance of a construction company] *Ekonomicheskii analiz: teoriia i praktika*, 7, 28-35 [in Russian].
7. Volkova, N.A., Volchek, R.M., Gaidaenko, O.M., Koverda, A.V., Koliada, A.L. et al. (2017) Analitichni metodi doslidzhennia konkurentozdatnosti subektiv gospodaruvannia [Analytical methods of researching the competitiveness of business entities]. – Odessa: Krimpoligrafpapir [in Ukrainian].
8. Iarkina N.N. (2014) Teoreticheskie aspekty ocenki effektivnosti upravleniia predpriatiem [Theoretical aspects of assessing the effectiveness of enterprise management], 3. Retrieved from http://www.problecon.com/pdf/2014/3_0/279_285.pdf [in Russian].

Одержано 14.03.2018 р.

Шинкар С.М.

ПРОГНОЗУВАННЯ ЗМІНИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ НАФТОГАЗОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Поточна ситуація для діяльності підприємств нафтогазової промисловості характеризується посиленням негативного впливу зовнішнього середовища та складністю контролю за внутрішніми процесами. Забезпечення необхідного рівня економічної безпеки потребує на основі оцінки її рівня прогнозування зміни під впливом ключових внутрішніх та зовнішніх загроз. Запропоновано методичне забезпечення формування реалістичного, песимістичного та оптимістичного прогнозів як основи для розроблення та реалізації стратегічних захисних рішень суб'єктами безпеки.

Ключові слова: підприємство, нафтогазова промисловість, економічна безпека, загроза, прогноз, експерт

Постановка проблеми. Політична, економічна та соціальна нестабільність, військові дії на території нашої країни та інші чинники суттєво впливають на умови ведення господарської діяльності більшістю вітчизняних промислових підприємств, зокрема і підприємств нафтогазової промисловості. Сьогодні не лише ефективна діяльність, але й збереження бізнесу залежать від здатності кожного суб'єкта господарювання сформувати власну систему економічної безпеки. Кількість викликів, загроз та ризиків у всіх сферах діяльності зі сторони зовнішнього та внутрішнього середовища є критично високою, відтак потреба у формуванні методичних засад забезпечення економічної безпеки підприємств нафтогазової промисловості, як орієнтиру для реалізації захисних дій, є особливо гострою.

Рівень економічної безпеки підприємства змінюється безперервно в наслідок взаємодії із зовнішнім середовищем та під впливом внутрішніх процесів. Ця безперервність і вимагає приділення максимальної уваги не лише оцінці рівня економічної безпеки в кожен окремий період часу, але й формуванню прогнозів зміни під впливом ключових загроз як основи для реалізації стратегічних захисних рішень суб'єктами безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми забезпечення економічної безпеки підприємств різних видів діяльності та розробці питань щодо прогнозування зміни рівня безпеки соціально-економічних систем приділено увагу у наукових працях таких дослідників як М. М. Караїм [3], Я. В. Котляревського [1; 3-4], Х.О. Мандзінової [1], О.В. Мельникова [1-2; 4], Т. В. Оля-

нишен [2], Ю. В. Ратушняка [3-4], Е.П. Семенюка [2], В.М. Сеньківського [2], А. М. Штангрета [1; 4-5] та інші.

Відаючи належне науковій і практичній значущості праць учених, слід зазначити, що у сучасній науковій літературі й практиці господарювання підприємств недостатньо досліджені важливі питання забезпечення економічної безпеки підприємств нафтогазової промисловості.

Формування цілей статті. Метою статті є прогнозування можливої зміни економічної безпеки підприємств нафтогазової промисловості під впливом ключових загроз.

Опис основного матеріалу дослідження. Кожне промислове підприємство характеризується своєю певною організаційною структурою, встановленими горизонтальними та вертикальними зв'язками, організацією інформаційних потоків, системою обліково-аналітичного забезпечення управління суб'єктом господарювання. Формування методичних підходів до прогнозування зміни економічної безпеки промислових підприємств має ґрунтуватися на тій сукупності загроз, які можна вважати типовими.

Ґрунтуючись на аналізі фінансово-економічної діяльності підприємств нафтогазової промисловості були виділені найголовніші загрози її економічній безпеці, які наведені в табл. 1.

Для аналізу ситуації були залучені експерти, що мали визначити перспективи галузі та оцінити вплив обраних загроз на її розвиток. Результатом оцінювання стало ранжування загроз за рівнем їх впливу на розвиток аналізованої ситуації. На основі цих оцінок в наступному має прийматися рішення про запобігання тим чи іншим негативним явищам.

Таблиця 1

Сукупність загроз економічній безпеці підприємств нафтогазової промисловості*

Назва загрози	Позначення
державна фіскальна політика	a_1
державна політика щодо регулювання цін на енергоносії	a_2
стан запасів нафтогазових родовищ	a_3
споживчий попит на внутрішньому ринку	a_4
конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках	a_5
наявність ресурсів для буріння нових свердловин та проведення капітальних ремонтів існуючих	a_6
кваліфікація інженерних і робітничих кадрів	a_7

*Розроблено автором

У якості експертів залучалися науковці з ВНЗ Львова та Києва та працівники облікових та аналітичних підрозділів промислових підприємств. Необхідно відзначити, що експерт — це спеціаліст у конкретній сфері діяльності, який володіє необхідними знаннями та досвідом, та в стані здійснити аналіз наданої інформації та оцінити об'єкт експертизи в межах своєї компетенції. Слід зауважити, що саме перелічені критерії були взяті автором за основу при залученні експертів.

Подібно до відомих підходів [1, с. 122], експертам запропонували оцінити розвиток ситуації для підприємств нафтогазової

промисловості протягом 2018–2022 рр. за реалістичним, песимістичним та оптимістичним сценарієм розвитку подій.

Далі за допомогою методу парних порівнянь експерти порівнювали вплив виділених загроз на розвиток ситуації. Результати порівняння стали підставою побудови квадратних обернено-симетричних матриць парних порівнянь загроз економічній безпеці підприємств. Порядок матриці визначається числом аналізованих загроз (див. табл. 1).

Для оцінки загроз було застосовано шкалу пріоритетів (відносної важливості загроз) наведену в табл. 2.

Таблиця 2

Шкала відносної важливості загроз економічній безпеці промислових підприємств*

Бал	Вимір оцінки	Якісна оцінка
1	очікувані наслідки від дії загроз рівноцінні	відсутність переваги однієї загрози над іншою
3	одна загроза дещо переважає іншу за наслідками	існує підстава наявності слабкої переваги однієї загрози над іншою
5	одна загроза переважає іншу за наслідками	існує підстава наявності суттєвої переваги однієї загрози над іншою
7	одна загроза значно переважає іншу за наслідками	існує підстава присутності явної переваги однієї загрози над іншою
2, 4, 6	проміжні значення	допоміжні порівняльні оцінки

* Розроблено автором за джерелом [2, с. 103-104]

У табл. 3 узагальнені міркування, якими керувалися експерти, аналізуючи вплив визначених загроз (див. табл. 1) на економічну безпеку підприємств нафтогазової промисловості протягом 2018–2022 рр.

Аналізуючи ситуацію експерти вважали:

– в теорії державна фіскальна політика a_1 має ставати усе більш гнучкою, якщо держава зацікавлена у подальшому зростанні видобутку та переробленні вітчизняної нафти і газу;

– у сьогоденних умовах важко очікувати, що держава відмовиться від політики регулювання цін на енергоносії a_2 , адже це тісно пов'язане із функціонуванням практично усіх галузей господарювання країни;

– держава зацікавлена у введення в експлуатацію раніше розвіданих та продовженні експлуатації існуючих родовищ a_3 , якщо такі можливості існують. Усе це тісно пов'язане з наявністю ресурсів для буріння нових свердловин та проведення капітальних ремонтів існуючих a_6 ;

– для зростання споживчого попиту на внутрішньому ринку a_4 необхідно поживлення ділової активності в державі та зростання добробуту населення, що можливе лише за дуже сприятливого розвитку подій наприкінці аналізованого періоду;

– конкурентоспроможність продукції вітчизняної нафтогазової промисловості на зовнішніх ринках a_5 пов'язана у першу чергу із їх ціною та

якістю. Маловірогідним видається поява у власників існуючих підприємств чи зовнішніх інвесторів вільних коштів на реконструкцію існуючих потужностей a_6 за існуючої нестабільної суспільно-політичної ситуації в країні;

– ситуація з кваліфікованими кадрами в у галузі a_7 — позитивним для перспектив галузі є відносно високий рівень оплати праці інженерів і робітників порівняно з підприємствами інших галузей.

Таблиця 3

Вплив загроз на економічну безпеку підприємств нафтогазової промисловості протягом 2018–2022 рр. *

Загрози та їх буквенні позначення	За розвитку ситуації		
	реалістичного	песимістичного	оптимістичного
Державна фіскальна політика, a_1	податкове навантаження лишить незмінним	податкове навантаження зростатиме	послаблення податкового тиску
Державна політика щодо регулювання цін на енергоносії, a_2	за такий нетривалий період часу маловірогідною видається кардинальна зміна ситуації		державна відмовиться від регулювання цін на енергоносії
Стан запасів нафтогазових родовищ, a_3	за такий нетривалий період часу маловірогідною видається кардинальна зміна ситуації		можливе освоєння нових родовищ
Споживчий попит на внутрішньому ринку, a_4	лишить незмінним	буде зменшуватися	зростатиме
Конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках, a_5	за такий нетривалий період часу маловірогідною видається кардинальна зміна ситуації		
Наявність ресурсів для буріння нових свердловин та проведення капітальних ремонтів існуючих, a_6	лишить незмінною	буде зменшуватися	зростатиме
Кваліфікація інженерних і робітничих кадрів, a_7	кваліфікація кадрів суттєво не покращиться	триватиме відтік кваліфікованих кадрів	ситуація стабілізується й погіршуватися не буде

*Розроблено автором

Для розв'язання поставленої задачі автор скористалася застосованим для розв'язання інших задач [2, с. 224-227; 3, с. 12-13; 4, с. 40-43; 5, 50-60] методом [6, с. 215-230], а також ґрунтуючись на відповідних працях [7, с. 224-230; 8, с. 112-119].

Опускаючи виклад найбільш відомого метода наведемо одразу вихідні дані для розрахунків (табл. 4) та результати ранжування загроз економічній безпеці підприємств нафтогазової промисловості за різного розвитку ситуації (табл. 5 і табл. 6).

Таблиця 5

Суми елементів стовпців матриці парних порівнянь загроз економічній безпеці підприємств нафтогазової промисловості S_j за розвитку ситуації*

a_i	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	a_6	a_7
Реалістичного	7,259	7,166	7,165	7,157	7,170	7,162	7,283
Песимістичного	7,259	7,166	7,165	7,157	7,170	7,162	7,283
Оптимістичного	7,157	7,165	7,259	7,162	7,166	7,170	7,283

* Розраховано автором

На основі обчислень суми елементів стовпців матриць парних порівнянь загроз економічній безпеці підприємств нафтогазової промисловості, що були наведені вище (табл. 5),

побудуємо зведений рейтинг (табл. 7), що дає можливість порівняти прогнози розвитку ситуації за різних умов.

Таблиця 6

Визначення рівня неузгодженості матриці парних порівнянь, що представлена у вигляді табл. 5*

Показник	Найбільше власне число, k_{max}	Коефіцієнт узгодженості, CI	Рівень неузгодженості, CR
Результати обчислень	7,195	0,032	0,025

* Розраховано автором

Таблиця 4
Матриці парних порівнянь загроз економічній безпеці підприємств нафтогазової промисловості за розвитку ситуації*

Реалістичного	a_i	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	a_6	a_7
	a_1	1	2	4	3	6	5	7
	a_2	1/2	1	3	2	5	4	6
	a_3	1/4	1/3	1	1/2	3	2	4
	a_4	1/3	1/2	2	1	4	3	5
	a_5	1/6	1/5	1/3	1/4	1	1/2	2
	a_6	1/5	1/4	1/2	1/3	2	1	3
	a_7	1/7	1/6	1/4	1/5	1/2	1/3	1
Песимістичного	a_i	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	a_6	a_7
	a_1	1	2	4	3	6	5	7
	a_2	1/2	1	3	2	5	4	6
	a_3	1/4	1/3	1	1/2	3	2	4
	a_4	1/3	1/2	2	1	4	3	5
	a_5	1/6	1/5	1/3	1/4	1	1/2	2
	a_6	1/5	1/4	1/2	1/3	2	1	3
	a_7	1/7	1/6	1/4	1/5	1/2	1/3	1
Оптимістичного	a_i	a_1	a_2	a_3	a_4	a_5	a_6	a_7
	a_1	1	2	1/3	3	1/2	4	5

a_2	1/2	1	1/4	2	1/3	3	4
a_3	3	4	1	5	2	6	7
a_4	1/3	1/2	1/5	1	1/4	2	3
a_5	2	3	1/2	4	1	5	6
a_6	1/4	1/3	1/6	1/2	1/5	1	2
a_7	1/5	1/4	1/7	1/3	1/6	1/2	1

* Розраховано автором

Перше, що кидається в очі (табл. 7), — реалістичний та песимістичний розвиток ситуації для підприємств галузі, — це одне й те саме, тобто експерти не передбачають кардинальної зміни ситуації за найближчі п'ять років. Усі експерти сходяться на думці, що основною причиною цього є військовий конфлікт на сході України.

Через падіння доходів домогосподарств попит на внутрішньому ринку на продукцію підприємств нафтогазової промисловості a_4 постійно зменшується [9-10], як наслідок цього відсутність ресурсів для буріння нових свердловин та проведення капітальних ремонтів існуючих a_6 вийшла на другий рівень загроз за важливістю впливу на ситуацію в галузі. Результати обчислень підтверджують також існуючі дані [11] про критичний стан запасів вітчизняних нафтогазових родовищ a_3 . Вплив держави на ситуацію в галузі (державна політика щодо регулювання цін на енергоносії, a_2 та державна фіскальна політика, a_1) не є критичним. Це може видатися дещо дивним, але якщо врахувати міркування експертів (див. табл. 3), що найближчі п'ять років ситуація буде погіршуватися чи залишиться незмінною зрозумілим стає неможливість органів державної влади кардинально покращити ситуацію в галузі.

Таблиця 7
Вплив загроз на економічну безпеку підприємств нафтогазової промисловості протягом 2018–2022 рр. *

Рейтин (рівень загрози)	За розвитку ситуації		
	реалістичного	песимістичного	оптимістичного
7	Споживчий попит на внутрішньому ринку, a_4		Державна фіскальна політика, a_1
6	Наявність ресурсів для буріння нових свердловин та проведення капітальних ремонтів існуючих, a_6		Споживчий попит на внутрішньому ринку, a_4
5	Стан запасів нафтогазових родовищ, a_3		Державна політика щодо регулювання цін на енергоносії, a_2
4	Державна політика щодо регулювання цін на енергоносії, a_2		Конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках, a_5

3	Конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках, a_5	Наявність ресурсів для буріння нових свердловин та проведення капітальних ремонтів існуючих, a_6
2	Державна фіскальна політика, a_1	Стан запасів нафтогазових родовищ, a_3
1	Кваліфікація інженерних і робітничих кадрів, a_7	

*Розроблено автором

За оптимістичного розвитку ситуації: припинення воєнних дій та поживлення економіки в органів державної влади може виникнути бажання збільшити державне втручання (державна політика щодо регулювання цін на енергоносії a_2 та державна фіскальна політика a_1), хоча насправді податкове втручання мало би зменшуватися. Споживчий попит a_4 має зростати, тож у рейтингу загроз він має втрачати свої позиції, що ми й бачимо в табл. 3. За таких умов конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках a_5 має зростати, відповідно мають з'являтися ресурси для буріння нових свердловин та проведення капітальних ремонтів існуючих, a_6 . За оптимістичного розвитку подій бачимо, що стан запасів нафтогазових родовищ, a_3 не є критичною загрозою розвитку підприємств галузі, адже за позитивної динаміки змін у галузі мають інтенсифікуватися геологорозвідувальні роботи та зростатиме експорт нафтопродуктів для перероблення на вітчизняних підприємствах.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Поточна ситуація, що складається

на більшості вітчизняних промислових підприємствах, вимагає зосередження максимальної уваги на вирішенні проблеми забезпечення безпеки.

Належний рівень економічної безпеки уможливорює як збереження бізнесу, так і формування підґрунтя для сталого розвитку певного суб'єкта господарювання.

На економічну безпеку підприємств нафтогазової промисловості впливають як зовнішні, так і внутрішні загрози, протидія яким можлива за умов своєчасної реалізації захисних заходів.

Інформаційним підґрунтям для розроблення сукупності стратегічних захисних заходів повинні стати результати проведеного дослідження та запропонованого методичного забезпечення формування реалістичного, песимістичного та оптимістичного прогнозів впливу загроз на економічну безпеку підприємств нафтогазової промисловості.

Подальшого наукового дослідження потребує проблема формування стратегії захисту підприємств нафтогазової промисловості.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фінансова безпека машинобудівного підприємства : Методичні засади формування та забезпечення / [Х. О. Мандзіновська, А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников]. — Львів : Укр. акад. друкарства, 2016. — 240 с.
2. Екологізація суспільства : Соціальна роль та моделювання / [Е. П. Семенюк, Т. В. Олянишен, В. М. Сеньківський, О. В. Мельников, Я. В. Котляревський]. — Львів: Укр. акад. друкарства, 2012. — 320 с.
3. Котляревський Я. В. Ієрархічне впорядкування зовнішніх загроз як основа застосування антикризових технологій в управлінні економічною безпекою машинобудівного підприємства / Я. В. Котляревський, М. М. Караїм, Ю. В. Ратушняк // Інвестиції: Практика та досвід. — 2015. — № 24. — С. 11–15
4. Котляревський Я. В. Ієрархічне впорядкування факторів, що стримують або стимулюють розвиток інформаційної сфери в Україні / Я. В. Котляревський, О. В. Мельников, А. М. Штангрет, Ю. В. Ратушняк // Наук. пр. Науково-дослід. фін. ін-ту. — 2016. — Вип. 2 (75). — С. 39–52
5. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємств / за заг. ред. А. Штангрета. — Львів: Укр. акад. друкарства, 2017. — 240 с.
6. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иєрархий : пер. с англ. / Т. Саати. — М. : Радио и связь, 1993. — 315 с.
7. Лямец В. И. Системный анализ. Вводный курс / В. И. Лямец, А. Д. Тевяшев. — 2-е изд., перераб. и доп. — Х. : ХНУРЕ, 2004. — 448 с. — (Прикладная математика)
8. Харари Ф. Теория графов : пер. с англ. / Ф. Харари. — М. : Мир, 1973. — 302 с.
9. Енергетична галузь України: підсумки 2015 року — Центр Разумкова, 2016; НАК «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/74B2346ABA0C69C22570D80031A365?OpenDocument>
10. Маркевич К. Глобальні енергетичні тренди кризь призму національних інтересів України : Аналітична доповідь [Електронний ресурс] / К. Маркевич, В. Омельченко. — Режим доступу : http://www.razumkov.org.ua/images/broshura/2016_ENERGY-S.pdf

11. Загороднюк П. Природний газ в Україні. Традиційні джерела [Електронний ресурс] / П. Загороднюк. — Режим доступу : http://ua-energy.org/upload/files/Pavlo_Zagorodniuk_Presentation_Ua.pdf

REFERENCES

1. Mandzinovs'ka, Kh. O. Shtanhret, A. M. Kotlyarevs'kyu, Ya. V. Mel'nykov, O. V. (2016), Finansova bezpeka mashynobudivnoho pidpryyemstva : Metodychni zasady formuvannya ta zabezpechennya [*Financial safety of the machine-building enterprise: Methodological principles of formation and provision*]. Ukr. akad. drukarstva, L'viv, [in Ukrainian].
2. Semenyuk, E. P., Olyanyshen, T. V. , Sen'kivs'kyu, V. M., Mel'nykov, O. V., Kotlyarevs'kyu, Ya. V. (2012), Ekolohizatsiya suspil'stva : Sotsial'na rol' ta modelyuvannya [*Ecologization of society: Social role and modeling*]. Ukr. akad. drukarstva, L'viv, [in Ukrainian].
3. Kotlyarevskyy, Ya. V., Karayim, M. M., Ratushnyak, Yu. V. (2015), Iyerarkhichne vporядkuvannya zovnishnikh zahroz yak osnova zastosuvannya antykrizovykh tekhnolohiy v upravlinni ekonomichnoyu bezpekoyu mashynobudivnoho pidpryyemstva [*Hierarchical ordering of external threats as the basis of application of anti-crisis technologies in management of economic safety of machine-building enterprise*]. Investytsiyi: Praktyka ta dosvid. 2015, Vol. 24: 11-15 [in Ukrainian].
4. Kotlyarevskyy, Ya. V., Mel'nykov, O. V., Shtanhret, A. M., Ratushnyak, Yu. V. (2016), Iyerarkhichne vporядkuvannya faktoriv, shcho strymuyut' abo stymulyuyut' rozvytok informatsiynoi sfery v Ukrayini [*Hierarchical ordering of factors that restrain or stimulate the development of the information sphere in Ukraine*]. Nauk. pr. Naukovo-doslid. fin. in-tu. 2016, Vol. 2(75): 39-52 [in Ukrainian].
5. Shtanhret, A. M. (2017), Oblikovo-analitychne zabezpechennya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstv [*Accounting and analytical support for managing economic security of enterprises*], Ukr. akad. drukarstva, L'viv, [in Ukrainian].
6. Saati, T. (1993), Prinjatje reshenij. Metod analiza ierarhij [*Making decisions. Method for analyzing hierarchies*], Radio i svjaz', Moskva, Rossijskaja Federacija [in Russian].
7. Ljamec, V. I., Tevjashev, A. D. (2004), Sistemnyj analiz. Vvodnyj kurs [*System analysis. Introductory course*], HNURJe, Harkiv, [in Ukrainian].
8. Harari, F. (1973), Teorija grafiv [*Graph Theory*], Mir, Moskva, Rossijskaja Federacija [in Russian].
9. Enerhetychna haluz' Ukrayiny: pidsumky 2015 roku — Tsentri Razumkova [*Energy sector of Ukraine: the results of 2015 - Razumkov Center*]. NAK «Naftohaz Ukrayiny», Retrieved from: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/74B2346ABA0CBC69C22570D80031A365?OpenDocument>
10. Markevych, K., Omel'chenko, V. (2017), Hlobal'ni enerhetychni trendy kriz' pryzmu natsional'nykh interesiv Ukrayiny : Analitychna dopovid' [*Global energy trends through the prism of Ukraine's national interests: An analytical report*], Retrieved from: http://www.razumkov.org.ua/images/broshura/2016_ENERGY-S.pdf
11. Zahorodnyuk, P. (2017), Pryrodnyy haz v Ukrayini. Tradytsiyni dzherela [*Natural gas in Ukraine. Traditional sources*], Retrieved from: http://ua-energy.org/upload/files/Pavlo_Zagorodniuk_Presentation_Ua.pdf

Одержано 12.03.2018 р.

Юрченко М.Є., Акименко А.М.

МОДЕЛЬ ВИЗНАЧЕННЯ ОПТИМАЛЬНОГО ЧАСУ ПОСТАВКИ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Постановка и розв'язання задачі стохастичного моделювання управління товарними запасами підприємства з урахуванням імовірнісного характеру часу виконання замовлення. При побудові математичної моделі в роботі використовується апарат математичного аналізу, теорії оптимізації, теорії ймовірностей. Усі стохастичні змінні розглядалися за умови дії закону великих чисел. Встановлено аналітичну залежність, що дозволяє визначити оптимальний момент часу поставки товарної продукції з урахуванням мінімізації функції сумарних витрат. Удосконалено математичний апарат пошуку оптимальної стратегії управління запасами з урахуванням імовірнісних параметрів, розподілених за нормальним законом. Використання даної моделі дозволяє ефективно організувати план замовлень і дає можливість знизити торгівельні витрати на підприємстві.

Ключові слова: оптимізаційна модель, стохастичні параметри, управління витратами, математична модель.

Постановка проблеми. В умовах загострення конкуренції на споживчих ринках стійкість підприємств забезпечується за допомогою реалізації стратегій, направлених на максимальне задоволення споживчого попиту не тільки на товари, але і на пов'язані з цими процесами послуги, а також на зниження всіх видів торговельних витрат. Формування таких стратегій визначає необхідність удосконалення різних систем підприємства, у тому числі системи управління товарними запасами на підставах раціоналізації та оптимізації товарних потоків з використанням адекватних до постановки цих задач математичних методів і моделей.

Задача управління запасами є на сьогоднішній день однією з важливих складових системи логістики. Важливість таких задач призвела до розвитку та удосконалення спеціальних математичних методів, до яких належить теорія масового обслуговування. Відмітимо, що зараз велика увага приділяється дослідженню спеціального класу моделей, які не розглядаються при аналізі систем масового обслуговування, але при цьому істотно впливають на показники ефективності роботи системи в цілому. Особливістю цих моделей є

розгляд процесу реалізації запасу як випадкового процесу. На сьогоднішній момент більшість практичних задач розв'язано з урахуванням детермінованого характеру вхідних параметрів, однак насправді доводиться стикатися з ситуаціями, коли вхідні параметри носять стохастичний характер, і застосування класичних методів ускладнено внаслідок труднощів отримання аналітичних співвідношень. З цієї причини розробка і вдосконалення математичного апарату стохастичного оптимізаційного моделювання дозволяє уникнути громіздких обчислень і адаптувати модель, що розглядається, до практичних потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія управління запасами є важливою сферою управлінської діяльності на багатьох підприємствах різних галузей як по виробництву товарів, так і по наданню послуг. Ці питання стають особливо актуальними для раціональної та ефективної організації оптимізації рівня запасів та їх використання, зменшення їх рівня, а також мінімізації оборотних коштів, що вкладені в ці запаси.

Як показано в [1], моделювання процесу управління запасами підприємства передбачає урахування впливу великої кількості параметрів системи і вибір одного з багатьох варіантів постановки задачі управління запасами. Відзначимо, що єдина класифікація цих варіантів, незважаючи на численні роботи, реалізована лише частково [2,3]. Деякі автори користуються ітераційними схемами [4], методами апроксимації [4,5], а детальні схеми, алгоритми або програми в дослідженнях практично не наводяться. Детальний аналіз літератури показав, що автори акцентують увагу

© **Юрченко Марина Євгенівна**, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри інформаційних систем в економіці, Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, тел.: 0509853470, email: marina66@i.ua

Акименко Андрій Миколайович, кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри інформаційних систем в економіці, Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, тел.: 0506468296, email: nakim2@gmail.com

на простих задачах при великій кількості початкових припущень або на більш абстрактну постановку, зневажаючи точними математичними доказами. Однак розв'язок подібних задач пов'язаний зі значними труднощами обчислювального і математичного характеру, тому подібні методи недостатньо досліджені та оптимальний розв'язок в досліджених моделях отримано не більш ніж у третині випадків.

Незважаючи на спроби створення узагальненої моделі, досліджені на теперішній час в літературі схеми управління запасами можуть бути застосовані до невеликого класу задач, що виникають під час практичної діяльності. Найчастіше керівництво підприємством змушене адаптувати вже існуючі моделі під конкретні умови функціонування.

Як показав аналіз літературних джерел, вибір математичного апарату в значній мірі обумовлений різними характеристиками попиту (витрат продукції), який може бути або детермінованим, або ймовірнісним.

У свою чергу ймовірнісний попит може бути стаціонарним, при якому функція щільності ймовірності попиту не змінюється з часом, або нестаціонарним, при якому функція щільності ймовірності попиту змінюється в залежності від часу. В роботах [5,6] показано, що основними ознаками класифікації моделей управління запасами є попит, параметри управління запасами, обмеження та стратегія управління. Якщо хоча б один з перерахованих параметрів є випадковим, модель стохастична, інакше – детермінована.

На сьогодні існують дві базові моделі системи управління запасами: модель з фіксованим обсягом замовлення (Q -модель) та модель з фіксованим періодом між заказами (P -модель). Однак для названих моделей характерна велика трудомісткість обслуговування і використання, зокрема, Q -модель передбачає постійний контроль залишку запасів.

На практиці досить часто виникає невизначеність, що обумовлена неточністю або неповнотою інформації про попит, поставки і інших параметрів логістичної системи. У багатьох випадках вплив випадкових факторів є ключовим, тому при побудові математичної моделі необхідно враховувати випадкові фактори на відміну від детермінованого випадку. Для розв'язання задач з невизначеностями авторами [5,6] запропоновані методи теорії множин та імітаційного моделювання. Автором роботи [5] зроблена спроба використати метод інтервального аналізу в системах з неповною інформацією про попит, а також представлені

числові результати дослідження. Слід зазначити, що характерною особливістю є той факт, що згадані вище автори роблять наголос на пошук розв'язку переважно методами чисельного аналізу. При цьому в більшості постановок для опису випадкових характеристик використовується пуассонівський процес.

Як показано в [6], невизначені фактори можна в свою чергу розділити на стохастичні та повні. Стохастична невизначеність може бути представлена випадковою величиною або випадковим процесом, а повна невизначеність не розглядається як випадковий об'єкт в принципі. Вигляд невизначеності обумовлює вибір математичної моделі.

Формулювання цілей статті. Метою цього дослідження є побудова стохастичної моделі і пошук аналітичного виразу, що дозволяє визначити оптимальний час поставки продукції з урахуванням ймовірнісного характеру часу виконання замовлення.

Опис методики проведення дослідження. У роботі для побудови стохастичної моделі з невизначеним часом виконання замовлення та детермінованим попитом використовуються методи математичного аналізу, фінансового аналізу, теорії оптимізації, математичного програмування, теорії ймовірностей, методи оптимізаційного та імітаційного моделювання. Детермінованість попиту пояснюється дією закону великих чисел.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній момент більшість практичних задач з цього напрямку розв'язано з урахуванням детермінованого характеру вхідних параметрів. Низкою авторів для розв'язання зазначеного класу задач застосовуються методи математичного моделювання, теорії масового обслуговування, оптимального управління, однак підсумкові результати не отримали широкого застосування внаслідок складності інтерпретації отриманих аналітичних співвідношень. На практиці доводиться стикатися з ситуаціями, коли ряд параметрів носить стохастичний характер, і застосування класичних методів ускладнено через труднощі обчислювального характеру. Отже, подальша розробка оптимізаційних стохастичних моделей управління запасами і отримання саме аналітичного рішення даного класу задач дозволить на практиці підвищити ефективність управлінських рішень.

Опис основного матеріалу дослідження. Будемо розглядати стохастичну модель з невизначеністю по часу виконання замовлення t , яка є основним фактором виникнення витрат при

управління запасами. Задача полягає в тому, щоб значно зменшити вплив невизначеності t на виконання нового замовлення. Вважаємо, що попит P в даній моделі детермінований, що в значній мірі пояснюється дією закону великих чисел. Припускаємо, що зі статистичних даних відомий момент закінчення товару β в обсязі V . При побудові моделі будемо вважати, що існують деякі відмінні від нуля ймовірнісні затримки або передчасне отримання замовленого товару.

Позначимо y – момент реального надходження товару, тому

$$y = t_0 + \delta t, \quad (1)$$

де t_0 – момент призначення отримання замовлення, δt – випадкова величина, що характеризує момент відхилення реального часу поставки від того, що планувався. Вважаємо, що випадкова величина δt має нормальний розподіл з математичним сподіванням $M = 0$ та середнім квадратичним відхиленням $\sigma > 0$. Відповідно час реального надходження замовлення y також має нормальний розподіл. Це припущення є необхідною умовою для проведення аналітичних досліджень моделі та в силу особливостей закону нормального розподілу відображає більшість практичних ситуацій.

Вважаємо, що функція витрат Z враховує витрати на зберігання, що розглядаються як втрачена вигода. Витрати зберігання товару в

$$F(t_0) = \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \gamma V(\beta - t_0 - \delta t) \mu(\delta t) d(\delta t) + \int_{\beta-t_0}^{\infty} \frac{V}{\beta} \theta(t_0 + \delta t - \beta) \mu(\delta t) d(\delta t), \quad (5)$$

де $\mu(\delta t)$ – щільність розподілу неперервної випадкової величини δt , що характеризує відхилення від терміну поставки.

Представлена задача в M -постановці зводиться до знаходження такого моменту призначення поставки t_0 , при якому

$$\begin{aligned} F_1(t_0) &= \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \gamma V(\beta - t_0 - \delta t) \mu(\delta t) d(\delta t) = \\ &= \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \gamma V \beta \mu(\delta t) d(\delta t) - \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \gamma V t_0 \mu(\delta t) d(\delta t) - \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \gamma V \delta t \mu(\delta t) d(\delta t) \\ &= \gamma V \beta \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \mu(\delta t) d(\delta t) - \gamma V t_0 \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \mu(\delta t) d(\delta t) - \gamma V \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \delta t \mu(\delta t) d(\delta t) \end{aligned} \quad (7)$$

$$F_1(t_0) = \gamma V \beta \Phi\left(\frac{\beta - t_0}{\sigma}\right) - \gamma V t_0 \Phi\left(\frac{\beta - t_0}{\sigma}\right) - \gamma V \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \delta t \mu(\delta t) d(\delta t), \quad (8)$$

обсязі V після поставки на інтервалі часу до моменту реального закінчення товару β у випадку, коли поставка товару відбулася раніше запланованого часу y ($y < \beta$) складають:

$$C = \gamma V(\beta - y), \quad (2)$$

де $\gamma = const$ – вартість зберігання одиниці продукції на добу.

При неповному задоволенні попиту $y > \beta$ виникають витрати дефіциту товару на проміжку часу від моменту реального закінчення товару β до моменту поставки у в обсязі V :

$$S = \frac{V}{\beta} \theta(y - \beta), \quad (3)$$

де $\theta = const$ – прибуток, отриманий від продажу одиниці продукції, коефіцієнт $\frac{V}{\beta}$ характеризує обсяг товару, що був проданий протягом доби.

З урахуванням (2) і (3), загальні витрати можна представити у наступному вигляді:

$$C + S = \begin{cases} V\gamma(\beta - y), & \beta > y \\ \frac{V}{\beta} \theta(y - \beta), & y > \beta \end{cases} \quad (4)$$

Як показано в [6], у якості функції сумарних витрат, що є випадковою величиною, можна розглядати її математичне сподівання, яке в моделі, що розглядається, має наступний вигляд:

математичне сподівання сумарних витрат буде мінімальним, тобто:

$$F(t_0) \rightarrow \min. \quad (6)$$

Зробивши перетворення першого доданку виразу (5), отримуємо

$$\Phi(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^x e^{-\frac{z^2}{2}} dz$$

де $\Phi(x)$ - нормальна функція розподілу.

Застосовуючи метод інтегрування частинами до третього доданку виразу (7), отримуємо:

$$\begin{aligned} & \gamma V \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \delta t \mu(\delta t) d(\delta t) = \\ & = \gamma V \left[\delta t \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \mu(\delta t) d(\delta t) - \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \left(\int_{-\infty}^{\beta-t_0} \mu(\delta t) d(\delta t) \right) d(\delta t) \right] = \\ & = \gamma V \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) \cdot \Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) - \gamma V \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \Phi(\delta t) d(\delta t) \end{aligned} \quad (9)$$

Враховуючи (9), запишемо вираз (8) в наступному вигляді:

$$\begin{aligned} F_1(t_0) = & \gamma V \beta \Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) - \gamma V t_0 \Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) - \gamma V \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) \Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) + \\ & \gamma V \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \Phi(\delta t) d(\delta t) \end{aligned} \quad (10)$$

Аналогічно, перетворюючи другий доданок (5), отримаємо:

$$\begin{aligned} F_2(t_0) = & \frac{V}{\beta} \theta t_0 \left(1 - \Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) \right) + \frac{V}{\beta} \theta \int_{\beta-t_n}^{\infty} \delta t \mu(\delta t) d(\delta t) - \\ & \frac{V}{\beta} \theta \left(1 - \Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) \right) \end{aligned} \quad (11)$$

Зробивши перетворення інтегралу $\int_{\beta-t_n}^{\infty} \frac{V}{\beta} \theta \delta t \mu(\delta t) d(\delta t)$, що входить до формули (11), одержуємо

$$\int_{\beta-t_n}^{\infty} \frac{V}{\beta} \theta \delta t \mu(\delta t) d(\delta t) = \frac{V}{\beta} \theta \left(1 - \Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) \right) - \int_{\beta-t_n}^{\infty} \Phi(\delta t) d(\delta t) \quad (12)$$

Відповідно, з урахуванням (12) вираз (5) для загального інтегралу може бути представлений у вигляді:

$$\begin{aligned} F(t_0) = & F_1(t_0) + F_2(t_0) = \\ & \gamma V \beta \Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) - \gamma V t_0 \Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) - \gamma V \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) \Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) + \\ & + \gamma V \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \Phi(\delta t) d(\delta t) + \frac{V}{\beta} \theta t_0 \left(1 - \Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) \right) + \\ & + \frac{V}{\beta} \theta \left[\left(1 - \Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) \right) \Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) \right] - \int_{\beta-t_n}^{\infty} \Phi(\delta t) d(\delta t) - \frac{V}{\beta} \theta \beta \left(1 - \Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) \right) \end{aligned}$$

Після перетворень, попередній вираз представимо у вигляді:

$$F(t_0) = \gamma V \int_{-\infty}^{\beta-t_0} \Phi(\delta t) d(\delta t) + \frac{V}{\beta} \theta t_0 + \frac{V}{\beta} \theta - \frac{V}{\beta} \theta \int_{\beta-t_0}^{\infty} \Phi(\delta t) d(\delta t) \quad (13)$$

Знаходячи похідну $F'(t_0) = \gamma V \left(-\Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) \right) + \frac{V}{\beta} \theta + \frac{V}{\beta} \theta \left(-\Phi \left(\frac{\beta-t_0}{\sigma} \right) \right)$ та прирівнюючи її до нуля, отримаємо момент часу, при якому виконується умова мінімуму (6):

$$t_0 = \beta - \sigma \Phi^{-1} \left(\frac{\theta}{\gamma \beta + \theta} \right) \quad (14),$$

де $\Phi(x)$ - нормальна функція розподілу, β - момент закінчення товару, γ - вартість збереження одиниці продукції, θ - ціна продажу одиниці товару.

З формули (14) випливає, що оптимальний момент t_0 визначається параметром β , а також залежить від параметрів нормального розподілу випадкової величини δt , що визначають величину відхилення від призначеного терміну поставки нової партії товару.

У таблиці 1 обчислено t_0 при різних γ для значень $\theta = 1000$ у.о., $\theta = 500$ у.о., $\beta = 10$ доб., $M = 0, \sigma = 1$.

Таблиця 1

Залежність оптимального моменту поставки від вартості зберігання*

γ	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50
t_0	8.332	8.665	8.876	9.032	9.158	9.264	9.354	9.434	9.505	9.569

* Розраховано авторами

Відповідно, на рис.1 надано графічну залежність. Слід зауважити, що з рис. 1 видно, що отримана модель має природну властивість:

чим більшим є прибуток від продажу одиниці продукції, тим швидше потрібно здійснювати поставку нової партії.

Цю особливість легко бачити з формули (14): ясно, що $\frac{\theta}{\gamma\beta + \theta} = 1 - \frac{\gamma\beta}{\gamma\beta + \theta}$, (15) зростає за θ , відповідно, оскільки пробіт-функція $\Phi^{-1}(\cdot)$ є зростаючою, (14) спадає за θ .

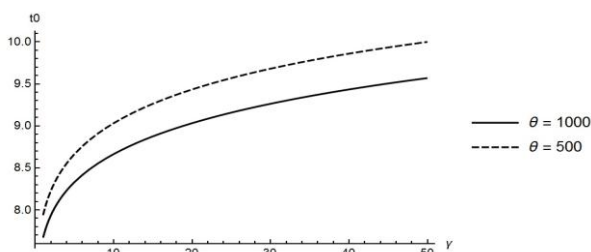

Рис. 1. Графік залежності оптимального моменту поставки від вартості зберігання одиниці продукції*

* Розроблено авторами

Висновки і перспективи подальших досліджень. Представлена нами математична модель дає можливість визначити день доставки нової партії певної кількості товару при відомому попиті та відомих числових

характеристиках випадкової величини часу доставки.

Отриманий аналітичний вираз для оптимального часу дозволяє мінімізувати очікувані сумарні витрати на зберігання товару. На відміну від традиційних моделей, вдалося врахувати стохастичний характер часу поставки продукції в умовах імовірнісного характеру часу виконання замовлення.

Наступним кроком може стати відмова від умови нормальності похибки. За допомогою методів непараметричної статистики можливо отримати якісну оцінку функції розподілу цієї випадкової величини; таким чином при використанні саме цієї оцінки стохастичні елементи моделі будуть більш адекватними до реальних задач.

Задача такого роду є актуальною практичною задачею. Її розв'язання дозволяє збільшити ефективність управлінських рішень при виконанні функції керівництва підприємствами що відносяться до будь-яких економічних галузей.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бродецкий Г. Л. Методы стохастической оптимизации / Г. Л. Бродецкий. – М.: РЭА, 2004. – 324 с.
2. Kopytov, E. Modelling of two strategies in inventory control system with random lead time and demand / E.Kopytov, L.Greenlazz, A.Muravyov, E.Puzinkevich // Computer Modelling and New Technologies. - 2007. - Vol. 1 - №. 1. - P. 21-30.
3. Шрайбфедер Д. Эффективное управление запасами / Д. Шрайбфедер. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 304 с.
4. Aggoun, L. On a stochastic inventory model with deteriorating items / L. Aggoun, L. Benkherouf, L. Tadj // IJMMS. - 2001. - V. 25. - № 3. - P. 197-203.
5. Chang, C-T. Optimal ordering policies for deteriorating items using a discounted cash-flow analysis when a trade credit is limited to order quantity / C-T. Chang, L-Y. Ouyang, J-T. Teng, M-C. Cheng // Computers & Industrial Engineering. – 2010. – Vol. 59. – P. 770- 777.
6. Hung, K.C. Continuous review inventory models under time value of money and crashable lead time consideration / K.C. Hung // Yugoslav Journal of Operations Research. – 2011. – Vol. 21, No. 2. – P.293-306.

REFERENCES

1. Brodetskiy, G.L. (2004). Metody stokhasticheskoy optimizatsii [Methods of stochastic optimization]. Moscow: REA [in Russian].
2. Kopytov, E., Greenlazz, L., Muravyov, L., Puzinkevich, E. (2007). Modelling of two strategies in inventory control system with random lead time and demand. Computer Modelling and New Technologies, 1, 21-30 [in English].
3. Schreibfeder, D. (2006). Effektivnoe upravlenie zapasami [Effective inventory management]. Moscow: Alpina Business [in Russian].
4. Aggoun, L. (2001). On a stochastic inventory model with deteriorating items. IJMMS, 25(3), 197-203 [in English].
5. Chang, C.-T., Ouyang, L.-Y., Teng, J.-T., Cheng, M.-C. (2010). Optimal ordering policies for deteriorating items using a discounted cash-flow analysis when a trade credit is limited to order quantity. Computers & Industrial Engineering, 59, 770-777 [in English].
6. Hung, K.C. (2011). Continuous review inventory models under time value of money and crashable lead time consideration. Yugoslav Journal of Operations Research, 21(2), 293-306 [in English].

Одержано 14.01.2018 р.

Розділ 5

ФІНАНСИ І БАНКІВСЬКА СПРАВА

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).303-310](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).303-310)

УДК: 336.663

Barabash L., Rolinsky O., Kobilyansky M.

FORMATION OF FINANCING SOURCES OF CURRENT ASSETS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article deals with the peculiarities of financing sources formation of the agricultural enterprises' working assets and the conditions of use of various finance management models of working assets and outlines their main advantages and disadvantages for the enterprises of the agro-industrial complex. On the basis of critical analysis, it was proposed a normative management model of the investigated object as an optimum from a position of effective functioning of a company and the possibility of expanding the spectrum of financial resources attraction.

As a result of the study, it was discovered that the issue of choosing the optimal model for managing the structure of current assets financing sources nowadays is of particular importance in the financial and economic conditions of Ukraine. Therefore, it has been found out that among the currently known variants, the most suitable for agricultural enterprises is a normative model that allows using cheaper financial resources and lowering the risk of company's liquidity reduction.

Keywords: *current assets, financing sources of an enterprise, self-financing, profit, valuation..*

Introduction. The current economic environment is characterized by the influence of a large number of negative attributes, among them are: the global economic crisis, globalization of economic processes, creation of a number of additional international institutions and tough competition. In light of the outlined factors the acute question raises to maintain economic stability of entities and provide accelerated development of all sectors of the national economy. Considering the fact that the basis of the economy operation in Ukraine is the agricultural sector, we raise the question to enhance the influence and focus the actions concerning the development of this sector of the national economy.

Now the process of agricultural production is accompanied by reduction of land and material-and-technical resources, and is exposed to influence of a number of objective and subjective factors. They require implementation of innovative methods into production process that can neutralize the negative

moments on the one side and on the other – to concentrate resources on priority areas: increasing of investment and spending with the aim to ensure efficiency of economic activities of agricultural enterprises and food security of the country.

Taking into account the seasonality of production, which is the defining feature of functioning of agricultural enterprises, the prerogative task is to ensure stability and continuous activity of enterprises in this sphere. We can obtain the above said by using internal and external leverage. The internal can include achieving of economically grounded correlation of sources of financing of current assets and external – development of a coherent and consistent program and methodical approach to search modern mechanisms of business management.

It is unstable economic situation, high inflation, increase of competition, enhancing of cost of credit resources that forced agricultural enterprises to change its strategy and tactics for finding alternative sources of financing of current assets that can provide their stable functioning.

Under modern conditions the problems of current assets management in general, and their financing sources in particular, are not just important, but the primary task of agricultural enterprises which positive solving directly affects ensuring of regular production process, increasing the volume of products creation, increase of their paying capacity. However, the current exploratory works are mostly results of the study of assessment of financing

© **Barabash Lesya Vitaliivna**, Ph.D., senior lecturer of the Department of Finance, Banking and Insurance, Uman National University of Horticulture, Uman, tel.: 0509236130, email: Lesly-z@ukr.net

Rolinsky Olexander Volodymyrovych, Ph.D., associate professor, Department of Finance, Banking and Insurance, Uman National University of Horticulture, Uman, tel.: 0663386262, e-mail: eskanderol@bigmir.net

Kobilyansky Maxim Olegovich, postgraduate, Uman National University of Horticulture, Uman, tel.: 0972932205, email: kobylanskiy@gmail.com

sources of current assets. A scientifically reasonable ratio between own and attracted financing sources of current assets, minimizing of payable accounts as a source of financing, the use of bank loans to restore their element regulation and changes in organization of accounting still need to be solved.

Literature Review. The issue of current asset management is the object of attention of scientists over a long period of time. However, changes in the conditions of management and approaches to scientific substantiation of financial and economic aspects of the activity encourage searching for new variations in this area. In particular, recent studies emphasize that in order to achieve optimal results, it is necessary to be able to structure the sources of financing current assets and manipulate their composition to ensure the continuity of production at all stages of the economic about-face.

So, these problematic issues were considered by many scientific scientists-economists. In particular, the most important concepts of finances explaining the organization and main principles of developing the financial activity of enterprises are highlighted in the scientific report «The Basics of Finance: An Introduction to Financial Markets, Business Finance and Portfolio Management» Drake P. and Fabozzi F. J. [14]. Identifying cause-effect relationships of the financial activity, V. Kovaliev [5], Brigham U. and Gapensky L. [4] outlined the impact of a number of indicators on the results of the enterprise operation through the prism of financial analysis. These data criteria are now crucial in identifying the current state of financing current assets of agricultural enterprises and finding promising directions for its optimization.

Tarankov B. [10], B. Bechko [2], as well as Z. Hacherová and P. Szovics [15] focused on the peculiarities of forming and finding ways to improve the organization of current assets of agricultural enterprises outlining the decisive moments of their financing. Having analyzed the financial situation of enterprises, A. Checheta [11] stressed the need for proper financial support of current assets, based on their crucial role in the implementation of agricultural activities, characterized by significant peculiarities of production.

Scientific works by V. Andriychuk [1] are monumental in terms of determining the role of own and loan capital in the formation of sources of financing current assets of agricultural enterprises. The author emphasizes the need to attract the latter into the production process which will enable to achieve its relative stability and improve the performance of enterprises in this area.

The work of the author's team consisting of O. Stoianova, E. Bykov and I. Blank [9] is interesting for our study. They focused their

attention on current asset management. As a result, they think that a considerable attention should be paid to sources of financing current assets for the successful functioning of the enterprise, especially the agricultural sector. This will establish production activities and help to increase profitability of the enterprise. Iva Živilova and Radka Redlichova [22] stress the need to stabilize financing of agricultural enterprises through investments.

The useful and decisive moment for this research was the work of R. Mann and O. Bilyk [18]. By means of factor analysis, they outlined the factors that affect stability of the economic growth of the Ukrainian agricultural enterprises and emphasized the importance of the impact of current assets on the results of studied enterprises.

O. Vovchak and V. Rudevskya [21] emphasize the need to use bank loans as an additional source of financing innovative development of enterprises which will increase the circulation of current assets. This opinion is supported by L. Lypych, S. Bortnik, O. Tovsteniuk, O. Kchilycha and M. Kushnir [17].

Works of the above-mentioned scholars cover the current situation of problems of current asset management in general and sources of their financing, as well as the assessment of the scientifically based ratio of sources of financing current assets. These moments became the impetus for the research and identified directions for its implementation.

Aims. The study aims to identify the main trends of management of financing sources of current assets of agricultural enterprises and highlight practical recommendations for the prospects of their improving and implementation into production activities of economic entities of this sphere.

Results. Transition to a market-oriented economy in terms of post-Soviet economy proved to be long-lasting and quite problematic for agricultural enterprises. Lack of provision of the entities of agricultural sector with current assets became a primary reason for this. Weakening of the state's role in regulation of the food sector of the country's economy and lack of economic instruments to improve credit mechanism in agriculture came to be the basis of the above-mentioned issue. Also global economic crisis added extra negative conditions.

But now, regardless of the preconditions that provoked the current state of the agricultural sector, there is an urgent necessity to prepare measures for improving the efficiency of agricultural enterprises activity in general and management of current assets in particular. Hereby reserves of sustainable development and profitability of agricultural production and increasing the efficiency of current assets use are set in rational organization of their management, scientifically proved proportion of

financing sources, reducing of production cycle, increasing of gross production output and decreasing of its cost price.

However, one of the most important factors that always affect the circulation of agricultural production is seasonality of the process. Because of it, enterprises of the agricultural sector have to accumulate current assets of the production sphere during some periods, including inventories which will not be involved in the production process for a long time. This fact has a negative effect on efficiency of using current assets and leads to slowdown of their rotation and inefficient use in times of decline in production.

An effective way out from the situation mentioned above is conducting a constant monitoring of available financing sources of current assets by agricultural enterprises. The results of these studies should be used for development of methodical approaches of effective management of current assets, and also measures for searching the variants of their scientifically proved proportion that can provide savings in production costs, resource and energy conservation.

O. Stoianova [9, p. 340] and Brigham U.F. [4, p. 434] while studying this issue concluded that the value of borrowed funds for financing of current assets should not exceed 30% of the value of equity capital in agricultural enterprises.

That is why, current economic conditions of agricultural enterprises require formation of

financing sources of current assets at a fixed amount which would meet scientifically proved proportion between own and borrowed financing sources.

Thus, the main advantage should be given to own sources which amount has to provide both minimum and maximum need for current assets in order to keep financial independence and flexibility while funds using to ensure uninterrupted circulation of production.

This issue is reflected in the Regulations of the National Bank of Ukraine "On credit" [6]. In particular, this regulatory document says that the main criterion for evaluating the credit solvency of the borrower is his security with own funds of at least 50% of all his expenditures.

Conducted estimation of the state of financing sources of current assets of the agricultural enterprises in Cherkassy region confirmed information indicated above, because own financing sources prevail in their vast majority. First of all, this demonstrates the desire of the agricultural enterprises to protect themselves from lack of sources of the current assets and inflation via above the normal accumulation of reserves. However, in modern terms it only strengthens the problem of paying capacity and poor financial situation because reserves convertibility slows down, efficiency of their use reduces and need for additional financing sources increases. The structure of financing sources of current assets of the agricultural enterprises in Cherkassy region is shown in Table 1.

Table 1
Structure of financing sources of current assets of the agricultural enterprises in Cherkassy region, by years [7]

Years	Own financing sources of current assets			Bank loan			Accounts payable		
	amount, mln. UAH	share, %	growth rate in % by previous period	amount, mln. UAH	share, %	growth rate in % by previous period	amount, mln. UAH	share, %	growth rate in % by previous period
2009	2741,3	76,7	1,7	264,5	7,4	0,7	568,3	15,9	0,3,
2010	2831,9	77,6	3,3	251,8	6,9	- 4,8	565,6	15,5	- 0,5
2011	3232,8	70,3	14,2	326,5	7,1	29,7	1039,3	22,6	83,7
2012	4703,8	61,5	45,5	535,4	7,0	63,9	2409,3	31,5	2,3 p.
2013	4716,3	44,5	0,2	455,7	4,3	-14,9	5426,5	51,2	4,5 p.
2014	5231,1	60,3	10,9	338,3	3,9	-25,8	3105,7	35,8	- 42,8
2015	5101,8	55,1	-2,5	333,3	3,6	-1,5	3824,0	41,3	23,1

The results of the conducted study indicate that agricultural enterprises financed on average 63.7% of current assets at the expense of own sources for the analyzed period. Their share in the structure of financing sources was from 77.6% in 2010 to 44.5% in 2013, and the growth rates were characterized by positive values, except 2015. Also, agricultural enterprises while lack of own funds to finance

current assets used temporarily free funds of creditors according to the study. Data showed that accounts payable of large majority of agricultural enterprises of the region exceeded lack of own current assets during 2009–2015.

However, uncontrolled use of accounts payable as a financing source leads to the fact that individual agricultural enterprises wipe out bad management

connected with the operating activity at the expense of accounts payable.

Proportion breaking between own and borrowed sources of financing led to share growth of accounts payable in general structure of financing sources of current assets. In particular, if a share of own financing sources was 76.7%, accounts payable was 15.9% in 2009, then these indexes became 55.1% and 41.3% respectively in 2015. Thus, a share of own financing sources of current assets decreased by 21.6 percentage points, while a share of accounts payable increased by 25.4 percentage points in 2015 compared to 2009.

Choosing the sources of current assets formation is determined by several factors, the main of which is ratio of income and risk. Using of accounts payable as the main source leads to worsening of financial situation of agricultural enterprises. Although the latest has a significant advantage as cost-free use of funds unlike paid bank credits.

However, in the case of abuse, using of funds of accounts payable is characterized by loss of business reputation of entities in consequence of breaking the payment discipline, and as a result, risk increasing as reduction of paying capacity level that leads to limitation of bank credits attraction.

Today, bank credits are one of the main financing sources of current assets despite existing internal capabilities of enterprises. In recent years, agricultural enterprises of the region significantly reduced attraction of bank credits. The reason of this is rise in NBU (National Bank of Ukraine) discount rate for the credit, and then - cost increasing of bank loans. Declared state soft-window facility of agricultural enterprises does not work in practice because banks limit farmers' access to credits through long production season.

Another negative factor in credit terms between banks and farmers is absence of compulsory property insurance of agricultural enterprises, cancellation of single-item regulation of current assets, changes in accounting organization. In this connection, bank credits occupy a small part in the structure of financing sources of current assets of agricultural enterprises of the region over the period of study. And if this index was 7.4% in 2009, then it became only 3.6% or 3.8 percentage points less in 2015. Such situation with agricultural enterprises crediting prompts to search new forms of relations between farmers and financial - credit institutions.

One of such promising forms is factoring crediting. Its main advantage for both supplier and buyer is more efficient using of current assets and accelerating of their convertibility. Factoring provides minimization of risks for the buyer concerning purchased goods of poor quality, and growing the number of customers for the supplier

whiles such minimization of risks. Besides, factoring operations contribute increasing of competitive ability in suppliers and enlarging the volume of purchased goods, work and services in buyers. Use of factoring operations also creates protection of need reduce for financing of current assets, limiting of the value of expenses connected with credits servicing, collection of accounts receivable and its accounting, protection against dubious debtors.

Conducted study of the agricultural enterprises in Cherkasy region showed that the effective management of current assets could be reached by proportions meeting in financing of fixed and current assets capable to ensure reproductive function. Fixed assets of the agricultural enterprises in Cherkasy region increased by 22.3% and current assets by 17.3% during the period from 2009 to 2015. There is a significant growth outpace of current assets over fixed assets in some years. Thus, it was 20.3 in 2009, 16.1 in 2010, 30.3 in 2013 and 7.9 percentage points in 2015. 1.77 UAH of current assets is due for 1 UAH of fixed assets in 2012, to 3.29 UAH in 2011, while the average rate was 1.98 UAH in the result of this situation over the period of study of the agricultural enterprises in the region.

Deformation of proportion between non-current and current assets is caused by financial problems and it is not associated with additional financing sources of current assets but with decrease in providing enterprises with basic means in the result of their mental and physical deterioration. Conducted analysis of indicated proportion depending on the size of agricultural enterprises showed that this index was 58.6: 41.4 at large enterprises; 41.8: 58.2 at medium ones and 20.9: 79.1 at small ones. Based on the above, we can confirm that only large enterprises are able to keep economically reasonable proportion between fixed and current assets.

Significant influence of financing sources proportion of current assets has a structure system of accounting under which financing of operation and investment activities carries out by a single current account [2]. Hereby distribution of balance sheet profit of agricultural enterprises does not expect obligatory use of its share for these activities financing. Accordingly, such system of accounting can be applied only at large enterprises which formed sufficient authorized capital and get a steady profit.

It is necessary to determine and keep to a particular model of current assets financing for efficient operation of agricultural enterprises.

Today, economics is known of four such models: ideal, aggressive, compromise, conservative [3, p. 45] (Table 2).

Table 2

Characteristic of models of management of financing sources of current assets

Types of models	Description	Own current assets	Impact on volume of current assets	Degree of risk
Ideal*	1. Current liabilities and provision are sources to cover current assets. 2. Current assets are equal to current liabilities and provision. 3. Net current assets are equal to zero	Own sources are not involved in financing of current assets and equal to zero	Characterized by constant volume of stocks, cash, current financial investments, accounts receivable	The riskiest from a perspective of liquidity loss
Aggressive *	1. Current liabilities and provision are sources to cover fixed amount of current assets. 2. Net current assets are equal to fixed amount of current assets. Own sources are minimal	Own sources are minimal due to which fixed amount of current assets is financed	Characterized by creating of minimum volumes of production stocks and conducting of tight monetary policy which result in financial costs due to lowering of sales volumes	Risky from a perspective of liquidity. There is a risk of production discontinuity
Compromise *	1. Current liabilities and provision serve as sources to cover fixed and approximately half of unfixed amount of current assets. 2. Net current assets are equal to the sum of fixed and approximately half of unfixed amounts of current assets	At the cost of own sources the fixed and approximately half of unfixed amount of current assets is financed	Characterized by the fact that in certain periods the company can have excessive volumes of production stocks that do not participate in the production process due to the specific of production	Minimum level of liquidity loss and minimal risk of production discontinuity
Conservative *	1. Current liabilities and provision serve as sources to cover current assets. 2. Net current assets are identical with current assets	At the cost of own sources all the current assets are financed	Characterized by creation of large-sized reserves of production stocks and monetary funds, performing of liberal credit policy. Excessive amounts of production stocks reduces the efficiency of current assets using	There is no risk of liquidity loss and almost no risk of production discontinuity
Normative (standard) **	1. Sources of covering fixed and unfixed amount of current assets is the normative value of current assets calculated using elemental standards. 2. Excess value of current assets is covered by bank loans.	Normed current assets are funded at the cost of own sources and excess-normed current assets - by bank loans	Enterprise does not need to accumulate production stocks, which will not be involved in production process during the decline in production. Probability of stocks damage reduces due to their prolonged storage. Storage costs associated with the production stocks are decreasing.	There is no risk of liquidity loss and discontinuity of the production process

*generalized by authors

** offered by authors

Ideal model shows a situation when current assets by size are equal to short-term liabilities and own financing sources of current assets is equal to zero. That is, in this case, current assets are fully covered by accounts payable and current expenditure by their amount coincides "perfectly" with current liabilities. However, this model is unacceptable for agricultural enterprises unable to pay because of a high risk of bankruptcy. 34.1% of agricultural enterprises in Cherkasy region had a negative index of own financing sources of current assets over the period of study. Such model from a perspective of liquidity loss is the riskiest one; because the enterprise may

be facing a dilemma whether to sell fixed assets to pay off short-term liabilities under unfavorable conditions (if it would be necessary to pay all the creditors once).

Aggressive model assumes that current liabilities and provision are sources to cover fixed amount of current assets. Also, use of own financing sources in a minimum amount is peculiar to this model. However, there is a risk of production discontinuity while using this strategy. This can cause problems in providing current paying capacity and financial stability of the enterprise. In addition to that, aggressive model allows creating only minimum

volume of production stocks needed to pay in advance in the production process.

Current liabilities and provision serve as sources to form fixed and approximately half of unfixed amount of current assets when applying a compromise model. That is why the enterprise can have excessive volumes of production stocks that do not participate in the production process because of seasonality in certain periods. There is a minimum level of liquidity loss and breaking of production discontinuity when using this model. Own financing sources of current assets must be no less than 75% of all their needs, and remaining 25% must be covered by bank loans in order to ensure conditions of a compromise model. That is, proportion between own financing sources of current assets and borrowed ones should be 1:3.

Conservative model assumes that only own funds can be financing sources of current assets. Agricultural enterprises achieve the highest financial stability under these conditions while limiting a growth rate of production output. At the same time, they cannot ensure the formation of additional assets in the periods of the most favorable market situation. However, such model for agricultural enterprises is absolutely unacceptable because of distinct seasonality of production and unnecessary large amount of current assets which are not used during a year but they are accumulated as a reserve.

In our opinion, normative (standard) model is the most acceptable for agricultural enterprises among four offered models of current assets financing. This model has withstood the test of time and has widely been used in planning and directive economy. Its basis is single-item regulation of current assets and sources of covering fixed and unfixed amount of current assets is the normative value. Estimation of the latter is based on calculations using the standards and covered by their own sources of funding. Excess value of current assets is covered by bank loans.

Under this model, the enterprise does not need to accumulate production stocks, which will not be involved in production process during the decline in production. Therefore, probability of stocks damage reduces due to their prolonged storage, storage costs are decreased, and as a result - production costs are reduced. In addition, there is no risk of liquidity loss and discontinuity of the production process. In view of the above, normative (standard) model is the most appropriate for management for financing sources structure of current assets of agricultural enterprises.

Use of normative (standard) model allows performing structure management of financing sources of current assets, promotes increasing a share of borrowed funds and production profitability. However, there is a negative side: decline of financial stability is observed by high

profitability because paying capacity significantly reduces under share growing of borrowed funds in the structure of financing sources of current assets and the problem of debts repayment for credit institutions and counterparties appears.

Thus, choosing of appropriate management model of current assets depends on the financial condition of the enterprise in commodity and financial markets, its financial stability, specialists' qualification, etc. However, it should be kept in mind that there is an economic limit of attracting loan capital, when reaching it the price increases to a critical point, absorbing positive effect achieved by its use. In addition, it should be taken into consideration while formation the mechanism of financial self-regulation that processes accompanied strategic and tactical business objectives influence on the dynamics of own financing sources of current assets of agricultural enterprises. Economic growth of the enterprise depends on its ability to finance the necessity in current assets and the availability of sufficient amount of own financial resources. A steady growth is known to be based on the level of involvement of borrowing credits (financial leverage), efficiency of assets use (return on assets), and net profit dynamics. Basic analysis of steady growth helps to determine the ability of agricultural enterprises to increase production and products sale under the condition that profitability and need for the current assets concerning sales remain stable. The enterprise meanwhile must comply with the relevant correlation between debt and own sources of financing.

Conclusions. Under current economic conditions the agricultural enterprises due to objective and subjective reasons prefer their own sources of financing of current assets, and funds in the form of accounts payable. Bank credit resources, unfortunately, are rather limited for enterprises of agrarian sphere due to the high risk of failure to return funds that triggered by specific of agricultural production. Under such conditions, the issue of choosing the optimal model of management of financing sources structure of current assets acquires particular relevance. Among the currently known variations, the most acceptable for agricultural enterprises is the normative model which allows using cheaper financial resources and lowering the risk of the company liquidity reducing. In addition, renewal of current assets norm setting, use of profit normative distribution and introduction of compulsory insurance of property will give farmers an opportunity to solve the problem concerning scientifically proven correlation between financing sources of current assets, which positively affect the efficiency of agricultural production in general and management of current assets in particular.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В.Г. Власний та позичковий капітал підприємств і критерії їх раціонального співвідношення/ В.Г. Андрійчук, С.В.Галузинський // Економіка України. – 1998. – № 6. – С.15–23.
2. Бечко В.П. Формування джерел оборотних засобів сільськогосподарських підприємств: Наукові засади реалізації аграрної політики в Україні / В.П.Бечко // Вісник ХНАУ– 2006. – № 9. – С.44–49.
3. Бондаренко О.С. Методологічні основи управління оборотними активами підприємств / О.С.Бондаренко // Інвестиції практика та досвід.– 2008. – № 4.– С. 40–44.
4. Бриггем Ю.Финансовый менеджмент: Полный курс: В 2-х т. / Пер. с англ.; Под ред. В.В. Ковалева./ Ю. Бриггем, Л.Гапенски. – С.Пб.: Экономическая школа, 1998. – Т.1. – 497 с.
5. Ковалев В.В. Финансовый анализ: методы и процедуры / В.В.Ковалев. – М.: 2002. – С.446–448.
6. Про кредитування: Положення Національного Банку України, затверджене постановою Правління НБУ № 246 від 28 вересня 1995 р. <http://www.ac-rada.gov.ua>.
7. Статистичний збірник «Регіональний розвиток Черкаської області за 2015 рік» / Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Черкаській області. – Черкаси, 2016. – 294с.
8. Статистичний щорічник Черкаської області за 2015 рік / Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Черкаській області / За ред. В.П. Приймак. – Черкаси, 2016. – 473с.
9. Стоянова Е.С. Управление оборотным капиталом./ Е.С.Стоянова, Е.В Быкова., И.А. Бланк. – М.: Перспектива, 1998. – 448с.
10. Таранков В.М. Пути улучшения организации оборотных средств сельскохозяйственных предприятий / В.М.Таранков // Деньги и кредит. – 1988. – № 8. – С. 26–34.
11. Чечета. А.П. Анализ финансового состояния предприятий / А.П.Чечета // Бухгалтерский учет. – 1992. – № 5. – С.9–14.
12. Brigham U.F., Houston J.F. (2001). Fundamentals of financial Management. ASV: Harcourt College Publishers.
13. Drake P. (2010). Financial ratio analysis. Journal of Business and Finance. Vol. 12. p. 1-14
14. Drake P., Fabozzi, F. J. (2010). The Basics of Finance: An Introduction to Financial Markets, Business Finance, and Portfolio Management. New Jersey: John Wiley & Sons.pp.123-130. <http://dx.doi.org/10.1002/9781118267790>.
15. Hacherova Ž., Szovics P. (2006) Trends and factors of assets and capital in enterprises of primary agricultural production. Agricultural Economics. – CZECH, 52 (8): 379–384.
16. Higgins C. (2007). Analysis for financial management. New York McGraw-Hill Irwin, 8th ed., 432 p.
17. Lypych L., Bortnik S., Tovsteniuk O., Kchilycha O. and Kushnir M. (2017). Prospects for the introduction of innovations by agricultural enterprises in Ukraine. Problems and Perspectives in Management, 15(3), 53-63. doi:10.21511/ppm.15(3).2017.05
18. Mann R., Bilyk A. (2017). Monitoring the factors influencing the efficiency of agricultural enterprises' working capital of Ukraine. Problems and Perspectives in Management, 15(4), 161-167.
19. Needles B.E., Powers, M., Crosson, S.V. (2002) Financial & Managerial Accounting. Boston, New York: Houghton Mifflin Company, 17.p.
20. Palepu K.G., Paul M.Healy, Erik Peel. (2010).Business analysis and valuation. IFRS edition: Text and Cases. Secondedition Cengage Learning EMEA, p. 761
21. Vovchak Olha and Rudevskia Viktoriia (2016). Banking crediting of enterprises' innovation activity in Ukraine. Banks and Bank Systems), 11(4). doi:10.21511/bbs.11(4).2016.10
22. Živilova Iva, Redlichova Radka (2007). THE ASSETS TREND ANALYSIS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CZECH RREPUBLIC. Stowarzyszenie ekonomistow rolnictwa i agrobiznesu. Roczniki Naukowe. Tom IX. Zeszyt 1, S. 591-595.

REFERENCES

1. Andriychuk V.G., Haluzynskyy S.V.(1998) Vlasnyi ta pozichkovyi kapital pidpriemstv i kriterii yikh ratsionalnoho spivvidnoshennia. Ekonomika Ukrainy, 6, 15-23 [in Ukrainian].
2. Bechko V.P. (2006) Formuvannia dzherel oborotnykh zasobiv silskohospodarskykh pidpriemstv: Naukovi zasady realizatsii ahrarnoi polityky v Ukraini. Bulletin of KhNAU, 9,44-49 [in Ukrainian].
3. Bondarenko O.S. (2008) Metodolohichni osnovy upravlinnia oborotnymy aktyvamy pidpriemstv. Investytsii praktyka ta dosvid, 4, 40-44 [in Ukrainian].
4. Brigham U. & Gapenski L. (1998) Financial Management: Full course: in 2 volumes / Trans. from English; Ed. by V.V. Kovalev, S.Pb.: Ekonomicheskaiia shkola, V.1.
5. Brigham U.F. & Houston J.F. (2001). Fundamentals of financial Management. ASV: Harcourt College Publishers.
6. Checheta A.P. (1992) Analiz finansovogo sostoyaniia. Bukhgalterskii uchet, 5, 9-14 [in Ukrainian].
7. Drake P. (2010). Financial ratio analysis. Journal of Business and Finance. Vol. 12, 1-14
8. Drake P. & Fabozzi, F. J. (2010). The Basics of Finance: An Introduction to Financial Markets, Business Finance, and Portfolio Management. New Jersey: John Wiley & Sons. Retrieved from: <http://dx.doi.org/10.1002/9781118267790>.
9. Hacherova Ž. & Szovics P. (2006) Trends and factors of assets and capital in enterprises of primary agricultural

production. *Agricultural Economics*. – CZECH, 52 (8): 379–384.

10. Higgins C. (2007). *Analysis for financial management*. New York McGraw-Hill Irwin, 8th ed., 432.

11. Kovalev V.V. (2002). *Finansovyi analiz: metody i protsedury*. M.: 446-448.

12. Lypych L., Bortnik S., Tovsteniuk O., Kchilycha O. & Kushnir M. (2017). Prospects for the introduction of innovations by agricultural enterprises in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 15(3), 53-63. doi:10.21511/ppm.15(3).2017.05 [in Ukrainian].

13. Mann R. & Bilyk A. (2017). Monitoring the factors influencing the efficiency of agricultural enterprises' working capital of Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*, 15(4), 161-167 [in Ukrainian].

14. Needles B.E., Powers, M. & Crosson, S.V. (2002) *Financial & Managerial Accounting*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company.

15. Palepu K.G., Paul M.Healy & Erik Peel. (2010). *Business analysis and valuation. IFRS edition: Text and Cases. Second edition* Cengage Learning EMEA.

16. Pro kredytuvannia: Polozhennia Natsionalnoho Banku, zatverdzhene postanovoio Pravlinnia NBU № 246 vid 28 veresnia 1995 r. Retrieved from: <http://www.ac-rada.gov.ua> [in Ukrainian].

17. Statystychnyi shchorichnyk Cherkaskoi oblasti za 2015 rik / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky u Cherkaskii oblasti / Za red. V.P. Pryimak. – Cherkasy [in Ukrainian].

18. Statystychnyi zbirnyk «Rehionalnyi rozvytok Cherkaskoi oblasti za 2015 rik» Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Holovne upravlinnia statystyky u Cherkaskii oblasti. – Cherkasy [in Ukrainian].

19. Stoyanova E.S., Bykov E.V. & Blank I.A. (1998) *Upravlenie oborotnym kapitalom*. – M.: Perspektiva.

20. Tarankov V.M. (1988) *Puti uluchsheniia organizatsii oborotnykh sredstv selskokhozyaistvennikh predpriatii. Money and credit*, 8, 26-34 [in Ukrainian].

21. Vovchak Olha & Rudevska Viktoriia (2016). Banking crediting of enterprises' innovation activity in Ukraine. *Banks and Bank Systems*, 11(4). doi:10.21511/bbs.11(4).2016.10 [in Ukrainian].

22. Živilova Iva & Redlichova Radka (2007). The Assets Trend Analysis of Agricultural Enterprises in the Czech Republic. *Stowarzyszenie ekonomistow rolnictwa i agrobiznesu. Roczniki Naukowe. Tom IX. Zeszyt 1*, 591-595.

Одержано 15.03. 2018 р.

Варцаба В.І.

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто актуальні питання фінансової стійкості банківської системи у контексті забезпечення стабільного розвитку фінансового сектору економіки України. Досліджено показники діяльності вітчизняної банківської системи, здійснено оцінку її фінансової стійкості та обґрунтовано необхідність удосконалення механізму антикризового управління банками у сучасних умовах.

Ключові слова: банківська система, фінансова стійкість банківської системи, аналіз фінансової стійкості, коефіцієнтний аналіз, індикатори фінансової стійкості, антикризове управління банками.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та інтенсифікації банківського бізнесу, посилення конкурентної боротьби на фінансових ринках актуалізується проблема розробки системи управління фінансовою стійкістю банківської системи на основі визначення принципів, інструментів та методів, реалізація яких здатна забезпечити ефективне стабільне функціонування банківського сектору України. Системний підхід до аналізу фінансової стійкості банків, створення сучасного аналітичного інструментарію оцінювання якості ресурсної бази та банківських активів, ефективний ризик-менеджмент визначають основні напрями підвищення ліквідності, фінансової стабільності та конкурентоспроможності українських банків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти фінансової стійкості банківської системи досліджено у наукових працях О. Барановського, О. Васюренка, В. Вітлінського, О. Вовчак, О. Глушка, О. Дзюблюка, Ж. Довгань, М. Зверякова, І. Івасіва, О. Пернарівського, Л. Примостки та інших. Віддаючи належне науковому доробку вчених, слід зауважити, що проблеми забезпечення фінансової стійкості банківського сектору України потребують подальших досліджень, зважаючи на ризики та загрози, які супроводжують його функціонування у сучасних політичних та соціально-економічних умовах.

Формулювання цілей статті. Мета роботи полягає в обґрунтуванні сутності та здійсненні аналізу фінансової стійкості банківського сектору України, а також визначенні напрямів удосконалення механізму управління

фінансовою стабільністю вітчизняної банківської системи у контексті світового досвіду макропруденційного регулювання.

Опис основних результатів дослідження. Характеризуючи сучасний стан банківської системи України, необхідно зазначити, що політична нестабільність та загальна економічна дестабілізація у країні негативно впливають на діяльність банків. Фінансово-економічна криза спровокувала значний відтік грошових коштів із банківської системи та зростання обсягу проблемних кредитів, що призвело до погіршення показників ліквідності та платоспроможності банків і, відповідно, суттєво вплинуло на їх фінансову стійкість. До ключових факторів впливу на фінансову стійкість вітчизняного банківського сектору слід віднести такі, як: політична та економічна нестабільність, девальвація національної грошової одиниці; зростання недовіри до банків; суперечливість механізму рефінансування банків; подорожчання кредитних ресурсів; погіршення якості кредитного портфеля; низький рівень ризик-менеджменту у банківських установах тощо.

Аналіз фінансової стійкості банків, насамперед, вимагає розуміння її сутності та змісту. Фінансову стійкість прийнято трактувати як якісну характеристику фінансового стану банку, що визначається достатністю, збалансованістю та оптимальним співвідношенням банківських ресурсів і активів за умови підтримання на достатньому рівні ліквідності, платоспроможності, зростання прибутку та мінімізації ризиків. Рівень фінансової стійкості банків визначається через такі основні характеристики: рівень капіталізації; якість активів; якість зобов'язань; рівень платоспроможності та ліквідності; рівень прибутковості; якість управління капіталом, активами та зобов'язаннями; рівень чутливості банку до ризиків і якість управління ними [1; 3; 4].

Дослідження фінансової стійкості банківської системи України проведено шляхом аналізу

основних показників її діяльності, оцінки фінансової стійкості банківського сектору на основі коефіцієнтного аналізу та фінансових індикаторів, а також визначення ключових напрямів забезпечення фінансової стійкості та

удосконалення системи антикризового управління банківською діяльністю.

Основні показники, які характеризують фінансовий стан банківського сектору України, представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Показники фінансового стану банківського сектору економіки України у 2013–2017 рр.
(на кінець періоду)*

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	Темп приросту до базового року, %	Темп приросту до попереднього року, %
Кількість діючих банків	180	163	117	96	82	-54,4	-14,5
Чисті активи, млрд грн	1278,10	1316,85	1254,38	1256,30	1336,35	+4,5	+6,3
Кредитний портфель, млрд грн	911,40	1006,36	965,10	1005,92	1042,79	+14,4	+3,6
Капітал, млрд грн	192,60	148,02	103,71	123,78	163,59	-15,1	+32,5
із нього: статутний капітал, млрд грн	185,24	180,15	206,39	414,68	495,37	+167,5	+19,5
Зобов'язання, млрд грн	1085,50	1168,83	1150,67	1132,52	1172,76	+8,0	+3,5
Доходи, млрд грн	168,89	210,20	199,19	190,69	178,23	+5,9	-6,3
Витрати, млрд грн	167,45	263,16	268,79	350,08	202,59	+20,9	-42,3
Результат діяльності, млрд грн	1,43	-52,96	-66,60	-159,39	-24,36	–	–
Рентабельність активів, %	0,12	-4,07	-5,46	-12,60	-1,94	–	–
Рентабельність капіталу, %	0,81	-30,46	-51,91	-116,74	-15,96	–	–

*Розраховано автором за джерелом [7]

Дані табл. 1 свідчать, що впродовж аналізованого періоду Національний банк України ліквідував 98 банків, які були виведені із ринку як неплатоспроможні. Незважаючи на це, статутний капітал банківського сектору збільшився у 2,7 разів і становив на кінець періоду 495,37 млрд грн, що пов'язано, насамперед, із виконанням вимог НБУ щодо обов'язкової докапіталізації банків. Утім розмір сукупного власного капіталу українських банків залишається меншим за статутний капітал, що пояснюється збитками банківської системи впродовж останніх чотирьох років. Незважаючи на позитивну тенденцію щодо зменшення збитковості, на кінець 2017 року збиток банківської системи України склав 24,36 млрд грн [7].

Аналіз сукупного кредитного портфеля банківського сектору економіки показав, що частка проблемних кредитів банків за період 2013–2017 рр. зросла із 7,7 % до 54,5 % і станом на 01.01.2018 року становила 594,99 млрд грн. Такий значний обсяг недіючих кредитів свідчить про великий сукупний ризик за всіма кредитними операціями та зобов'язаннями банків із кредитування і проявляється у зменшенні вартості активів [7].

Стосовно зобов'язань вітчизняної банківської системи варто зауважити, що обсяги депозитних вкладів збільшилися протягом періоду лише на 16,5 % (із 668,7 млрд грн у 2013 році до 801,3 млрд грн у 2017 році). При цьому, вклади на вимогу склали майже 50 % обсягу депозитного портфеля. Значною мірою це пояснюється зниженням довіри до банків внаслідок економічної нестабільності у державі, а також наслідками банківської кризи [7].

У період загострення соціально-економічних та фінансових криз однією з ключових цілей виступає забезпечення фінансової стабільності та надійності банків. У цьому аспекті актуалізується проблема макроекономічного підходу та ролі центрального банку щодо моніторингу фінансової стійкості банків. Починаючи з грудня 2006 року, Національний банк України впровадив у банківську практику моніторинг фінансової стабільності шляхом використання індикаторів фінансової стійкості, розроблених Міжнародним валютним фондом.

Запропонована система індикаторів містить агреговані дані щодо діяльності депозитних установ, що дозволяє визначити місце банків в економічній системі країни та вплив

макроекономічної ситуації на їх фінансовий стан [2]. Індикатори фінансової стійкості – це показники поточного фінансового стану і стійкості фінансових установ країни та їхніх контрагентів щодо достатності капіталу, якості активів, прибутку та рентабельності, ліквідності та чутливості до ринкового ризику. Міжнародний валютний фонд передбачає

компіляцію та поширення країнами 40 індикаторів фінансової стійкості [8].

Відповідно до методології МВФ, Національним банком України розраховуються значення 12 основних та 12 рекомендованих індикаторів фінансової стабільності банківського сектору, показники яких за період 2013–2017 рр. наведено у табл. 2.

Таблиця 2

**Індикатори фінансової стійкості банків України у 2013–2017 рр.*
(станом на кінець періоду)***

Показник	2013	2014	2015	2016	2017
Основні індикатори фінансової стійкості					
Достатність капіталу					
I1 – Співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів	18,26	15,60	20,31	12,69	16,10
I2 – Співвідношення регулятивного капіталу I рівня до зважених за ризиком активів	13,89	11,21	8,30	8,96	12,12
I3 – Співвідношення недіючих кредитів без урахування резервів до капіталу	30,65	61,07	129,02	89,37	70,18
Якість активів					
I4 – Співвідношення недіючих кредитів до сукупних валових кредитів	12,89	18,98	28,03	30,47	54,54
I5 – Співвідношення кредитів за секторами економіки до сукупних валових кредитів (резиденти)	98,72	96,05	94,54	95,92	94,21
Доходи та рентабельність					
I6 – Норма прибутку на активи	0,26	-4,24	-5,54	-12,47	-1,76
I7 – Норма прибутку на капітал	1,72	-31,95	-65,51	-122,17	-15,34
I8 – Співвідношення процентної маржі до валового доходу	58,96	48,46	39,00	46,94	50,20
I9 – Співвідношення непроцентних витрат до валового доходу	65,95	59,85	54,40	60,91	76,14
Ліквідність					
I10 – Співвідношення ліквідних активів до сукупних активів (коефіцієнт ліквідності активів)	20,63	26,40	33,00	48,53	53,94
I11 – Співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	89,11	86,14	92,87	92,09	98,37
Чутливість до ринкового ризику					
I12 – Співвідношення чистої відкритої позиції в іноземній валюті до капіталу	6,94	31,69	136,03	118,88	89,61
Рекомендовані індикатори фінансової стійкості					
I13 – Співвідношення капіталу до активів (достатність капіталу)	15,06	11,23	8,02	9,78	11,90
I14 – Співвідношення великих відкритих позицій до капіталу	172,05	250,04	364,14	308,27	208,31
I15 – Співвідношення кредитів за географічним розподілом до сукупних валових кредитів (якість активів) (внутрішня економіка)	98,72	96,05	94,54	95,92	94,24
I16 – Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів в активах до капіталу	1,30	2,83	12,55	36,81	35,21
I17 – Співвідношення валової позиції похідних фінансових інструментів у зобов'язаннях до капіталу	0,13	0,27	0,19	0,19	0,07
I18 – Співвідношення доходу від торговельних операцій до валового доходу	3,83	14,26	21,10	8,97	7,00
I19 – Співвідношення витрат на утримання персоналу до непроцентних витрат	41,04	35,48	36,14	34,53	32,11
I20 – Спред між ставками за кредитами та депозитами (базисні пункти)	383	540	772	600	681
I21 – Спред між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками (базисні пункти)	6 490	4 660	2 401	1 384	2 450
I22 – Співвідношення депозитів клієнтів до сукупних валових кредитів (крім міжбанківських)	73,34	64,45	71,22	80,51	84,59
I23 – Співвідношення кредитів в іноземній валюті до сукупних валових кредитів	34,72	47,77	57,90	51,35	47,05
I24 – Співвідношення зобов'язань в іноземній валюті до сукупних зобов'язань	43,25	49,27	52,82	55,92	52,81

*Розраховано автором за джерелом [6]

Аналіз динаміки показників базових і рекомендованих індикаторів фінансової стійкості вітчизняного банківського сектору, наведених у табл. 2, дозволяє Національному банку сформулювати висновки щодо поточного стану банківської системи, виявити відповідні тенденції та діагностувати банківські ризики, що є основою для розроблення пропозиції щодо застосування антикризових інструментів управління банківським сектором.

Заради об'єктивності слід зазначити, що на думку окремих фахівців, незважаючи на наявність певних позитивних оцінок, більшість індикаторів, запропонованих МВФ та поширених у розвинених країнах світу, неспроможні адекватно відобразити таку складну і внутрішньо суперечливу категорію як стабільність фінансового сектору в Україні. Це спричинено довільним використанням фінансових показників без урахування конкретних умов розвитку економічних процесів і взаємозв'язків між окремими показниками. Втім більшість науковців та практиків вважають, що для України активне впровадження індикаторів фінансової стійкості у систему макропруденційного регулювання є реальним кроком до розбудови системи оцінки стійкості вітчизняної фінансової системи.

У цьому контексті варто зазначити, що Національним банком України на регулярній основі проводиться макропруденційний нагляд за діяльністю банків, збір та обробка статистичної інформації щодо функціонування грошово-кредитного ринку. Ця інформація є визначальною у процесі дослідження поточного стану фінансової стійкості банківської системи, її окремих елементів, ризиків діяльності тощо. Окрім того, починаючи із 2008 року НБУ запровадив у практику методику проведення стрес-тестування у вітчизняних банках, у якій визначено основні типи ризиків, що є об'єктом стрес-тестування, а також методи і періодичність його проведення. Слід також відзначити, що в аналітичних публікаціях Національного банку періодично здійснюється аналіз стану реального сектору економіки, платіжного балансу, фондового ринку, інфляційних процесів у країні тощо. Крім цього, щомісяця публікуються аналітичні огляди основних фінансових ринків і стану банківської системи.

Дослідження стану та аналіз показників діяльності банківського сектору економіки України дозволяють дійти висновку, що пріоритетне значення у забезпеченні стабільного розвитку та фінансової стійкості має капітал банків, який лежить в основі коефіцієнтного методу оцінки показників їх фінансової стійкості (табл. 3).

Таблиця 3

Алгоритм розрахунку та економічний зміст показників фінансової стійкості банку*

Найменування показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника	Оптимальне значення
Коефіцієнт надійності	$\hat{E}_i = \frac{\hat{E}}{C_{\hat{e}}} * 100\%$	Співвідношення власного капіталу (К) до залучених коштів (Зк). Рівень залежності банку від залучених коштів.	Не менше 5 %
Коефіцієнт «фінансового важеля»	$\hat{E}_{\hat{\delta a}} = \frac{C_{\hat{e}} \hat{E}}{\hat{E}}$	Співвідношення зобов'язань банку (З) і капіталу (К). Здатність банку залучати кошти на фінансовому ринку.	1–20
Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів	$\hat{E}_{\hat{\delta e}} = \frac{\hat{E}}{\hat{A}_{\hat{q} \hat{a}}} * 100\%$	Достатність сформованого власного капіталу (К) в активізації та покритті різних ризиків.	Не менше 10 %
Коефіцієнт мультиплікатора капіталу	$\hat{E}_{ie} = \frac{\hat{A}}{\hat{E}_a}$	Ступінь покриття активів (А) капіталом (Ка).	12–15

*Розроблено автором за джерелом [5]

Динаміку коефіцієнтів фінансової стійкості українських банків протягом аналізованого періоду продемонстровано на рис. 1.

На основі наведених даних можна зробити наступні висновки. Коефіцієнт надійності українських банків протягом вказаного періоду в основному знижувався, проте станом на кінець 2017 року його значення зросло і лише на 2,57 % було нижчим, ніж у 2013 році. Таким чином, незважаючи на зменшення значення коефіцієнта надійності, вітчизняні банки мають достатню

забезпеченість капіталом і рівень надійності, що знаходиться вище нормативного значення. Проте тенденція до зниження потребує уваги з боку фінансових менеджерів банків.

Найвищі значення коефіцієнту фінансового важеля спостерігалися у 2015–2016 рр. На кінець періоду показник становив 6,59, що свідчить про зниження активності українських банків щодо залучення вільних коштів на фінансовому ринку. Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів за аналізований період

знизився із 13,7 % до 9,62 %. Отже, достатність сформованого банками власного капіталу у формуванні активів та покритті ризиків не відповідає встановленому нормативу.

Коефіцієнт мультиплікатора капіталу протягом усього періоду не відповідав нормативу, його значення помітно зменшилися у

2016 р. (4,19) та 2017 р. (3,72) при встановлених межах 12–15.

Це свідчить, насамперед, що темпи зростання активів банків перевищують темпи зростання капіталу, а ступінь покриття активів капіталом суттєво понизився.

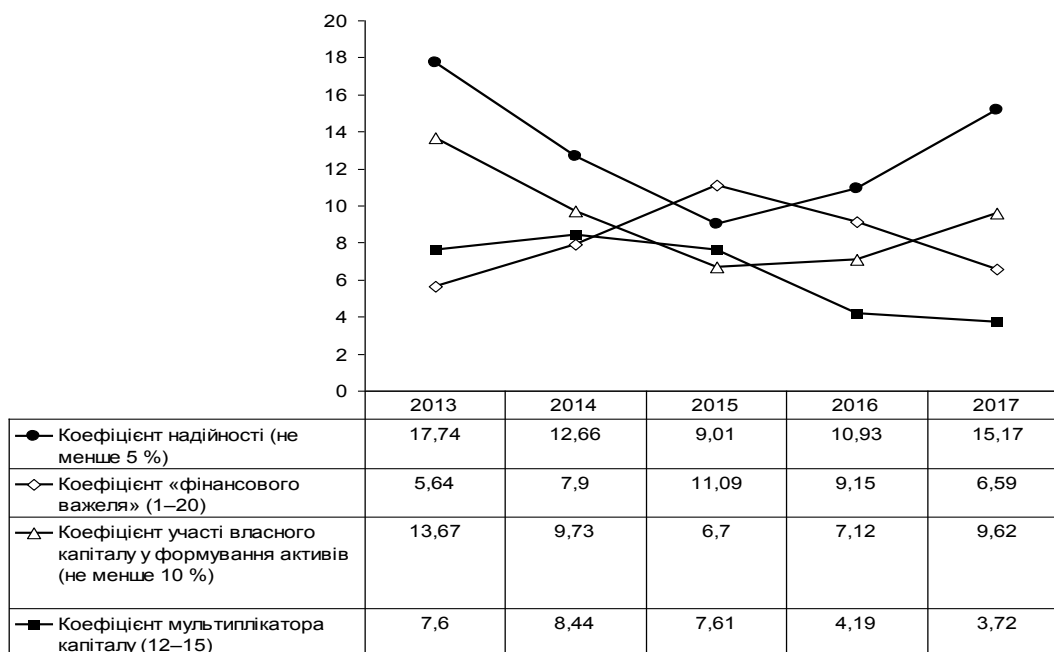

Рис. 1. Динаміка коефіцієнтів фінансової стійкості банків України у 2013–2017 рр. (на кінець періоду)*

*Розроблено автором за джерелом [7]

Наведені значення коефіцієнтів фінансової стійкості вітчизняних банків за деяким показниками показали незадовільний рівень функціонування банківської системи. Виявлено, що у порівнянні з масштабами активних та пасивних операцій банки характеризуються недостатнім рівнем власного капіталу, який має пріоритетне значення у забезпеченні стабільного розвитку та фінансової стійкості банку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Результати аналізу сучасного стану та оцінка фінансової стійкості банківського сектору України свідчать про необхідність формування системи антикризового управління банками, основним завданням якою повинно бути забезпечення довгострокового стабільного розвитку банківської системи держави. У цьому контексті на мікрорівні банківський менеджмент слід направити на розроблення альтернативних дієвих стратегій управління залежно від виду

кризи та очікуваних наслідків, що дозволить визначити цілі та методи антикризового управління, адекватні змінам на зовнішньому і внутрішньому фінансових ринках.

Аналіз зарубіжного досвіду макrorівневого забезпечення фінансової стійкості банківської системи довів ефективність макропруденційного підходу до банківського нагляду, важливою перевагою якого є регулювання банківської системи у безпосередньому зв'язку з іншими секторами економіки країни. Враховуючи національні особливості функціонування фінансово-кредитної системи України, міжнародні експерти пропонують покласти функції макропруденційного нагляду на Національний банк України, який відповідно до чинного законодавства повинен забезпечувати стабільність національних грошей та ефективну діяльність банківської та платіжної системи держави.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вітлінський В. Фінансова стійкість як системна характеристика комерційного банку / В. Вітлінський, О. Пернарівський // Банківська справа. – 2000. – № 6. – С. 48-51.

2. Вовчак О. Д. Напрями стабілізації роботи банків в умовах кризових явищ / О. Д. Вовчак, О. М. Крамаренко // Фінансовий простір. – 2014. – № 4 (16). – С. 27-31.
3. Глушко О. В. Фінансова стійкість як категорійне поняття / О. В. Глушко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2011. – № 21. – С. 171-175.
4. Дзюблюк О. В. Фінансова стійкість банків як основа ефективного функціонування кредитної системи: монографія / О. В. Дзюблюк, Р. В. Михайлюк. – Тернопіль, 2009. – 316 с.
5. Зверяков М. І., Зверяков А. М. Антикризове управління фінансовою стійкістю банку в умовах економічних дисбалансів: монографія / М. І. Зверяков, О. М. Зверяков. – Одеса: ONEU, 2015. – 418 с.
6. Індикатори фінансової стійкості та довідкові дані [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.
8. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org>.

REFERENCES

1. Vitlins'kyu, V. (2000). Finansova stiykist' yak systemna kharakterystyka komertsynoho banku [Financial stability as a systemic characteristic of a commercial bank]. Bankivs'ka sprava – Banking, 6, 48-51 [in Ukrainian].
2. Vovchak, O.D. (2014). Napryamy stabilizatsiyi roboty bankiv v umovakh kryzovykh yavlyshch [Directions of banks functioning stabilization in the conditions of crisis phenomena]. Finansovyyi prostir – Financial space, 4(16), 27-31 [in Ukrainian].
3. Hlushko, O.V. (2011). Finansova stiykist' yak katehoriyne ponyattya [Financial stability as a categorical notion]. Naukovyy visnyk NLTU Ukrainy – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine, 21, 171-175 [in Ukrainian].
4. Dzyublyuk, O.V. (2009). Finansova stiykist' bankiv yak osnova efektyvnoho funktsionuvannya kredytnoyi systemy [Financial stability of banks as the basis of effective functioning of the credit system]. Ternopil' [in Ukrainian].
5. Zvyeryakov, M.I., & Zvyeryakov, A.M. Antykryzove upravlinnya finansovoyu stiykisty banku v umovakh ekonomichnykh dysbalansiv [Anticrisis management of financial stability of the bank in the conditions of economic imbalances]. Odesa: ONEU [in Ukrainian].
6. Indykatory finansovoyi stiykosti ta dovidkovi dani [Financial stability indicators and reference data] (n.d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua>.
7. Ofitsiyyny sayt Natsional'noho banku Ukrainy [Official site of the National Bank of Ukraine]. (n.d.). www.bank.gov.ua. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua>.
8. Ofitsiyyny sayt Mizhnarodnoho valyutnoho fondu [Official site of the International Monetary Fund]. (n.d.). www.imf.org. Retrieved from: <http://www.imf.org>.

Одержано 15.03. 2018 р.

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).317-321](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).317-321)
УДК 336.1

Грубляк О.М., Карвацький М.В.

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МІЖБЮДЖЕТНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Охарактеризовано економічну природу та сутність міжбюджетних взаємовідносин, принципи їх організації, економічно-правове забезпечення. Проаналізовано обсяги та структуру міжбюджетних трансфертів, які надавалися з Державного бюджету України місцевим бюджетам у 2015 – 2017 роках, оцінено ефективність функціонування системи міжбюджетних відносин в Україні в умовах реформування бюджетної системи. Запропоновано заходи вдосконалення міжбюджетних відносин із метою зменшення залежності місцевих бюджетів від трансфертів із державного бюджету.

Ключові слова: міжбюджетні відносини, бюджетна децентралізація, міжбюджетні трансферти, базова дотація, субвенції.

Постановка проблеми. В умовах реформи бюджетної системи України, заснованої змінами до Бюджетного кодексу України наприкінці 2014 року, підтримку економічного зростання територій, ліквідацію диспропорцій регіонального розвитку повинна забезпечувати вдосконалена система міжбюджетних відносин. Сучасний стан розвитку адміністративно-територіальних одиниць характеризується поступовим збільшенням диференціації рівнів економічного та соціального розвитку регіонів. Як наслідок цього, постійно збільшується розрив у розмірах податкових і неподаткових доходів, що збираються у регіонах. Тому перспективи розвитку регіонів багато у чому залежать від того, наскільки ефективно функціонуватиме система міжбюджетних відносин. Реформування бюджетних відносин в Україні, започатковане з 2015 року, змінило саму сутність вирівнювання місцевих бюджетів. Якщо до 2015 року вирівнювання здійснювалось в залежності до обсягів видатків місцевих бюджетів, то з 2015 року вирівнювання місцевих бюджетів здійснюється виключно за доходами (податком на доходи фізичних осіб та податком на прибуток підприємств). Однак реформа міжбюджетних відносин поки що не дала очікуваного результату, тому в найближчому майбутньому

може стати серйозною перешкодою для започаткованого економічного зростання. Тому проблеми щодо вдосконалення системи міжбюджетних відносин у нашій країні потребують свого негайного вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації міжбюджетних відносин розглянуто у працях сучасних вітчизняних економістів О. Кириленко [1], В. Кравченко [2], І. Луніної [3], С. Слухая [4], О. Сунцова [5] та ін. В економічній літературі висвітлено різні погляди на сутність поняття «міжбюджетних відносин». Недостатньо дослідженими залишаються питання щодо оцінки ефективності міжбюджетних трансфертів, зокрема, вдосконалення їх структури, обсягу, механізму розподілу між регіонами, що сприятиме розвитку територій, створюючи підґрунтя для встановлення їхньої фінансової незалежності та самодостатності, забезпечуючи фінансові потреби місцевого самоврядування щодо реалізації їх конституційних обов'язків.

Формулювання цілей статті. Метою статті є практичне обґрунтування актуальних проблем організації міжбюджетних відносин, аналіз системи міжбюджетних відносин в Україні і розробка заходів щодо її вдосконалення.

Опис основного матеріалу дослідження. Одним із фінансових методів державного регулювання соціально-економічного розвитку окремих територій є регулювання міжбюджетних відносин. Міжбюджетні трансферти в Україні є основною формою реалізації міжбюджетних відносин і спрямовані на збалансування та вирівнювання фінансової спроможності відповідних бюджетів.

Міжбюджетні трансферти – це кошти, які безоплатно і безповоротно передаються з одного бюджету до іншого [6].

Перелік міжбюджетних трансфертів, які

© **Грубляк Оксана Михайлівна**, к.е.н., доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, м. Чернівці, тел.: 0505066560, email: grubliakomo@gmail.com

Карвацький Максим Володимирович, к.е.н., доцент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва, Чернівецький національний університет ім. Ю.Федьковича, м. Чернівці, тел.: 0956455890, email: maxim030785@gmail.com

можуть передбачатися у державному бюджеті для місцевих бюджетів, визначено ст. 97 Бюджетного кодексу України.

До 2015 року в Україні були наявні такі основні форми міжбюджетних трансфертів, передбачені Бюджетним кодексом України: дотації вирівнювання; субвенції; кошти, що передаються до державного бюджету України та місцевих бюджетів з інших місцевих бюджетів; інші дотації.

Проте після прийняття змін до Податкового та Бюджетного кодексів України, затверджених Верховною Радою України 28 грудня 2014 року, використання цих видів трансфертів було призупинено.

Згідно з внесеними змінами до Бюджетного кодексу України, міжбюджетні трансферти поділяються на [6]: базову дотацію – трансферт, що надається з державного бюджету місцевим бюджетам для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій; субвенції; реверсну дотацію – кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів для горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій; додаткові дотації (на компенсацію втрат доходів місцевих бюджетів унаслідок надання пільг, установлених

державою). Такі зміни суттєво вплинули на механізм формування місцевих бюджетів. Важливим є те, що вирівнювання здійснюється не за видатками, а за доходами місцевих бюджетів.

Вирівнювання відбувається за двома податками: податком на прибуток підприємств для обласних бюджетів та податком на доходи фізичних осіб для бюджетів об'єднаних територіальних громад, бюджетів міст обласного значення, районів та обласних бюджетів.

2017 рік є третім роком імплементації нової моделі міжбюджетних відносин, запровадженої у грудні 2014 року.

У 2017 році надійшло 502,1 млрд грн, що на 37,2%, або на 136,1 млрд грн, більше за відповідний показник 2016 року. Без урахування міжбюджетних трансфертів надійшло 229,5 млрд грн, що на 58,9 млрд грн, або на 34,5%, більше, ніж у 2016 році. У 2016 році надійшло 366,0 млрд грн, що на 24,3%, або на 71,5 млрд грн, більше за відповідний показник 2015 року.

Без урахування міжбюджетних трансфертів надійшло 170,6 млрд грн, що на 50,2 млрд грн, або на 41,7%, більше, ніж у 2015 році. Виконання дохідної частини місцевих бюджетів характеризують дані, наведені у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка доходів місцевих бюджетів України за 2015 – 2017 роки*

Доходи	Факт за 2015 р., млрд грн	Факт за 2016 р., млрд грн	Темп приросту 2016 р. до 2015 р., %	Факт за 2017 р., млрд грн	Темп приросту 2017 р. до 2016 р., %
Усього доходів місцевих бюджетів з урахуванням міжбюджетних трансфертів	294,5	366,0	24,3	502,1	37,2
Усього доходів місцевих бюджетів без урахуванням міжбюджетних трансфертів	120,5	170,6	41,7	229,5	34,5
Усього міжбюджетних трансфертів	173,9	195,4	12,3	272,6	39,5

*Складено автором за даними Державної казначейської служби України [7]

Як видно з даних табл. 1, доходи місцевих бюджетів зростають досить швидкими темпами. Однак доходи місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів зростають повільнішими темпами (34,5% у 2016 році), ніж загальна сума доходів місцевих бюджетів (37,2% у 2016 році), що свідчить про нарощування дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок трансфертів, які надходять з державного бюджету. Дане явище протирічить основним ідеям бюджетної децентралізації – нарощення дохідної бази місцевих бюджетів за рахунок власних ресурсів.

У 2017 році було перераховано 272,6 млрд грн

міжбюджетних трансфертів із державного бюджету до місцевих бюджетів, що на 39,5% більше даного показника за 2016 рік. Вказане явище є закономірним наслідком доволі високої інфляції та цілком очікуваним кроком центрального уряду в умовах загострення негативних наслідків фінансово-економічної кризи та недостатності бюджетного ресурсу на фінансування навіть соціальних видатків.

У 2017 році значно зросли обсяги міжбюджетних трансфертів до місцевих бюджетів (39,5% приросту) за рахунок введення нової додаткової дотації з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення переданих з державного

бюджету видатків з утримання закладів освіти та охорони здоров'я у сумі 14,9 млрд грн, нової субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на реалізацію заходів, спрямованих на розвиток системи охорони здоров'я у сільській місцевості у сумі 4 млрд грн та збільшення всіх соціальних субвенцій. Тому варто зазначити, що

і приріст доходів місцевих бюджетів у 2017 році був у більшій мірі спричинений приростом трансфертів, ніж власних доходів місцевих бюджетів.

Більш наглядно динаміку темпів приросту доходів місцевих бюджетів України за 2015 – 2017 роки представлено на рис. 1.

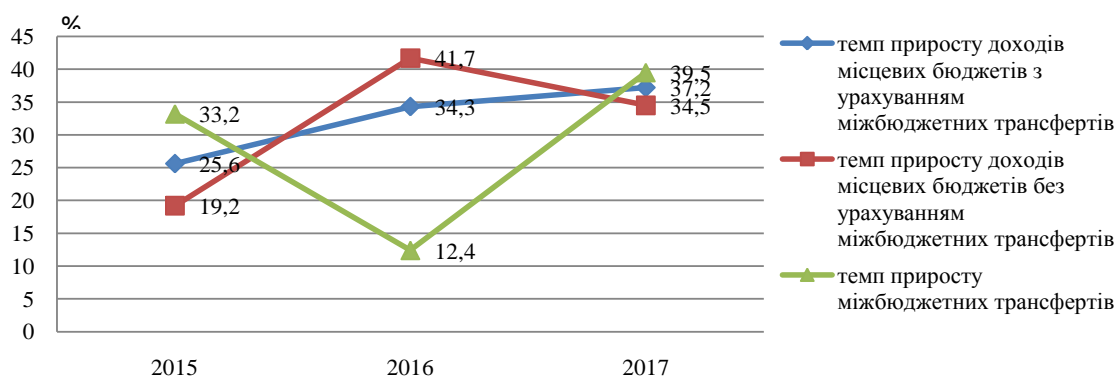

Рис. 1. Динаміка темпів приросту доходів місцевих бюджетів України у 2015 – 2017 роках [7]

Аналізуючи дані рис. 1, не спостерігаються чіткі результати бюджетної децентралізації, забезпечення самостійності місцевих бюджетів та не можливо спрогнозувати тенденції щодо їх розвитку. Така динаміка скоріше засвідчує

«ручне» управління доходною базою місцевих бюджетів. У 2015 році зі змінами, внесеними до Бюджетного кодексу України, дотації складають лише 2,8% усіх доходів місцевих бюджетів, або 4,2% обсягу офіційних трансфертів (табл. 2).

Таблиця 2

Структура міжбюджетних трансфертів місцевих бюджетів за 2015 – 2017 роки*

Доходи	Факт за 2015 р., млрд грн	Питома вага, %	Факт за 2016 р., млрд грн	Питома вага, %	Факт за 2017 р., млрд грн	Питома вага, %
Усього міжбюджетних трансфертів, в т.ч.	173,9	100	195,4	100	272,6	100
Дотації, в т.ч.	7,3	4,2	6,8	3,5	22,0	8,1
Базова дотація	5,3	3,0	4,7	2,4	5,8	2,1
Стабілізаційна дотація	2	1,2	2	1,0	1,1	0,4
Дотація на утримання закладів освіти та охорони здоров'я	0	0,0	0	0,0	14,9	5,5
Субвенції, в т.ч.	166,6	95,8	188,6	96,5	250,6	91,9
Субвенція на виплату допомоги сім'ям з дітьми та інших допомог	41,9	24,1	47,2	24,2	51,6	18,9
Субвенція на виплату субсидій	19,1	11,0	46,3	23,7	72,3	26,5
Субвенція на підготовку робітничих кадрів	5,5	3,2	0	0,0	0	0,0
Освітня субвенція	44,1	25,4	44,5	22,8	51,5	18,9
Медична субвенція	46,2	26,6	44,4	22,7	56,2	20,6
Інші субвенції	9,8	5,6	6,3	3,2	19,2	7,0

*Складено автором за даними Державної казначейської служби України [7]

Запровадження у 2015 році надання з державного бюджету місцевим бюджетам, замість дотації вирівнювання, нових видів трансфертів призвело до звуження прав органів місцевого самоврядування щодо їх використання. У 2014 році видатки місцевих бюджетів на делеговані державою повноваження в галузях освіти й охорони здоров'я

враховувалися при визначенні обсягу міжбюджетних трансфертів, зокрема дотації вирівнювання, яка надавалася на вирівнювання дохідної спроможності місцевих бюджетів.

Рішення щодо використання дотації приймалися органами місцевого самоврядування самостійно. Натомість у 2015 році для оплати поточних видатків окремих типів навчальних і

медичних закладів з державного бюджету надані медична, освітня субвенції та субвенція на підготовку робітничих кадрів у загальній сумі 95,8 млрд грн, з них медична субвенція – 20,6% загальної суми, освітня – 18,9%. Зазначені субвенції становлять 21,4% доходів місцевих бюджетів. Оскільки субвенції використовуються на певну мету в порядку, визначеному органом, який прийняв рішення про їх надання, органи місцевого самоврядування не можуть приймати рішення щодо використання субвенцій на інші видатки і впливати на обсяг виділених державою коштів.

Соціальні трансферти є потужним інструментом перерозподілу доходів та способом реалізації перерозподільної політики держави. Традиційно у структурі трансфертів субвенції з соціального захисту населення займають значну частку. За 2017 рік вони становили 48,2% від усіх міжбюджетних трансфертів, що надійшли з державного бюджету (у 2015 році ця частка склала 36,4%). Решта міжбюджетних трансфертів, що надійшли з державного бюджету, у загальній структурі займають лише 6,2% у 2017 році проти 11,7% у 2015 році. Механічне збільшення частки соціальних трансфертів у структурі доходів не має пропорційної залежності зі ступенем нерівності у суспільстві. Недосконала політика надання соціальних трансфертів призвела до того, що соціальні виплати не зменшують, а навпаки, збільшують нерівність у розподілі доходів.

Аналізуючи дані, наведені у табл. 2, можна зробити висновки, що на сьогодні в Україні надається перевага лише поточним, а не капітальним (цільовим) трансфертам.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, у 2015 року з прийняттям

нового Бюджетного кодексу України систему балансування замінено на систему бюджетного вирівнювання, завданням якої є виправлення наявних горизонтальних фіскальних дисбалансів за допомогою горизонтального вирівнювання податкоспроможності територій залежно від рівня надходжень на одного жителя.

Проведений аналіз показав, що з 2015 року в умовах запровадження з 1 січня змін до бюджетного і податкового законодавства щодо реформування міжбюджетних відносин у процесі ініційованої Кабінетом Міністрів України фінансової децентралізації, у доходах місцевих бюджетів високу питому вагу займають трансферти, отримані з державного бюджету, що є негативним фактом і свідченням значної залежності місцевого самоврядування від дій і рішень центрального уряду, і відсутність економічно виваженої системи розподілу податків між бюджетами. А практика організації міжбюджетних відносин на основі положень Бюджетного кодексу України показала, що реальна самостійність місцевих бюджетів і подальший розвиток місцевого самоврядування не є фінансово забезпеченими.

Отримані результати вказують, що перспективами подальших досліджень є пошук нових джерел доходів місцевих бюджетів, реформування системи податків, що надходять до державного та місцевих бюджетів та забезпечення реальної фінансової незалежності місцевого самоврядування від державного управління. Також важливим є порівняння вітчизняних систем фінансового вирівнювання із зарубіжними аналогами, враховуючи те, який розвиток ці системи можуть отримати в майбутньому з метою оптимального розподілу доходів між бюджетами.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кириленко О. Місцеві фінанси: підручник / О. Кириленко, О. Квасовський, А. Лучка. – К.: Знання, 2006. – 677 с.
2. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України / В.І. Кравченко. – К.: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 487 с.
3. Луніна І.О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин / І.О. Луніна. – К.: Наукова думка, 2006. – 432 с.
4. Слухай С. Міжбюджетні трансферти в постсоціалістичних країнах: від теорії до реалій: монографія / С. Слухай. – К.: АртЕк, 2002. – 288 с.
5. Сунцова О. Місцеві фінанси: навч. посіб. / О. Сунцова. – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 488 с.
6. Бюджетний кодекс України від 08 липня 2010 року № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
7. Офіційний сайт Державної казначейської служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/>.

REFERENCES

1. Kyrylenko, O. (2006) *Mistsevi finansy* [Local finance]. – Kyiv : Znannia [in Ukrainian].
2. Kravchenko, V.I. (1999) *Mistsevi finansy Ukrainy* [Local Finances of Ukraine]. – Kyiv : Znannia, KOO [in Ukrainian].

3. Lunina, I.O. (2006) Derzhavni finansy ta reformuvannia mizhbiudzhetykh vidnosyn [Public finances and reform of interbudgetary relations]. – Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Slukhai, S. (2002) Mizhbiudzhetni transferty v postsotsialistychnykh krainakh: vid teorii do realii [Interbudgetary transfers in post-socialist countries: from theory to realities]. – Kyiv: ArtEk [in Ukrainian].
5. Suntsova, O. Mistsevi finansy [Local finance]. – Kyiv : Tsentri navchalnoi literatury [in Ukrainian].
6. Biudzhetni kodeks Ukrainy [The Budget Code of Ukraine]. (2010, July 08). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Kyiv: Parlam. vydvo [in Ukrainian].
7. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy [The official website of the State Treasury Service of Ukraine]. treasury.gov.ua. Retrieved from: <http://www.treasury.gov.ua> [in Ukrainian].

Одержано 25.02. 2018 р.

Дребіт Г.М.

АНАЛІТИЧНА СКЛАДОВА В ПЛАНУВАННІ ТА КОНТРОЛІ ГРОШОВИХ ПОТОКІВ ЕНЕРГОПОСТАЧАЛЬНИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ

Розглянуто проблеми аналізу та оцінки основних груп фінансових коефіцієнтів грошових потоків, які базуються на аналізі їх структури, достатності та ефективності, з метою підвищення якості планування та контролю грошових потоків енергопостачальних компаній України. В роботі, задля чіткої систематизації фінансових коефіцієнтів, які розраховуються на основі інформації щодо грошових потоків підприємств автором виділено три основних групи коефіцієнтів грошових потоків: структурні коефіцієнти, коефіцієнти достатності грошових потоків, коефіцієнти ефективності грошових потоків. На основі проведеної оцінки згаданих фінансових коефіцієнтів, побудованих на базі грошових потоків досліджуваних енергопостачальних компаній протягом 2010–2016 років, зроблено відповідні висновки щодо ефективного управління грошовими потоками в розрізі прогнозування та планування на майбутні аналізовані періоди, а також їх контролю.

Ключові слова: фінансові коефіцієнти, грошові потоки, сукупний грошовий потік, операційний грошовий потік, інвестиційний грошовий потік, енергопостачальні компанії.

Постановка проблеми. В теорії і практиці корпоративних фінансів існує значна кількість фінансових коефіцієнтів, які розраховуються на основі інформації щодо грошових потоків підприємств. Наявність значної кількості коефіцієнтів та неоднозначність у підходах щодо методик їх розрахунку потребують чіткої систематизації зазначених фінансових коефіцієнтів та використання їх як ефективного інструмента контролю грошових потоків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні засади аналізу та оцінки грошових потоків підприємств стали предметом дослідження таких іноземних науковців як: Ю. Брігхем, М. Ерхардт, Д. Теннет, Ф. Фабозці, П. Фернандез, Т. Мерна, та ін. [1–5]. Цим проблемам присвятили свої праці українські вчені: І.О. Бланк, Е.В. Виноградова, Ю.О. Єрешко, Н.Ю. Іллічова, С.В. Каламбет, Л.Г. Кемарська, Л.О. Лігоненко, А.М. Поддєрьогін [6–12]. Ними зроблено значний внесок у розробку теоретико-методичних основ аналізу грошових потоків підприємств, проте питання оцінки грошових потоків для підвищення ефективності їх планування та контролю до специфічних категорій підприємств з врахуванням особливостей фінансово-господарської діяльності вимагає подальших наукових досліджень.

Формулювання цілей статті. Основними завданнями даного дослідження є аналіз та

оцінка основних груп фінансових коефіцієнтів грошових потоків, які базуються на аналізі їх структури, достатності та ефективності, з метою підвищення якості їх планування та контролю.

Опис основного матеріалу дослідження. Задля чіткої систематизації фінансових коефіцієнтів, які розраховуються на основі інформації щодо грошових потоків підприємств та для використання їх як ефективного інструмента контролю грошових потоків, пропонуємо об'єднати основні фінансові коефіцієнти, які базуються на грошових потоках, у декілька наступних груп, виділивши в якості критерію функціональне призначення зазначених коефіцієнтів. Для планування та контролю грошових потоків пропонуємо виділяти три основних групи коефіцієнтів грошових потоків: структурні коефіцієнти, коефіцієнти достатності грошових потоків, коефіцієнти ефективності грошових потоків.

Кожен із зазначених коефіцієнтів може бути використаний як індикатор планування та контролю грошових потоків. В процесі планування грошових потоків необхідно використовувати планові значення зазначених коефіцієнтів в якості цільових індикаторів. Під час здійснення контролю грошових потоків фінансові коефіцієнти, які базуються на грошових потоках, можуть виступати інструментами контролю від час порівняння фактичних їх значень з плановими значеннями і виявлення відхилень.

До першої групи пропонуємо віднести коефіцієнти, які показують склад та структуру грошових потоків. Вони відображають частки внеску окремого виду грошового потоку в

© Дребіт Галина Миколаївна, аспірантка кафедри корпоративних фінансів і контролінгу, Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана, м. Київ, тел.: 0507426046; email: galyna-drebit@i.ua

агрегований грошовий потік підприємства (вхідний чи вихідний, операційний, інвестиційний і фінансовий). По своїй суті вони виражають специфіку формування конкретного виду грошового потоку, визначають його склад і структуру.

У зв'язку з цим дані коефіцієнти можна назвати структурними коефіцієнтами грошових потоків. До таких коефіцієнтів належать: коефіцієнт участі операційного грошового потоку у формуванні сукупного грошового потоку за період (K_{OCF}^{TCF}), коефіцієнт участі інвестиційного грошового потоку у формуванні сукупного грошового потоку за період (K_{ICF}^{TCF}), коефіцієнт участі фінансового грошового потоку у формуванні сукупного грошового потоку за період (K_{FICF}^{TCF}).

Зазначені коефіцієнти можуть розраховуватись як по вхідному так і по вихідному грошовому потоках. Вони показують, яку частку займає кожен із видів грошових потоків (операційний, інвестиційний і фінансовий) у сукупному вхідному або вихідному грошовому потоці підприємства протягом певного періоду.

З метою відображення узагальнених тенденцій, які притаманні для структурних коефіцієнтів грошових потоків, побудуємо рис. 1 та рис. 2, на яких відобразимо середні коефіцієнти участі операційного, фінансового та інвестиційного грошових потоків у сукупному вхідному/вихідному грошових потоках енергопостачальних компаній України у 2010–2016 рр.

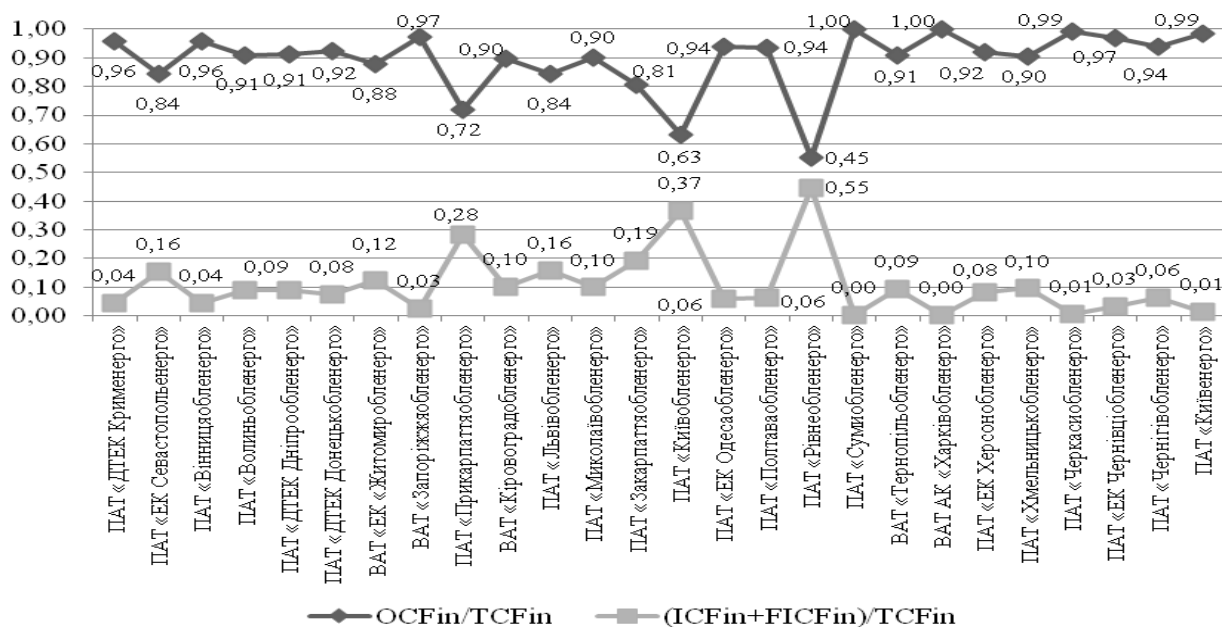

Рис.1. Середні значення коефіцієнтів участі OCF_{in} , ICF_{in} , $FICF_{in}$ у TCF_{in} енергопостачальних компаній України за 2010–2016 рр.*

* Побудовано автором на основі даних фінансової звітності енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки

Як бачимо з рис. 1, середні структурні фінансові коефіцієнти вхідного грошового потоку енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки є різними в розрізі окремих підприємств. У більшості енергопостачальних компаній протягом 2010–2016 років основну питому вагу сукупного вхідного грошового потоку займає вхідний грошовий потік від операційної діяльності.

При цьому у ПАТ «Сумиобленерго» та АК «Харківобленерго» середній коефіцієнт участі вхідного операційного грошового потоку у сукупному грошовому потоці становить 1. Таке значення даного коефіцієнта є свідченням того, що всі надходження грошових коштів

генеруються лише операційною діяльністю зазначених підприємств у 2010–2016 роках. У більшості інших енергопостачальних компаній зазначений коефіцієнт коливається від 0,9 до 1.

Це є свідченням того, що операційна діяльність генерує основну частку всіх грошових надходжень даних підприємств протягом досліджуваного періоду. Разом з тим є енергопостачальні компанії, у яких в складі сукупного вхідного грошового потоку значну частку займають надходження від фінансової та інвестиційної діяльності.

До таких підприємств належать: ПрАТ «Рівнеобленерго» (середній коефіцієнт участі

фінансового та інвестиційного грошового потоку у формуванні сукупного вхідного грошового складає 0,45), ПрАТ «Київобленерго» (середній коефіцієнт участі фінансового та інвестиційного грошового потоку у формуванні сукупного вхідного грошового складає 0,37) та ПАТ «Прикарпаттяобленерго» (середній коефіцієнт участі фінансового та інвестиційного грошового потоку у формуванні сукупного вхідного грошового складає 0,28).

Це зумовлено в першу чергу більшою активністю у фінансово-інвестиційній сфері і як результат – отримання більшого обсягу

надходжень грошових коштів від інвестиційної та фінансової діяльності.

Щодо середніх структурних фінансових коефіцієнтів, які виражають специфіку формування сукупного вихідного грошового потоку енергопостачальних компаній у 2010–2016 роках (рис. 2), то варто зазначити, що тут також зберігаються структурні пропорції, які притаманні вхідному грошовому потоку. Так, для більшості енергопостачальних компаній протягом 2010–2016 років основу всіх виплат складає вихідний грошовий потік від операційної діяльності.

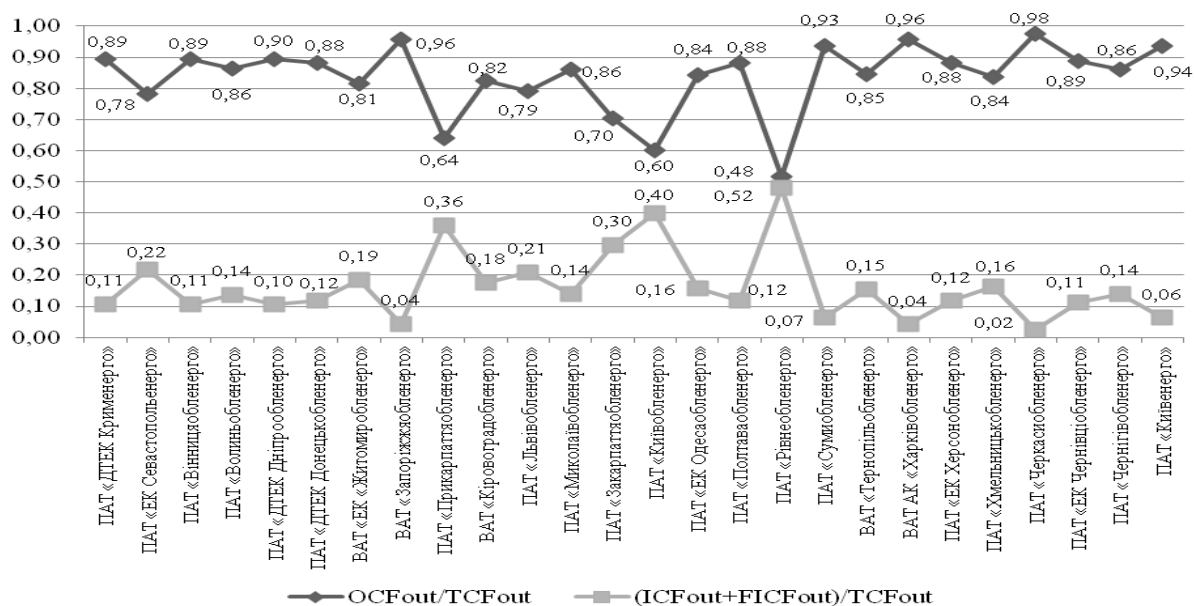

Рис.2 Середні значення коефіцієнтів участі OCF_{out} , ICF_{out} , $FICF_{out}$ у TCF_{out} енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки*

* Побудовано автором на основі даних фінансової звітності енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки

Найбільшого значення середній коефіцієнт участі операційного вихідного грошового потоку у сукупному вихідному грошовому потоці набуває у наступних енергопостачальних компаній: ПАТ «Черкасиобленерго» – 0,98, АК «Харківобленерго» – 0,96, ПАТ «Запоріжжяобленерго» – 0,96, ПАТ «Київенерго» – 0,94. При цьому середній коефіцієнт участі інвестиційного та фінансового вихідних грошових потоків у сукупному вихідному грошовому потоці найбільшого значення набуває у ПрАТ «Рівнеобленерго» – 0,48, ПрАТ «Київобленерго» – 0,40, ПАТ «Прикарпаттяобленерго» – 0,36. У решти енергопостачальних компаній зазначений показник за 2010–2016 роки коливається від 0,06 до 0,30.

На основі проведеного аналізу коефіцієнтів участі операційного, інвестиційного та фінансового грошових потоків у формуванні

сукупного вхідного (вихідного) грошових потоків енергопостачальних компаній можна дійти висновку, що співвідношення між надходженнями (виплатами) від різних видів діяльності суттєво диференціюється в розрізі окремих компаній. Вхідний (вихідний) грошовий потік одних енергопостачальних компаній формується лише за рахунок операційної діяльності, в той час як в інших значну питому вагу займають надходження (виплати) по фінансовій та інвестиційній діяльності. З урахуванням зазначеного, для одних енергопостачальних компаній (для тих, в структурі вхідного (вихідного) грошового потоку яких переважають надходження (виплати) по операційній діяльності) в процесі планування вхідного (вихідного) грошового потоку основна увага повинна приділятися надходженням (виплатам) по операційній діяльності. Такі компанії, як

правило, майже не залучають додатковий капітал на фінансовому ринку та не здійснюють фінансових інвестицій. Фінансування господарської діяльності відбувається за рахунок внутрішніх фінансових ресурсів, вони проводять пасивну інвестиційну політику та консервативну політику фінансування господарської діяльності.

Коефіцієнти участі операційного, інвестиційного та фінансового грошових потоків у формуванні сукупного вхідного (вихідного) грошового потоку можуть вказувати на цільові планові пропорції, які відображають надходження (виплати) грошових коштів по окремим видам діяльності енергопостачальних компаній. У зв'язку з цим вони з одного боку можуть використовуватись в якості цільових структурних індикаторів формування планового вхідного та вихідного грошових потоків, а з іншого – бути ефективними інструментами контролю планових грошових потоків.

На основі проведеного аналізу коефіцієнтів формування вхідного та вихідного грошових потоків енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки можна виділити в якості нормативних коефіцієнтів середньогалузеві їх значення за 2010–2016 роки, які відображені в табл. 1. Дані показники розраховані як середнє арифметичне серед середніх значень коефіцієнтів достатності по кожній з 26 енергопостачальних компаній за період 2010–2016 років. Згідно проведених розрахунків і з урахуванням того, що вибрані в якості об'єкта дослідження енергопостачальні компанії є основою відповідної галузі (постачання електроенергії), їх частка в сукупному обсязі становить близько 90%, то розраховані таким чином фінансові коефіцієнти можуть вважатись середньогалузевими. Розраховані нормативні коефіцієнти участі грошових потоків повністю враховують галузеву специфіку і сферу діяльності енергопостачальних компаній.

Таблиця 1
Нормативні середньогалузеві значення коефіцієнтів формування вхідного та вихідного грошових потоків енергопостачальних компаній*

№	Назва коефіцієнта	Нормативне середньо-галузеве значення
1	Коефіцієнт участі операційного грошового потоку у сукупному вхідному грошовому потоці ($\frac{K_{OCFin}}{TCFin}$)	0,89
2	Коефіцієнт участі інвестиційного грошового потоку у сукупному вхідному грошовому потоці ($\frac{K_{ICFin}}{TCFin}$),	0,02
3	Коефіцієнт участі фінансового грошового потоку у сукупному вхідному грошовому потоці ($\frac{K_{FICFin}}{TCFin}$).	0,09
4	Коефіцієнт участі операційного грошового потоку у сукупному вихідному грошовому потоці ($\frac{K_{OCFout}}{TCFout}$)	0,84
5	Коефіцієнт участі інвестиційного грошового потоку у сукупному вихідному грошовому потоці ($\frac{K_{ICFout}}{TCFout}$),	0,06
6	Коефіцієнт участі фінансового грошового потоку у сукупному вихідному грошовому потоці ($\frac{K_{FICFout}}{TCFout}$).	0,10

* Розраховано автором на основі даних фінансової звітності енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки

Щодо можливостей їх практичного застосування в інших галузях і сферах економіки в якості нормативних коефіцієнтів грошових потоків, то на нашу думку, необхідно здійснювати коригування зазначених коефіцієнтів, щоби в повній мірі враховувати специфіку конкретної галузі чи виду діяльності. З урахуванням зазначеного вважаємо, що самі по собі коефіцієнти участі грошових потоків є універсальними інструментами планування та контролю грошових потоків, а їх нормативні значення є індивідуальними та повинні враховувати специфіку діяльності підприємства.

Зазначені в табл. 1. середньогалузеві нормативні значення можуть використовуватись в якості контрольних індикаторів в процесі планування та контролю грошових потоків. Планові коефіцієнти участі грошового потоку можуть відображати планову (цільову) структуру надходження та вибуття грошових коштів енергопостачальних компаній. Разом з тим коефіцієнти участі грошового потоку можуть бути інструментами контролю грошових потоків в процесі порівняння фактичних їх значень з плановими та середньогалузевими значеннями. Зазначені властивості фінансових коефіцієнтів

роблять їх універсальними інструментами планування та контролю грошових потоків підприємств.

Наступною великою групою фінансових коефіцієнтів, які розраховуються на базі грошових потоків, є коефіцієнти достатності грошового потоку. Вони є співвідношенням вхідного та вихідного грошових потоків та показують чи достатньо надходжень грошових коштів від даного виду діяльності для здійснення виплат по даному виду діяльності або виплат по підприємству в цілому. Можна виділяти коефіцієнти достатності грошового потоку в розрізі видів діяльності: коефіцієнт достатності грошового потоку від операційної діяльності, коефіцієнт достатності грошового потоку від інвестиційної діяльності, коефіцієнт достатності грошового потоку від фінансової діяльності (як варіант при низьких значеннях даних коефіцієнтів застосовувати коефіцієнт достатності грошових коштів від інвестиційної та фінансової діяльності).

Досить важливими коефіцієнтами достатності грошових потоків є коефіцієнти достатності сукупного грошового потоку в розрізі окремих видів діяльності. Зазначені коефіцієнти показують яка частка сукупного вихідного грошового потоку може бути покрита за рахунок вхідного грошового потоку від кожного з видів діяльності. Узагальнені характеристики коефіцієнтів достатності операційного, інвестиційного, фінансового та сукупного грошових потоків в розрізі окремих компаній відображені на рис. 3.

Як бачимо з рис. 3 середні значення коефіцієнта достатності операційного грошового потоку дорівнює одиниці у ПАТ «Сумобленерго» та у ВАТ «ЕК «Харків-обленерго». Такі значення даного коефіцієнта відображають ситуацію, коли обсягу генерованого операційною діяльністю вхідного грошового потоку достатньо для здійснення всіх виплат по операційній, інвестиційній та фінансовій діяльності.

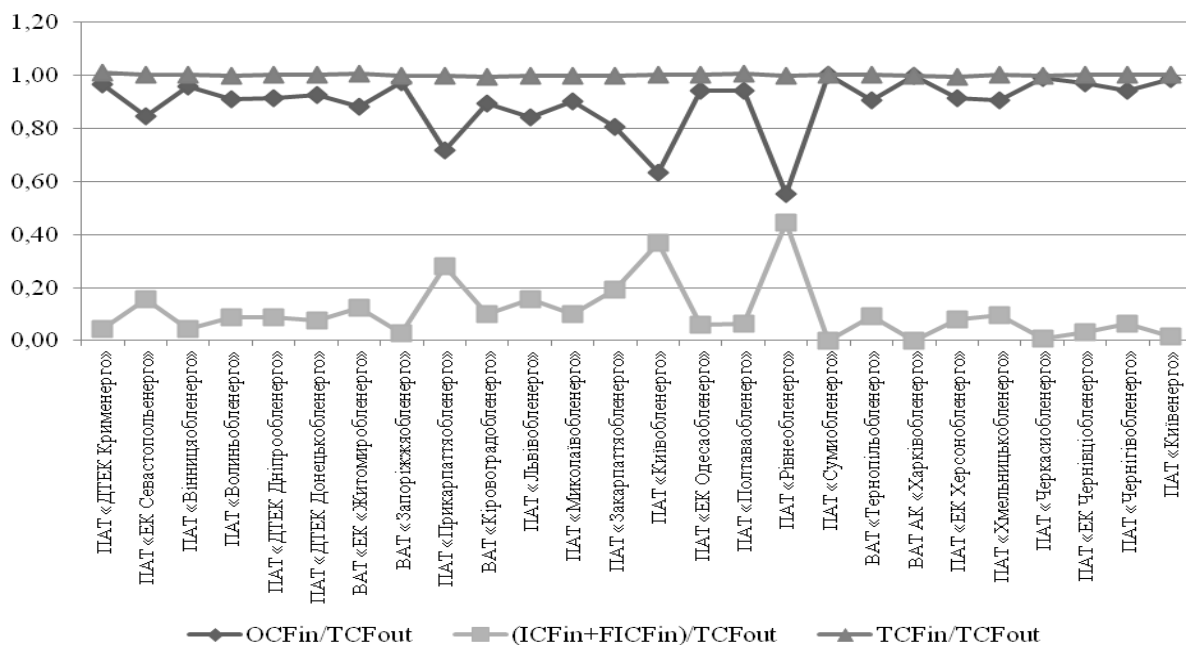

Рис.3 Середні значення коефіцієнтів достатності операційного, інвестиційного, фінансового і сукупного грошових потоків енергопостачальних компаній за 2010–2016 рр.*

* Побудовано автором на основі даних фінансової звітності енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки

У більшості інших енергопостачальних компаній зазначений показник за 2010–2016 роки коливається від 0,81 до 0,99, що є свідченням того, що генерований операційною діяльністю вхідний грошовий потік покриває переважну частину всіх виплат підприємства. Разом з тим є енергопостачальні компанії, у яких є значним значення середнього коефіцієнта достатності грошового потоку від інвестиційної та

фінансової діяльності. До таких енергопостачальних компаній належать: ПАТ «Рівнеобленерго – 0,45, ПАТ Київобленерго» – 0,37, ПАТ «Прикарпаттяобленерго» – 0,28. Згідно проведеного аналізу за 2010–2016 роки на основі коефіцієнтів достатності грошових потоків енергопостачальних компаній можна дійти висновку, що протягом досліджуваного періоду обсягу генерованих операційною

діяльністю надходжень грошових коштів достатньо для покриття всіх виплат по операційній діяльності, при цьому у деяких енергопостачальних компаній значна частина сукупного вхідного грошового потоку покривається за рахунок надходжень від фінансової та інвестиційної діяльності. На нашу думку, коефіцієнти достатності грошових потоків можуть бути використані в якості цільових індикаторів в процесі планування та

контролю грошових потоків, оскільки виступають агрегованими критеріями, що відображають взаємозв'язок між надходженнями та виплатами грошових коштів. Разом з тим проведений аналіз коефіцієнтів достатності грошових потоків енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки дозволяє визначити нормативні середньогалузеві значення зазначених коефіцієнтів, які відображені в табл. 2.

Таблиця 2

Нормативні середньогалузеві значення коефіцієнтів достатності грошових потоків енергопостачальних компаній*

№	Назва коефіцієнта	Значення
1	Коефіцієнт достатності сукупного грошового потоку ($K_{TCFin} = \frac{TCFin}{TCFout}$)	1,00
2	Коефіцієнт достатності операційного грошового потоку ($K_{OCFin} = \frac{OCFin}{TCFout}$)	0,89
3	Коефіцієнт достатності інвестиційного грошового потоку ($K_{ICFin} = \frac{ICFin}{TCFout}$)	0,01
4	Коефіцієнт достатності фінансового грошового потоку ($K_{FICFin} = \frac{FICFin}{TCFout}$)	0,10

* Розраховано автором на основі даних фінансової звітності енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки

Зазначені середньогалузеві коефіцієнти достатності грошових потоків енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки можуть бути використані в якості нормативних індикаторів в процесі планування та контролю грошових потоків. При цьому сприятливим з позиції ефективності управління грошовими потоками буде перевищення фактичних значень коефіцієнтів достатності грошових потоків над їх нормативними значеннями.

Результуючою групою фінансових коефіцієнтів, побудованих на базі грошових потоків, є коефіцієнти ефективності грошових потоків. Зазначені коефіцієнти є співвідношенням чистого грошового потоку до величини операційного, інвестиційного, фінансового та сукупного грошових потоків. Фактично вони показують яка частка вхідного грошового потоку залишається в розпорядженні підприємства після здійснення всіх виплат. Відповідно чим вищим є даний коефіцієнт, тим ефективнішим є підприємство з позиції максимізації обсягу грошових коштів, які є в його розпорядженні.

Базовим коефіцієнтом ефективності грошових потоків є коефіцієнт ефективності операційного грошового потоку. Фактично він показує співвідношення чистого грошового потоку від

операційної діяльності до величини вхідного грошового потоку від цього виду діяльності, відображаючи фактично яка частка вхідного грошового потоку залишається в розпорядженні підприємства після здійснення всіх виплат по операційній діяльності. Загальні тенденції, які виражає середній коефіцієнт ефективності операційного грошового потоку енергопостачальних компаній протягом 2010–2016 років відобразимо на рис.4.

Як бачимо з рис. 4. протягом досліджуваного періоду середні значення коефіцієнтів ефективності операційного грошового потоку більші нуля, що є позитивною тенденцією. Разом з тим варто відмітити, що деякі енергопостачальні компанії є більш ефективними з позиції генерування операційною діяльністю грошових потоків, виходячи зі значення середнього коефіцієнту ефективності операційного грошового потоку. До таких енергопостачальних компаній можна віднести: ПрАТ «Закарпаттяобленерго», ПАТ «ЕК «Одесаобленерго», ПАТ «Прикарпаття-обленерго». Разом з тим найменш ефективними згідно даного критерію є: ПАТ «Дніпрообленерго», ПАТ «Черкасиобленерго», ПАТ «Запоріжжяобленерго».

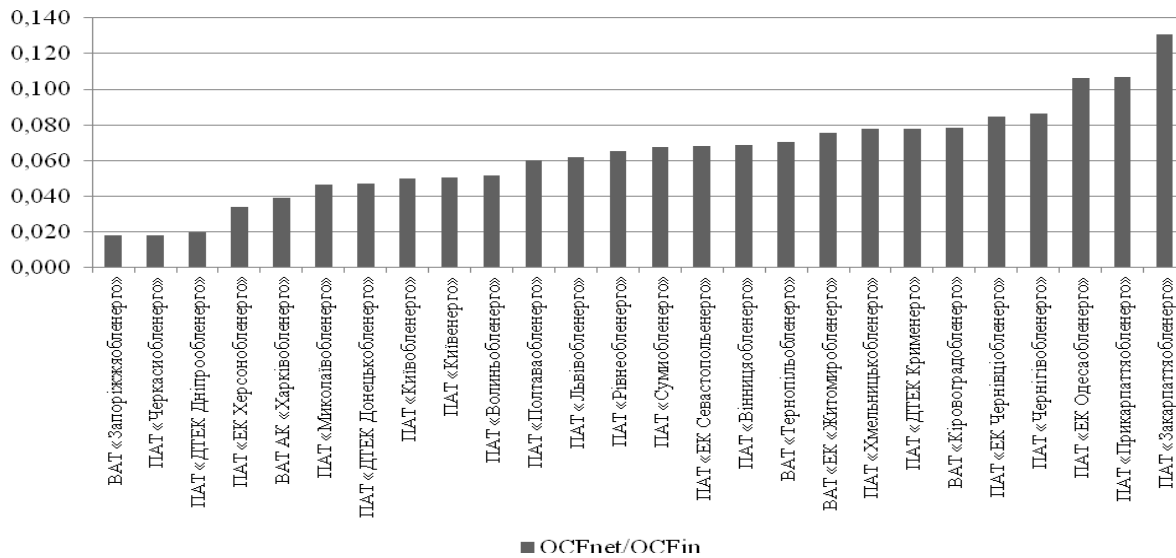

Рис.4 Середні значення коефіцієнта ефективності операційного грошового потоку енергопостачальних компаній за 2010–2016 рр.*

* Побудовано автором на основі даних фінансової звітності енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки

Ключовим узагальнюючим показником, що характеризує ефективність грошових потоків, є коефіцієнт ефективності сукупного грошового потоку, який показує яка частка сукупного вхідного грошового потоку залишається на підприємстві після здійснення всіх виплат по операційній, інвестиційній і фінансовій

діяльності. З метою відображення узагальнених тенденцій щодо ефективності сукупного грошового потоку енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки побудуємо рис.5, на якому відобразимо середні значення коефіцієнта ефективності сукупного грошового потоку по кожній із енергопостачальній компанії.

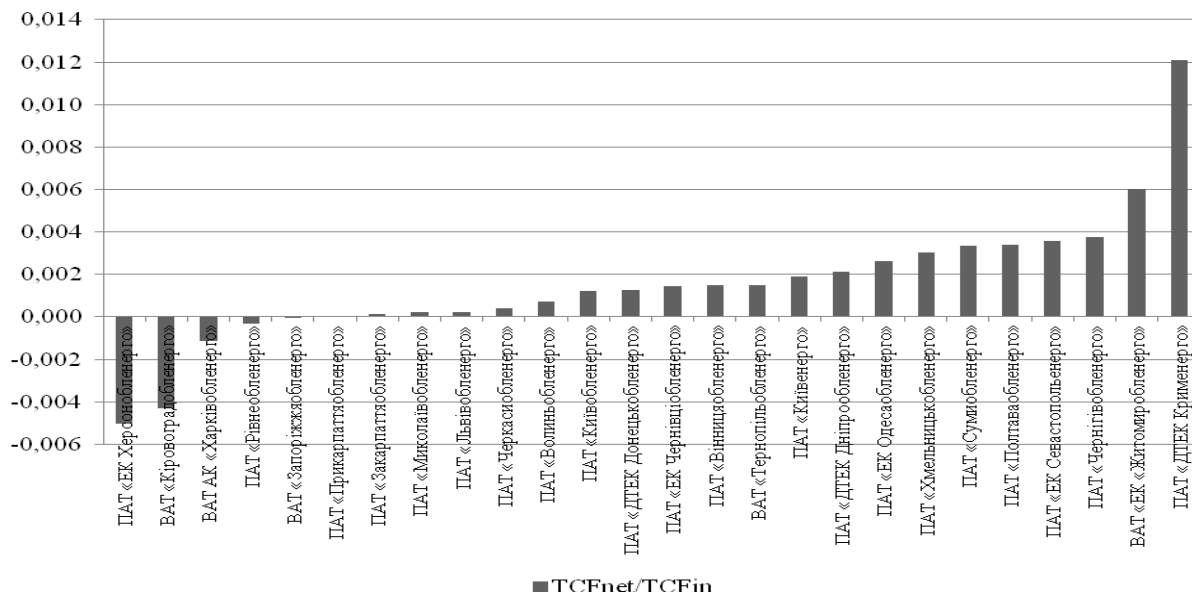

Рис.5. Середні значення коефіцієнта ефективності сукупного грошового потоку енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки*

* Побудовано автором на основі даних фінансової звітності енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки

Як бачимо з рис. 5. у деяких енергопостачальних компаній спостерігається від’ємне значення коефіцієнта ефективності грошових

потоків. До таких енергопостачальних компаній належать: ПрАТ «Кіровоградобленерго», АК «Харківобленерго» та ПрАТ «ЕК

Херсонобленерго». Найвищим середній коефіцієнт ефективності грошових потоків є у: ПАТ «ДТЕК «Крименерго», ВАТ «ЕК Житомиробленерго», ПАТ «Чернігобленерго». У решті компаній досліджуваний показник набуває середніх значень.

На основі порівняння коефіцієнтів ефективності операційного та сукупного грошових потоків бачимо, що відмічається ситуація, при якій в одних енергопостачальних корпораціях (наприклад Закарпаттяобленерго) при досить високому середньому значенні коефіцієнта ефективності операційного

грошового потоку відмічається низьке середнє значення ефективності сукупного грошового потоку.

В першу чергу це зумовлено від'ємними значеннями чистих грошових потоків від інвестиційної та фінансової діяльності, які суттєво зменшують сукупний чистий грошовий потік енергопостачальних компаній. На основі проведеного аналізу ефективності грошових потоків енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки можна розрахувати середньогалузеві значення коефіцієнтів ефективності грошових потоків, які відобразимо в табл. 3.

Таблиця 3

Нормативні середньогалузеві значення коефіцієнтів ефективності грошових потоків енергопостачальних компаній*

№	Назва коефіцієнта	Значення
1	Коефіцієнт ефективності операційного грошового потоку ($\frac{K_{OCFnet}}{OCFin}$)	0,064
2	Коефіцієнт ефективності сукупного грошового потоку ($\frac{K_{TCFnet}}{TCFin}$)	0,002

* Розраховано автором на основі даних фінансової звітності енергопостачальних компаній за 2010–2016 роки

Зазначені нормативні значення коефіцієнтів ефективності грошових потоків можуть бути використані в процесі планування та контролю грошових потоків в якості нормативних індикаторів, які відображають ефективність формування грошових потоків енергопостачальних компаній. При цьому сприятливою з позиції максимізації обсягу сукупного чистого грошового потоку є ситуація, коли фактичні значення коефіцієнтів ефективності грошових потоків перевищують їх нормативні значення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в цілому аналіз фінансових коефіцієнтів, побудованих на базі грошових потоків, засвідчує той факт, що у кожній із досліджуваних енергопостачальних компаній протягом 2010–2016 років ситуація в сфері управління грошовими потоками є неоднозначною. У одних енергопостачальних компаній обсягу генерованого грошового потоку в процесі операційної, інвестиційної діяльності вистачає для фінансування всіх виплат господарської діяльності, в той час як у інших таких надходжень недостатньо для фінансування інвестиційної та здійснення виплат

по фінансовій діяльності. З метою усунення даних негативних тенденцій енергопостачальним компаніям варто більше уваги приділяти процесам планування та контролю грошових потоків задля виявлення можливостей щодо максимізації обсягу чистого грошового потоку та підвищення ефективності управління грошовими потоками в цілому. В якості планових індикаторів пропонується використовувати цільові значення коефіцієнтів участі, достатності та ефективності грошових потоків, які дозволять з одного боку визначити чіткі планові орієнтири для процесу планування грошових потоків, а з іншого – виступатимуть інструментами контролю грошових потоків.

Практично-орієнтовані результати аналізу грошових потоків енергопостачальних компаній даного дослідження в подальшому стануть основою розробки методики планування та контролю грошових потоків від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємств в частині використання фінансових коефіцієнтів, побудованих на базі грошових потоків в якості інструментів їх планування та контролю.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Брігхем Ю. Эрхардт М. Фінансовий менеджмент – П., 2009. – 960 с. – (10-е вид.). – (Академія фінансів), с.73-74
2. Теннет Д. Управління грошовими потоками / Джон Теннет; пер с англ. – М.: Альпина Паблішер, 2014. – 208 с.

3. Fabozzi F. J. The basics of finance: an introduction to financial markets, business finance and portfolio management / F. J. Fabozzi, – New Jersey, USA: John Wiley & sons, 2010. – 573 p.
4. Fernandez P. Cash flow is cash and is a fact: net income is just opinion [Електронний ресурс] / Pablo Fernandez // IESE Business school-Universidad de Navarra. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.iese.edu/research/pdfs/DI-0629-E.pdf>.
5. Merna T., Al-Thani F. Corporate risk management. – Padstow, Cornwall, UK: John Wiley & sons, 2008. – 440p.
6. Бланк И. А. Управление денежными потоками / Игорь Александрович Бланк. – Киев: Ника-Центр, 2002. – 736 с.
7. Виноградова Е. В. Оптимизация управления денежными потоками предприятия: монография / Е.В. Виноградова, А.В. Ластовенко, Т.В. Белопольская. – Донецк: ДонНУЕТ, 2007. – 194 с.
8. Єрешко Ю. О. Управління грошовими потоками підприємства : дис. канд. екон. наук : 08.00.04 / Ю. О. Єрешко; Київський політехнічний інститут. Київ, 2011. – 274 с.
9. Іллічова Н. Ю. Теоретичні аспекти аналізу та управління грошовими потоками на підприємстві. / Н. Ю. Іллічова: зб. наук. пр. Державн. екон.-технол. ун-ту транспорту. Сер. : Економіка і управління . – 2012. – Вип. 21–22(2). – С. 190-195.
10. Каламбет С.В. Управління операційними грошовими потоками підприємства : монографія / С. В. Каламбет, А. М. Якимова. – Донецьк : Вид-во Дніпр. нац. університету залізничного транспорту ім. академіка В. Лазаряна, 2009. – 122 с.
11. Кемарська Л. Г. Аналіз і моделювання грошових потоків підприємства / Л. Г. Кемарська // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту. Економічні науки. – 2012. – Т. 2, № 5. – С. 132–138.
12. Лігоненко Л. О. Управління грошовими потоками : навч. посіб. – К.: КНТЕУ, 2012. – 327 с.

REFERENCES

1. Brihkhem Y., Эркhardt. М. (2009). *Finansovyi menedzhment [Financial management]*. – Sankt Peterburh: Akademiia finansiv [in Ukrainian].
2. Tennen D. (2014). *Upravlinnya hroshovymy potokamy [Cash Flow Management]*. – Moscow: Al'pyna Pablysher [in Ukrainian].
3. Fabozzi F. J. (2010). *The basics of finance: an introduction to financial markets, business finance and portfolio management*. – New Jersey, USA: John Wiley & sons.
4. Fernandez P. (2006). *Cash flow is cash and is a fact: net income is just opinion*. – IESE Business school-Universidad de Navarra. Retrieved from: <http://www.iese.edu/research/pdfs/DI-0629-E.pdf>
5. Merna T., Al-Thani F. (2008). *Corporate risk management*. – Padstow, Cornwall, UK: John Wiley & sons.
6. Blank Y. A. (2002). *Upravlenye denezhnyy potokamy [Cash flow management]* . – Kyev: Nyka-Tsentr [in Ukrainian].
7. Vynohradova E.V., Lastovenko A.V., Belopolskaia T.V. (2007). *Optymyzatsiya upravleniya denezhnyy potokamy predpriyatiya [Optimization of management of cash flows of the enterprise]*. – Donetsk: DonNUET [in Ukrainian].
8. Iereshko Y.O. (2011). *Upravlinnia hroshovymy potokamy pidpriemstva [Management of cash flows of the enterprise]*. *Candidate's thesis*. Kyiv: Kyivskiy politekhnichnyi instytut [in Ukrainian].
9. Illichova N.Y. (2012) *Teoretychni aspekty analizu ta upravlinnia hroshovymy potokamy na pidpriemstvi [Theoretical aspects of the analysis and management of cash flows at the enterprise]*. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho ekonomiko-tehnolohichnoho universytetu transportu, seriia: Ekonomika i upravlinnia – Collection of scientific works of the State Economic-Technological University of Transport, ser. Economics and Management*, 21-22(2), 190-195 [in Ukrainian].
10. Kalambet S.V. Yakymova A. M. (2009). *Upravlinnia operatsiynymy hroshovymy potokamy pidpriemstva [Management of operational cash flows of the enterprise]*. – Donetsk: Dnipropetrovskiy natsionalnyi universytetu zaliznychnoho transportu imeni akademika V. Lazariana [in Ukrainian].
11. Kemarska L. H. (2012). *Analiz i modeliuвання hroshovykh potokiv pidpriemstva [Analysis and modeling of cash flows of the enterprise]* *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu, seriia: Ekonomichni nauky – Bulletin of the Khmelnytsky National University, ser. Economics*, Vol. 2, n.5, 132-138 [in Ukrainian].
12. Lihonenko L. O. (2012). *Upravlinnia hroshovymy potokamy [Cash Flow Management]*. – Kiev: KNTEU [in Ukrainian].

Одержано 25.02. 2018 р.

Житар М.О.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВОЇ АРХІТЕКТУРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті розкрито теоретичні засади фінансової архітектури економіки України, запропоновано авторське її тлумачення як взаємодія емітентів, суб'єктів фінансової інфраструктури, індивідуальних, інституційних і кваліфікованих інвесторів з державними регулятивними органами та саморегульованими організаціями учасників фінансового ринку. Представлено фактори побудови фінансової архітектури економіки та виявлено їх залежність з екзогенними та ендогенними ризиками. До екзогенних слід відносити циклічність економічного розвитку, нестабільність фінансових ринків, інфляційний процес в економіці. До ендогенних ризиків – низька частка національного виробника на внутрішньому ринку, сильна залежність від імпорту, низька капіталізація на фінансових ринках, високі темпи інфляційних процесів, несприятливий інвестиційний клімат та інші.

Ключові слова: архітектура, екзогенні ризики, ендогенні ризики, фінансова архітектура, фактори побудови.

Постановка проблеми. Для вирішення актуальних проблем, викликаних світовою фінансовою кризою, на сьогоднішній день необхідно створення глобальної фінансової архітектури, здатної на ділі забезпечити стабільність у світі і поступальний розвиток економіки України. Прийшов час, коли рішення загальносвітових проблем повинно стати частиною національних стратегій розвитку України, що зажадає свіжих поглядів і підходів, вміння враховувати і інтегрувати інтереси всіх груп.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти фінансової архітектури досліджували багато зарубіжних вчених, серед яких можна виділити: М. Барклі, Р. Брейлі, С. Бріггема, Р. Вишню, Г. Демсеца, Т.Долгоп'ятову, Р. Ентова, І. Івашківську, Р. Капелюшнікову, М. Кокорєву, Б. Коласа, Р. Ла Порта, Ф. Лопеса де Силанеса, С. Маєрса, К. Сміта, А. Степанову, Д. Фінерті, Дж. Ван Хорна, А. Шляйфера та інших. Серед вітчизняних науковців, які досліджували проблематику, можна відзначити праці: Н. Бичкової, М. Білик, І. Бланка, І.Зятковського, М. Кужелева, О. Лактіонової, В. Мельника, Г. Немсадзе, С.Онишко, А.Поддєрьогіна, О.Терещенка, В. Федосова, Л.Федулової, С. Юрія та інших. Віддаючи належне проведеним дослідженням, варто зауважити, що недостатньо дослідженими залишаються аспекти визначення місця та ролі фінансової архітектури в економіці України.

Формулювання цілей статті. Метою статті є

дослідження теоретичних засад фінансової архітектури економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Побудова та ефективне функціонування фінансової архітектури дозволяє забезпечувати збалансованість господарської системи, протидіяти негативним тенденціям в економіці, активно сприяти її модернізації і розвитку міждержавних грошово-кредитних відносин. Особливе значення реформування фінансової архітектури має в посткризовий період, що відрізняється макроекономічною нестабільністю. Розробка методології дослідження фінансової архітектури в сучасних умовах передбачає розкриття сутності цього економічного явища, факторів його еволюції, взаємодії з іншими економічними процесами, а також визначення тенденцій розвитку.

У найзагальнішому вигляді «архітектура» – це вираз закономірностей будови, властивих системі, загальний план або концепція, що використовується для її створення, а, з іншого боку, абстрактний опис системи, її структури, компонентів і їх взаємозв'язків [2].

В словнику української мови термін «архітектура» – мистецтво проектування, спорудження та художнього оздоблення будов, будівельне мистецтво, характер та стиль будови [6]. Як бачимо з наведеного визначення, базовими властивостями категорії «архітектура» є спосіб, характер та стиль певної будови.

Вперше термін «фінансова архітектура» був озвучений у виступі президента США Б. Клінтона у вересні 1998 року, де він назвав фінансову кризу 1997 – 1998 років «найбільшим фінансовим викликом, з яким світ зіткнувся за останні півстоліття» і закликав країни «сімки» «адаптувати міжнародну фінансову архітектуру

© Житар Максим Олегович, к.е.н., заступник директора навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи, Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь, тел.: 0505779240, email: zhytarmaksym@gmail.com

до XXI сторіччя».

Незважаючи на активне використання терміна «міжнародна фінансова архітектура», існує кілька методологічних підходів до визначення його економічного змісту. Так, Міжнародний валютний фонд визначає міжнародну фінансову архітектуру як інститути, ринки, правила гри і практику, які уряд, бізнес і індивідуальні учасники здійснюють зазвичай в своїй економічній і фінансовій діяльності.

Р.Джомейн пропонує розглядати міжнародну фінансову архітектуру як «комплекс інституційних організацій, які визначають, хто приймає правила, які, коли і як».

Дж. Сорос в роботі «Нова глобальна фінансова архітектура» пише, що «кажучи про міжнародну фінансову архітектуру, ми в першу чергу маємо на увазі роль міжнародних фінансових інститутів, особливо МВФ».

Вчений В. Шмельов визначає міжнародну фінансову архітектуру через складові блоки, що включають в себе в якості основних елементів світові гроші і інститути, а також правила, що забезпечують їх емісію і нормальне функціонування.

Н. Вовченко під міжнародної фінансової архітектурою розуміє інституційну структуру світової фінансової системи, що розглядається в динамічному процесі.

Питання структури національної фінансової системи вперше запропонували розглядати А. Бут і А. Тхакор, які розробили теорію архітектури фінансової системи на основі визначення економічної суті та ролі фінансового ринку (в контексті фондового) та банківських установ, а також природи інформаційної асиметрії, яка визначає економічну поведінку агентів [9].

Відповідно, фінансова система в контексті цього розглядається як сукупність інститутів, що забезпечують рух грошових потоків та фондів грошових коштів з метою задоволення фінансових інтересів економічних суб'єктів на основі забезпечення реалізації інформаційної функції фінансової системи, функцій контролю й моніторингу, управління ризиками, мобілізації заощаджень, зниження витрат обігу.

Проведені дослідження надали змогу умовно систематизувати підходи до визначення терміна «фінансова архітектура економіки»:

– сукупність інститутів, таких як кодекси поведінки, політика, правила гри й меморандум, економічні механізми, що визначають розуміння функціонування та розвитку світової фінансової системи, світового фінансового ринку (МВФ, Г. Браун, М. Голдштейн, С. Науменкова);

– комплекс інституційних організацій (установ), із допомогою яких установлюються правила і процедури функціонування міжнародного фінансового ринку, а також самі ринки (Р. Джомейн, Е. Сердинов, Дж. Сорос);

– інституційна матриця світової фінансової системи; колективний механізм управління; світові гроші, інститути, а також правила і практичні заходи, які забезпечують функціонування світової фінансової системи (Е. Аржаной, Н. Вовченко, І. Єфременко, Т. Струк, Г. Счинаси, Е. Трумен, В. Шмельов).

Професор С. Науменкова, яка дотримується першого підходу, визначає фінансову архітектуру як сукупність визнаних міжнародних стандартів і принципів функціонування фінансового сектору, а також способів діагностування його ефективності. Формування фінансової архітектури економіки, на її думку, відбувається у двох напрямках: розробка певних процедур регулювання фінансових ринків і фінансових установ, моніторинг ефективності застосування тих чи інших визнаних міжнародних правил країною [5]. Такий варіант визначення терміна «фінансова архітектура» цілком об'єктивний і корелює з думкою фахівців МВФ, однак не вповні враховує роль і участь основних суб'єктів світових фінансів. Другий підхід орієнтований на організації, що визначають «правила гри» суб'єктів фінансової системи. Підхід пов'язаний із характеристикою інституцій як організацій, що визначають функціонування економіки, розробляють та юридично закріплюють правила і норми діяльності. Саме таке визначення фінансової архітектури, на думку Р. Джомейна, відрізняє її від іншого поняття – фінансової системи.

У визначення поняття «фінансова архітектура економіки» вчені та фахівці-практики включають й інші елементи, що, на їхню думку, якнайкраще її характеризують. Так, фахівці МВФ у фінансову архітектуру економіки крім інститутів, тобто правил гри, включають також ринки і практику, яку уряд, бізнес та індивідуальні учасники застосовують у своїй економічній і фінансовій діяльності.

Як зазначає І. Єфременко, фінансова архітектура економіки – це інституційна матриця фінансової системи, що формується на її національному, регіональному й глобальному рівнях та визначає функціональні взаємозв'язки елементів фінансової системи при відповідному базовому рівні трансакційних витрат, які забезпечують її цілісність. При цьому системо-творчими інститутами такої матриці є міжнародні економічні організації, що забезпечують стабільність фінансової системи

загалом і регулювання її розвитку в умовах активізації впливу глобалізації економічної діяльності.

Слід погодитись з думкою А. Вожжова, який вважає, що архітектура сама по собі включає не лише «регулятор» фінансових процесів (інститути), а й структури (організації), що визначають вектор і стандарти регулювання. У багатьох визначеннях відсутні елементи ринкової системи, діяльність яких організовується за певною схемою і в сукупності з регламентуючими організаціями та заходами формує нову архітектуру фінансового простору: фінансові установи й агенти (суб'єкти підприємництва й населення), а також ринки, на яких вони функціонують, та їхні взаємозв'язки [1].

Виходячи з проведеного аналізу наукової літератури, доцільно під фінансовою архітектурою економіки розуміти взаємодію емітентів, суб'єктів фінансової інфраструктури,

індивідуальних, інституційних і кваліфікованих інвесторів з державними регулятивними органами та саморегульованими організаціями учасників фінансового ринку. При цьому до суб'єктів фінансової інфраструктури слід віднести кредитні організації, професійних учасників ринку цінних паперів, страхові організації, кредитні споживчі кооперативи та інші мікрофінансові організації.

Об'єктивні основи формування фінансової архітектури країни, зокрема України, визначаються специфікою історичного розвитку її економіки і особливо фінансової сфери. У свою чергу, специфіка історичного розвитку національної економіки залежить від наявності природних ресурсів і їх експорту, рівня розвитку національної промисловості і ємності внутрішнього ринку та інших факторів, які представлено на рис. 1.

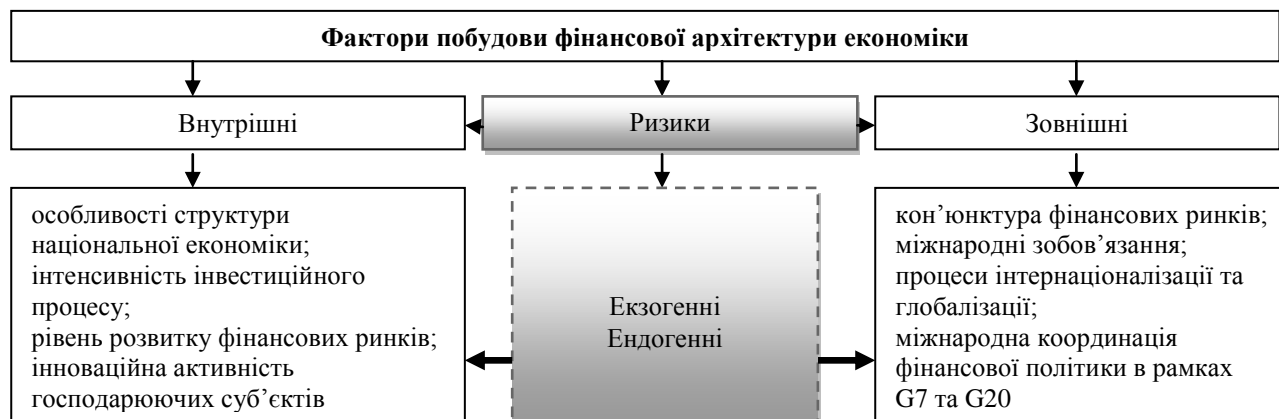

Рис. 1 Фактори побудови фінансової архітектури економіки*

*Розроблено автором

Значення суб'єктивного фактора в прояві особливостей фінансової архітектури полягає в обґрунтуванні цілей і завдань фінансової політики держави, правильності вибору конкретних методів та інструментів, ефективності задіяних механізмів і каналів впливу на реальний і фінансовий сектори економіки.

Однією з найважливіших особливостей фінансової архітектури економіки в сучасних умовах є ризики, що пов'язані із побудовою та ефективним функціонуванням. Ризики при побудові фінансової архітектури економіки можна розділити на екзогенні та ендогенні. До екзогенних слід відносити циклічність економічного розвитку, нестабільність фінансових ринків, інфляційний процес в економіці. До ендогенних ризиків – низька частка національного виробника на внутрішньому ринку, сильна залежність від імпорту, низька капіталізація на фінансових ринках, високі темпи інфляційних процесів,

несприятливий інвестиційний клімат, та інші.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, при побудові фінансової архітектури економіки необхідно враховувати сильну залежність від стану світової економічної кон'юнктури, в першу чергу цін на енергоносії. До інших об'єктивних особливостей фінансової архітектури економіки відносяться: обмеженість каналів ефективного впливу фінансової політики на реальний сектор, нестабільність макроекономічних показників, недостатня координація елементів фінансової політики (зокрема, грошово-кредитної, бюджетної політики, політики регулювання фінансового ринку), застосування специфічних інструментів регулювання, обмеженість каналів трансмісійного механізму, високі ризики та інші.

На сучасному етапі глобальною метою регулятивних органів є вдосконалення моделі економіки, яка б володіла довгостроковим

потенціалом динамічного зростання, сприяла забезпеченню послідовного підвищення добробуту населення, ефективному відтворенню та модернізації народного господарства, зміцненню

конкурентоспроможності і безпеки країни. Досягненню зазначеної мети повинна сприяти національна фінансова архітектура з відповідним набором фінансових інструментів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вожжов А. Про архітектуру фінансового стимулювання економічного зростання / А. Вожжов, О. Гринько // Вісник НБУ. – 2012. – № 5. – С. 22–29;
2. Григорьев Л.Ю. Корпоративная архитектура и ее составляющие / Л.Ю. Григорьев, Д.В. Кудрявцев, С.Л. Горелик // Инновационная экономика и организационный менеджмент. – Доступ к ресурсу: [http://bigc.ru/theory/innovations/corp_arch.php]
3. Житар М.О. Концептуальні засади забезпечення фінансової архітектури корпорацій / М.О. Житар, Г.Г. Немсадзе // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» №, 2017. – С. 89-92.
4. Житар М.О. Фінансова архітектура корпорації: сутність та компоненти / М.О. Житар, Г.Г. Немсадзе // Збірник наукових праць учених та аспірантів «Економічний вісник університету», Переяслав-Хмельницький. – 2017. - № 33/2. – С. 370- 374.
5. Науменкова С. В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури : монографія / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Ун-т банк. справи, Центр наук. досліджень НБУ, 2009. – С. 170.
6. Словник української мови в 11 томах. - Том 1. – 1970
7. Фінансова архітектура національних корпорацій та її вплив на ефективність фінансової діяльності: монографія [Текст] / В. М. Мельник, Н. В. Бичкова. - Тернопіль: Астон, 2012. - 244с.
8. Barclay M. J. On Financial Architecture: Leverage, Maturity, And Priority / M.J. Barclay, C.W. Smith // Journal of Applied Corporate Finance. 1996. No4. P. 4 – 17.
9. Boot A. Financial System Architecture / A. Boot, A. Thakor // Review of Financial Studies. –Vol.10. – 1997. – P. 693–73
10. Myers S. Financial Architecture / S. Myers // European Financial Management. – 1999. – Vol. 5. – P. 139

REFERENCES

1. Vozhzhov, A. (2012). Ob arkhitekture finansovogo stimulirovaniya ekonomicheskogo rosta / A. Vozhzhov, A. Grin'ko // Vestnik NBU. - № 5. - S. 22-29 [in Ukrainian].
2. Grigor'yev, L.Yu. Korporativnaya arkhitektura i yeye sostavlyayushchiye / L.Yu. Grigor'yev, D.V. Kudryavtsev, S.L. Gorelik // Innovatsionnaya ekonomika i organizatsionnyy menedzhment. - Dostup k resursu: [http://bigc.ru/theory/innovations/corp_arch.php] [in Russian].
3. Zhitar, M.O. (2017). Kontseptual'nyye osnovy obespecheniya finansovoy arkhitektury korporatsiy / M.O. Zhitar, G.G. Nemsadze // Vestnik Khersonskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya «Ekonomicheskiye nauki». - S. 89-92 [in Ukrainian].
4. Zhitar, M.O. (2017). Finansovaya arkhitektura korporatsii: sushchnost' i komponenty / M.O. Zhitar, G.G. Nemsadze // Sbornik nauchnykh trudov uchenykh i aspirantov «Ekonomicheskii vestnik universiteta», Pereyaslav-Khmel'nitskiy. - № 33/2. - S. 370- 374 [in Ukrainian].
5. Naumenkova, S. V. (2009). Razvitiye finansovogo sektora Ukrainy v usloviyakh formirovaniya novoy finansovoy arkhitektury: monografiya / S. V. Naumenkova, S. V. Mishchenko. - M.: Un-t bank. dela, Tsentr nauk. issledovaniy NBU. - S. 170 [in Ukrainian].
6. Dictionary of the Ukrainian language 11 tomakh. - Tom 1. – 1970 [in Ukrainian].
7. Finansovaya arkhitektura natsional'nykh korporatsiy i yeye vliyaniye na effektivnost' finansovoy deyatelnosti: monografiya [Tekst] / V. Mel'nik, N. V. Bychkova. - Ternopol': Aston, 2012. - 244s [in Ukrainian].
8. Barclay, M. J. (1996). On Financial Architecture: Leverage, Maturity, And Priority / M.J. Barclay, C.W. Smith // Journal of Applied Corporate Finance. - No4. P. 4 – 17.
9. Boot, A. (1997.). Financial System Architecture / A. Boot, A. Thakor // Review of Financial Studies. –Vol.10. – P. 693–73
10. Myers, S. (1999). Financial Architecture / S. Myers // European Financial Management. - Vol. 5. – P. 139

Одержано 22.02. 2018 р.

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).335-341](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).335-341)
УДК 336.71; 336.01

Костогриз В.Г., Хуторна М.Е.

ДЕРЖАВНІ БАНКИ У СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Досліджено міжнародний досвід участі держави у фінансовій стабілізації банківської системи. Визначено підходи до трактування поняття «банк з державною часткою» та «державний банк». Проведено аналіз діяльності групи банків з державною часткою в умовах структурної перебудови. Визначено ключові проблеми державних банків у сучасних умовах. Запропоновані напрями підвищення фінансової стабільності банків з державною часткою. Обґрунтовано необхідність законодавчого визначення чітких механізмів гарантування повернення коштів фізичних осіб у разі банкрутства чи зміни власника державних банків. Визначено, що до невідкладних заходів мікроекономічного характеру повинні бути віднесені: підвищення рівня прибутковості державних банків, підтримка рівня ліквідності, підвищення рівня капіталізації, удосконалення методів оцінки фінансових ризиків та адекватного управління ними, перехід на інноваційні механізми діяльності.

Ключові слова: державний банк, банк з державною часткою, фінансова стабільність, банківський сектор, державна участь.

Постановка проблеми. Фінансова стабільність банківського сектору є однією з найважливіших умов розвитку національної економіки, запорукою успіху економічних перетворень та макроекономічного розвитку держави. В умовах підвищеної політичної та економічної нестабільності, збиткової діяльності та банкрутства багатьох банків України важливого значення набуває дослідження шляхів забезпечення фінансової стабільності банківського сектору України, пошук сегментів банківського ринку, що мають достатній ресурсний, стратегічний та адміністративний потенціал до стабілізації ситуації в банківському секторі України. Тому дослідження діяльності державних банків, сучасних проблем їх функціонування та можливостей щодо забезпечення фінансової стабільності банківського сектору України в сучасних умовах набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні засади участі держави в капіталах комерційних банків широко досліджуються у вітчизняній літературі. Питаннями проблем діяльності державних банків в Україні займалися такі науковці, як В. В. Оніщенко, Н. М. Шелудько, О. Дзюблюк, О. В. Усенко, Л. М. Стрельбицька, І. В. Дук, В. Стельмах,

М. В. Суганяка. Зокрема в роботах В. В. Оніщенко [1] досліджувались тенденції кредитної та депозитної діяльності державних банків. У роботах М. І. Крупки [2] наведено аспекти інноваційної практики українських державних банків в умовах глобалізації. Проте, у світлі сучасних світових тенденцій та нестабільності вітчизняної економіки виникає необхідність дослідження ролі та можливостей вітчизняних державних банків у фінансовій стабілізації банківського сектору України.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є дослідження діяльності державних банків, сучасних проблем їх функціонування та визначення можливостей та перспектив розвитку в умовах необхідності забезпечення фінансової стабільності банківського сектору.

Опис основного матеріалу дослідження. Відмітимо, що пріоритетами у сфері системного забезпечення фінансової стабільності банківського сектору має стати створення належних нормативно-правових, економічних, фінансових, соціальних, інституціональних та інформаційних умов за такими напрямками:

– підвищення ефективності фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, податкової, інвестиційної політик з точки зору їх взаємоузгодженості в аспекті формування стійкого потенціалу до стабільного розвитку економіки;

– удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування банківського сектору, у тому числі унормування питання захисту прав учасників фінансових відносин як споживачів фінансових послуг, так і кредиторів;

– безперебійне забезпечення економічних

© Костогриз Вікторія Григорівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Черкаси, email: kostogryzvg@gmail.com

Хуторна Мирослава Емільівна, к.е.н., доцент, докторант ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Київ, email: lmiroslava7@gmail.com

агентів фінансовими ресурсами з метою стабільного нарощування їх фінансового потенціалу до ефективного функціонування та розвитку;

– оздоровлення та вдосконалення управління, регулювання та нагляду фінансово-кредитної сфери;

– реформування архітектури інституціонального середовища фінансово-кредитної сфери України, зокрема, щодо координації дій та інформаційних потоків між суб'єктами системи забезпечення фінансової стабільності банківського сектору.

У даному контексті питання державних банків представляється важливим у всіх вищезазначених аспектах. Більше того, вони виконують роль фінансових каналів проникнення державницької політики (фінансової, грошово-кредитної, інвестиційної, бюджетної) у реальний сектор економіки. Дане питання суттєво актуалізується на прикладі України, урахувавши частку державного капіталу у банківському секторі після факту націоналізації ПАТ «ПриватБанк».

Зарубіжний досвід засвідчує, що за умов істотних фінансових проблем приватних вітчизняних банківських установ, основою стабільності банківського сектору виступають банки, які є власністю держави. В таких країнах, як Португалія, Австрія, Ісландія державі довелося націоналізувати декілька приватних банків [1]. Державна частка в банківському секторі Німеччини є досить значною і складає понад 50% від усіх активів банківської системи та близько 20% від загальної кількості німецьких банків. Збільшення обсягу державного капіталу в банківській системі Німеччини було здійснено з метою підтримання банківської системи в період кризи. [3]. В Бразилії період 2012–2014 рр. характеризувався значним зростання кількості державних банків на фоні зменшення кількості іноземних та приватних банківських установ. Так, в кінці 2014 року середня частка державних активів банківської системи Бразилії становила 40%, частка приватних активів – 41% та іноземних – 19%. Банківські кризи та паніка змушувала уряд здійснювати націоналізацію приватних банків для підтримки їх функціонування, взяття на себе відповідальності за виплатою зобов'язань. Такі заходи призвели до підтримання банківської системи в цілому та виведення країни із фінансової кризи [4]. Таким чином, в кризових та посткризових умовах в цілому ряді розвинених країн держава приділяє значну увагу державним банкам, створюючи основу для стабільної діяльності фінансової системи.

Існують різні підходи до трактування поняття «державний банк» та «банк з державною

часткою». На думку В. В. Оніщенко, «державний банк» – це банківська установа, метою діяльності якої є не отримання прибутку, а виконання функцій фінансових агентів уряду при реалізації програм соціально-економічного розвитку, в якому 100% статутного капіталу належить органам державної влади, який в управлінні підпорядкований цим органам, рівень контролю держави над яким визначається відповідними нормативними актами. Водночас, поняття «банк з державною участю», на думку автора, є більш загальним і включає банки: над активами яких органи державної влади або державні підприємства здійснюють прямий чи опосередкований контроль; в капітал яких держава входить прямо чи опосередковано на постійній чи тимчасовій основі в різних частинах та, відповідно, з різною метою [5, с. 28]. Досліджуючи позицію А. В. Верніка щодо трактування поняття «державний банк», можна стверджувати, що він відносив до даної категорії будь-який банк, що контролюється державою, не враховуючи розмір державної частки в статутному капіталі. Тобто, можна стверджувати, що він ототожнює поняття «державний банк» з поняттям «банк, з державною участю» [6, с. 6].

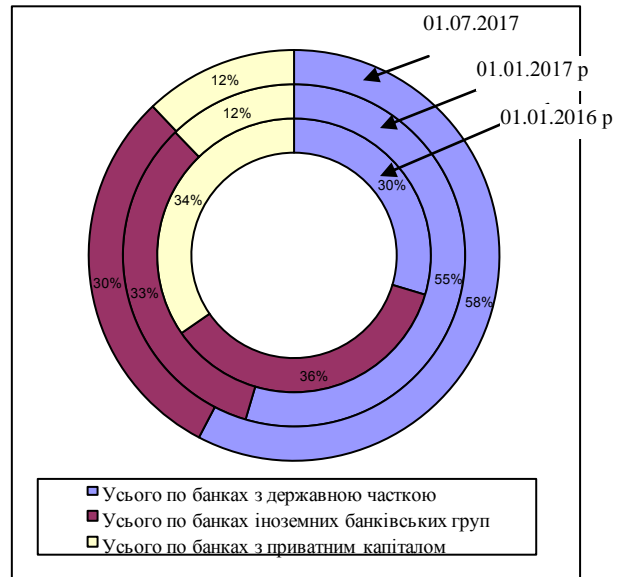
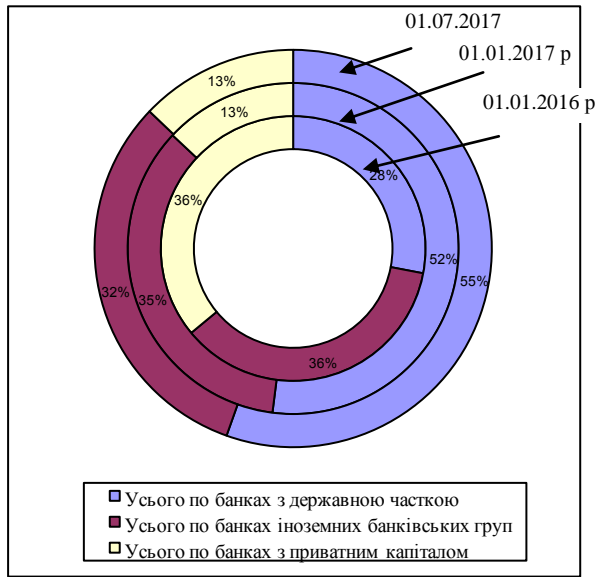
Згідно з Законом України «Про банки та банківську діяльність» державний банк – це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі. Державний банк створюється за рішенням Кабінету Міністрів України [7]. Згідно з даним законодавчим підходом до поняття „державні банки”, ті банки, які мають частку державної власності менше показника 100% не можливо назвати державними банками. Проте, станом на 01.01.2017 в структурі всіх банків з державною участю відсоток власності державних органів в структурі статутних капіталів знаходиться понад 75%, що надає їй безумовні права на управління даним банком. Таким чином дана ситуація в сучасних умовах нівелює різницю між поняттям „державний банк” та „банком з державною часткою”.

Кінець 2016 року відзначився входженням до структури державних банків ПАТ КБ «Приватбанк». Внаслідок переходу системного ПАТ КБ «Приватбанк» у стовідсоткову власність держави, частка державних банків в структурі активів банківської системи України значно зросла та станом на 01.01.2017 р. становила 52%, що на 24% більше попереднього року (рис. 2, а).

Обсяг зобов'язань державних банків в банківській системі України за вказаний період також значно збільшився й станом на 01.01.2017р. становив 58%, що на 28% більше початку 2016 року. (рис. 2, б). В структурі зобов'язань

державних банків станом на 01.07.2017 року кошти фізичних осіб, що зосереджені на рахунках державних банків становили 61,73%

всієї банківської системи, кошти юридичних осіб – 50,70%.

а) структура власності активів
 б) структура власності зобов'язань
Рис.2. Структура власності активів та зобов'язань банківської системи України за період 2016–2017 рр. [8]

Важливими специфічними характеристиками державних банків в сучасних умовах є їх масштабність. Рішенням Правління Національного банку України від 23 лютого 2017 року визначено ПАТ КБ "Приватбанк", АТ "Укрексімбанк" та АТ "Ощадбанк" системно важливими банками України [8]. В той же час з моменту входження ПАТ КБ «Приватбанк» в структуру державних банків збитки групи банків з державною часткою також зросли. (рис. 3). На початку 2016 року діяльність банківської системи була збитковою й станом на 01.01.2016 року загальний збиток банків становив 77935 млн. грн. Проте за період 2016–2017 рр. збитки

групи банків іноземних банківських груп та банків з вітчизняним приватним капіталом зменшувалися, переважним чином за рахунок ліквідації банків з недостатнім обсягом капіталу та ліквідності. Проте збитки групи банків з присутністю державного капіталу за вказаний період зросли в 6 разів. Як повідомляє Інтернет-портал «Фінансовий клуб» ПАТ КБ «Приватбанк» у 2016 році отримав найбільший збиток в історії банківської системи України [9].

За даними Міністерства фінансів станом на 1.10.2017 року частка непрацюючих кредитів в українських банках склала 588,215 млрд грн, або 56,44% загального обсягу виданих кредитів.

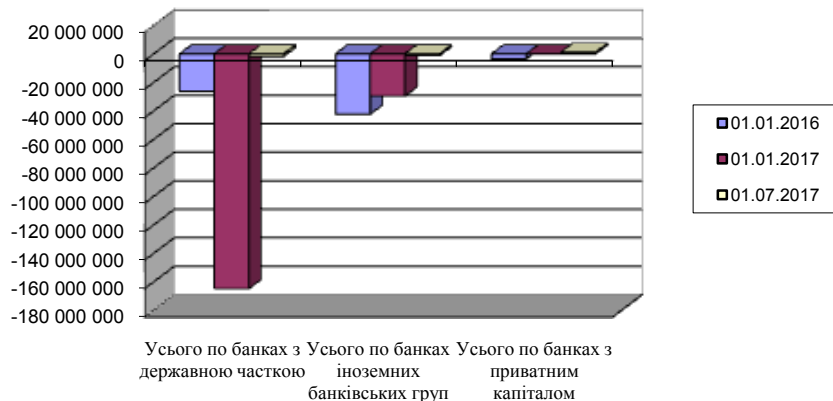

Рис. 3. Ефективність діяльності банківської системи України, за період 2016–2017 роки. [8]

За даними НБУ: - рівень непрацюючих кредитів в державних банках склав 71,4%, - в банках з іноземним капіталом - 46%, - з приватним капіталом - 25,1% .

Внаслідок високої частки проблемних кредитів державні банки здійснювали значні відрахування у резерви під активні операції, що, в результаті, зменшувало рівень їх капіталізації та рівень прибутковості. Зокрема станом на 01.10.2017 року загальна сума відрахувань до резервів під активні операції по державним банкам становила 244 730,5 млн грн. [10] .

В сучасних умовах реформування банківської системи України, політичної та економічної нестабільності в державі, банки за участі державного капіталу мають ряд проблем:

1. Збитковість банків з державним капіталом (ПАТ „Приватбанк” є лідером по обсягу збитку в банківській системі).

2. Державні гарантії досить часто спонукають менеджерів банку до не досить ефективних методів управління банком, пов’язаного зі значними ризиками.

3. Великий обсяг неякісних кредитів в кредитному портфелі банків з державною участю.

4. Недосконалість діючого законодавства щодо специфічних особливостей діяльності державних банків на фінансовому ринку.

5. За умов політичної та економічної нестабільності в державі, значний обсяг активів банків з державним капіталом сприяє неефективному використанню бюджетних засобів та розвитку корупції.

Основними шляхами, що можуть знівелювати більшість вказаних проблем і покращити ефективність діяльності державних банківських установ, та позитивно вплинути на стабілізацією всієї банківської систем України, повинні бути адміністративно-правові та економічні заходи макроекономічного та мікроекономічного характеру. (Рис.4)

Їх реалізація повинна забезпечувати насичення економіки країни національними фінансовими ресурсами, переорієнтацію державної політики на довгострокове планування, сприяти посиленню довіри населення до фінансових установ. Фінансова стабільність державних банків зокрема та банківської системи України в цілому неможлива без стабілізації макроекономічної ситуації в державі.

Рис. 4. Напрями підвищення фінансової стабільності банків з державною часткою*

*Розроблено авторами

Важливими сучасними напрямками стабілізації є забезпечення сталого розвитку економіки, стабільність національної грошової одиниці, політична стабільність, переорієнтація з короткострокових на довгострокові суспільні та бізнесові цілі, підвищення довіри населення до уряду та урядових програм, зростання добробуту та покращення рівня життя населення

З метою забезпечення виконання державними банками основних покладених на них функцій необхідною є розробка комплексу адміністративно-правових заходів, що дозволили б найбільш ефективно організувати діяльність таких банків. Основні законодавчі документи, що регулюють діяльність комерційних банків не регламентують їх сферу обслуговування, принципи діяльності тощо. Зважаючи на специфіку функціонування державних банків, доцільним є створення відповідної системи економічних нормативів та фінансових показників, які б дозволяли найбільш адекватно оцінювати ефективність їх діяльності. Така система може включати усі існуючі економічні нормативи та фінансові показники або лише частину з них. Можливим є також врахування певних галузевих показників в залежності від сфери функціонування конкретного державного банку [11]. Оскільки більшість державних банків в Україні є системно важливими, до них повинен бути призначений особливий режим нагляду та контролю за діяльністю, що дозволить більш повно та прозоро оцінювати результати діяльності державних банківських установ, оперативно впроваджувати певні заходи для забезпечення їх платоспроможності у мінливих фінансово-економічних умовах.

Законодавчу базу, зокрема Закон України «Про банки та банківську діяльність», необхідно доповнити статтями, що передбачали б більш чітку та повну регламентацію основних принципів, загальних для всіх державних фінансово-кредитних установ. В статті 57 даного Закону прописано, що «Вклади фізичних осіб Державного ощадного банку України гарантуються державою». Проте існує необхідність у прийнятті підзаконних актів, щоб регулювали механізми виплати коштів з вкладів фізичних осіб у разі банкрутства державних банків.

Окрім цього, Верховною радою України в грудні 2016 року було проголосовано за Законопроект про внесення зміни до Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо гарантування державою вкладів фізичних осіб, згідно якого статтю 57 Закону буде доповнено. Дане доповнення надає 100% гарантію держави вкладникам ще двох

державних банків: «Приватбанк» та «Укрексімбанк». Проте протягом року дане доповнення так і не набрало законної сили, що негативно впливає на рівень довіри до державних установ. В разі набуття чинності даних змін до Закону, питання необхідності визначення чітких механізмів повернення коштів фізичним особам в разі банкрутства чи зміни власника державних банків постане особливо гостро.

Також важливими заходами підвищення фінансової стабільності банків з державною часткою мікроекономічного характеру є: підвищення рівня прибутковості державних банків, підтримка рівня ліквідності, підвищення рівня капіталізації, удосконалення механізмів корпоративного управління, удосконалення методів оцінки фінансових ризиків та адекватного управління ними, перехід на інноваційні механізми діяльності.

Достатній рівень капіталізації банків є основою фінансової стійкості банків, сприяє зниженню вартості банківських послуг і підвищенню ефективності діяльності банків. З метою зменшення обсягу фінансового навантаження на уряд держави та за умов необхідності підвищення рівня капіталізації банків можливим є рішення продажу частини капіталу державних банків приватним вітчизняним чи іноземними інвесторам. В «Стратегії розвитку державних банків в рамках комплексної програми розвитку фінансового сектора України до 2020 року», яку запропонував НБУ передбачено, що найближчі 3–5 років Кабінетом Міністрів України більшість банків з державною участю будуть частково або повністю передані у власність іноземним фінансовим організаціям.

Проте продаж значних банківських капіталів іноземним інвесторам може призвести до важко контрольованого впливу іноземного капіталу на банківську систему та економіку України в цілому. Вагоме зменшення державної частки на банківському ринку також може призвести до обмеження впливу держави на формування національної стратегії розвитку банківської системи та фінансування пріоритетних напрямів економіки, унеможливить участь державних банків у масштабних інвестиційних проєктах державної ваги [12]. Відповідно залучення приватних вітчизняних та іноземних інвесторів до капіталу державних банків доречно робити в обсягах, що не буде перевищувати 50% пакету акцій й залишатиме за державою контрольний вплив на прийняття стратегічно важливих для розвитку економіки України рішень.

Висновки і перспективи подальших

досліджень. У кризових та посткризових умовах у цілому ряді розвинених країн держава приділяє значну увагу державним банкам, створюючи основу для фінансової стабілізації банківської системи. Внаслідок націоналізації системного ПАТ «Приватбанк» частка державних банків в структурі активів та зобов'язань банківської системи України значно зросла, державні банки зайняли лідируючі позиції в рейтингах найбільших банків. Проте, у сучасних умовах реформування банківської системи України, політичної та економічної нестабільності в державі, банки за участі державного капіталу мають ряд проблем, що можливо подолати за допомогою впровадження адміністративно-правових та економічних заходів макроекономічного та мікроекономічного

характеру. За умов підвищення фінансової стабільності, банки за участю державного капіталу мають достатній ресурсний, стратегічний та адміністративний потенціал для стабілізації ситуації в банківському секторі. Поряд з цим, поглибленого дослідження потребують напрями підвищення конкурентних позицій банків з державною часткою, особливо в умовах системних макроекономічних дисбалансів, а також урахування суттєві організаційно-управлінських диспропорції у їх діяльності. Більше того, важливим є пошук механізмів забезпечення державою конкурентних переваг державних банків, не зловживаючи можливістю їх докапіталізації коштом платників податків, що і стане предметом наших подальших досліджень.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Оніщенко В. В. Аналіз діяльності державних банків в Україні / В.В.Оніщенко // Вісник СумДУ – Серія «Економіка». – 2012. – №2. – с.186-192.
2. Крупка М. І. Фінансові інновації державних банків України / М. І. Крупка // Фінансовий простір – № 4 (16). – 2014. – С. 127-131.
3. Реверчук О. С. Світовий досвід розвитку державного регулювання банківського сектору та перспективи його застосування в Україні / О.С.Реверчук // Оптимізація регуляторної політики у банківському і страховому бізнесі: Монографія. – Львів : Ліга прес, Тріада плюс, 2009. – С. 255–274.
4. Relatório de Economia Bancária e Crédito [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.bcb.gov.br/pec/depep/spread/rebc_2014.pdf.
5. Оніщенко В. В. Банки з державною участю в банківській системі України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 - гроші, фінанси і кредит / В. В. Оніщенко. - Суми: ДВНЗ «АБС НБУ», 2012. – 333 с.
6. Верников А. В. Доля государственного участия в банковской системе России / А. В. Верников // Деньги и кредит. – 2009. – №11. – С. 4-14.
7. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 17.12.2000 р. №2121-III [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2121-14>.
8. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
9. НБУ назвал самые убыточные банки [Електронний ресурс] / Financial Club. – Режим доступу: <https://finclub.net/news/nbu-nazval-samye-ubytochnye-banki.html>.
10. Рівень проблемних кредитів в банках зменшився до 56,4% [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/2017/11/01/30733670/>
11. Чмутова І. М. Особливості функціонування державних банків у банківській системі України / І.М. Чмутова // Проблеми економіки – 2011. – № 4. – С.135-138
12. Шелудько Н. М. Проблема капіталізації державних банків України та шляхи її вирішення / Н.М. Шелудько // Економіка і прогнозування. – 2008. – № 3. – С. 45-60.

REFERENCES

1. Onishchenko, V. V. (2012). Analiz diyal'nosti derzhavnykh bankiv v Ukrayini [Analysis of the activity of state banks in Ukraine]. In Visnyk SumDU Seriya „Ekonomika” [Sumy State University Journal. Series “Economics”] [in Ukrainian].
2. Krupka, M. I. (2014). Finansovi innovatsiyi derzhavnykh bankiv Ukrayiny [Financial innovations of state banks of Ukraine]. In Finansovyy prostir [Financial Space] [in Ukrainian].
3. Reverchuk, O. S. (2009). Svitovyy dosvid rozvytku derzhavnoho rehulyuvannya bankivs'koho sektoru ta perspektyvy yoho zastosuvannya v Ukrayini [The World Experience in the Development of State Regulation of the Banking Sector and Perspectives of its Application in Ukraine]. L'viv. Liha pres, Triada plyus [in Ukrainian].
4. Relatório de Economia Bancária e Crédito. Retrieved from: http://www.bcb.gov.br/pec/depep/spread/rebc_2014.pdf [in English].
5. Onishchenko, V. V. (2012). Banky z derzhavnoyu uchastyu v bankivs'kiy systemi Ukrayiny [Banks with state participation in the banking system of Ukraine]. Candidate's thesis. Sumy: DVNZ «ABS NBU» [in Ukrainian].
6. Vernikov, A. V. (2009). Dolya gosudarstvennogo uchastiya v bankovskoy sisteme Rossi [The share of state

participation in the banking system of Russia]. In Den'gi i kredit [Money and credit] [in Russian].

7. Zakon Ukrainy Pro banky i bankivs'ku diyal'nist' : pryiniaty 17.12.2000 roku № 2121-III [Law of Ukraine on banks and banking activity from December 17 2000, №2121-III]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2121-14> [in Ukrainian].

8. Sait Natsional'noho banku Ukrayiny [Site of National Bank of Ukraine]. www.bank.gov.ua. Retrieved from: <http://www.bank.gov.ua> [in Ukrainian].

9. NBU nazval samyye ubytochnyye banki [NBU named the most unprofitable banks]. Financial Club. Retrieved from: <https://finclub.net/news/nbu-nazval-samye-ubytochnye-banki.html> [in Russian].

10. Riven' problemnykh kredytiv v bankakh zmenshyvsya do 56,4% [The level of bad loans in banks decreased to 56.4%]. Retrieved from: <https://minfin.com.ua/2017/11/01/30733670/> [in Ukrainian].

11. Chmutova, I. M. (2011). Osoblyvosti funktsionuvannya derzhavnykh bankiv U bankivs'kiy systemi Ukrayiny [Peculiarities of functioning of state banks In the banking system of Ukraine]. In Problemy ekonomiky [Problems of the economy] [in Ukrainian].

12. Shelud'ko, N. M. (2008). Problema kapitalizatsiyi derzhavnykh bankiv Ukrayiny ta shlyakhy yiyi vyrishennya [The problem of capitalization of state banks of Ukraine and ways of its solution]. In Ekonomika i prohnozuvannya [Economy and Forecasting] [in Ukrainian].

Одержано 07.02. 2018 р.

Миськів Г.В., Фурсіна О.В.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ІНВЕСТИВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті розглянуто особливості інвестиційної діяльності аграрних підприємств України у теоретичних та практичних аспектах. Запропоновано авторське визначення поняття інвестиційна діяльність аграрних підприємств, досліджено та проаналізовано динаміку надходження інвестицій в економіку та сільське господарство від вітчизняних й іноземних інвесторів. Автори дійшли висновку, що активізація процесу інвестування у розвиток агропромислових підприємств надає можливості для збільшення обсягів експорту аграрної продукції та є одним із найважливіших шляхів виходу держави з економічної кризи.

Ключові слова: інвестиційна діяльність, інвестиції, інвестиційний процес, інвестиційна привабливість, аграрне підприємство.

Постановка проблеми. На сьогодні економічний розвиток та відновлення аграрного виробництва потребують значних грошових, матеріальних, інтелектуальних та інших вкладень. Інвестиції у такій ситуації стають провідним джерелом фінансування та визначальним чинником розвитку аграрних підприємств.

Саме використання інвестиційних коштів вітчизняних та іноземних інвесторів забезпечило можливості для збільшення обсягів експорту аграрної продукції завдяки інтенсивнішому використанню сучасної практики ведення сільського господарства, кращому управлінню, нарощуванню нових потужностей зберігання та покращенню логістики. Загалом Україна може і надалі збільшувати виробництво пшениці та кормових зернових до 130–150 млн. тонн на рік, що вдвічі більше, ніж їх поточний рівень виробництва, а експорт зернових може зрости вдвічі-втричі – до 110–120 млн. тонн на рік, що зробить Україну основним експортером зернових на світовому ринку.

Тому надзвичайно актуально дослідити теоретико-прикладні аспекти особливостей інвестування розвитку аграрних підприємств України та запропонувати механізми активізації інвестиційної діяльності в аграрне виробництво. Без покращення кількісного і якісного складу матеріально-технічної бази аграрних

підприємств Україна не зможе досягти високих темпів економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інвестування в АПК України досліджувалися багатьма провідними вітчизняними науковцями у різних ракурсах. Зокрема, А. Музиченко, Н. Резнік [9], Р. Чорний розглянули сутність, значення та специфіку інвестицій в АПК; О. Левадівський [7] та О. Коваль [5] досліджували особливості інвестування аграрного виробництва. Проблеми інвестиційного процесу, які виникають у аграрному секторі держави, склали основу наукових праць І. Титарчук [13], М. Кисіля, М. Кожемякіної тощо.

У свою чергу, І. Вініченко [2], Л. Бровко та М. Дем'яненко сферою своїх наукових інтересів обрали вивчення процесу формування та забезпечення ефективної інвестиційної діяльності аграрних підприємств України, а проблеми формування інвестиційної привабливості сільськогосподарських виробництв та напрями її підвищення досліджені у працях А. Гайдуцького, П. Майданевич [8], Н. Біляк, О. Лисої, Г. Яцишин [15] тощо. Прикладні аспекти залучення інвестицій в аграрний сектор економіки та їх динаміку проаналізувала І. Безп'ята [1].

Однак динамічний розвиток макросередовища вимагає перманентного дослідження інвестиційних процесів у аграрному виробництві, яке поволі займає лідируючі позиції у національній економіці та експорті.

Формулювання цілей статті. Мета статті: дослідити теоретичні аспекти й особливості інвестиційної діяльності аграрних підприємств та проаналізувати сучасний стан інвестування розвитку аграрного виробництва в Україні.

Опис основного матеріалу дослідження. Основним стратегічним завданням розвитку АПК, поставленим Міністерством аграрної

© Миськів Галина Василівна, д.е.н., доцент, професор кафедри обліку і фінансів, Львівський інститут економіки і туризму, м. Львів, email: galinamyskiv@gmail.com

Фурсіна Оксана Валеріївна, к.е.н., старший викладач кафедри міжнародної економіки і інвестиційної діяльності, Львівський інститут економіки і туризму, м. Львів, email: jrcfyf10@ukr.net

політики та продовольства України [11], є задоволення потреб продовольчого ринку держави продукцією рослинництва та тваринництва за конкурентоспроможними цінами шляхом організації процесу високотехнологічного вирощування сільськогосподарських культур, на основі застосування передового вітчизняного і закордонного досвіду та залучення оптимальної чисельності висококваліфікованого персоналу.

Досягти поставленого завдання можливо через: збільшення врожайності продукції рослинництва на рівні європейських показників та збільшення валових показників збору продукції рослинництва; забезпечення максимально якісних показників продукції за допомогою використання передових технологій вирощування і догляду, а також зберігання продукції; підвищення ефективності управлінської команди, рівня кваліфікації працівників шляхом безперервного навчання персоналу; підвищення ефективності управлінських процесів за рахунок максимального використання сучасних ІТ-технологій.

Однак нестача оборотного капіталу в агровиробників не дає змоги модернізувати виробництво й спонукає суб'єкти господарювання до застосування застарілих, екстенсивних і неефективних технологій.

Задля переоснащення аграрного виробництва на основі інновацій та досягнення відповідного технічного розвитку, виробництва в достатній кількості сільськогосподарської продукції потрібні інвестиції в аграрні підприємства України на відновлення основних засобів виробництва, впровадження нових технологічних ліній, підготовку висококваліфікованих кадрів, науково-дослідні розробки, поліпшення сортового складу рослин та порід тварин тощо.

Дослідження, проведене авторами, дозволило дійти висновку, що інвестиційна діяльність аграрних підприємств – це сукупність практичних дій щодо залучення та реалізації інвестицій з урахуванням особливостей сільськогосподарського виробництва та використання в підприємствах біологічних організмів, сезонності та залежності умов і результатів виробництва від впливу ґрунтово-кліматичних умов.

Інвестиційна діяльність впливає на розвиток аграрного виробництва та залежить від низки зовнішніх (макроекономічних) та внутрішніх (мікроекономічних) чинників: стану розвитку економіки країни, нормативно-правової бази інвестування, рівня досконалості державної фінансово-кредитної політики, рівня інфляції в країні, обсягів та динаміки росту національного доходу, інвестиційного клімату в області,

галузевої специфіки об'єктів інвестування, альтернативних можливостей інвестування, інвестиційних ризиків, очікуваної норми прибутку чи рентабельності інвестицій, тощо.

Вищезначені детермінанти можуть мати різну векторну спрямованість і ступінь впливу на динаміку інвестиційного росту, однак визначальною особливістю інвестиційного процесу в аграрному виробництві є ризик, який зумовлюється великою кількістю об'єктивних і суб'єктивних чинників: природно-кліматичних, економічних, політичних, соціальних, психологічних й інших. Тому кожен реальний інвестиційний проект вимагає індивідуального оцінювання рівня ризику в конкретних умовах його здійснення.

На жаль, в Україні ще не відпрацьовано паритет міжгалузевих економічних відносин для зниження рівня ризику провідних бюджетоформуючих галузей, до яких саме належить АПК, та підвищення інвестиційної привабливості агропідприємств для приватних інвесторів, яка відіграє провідну роль при ухваленні рішення потенційним інвестором.

Ступінь інвестиційної привабливості аграрного підприємства є індикатором, що дає можливість зробити висновки потенційним вітчизняним, а особливо зарубіжним інвесторам про необхідність і доцільність вкладення фінансових ресурсів саме в даний об'єкт [15]. Інвестиційна привабливість агропідприємства залежить від вигідного географічного положення, сприятливої екологічної ситуації, прогресивної соціально-демографічної структури населення з достатньою часткою осіб із середньою й вищою освітою, безпеки вкладення капіталу [8, с. 64].

Дослідження інвестиційної привабливості аграрної сфери України дозволило виявити потужний агропотенціал, що може надати їй змогу стати передовим експортером сільськогосподарської продукції у світі та перетворитись на одного з основних світових постачальників продуктів харчування. Основними передумовами для цього є: сприятливий клімат, наявність родючих ґрунтів (32,5 млн га орних земель, з яких 19,4 млн – чорноземи, що становить 1/3 всіх його світових запасів світу), недорога робоча сила, достатньо розвинена інфраструктура, близькість до найбільших міжнародних ринків тощо. І лише від активізації інвестиційних процесів залежить розвиток економіки аграрних підприємств, їх модернізація, підвищення ефективності виробництва та реалізація експортних можливостей, що врешті буде мати стимулюючий вплив на розвиток економіки країни в цілому.

Водночас вітчизняні комерційні банки видавали у 2017 р. кредити для сільсько-господарських підприємств за середньозваженою ставкою на рівні 14,8-17,8 % (21 % 2015 р., 20,1 % 2014 р.) [3], при цьому співвідношення частки кредитування сільського господарства до частки сільського господарства у ВВП становило 22 %. Такі умови залучення фінансування у поєднанні із обмеженими можливостями щодо використання землі в якості застави (зокрема і права оренди) створюють надзвичайно складні умови для вітчизняного аграрного сектору.

Згідно із статистикою Національного банку України (НБУ) за 10 місяців 2017 р. банки надали кредитів аграріям на суму 60,5 млрд грн,

що перевищило обсяг кредитів у АПК у 2016 р. на 9,3% [3]. Упродовж 2016–2017 рр. аграрії оформили 165 аграрних розписок на 1,2 млрд грн., а через форвардні закупівлі зібрали 2 млрд грн. Також агросектор отримав 2017 р. 4 млрд грн бюджетних дотацій. Банки ж пропонують їм партнерські та лізингові програми і поступово на ринку з'являються аваль векселі та інші нетрадиційні фінансові інструменти [14].

Динаміку обсягу капітальних інвестицій України у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг упродовж 2010–2016 рр., згідно з даними Державної служби статистики України, наведено у табл.1.

Таблиця 1
Обсяг капітальних інвестицій у сільське господарство в Україні упродовж 2010–2016 рр.*

(млн грн)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Усього, Україна, в т. ч.	180575,5	241286,0	273256,0	249873,4	219419,9	273116,4	359216,1	412812,7
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	10817,7	16140,9	18564,2	18175,0	18388,1	29309,7	49660,0	56978,9
Частка сільського господарства у заг. обсягу капітальних інвестицій України, %	5,9	6,7	6,8	7,3	8,4	10,7	13,8	13,8

*Розраховано авторами за джерелом [6]

Отже, обсяг капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг (табл. 1) в Україні зростав з року в рік і 2017 р. становив 56 978,9 млн грн, що перевищило обсяг 2010 р. (10 817,7 млн грн) на 46 161,2 млн грн або у 5,3 разів.

Цікавою для аналізу є частка капітальних інвестицій у сільське господарство у загальному обсязі капітальних інвестицій України, яка динамічно зростала щороку та 2017 р. становила 13,8%, перевищивши показник 2010 р. на 7,9 в.п. або у 2,3 разів. Це свідчить про зростання уваги інвесторів до сільського господарства та їх бажання щораз більше інвестувати у розвиток аграрних підприємств України. Тобто можемо констатувати, що на даний час в Україні зберігається тенденція зростання інвестицій в аграрний сектор. Однак практично увесь приріст капітальних інвестицій в АПК досягнуто за рахунок сільського господарства.

Динаміку обсягу капітальних інвестицій у сільське господарство України упродовж 2012–2017 рр. зображено на рис.1.

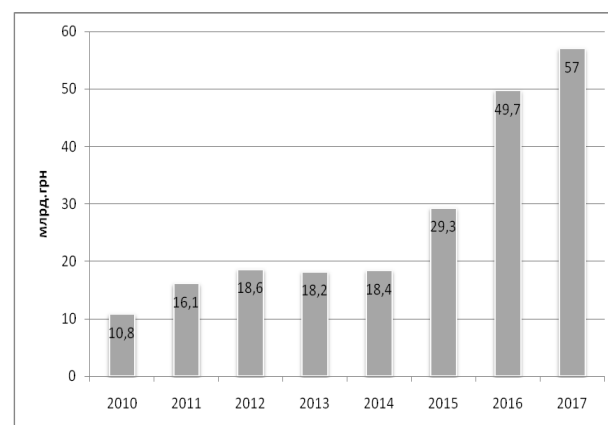

Рис. 1. Обсяг капітальних інвестицій в сільське господарство України,* млрд грн

*Розроблено авторами за джерелом [6]

Зростання обсягу капітальних інвестицій в сільське господарство України 2017 р. на 7,3 млрд грн, або на 114,7%, порівняно із обсягом 2016 р., вказує на активізацію інвестування у розвиток агропромислових

підприємств, що дасть змогу забезпечити їм зростання ефективності виробництва та досягти європейських стандартів господарювання.

На сьогодні основними передумовами, які стимулюють надходження інвестицій в сільське господарство, є: стабільне зростання попиту на продукцію АПК в Україні та у світі; розширення посівних площ; зменшення військово-політичних ризиків, порівняно з попередніми періодами; високий рівень інвестиційної привабливості підприємств АПК та можливість диверсифікації ринків збуту продукції.

Однак найбільше приріст інвестицій у агровиробництво стимулює зростання сільськогосподарського експорту України. Так, за підсумками 2017 р., обсяг експорту продукції рослинництва збільшився на 2,1 млрд дол. США та досяг 16,7 млрд дол. США, а експорт продуктів тваринництва зріс на 371,4 млн дол. США і становив 1,3 млрд дол. США [10].

Основними країнами-імпортерами української аграрної продукції 2017 р. були: країни Азії - 42,6%, Європейський Союз - 32,4%, африканські країни - 14,2%, СНД - 7,6%, США - 0,4%, інші країни - 2,8%.

Країнами-лідерами, кожна з яких придбала української аграрної та харчової продукції на більш ніж 1 млрд дол. США в 2017 р., були: Індія, Нідерланди, Єгипет, Іспанія і Китай [10].

Вагомою складовою інвестиційної діяльності агропромислових підприємств, окрім капітальних інвестицій вітчизняних інвесторів, є залучення прямих іноземних інвестицій, які становлять значну частку у фінансуванні розвитку цих підприємств.

Динаміку обсягу прямих іноземних інвестицій у сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг в Україні у 2010–2017 рр. наведено у табл.2.

Таблиця 2

**Обсяг прямих іноземних інвестицій у сільське господарство в Україні
упродовж 2010-2017 рр. *, млн дол. США**

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Усього Україна, в т. ч.	38992,9	45370,0	48197,6	51705,3	53704,0	40725,4	36154,5	37655,5
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	669,2	719,5	725,3	717,8	776,9	617,0	502,2	500,1
Частка сільського господарства у заг. обсягу ПІІ України	1,72	1,58	1,50	1,39	1,45	1,52	1,39	1,33

* Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, за 2014–2016 рр. – також без частини зони проведення антитерористичної операції.

*Розроблено авторами за джерелом [12]

Починаючи з 2010 р., частка обсягу прямих іноземних інвестицій в аграрний сектор у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій в економіку України коливалася в межах від 1,33% до 1,58%. Якщо порівняти із вкладеннями вітчизняних інвесторів у сільське господарство, то частка їх інвестицій коливалася від 5,9% до 13,8% від загального обсягу капітальних інвестицій в економіку України. Тобто аграрний сектор є більш інвестиційно привабливим для національного інвестора, ніж для іноземного, попри природньо-кліматичні переваги та порівняно дешеві ресурси.

Щодо обсягів надходження прямих іноземних інвестицій у сільське господарство, то динаміка їх надходження відмінна від загальноукраїнської тенденції й, на нашу думку, більше прив'язана до геополітичного становища України у світі, аніж до внутрішньої ситуації у державі. Причиною нестабільності та поступового скорочення обся-

гів іноземного інвестування сільгоспвиробників (до 500,1 млн дол США у 2017 р.) слугувала політично-економічна нестабільність у країні, викликана початком революції Гідності, анексією Кримського півострова та тривалим збройним конфліктом на сході України.

На жаль, держава так і не створила умови для інтенсифікації надходження іноземних інвестицій в АПК та їх сприянню якісному розвитку галузі. Аналіз ситуації засвідчує, що іноземні інвестори практично не зацікавлені в довгостроковому розвитку агропідприємств і галузі в цілому, вважаючи за краще інвестувати у швидкоокупні проекти.

Позитивними у цьому контексті є плани Європейського банку реконструкції та розвитку щодо подальшої підтримки диверсифікації агробізнесу в Україні задля його виходу на якісно новий рівень розвитку. 2017 р. ЄБРР інвестував у сільське господарство України понад 150 млн

євро. Окрім кредитування, іншими аспектами підтримки ЄБРР є участь у діалозі з питань політики і регулювання агросектору, надання технічної допомоги та платформи для обміну думками [4].

Однак навіть пропри такі обсяги інвестування розвитку аграрного сектору Україна отримує в 3 рази менше інвестицій, ніж сусідня Польща. А потенціал аграрного сектору України для інвестування оцінюється в 8 млрд дол США на наступні декілька років [14].

Звісно, збільшення попиту на українську сільськогосподарську продукцію обумовлює зацікавленість підприємств АПК до подальшого розвитку бізнесу. Навіть негативний досвід попередніх вкладень у галузь окремих компаній, а також наявні ризики, що залежать від інвестиційного клімату країни, не зупиняють інвесторів. Причиною цього є стратегічна позиція України на світовому аграрному ринку та суттєвий потенціал до зростання внутрішнього ринку.

Уже у найближчі роки Україна може стати найбільшим виробником меду, зернових і м'яса птиці. Найбільш перспективними секторами для інвестицій є системи зрошення, галузь молочного господарства, будівництво заводів з переробки сої, портова логістика та виробництво біоетанолу. А тому аграрний сектор України і надалі буде привабливим для вітчизняних й іноземних інвесторів.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безп'ята І. В. Залучення інвестицій в аграрний сектор економіки [Електронний ресурс] / І. В. Безп'ята // Ефективна економіка. – 2015. – №2. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5215>
2. Вініченко І.І. Економічний зміст інвестиційного процесу в сільському господарстві / І.І. Вініченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2015. – № 1. – С.46-49.
3. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Національний банк України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1
4. ЄБРР надасть українському агросектору 200 мільйонів євро [Електронний ресурс] // Економічна правда. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/03/27/623091>
5. Коваль О. М. Особливості інвестиційного процесу в аграрному секторі економіки України / О. М. Коваль // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 78–81.
6. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності у 2010-2016 рр. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Левандівський О. Т. Особливості інвестиційного забезпечення АПК [Електронний ресурс] / О. Т. Левандівський. – Режим доступу : <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file>
8. Майданевич П.М. Інвестиційна привабливість підприємств аграрного сектору: теорія, методологія, практика: Монографія / П.М. Майданевич. – Сімферополь: ВД «АРИАЛ», 2011. – 388 с.
9. Музиченко А. С. Суть, значення та специфіка інвестицій в АПК / А. С. Музиченко, Н. П. Резнік // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. – 2009. – Вип. 24(1). – С. 116-120.
10. На скільки Україна збільшила експорт аграрної та харчової продукції [Електронний ресурс] // Економіст. – Режим доступу: <http://ua-ekonomist.com/16954-na-sklki-ukrayina-zblshila-eksport-agrarnoyi-ta-harchovoyi-produkci.html>
11. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/>
12. Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України за видами економічної діяльності. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm

Висновки і перспективи подальших досліджень. Інвестування розвитку аграрних підприємств України містить низку особливостей, які не притаманні іншим видам економічної діяльності: інвестиції в аграрні підприємства містять біологічні ознаки; особливим ризиком при інвестуванні у аграрні підприємства є природно-кліматичні умови; інвестиційний потенціал аграрного підприємства визначається його природно-географічним розташуванням та експортними можливостями країни.

Активізація процесу інвестування у розвиток агропромислових підприємств вбачається одним із найважливіших шляхів виходу держави з економічної кризи.

Для цього потрібні здійснення необхідних структурних зрушень у національній економіці, пришвидшення темпів технічного прогресу, покращення якісних показників господарської діяльності. Розвиненість АПК дає поштовх подальшому розвитку економіки країни та є своєрідним локомотивом для її зростання.

Необхідно зазначити, що проблема подальшого стимулювання інвестицій у аграрний бізнес повинна розглядатися на рівні регіонального та державного регулювання, що б сприяло пришвидшенню розвитку підприємств АПК на новому технологічному рівні через нові бізнес-моделі підвищеної продуктивності.

13. Титарчук І. М. Проблеми інвестиційного забезпечення аграрного сектора економіки України / І. М. Титарчук // Сталій розвиток економіки. Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2014. – №3 [25]. – С. 35–40.

14. Фінансова «сімка» – основні способи отримати кошти для розвитку аграрного бізнесу [Електронний ресурс] // AGROPOLIT. – Режим доступу: <https://agropolit.com/spetsproekty/391-finansova-simka-osnovni-sposobi-otrimati-koshti-dlya-rozvitku-agrarnogo-biznesu>

15. Яцишин Г. В. Інвестиційна привабливість аграрного сектору економіки України [Електронний ресурс] // Modern Economics. Електронне наукове видання з економічних наук. – 2017. – № 3. – С. 114–119. – Режим доступу: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/3-2017/UKR/yatsyshyn.pdf>

REFERENCES

1. Bezpiata, I. V. (2015). Zaluchennia investytsij v agrarnyi sektor ekonomiky [Investing in the agrarian sector of the economy] *Efektivna ekonomika. Elektronnyi naukovopraktychnyi zhurnal - Effective Economics Electronic scientific and practical journal*. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5215> [in Ukrainian]

2. Vinichenko, I.I. (2015). Ekonomichniy zmit investytsiinoho protseku v cilckomu hospodarctvi [Economic content of the investment process in agriculture], *Investytsii: praktyka ta dovid - Investments: practice and experience*, 1, 46-49 [in Ukrainian].

3. Ofitsiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy [The official website of the National Bank of Ukraine. Monetary and financial statistics] *bank.gov.ua*. Retrieved from: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

4. EBRR nadast ukraïnskomu ahrosetoru 200 milioniv yevro [EBRD will provide Ukraine's agri sector with 200 million euros] *Ekonomichna pravda - The economic truth*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/03/27/623091> (Accessed 27 Mar 2017) [in Ukrainian]

5. Koval, O. M. (2009). Ocoblyvosti investytsiinoho protseku v agrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Features of the investment process in the agrarian sector of Ukraine's economy] *Ekonomika APK - Economy of agroindustrial complex*, 10, 78–81.

6. Ofitsiyni sait Derzhavnoj sluzhby statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine. Capital investment by types of economic activity in 2010-2016]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian]

7. Levandivskiyi, O. T. Osoblyvosti investytsiinoho zabezpechennia APK [Features of investment support of APC] Retrieved from: <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file> [in Ukrainian]

8. Maidanevych, P.M. (2011) *Investytsiina pryvablyvist pidpriemctv ahrarnoho sektoru: teoriia, metodolohiia, praktyka [Investment attractiveness of enterprises in the agrarian sector: theory, methodology, practice]*. – Cimferopol : VD «ARIAL» [in Ukrainian]

9. Muzychenko, A. S. & Reznik N. P. (2009). Sut, znachennia ta spetsyfika investytsii v APK [Essence, importance and specificity of investments in APC]. *Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnogo tekhnolohichnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky – Collection of scientific works of Cherkasy State Technological University. Ser: Economics*, 24(1), 116-120 [in Ukrainian]

10. Na skilky Ukraina zbilshyla eksport ahrarnoi ta kharchovoi produktsii [How much Ukraine has increased the export of agrarian and food products] *Ekonomist – Economist*. Retrieved from: <http://ua-ekonomist.com/16954-na-sklki-ukrayina-zbilshyla-eksport-agrarnoyi-ta-harchovoyi-produkcyi.html> [in Ukrainian]

11. Ofitsiyni sait Ministerstva agrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy [The official site of Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine] *minagro.gov.ua*. Retrieved from: <http://minagro.gov.ua/> [in Ukrainian]

12. Ofitsiyni sait Derzhavnoj sluzhby statystyky Ukrainy. Priami investytsii (aktsionernyi kapital) z Ukrainy za vydamy ekonomichnoi diialnosti. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [The official website of the State Statistics Service of Ukraine. Direct investments (share capital) from Ukraine by types of economic activity] *ukrstat.gov.ua* Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm [in Ukrainian]

13. Tytarchuk, I. M. (2014). Problemy investytsiinoho zabezpechennia ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy [Problems of Investment Provision of the Agrarian Sector of Ukraine's Economy]. *Stalyi rozvytok ekonomiky. Mizhnarodnyi naukovopraktychnyi zhurnal – Sustainable Development of the Economy. International Scientific and Production Magazine*, 3[25], 35-40. [in Ukrainian]

14. Finansova «сімка» – основні способи отримати кошти для розвитку аграрного бізнесу [The financial "seven" - the main ways to get funds for the development of agrarian business], *AGROPOLIT-AGROPOLIT*. Retrieved from: <https://agropolit.com/spetsproekty/391-finansova-simka-osnovni-sposobi-otrimati-koshti-dlya-rozvitku-agrarnogo-biznesu> [in Ukrainian]

15. Iatsyshyn, H. V. (2017). Investytsiina pryvablyvist ahrarnoho sektora ekonomiky Ukrainy [Investment attractiveness of the agrarian sector of Ukraine's economy] *Modern Economics. Elektronne naukovye vydannia z ekonomichnykh nauk - Modern Economics*, 3, 114-119. Retrieved from: <https://modecon.mnau.edu.ua/issue/3-2017/UKR/yatsyshyn.pdf> [in Ukrainian]

Одержано 06.03. 2018 р.

Mokrisova V.

THE STATUS OF ENVIRONMENTAL TAXES IN THE TAX SYSTEM OF THE SLOVAK REPUBLIC IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN UNION'S ENVIRONMENTAL POLICY

In this paper I focus on the status of environmental taxes in the tax system of the Slovak Republic. I point to the contexts and relationships that environmental taxes affect, and also to the nature of environmental taxes, which is not sufficiently used in the Slovak Republic to change the behaviour of economic subjects and households. I point to the necessity of introducing an environmental tax reform within the legal framework of the Slovak Republic in order to fulfill all conventions and programmes which the Slovak Republic has committed to and which have also been implemented in governmental strategic decisions.

Keywords: *environmental taxes, environmental policy, tax reform.*

Introduction. The environmental policy of Slovakia has several dimensions that have an economic, political and ethical dimension. It is based directly on the articles of the Treaty on the Functioning of the European Union and on the measures and legislation that follow. In 2013, the EU adopted the 7th Environmental Action Program (EAP) governing the EU's environment policy by 2020. The EAP sets out a long-term vision and objectives, and a key feature of the programme is the protection and improvement of natural capital, the promotion of better use of today's resources and the accelerated transition to a low-carbon economy. Its aim is to enter into the productive and consumer decisions of the business entities and consumers in order to achieve changes in the behaviour of these entities to avoid harming of environment. From an economic point of view, the environment has become a rare commodity. This is also underlined by the Global Paris Convention on Climate Change adopted in December 2015, which was also ratified by the Slovak Republic. As a result of these commitments in the field of environmental policy, it is necessary and important to implement and make decisions that would also introduce the undertaken commitments to economic practice.

Literature review. Author Hvizdová [2] points to the sustainable development of the regions in the context of taking social and environmental impacts into account. At macroeconomic level, attention is paid to the analyzes of the compromise between economic growth and environmental quality, while at the microeconomic level, it is important to analyze the effects of government regulation on

company decision-making, pollution control spending, pollution control decisions, employment and investment spending. Authors Amrozy and Blažej point to the term Bio-economics. Bio-economics is based on scientific biology science, renewable raw material resources, ecologically acceptable resources, sustainable technologies [2].

Ecological taxes, as an indirect instrument of environmental regulation, are not sufficiently addressed in the Slovak Republic and their share in total tax revenues is negligible. Ecological intentions did not penetrate the so-called environmental tax reform, such as in the Czech Republic. Taxes with a built-in eco-regulator are by their nature the most appropriate in the conditions of the Slovak Republic for consumption taxes. They limit production and consumption, which is associated with a negative impact on the environment. In terms of economic substance, they accept and reflect the scarcity of environmental resources and their substitution.

As environmental taxes are mainly concerned with reducing the competitiveness of businesses and the national economy sectors, many authors have chosen to pay attention to the potential impact of energy taxation on individual sectors of the national economy and to compare the change in price indices calculated using the Leontief Price Model (IO) by changing the price indices of the energy-intensive sectors of the national economy after the introduction of environmental taxes [7]. There is a number of studies in the literature that deal with the impact of environmental taxes or environmental tax reforms on businesses, households, individual components of the environment, or macroeconomic indicators of the national economy. Looking closer to foreign studies, ex ante and ex post analyzes are generally available, especially in countries that have a long tradition of using environmental taxes such as the Nordic countries of the European Union or

Germany [5,8]. In this context, author Sedláková points out to the risk of losing competitiveness by claiming that „Source of risk for loss of competitiveness is isolation from new streams in the area of the company core business and no activity of the management in the area of innovations“[3].

Article purpose. In this paper, however, I will deal with the status of environmental taxes in the tax system of the Slovak Republic. However, when analyzing and selecting them, it is necessary to point to the methodology of statistical reporting of environmental taxes in the countries of the European Union.

Presentation of the main research data. In this report, environmental taxes are distinguished from taxes on energy (including CO₂), transport (road tax, motorway tolls, air tax, etc.), direct pollution (nitrogen or sulphur emissions, solid waste, water discharged, fertilizers, noise), and sources (water collection fees, mining of raw materials or wood). The category of energy includes fuels used in transport (petrol, diesel, LPG, CNG, etc.), raw materials used for the production of energy (heating oil, natural gas, coal, coke, bio-fuels), production

and consumption of electricity and heat and also greenhouse gases (carbon content of fuel, emission allowances). In line with the polluter-pays principle, the European Commission is trying to convince Member States to increase the choice of these charges as a tool for better control and management of natural resources, which could lead to a reduction in energy consumption and promote eco-innovation. At the same time, it would allow the burden of taxation on income from labour or capital to be reduced. More than 76 percent of the so-called environmental taxes to be levied in the EU countries are related to energy raw materials, electricity and heat production or consumption. Slovakia is below the EU average. The implied energy tax rate in the SR is the second lowest. However, environmental tax rates account for less than 7 percent of the total tax revenue and social contributions in the EU. The highest are in Slovenia, Croatia, and Greece, for which they have exceeded the 10% share of total tax revenue.

The lowest are collected in France and Belgium, where they account for only 4.5% of total income.

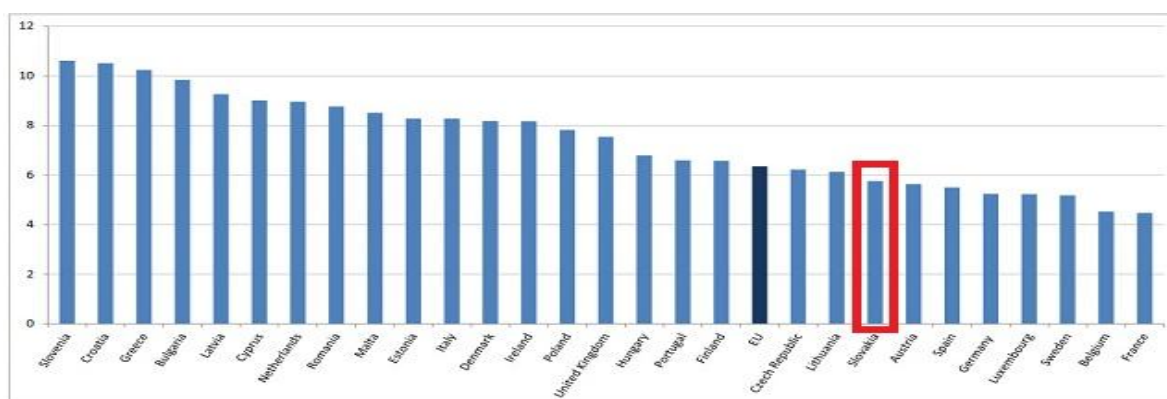

Figure 1. Share of environmental taxes in the EU Member States, 2014 (in % total taxes and social contributions) [9]

As for the implicit tax rate on energy, which is the ratio between energy tax revenues and end-use energyconsumption in the given calendar year, the

burden on the Slovak households and businesses is minimal compared to other European countries.

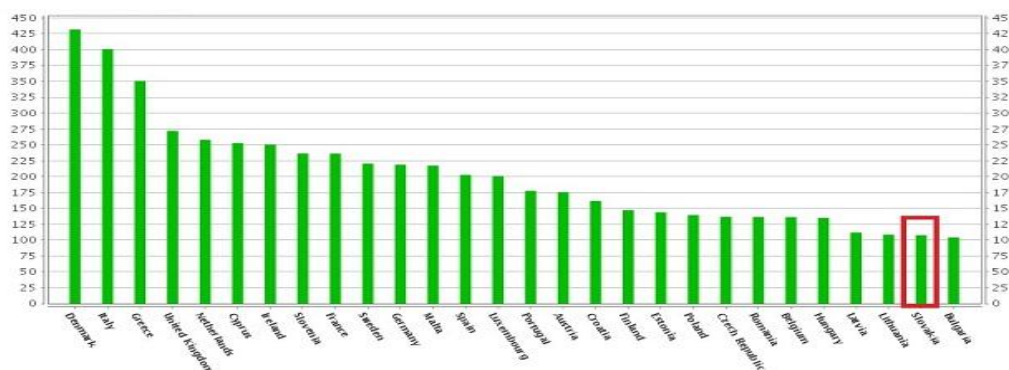

Figure 2. Implicit tax rate on energy (EUR per tonne of oil equivalent) [9]

Table 1
The evolution of the share of taxes with environmental aspect on GDP and on total tax revenues [5]

	Share of total tax revenue	Share on GDP [%]
2007	7.09	2.07
2008	6.89	2
2009	6.65	1.91
2010	6.5	1.82
2011	6.34	1.81
2012	6.11	1.72
2013	5.71	1.72
2014	5.72	1.77
2015	5.51	1.76
2016	5.61	1.81

The EU average is almost €234 per tonne of oil equivalent.

The highest implicit tax rate on energy is in Denmark (431.65€ / t), the lowest in Bulgaria and Slovakia (107.65 € / t).

The share of taxes with the environmental aspect on GDP in the Slovak Republic has a decreasing trend over the period under review, and their share in total tax revenues in the Slovak Republic has a decreasing trend in the period under review. In 2016, compared to the previous year, the share of taxes on the environmental aspect grew to GDP and total tax revenues.

Table 1
Taxation with environmental aspects [5]

Year	Taxes from sources [mil.eur]	Taxes on transport [mil.eur]	Taxes for pollution [mil.eur]	Taxes on energy [mil.eur]
2007	0	110.44	46.96	1004.23
2008	0	136.03	29.46	1200.39
2009	0	124.56	28.02	1072.9
2010	0	127.5	25.52	1077.03
2011	0	140.18	24.3	1114.03
2012	0	138.31	30.95	1082.75
2013	0	152.81	29.1	1092.43
2014	0	157.09	20.55	1171.8
2015	0	142.34	20.58	1229.53
2016	0	145.5	21.6	1300.29

The energy tax in 2016 reached €1,300.29 million and was increased by 29.5% compared to 2007. The energy tax increased by 5.8% compared to the previous year. The tax on transport in 2016 reached €145.50 ml and was increased by 31.7% compared to 2007. Transport tax was increased by

2.2% compared to the previous year. The tax on pollution in 2016 reached €21.6 ml and dropped by 54.2% compared to 2007. The pollution tax was increased by 5% compared to the previous year. Total environmental taxes in 2016 reached €1,467.39 ml and were increased by 26.3% compared to 2007. Taxes with an environmental aspect were increased by 5.4% compared to the previous year. The share of energy tax in GDP reached 1.6% of GDP in 2016 and was declined by 0.19% compared to 2007. Compared to the previous year, it grew by 0.04%. The share of transport tax to GDP in 2016 reached 0.18% of GDP and fell by 0.02% compared to 2007. Compared to the previous year, there was no change. The share of the pollution tax in the year 2016 reached 0.03% of GDP and was decreased by 0.06% compared to the previous year. The overall share of taxes on environmental aspects in GDP reached 1.81% of GDP in 2016 and was decreased by 0.26% compared to 2007. Compared to the previous year, it grew by 0.05%. The largest share of taxes with the environmental aspect on GDP has got the energy tax. The share of energy tax in total tax revenues in 2016 reached 5.61%; that was down by 1.16% compared to 2007. Compared to the previous year, it grew by 0.11%. The share of transport tax in total tax revenues in the year 2016 reached 0.56% and fell by 0.11% compared to 2007. Compared to the previous year, there was no change. The overall share of environmental taxes in total tax revenues in 2016 reached 5.61% and fell by 1.48% compared to 2007. Compared to the previous year, it grew by 0.10%. The largest share of taxes with environmental aspects in total tax is shared by the energy tax.

Conclusions and prospects. Integration of environmental protection has only partially been reflected in the tax system of the SR. The subject of partial greening is the tax on motor vehicles and the tax on mineral oils. Unused space for greening is in the case of income tax, real estate tax and value added tax. In this paper, I pointed out the position of environmental taxes in the tax system of the Slovak Republic with reference to their share on gross domestic product and total tax revenues for the years 2007-2016. The methodology used for their monitoring according to Eurostat set criteria, which all Member States had to adopt and implement in their national legal framework. The energy taxes have got most prominent position and they represent the most significant volume within the environmental tax collection in the Slovak Republic. It should be noted that the Slovak Republic did not adhere to the concept of environmental tax reform as a coherent framework. With the economic boom, there is also a greater burden on natural resources. Despite the fact that Slovakia is a developed

economy, there have been used the tools to sanction interventions in natural resources to a lesser degree. In Slovakia, the yield from environmental taxes belongs among the lowest from the OECD countries, and the implicit taxation on energy is the second lowest in the EU. In addition, in today's conditions, the fines charged for environmental pollution present low incentives for the polluter to switch to less harmful technologies.

The total fine may represent only a small fraction of the profit that can be obtained at the expense of

exceeding the set limits. Therefore, a fiscal neutral environmental tax reform also needs to be introduced in the Slovak Republic with a view to transferring the tax burden on labour taxation to the taxation of products and services whose production or consumption has a negative impact on the environment.

The article originated in the research role of a project VEGA 1/0310/16 Identifying the Factors determining the bankruptcy of enterprises in the conditions of selected industries.

REFERENCES

1. Blažej, A., Ambrozy M. (2013). Some Aspect of the problems of keeping sustainable development in the philosophy of Martin Heidegger. *International Journal of Multidisciplinary*, 3 (3), 385-391 [in English].
2. Hvizdová, E. (2017). Ekosystémové kontexty ako šance pre podnikanie v oblasti udržateľného cestovného ruchu [Ecosystem contexts as chances for entrepreneurship in sustainable tourism]. Prešov: VŠ medzinárodného podnikania ISM Slovakia v Prešove [in Slovakian].
3. Sedláková, I. (2017). Risk Connected with Communication in Critical Situation. *Risk of Processes and their Management*, Praha, 162-163 [in English].
4. Information portal of MoE SR. <https://www.enviroportal.sk>. Retrieved from: <https://www.enviroportal.sk/indicator/detail?id=3221&print> [in Slovakian].
5. Speck, S., Summerton, P., Lee, D., Wiebe, K. (2011). *Environmental Taxes and ETRs in Europe: The Current Situation and a Review of the Modelling Literature. A Policy for Green Growth*. Oxford University Press, 99-130 [in English].
6. Šauer, P., Vojaček, O. (2009). Environmental Tax Reform in the Czech Republic: Results of a Qualitative Survey in Businesses. *Mechanism of Economic Regulation*, 11, 31-41 [in English].
7. Zimmermannová, J. Ex-post Analysis of Impacts of the Car Registration Fee in the Czech Republic. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 2012, Vol. 46, No. 9, pp. 1458-1464.
8. Zimmermannová, J., Menšík, M. (2014). The EU Emission Allowance Spot Price Development and its Possible Consequences for Public Economics. *Proceedings of: The 18th International Conference: Current Trends in Public Sector Research*. Brno: Masarykova univerzita (379 p) [in English].
9. Tax revenue statistics. <https://www.eurostat.sk>. Retrieved from: <https://www.eurostat.sk/indicator/taxes> [in Slovakian].

Одержано 15.03. 2018 р.

Огородник В.О., Заславська О.І., Сіра Е.О.

ОЦІНКА ВАРТОСТІ РЕСТОРАНУ ЯК ЦІЛІСНОГО МАЙНОВОГО КОМПЛЕКСУ

У статті розглянуто оцінку вартості ресторану як цілісного майнового комплексу. Приділено увагу методам оцінки вартості підприємств загалом та ресторану зокрема. Досліджено фактори впливу на вартість підприємств ресторанної сфери. Здійснено аналіз елементів оцінки вартості ресторану. Визначено основні складнощі вартісної оцінки ресторану як цілісного майнового комплексу.

Ключові слова: підприємство, бізнес, ресторан, цілісний майновий комплекс, оцінка, вартість.

Постановка проблеми. У всьому цивілізованому світі підприємства ресторанного господарства є одними із найбільш розповсюджених видів малого бізнесу, які служать індикатором якості життя населення. Об'єктивна оцінка вартості ресторану необхідна для здійснення ряду цивільно-правових актів: купівлі-продажу, оренди, застави, страхування, інвестування і т.д. Така розмаїтість мети оцінки говорить про те, що значимість оцінки вартості ресторану як цілісного майнового комплексу незмірно зростає. Усе це свідчить про необхідність проведення відповідних наукових досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях вчених і практиків за останні роки оцінці вартості підприємств, бізнесу та цілісних майнових комплексів приділено значну увагу. Серед авторів, що розглядають означене питання, необхідно відзначити таких вчених, як І.І. Дем'яненко [3], М.В. Корягіна [5], М.Г. Чумаченко [4], Ю.Ю. Данілова [2] та інших.

Теоретичні та практичні основи оцінки вартості ресторану знаходяться на початкових етапах формування і поки що відстають у порівнянні з дослідженнями як теоретичних, так і практичних питань оцінки вартості підприємства або цілісного майнового комплексу загалом.

Формулювання цілей статті. Актуальність дослідження та наявність великої кількості не

вирішених теоретичних питань, які пов'язані з оцінкою вартості ресторану як цілісного майнового комплексу, визначили мету даного дослідження: визначити основні підходи та методи оцінки вартості ресторану та складнощі, які виникають при здійсненні вартісної оцінки.

Опис основного матеріалу дослідження. Об'єктом купівлі-продажу за умов ринкової економіки можуть бути не тільки окремі елементи майна, але й цілісний майновий комплекс підприємства. Підприємство стає об'єктом купівлі-продажу у процесах приватизації та акціонування, зміни складу власників, при проведенні операцій, пов'язаних із заставою майна, його страхуванням та ін. А відтак виникає необхідність оцінки його вартості.

Крім того, сучасний погляд на постановку основної мети будь-якого підприємства – максимізація його ринкової вартості і на цих засадах – максимізація добробуту його власників. Відповідно інструментом планування та управління фінансово-господарською діяльністю може стати оцінка вартості бізнесу (підприємства), на чому й базується концепція управління вартістю [1, с. 8].

Оцінка вартості ресторанного бізнесу може переслідувати різноманітні цілі: від отримання кредиту до продажу ресторану. У залежності від кінцевої мети використовується той чи інший метод оцінки. Оцінка вартості бізнесу, зокрема ресторанного, – це складний процес, що враховує безліч факторів і нюансів, які визначають його здатність приносити достатній прибуток.

Методи та методики визначення вартості ресторану принципово не відрізняються від тих, які використовуються щодо інших підприємств та цілісних майнових комплексів. Відповідно до Постанови КМУ від 10 вересня 2003 р. № 1440 «Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [6] та Постанови КМУ від 29 листопада 2006 р. № 1655 «Про затвердження Національного стандарту № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів» [7] для проведення оцінки

© Огородник Валерія Олегівна, к.е.н., доц., доцент кафедри фінансів і банківської справи, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: 0509509640, email: valeriya.ohorodnyk@uzhnu.edu.ua

Заславська Ольга Ігорівна, к.е.н., доцент кафедри фінансів і банківської, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: 0501011695, e-mail: olga.zaslavska@uzhnu.edu.ua

Сіра Евеліна Олександрівна, к.е.н., доцент кафедри туристичної інфраструктури та сервісу, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: 0502928006, e-mail: evelina.sira@uzhnu.edu.ua

в Україні застосовуються такі основні методичні підходи: витратний (майновий), дохідний та порівняльний.

При витратному підході визначається відновна вартість активів підприємств. Дана методика статична і не відображає власне сам бізнес підприємства. Вона застосовується головним чином при переоцінці основних фондів, для об'єктів, не призначених для отримання прибутку. Отже, для оцінки вартості ресторанного бізнесу не є кращим варіантом.

Метод порівняльних продажів, яким досить точно можна визначити вартість, адекватно враховує реалії ринку, але лише за умов наявності достатньої бази статистичних даних щодо продажів. Потрібно враховувати, що інформація про продаж будь-кого бізнесу загалом та ресторану зокрема, найчастіше є закритою, що значно обмежує можливості оцінки. Цей метод має ще один значний недолік – він не враховує динаміку розвитку ресторану як цілісного майнового комплексу та його перспективи.

Прибутковий метод вважається найбільш ефективним і достатнім для визначення вартісних характеристик підприємства громадського харчування. Ціна бізнесу при застосуванні цього методу визначається величиною очікуваних доходів. Базовий показник, що впливає на визначення вартості, – прибуток, одержуваний рестораном. Цей критерій корелюється з пропонованими критеріями кон'юнктури ринку за строками окупності бізнесу.

У рамках зазначеного підходу виділяють два основні методи: метод капіталізації та метод дисконтування грошових потоків. Саме останній найчастіше застосовується до малих і середніх підприємств. Крім того, ресторани, що продаються разом з нерухомістю, та ті, що працюють на орендованих площах, слід оцінювати порізно. У першому випадку вартість об'єкта буде визначатися як сума двох вартостей: приміщення, обладнання та інших складових ресторану як цілісного майнового комплексу і власне справи – підприємницького проекту, бізнесу.

Слід зауважити, що оцінюючи ресторанний бізнес, треба враховувати цілий ряд факторів, що визначають його здатність приносити прибуток. Значний вплив на прибутковість ресторану чинить місце його розташування. Окрім того, для досягнення хорошого рівня доходу в ресторанах величезну роль відіграє грамотна концепція, яка повинна відповідати місцю розташування та враховувати специфіку району.

Іншим фактором впливу на здатність генерувати грошові потоки є площа, яку займає

ресторан. Ключовою є не загальна площа, а тільки та, яка ефективно використовується. Дохід ресторану залежить і від кількості посадкових місць. Висока прохідність закладу забезпечує значний дохід і скорочує термін окупності об'єкта, підвищуючи його вартість.

Не останню роль в формуванні вартості ресторану відіграє його іміджева складова. Вона складається з якості пропонованої кухні, зі сформованого клієнтського контингенту, тривалості роботи ресторанного бізнесу тощо. Але на сьогодні й це не є достатнім. Необхідно залучати клієнтів концепцією та якістю обслуговування. Люди бажають харчуватися естетично, нетривіально і при цьому добре проводити час. Не дарма відомий французький політик Жозеф Лафает помітив, що вагомими рішення приймаються у затишних ресторанах. Створити позитивний імідж здатна ефективна реклама, але без її підтвердження практикою вкрай складно отримувати прибуток у тривалому часовому інтервалі.

Не останню позицію по значущості при оцінці відіграє наявність діючих дозвільних документів і ліцензій, кваліфікованого персоналу, постійної клієнтської бази та, так би мовити, гарної «обкладинки» ресторану. На оформлення документів, підготовку персоналу, ремонт та залучення клієнтів піде не менше 6 місяців, що без сумніву, потребує додаткових витрат.

Цікавим є той факт, що на результат оцінки ресторану як цілісного майнового комплексу може впливати пора року проведення оцінки.

Вищенаведене дослідження дозволило визначити елементи оцінки вартості ресторану як цілісного майнового комплексу (рис. 1).

Перелік елементів оцінки вартості бізнесу, який наведений на рис. 1, не є вичерпний. Він може доповнюватись або скорочуватись залежно від конкретного об'єкта оцінки та її мети. Основна складність полягає в тому, що деякі елементи оцінки вартості ресторану, виділені авторами в категорію «бізнес», важко обчислити і тим більше виразити в цифрах. Слід зауважити, що автори принципово не виділяють якісь з елементів, вважаючи, що всі вони (майно, економічні показники та бізнес) є не однаково вартісно вагомими, а важливими за змістовністю. Існують випадки, коли концепція ресторану вартує більшого, ніж приміщення, в якому він знаходиться.

Необхідно зазначити, що принцип оцінки ресторану як цілісного майнового комплексу полягає не в оцінці його фінансового стану на даний момент, а в оцінці його майбутнього стану з урахуванням усіх ризиків.

Рис. 1. Елементи оцінки вартості ресторані*

*Сформовано авторами

Хоча існує декілька методів оцінки вартості ресторану, слід зазначити, що оцінка ніколи не покаже його справжню цінність як цілісного майнового комплексу, але вона є гарною відправною точкою для визначення та встановлення ціни.

Проведене дослідження дозволило визначити складності вартісної оцінки ресторану як цілісного майнового комплексу.

Сфера оцінки ресторану багатогранна, вона включає не тільки оцінку матеріальних цінностей, які знаходяться у його власності, але і середовище його функціонування (зовнішнє та внутрішнє), фінансовий стан, порівняльний аналіз із ресторанами-аналогами, прогнозування та оцінку майбутньої діяльності та ін. На жаль, ресторан як цілісний майновий комплекс неспроможний впливати на фактори зовнішнього середовища (зміну рівня оподаткування, законодавчу базу, інфляцію та ін.) та змінювати їх.

Однією з головних проблем не тільки в Україні, але й в усьому світі є складність пошуку необхідної інформації та проведення розрахунків. Деякі дані, наприклад ті, котрі автори віднесли в категорію «бізнес», є невідомі, що не дає змогу вільно використовувати їх у розрахунках вартості ресторану як цілісного майнового комплексу.

Ще однією проблемою є те, що найчастіше бухгалтерська оцінка активів не збігається з їх реальною вартістю: у більшості випадків вона є меншою.

У зв'язку з політичною та економічною ситуацією в країні, в умовах мінливого зовнішнього середовища ресторанам дуже важко спрогнозувати та спланувати свою діяльність. Це спричиняє проблеми при оцінці їхньої вартості дохідними методами (дисконтування грошових потоків, капіталізація прибутку тощо).

Оцінка вартості ресторану як цілісного майнового комплексу не здійснюється на регулярній основі. В умовах постійних змін як в діяльності підприємств ресторанної сфери, так і України загалом вартість, оцінену «сьогодні», не можна вважати об'єктивною та дійсною «завтра». Наразі ця проблема є найбільш актуальною через підвищення темпів інфляції в Україні.

Ще однією перепоною в оцінці вартості ресторану є складність розрахунків, що в свою чергу призводить до високої вартості роботи осіб, які професійно займаються діяльністю щодо оцінки вартості цілісних майнових комплексів. Тобто це є додатковими витратами, які у сучасних умовах не всі можуть дозволити собі. Тому в Україні не є поширеною оцінка вартості ресторанів як цілісних майнових комплексів.

Виходячи з вищевказаного, в Україні у сфері оцінки вартості ресторанів існує багато труднощів. При чому найсуттєвішою проблемою є те, що більшість із них викликана об'єктивними факторами, на які ні власники ресторанів, ні менеджери не можуть впливати.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сьогодні немає єдиного підходу та методики до оцінки вартості ресторану як цілісного майнового комплексу. Для того, щоб надати реальну, повну та об'єктивну оцінку, потрібен комплексний підхід, що передбачає використання сукупності методів із якнайповнішим включенням в оцінку

досліджених елементів. Хоча і це не гарантує реальність та об'єктивність оцінки на тривалий період.

Відтак, подальші наукові дослідження повинні бути спрямовані на розробку методики оцінки вартості ресторану як цілісного майнового комплексу, яка б враховувала та нівелювала окреслені складнощі оцінки.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушків Б.М. Основи теорії та практики управління. – Львів: Світ, 1993. – 204 с.
2. Данілова Ю.Ю. Оцінка вартості підприємства / Ю.Ю. Данілова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2012/Economics/10_99231.doc.htm
3. Дем'яненко І.І. Методичне забезпечення оцінки вартості підприємства / І.І. Дем'яненко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – Том 1, № 3. – С. 203–211.
4. Комплексна оцінка вартості підприємства: [Текст] Монографія / За заг. ред. докт. екон. наук, академіка НАН України М.Г. Чумаченка. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х.: Фактор, 2008. – 278 с.
5. Корягін М.В. Підходи до визначення поняття вартості підприємства та їх розвиток [Електронний ресурс] / М.В. Корягін. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12554/1/23_121-126_Vis_722_menegment.pdf
6. Національний стандарт № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» № 1440 від 10.09.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF>
7. Національний стандарт № 3 «Оцінка цілісних майнових комплексів» № 1655 від 29.10.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1655-2006-%D0%BF>

REFERENCES

1. Andrushkiv, B.M. (1993) *Osnovy teorii ta praktyky upravlinnia* [Fundamentals of theory and practice of management]. Lviv: Svit [in Ukrainian].
2. Danilova Yu.Iu. (2012) *Otsinka vartosti pidpryiemstva* [Estimation of cost of enterprise]. www.rusnauka.com. Retrieved from http://www.rusnauka.com/2_KAND_2012/Economics/10_99231.doc.htm [in Ukrainian].
3. Demianenko, I.I. (2008) *Metodychne zabezpechennia otsinky vartosti pidpryiemstva* [Methodical provision of valuation of the enterprise]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Bulletin of the Khmelnytsky National University*, 3, 203-211 [in Ukrainian].
4. Chumachenko, M.H. (Eds.) (2008) *Kompleksna otsinka vartosti pidpryiemstva* [Comprehensive assessment of an enterprise value]. Kh.: Faktor [in Ukrainian].
5. Koriahin, M.V. (n.d.) *Pidkhody do vyznachennia poniattia vartosti pidpryiemstva ta yikh rozvytok* [Approaches to a definition of the concept of enterprise value and their development]. <http://ena.lp.edu.ua> Retrieved from http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/12554/1/23_121-126_Vis_722_menegment.pdf [in Ukrainian].
6. *Natsionalnyi standart № 1 «Zahalni zasady otsinky maina i mainovykh prav»* [National Standard № 1 «General principles of appraisal of property and property rights»] (2003). <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-%D0%BF> [in Ukrainian].
7. *Natsionalnyi standart № 3 «Otsinka tsilisnykh mainovykh kompleksiv»* [National Standard № 3 «Assessment of integral property complexes»] (2006). <http://zakon.rada.gov.ua>. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1655-2006-%D0%BF> [in Ukrainian].

Одержано 10.12. 2017 р.

Павлюк О.О.

РОЗВИТОК СИСТЕМ БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ В КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Метою банківського нагляду є стабільність банківської системи. Аналіз сучасної специфіки діяльності банків країн Східної Європи показує, що вразливість фінансової системи пов'язана з функціями банків, депозитно-кредитними операціями, розподілом ризиків та забезпеченням ліквідності. Завданням нагляду є розповсюдження надійної практики управління ризиками в банківській системі країн Центральної Європи з урахуванням національних особливостей розвитку. Такий підхід дозволить більш ефективно реалізувати цілі пруденційного банківського нагляду.

Ключові слова: банківський надгляд, банківське регулювання, фінансова система, банківська система, регулятор банківської системи, ризики банківської системи.

Постановка проблеми. Світова фінансова криза, яка почалася в 2007 році в країнах Європи, окреслила проблеми банківської системи. Особливо вразливими до кризового шоку були фінансові системи в країнах з перехідною економікою. Криза показала, що банки, незважаючи на достатній рівень капіталу, стикалися з труднощами забезпечення себе достатньо ліквідними активами, а також важливість ліквідності для належного функціонування фінансових ринків і банківського сектора. Європейський банківський ландшафт глибоко змінився в результаті регуляторних відповідей на світову фінансову кризу 2007–2008 років в Єврозоні. Але зміни в економіці і регуляторному середовищі висвітлили ряд невирішених питань в проблематиці європейського банкінгу. Тому необхідним є дослідження цих ключових питань, оскільки навіть після суттєвих регуляторних реформ продовжуються дебати про подальші реформи, які необхідні для посилення регуляторної бази ЄС для обмеження майбутніх ризиків в банківській системі країн Центральної та Східної Європи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно з Угодою про асоціацію з ЄС Україна взяла на себе зобов'язання впровадити європейські вимоги до капіталу та ліквідності (пакет CRR/CRD IV), які базуються на рекомендаціях Базельського комітету. Ці вимоги окреслено також в Звіті про фінансову стабільність НБУ на 18 грудня 2017 року [11]. А саме мова йде про активізацію реформи капіталу та ліквідності відповідно до взятих зобов'язань, а

за окремими позиціями впровадження реформ буде здійснюватися з урахуванням національних особливостей, що дозволено нормами пакету CRR/CRD IV.

Директива адекватності капіталу (Capital Adequacy Directive) [5] – це європейська директива, яка спрямована на встановлення єдиних вимог до рівня капіталу як для банківських установ, так і для небанківських фірм, які здійснюють операції з цінними паперами. Ця директива була вперше видана в 1993 році і переглянута в 1998 році. Оновлена Директива достатності капіталу почала діяти з 2006 року. Директива з регулювання достатності капіталу The Capital Requirements Directive (CRD IV) була спрямована на регулювання галузі фінансових послуг європейського союзу, а саме впровадження системи нагляду в Європейському союзі, яка відображає правила Базель III по вимірюванню капіталу і стандартів капіталу.

Попередні Директиви достатності капіталу (2006/48 і 2006/49) [2;3] були замінені новим законодавчим пакетом, відомим як "CRD IV". Цей пакет, який діє з 1 січня 2014 року і складається з Постанови ЄС № 575/2013 [6] та Директиви 2013/36 / ЄС [4]. Це третій пакет поправок до первинних директив після двох попередніх наборів поправок, прийнятих Комісією в 2008 році (CRD II) і 2009 (CRD III). CRD IV замінила Директиву про вимоги щодо капіталу (2006/48 / ЄС та 2006/49 / ЄС) (CRD) новою директивою та нормативними актами: Директивою CRD IV (2013/36 / ЄС) та Положенням про вимоги щодо капіталу (575/2013) (Capital Requirements Regulation, CRR). Основна роль CRD IV полягає у впровадженні в ЄС ключових реформ Базеля III, узгоджених у грудні 2010 року. До них відносяться поправки до визначення капіталу та кредитного ризику контрагента та запровадження коефіцієнта ліквідності та вимог ліквідності. Глобальна мета

© Павлюк Олена Олександрівна, к.е.н., доцент, докторант кафедри міжнародних фінансів ДВНЗ "Київський національний економічний університет ім. В.Гетьмана", м. Київ, тел.: 0503849389, email: elena_pavluk@ukr.net

цього нового набору правил полягає в зміцненні стійкості банківського сектора ЄС з тим, щоб зробити його краще в умовах економічних потрясінь та створити необхідні умови банкам для фінансування економічної активності і зростання. Особливо важливим є аналіз цього пакету документів в контексті його імплементації в банківській нагляд країн Східної Європи та зокрема України, оскільки НБУ анонсував запровадження директив ЄС та Базельських рекомендацій в банківській нагляд. Це міститься в Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року, зокрема передбачається впровадження нових вимог до капіталу банків відповідно до принципів Базель 3 та вимог ЄС (з 1.01.2015 року по 31.12.2019 року). Цим новітнім процесам і присвячується стаття.

Формулювання цілей статті. Впровадження Європейських стандартів банківського регулювання та нагляду в Україні, яке було задекларовано керівництвом НБУ, вимагає від учасників національного банківського сектора активних дій в напрямку подальшого розвитку власних методик, систем і процесів з підтримки достатності капіталу та управління ризиками. На відміну від європейських фінансових організацій, які ось уже понад 10 років послідовно впроваджують ці стандарти, перед учасниками українського банківського сектора стоїть непросте завдання застосування цих стандартів. Тому завданням статті є порівняння суттєвих регуляторних реформ країн Східної Європи з метою визначення ключових тенденцій банківського нагляду та можливостей запровадження їх досвіду в банківській нагляд країн з перехідною економікою.

Опис основного матеріалу дослідження. Фінансові системи в країнах з перехідною економікою були особливо вразливими до кризового шоку. На думку аналітиків, в деяких країнах, таких як Угорщина та Росія, ці кризи мали ознаки системних, хоча в більшість країн з перехідною економікою зазнали кредитних бумів, які супроводжувалися шоком світової фінансової кризи [12, стор.625]. Досвід подолання цих наслідків показав, що ступінь стійкості до кризових потрясінь залежить від надійності вітчизняних фінансових інститутів та наявності політичних рішень для подолання цих тенденцій. Присутність іноземних банків в країнах Східної Європи, які були поширені з середини 1990-х років і до цього часу, з одного боку, впливали на посилення кризових явищ, а з іншого боку, в банківські системи країн почали приходити іноземні стратегічні інвестори, які здійснювали не тільки інвестиції в капітал

банку, а і стали джерелом трансферу технологій для банків країн з перехідною економікою. Перша така угода була продаж Будапештського державного банку у 1995 році. Ця угода відкрила нові проекти в інших країнах, таких як Угорщина, Польща, Болгарія, Хорватія та в країнах Балтії. Винятками в Центральній та Східній Європі були Словаччина, Румунія, Сербія та Словенія. Так, наприклад, до 2005 року політика уряду Словенії обмежила іноземну участь у банківській справі. Іноземні банки принесли сучасні банківські технології та продукти. Наприклад, банківські системи були ранніми користувачами електронних пристроїв платіжних систем та імпортували кредитні скорингові моделі від своїх інвесторів. Крім того, відбувся перехід банківської справи на основу передових законів та регуляторних структур. Це часто було обумовлено тим, що до країн Східної Європи почали надходити іноземні інвестиції в 1990-ті роки таких організацій, як USAID, Світового банку, ЄБРР, які надавали підтримку та досвід для написання законодавства щодо регулювання банків. Шість країн з перехідною економікою розпочали вступні переговори з Європейським Союзом у 1998 році, тому їх банківські інститути почали переходити на вимоги законодавства ЄС в таких основних напрямках як: банківське право, стандартах бухгалтерського обліку та нормативних документах.

Угорщина стала першою країною Східної Європи, яка вітала іноземну банківську власність на законодавчій основі і в 1992 році запровадила сучасне банківське право, стандарти міжнародного бухгалтерського обліку та новий закон про банкрутство. В кінці 1995 року закінчилася правова реформа, яка розпочалася в 1991 році після продажу Будапештського банку. У Чехії амбіційна програма ваучерної приватизації підприємств відбулася раніше реформи корпоративного управління та регулювання ринку капіталу. Коли Чеська Республіка вступила у переговори з ЄС, то відбулася реструктуризація і реприватизація банків. У 1999 році іноземним банкам належала чверть в чеських банківських активах та дві третини в Угорських банківських активах. До 2005 року іноземна власність становила у обох країнах близько 90%, що сприяло проведенню інституційних реформ. Вплив фінансової кризи на країни перехідного періоду був суттєвий, оскільки попит на їх експорт скоротився після кризового шоку. Крім того, з самого початку кризи існувало занепокоєння щодо клієнтів банків в країнах з перехідною економікою, оскільки більшість фінансових послуг

надавалися іноземними банками, і дослідження свідчать про те, що фінансова криза швидко передається в країни з перехідною економікою через канал володіння іноземним банком. Страх перед передачею фінансової кризи в країни з перехідною економікою від країн Центральної Європи призвів до розробки спеціальної міжнародної політики, яка відома як Віденська ініціатива. Відповідно з цією політикою та по мірі посилення глобальної кризи в січні 2009 року міжнародні фінансові установи (ЄБРР, МВФ та Європейський інвестиційний банк), а також приватні іноземні материнські банки в регіоні домовилися про створення фінансової підтримки задля уникнення ефектів шоку. Банки вирішили зберегти свої ризики та застосовувати рекапіталізацію банків по мірі необхідності. Наприклад, МВФ виділило для підтримки стабільності банків 33 мільярди євро. Такі країни, як Угорщина, Україна, Польща та Румунія відкрили кредитування, узгоджене з МВФ. Ці події сприяли посткризовій ситуації та відновлення створення банківських та кредитних ресурсів у регіоні.

Таким чином, досвід проведення реформ банківського нагляду та регулювання в країнах Східної Європи показує, що багато західних банків у країнах, що розвиваються, працюють над своїми дочірніми компаніями з управлінням ризиками з централізованими на рівні групи та місцевими наглядовими органами, спираючись на головні наглядові органи материнських банків, щоб стежити за змінами у профілі ризиків своїх іноземних партнерів. Хоча іноземні банки часто можуть ухилитися від заходів регулювання, в тому числі шляхом переходу від вітчизняного до транскордонного кредитування або шляхом переведення кредитів від банків до небанківських установ, таких як лізингові установи, які належать іноземним банкам.

Цікавим є досвід розвитку банківського нагляду та регулювання Польщі, яка витримала кризу краще, незважаючи на велику іноземну власність. Це пов'язано з тим, що польська банківська система була менш концентрованою, а також більш конкурентоспроможною з різноманітною іноземною власністю та невеликим кредитуванням в іноземній валюті. Натомість в Україні фінансова криза призвела до зниження кредитування та до зміни власників із Заходу на інших власників з російським капіталом. Загальні активи банківського сектора в Польщі складають приблизно 1,6 млрд злотих, а в секторі працює близько 171 000 чоловік. Як правило, польські банки залишалися добре капіталізованими, коефіцієнти капіталу були комфортними за вимогами Базеля III (середній

коефіцієнт достатності капіталу на рівні 15,6%). Однак слід зазначити, що за 2015 рік спостерігався один випадок банкрутства одного з кооперативних банків. Це був перший випадок банкрутства у польському банківському секторі з 2001 року. В 2015 році іноземні інвестори з приблизно 17 країн контролювали 61,5 відсотка активів польського банківського сектора, у тому числі 28 комерційних банків та всі філії кредитних установ ЄС. Основні інвестиції надійшли з Італії (13%), Німеччини (10,4%), Іспанії (9,1%) та Нідерландів (9%). Після придбання Nordea Bank Polska під контролем держави Державне казначейство Польщі збільшило свою частку до 24,1% активів польського банківського сектора. Кредитні установи інших країн-членів ЄС можуть надавати транскордонні фінансові послуги в Польщі на основі єдиного банківського паспорту або можуть працювати в Польщі через філію. Іноземні банки можуть працювати в Польщі через дочірню компанію (формально – окремий банк, ліцензований польським регулятором) або філією (заснування філії інституцією, що не є членом ЄС, вимагає дозволу від Polish Financial Supervision Authority, PFSA). PFSA є консолідованим контролером, створеним у 2006 році внаслідок злиття регулювання ринку цінних паперів, регулювання страхової, пенсійної системи та банківського нагляду. PFSA відповідає за банківський контроль, ринки капіталу, нагляд за страховими та пенсійними схемами, а також нагляд за платіжними установами та кредитними спілками. Президент PFSA, президент Національного банку Польщі, президент Банківського гарантійного фонду та Міністерства фінансів координують свої дії з Комітетом з фінансової стабільності. З 2007 року PFSA здійснює підхід до нагляду на основі ризику. Метою регулятора є розробка гармонізованої методології нагляду, яка б використовувала ризик як основний фактор визначення пріоритетів та частоти наглядових дій та точне кількісне визначення ризиків, пов'язаних з діяльністю різних груп капіталу на польський ринок.

У 2015 році набув чинності Закон про макропруденційний нагляд за фінансовою системою та кризовий менеджмент у фінансовій системі. Компетентним органом макропруденційного нагляду за фінансовою системою та кризовим управлінням є Комітет з фінансової стабільності. При виконанні своїх завдань Комітет співпрацює з Європейською радою з системного ризику. Комітет з питань фінансової стабільності несе відповідальність за, зокрема, визначення фінансових установ, що створюють

суттєвий ризик для фінансової системи та виконання макропруденційних інструментів, що включає викладання своєї думки та надання рекомендацій щодо обмеження системного ризику. Після впровадження Директиви CRD IV, яка набрала чинності в листопаді 2015 року, польське законодавство передбачає конкретні вимоги щодо корпоративного управління для банків. Банки, які функціонують як акціонерні товариства, регулюються загальним корпоративним законодавством з модифікаціями, що впливають з Закону про банківську діяльність. Спостережна рада банку має складатися щонайменше з п'яти осіб, а правління має складатися з не менше трьох. Банки повинні інформувати PFSA про склад та будь-які зміни в наглядовій та управлінській раді. Голова правління банку відповідає за внутрішній аудит. Також слід вказати, який член або члени правління відповідають за нагляд за матеріальними ризиками для діяльності банку. У 2013 році PFSA почала вивчати корпоративне управління банків. Незважаючи на кодекс корпоративного управління Варшавської фондової біржі, на якому перелічені основні польські банки, у січні 2014 року PFSA випустила власні правила корпоративного управління для фінансових установ. 1 січня 2014 р. вступив в силу пакет пакету CRD IV. Регламент CRR безпосередньо застосовується у Польщі, тоді як Директива CRD IV повинна бути запроваджена в польському законодавстві, і це було зроблено в листопаді 2015 року. Після впровадження Директиви CRD IV у відповідні положення Закону про банківську діяльність щодо власних коштів банків, внутрішніх капітал та достатність капіталу були внесені поправки, але все ще необхідно скасувати резолюції, які стали застарілими внаслідок прямого застосування Регламенту CRR та імплементації Директиви IV Директиви CRD. Набрання чинності Регламентом CRR (CRR Regulation) та впровадження Директиви CRD IV призвело до суттєвих змін у структурі власних коштів банків, які раніше регулювалися виключно положеннями Закону про банківську діяльність Польщі. В даний час банки повинні зберігати власні кошти, визначені як сума капіталу 1 рівня та 2 рівня, скориговані на розмір проведеного бізнесу. Інструменти капіталу та субординовані позики можуть бути кваліфіковані як додаткові інструменти на рівні 1 або інструменти на рівні 2 після отримання згоди PFSA. Банки зобов'язані підтримувати суму власних коштів на рівні, не нижчому від найбільшого: (1) суми, що впливає з виконання вимог щодо власних коштів, зазначених у положеннях CRR Regulation та

(2) суми, що оцінюється банком, необхідної для покриття всіх виявлених, суттєвих ризиків діяльності банку та змін у економічному середовищі з урахуванням очікуваного рівня ризику (внутрішнього капіталу). Згідно зі статтею 92 Регламенту CRR банки завжди повинні задовольняти наступним вимогам щодо власних коштів: (1) коефіцієнт капіталу першого рівня капіталу в розмірі 4,5 відсотка; (2) коефіцієнт капіталу першого рівня – 6 відсотків; (3) загальна сума капіталу становить 8 відсотків. Крім того, банки зобов'язані підтримувати резерви на капітал, зокрема захисний та антициклічний буфер капіталу. Додатковий капітал у формі антициклічного буфера збирається банками в період економічного зростання та спрямований на послаблення кредитної експансії банків, що призведе до згладжування коливання циклу. Під час економічного спаду банки будуть звільнені від вимоги підтримувати антициклічний буферний капітал, і додатковий капітал, накопичений ними в період економічного зростання, зможе бути використаний. PFSA може рекомендувати банку виконувати додаткові вимоги щодо ліквідності та власних коштів, а також наказати банку утримувати виплату дивідендів до відновлення ліквідності або досягнення інших норм ризику, що допускаються в діяльності банку. Крім того, PFSA отримала повноваження встановлювати норми ліквідності та інших допустимих операційних ризиків, що є обов'язковими для банків згідно з Резолюцією № 386/2008 від 17 грудня 2008 року. Щодо обов'язкових банківських стандартів ліквідності PFSA встановила мінімальні кількісні та якісні вимоги до управління ризиком ліквідності банками. Зокрема, банки повинні були контролювати невідповідність строків погашення, прогнозувати приплив і відтік коштів, визначати вплив їхніх філій на їх ліквідність та аналізувати можливості отримання майбутнього фінансування та його витрат, а також впровадити короткострокову (нестабільні джерела фінансування покривають ліквідні активи) та довгострокову (охоплення неліквідних активів та обмежених активів ліквідності зі стабільними джерелами фінансування) ліквідність.

У 2015 році згадані вище національні правила, що стосуються вимог щодо ліквідності, були замінені коефіцієнтом покриття ліквідності, зазначеного у Регламенті CRR та делегованому Комісією 2015/61 від 10 жовтня 2014 року, що доповнює Регламент CRR щодо вимог щодо забезпечення ліквідності кредитних установ. Відповідно, в даний час банки мають ліквідні

активи, сума яких покриває відтік ліквідності, за винятком притоку ліквідності в умовах стресової ситуації, з тим щоб забезпечити, щоб установи підтримували рівні буферів ліквідності, які є адекватними для будь-якого можливого дисбалансу між притоками ліквідності та відплив у сильно напружених умовах протягом 30 днів. Під час стресу банки можуть використовувати свої ліквідні активи для покриття своїх чистих відпливів ліквідності. Коефіцієнт покриття ліквідності повинен запроваджуватися поступово та досягти цільового рівня 100 відсотків з 1 січня 2018 року. В 2016 році вступить в дію Директива про відновлення та вирішення банківських установ (BRRD), що призвело до запровадження змін у режимі відновлення та розв'язання.

Такі зміни в регуляторному банківському середовищі було спрямовано на зменшення фінансової кризи, міжбанківське кредитування та обмеження ризику ліквідності банків. З цією метою, наприклад, Національний банк Польщі прийняв пакет заходів, спрямованих на полегшення його вимог до операцій на відкритому ринку. Зокрема, трансакції репо між комерційними банками та Національним банком Польщі можуть бути укладені на більш тривалий термін (шість місяців замість трьох), а також було розширено перелік прийнятного забезпечення, щоб включати в себе борги, видані місцевими органами влади, іпотечні боргові зобов'язання і казначейські папери, деноміновані в євро. Національний банк Польщі також знизив вимоги до обов'язкових резервів для банків та погодився викупити власні облігації до їх строку погашення. Ці інструменти виявилися достатніми під час кризи, оскільки жодний банк не був змушений звернутися до Національного банку Польщі з проханням про надання індивідуальної допомоги з ліквідності.

Таким чином, найбільший виклик, який стоїть перед банківськими системами країн Східної Європи та польською банківською індустрією, зокрема, є дотриманням нового законодавства в контексті запровадження Директиви CRD IV, що сприятиме введенню нових правил виконавчих наказів банку, нових правил розгляду скарг клієнтів та реалізації BRRD щодо гарантій вкладів. Найбільші зміни чекають на сектор кооперативних банків, оскільки кооперативні банки почнуть діяти у формі схем інституційного захисту, створених для задоволення вимог щодо капіталу та платоспроможності, встановлених CRR Regulation.

Українська банківська система також зазнала кризи останніх років. За даними Національного

банку України з 1 лютого 2016 року по 1 грудня 2016 року кількість діючих банків скоротилася з 116 до 98, також скоротилися активи банків з 1293104 млн грн до 1263359 млн грн. В грудні 2016 року відбулася націоналізація системного банку Приватбанку. Як було повідомлено в меморандумі, націоналізація відбулася з метою збереження фінансової стабільності та задля забезпечення відповідності всіх українських банків нормативним вимогам НБУ. За даними НБУ загальна потреба Приватбанку в капіталі становила 148 млрд грн. Аналіз ситуації в фінансовому секторі України показує наявність проблем, які свідчать про кризові явища в банківській системі України, зокрема в системі банківського регулювання та нагляду. Згідно з нормативною базою, банківський нагляд в системі Національного банку України має достатній рівень незалежності, але під час фінансової кризи, на мою думку, окреслилися проблемні питання щодо її функціональної та інституційної складової. Ускладнення процесу регулювання впливає на ускладнення проведення банківського бізнесу, особливо в умовах девальвації гривні та тотального банкрутства банків. Відповідно з опублікованим оглядом банківського сектору НБУ[10], від початку 2018 року НБУ активно запроваджує директиви ЄС та Базельські рекомендації. Протягом року почне діяти новий норматив ліквідності LCR. Будуть підготовлені нові правила розрахунку регулятивного капіталу, зокрема прийнятності його складових. Також НБУ започатковує щорічну оцінку стійкості фінустанов, що складатиметься з аналізу якості активів (для всіх банків) та стрес-тестування (для 25 банків, на які припадає 95% активів сектору). Ключовими викликами для банківського сектору лишається висока частка непрацюючих кредитів, переважно у державних банках. Банкам слід значно активніше працювати з такими кредитами та визначитися з планами скорочення їхнього обсягу протягом року.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Досвід проведення реформ банківського нагляду в країнах Східної Європи свідчить, що ці реформи мали на меті застрахуватися від проблемних банків та мінімізувати вплив банківських криз на клієнтів банків. Крім того, криза 2007 року торкнулася фінансових систем та реальних економік та призвела, серед іншого, до великої кількості неповернених кредитів у балансах європейських банків. Ці кризи були схожі з кризами в країнах Центральної Європи, однак мали свої специфічні прояви такі як обмеження міжбанківського кредитування та нестача ліквідності.

Досвід подолання кризових явищ в країнах Східної Європи показує, що тільки за умов комбінації макропруденційних заходів та запровадження Європейських регуляторних ініціатив є можливим їх подолання. Про це свідчить досвід Польщі, яка запровадила Закон про макропруденційний нагляд за фінансовою системою та кризовий менеджмент у фінансовій системі. Компетентним органом макропруденційного нагляду за фінансовою системою та кризовим управлінням є Комітет з фінансової стабільності, який при виконанні своїх завдань співпрацює з Європейською радою з системного ризику.

Банківська система України потребує від національного регулятора забезпечення прозорості в проведенні бізнесу, шляхом видання інструкції, рекомендацій, які б регулювали ризик-

менеджмент та запобігали банкрутству банків. Таким положенням, наприклад, могло б стати положення про підсилення регуляторних вимог до управління ризиками в банках задля наближення до найкращих світових стандартів ризик-менеджмента. Основними складовими таких вимог є: запровадження систем управління ризиками та звітності, введення внутрішньобанківських документів по управлінню ризиками, запровадження інформаційних систем по управлінню ризиками та звітності, запровадження моделей та інструментів оцінки ризиків, проведення стрес-тестування. Це можливо тільки завдяки зміни Закону “ Про банки та банківську діяльність”. Дослідженню перспектив запровадження сучасного досвіду в банківський нагляд України буде присвячено наступне дослідження.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Третя базельська угода (Third Basel Accord). [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.bis.org>.
2. Directives 2006/48/EC of the European Parliament and of the Council of 14 June 2006 on the capital adequacy investment firms and credit institutions. [Електронний ресурс]/The European Parliament and the Council. -2006.- Режим доступу ресурсу:ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/index_en.htm.
3. Directives 2006/49/EC of the European Parliament and the Council . The capital adequacy of investment firms and credit institutions [Електронний ресурс] / The European Parliament and the Council. – 2006. – Режим доступу до ресурсу: www.eur-lex.europa.eu.
4. Directive 2013/36/EU on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms (CRD IV) [Електронний ресурс]/The European Parliament and the Council. -2006.- Режим доступу ресурсу:ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm.
5. Directive 93/6/EEC of 15 March 1993 on the capital adequacy of investments firms and credit institutions.[Електронний ресурс]/The European Parliament and the Council. – 2006. – Режим доступу до ресурсу:ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm.
6. Regulation (EU) №575/2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms (CRR). [Електронний ресурс]/The European Parliament and the Council. – 2006. – Режим доступу ресурсу:ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm/
7. Directive 2014/59/EU of the European Parliament and of the Council establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms [Electronic Resource]/The European Parliament and the Council. -2016.- Режим доступу ресурсу:ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm.
8. Постанова Правління НБУ №312 від 12.05.2015 "Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні"[Електронний ресурс]. – 2015 – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12>.
9. Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні № 368 [Електронний ресурс] // НБУ. – 2001. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>.
10. Огляд банківського сектору [Електронний ресурс] // НБУ. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64628171>.
11. Звіт про фінансову стабільність [Електронний ресурс] // НБУ. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60778933>.
12. Wachtel P. Credit Institutions, Ownership and Bank Lending in Transition Economies / P. Wachtel, R. Haselmann, J. Sobott // The Palgrave Handbook of European Banking / P. Wachtel, R. Haselmann, J. Sobott. – London: PalgraveSpringer Nature, 2016. – (Palgrave). – С. 625–626.

REFERENCES

1. Tretia bazelska uhoda [Third Basel Accord]. (n.d.).bis.org.Retrieved from: <http://www.bis.org>.
2. Directives 2006/48/EC of the European Parliament and of the Council of 14 June 2006 on the capital adequacy investment firms and credit institutions.(2006). ec.europa.eu. Retrieved from ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/index_en.htm.
3. Directives 2006/49/EC of the European Parliament and the Council . The capital adequacy of investment firms and credit institutions.(2006). ec.europa.eu Retrieved from: www.eur-lex.europa.eu.

4. Directive 2013/36/EU on access to the activity of credit institutions and the prudential supervision of credit institutions and investment firms (CRD IV).(2006). ec.europa.eu - Retrieved from: ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm.
5. Directive 93/6/EEC of 15 March 1993 on the capital adequacy of investments firms and credit institutions.(2006).ec.europa.eu. Retrieved from:ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm.
6. Regulation (EU) #575/2013 on prudential requirements for credit institutions and investment firms (CRR).(2013).ec.europa.eu. Retrieved from: ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm/
7. Directive 2014/59/EU of the European Parliament and of the Council establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms.(2016).ec.europa.eu. Retrieved from: ec.europa.eu/finance/bank/regcapital/legislation-in-force/index_en.htm.
8. Pro zatverdzhennia Zmin do Instruksii pro poriadok rehuliuвання diialnosti bankiv v Ukraini [On Approval of Changes to the Instruction on the Procedure for Regulating the Activities of Banks in Ukraine].(2015). rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12>. [in Ukrainian]
9. Pro zatverdzhennia Instruksii pro poriadok rehuliuвання diialnosti bankiv v Ukraini # 368 [On Approval of the Instruction on the Procedure for Regulating the Activities of Banks in Ukraine No. 368]. (2001). rada.gov.ua. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>. [in Ukrainian]
10. Ohliad bankivskoho sektoru [Overview of the banking sector].(2018). bank.gov.ua. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=64628171>. [in Ukrainian]
11. Zvit pro finansovu stabilnist [Financial Stability Report]. (2017).bank.gov.ua. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=60778933>. [in Ukrainian]
12. P. Wachtel, R. Haselmann, J. Sobott (2016). Credit Institutions, Ownership and Bank Lending in Transition Economies.- London: PalgraveSpringer Nature.[in English]

Одержано 14.03. 2018 р.

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).363-369](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).363-369)
УДК 336.71:338.465.4(477)

Пантелєєва Н.М.

ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ

Досліджено можливості вирішення деяких проблем управління державними фінансами за допомогою впровадження інноваційної технології блокчейн. Охарактеризовано сутність та особливості технології блокчейн. Розглянуті питання удосконалення системи державних закупівель, управління державними інвестиціями, ведення державних реєстрів за рахунок переваг, які надає технологія блокчейн.

Ключові слова: державні фінанси, державні інвестиції, державні закупівлі, інновації, цифрова економіка, цифровізація економіки, блокчейн, технологія блокчейн, криптовалюта.

Постановка проблеми. Вся історія розвитку України свідчить про важливість вирішення накопичених проблем, а саме усунення макроекономічних дисбалансів, зростання боргового навантаження, підвищення ризиків реального сектору економіки, зменшення можливостей кредитно-інвестиційного фінансового забезпечення, подолання надмірної централізації бюджетної системи, неефективності державних видатків тощо. Завдання їх розв'язання задля досягнення стабільності національної економіки та забезпечення добробуту суспільства на довгострокову перспективу покладено на державні фінанси, які, у свою чергу, потребують запровадження сучасних механізмів і технологій інформаційного забезпечення та управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним питанням державних фінансів і пріоритетним напрямом їх реформування присвячені наукові праці зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема В. Базилевича, Д. Ван Хорна, О. Василика, О. Власюка, Е. Герда, Т. Єфименко, Я. Квача, О. Кириленко, О. Колесова, В. Кудряшова, С. Лондара, І. Лукасевича, І. Луніної, О. Молдована, Д. Рикардо, В. Сенчагова, К. Третнера та інших. Разом із тим, хронічна невирішеність прикладних проблем управління державними фінансами потребує теоретичного обґрунтування впровадження інноваційних технологій для їх вирішення. Це обумовлює актуальність дослідження.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в дослідженні можливостей і сучасної практики впровадження інноваційної технології

блокчейн для вирішення проблем управління державними фінансами та реалізації пріоритетних напрямів їх реформування.

Опис основного матеріалу дослідження. На першому цифровому саміті у своєму виступі Ю. Ратас наголосив, що виклики цифрової економіки стосуються і змінять державне управління – програми розбудови електронних урядів країн світу повинні бути якомога швидше завершені, а завдяки сучасним технологіям орієнтовані на майбутнє, забезпечуючи ефективність управління, відповідність потребам суспільства та бізнесу [1]. Україна не стоїть осторонь від сучасних цифрових тенденцій. У прийнятій «Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки» поряд з іншими завданнями визначається, що забезпечення ефективного виконання бюджету потребує застосування інформаційних технологій в управлінні державними фінансами [2].

Здебільшого відчутним є вплив інформаційних технологій у всіх сферах життя, в тому числі у фінансовій сфері. На сьогодні однією з радикальних інновацій є технологія блокчейн. У блокчейн-стартапи за 2013–2016 рр. було інвестовано 1,5 млрд дол. США, в 2017 – майже 3 млрд дол. США, отримано 2,5 тис. патентів.

На думку М. Свон, «блокчейн – це багатонаціональна і багаторівнева інформаційна технологія, призначена для надійного обліку різних активів. По суті, блокчейн – це нова організаційна парадигма для координації будь-якого виду людської діяльності.» [3].

Враховуючи становлення та множину проявів, можна сформулювати таку характеристику сутності «блокчейн» – це технологія, що передбачає формування розподіленої децентралізованої мережі збереження даних (транзакцій), елементами якої є записи-блоки визначеного розміру, кожен з яких містить посилання до попереднього та об'єднується в ланцюг блоків відповідно до ідентифікатора,

© Пантелєєва Наталія Миколаївна, д.е.н., доцент, професор кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», м. Черкаси, тел.: 0662153395, email: npanteleeva2017@gmail.com

який розраховується за спеціальним математичним алгоритмом. Крім того, потужні криптографічні алгоритми забезпечують її захист. Така властивість, як розподіленість полягає в можливості збереження копій даних на значній кількості комп'ютерів, які розміщені по всьому світу, що, у свою чергу, ускладнює процес несанкціонованого доступу та зміни даних. Технологію блокчейн пов'язують з криптовалютою біткоїн, адже остання будується на першій. Цю технологію також інколи ідентифікують як цифровий реєстр транзакцій, угод, контрактів. На сьогодні вже сформувались такі напрями використання технології блокчейн, які мають значний потенціал: 1) криптовалюти і системи платежів; 2) зміна активів фінансового ринку (цінні папери, іпотека, право власності, смарт-контракти та ін.; 3) прикладна сфера (цифровізація державних фінансів і державного управління, суспільно-економічна сфера).

Розглянемо більш детально застосування технології блокчейн за напрямами управління державними фінансами:

Удосконалення системи електронних закупівель. Система державних закупівель є достатньо складною внаслідок значної кількості учасників, різноманітності сегментів ринку придбання за бюджетні кошти товарів, робіт і послуг. Вона регламентована законодавством та будується відповідно до стандартів і принципів, зокрема рівних прав і можливостей, прозорості та відкритості процесу закупівель тощо.

Світова практика підтвердила ефективність відкритих конкурсних торгів як надійного інструменту оптимізації державних закупівель і боротьби з корупцією. У тренді часу багато країн світу вже мають або набувають досвід впровадження технології блокчейн для реалізації процедури державних тендерних закупівель. Так, наприклад, Японія відмовилась від високовитратної, централізованої ІТ-інфраструктури, що неспроможна протистояти кіберзагрозам і мінімізувати ризик втрати даних державних установ, і планує впровадити блокчейн-платформу в 2018 р. [4].

Технологія блокчейн дозволяє спростити доступ та участь у закупівлях, автоматично формувати реєстр, єдиний профіль учасника закупівель і змінити підходи до ідентифікації його надійності, оптимізувати операційні витрати, підвищити ефективність, інформаційну прозорість і безпеку. Ця технологія також дозволяє сформувати з різних джерел даних ринку закупівель інформаційний масив і, спираючись на багатофакторний інтелектуальний аналіз, забезпечити прийняття ефективних рішень.

У 2016 р. першим проектом використання технології блокчейн для реформування системи приватизації й оренди державного майна в Україні став блокчейн-аукціон «E-Auction 3.0», який поряд з іншим дозволяє купувати державне майно за фіатні гроші та криптовалюту. Його правовий статус підтримується підписанням меморандуму і підготовкою спеціального законопроекту [19].

Водночас упровадження технології блокчейн у систему державних закупівель потребує внесення змін до тендерного законодавства, скасування надлишкового процесуального контролю, посилення фінансового контролю за результатами торгів, спрощення процедури та зниження витрат на участь для малого і середнього бізнесу тощо. Але варто зауважити, що поряд з розумінням можливостей технології блокчейн у сучасній більшості є недовіра та спектицизм стосовно її швидкого впровадження у сфері державних закупівель.

Управління державними інвестиціями. Світовий банк у 2012 р. надав оцінку управління державними інвестиціями в Україні, визначивши проблеми, які потребують негайного вирішення: 1) відсутність узгодженої цілісної системи планування та управління державними інвестиціями; 2) відсутність стратегічного національного плану розвитку, який визначає перелік пріоритетних капітальних проектів; 3) відсутність чіткого інституційного розуміння основ управління державними інвестиціями, переваг добре функціонуючої системи та витрат / ризиків; 4) відсутність узгодженого юридичного визначення державного інвестиційного проекту, що призводить до необґрунтованої та суб'єктивної класифікації, створюючи паралельну систему бюджетування для державних інвестиційних проектів; 5) часта зміна стратегічних орієнтирів і напрямів державної політики перешкоджають і не надають впевненості підприємствам у формуванні та реалізації проектів і програм; 6) відсутність концепції постановки завдань на основі чітких результатів / результативності та оцінки економічної ефективності; 7) високий ступінь політизованого впливу на процес вибору проекту, недооцінка економічної вартості; 8) поширення корупції знижує ефективність виконання державних інвестиційних проектів, будівельні витрати перевищують середні витрати проектів ЄС; 9) плінність кадрів державної служби створює інституційну нестабільність, що обмежує розбудову та нарощування потенціалу і набуття компетенцій для управління державними інвестиціями [5, с.42]. У 2015 р. Світовий банк, надаючи оцінку державно-приватному

партнерству в контексті управління державними інвестиціями в Україні, констатував, що з дев'яти визначених раніше проблем вирішено тільки дві, а саме в рамках прийняття змін до Бюджетного кодексу запроваджено визначення державного інвестиційного проекту і процедуру відбору проектів [6, с.10]. Варто зазначити, що за результатами оцінки державно-приватного партнерства в контексті управління державними інвестиціями в Україні, тільки 4 показника з 17 отримали оцінку «задовільно» (ефективність відповідної нормативно-правової бази, управління відносинами із зацікавленими сторонами та роль консультантів, порівняння реалізації через державний інвестиційний проект (Public Sector Comparator), реєстр активів), а всі інші – «погано» або «не відповідає цілі» [6, с.62-64].

Тому цілком доцільним стало запровадження у 2016 р. в Україні моніторингу реалізації державних інвестиційних проектів на принципах публічності інформації, але за традиційною формою – щомісячних протоколів засідання Міжвідомчої комісії з питань державних інвестиційних проектів, кварталних і річних звітів моніторингу. Зокрема, в цьому ж році з 10 інвестиційних проектів на загальну суму 1 млрд грн було реалізовано 9 (748,3 млн грн). Повністю виконано тільки проект реставрації та пристосування Маріїнського палацу (95 млн грн), зовсім не отримав фінансування проект реконструкції Національного інституту раку (115 млн грн). У чотирьох проектів відхилення факту від плану інвестиційних витрат становило більше 50%, а строки відставання – півроку і більше, в інших чотирьох проектів відхилення – від 30% до 50%, а строки відставання 4–5 місяців. Усе це вказує на те, що проекти потребують додаткових інвестицій і зміни строків. Тільки два проекти пройшли більш-менш успішно з точки зору бюджету, строків, масштабів і переваг [7]. У 2017 р. план інвестиційних витрат – 1,65 млрд грн на 18 проектів. Отже, така ситуація свідчить про потребу нових ефективних рішень у сфері управління державними інвестиціями.

Основа успіху будь-якого інвестиційного проекту становить управління змінами та конфігурацією, проектний документообіг, управління контрактами та постачанням, управління бюджетом проекту з функцією агрегування за рівнем управління (портфель, державна програма). Управління інвестиційним проектом передбачає його виконання в рамках обумовлених договірних відносин, для реалізації яких можуть бути запроваджені смарт-контракти, що розміщуються в блокчейн екосистемі. Останні можуть бути: повністю

автоматизовані, з копією на паперовому носії, частково автоматизовані. Вони повинні мати такі елементи: 1) цифрова ідентифікація та цифровий підпис; 2) наявність приватного децентралізованого середовища для їх заключення; 3) визначення предмету договору та інструментів для його виконання; 4) конкретизація умов виконання контракту з підтвердженням з боку всіх його учасників [8]. Зокрема, смарт-контракти можуть бути використані при взаємодії з контрагентами, здійсненні будь-яких фінансових розрахунків. Економічний ефект доцільно очікувати від автономності та скорочення витрат на посередницькі послуги, підвищення швидкості останніх за рахунок мінімізації особистої участі в бізнес-процесах і ручного керування, високого рівня довіри та захисту, точності та уникнення ризику «людського фактору» при здійсненні транзакцій. Поряд з цим варто зауважити, що поширення смарт-контрактів стримується відсутністю необхідних програм, так званих оракулів, які забезпечують шлюз між цифровими та реальними бізнес-процесами. Крім того, внутрішня програмна логіка смарт-контракту має біполярний ефект, адже її незмінність є позитивною властивістю при управлінні змінами та конфігурацією проекту, і навпаки стати недоліком при управлінні договірними відносинами, для яких незмінність умов не є жорсткою вимогою. Отже, смарт-контракти повинні мати можливість актуалізації інформації поряд з відкритістю і прозорістю забезпечувати необхідний рівень конфіденційності та комерційної таємниці за умови регулювання їх запровадження та поширення для фізичних і юридичних осіб.

Зарубіжна практика показує активне впровадження технології блокчейн в управління поставками, що дозволяє забезпечити прозорість обміну даних, відслідковувати справжність товарів по всьому ланцюгу постачання, прискорити взаємодію всіх учасників логістичних процесів тощо [9].

Важливим є питання проектного документообігу. Проте на сьогодні ставлення до документообігу на технології блокчейн не є однозначним. Так, наприклад, компанією Deloitte розроблено DocSensus – реєстр корпоративної документації (довіреностей) на блокчейні EtecoIn, що дозволяє захистити документи від несанкціонованих змін, зіпсування, втрати [10]. Проте О. Болдачев стверджує, що документообіг на блокчейні – це нонсенс, аргументуючи власну позицію, виходячи з сутності цих понять [11].

Важливим питанням управління державними інвестиціями є забезпечення ефективності

процесу бюджетування інвестиційних проектів. Першою системою управління проектами на блокчейні з вбудованою системою бюджетування є система Dash (The Dash Budget System – DBS), де розподіл фінансових ресурсів є децентралізованим і здійснюється за результатами голосування її операторів за проекти, які підтримують розбудову інфраструктури мережі Dash [12]. Принципи побудови цієї системи можуть бути взяті за основу побудови системи бюджетування інвестиційних проектів на блокчейні. Гострою проблемою при реалізації проектів є нестача бюджетного фінансування, вирішити яку можна за допомогою тимчасової криптовалюти, термін використання якої обмежується строком виконання проекту, після завершення якого вона знищується, а учасники проекту отримують реальні гроші. Для залучення фінансування в нові проекти у вигляді випуску і продажу учасникам ринку нових криптовалют слугує механізм ICO (Initial Coin Offering – первинне розміщення монет). Іншим варіантом може бути державно-приватне партнерство за допомогою крауд-інвестування.

Удосконалення ведення державних реєстрів, управління активами держави. Виконання завдання «розширення наявної інформації про баланс державного сектору із зазначенням усіх пасивів і активів, у тому числі землі та нерухомості, їх стану, рівня зношеності та вартості, а також підвищення рівня доступності такої інформації з метою управління фіскальними ризиками та в цілому бюджетного планування» [2], також можливе завдяки використанню технології блокчейн. Адже така інформація має стратегічне значення, потребує надійного збереження, синхронізації та захисту і, водночас, відкритості, прозорості й оперативності доступу до неї.

Першим проектом у цьому напрямку можна вважати перехід на технологію блокчейн державного земельного кадастру України, доступ до якого мають органи державної влади та місцевого самоврядування, нотаріуси, адміністратори центральних органів надання адміністративних послуг, силові відомства, реєстратори. Усунення посередників зменшує вартість і підвищує швидкість транзакцій, що має прямі ефекти – зменшення витрат і корупційного ризику. Кожен витяг із земельного кадастру супроводжуватиметься QR-кодом, хеш блокчейн, за допомогою якого можна перевірити дані в земельному кадастрі через підключення до спеціального сервісу – AudioNote [13]. Поряд з перевагами, які надає технологія блокчейн, технічна реалізація проекту (за участі

американської технологічної компанії Bitfury Group) виявила такі проблеми, як: 1) необхідність жорсткого контролю достовірності інформації, що вноситься в державний реєстр, адже транзакція здійснюється тільки один раз без можливості внесення змін у майбутньому; 2) визначення механізму управління правами доступу до нього; 3) добросовісність учасників системи [14]. Крім того, технологія блокчейн потребує законодавчої легалізації.

Наступним кроком, враховуючи гостроту «земельного» питання при низькому рівні довіри суспільства до влади та зростанні тіньового ринку оренди землі в Україні (11,7 млн га або 28% від загальної площі сільськогосподарських земель [15]), є запуск спеціалізованої платформи для проведення електронних он-лайн земельних аукціонів (згідно гл. 21 Земельного кодексу України) – система електронних аукціонів (СЕА). Ця система пройшла апробацію і дозволяє формувати рейтинг ставок, протокол торгів, а за рахунок синхронізації з банківськими установами – проводити грошові операції, сплачувати гарантійні та реєстраційні внески [16]. Такий підхід за допомогою технології блокчейн дозволяє підвищити прозорість і конкуренцію на торгах за рахунок розширення кола їх учасників.

У найближчих планах, на початку 2018 р. – упровадження державного реєстру майнових прав на нерухоме майно на технології блокчейн, який буде синхронізовано з державним земельним кадастром, і системи електронних торгів арештованим майном (СЕТАМ) на платформі «OpenMarket», що дозволить у режимі реального часу спостерігати за процесом торгів і укладанням усіх контрактів, фіксувати всі дії в блокчейн, не допустити можливість зміни історичних даних тощо [17, 18]. Такі проекти відносять до проектів обробки великих даних, тому вони є енерговитратними та потребують створення спеціалізованих центрів обробки даних, а для забезпечення цифрової взаємодії з іншими державними інститутами – синхронізації та узгодженості за форматами передачі даних. Варто зазначити, що поряд з такими розвинутими країнами, як Швеція, побудова земельних кадастрів на технології блокчейн досить активно поширюється в країнах, що розвиваються, зокрема Грузії, Греції, Гані, Нігерії, Кенії, країнах Латинської Америки. Отже, технологія блокчейн трансформує земельні та майнові відносини, не допускаючи маніпуляцій, спекуляцій і шахрайства, надає можливість здійснювати регулярний моніторинг і контроль, мінімізувати людський фактор

впливу і корупційний ризик, забезпечує надійний захист прав власника.

З огляду на рівень корупції в Україні технологія блокчейн має значні перспективи у сфері державних фінансів. З одного боку, вона дозволяє створити захищений від зміни ланцюжок блоків із зашифрованою і децентралізованою базою даних для забезпечення безпеки. З іншого боку, доступ до бази мають усі учасники, а, отже, вона є публічною та відкритою. Однак в даному випадку застосування блокчейн у сфері державних фінансів передбачає частковий або ж опосередкований контроль державою або ж безпосередньо даних, або ж контролю над серверами. Тому при застосуванні цієї технології серверну частину доцільно розділяти за схожою до блокчейну структурою. При розподілі серверів не тільки між державними органами, а й державами загалом ймовірність будь-яких махінацій буде нівельовано. У свою чергу, держави будуть впевнені в легітимності транзакцій, а користувачі – в безпеці й істинності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, система управління державними фінансами є однією із найпроблемніших. Водночас технологія блокчейн є еволюційним етапом розвитку

технології та підтвердженням безперервності інновацій у сфері інформаційних технологій, упровадження якої дозволить: підвищити якість публічного управління; скоротити витрати на підтримку ІТ-інфраструктури органів державного управління; забезпечити стабільність і безпеку даних; захист від шахрайства чи викривлення інформації, маніпулювання нею, зокрема в державних реєстрах; зменшити рівень корупції; зміцнити довіру населення та міжнародних організацій до України; підвищити міжнародний імідж і прискорити перехід до цифрової економіки тощо. Поширенню цієї технології будуть сприяти її активна популяризація, розширення сфер застосування та правове регулювання. З технічної точки зору необхідно забезпечити достатні обчислювальні потужності, створювати сучасні центри обробки даних, вивчаючи досвід інших країн. Отже, технологія блокчейн є драйвером і надією технологічного прориву, якщо не прискорення економічного зростання країни загалом, то сфери управління державними фінансами безумовно. Перспективи подальших досліджень бачимо у вивченні світового досвіду та прогнозування змін в сферах економічної діяльності і можливих соціальних наслідків, вирішенні проблемних питань нормативного регулювання та управління ризиками впровадження технології блокчейн.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ратас Ю. Нужно сделать Европу самой привлекательной мировой платформой для экономики данных [Электронный ресурс] / Ю. Ратас – Режим доступа : <http://rus.ert.ee/633408/juri-ratas-nuzhno-sdelat-evropu-samoj-privlekatelnoj-mirovoj-platfornoj-dlja-jekonomiki-dannyh>.
2. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки // [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80>.
3. Свон М. Блокчейн: схема новой экономики. / М. Свон – М.: Издательство «Олимп-Бизнес», 2017. – 240 с.
4. Япония переведет правительственные тендеры на блокчейн // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://prizm24.ru/yaponiya-perevedet-pravitelstvennyie-tenderyi-na-blokcheyn/>.
5. Оцінка управління державними інвестиціями в Україні, 2012. // [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <https://issuu.com/world.bank.europe.central.asia/docs/ukraine-pim-ukr>
6. Державно-приватне партнерство в контексті управління державними інвестиціями в Україні // [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://documents.worldbank.org/curated/en/495131467995051959/pdf/106249-UKRANIAN-WP-P153935-PUBLIC-Public-Investment-UKR-Web-cover.pdf>.
7. Моніторинг Державних інвестиційних проектів за 2016 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=6d16a310-b0c9-4012-8a0c-f188c046f3f4>.
8. Смарт-контракты. Часть 1. Когда бумага знает, что ты ей сказал и делает это // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://geektimes.ru/company/jincor/blog/292147/>.
9. Технология blockchain в логистике // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://logist.fm/publications/tehnologiya-blockchain-v-logistike>.
10. Deloitte представил DocSensus – документооборот на блокчейне // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://bits.media/news/deloitte-predstavil-docsensus-dokumentooborot-na-blokcheyne/>.
11. Лишнее звено: почему электронный документооборот на блокчейне не имеет смысла // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.forbes.ru/tehnologii/343787-lishnee-zveno-pochemu-elektronnyu-dokumentooborot-na-blokcheyne-ne-imeet-smysla>.
12. Обзор Системы бюджетирования Dash // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://getcoin.today/review-of-the-dash-budget-system/>.

13. Земельний Blockchain – (не) довіряти? // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://agropolit.com/spetsproekty/355-zemelny-blockchain--ne-doviryati>.
14. Земельний кадастр перешел на технологию Blockchain // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2017/10/3/629743/>.
15. Тіньова оренда землі в Україні оцінюється в 11,7 млн га // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.interfax.com.ua/news/land/469898.html>.
16. Держгеокадастр презентував платформу з проведення земельних торгів онлайн // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://land.gov.ua/derzhheokadastr-prezentuvav-platformu-z-provedennia-zemelnykh-torhiv-onlain/>.
17. Український реєстр прав на нерухоме майно переведуть на блокчейн 1 січня 2018 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://coinews.io/ua/category/5-blockchain/article/608-ukrainskij-reestr-prav-na-nedvizhimoe-imushhestvo-perevedut-na-blokchejn-1-yanvarya-2018-goda>.
18. Скільки коштуватиме Україні впровадження блокчейну // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mind.ua/publications/20176347-skilki-koshtuvatime-ukrayini-vprovadzhennya-blokchejnu>.
19. В Украине подписан меморандум по блокчейн-платформе e-Auction 3.0. // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://web-payment.ru/blockchainitem/65/v-ukraine-podpisan-memorandum-po-blokchejn-platforme-e-auction-3-0/>.

REFERENCES

1. Ratas Iu. Nuzhno sdelat Evropu samoi privlekatelnoi mirovoi platformoi dlia ekonomiki dannykh. [It is necessary to make Europe the most attractive global platform for data economy]. *rus.err.ee*. Retrieved from: <http://rus.err.ee/633408/juri-ratas-nuzhno-sdelat-evropu-samoj-privlekatelnoj-mirovoj-platfornoj-dlja-jekonomiki-dannyh> [in Russian].
2. Pro skhvalennia Stratehii reformuvannia sistemi upravlinnia derzhavnimi finansami na 2017-2020 roki. [On Approving the Strategy for Reforming the Public Finance Management System for 2017-2020]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80> [in Ukrainian].
3. Svon, M. (2017) *Blokchein: skhema novoi ekonomiki*. [Blockchain: the scheme of the new economy]. – M. : Olimp-Biznes [in Russian].
4. Iaponiia perevedet pravitelstvennye tendery na blokchein [Japan will transfer government tenders for blockchain]. *prizm24.ru*. Retrieved from: <http://prizm24.ru / yaponiya-perevedet-pravitelstvennyie-tendery-na-blokcheyn/> [in Russian].
5. Otcinka upravlinnia derzhavnimi investitsiiami v Ukraïni [Assessment of public investment management in Ukraine]. (2012). *issuu.com*. Retrieved from: <https://issuu.com/world.bank.europe.central.asia/docs/ukraine-pim-ukr> [in Ukrainian].
6. Derzhavno-privatne partnerstvo v konteksti upravlinnia derzhavnimi investitsiiami v Ukraïni [Public-private partnership in the context of public investment management in Ukraine]. *documents.worldbank.org*. Retrieved from: <http://documents.worldbank.org/curated/en/495131467995051959/pdf/106249-UKRANIAN-WP-P153935-PUBLIC-Public-Investment-UKR-Web-cover.pdf> [in Ukrainian].
7. Monitoring Derzhavnikh investitsiinykh proektiv za 2016 rik [Monitoring of state investment projects for 2016]. *www.me.gov.ua*. Retrieved from: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=6d16a310-b0c9-4012-8a0c-f188c046f3f4> [in Ukrainian].
8. Smart-kontrakty. Chast 1. Kogda bumaga znaet, chto ty ei skazal i delaet eto [Smart contracts. Part 1. When the paper knows what you told her and does it]. *geektimes.ru*. Retrieved from: <https://geektimes.ru/company/jincor/blog/292147/> [in Russian].
9. Tekhnologiia blockchain v logistike [Blockchain technology in logistics]. *logist.fm*. Retrieved from: <http://logist.fm/publications/tehnologiya-blockchain-v-logistike> [in Russian].
10. Deloitte predstavil DocSensus – dokumentooborot na blokcheine [Deloitte introduced DocSensus - document flow on the blockchain]. *bits.media*. Retrieved from: <https://bits.media/news/deloitte-predstavil-docsensus-dokumentooborot-na-blokcheyne/> [in Russian].
11. Lishnee zveno: pochemu elektronnyi dokumentooborot na blokcheine ne imeet smysla [Extra link: why electronic document circulation on the blockchain does not make sense]. *www.forbes.ru*. Retrieved from: <http://www.forbes.ru/tehnologii/343787-lishnee-zveno-pochemu-elektronnyy-dokumentooborot-na-blokcheyne-ne-imeet-smysla> [in Russian].
12. Obzor Sistemy biudzhetrovaniia Dash [Overview of the Dash Budgeting System]. *getcoin.today*. Retrieved from: <https://getcoin.today/review-of-the-dash-budget-system/> [in Russian].
13. Zemelnyi Blockchain – (ne) doviriaty? [Land Blockchain - (not) trust?]. *agropolit.com*. Retrieved from: <https://agropolit.com/spetsproekty/355-zemelny-blockchain--ne-doviryati> [in Russian].
14. Zemelnyi kadastr pereshel na tekhnologiiu Blockchain [Land cadastre switched to Blockchain technology]. *www.epravda.com.ua*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2017/10/3/629743/> [in Russian].
15. Tinova orenda zemli v Ukraïni otciniuetsia v 11,7 mln ga [Shadow land lease in Ukraine is estimated at 11.7 million hectares]. *ua.interfax.com.ua*. Retrieved from: <http://ua.interfax.com.ua/news/land/469898.html>. [in Ukrainian].

16. Derzhgeokadastr prezentuvav platformu z provedennia zemelnikh torhiv onlain [The State Geocadaster presented a platform for conducting land auctions online]. *land.gov.ua*. Retrieved from: <http://land.gov.ua/derzhheokadastr-prezentuvav-platformu-z-provedennia-zemelnykh-torhiv-onlain/> [in Ukrainian].

17. Ukraïnskii reestr prav na nerukhome maino perevedut na blokchein 1 sichnia 2018 roku [The Ukrainian register of real estate rights will be transferred to the blockade on January 1, 2018]. *coinews.io*. Retrieved from: <http://coinews.io/ua/category/5-blockchain/article/608-ukraïnskij-reestr-prav-na-nedvizhimoe-imushhestvo-perevedut-na-blokchejn-1-yanvaryia-2018-goda.> [in Ukrainian].

18. Skilki koshtuvatime Ukraïni vprovadzhennia blokcheinu [How much does a blockchain implementation cost to Ukraine?]. *mind.ua*. Retrieved from: <https://mind.ua/publications/20176347-skilki-koshtuvatime-ukrayini-vprovadzhennia-blokchejnu.> [in Ukrainian].

19. V Ukraine podpisan memorandum po blokchein-platfome e-Auction 3.0. [The memorandum about the blockchain platform e-Auction 3.0 was signed in Ukraine]. *web-payment.ru*. Retrieved from: <http://web-payment.ru/blockchainitem/65/v-ukraine-podpisan-memorandum-po-blokchejn-platfome-e-auction-3-0/> [in Russian].

Одержано 15.03. 2018 р.

Пап В.В., Бошота Н.В.

ФІСКАЛЬНА РОЛЬ ПОДАТКОВИХ НАДХОДЖЕНЬ ТУРИСТИЧНИХ ПІДПРИЄМСТВ КРАЇНИ

Стаття присвячена дослідженню фіскальної ролі податкових надходжень туристичних підприємств країни. Виокремлено дві основні протидіючі функції оподаткування: фіскальну та регулюючу, а також проаналізовано їх вплив на наповнення бюджетів різних рівнів. Проаналізовано надходження туристичного збору до місцевих бюджетів, а також збір податкових платежів від діяльності туристичних суб'єктів. Окреслено можливі тенденції до збільшення фіскальної ефективності та поліпшення фінансового забезпечення справляння податків туристичних підприємств. Доведено важливість фіскальної ролі податкових надходжень у туристичному бізнесі.

Ключові слова: туризм, податки, наповнення бюджету, податкова політика, система оподаткування, дохід, місцевий бюджет.

Постановка проблеми. Фінансова політика країни в даний період зосереджена задля значного наповнення як державного, так і місцевих бюджетів, але основним джерелом надходження залишаються податки, рівень яких є недостатнім для фінансової стабілізації країни. Податки є основним інструментом державної політики країни, що допомагає покрити державні видатки та здійснити фіскальну та розподільчу функції в економіці. Проте нестабільність дохідної частини бюджетів всіх рівнів спричинена відсутністю ефективного механізму перерозподілу доходів, нерівномірністю розвитку регіонів. Особливо, ця нерівність простежується у туристичному секторі економіки, фіскальна роль надходжень яких недостатньо збалансовує національні інтереси і потреби населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сферою дослідження фіскальної ролі податків в Україні займалась значна кількість науковців серед яких: Л. Синявська [7], К. Маліновська [3], А. Гера [3], Н. Власюк [1], В. Андрущенко, В. Опарін, О. Василик та інші. Вплив податкових надходжень туристичної сфери досліджувались в роботах: Т. Момонта [4], А. Діденка [2], Т. Томнюка [9], П. Мельника, Г. Старостенка та В. Вітлінського. Аналізом та оцінкою рівня податкової системи займалися такі вітчизняні вчені: В. Вітлінський, Ю. Іванов. Проте залишається невирішеним питання підвищення ефективності фіскальної ролі податкових

надходжень туристичних підприємств країни, якому присвячена ця стаття.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення фіскальної ролі податкових надходжень туристичних підприємств країни та виявлення можливих тенденцій до збільшення фіскальної ефективності.

Опис основного матеріалу дослідження. Туризм є важливим джерелом податкових надходжень для місцевого бюджету, оскільки туристичне підприємство належить до однієї з провідних галузей розвитку економіки нашої країни. Він виконує функції налагодження торговельно-економічних відносин, забезпечує надходження іноземної валюти від провадження діяльності, а зростання доходів туристичних підприємств примножує рівень податкових надходжень до бюджетів.

На початку ХХ ст. в економіці було виділено дві основні протидіючі функції оподаткування: фіскальна та регулююча. За допомогою регулюючої функції створюються механізми, що забезпечують збалансованість корпоративних, особистих та загальнодержавних економічних інтересів, а завдяки фіскальній функції оподаткування задовольняються загальнонаціональні потреби. Тобто, фіскальна функція податків полягає у стягненні коштів у розпорядження держави та формуванні центральних фінансових ресурсів для забезпечення виконання функцій держави [7].

На думку К. О. Маліновської та А. С. Гери, з підвищенням соціального значення податків та їх ролі у суспільстві і житті громадян фіскальна функція стала існувати поряд із соціальною, дія якої полягає у перерозподілі доходів між різними соціальними групами населення [3, с.428].

Вважаємо, що фіскальна функція за своєю природою є взаємодоповнюючою до регулюю-

© Пап Василь Васильович, д.е.н., проф., професор кафедри туризму і рекреації, Мукачівський державний університет, м. Мукачєво

Бошота Неля Василівна, к.е.н., старший викладач кафедри фінансів, Мукачівський державний університет, м. Мукачєво

чої функції. Якщо перерозподіл фінансових надходжень буде здійснено правильно, то акумулювання коштів різних рівнів будуть наповнювати бюджет ефективно. Проте фіскальна функція податкової системи на даному етапі економічного розвитку залишається недостатньо дієвою. В першу чергу, ця тенденція простежується у недосконалості фіскальної ролі податкових надходжень туристичних підприємств країни.

Оподаткування туристичного підприємства має істотний вплив на загальний добробут України, оскільки зменшується бюджетне обмеження і задовольняється дефіцитом, в ході якого отриманий дохід може використовуватися на забезпечення суспільних благ. Доходи бюджетів створюються за рахунок податків від фізичних та юридичних осіб, що є суб'єктами на туристичному ринку, та інших обов'язкових платежів, що встановлені законодавством. Національний дохід від активізації туризму зростає за рахунок оплати туристами послуг

туроператорів та турагентів, екскурсіводів, транспортного, ресторанного та готельного сектору економіки, споживання товарів та послуг [9, с.115]. Основним Законом України, що регулює діяльність туристичних підприємств, є Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 р. № 324/95-ВР зі змінами та доповненнями. Згідно ст. 5 цього Закону учасниками відносин, що виникають при здійсненні туристичної діяльності, є юридичні та фізичні особи, які створюють туристичний продукт або надають туристичні послуги. До суб'єктів належать туристичні оператори та туристичні агенти.

За даними Державної фіскальної служби України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України обсяг надходжень від сплати туристичного збору у 2016 році склав 54,1 млн грн., що на 45,7 % більше ніж у 2015 році. При цьому його обсяг у 2015 році у порівнянні з 2014 роком зріс на 49,9 %, про що свідчать дані таблиці (табл. 1).

Таблиця 1
Надходження туристичного збору до місцевих бюджетів за 2014–2016 рр. [5]

Код регіону	Назва області	2014	2015	2016	Частка, %	Приріст 2016/2015
1	АР Крим	482,6	0	-	-	-
2	Вінницька	181,1	209,6	310,4	0,6	↑ 48,1 %
3	Волинська	200,7	324,2	373,4	0,7	↑ 15,2 %
4	Дніпропетровська	877,4	1289,4	1749,9	3,2	↑ 35,7 %
5	Донецька	846,1	669,1	914,3	1,7	↑ 36,6 %
6	Житомирська	169,0	225,3	349,4	0,6	↑ 55,1 %
7	Закарпатська	930,4	1527,2	2199,1	4,1	↑ 44,0 %
8	Запорізька	1410,8	1565,3	2070,8	3,8	↑ 32,3 %
9	Івано-Франківська	946,8	1578,5	2292,8	4,2	↑ 45,3 %
10	Київська	682,4	862,5	1247,9	2,3	↑ 44,7 %
11	Кіровоградська	65,7	92,3	167,9	0,3	↑ 81,9 %
12	Луганська	109,4	47,7	102,7	0,2	↑ 115,3%
13	Львівська	3569,8	5915,0	8418,5	15,6	↑ 42,3 %
14	Миколаївська	457,5	753,1	1155,3	2,1	↑ 53,4 %
15	Одеська	2725,3	4865,2	7336,3	13,6	↑ 50,8 %
16	Полтавська	313,4	449,2	717,1	1,3	↑ 59,7 %
17	Рівненська	127,2	170,2	266,5	0,5	↑ 56,6 %
18	Сумська	130,5	161,6	227,6	0,4	↑ 40,8 %
19	Тернопільська	128,7	161,4	240,0	0,4	↑ 48,7 %
20	Харківська	887,8	1081,5	1780,5	3,3	↑ 64,6 %
21	Херсонська	793,2	1074,7	1888,4	3,5	↑ 75,7 %
22	Хмельницька	207,8	303,1	465,7	0,9	↑ 53,7 %
23	Черкаська	271,1	310,9	409,5	0,8	↑ 31,7 %
24	Чернівецька	228,2	244,1	318,6	0,6	↑ 30,5 %
25	Чернігівська	154,8	207,8	311,9	0,6	↑ 50,1 %
26	м. Київ	5788,0	9779,0	14706,6	27,2	↑ 50,4 %
27	м. Севастополь	58,5	0	-	-	-
28	Центральний офіс	2022,6	3257,9	4073,6	7,5	↑ 25,0 %
Всього		24766,7	37126,1	54094,8	100,0	↑ 45,7 %

По кожній із аналізованих областей відбувається значне зростання надходжень до місцевих бюджетів (крім окупованих територій). Проте, найбільша частка сплаченого туристичного збору в 2016 році припала на: Київ – 27,2%, Львівську область – 15,6%, Одеську область - 13,6%.

Ефективність оподаткування залежить від побудови механізму справляння кожного податку зокрема і податкової системи загалом

[1, с.69]. За даними Державної фіскальної служби України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України обсяг діяльності туристичних операторів та агентів щороку зростає, що свідчить про підвищення ролі туристичних підприємств на ринку туризму, і, як наслідок, збільшуються податкові надходження до різних рівнів бюджетів країни (табл.2).

Таблиця 2

Діяльність туристичних операторів та агентств за 2014–2016 рр. [5]

Збір податкових платежів	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Порівняння 2016/2015
	тис. грн	тис. грн	тис. грн	
Діяльність туристичних операторів				
Юридичні особи	108511,4	133171	175356,5	↑ 31,7 %
Діяльність туристичних агентств				
Юридичні особи	64350,4	71179,5	80413,7	↑ 13 %
Фізичні особи - підприємці	19170,8	23857,6	38881,4	↑ 63 %

За даними таблиці 2 бачимо, що відбувається щорічне зростання від діяльності як туристичних агентств, так і туристичних операторів зі зборів податкових платежів, адже зростання за останній аналізований період варіює від 13 до 63%, що є позитивним фактором підвищення наповнення бюджету.

Проте, зважаючи на сучасну економічну ситуацію, цього є недостатньо аби фіскальна роль податкових надходжень досягла абсолютного виконання.

Податкові доходи держави від туризму формуються у результаті оподаткування суб'єктів туристичної діяльності та супутніх їй сфер прибутковими податками (податком на прибуток, податком на доходи фізичних осіб, єдиним податком) та непрямими податками (акцизним податком та податком на додану вартість) [9, с.115].

Особливості туристичної галузі впливають із специфічних властивостей послуг, що надаються туристичними підприємствами та організаціями [8].

На думку Діденко А.В., економічний аналіз класифікує податки, що застосовуються в туризмі, наступним чином: загальні податки, спеціальні виправдані податки і спеціальні необґрунтовані податки [2].

Об'єктом оподаткування податком на прибуток є прибуток туристичного підприємства із джерелом походження з України та за її межами, який визначається шляхом коригування фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у звітності підприємства, відповідно до національних

діючих стандартів (ПБО або МСФЗ), які виникають згідно з положеннями Податкового кодексу.

Особливий порядок оподаткування ПДВ туристичної діяльності, згідно зі ст. 207 Податкового кодексу, обумовлено специфікою формування тур продукту – закупівлі послуг різних осіб для формування турпродукту, причому переважна більшість цих осіб може не бути платниками ПДВ. Якщо базою оподаткування туроператора є винагорода, то її визначають як різницю між вартістю поставленого турпродукту (турпослуги) і сумою витрат, понесених туроператором внаслідок придбання (створення) турпродукту (турпослуги) [6].

Поширеними інструментами стимулювання розвитку туризму в світі є: надання прямої фінансової підтримки, кредитування на пільгових умовах, надання в оренду земельних ділянок під будівництво готельних комплексів на довготривалий термін за символічну плату, податкові стимули. Іншими податковими стимулами, що застосовуються у високорозвинених туристичних країнах є: застосування знижених ставок ПДВ та податку на прибуток, звільнення від оподаткування, застосування методів прискореної амортизації щодо інвестицій у туризмі, звільнення від оподаткування на визначений термін (податкові канікули) [9, с.116].

Усі ці стимули допоможуть у залученні в туристичний бізнес зовнішніх інвестицій у розвитку галузі, що є так необхідні для стабілізації податкових надходжень.

Єдиним податковим стимулом в Україні, що передбачений Податковим кодексом України та спрямованим на розвиток готельного сектору як складової туристичної інфраструктури України, є тимчасове звільнення від оподаткування прибутку суб'єкта господарської діяльності, отриманого від надання готельних послуг, що діятиме до 1 січня 2020 року [9, с.116].

Також туристичні оператори, як і туристичні агенти можуть провадити свою діяльність як платники єдиного податку, або знаходитись на повній системі оподаткування. За п. 292.1 ст. 292 Податкового кодексу України доходом платника єдиного податку туристичного підприємства є дохід, отриманий протягом податкового періоду в грошовій формі, матеріальній або нематеріальній, тобто доходом є розмір отриманої винагороди, яка обчислюється за сумарним підсумком на місяць, квартал чи рік [6].

Саме тому, зважаючи на все вищезазначене, тенденціями до збільшення фіскальної ефективності та поліпшення фінансового забезпечення справляння податків є:

- правильне планування і прогнозування надходжень від податків при його перерозподілі, яке сприятиме створенню комфортного податкового середовища функціонування туристичного підприємства, пришвидшить відтворювальні процеси та зміцнить податкових потенціал місцевих органів влади;

- максимальне зниження рівня тіньової економіки податкової системи з усуненням її наслідків, що допоможе вчасно наповнювати державний та місцеві бюджети, а також усунення дисбалансу між податковими надходженнями та видатками. Перш за все, це стосується застосування податкової ставки за один день надання туристичних послуг підприємствами, адже наразі ці послуги не враховуються для фіскальної результативності і, як наслідок, занижує вартість надання послуг;

- покращення діючої системи доходів бюджетів різних рівнів за рахунок поліпшення функціонування діяльності туристичних підприємств та за механізму розвитку

фіскальних резервів, враховуючи потенціал окремого туристичного регіону або території надання туристичних послуг із реальними інструментами впливу на платників податків;

- вдосконалення діючої системи оподаткування туристичних підприємств шляхом максимізації надходжень, мінімізації видатків на адміністрування та підвищення еластичності податкового механізму. Цей шлях є можливим покращенням за введенням в дію певних нових туристичних податків або відновлення існуючих. Наприклад, важливим є екологічний податок, який сплачують туристичні підприємства, але його рівень є досить низьким, саме тому законодавча база потребує зростання питомої ваги зазначених податків для наповнення місцевого бюджету;

- залучення іноземних інвестицій в розвиток туристичного бізнесу країни, що дасть додаткові стимули для розвитку туристичних підприємств, які активізують економічне зростання податкових надходжень до бюджетів різних рівнів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Складовою частиною економіки країни є податкова політика держави. Від ефективності її функціонування буде залежати результат наповнення бюджетів різних рівнів. Фіскальна роль податкових надходжень туристичних підприємств відіграє важливу роль, проте підвищення її результативності є необхідним, адже фіскальна функція полягає у стягненні коштів у розпорядження держави та формуванні центральних фінансових ресурсів для забезпечення виконання функцій держави.

Дослідження окремих туристичних регіонів дасть змогу проаналізувати особливості здійснення фіскальної ролі податкових надходжень окремих туристичних підприємств, що дозволить застосувати напрямки удосконалення механізму оподаткування доходів туристичних підприємств з метою забезпечення наповнення бюджетів усіх рівнів. Ці питання і досі залишаються не розкриті, а тому потребують подальшого вивчення.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Власюк Н.І. Оцінювання фіскальної ефективності місцевого оподаткування / Н. І. Власюк // Науковий вісник НЛТУ України. - 2016. - Вип. 26.6. - С. 68-73. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2016_26.6_13
2. Діденко А.В. Система оподаткування туристичного бізнесу в Україні. / А.В.Діденко // Економіка. Управління. Інновації. - 2010. - №1 (3). - с. 23-29.
3. Маліновська К.О. Фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб та його роль у формуванні бюджетів різних рівнів [Електронний ресурс] / К. О. Маліновська, А. С. Гера // Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету. - 2011. - № 2(2). - С. 427-433. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2011_2\(2\)__50](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2011_2(2)__50)

4. Момонт Т.В. Визначення алгоритму побудови фінансового, податкового та управлінського обліків на туристичних підприємствах України [Електронний ресурс] / Т.В. Момонт // Вісник [Київського інституту бізнесу та технологій]. - 2015. - Вип. 1. - С. 64-69. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkib_2015_1_13
5. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
7. Синявська Л.В. Фіскальна роль податків в Україні [Електронний ресурс] / Л. В. Синявська // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. - 2012. - Вип. 9(3). - С. 276-282. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9\(3\)_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9(3)_40)
8. Снігир А.В. Особливості стратегічного менеджменту туристичного підприємства / А.В. Снігир // Вісник Хмельницького національного університету. - 2015. - № 4. - Т. 2. - С.66-69.
9. Томнюк Т. Л. Шляхи максимізації доходів держави від провадження туристичної діяльності / Т. Л. Томнюк // Облік і фінанси. - 2015. - № 1. - С. 114-119. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2015_1_19

REFERENCES

1. Vlasyuk, N.I. (2010). Otsinyuvannya fiskal'noyi efektyvnosti mistsevoho opodatkuvannya [Estimation of fiscal efficiency of local taxation] *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny - Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, 26.6. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2016_26.6_13
2. Didenko, A.V. (2010) Systema opodatkuvannya turystychnoho biznesu v Ukrayini [Taxation system of tourism business in Ukraine] *Ekonomika. Upravlinnyia. Innovatsiyyi - Economy. Management. Innovations*, 3 [in Ukrainian].
3. Malinovs'ka, K.O. (2011). Fiskal'na efektyvnist' podatku na dokhody fizychnykh osib ta yoho rol' u formuvanni byudzhetyv riznykh rivniv [The fiscal efficiency of the personal income tax and its role in shaping budgets of different levels] *Visnyk Zhytomyr's'koho natsional'noho ahroekolohichnoho universytetu- Bulletin of Zhytomyr National Agroecological University*, 2(2), 427-433. – Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2011_2\(2\)_50](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2011_2(2)_50) [in Ukrainian].
4. Momont, T.V. (2015) Vyznachennya alhorytmu pobudovy finansovoho, podatkovoho ta upravlins'koho oblikiv na turystychnykh pidpryyemstvakh Ukrayiny [Definition of algorithm for construction of financial, tax and management accounts at tourist enterprises of Ukraine] *Visnyk Kyiv's'koho instytutu biznesu ta tekhnolohiy - Bulletin of the Kiev Institute of Business and Technologies*, 1, 64-69. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkib_2015_1_13 [in Ukrainian].
5. Ofitsiynyy sayt Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrayiny [Official site of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine]. *me.gov.ua*– Retrieved from: <http://www.me.gov.ua>[in Ukrainian].
6. Podatkovyy kodeks Ukrayiny 02.12.2010, 2755-VI [Tax Code of Ukraine] *zakon3.rada.gov.ua*. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
7. Synyavs'ka, L.V. (2012) Fiskal'na rol' podatkov v Ukrayini [Fiscal role of taxes in Ukraine] *Ekonomichni nauky: Oblik i finansy - Economic sciences: Accounting and Finance*, 9(3), 276-282. Retrieved from: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9\(3\)_40](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2012_9(3)_40)[in Ukrainian].
8. Snihyr, A.V. (2015) Osoblyvosti stratehichnoho menezhmentu turystychnoho pidpryyemstva [Features of the strategic management of the tourist enterprise] *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu -Bulletin of the Khmelnytsky National University*, 4, 2, 66-69. [in Ukrainian].
9. Tomnyuk, T.L. (2015) Shlyakhy maksymizatsiyyi dokhodiv derzhavy vid provadzhennya turystychnoyi diyal'nosti [Ways of maximizing state revenues from tourism activities]. *Oblik i finansy -Accounting and finance*, 1, 114-119. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2015_1 [in Ukrainian].

Одержано 02.03. 2018 р.

Силкін О.С.

ФОРМУВАННЯ КЛАСИФІКАЦІЙНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Проведено аналіз тлумачення поняття «фінансова безпека підприємства». Контекстуальний аналіз було проведено за наступними структурними елементами: серцевина визначення; позиція, з якої підходять до трактування; спрямованість поняття; особливості впливу. За результатами проведеного контекстуального аналізу тлумачення поняття «фінансова безпека підприємства» було сформовано класифікаційні підходи до визначення поняття «фінансова безпека підприємства», які включають чотирнадцять найменувань з яких десять запропоновані автором.

Ключові слова: фінансова безпека, підприємство, фінансова безпека підприємства.

Постановка проблеми. Поняття «фінансова безпека» на сьогоднішній день можна поставити практично в один ряд з таким поняттям як «економічна безпека» в обсягах досліджень. Навіть коли науковці беруться досліджувати лише систему забезпечення економічної безпеки підприємства, так чи інакше торкаються і поняття «фінансова безпека». В сьогоднішніх економічних умовах дослідження поняття «фінансова безпека підприємства» набуває ще більшої актуальності через утворену політико-економічну нестабільність в Україні, яка призвела до нових загроз, і потребує по-новому розглянути дане поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження сутності поняття «фінансова безпека підприємства» присвячено велика кількість наукових праць, в тому числі і вітчизняних, серед яких слід виділити наступні: Малик О.В. [1] (провела ретельне дослідження еволюції наукових поглядів щодо сутності фінансової безпеки підприємства); Картузов Є.П. [2] (сформував основні категорії, які необхідно відносити до понятійного апарату фінансової безпеки підприємства); Араф'єва О.В., Кузенко Т.Б. [3] (розглядали фінансову безпеку з позиції шести підходів); Мандзіновська Х.О., Штангрет А.М., Котляревський Я.В., Мельников О.В. [4] (сформували декомпозицію трактування поняття «фінансова безпека підприємства») та ін.

Попри науковий доробок вказаних дослідників слід наголосити, що на сьогоднішній день не проведено належного контекстуального аналізу визначення сутності поняття «фінансова безпека підприємства».

Формулювання цілей статті. Метою статті є проведення контекстуального аналізу, та за його результатами сформувати класифікаційні підходи до визначення поняття «фінансова безпека підприємства».

Опис основного матеріалу дослідження. Поняття «фінансова безпека» утворилось внаслідок вивчення поняття «економічна безпека», коли науковці-економісти усвідомили, наскільки важливу роль відіграє фінансова діяльність в системі забезпечення економічної безпеки підприємства.

На законодавчому рівні визначення поняття «фінансова безпека підприємства» немає, але варто відмітити, що існує проект Концепції фінансової безпеки України [5], де фінансову безпеку відносять до частини економічної безпеки, яка відображає стан захищеності ключових інтересів громадянина, підприємства, регіону та держави у фінансовій сфері від негативного впливу ряду загроз.

Провівши аналіз трактування поняття «фінансова безпека підприємства», ми дослідили визначення, яке подають автори і розбили їх на декілька ключових деталей, які відсортували, з метою встановлення відмінностей між ними та визначення формату розгляду даної категорії (табл.1).

Контекстуальний аналіз передбачає виділення наступних структурних елементів поняття «фінансова безпека підприємства»:

- серцевина визначення;
- позиція, з якої підходять до трактування;
- спрямованість поняття;
- особливості впливу.

Як видно з проведеного контекстуального аналізу, зображеного в табл.1, серцевиною визначення «фінансова безпека підприємства» є наступні поняття: стан, захист, рівень, складова, здатність, сукупність, вид, процес та міра.

Контекстуальний аналіз поняття «фінансова безпека підприємства»*

Серцевина визначення	Позиція, з якої підходять до трактування	Спрямованість поняття	Особливості впливу	Автори	
Стан	підприємства	на збалансування сукупності фінансових інструментів та технологій	формування стійкості до внутрішніх і зовнішніх загроз	Ортинський В., Керницький І., Живко З.Б. [6]	
		на забезпечення фінансової стійкості, платоспроможності та ліквідності на довгострокову перспективу	протидіяти загрозам зовнішнього та внутрішнього середовища	Мандзіновська Х., Штангрет А., Котляревський Я., О. Мельников [4]	
	фінансової стабільності	на реалізацію стратегії		Папехін Р. [7]	
	використання показників	на отримання інформації	досягнення певного рівня показників	Кузенко Т. [8]	
	використання ресурсів	для утворення синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану	забезпечення технологічного та фінансового розвитку	Донець, Ващенко Н.В.[9], Мунтян В.І. [10]	
	який характеризується	на стабільну захищеність фінансових інтересів	забезпечення реалізації фінансових інтересів	формування стійкості до внутрішніх і зовнішніх загроз	Горячева К.С.[11]
			від ідентифікованих ендогенних і екзогенних загроз	Могиліна Л. [12]	
			вчасне реагування на небезпеки і загрози зовнішнього й внутрішнього характеру	Малик О.В. [1]	
	рівень	фінансового стану		від реальних і потенційних загроз	Бланк І. [13]
		захищеності	на забезпечення фінансовими ресурсами	достатній для задоволення потреб і виконання зобов'язань	Барановський О. [14]
складова	економічної безпеки		достатній рівень ліквідності активів	Судакова О. [15]	
		ефективне використання корпоративних ресурсів		Покропивний С. [16]	
		на забезпечення оптимального залучення і використання фінансових ресурсів	спроможність ідентифікувати небезпеки та загрози стану підприємства	Погосова М., Лебедева В. [17]	
здатність	самостійно розробляти	на проведення фінансової стратегії	в умовах невизначеного і конкурентного середовища	Кракос Ю., Разгон Р.[18]	
вид	економічних відносин	на забезпечення оптимального фінансового стану	протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам	Сорокіна О. [19]	
процес	забезпечення	на формування фінансової рівноваги в поточній і стратегічній перспективі	негативного впливу зовнішніх і внутрішніх фінансових загроз	Пройда-Носик Н. [20]	
діяльність	з управління ризиками	на забезпечення захисту інтересів підприємства	від зовнішніх і внутрішніх загроз	Кириченко О., Кудря І. [21]	
сукупність	чинників	на забезпечення незалежності, стійкості, здатності до прогресу	в умовах дестабілізуючих факторів	Капустін Н. [22]	
	заходів	на запобігання збиткам	в умовах негативного впливу чинників	Голухов Г., Шиленко Ю. [23]	
		на підвищення фінансової стійкості	від впливу негативних ринкових процесів	Раздіна Є. [24]	
захист	від фінансових втрат	ефективне використання корпоративних ресурсів	попередження банкрутства	Реверчук Н. [25]	
	потенціалу	на захищеність науково-технічного, виробничого та кадрового потенціалу	від прямих або непрямих загроз	Бендіков М. [26]	

Продовження табл. 1

	фінансових ресурсів	на забезпечення домашніх господарств, підприємств, організацій та установ фінансовими ресурсами	достатній для задоволення потреб і виконання обов'язків	Загородній А., Вознюк Г. [27]
	фінансово-економічних інтересів	на створення фінансово-економічних передумов для стійкого розвитку на поточному та довгостроковому періодах	від внутрішніх і зовнішніх загроз	Мойсеєнко І., Марченко О. [28]
міра	гармонізації	гармонія в часі і просторі інтересів пов'язаними з підприємством суб'єктів зовнішнього середовища		Козаченко Г., Пономарьов В., Ляшенко О. [29]

*Сформовано автором

Окрім цього, кожний науковець бачить продовження даного поняття по-своєму: наприклад як захист, але саме від фінансових втрат [25]; як захист, але потенціалу [26]; як захист фінансових ресурсів [27] і т.д.

Така велика кількість тлумачень поняття «фінансова безпека підприємства» свідчить про те, що сьогодні немає єдиного підходу щодо його визначення, і тому було сформовано класифікаційні підходи щодо визначення даного поняття [1,с.21], які, на нашу думку, варто розширити та удосконалити (табл.2).

Завдяки проведеному контекстуальному аналізу тлумачення поняття «фінансова безпека

підприємства» можна максимально повно розкрити зміст даного поняття та розширити існуючі класифікаційні підходи у залежності від серцевини визначення, позиції з якої підходять до трактування, спрямованості та особливості впливу.

Варто наголосити, що застосування класифікаційного методу щодо тлумачення поняття «фінансова безпека підприємства» стимулює науковий розвиток даного поняття і всієї економічної науки в цілому, оскільки виводить накопичені знання щодо того чи іншого поняття на рівень теоретичних суджень і закономірностей.

Таблиця 2

Класифікація підходів до визначення поняття «фінансова безпека підприємства» *

<i>За серцевиною визначення</i>	
Ступеневий підхід	як необхідний ступінь (рівень) фінансового стану
Сукупний підхід	як сукупність заходів або чинників, які призначені для забезпечення належного рівня фінансових показників
Предметний підхід	як стан певного об'єкту (підприємства)
Захисний підхід	як захист фінансових інтересів підприємства
Ризиковий підхід	як діяльність з управління фінансовими ризиками
Ресурсно-функціональний підхід	як стан ефективного використання ресурсів
Різновидний підхід	як певний вид економічних відносин
<i>За позицією, з якої підходять до трактування</i>	
Злагоджений підхід	як міра гармонізації інтересів з інтересами інших суб'єктів господарювання, які пов'язані з підприємством
Складовий підхід	як частина економічної безпеки підприємства
Стратегічний підхід	як спроможність самостійно розробляти та реалізовувати фінансову стратегію
<i>За спрямованістю тлумачення</i>	
Тривалісний підхід	фінансова безпека розглядається на короткостроковий або довгостроковий періоди
Стійкісний підхід	як забезпечення рівноваги, стійкості, збалансованості
Корпоративний підхід	як ефективне використання корпоративних ресурсів
<i>За особливістю впливу</i>	
Попереджувальний підхід	як спроможність раннього попередження банкрутства та своєчасної ідентифікації небезпек і загроз

*Систематизовано та складено автором (авторські позиції виділено)

Висновки і перспективи подальших досліджень. Запропонований класифікаційний підхід дозволяє розширити розуміння досліджуваного поняття «фінансова безпека підприємства» і сформулювати своє бачення даного поняття, базуючись і враховуючи усі особливості кожного з підходів. Так, на нашу думку, фінансову безпеку підприємства слід розуміти як такий фінансовий стан

підприємства, який дозволяє забезпечити належний рівень фінансової стійкості, необхідний для підтримки високої захищеності фінансових інтересів, з метою комфортного функціонування в умовах негативного впливу внутрішніх і зовнішніх загроз.

В подальшому, слід приділити увагу удосконаленню механізму забезпечення фінансової безпеки підприємства.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малик О.В. Формування механізму управління фінансовою безпекою підприємства / О.В. Малик // Дисертація на здобуття наукового ступеня к.е.н. – Хмельницький. – 2015. – 263 с.
2. Картузов Є.П. Визначення фінансової безпеки підприємства: поняття, зміст, значення і функціональні аспекти / Є.П. Картузов // Економіка та управління підприємствами. Актуальні проблеми економіки №8 (134). – 2012. – С.172-181.
3. Ареф'єва О.В. Економічні основи формування фінансової складової економічної безпеки / О.В. Ареф'єва, Т.Б. Кузенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - №1. – С.98-103.
4. Фінансова безпека машинобудівного підприємства : Методичні засади формування та забезпечення : моногр. / Х. О. Мандзіновська, А. М. Штангрет, Я. В. Котляревський, О. В. Мельников ; за заг. ред. А. М. Штангрета. – Львів : Укр. акад. друкарства, 2016. – 226 с.
5. Проект «Концепція фінансової безпеки України». Розробники: д.е.н. Барановський О.І., кандидати економічних наук Блащук Ю.О., Пузак М.І., Новошинська Л.В., Резнікова О.О., Романченко О.В., Стасюк Ф.Ф., Фещенко В.В. [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.ufin.com.ua
6. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : навч. посіб. / [В. Л. Оргинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко та ін.]. – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.
7. Петренко Л. М. Моделювання процесів управління фінансовою безпекою підприємства : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.11 / Л. М. Петренко ; [Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. — К., 2010. — 19 с.
8. Кузенко Т. Б. Управление финансовой безопасностью на предприятии / Т. Б. Кузенко, В. В. Прохорова, Н. В. Саблина // Бизнес Информ. – 2007. – №12 (1). – С. 27–29.
9. Донець Л. І. Економічна безпека підприємства / Л. І. Донець, Н. В. Ващенко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 240 с.
10. Мунтіян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 464 с.
11. Горячева К. С. Механізм управління фінансовою безпекою підприємства : дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / К. С. Горячева; Київський національний університет технологій та дизайну. – К., 2006. – 174 с.
12. Могиліна Л. А. Управління фінансовою безпекою підприємств в умовах економічної нестабільності : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / Л. А. Могиліна. – Суми, 2015. – 24 с.
13. Бланк И. А. Управление финансовой безопасностью предприятия / И. А. Бланк. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 784 с.
14. Барановський О. І. Фінансова безпека: моногр. / О. І. Барановський. – К. : Фенікс, 1999. – 338 с.
15. Судакова О. І. Стратегічне управління фінансовою безпекою підприємства / О. І. Судакова // Економічний простір. – 2008. – № 9. – С. 140–148.
16. Економіка підприємства : підруч. / [ред. С. Ф. Покропивний] – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2001. – 528 с.
17. Погосова М. Ю. Аналіз методичного забезпечення оцінювання фінансової безпеки підприємства [Електронний ресурс] / М. Ю. Погосова, В. С. Лебедева // Экономические науки. – Режим доступу : <http://www.rusnauka.com>.
18. Кракос Ю. Подход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия / Ю. Кракос, Н. Серик // Экономика. Финансы. Право. – 2006. – № 12. – С. 7–12.
19. Сорокіна О. М. Зміст дефініції «фінансова безпека» / О. М. Сорокіна // Торговля і ринок України. – 2009. – Вип. 28, Т. 3. – С. 270–274.
20. Пойда-Носик Н. Н. Сутність фінансової безпеки суб'єктів підприємництва та її роль в забезпеченні національної економічної безпеки / Н. Н. Пойда-Носик // Вісн. ЖДТУ. – 2011. – № 1 (55). – С. 340–342.
21. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки : моногр. / В. І. Кириленко. – К.: КНЕУ, 2005. – 232 с.
22. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы / Н. Капустин // Бизнес-информ. – 1999. – № 11–12. – С. 45–47.
23. Гринюк Н. А. Методичні підходи до обґрунтування індикаторів оцінки рівня фінансової безпеки підприємництва / Н. А. Гринюк // Проблеми науки. – 2008. – № 6. – С. 35–40.
24. Раздина Е. Комерческая информация и экономическая безопасность предприятия / Е. Раздина // Бизнес Информ. – 2007. – № 24. – С. 63–65.

25. Реверчук Н. Й. Управління економічною безпекою підприємницьких структур / Н. Й. Реверчук. – Львів : ЛБІ НБУ, 2004. – 195 с.
26. Бендиков М. Экономическая безопасность промышленного предприятия (организационно-методический аспект) / М. Бендиков // Консультант директора. – 2009. – №2. – С. 7–13.
27. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г.Л. Вознюк. – К. : Знання, 2007 – 1079 с.
28. Мойсеєнко І. П. Управління фінансово-економічною безпекою підприємства / І. П. Мойсеєнко, О. М. Марченко. – Львів, 2011. – 380 с.
29. Козаченко Г. В. Економічна безпека підприємства : Сутність та механізм забезпечення : моногр. / Г. В. Козаченко, В. П. Пономарьов, О. М. Ляшенко. – К. : Лібра, 2003. – 250 с.

REFERENCES

1. Malyk O.V. (2015) Formuvannya mekhanizmu upravlinnya finansovoyu bezpekoyu pidpry'emstva [Formation of the financial management mechanism of the enterprise] / Dy'sertaciya na zdobuttya naukovoogo stupenya k.e.n. – Xmel'ny'cz'ky'. [in Ukrainian].
2. Kartuzov Y.P. (2012) Vy'znachennya finansovoyi bezpeky` pidpry'emstva: ponyattya, zmist, znachennya i funkcional'ni aspekty` [Definition of financial security of the enterprise: concept, content, meaning and functional aspects] / Ekonomika ta upravlinnya pidpry'emstvamy`. Aktual'ni problemy` ekonomiky` #8 (134). [in Ukrainian].
3. Aref'yeva O.V. Kuzenko T.B. (2009) Ekonomichni osnovy` formuvannya finansovoyi skladovoyi ekonomichnoyi bezpeky` [Economic basis for the formation of financial economic security] / Aktual'ni problemy` ekonomiky`. [in Ukrainian].
4. Mandzinov's'ka X. O., Shtangret A. M., Kotlyarev's'ky`j Y. V., Mel'ny`kov O. V. (2016) Finansova bezpeka mashy`nobudivnogo pidpry'emstva : Metody`chni zasady` formuvannya ta zabezpechennya [Financial security of the machine-building enterprise: Methodological foundations of formation and provision] : monogr. – L`viv : Ukr. akad. Drukarstva [in Ukrainian].
5. Baranov's'ky`j O.I., Blashhuk Y.O., Puzyak M.I., Novoshy`ns`ka L.V., Reznikova O.O., Romanchenko O.V., Stasyuk F.F., Feshhenko V.V. Proekt «Konceptciya finansovoyi bezpeky` Ukrayiny» [The project “The concept of financial security of Ukraine”]. [Elektronny`j resurs] – Rezhym dostupu : www.ufin.com.ua [in Ukrainian].
6. V. L. Orty`ns`ky`j V. L., Kerny`cz`ky`j I. S., Zhy`vko Z. B. (2009) Ekonomichna bezpeka pidpry'emstv, organizacij ta ustanov : navch. posib. [Economic security of enterprises, organizations and institutions] / – K. : Pravova yednist` [in Ukrainian].
7. Petrenko L. M. (2010) Modelyuvannya procesiv upravlinnya finansovoyu bezpekoyu pidpry'emstva : avtoref. dy`s. kand. ekon. nauk : 08.00.11 [Modeling of financial management processes of the enterprise] / [Ky`yiv. nacz. ekon. un-t im. Vady`ma Get`mana. [in Ukrainian].
8. Kuzenko T. B. Proxorova V. V., Sably`na N. V. (2007) Upravleny`e fy`nansovoj bezopasnost`yu na predpry'yaty`y` [Management of financial security in the enterprise] / By`znes Y`nform. [in Ukrainian].
9. Donecz` L. I., Vashhenko N.V. (2008) Ekonomichna bezpeka pidpry'emstva [Economic security of the enterprise] / – K. : Centr uchbovoyi literatury` [in Ukrainian].
10. Muntiyan V. I. (1999) Ekonomichna bezpeka Ukrayiny` [Economic security of Ukraine] . – K. : KVICz [in Ukrainian].
11. Goryacheva K. S. (2006) Mexanizm upravlinnya finansovoyu bezpekoyu pidpry'emstva [The mechanism of financial security management of the enterprise] / Ky`yivs`ky`j nacional`ny`j universy`tet tehnologij ta dy`zajnu. [in Ukrainian].
12. Mogy`lina L. A. (2015) Upravlinnya finansovoyu bezpekoyu pidpry'emstv v umovax ekonomichnoyi nestabil`nosti [Management of the financial security of enterprises in the conditions of economic instability] – Sumy` [in Ukrainian].
13. Blank Y`. A. (2004) Upravleny`e fy`nansovoj bezopasnost`yu predpry'yaty`ya [Financial management of the enterprise] – K. : `El`ga, Ny`ka-Centr [in Ukrainian].
14. Baranov's'ky`j O. I. (1999) Finansova bezpeka: monogr. [Financial security] – K. : Feniks [in Ukrainian].
15. Sudakova O. I. (2008) Strategichne upravlinnya finansovoyu bezpekoyu pidpry'emstva [Strategic management of financial security of the enterprise] / Ekonomichny`j prostir. [in Ukrainian].
16. Pokropy`vny`j S.F. (2001) Ekonomika pidpry'emstva [Business Economics] – 2-e vy`d., pererob. i dop. – K. : KNEU [in Ukrainian].
17. Pogosova M. Y. Lebedyeva M.Y. Analiz metody`chnogo zabezpechennya ocinyuvannya finansovoyi bezpeky` pidpry'emstva [Analysis of methodological support for assessing the financial security of an enterprise] / `Ekonomy`chesky`e nauky`. [in Ukrainian].
18. Krakos Y. Sery`k N. (2006) Podxod k ocenke urovnya fy`nansovoj sostavlyayushhej `ekonomy`cheskoj bezopasnosty` predpry'yaty`ya [Approach to assessing the level of the financial component of the economic security of the enterprise] / Ekonomika. Finansy`. Pravo. [in Ukrainian].
19. Sorokina O. M. (2009) Zmist definiciji «finansova bezpeka» [Content of the definition of "financial security"] / Torgivlya i ry`nok Ukrayiny`. [in Ukrainian].

20. Pojda-Nosy`k N. N. (2011) Sutnist` finansovoyi bezpeky` sub'yektiv pidpry`yemny`cztva ta yiyi rol` v zabezpechenni nacional`noyi ekonomichnoyi bezpeky` [Essence of financial security of business entities and its role in ensuring national economic security] / Visn. ZhDTU. [in Ukrainian].
21. Ky`ry`lenko V. I. (2005) Investy`cijna skladova ekonomichnoyi bezpeky` : monogr. [Investment component of economic security] [in Ukrainian].
22. Kapustin N. (1999) Ekonomy`cheskaya bezopasnost` otrasly` y` fy`rmu [Economic security of the industry and firms] / By`znes-y`nform. [in Ukrainian].
23. Gry`nyuk N. A. (2008) Metody`chni pidxody` do obg`runtuvannya indy`katoriv ocinky` rivnya finansovoyi bezpeky` pidpry`yemny`cztva [Methodological approaches to the justification of indicators for assessing the level of financial security of entrepreneurship] / Problemy` nauky`. [in Ukrainian].
24. Razdina E. (2007) Komemercheskaya y`nformacy`ya y` ekonomy`cheskaya bezopasnost` predpry`yaty`ya [Kemererskoe information and economic security of the enterprise] / By`znes Y`nform. [in Ukrainian].
25. Reverchuk N. J. (2004) Upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpry`yemny`cz`ky`x struktur [Management of economic security of entrepreneurial structures] – L`viv : LBI NBU [in Ukrainian].
26. Bendy`kov M. (2009) Ekonomy`cheskaya bezopasnost` promyshlennogo predpry`yaty`ya (organy`zacy`onno-metody`chesky`j aspekt) [Economic Security of an Industrial Enterprise (Organizational and Methodological Aspect)] / Konsul`tant dy`rektora. [in Russian].
27. Zahorodniy A. H. Voznyuk A.H. (2007) Finansovo-ekonomichnyy slovnyk [Financial and Economic Dictionary] – K. : Znannya [in Ukrainian].
28. Mojseyenko I. P. Marchenko O.M. (2011) Upravlinnya finansovo-ekonomichnoyu bezpekoyu pidpry`yemstva [Management of the financial and economic security of the enterprise] – L`viv[in Ukrainian].
29. Kozachenko G. V. Ponomar`ov V.P., Lyashenko O. M. (2003) Ekonomichna bezpeka pidpry`yemstva : Sutnist` ta mexanizm zabezpechennya : monogr. [Economic security of the enterprise: Essence and mechanism of provision] – K. : Libra [in Ukrainian].

Одержано 12.03. 2018 р.

Танклевська Н.С., Ярмоленко В.В.

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР В УКРАЇНІ

Стаття присвячена визначенню сучасних тенденцій розвитку ринку страхування сільськогосподарських культур. Виявлено, що ринок агрострахування активно розвивається. Здійснено аналіз функціонування ринку страхування сільськогосподарських культур у період з 2005 по 2017 роки і визначено, що пошкваллення ринку після затяжної кризи почалося в 2016 році. Проведена оцінка такого розвитку за показниками: кількість укладених договорів, застрахована площа, страхова сума, страхові премії, страхові ставки та рівень виплат. Визначено, які страхові продукти представлено на сьогоднішній день на ринку агрострахування і на яких умовах.

Ключові слова: сільське господарство, страхування, ринок агрострахування, страховий договір, страхові премії, страхова сума, страхові програми, індексне страхування.

Постановка проблеми. В умовах затяжної політико-економічної кризи девальвація національної валюти, необґрунтованої державної політики та низка інших факторів зумовили порушення ефективної роботи економічної системи України. У зазначених умовах стабілізувати ситуацію можна завдяки розвитку та якісному функціонуванню сільського господарства, що забезпечить вирішення питань підвищення його продовольчої та фінансової безпеки [5]. Сьогодні сільське господарство перспективна галузь розвитку економіки країни. Але в той же час є однією з найбільш ризикованих, оскільки успіх галузі багато в чому залежить від погодних умов. Ціни на продукцію аграріїв постійно зростають, тому втрата або недоотримання врожаю обертаються значними матеріальними збитками для виробників та призводить до втрати вигод. Вступ України до СОТ в 2008 році, запуск зони вільної торгівлі з Європейський союзом у 2016 році ставить нові вимоги до продукції сільського господарства, вимагає створення більш конкурентного середовища в країні. Надійний захист товаровиробників продукції сільського господарства від ризиків забезпечує страхування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку страхування сільсько-

господарських культур висвітлено у працях багатьох як українських, так і зарубіжних вчених, зокрема В.Д. Базилевича, К.Г. Воблого, О.Є. Гудзь, С.С. Осадця, Б.К. Супіханова, С.А. Навроцького, І.М. Паска, Т.А. Ротової, Н.С. Танклевської, Я.П. Шумелди та інших.

На думку С.С. Осадця, саме страхування продукції рослинництва є актуальним. «Найбільш ризикованим є вирощування врожаю сільськогосподарських культур та багаторічних насаджень. Під це виробництво відведено більш як половину території України. Рослинництво — це діяльність, здійснювана переважно під відкритим небом, і на результати господарювання тут істотно впливають коливання кліматичних умов та інші природні чинники, які точно прогнозувати неможливо» [4]. Значний внесок у створення і розвиток аграрного страхового ринку з підтримкою держави відводиться Міжнародній фінансовій кооперації (IFC, Група Світового банку). Цей проект передбачає втілення міжнародного досвіду в сфері страхування сільськогосподарських ризиків за різних варіантів участі держави в страхуванні.

Проте з часом проявляються нові закономірності та зміни у страхуванні сільськогосподарських культур і тому визначення сучасних тенденцій є актуальним питанням.

Формування цілей статті. Метою статті є визначення сучасних тенденцій розвитку ринку страхування сільськогосподарських культур та аналіз доступних страхових продуктів.

Для досягнення поставленої мети вирішені такі завдання:

- здійснено аналіз основних показників розвитку сучасного ринку сільськогосподарського страхування рослинництва.

© Танклевська Наталія Станіславівна, д.е.н., професор, завідувач кафедри економіки та фінансів, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», м. Херсон, тел.: 0506060622, email: ntanklevska@gmail.com

Ярмоленко Віталіна Вікторівна, аспірантка, асистент кафедри економіки та фінансів, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет», м. Херсон, тел.: 0959382367, email: vitalina.yarmolenko2016@gmail.com

- виявлені доступні страхові продукти, які представлені на ринку агрострахування на сьогоднішній день.

Опис основного матеріалу дослідження. Ринок агрострахування в Україні почав активно розвиватися на початку 2000-х років.

За ці 17 років Україна двічі намагалася запровадити систему державної підтримки, що на пряму відбилося на збільшенні показників ринку страхування сільського господарства.

Проаналізувавши тенденції розвитку ринку страхування аграрних ризиків у період з 2005 по 2017 рік, можна зробити висновок, що 2016 рік став першим роком поживлення після тривалого застою.

В 2017 році динаміка зростання поширилась на більшу кількість показників. Тенденції розвитку ринку агрострахування можна прослідкувати за даними таблиці 1 і на рисунках 1-2.

Таблиця 1

Страхування сільськогосподарських культур у 2005–2017 роках *

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Т зр. 2017 р. до 2014 р. (%)
Кількість договорів	910	1330	4397	1637	1 980	1 217	2 710	1936	1722	1392	1062	793	957	68,75
Площа, тис.га	390	670	2360	1171	510	553	786	727	869	732	689	700	657	89,75
Страхова сума, млн грн	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	3055	3969	6240	5913	193,55
Страхові премії, млн грн	12,8	28,5	116,7	155,4	42,0	72,1	136,3	130,4	135,4	72,8	77,7	157	204,4	280,77
Субсидія, млн грн	5,8	12,5	47,8	72,8	0	0	0	0,086	0	0	0	0	0	
Рівень виплат	н/д	н/д	н/д	н/д	36,50 %	50,90 %	28,00 %	41,00 %	9,70 %	7,60 %	12,90 %	44,20 %	3,7 % ²	
Середня ставка премії	3,80 %	н/д	4,50 %	4,90 %	3,20 %	3,80 %	3,70 %	3,80 %	3,10 %	2,40 %	2,00 %	2,50 %	3,50 %	145,83
Сума премій, млн \$	2,5	5,6	23,1	29,8	5,3	9,1	17,1	16,3	16,9	5,6	3,4	6,0	7,7	137,50

* Розраховано авторами за даними [2]

Так, порівняно з 2016 роком кількість укладених договорів зросла на 164 договори, що становить 21%. У 2017 році було укладено 427 договорів – на зимовий та 530 – на весняно-

літній період. Обсяг зібраних страхових премій у гривні зростає вже третій рік поспіль, зокрема, у 2017-му році він зріс на 30% та склав 204.4 млн грн.

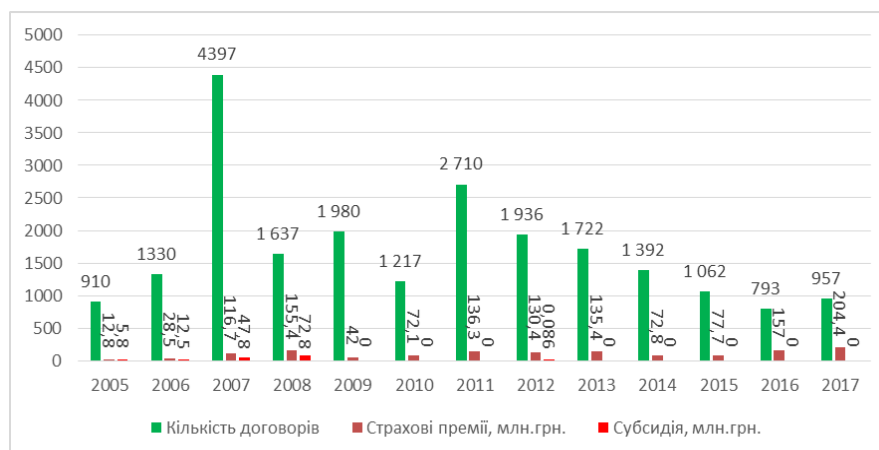

Рис.1. Тенденції ринку страхування сільського господарства за 2005–2017 роки *

* Сформовано авторами за даними [2]

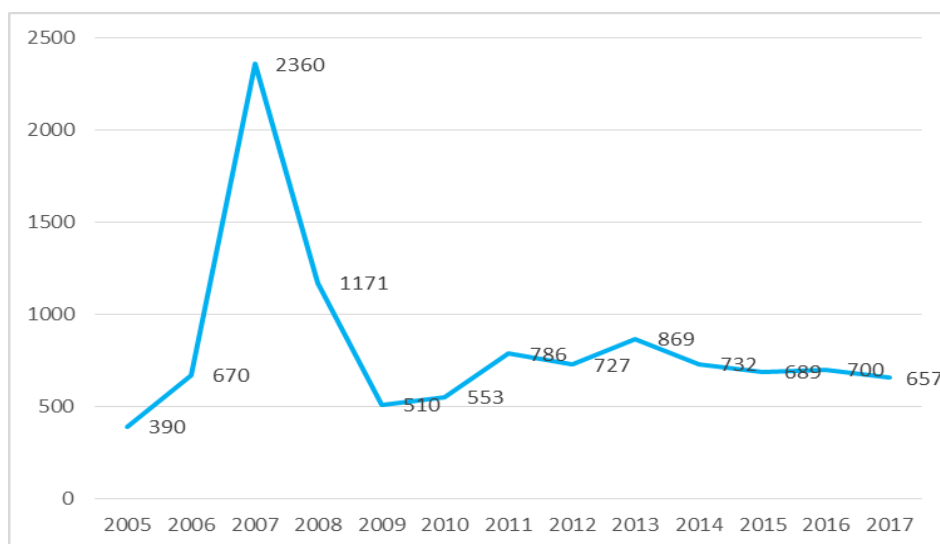

Рис. 2. Динаміка застрахованої площі у 2005–2017 рр., тис. га*

* Сформовано авторами за даними [2]

Також у 2017 році збільшився обсяг страхових премій у доларовому еквіваленті. У 2017 році він склав 7,7 млн дол., що на 28% більше, ніж у 2016 році. Загальна страхова сума у 2016 році була більшою на 327 млрд грн ніж у 2017 [2]. Найбільшу кількість договорів було

укладено у Тернопільській (98) та Дніпропетровській (94) областях. За показником застрахованої площі першість належить Полтавській (75,6 тис. га) та Хмельницькій (75,3 тис. га) областям. У таблиці 2 наведені дані страхування у розрізі областей.

Таблиця 2

Дані страхування в розрізі областей, 2017 р. [2]

Область	Кількість договорів	Площа, га	Страхова сума, грн	Сума премій, грн	Середня ставка премії	Сума премій, грн/га
АР Крим	0	0	0	0	0	0
Вінницька	55	17,730	240,054,159	9,504,101	4.0%	536
Волинська	10	2,225	23,098,100	805,192	3.5%	362
Дніпропетровська	94	67,343	588,701,087	18,087,414	3.1%	269
Донецька	15	7,709	43,177,595	906,326	2.1%	118
Житомирська	47	11,888	116,802,143	3,706,853	3.2%	312
Закарпатська	3	573	2,178,592	90,691	4.2%	158
Запорізька	31	11,914	81,138,885	3,161,282	3.9%	265
Івано-Франківська	20	19,857	170,691,572	4,595,453	2.7%	231
Київська	34	8,792	70,436,055	2,631,687	3.7%	299
Кіровоградська	55	27,222	164,257,088	4,241,486	2.6%	156
Луганська	7	3,620	40,061,879	1,708,338	4.3%	472
Львівська	25	13,570	174,362,176	6,499,652	3.7%	479
Миколаївська	23	24,204	275,635,044	12,526,133	4.5%	518
Одеська	9	7,831	19,243,961	808,106	4.2%	103
Полтавська	75	75,645	771,680,987	33,713,141	4.4%	446
Рівненська	21	13,873	322,457,325	14,807,476	4.6%	1,067
Сумська	43	46,959	623,807,675	17,765,292	2.8%	378
Тернопільська	98	39,365	300,122,758	7,917,288	2.6%	201
Харківська	46	57,460	165,196,591	5,061,456	3.1%	88
Херсонська	54	37,398	359,408,559	15,925,942	4.4%	426
Хмельницька	68	75,326	497,094,091	15,594,123	3.1%	207
Черкаська	42	27,178	380,232,455	11,474,045	3.0%	422
Чернівецька	16	11,439	163,638,437	4,607,752	2.8%	403
Чернігівська	66	48,023	319,888,911	8,307,642	2.6%	173

За об'ємом зібраних премій області України розташувалися в такому порядку: Полтавська (33.7 млн грн, або 16.5%), Дніпропетровська (18.1 млн грн, або 8.8%), Сумська (17.8 млн грн, або 8.7%), Херсонська (15.9 млн грн, або 7.8%), Хмельницька (15.6 млн грн, або 7.6%),

Рівненська (14.8 млн грн, або 7.2%), Миколаївська (12.5 млн грн, або 6.1%) та Черкаська (11.5 млн грн, або 5.6%) [2]. На рисунку 3 відображено стан страхування сільськогосподарських культур у розрізі областей.

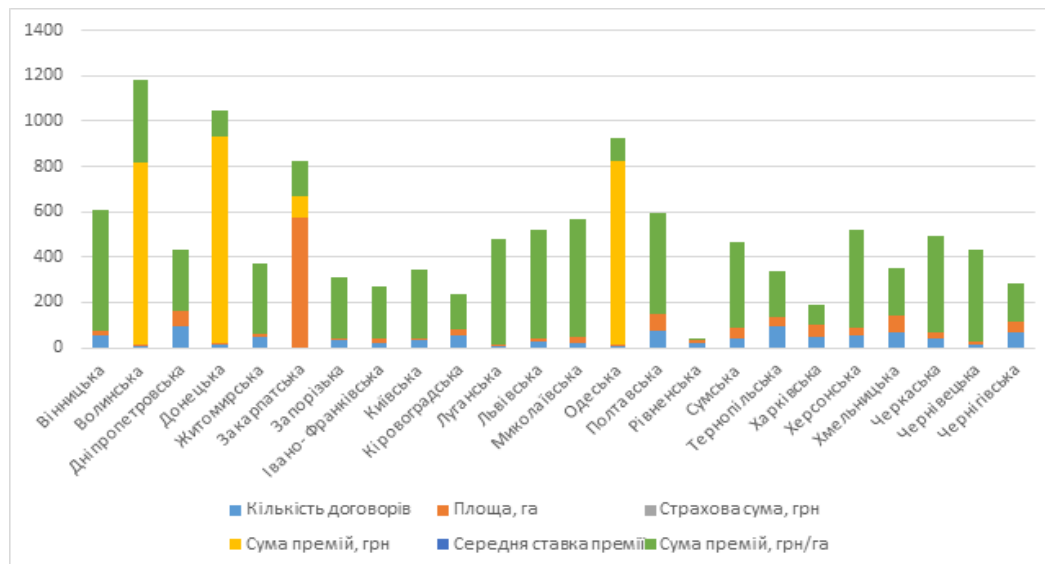

Рис. 3. Зведена діаграма страхування в розрізі областей*

*Розроблено авторами

Експерти дають прогнози зростання ринку страхування сільськогосподарства і в 2018 році. Це зумовлено збільшенням ризиків, які пов'язані з погодними умовами. Раніше страхували в основному озимі від пошкодження морозами, а сьогодні постає загроза від весняних заморозків. Метеорологи прогнозують більш жорсткі умови господарювання для аграріїв, тому зростає потреба захисту в страхуванні. Проте існують проблеми, які гальмують агрострахування. Одна з основних причин – взаємна недовіра аграрних товаровиробників і фінансових компаній, які займаються страхуванням сільськогосподарських ризиків.

Аграрії не вірять, що отримають компенсацію в разі настання страхового випадку, а страхові компанії, в свою чергу, не знають як працювати з аграрним сектором, вони не впевнені, що можуть оцінити всі можливі ризики. Спростити комунікацію між сторонами може використання прозорих доступних страхових продуктів.

У 2016 році Проектом Міжнародної фінансової корпорації (IFC) спільно з компаніями-партнерами – «Сингента», Креді Агріколь Банк, «АХА Страхування» була запроваджена комплексна програма для агробізнесу «Ваш урожай – наша турбота». Дана програма розрахована на три роки. В рамках цієї програми був представлений інноваційний страховий продукт для страхування посівів та майбутнього

врожаю озимої пшениці. Він розрахований передусім на малих та середніх агровиробників, які обмежені в фінансуванні. Цей продукт прив'язаний до фінансування з боку Креді Агріколь Банк та отримання товарних кредитів від компанії «Сингента». Таким чином, продукт зорієнтований на чинних та потенційних клієнтів цих компаній.

Страховка озимої пшениці на весь період вирощування включається з моменту, коли представники страхової компанії виїхали в поля, зафіксували якість сходів та агровиробник сплатив свою частину страхового платежу. Страховий продукт надає страхове покриття, яке складається з двох фаз із відповідною виплатою відшкодування після кожної фази. Перша фаза – це зимові ризики, друга – це весняно-літні ризики. Основною перевагою першої фази є те, що рівень покриття площі під культурою складає 95%. Це найвищий показник, доступний на ринку на сьогоднішній день. Страхові компанії стандартно пропонують страховий захист на рівні 70% від страхової суми. Друга перевага полягає у врегулюванні страхових випадків та здійсненні виплати за кожен загиблий гектар площі культури. Друга фаза (після відновлення вегетації) передбачає страхування майбутнього врожаю. Рівень страхового покриття в цьому випадку дорівнює 70% від середньої врожайності озимої пшениці в господарстві за останні три

роки. Новація даного продукту полягає в тому, що страхування покриває не лише витрати, які пішли на посів, а й частину планових витрат на вирощування та збирання врожаю.

Нині не тільки в Україні, а й в цілому світі набирає популярності індексне страхування. Воно не потребує виїзду інспектора для встановлення страхового випадку. Плюси такого підходу є очевидними: простота, дешевизна і швидке отримання виплати. Це прозорий і зрозумілий метод страхування. Існує багато різновидів індексних страхових продуктів. Зокрема, можна виділити погодні та «врожайні» [6]. Індексне страхування передбачає право страхувальника на відшкодування в тому випадку, якщо врожайність застрахованої ним культури впаде нижче гарантованого рівня. Індексне страхування здійснюється від тих погодних ризиків, які вимірюються певними параметрами. Тому вони обмежені температурою, опадами, силою вітру, товщиною снігового покриву тощо. А от град до цього переліку не потрапляє. Індексом можна застрахувати осінню посуху, неможливість розпочати посів через відсутність опадів чи їхню надмірність. На відміну від традиційного страхування індексне не передбачає обов'язкового передстрахового огляду посівів та оцінки понесеного господарством збитку.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, враховуючи те, що сільське

господарство є високо ризикованим, питання використання страхування сільськогосподарських культур, як методу зменшення майбутніх втрат вигод, є актуальним та своєчасним.

Основними тенденціями розвитку страхування сільськогосподарських культур за останні роки є збільшення на 21% укладених договорів та на 30% збільшилися страхові премії в млн грн. Застрахована площа і страхова сума в млн грн. зменшилися на 6% і 5 % відповідно. Після кризи 2014 року почала зростати середня ставка премій в середньому на 42 % за рік і в 2017 році вона складає 3,5 %. Одним з найбільш продуктивних років по рівню страхових виплат був 2016 рік (44,2 %).

Крім цього прослідковується активність міжнародних компаній щодо впровадження страхових програм для аграріїв. Таким чином, на сьогодні ринок страхування сільського господарства активно розвивається. Страхові компанії пропонують нові вигідні для аграріїв програми страхування, які враховують всі більш широкий спектр ризиків.

Перспективи майбутніх досліджень полягають у необхідності здійснення прогнозів щодо подальшого страхування сільськогосподарських культур, а також визначення найбільш ефективних страхових продуктів для аграрних підприємств.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Воблій К. Г. Основы экономии страхования / К. Г. Воблій. – Тернопіль : Економічна думка, 2001. – 238 с.
2. Проект «Розвиток фінансування аграрного сектору в Європі та Центральній Азії», Міжнародна фінансова корпорація (IFC, Група Світового банку), у співпраці з Міністерством аграрної політики та продовольства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://forinsurer.com/files/file00624.pdf>
3. Страхування : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
4. Осадець С.С. Підручник / Керівник авт. колективу і наук. ред. С.С.Осадець. — Вид. 2-ге, перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2002. — 599 с.
5. Танклевська Н.С. Основи формування фінансової безпеки функціонування сільського господарства як базису економічного розвитку країни / Науковий вісник НУБІП України. Серія: економіка, аграрний менеджмент, бізнес. - м. Київ – 2015 р. – Вип.222 – С. 15-20
6. Танклевська Н.С. Зарубіжний досвід фінансово-кредитного забезпечення розвитку аграрних підприємств / Вісник Аграрної науки Причорномор'я. – Вип. 1 (44) – 2008 р. – С. 81-87
7. Тимошенко І. Некомерційні форми страхування : європейський досвід / Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2015. – № 2. – С. 119–132.
8. Шумелда Я. П. Страхування : навч. посібник / Я. П. Шумелда. – Тернопіль: Джура, 2006. – 249 с.

REFERENCES

1. Voblyi, K. (2001) *Osnovyi ekonomii strahovaniya* [Basics of economy insurance], Ekonomichna dumka, Ternopil, Ukraine [in Russian].
2. Proekt «Rozvytok finansuvannia ahrarnoho sektoru v Yevropi ta Tsentralnii Azii», Mizhnarodna finansova korporatsiia (IFC, Hrupa Svitovoho banku), u spivpratsi z Ministerstvom ahrarnoi polityky ta prodovolstva Ukrainy. Retrieved from <https://forinsurer.com/files/file00624.pdf> [in Ukrainian]
3. Bazylevych, V. D. ed. (2008) *Strakhuvannia* [Insurance], Znannia, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].
4. Osadets, S. S ed. (2002), *Strakhuvannia* [Insurance], 2nd ed, KNEU, Kyiv, Ukraine [in Ukrainian].

5. Tanklevska, N. S. (2015). Osnovy formuvannya finansovoyi bezpeky funktsionuvannya sil's'koho gospodarstva yak bazysu ekonomichnoho rozvytku krayiny [Fundamentals of the financial security of the functioning of agriculture as a basis for economic development of the country] *Naukovyy visnyk NUBIP Ukrayiny. Seriya: ekonomika, ahrarnyy menedzhment, biznes*, 222, 15-20 [in Ukrainian].
6. Tanklevska, N. S. (2008). Zarubizhnyy dosvid finansovo-kredytnoho zabezpechennya rozvytku aharnykh pidpryyemstv [Foreign experience of financial and credit support for the development of agrarian enterprises] *Visnyk Aharnoyi nauky Prychornomor'ya*, 1(44), 81-87 [in Ukrainian].
7. Tymoshenko, I. (2015), Nonprofit insurance forms: European experience. *Herald of KNUTE*, no. 2, pp. 119–132 [in Ukrainian].
8. Shumelda, Ia. (2004), *Strakhuvannia* [Insurance], Dzhura, Ternopil, Ukraine [in Ukrainian].

Одержано 15.03. 2018 р.

Хомин І.П., Синькевич Н.І.

ПРАВИЛА ОПОДАТКУВАННЯ Й ФІСКАЛЬНІ ВИЛУЧЕННЯ: ПРОБЛЕМА ВІДПОВІДНОСТІ

Розглядається проблема відповідності правил оподаткування та практики фіскальних вилучень. На основі критичного аналізу останньої в поєднанні з аналітичною інтерпретацією фактографічного матеріалу доводиться, що в Україні існує суперечність між науково обґрунтованими принципами й правилами оподаткування та практикою справляння податків. Особливо стосовно стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності, оптимальності оподаткування, його обтяжливості для платників, якнайменших витрат зі справляння. Пропонується авторське вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: оподаткування, принципи, правила, функції, фіскальні вилучення, оптимальність, обтяжливості.

Постановка проблеми. На тлі того, що фундаментальні принципи оподаткування започатковані англійським ученим-класиком А. Смітом ще в 1776 році, зрештою концептуально розвинуті німецьким фінансистом А. Вагнером більш ніж століття тому, можна було би сподіватися на безумовне дотримання рівноправності суб'єктів щодо сплати податків, їхнього точного визначення, зручності для платників, якнайменших витрат зі справляння. Тим паче, коли вони визнані науковцями як "декларация прав платника". Та, на жаль, цього не сталося, й нині згадані критерії системи оподаткування, вкупі з його надмірною обтяжливостю для платників, є проблемою, яка має певне наукове, особливо ж практичне значення передусім у контексті фінансово-економічних методів регулювання розвитку економіки загалом, і фіскальних – у тому числі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині, так само, як більш ніж дев'яносто років тому (1926), актуальні слова з рецензії на книгу "Податки в іноземних країнах" за редакцією В. Твердохлебова: "Наша податкова система далека від досконалості. Ми весь час шукаємо нових шляхів і не завжди знаємо, що ці шляхи "заїзджені й сходжені" іншими народами, причому не завжди поїздка на них закінчується сприятливо"[10, с. 545].

Та в теорії фінансів із тих же 30-х років ХХ ст. з подачі Д. Буткова, який стверджував, що "марксизм дуже мало проник у галузь фінансів, де все ще міцно засіли буржуазні апологети, давно спростовані в економіці, які протягують через фінансову науку чужі марксизму концепції в ту саму економіку" [10, с. 547], на понад півстоліття відкинули "буржуазний суб'єктивізм" та "формально-догматичний підхід", унаслідок чого будь-яка критика чинного на той час оподаткування була неможлива. І лише в 1991 році такі ярлики, навішувані на праці відомих учених, уперше зняли відомі українські фінансисти В. Суторміна, В. Федосов, В. Андрущенко, проламавши ідеологічне табу своєю монографією [3], й ґрунтовно висвітливши світовий досвід фіскального регулювання ринкової економіки.

Водночас, попри те, що поряд із ними вирішенню окресленої проблеми присвятили свої праці інші авторитетні вчені, на практиці вона не тільки не зникла, але й поглибилася. Її із "позиції теоретико-методологічних постулатів, – як зауважує Ю. Ляшенко, – оподаткування в Україні не відповідає основним вимогам щодо побудови податкових систем демократичних правових держав, які є науково обґрунтованими і перевірені світовим досвідом їх формування та функціонування"[5, с. 151]. В той час, як вона "має спиратися на довгострокову програму економічного й соціального розвитку України, з урахуванням основних засад якої мають формуватися пріоритетні напрями..." [4, с. 553].

Отож саме націленість вітчизняної податкової системи на зростання фіскальних вилучень є, на нашу думку, головною частиною наразі невирішеної наукової та практичної проблеми, що унеможливує економічний і соціальний розвиток України.

© Хомин Ирина Петрівна, к.е.н., ст. викладач кафедри фінансів ім. С. Юрія, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, тел.: 0979527853, email: xomunka@rambler.ru

Синькевич Надія Іванівна, к.е.н., доц., доцент кафедри обліку та аудиту, Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль, тел.: 0506544717, email: nadya.synkevych@gmail.com

Формулювання цілей статті. Виходячи з цього, метою й завданнями статті визначено узагальнення емпіричних даних і доведення на їхній основі як необхідності, так і можливих шляхів удосконалення оподаткування суб'єктів господарювання з метою посилення відповідності фіскальних вилучень правилам оподаткування й підвищенню його ролі в стимулюванні розвитку економіки України.

Опис основного матеріалу дослідження. Поза тим, що вітчизняні вчені стосовно України наводять доволі широку амплітуду значень податкового навантаження, яке з урахуванням внесків до Пенсійного фонду, на їхню думку, є оптимальним у межах від 16,7–17 % до 29–30,5 % ВВП, в т. ч. основних податків – 22,6%, очевидно, що фактичні фіскальні вилучення не відповідають цим правилам. Тому-то втрати ВВП за 1998-2013 роки становили близько 3 трлн грн (у середньому 200 млрд грн щороку),

а номінальні надходження могли би зрости при рівні податкового навантаження 30,5 % приблизно на 250 000 млн грн у розрахунку на рік [1, с. 66, 70, 73, 75].

І при всіх сумнівах в достовірності цих розрахунків уже те, що в кінці 2014 року були прийняті зміни до Податкового кодексу України, а в наступному (грудень, 2015) вони взагалі стали революційними, особливо щодо єдиного соціального внеску на соціальні заходи, є підстави для об'єктивного висновку, що податкове навантаження наразі далеке від оптимального. Отож і нині на часі ідея, яку висунув ще Дж. С. Мілль, указуючи, що за допомогою податків треба ліквідувати недосконалість природних відносин. Пізніше її підтримував А. Вагнер – розробник дев'яти основних правил оподаткування, які витікають із принципу справедливості, за яким має збільшуватися обкладання багатих (рис. 1).

Рис. 1. Дев'ять основних правил оподаткування А. Вагнера*

* Розроблено авторами на основі опрацювання [10, с. 165].

Саме ці правила донині є методологічною основою більшості досліджень у фінансовій науці, не виключаючи й цієї статті, а окремі з них ніби виходять із майбутнього, як ото необхідність "нагляду за дотриманням принципів екології" [10, с. 163], вперше обґрунтована А. Вагнером, опісля доповнена й конкретизована "податками Пігу", які "накладаються з метою інтерна-

лізації" [10, с. 124], тобто включаються в затрати виробництва тих видів продукції, що завдають шкоду екології.

Проте на практиці не тільки немає збільшення обкладання багатих, але й екологічний податок, вкупі з рентними платежами, які власне й сплачують такі суб'єкти господарської діяльності, настільки мізерні, що говорити про

їхній вплив на ”дотримання принципів екології” наразі не доводиться.

Водночас, як виглядає за нинішніх умов закон А. Вагнера щодо ”розширення обсягу державної діяльності”, який він сформулював на основі ідеї, що ”втручання держави в господарське життя визначається конкретними умовами часу й місця”, а тому ”темпи збільшення видатків можуть перевищувати темпи зростання національного продукту” [10, с. 163-164], є спірним.

Принаймні стосовно України тепер мова повинна йти не про розширення, а про звуження ”обсягу державної діяльності”, зважаючи на надмірно високий відсоток вилучення доходів підприємств до Державного бюджету – з одного боку, а потім порівняно великі, та все ж недостатні грошові потоки в зворотному напрямі, які не справляють помітного впливу на розвиток економіки (табл. 1).

Таблиця 1

Співвідносність ВВП, податкових вилучень, номінальної й реальної зарплати в Україні за 2005–2016 роки*

Показники/Роки	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ВВП, млн грн	441452	1120585	1349178	1459096	1522657	1419116	1988544	2383182
Податкові вилучення, млн грн	98065	234448	334692	360567	353968	367512	507636	650782
Відсоток вилучення, %	22,2	20,9	25,7	25,6	23,2	25,9	25,6	27,3
Індекс реальної зарплати, %	120,3	110,2	108,7	114,4	108,2	93,5	79,5	109,0

*Розраховано авторами за даними Держстату України

Так, якщо відсоток податкових вилучень зріс проти рівня 2005 року на 5,1 в. п., то вирівняні способом найменших квадратів індекси реальної зарплати працівників в Україні демонструють тренд зниження за цей період у середньому на 2 % щорічно. Отож маємо суперечність не тільки щодо відповідного принципу оподаткування А. Сміта, але й опосередковано – зменшення чисельності населення за цей період на (46,0 – 42,6) 3,4 млн осіб.

Не слід також забувати про таке правило, як максимальне зменшення витрат щодо справляння податків, сформульоване А. Вагнером, бо на практиці воно не менш актуальне, ніж доповнення в Законі України «Про систему оподаткування», зокрема щодо «стимулювання науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, стимулювання підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності». Адже в Податковому кодексі вони не втілені. Приміром, основні податки – ПДВ, податок на прибуток, – не витримують критики насамперед під цим аспектом, зважаючи на громіздкість і надмірну затратність складання, отже й перевірок достовірності фіскальної звітності. Причому й нині актуальне міркування В. Петті, котрий однією з причин, які роблять обтяжливим оподаткування, вважав те, що в його системі «є багато посад, котрі повністю виконуються помічниками за незначну плату, тоді, як їхні начальники отримують у десять разів більше, хоча вони зовсім не знають ні того,

чого не було зроблено, ні того, що потрібно було зробити в тому чи іншому випадку». А стосовно самої системи звертав увагу на «підозру значної частини населення, що обкладання надто велике, зібрані суми розкрадаються, неправильно витрачаються, або вони нерівномірно справляються й розподіляються» [7, с. 428-434].

Не кажучи вже про те, що жоден із податків, які сплачують підприємства до бюджету, не стимулює науково-технічного прогресу, технологічного оновлення виробництва, підприємницької виробничої діяльності та інвестиційної активності розвитку, оскільки така функція випала із вітчизняної системи оподаткування, тому вони можуть розглядатися радше в дусі Д. Рікардо, як «велике зло, котре полягає не стільки в тому, що вони справляються з тих чи інших об’єктів, скільки в їхній негативній дії в цілому», позаяк «ведуть до зменшення нагромадження та збільшують витрати виробництва» [6, с. 129].

Що підтверджується насамперед стосовно аграрного сектору, якщо прийняти до уваги його традиційний розгляд як донора економіки. Зокрема, якщо в передвоєнний 1940 рік колгоспи України сплатили до бюджету 1,8 млн крб. прибуткового податку, то в 1960 році вже 315 млн крб. Отож навіть на тлі загального дев’ятикратного зростання доходів бюджету за цей період із 835,9 до 7690,5 млн крб., збільшення податків із колгоспів виглядає надмірним, особливо в порівнянні з тим, що

платежі промисловості й будівництва (за період 1940–1977 роки) зросли в 43,5 разів, а сільському господарству – в 517,5 разів.

Й це ніяк не може бути визнаним відповідним не те що принципу справедливості в душі А. Сміта, але й навіть з огляду на пояснення: «Міра участі колгоспів у формуванні загальнодержавних фондів грошових коштів на різних етапах визначалася ... виходячи з конкретних економічних завдань країни» та «швидкими темпами зростання продуктивності праці, що зумовлює значне зниження собівартості ... й відповідно підвищення рентабельності виробництва» [11, с. 678-679], бо останнє було радше бажаним, ніж фактичним.

За нинішніх умов прикладом, який підтверджує наведений перед тим висновок Д. Рікардо, може бути колишній фіксований сільськогосподарський податок (тепер єдиний податок), який не тільки сплачують збиткові господарства, але він сам призводить до збільшення збитку, унеможливаючи в них будь-які сподівання на формування фінансових ресурсів розвитку, позаяк включається до витрат виробництва, а не покривається з прибутку. Відтак думається, що при оподаткуванні доходів у першу чергу фермерів, а тим більш особистих селянських господарств, слід ураховувати витрати, пов'язані з їхньою виробничою діяльністю.

При цьому для уникнення суб'єктивізму при визначенні оподатковуваного доходу доцільно встановити перелік типових витрат, які дрібні товаровиробники можуть відносити на його зменшення, наприклад придбання пальномастильних матеріалів, міндобри, отруто-хімікатів, комбікормів тощо, оплату залученої до виконання робіт у рослинництві й тваринництві робочої сили. Безумовно, ці витрати мають бути документально підтвердженими, що за сучасних умов не складатиме особливих труднощів, зважаючи на можливість отримання касових чеків чи інших платіжних документів і спрощення контролю їхньої достовірності завдяки відо-браження даних за допомогою електронних засобів.

З іншого боку, це допоможе вивести з тіні доходи, які приховуються від оподаткування окремими постачальниками засобів виробництва для таких сільськогосподарських товаровиробників, а якщо до цього додати підтвердження виплати заробітної плати через банки, то й доходів значної частини тимчасових і залучених до цих робіт працівників.

Загалом же податкова система має відповідати економічній доктрині держави та науково обґрунтованій фінансовій стратегії й тактиці розвитку, на необхідності розроблення

якої наголошують В. Федосов, В. Опарін й інші вчені, вказуючи, що трансформація фінансової системи в умовах перехідної економіки повинна відбуватися комплексно, бо часткові зміни в її окремих сегментах є і будуть мало результативними [8]. В такому контексті це можна перш за все віднести до оподаткування, недоліки якого асоціюються з невідом, що мав би в першу чергу із усього різномірного розмаїття "риби" витягувати на палубу сейнера ті особини, які мають відповідні параметри, а не всіх поспіль.

З огляду на це заслуговує на увагу запропонована науковцями модель бюджетної політики, в якій зроблено спробу поєднати, виходячи з положень економічної архітектури, соціальні та інноваційні бюджетні складові й ідеї реформування податкової системи України в цьому руслі [9]. Бо навіть після останніх змін Податкового кодексу України непоодинокими є випадки, коли більші "рибини" перескакують через верхню лінву невода, чи втікають попід нижньою, або відбиваються від його стінок і відпливають убік від оподаткування, як-от при фіктивному експорті й отриманні внаслідок цього, замість сплати податків незаконного відшкодування ПДВ.

Разом з тим проблемою, від вирішення якої значною мірою залежить розвиток економіки, є переорієнтація оподаткування з каральної функції на стимулюючу, на чому акцентує увагу О. Десятнюк. Адже загалом виходить, що одні підприємства розплачуються за "податкові ризики й загрози", зумовлені іншими, внаслідок відсутності в Україні "ризикоорієнтованої системи адміністрування податків"[2, с. 276]. Бо якби було інакше, то видається, що хронічне перевищення обсягу імпорتنих операцій над експортними було би неможливим.

Наразі ж навіть в аграрному секторі, де ситуація загалом протилежна, тож виходить, що саме він покриває своєю валютною виручкою негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу, певною мірою спокутуючи чужі гріхи, виглядаючи відтак покараним податковою системою майже відповідно з висновком М. Яснопольського, зробленим ним у кінці XIX ст.: "Виробники товарів, які йдуть на експорт й обкладаються митними зборами, отримують перевагу порівняно з виробниками внутрішнього ринку" [10, с. 192], правда, з тією різницею, що це стосується нині головно зернотрейдерів чи агрохолдингів, а не всіх підприємств галузі (табл. 2).

Таблиця 2

Групування аграрних підприємств за фінансовими результатами*

Показники/роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Частка прибуткових, %	69,6	83,5	78,6	80,3	84,7	88,9
Їхній прибуток, млн грн	22094,9	30182,3	33570,1	26186,6	51668,0	127360,1
Частка збиткових, %	30,4	16,5	21,4	19,7	15,3	11,1
Їхній збиток, млн грн	4841,3	4915,3	6841,7	11260,9	30254,6	25081,1

*Розраховано авторами за даними Держстату України

Зокрема за зведеними показниками ховається той факт, що в окремі роки частка збиткових підприємств коливалася в околі від майже третини (2010 р.) до трохи більше десятої частини (2015 р.). Причому з урахуванням того, що нерентабельні господарства в основному є платниками єдиного податку та соціального внеску, виходить, що вони сплачують їх усупереч податковій аксіомі фінансової теорії – неприпустимості цього за рахунок зменшення власного капіталу суб'єкта господарювання

Висновки й перспективи досліджень розглянутої проблеми. На жаль, наразі скидається на те, що податкова практика базується не на наукових засадах, а на тривіальному положенні, відомому ще з часів Середньовіччя: "Бери, де можна, і якомога більше". Бо ні один податок, установлений за Податковим кодексом України, не має достатньо вираженої стимулюючої функції.

Радше навпаки, всі вони сукупно протидіють розвитку, а значна частина суб'єктів господарювання навіть змушена сплачувати податки за рахунок капіталу, оскільки їхня діяльність нерідко є хронічно збитковою

впродовж доволі тривалого періоду, у зв'язку з чим в їхньому балансі власний капітал підприємства нерідко навіть фігурує як віртуальна від'ємна величина.

Через що стимулююча функція оподаткування стосовно інноваційного розвитку підприємств практично знівельована, а головною, як видається, стала каральна, нерідко нагадуючи підхід, протилежний до афоризму, висловленого римським імператором Тиберієм (42 р. до н. е.-37 р. н.е.), за яким "хороший пастух має стригти своїх овець, а не різати їх". Тому для вирішення проблеми відповідності правил оподаткування з практикою фіскальних вилучень необхідно якнайшвидше перейти до втілення в Податковому кодексі України основоположних принципів соціальної справедливості, рівнонапруженості, економічної ефективності, стабільності, гнучкості, які давно вироблені фінансовою наукою.

Та це лише частина заходів, які можуть прислужитися вирішенню окресленої в статті проблеми. Таким чином, зважаючи на її вагомість і складність, дальші дослідження в цьому напрямі будуть перспективними.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вдовиченко А. М. Податкове навантаження і темпи економічного зростання в Україні: у пошуках раціонального співвідношення /А. М. Вдовиченко, Г. В. Орос //Економіка України, 2014. – № 8. – С. 61-78.
2. Десятнюк О. М. Моніторинг податкових ризиків: теорія та практика: монографія /О. М. Десятнюк. – Тернопіль: ТНЕУ, 2009. – 312 с.
3. Держава – податки – бізнес (зі світового досвіду фіскального регулювання ринкової економіки): монографія /Суторміна В. М., Федосов В. М., Андрущенко В. Л. – К.: Либідь, 1992. – 328 с.
4. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: моногр. /Л. В. Лисяк. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
5. Ляшенко Ю. І. Формування бюджетних коштів України в умовах ринкової трансформації економіки (теорія і практика): монографія /Ю. І. Ляшенко. – Ірпінь.: Академія ДПС України, 2003. – 200 с.
6. Риккардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное /Д. Риккардо; [пер. с англ.; предисл. П. Н. Ключкина]. – М.: Эксмо, 2007. – 960 с.
7. Сперанская Л. Н. Экономические взгляды У. Петти /Л. Н. Сперанская. – М.: Мысль, 1987. – Т. 1. – 606 с.
8. Федосов В. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: монографія /В. Федосов, В. Опарін, С. Львовичкін //За наук. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2002. – 387 с.
9. Фінанси України: інституційні перетворення та напрям розвитку /за ред. І. Я. Чугунова. – К.: ДННУАФУ, 2009. – 848 с.
10. Фінансова думка України. Хрестоматія /автори-упорядники С. І. Юрій, С. В. Львовичкін, В. М. Федосов, П. І. Юхименко. за наук. ред.: д.е.н., проф. В. М. Федосова. – К.: Кондор, Тернопіль: Економічна думка, 2010. – У 3 т. – Т. 3. – Ч. II. – 734 с.

11. Фінансова думка України: Монографія /П. І. Юхименко, С. В. Львовчкін, В. М. Федосов, С. І. Юрій; за наук. ред. д.е.н., проф. В. М. Федосова. – К.: Кондор, Тернопіль: Економічна думка, 2010. – У 3 т. – Т 1. – 687 с.

REFERENCES

1. Vdovichenko, A. M. (2014). Podatkove navantazhennia i tempi ekonomichnogo zrostannia v Ukraini: u poshukakh ratsionalnogo spivvidnoshennia [Tax burden and pace of economic growth in Ukraine: in search of a rational ratio]. *Ekonomika Ukraïni – Economic of Ukraine*, 8, 61-78. [in Ukrainian].
2. Desiatniuk, O. M. (2009). Monitoring podatkovikh rizikiv: teoriia ta praktika: monografiia [Monitoring of Tax Risks: Theory and Practice: Monograph]. Ternopil: TNEU. [in Ukrainian].
3. Sutormina V. M., Fedosov V. M., Andrushchenko V. L. (1992). Derzhava – podatki – biznes (zi svitovogo dosvidu fiskalnogo reguliuvannia rinkovoï ekonomiki): monografiia [State - Taxes - Business (from the world experience of fiscal regulation of a market economy): monograph]. – Kiev: Libid. [in Ukrainian].
4. Lisiak L. V. (2009). Biudzhethna politika u sistemi derzhavnogo reguliuvannia sotcialno-ekonomichnogo rozvitku Ukraïni: monografiia [Budget policy in the system of state regulation of socio-economic development of Ukraine: monograph]. Kiev.: DNNU AFU. [in Ukrainian].
5. Liashenko Iu. I. (2003). Formuvannia biudzhethnikh koshtiv Ukraïni v umovakh rinkovoï transformatsiï ekonomiki (teoriia i praktika): monografiia [Formation of budgetary funds of Ukraine in the conditions of market transformation of economy (theory and practice): monograph]. Irpin.: Akademiia DPS Ukraïni. [in Ukrainian].
6. Rikkardo D. (2007). Nachala politicheskoi ekonomii i nalogovogo oblozheniia. Izbrannoe [The beginning of political economy and taxation. Favorites]. Moskow: Eksmo. [in Russian].
7. Speranskaia L. N. (1987). Ekonomicheskie vzgliady U. Petti [The Economic Views of W. Petty]. (Vol.1). Moskow: Mysl, [in Russian].
8. Fedosov V. (2002). Finansova restrukturizatsiia v Ukraïni: problemi i napriami: monografiia [Financial restructuring in Ukraine: problems and directions: monograph]. Kiev: KNEU. [in Ukrainian].
9. Chugunov I. Ia. (2009). Finansi Ukraïni: institutciini peretvorennia ta napriam rozvitku [Finance of Ukraine: Institutional Transformation and Development Direction]. Kiev: DNNUAFU. [in Ukrainian].
10. Fedosov V. M. (2010). Finansova dumka Ukraïni. Khrestomatiiia [Financial Opinion of Ukraine. Reader]. Kiev: Kondor, Ternopil: Ekonomichna dumka. [in Ukrainian].
11. Fedosov V. M. (2010). Finansova dumka Ukraïni: Monografiia [Financial Opinion of Ukraine: Monograph]. Kiev: Kondor, Ternopil: Ekonomichna dumka. [in Ukrainian].

Одержано 13.03. 2018 р.

Шот А.П.

АНАЛІЗ ВПЛИВУ ДІЯЛЬНОСТІ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ НА ДОХОДИ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

У статті розглянуто тенденції розвитку туристичного бізнесу в Україні та регіонах, проведено аналіз туристичних потоків та мотивації туристичних поїздок, визначено мережу суб'єктів туристичної бізнесу та причини коливання їх кількості. Здійснено аналіз діяльності та дана оцінка податкових надходжень до бюджету від суб'єктів туристичної галузі. Проведено порівняння вкладу туристичної галузі у розвиток світової та вітчизняної економіки. Обґрунтовано необхідність прискореного розвитку та впливу галузі на економіку країни та регіонів, розроблено модель формування туристичної індустрії.

Ключові слова: туристичний збір, податкові платежі, місцеві бюджети, туристичний бізнес, туристична галузь, турагенти, туроператори, туристичні потоки, аналіз.

Постановка проблеми. Туристична галузь є важливим чинником розвитку економіки та соціального розвитку країни, зміцнення позитивного іміджу України у світі, поживлення міжнародної співпраці, збільшення валютних надходжень, підвищення рівня зайнятості населення, зменшення безробіття та ін. Туризм є однією з найбільш перспективних галузей світової економіки. Крім цього, він для 40% країн – головне, а для близько 80% є одним з п'яти основних джерел доходу [1].

Слід зазначити, що Україна, маючи величезний потенціал (зручне географічне розташування, сприятливий клімат, різноманітний рельєф), суттєво відстає від світових лідерів, посідаючи лише 20 місце серед країн світу з отримання сукупного річного доходу від провадження туристичної діяльності. Частка туристичної галузі у структурі ВВП України за різними оцінками складає від 1% до 5% (середньосвітовий рівень близько 9%). Так, наприклад в Австрії частка туристичного бізнесу у ВВП складає – 8%, в Хорватії – 8,5%, в Іспанії – 6,8%.

Дослідження показали, що якщо валютні надходження країни щорічно зростають на 10%, то туризм випередив експорт нафтопродуктів, телекомунікаційного обладнання, автомобілебудування. Сфера туризму в Україні формує лише 6% експортних доходів держави, в той час як в Іспанії – 35%, Греції – 36%, на Кіпрі – 52% [2].

Якщо у 2014 р. в туризмі було зайнято 1,27 млн осіб (6,4% загальної кількості працівників), то у 2015 р. цей показник

збільшився до 1,29 млн осіб, тобто на 1,3% (6,5% загальної кількості працівників). За прогнозами Всесвітньої ради з подорожей і туризму, до 2025 р. цей показник зменшиться на 1,0% (6,0% загальної кількості зайнятості). Як показало дослідження, ці показники значно нижчі за аналогічні показники інших держав Центрально-Східної Європи [3].

Отже, туристичний потенціал України на сьогодні розкрито недостатньо, що негативно впливає на надходження до бюджету податків та зборів від провадження туристичної діяльності. У зв'язку з дефіцитом бюджету, проблема збільшення бюджетних надходжень до місцевих бюджетів, у тому числі і за рахунок туристичного збору, набуває особливого значення, є актуальною і потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем розвитку туристичного бізнесу в Україні присвячені численні публікації вітчизняних науковців та практиків, серед яких: Кузишин А.В. (туристична активність та дохідність в європейських країнах), Січка І.І. (вплив туристичної сфери на економіку країни), Пап В.В. (роль готельного бізнесу у розвитку туризму), Луцька Н.І., Криховський І.З., (чинники розвитку туризму), Жук І.З. (необхідність реформування туристичної сфери), Кравців В.С. (перспективи розвитку вітчизняного та світового туризму), Ткаченко Т.І. (ринковий механізм управління туризмом та його суб'єктами), Ястремська О.О. (тенденції розвитку туризму) та інші. Проте на сьогодні актуальною та не достатньо дослідженою є проблема наповнення місцевих бюджетів та збільшення податкових надходжень від туристичного бізнесу в Україні.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначити тенденції розвитку туристичного бізнесу в Україні, проаналізувати

© Шот Анна Петрівна, к.е.н., доц., доцент кафедри обліку і аудиту факультету управління фінансами та бізнесу, ЛНУ ім. Івана Франка, м. Львів, тел.: 0676899364, email: annashot111@gmail.com

податкові надходження від суб'єктів туристичної галузі, обґрунтувати необхідність прискореного розвитку та впливу галузі на економіку країни, розробка пропозицій щодо створення повноцінної туристичної індустрії.

Опис основного матеріалу дослідження. Сучасні глобальні виклики та складнощі реформування національної економіки зумовлюють потребу пошуку нових можливостей для розвитку країни та регіонів. Часи сподівання винятково на зовнішні фінансові ресурси

відходять в минуле, а визначального значення набуває ефективність використання власного соціально-економічного потенціалу. І сьогодні туристичний бізнес повинен розглядатися як одне з основних потенційних джерел доходу як державного, так і місцевих бюджетів.

Адже в умовах значного дефіциту державного бюджету в Україні доходи від туризму могли б сприяти соціально-економічному розвитку держави

Таблиця 1

Динаміка відвідування України іноземними туристами за 2010–2016 рр.*

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
	роки						
Іноземні туристи, які в'їхали до України, млн осіб	23,5	23,9	24,6	25,7	13,0	12,9	13,6
Темпи зростання (спаду +,-), млн осіб	-	+ 0,4	+ 0,7	+ 1,1	- 12,7	- 0,1	+ 0,7

*Розраховано автором за даними [4]

Збільшення доходів від туристичного бізнесу у великій мірі залежить від кількості туристів, які відвідують Україну. Проведене дослідження свідчить, що з початком військових дій на Сході України кількість іноземних туристів скоротилась майже у двічі, проте за останні роки

спостерігається тенденція до зростання. Так у 2016 році до України в'їхало 13,6 млн туристів, що на 5,6 % більше, ніж у 2015 році. При цьому у 2015 році у порівнянні із 2014 роком в'їхало на 0,2 млн осіб (або 1,3%) менше (табл.1).

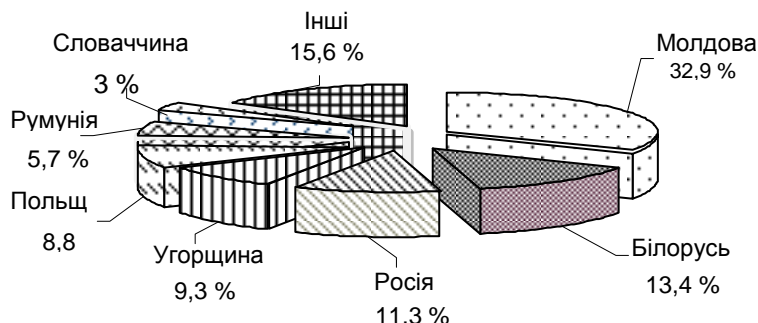

Рис. 1. Розподіл за країнами чисельності іноземних громадян, які відвідали Україну у 2016 році [4]

Розподіл за країнами чисельності іноземних громадян, які відвідали Україну у 2016 році та приріст (спад) порівняно з 2015 роком наступний: Молдова - 32,9% (-5,6%), Білорусь -

13,4% (-3,7%), Росія -11,3% (+16,8%), Угорщина -9,3% (+18,6%), Польща - 8,8% (+3,3%), Румунія - 5,7% (+1,4%), Словаччина - 3% (- 0,6%) та інші країни (15,6%) (рис.1, табл.2).

Таблиця 2

Динаміка структури ТОП 20 країн світу, громадяни яких відвідали Україну в 2014 – 2016 роках *

Назва країни	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Частка, %	Приріст 2016/2015	
					осіб	%, рази
1. Молдова	4587265	4739590	4474151	32,9	265439	↓ 5,6 %
2. Білорусь	1606094	1898539	1827751	13,4	-70788	↓ 3,7 %
3. Росія	2438335	1320988	1542631	11,3	221643	↑ 16,8 %
4. Угорщина	877378	1072080	1271173	9,3	199093	↑ 18,6 %
5. Польща	1132078	1156907	1195089	8,8	38182	↑ 3,3 %

Продовження табл.2

6. Румунія	585019	765010	775823	5,7	10813	↑ 1,4 %
7. Словаччина	417401	413176	410732	3,0	-2444	↓ 0,6 %
8. Ізраїль	101919	149620	217160	1,6	67540	↑ 45,1 %
9. Туреччина	120490	142883	206706	1,5	63823	↑ 44,7 %
10. Німеччина	132687	155768	171455	1,3	15687	↑ 10,1 %
11. Таджикистан	37323	54001	165158	1,2	111157	↑ 3 рази
12. США	81838	108492	138202	1,0	29710	↑ 27,4 %
13. Узбекистан	159012	68823	136021	1,0	67198	↑ 1,9 рази
14. Азербайджан	69776	75777	105874	0,8	30097	↑ 39,7 %
15. Італія	55412	63305	77840	0,6	14535	↑ 23 %
16. Великобританія	44244	54835	70414	0,5	15579	↑ 28,4 %
17. Франція	39944	45999	54280	0,4	8281	↑ 18 %
18. Литва	30928	35308	52273	0,4	16965	↑ 48 %
19. Чехія	35281	39501	49051	0,4	9550	↑ 24,2 %
20. Грузія	35022	37849	48414	0,4	10565	↑ 27,9 %
Всього	13049138	12886231	13605916	100,0	719685	↑ 5,6 %

*Розраховано автором за даними [4]

Аналіз мотивації туристичних поїздок (ділова, приватна, туристична, навчання, службова, релігійна тощо) іноземних громадян до України у 2014 – 2016 роках показав, що найбільшу частку серед усіх видів поїздок складають приватні. Відсоток приватних поїздок іноземних туристів в Україну за досліджуваний період

коливається в межах від 74,3% у 2014 р. до 95,3% у 2016р., частка туризму від 1,1% до 1,3%.

Найбільший приріст серед мотивацій поїздок у 2016 р. порівняно з 2015р. спостерігається за такими видами як туризм (+25%), приватні поїздки (+12,5%) та навчання (+20,7%) (табл.3).

Таблиця 3

Аналіз динаміки та структури мотивації туристичних поїздок іноземних громадян до України у 2014 – 2016 роках*

Мета поїздки	2014 р.		2015 р.		2016 р.		Приріст (спад, ↑↓) 2016/2015
	Осіб	Частка, %	Осіб	Частка, %	Осіб	Частка, %	
службова	46085	0,4	40479	0,3	33007	0,2	↓ 18,5%
ділова	2556	0,0	615	0,0	195	0,0	↓ 3,2 рази
туризм	146804	1,1	137906	1,1	172848	1,3	↑ 25,3 %
приватна	9696854	74,3	11525239	89,4	12963324	95,3	↑ 12,5 %
навчання	1109	0,0	101	0,0	2087	0,0	↑ 20,7 рази
релігійна	1942	0,0	5431	0,0	5501	0,0	↑ 1,3 %
культурний та спортивний обмін	494	0,0	17	0,0	6108	0,0	↑ 359,3 рази
транзит	341709	2,6	461638	3,6	266564	2,0	↓ 42,3%
інша	2811585	21,5	714805	5,5	156282	1,1	↓ 4,6 рази
Всього:	13049138	100	12886231	100	13605916	100	↑ 5,6%

*Розраховано автором за даними [4]

Отже туризм на сьогодні для більшості іноземних громадян не є основною метою поїздки в Україну. Проведене дослідження показало, що у число світових лідерів за кількістю прибуттів (у 2007–2016 рр.) входили такі держави, як Франція, Іспанія, Італія, Туреччина, Німеччина, Велика Британія, Російська Федерація, Австрія. До 2013 р. такі ж лідируючі позиції займала і Україна з

показником понад 20 млн туристичних прибуттів, але військові дії на Сході держави привели до різкого скорочення інтересу до країни – майже в два рази зменшився показник прибуттів – до 12,8 млн в 2015 р. [5].

Враховуючи вищевказане, за державної підтримки та при наявності і реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» та Державної стратегії регіонального розвитку України, туризм

може сприяти вирішенню проблем забезпечення регіонів, територіальних громад фінансовими ресурсами. Одним з із таких джерел є туристичний збір.

Відповідно до ст. 268 ПКУ туристичний збір – це місцевий збір, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету. Туристичний збір, як відомо, утримується при наданні послуг з тимчасового проживання (ночівлі), із зобов'язанням залишити місце перебування в зазначений строк з громадян України, іноземців, а також осіб без громадянства, які прибувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення сільської, селищної та міської ради про встановлення туристичного збору. Ставка встановлюється у розмірі від 0,5 % до 1 % до бази справляння збору. Базою справляння є вартість усього періоду проживання (ночівлі), за вирахуванням податку на додану вартість [6].

Проведене дослідження показало, що обсяг надходжень до місцевих бюджетів від сплати туристичного збору за 2014–2016 роки збільшився більше ніж у 2 рази з 24766,7 тис. грн у 2014 р. до 54094,8 тис. грн у 2016 р. Обсяг надходжень від сплати туристичного збору до місцевих бюджетів у 2016 році склав 54,1 млн.

грн., що на 45,7 % більше ніж у 2015 році. (у 2015 р. порівняно з 2014 р. зростання на 49,9 %).

До 5 областей України за найбільшими обсягами надходжень від сплати туристичного збору, що надійшли до місцевих бюджетів у 2016 р., входили: м. Київ – 18,8 млн грн (34,7 %), Львівська обл. – 8,4 млн грн (15,6 %), Одеська обл. – 7,3 млн грн (13,6 %), Івано-Франківська обл. – 2,3 млн грн (4,2%), Закарпатська обл. – 2,2 млн грн (4,1 %)[7].

Серед лідерів за найбільшим зростанням обсягу туристичного збору до місцевих бюджетів у 2016 р. порівняно з попереднім роком були 5 областей України : м. Київ – на 4,9 млн грн.(на 50,1 %), Львівська обл. – на 2,5 млн грн (на 42,3 %), Одеська обл. – на 2,5 млн грн (на 50,8 %), Херсонська обл. – на 0,8 млн грн (на 75,7 %), Івано-Франківська обл. – на 0,7 млн грн (на 45,3 %). (табл. 4, рис.3). Якщо аналізувати податкові надходження одного з 5 лідерів - Львівську область, то слід відмітити, що за останні 10 років, в цілому вони зросли у 3,22 рази, у тому числі за рахунок місцевих податків і зборів у 20,06 рази, податку на доходи фізичних осіб у 3,35 рази, за рахунок туристичного збору аж у 46,02 раз [7].

Таблиця 4

**Динаміка надходження туристичного збору до місцевих бюджетів
за 2014–2016 роки,* тис. грн**

Код регіону	Назва області	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Частка, %	Приріст ↑), 2016/2015
1	АР Крим	482,6	0	-	-	-
2	Вінницька	181,1	209,6	310,4	0,6	↑ 48,1 %
3	Волинська	200,7	324,2	373,4	0,7	↑ 15,2 %
4	Дніпропетровська	877,4	1289,4	1749,9	3,2	↑ 35,7 %
5	Донецька	846,1	669,1	914,3	1,7	↑ 36,6 %
6	Житомирська	169,0	225,3	349,4	0,6	↑ 55,1 %
7	Закарпатська	930,4	1527,2	2199,1	4,1	↑ 44,0 %
8	Запорізька	1410,8	1565,3	2070,8	3,8	↑ 32,3 %
9	Івано-Франківська	946,8	1578,5	2292,8	4,2	↑ 45,3 %
10	Київська	682,4	862,5	1247,9	2,3	↑ 44,7 %
11	Кіровоградська	65,7	92,3	167,9	0,3	↑ 1,8 рази
12	Луганська	109,4	47,7	102,7	0,2	↑ 2,1 рази
13	Львівська	3569,8	5915,0	8418,5	15,6	↑ 42,3 %
14	Миколаївська	457,5	753,1	1155,3	2,1	↑ 53,4 %
15	Одеська	2725,3	4865,2	7336,3	13,6	↑ 50,8 %
16	Полтавська	313,4	449,2	717,1	1,3	↑ 59,7 %
17	Рівненська	127,2	170,2	266,5	0,5	↑ 56,6 %
18	Сумська	130,5	161,6	227,6	0,4	↑ 40,8 %
19	Тернопільська	128,7	161,4	240,0	0,4	↑ 48,7 %
20	Харківська	887,8	1081,5	1780,5	3,3	↑ 64,6 %
21	Херсонська	793,2	1074,7	1888,4	3,5	↑ 75,7 %
22	Хмельницька	207,8	303,1	465,7	0,9	↑ 53,7 %
23	Черкаська	271,1	310,9	409,5	0,8	↑ 31,7 %

Продовження табл.4

24	Чернівецька	228,2	244,1	318,6	0,6	↑ 30,5 %
25	Чернігівська	154,8	207,8	311,9	0,6	↑ 50,1 %
26	м. Київ	5788,0	9779,0	14706,6	27,2	↑ 50,4 %
27	м. Севастополь	58,5	0	-	-	-
28	Центральний офіс	2022,6	3257,9	4073,6	7,5	↑ 25,0 %
	Всього	24766,7	37126,1	54094,8	100,0	↑ 45,7 %

*Розраховано автором за даними [7]

Туристична привабливість є однією важливих цілей Стратегії розвитку Львівщини, що визначається значним туристично-рекреаційним потенціалом регіону, яка має на меті підвищення ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу регіону та формування повноцінної туристичної індустрії.

У Львівському регіоні з 2005 року нішу туристичного бізнесу все більше займає приватний сектор, про що демонструють показники кількості готельних закладів, які є у власності фізичних осіб, а також зростання відрахувань до бюджету підприємцями, які діють у туристично-рекреаційній сфері.

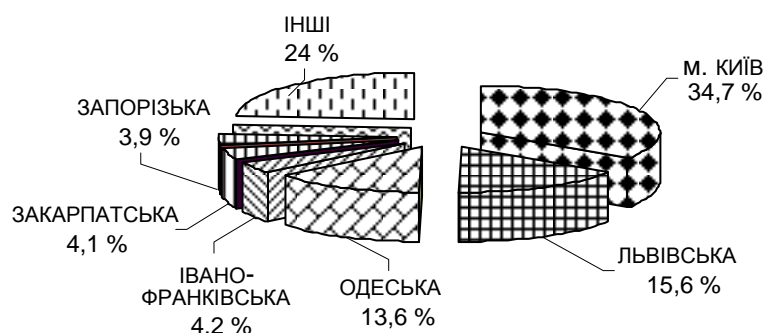

Рис. 3. Питома вага туристичного збору у загальному обсязі надходжень відповідних місцевих бюджетів за 2016 рік, у розрізі областей [7]

Разом з тим бюджетонаповнююча роль туристично-рекреаційної сфери в області лишається низькою. Однією з причин цього є і тіньова зайнятість, наслідком якої є недонадходження коштів до бюджету [8]. Така тенденція спостерігається і в цілому по Україні.

Порівняльний аналіз надходжень податкових платежів за КВЕД та видами платників свідчить, що в цілому по Україні темпи зростання обсягів зборів (у 2016 р. порівняно з 2015 р.) від фізичних осіб – підприємців значно більші ніж від юридичних осіб (табл.5).

Таблиця 5

Динаміка структури обсягів збору податкових платежів за КВЕД * та видами платників за 2014–2016 рр.*

Платники податків	2014 р.		2015 р.		2016 р.		Порівняння 2016/2015
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	
КВЕД 55.20							
Юридичні особи	71632,7	82,2	77465,1	81,6	106150,8	78,4	↑ 37 %
Фізичні особи-підприємці	15511,4	17,8	17445,1	18,4	29185,2	21,6	↑ 67,3 %
Всього:	87144,1	100	94910,2	100	135336	100	↑ 42,6 %
КВЕД 55.30							
Юридичні особи	871,6	77,2	1035,1	88,9	1066,5	84,1	↑ 3 %
Фізичні особи-підприємці	257,5	22,8	128,9	11,1	201,8	15,9	↑ 56,6 %
Всього:	1129,1	100	1164	100	1268,3	100	↑ 9 %
КВЕД 55.90							
Юридичні особи	21453,3	84,9	20145	80,0	34201	82,2	↑ 69,8 %

Продовження табл.5

Фізичні особи-підприємці	3829,9	15,1	5047,4	20,0	7408,3	17,8	↑ 46,8 %
Всього:	25283,2	100	25192,4	100	41609,3	100	↑ 65,2 %
Разом:	113556,4	x	121266,6	x	178213,6	x	↑ 46,9 %

* КВЕД 55.20 «Діяльність засобів розміщування на період відпустки та іншого тимчасового проживання»;

КВЕД 55.30 «Надання місць кемпінгами та стоянками для житлових автофургонів і причепів»

КВЕД 55.90 «Діяльність інших засобів тимчасового розміщування».

*Розраховано автором за даними [7]

Проведений аналіз надходжень податкових платежів за 2014–2016 роки суб'єктами туристичного бізнесу показав, що більше 50% складають надходження від туристичних операторів – юридичних осіб, причому частка

надходжень має тенденцію до зростання. В той час, як надходження від турагентів, загалом зменшується, причому від турагентів – юридичних осіб зменшується, а турагентів – ФОП – зростає (табл.6).

Таблиця 6

Динаміка структури надходження податкових платежів від турагентів та туроператорів за 2014–2016 рр.*

Платники податків	2014 р.		2015 р.		2016 р.		Порівняння 2016/2015
	тис. грн	%	тис. грн	%	тис. грн	%	
туристичні агентства							
Юридичні особи	64350,4	33,50	71179,5	31,19	80413,7	27,29	↑ 13,0 %
Фізичні особи-підприємці	19170,8	9,90	23857,6	10,45	38881,4	13,19	↑ 63,0 %
Всього:	83521,2	43,49	95037,1	41,64	119295,1	40,49	↑ 25,5 %
туристичні оператори							
Юридичні особи	108511,4	56,51	133171	58,36	175356,5	59,51	↑ 31,7 %
Разом:	192032,6	100	228208,1	100	294651,6	100	↑ 29,1%

*Розраховано автором за даними [7]

В цілому, податкові надходження від туристичного бізнесу зростають і у 2016 р. порівняно з 2015 р. вони зросли на 29,1%. Проте надходження можуть бути значно вагомішими, якщо б законодавча податкова база України була стабільною і забезпечувала прибуткову діяльність. В інфраструктурі туризму одне з центральних місць займають готелі та аналогічні засоби розміщення. Готельний бізнес є одним з важливих елементів сфери послуг, складова частина галузі туризму та джерело валютних надходжень. У 2016 р. в Україні надання місць для проживання здійснювали 4256 колективних

засобів розміщування (юридичні особи та фізичні особи-підприємці) із кількістю місць – 376 тис. (у 2015р. відповідно 4341 та 404 тис.). Кількість розміщених у них становила 6544,8 тис. осіб, що на 764,9 тис. осіб (13%) більше, ніж у 2015р. Серед розміщених осіб 13% становили іноземці [2]. Аналіз обсягів збору податкових платежів з готелів та подібних засобів тимчасового розміщування показав, що у 2016 році порівняно з 2015 роком надходження до бюджету збільшилися на 55,7%. Надходження від юридичних осіб збільшилися на 52,9% та 86,7% з ФОП (табл.7).

Таблиця 7

Динаміка обсягів збору податкових платежів з готелів та подібних засобів тимчасового розміщування * за 2014–2016 рр., * тис грн

Збір податкових платежів	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Порівняння 2016/2015
Юридичні особи	356574,9	583873,2	892707,1	↑ 52,9 %
Фізичні особи - підприємці	38415,0	53647,5	100179,3	↑ 86,7 %
Всього:	394989,9	637520,7	992886,4	↑ 55,7 %

*КВЕД 55.10 «Діяльність готелів і подібних засобів тимчасового розміщування»

*Розраховано автором за даними [7]

Слід зазначити, що велике податкове навантаження негативно впливає на розвиток готельного бізнесу в Україні. Для поліпшення умов роботи ринку готельних послуг у вітчизняну практику доцільно запровадити закордонний досвід, який спрямований насамперед на зниження податків, які повинні сплачувати власники готелів та інших засобів розміщення.

У Європі, наприклад, спостерігається тенденція до зниження податку на додану вартість для готелів. Розмір податку на додану вартість у європейських країнах є значно

нижчим ніж у нашій країні: у Болгарії – 9%, на Кіпрі – 15%, в Латвії – 12%, Німеччині – 7%, Польщі – 8%, в Україні – 20% [1].

Узагальнюючи результати аналізу, слід зазначити, що для того, щоб вклад туристичної галузі у розвиток вітчизняної економіки наблизити до європейських показників, необхідно, щоб однією із стратегічних цілей, як держави, так регіонів, стала туристична привабливість, яка б мала на меті підвищення ефективності використання туристичного потенціалу країни та формування повноцінної туристичної індустрії (рис. 4).

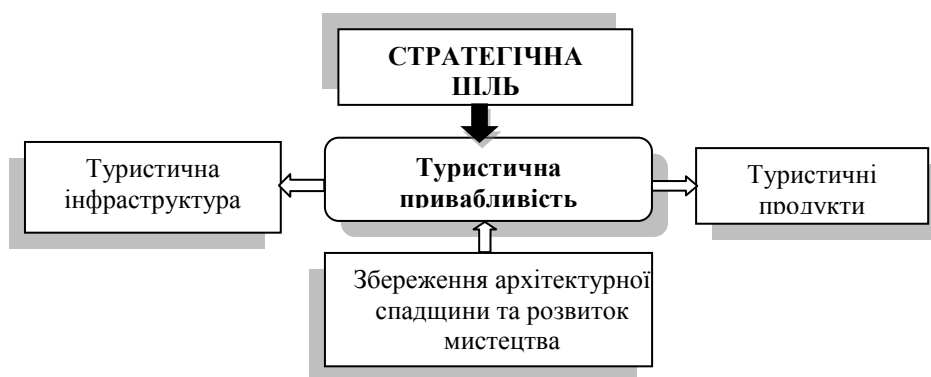

Рис.4. Модель формування туристичної індустрії *

*Розроблено автором

Для її реалізації необхідно виконати ряд важливих, на наш погляд, завдань:

- поліпшити транспортну доступність туристичних центрів;
 - сприяти розвитку мережі туристичних об'єктів та туристичної інфраструктури;
 - ініціювати необхідні зміни у законодавчо-нормативному забезпеченні;
 - формувати та просувати нові туристичні продукти;
 - забезпечити проведення масових культурних, ділових, спортивних та туристичних заходів міжнародного й міжрегіонального рівня;
 - вдосконалити підготовку професійних кадрів для туристичної галузі;
 - розробити та впровадити систему маркетингу туристичного потенціалу;
 - розширити мережу туристичних інформаційних центрів;
 - забезпечити збереження та раціональне використання цінних рекреаційних ландшафтів, курортних факторів, автентичних екосистем, збереження культурно-історичних пам'яток та ін.
- Висновки і перспективи подальших досліджень.** Аналізуючи діяльність туристичного бізнесу як джерела доходів місцевих бюджетів необхідно зазначити, що його бюджетонаповнююча роль на сьогодні

залишається низькою. Однією з причин цього, на наш погляд, є тіньова зайнятість в приватному секторі, велике податкове навантаження, мінливість вітчизняного законодавства та інші об'єктивні фактори.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати про позитивну динаміку як відвідувань іноземних туристів України, так і зростання темпів надходжень податкових платежів до бюджету. Причому у структурі надходжень зростає частка платежів від ФОП, у тому числі надходження від ФОП – турагенцій. Збільшенню обсягу надходжень туристичного збору може сприяти і розвиток готельного бізнесу, який є складовою частиною туризму. Проте останні зміни в законодавстві стосовно сплати ЄСВ у мінімальному розмірі, не залежного від доходу суб'єкта господарювання, призвели до закриття бізнесу. Тому туристично-готельному бізнесу як джерелу валютних надходжень, на наш погляд, необхідна державна підтримка та податкове стимулювання розвитку.

Аналізуючи перспективи розвитку туристичного бізнесу в Україні, перш за все необхідно підкреслити, що сучасний туризм – це та сфера економіки і життєдіяльності суспільства, яка має тісні взаємозв'язки практично з усіма видами економічної діяльності, підвищує рівень зайнятості, адже

кожен десятий працівник у світі зайнятий у сфері надання туристичних послуг. І, що найважливіше, розвиток туризму може сприяти зміцненню нового позитивного іміджу України на світовій арені. Подальші дослідження за даною проблематикою можуть бути спрямовані

на аналіз податкових надходжень від туристично-готельного бізнесу окремих регіонів (особливо прикордонних) та впливу зміни законодавства на розвиток галузі, вивчення закордонного досвіду податкового стимулювання розвитку туризму.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Папп В. В. Роль готельного господарства у розвитку туризму в регіоні. / В.В. Папп // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». – Ужгород : 2015. - № (2) 46. - С. 207-212.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу <http://ukrstat.gov.ua/>.
3. Ірина Жук. Туристична реформа як інструмент соціально-економічного розвитку України. Соціально-економічні проблеми і держава. - Вип. 1 (14). - 2016. – С. 152-159. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://elartu.tntu.edu.ua>.
4. Офіційний сайт Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс]. - Режим доступу <https://dpsu.gov.ua/ua/>.
5. А.В. Кузишин. Основні показники розвитку туризму в країнах Європейського туристичного регіону на початку ХХІ століття. Матеріали Міжн. наук.-практ. Інтернет-конф. «Актуальні проблеми країнознавчої науки», Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. - Луцьк, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://internationalconference2014.wordpress.com>.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI.
7. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. - Режим доступу <http://sfs.gov.ua/>.
8. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.com.ua/dfrr.minregion.gov.ua>.
9. Закон України «Про туризм» від 15.09. 1995 р. № 325/95-ВР.

REFERENCES

1. Papp, V.V. (2015). Rol' hotel'noho gospodarstva u rozvytku turyzmu v rehioni [The role of the hotel industry in region tourism development]. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya «Ekonomika». – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. The series "Economics", (2) 46, 207-212 [in Ukrainian].
2. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrayiny [Official site of the State Statistics Committee of Ukraine], <http://ukrstat.gov.ua/>. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
3. Zhu, I. (2016). Turystychna reforma yak instrument sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny [Tourist reform as an instrument of socio-economic development of Ukraine]. Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava – Socio-economic problems and the state, 1 (14), 152-159. Retrieved from: <http://elartu.tntu.edu.ua>. [in Ukrainian].
4. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrayiny [Official site of the State Border Guard Service of Ukraine]. <https://dpsu.gov.ua>. Retrieved from: <https://dpsu.gov.ua/ua/> [in Ukrainian].
5. Kuzyshyn, A.V. (2017). Osnovni pokaznyky rozvytku turyzmu v krayinakh Yevropeys'koho turystychnoho rehionu na pochatku ХХІ stolittya [The main indicators of tourism development in the countries of the European tourist region at the beginning of the ХХІ century]. Proceedings from^ Materialy Mizhn. nauk.-prakt. Internet-konf. «Aktual'ni problemy krayinoznachoyi nauky», Skhidnoyevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky. Retrieved from: <https://internationalconference2014.wordpress.com> [in Ukrainian].
6. Podatkovyy kodeks Ukrayiny vid 02.12.2010, № 2755-VI. [The Tax Code of Ukraine from December 02, 2010, № 2755-VI] [in Ukrainian].
7. Ofitsiynyy sayt Derzhavnoyi fiskal'noyi sluzhby Ukrayiny [Official website of the State Fiscal Service of Ukraine]. <http://sfs.gov.ua/>. Retrieved from: <http://sfs.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. Stratehiya rozvytku L'vivs'koyi oblasti na period do 2020 roku [Development Strategy of the Lviv region for the period up to 2020]. <https://www.google.com.ua/dfrr.minregion.gov.ua>. Retrieved from: <https://www.google.com.ua/dfrr.minregion.gov.ua>. [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrayiny «Pro turyzm» vid 15.09. 1995 r. № 325/95-VR [The Law of Ukraine "On Tourism" from September, 15, 1995, № 325/95-VR]. [in Ukrainian].

Одержано 12.03. 2018 р.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК І АУДИТ

DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1\(51\).401-406](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2018.1(51).401-406)

УДК 657

Вигівська І.М., Макарович В.К.

ОСОБИСТІ КОМПЕТЕНЦІЇ БУХГАЛТЕРА ТА ЇХ ВПЛИВ НА ОРГАНІЗАЦІЮ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

Рівень компетенції бухгалтера грає важливу роль в сучасних динамічних умовах господарювання. Корпоративні стандарти управління, системи документообігу, можливості ротації кадрів, великий обсяг оброблюваної інформації – все це зумовлює високі кваліфікаційні вимоги, що ставляться до облікових працівникам. В статті виділено форми інтелектуальної поведінки бухгалтера (вербальний; візуальний; логічний; творчий; фізичний; емоційний). Запропоновано критерії оцінки особистісних компетенцій потенційного головного бухгалтера: інтелектуальні здібності; особисті здібності; контактність; фізичні якості; стресостійкість; здатність контролювати ситуацію і швидко приймати правильні рішення в нестандартних ситуаціях. Підкреслено, що організацію системи бухгалтерського обліку на підприємстві необхідно розглядати з урахуванням психологічних особливостей бухгалтера, який здійснює обліково-аналітичну діяльність, та рівня його професіоналізму.

Ключові слова: особистість, інтелект, бухгалтер, бухгалтерський облік, компетенції, професійні якості, інформаційні технології.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство немислиме без бухгалтерської інтерпретації явищ господарської діяльності. Бухгалтерський облік є досягненням самої людини і формується під впливом її знань, умінь, навичок і суджень в області теорії і практики обліку. Людський фактор включає інтелектуальні і особові якості: знання, здібності, інтелект, емоційно-вольова сфера, характер. Ці якості мають дві особливості. По-перше, є фундаментом, на якому будується професійна, управлінська компетентність бухгалтера. По-друге, набагато важче піддаються корекції: змінити стиль мислення або характер набагато складніше, ніж засвоїти методику ухвалення рішень або технологію організації бухгалтерського обліку. Сутність особистісно-орієнтованого підходу в бухгалтерському обліку постійно перебуває в площині дискусійного поля науковців та потребує подальшого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплекс наукових ідей, в яких бухгалтер

розглядався як особистість, підняті в працях: Н. А. Каморджанової [1], М.О. Козлової [3], С.Ф. Легенчук [4], А.В. Озеран [6], М.С. Пушкар [9], Я.В. Соколов [10-11], А.П. Шабля [15] та ін. В своїх напрацюваннях науковці розглядають в тій чи іншій мірі вплив компетентності бухгалтера на удосконалення облікового процесу, і тільки невелике коло авторів приділяло увагу впливу особистості бухгалтера на організацію бухгалтерського обліку.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження впливу особистісних якостей бухгалтера на організацію облікового процесу.

Опис основного матеріалу дослідження. Приналежність бухгалтера до того або іншого психологічного типу особи може накладати деякі обмеження на об'єкти бухгалтерського обліку, що враховуються ним. Так, Р. Стенберг виділяє три форми інтелектуальної поведінки [8, с.21]:

- 1) вербальний інтелект;
- 2) здатність вирішувати проблеми;
- 3) практичний інтелект (вміння домагатися поставлених цілей).

Джоуль. М. Стайн описує шість різновидів інтелекту [13, с.21]:

- ✓ вербальний — охоплює сферу слів: розмова, лист, читання і слухання;
- ✓ візуальний — сфера зору і зорових образів;

© **Вигівська Ірина Миколаївна**, к.е.н, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Житомирський державний технологічний університет, м. Житомир, тел.: 0976481006, email: virina1407@gmail.com.

Макарович Вікторія Костянтинівна, к.е.н, доцент кафедри обліку і аудиту, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород, тел.: 0505199489, email: vyktorya.makarovich@uzhnu.edu.ua

✓ логічний — охоплює сферу міркувань, свідомо керованого мислення і деяких аспектів рішення проблем;

✓ творчий — охоплює сферу оригінальності, новацій, осяянь і генерації нових ідей;

✓ фізичний — охоплює сферу тіла, координації, спритності і придбання фізичних навичок;

✓ емоційний — сфера як власних почуттів, так і почуттів інших людей, включаючи усі внутрішні і міжособистісні взаємозв'язки.

Г. Гарднер [1] розкриває сім типів інтелекту: лінгвістичний, музичний, логіко-математичний, просторовий, тілесно-кінестетичний, між особистісний і внутрішньоособистісний.

На думку Я.В. Соколова, бухгалтер, вирішуючи завдання бухгалтерського обліку, завжди ґрунтується на своїх знаннях в області теорії бухгалтерського обліку, а також керується своїм професійним судженням. Знання теорії бухгалтерського обліку впливає на те, яким чином бухгалтер визначив фінансові результати підприємства, а визначення величини прибутку є однією з головних завдань бухгалтерського обліку. Отже, «тільки теорія, вона ж наука, може розширити кругозір бухгалтера і дати йому нові сили» [11, с. 54].

Таким чином, на прийняття конкретного рішення бухгалтера впливають два фактори – психологічні особливості його особистості і рівень його професійної думки. Отже, організацію системи бухгалтерського обліку на підприємстві необхідно розглядати з урахуванням психологічних особливостей бухгалтера, який здійснює обліково-аналітичну діяльність та рівень його професіоналізму.

К.В. Гульпенко [2] зазначає, що особистісний і психологічний фактори тісно переплітаються один з одним, але в той же час кожен по-своєму впливає на бухгалтера і його професійне судження. Особистісний фактор впливає з точки зору тих якостей, якими володіє бухгалтер як особистість. Бухгалтеру необхідні такі особисті якості як схильність до облікової роботи, врівноваженість, стресостійкість, відповідальність, уважність, посидючість, скрупульозність, аналітичне та логічне мислення, пунктуальність, вміння аргументовано відстоювати свою точку зору, чесність, працьовитість, терплячість, акуратність, оперативність, здатність до навчання, сумлінність, організованість, старанність, самодисципліна та ін. З точки зору психології особистості бухгалтером може бути далеко не кожна людина. Щоб стати справжнім бухгалтером необхідно мати певні особисті і професійні якості, а також мати певний темперамент, характер і здібності.

Таким чином, психологічні особливості особистості є основними передумовами успішності в тій чи іншій професійній діяльності.

Цікавими, на наш погляд, в даному напрямку є розробки А.П. Шабля [15], яка розглядає особистісно-орієнтований підхід в бухгалтерському обліку, як підхід, що базується на особливостях особистості і компетенціях бухгалтера та, який забезпечує дотримання вимог раціональності ведення обліку.

А.П. Шабля [15] пропонує методіку особистісно-орієнтованого підходу в бухгалтерському обліку розглядати в розрізі:

✓ психологічного дослідження особистості бухгалтера;

✓ визначення рівня компетенції бухгалтера;

✓ класифікації витрат за статтями калькуляції;

✓ системи оплати праці бухгалтера;

✓ моніторингу компетенцій бухгалтерів;

✓ забезпечення оптимального співвідношення витрат на ведення бухгалтерського обліку і результатів від використання звітності.

Вважаємо, що в даному напрямку важливим є організація взаємовідносин в процесі господарської діяльності в системі «психологія – бухгалтерський облік».

Проблема психологічної складової обліково-аналітичної діяльності проявляється в різноманітті питань як з позиції виконавця – бухгалтера (процесу підготовки облікових даних), так і з позиції користувача (процесу споживання інформації).

Рівень компетенції бухгалтера відіграє важливу роль в сучасних динамічних умовах господарювання. Корпоративні стандарти управління, системи документообігу, можливості міжрівневої ротації кадрів, великий об'єм оброблюваної інформації – усе це обумовлює високі кваліфікаційні вимоги, що ставляться до облікових працівників. Відповідно до цілей і стратегічних планів розвитку організації і вимог до кваліфікації посади доцільно розробляти модель компетенцій головного бухгалтера – цей опис стандартів поведінки, ділові і особові якості, знання, уміння і навички, необхідні для успішного виконання роботи [12].

Зміна психології малостатусного обліковця на впливового фінансового менеджера (головний бухгалтер, аналітик, аудитор) пов'язана з тим, що у бухгалтерському обліку є алгоритми рішення завдань галузевого національного і глобального рівня. Бухгалтер повинен мати уміння приймати рішення в ситуаціях з багатоваріантними результатами, тому зростає роль професійного судження бухгалтера, його вплив на формування облікової політики, підготовку фінансової звітності і результати діяльності підприємства.

Бухгалтер в процесі своєї професійної діяльності повинен володіти професійними компетенціями. Як зазначає А.А. Солоненко [12] для працевластців професійний стандарт «Бухгалтер» потрібний при формуванні кадрової політики і в управлінні персоналом, при організації навчання і атестації працівників, розробці посадових інструкцій, тарифікації робіт,

привласненні тарифних розрядів працівникам і встановленні систем оплати праці з урахуванням особливостей організації виробництва, праці і управління.

Портрет компетенції потенційного головного бухгалтера пропонуємо сформулювати за наступними критеріями, які наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Портрет компетенції потенційного головного бухгалтера

Компанія приймає наступну модель компетенції – як повний набір характеристик (особистісних і поведінкових), що дозволяє працівникові успішно виконувати відповідні його посаді функції і добиватися необхідних результатів.

Базові компетенції

Оцінювання проводяться по 5-ти бальній шкалі:

Назва показника	Оцінка
Усвідомлений вибір професії кандидатом	
Розуміння професійної відповідальності перед замовником та в цілому перед громадськістю	
Бажання та можливість працювати та удосконалюватись в аспекті професійного зростання у відповідності до політики Фірми	

Особисті компетенції :

	Характеристика	
Інтелектуальні здібності	Здатність аналізувати історичну інформацію та розвиток ситуації в достроковій перспективі з врахуванням існуючих факторів; формулювання та оцінка альтернативного розвитку	
	Швидке засвоєння великих інформаційних масивів	
	Логіка, творчість та оригінальне мислення	
	Здатність синтезувати, узагальнювати, продукувати нові ідеї	
Емоційна зрілість	Чесність, об'єктивна оцінка власних можливостей	
	Врівноваженість	
	Незалежність поглядів	
	Можливість протистояти пресингу	
	Почуття власної гідності	
Особисті здібності	Відповідальність, впевненість в собі, прийняття відповідальності за результати та виконання роботи з відповідальністю; дотримання встановлених Фірмою політик та процедур	
	Ініціативність – схильність до активних дій	
	Ділова етика, дотримання фундаментальних принципів	
	Прагнення до найкращих результатів, вміння чітко організувати та спланувати виконання дорученого завдання, вміння раціонально використовувати робочий час, зосередитись на головному	
Контактність	Здатність входити в довіру	
	Вміння слухати, переконувати, навчати та заохочувати	
	Вміння адаптуватися до роботи у інших соціально-психологічних умовах	
Фізичні якості	Здатність витримувати певні інтелектуальні і фізичні навантаження; стресостійкість – здатність до постійної тривалої монотонної роботи з великими обсягами інформації, вміння контролювати свої емоції в конфліктних ситуаціях; здатність контролювати ситуацію і швидко приймати правильні рішення в нестандартних ситуаціях.	

Дана модель компетенції використовується при тестуванні потенційних працівників. На основі моделі компетенції розробляються форми оцінки рівня розвитку компетенції співробітників, які використовуються при проведенні атестації.

Переваги застосування моделі компетенції полягають в наступному :

✓ Оцінка компетенції кандидата на посаду дає можливість приймати найбільш ефективні рішення при наймі персоналу.

✓ Оцінка працівника при здійсненні атестації забезпечує можливість оцінити людину з точки зору її відповідності майбутнім посадовим обов'язкам.

Компетенції необхідні для того, щоб оцінити, наскільки успішно співробітник впорається з посадовими обов'язками в майбутньому.

Модель компетенції потрібна для створення корпоративної системи навчання та розвитку персоналу. Компетенції допомагають кожній людині зрозуміти: до чого слід прагнути, які якості і здібності потрібно вдосконалювати чи розвивати, щоб найбільш ефективно виконувати посадові обов'язки.

Визначення (опис) компетенції допомагає керівникам різних рівнів і співробітникам компанії розмовляти на одній мові, оскільки мова йде про особисті якості, моделі поведінки і ефективність виконання співробітниками посадових обов'язків. Визначення компетенції відображає особливість корпоративної культури компанії.

Важливими навиками бухгалтера повинні бути навички роботи в середовищі новітніх інформаційних технологій.

Необхідність у кваліфікованих фахівцях, які володіють навиками роботи з обчислювальною технікою, перетворюється в провідний фактор освітньої політики. Адже діяльність людей все більшою мірою залежить від їх інформованості і здатності ефективно використовувати інформацію. Для вільної орієнтації в інформаційних потоках сучасний фахівець будь-якого профілю повинен уміти одержувати, обробляти і використовувати інформацію за допомогою комп'ютерів, телекомунікацій і інших засобів. В останні роки особливої актуальності набуває важливість інформаційних технологій в навчанні при формуванні професійно-ділових якостей фахівців облікового профілю [5].

Застосування інформаційних технологій в навчальному процесі сприяє підвищенню мотивації навчання, економії навчального часу, а інтерактивність і наочність сприяє кращому поданню, розумінню і засвоєнню матеріалу.

Поява і розвиток пакетів прикладних програм створюють величезні можливості для їх використання в бухгалтерському обліку. Уміння ефективно використовувати нові інформаційні технології при підготовці кваліфікованих фахівців – одне з найважливіших завдань, яке ставиться до сучасних вузів.

Як зазначає Г.В. Ткаченко, для сучасного спеціаліста-обліковця вже недостатньо знань теорії і практики бухгалтерського обліку. Сьогоднішній день ставить якісно нові вимоги до

освітнього рівня бухгалтера, серед яких варто виокремити [14]:

✓ знання законодавчої бази для прийняття правильних рішень;

✓ володіння автоматизованими обліковими системами для більш ефективної роботи;

✓ володіння елементами аналізу для оцінки фінансового стану організації.

Використання новітніх інформаційних технологій при підготовці фахівців-обліковців забезпечить виконання одночасно декілька функцій: візуалізацію навчального матеріалу, економію навчального часу, забезпечення доступності і якості знань, сприяння виробленню умінь і навичок, які дозволяють швидко і своєчасно контролювати процес навчання, тим самим зростає конкурентоспроможність випускників на ринку праці. При цьому інформаційно-технічні засоби навчання виступають невід'ємною складовою частиною навчального процесу вузу і дозволяють чітко та оперативно вирішувати завдання підготовки висококваліфікованих фахівців.

У ході застосування в навчальному процесі інформаційних технологій, як зазначає Н.Н. Парасоцька [7], викладач, як і раніше, виступає провідною ланкою, але при цьому є не тільки носієм інформації і знань, а й сприяє становленню якісного бухгалтера-професіонала.

Для забезпечення підготовки висококваліфікованого спеціаліста за допомогою використання інформаційних технологій викладачу необхідно організувати процес набуття і закріплення знань шляхом: створення проблемних ситуацій, пов'язаних з вирішенням професійних завдань за участю комп'ютера; використовувати ефективні способи для організації інформаційних і технологічних навичок; направляти процеси навчання на узагальнення студентами нових знань в сфері інформаційних технологій, наявних в бухгалтерському обліку, оподаткуванні, аудиті та аналізі; організувати навчально-дослідницький процес роботи майбутніх фахівців; здійснювати контроль за інформаційно-технологічним рівнем студентів, а також проведення обліку і оцінки результатів їх роботи; сприяти мотивації майбутніх фахівців до застосування комп'ютерної техніки у професійній діяльності; сприяти процесу усвідомлення набутих знань і підвищенню показників щоденної діяльності при роботі з комп'ютером тощо.

Для цього велику увагу необхідно приділяти не заучуванню загальноосвітніх програм і автоматичного набуття знань і досвіду (обидва мають здатність до швидкого старіння, що може

гальмувати роботу фахівця), а зростанню творчого потенціалу будь-якого студента, а також вмінню розв'язувати нестандартні завдання або проблеми, пов'язані з прийняттям управлінських рішень [1].

Як правило, застосування інформаційних технологій в навчальному процесі здійснюється на останній фазі наукового і виробничого циклу підготовки фахівців-обліковців. Враховуючи реалії часу, пропонуємо в навчальні плани підготовки фахівців-обліковців здійснювати впровадження застосування новітніх інформаційних технологій в навчальний процес на початкових фазах.

Для забезпечення реалізації впровадження на початкових фазах застосування інформаційних технологій необхідним є: розробка нових дисциплін в сукупності освітніх програм, що характеризуються використанням інформаційних технологій; удосконалення викладання існуючих дисциплін із застосуванням ІТ-методів; комп'ютеризація навчального процесу; розвиток інформаційної культури як складової професійної культури фахівця; акцент на ролі і місці електронних підручників в самоосвіті студентів; організація самостійної роботи студентів з використанням ПК; реалізація досвіду проведення комп'ютерного контролю знань; використання мультимедійних технологій в навчальному процесі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, в сучасних умовах господарювання, у зв'язку з соціальними, політичними та економічними перетвореннями підвищуються вимоги до фахівців в будь-якій їх сфері професійної діяльності. Особлива увага

приділяється професіоналам, чия діяльність пов'язана з фінансовими питаннями. Бухгалтер веде всю фінансову і господарську діяльність підприємства, тому на нього лягає велика відповідальність в чіткому, своєчасному, а головне в професійному виконанні своїх трудових обов'язків. Фахівець з бухгалтерського обліку повинен володіти не тільки професійними, але й психологічними компетенціями.

Сьогодні відзначається інтеграція багатьох сфер наукового і практичного пізнання, психологія та економіка не є винятком. Завдяки психологічним теоріям можна пояснити економічні процеси і закономірності, так як все одно основним суб'єктом економічної діяльності залишається людина, хоча і працює в знаковій системі. Спочатку спеціаліст-обліковець здійснював констатацію фактів облікового процесу, пізніше до обліковця почали ставитись додаткові управлінські завдання. Поступово спектр компетенції почав розширюватись. На сьогодні спеціаліст з бухгалтерського обліку повинен мати багато особових якостей, які відповідають його професіограмі, в цьому випадку йому досить легко буде справлятися зі своїми професійними обов'язками. Проте окрім особових якостей і спеціальних знань від фахівця потрібно володіння спеціальними вміннями і навичками, які необхідно постійно удосконалювати, що забезпечить підвищення якості обліку в умовах глобалізації економіки.

Визначення новітніх методик підвищення професійних якостей бухгалтера є перспективним напрямком дослідження.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бухгалтерский учет и психология: монография / Н. А. Каморджанова [и др.]; под науч. ред. д-ра экон. наук, проф. Н. А. Каморджановой. СПб.: СПбГИЭУ, 2010. 226 с.
2. Гульпенко К. В., Смирнова Е. А. Взаимосвязь развития учета и личности бухгалтера [электронный ресурс] / К.В. Гульпенко, Е. А. Смирнова // Проблемы современной экономики, N 2 (38), 2011 – Режим доступа : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3591>
3. Козлова М.О. Влияние психологических и лингвистических аспектов на организацию бухгалтерского учета / М.О. Козлова // Международный бухгалтерский учет Издательство: ООО Издательский дом Финансы и кредит (Москва). - 2013. - №24 (270). - с. 17-28
4. Легенчук С.Ф. Бухгалтерське теоретичне знання: від теорії до метатеорії : монографія /С.Ф. Легенчук.- Житомир. ЖДТУ. 2012. – 336с.
5. Макарович В.К. Роль інформаційних технологій при підготовці фахівців-обліковців / В.К. Макарович // Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. / М-во освіти і науки України; М-во культури України; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ : Видавничий центр КНУКіМ, 2017. – Ч.2. – С.95-96.
6. Озеран А.В. Опыт Украины в вопросах профессиональной сертификации и повышения квалификации бухгалтеров / А.В. Озеран, Р.С. Кршикова // Международный бухгалтерский учет Издательство: ООО Издательский дом Финансы и кредит (Москва). - 2013. - №29 (275). - с. 55-60.
7. Парасоцкая Н.Н. Проблемы обучения бухгалтерской дисциплине в вузах [Электронный ресурс] / Н.Н. Парасоцкая // Предпринимательство и право. – Режим доступа: <http://lexandbusiness.ru/view-article.php?id=4868>

8. Полозова Н. Н., Полозов А.А. Модули психологической структуры в спорте [Электронный ресурс] / Н.Н. Полозова, А.А. Полозов. - Режим доступа : <http://bmsi.ru/doc/f231004d-bb3f-4dec-ac5e-2173474fd1c5>
9. Пушкар М.С. Створення інтелектуальної системи обліку : Монографія / М.С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2007. – 152 с.
10. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет и психология учетных работников. // Бухгалтерский учет. – 1994. № 4. – с. 4 – 7.
11. Соколов Я.В. Зачем бухгалтеру теория бухгалтерского учета? // Бухгалтерский учет. — 2005. — № 2. — С. 53–56.
12. Солоненко А. А. Поведенческий бухгалтерский учет: реалии и перспективы [Электронный ресурс] / А.А. Солоненко. - Режим доступа: http://vestnik.astu.org/Content/UserImages/file/economics_2015_1/11.pdf
13. Стайн Д. Язык интеллекта. М.: ЭКСМО, 2006. 352 с.
14. Ткаченко Г.В. Специфика преподавания бухгалтерского учета в заочном экономическом вузе [Электронный ресурс]/ Г.В. Ткаченко // Наука и технологии: шаг в будущее. – 2009. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/6_NiTSB_2009/Pedagogica/41184.doc.htm
15. Шабля А.П. Личностно-ориентированный подход в бухгалтерском учете: монография / А.П. Шабля. Издательство "Прспект", 2017 г. – 122 с.

REFERENCES

1. Kamordzhanova, N.A. (Eds.) (2010) Bukhhalterskyi uchet y psykholohyia [Accounting and Psychology]. SPb.: SPbSIEU [in Russian].
2. Hulpenko, K.V., & Smyrnova, E.A. (2011) Vzaymosviaz razvytyia ucheta y lychnosti bukhhaltera [The relationship between accounting development and the accountant's personality] Problemy sovremennoi ekonomyky — Problems of modern economics, 2 (38). Retrieved from <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=3591> [in Russian].
3. Kozlova, M.O. (2013) Vlyianyie psykholohyicheskyykh y lynchvystyicheskyykh aspektov na orhanyzatsiyu bukhhalterskoho ucheta [The influence of psychological and linguistic aspects on accounting organization]. Mezhdunarodnyi bukhhalterskyi uchet — International Accounting, 24 (270), 17-28 [in Russian].
4. Lehenchuk, S.F. (2012) Bukhhalters'ke toretychno znannya: vid teoriyi do metateoriyi [Accounting theoretical knowledge: from theory to meta theory]. Zhytomyr: ZhDTU [in Ukrainian].
5. Makarovych, V.K. (2017) Rol informatsiinykh tekhnolohii pry pidhotovtsi fakhivtsiv-oblikovtsiv [The role of information technology in accountants training]. Informatsiini tekhnolohii v kulturi, mystetstvi, osviti, nautsi, ekonomitsi ta biznesi — Information technology in culture, arts, education, science, economics and business: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, (pp. 95-96). Kyiv: Vydavnychy tsestr KNUKiM [in Ukrainian].
6. Ozeran, A.V. (2013) Opyt Ukrainy v voprosakh professionalnoi sertyfykatsyy y povysheniya kvalyfykatsyy bukhhalterov [Experience of Ukraine in matters of professional certification and advanced training of accountants]. Mezhdunarodnyi bukhhalterskyi uchet — International Accounting, 29 (277), 55-60 [in Russian].
7. Parasotskaia, N.N. (n.d.) Problemy obucheniya bukhhalterskoi dystsypliny v vuzakh [The problems of teaching accounting discipline in universities]. Predprynimatelstvo y pravo — Entrepreneurship and law. Retrieved from <http://lexandbusiness.ru/view-article.php?id=4868> [in Russian].
8. Polozova, N.N., & Polozov, A.A. (n.d.) Moduly psykholohyicheskoi struktury v sporte [Modules of psychological structure in sports]. Retrieved from <http://bmsi.ru/doc/f231004d-bb3f-4dec-ac5e-2173474fd1c5> [in Russian].
9. Pushkar, M.S. (2007) Stvorennia intelektualnoi systemy obliku [Creating an intelligent accounting system]. Ternopil: Kart-blansh [in Ukrainian].
10. Sokolov, Ya.V. (1994) Bukhhalterskyi uchet y psykholohyia uchetykh robotnykov [Accounting and psychology of accountants]. Bukhhalterskyi uchet — Accounting, 4, 4-7 [in Russian].
11. Sokolov, Ya.V. (2005) Zachem bukhhalteru teoriya bukhhalterskoho ucheta? [Why should an accountant have an accounting theory?]. Bukhhalterskyi uchet — Accounting, 2, 53-56 [in Russian].
12. Solonenko, A.A. (2015) Povedencheskyi bukhhalterskyi uchet: realyy y perspektivy [Behavioral accounting: realities and prospects]. Retrieved from http://vestnik.astu.org/Content/UserImages/file/economics_2015_1/11.pdf [in Russian].
13. Stain, D. (2006) Yazyk intellekta [The language of intelligence]. M.: EKSMO [in Russian].
14. Tkachenko, H.V. (2009) Spetsyfyka prepodavaniya bukhhalterskoho ucheta v zaochnom ekonomycheskom vuze [The specifics of teaching accounting in absentia economic institution]. Nauka y tekhnolohyy: shah v budushchee — Science and technology: a step in the future. Retrieved from http://www.rusnauka.com/6_NiTSB_2009/Pedagogica/41184.doc.htm [in Russian].
15. Shablia, A.P. (2017) Lychnostno-oryentirovannyi podkhod v bukhhalterskom uchete [The personal-oriented approach in accounting]. Izdatelstvo «Prospekt» [in Russian].

Голочалова И.И., Цуркану В.И.

**БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ ВОЗНАГРАЖДЕНИЙ НА ОСНОВЕ АКЦИЙ В
ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА**

При модели инновационной экономики труд, связанный с использованием интеллектуальных, предпринимательских и организаторских способностей индивидуума, рассматривается как отдельный производственный фактор в составе капитала, получивший название человеческий капитал. Этот фактор производства с одной стороны является деятельностью, требующей вознаграждения в виде оплаты, а с другой – исходя из права собственности индивидуума переданного организации, частью ее капитала. Следовательно, он носит двойственный характер, в результате чего возникает проблема методологического характера, требующая разрешения в контексте концепции достоверности финансовой отчетности. В данном исследовании авторы используют концептуальный подход, решая проблему бухгалтерского учета вознаграждений на основе акций, который заключается: в юридическом обосновании признания вознаграждений на основе акций в качестве капитала в рамках экономической трактовки определения их в качестве реинвестированной прибыли и предложении модели бухгалтерского учета данного рода вознаграждений в контексте правил МСФО.

Ключевые слова: вознаграждения на основе акций, человеческий капитал, признание, реинвестированная прибыль, концепция оценки по справедливой стоимости, методология бухгалтерского учета.

Постановка проблемы. При любой модели экономики определяющими факторами ее развития и роста благосостояния являются капитал и труд. Капитал как многогранная экономическая категория на протяжении длительного времени изучалась признанными школами экономической теории: в рамках одних – выяснялась экономическая суть и содержание капитала, другие – сформировали представление о нем как источнике благосостояния и положили начало теории его стоимости, третьи – продолжили развитие научной мысли в части становления концепции оценки размера капитала. Поводом для исследований и дискуссий вокруг понятия «капитал» являлись эволюционные процессы в экономике, которые обычно завершаются сменой одной модели экономического развития на другую (например, переход от модели индустриальной экономики к модели, основанной на инновациях). Труд как другой фактор экономического развития понимался достаточно однозначно и ясно – осознанная общепризнанная деятельность человека с целью создания общественных материальных благ, подлежащая оценке и

вознаграждению. Однако при модели инновационной экономики труд, известный как β -активность (использование интеллектуальных и предпринимательских способностей индивидуума), рассматривается как отдельный производственный фактор в составе капитала, получивший название человеческий капитал. В контексте двойственного характера этого фактора производства, который с одной стороны является деятельностью, требующей вознаграждения, а с другой – исходя из права собственности индивидуума, частью капитала организации, возникает ряд проблем в системе бухгалтерского учета. Следует отметить, что в экономической литературе рассматриваются различные дискуссионные вопросы, излагаются теоретические взгляды, предлагаются методы оценки вознаграждения за β -активность, известное в системе бухгалтерского учета как вознаграждение на основе долевых инструментов.

Анализ последних достижений и публикаций. Известными представителями научных школ теории капитала являются А. Смит, Е. Бём-Баверк, Й. Шумпетер, И. Фишер, А. Маршалл, Ч. Шпруг. Исследованию проблемы оценки капитала и распределению его стоимости посвящены работы таких известных западных ученых как: Д. Александер, Л. Мизес [3], Дж. Хикс, Э. Хендриксен и М. ван Бреда [9], Дж. К. ван Хорн, Р. Энтони, а также ученых Украины, России, Молдовы: В. Ковалев, Я. Крупка, М. Пятов [5], Я. Соколов [8], В. Цуркану [11], К. Цыганков и др. Отметим

© **Ирина Николаевна Голочалова**, к.э.н, доцент, Государственный университет Молдовы, г. Кишинев, Р. Молдова, тел.: +373602875373, email: monomah5@yandex.ru

Внорел Иванович Цуркану, д.э.н, профессор, Молдавская Экономическая Академия, г. Кишинев, Р. Молдова, тел. +37379662011, email: vturcanu@mail.ru

также, что вопрос сущности капитала с точки зрения права раскрывается в трудах П. Гарнье, Е. Годэмэ, Р. Саватье [6] и др., что, несомненно, способствовало развитию методологии бухгалтерского учета. Трактовка капитала, образуемого под влиянием β -активности работников (человеческого капитала) и его оценки, исследуется в публикациях западных ученых, являющихся основоположниками теории человеческого капитала, а также в работах таких исследователей как: М. Добия, В. Катъкало, С. Легенчук [12], Р. Нижегородцев и др. Отдельное внимание этой теме уделено и авторами данного исследования [10].

Тем не менее, в системе бухгалтерского учета отсутствуют: концептуальная основа признания вознаграждения за использование человеческого капитала, его единая система оценки, унифицированный механизм бухгалтерского учета операций, связанных с такого рода вознаграждением. Это, в свою очередь, приводит к снижению достоверности финансовой отчетности об участии человеческого капитала в инновационных процессах бизнес-структур и его воздействию на оценку бизнеса в целом. Обозначенная проблема в контексте современной методологии учета требует углубленного рассмотрения.

Формулирование цели статьи. Целью данного исследования является характеристика и анализ экономического воздействия на содержание финансовой отчетности вознаграждения на основе акций, которое будет проведено по следующей схеме:

- юридическое обоснование его признания в качестве капитала;
- трактовка в концепциях менеджмента капитала;
- иллюстрация бухгалтерского учета операций, связанных вознаграждением работников на основе акций в контексте МСФО.

Результаты исследования. 1. Юридическое обоснование признания в качестве капитала вознаграждения на основе акций. В современной системе гражданских правоотношений выдвинут тезис: капитал как один из видов собственности выступает важнейшим объектом правового регулирования и, в соответствии с этим, его сущность проявляется через определение прав собственника и обязательств перед ним. Приведем доказательства обоснованности этого тезиса. Правоотношения собственников – это некоторая система, предусматривающая исключение определенных лиц из числа обладателей прав на ограниченные ресурсы,

целью которой является регулирование поведения собственников (экономических субъектов) для получения ими экономического эффекта от использования этих прав. Субъектами правоотношений могут быть как отдельные люди (физические лица), так и абстрактные образования, наделенные свойством юридического лица с помощью юридической техники.

Физическое лицо-правообладатель права собственности (право владения, право пользования, право управления и др.) может на их основе либо авансировать свою деятельность, либо изымать ценности, используя для своих других хозяйственных целей, или направляя их для покрытия личных расходов. В этом случае эти операции не имеют юридического значения, поскольку действия с имуществом касаются только одного субъекта права, который не может быть ни должником, ни кредитором в отношении самого себя, хотя они имеют экономическое значение и подлежат отражению в учете [6, с. 22]. В том случае, когда предприятие, как таковое, не является юридическим лицом, отсутствует и юридическое понимание капитала.

По мере расширения экономических отношений определяющую роль в развитии экономики стали играть предприятия, представляющие собой объединения собственников определенных прав. Поскольку эти объединения (абстрактные лица) отделены от реальных людей-собственников, это привело к изменению статуса права собственника: из категории вещного права оно трансформировалось в обязательственное право. Для того чтобы обязательственное право имело юридическую силу, необходимо, обладание предметом права (имуществом) ценностью и законностью, что подразумевает различные гарантии, устанавливаемые определенными договорами, обеспечивающие исполнение должником его обязанностей. В рамках членства в объединении (товариществе, обществе) каждому его участнику (реальному лицу) такие гарантии предоставляются в виде долей или совокупностью акций, подтверждающие обязательственные права на имущество объединения. Главное в обязательственном праве, что дает основание кредиторам получить имущество от определенных лиц-должников, это: определение экономической ценности имущества, являющегося объектом права; установление, кто в правоотношениях является кредитором, а кто должником [6, с. 45]. Таким образом, применяя юридическую технику, учредители создают юридическое лицо с целью извлечения прибыли от собственного имущества,

которое становится участником правоотношений, регулируемых обязательственным правом, обладает правом на имущество и способно отвечать имуществом по своим обязательствам. Согласно некоторым договорам происходит объединение не имущества физических лиц, а – капиталов юридических лиц, участники которого интересуются главным образом деятельностью, которая объединяется. В результате устанавливаются правоотношения между их участниками, одни из которых, предоставившие свое имущество для предпринимательской деятельности, становятся кредиторами в суммах,

пропорциональных вложенным каждым из них средствам, другие, использующие его – должниками перед ними.

Таким образом, на основании учредительного акта (юридического договора) одновременно признаются: права требования кредитора – учредителя по осуществленным взносам; права на собственность юридического лица, которая перестает использоваться учредителями. Эти права в отношении собственности образуют капитал юридического лица, как следствие допущения имущественной обособленности, который демонстрирует правоотношения между юридическим лицом и его учредителями (рис.1).

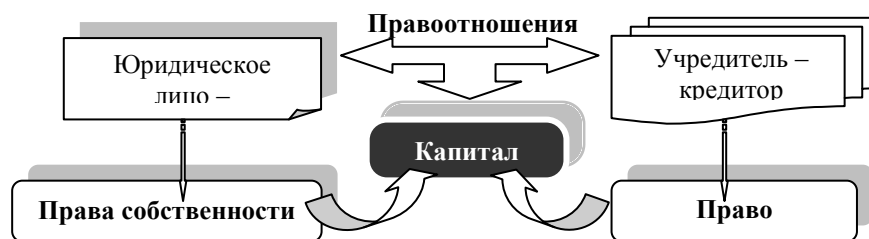

Рис.1. Место капитала в системе правоотношений*

* Авторская разработка

Приверженцем указанной юридической трактовки капитала является исследователь М. Пятов, который в своей работе приводит следующее определение: “собственные источники средств (имущества) – это потенциальная задолженность перед своими акционерами (собственниками)” [5, с. 75]. Другого мнения придерживается известный немецкий исследователь сущности капитала Л. Мизес, который исключает юридическую трактовку капитала, считая, что это элемент экономического расчета действенный только в той мере, в какой возникает необходимость в данных бухгалтерского учета у бизнеса для представления экономических проблем [3, с. 481-486].

Доля собственников (учредителей, акционеров) в капитале предоставляет не только право требования своей части при распределении капитала, но и право на получение вознаграждения за пользование собственностью (выплаченные дивиденды), а также право на принятие управленческих решений, которое добавляясь к праву требования, увеличивает его экономическую ценность. Становится очевидным, что право собственника гораздо полнее, чем право обычного кредитора.

Итак, созданное юридическое лицо живет своей “самостоятельной жизнью”: приобретает имущество, производит продукцию, получает кредиты и отчуждает принадлежащие ему

средства, и в этом процессе у него появляется еще один кредитор – работники, труд которых является вторым производственным фактором. Естественным представляется факт отличия между обязательствами, возникающими из обычного трудового договора, и обязательствами, возникающими из учредительного договора. В первую очередь, собственники отличаются от работников тем, что им принадлежит право на капитал бизнес-единицы, и они коллективно на условиях паритетности руководят им, тогда как работники, наоборот, не обладают никакими полномочиями и находятся в его подчинении. Второе отличие заключается в том, что труд как средство производства направлен на создание ценностей, одна часть которых предназначена для потребления обществом, тогда как другая часть направлена на увеличение капитала бизнес-единицы, поскольку создается при помощи этого средства производства. Как известно, вознаграждением за капитал является распределение чистого прироста капитала, что осуществляется в виде выплаты дивидендов, тогда как вознаграждение работников для юридического лица является расходом, вычитаемым из доходов от потребления ценностей обществом. Следовательно, у работников отсутствует какое-либо право на долю в капитале. Эти отличия имеют юридическое обоснование, поскольку

обусловлены содержанием соответствующих договоров.

Однако со временем произошли изменения во взаимоотношениях капитала и труда, что особенно ярко проявляется при смене модели индустриальной экономики на модель, основанную на инновациях – продукта человеческого капитала. При инновационной модели развития экономики, условно разделенной на два сектора – «производство материальных благ» и «производство человека», и труд разделен на α - и β -активность (α – физический труд, β – интеллектуальная и организаторская деятельность) [2, с. 112]. Работник проявляя β -активность создает ценности, известные как неосязаемые ресурсы, которые, способствуя формированию конкурентных преимуществ бизнес-единицы, входят в сферу смежных имущественных прав, как со стороны работника, так и со стороны бизнес-структуры. Таким образом, β -активность – это проявление *человеческого капитала*, который становится компонентом совокупного капитала, поскольку обеспечивает его собственнику получение выгод в течение некоторого времени. Рассмотрим подробнее это утверждение.

Итак, если собственником капитала является реальное физическое лицо, то оно, как правило, вносит свой труд организатора – β -активность, для эффективной деятельности предприятия. Естественно, что его чистая прибыль образуется одновременно его капиталом и его β -активностью. Обязательства такого собственника перед работниками за α -активность ограничиваются заработной платой. Но в условиях деятельности бизнес-единицы, капитал которой принадлежит юридическому лицу, происходят изменения в оплате труда. Юридическое лицо поручает некоторым физическим лицам (менеджерам), обладающими способностями, навыками, знаниями управление бизнес-единицей координировать производственные процессы, оптимизировать использование всех видов ресурсов, обеспечить достижение требуемого финансового эффекта, и в конечном итоге создает стоимость бизнеса. Поскольку β -активность менеджеров, способствуют приращению капитала, которое, согласно экономической теории, обусловлено его использованием, то становится очевидным вывод: β -активность собственно и есть проявление капитала. Естественно возникновение вопроса, какого капитала? Капитала, воплощенного в *запасе* знаний человека, его навыков и мотиваций, при формировании которого требуется отвлечение

средств от текущего потребления ради получения дополнительных доходов в будущем, и который получил название «человеческий капитал» [1, с. 58-59].

Вознаграждение работников, де монстрирующих β -активность (топ-менеджеры, собственники идей, разработчики инноваций), может осуществляться двумя путями: прямым – в качестве обязательства по оплате труда, косвенным – в виде признания права на долю собственности в чистых активах организации. Первый путь обычно применяется на тех этапах деятельности бизнес-единицы, когда минимизировано проявление β -активности или по выбору самого работника. Второй путь заключается в наделении работников правами на долю совокупного капитала бизнес-единицы, что реализуется на базе специальных договоров – финансовых инструментов (опционов, варрантов, акций и др.), которые тем самым придают юридический статус собственникам человеческого капитала. Эти вознаграждения получили название вознаграждения на основе акций.

2. Трактовка вознаграждения работников на основе акций в концепциях менеджмента капитала. Как известно, основу менеджмента бизнес-единицы составляет отношение к капиталу как источнику формирующего непрерывный процесс деятельности. Но в условиях персонифицирования собственника финансового капитала (одно лицо) и управляющих собственностью (топ-менеджеры, работники β -активности) возникла объективная необходимость разделения капитала на: финансовый, образованный за счет вкладов собственников, и человеческий капитал – менеджеров, призванных финансовым капиталом с целью его приращения. В контексте разъяснения экономической сущности вознаграждения на основе акций целесообразно рассмотреть концепции менеджмента капитала. Еще раз подчеркнем, что β -активность работников особенно ярко демонстрируется при инновационной модели экономики.

Первая теории капитала с позиции менеджмента возникла в рамках американской школы теории учета, известная как модель Ч. Шпруга, согласно которой, в общем смысле капитал – это то, что я стою [8, с. 196-200]. Уже установлено, что капитал является комплексным показателем экономических прав собственников, а прибыль – комплексный оценочный показатель эффективности менеджмента этих экономических прав. Расширим трактовку модели Ч. Шпруга и представим ее авторское понимание: если

финансовый капитал – это что стоят вкладчики (акционеры), то чистая прибыль – это стоимость капитала вкладчиков и то, что стоят менеджеры. Отсюда авторы сделали вывод: поскольку стоимость вкладчиков финансового капитала определяется размером их вложений и подлежит распределению между ними или реинвестированию, следовательно то, что стоят менеджеры, определяется размером их потенциала (или человеческим капиталом) и

подлежит распределению между ними или реинвестированию. Важно, что модель Ч. Шпруга считается исходной точкой современной теории бухгалтерского учета. Экономическая трактовка капитала модели Ч. Шпруга получила дальнейшее развитие в интерпретациях персоналистической школы и институалистской школы, общая характеристика которых представлена в табл. 1.

Таблица 1

Общая характеристика теорий капитала в контексте эволюции модели Ч. Шпруга*

Критерии	Персоналисты	Институалисты
Цель учета	Определение финансового положения	Исчисление финансового результата
Основное равенство	Капитальное: Активы – Обязательства = Капитал	Балансовое: Активы = Обязательства + Капитал
Пассивы	Источники финансирования	Все средства организации
Капитал	Собственный капитал – задолженность организации перед собственниками	Совокупный – капитал организации
Дивиденды	Уменьшение капитала как выплаты по обязательственному праву на долю собственности	Расходы организации

*Авторская разработка на базе [8].

Идеи разработчиков указанных теорий нашли свое отображение в концепциях собственного капитала. Известно несколько таких концепций, которые достаточно полно рассмотрены известным ученым Э. Хендрескеном [9], однако в рамках данного исследования остановимся на тех, которые имеют методологическое значение для раскрытия экономической трактовки вознаграждений на базе обыкновенных акций. К ним относятся концепции собственности и хозяйствующей единицы. В рамках концепции собственности, базирующейся на понимании акции как доли собственности, капитал трактуется как собственный капитал, представляющий собой чистое благосостояние собственника, которое в момент образования равно сумме инвестированных им средств. Поскольку заемный капитал рассматривается как внешний источник финансирования, то и проценты по нему, также как и налог на прибыль, трактуются как расходы, уменьшающие чистую прибыль. Выплаченные дивиденды в процессе распределения чистой прибыли являются изъятием из собственного капитала. Чистая прибыль – это чистый доход, начисляемый только собственникам вложенного капитала и который увеличивает размер капитала. Отсюда и разделение собственного капитала на две категории: инвестированный капитал и нераспределенная прибыль. Эта концепция применяется в системе бухгалтерского учета и отчетности при условии равноценности вкладов каждого из учредителей и непосредственной

связи между собственностью и управлением бизнесом.

Вторая концепция – это теория хозяйствующей единицы, основанной на сущности акции как равной части, что следует понимать так: право на свою справедливую долю в его приросте имеет каждый, кто предоставляет средства организации и формирует ее капитал [9, с. 478]. Концептуальными положениями этой теории обозначены следующие: капитал бизнес-единицы трактуется как совокупный капитал, включающий собственный и заемный капитал; учредители и вкладчики могут быть не связаны с основной деятельностью существующей бизнес-единицы; функционирование этой единицы направлено, прежде всего, на соблюдение интересов всех *вкладчиков капитала*. Несмотря на то, что вклады держателей акций и кредиторов учитываются отдельно друг от друга, в совокупности они представляют капитал организации [9, с. 482]. Юридически эта концепция воплощена в корпорации. Чистая прибыль с позиции корпорации – это корпоративная прибыль как разница между всеми доходами и расходами корпорации, которая не имеет отношения к чистой прибыли собственников, которая ограничивается пределом или начисленных дивидендов (акционеров), или приростом стоимости инвестиций (инвесторов). Отметим, что существуют и другие концепции, положенные в основу интегрированной отчетности, реализация цели которой возможна в будущем.

Каждая из рассмотренных концепций указывает на тот факт, что с экономической точки зрения вознаграждения менеджерам на основе долевых инструментов являются реинвестированной прибылью, поскольку:

- подлежат признанию в качестве человеческого капитала;
- не меняют размер собственного капитала на отчетную дату, хотя и формируются за счет его прироста, а поэтому характеризуют процесс алокации суммы по разным элементам собственного капитала;
- не являются изъятием капитала (выплатой дивидендов).

Использование метода вознаграждений на основе долевых инструментов можно рассматривать как проявление выбранной дивидендной политики отдельной бизнес-единицы, наиболее известными из которых: остаточного капитала (теория безотносительности) и текущих дивидендов (традиционный подход) [7, с. 314]. При использовании теории безотносительности распределения дохода дивиденды выплачиваются исходя из суммы, оставшейся после финансирования приемлемых инвестиционных (инновационных) проектов (ИП), и прочих производственных процессов. Как известно любой ИП основывается в первую очередь на идее, принадлежащей собственнику и эффективном менеджменте по его внедрению. Платой за внедрение таких проектов являются вознаграждения на основе акций, формируемые за счет нераспределенной прибыли, что с точки зрения определения размера собственного капитала представляет процесс реинвестирования. Поэтому, в иные годы, годы разработки и внедрения ИП дивиденды по обыкновенным акциям могут вообще не начисляться, а в некоторые, годы реализации инноваций – будут значительны. Этот риск принимают на себя акционеры, владеющие обыкновенными акциями. Традиционный подход в дивидендной политике основан на тезисе: текущие дивиденды предпочтительнее будущих дивидендов. Однако в условиях его применения акционеры сами принимают решение в пользу реинвестирования прибыли и отказываются от текущих дивидендов в условиях выгодного ИП.

3. Иллюстрация бухгалтерского учета операций, связанных с вознаграждением работников на основе акций в контексте МСФО. Известен факт того, что в системе бухгалтерского учета наибольший интерес представляют операции, которые изменяют структуру капитала или имеют отношение к распределению его прироста. Однако применение различных концепций капитала

(собственный капитал или капитал), методов оценки стоимости приводит к различным показателям чистой прибыли, что оказывает влияние и на методологию бухгалтерского учета. Следует отметить, что в контексте внедрения интегрированной отчетности и информационных запросов ее пользователей особо важным становится вопрос представления информации о человеческом капитале [12]. В этой ситуации для составителя финансовой отчетности важно четко следовать требованию достоверности, при выполнении которого, на базе профессионального суждения, необходимо ответить на ряд вопросов: кто является носителем прав собственности, кто является получателем чистой прибыли, каким образом оценить распределяемую долю, и какой механизм бухгалтерского учета применим для распределения прибыли?

В контексте возникновения вознаграждений работников на основе акций (долевых инструментов), дискуссии, связанные с отражением в учете такого рода операций, усилились. В первую очередь это обусловлено отсутствием единой методики оценки долевых инструментов, хотя в рамках современной методологией учета обозначено применение концепции справедливой стоимости. Правило оценки по справедливой стоимости установлено IFRS 2 «Выплаты на основе долевых инструментов», регламентирующим порядок признания и отражения в отчетности операций по расчетам с работниками, путем предоставления им вознаграждения на основе долевых инструментов [13]. Необходимо подчеркнуть, что порядок, установленный IFRS 2, относится к вознаграждениям сотрудников, имеющих полномочия и несущих ответственность за планирование, руководство и контроль над деятельностью организации – вознаграждениям за человеческий капитал.

Для разработки механизма учета операций по вознаграждениям на основе акций необходимо решить вопрос их идентификации в качестве элемента финансовой отчетности. На первый взгляд достаточно сложно определить, в каком разделе и какая статья Отчета о финансовом положении (Балансе) будет иметь место изменение: в капитале или в обязательствах. IFRS 2 рекомендует применять следующий подход: если согласно договорному соглашению организация выпускает фиксированное число собственных долевых инструментов (обыкновенных акций) в обмен на услугу, то такой договор является долевым инструментом, если в договоре обозначена обязанность организации выплатить денежные средства, то такой договор идентифицируется в качестве обязательства. При

этом и долевой инструмент, и обязательство должны оцениваться по справедливой стоимости суммы погашения.

В рамках данной статьи намеренно акцентируется внимание на механизме признания вознаграждений на основе акций в

качестве капитала, как результата демонстрации β -активности работников. Представим в таблице 2 предлагаемый авторами механизм отображения обозначенного рода операций на базе существующих подходов в рамках положений МСФО.

Таблица 2

Модель отражения операций при вознаграждении работников на основе акций*

Момент признания	Содержание операции	Корреспондирующие счета	
		Дт счетов	Кт счетов
Вознаграждения на основе акций	Реинвестирование прибыли	Использованная прибыль	Эмиссионный доход или Резервы, предусмотренные уставом
	Признаны расходы по вознаграждению	Финансовые расходы	Использованная прибыль
Дополнительной эмиссии наделения правами	Сумма увеличения акционерного капитала	Неоплаченный капитал	Акционерный капитал
Исполнения наделения правами	Закрытие счетов	Эмиссионный доход или Резервы, предусмотренные уставом	Неоплаченный капитал

*Авторская разработка

Для отражения в учете такой операции целесообразно открыть отдельный субсчет «Размещение долевых инструментов» либо к счету «Эмиссионный доход», либо к счету «Резервы, предусмотренные уставом» [10, с. 204-210]. Расчеты с работниками за β -активность могут осуществляться по их выбору одной из альтернатив: либо долевыми инструментами, либо денежными средствами, при этом бизнес-

единица отражает эмиссию сложного (комбинированного) инструмента. В данной ситуации составитель отчетности должен руководствоваться профессиональным суждением, сформированным на базе знаний как указанного стандарта, так и экономических теорий о сущности капитала и обязательств, которая рассмотрена авторами в работе: [11, с. 150-159].

Таблица 3

Общая схема бухгалтерского учета операций при вознаграждении работников на основе сложных инструментов*

Момент признания	Содержание операции	Корреспондирующие счета	
		Дт счетов	Кт счетов
Вознаграждение при выборе альтернативы: или на основе акций или наличностью	Признаны расходы отчетного периода по вознаграждению работника	Текущие расходы будущих периодов	Обязательства персоналу по оплате труда
	Признан долевой компонент вознаграждения	Текущие расходы будущих периодов	Эмиссионный доход/ Долевой компонент
Выбор вознаграждения на основе акций	Признаны расходы отчетного периода по вознаграждению работника	Финансовые расходы	Текущие расходы будущих периодов
	Реклассификация обязательств	Обязательства персоналу по оплате труда	Краткосрочные конвертируемые займы
Исполнения наделения правами	Реинвестирование прибыли	Краткосрочные конвертируемые займы	Акционерный капитал
	Алокация сумм по счету эмиссионного дохода	Эмиссионный доход/ Долевой компонент	Эмиссионный доход/Дополнительная эмиссия

*Авторская разработка

Приведем следующий вариант профессионального суждения. Бизнес-единица,

осуществляющая вознаграждения на основе договора, в котором содержится условие выбора

его получения, применяет концепцию хозяйственной единицы, согласно которой капитал трактуется как совокупный капитал, включающий собственный и заемный капитал, поэтому и договор как финансовый инструмент будет включать два компонента: долевой инструмент – в составе капитала, долговой – в составе обязательств.

В отсутствии условия выбора капитал трактуется как собственный (концепция собственности) и вознаграждение на основе долевых инструментов идентифицируется как капитал. Необходимо подчеркнуть, что поскольку анализируются и оцениваются обе альтернативы, то механизм отображения операций на базе сложных договоров отличается от вышепредложенного и требует отдельного раскрытия (табл.3).

Как уже выяснено, оценка вознаграждений на базе акций рассматривается как часть оценки ИП, что предопределяет сложность процесса стоимостного измерения, поскольку реализация проекта нацелена на будущее [4, с. 23]. Практика выработала четыре математических модели оценки ИП: “метод дерева решений”, Блэка-Шоулза-Мертон, биномиальная и Монте-Карло. Применение этих моделей и рекомендуется IFRS 2 при решении проблемы надежной оценки вознаграждений на основе долевых инструментов.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. В основу понятия «вознаграждения на основе акций» положена их юридическая трактовка и экономическая

сущность. Сложность понимания этой категории обусловлена тем фактом, что в инновационной экономике труд как фактор производства стал носить двойственный характер: с одной стороны – это деятельность, требующая выплаты по вознаграждению, а с другой – это право собственности индивидуума, требующее признание в составе капитала. В связи с этим в системе бухгалтерского учета возникает ряд проблем в контексте исполнения требования достоверности финансовой отчетности, для разрешения которых необходимо применение концептуального подхода в трактовке вознаграждений на основе акций. Для этого в рамках первого этапа исследования предложено юридическое обоснование признания указанного рода вознаграждений в качестве капитала путем раскрытия правоотношений между работником β -активности и бизнес-единицей. На втором этапе в результате изучения концепций менеджмента капитала установлена экономическая трактовка вознаграждения работников на основе акций – реинвестированная прибыль в составе собственного капитала. На базе первого и второго этапов исследования, носящего концептуальный характер, предложена модель учета вознаграждений на основе акций, которая верна с точки зрения современной методологии бухгалтерского учета – методологии МСФО. Однако, существует ряд проблем, связанных с вознаграждениями на основе акций, среди которых разработка методики их налогообложения и отражения в учете.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Беккер, Г. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории: перевод с англ. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 627 с.
2. Глазл, Ф. Динамичное развитие предприятия. Как предприятия-пионеры и бюрократия могут стать эффективными/Ф., Глазл, Б., Ливехуд/ Пер. с нем. – Калуга: Духовное познание, 2000. – 264 с.
3. Мизес, Л. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории/Л. Мизес; пер. с англ. – Челябинск: Социум, 2012. – 878 с.
4. Лукашов, А. Метод Монте-Карло для финансовых аналитиков: краткий путеводитель/Управление корпоративными финансами. №1 (19). 2007, с. 22-39
5. Пятов, М. Бухгалтерский учет для принятия решений /м. Пятов. – М.: ООО «1С-Пабблишинг», 2009. – 268 с.
6. Саватье, Р. Теория обязательств: практический и экономический очерк/Р., Саватье./пер. с фр. – Москва: Прогресс, 1972. – 440 с.
7. Сапарова, Б. Финансовый менеджмент. Учебное пособие/Б. Сапарова. –Алматы.: Экономика, 2008. – 848 с.
8. Соколов, Я. История бухгалтерского учета/Я., Соколов, В., Соколов. – М: Финансы и статистика, 2004. – 272 с.
9. Хендрексен, Э., Теория бухгалтерского учета./ Э. Хендрексен, М. ван Бреда. – М.: Финансы и статистика, 1997, 576 с.
10. Цуркану, В. Составление финансовой отчетности в соответствии с международными стандартами: Учебно-практическое пособие (на сквозном примере)/ В. Цуркану, И. Голочалова.– Кишинэу: АСАР, 2014, 480 с.

11. Цуркану, В. Проблемы бухгалтерского учета обязательств: эволюция и современное состояние / В. Цуркану, И. Голочалова // Бухгалтерські наукові дослідження в ЖДТУ. – Житомир: ЖДТУ, 2015. – С. 147-177.
12. Legenchuk S., Polishchuk I. Organizational and methodical approaches to disclosure of income distribution in integrated reporting (2017) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://pbo.ztu.edu.ua/article/view/110476Publication/vwLuAssets->
13. Международные стандарты финансовой отчетности. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.mf.gov.md/ru/lex/contabilitate...>

REFERENCES

1. Bekker, G. (2003). Chelovecheskoye povedenie: ekonomicheskij podhod. Izbranye trudy po ekonomicheskoy teorii [Human behavior: economical approach. Selected works on economic theory]. (Trans.). M.: GU VShE [in Russian].
2. Glazl, F., & Livehud, B. (2000). Dinamichnoie razvitie predpriyatya. Kak – predpriyatya-pionery i burokratiya mogut stat' effektivnymi [Dinamic development of an enterprise. How could a pioneer branding enterprise be effective]. (Trans.). Kaluga: Duhovnoie poznanie [in Russian].
3. Mises, L. (2012). Chelovecheskaya deyatelnost': tractat po ekonomicheskoy teorii [Human action: A treatise on economics]. (Trans.). Cheliyabinsk: Sotsium [in Russian].
4. Lukashov, A. (2007). Metod Monte-Carlo dlya finansovyh analiticov: cratkiy putevoditel' [Monte Carlo techniques for financial analysts: brief guide]. Upravlenie korporativnymi finansami – Corporate Finance Management, 1 (19), 22-39 [in Russian].
5. Pyatov, M. (2009). Buhgalterskiy uchët dlya prinyatiya resheniy [Accounting into the decision-making process]. M.: «IS-Publishing» [in Russian].
6. Savat'ie, R. (1972). Teoriya obyazatel'stv: prakticheskij i ekonomicheskij ocherk [Theory of Obligations: practical and economical essay]. (Trans.). M: Progres [in Russian].
7. Saparova, B. (2008). Finansovyi manegment [Financial Management]. Almaty: Economica [in Russian].
8. Socolov, Ya. (2004). Istoriya buhgalterskogo ucheta [Accounting History]. M: Finansy i statistica [in Russian].
9. Hendrecsen, E. & Van Breda, M. (1997). Teoriya buhgalterskogo ucheta [Accounting Theory]. (Trans.). M.: Finansy i statistica [in Russian].
10. Tsurcanu, V. & Golochalova, I. (2014). Sostavlenie finansovoi otchetnosti v sootvetstvii s mezhdunarodnymi standartami [Preparating financial reporting accordance with international standatds]. ACAP, Ch. [in Russian].
11. Tsurcanu, V. & Golochalova, I. (2015). Problemy buhgalterskogo ucheta obyazatel'stv: evol'utsiya i sovremenoie sostoyanie. [Problems of liabilities accounting: evolution and present status]. Buhgalters'ki naukovì doslidzhennya v ZHDТУ – Accounting scientific research in ZhDTU, 147-177 [in Russian].
12. Legenchuk, S. & Polishchuk, I. (2017). Organizational and methodical approaches to disclosure of income distribution in integrated reporting. <https://pbo.ztu.edu.ua>. Retrieved from: <https://pbo.ztu.edu.ua/article/view/110476Publication/vwLuAssets-> [in English].
13. Mejdunarodnie standarty finansovoy otciotnosti [International Financial Reporting Standards]. (n.d.). <http://www.mf.gov.md>. Retrieved from: <http://www.mf.gov.md/ru/lex/contabilitate>.

Одержано 14.03.2018 р.

Карпенко І.В.

МЕТОДИКА ОБЛІКУ ТРАНСФЕРТНОГО ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ТОРГІВЛІ

У статті викладені результати дослідження основних етапів процесу обліку трансфертного ціноутворення на підприємстві торгівлі, в тому числі виокремлення та вирішення проблемних питань щодо обліку контрольованих операцій. За результатами дослідження здійснено узагальнення рахунків та запропонована системи аналітичних рахунків для обліку розрахунків між пов'язаними особами. Розглянуті форми первинних документів, в яких відображається інформація про здійснення операцій з трансфертними цінами та запропонований реєстр для ідентифікації таких операцій. Досліджено відображення інформації про трансфертне ціноутворення в управлінській, фінансовій та податковій звітності.

Ключові слова: трансфертна ціна, контрольована операція, договір про попереднє ціноутворення, розрахунки між пов'язаними особами, звіт про контрольовані операції.

Постановка проблеми. У 2016 році частка ВВП у торгівлі в Україні становила 24,9%. Державна фіскальна служба України затвердила реєстр великих платників податків на 2018 рік, який налічує 2594 підприємств, що на 82 підприємства більше ніж у реєстрі на 2017 рік. Торгівля входить до п'яти основних галузей платників, великі платники податків в торгівлі складають 10,6% [1]. Великі підприємства зазвичай здійснюють діяльність в формі певного об'єднання (групи підприємств), масштаби їх діяльності впливають на формування відокремлених структурних підрозділів, підприємств спільної діяльності, тому їх необхідно розглядати як потенційних суб'єктів трансфертного ціноутворення.

Проблема обліку операцій з трансфертними цінами є однією з найменш досліджених ділянок обліку в сучасних умовах. Аналіз літературних джерел показав, що на методику обліку трансфертного ціноутворення не було звернено достатньо уваги, автори розглядають методи формування трансфертної ціни, управлінський облік за центрами відповідальності та облік внутрішніх розрахунків, не виокремлюючи розрахунки за операціями з використанням трансфертних цін. Необхідні теоретичні та практичні дослідження методики бухгалтерського обліку трансфертного ціноутворення, формування облікової політики щодо операцій з пов'язаними особами та звітності по контрольованих операціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних та методичних основ обліку трансфертного ціноутворення, внутрішніх розрахунків, процесу формування трансфертної ціни та консолідації фінансової звітності займалися наступні вітчизняні вчені економісти: Алексеева А. [2], Жукова О.В. [3], Мельник М.І. [4], Рогова Н.В. [5], Засадний Б. [6], Литвиненко Н.О. [7], Голов С.Ф., Костюченко В.М. [8], Семчук І.В., Озеран А.В., Уманців Г.В., Гойло Н.В. [9], Мішин М.О. [10], Кругляк В.В. Праці названих вчених стали основою подальшого докладнішого дослідження питань податкового контролю операцій із застосуванням трансфертного ціноутворення, управлінського обліку за центрами відповідальності та методів встановлення трансфертної ціни на підприємствах. При цьому окремі питання щодо методики обліку трансфертного ціноутворення з урахуванням особливостей діяльності підприємств торгівлі залишається малодослідженим. Це свідчить про актуальність теми, а відтак зумовило вибір напряму дослідження в науковому і практичному аспектах.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення та дослідження основних етапів процесу обліку трансфертного ціноутворення на підприємстві торгівлі, а також виокремлення та вирішення проблемних питань щодо обліку контрольованих операцій.

Опис основного матеріалу дослідження. Організація бухгалтерського обліку на підприємствах — це система методів, способів та заходів, які забезпечують оптимальне функціонування такого обліку та подальший його розвиток. Така організація полягає в цілеспрямованому впорядкуванні й удос-

коналенні механізму, структури та процесів бухгалтерського обліку [11]. Ключове місце в організації бухгалтерського обліку трансфертного ціноутворення займає вибір методики ведення обліку операцій з трансфертними цінами. Відповідно до тлумачення сутності поняття «методика» (великий тлумачний словник) методика обліку трансфертного ціноутворення – це сукупність та послідовність застосування певних способів та методів бухгалтерського обліку, що забезпечують практичне виконання конкретних завдань обліку трансфертних цін.

В бухгалтерському обліку операції з трансфертними цінами розглядалися вченими переважно в контексті управлінського обліку витрат за центрами відповідальності. Стрімке зростання кількості операцій між пов'язаними особами та зміна умов податкового законодавства щодо звітування про здійснення операцій з трансфертними цінами обумовлює необхідність забезпечення повного та оперативного облікового відображення інформації про такі господарські операції. У зв'язку з цим виникає необхідність вдосконалення системи бухгалтерського обліку операцій з трансфертними цінами та розгляд трансфертного ціноутворення в системі фінансового обліку. Необхідно встановити на підприємстві процедуру збору, систематизації та подання інформації по трансфертному

ціноутворенню, шляхом відображення операцій з трансфертними цінами на рахунках та облікових регістрах, формування звітності зовнішнім та внутрішнім користувачам відповідно до вимог чинного законодавства. Облік трансфертного ціноутворення передбачає дотримання вимог затверджених нормативно-правових документів та вказівок контролюючих органів. Це пов'язано з тим, що застосування трансфертних цін має суттєвий вплив на розрахунок й своєчасну сплату підприємством податку на прибуток. Також за допомогою обліку вирішується потреба у внутрішній інформації для процесу встановлення трансфертної ціни.

В такому разі об'єктом фінансового обліку трансфертного ціноутворення є формування трансфертної ціни в контрольованих операціях, розрахунки за контрольованими операціями, дохід від здійснення контрольованих операцій та їх оподаткування.

Встановлений алгоритм виявлення контрольованих угод на підприємстві для обліку повинен бути гнучким для оперативного реагування на зміни в законодавстві. Необхідний постійний моніторинг чинного податкового законодавства, адже умови за яких операція відноситься до контрольованої можуть змінюватися. Алгоритм виявлення контрольованих угод за національним законодавством наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Алгоритм виявлення контрольованих угод за національним законодавством*

Етап	Критерії відбору контрольованих операцій	Умова визнання господарської операції контрольованою
I	Річний дохід підприємства, визначений за правилами бухгалтерського обліку	перевищує 150 мільйонів гривень (за вирахуванням непрямих податків) за рік
II	Обсяг господарської операції підприємства з кожним контрагентом, визначений за правилами бухгалтерського обліку	перевищує 10 мільйонів гривень (за вирахуванням непрямих податків) за рік
III	Вид контрагента та його діяльність	господарські операції, що здійснюються з пов'язаними особами- нерезидентами; зовнішньоекономічні господарські операції з продажу та/або придбання товарів та/або послуг через комісіонерів-нерезидентів; господарські операції, що здійснюються з нерезидентами, які зареєстровані, або є резидентами у державах (на територіях), включених до переліку, затвердженого Кабінетом Міністрів України; господарські операції, що здійснюються з нерезидентами, які не сплачують податок на прибуток (корпоративний податок); господарські операції, що здійснюються між нерезидентом та його постійним представництвом в Україні.

* Розроблено автором на основі [12]

Облік контрольованих операцій є важливою частиною обліку операцій з трансфертними цінами на підприємствах торгівлі.

Для об'єктивного та достовірного відображення процесу трансфертного ціноутворення в системі бухгалтерському обліку

ключовим є формування облікових даних щодо операцій між пов'язаними особами та цін, що встановлюються в таких операціях. Порядок формування облікової інформації про трансфертні ціни в торговельних операціях зображений на рис. 1.

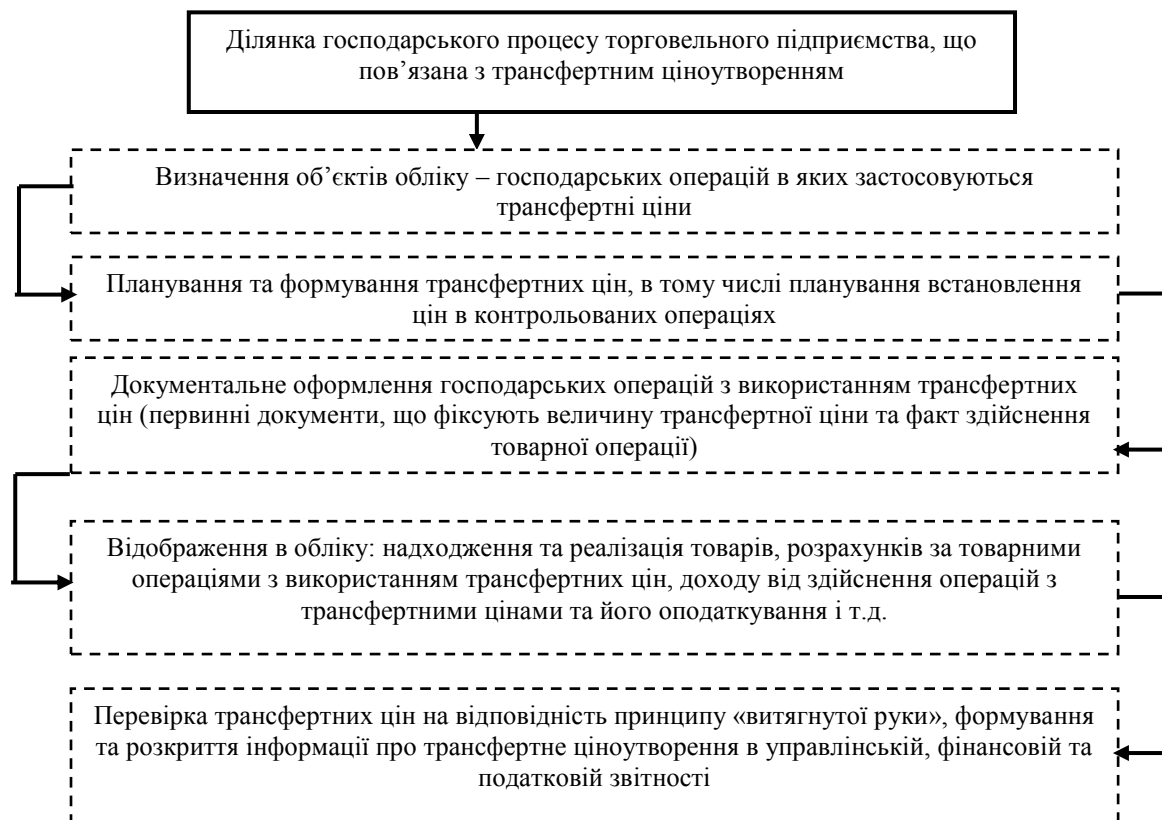

Рис. 1. Порядок формування облікової інформації про трансфертні ціни на підприємствах торгівлі*

**Розроблено автором*

При цьому застосування відповідного методу трансфертного ціноутворення може відбуватися як на етапі планування та формування трансфертної ціни, так і під час перевірки трансфертних цін на відповідність принципу «втягнутої руки» та складання звітності щодо трансфертного ціноутворення.

Встановлення трансфертної ціни в контрольованих операціях згідно принципу «втягнутої руки» передбачає використання одного із методів:

- метод порівнянної неконтрольованої ціни (Comparable Uncontrolled Price – CUP);
- метод ціни перепродажу (Resale Price Method – RPM);
- метод «витрати плюс» (Cost Plus Method – CPM);
- метод чистого прибутку (Transactional Net Margin Method – TNMM);
- метод розподілення прибутку від операцій (Profit Split Method – PSM) [12].

Обрані підприємством методи та механізм їх використання слід закріпити в Положенні про облікову політику.

На етапі формування трансфертної ціни можливе укладання договору з контролюючими органами про попереднє ціноутворення, який характерний лише для трансфертного ціноутворення.

Договір про попереднє ціноутворення (ДПЦ) – це угода, яка визначає на етапі, що передують контрольованим операціям, відповідний набір критеріїв (наприклад, метод, параметри порівнянності і відповідні коригування, критичні припущення щодо майбутніх подій) для визначення трансфертного ціноутворення за вказаними операціями протягом встановленого періоду. Договір ДПЦ передбачає ведення переговорів між підприємством, одним або декількома асоційованими підприємствами та однією чи кількома податковими службами. ДПЦ зазвичай охоплює кілька операцій, кілька типів операцій на постійній основі, або всі

міжнародні операції платника податків за конкретний період часу, повинен мати положення (або, можливо, посилання на деякий діапазон), що забезпечує можливість перегляду або скасування договору в майбутньому, якщо економічна діяльність підприємств істотно змінюється. Такі договори актуальні саме для торговельної продукції, в торговельних операціях спостерігається більша точність прогнозів результатів здійснення таких операцій [13]. Згідно ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» первинний

документ — документ, який містить відомості про господарську операцію, він може бути складений у паперовій або в електронній формі. Первинні документи, складені в електронній формі, застосовуються у бухгалтерському обліку за умови дотримання вимог законодавства про електронні документи та електронний документообіг [14].

Для оформлення товарних операцій з трансфертними цінами використовуються первинні документи наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Первинні документи з обліку товарних операцій з трансфертними цінами*

Назва первинного документа	Призначення
Договір поставки (купівлі-продажу)	взаємовідносини постачальника і покупця оформляються відповідними договорами поставки, в яких зазначаються всі умови здійснення операції
Договір зберігання товарів	оформляється для зберігання товару, коли одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною
Акт приймання-передачі товару	документ, який фіксує факт завершення товарної операції та її обсяг
Прибуткова (видаткова) накладна	оформляється надходження чи відвантаження товарів
Інвойс	оформлений належним чином рахунок-фактура (інвойс) може бути підставою для відображення в бухгалтерському обліку операції з постачання товарів без складання акта приймання-передачі тільки у разі його оплати, що підтверджується відповідними документами
Митна декларація	заповнюється для декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України
Подорожній лист (ф. № 1 та №2), Товарно-транспортна накладна (ф. №1 –ТН)	документальне оформлення операцій по перевезенню товарів
Податкова накладна	формується з метою оподаткування ПДВ товарних операцій

*Розроблено автором

Розглянуті форми первинних документів, в яких відображається інформація про здійснення операцій з трансфертними цінами, не відрізняються від загальноприйнятих форм цих документів. Тому для ідентифікації операцій трансфертного ціноутворення пропонується введення реєстру операцій, в яких використовуються трансфертні ціни.

Розроблений реєстр повинен доповнюватися інформацією про фактично здійснені операції в момент реєстрації факту здійснення такої операції, який відображений в відповідному первинному документі.

Реєстр має довільну форму для кожного підприємства, приклад такого реєстру наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Реєстр операцій з трансфертними цінами на підприємстві*

Повне найменування особи (контрагент)	Місцезнаходження особи	Тип пов'язаності осіб	Тип здійсненої операції	Дата здійснення операції	Підстава віднесення операції до контролюваної (за наявності)	Контракт (договір) дата номер	Сума операції (в грн еквіваленті на дату здійснення операції)	Прімітки
1	2	3	4	5	6	7	8	9

*Розроблено автором

Дані первинних документів підлягають групуванню та відображенню на рахунках бухгалтерського обліку. Первинна облікова інформація, оброблена за різними ознаками, у вигляді облікових реєстрів, аналітичних таблиць та звітності містить загальну інформацію про здійснені торговельним підприємством господарські операції без виокремлення обліково-аналітичної інформації щодо операцій, здійснених з використанням трансфертних цін.

Завдяки дослідженню переліку операцій, що відносяться до обліку трансфертного ціноутворення та аналізу діючого Плану

рахунків, було визначено, що розрахунки між пов'язаними особами по операціях з трансфертними цінами відображаються відповідно на рахунках дебіторської та кредиторської заборгованості за відповідними субрахунками, наведені в таблиці 4.

Інформація, систематизована в таблиці, вказує на те, що розрахунки між пов'язаними особами відображаються на різних бухгалтерських рахунках. Окремо інформація про такі операції не відокремлюється, а сальдо цих рахунків містить загальну інформацію про розрахунки між пов'язаними та непов'язаними особами.

Таблиця 4

Перелік рахунків для відображення в обліку розрахунків за операціями з трансфертними цінами*

Рахунок		Субрахунок	Типи операцій із застосуванням трансфертної ціни
код	Назва рахунку		
36	Розрахунки з покупцями та замовниками	361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями»	Для обліку розрахунків по господарських операціях з відвантаження продукції, товарів, виконани роботи й послуги з покупцями та замовниками та в яких застосовуються трансфертні ціни.
		362 «Розрахунки з іноземними покупцями»	
		363 «Розрахунки з учасниками ПФГ»	
37	Розрахунки з різними дебіторами	373 «Розрахунки за нарахованими доходами»	Отримання від пов'язаних осіб дивідендів, відсотків, роялті тощо.
		377 «Розрахунки з іншими дебіторами»	Для обліку розрахунків за іншими операціями зі застосування трансфертних цін.
63	Розрахунки з постачальниками та підрядниками	631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками»	Для обліку розрахунків з постачальниками за операції з постачання товарів, робіт, послуг зі застосуванням трансфертних цін
		632 «Розрахунки з іноземними постачальниками»	
		633 «Розрахунки з учасниками ПФГ»	
68	Розрахунки за іншими операціями	681 «Розрахунки за авансами одержаними»	Для обліку одержаних авансів від покупців за поставки товарів (робіт, послуг) з використанням трансфертних цін
		682 «Внутрішні розрахунки»	Для обліку всіх видів поточних розрахунків з дочірніми і асоційованими підприємствами з використанням трансфертних цін
		683 «Внутрішньогосподарські розрахунки»	Для обліку внутрішньогосподарських розрахунків з виробничими одиницями і господарствами, виділеними на окремий баланс з використанням трансфертних цін
		684 «Розрахунки за нарахованими відсотками»	Для обліку за нарахованими відсотками по операціях з пов'язаними особами
		685 «Розрахунки з іншими кредиторами»	Для обліку господарських операцій, які не передбачені для обліку на інших субрахунках рахунку 68 та здійснюються між пов'язаними особами зі застосування трансфертних цін.

*Розроблено автором на основі [15]

Такий обліковий підхід не дає можливості оперативного відображення достовірної інформації про обсяги операцій між пов'язаними особами, виокремлення операцій, які можна ідентифікувати як контрольовані, та не дає змоги оцінити залишки внутрішніх заборгованостей перед пов'язаними особами, що як результат ускладнює управління такими операціями.

Литвиненко Н.О. пропонує бухгалтерський облік усіх операцій у межах груп взаємопов'язаних підприємств, крім розрахунків з учасниками та розрахунків за нарахованими доходами, обліковувати на субрахунках, призначених для внутрішньогосподарських (субрахунок 683) та внутрішньогрупових (субрахунок 682) розрахунків [7, с.280].

Виникає необхідність збирання інформації про контрольовані операції на субрахунках, призначених для обліку внутрішніх розрахунків, при цьому необхідна диференціація інформації про такі операції (за контрагентами, типами господарської операції і т.д.) для достовірного відображення всіх бізнес-процесів з пов'язаними особами. Перш за все це необхідно для усунення будь-яких можливих неоднозначних тлумачень економічної сутності фінансово-господарського діяльності підприємства, пов'язаної з ціноутворенням. Введення окремих субрахунків для обліку розрахунків по контрольованих операціях дає можливість простежити факт здійснення контрольованих операцій та формування інформації, необхідної для звітування по таких операціях.

Для того, щоб систематизувати інформацію про операції із пов'язаними особами, а також

сформувати загальну інформацію про такі операції для аналізу їх на можливість віднесення до контрольованих, пропонуємо розмежувати їх для обліку через систему аналітичних рахунків, запропоновану на рис. 2.

На схематичному зображенні структури аналітичного рахунку, призначеного для обліку операцій з пов'язаними особами, перший рівень їх деталізації (номер аналітичного рахунку першого порядку) передбачає розподіл суб'єктів господарювання за рівнем відносин на пов'язаних та непов'язаних осіб.

Другий рівень аналітичного обліку покликаний забезпечити розмежування між пов'язаними особами на резидентів та нерезидентів, що має значний вплив на визнання операції контрольованою. Використання цього рівня аналітичного обліку актуально для синтетичних рахунків першого порядку, які не мають такої деталізації (наприклад, цей рівень не застосовується для рахунку 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками»). Якщо підприємством здійснюються внутрішньогосподарські розрахунки другий рівень аналітичного обліку може застосовуватися для ідентифікації організаційно-правової форми відокремленого структурного підрозділу (представництво, філія тощо).

Третій рівень аналітичності не обов'язковий для використання на підприємстві та застосовується в тому випадку якщо підприємство здійснює планування здійснення контрольованої операції та закріплює їх перелік в наказі про облікову політику чи положення про трансфертне ціноутворення на підприємстві.

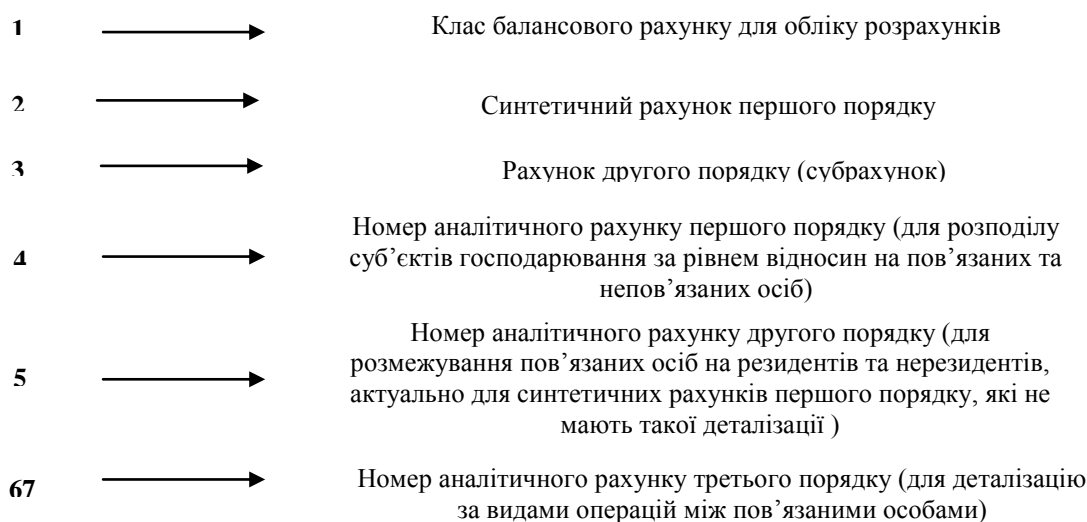

Рис. 2. Структура аналітичного рахунку, призначеного для обліку розрахунків за операціями з трансфертними цінами*

*Розроблено автором

Цей рівень передбачає деталізацію за видами операцій між пов'язаними особами на контрольовані та неконтрольовані. На четвертому рівні можливе розмежування кожного із видів операцій за переліком (номенклатурою) господарських операцій кожного виду, які здійснюють у групі підприємств.

Аналогічний підхід доцільно застосовувати для побудови аналітичних рахунків з обліку доходів, які рекомендовано розмежовувати на ті, що призначені для визначення сум доходів у межах групи пов'язаних підприємств та доходів від реалізації зовнішнім покупцям.

Сформовані дані узагальнюються у звітності за відповідний період з урахуванням того, хто є користувачем цієї звітності, а саме для зовнішніх користувачів (фінансова, статистична та податкова звітність) та для внутрішніх користувачів (управлінська звітність).

В фінансовій звітності відображають суми заборгованості за розрахунками з пов'язаними особами у формі №1 «Баланс» (Звіт про фінансовий стан) в додаткових рядках Балансу. Це рядок 1145 «Дебіторська заборгованість за розрахунками із внутрішніх розрахунків», в який заносяться дані по сальдо Дт 682, 683 та 36, 377 (у частині пов'язаних сторін). А також рядок 1645 «Поточна кредиторська заборгованість із внутрішніх розрахунків», в якому формується дані сальдо Кт 682, 683 та 63 (у частині зобов'язань перед пов'язаними особами), він призначений для відображення заборгованості підприємства пов'язаним сторонам і кредиторської заборгованості з внутрішніх розрахунків, зокрема між учасниками групи тощо [9, с.153]. Додаткові рядки Балансу пропонується використовувати підприємствам на власний розсуд та обґрунтовувати таку необхідність в Положенні про облікову політику підприємства.

Інформація щодо доходу від здійснення господарських операцій зі застосуванням трансфертних цін не міститься в окремих статтях форми №2 «Звіт про фінансові результати». Тому для формування даних про масштаби здійснення таких операцій за відповідний період та звітування про контрольовані операції необхідне складання окремої управлінської звітності. Форми такої звітності та інформація у звітах, яка необхідна для внутрішніх користувачів, потребують подальшого наукового дослідження.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua>

Податкова звітність з трансфертного ціноутворення подається підприємством до контролюючого органу, в якому платник перебуває на обліку. Отже підприємства, які здійснювали контрольовані операції, зобов'язані до 1 жовтня наступного року після звітного подати Звіт про контрольовані операції до своєї податкової інспекції [16].

Якщо виникли розбіжності в визначенні трансфертної ціни відповідно до методу встановлення відповідності умов контрольованої операції принципу «втягнутої руки», підприємство проводить самостійне коригування податкових зобов'язань по податку на прибуток та заповнює Додаток ТЦ до Податкової декларації з податку на прибуток платника податку. При цьому має бути відповідність між показниками додатка ТЦ та окремими додатками до Звіту про контрольовані операції [12].

Висновки і перспективи подальших досліджень. В результаті написання статті здійснено дослідження основних етапів обліку трансфертного ціноутворення на підприємстві торгівлі. Вдосконалені процедури обліку операцій з трансфертними цінами, в тому числі виокремлені умови обліку контрольованих операцій.

За результатами дослідження здійснено узагальнення рахунків, на яких можуть обліковуватися господарські операції між пов'язаними підприємствами. Запропонована система аналітичних рахунків для обліку розрахунків між пов'язаними особами та доходу від здійснення операцій з трансфертними цінами. Розглянуті форми первинних документів, в яких відображається інформація про здійснення операцій з трансфертними цінами та пропонується введення реєстру для ідентифікації таких операцій. Досліджено завершальний етап обліку трансфертного ціноутворення, що полягає в формуванні, розкритті інформації про трансфертне ціноутворення в управлінській, фінансовій та податковій звітності.

Перспективним напрямком подальшого дослідження є узагальнення облікової інформації в частині формування доходу від здійснення операцій з трансфертними цінами, в тому числі доходів від проведення контрольованих операцій, оподаткування такого доходу податком на прибуток та дослідження значення такої інформації для прийняття управлінських рішень щодо трансфертного ціноутворення.

2. Алексеева А. Трансфертне ціноутворення як механізм податкового контролю / А. Алексеева, Т. Ігнатенко // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. - 2014. - № 3. - С. 85-95.
3. Жукова О. В. Трансфертне ціноутворення: український варіант / О. В. Жукова, В. І. Дубницький, В. О. Вареня. – К. : Ліра-К, 2014. – 184с.
4. Мельник М.І., Лещух І.В. Податковий контроль в Україні: проблеми та пріоритети підвищення ефективності : монографія / М.І. Мельник, І.В. Лещух. – Львів : ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», 2015. – 330 с.
5. Рогова Н. В. Облікове забезпечення контролю трансфертного ціноутворення / Н. В. Рогова // Економіка: реалії часу. - 2014. - № 5. - С. 204-207.
6. Засадний Б. Формування облікової політики підприємства щодо пов'язаних сторін / Б. Засадний // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. - 2015. - Вип. 10. - С. 24-30.
7. Литвиненко Н.О. Аналітичний облік внутрішніх розрахунків / Н.О. Литвиненко // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.2. – С. 277- 284.
8. Костюченко В.М. Методологія й організація обліку і аналізу діяльності юридичної особи та її дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці: дис. д-ра екон. наук: спец. 08.00.09 – "Загальна теорія бухгалтерського обліку" / Костюченко Валентина Миколаївна; Київський НУ ім. В. Гетьмана. – К. : Вид-во "Наука", 2008. – 651 с.
9. Гойло Н.В. Трансфертне ціноутворення при здійсненні внутрішньогрупових операцій: поняття та вплив на показники фінансової звітності / Н.В. Гойло // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2016. – № 3 (25). – С. 150-160
10. Мішин М. Пов'язаність осіб для цілей трансфертного ціноутворення: правові засади та математичні розрахунки./ Вісник Міністерства доходів і зборів України. -2014. - №1. - с.35-38.
11. Сопко В.В. Організація бухгалтерського обліку, економічного контролю та аналізу : підручник /В.В.Сопко, В.П.Завгородній// – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/130/35/1/0/>
12. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755–VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
13. Настанови Організації економічного співробітництва та розвитку щодо трансфертного ціноутворення для транснаціональних компаній та податкових служб від 22.07.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minrd.gov.ua/data/material/000/021/80820/0.pdf>.
14. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р. № 996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14>
15. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Наказ Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0893-99>
16. Звіт про контрольовані операції: Наказ Міністерства фінансів України 18.10.2016 р. № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0187-16/print1467358644432696>.

REFERENCES

1. Ofitsiynyi sait Derzhavnoji fiskal'noji sluzhby Ukrainy [The official website of the State Fiscal Service of Ukraine]. <http://sfs.gov.ua>. Retrieved from <http://sfs.gov.ua> [in Ukrainian].
2. Aleksieieva A., & T. Ihnatenko (2014) Transfertne tsinoutvorennia yak mekhanizm podatkovoho kontroliu [Transfer pricing as a mechanism for tax control]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho torhovelno-ekonomichnoho universytetu, (3), 85-95 [in Ukrainian].
3. Zhukova O. V., & . Dubnytskyi, V. O., & V. O. Varenia (2014) Transfertne tsinoutvorennia: ukrainskyi variant [Transfer pricing: Ukrainian version]. Lira [in Ukrainian].
4. Melnyk M.I., & Leshchukh I.V. (2015) Podatkovyi kontrol v Ukraini: problemy ta priorytety pidvyshchennia efektyvnosti [Tax Control in Ukraine: Problems and Priorities for Efficiency] : monohrafiia Lviv : DU «Instytut rehionalnykh doslidzhen im. M.I. Dolishnoho NAN Ukrainy» [in Ukrainian].
5. Rohova N. V. (2014) Oblikove zabezpechennia kontroliu transfertnoho tsinoutvorennia [Accounting control of transfer pricing control]. Ekonomika: realii chasu, (5), 204-207 [in Ukrainian].
6. Zasadnyy B. (2015) Formuvannja oblikovoji polityky pidpryjemstva shhodo pov'jazanykh storin [Formation of accounting policies of the enterprise related parties].Visnyk Kyjivskogho nacional'nogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika, (10), 24-30 [in Ukrainian].
7. Lytvynenko N.O. (2013) Analitychnyj oblik vnutrishnikh rozrakhunkiv [Analytical accounting of internal settlements]. Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy, (23.2), 277-284 [in Ukrainian].
8. Kostjuchenko V.M. (2008) Metodologhija j orghanizacija obliku i analizu dijajlnosti jurydychnoji osoby ta jiji dochirnykh pidpryjemstv jak jedynoji ekonomichnoji odyncyi [Methodology and organization of accounting and analysis of the legal entity and its subsidiaries as a single economic unit] Doctor thesis. Kyiv. Kyivskiy natsionalnyi universytet im. V. Hetmana [in Ukrainian].

9. Hoilo N.V. (2016) Transfertne tsinoutvorennia pry zdiisnenni vnutrishnohrupovykh operatsii: poniattia ta vplyv na pokaznyky finansovoi zvitnosti [Transfer pricing in carrying out intra-group transactions: the concept and impact on financial statements]. *Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal*, (3(25)), 150-160 [in Ukrainian].

10. Mishyn M. (2014) Poviazanist osib dlia tsilei transfertnoho tsinoutvorennia: pravovi zasady ta matematychni rozrakhunky [Connectivity persons for the purposes of transfer pricing, legal principles and mathematical calculations]. *Visnyk Ministerstva dokhodiv i zboriv Ukrainy*, (1), 35-38 [in Ukrainian].

11. Sopko V.V. Orhanizatsiia bukhhalterskoho obliku, ekonomichnoho kontroliu ta analizu [Organization of accounting, economic control and analysis] Retrieved from: <http://studentbooks.com.ua/content/view/130/35/1/0/> [in Ukrainian].

12. Podatkovyy kodeks Ukrainy № 2755-VI vid 02.12.2010 r. Zatverdzhenny Verkhovnoyu radoyu Ukrainy [Tax Code of Ukraine № 2755-VI of 02.12.2010. Approved by the Verkhovna Rada of Ukraine] Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].

13. Nastanovy Orhanizatsiyi ekonomichnoho spivrobitnytstva ta rozvytku shchodo transfertnoho tsinoutvorennia dlya transnatsionalnykh kompaniy ta podatkovykh sluzhb vid 22.07.2010 r. [Guidance Organization for Economic Cooperation and Development on transfer pricing for multinational enterprises and tax authorities on 22.07.2010] Retrieved from: <http://minrd.gov.ua/data/material/000/021/80820/0.pdf> [in Ukrainian].

14. Zakon Ukrainy «Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini» 16.07.1999 r. № 996-XIV [Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» from 16.07.1999, № 996-XIV] Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [in Ukrainian].

15. Plan rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpriemstv i orhanizatsii: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy 30.11.1999 p. № 291 [Plan of accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations] Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/go/z0893-99> [in Ukrainian].

16. Zvit pro kontrolovani operatsiyi zatverdzhenny: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy 18.10.2016 r. № 8 [Report controlled operations approved by the Ministry of Finance of Ukraine 18.10.2016 №8] Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z018716/print1467358644432696> [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

Коваль С.В.

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТОВАРНИХ ОПЕРАЦІЙ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМ ОБРОБКИ ІНФОРМАЦІЇ

У статті виявлено особливості обліку товарних запасів аграрних підприємств. Насамперед, йдеться про значну їх частку у структурі облікової роботи. Тому велике значення має оптимізація обліку шляхом використання автоматизованих систем обліку та відповідних програмних продуктів. Серед пропонуваніх заходів особлива увага приділена групуванню первинних облікових документів. Також велике значення має визначення змісту програми ІС: Підприємство, ІС: Бухгалтерія. Визначені переваги залучення вказаного й інших програмних продуктів навіть як основи створення прогностичного обліку на підприємствах.

Ключові слова: облік, товарні операції, аграрні підприємства, удосконалення, автоматизовані системи, програмні продукти.

Постановка проблеми. Довгий час застосування електронно-обчислювальних машин в обліково-економічній роботі справляло лише видимість підвищення ефективності обробки облікової інформації, а вирішення проблем методології обліку в цьому зв'язку зводилося. Автоматизована система бухгалтерського обліку виникла і розвивається на основі "ручних" форм обліку. При цьому вона має свою специфіку та особливості, в зв'язку з чим її визнають окремою формою бухгалтерського обліку.

Сучасний підхід до визначення форми бухгалтерського обліку, особливо автоматизованої, виходить за рамки традиційної уяви, що склалася історично. Особливості обробки обліково-аналітичної інформації в умовах використання програмного забезпечення знаходять відображення в розвитку методології автоматизованої форми обліку. На сьогодні ринок інформаційних технологій та послуг пропонує досить велику кількість програмних продуктів, здатних вирішувати складні завдання щодо обліку, управління, створення баз даних та їх захисту тощо. Ринок бухгалтерських програм є досить насиченим і представлений комплексними (універсальними), функціональними, а також корпоративними інформаційними системами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У розробку питань теорії та методології обліку товарних операцій вагомий внесок зробили вітчизняні вчені: М. Я. Дем'яненко, Г. Г. Кірейцев, В. Б. Моссаковський, В. М. Жук,

Ф. Ф. Бутинець, Ю. І. Осадчий, Л. К. Сук, В. С. Рудницький, І. А. Бланк, Н. М. Малюга, О. М. Петрук, В. О. Шевчук та інші вчені; зарубіжні дослідники: А. М. Андросов, І. П. Бабенко, В. Ф. Палій, Я. В. Соколов, М. Р. Метьюс, Ж. Рішар, Е. С. Хендріксен.

На думку професорів В. Ф. Палія та Я. В. Соколова, бухгалтерський облік товарних операцій є складною трирівневою системою. Перший рівень – методичний, другий – технічний (рівень форми обліку), третій – організаційний. Досить цікаве тлумачення товарних операцій за суттю та економічним значенням дав І. П. Бабенко, яке не втратило свого облікового значення й нині, практично воно знайшло своє втілення в законодавчих актах України. Проте проблеми автоматизації наразі є актуальними та потребують подальшого вирішення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є виявлення особливостей та проблем обліку товарних операцій аграрних підприємств та обґрунтування його удосконалення шляхом використання автоматизованих систем обробки інформації та відповідних програмних продуктів.

Опис основного матеріалу дослідження. В основу універсальних програм, таких як "ІС: Бухгалтерія", "Парус" (базова версія), "Інфо-Бухгалтер", "Інфін-бухгалтерія" закладено принципи побудови спрощеної форми бухгалтерського обліку з використання Журналу реєстрації господарських операцій. Робота з такими програмними продуктами організовується за наступною схемою: в журнал вносяться господарські операції та документи, на основі яких після обробки формуються журнали-ордери, відомості, інші реєстри синтетичного й аналітичного обліку, бухгалтерська, податкова, статистична звітність [1, с. 32].

Універсальні бухгалтерські програми складаються із 1-2 програмних модулів. Стандартний набір функцій дозволяє автоматизувати будь-який розділ бухгалтерського обліку і не розподіляється на окремі ділянки обліку. На відміну від універсальних, функціональні бухгалтерські програми (зокрема, "БЕСТ-5", "Галактика", "Дебет плюс", "Парус", "1С: Підприємство 8.0") являють собою сукупність автоматизованих рішень облікових задач, таких як облік основних засобів і нематеріальних активів, облік товарно-матеріальних цінностей, облік розрахунків, а також окремого спеціального модуля для зведення Головної книги та побудови Балансу. Кожне із таких автоматизованих рішень може бути оформлено як окрема автоматизована програма-модуль (АРМ), здатна працювати самостійно та узгоджено з іншими програмами комплексу.

Існування різних форм власності, різних галузей та видів діяльності в агросфері виключає можливість створення єдиної бухгалтерської програми для відображення інформації в реєстрах синтетичного та аналітичного обліку з використанням набору стандартних первинних документів, відомостей, журналів-ордерів [2, с. 7]. Цим пояснюється виникнення специфічних методів бухгалтерського обліку в умовах електронної обробки облікової інформації, таких як механізми настройки, сервісні засоби та засоби програмування. Зазначені елементи методу не існують окремо. Вони є інструментами, що адаптують традиційні облікові методи до використання інформаційних ресурсів сучасного підприємства за допомогою ПК (персональних комп'ютерів). Без них організація автоматизованого обліку неможлива.

Відповідно до визначених критеріїв, нами проводився пошук оптимальної конфігурації обліку для сільськогосподарських підприємств України з використанням всесвітньої інформаційної мережі Інтернет. Результат пошуку виявився позитивним: на ринку України таку конфігурацію пропонують окремі фірми-розробники ("Кварц", "МІКСТ"). Особливістю галузевих конфігурацій автоматизованих систем обліку є те, що вони не можуть працювати самостійно.

Так, обов'язковою компонентою для вищезгаданих розробок фірм "Кварц" та "МІКСТ" є бухгалтерська система "1С: Підприємство 8.0". В зв'язку з цим для вирішення проблем автоматизації обліку розрахунків та в якості практичної реалізації поставлених завдань було обрано програмний продукт "1С: Підприємство 8.2". У ході

дослідження було сформульовано ряд вимог щодо автоматизації обліку розрахунків та проведено аналіз програми "1С: Підприємство 8.2". Основні результати такого дослідження полягають у наступному:

Господарські операції з обліку розрахунків є наслідком виконання умов господарських договорів. Першим кроком автоматизації обліку розрахунків у "1С" є підготовка класифікаторів та наборів даних, які повинні бути сформовані до початку облікових операцій в розділі "Довідники".

Довідник "Контрагенти" представлений списком постачальників, покупців, інших партнерів, з якими співпрацює підприємство. У ньому заповнюються поля: повна назва підприємства, фізична адреса, юридична адреса, прізвища посадових осіб, індивідуальні коди, банківські реквізити, контактні телефони тощо. В режимі роботи "1С" передбачено можливість створення окремих груп контрагентів.

Для одержання звітних даних використовується стандартний звіт "Картка субконто". Якщо попередньо описана операція поділу контрагентів на групи виконана, користувач має змогу одержати більш якісний звіт, задаючи відповідні параметри [3, с. 412]. Так, наприклад, для одержання інформації щодо стану розрахунків за операціями товарного змісту запит формується так: задається період; заповнюється поле "Вид субконто 1": із підпорядкованого списку вибирається позиція "Контрагенти"; заповнюється поле "Субконто 1": із підпорядкованого списку вибирається позиція "Комерційні" "Товарні"; активізується функція "Відбір проводок по субконто". Команда "Сформувати" виводить на екран результат розрахунку у вигляді Картки субконто.

В режимі "Документи" програмою "1С" передбачено реєстрацію договорів. У ньому заповнюються наступні позиції: номер, дата укладання, параметри строку дії ("Початок" та "Закінчення"), сума договору, примітка – вводяться з клавіатури вручну; назва контрагента, вид ПДВ, вид валових доходів (витрат) – вибираються автоматично із підпорядкованого довідника.

Але, на нашу думку, у реальних умовах господарювання сплата неустойки за простроченим договором не відшкодовує в повній мірі трансакційних витрат підприємства, чий права було порушено. Другим недоліком бухгалтерської системи "1С" є те, що господарський договір визнається правовим документом, а не бухгалтерським, що виключає можливість одержання оперативної інформації щодо стану договірних відносин.

Типова конфігурація “1С” містить додаткові можливості щодо використання сучасних форм розрахунків, таких як залік зустрічних вимог та бартер. Поряд з тим виключена можливість електронної обробки платіжних інструментів розрахунків, таких як чек та вексель. Господарські операції з обліку розрахунків проводяться на підставі первинних документів. Зокрема, операції з продажу сільськогосподарської продукції оформлюють накладними, які є підставою для списання продукції зі складів, інших місць зберігання і розрахунків з покупцями [4, с. 114].

Такий недолік потребує виправлення, адже у

первинному документі потрібно реєструвати не лише факт господарської операції, а й іншу інформацію, яка необхідна для обліку і контролю. В зв'язку з цим пропонуємо удосконалити автоматизацію процесу документування в системі “1С: Конфігурація для сільськогосподарських підприємств” шляхом її доповнення наступними документами електронного виду: накладна на відпуск продукції рослинництва; накладна на відпуск продукції тваринництва. Форма документа, її зміст повинні створюватися окремо на кожен вид продукції сільськогосподарського виробництва (рис. 1):

Рис. 1. Приклад групування первинних документів, які є підставою для розрахунків за продажу сільськогосподарську продукцію в системі “1С”*

**Розроблено автором*

На перший погляд, подібна класифікація може здатися занадто громіздкою, адже на зміну одному “універсальному” документу приходять десятки нових. Однак ми вважаємо, що такий поділ є необхідним і доречним з наступної причини: автоматизовані системи обліку не зменшують навантаження облікового працівника при визначенні величини резерву сумнівних боргів. Такі операції виконуються вручну.

Визначаючи перелік задач, які доцільно включити до автоматизованих інформаційних систем, нами були враховані основні технологічні операції обробки документів та завдання, що впливають із потреби забезпечити повноту, вчасність й оптимальність прийняття рішень, які раніше не виконувались через обмежені можливості обробки інформації [5, с. 653]. Серед них: 1) автоматизація обліку господарських договорів товарного змісту; 2) автоматизація розрахунку величини резерву сумнівних боргів, що сприятиме підвищенню ефективності системи внутрішнього контролю розрахунків (завдяки систематизації інформації щодо виконання договірних зобов'язань постачальниками та підрядниками в Журналі оперативного контролю господарських договорів), а також підвищенню функції обліку в управлінні.

Авторське розуміння способу вирішення

поставленого завдання зводиться до наступного:

Застосування схеми автоматизації обліку господарських договорів товарного змісту (виконується за умови визнання договору первинним документом, що підлягає обліку). При цьому документ “Договір” у системі електронної обробки даних необхідно доповнити реквізитами, які характеризуватимуть зміст його суттєвих умов: “Предмет договору” – назва продукції (вид робіт, послуг), вимоги щодо її якості та кількості; “Форма розрахунку” – з відміткою про використання конкретного платіжного інструмента; “Спосіб оплати” – повна передоплата, часткова передоплата, оплата після передачі предмету договору (з відміткою щодо строків її здійснення); “Розмір неустойки” – із зазначенням фіксованої суми чи відсотку від суми договору.

Деталізацію суттєвих умов господарського договору в умовах електронної обробки інформації необхідно проводити з метою подальшого розширення облікових функцій автоматизованих систем. Так, параметри критеріїв “Спосіб оплати” та “Розмір неустойки” можуть бути задіяні для розрахунку оціночних зобов'язань, необхідність обліку яких в Україні поки що не визнано. Але такі дані можуть бути корисними для управління: якщо у складі оціночних зобов'язань за господарським договором обліко-

вувати неустойку, втрати від інфляції, інші втрати, пов'язані з втратою економічної вигоди. Це потребує розробки додаткових алгоритмів з прив'язкою до окремих параметрів господарського договору [6, с. 231]. Вихідним документом при цьому має бути "Розрахунок оціночних зобов'язань за договором". Можливість одержання управлінцями оперативних даних щодо оціночних зобов'язань за договором дозволить вчасно прийняти відповідні рішення.

При реєстрації операцій товарно-грошового змісту у первинному документі потрібно робити посилання на той чи інший господарський договір. Для цього необхідно забезпечити взаємозв'язок системи "Документи" з "Журналом оперативного контролю господарських договорів товарного змісту". Така постановка обліку забезпечить автоматичне складання звітної документи про стан виконання договірних зобов'язань постачальниками і підрядниками за формою, яка пропонувалася нами раніше. Окрім свого основного призначення, "Журнал оперативного контролю господарських договорів товарного змісту" може використовуватися управлінцями для визначення величини "умовних" прав чи зобов'язань, що виникають внаслідок порушення договірних умов.

Використання запропонованих заходів з удосконалення автоматизації обліку розрахунків також сприятиме реалізації функцій внутрішньофірмового фінансового прогнозування та планування як найголовніших інструментів регулювання фінансових потоків підприємств. Зокрема, складовими нормативно-довідкового фонду з оперативного обліку фінансово-розрахункових операцій підприємства можуть стати: показники платоспроможності агентів-покупців; показники якості сільськогосподарської продукції відповідно до вимог Держстандарту [7, с. 726].

У програмі "ІС:Бухгалтерія" облік розрахунків підприємства з його контрагентами (покупцями і постачальниками) ведеться в типовій конфігурації в розрізі так званих документів-замовлень. Документом-замовленням у програмі є перший документ в пов'язаній за змістом послідовності документів, які впливають на стан розрахунків з контрагентом. Приклад такої послідовності має наступний вигляд:

- рахунок-фактура – видаткова накладна – банківська виписка (в цьому випадку замовленням є рахунок-фактура);

- рахунок-фактура – банківська виписка – видаткова накладна (замовленням також є рахунок-фактура);

- договір – прибуткова накладна – банківська виписка (замовленням є договір);

видаткова накладна – банківська виписка (замовленням є видаткова накладна);

- вихідний рахунок – банківська виписка – прибуткова накладна (замовленням є вихідний рахунок).

Результатом рішення задачі є вихідна інформація. Існує три способи відображення вихідної інформації:

1. Отримання повно об'ємних і звітних документів на паперовому носії з метою їх використання, архівного зберігання і документальних ревізій. Такі документи оформляються з врахуванням довготривалого зберігання і мають юридичну силу.

2. Складання фрагментарних документів, що відрізняються від них тим, що містять лише вибіркочну інформацію, яка в більшості випадків видається за запитом. Фрагменти відомості мають разовий характер використання і не мають юридичної сили.

3. Вихідна інформація відображається на дисплей комп'ютера.

Автоматизація відображення вихідної інформації передбачає автоматизовану обробку і відображення вихідної інформації з широким використанням програмно-апаратних засобів [8, с. 56]. Сформувавши оборотно-сальдову відомість, можна побачити і дебетовий і кредитовий оборот, а також сальдо. Оборотно-сальдову відомість по рахунку 63 в аналітичному розрізі формуються в меню: ("Звітність" - "Оборотно-сальдова відомість по рахунку") чи коли знаходимося в оборотно-сальдовій відомості. Тоді необхідно підвести курсор "миші" на необхідне нам кінцеве сальдо рахунка 63, і коли він перетвориться в "лупу", двічі клацнути "мишкою". Із запропонованого списку форм виберемо "Відомість по субконто" і сформуємо для всіх субконто.

Відомість "Аналіз субконто" може бути викликана через головне меню: режим "Звітність". Скористатися нею доцільно для аналізу взаєморозрахунків з постачальником. З даної відомості можна також побачити, результати наших взаєморозрахунків (дебіторську чи кредиторську заборгованість). Крім того, для аналізу взаєморозрахунків корисна відомість "Картка субконто", яка відображає всі господарські операції, зафіксовані на протязі звітного періоду по вибраному аналітичному об'єкту [9, с. 101].

Таким чином, автоматизація обліку дозволяє значно полегшити роботу бухгалтерії в цілому та кожного бухгалтера окремо. Крім того, у бухгалтерських програмах можна об'єднувати декілька робочих місць на одного виконавця. Бухгалтерські програми у поєднанні з

програмами “Клієнт-Банк” дозволяють значно прискорити процес документообороту, а значить і процес проведення розрахунків. Автоматизація обліку дозволяє значно скоротити обсяг роботи та навантаження на працівників, об’єднати декілька робочих місць, а отже скоротити штат бухгалтерії.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Швидкість роботи комп’ютерів, а також специфічна побудова баз даних дає широкі можливості для проведення аналітико-економічних розрахунків за досить короткі проміжки часу. Доцільно впроваджувати автоматизовані системи бухгалтерського обліку, особливо розрахункових операцій, оскільки підприємства завжди здійснюють операції продажу, купівлі, надають посередницькі послуги і співпрацюють з багатьма іншими

підприємствами, фірмами, установами, фізичними особами.

Бухгалтерські програми створюють бази даних контрагентів, дані про потрібне підприємство легкодоступні і виводяться у зручній для користувача формі. Застосування автоматизованих систем, диференціація видів обліку та врахування потреби в ньому різних елементів системи управління призведе у майбутньому до утворення нових видів обліку, наприклад, прогностичного (очікуваного), як це відбулося у свій час з появою фінансового, внутрішньогосподарського (управлінського), податкового.

Подальші дослідження планується здійснювати у напрямках удосконалення бухгалтерського обліку товарних операцій аграрних підприємств.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Моссаковський В.Б. Парадокси бухгалтерського обліку в Україні / В.Б. Моссаковський // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 9. – С. 30-35.
2. Голов С.Ф. МСФЗ у Законі / С.Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – № 9. – С. 3-9.
3. Садовська І. Б. Бухгалтерський облік: [навч. посіб. для вищої школи] / І.Б. Садовська. – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 688 с.
4. Копійка О.В. Особливості формування облікової політики сільськогосподарських підприємств / О.В. Копійка // Держава та регіони. – 2007. – № 3. – С. 113-115.
5. Бухгалтерський облік на сільськогосподарських підприємствах: [підручник] / М.Ф. Огійчук, В.Я. Плаксієнко, Л.Г. Панченко [та ін.]; За ред. М.Ф. Огійчука. – Вид. 4-те, перероб. і доповн. – К.: Алерта, 2007. – 984 с.
6. Особливості бухгалтерського обліку в сільському господарстві: [навч. посіб.] / за заг. ред. проф. Ф.Ф. Бутинця та проф. І.В. Замули. – Житомир: ЖДТУ, 2013. – 412 с.
7. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський (фінансовий) облік, оподаткування і звітність: [підручник] / Н.М. Ткаченко. – 6-те вид. допов. і перероб. – К.: Алерта, 2013. – 982 с.
8. Блакита Г.В. Бухгалтерський облік: практикум: [навч. посіб.] / Г.В. Блакита, Н.О. Ромашевська. – К.: ЦУЛ, 2010. – 152 с.
9. Кулинич М.Б. Особливості інформаційного забезпечення системи управління витратами підприємства / М.Б. Кулинич, С.В. Сорока // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – № 4. – С. 98-103.

REFERENCES

1. Mossakovs'kyu, V.B. (2011), Paradoxy bukhhalters'koho obliku v Ukrayini [Paradoxes of accounting in Ukraine]. *Bukhhalters'kyu oblik i audyt*, 9, 30-35 (in Ukr.).
2. Holov, S.F. (2011), MSFZ u Zakoni [IFRS in the Law]. *Bukhhalters'kyu oblik i audyt*, 9, 3-9 (in Ukr.).
3. Sadovs'ka, I. B. (2013), *Bukhhalters'kyu oblik* [Accounting]. Kyiv: Tsentri uchbovoyi literatury (in Ukr.).
4. Kopyyuka, O.V. (2007), Osoblyvosti formuvannya oblikovoyi polityky sil'skohospodars'kykh pidpryyemstv [Peculiarities of formation of accounting policy of agricultural enterprises]. *Derzhava ta rehiony*, 3, 113-115 (in Ukr.).
5. Ohiychuk, M.F., Plaksyenko, V.YA. & Panchenko, L.H. (2007), *Bukhhalters'kyu oblik na sil'skohospodars'kykh pidpryyemstvakh* [Accounting in agricultural enterprises]. Kyiv: Alerta (in Ukr.).
6. Butyntsya, F.F. & Zamuly, I.V. (2013), *Osoblyvosti bukhhalters'koho obliku v sil'skomu hospodarstvi* [Features of accounting in agriculture]. Zhytomyr: ZHDТУ (in Ukr.).
7. Tkachenko, N.M. (2013), *Bukhhalters'kyu (finansovyy) oblik, opodatkuvannya i zvitnist'* [Accounting (financial) accounting, taxation and reporting]. Kyiv: Alerta (in Ukr.).
8. Blakitya, H.V. & Romashevs'ka, N.O. (2010). *Bukhhalters'kyu oblik: praktykum* [Accounting: Practicum]. Kyiv: TSUL (in Ukr.).
9. Kulynych, M.B. & Soroka, S.V. (2010), Osoblyvosti informatsiynoho zabezpechennya systemy upravlinnya vytratamy pidpryyemstva [Features of information support of the enterprise cost management system]. *Naukovyy visnyk Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky*, 4, 98-103 (in Ukr.).

Одержано 13.03.2018 р.

Олійник Є.В.

АУДИТ В УКРАЇНІ: СТАНОВЛЕННЯ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті викладені результати дослідження особливостей становлення аудиту в Україні. Автором представлено чотири періоди розвитку національного аудиту: «зародження аудиту» (1987–1989 рр.); «становлення українського аудиту» (1989–1992 рр.); «юридичне становлення» (1993–2001 рр.); «сучасний аудит» (2007–по теперішній час). В статті розглянуто і систематизовано найбільш вагомні проблеми розвитку вітчизняного аудиту з урахуванням євроінтеграційного розвитку економіки. В результаті проведеного аналізу досліджень автором узагальнено шляхи вирішення проблем та вказано перспективи розвитку аудиту в Україні.

Ключові слова: аудит, аудиторська діяльність, фінансовий контроль, європейська інтеграція

Постановка проблеми. На сьогодні взаємозв'язок між суб'єктами господарювання певною мірою характеризує сучасний стан економіки. Професійний захист інтересів власників капіталу набуває важливого значення через зростання ризикових операцій та прийняття економічних рішень в умовах невизначеності. Забезпечення фахового супроводження фінансово-господарської діяльності в світовій практиці здійснюють аудиторські фірми. За період незалежності в Україні створено національну систему аудиту, структура, забезпечення та функціонування якої постійно удосконалюється. Проте організація вітчизняного аудиту не повністю відповідає загальноєвропейським нормам. Інтеграція України у ЄС залежить від потреб у гармонізації аудиторських механізмів і національного обліку у європейських масштабах. Хоча на сьогодні відбувається активний розвиток вітчизняного незалежного аудиту, є певні проблеми, які потребують вагової уваги науковців і практиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденції розвитку аудиту в Україні відображено у працях таких учених-економістів: Ф.Ф. Бутинець [5], Я.А. Гончарук [14], С.І. Дерев'яно [6], А.О. Касич [8], Н.П. Кузик [6], С.О. Олійник [6], В.С. Рудницький [14], М.М. Хоменко [15] та ін. Загалом вчені виділяють три періоди розвитку аудиту в Україні: (1987–1992 рр.) створення перших аудиторських структур, (1993–1998 рр.) формування нормативно-правової бази аудиту в Україні, (1999р – до тепер) діяльність аудиту в новій нормативно-правовій базі. Вагомий внесок

щодо аналізу ринку аудиторських послуг та тенденцій його розвитку зроблено у публікаціях Касич А.О.[8]. Взявши до уваги бачення кожного автора, бажаємо висловити власну думку щодо становлення аудиту в Україні.

Дослідження проблем та перспектив розвитку національної аудиторської діяльності можна знайти в працях таких науковців, як: В. Бандура [3], Ю.Ю. Борисова [4], М. Йосипович [7], Д. Кузів [3], С.В. Медвідь [10], В. Мелех [3], І.А. Платонова [13] та ін. Відмітимо, що у науковому дискурсі малодослідженими і не вирішеними є проблеми аудиторської діяльності в контексті сучасної євроінтеграційної політики України. Враховуючи те, що на сьогодні місце України серед європейських країн та її імідж у світі залежить від принципово нових викликів щодо розвитку вітчизняного аудиту, то визначення першочергових проблем аудиторської діяльності, які гальмують розвиток членства України до ЄС, та їх вирішення має актуальне значення.

Формулювання цілей наукової статті. Метою статті є дослідження становлення аудиту в Україні, визначення проблем та перспектив розвитку в сучасних умовах євроінтеграції.

Опис основного матеріалу дослідження. Розвиток ринкових відносин та виникнення недержавної форми власності сприяли розвитку такої форми контролю як аудит. Загалом під аудитом розуміють певний процес, за допомогою якого проводиться оцінка свідчення про інформацію з метою визначення і висловлення думки щодо ступеня її відповідності певним критеріям компетентним незалежним фахівцем. Аудит як незалежний фінансовий контроль у світі за історичними джерелами має багатотисячолітній період розвитку та був запозичений у вітчизняну практику для перевірки достовірності та законності фінансової звітності діяльності підприємств. У Великобританії регулювання

обов'язкового проведення аудиту започатковано у 1844 р., в результаті чого керівники акціонерних компаній були зобов'язані щорічно запрошувати незалежного аудитора для перевірки та підтвердження фінансових звітів, які надавались акціонерам. Згодом аналогічні закони прийняті у Франції в 1867 р. та США в 1887 р. Отже як самостійна професія аудит сформувалась у другій половині IX ст. Відтоді і до тепер громадський інститут аудиту з

правовою та організаційною структурою існує в усіх країнах світу з ринковою економікою.

У нашій країні аудит на початку свого становлення мав лише практичне спрямування, адже аудиторам-практикам не вистачало теоретичних і наукових знань з методології і організації аудиту. Умовно автором виділено чотири періоди становлення вітчизняного аудиту (таблиця 1).

Таблиця 1

Періоди становлення аудиту в Україні*

Період		Назва	Характеристика	Передумови становлення та розвитку
Перший	1987–1989 рр.	<i>Зародження аудиту</i>	Формуються перші аудиторські структури: ревізійні групи та консалтингова фірма «Інаудит» у Москві, її дочірнє підприємство «Інаудит-Україна» у Києві – контролювали підприємства, які були створені з участю іноземного капіталу	Потреба користувачів у достовірній та повній інформації про фінансово-господарську діяльність суб'єкта
Другий	1989–1992 рр.	<i>Становлення українського аудиту</i>	Збільшуються кількості і форми аудиторських структур	Необхідність аудиторського підтвердження результатів діяльності фірм
Третій	1993–2001 рр.	<i>Юридичне формування аудиту</i>	Створюється нормативно-правова база аудиту	Необхідність розвитку та уніфікації аудиторської діяльності
Четвертий	2007–по теперішній час	<i>Сучасний аудит</i>	Відбувається реформування аудиту в Україні відповідно до міжнародно-визнаних вимог, вносяться зміни до вітчизняного законодавства	Важливість гармонізації аудиторських механізмів і національного обліку у європейських масштабах

* Складено автором

У першому періоді «Зародження аудиту» створювались в Україні перші аудиторські структури. Так, із виникненням ринкових відносин і створенням в УРСР спільних підприємств на вимогу іноземного інвестора постала потреба у достовірній оцінці майна в умовах інфляції та приведення його вартості у відповідність з ринковою аудитором. Саме тому створилась перша аудиторська фірма в Україні «Інаудит-Україна», до складу якої входили колишні держслужбовці контрольно-ревізійного управління Міністерства Фінансів України. Найперші аудиторські фірми проводили консультації щодо складання звітності, ведення загалом бухгалтерського обліку, оподаткування та безпосередньо контролювали підприємства, які були створені з участю іноземного капіталу. На той час значна кількість бухгалтерів малих підприємств мала низьку кваліфікацію, а законодавство постійно зазнавало змін, отже необхідність в аудиті була об'єктивною.

У другому періоді «Становлення українського аудиту» було створено Спілку аудиторів України (професійне громадське об'єднання громадян, яке вже на першому з'їзді прийняло статут спілки аудиторів України). Можна зазначити, що становлення вітчизняного аудиту при переході до ринку сприяло розпаду минулої системи організації обліку і контролю. Дерев'яно С.І., Кузик Н.П., Олійник С.О. [6] зазначають, що на той час кількість суб'єктів аудиторської діяльності була невелика на ринку аудиторської діяльності, тож основною рисою даного періоду можна вважати відсутність конкуренції.

Третій період «Юридичне становлення» характеризується інтенсивною розробкою та впровадженням нормативно-правових актів щодо регулювання аудиторської діяльності. Створено Аудиторську палату України як самостійний та незалежний орган. 22 квітня 1993 р. прийнято ЗУ «Про аудиторську діяльність в Україні» №3125-

XII [1], завдяки чому відбулось офіційне визнання обов'язкового аудиту. Багато науковців вважають, що реальне формування аудиторської практики було започатковане саме прийняттям даного закону. Такої думки Бутинець Ф.Ф. [5], Рудницький В.С., Гончарук Я.А. [14] та ін. Звичайно, спочатку примусове запровадження аудиту в Україні викликало негативне ставлення у підприємців, проте потім з кожним роком престижність професії аудитора в суспільстві збільшувалась та зараз широко використовуються послуги аудитора серед користувачів.

У четвертому періоді «Сучасний аудит» аудитори легально здійснюють оцінку, ведуть бухгалтерський облік, консультують замовників, проводять професійні тренінги. Відмітимо, що на сучасному етапі розвитку економіки ринок аудиторських послуг переорієнтовується. Так, раніше в аудиті була потреба у замовників, які мали обов'язково проводити щорічну перевірку, але зараз користуються попитом і інші послуги. Коли керівництву компанії цікаво не лише знати, чи об'єктивна та достовірна інформація звітності, а важливо перевірити діяльність її філій, ефективність окремих напрямів діяльності чи як здійснюється виконання контрактів, то тоді і виникає потреба у специфічних послугах аудиторів. Хоменко М.М. наголошує, що аудиторські фірми повинні «...направляти зусилля на надання широкого спектру послуг, починаючи з ведення обліку та закінчуючи консалтингом, бухгалтерським аутсорсингом, Дью Дилидженсом, автоматизацією, бюджетуванням, питаннями бізнес-проектів, розробкою та впровадженням програмного забезпечення, автоматизацією податкових розрахунків та екологічних показників та ін. Це пояснюється намаганням утримати клієнтів, знаходячи альтернативні джерела доходів.» [15].

Проте на сьогодні організація аудиту в Україні не відповідає загальноєвропейським нормам. Розвиток України на шляху до членства в ЄС вимагає реформування аудиту до міжнародно-визнаних вимог. Головною вимогою посилення вимог до вітчизняного аудиту є підвищення довіри до даних фінансової звітності для іноземних інвесторів та інших користувачів інформації. Певні кроки адаптації національного законодавства у сфері аудиту до вимог ЄС були зроблені, а саме: запроваджено сертифікацію аудиторів та впроваджено вимогу із зовнішньої перевірки якості аудиторських послуг; дозволено здійснювати діяльність у сфері аудиту лише тим суб'єктам аудиторської діяльності, що пройшли перевірку якості з боку АПУ. Не менш важливим є і впровадження Міжнародних стандартів

аудиту [11] та схвалення плану імплементації Директиви 2006/43/ЄС [2] та ін. Євроінтеграційний розвиток економіки у перспективі відкриває можливості виходу на нові ринки, що для українських споживачів послуг аудиторів надасть можливість отримати якісні послуги, сплативши за них справедливу ціну.

Проте варто зазначити, що існують вагомі проблеми, які стримують розвиток національного аудиту, в результаті чого лишається низька ефективність аудиторської діяльності вітчизняних підприємств. Йосипович М. зазначає, що «...нормативно-правові акти, які визначають проведення аудиту у різних сферах економічної діяльності, неоднозначно трактують як сутність аудиту, так і вимоги до суб'єктів його проведення. Міжнародні стандарти аудиту та напрацювання Аудиторської палати України щодо національної практики аудиту поширюються виключно на сферу фінансового контролю. На практиці ж сфери застосування аудиту значно ширші. На сьогодні склався достатньо широкий термінологічний словник з аудиту, закріплений у навчальній літературі, законах та нормативних документах міністерств і відомств України, який у підсумку зводиться до таких понять: «податковий аудит», «екологічний аудит», «технічний аудит», «аудит систем управління якістю», «аудит газотранспортної системи», «енергетичний аудит», «земельний аудит»» [7].

Медвідь С.В. наголошує, що «...розвиток ринку аудиторських послуг в Україні стримується за рахунок таких факторів: відсутність критичної маси середнього класу, який є активним гравцем на ринку цінних паперів, разом з нерозвиненістю фондового ринку; високий ступінь корумпованості економічних відносин; копіювання нормативного та методологічного забезпечення аудиторської діяльності з моделей високо розвинутих країн без належного адаптування до національних реалій; відсутність національної системи зовнішнього контролю якості аудиту, а також методики оцінки розмірів збитку від неякісно наданих аудиторських послуг; нерозвиненість механізмів страхування відповідальності аудиторських фірм перед клієнтами за неналежне надання послуг з аудиту» [10].

Платонова І.А. вказує на такі проблеми розвитку аудиту в Україні, як «...недостатня кількість кваліфікованих аудиторських кадрів, а звідси – і неосвоений ринок аудиторських послуг; брак достатнього досвіду аудиторської діяльності; відсутність типових форм документів з аудиту; відсутність методичних

рекомендацій з питань комп'ютеризації аудиту тощо; відсутність розробленого економічного механізму щодо регулювання аудиту, який включає в себе великі штрафні санкції за неякісні аудиторські перевірки, страхування аудиторської відповідальності (страхові фірми не здатні і не підготовлені до масового страхування аудиторської відповідальності), розвиток цивілізованої конкуренції на ринку аудиторських послуг тощо; недосконалі законодавча база і досвід судового розгляду позовів щодо аудиторів (аудиторських фірм), немає методики оцінки розмірів збитку користувачів від не якісного аудиту; недостатня кількість методичних розробок з аудиторського контролю» [13].

Борисова Ю.Ю. наголошує, що «на українському ринку праці існує недостатня

кількість досвідченого персоналу в галузі управління і особливо в тих галузях, які були погано розвинені в нашій країні. Менеджери із західних компаній приносять з собою знання технологій операційної діяльності, бачення тенденцій розвитку ринку, ІТ-технологій» [4]. Також автор стверджує, що «..невирішеною і серйозною проблемою для розвитку галузі залишається демпінг цін. Зокрема, на ринку продовжує функціонувати досить велика кількість компаній, які надають послуги з необґрунтовано заниженими цінами, тобто послугами низької якості. При цьому потрібно зазначити, що неякісні аудиторські послуги не тільки ставлять авторитет професії під великий сумнів, а й перешкоджають розвиткові галузі в цілому» [4].

Рис. 1. Становлення, проблеми та перспективи розвитку аудиту в Україні

**Побудовано автором*

Бандура В., Кузів Д., Мелех В. виділяють такі проблеми вітчизняного аудиту, як «...недосконалість теоретико-прикладних та методичних матеріалів з аудиторського контролю; низька довіра до аудитора; значний негативний вплив «тіньового» бізнесу;

недостатній практичний досвід аудиторської діяльності; низький рівень кваліфікованих аудиторських кадрів; недотримання аудиторами якості аудиторських послуг; відсутність штрафів та покарань за недостовірність звіту аудитора; відсутність чіткого механізму формування ціни

на аудиторські послуги; відсутність методичних рекомендацій з питань комп'ютеризації аудиту негативний вплив дослівного перекладу закордонних стандартів і концепцій без врахування особливостей економічного розвитку нашої країни; відсутність типових формулярів документів з аудиту» [3].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Загалом, на основі проведеного дослідження автором виділено періоди становлення вітчизняного аудиту, основні вагомні проблеми та перспективи його розвитку (рис. 1).

З урахуванням євроінтеграційного розвитку економіки автором доцільно виділити такі основні першочергові проблеми, які стримують розвиток вітчизняного аудиту, як: недосконалість законодавчої бази; відсутність повної довіри щодо якості і достовірності аудиторських послуг з боку іноземних користувачів; відсутність фіксованих цін на аудиторські послуги; недостатня кількість кваліфікованих аудиторів; недотримання аудиторами якості послуг; відсутність покарань за недостовірну інформацію у звітах аудитора; відсутність вітчизняних аудиторських фірм у міжнародних аудиторських об'єднаннях.

Для вирішення проблем необхідно: вдосконалити національне законодавство відповідно до вимог ЄС; провести успішне

реформування вітчизняного аудиту до визнаних європейських вимог, вдало імплементувати Директиви; створити чіткий механізм формування цін на аудиторські послуги; підвищувати кваліфікацію аудиторів; підвищувати кваліфікаційні вимоги до аудиторів; вдосконалити систему національного контролю щодо висновків аудиторів, застосування показань; поглибити співпрацю професійних аудиторських організацій України з європейськими. Хоча і існують певні проблеми, подальше вдосконалення національного аудиту має значні перспективи його розвитку, а саме: покращення якості аудиту та підвищення довіри громадськості до професії аудитора шляхом успішного впровадження Директив ЄС; вихід вітчизняних аудиторських фірм на європейські ринки; підвищення міжнародного авторитету України через імплементацию Директив; підвищення прогресу економіко-правових відносин та демократизації суспільної сфери. Подальший розвиток сприятиме позитивним змінам на організаціях, фірмах і тому важливим є рахування досвіду інших країн для успішного удосконалення ведення аудиту в Україні.

Перспективою подальших досліджень є вивчення удосконалення аудиторських механізмів в умовах євроінтеграційної політики України на основі зарубіжних практик.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про аудиторську діяльність» №3126-ХІІ від 22.04.1993 (в редакції з 1.05.2016) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.
2. Директива 2014/56/ЄС Європейського парламенту та Ради від 16 квітня 2014р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apu.com.ua/attachments/article/762/Direktiva%202014-56-EU.pdf>.
3. Бандура В., Кузів Д., Мелех В. Проблеми та перспективи розвитку аудиторської діяльності в Україні // В. Бандура, Д. Кузів, В. Мелех // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток соціально-економічних систем в геоeкономічному просторі: теорія, методологія, організація обліку та оподаткування» 11-12 травня 2017 р. (ТНТУ ім. І. Пулюя, м. Тернопіль) – 2017. – С.47-49.
4. Борисова Ю.Ю. Історико-правовий аналіз становлення аудиту / Ю.Ю. Борисова // Часопис Київського університету права. – 2015. – №3. – С. 387-390.
5. Бутинець Ф.Ф. Аудит: підручник для студентів спеціальності «Облік і аудит» вищих навчальних закладів. – 2-е вид., перероб. та доп. / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ПП Рута, 2002. – 672 с.
6. Дерев'яно С.І. Аудит: навч. пос. / С.І. Дерев'яно, Н.П. Кузик, С.О. Олійник. – К.: «Центр учбової літератури», 2016. – 380 с.
7. Йосипович М. Виклики та перспективи розвитку аудиту в Україні // М. Йосипович // Фінансовий простір. – 2015. – №3(19). – С. 185-190.
8. Касич А.О. Розвиток ринку аудиторських послуг в Україні / А.О. Касич, І.М. Гноєва // Облік і фінанси АПК. – 2011. – № 1. – С. 76–80.
9. Касич А.О. Особливості розвитку аудиторських послуг в Україні та концептуальні підходи до їх класифікації / А.О. Касич, І.М. Гноєва // Вісник ЖДТУ / Економічні науки. – 2010. – № 4 (54). – С. 94-98.
10. Медвідь С.В. Тенденції розвитку та проблеми вітчизняного ринку аудиторських послуг / С.В. Медвідь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sibs.uabs.edu.ua>.
11. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: Вид. 2015 р. Ч. 1,2. пер. з англ. – Київ: Міжнар. Федерація бухгалтерів: Аудит. Палата України, 2016. – 1249 с.
12. Олійник С.В. Аудит в Україні: виклики та перспективи впровадження Директив ЄС / С.В. Олійник // Розвиток бухгалтерського обліку, фінансів та оподаткування в аграрному секторі економіки в умовах євроінтеграції: збірник матеріалів X Міжнар. наук.-прак. конф. (24 листопада 2017 р.; м. Київ) / Відпов. за вил. Бездушна. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2017. – С. 202-206.

13. Платонова І.А. Проблеми та перспективи аудиту в Україні / І.А. Платонова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – № 4 (49). – 2011 – С337-341.
14. Рудницький В.С. Аудит: навч. посіб. – 3-те вид., перероб і доп. / В.С. Рудницький, Я.А. Гончарук. – К.: Знання, 2007. – 443 с.
15. Хоменко М.М. Сучасні тенденції розвитку аудиторської діяльності в Україні [Електронний ресурс] / М.М. Хоменко // Економічний вісник. Випуск 3 – 2016. – С. 113–119. – Режим доступу: http://ev.nmu.org.ua/docs/2016/3/EV20163_113-119.pdf.

REFERENCES

1. Zakon Ukrainy «Pro audytorsku diialnist» [Law of Ukraine “On Auditing”]. (n.d.). zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3125-12. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>. [in Ukrainian].
2. Dyrektyva 2014/56/YES Yevropeiskoho parlamentu ta Rady vid 16 kvitnia 2014 r. [Directive 2014/56 / EU of the European Parliament and of the Council from April, 16 2014]. (n.d.). www.apu.com.ua/attachments/article/762/Direktiva%202014-56-EU.pdf. Retrieved from: <http://www.apu.com.ua/attachments/article/762/Direktiva%202014-56-EU.pdf>. [in Ukrainian].
3. Bandyra, V. & Kuziv, D. & Melekh, V. (2017). Problemu ta perspektyvy rozvytku audytorskoj diialnosti v Ukraini [Problems and prospects of audit activity development in Ukraine]. Proceedings from МІІМ '17: Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Rozvytok sotsialno-ekonomichnykh system v geoeconomichnomu prostori: teoriia, metodologiya, organizatsiia obliky ta opodatkuвання» – Materials of the International Scientific and Practical Conference «Development of Socio-Economic Systems in the Geo-Economic Space: Theory, Methodology, Accounting Organization and Taxation». (pp. 47-49). Ternopil: TNTY im. I. Puliuia [in Ukrainian].
4. Borysova, Yu.Yu. (2015). Istoryko-pravovy analiz stanovlennia audytu [Historical and legal analysis of audit formation]. Chasopys Kyivskogo universytetu prava – Journal of the Kyiv University of Law, 3, 387-390 [in Ukrainian].
5. Bytunets, F.F. (2002). Aydit: pidruchnyk dlia studentiv spetsialnosti «Oblik i audit» vyshchych navchalnykh zakladiv [Audit: a textbook for students of the specialty “Accounting and Audit” of higher educational establishments], Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian].
6. Derevianko S.I., Kuzyk N.P., Oliinyk S.O. (2016). Audyt [Audit], Kyiv: Tsentr uchbovoi literature. [in Ukrainian].
7. Iosypovych, M. (2015). Vykylyky ta perspektyvy rozvytku audytu v Ykraini [Challenges and prospects for the development of audit in Ukraine], Finansovyy prostir – Financial space, 3 (19), 185-190 [in Ukrainian].
8. Kasych, A.O. & Gnoiava, I.M. (2011). Rozvytok rynku audytorskykh poslug v Ukraini [Development of the audit services market in Ukraine], Oblik i finansy APK – Accounting and finance of agroindustrial complex, 1, 76-80 [in Ukrainian].
9. Kasych, A.O. & Gnoiava, I.M. (2010). Osoblyvosti rozvytku audytorskykh poslug v Ukraini ta kontseptualni pidkhody do yikh klasyfikatsii [Features of audit services development in Ukraine and conceptual approaches to their classification], Visnyk ZHDTU. Ekonomichni nauky – Bulletin of ZhSTU. Economic sciences, 4 (54), 94-98 [in Ukrainian].
10. Medvid', S.V. (n.d.). Tendentsii rozvytku ta problem vitchyznianogo rynku audytorskykh poslyg [Trends of development and problems of the audit services domestic market]. Retrieved from <http://www.sibs.uabs.edu.ua>. [in Ukrainian].
11. Mignarodni standarty kontroliu iakosti, ogliadu, inshogo nadannia vpevnenosti ta suputnikh poslug [International standards for quality control, audit, review, other assurance and related services] (2016). Kyiv: Mignarodna Federatsiia bukhalteriv: Audyt. Palata Ukrainy [in Ukrainian].
12. Oliinyk, Ye. (2017). Audyt v Ukraini: vykylyky ta perspektyvy vprovadzhennia Dyrektyv YeS [Audit in Ukraine: challenges and prospects for the implementation of the EU Directives]. Proceedings from: Materialy X Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Rozvytok bukhalterskogo obliky, finansiv ta opodatkuвання v agrarnomyi sektori ekonomiky v umovakh yevrointegratsii» – Materials of the Xth International Scientific and Practical Conference «Development of Accounting, Finance and Taxation in the Agrarian Sector of the Economy in the Conditions of European Integration». (pp. 202-206). Kyiv: NNTS «IAE» [in Ukrainian].
13. Platonova, I.A. (2011). Problemy ta perspektyvy audytu v Ukraini [Problems and prospects of audit in Ukraine], Naukovyi visnyk Poltavskogo universytetu ekonomiky i tirgivli – Scientific bulletin of Poltava University of Economics and Trade, 4 (49), 337-341 [in Ukrainian].
14. Rudnytskyj, V.S. & Goncharuk, Ya.A. (2007). Audyt [Audit]. Kyiv: Znannia. [in Ukrainian].
15. Khomenko, M.M. (2016). Suchasni tendentsii rozvytku audytorskoj diialnosti v Ukraini [Modern trends in audit activity development in Ukraine], Ekonomichniyi visnyk – Economic bulletin, 3, 113-119. Retrieved from: http://ev.nmu.org.ua/docs/2016/3/EV20163_113-119.pdf. [in Ukrainian].

Савчук Т.В., Негрич І.М., Побігун С.А.

РЕЗЕРВНИЙ КАПІТАЛ: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ

В статті розглянуто економічний зміст, а також порядок формування резервного капіталу з урахуванням вимог чинного нормативно-правового забезпечення. Огрунтовано необхідність і переваги наявності резервного капіталу для підприємства. Доведена відмінність резервного капіталу від інших видів резервів, з якими часто прирівнюється, а саме резерву сумнівних боргів і резервів на відпустки, гарантійні витрати тощо. Проаналізовано дозволені чинним законодавством напрямки використання резервного капіталу. Одержані результати підтверджують, що створення резервного капіталу дозволяє підприємству покращити структуру власного капіталу, кредитоспроможність і фінансовий стан загалом.

Ключові слова: власний капітал, резервний капітал, відрахування на поповнення, використання, мінімальний розмір

Постановка проблеми. Традиційно вважається, що результативність діяльності підприємства визначається величиною заробленого прибутку. Але сам факт наявності прибутку не обов'язково свідчить про ефективність роботи. Дуже важливо, чи є достатньою сума заробленого прибутку, як підприємство розпоряджається ним, і, загалом, наскільки добре і правильно здійснює управління всім власним капіталом. Зміна величини власного капіталу відображає ефективність як операційної, так і інших видів діяльності.

Власний капітал є підґрунтям фінансової незалежності підприємства і базою для формування його активів. Внаслідок підприємницької діяльності власний капітал або нарощується, або «проідається». Лише за умови збереження і прирощення власного капіталу можна говорити про прибутковість, залучати кошти інвесторів. Інвестори вкладуть свої кошти в підприємство тільки в тому випадку, коли будуть зацікавлені тим відсотком, що пропонує

підприємство, і за відсутності сумнівів в поверненні вкладеного фінансування.

Додатковою гарантією сплати підприємством своїх боргів для кредиторів є наявність резервного капіталу. Але далеко не всі підприємства, та навіть і науковці, зважають на важливість і необхідність його формування. Тому дослідження економічного змісту резервного капіталу і відображення в обліку операцій з ним є необхідними і актуальними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Процес формування та використання власного капіталу загалом і окремих його складових досліджувалися в працях таких визнаних вітчизняних вчених, як Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, Г.Г. Кірейцев, В.К. Орлова, М.С. Пушкар, В.Ф. Палій, В.В. Сопко, а також Л.В. Безкоровайна, О.Н. Коркушко, Г.Б. Машлій, Н.М. Воськало, В.І. Воськало, О.П. Левченко та ін. Але, якщо власному капіталу загалом присвячено багато публікацій, то питання призначення і економічного змісту резервного капіталу як складової власного досліджені недостатньо. Зокрема деякі автори прирівнюють резервний капітал до інших видів резервів (резерву сумнівних боргів, резерву відпусток тощо), з чим в жодному разі не можна погодитись.

Існуючі теоретичні і практичні наукові розробки щодо економічної суті резервного капіталу мають вагомe значення для розвитку вітчизняної теорії капіталу, проте практичне використання свідчить, що вони потребують подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті Основною метою даного дослідження є удосконалення визначення економічної суті і призначення резервного капіталу суб'єктів господарювання на

© Савчук Тетяна Василівна, к.е.н., доц., доцент кафедри обліку і аудиту, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ, тел.: 034727117 email: oa@nung.edu.ua

Негрич Інна Михайлівна, к.е.н., доц., доцент кафедри обліку і аудиту, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ, тел.: 0342727117 email: oa@nung.edu.ua

Побігун Сергій Андрійович, к.е.н., доц., доцент кафедри маркетингу і контролінгу, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, м. Івано-Франківськ, тел.: 0342725851, email: mik_ineu@ukr.net;

основі аналізу нормативно-правового забезпечення і існуючих підходів, обґрунтування переваг від його створення для підприємства, конкретизації можливих напрямів використання.

Опис основного матеріалу дослідження
Насамперед, визначимось з терміном. Як в науковій літературі, так і в окремих нормативних актах відсутній єдиний підхід. Вживається як термін «резервний капітал», так і «резервний фонд». Так, в Господарському кодексі [2], Законі України «Про господарські товариства» [5] мова йде про резервний (страховий) фонд, а в новішому Законі України «Про акціонерні товариства» [4] вже вказується на формування резервного капіталу. Ми вважаємо ці терміни синонімами, відмінностей між ними немає. Просто раніше вживався термін «фонд» як залишок командно-адміністративної економіки, сучасним же терміном є «капітал».

Формування резервного капіталу може бути як обов'язком підприємства, так і створюватись ним добровільно. Зразу зазначимо, що в даному дослідженні нами розглядаються суб'єкти господарювання (як приватні підприємства, так і господарські товариства), поза межами аналізу залишаються банки, державні підприємства і бюджетні установи.

Законодавство містить вимогу обов'язковості нарахування резервного капіталу тільки для:

- акціонерних товариств – в розмірі, не менше ніж 15 відсотків статутного капіталу (ч.1 ст. 19 Закону України «Про акціонерні товариства» № 514-VI від 17.09.2008 р. [4]);

- інших видів товариств – у розмірі, не менше 25 відсотків статутного (складеного) капіталу (ст. 14 Закону України «Про господарські товариства» № 1576-XII від 19.09.1991 р. [5]).

Всі інші підприємства можуть формувати резервний капітал добровільно.

Незалежно від того, чи робить підприємство цей вибір добровільно, чи зобов'язане так чинити, всі питання, пов'язані з особливостями формування, максимальної величини і напрямків використання, повинні бути детально розкриті в статуті (для акціонерних товариств, товариств з обмеженою і додатковою відповідальністю), чи засновницькому договорі (повного і командитного товариства) (надалі – установчих документах) з урахуванням вимог чинного законодавства. Відсутність необхідних даних щодо резервного капіталу в установчих документах тих підприємств, які зобов'язані його створювати, є підставою для відмови у державній реєстрації такого підприємства.

Щодо кожної дії (поповнення резервного капіталу чи його використання) повинно бути окреме рішення загальних зборів учасників

підприємства. Тобто навіть якщо в установчих документах деталізовано, на яку суму створюється резервний капітал, як і коли, щороку слід закріплювати ці дії відповідними рішеннями з занесенням в Протокол загальних зборів.

Законодавство [4, 5] зазначає, що формується резервний капітал шляхом щорічних відрахувань від чистого прибутку або за рахунок нерозподіленого прибутку. В Господарському кодексі [2, ч. 4 ст. 87] вказується про відрахування з прибутку (без конкретизації, якого саме). Формально вибір ніби є, але це не зовсім так. Чистий прибуток є тільки базою для розрахунку відрахувань на поповнення резервного капіталу. Поповнення здійснюється за рахунок нерозподіленого прибутку.

Періодичність поповнень ніде не визначена. Теоретично ці операції прив'язуються до періодичності складання фінансової звітності і розрахунку фінансового результату діяльності підприємства. В свою чергу, фінансова звітність в обов'язковому порядку складається за результатами року, хоча підприємство має право на складання і проміжної – за результатами меншого проміжку часу: місяць, квартал... Сталою є практика, що відрахування на поповнення резервного капіталу проводять за результатами календарного року. По завершенню року складається фінансова звітність, в якій розраховується зароблений чистий прибуток за цей рік. Не пізніше як 30 квітня року, наступного за звітним, скликаються загальні збори учасників підприємства, які ознайомлюються з показниками фінансової звітності за рік і приймають рішення про шляхи використання заробленого прибутку. Будь-яке використання прибутку є виключним правом загальних зборів учасників підприємства. Після прийняття відповідного рішення – частина прибутку спрямовується на поповнення резервного капіталу. На основі цього рішення учасників керівник видає відповідний наказ про використання прибутку на поповнення резервного капіталу. Сума такого поповнення залежить від зазначеної в установчих документах величини, але не менше 5 % заробленого чистого прибутку за звітний період. Ця операція буде проведена не раніше, ніж збори учасників затвердять фінансову звітність після закриття звітного періоду, тому і виходить, що поповнення резервного капіталу проводиться уже з нерозподіленого прибутку.

Якщо в установчих документах підприємства зазначено про формування резервного капіталу – поповнення проводять щороку без винятків до тих пір, до поки не буде накопичена необхідна

сума. Єдиний виняток: якщо за звітний період підприємство спрацювало збитково – база для відрахувань на поповнення резервного капіталу відсутня (навіть в тому випадку, якщо необхідна величина цього виду капіталу ще не сформована).

Величина резервного і статутного капіталу чітко взаємопов'язані. На відміну від статутного капіталу, який в основній сумі, зазвичай, формується на момент створення підприємства, резервний капітал формується в ході подальшої діяльності. Подальші періодичні поповнення здійснюються до тих пір, доки там не накопичиться необхідна максимальна величина. Максимальна величина теж вибирається підприємством самостійно і вказується в установчих документах (з урахуванням мінімально допустимої, яка зазначалась уже раніше). Якщо підприємство формує резервний капітал добровільно, мінімальних обмежень може не дотримуватись.

Після досягнення заданого рівня подальші відрахування на поповнення резервного капіталу не проводяться. Надалі величина резервного капіталу залишається без змін до тих пір, поки не виникне потреба його використати, чи до установчих документів не будуть внесені зміни, що вимагатимуть пропорційно змінити величину цього виду капіталу.

Прив'язку величини резервного капіталу пропорційно до статутного багато науковців вважають не дуже доречною [1, с.307], і ми підтримуємо цю позицію. Статутний капітал після формування в момент створення підприємства дуже часто надалі не змінюється. Законодавчі вимоги щодо мінімально необхідного його рівня є тільки у відношенні до акціонерних товариств – 1 250 мінімальних заробітних плат, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, що діє на момент створення (реєстрації) акціонерного товариства [4, ст.14]. Всі інші з аналізованих суб'єктів господарювання мають право самостійно визначати ту суму, що вноситься засновниками. Це може бути і надто мала величина. З часом внесена сума може не змінюватись. І, якщо припустимо, на початку діяльності статутний капітал був невеликий, то за багато років функціонування підприємства ця вартість може повністю знецінитись і знівелюватись. В цьому випадку, формуючи резервний капітал пропорційно від невеликого статутного капіталу, одержана сума буде мізерна і не виконуватиме свого призначення. Ніяких процедур дооцінювання чи індексування ні статутного капіталу, ні резервного чинне законодавство не передбачає, а вони були б дуже доречними.

Існує помилкове твердження, що резервний капітал створюється для страхування підприємства від майбутніх збитків, форс мажору, покриття непередбачених витрат тощо. Використовуватись резервний капітал може винятково на цілі, які передбачені чинним законодавством. Але чітко визначені напрямки використання резервного капіталу законодавство містить тільки для акціонерних товариств. Зокрема, ст.19 Закону України «Про акціонерні товариства» [4] зазначає, що резервний капітал використовується для:

- покриття збитків,
- виплати дивідендів за привілейованими акціями,
- інші напрямки використання, які можуть бути передбачені законодавством.

Інші суб'єкти господарювання, очевидно, з цими напрямками повинні визначитись самостійно (взявши за основу наведені) і зафіксувавши їх в своїх установчих документах.

На нашу думку, даний перелік є цілком достатній.

Таким чином, використати резервний капітал на покриття непередбачених витрат можна буде тільки в тому випадку, якщо вони призведуть до збитків підприємства і загальні збори учасників приймуть рішення здійснити їх покриття за рахунок резервного капіталу. Інакше резервний капітал використати на відшкодування якихось разових витрат не вдасться. Саме використання резервного капіталу на покриття збитків є найбільш реальним напрямком використання.

Використати резервний капітал на виплату дивідендів за привілейованими акціями зможе тільки акціонерне товариство, що емітувало не тільки прості, але і привілейовані акції, але тільки в тому випадку, якщо для цих цілей виявиться недостатньо величини нерозподіленого прибутку і товариство не створювало спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями, порядок формування і використання якого визначено рішенням Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку від 29.09.2011 року №1376.

Всі окреслені напрямки використання резервного капіталу є важливими і цінними для підприємства.

Звичайно, опосередковано резервний капітал буде використовуватись на погашення заборгованості у разі ліквідації товариства тощо. Але тільки опосередковано, так як погашатись зобов'язання будуть конкретними активами (наприклад, грошовими коштами). Тому і немає потреби зазначати це як окремий напрям використання. Завдяки наявності такої статті в капіталі – підприємство до моменту ліквідації

збереже частину активів від розподілу і виплати учасникам, а тому вони і зможуть бути використані на виплату боргів перед кредиторами.

Нерозуміння суті і призначення резервного капіталу призводить до того, що існують думки про необхідність відкладання грошових коштів на окремому рахунку (як варіант – депозитному) при формуванні резервного капіталу. На нашу думку, це знову ж таки помилково. Грошові кошти і резервний капітал не мають між собою прямого і чіткого взаємозв'язку. Сформований резервний капітал аж ніяк не означає, що паралельно десь підприємство відклало грошові кошти. Грошові кошти – це активи, а резервний капітал – власне джерело фінансування, щодо якого точно не відомо, в які саме активи втілене. Наявність резервного капіталу серед власних джерел капіталу тільки означає, що на таку ж суму підприємство має активи і вони залишаються до моменту ліквідації підприємства. Переклавши частину власного капіталу з нерозподіленого прибутку в резервний капітал, підприємство гарантує своїм кредиторам, що рівновелика частина активів буде збережена (учасники не зможуть її вилучити у вигляді дивідендів чи розподілу прибутку), а тому ці активи можуть бути використані на погашення заборгованості перед ними. Не погоджуємось і з тим, що перерозподіл нерозподіленого прибутку на резервний капітал вилучає ці кошти з обороту [7]: «...формування вимагатиме вилучення з обороту суб'єкта господарювання частини прибутку ... у вигляді реінвестування прибутку у спеціальний резерв товариства».

Резервний капітал виступає власним джерелом фінансових ресурсів, що забезпечує безперервну роботу підприємства і гарантує дотримання інтересів кредиторів. Звичайно підприємство може існувати і без резервного капіталу, але в цьому випадку для кредитора можлива ситуація, що на момент ліквідації підприємства учасники попередньо максимально вилучать активи у вигляді розподілу прибутків. Кредиторам же, хоч вони і мають першочерговість виплат перед учасниками, заборгованість виплачена не буде, оскільки для цього у підприємства не вистачить активів. Наявність резервного капіталу підвищує очікування кредиторів на погашення заборгованості перед ними, а тому збільшує довіру кредиторів до даного підприємства. Чим більша величина резервного капіталу – тим більша довіра. І не має значення, у вигляді яких саме активів вони перебуватимуть на момент ліквідації. Головне – щоб вони були. Якщо вони будуть не у вигляді грошових коштів – не

страшно, запаси, основні засоби, нематеріальні активи і т.д. підприємство зможе продати, а за рахунок виручених грошових коштів розрахуватись з кредиторами. В будь-якому випадку розрахунок з кредиторами проводитиметься активами, а не резервним капіталом.

Резервний капітал для підприємства є тим фундаментом, який повинен компенсувати ризики діяльності підприємства. Це стосується і ризиків неефективної роботи чи інших чинників, що призводять для збитковості роботи підприємства. Якщо ці збитки разові, випадкові чи перекриваються попередніми чи наступними прибутковими роками, то значних проблем підприємству вони не мали б принести. Але якщо збитки підприємство зазнає з року в рік, внаслідок чого непокрите збитки вже зменшують величину власного капіталу, тут вже підприємству слід враховувати наступні норми Цивільного кодексу: ч 4. ст. 144 для товариств з обмеженою відповідальністю і ч. 3. ст. 155 для акціонерних товариств – «Якщо після закінчення другого чи кожного наступного фінансового року вартість чистих активів товариства ... виявиться меншою від статутного капіталу, товариство зобов'язане оголосити про зменшення свого статутного капіталу і зареєструвати відповідні зміни до статуту в установленому порядку, якщо учасники не прийняли рішення про внесення додаткових вкладів. Якщо вартість чистих активів товариства стає меншою від визначеного законом мінімального розміру статутного капіталу, товариство підлягає ліквідації». Якщо товариству з обмеженою відповідальністю ліквідація в будь-якому випадку не загрожує (для них не визначено мінімальний розмір статутного капіталу), то для акціонерних товариств може постати таке питання гостро. В цьому випадку товариство може прийняти рішення про покриття збитків за рахунок резервного капіталу. В результаті цього покращиться структура власного капіталу, сума непокрытих збитків зменшиться чи взагалі стане нульовою. Але величина власного капіталу (чистих активів) при цьому не зміниться. Аналогічно як і поповнення резервного капіталу теж на величину власного капіталу не впливає. В результаті цих операцій здійснюється тільки перерозподіл в межах чистих активів.

З огляду на співзвучність часто в публікаціях зустрічається віднесення до складу резервного капіталу всіх можливих резервів, що їх створює підприємство: витратних та оціночних [3]. До витратних відносять резерви на оплату відпусток працівників, на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування. Оціночними називають резерви

по сумнівних боргах, резерви під зниження вартості матеріальних цінностей. На наше переконання це неправильно. Всі три позиції є абсолютно різними категоріями, хоча звично їх всіх називають резервами.

Витратні резерви доречніше б було називати забезпечення. Вони формуються відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», оскільки є різновидом зобов'язання. Так як вони відносяться до позикового капіталу, відповідно не можуть включатись до елемента власного – резервний капітал.

Ті ж резерви, що названі автором оціночними, створюються з метою уточнення вартості певних активів. Так, резерв сумнівних боргів створюється з метою відображення достовірної вартості активу – дебіторська заборгованість. В балансі дебіторська заборгованість відображається за чистою реалізаційною вартістю, яка розраховується як різниця між сумою заборгованості дебіторів і величиною нарахованого резерву сумнівних боргів. Резерви під зниження вартості матеріальних цінностей можуть розраховуватись як по необоротних активах, так і по запасах, але так само з метою недопущення завищення їх вартості в балансі. Так як вони коригують вартість активів, тому

теж не можуть мати жодного відношення ні до власного капіталу загалом, ні до резервного зокрема.

Висновки і перспективи подальших досліджень Проаналізувавши економіко-правове забезпечення процесу формування і використання резервного капіталу було встановлено, що зобов'язані створювати його не всі підприємства. Але враховуючи переваги, які дає підприємству його існування, переконані, що він буде доречним багатьом. Наявність резервного капіталу підвищує фінансову стійкість підприємства, зменшує ймовірність банкрутства, підвищує платоспроможність. Наявність додаткового джерела фінансування додає впевненість кредиторам в тому, що підприємство виконає свої зобов'язання перед ними. Чим більша сума зарезервована, тим більшу суму збитків вона зможе покрити і тим більшу маневренність одержує керівництво підприємства. Резервний капітал виступає своєрідним запасом фінансової міцності підприємства. Разом з тим необхідні подальші дослідження для визначення оптимальної величини резервного капіталу, оскільки існуючий підхід прив'язки у відсотковому співвідношенні до статутного капіталу є доволі суперечливим.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1 Воськало Н. Проблеми формування та використання резервного капіталу / Н. Воськало, В. Воськало // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку. – 2009. – №647. – С. 305-309. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/2765/1/52.pdf>
- 2 Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV з наступними змінами і доповненнями // Офіційний Вісник України. – 2003. – № 11. – С. 462.
- 3 Коркушко О.Н. Класифікаційні види власного капіталу, як об'єкта обліку / О.Н. Коркушко // Сталій розвиток економіки. – 2013. – №4. – С. 262-265. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/sre_2013_4_57
- 4 Про акціонерні товариства : Закон України від 17 верес. 2008 р. №514-VI / Верховна Рада України// Урядовий кур'єр. – 2008. – 29 жовт. (№ 202). – С. 5-12
- 5 Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – С. 682.
- 6 Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – С. 356.
7. Цюцяк І.Л. Економіко-правовий аспект обліку резервного капіталу в системі управління / І.Л. Цюцяк // Облік і фінанси АПК № 3 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://magazine.faaf.org.ua/ekonomiko-pravoviy-aspekt-obliku-rezervnogo-kapitalu-v-sistemi-upravlinnya.html>

REFERENCES

1. Voskalo N. (2009) Problemy formuvannia ta vykorystannia rezervnoho kapitalu [Problems of formation and use of reserve capital]/Voskalo N., Voskalo V. // Visnyk natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnikha”. Seriiia: Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku [Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series: Management and Entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems]. – (pp. 305-309). [In Ukrainian].
2. (2003) Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 436-IV z nastupnymy zminamy i dopovnenniamy [Commercial Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 436-IV, with subsequent amendments and supplements] // Ofitsiinyi Visnyk Ukrainy [Official Bulletin of Ukraine]. – (p. 462). [In Ukrainian].

3. Korkushko O.N. (2013) Klyasyfikatsiini vydy vlasnoho kapitalu, yak ob'iekta obliku [Classification Types of Equity Capital as Accounting Object] / Korkushko O. N. // Stalyi rozvytok ekonomiky [Sustainable Economic Development]. – (pp. 262-265). [In Ukrainian].
4. (2008) Pro aktsionerni tovarystva : Zakon Ukrainy vid 17 veres. 2008 r. №514-VI [On Joint-Stock Companies: Law of Ukraine dated September 17, 2008 No. 514-VI] / Verkhovna Rada Ukrainy [Verkhovna Rada of Ukraine]// (pp. 5-12) – Uriadovyi kurier [In Ukrainian].
5. (1991) Pro hospodarski tovarystva: Zakon Ukrainy vid 19 veresnia 1991 r. № 1576-XII [On Business Associations: Law of Ukraine dated September 19, 1991 No. 1576-XII] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Information from Verkhovna Rada of Ukraine]. – (p. 682). [In Ukrainian].
- 6 (2003) Tsyvilnyi kodekc Ukrainy vid 16 sichnia 2003 r. № 435-IV [Civil Code of Ukraine dated January 16, 2003 No. 435-IV] // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Information from Verkhovna Rada of Ukraine]. – (p. 356). [In Ukrainian].
7. Tsiutsiak I.L.(2011) Ekonomiko-pravovyi aspekt obliku rezervnoho kapitalu v systemi upravlinnia [Economic and Legal Aspect of Reserve Capital Accounting in the Management System] / Tsiutsiak I.L. // Oblik i finansy APK № 3 2011 [Accounting and Finance of AIC No. 3 2011] [In Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

Семанюк В.З.

ОБЛІКОВА ФІЛОСОФІЯ В СИСТЕМІ ТЕОРЕТИЧНОГО ЗНАННЯ

В статті досліджено філософські аспекти теоретичного облікового знання, які є необхідною умовою побудови теорії обліку. Зміна світогляду в постіндустріальному суспільстві зумовлює необхідність перегляду та філософського осмислення місця і ролі обліку в економічній науці та суспільстві. Через дослідження онтології обліку та аналіз наукових праць зроблено спробу дати визначення обліку, адекватне його суті та ролі в постіндустріальному суспільстві, де основою та системоутворюючим фактором облікової системи стає інформація. Саме інформація виступає предметом обліку та продуктом облікової системи, в чому проявляється її дуалізм. Філософське розуміння обліку дає можливість розширити межі його теорії, поглибити погляди вчених та практиків на облік як життєво необхідну систему в економічному житті, знайти можливості для розвитку облікових знань та їх практичного застосування у відповідності до реалій постіндустріального суспільства. Досліджено основні проблеми розвитку теорії обліку, її протиріччя з практикою і соціально-економічними реаліями постіндустріального суспільства. Зроблено акцент на необхідності впровадження результатів наукових досліджень в теорію науки. З цією метою запропоновано розширити межі досліджень, доповнити парадигму подвійного запису інформаційною парадигмою, де облік трактується як особливий спосіб мислення з метою відображення економічної реальності.

Опрацювання матеріалу статті стало можливим на основі використання філософії пізнання, законів діалектики, логіки, історичного, соціологічного та системного підходів до аналізу науки про облік та її парадигми, прогнозування розвитку обліку як складної динамічної системи, аналізу факторів консерватизму облікового співтовариства. Розвиток облікової науки неможливий без переорієнтації на систему отримання інформації інтелектуального рівня для управління, що потребує формування розвинутої теорії обліку на принципах теорії пізнання та філософії.

Ключові слова: облік, філософія обліку, теорія обліку, інформація, інформаційна система, онтологія обліку, наука, діалектика, парадигма, система обліку, обліковий спосіб мислення, інформологія.

Постановка проблеми. Для адекватного відображення економічної реальності та розуміння ролі обліку в суспільному розвитку доцільно використовувати філософський аналіз як методологію теоретичних узагальнень. Логіка філософського дослідження обліку дозволяє сформуванню його теоретичний базис з врахуванням міждисциплінарних знань, гносеологічних та онтологічних досліджень. Без формування філософських основ науки неможлива евристика наукових досліджень та адаптація знань до світоглядних постулатів людства. Філософський підхід до обліку як науки змушує нас досліджувати першопричину існування обліку, шукати універсальні принципи і закони формування науки про облік, її місце серед інших наук та суспільної свідомості, визначити світоглядні переконання та особливості мислення в процесі облікової діяльності.

Особливо актуальними філософські дослідження обліку стають в умовах зміни

парадигми або формування нової теорії, пов'язаної зі складними трансформаціями завдань та принципів обліку. Формування нової теорії супроводжується розробкою ідей, гіпотез та фундаментальних принципів, які покажуть мету та форми існування обліку. Зміна суспільних цінностей та орієнтирів має значний вплив на облікову науку, оскільки її прикладне значення формування інформаційних ресурсів у процесі господарської діяльності та об'єктивне відображення економічної реальності. В цілому філософія дозволяє нам розуміти суть обліку як основної інформаційної системи господарської діяльності, його зв'язок з економічними явищами і процесами, осмислити тенденції та закономірності його розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури показує, що існує мало досліджень філософії обліку. Основну увагу філософським аспектам облікового знання приділяють такі вчені: М. С. Пушкар, Ф. Ф. Бутинець, О. М. Петрук, С. Ф. Легенчук, І. М. Ткачук, А. В. Шайкан, Н. І. Петренко, М. В. Миронюк, Т. В. Бочуля, В. С. Плотніков, О. В. Плотнікова, Д. Мунітц та ін. Праці Пушкаря М.С. та Легенчука С.Ф. піднімають проблему філософського знання в обліку та

дозволяють нам зрозуміти важливість подальших пошуків істини в цьому контексті. Професор Пушкар М.С. основними концепціями наукового пізнання в обліку вважає аксіологію та гносеологію, а суть обліку виражає через епістемологію та онтологію [1]. Легенчук С.Ф. розглядає філософські основи обліку за аналогією з фізикою, розвиваючи енерго-ентропійний підхід в теорії обліку [2]. Розвиток теорії обліку в умовах постіндустріального суспільства вимагає від дослідників теоретичних основ обліку поглиблення філософських основ облікової науки.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є пошук світоглядних установок та філософських основ облікової теорії крізь призму філософії економіки та специфіки філософського знання. Розвиток філософського підходу до обліку дозволить поглибити розуміння облікової діяльності, яка у філософському розумінні виходить за межі раціонального осягнення і являє собою особливий спосіб мислення та відображення економічної реальності.

Опис основного матеріалу дослідження. Філософія обліку є передумовою розвитку його теорії, сприяє розумінню самої суті обліку і його розвитку відносно часу, простору, руху та інших онтологічних категорій, розкриває можливості розширення предметного поля, об'єктів, методології, дає відповіді на питання про призначення, зміст, функції обліку та вимагає дослідження концептуальних основ.

Сутність, сенс і цінності – основні філософські категорії обліку, які змінюються в залежності від зміни суспільно-історичних формацій, форм та способів ведення економічної діяльності. Історичний аналіз розвитку науки про облік показує, що в основному вона розвивалася в позитивному руслі, що означає пізнання економічних явищ і процесів, відображення фактичного стану капіталу та зобов'язань господарюючого суб'єкта.

За товарної форми господарювання метою обліку була інформація для задоволення внутрішніх потреб управлінців. Товарні форми виробництва та поява контрагентів, клієнтів, кредиторів – вимагали від обліку інформації про загальний фінансовий стан бізнесу. Планова економіка поставила облікову систему в залежність від державного регулювання і задоволення фіскальних потреб держави. Ринкова економіка з її динамічністю та відкритістю вимагає інформації про внутрішню та зовнішнє середовище підприємства, для оперативного управління ним та побудови ефективної стратегії розвитку.

Облік функціонує в певних просторово-часових межах відносно господарської діяльності і представлений квітетом «людина – природа – господарська діяльність – інформація», який має вплив на формування базових цінностей облікової науки. Облік, похідний від наявної економічно-соціальної ситуації, обслуговує певну економіко-соціальну формацію.

Облікова наука як частина загального циклу економічних наук – це сфера розумової діяльності людини, філософією та основною метою якої є моделювання облікової картини світу (відображення об'єктивної економічної реальності). Кардинальні зміни в суспільно-економічній формації людства змушують облікову науку до перегляду своїх цінностей, факторів впливу, категорій та фундаментальних принципів, істинності наукових положень.

Господарська діяльність – це потік певних подій і фактів, які утворюють собою певну послідовність. Завдання обліку та його основна концептуальна функція – відображати ці події шляхом узагальнення та трансформації даних і перетворення її в інформацію та знання. Економічна діяльність це співпраця множини суб'єктів та індивідів з оточуючим середовищем і один з одним. Основою цієї співпраці є інформація, а результатом – сукупність економічних та соціальних зв'язків. Філософські закони та категорії є основою пізнання облікових принципів та його суті як соціального та економічного явища.

Керуючись формальною та неформальною логікою, виявимо властивості обліку, розглянемо його як економічне та соціальне явище, в діалектичних та метафізичних категоріях. Діалектика як метод наведення аргументів та теоретичне рефлексивне мислення дозволить нам виявити можливі протиріччя та суперечності в розвитку облікової науки. Основою діалектичного підходу до обліку мають стати також поняття етики та істини. На противагу діалектичній методології метафізика прагне дослідити певне «начало». Облік у світлі метафізики має раціональну епістемну природу, а його дослідження можуть проводитися лише методами формальної логіки. Епістемна природа облікового знання означає рівень розуміння природи об'єкта дослідження та його відповідність реальній природі, а також обґрунтованість та істинність наукових знань.

Категорії істини іноді змінюють категоріями достовірності, правдивості, змісту тощо. Проте саме істина є основним поняттям гносеології, адже основним критерієм істини є емпіричні доведення, які ґрунтуються на достовірному

спостереженні.

Гострі проблеми індустріального характеру приводять до необхідності зміни визначення самого процесу управління економікою в цілому та підприємством зокрема. Наука спонукає до розвитку сфер виробництва, регулює її, перебудовує засоби і предмети праці. Які ціннісні орієнтації науки про облік? Відповідь треба знайти для успішних подальших досліджень.

Облікова онтологія це розуміння об'єктивної природи обліку, його сутності, що вважається найбільш складним і важливим питанням науки. Без його вирішення неможливе розуміння обліку як універсальної категорії буття, його відношення з основними субстанціями всесвіту: речовиною, енергією, інформацією, де облік, як інформаційна система має за мету відобразити інформацію про речовину (матеріальні об'єкти) та енергію (нематеріальні об'єкти та процеси). Бізнес як джерело створення благ та отримання доходу володіє різними видами капіталу, здійснює числення транзакції, прагне до отримання цілісної картини своєї діяльності в багатьох вимірах і розрізах. Як за допомогою подвійного запису визначити результат? Дуже складно, незважаючи на те, що в обліковій системі відбувається моніторинг і фіксація усіх бізнес-операцій, процесів, подій.

Синергетична парадигма внесла в науку новий стиль мислення, нове бачення світу як нестабільного середовища, невизначеність і альтернативи розвитку виникнення порядку з хаосу. Досліджуючи онтологічну суть обліку економічної діяльності в світлі синергетичної парадигми, ми мусимо визнати, що це не подвійний запис, «Дебет», «Кредит», а окрема філософія, система чи то форма мислення, специфічно організована з метою отримання нової інформації та нових знань про об'єкт дослідження. Систему ж подвійного запису догматично відстоюють протягом століть.

Важко в сучасній літературі знайти ґрунтовне дослідження дефініції «облік». Чому облік в економічному розумінні називають бухгалтерським і чи задумувалися колись бухгалтери що таке облік?

Тлумачний словник української мови дає нам такі визначення дефініції «облік»:

-засвідчення, встановлення наявності, з'ясування кількості чого-небудь;

- реєстрація осіб із занесенням даних про них у відповідні списки;

- система реєстрації показників процесів якої-небудь діяльності у їх кількісному та якісному виявах з метою контролю, спрямування тощо [3].

В третьому визначенні, яке є найбільш

близьким до теми нашого дослідження, хочемо підкреслити словосполучення «якої-небудь діяльності», тобто не лише економічної, а й астрономічної (ведеться ж реєстрація та облік зірок, комет, затемнень тощо), біологічної (облік популяцій тварин та ареалів рослин), демографії (облік населення). Чому ці види обліку не називають бухгалтерським?

Поняття «облік» є дефініцією, яка позначає специфічний вид діяльності, пов'язаний з інформаційним відображенням процесів, подій, явищ тощо. Облік у сфері економічної діяльності обмежується інформаційним відображенням економічної дійсності та пов'язаних з нею процесів і явищ. Аналогічну ситуацію можемо спостерігати в інших науках, наприклад арифметика і математика, арифметика є частиною математики, але ж не окремою наукою. Аналогічно облік економічний є частиною онтологічного поняття «облік».

Вітчизняні науковці називають весь процес інформаційного відображення економічної дійсності – облік, а науку про облік – бухгалтерським, використовуючи про цьому давно застарілі терміни «оперативний», «статистичний» та й нові, запозичені у зарубіжних дослідників, «фінансовий», «управлінський», «стратегічний», створюючи тим самим джерело безкінечного хаосу в термінології, що заважає пізнати суть самого обліку, як явища.

Зустрічаються навіть такі назви як «Бухгалтерський фінансовий облік» або «Бухгалтерський управлінський облік», які викликають дисонанс і повністю нівелюють розуміння понять. Якщо ж автори цих термінів вважають, що дефініцію «бухгалтерський» треба зберегти як таку, що має історичну цінність, то таку позицію ще можна зрозуміти, хоча ми не прихильники історичних назв, які були адекватними для облікових систем відповідних історичних періодів. В умовах розвитку суспільства поняття «облік» змінювалося залежно від зміни рівня економічного чи суспільного розвитку, чи то розвитку певних цивілізаційних формацій. Сучасна економічна система і облікова наука вимагають кардинально нових підходів, нових визначень і дефініцій. «Порівнюючи наведені визначення слова «облік» з традиційно вживаною назвою науки, яку назвали «бухгалтерським обліком» – професор Пушкар М.С. зазначає – неупереджена людина розуміє, що тут є щось нелогічне, а саме, як зазначають філософи, маємо підміну понять [4].

Вивчення походження назв чи термінів в науці, дослідження етимології слів дозволяє виявити прості форми контексту, які є

підгрунтям для більш складних наукових контекстів. Саме тому облікова термінологія в цілому та назва науки зокрема потребують перегляду та доповнення на основі історично-логічного дискурсу, що дасть глибше розуміння співвідношень між різними визначеннями і змістами.

Джон Остін стверджує, що слову ніколи не позбутися своєї етимології, а всі зміни чи доповнення до значення слова опираються на першоідею. Повертаючись до історії слова, часто в латинському вираженні, ми приходимо до картин чи моделей, які описують цілком зрозумілі явища [5]. Так, слово бухгалтерський дає нам уяву про книгу, а отже, книжний облік, який ведеться в книгах.

Замість того, щоб розкрити речі, об'єкти, явища, процеси тощо, які відображає зміст науки, акцент зроблено на інше – на якому матеріальному носіїві здійснюють облік, тобто у книгах, що дослівно означає «книжний облік». У такій назві науки втрачається об'єкт дослідження, сфера людської діяльності, сутність, зміст, категорії та ін.» [6]. Якщо назву «бухгалтерський» облік у середні віки до певної міри можна було зрозуміти, оскільки книги і записи в них служили юридичним доказом здійснених фактів, а книги реєстрували нотаріуси і засвідчували підписом і печаткою, то в наші дні цього не роблять і робити не будуть.

В останні десятиріччя склалася ситуація, коли невідповідність назви науки потребам розвитку змісту облікового процесу гальмує не лише наукові дослідження, а й практичне використання інформації, яку генерує облік. В якості компромісного варіанту назви облікової науки пропонується словосполучення «господарський облік», яке вказує на обмеження інформаційного поля господарською діяльністю підприємства, але і в цьому випадку не ясно, що підлягає обліку.

Не можна заперечувати, що облік це наука, оскільки містить систематизоване знання, базується на визначених принципах тощо. Та для цілісного розуміння сутності обліку і його адекватної інтерпретації зазначимо, що практика ведення записів (record keeping) існувала задовго до виникнення методології подвійного запису. Е. Кохлер, В. Купер, Ю. Іджірі (Kohler E. L., Cooper, W. W., & Ijiri, Y.) в «Словник для бухгалтерів» визначають «Book keeping» як «процес аналізування, класифікації і запису транзакцій відповідно визначеного порядку» [7], а Р. Картер (R. Carter) в книзі «Advanced accounting» [8] визначає облік як науку і як мистецтво записів, також виділяючи «Book keeping» як мистецтво записів та «accounting» як

інтерпретацію фактів.

Отже, зарубіжна облікова наука володіє двома термінами:

– bookkeeping (англ.), buchhaltung (нім), knigovodstvo (серб.), ksengowost (пол.) – реєстрація фактів або мистецтво записів;

– accounting (англ.), rechnungswesen (нім.), rachunkowosc (пол.) – система створення інформації, думка, процес мислення.

Економічна енциклопедія дає таке визначення: «Облік – складова управління економічними процесами й об'єктами обліку – фіксація їх стану та основних параметрів, збору й накопичення даних про економічні об'єкти і процеси, їх відображення в облікових відомостях. Розрізняють облік аналітичний, бухгалтерський, підприємств і установ, бюджетний, синтетичний, фінансовий, управлінський та ін.» [9]. В цьому ж виданні зустрічаємо такі дефініції як «Облік боргових вимог», «облік доходів і витрат», «облік майна», «облік оперативний», «облік первинний», «облік податковий», «облік синтетичний», «облік табельний», «облік фінансовий», «облік управлінський». Як розуміти нам ці всі види обліку, чи правомірно їх виділяти, які зв'язки між ними і чи вони існують? Багато питань виникає, та основне: Чи можна ці всі види обліку назвати бухгалтерським?

Відповіді на питання, які ставить життя, являють собою сукупність принципів, підходів, концептуальних поглядів на те, як вирішувати оперативні, тактичні і стратегічні завдання. При цьому моделі обліку постійно вдосконалюються, трансформуються і перетворюються у відповідності зі змінами які відбуваються. В умовах швидкого суспільного розвитку недостатньо таких трактувань та визначень обліку, які ми зустрічаємо в сучасних підручниках з теорії: «Облік це кількісне відображення і якісна характеристика господарської діяльності з метою управління нею» (визначення взято нами на вжиття, адже всі вони практично несуть один і той же зміст). Визначення обліку дозволяє нам бачити його завдання і функції. Множинність таких завдань породжує множину визначень, які ми можемо знайти в науковій та навчальній літературі. Проте детальний аналіз усіх визначень показує, що жодне з них не відображає суті обліку, його онтологічного змісту.

Наукове знання передбачає фіксацію об'єкта, основних законів його існування, виявлення необхідних, достовірних зв'язків в процесах і явищах. Тому визначення обліку повинно розкривати всі його аспекти як системи, показувати облік не лише як функцію

управління, а й як науку, як об'єкт права, як елемент соціального, економічного та суспільного устрою, адже через відсутність глибокого теоретичного обґрунтування облікової системи та її підсистем існують різні розуміння одних і тих же понять, категорій і навіть об'єктів обліку.

Панков Д.І., Верега С.Г. визначають бухгалтерський облік як «особливу сферу людської діяльності і унікальний, єдиний в своєму роді і суспільно визнаний методичний інструмент економіко-правового узгодження економічних інтересів всіх учасників бізнесу з приводу справедливого розподілу зароблених доходів на рівні окремо взятого суб'єкта господарювання» [10].

М.Р. Лучко, даючи визначенню обліку і називаючи його традиційно бухгалтерським, слушно зауважує, що це «...складна, створена знаннями, інтелектом та свідомістю людини, система виміру, реєстрації, збору, обробки, аналізу і представлення даних про активи, капітал та зобов'язання підприємства під впливом господарських подій [11, с. 21].

М.Ю. Медведев використовує термін «екаунтологія» (від англ. account – рахунок, гр. logos – слово, поняття, вчення), розуміючи під ним науку, яка вивчає універсальні можливості обліку, незалежно від бухгалтерського обліку, в першу чергу відносно комп'ютерних баз даних [12]. Завданням екаунтології автор вважає заміну застарілої методології, яка ґрунтується на використанні облікових книг, на новітню методологію, яка базується на використанні комп'ютерних баз даних. Проте, сам автор стверджує, що екаунтологія являє собою синтетичну дисципліну, яка міститься на стику бухгалтерського обліку, філософії, інформатики і економіки і складається з трьох частин: філософської, методологічної, економічної. Незважаючи на раціональні моменти представленого розуміння дефініцій, мусимо визнати, що такий підхід не може претендувати на цілісну теорію обліку.

Професор Пушкар М.С., відомий своїм новаторським і нестандартним підходом до облікової науки, неодноразово підкреслював невідповідність назви науки про облік її змісту в умовах розвитку суспільства. В монографії «Ідеальна система обліку: концепція, архітектура, інформація» професор Пушкар М.С. пропонує до використання термін «інформологія» [13], розуміючи під ним науку про створення уяви про діяльність підприємства за допомогою отриманої інформації. З огляду на таке визначення автора ми цілком погоджуємося з тим, що облікова наука потребує модернізації

не лише свого змісту, а й назви, оскільки сама назва «бухгалтерський» спонукає до розуміння обліку, як книжної системи узагальнення інформації.

Разом з тим, в загальному циклі наук про інформацію, інформологію розуміють як узагальнену назву наук про інформацію в сучасному світі, до числа яких належать теорія інформації, кібернетика, логіка, семіотика, багато лінгвістичних, гуманітарних і суспільних наук.

Інформатика – це наука про інформацію та інформаційні процеси в природі та суспільстві, методи та засоби пошуку, збирання, одержання, опрацювання, зберігання, подання, передавання інформації та управління інформаційними процесами. Інформологія є фундаментальним знанням щодо інформатики і трактується як наука про інформацію та вивчення закономірностей, загальних для всіх типів інформації, які існують в соціумі, техносфері, в живій і неживій природі. Зрозуміло, що поняття обліку цілком підпадає під це визначення, проте облік є лише частиною наук, які досліджує інформологія, а тому не може називатися інформологією, адже інформація створювана в системі обліку висвітлює лише частину проблем певної широкої системи знань, яку називають загальною теорією інформації або інформологією – наука про процеси і завдання передачі, розподілу, обробки і перетворення інформації.

Професор Пушкар М.С. аналогічно зазначає, що інформологія (мається на увазі облікова наука – В.С.) є частиною науки, яку відносять до прикладної інформатики, пов'язаної із теорією і практикою створення і використання інформаційних технологій для постійного моніторингу фактичного стану об'єктів господарської діяльності підприємства у просторовому і часовому вимірі [4, С. 91-92]. Досліджуючи облік як об'єктивне економічне поняття ми маємо справу з постійно функціонуючим процесом моніторингу зовнішнього і внутрішнього середовища діяльності економічних агентів і створення інформації про цю середовищі спеціальними методами, основою розробки яких стане особливий економічний спосіб мислення.

Разом з тим зазначимо, що облік є унікальним поняттям, оскільки його можна розглядати як теоретичну абстракцію об'єктивне економічне явище, а з іншого боку - як матеріальну субстанцію (практичну діяльність) і процес, продуктом якого є інформаційні ресурси. Використання облікових методів призводить до відображення економічної реальності, пояснення

і прогнозування економічних явищ.

Усі визначення обліку, сформовані в межах парадигми подвійного запису, не враховують того, що більшість управлінських рішень приймаються в умовах ризику і невизначеності, обумовлені як об'єктивними так і суб'єктивними факторами ендогенними і екзогенними впливами на підприємство. Ця обставина приводить нас до думки, що для прийняття управлінських рішень потрібна інформація не тільки про внутрішнє середовище функціонування бізнесу, а й про зовнішнє.

Розширюючи парадигму обліку в постіндустріальному суспільстві трактуємо облік як особливий спосіб мислення, економічну метрологію, специфічну мову для інформаційного відображення економічної реальності з її недоліками та досягненнями. Завданням обліку є надання змісту всім процесам економічної діяльності, адже коли ми говоримо про спотворення звітності, то це може бути не лише спотворення чисел у звітних формах, а й невідповідна реальності облікова мова.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Інформаційний супровід процесу управління підприємством – це складний механізм створення інформаційних ресурсів, потрібних для прийняття рішень. Філософський підхід до облікової науки дозволить сформувати його теоретичне підґрунтя, дасть розуміння обліку як онтологічної категорії, розширить поле облікових досліджень та відповідь на виклики сучасного інформаційного суспільства.

Дефініція «бухгалтерський облік» не відповідає вимогам часу і не передає суті обліку, зводячи його лише до реєстрації фактів в процедурному аспекті. В українській мові відсутній аналог слова accounting, який несе в

собі глибший зміст і виводить облікову науку на якісно новий рівень розвитку. Ми не можемо дати однозначної відповіді щодо назви науки, проте порушуємо цю проблему, наголошуючи на тому, що розуміння обліку в філософському аспекті вимагає від науковців певного стилю мислення та прагнення до пізнання економічної реальності та її адекватного інформаційного відображення в системі обліку.

Сучасні визначення обліку показують його емпіричний рівень, натомість ми прагнемо до формулювання таких дефініцій, які можливість обліку формувати судження про речі, явища і процеси економічної реальності, що являє собою вищий рівень пізнання. Запропоноване нами визначення не претендує на остаточну редакцію, проте відображає здатності обліку до створення інформації, зниження рівня ентропії, перетворення хаосу у порядок. В основу облікової системи постіндустріального суспільства ми пропонуємо ставити інформаційну парадигму, де інформація стає системоутворюючим фактором та результатом функціонування цієї системи.

Перспективи подальших досліджень полягають у необхідності нового формулювання обліку та розширення меж облікової парадигми, створенні теорії обліку відповідної постіндустріальному суспільству, розвитку методології та визначенні нових об'єктів обліку. Запити користувачів та їх інформаційних потреб в якісній, своєчасній та надійній інформації приводять до неминучого росту ролі облікової системи в управлінні, що змушує дослідників звертатися до філософських методів дослідження та визначення онтологічної суті обліку і його місця в системі економічних та суспільних наук.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пушкар М. С. Філософія обліку / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-Бланш, 2002. – 157 с.
2. Легенчук С.Ф. Теорія і методологія бухгалтерського обліку в умовах постіндустріальної економіки : монографія / С.Ф.Легенчук – Житомир : ЖДТУ, 2010. – С.487
3. Новий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад.: Радченко І.О., Орлова О.М. – К.: ПП Голяка В.М., 2007. – 768 с. – С. 431
4. Пушкар М. С. Ідеальна система обліку : концепція, архітектура, інформація : монографія / М.С. Пушкар, М.Г. Чумаченко. – Тернопіль : Карт-Бланш, 2011. – 336 с.
5. Austin J. L. Philosophical Papers. Oxford: Clarendon Press. 1961, P. 149
6. Пушкар М. С. Актуальність розробки сучасної парадигми обліку / М.С. Пушкар, В.З. Семанюк // Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації: Міжнародний науковий журнал, Випуск 1-2.– 2017 – С. 7-20.
7. Kohler, E. Louis. (1983). Kohler's Dictionary for accountants. 6th ed. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
8. Carter R. N. (1923). Advanced Accounts: a manual of advanced bookkeeping and accountancy for accountants, book-keepers and business men. Edited by R.N. Carter. London, Pitman & Sons.
9. Економічна енциклопедія / Відповідальний редактор С.В. Мочерний. — Київ: Видавничий центр «Академія». – Т. 1, 2000. – С.607-608
10. Панков Д.А., Вегера С.Г. Методология бухгалтерского учета: диалектика научного познания и проблема научного результата // Международный бухгалтерский учет. 2012. №14. С.2-15

11. Лучко М. Р. Пізнання в розвитку теорії бухгалтерського обліку / М. Р. Лучко // Науковий вісник Ужгородського університету – 2015 – Серія "Економіка". Випуск 1 (45). Т.2 – С. 33-38

12. Медведев М.Ю. Экаунтология: Компьютерный учет вместо бухгалтерского / М.Ю. Медведев. – М.: ДМК. Пресс, 2012. – С.15

REFERENCES

1. Pushkar, M. S. (2002) *Filosofia obliku [The philosophy of accounting]* – Ternopil : Kart-Blansh [in Ukrainian].

2. Lehenchuk, S.F. (2010) *Teoriia i metodolohiia bukhhal'ters'koho obliku v umovakh postindustrial'noi ekonomiky: Monohrafiia [Theory and methodology of accounting in a post-industrial economy]* – Zhytomyr : ZhDTU [in Ukrainian].

3. Radchenko, I. O., & Orlova, O. M. (2007) *Novyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [New glossary of modern Ukrainian language]* – К.: PP Holiaka V.M. [in Ukrainian].

4. Pushkar, M. S. & Chumachenko, M. H. (2011) *Idealna systema obliku: kontseptsii, arkhitektura, informatsiia : monohrafiia [Ideal accounting system: concept, architecture, information]* – Ternopil : Kart-blansh [in Ukrainian].

5. Austin, J. L. (1961) *Philosophical Papers*. Oxford: Clarendon Press.

6. Pushkar, M.S. & Semanyuk, V.Z. (2017) Aktualnist rozrobky suchasnoi paradyhmy obliku [Research on actuality of up-to-date accounting paradigm] *Instytut bukhhal'ters'koho obliku, kontrol' ta analiz v umovakh hlobalizatsiyi. Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal – The Institute of Accounting, Control and Analysis in the Globalization Circumstances. International scientific journal, Vol. 1-2, 7-20* [in Ukrainian].

7. Kohler, E. Louis. (1983). *Kohler's Dictionary for accountants*. 6th ed. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.

8. Carter, R. N. (1923). *Advanced Accounts: a manual of advanced bookkeeping and accountancy for accountants, book-keepers and business men*. Edited by R.N. Carter. London, Pitman & Sons.

9. Mochernyi, S.V. et al. (2000) *Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia]* – Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia» [in Ukrainian].

10. Pankov, D. A. & Vehera, S. H. (2012) Metodolohiia bukhhal'terskoho ucheta: dyalektyka nauchnoho poznannya y problema nauchnoho rezultata [Accounting methodology: the dialectic of scientific knowledge and the problem of scientific result] *Mezhdunarodnyy buhgalterskiy uchet. – International Accounting, 14, 2-15* [in Russian].

11. Luchko M. R. (2015) Piznannia v rozvytku teorii bukhhal'terskoho obliku [Cognition in the development of the theory of accounting] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii "Ekonomika". – Scientific Bulletin of Uzhhorod University, Series "Economics", Vypusk 1 (45), T.2, 33-38* [in Ukrainian].

12. Medvedev M. Yu. (2012) *Ekauntologiya: Kompyuternyy uchet vmesto buhgalterskogo [Accountancy: Computer accounting instead of accounting]*. – М.: ДМК. Пресс, 2012. – С.15 [in Russian].

Одержано 15.03.2018 р.

Сокіл О.Г.

КОНЦЕПЦІЯ СТАНДАРТИЗАЦІЇ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена дослідженню концепції стандартизації обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. Визначено структуру стандарту обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку. Запропоновано загальну систему спеціальних інструментів та предметів обліково-аналітичного забезпечення звітності сталого розвитку сільськогосподарських підприємств та класифіковано методологічні та методичні принципи стандартизації. Визначено місце стандартизації в концептуальній основі індикаторів оцінки складових сталого розвитку сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: стандартизація, обліково-аналітичне забезпечення, звітність, сталий розвиток, сільськогосподарське підприємство.

Постановка проблеми. Минуло понад два десятиліття з моменту, коли принцип сталого розвитку отримав загальну згоду на «Саміті Землі» 1992 року. На сьогоднішній день 106 країн розробили загальнодержавні стратегії сталого розвитку та відповідну звітність, про що свідчать національні доповіді Комісії зі сталого розвитку. Крім того, існує більше 120 стандартів добровільного використання зі сталого розвитку, екомаркування, кодекси поведінки та протоколи аудиту. Але, у світі зростає потреба користувачів у практичних інструментах підтримки процесів прийняття рішень щодо використання інструментів сталого розвитку в процесі ділових операцій. Однак сьогодні відсутня єдина структура, яка б об'єднувала всі аспекти сталого розвитку і, на жаль, немає гіперрефективної методології, про що свідчать численні екологічні, соціальні та економічні кризи.

Безліч різних методик оцінки та прогнозування сталого розвитку, розроблені в останні десятиліття університетами, суспільними організаціями, корпораціями та національними й міжнародними установами, варіюються від екологічних і соціальних стандартів до корпоративної соціальної відповідальності та кодексів передової практики, які застосовуються підприємствами, галузями та цілими країнами. Розмаїття інструментів та методик сталого розвитку не надає якомога широкого вибору користувачам, а сприяє їх збентеженості, що в кінцевому підсумку й призводить до апатійності та пасивності керівництва на шляху до сталого розвитку. Отже, одним з основних завдань

залишається впровадження комплексного підходу до аналізу всіх аспектів сталого розвитку як єдиного цілого й інтегрування в бізнес-простір або стратегії розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемним аспектам стандартизації обліково-аналітичного забезпечення формування звітності сталого розвитку та шляхам вдосконалення методологічних основ присвячені праці багатьох вітчизняних та іноземних учених, серед яких на особливу увагу заслуговують доробки В.М. Жук, Р.О. Костирко, Т.В. Лісничка, Я.С. Ришкова, Н.С. Краснокутська, І.Б. Олексів, В.Ю. Харчук, Л.В. Сергієнко-Бердюкова, О.М. Барішнікова, М.М. Шигун та інші.

Незважаючи на значну кількість публікацій за цією тематикою, проблеми стандартизації обліково-аналітичного забезпечення формування звітності сталого розвитку сільськогосподарських підприємств залишаються повністю невирішеними.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є розроблення концепції стандартизації обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств.

Опис основного матеріалу дослідження. Оцінка сталого розвитку сільськогосподарських підприємств є цілісною глобальною основою для оцінки стійкості процесу виробництва продуктів харчування й сільського господарства загалом з охопленням міжнародної практики для оцінки компромісів і синергізму між усіма аспектами сталого розвитку. Зрозумілість комплексу сталого розвитку та його складових сільськогосподарським підприємствам як агрохолдингам, так і дрібним фермерам, які займаються виробництвом, переробкою, розподілом і продажем сільськогосподарської продукції, є

основною передумовою вирішення проблеми «сила – слабкість» і «прогрес – регрес».

Вимоги до подання інформації сталого розвитку різняться залежно від країни — у більшості країн, що розвиваються, й країнах з перехідною економікою є недетермінованими, або взагалі відсутніми. Якщо у фінансовій звітності не знаходиться відображення інформація з екологічної та соціальної ситуації, то це знижує довіру інвесторів до фінансової звітності. Відсутність оцінки теперішньої вартості майбутніх еко-соціальних зобов'язань підвищує вартість вкладеного капіталу.

Таким чином, екологічна та соціальна інформація повинна бути невід'ємною частиною фінансово-економічної звітності, особливо для сільськогосподарських підприємств, які мають безсумнівний вплив на стан навколишнього середовища. У міжнародній практиці існують різні підходи до подання фінансової звітності з екологічних та соціальних заходів, як правило звітність обмежується описом природоохоронних та соціальних заходів та зводиться до відображення витрат в поясненні до фінансової звітності.

Українське законодавство не може бути прикладом щодо наявності нормативних актів з регулювання облікової діяльності в галузі екології, що потребують відображення у фінансовій звітності. Змістовна інформація про природоохоронну діяльність міститься тільки у державній статистичній звітності, яка є додатком до фінансової звітності.

Той факт, що стандарти застосовуються добровільно, а підприємства вільні у виборі критеріїв звітності, дозволяє розкривати у звітах тільки вигідну або зручну інформацію й уникати свідчень власної уразливості для відображення їх в звітності [18, с. 75-176]. Тому постає необхідність у затвердженні стандартизованого відображення впливу діяльності сільськогосподарських підприємств на навколишнє середовище на законодавчому рівні.

За останні п'ятнадцять років елементи звітності сталого розвитку були законодавчо затверджені в таких країнах, як Данія, Нідерланди, Норвегія, Франція та інші країни ЄС. На підтвердження усвідомлення важливості підготовки звітності сталого розвитку серед європейських компаній були оголошені фінансові премії за розкриття такої інформації [15, с. 319].

Розробленню стандартів обліку сталого розвитку логічно передують визначення його концепції, принципових засад, тобто сукупності основних теоретичних принципів ведення бухгалтерського обліку та складання звітності сталого розвитку. Такі концептуальні засади існують практично в усіх країнах. Наприклад, в

США діють положення про концепції обліку сталого розвитку (SASB Sustainability Accounting Standards) [5], в Великобританії — положення про принципи обліку для сталого розвитку (Accounting for Sustainability) [1].

Однак такі підходи до формування показників звітності сталого розвитку у сільському господарстві мають свої недоліки:

- узагальнений характер окремих формулювань призводить до суперечливого трактування звітності сталого розвитку сільськогосподарських підприємств;

- відсутність докладних вказівок, роз'яснень та прикладів застосування стандартів для конкретних напрямів діяльності та спеціалізації сільськогосподарських підприємств.

Відсутність вітчизняного стандарту з обліку та звітності сталого розвитку, як і будь-якого спеціального стандарту з обліку складової сталого розвитку, в тому числі з обліку витрат на раціональне природокористування, охорону природи, задоволення соціального добробуту зовнішнього та внутрішнього оточення, можна пояснити, з одного боку, природою міжнародних стандартів, а з іншого — недостатністю теоретичних розробок у певній галузі обліку.

Оцінка сталого розвитку сільськогосподарських підприємств повинна уособлювати неподільну структуру, що охоплює всі аспекти сталого рослинництва, тваринництва, рибальства, водного й лісового господарства, переробки, розподілу, споживання й реалізації. Для універсальності та простоти застосування дана оцінка має ґрунтуватися на перевірених схемах сталого розвитку, яка дозволяє сільськогосподарським підприємствам використовувати існуючу надійну інформацію й об'єднати зусилля з іншими інструментами та ініціативами в галузі сталого розвитку. Розроблення нового стандарту має на меті підтримання справедливого «ігрового поля» для всіх користувачів й емітентів звітності сталого розвитку. Реалізація нових принципів формування звітності сталого розвитку повинно заохочувати постійне вдосконалення й нарощування виробничого потенціалу в межах забезпечення сталого розвитку. Упровадження нової системи оцінки сталого розвитку сільськогосподарськими підприємствами та суб'єктами, пов'язаними з виробництвом, обробкою, поширенням і збутом продовольчих і сільськогосподарських товарів, дає чітке уявлення про складові компоненти сталого розвитку та змогу оцінити слабкі та сильні сторони економічної діяльності без залучення зовнішніх експертів.

Стандарт обліку та звітності сталого розвитку

є внутрішньогалузевим довідковим документом, еталоном, який визначає елементи сталого розвитку й межі для оцінки компромісів і синергізму між усіма аспектами стійкості. Межі стандарту повинні починатися з оцінки рівня всеосяжних аспектів сталого розвитку: встановлення загальних принципів, методів та цілей для специфіки кожного виду сільськогосподарського виробництва.

Схожий принцип структури відображено розробниками у НСБО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: розділ 1. Загальні положення; розділ 2. Склад та елементи фінансової звітності; розділ 3. Якісні характеристики фінансової звітності та принципи її підготовки [13]

Структура міжнародного стандарту бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності» є розгорнутою й скрупульозною:

- мета (розкриваються галузі обліку, які характеризує стандарт);

- об'єм (межі) обліку (визначається сфера застосування стандарту й обмеження його використання);

- окремі положення (встановлюються визначення, суб'єктивні особливості стандарту);

- розкриття інформації (визначається об'єм інформації, який повинен розкриватися безпосередньо у фінансовій звітності й в примітках до неї);

- перехідні положення та дата набуття чинності [12].

Стандарт з обліку та підготовки звітності сталого розвитку може використовуватися з різною метою та для різних користувачів, використовуючи узгоджену таксономію в межах однієї структури, що забезпечує координованість, придатність та прозорість. Незалежно від розміру, географічного розміщення або виду продукції та послуг сільськогосподарського підприємства всі його стейкхолдери повинні бути впевнені у стандартизації наданої інформації. Відповідно стандарт з обліку й звітності сталого розвитку є ефективним засобом для:

1) Сільськогосподарських підприємств (окремих або об'єднаних у кооперативи чи агрохолдинги) у секторах рослинництва, тваринництва, водного та лісового господарства) як:

- самооцінка сталого розвитку операційної діяльності та виявлення резервів підвищення її ефективності;

- проведення аналізу та порівняння з існуючими схемами оцінки та відображення результатів сталого розвитку.

2) Недержавних організацій, розробників інших стандартів/правил обліку/звітності сталого розвитку як:

- моніторинг результатів впливу проектів/стандартів;

- вивчення й глобальне навчання та передова практика;

- аналіз недоліків існуючих правил.

3) Державних організацій, інвесторів та осіб, що визначають політику впливу на сільськогосподарське підприємство для:

- формування цілей сталого розвитку;

- реалізація регіонального планування, місцевих закупівель, інвестицій або формування законодавства;

- створення глобального керівництва зі звітності сталого розвитку.

Керівні принципи стандартизації обліку й звітності сталого розвитку в АПК покликані забезпечити доступний оперативний ресурс для впровадження практики сталого розвитку на всіх рівнях сільського господарства та для різних цілей. Метою стандартизації є підтримка впровадження ефективного управління сталим розвитком й комунікації в секторі продовольства та сільського господарства країни в цілому.

Звісно, нові принципи не повинні замінювати існуючі системи, а є доповненням до вже затверджених правил обліку процесів. Українські системи обліку й звітності сталого розвитку можуть ґрунтуватися на загальноприйнятих інструментах стійкості (сталості), з метою інтеграції й використання існуючих систем через загальні рамки. Основний принцип стандартизації полягає в уникненні дублювання та ускладнення існуючих загальноприйнятих систем оцінки з розумінням елементів системи сталого розвитку, такими як методологія, інформація та індикатори.

Існує безліч інструментів, показників і стандартів, що охоплюють різноманітні компоненти сталого розвитку, які відрізняються кінцевими цілями користувачів й суб'єктів, що оприлюднюють інформацію, методологією, масштабами діяльності, наприклад:

- керівні принципи звітності з питань сталого розвитку та звітності КСВ організаціями;

- базові стандарти для зіставлення інших стандартів і кодексів;

- специфічні стандарти відповідно до виробництва, мети бізнесу та цільових споживачів;

- методології оцінки на рівні виробничої одиниці (наприклад фермерського господарства, сільськогосподарського підприємства, кооперативу, тощо).

Вітчизняні науковці й практики постійно порушують питання стандартизації бухгалтерського обліку, зокрема й обліку сталого розвитку. Так, В. М. Жук пропонує щодо адаптації

національних вимог обліку та звітності «прийняття галузевого стандарту з обліку та звітності, відновлення річного звіту сільськогосподарського підприємства та його подання, крім Державного комітету статистики України і по системі Міністерства аграрної політики України, з метою посилення впливу на методологію обліку сільськогосподарських підприємств та покращення управління галуззю на регіональному та державному рівнях» [8, с. 13].

Вищенаведене твердження дозволяє підсумувати, що об'єктом звітності сталого розвитку є: продукція, процес, виробництво, що є предметом традиційного бухгалтерського обліку за схемою: організація, яка визначає цілі та сферу застосування системи стандартів, а також правила використання цієї схеми (облікова політика).

Наприкінці 2017 року в усьому світі діє 464 еко-стандартів, що діють у 199 країнах та охоплюють 25 виробничих галузей, орієнтованих на споживача [2]. Хоча багато з них, як і раніше, орієнтовані на конкретні цільові аудиторії, визначені за географічними напрямками. Ініціативи сталого розвитку в галузі глобальних стандартів скеровані на зміну способу виробництва й торгівлі на світовому сировинному ринку. У

більшості таких ініціатив основна увага приділяється секторам сільського й лісового господарства, на які, за деякими оцінками, припадає більше третини всіх парникових газів, одержуваних людиною.

Зі зростанням кількості та факту існування ініціатив зі сталого розвитку посилюється потреба в поглибленому комплексному аналізі сильних і слабких сторін таких систем. Постає необхідність детального вивчення глобальних ініціатив обліку й стандартизації сталого розвитку, спрямованих на розширення кругозору стратегічного мислення й нешаблонного планування шляхом аналізу тенденцій і напрямів системи стандартизації, а також полегшення порівняльного аналізу і зіставлення між ініціативами.

Оцінка сталого розвитку сільськогосподарських підприємств повинна ґрунтуватися на системі спеціальних принципів, базою якої є узагальнення принципів та інструментів обліку й звітності сталого розвитку. Автором запропоновано загальну систему спеціальних інструментів та предметів обліково-аналітичного забезпечення звітності сталого розвитку сільськогосподарських підприємств (Рис. 1):

Рис. 1. Загальна система спеціальних інструментів та предметів обліково-аналітичного забезпечення звітності сталого розвитку сільськогосподарських підприємств*

*Розроблено автором

Найпершим етапом будь-якої дії є планування, інструментом якого на національному рівні може бути державна програма розвитку. Так, для України основоположним документом є Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» [17] та проект Стратегії сталого розвитку України на період до 2030 року [16]. І, відповідно, якщо визначаються загальна мета чи конкретні завдання (план дій), як інструмент сталого розвитку, тоді

відповідно предметом виконання поставлених цілей є облік сталого розвитку, що повністю абсорбує всі еко-соціальні процеси й трансформує інформацію у звітність. Звітність, з іншого боку, є потужним і ефективним інструментом відображення реального стану сталого розвитку та резервів його поліпшення. Спираючись на низку різних ініціатив та керівництв оцінки сталого розвитку, зокрема й сільського

господарства, можна резюмувати, що саме вони є ядром універсальних стандартів соціальної, корпоративної, нефінансової відповідальності.

Найбільш ефективним та швидким інструментом обліково-аналітичного забезпечення звітності сталого розвитку сільськогосподарських підприємств є метод бенчмаркінгу — процес пошуку стандартного чи еталонного стандарту з метою порівняння з власним або існуючим та запозичення його найкращих методів роботи [7]. Бенчмаркінг легко синтезується з інструментом ініціатив та керівництв з визначення, поліпшення та оцінки сталого розвитку, предметом яких є звітність та стандарти. Виходячи з рис. 1 стає зрозумілим, що предмети легко можуть переходити в інструменти й навпаки.

Стандартизація обліку й звітності сталого розвитку за видами сільськогосподарської діяльності є координатором усіх складових сталого розвитку для єдності зусиль у досягненні конвергенції. Використання єдиних правил, норм і стандартів прискорює процес оцінки для користувачів, уникаючи при цьому дублювання інформації шляхом інтеграції існуючих даних.

Грунтовне вивчення принципів стандартизації сталого розвитку та результатів діяльності підприємств уможливує формування узагальненого комплексу методологічних та методичних принципів стандартизації обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств (Табл. 1).

Таблиця 1

Методологічні та методичні принципи стандартизації обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ	ХАРАКТЕРИСТИКА
Цілісність	Розглядаються всі аспекти сталого розвитку: ефективне управління, екологічна безпека, економічна стійкість і соціальний добробут й вплив суб'єкта.
Актуальність	Цілі стандарту знаходяться у рамках затверджених програм та принципів національної політики сталого розвитку.
Точність	Усі цілі стандарту повинні відповідати поточному стану наукової системи знань про економічні, екологічні, соціальні та управлінські наслідки діяльності с/г підприємства.
Ефективність	Максимізація інформації та формування результатів за мінімальними витратами при веденні обліку та підготовці звітності сталого розвитку с/г підприємств.
Продуктивність	Цілеорієнтованість на досягнення конкретних результатів, що дозволяє використовувати різні підходи для оцінки сталого розвитку підприємства сільського господарства або харчової промисловості.
Транспарентність (прозорість)	Розкриття достовірної звітної інформації, її походження (джерел) щодо цілей, процесу прийняття управлінських рішень, фактичного стану та перспектив діяльності підприємства у зрозумілій формі та на своєчасній основі для стейкхолдерів
Адаптованість	Стандарти повинні мати специфічний характер застосування залежно від специфіки та виду господарської діяльності.
Безперервне поліпшення	Керівні принципи коригуються з плином часу, залежно від вимог користувачів, знань і технологій.
Дотримання існуючих принципів обліку й звітності	Стандарти сталого розвитку не повинні суперечити правилам і принципам, які регламентовано національним законодавством та відповідними міжнародними угодами. Застосування стандарту має відповідати всім правовим положенням, зокрема щодо захисту конфіденційності.
Відкритість	Керівні принципи (Стандарти) повинні бути у вільному доступі для будь-яких користувачів. Вони є результатом безупинного відкритого процесу розроблення, внесок в який здійснюється усіма, хто зацікавлений у сталому розвитку систем продовольства й сільського господарства. Облік й звітність сталого розвитку завжди мають бути добровільними.
Доступність	Стандартизація обліку й звітності сталого розвитку призначена в першу чергу для самооцінки. Застосування стандарту не повинно вимагати спеціальних знань, сертифікації чи залучення експертів або сторонньої допомоги.

*Складено на основі: [3; 4; 6].

Принципи стандартизації обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств підкреслю-

ють відкритість (доступність і прозорість), містять ключові показники й стандартизовані методи вимірювання, комунікації (відповідають

потребам зацікавлених сторін), зручні у використанні та мають широку сферу охоплення (від мікропідприємств до агрохолдингів), та процес оцінки, достатній інституційний потенціал й узгодженість.

Р.О. Костирко та Т.В. Лісничка вважають, що основними передумовами впровадження концепції сталого розвитку в Україні є ухвалення міжнародних стандартів; прозорість інформації щодо показників ефективності; створення міжфункціональних об'єднань (бухгалтерія,

фінанси, міжнародний аудит); підвищення професійних знань [10].

Ми вважаємо, що для посилення актуальності та аплікативності принципів сталого розвитку в сільському господарстві необхідною є стандартизація вітчизняної системи обліку для формування звітності сталого розвитку, що передбачає визначення індикаторів оцінки складових сталого розвитку, які в свою чергу поділяються на облікові та аналітичні дані (Рис. 2).

Рис. 2. Концептуальна основа стандартизації обліково-аналітичного забезпечення сталого розвитку сільськогосподарських підприємств*

**Розроблено автором*

Облікові дані формуються на основі реєстрації фактичних результатів діяльності сільськогосподарського підприємства, що можуть характеризуватися прозорою критеріальною індикацією облікових результатів (на ґрунті різних традиційних принципів обліку й звітності); корисністю, застосовністю, порівнянністю, зручністю, неупередженістю тощо.

Поряд з тим формуються аналітичні дані на основі критеріїв вибору основних характеристик діяльності сільськогосподарського підприємства у розрізі соціального, екологічного, економічного напрямку діяльності, як всередині підприємства, так і за його межами. Прикладами визначальних критеріїв може бути потенціал збільшення доданої вартості, залучення інвесторів, забезпечення консенсусу зі стейкхолдерами тощо.

Питання визначення зацікавлених сторін знайшли відображення у роботах Н.С. Краснокутської та Я.С. Ришкової, які вважають, що всі групи або особи, які мають вплив на діяльність підприємства, є його зацікавленими сторонами, інтереси яких керівництво мусить урахувувати у своїй діяльності [11, с. 102]. Тому, урахування інтересів стейкхолдерів сприятиме розвитку теорії соціально-відповідального менеджменту, оскільки дасть змогу, окрім реалізації економічних цілей, забезпечити імплементацію етичних стандартів у систему управління організацією [14].

Стейкхолдери сільськогосподарського підприємства (зацікавлені сторони) — індивіди, групи осіб та/або організації, що функціонують у внутрішньому та/або зовнішньому середовищі, зацікавлені у результатах діяльності підприємства як успіху, так і невдачі, та мають

достатньо повноважень, щоб впливати на підприємство та/або залежать від нього.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підбиваючи підсумки, можна сформулювати визначення звітності сталого розвитку в сільському господарстві як уніфікованої, верифікованої, документально оформленої інформації щодо діяльності сільськогосподарського підприємства, що відображає його середовище функціонування, принципи та методи співробітництва зі стейкхолдерами, результати діяльності в соціальній, екологічній та економічній сфері з метою надання інформації у вигляді показників фінансового та нефінансового характеру на засадах сталого розвитку. Індикатори оцінки сталого розвитку сільськогосподарського підприємства складаються з сукупності облікової та аналітичної інформації в економічній, соціо-екологічній сфері діяльності за певний проміжок часу.

Згідно Закону України «Про стандартизацію» [9] можна визначити сутність поняття «стандарт сталого розвитку АПК», що є нормативним

документом, заснованим на консенсусі регламентації формування екологічних, соціальних та економічних показників для загального й неодноразового використання сільськогосподарськими товаровиробниками щодо результатів діяльності, спрямованих на досягнення оптимального рівня сталого розвитку.

З дотриманням вимог національної стандартизації постає необхідність у розробленні «Стандарту обліку й звітності сталого розвитку для сільськогосподарських підприємств», що стане необхідним та вагомим інструментом управління якістю звітності сталого розвитку сільськогосподарського підприємства. Універсальність стандарту відкриє можливості для здійснення впливу на сучасні вимоги надання результатів діяльності аграрного підприємства незалежно від форми власності та розміру.

В подальшому дослідженні заплановано розробку концепції балансового методу обліково-аналітичного забезпечення звітності сталого розвитку аграрних підприємств.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Accounting for Sustainability. Режим доступу: <https://www.accountingforsustainability.org/en/index.html>.
2. Ecolabel Index. Режим доступу: <http://www.ecolabelindex.com/ecolabels/>.
3. Global Reporting Initiative. Sustainability Reporting Guidelines. Режим доступу: <https://www.globalreporting.org/resource/library/G3.1-Guidelines-Incl-Technical-Protocol.pdf>.
4. ISEAL Sustainability standards. What's essential for a standards system to deliver positive impact? Режим доступу: https://www.isealalliance.org/sites/default/files/resource/2017-11/ISEAL_Credibility_Principles_Brochure.pdf
5. Sustainability Accounting Standards Board. Режим доступу: <https://www.sasb.org/>.
6. The Sustainable Supply Chains UNGC. The Global Social Compliance Programme (GSCP). Режим доступу: <http://supply-chain.unglobalcompact.org/site/article/126>.
7. Бенчмаркінг. Вікіпедія – вільна енциклопедія. Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Бенчмаркінг..>
8. Жук В. М. Реформування бухгалтерського обліку та звітності: стан та перспективи / В. М. Жук // Облік і фінанси АПК. – 2008. – № 3. – С. 4–14.
9. Закон України «Про стандартизацію». Відомості Верховної Ради (ВВР). —2014 — № 31 — ст.1058)
10. Костирко Р.О. Інтегрована звітність – інструмент забезпечення сталого розвитку суспільства / Р.О. Костирко, Т.В. Лісничка // Економіка Менеджмент Підприємництво. – 2012. – № 24 (I). – С. 189-195.
11. Краснокутська Н. С. Теорія зацікавлених сторін: основні положення та сфери дослідження / Н. С. Краснокутська, Я. С. Ришкова // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2014. – Вип. 1. – С. 96-104.
12. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 «Подання фінансової звітності». Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_013..
13. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13..>
14. Олексів І. Б. Теоретико-методологічні засади управління підприємством на засадах урахування інтересів стейкхолдерів / І. Б. Олексів, В. Ю. Харчук // Демократичне врядування. – 2014. – Вип. 13. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_20..
15. Сергієнко-Бердюкова Л.В. Формування звітності сталого розвитку: міжнародні системи регулювання / Л.В. Сергієнко-Бердюкова, О.М. Баришнікова // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Сер. : Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. – 2015. – Вип. 2. - С. 317-329.
16. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року. Проект версія 3.2 станом на 05.12.2016. Режим доступу: http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SD%20Project_Ukraine_version%203-2-1.pdf?download.

17. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку "Україна – 2020». Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10..>

18. Шигун М.М. Корпоративна соціальна звітність як перспектива інформування про людський капітал вітчизняних компаній. / М.М. Шигун // Вісник Запорізького національного університету. 2011. – №1(9). – с. 173-178.

REFERENCES

1. *Accounting for Sustainability*. Retrieved from: <https://www.accountingforsustainability.org/en/index.html>
2. *Ecolabel Index*. Retrieved from: <http://www.ecolabelindex.com/ecolabels/>.
3. *Global Reporting Initiative. Sustainability Reporting Guidelines*. Retrieved from: <https://www.globalreporting.org/resource/library/G3.1-Guidelines-Incl-Technical-Protocol.pdf>.
4. *ISEAL Sustainability standards. What's essential for a standards system to deliver positive impact?* Retrieved from: https://www.isealliance.org/sites/default/files/resource/2017-11/ISEAL_Credibility_Principles_Brochure.pdf.
5. *Sustainability Accounting Standards Board*. Retrieved from: <https://www.sasb.org/>
6. The Sustainable Supply Chains UNGC. The Global Social Compliance Programme (GSCP). Retrieved from: <http://supply-chain.unglobalcompact.org/site/article/126>
7. Benchmarking. *Vil'na encyklopedija Vikipedija [Free Encyclopedia Wikipedia]*. (n.d.). ru.wikipedia.org. Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Бенчмаркінг>. [in Ukrainian]
8. Zhuk, V.M. (2008). Reformuvannya buhgalters'kogo obliku ta zvitnosti: stan ta perspektyvy. [Reforming accounting and reporting: the state and prospects]. *Oblik i finansy APK: Accounting and finance of agroindustrial complex*, 3, 4-14. [in Ukrainian]
9. Zakon Ukrainy «Pro standartyzaciju» (2014). [The Law of Ukraine "On Standardization"]. *Vidomosti Verhovnoi' Rady (VVR): Information from the Verkhovna Rada*, 31,1058 [in Ukrainian]
10. Kostyrko, R.O. & Lisnycha, T.V. (2012). Integrovana zvitnist' – instrument zabezpechennja stalogo rozvytku suspil'stva [Integrated Reporting - An Instrument for Sustainable Society Development]. *Ekonomika Menedzhment Pidpryjemnytvo: Economics Management Entrepreneurship*, 24(1), 189-195. [in Ukrainian]
11. Krasnokutskaya, N.S. & Ryshkova, Ya.S. (2014). Teorija zacikavlenyh storin: osnovni polozhennja ta sfery doslidzhennja [Stakeholder theory: main provisions and research areas] *Ekonomichna strategija i perspektyvy rozvytku sfery torgivli ta poslug: Economic strategy and prospects of the sphere of trade and services*, 1, 96-104. [in Ukrainian]
12. *Mizhnarodnyj standart buhgalters'kogo obliku 1 "Podannja finansovoi' zvitnosti" [International Accounting Standard 1 "Presentation of Financial Statements"]*. Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_013. [in Ukrainian]
13. *Nacional'ne polozhennja (standart) buhgalters'kogo obliku 1 "Zagal'ni vymogy do finansovoi' zvitnosti" [National Accounting Standard (Standard) 1 "General Requirements for Financial Statements"]*. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>. [in Ukrainian]
14. Oleksov, I.B. & Kharchuk V.Yu. (2014). Teoretyko-metodologichni zasady upravlinnja pidpryjemstvom na zasadah urahuvannja interesiv stekholderiv [Theoretical and methodological principles of enterprise management on the basis of taking into account the interests of stakeholders]. *Demokratychnе vrjaduvannja: Democratic Governance*, 13. [Electronic resource] Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_20. [in Ukrainian]
15. Sergienko-Berdyukova, L.V. & Barishnikova, O.M. (2015). Formuvannya zvitnosti stalogo rozvytku: mizhnarodni systemy reguljuvannja [Sustainable Development Reporting: International Regulatory Systems] *Problemy teorii' ta metodologii' buhgalters'kogo obliku, kontrolju i analizu. Ser. : Buhgalters'kyj oblik, kontrol' i analiz: Problems of the theory and methodology of accounting, control and analysis. Ser. : Accounting, control and analysis*, 2, 317-329. [in Ukrainian]
16. *Strategija stalogo rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku. Proekt versija 3.2 stanom na 05.12.2016. [Strategy of sustainable development of Ukraine for the period up to 2030. Draft version 3.2 as of December 5, 2014]*. [Electronic resource] [Electronic resource] Retrieved from: http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SD%20Project_Ukraine_version%203-2-1.pdf?download [in Ukrainian].
17. *Ukaz Prezidenta Ukrainy "Pro Strategiju stalogo rozvytku "Ukraina – 2020". [Decree of the President of Ukraine "On the Strategy of Sustainable Development" Ukraine 2020]* [Electronic resource] Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>. [in Ukrainian]
18. Shigun, MM (2011). Korporatyvna social'na zvitnist' jak perspektyva informuvannja pro ljuds'kyj kapital vitchyznjanyh kompanij [Corporate social reporting as a prospect of informing about the human capital of domestic companies]. *Visnyk Zaporiz'kogo nacional'nogo universytetu: Bulletin of the Zaporizhzhya National University*, 1(9), 173-178. [in Ukrainian]

Одержано 04.02.2018 р.

Сокольська Р.Б., Зелікман В.Д., Фандєєва І.А.

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ТРУДОМІСТКОСТІ ОБЛІКОВИХ РОБІТ

В роботі досліджуються питання оцінки рівня трудомісткості облікових робіт на підприємстві. Розглянуті методи визначення трудовитрат на облікові роботи. Обґрунтовано використання методу оцінки трудових витрат облікових працівників, який засновано на розподіленні загальної задачі визначення трудовитрат на фіксовану та динамічну складові. Розроблено систему коригуючих коефіцієнтів, які доцільно використовувати при оцінці динамічної складової трудовитрат. Запропонований узагальнюючий інтегральний коефіцієнт впливу динамічної складової на трудомісткість облікових робіт.

Ключові слова: трудомісткість, облікові роботи, організація праці, оцінка трудовитрат, нормування часу, коригуючі коефіцієнти.

Постановка проблеми. Організація облікового процесу здійснюється за рядом параметрів. Під параметрами організації обліку розуміються такі характеристики облікового процесу, які дозволяють створити та вдосконалити систему, в якій цей процес здійснюється [1]. Зазначені характеристики можуть бути розподілені на дві групи: технологічні та трудові [1]. Технологічні параметри відносяться до технології обліку, а саме процесів отримання, обробки та передачі інформації, а трудові відносяться до процесів організації праці робітників облікового апарату, розподілу обов'язків та повноважень і таке інше.

Визначення параметрів організації облікового процесу здійснюється відповідно до об'єктів організації фінансового обліку:

а) робітників облікового апарату;

б) інформаційних потоків в системі фінансового обліку [1].

Якщо питанням організації інформаційних потоків у сучасних умовах діяльності вітчизняних підприємств приділяється багато уваги (оптимізація якісних та кількісних характеристик інформації, складу та руху документів, удосконалення системи документообігу та ін. [2, 3]), то питання організації праці робітників облікового апарату, як правило, залишаються поза увагою.

Одним з найважливіших технологічних

параметрів організації праці для робітників облікового апарату є трудомісткість облікових робіт, від якої залежать усі інші важливі параметри, включаючи кількість працівників. Ці питання набувають особливої актуальності при реформуванні системи обліку на підприємстві, зокрема при виділенні окремих підсистем фінансового та управлінського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення трудомісткості робіт є важливим завданням управління персоналом підприємства. Вагомий внесок у розвиток теоретичних аспектів вдосконалення методів визначення трудомісткості при нормуванні праці внесли такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як Багрова І.В., Балабанова Л.В., Гайдай І.Ю., Горбатюк К.В., Джоші О.І., Дзюба С.Г., Єрьоменко В.О., Сисун Г.Г. та інші [4 – 6]. Питаннями організації праці облікових робітників займалися Бутинець Ф.Ф., Войналович О.П., Лень В.С., Завгородній В.П., Івахненко С.В., Островерха Р.Е., Сльозко Т.М., Сопко В.В., Шмигель А.Д. та інші [7 – 9]. Однак у цих роботах недостатньо уваги приділено методичному підходу до визначення трудомісткості облікових робіт, який враховував би їх специфічні особливості.

Формулювання цілей статті. Метою даної роботи є розробка методичного підходу до визначення трудомісткості облікових робіт з урахуванням специфічних особливостей облікового процесу в умовах реформування системи обліку на підприємстві.

Опис основного матеріалу дослідження. В теорії управління під трудомісткістю розуміється економічний показник, який характеризує витрати робочого часу на виробництво одиниці продукції або на виконання конкретної технологічної операції [4]. Трудомісткість є одним з показників продуктивності праці та обчислюється шляхом ділення витраченого часу

© Сокольська Рената Борисівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Національна металургійна академія України, м. Дніпро

Зелікман Владислав Давидович, к.т.н, доцент, зав. кафедри обліку і аудиту, Національна металургійна академія України, м. Дніпро

Фандєєва Ірина Андріївна, магістрант кафедри обліку і аудиту, Національна металургійна академія України, м. Дніпро, тел.: 0562474451, email: rena@email.ua

на кількість виробленої продукції або обсяг виконаних робіт [6]. Однак з визначенням трудомісткості виникає суттєва проблема, коли має бути здійснена оцінка обсягів виконаних робіт, які не мають кількісного виміру. Саме до таких робіт і відносяться облікові роботи.

Традиційно трудомісткість облікової роботи визначається за одним з трьох методів: експертним методом, дослідницько-статистичним або розрахунково-аналітичним [10]. Але за останні роки розроблено багато різних моделей кількісної оцінки трудовитрат [5]. При цьому у загальному вигляді усі методи оцінки трудовитрат можна розділити на дві групи:

1) методи мікрооцінки – методи, які засновані на точному знанні всіх складових роботи, передбачають побудову структури роботи, розбиття роботи на складові й оцінку трудомісткості кожної складової;

2) методи макрооцінки – методи, які засновані на функціональних вимогах та/або інших визначених якостях кінцевого продукту [10].

З точки зору використання математичного апарату всі методи оцінки поділяються на алгоритмічні та неалгоритмічні.

До алгоритмічних методів відноситься методи оцінки трудовитрат, засновані на використанні економіко-математичних моделей.

Математичний апарат алгоритмічних методів різноманітний. Усі математичні моделі визначають трудовитрати як функцію, залежну від багатьох змінних, відповідних факторів, що впливають на трудовитрати. Тому різноманітність алгоритмічних методів, обумовлена двома аспектами: вибором факторів і формою функції. Залежно від цього виділяють три основні групи моделей: лінійні, мультиплікативні, статичні [10].

Лінійні моделі не виправдали себе і піддавалися об'єктивній критиці, оскільки зв'язок між факторами і трудовитратами нелінійний, та трудовитрати змінюються експоненціально. Мультиплікативні моделі складні в калібруванні і не знайшли широкого практичного застосування. Найбільш відомий статичний метод СОСОМ (базова модель створена в 1981 році Б. Боєм [10]).

Головною проблемою методів оцінки трудовитрат є складність їх адаптації до конкретних умов (калібрування коефіцієнтів моделі). У кожному випадку має місце своя специфіка діяльності. Узагальнюючі моделі, такі як СОСОМ, не можуть повністю врахувати цієї специфіки [10].

До неалгоритмічних методів відноситься:

1) оцінка за аналогією – метод, згідно з яким оцінку трудовитрат отримують шляхом

порівняння з аналогічною ситуацією [10]; перевагою такої оцінки є те, що вона заснована на фактичних даних, недоліком – некоректність оцінок, що часто виникає, або неможливість застосування цього методу у зв'язку з відсутністю аналогій;

2) експертна оцінка – метод, згідно з яким оцінку трудовитрат отримують шляхом врахування думки кількох експертів та їх досліджень [10]; цей метод широко застосовується, достатньо розроблена методика узгодження оцінок експертів, але є ряд проблем, пов'язаних з використанням цього методу, а саме: підстави для отримання оцінки є неясними; важко знаходити висококваліфікованих експертів; експертна оцінка виходить адекватною, якщо попередній досвід експертів відповідає особливостям оцінюваного об'єкту; політика керівництва, спрямована на скорочення витрат, як правило, ставить під сумнів реальний досвід і вносить частку «сліпого оптимізму»;

3) оцінка, заснована на принципі Паркінсона: «робота розширюється, заповнюючи весь доступний обсяг» – метод, згідно з яким трудовитрати визначаються не за рахунок їх об'єктивної оцінки, а за доступними ресурсами [10]; перевагою цього методу є простота, але такий розрахунок трудовитрат може привести до зайнятості співробітників в позаурочний час та неякісного виконання роботи або, навпаки, до недостатньої завантаженості співробітників;

4) «ціна перемоги» – метод, згідно з яким оцінка трудовитрат проводиться таким чином, щоб вона виявилася найвигіднішою для замовника [10]; основою для такої оцінки є бюджет замовника; перевагами цього методу є підвищення ймовірності отримання замовлень при наданні аутсорсингових послуг з ведення обліку, недоліки аналогічні недолікам оцінки, заснованої на принципі Паркінсона.

Однак жоден з розглянутих методів визначення трудомісткості робіт (як алгоритмічних, так і неалгоритмічних) не дозволяє врахувати специфіку облікових робіт, зокрема залежність їх трудомісткості від динаміки змін факторів, які впливають (як правило, негативно) на діяльність працівників облікового апарату – реформування законодавства, трансформація організаційної структури управління підприємством тощо.

Для урахування вказаних факторів пропонується при розрахунку трудомісткості облікових робіт розділити трудовитрати на фіксовану і динамічну складові.

Під фіксованою частиною розуміється норма часу на облікові роботи, яка є традиційною для даного підприємства, або розрахована з

використанням будь-якого сучасного методу оцінки трудовитрат без урахування розглянутої специфіки облікових робіт. У теперішній час для визначення фіксованої частини трудовитрат можна використовувати Міжгалузеві нормативи чисельності працівників бухгалтерського обліку, які наведені у [11].

Динамічна частина передбачає коригування оцінки трудомісткості облікових операцій, визначеної в якості фіксованої частини, з використанням системи коригуючих коефіцієнтів:

1) коефіцієнт впливу мінливості законодавства (k_3) – відносна характеристика впливу можливих змін в законодавчих актах на трудомісткість облікових робіт;

2) коефіцієнт впливу нових задач (k_n) – відносна характеристика впливу новизни задач на трудомісткість облікових робіт;

3) коефіцієнт впливу організаційних змін (k_o) – відносна характеристика впливу очікуваних організаційних змін в роботі облікового апарату на трудомісткість облікових робіт;

4) коефіцієнт впливу можливих помилок (k_p) – відносна характеристика впливу ймовірного допущення помилок, які вимагатимуть виправлення, на трудомісткість облікових робіт.

Коефіцієнт впливу мінливості законодавства може бути визначений як відношення загальної кількості законодавчих та нормативних актів, які використовуються в роботі певним працівником облікового апарату, до кількості тих з них, які залишаються без змін, і розрахований за формулою:

$$k_{3i} = L_i^A / L_i^F, \quad (1)$$

де k_{3i} – коефіцієнт впливу мінливості законодавства на трудомісткість облікових робіт i -го працівника облікового апарату;

L_i^A – загальна кількість актуальних законодавчих та нормативних актів, які використовуються в обліковій роботі i -м працівником облікового апарату;

L_i^F – кількість законодавчих та нормативних актів, які використовуються в обліковій роботі i -м працівником облікового апарату і залишаються без змін.

Оскільки кількість законодавчих та нормативних актів, які залишаються без змін, визначається за формулою:

$$L_i^F = L_i^A - L_i^V, \quad (2)$$

де L_i^V – кількість законодавчих та нормативних актів, які використовуються в обліковій роботі i -м працівником облікового апарату і зазнали змін протягом звітного періоду, то:

$$k_{3i} = L_i^A / (L_i^A - L_i^V), \quad (3)$$

Очевидно, що за відсутності змін в законодавчих та нормативних актах ($L_i^V = 0$) значення k_{3i} буде дорівнювати одиниці, тобто вплив мінливості законодавства на трудомісткість облікових робіт даного працівника у такому випадку буде відсутній. Зміни у законодавстві приводитимуть до збільшення значення k_{3i} , причому зворотно пропорційна залежність для розрахунку даного коефіцієнту запропонована у зв'язку з необхідністю урахування нелінійного зростання трудомісткості облікових робіт при збільшенні кількості (та, відповідно, частки) законодавчих та нормативних актів, які мають бути враховані у своїй роботі певним працівником облікового апарату, та зміни, у яких можуть бути взаємопов'язаними. Так, наприклад, при зміні протягом звітного періоду 1% законодавчих або нормативних актів, які регламентують здійснення обліку певним працівником облікового апарату, коефіцієнт впливу мінливості законодавства становитиме 1,01, при зміні 10% о – 1,11, при зміні 50% – 2,0, а при зміні протягом звітного періоду в усіх законодавчих та нормативних актах, які має використовувати в своїй роботі певний обліковий працівник, значення k_{3i} (та, відповідно, трудомісткість роботи даного працівника) буде прагнути до нескінченності.

Коефіцієнт впливу мінливості законодавства може бути визначений для усіх облікових робіт на даному підприємстві як відношення загальної кількості законодавчих та нормативних актів, які використовуються в роботі усіма працівниками облікового апарату, до кількості тих з них, які залишаються без змін:

$$k_3 = \sum_{i=1}^n L_i^A / \sum_{i=1}^n L_i^F = \sum_{i=1}^n L_i^A / \sum_{i=1}^n (L_i^A - L_i^V), \quad (4)$$

де n – загальна кількість працівників облікового апарату даного підприємства, або, відповідно:

$$k_3 = \sum_{i=1}^n L_i^A / \sum_{i=1}^n (L_i^A - L_i^V), \quad (5)$$

Проте вплив мінливості законодавства не підкоряється правилу адитивності, оскільки зміни у певному законодавчому або нормативному документі можуть вплинути на роботу декількох (чи, навіть, усіх) працівників облікового апарату підприємства:

$$k_{\Sigma} \leq \sum_{i=1}^n k_{\Sigma i}, \quad (6)$$

або згідно з формулами (3)–(4):

$$\sum_{i=1}^n L_i^A / \sum_{i=1}^n (L_i^A - L_i^V) \leq \sum_{i=1}^n \frac{L_i^A}{L_i^A - L_i^V}, \quad (7)$$

Тому більш коректним уявляється розрахунок коефіцієнту впливу мінливості законодавства для усіх облікових робіт на певному підприємстві, виходячи зі співвідношення сукупної трудомісткості облікових робіт усіх працівників облікового апарату даного підприємства з урахуванням та без урахування цього впливу:

$$K_{\Sigma} = \sum_{i=1}^n (k_{\Sigma i} W_i) / \sum_{i=1}^n W_i, \quad (8)$$

де K_{Σ} – коефіцієнт впливу мінливості законодавства на трудомісткість облікових робіт на даному підприємстві;

W_i – трудомісткість облікової роботи i -го працівника облікового апарату, розрахована за традиційними методиками без урахування впливу змін у законодавчих та нормативних актах протягом звітного періоду.

Аналогічним чином коефіцієнт впливу нових задач (k_{Σ}) може бути визначений як відношення загальної кількості задач, що виконує працівник, до кількості тих з них, які для даного працівника не є новими:

$$k_{\Sigma i} = T_i^A / T_i^C = T_i^A / (T_i^A - T_i^N), \quad (9)$$

де $k_{\Sigma i}$ – коефіцієнт впливу нових задач на трудомісткість облікових робіт i -го працівника облікового апарату;

T_i^A – загальна кількість облікових задач, які має виконувати у своїй роботі i -й працівник облікового апарату;

T_i^C – кількість облікових задач, які має виконувати у своїй роботі i -й працівник облікового апарату, для якого ці задачі є

звичними;

T_i^N – кількість нових облікових задач протягом звітного періоду для i -го працівника облікового апарату.

Як і для коефіцієнту впливу мінливості законодавства, значення $k_{\Sigma i}$ при відсутності нових задач для даного облікового працівника ($T_i^N = 0$) дорівнюватиме одиниці (вплив на трудомісткість облікових робіт відсутній) і нелінійного зростатиме зі збільшенням кількості (i , відповідно, частки) задач, які є новими для i -го працівника облікового апарату даного підприємства.

Так само аналогічно розрахунку коефіцієнту впливу мінливості законодавства для усіх облікових робіт на певному підприємстві за формулою (8), може бути розрахований і коефіцієнт впливу нових задач для усіх працівників облікового апарату на даному підприємстві:

$$K_{\Sigma} = \sum_{i=1}^n (k_{\Sigma i} W_i) / \sum_{i=1}^n W_i, \quad (10)$$

причому вплив нових задач на трудомісткість облікових робіт також не підкоряється правилу адитивності.

У свою чергу коефіцієнт впливу організаційних змін (k_{oi}) може бути визначений як відношення загальної кількості організаційних зв'язків певного працівника облікового апарату до кількості тих організаційних зв'язків, які не зазнали змін протягом звітного періоду внаслідок організаційних перетворень на підприємстві:

$$k_{oi} = C_i^A / C_i^C = C_i^A / (C_i^A - C_i^N), \quad (11)$$

де k_{oi} – коефіцієнт впливу організаційних змін на трудомісткість облікових робіт i -го працівника облікового апарату;

C_i^A – загальна кількість організаційних зв'язків i -го працівника облікового апарату;

C_i^C – кількість організаційних зв'язків i -го працівника облікового апарату, які залишились незмінними протягом звітного періоду;

C_i^N – кількість організаційних зв'язків i -го працівника облікового апарату, які змінились внаслідок запровадження організаційних змін на підприємстві протягом звітного періоду.

Аналогічно коефіцієнтам, розглянутим вище, якщо певний обліковий працівник протягом

звітнього періоду не був задіяний в організаційних змінах на підприємстві ($C_i^N = 0$), значення k_{oi} для нього дорівнюватиме одиниці (вплив на трудомісткість облікових робіт відсутній) з нелінійним зростанням при виникненні змін в організаційних зв'язках, у яких даний працівник задіяний, а коефіцієнт впливу організаційних змін на трудомісткість робіт усіх працівників облікового апарату на даному підприємстві:

$$K_o = \sum_{i=1}^n (k_{oi} W_i) / \sum_{i=1}^n W_i, \quad (12)$$

Нарешті останній із запропонованих коефіцієнтів – коефіцієнт впливу можливих помилок (k_{pi}) – може бути визначений як сума одиниці та добутку середньозваженої кількості попередніх етапів обробки інформації для облікових задач, які виконує певний обліковий працівник, та ймовірності допущення помилок працівниками, що виконують попередні облікові операції на попередніх етапах для відповідної задачі:

$$k_{pi} = 1 + \sum_{t=1}^{T_i^A} \frac{E_{ti} \cdot P_{ti}}{T_i^A}, \quad (13)$$

де k_{pi} – коефіцієнт впливу можливих помилок на трудомісткість облікових робіт i -го працівника облікового апарату;

P_{ti} – ймовірність допущення помилок працівниками, що виконують попередні облікові операції для t -ї облікової задачі i -го працівника облікового апарату.

Ймовірність допущення помилок на попередніх облікових операціях визначається експертним шляхом у залежності від складності цих операцій та кваліфікації вказаних робітників і знаходиться в діапазоні від 0 до 1.

Для усіх облікових робіт на певному підприємстві коефіцієнт впливу можливих помилок може бути розрахований за формулою:

$$K_p = \sum_{i=1}^n (k_{pi} W_i) / \sum_{i=1}^n W_i, \quad (14)$$

На підставі запропонованих коефіцієнтів може бути визначений узагальнюючий інтегральний коефіцієнт впливу динамічної складової на трудомісткість облікових робіт:

$$k_{di} = k_{zi} \cdot k_{ni} \cdot k_{oi} \cdot k_{pi}, \quad (15)$$

або з урахуванням виразів (3), (9), (11) та (13) коефіцієнт впливу динамічної складової на трудомісткість облікових робіт i -го облікового працівника становитиме:

$$k_{di} = \frac{L_i^A \cdot T_i^A \cdot C_i^A}{(L_i^A - L_i^N)(T_i^A - T_i^N)(C_i^A - C_i^N)} \left(1 + \sum_{t=1}^{T_i^A} \frac{E_{ti} \cdot P_{ti}}{T_i^A} \right), \quad (16)$$

Зрозуміло, що мінімальне значення k_{di} дорівнює 1, а значення коефіцієнту впливу динамічної складової на трудомісткість усіх облікових робіт на підприємстві визначатиметься за формулою, аналогічною формулам для окремих коефіцієнтів:

$$K_d = \sum_{i=1}^n (k_{di} W_i) / \sum_{i=1}^n W_i, \quad (17)$$

Висновки і перспективи подальших досліджень. З використанням запропонованого підходу до оцінки трудомісткості облікових робіт на основі розділення загальної трудомісткості на фіксовану і динамічну складові може бути здійснене оцінювання рівня трудовитрат робітників бухгалтерії в умовах реформування системи обліку та наявності непередбачуваних видів робіт.

Напрямами подальших досліджень має стати визначення груп факторів, що впливають на коефіцієнт динамічності трудовитрат та його складові, якісна та кількісна характеристика цих факторів в умовах інтегрованої і дуалістичної системи обліку.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сокольська Р.Б. Методологічні та організаційно-методичні аспекти створення системи фінансового обліку на підприємстві / Р.Б. Сокольська // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». Збірник наукових праць. – Ужгород, 2016. – Випуск 1(47). – Т.1. – С. 480 – 484.
2. Король Г.О. Оптимізація періодичності надходження інформації в системі фінансового контролю на підприємстві / Г.О. Король, Р.Б. Сокольська, В.Д. Зелікман // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць. Випуск 153. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2002. – 204 с. – С. 112 – 115.
3. Сокольська Р.Б. Методика визначення інформаційних потоків, які потребують оптимізації / Р.Б. Сокольська, Є.І. Заяць, В.Д. Зелікман // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2004.

– № 4(8). – С. 103 – 109.

4. Багрова І.В. Нормування праці: Навчальний посібник / І.В. Багрова. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 212 с.

5. Горбатюк К.В. Математичні моделі в нормуванні праці на базі теорії нечітких множин: монографія / К.В. Горбатюк. – Хмельницький: ХНУ, 2013. – 158 с.

6. Дзюба С.Г. Нормування праці в вітчизняній і міжнародній економіці. / С.Г. Дзюба, І.Ю. Гайдай. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. – 172 с.

7. Бутинець Ф.Ф. Організація бухгалтерського обліку: Підручник / Ф.Ф. Бутинець, О.П. Войналович, І.Л. Томашевська; за ред. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир: Рута, 2006. – 528 с.

8. Войналович О.П. Організація бухгалтерського обліку: теоретико-методичні засади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз і аудит» / Войналович Олена Петрівна, Національний аграрний університет. – К., 2006. – 21 с.

9. Івахненко С.В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку: історія, теорія, перспективи. Наукове видання / С.В. Івахненко. – Житомир: АСА, 2001. – 416 с.

10. Кульдин С.П. Генетический подход к проблеме оценки сроков трудоемкости разработки программного обеспечения с заданными требованиями к качеству / С.П. Кульдин // Прикладная информатика. – 2010. – №5(29). – С. 30 – 42.

11. Міжгалузеві нормативи чисельності працівників бухгалтерського обліку, затверджені Наказом Міністерства праці та соціальної політики України від 26.09.2003 № 269 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/v0269203-03>.

REFERENCES

1. Sokolska R. (2016). Metodolohichni ta orhanizatsiino-metodychni aspekty stvorennia systemy finansovoho obliku na pidpriemstvi [Methodological and Organizational-Methodical Aspects of Creating of Financial Accounting System at the Enterprise]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya «Ekonomika». Zbirnyk naukovykh prats – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. The Series "Economics". Collection of Scientific Works, Issue 1(47), Part 1*, 480 – 484 [in Ukrainian].

2. Korol G. & Sokolska R. & Zelikman V. (2002). Optymizatsiia periodychnosti nadkhodzhennia informatsii v systemi finansovoho kontroliu na pidpriemstvi [Optimization of Periodicity of Information Reception in the Financial Control System at the Enterprise]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky. Zbirnyk naukovykh prats – Economics: Problems of Theory and Practice. Collection of Scientific Works, Issue 153*, 112 – 115 [in Ukrainian].

3. Sokolska R. & Zaiats Ye. & Zelikman V. (2004). Metodyka vyznachennia informatsiinykh potokiv, yaki potrebuut optymizatsii [Methodology for Determining of Information Flows that Need to be Optimized]. *Ekonomicnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu – Economic Bulletin of the National Mining University, Issue 4(8)*, 103 – 109 [in Ukrainian].

4. Bahrova I. (2003). *Normuvannia pratsi: Navch. posibnyk [Labor Rationing: Scientific Textbook]* K.: Tsentri navchalnoi literatury [in Ukrainian].

5. Horbatiuk K. (2013). *Matematychni modeli v normuvanni pratsi na bazi teorii nechitkykh mnozhyn: monohrafiia [Mathematical Models in the Labor Rationing on the Basis of the Theory of Fuzzy Sets: Monograph]* Khmelnytskyi: KhNU [in Ukrainian].

6. Dziuba S. & Haidai I. (2005) *Normuvannia pratsi v vitchyzniani i mizhnarodnii ekonomitsi [Labor Rationing in the Domestic and International Economy]* Donetsk: TOV "Iugo-Vostok, Ltd" [in Ukrainian].

7. Butynets F. & Voinalovych O. & Tomashevska I. (2006) *Orhanizatsiia bukhgalterskoho obliku: Pidruchnyk [Organization of Accounting: Textbook]* Zhytomyr: Ruta [in Ukrainian].

8. Voinalovych O. (2006) *Orhanizatsiia bukhgalterskoho obliku: teoretyko-metodychni zasady [Organizing of the Accounting Area: Theoretical and Methodical Ambush]* *Extended abstract of candidate's thesis* K. [in Ukrainian].

9. Ivakhnenkov S. (2001). *Informatsiini tekhnolohii v orhanizatsii bukhgalterskoho obliku: istoriia, teoriia, perspektyvy. Naukove vydannia [Information Technologies in the Organization of Accounting: History, Theory, Prospects. Scientific Publication]* Zhytomyr: ASA [in Ukrainian].

10. Kuldin S. (2010). Geneticheskiy podkhod k probleme otcenki srokov trudoemkosti razrabotki programmogo obespecheniia s zadannymi trebovaniiami k kachestvu [Genetic approach to the problem of estimating the time required for the development of software with specified quality requirements] *Prikladnaia informatika – Applied Informatics, Issue 5(29)*, 30 – 42 [in Russian].

11. Mizhhaluzevi normatyvy chyselnosti pratsivnykiv bukhgalterskoho obliku, zatverdzheni Nakazom Ministerstva pratsi ta sotsialnoi polityky Ukrainy vid 26.09.2003 № 269 [Intersectoral Norms of the Number of Employees of Bookkeeping accounting. Approved by the Order of the Ministry of Labor and Social Policy of Ukraine from 26.09.2003 #269] (n. d.). <http://zakon5.rada.gov.ua>. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/rada/show/v0269203-03> [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

Толмачова А.М.

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ НЕПРИБУТКОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Розкрито особливості формування облікової політики неприбуткових небюджетних організацій. Зокрема досліджено й обґрунтовано загальні підходи до формування облікової політики, сформульовано основні завдання та визначено етапи формування облікової політики неприбуткових небюджетних організацій. Розглянуто проблемні питання організації обліку у неприбуткових небюджетних організаціях та намічено основні шляхи їх вирішення.

Ключові слова: організація обліку в неприбуткових організаціях, неприбуткові небюджетні організації, об'єкти бухгалтерського обліку, облікова політика неприбуткових організацій.

Постановка проблеми. Неприбуткові організації відносять до третього сектору економіки поряд із державними органами і комерційними підприємствами. Господарська діяльність, яку здійснюють неприбуткові організації, не є підприємництвом згідно з п. 2 ст. 3 Господарського кодексу України. Вона має назву «некомерційна господарська діяльність» [1].

З погляду бухгалтерського обліку відмінність неприбуткових небюджетних організацій від комерційних підприємств полягає у відсутності окремих господарських процесів та операцій, що спрощує порядок використання синтетичних та аналітичних рахунків з одного боку й одночасно обумовлює необхідність в широкому використанні низки відповідних специфічних рахунків і субрахунків, а також важливість формування та впровадження адаптованої спрощеної системи обліку. На сьогодні існують проблеми методологічного характеру, пов'язані з обліком у неприбуткових небюджетних організаціях, зокрема щодо відображення їх доходів і витрат на рахунках бухгалтерського обліку, обліку специфічних доходів, зобов'язань, активів тощо. Вищезазначене обумовлює потребу у дослідженні особливостей організації обліку в таких установах.

Неприбуткові небюджетні організації при веденні бухгалтерського обліку керуються законодавчо-нормативною базою для комерційних підприємств, а саме: Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [11], Планом рахунків, Національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку та іншими чинними нормативно-правовими документами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації обліку в неприбуткових

небюджетних організаціях досліджували Н. Гура, Ю. Іваненко, Ю.В. Кірсанова, С.О. Левицька, Я.В. Олійник, та інші вітчизняні науковці і практики. Зокрема питання методології обліку в неприбуткових небюджетних організаціях досліджено у роботах Ю. В. Кірсанової [4] і С. О. Левицької [6,7]. Особливості оподаткування неприбуткових організацій та застосування ними елементів методу бухгалтерського обліку, а також специфіку об'єктів обліку цих установ досліджено Н. Гурою [2]. Проблемні положення методології та організації бухгалтерського обліку та фінансової звітності неприбуткових організацій висвітлені Я.В. Олійник [9].

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення особливостей організації бухгалтерського обліку в неприбуткових небюджетних організаціях, зокрема формування облікової політики цих організацій, виокремлення її основних аспектів та принципів, відповідно до вимог чинного законодавства. Для досягнення поставленої мети було сформульовано та послідовно вирішено наступні завдання: проаналізовано аспекти та принципи облікової політики для неприбуткових небюджетних організацій, сформульовано основні завдання та визначено етапи формування облікової політики неприбуткових небюджетних організацій.

Об'єктом дослідження виступає процес організації обліку неприбуткових небюджетних організацій. Предметом дослідження є особливості формування облікової політики у неприбуткових небюджетних організаціях в сучасних умовах господарювання.

Опис основного матеріалу дослідження. Чітка організація бухгалтерського обліку в неприбуткових небюджетних організаціях дозволяє: підвищувати оперативність бухгалтерського обліку; дотримуватися чіткості та точності аналітичного та синтетичного обліку;

постійно удосконалювати документообіг; раціонально використовувати робочий час облікових працівників; здійснювати точний та своєчасний облік при найменших витратах на його ведення; своєчасно отримувати облікову інформацію для прийняття оргрунтованих управлінських рішень щодо ефективної поточної та подальшої діяльності організації.

Під час проведеного дослідження було встановлено, що нарощування варіантності у способах ведення бухгалтерського обліку неприбутковими небюджетними організаціями, характерне для сучасного етапу його розвитку, обумовлює значне зростання інтересу до такого аспекту обліку, як облікова політика.

Зміст терміну «облікова політика» розкрито в ст. 1 Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» [11]: «облікова політика – це сукупність принципів, методів та

процедур, що використовуються підприємством для складання і подання фінансової звітності».

На наш погляд, облікова політика неприбуткової небюджетної організації передбачає застосування сукупності внутрішніх стандартів ведення бухгалтерського обліку, в яких детально розкриті та обгрунтовані способи і методи ведення бухгалтерського обліку. При цьому облікова політика в цих установах може бути затверджена як одним наказом, так і комплексом документів, які визначатимуть обрані організацією способи та прийоми ведення бухгалтерського обліку. Для того, щоб облікова інформація розкривала у вказаному розрізі результати діяльності неприбуткової небюджетної організації, уся методологія її бухгалтерського обліку повинна бути спрямована на реалізацію всіх сукупних цілей діяльності цієї установи. (табл.1).

Таблиця 1

Основні завдання облікової політики у неприбуткових небюджетних організаціях*

Облікова політика неприбуткової небюджетної організації має забезпечувати	
У системі обліку:	У системі управління:
використання загально визначених принципів, методів, правил та процедур ведення обліку	наявність альтернатив при виборі принципів, методів, правил та процедур ведення обліку
відображення в облікових регістрах неприбуткових небюджетних організацій активів, зобов'язань, капіталу, доходів та витрат за єдиними методиками	можливість забезпечення варіантності формування всебічної та достовірної інформації щодо стану активів, зобов'язань, капіталу, доходів та витрат неприбуткових небюджетних організацій
використання облікової політики як єдиної методологічної основи при організації обліку у неприбуткових небюджетних організацій	можливість забезпечення порівнюваності інформації для цілей управлінського аналізу та виявлення основних факторів впливу на результат діяльності, що уможливило виявлення негативних явищ й пошук внутрішніх резервів
вибір оптимальної організаційної моделі побудови обліку з урахуванням специфіки діяльності неприбуткових небюджетних організацій	можливість забезпечення об'єктивної оцінки діяльності окремих структурних підрозділів неприбуткової небюджетної організації
використання облікової політики як єдиної методологічної основи для цілей фінансового та управлінського обліку	можливість виконання різноманітних контрольних процедур, виконання бізнес-плану або бюджетів, планування подальшого розвитку
розробка та застосування єдиних правил виконання технічних процедур неприбутковими небюджетними організаціями	можливість забезпечення розробки стратегічних та поточних планів діяльності для неприбуткових небюджетних організацій з урахуванням специфіки їх діяльності
забезпечення якісного внутрішнього контролю за повним та достовірним відображенням операцій, що відбулися протягом звітного періоду	можливість забезпечення прийняття результативних і ефективних управлінських рішень щодо досягнення оперативності та гнучкості системи бухгалтерського обліку при зміні умов діяльності неприбуткової небюджетної організації або економічних умов в країні
забезпечення підвищення ефективності та фінансової стабільності діяльності неприбуткових небюджетних організацій через удосконалення облікових процедур	забезпечення підвищення фінансової стабільності й ефективності діяльності через вдосконалення процесів планування, аналізу та прийняття виважених управлінських рішень

*Розроблено автором на основі [12]

Разом з тим ведення бухгалтерського обліку передбачає перелік питань, які повинні бути визначені і затверджені при прийнятті

неприбутковою організацією облікової політики. В даний час в економічній літературі різними авторами пропонується велика кількість

різноманітних варіантів по складанню облікової політики економічних суб'єктів, в тому числі і неприбуткових організацій. Варто відзначити, що до цих пір немає єдиної методики, тому кожен економічний суб'єкт вільний самостійно розробити основні положення, що включаються в облікову політику неприбуткової організації. Крім того, немає і однозначного розуміння, що таке облікова політика для економічного суб'єкта.

Однак, застосовуючи для формування облікової політики принцип економічної доцільності, необхідно відмітити, що для економічних суб'єктів, що мають малі розміри, розробка декількох нормативних документів може бути необґрунтованою. Тому для такого роду суб'єктів облікова політика може бути представлена виключно одним документом, як це і робиться в практиці більшості організацій, в тому числі і неприбуткових організацій.

При формуванні облікової політики економічного суб'єкта, в тому числі і неприбуткової організації, особа, відповідальна за її формування, має виходити з свого професійного судження і бачення основ некомерційної діяльності. Виходячи з цього, вибрані бухгалтером неприбуткової організації способи ведення обліку повинні відповідати загальноприйнятим правилам обліку і максимально точно відображати результати господарської діяльності неприбуткової організації, надаючи повну, об'єктивну і

достовірну інформацію зацікавленим користувачам. Облікова політика неприбуткової організації затверджується наказом (розпорядженням) керівника організації, при цьому затверджуються наступні її розділи:

- робочий план рахунків бухгалтерського обліку, що містить синтетичні та аналітичні рахунки, необхідні для ведення бухгалтерського обліку;
- форми первинних облікових документів, реєстрів бухгалтерського обліку, а також документів для внутрішньої бухгалтерської звітності;
- порядок проведення інвентаризації активів і зобов'язань організації;
- способи оцінки активів і зобов'язань;
- правила документообігу і технологія обробки облікової інформації;
- порядок контролю за господарськими операціями;
- інші рішення, необхідні для організації бухгалтерського обліку.

Послідовність викладу зазначених розділів встановлюється неприбутковою організацією самостійно, виходячи з логічного представлення нормативного документа (документів) і професійного судження особи, відповідальної за складання облікової політики.

Формування облікової політики неприбутковою організацією здійснюється у такому порядку (рис. 1).

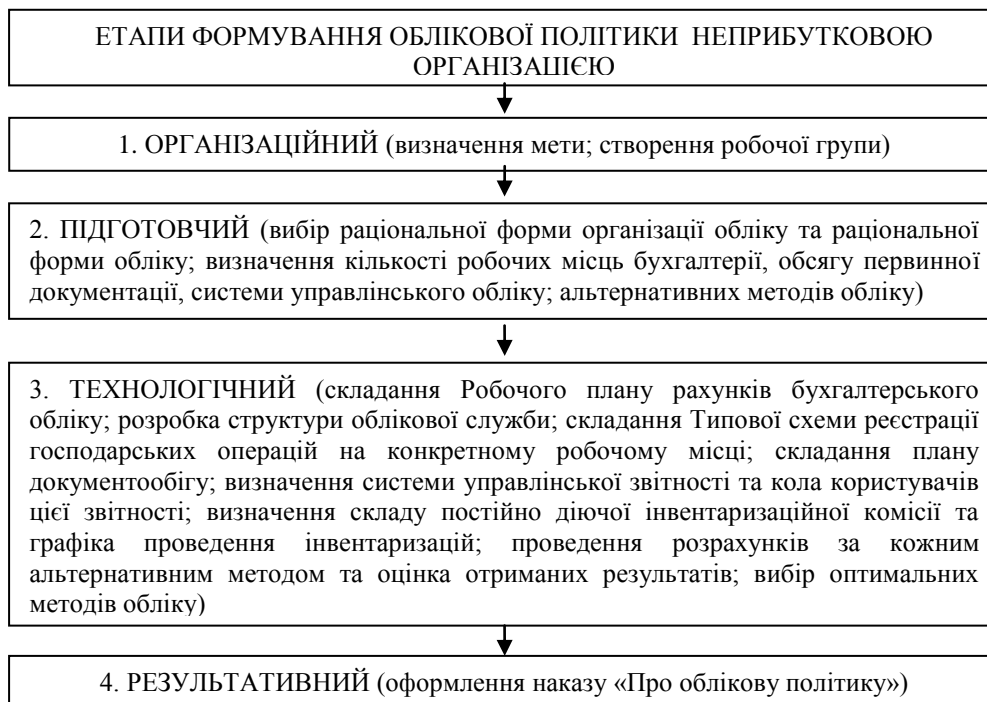

Рис. 1. Етапи формування облікової політики неприбутковою організацією*

*Розроблено автором на основі [12]

На нашу думку, крім специфіки діяльності неприбуткової організації на вибір і обґрунтування облікової політики роблять вплив наступні фактори: організаційно-правова форма; види і масштаби діяльності організації; стратегія розвитку (довгострокові перспективи розвитку організації тощо); рівень матеріальної бази і інформаційного забезпечення (наявність і рівень комп'ютерної техніки та оргтехніки, програмного забезпечення, баз даних); масштаби управлінської структури організації (в цілому) і бухгалтерії (зокрема); рівень кваліфікації керівництва організації, бухгалтерського та економічного персоналу.

Об'єктами бухгалтерського обліку в неприбуткових небюджетних організаціях, як і у комерційних бізнес-структурах, є активи, зобов'язання, капітал, господарські процеси та операції, а також витрати та доходи.

Водночас, основною особливістю об'єктів бухгалтерського обліку у неприбуткових небюджетних організаціях є суттєва обмеженість їх складу, а саме:

- серед активів досить часто є відсутніми капітальні інвестиції та довгострокова дебіторська заборгованість, обмежені операції з фінансовими інвестиціями, не визначаються відстрочені податкові активи;

- як правило, відсутні статутний капітал, а також резервний, неоплачений та вилучений капітали;

- в ході діяльності практично не виникають довгострокові зобов'язання, досить рідко виникають зобов'язання за банківськими позиками, заборгованість постачальникам характеризується незначною часткою, не визначаються відстрочені податкові зобов'язання, водночас має місце суттєвий рівень і різноманітність операцій з цільового фінансування;

- практично відсутні господарські процеси, що притаманні комерційним підприємствам, зокрема процеси виробництва та реалізації; процес постачання займає незначне місце в частині придбання канцелярського приладдя та інших запасів для обслуговування власної діяльності;

- специфічний склад доходів і витрат (для неприбуткової організації особливе значення має організація обліку витрат і доходів. Облік цільових доходів і витрат відноситься до найбільш спірних і складних проблем обліку неприбуткових організацій. Реалізувати будь-які рекомендації даної ділянки обліку можливо тільки в обліковій політиці конкретної неприбуткової організації).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, організація бухгалтерського обліку в неприбуткових небюджетних організаціях ґрунтується на використанні загальноприйнятих елементів методу бухгалтерського обліку: документація та інвентаризація, оцінка та калькулювання, рахунки та подвійний запис, баланс та звітність. Проте використання цих елементів може бути досить обмеженим або модифікованим: обмежена кількість господарських операцій обумовлює обмежену кількість первинних документів, у зв'язку з відсутністю процесу виробництва не виникає потреби в калькулюванні за основною діяльністю, натомість складається кошторис доходів і витрат, звітність обмежена тощо. За таких умов облікова політика для неприбуткової організації повинна являти собою сукупність принципів, методів, способів, прийомів обліку, які можуть варіюватися, відображаючи специфіку діяльності конкретної неприбуткової організації. Все це слід грамотно, з урахуванням принципу професійної компетентності розкривати в обліковій політиці неприбуткової організації.

Розкриття організаційних засад бухгалтерського обліку в неприбуткових небюджетних організаціях у частині формування облікової політики, складу та характеру об'єктів бухгалтерського обліку у цих установах, специфіки застосування елементів методу бухгалтерського обліку уможливило визначити особливості та проблеми обліку в цих організаціях. Подальший розвиток дослідження в цьому напрямі полягатиме у визначенні методики бухгалтерського обліку щодо кожного із специфічних об'єктів обліку неприбуткових небюджетних організацій.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15>
2. Гура Н., Методика бухгалтерського обліку в неприбуткових не бюджетних організаціях / Н. Гура // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. - № 12. – С.3-8.
3. Іваненко Ю., Економічне визначення поняття «некомерційна організація» / Ю. Іваненко // Актуальні проблеми економіки. – 2015. - № 5 (167). – С.8-19.
4. Кірсанова Ю.В. Бухгалтерський облік для неприбуткових організацій: нові стандарти – нові можливості // К.: Центр інновацій та розвитку. – 2000. – с. 81-85.

5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
6. Левицька С.О. Облік та контроль діяльності неприбуткових організацій: : [Монографія] / С.О. Левицька - Рівне: НУВГП – 2005.
7. Левицька С.О. Облік, контроль та аналіз діяльності неприємницьких організацій // Автореферат дис... д-ра екон. наук: 08.06.04. – 2005.
8. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку «Загальні вимоги до фінансової звітності». Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. №73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
9. Олійник Я.В. Проблемні положення методології та організації бухгалтерського обліку та фінансової звітності неприбуткових організацій / Я.В.Олійник // // Бізнес-інформ. – 2012. - № 5. – С.234-236.
10. Податковий Кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
11. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.99 р. № 996-XIV зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
12. Пушкар М.С. Теорія і практика формування облікової політики: моногр. / М.С. Пушкар, М.Т. Щирба. – Тернопіль: Карт-бланш, 2010. – 260 с.
13. Толмачова А. Концептуальні основи бухгалтерського обліку в профспілкових організаціях / А. Толмачова, Ю. Панченкова, Н. Головай // Економіка і суспільство. – 2017. – № 11. – С. 561-565.
14. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВР.- 2003.-№ 41-44 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

REFERENCES

1. Hospodars'kyu kodeks Ukrayiny [The Commercial Code of Ukraine] (January 16, 2003). Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15> [in Ukrainian].
2. Gura, N. (2010). *Metodyka bukhhalters'koho obliku v neprybutkovykh ne byudzhetykh orhanizatsiyakh* [Methodology of accounting in non-profit non-budget organizations]. *Bukhhalters'kyu oblik i audyt – Accounting and auditing*, 12, 3-8 [in Ukrainian].
3. Ivanenko, Yu. (2015). *Ekonomichne vyznachennya ponyattya «nekomertsyina orhanizatsiya»* [Economic definition of the notion "non-profit organization"]. *Aktual'ni problemy ekonomiky – Current problems of the economy*, 5 (167), 8-19 [in Ukrainian].
4. Kirsanova, Yu.V. (2000). *Bukhhalters'kyu oblik dlya neprybutkovykh orhanizatsiy: novi standarty – novi mozhlyvosti* [Accounting for non-profit organizations: new standards - new opportunities]. *K. : Tsentr innovatsiy ta rozvytku* [in Ukrainian].
5. *Konstytutsiya Ukrayiny* [The Constitution of Ukraine] (June 28, 1996). Retrieved from: <http://www.zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Levyska, S.O. (2005). *Oblik ta kontrol' diyal'nosti neprybutkovykh orhanizatsiy* [Accounting and control of non-profit organizations' activity]. Rivne: NUVGP [in Ukrainian].
7. Levyska, S.O. (2005). *Oblik, kontrol' ta analiz diyal'nosti nepidpryemnyts'kykh orhanizatsiy* [Accounting, control and analysis of non-business organizations]. Extended abstract of candidate's thesis [in Ukrainian].
8. *Natsional'ne polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku "Zahal'ni vymohy do finansovoyi zvitnosti"* [National Accounting Standard "General Requirements for Financial Reporting"]. (February 7, 2013). Retrieved from: <http://www.zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
9. Oliynyk, Ya.V. (2012). *Problemnii polozhennya metodolohiyi ta orhanizatsiyi bukhhalters'koho obliku ta finansovoyi zvitnosti neprybutkovykh orhanizatsiy* [Problematic provisions of the methodology and organization of accounting and financial reporting of non-profit organizations]. *Biznes-inform – Business-inform*, 5, 234-236 [in Ukrainian].
10. *Podatkovyy Kodeks Ukrayiny* [The Tax Code of Ukraine] (December, 12 2010). Retrieved from: <http://www.zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
11. *Zakon Ukrayiny "Pro bukhhalters'kyu oblik ta finansovu zvitnist' v Ukrayini"* [Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine"] (July, 16 1999). Retrieved from: <http://www.zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].
12. Pushkar, M.S. (2010). *Teoriya i praktyka formuvannya oblikovoyi polityky* [Theory and practice of accounting policy formation]. Ternopil: Kart Blansh [in Ukrainian].
13. Tolmachova, A. (2017). *Kontseptual'ni osnovy bukhhalters'koho obliku v profspilkovykh orhanizatsiyakh* [Conceptual fundamentals of accounting in trade union organizations]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economy and society*, 11, 561-565 [in Ukrainian].
14. *Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny* [The Civil Code of Ukraine] (January 16, 2003). Retrieved from: <http://www.zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

Шепель І.В.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ І АНАЛІЗУ ВИКОРИСТАННЯ МАШИННО-ТРАКТОРНОГО ПАРКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Стаття присвячена дослідженню теоретичних положень та розробці практичних рекомендацій щодо удосконалення обліку і аналізу витрат машинно-тракторного парку. Обґрунтовано і запропоновано удосконалення організації обліку і аналізу витрат на утримання та експлуатацію машинно-тракторного парку, які полягають у розробці форм первинного обліку витрат і виконаних робіт машинно-тракторного парку, рекомендацій з удосконалення аналітичних таблиць, які спрямовані на удосконалення обліку витрат машинно-тракторного парку за допомогою основних показників ефективного використання техніки, методики оперативного аналізу використання машинно-тракторного парку та витрат з його експлуатації.

Ключові слова: основні засоби, машинно-тракторний парк, витрати виробництва, собівартість, методика обліку витрат, методика аналізу витрат, оновлення

Постановка проблеми. В сучасних умовах сільськогосподарської діяльності особливої уваги набувають проблеми управління експлуатацією та оновленням основних засобів, особливо їх активної частини, через значне перевищення нормативних термінів використання існуючої сільськогосподарської техніки і відсутність у сільськогосподарських підприємствах коштів на її оновлення. В цих умовах необхідно забезпечити раціональне прийняття рішень щодо термінів експлуатації і оновлення мобільних технічних засобів, що можливе лише за наявності відповідного обліково-аналітичного забезпечення. Методологічною основою розбудови такого забезпечення є поділ обліку на фінансовий і управлінський, відповідно до потреб зовнішнього і внутрігосподарського використання облікової інформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність ефективного використання техніки, точного і повного обліку та аналізу витрат на утримання й експлуатацію машинно-тракторного парку досліджувалась багатьма вченими-економістами і знайшла своє відображення в роботах Кірейцева Г.Г., Андрійчука В.Г., Дем'яненка М.Я., Денисенка П., Голова С.Ф., Пітулька В.В., Конкіна Ю.А., Павлова П.М., Примаченко О.Л., Євтушенко С.М., Линтварьова Б.А., Кононенко І.І., Коцупатрога М.М., Анісімова В.В., Бланка І.А.

Теоретичні положення праць вітчизняних вчених щодо питання організації обліку витрат на утримання та експлуатацію машинно-

тракторного парку, методики розподілу витрат між сільськогосподарськими і транспортними роботами, оперативного аналізу використання машинно-тракторного парку вимагають подальшого дослідження і на цій основі розробки пропозицій щодо їх удосконалення.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є обґрунтування теоретично-практичної значимості питань обліку витрат машинно-тракторного парку стосовно сучасних потреб управління та розробка науково-обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення управлінського обліку експлуатації і оновлення сільськогосподарських машин та обладнання в аграрних формуваннях. Цільова спрямованість зумовила постановку і вирішення наступних завдань: виявити організаційні та технологічні особливості використання машинно-тракторного парку в сучасних умовах господарювання та їх вплив на побудову бухгалтерського обліку; відповідно до завдань управління визначити особливості, властиві управлінському обліку експлуатації сільськогосподарських машин та обладнання; розробити та внести пропозиції з удосконалення методики та форм оперативного аналізу по експлуатації та оновленню сільськогосподарської техніки.

Опис основного матеріалу дослідження. Машинно-тракторний парк – сукупність техніки (різних марок і модифікацій тракторів, комбайнів, причіпних і навісних машин), знарядь, призначених для механізації процесів з вирощування сільськогосподарських культур і виробництва продукції тваринництва, надання послуг іншим виробництвам і на сторону, а також місця для їх зберігання. За допомогою машинно-тракторного парку виконуються майже

всі мобільні сільськогосподарські роботи, що пов'язані з вирощуванням сільськогосподарських культур (оранка, посів, догляд за посівами, збирання урожаю). Крім того, машинно-тракторний парк широко використовується на транспортних роботах і для обслуговування тваринництва. Робота машинно-

тракторного парку зумовлена низкою особливостей, які постійно діють на побудову бухгалтерського обліку і на організацію аналітичної роботи (табл.1). В основному ці особливості полягають у тому, що багато об'єктів управління машинно-тракторним парком знаходяться на значній території.

Таблиця 1

Особливості сільськогосподарського виробництва та їх вплив на організацію бухгалтерського обліку витрат машинно-тракторного парку*

Особливості	Вплив на організацію обліку
Земля – важливий засіб праці	У бухгалтерському обліку не відображається найважливіший засіб праці – земля, а машинно-тракторний парк відображається в обліку як обслуговуюче (або допоміжне) виробництво.
Сезонність, нерівномірність у використанні робочої сили і техніки протягом року	Визначення фактичної собівартості продукції один раз на рік. Нагромадження в обліку витрат, послуг машинно-тракторного парку, амортизаційних відрахувань і витрат на ремонт, які в кінці року розподіляються на відповідні рахунки пропорційно до виконаних умовних еталонних гектарів.
Невідповідність процесу затрат праці і матеріальних ресурсів з виходом продукції	Облік виконання умовних еталонних гектарів протягом року за плановою собівартістю. Коригування їх оцінки в кінці року.
Існування кількох галузей виробництва (рослинництво, тваринництво, промислове виробництво, допоміжні виробництва)	Значні відмінності у структурі витрат, об'єктах і калькуляції собівартості кожного виду виробництва, в обліку виходу сільськогосподарської продукції.
Кількість витрачених паливно-мастильних матеріалів відповідає виконаному обсягу робіт	Необхідність нормативного списання витраченого пального і мастильних матеріалів.
Наявність великої кількості вузлів, деталей, запасних частин	Необхідність групування запасних частин для спрощення обліку.
Виконання різних видів робіт	Специфіка переведення різних видів робіт в умовні еталонні гектари.
Виконання сільськогосподарських і транспортних робіт	Необхідність прямого віднесення вартості витраченого пального, мастильних матеріалів та запасних частин на відповідні культури і відображення на аналітичному рахунку протягом року оплати праці та вартості пального лише на транспортних роботах тракторів
Наявність різних форм власності	Вплив на структуру виробництва, систему управління, і, зокрема, на оплату праці, фінансування і кредитування, розподіл і використання доходів

* Розроблено автором

Повністю подолати нерівномірність потреби в матеріалах і робочій силі неможливо через сезонність сільськогосподарського виробництва, а зменшити ступінь нерівномірності можна за допомогою правильної організації праці та системи економічних заходів, розроблених на основі аналізу тих резервів, які є в кожному господарстві. Для покращення використання наявної робочої сили необхідно так організувати роботу машинно-тракторного парку, щоб мінімізувати кількість простоїв.

Ефективність діяльності машинно-тракторного парку також залежить від уміння враховувати дію випадкових факторів, для чого необхідно знати закономірності їх виникнення.

До числа таких факторів можна віднести: погодні умови, зміну фізико-механічних і технологічних властивостей; поломки машин. Всі ці особливості характеризують діяльність машинно-тракторного парку як складової ланки управління.

Рациональна організація праці повинна забезпечити, в першу чергу, економію живої праці на основі скорочення витрат робочого часу і впровадження передових форм праці. На думку Д.І. Штурба, вона включає підбір, професійну підготовку і розміщення кадрів; розробку способів і прийомів виконання того чи іншого виду робіт; поділ і кооперацію праці в колективі; організацію робочих місць, що забезпечувала б

виконання кожним робітником своїх функцій; створення сприятливих умов праці; організацію морального і матеріального стимулювання праці; дотримання дисципліни праці [1, с.4].

Здійснення виробничої діяльності на будь-якому підприємстві потребує існування системи управління, яка забезпечує раціональне використання машинно-тракторного парку, що передбачає їх інтенсивну експлуатацію та своєчасне його оновлення з метою забезпечення прибутковості їх використання й постійного кругообороту. При цьому перед управлінням постають наступні завдання: забезпечення інтенсивної експлуатації основних засобів; забезпечення працездатності та своєчасного оновлення основних засобів; забезпечення утворення фінансових джерел оновлення основних засобів; забезпечення збалансованого оновлення основних засобів.

Витрати з надання послуг у плануванні та обліку групуються за статтями, які господарство визначає самостійно, виділяючи при цьому

окремо постійні та змінні витрати. Змінні витрати розподіляються на пропорційні, величина яких визначається обсягом одержаної продукції, та непропорційні, які залежать від обсягу виконаних робіт чи поголів'я тварин; до постійних відносяться витрати, величина яких не залежить ні від кількості продукції, ні від поголів'я чи обсягу виконаних робіт. Специфічною статтею витрат є амортизаційні відрахування, нарахування яких здійснюються з метою: розподілу початкової вартості на термін використання об'єкта; відображення дійсної балансової вартості в бухгалтерському обліку; фінансування заміни машин та обладнання.

Отже, понесені витрати з експлуатації сільськогосподарської техніки в залежності від їх поведінки розподіляються наступним чином і згідно з діючими нормативними рекомендаціями включаються в собівартість отриманої продукції пропорційно обсягам виконаних ними механізованих тракторних робіт в умовних еталонних гектарах [2, с. 15] (табл. 2.).

Таблиця 2

Класифікація витрат по експлуатації сільськогосподарської техніки [2, с.16]

ВИТРАТИ		
постійні	змінні	умовно-постійні
1) загальновиробничі витрати - орендні платежі; - страхові платежі. 2) інші витрати - витрати на оплату праці персоналу, що обслуговує основні засоби (крім трактористів-машиністів та працівників, зайнятих в безпосередньому технологічному процесі обслуговування виробництва), вартість пального на переїзди сільськогосподарської техніки); - амортизаційні відрахування, що прямо не відносяться на об'єкти обліку витрат	1) витрати на оплату праці механізаторів (основна + додаткова); 2) паливо та мастильні матеріали; 3) роботи та послуги; 4) сировина та матеріали;	1) витрати на ремонт необоротних активів: - суми на оплату праці працівників, зайнятих на ремонтних роботах, вартість запасних частин, ремонтно-будівельних та інших матеріалів та ін; - вартість послуг сторонніх організацій та власних майстерень технічного обслуговування і поточного ремонту тракторів, сільськогосподарських машин та обладнання; 2) амортизація с.-г. техніки 3) інші витрати на утримання основних засобів

Інформаційне забезпечення управлінського обліку створюється з метою детального розкриття інформації про процеси експлуатації й оновлення сільськогосподарської техніки, що потребує синтезу облікових та аналітичних даних. При цьому використання натуральних показників забезпечує різнобічну техніко-економічну характеристику об'єктів основних засобів, яка описується необхідною наявністю, справністю, експлуатаційною готовністю сільськогосподарських машин та обладнання. Вартісні показники дозволяють об'єктивно визначити розмір матеріальних витрат, пов'язаних з використанням та оновленням сільськогосподарських машин і обладнання. Гармонійне доповнення показників різних груп

забезпечить збалансованість за натуральними та вартісними параметрами, чим дасть різноаспектну характеристику експлуатованим об'єктам основних засобів.

Визначення описаних показників потребує оперативності, що пояснюється особливостями сільськогосподарського виробництва, головна з яких полягає в тому, що використання наявного технічного потенціалу має сезонний характер. Від ефективності його експлуатації залежить своєчасність виконання сільськогосподарських робіт, і, відповідно, обсяг зібраного врожаю, що має прямий вплив на доходи сільськогосподарського підприємства. У зв'язку з цим облікові відомості про стан сільськогосподарської техніки, кількісне та

вартісне витрачання пального і запчастин повинні оперативно надаватися керівному складу з метою визначення та характеристики загальної доцільності використання активної частини основних засобів.

Особливо відчутна недосконалість первинної документації по машинно-тракторному парку при проведенні оперативного аналізу, складанні поточної й річної звітності. Облік витрат діяльності машинно-тракторного парку здійснюється в облікових листах тракториста-машиніста (ф. № 67, 67б), подорожніх листах трактора (ф. № 68), книжках бригадира з обліку праці і виконаних робіт (ф. № 65), книжках з обліку праці і виконаних робіт в механізованій ланці при акордно-преміальній оплаті праці з почасовим авансуванням (ф. № 65а), журналах обліку робіт і витрат (ф. № 37), накопичувальних відомостях обліку використання машинно-тракторного парку (ф. № 37а), облікових листах цілоденних (змінних) та внутрішньозмінних простоїв (ф. № 64а), відомостях простоїв машинно-тракторного парку (ф. № 251) та інших документах, на підставі яких в кінці місяця складається виробничий звіт по машинно-тракторному парку (ф. № 3б с.-г.). Побудову цих документів у цілому слід визнати вдалою. Але в сучасних умовах вони потребують удосконалення, оскільки мало пристосовані для автоматизованої обробки, значна частина їх показників систематично не заповнюється, проходить дублювання даних.

В.В. Бружаускас, Л.І. Шинкар'єв [3, с.5-26; 4, с.3] та інші вчені особливу увагу звертають на відсутність в обліковому листі тракториста-машиніста нормоутворюючих показників та умов праці: склад агрегату, марки навісних і причіпних сільськогосподарських машин і знарядь, глибина і ширина обробітку, урожайність зібраних культур, фактичні витрати і залишок пального за робочий день тощо. Детальна характеристика виконаних робіт – запорука правильного застосування норми виробітку і розцінки з оплати праці.

Вважаємо за доцільне ввести в обліковий лист тракториста-машиніста колонку «Оцінка якості роботи», оскільки в сучасних умовах низька якість виконання механізованих робіт є одним із стримуючих факторів підвищення урожайності сільськогосподарських культур [8, с.228]. Оцінка якості механізованих робіт, передбачена в сучасному обліковому листі тракториста-машиніста, не гарантує достовірності, оскільки одним рядком оцінити якість різних видів робіт, що виконуються протягом кількох днів, неможливо. Якість роботи механізатора повинна оцінюватись за якісними показниками, які

розробляються агрономом та інженером господарства.

Після виконання роботи механізатором агроном в обліковому листі виставляє оцінку «добре», «задовільно», «незадовільно». За якість виконання роботи повинна бути встановлена доплата як один із головних стимулів роботи механізатора. При оцінці «добре», наприклад, можна додатково нараховувати механізатору 20-25% оплати, при оцінці «задовільно» доплату не нараховувати, а при оцінці «незадовільно» роботу не приймати, а повторне її виконання здійснювати за рахунок винних [5, с.246].

Для контролю за використанням машинно-тракторного парку важливе значення має організація обліку витрат за статтями калькуляції. В економічній літературі є багато пропозицій щодо вдосконалення складу статей витрат. Але вивчення даного питання свідчить, що на ступінь освоєння економічної інформації часто впливають запити кожного конкретного товаровиробника. Тому вважаємо цілком доцільним, що згідно П(С)БО 16 «Витрати» перелік і склад статей калькуляції виробничої собівартості продукції (робіт, послуг) має встановлюватись підприємством. Таким чином кожний господар може самостійно вирішувати питання деталізації даних про витрати в розрізі необхідних йому статей.

Базуючись на організаційно-технологічних особливостях та враховуючи діючу практику й досвід господарств, нами рекомендовано таку номенклатуру статей витрат на утримання машинно-тракторного парку: витрати на оплату праці; відрядження на соціальні заходи (для підприємств, що не сплачують єдиний податок); пальне і мастильні матеріали; роботи і послуги; амортизація основних засобів; витрати на ремонт основних засобів; інші прямі витрати.

На нашу думку, методика, яка діє на підставі Методичних рекомендацій з планування, обліку та калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств є досить трудомісткою і невиправданою з точки зору значимості машинно-тракторного парку для сільськогосподарських підприємств, а також сезонності та нерівномірності здійснення витрат на його експлуатацію протягом року [9, с.52]. У зв'язку з цим пропонуємо облік витрат на утримання та експлуатацію машинно-тракторного парку вести на рахунку 23 «Виробництво», субрахунок 5 «Витрати на утримання та експлуатацію сільськогосподарської техніки».

В невеликих сільськогосподарських підприємствах з метою спрощення ведення обліку витрат на утримання машинно-тракторного парку доцільно всі витрати обліковувати лише за

елементами витрат, як передбачено П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємства», не виділяючи машинно-тракторний парк в окремий об'єкт обліку витрат [6, с.46].

У великих сільськогосподарських підприємствах, в яких машинно-тракторний парк виділено в окремий структурний підрозділ, для обліку витрат на утримання та експлуатацію машинно-тракторного парку пропонуємо виділити такі субрахунки: 235.1 «Витрати машинно-тракторного парку», в тому числі: 235.1.1 «Витрати машинно-тракторного парку на транспортних роботах»; 235.1.2 «Витрати машинно-тракторного парку на сільськогосподарських роботах»; 235.1.3 «Загальні витрати машинно-

тракторного парку», та 235.2 «Утримання та експлуатація комбайнів та інших самохідних машин». Запропоновані рахунки призначені для об'єднання аналітичної інформації в розрізах, необхідних для економічного аналізу, контролю та управління.

Важливе значення для прийняття управлінських рішень по забезпеченню процесів експлуатації та оновлення сільськогосподарської техніки має проведення оперативного аналізу виробничих ситуацій, а також встановлення впливу різних факторів, що потребує проведення необхідних розрахунків, структуризованих у відповідні форми аналітичних таблиць.

Таблиця 3

Аналіз завантаженості машинно-тракторних агрегатів*

Марка трактора	Дата	ПП тракториста	Вид сільськогосподарської машини	Вид та агротехнічні умови виконуваних робіт	Норма виробітку за 7 годин, га	Фактично виконано за зміну, га	Коефіцієнт завантаженості	Норма витрати пального за зміну, кг	Обсяг витраченого пального, кг	Обсяг витрачених мастил, кг
1	2	3	4	5	6	7	8=7/6	9	10	10
MT3 892	1.04	Куц С.О.	СЗ-5,4	сівба	35	35	1	8	9	1

Виконавець

Підпис

* Розроблено автором

Результати проведеного дослідження доцільно оформити у вигляді наступної таблиці (табл. 3.).

Аналіз використання робочого часу доцільно провести при використанні аналітичної таблиці наступної форми (табл. 4).

Таблиця 4

Аналіз використання робочого часу*

Дата	Марка трактора	Марка сільськогосподарської машини	Вирібток	Кількість годин в роботі	Норма виробітку за 7 год. робочий день	Норма виробітку за 1 годину	Відсоток виконання нормативного завдання	Інтенсивність виконання норми	Кількість годин в простой	Причина виникнення
1.04	MT8 92	СЗ-5,4	30	6	35	5	0,85	85%	1	Погодні умови

Виконавець

Підпис

* Розроблено автором

При визначенні часу раціональної експлуатації сільськогосподарської техніки важливе значення має проведення факторного аналізу доцільності і своєчасності виконання ремонтних

робіт [7, с.38], який можна виконати за допомогою таблиці наступної форми. Основою інформації для її заповнення є узагальнені дані, отримані при накопиченні інформації з

«Відомості дефектів» чи «Журналу проведення ремонтів» ремонтної майстерні (табл. 5).

Таблиця 5

Аналіз проведених ремонтних робіт*

Марка техніки	Рік експлуатації	Причини ремонту	Виріток з початку експлуатації, год.	Несправність			Вироблено від останнього ремонту, год.	Дата проведення останнього ремонту
				Назва вузла	Кількість, шт.	Вартість, грн		
МТЗ-892	4	Підвищення мастила	6800	двигун	1	3000	2500	2.10.2010

Виконавець

Підпис

* Розроблено автором

Важливе значення для прийняття оперативних управлінських рішень має проведення оперативного аналізу виробничих ситуацій, які виникають в процесі експлуатації та оновлення сільськогосподарської техніки, що потребує використання аналітичних таблиць. Перевагами запропонованої методики перед широкоживаними на практиці є комплексний підхід до інформаційного аналітичного забезпечення управління кругообігом капіталу при використанні активної частини основних засобів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведеними дослідженнями встановлено, що від організаційно-технологічних форм використання машинно-тракторного парку суттєво залежить побудова обліку витрат на його утримання та експлуатацію. Кожне підприємство повинно організувати облік використання машинно-тракторного парку з урахуванням таких факторів: величини господарства і кількості підрозділів, де використовується техніка; кількісного та якісного складу машинно-тракторного парку; форм його використання; системи технічного обслуговування;

спеціалізації виробничої діяльності; організації диспетчерської служби; організації облікової роботи та впровадження автоматизованого обліку тощо.

Запропоновані нововведення охоплюють існуючі системи облікових, аналітичних та оперативних даних з метою створення єдиного інформаційного масиву, що необхідний для прийняття оперативних управлінських рішень по забезпеченню ефективної експлуатації та своєчасного оновлення мобільної частини основних засобів.

Узагальнюючи досвід надання послуг сільськогосподарським товаровиробникам в Україні, визначено, що найбільш перспективним, доцільним і ефективним формуванням є машинно-технологічні станції, які надають послуги сільськогосподарським товаровиробникам незалежно від форм власності і форм господарювання. Облік витрат на утримання техніки на машинно-технологічних станціях і виконання механізованих робіт запропоновано здійснювати на рахунку 23 "Виробництво" за відповідними субрахунками.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Штурба Д.И. Бригадная форма организации труда в сельском хозяйстве/ Д.И. Штурба – К.: Вища школа, 1986. – 159 с.
2. Бондарь Н.И. Номенклатура статей затрат машинно-тракторного парка и её обоснование / Н.И. Бондарь, Е.Л. Примаченко // Материалы междуна. научно-практич. конференции "Учет, анализ и финансы в организациях АПК: состояние и пути совершенствования" / Отв. ред. А.С. Четкин. – Горки: БСХА, 2003. – С. 15 – 17.
3. Бружаускас В.В. Учет и анализ использования техники в сельскохозяйственных предприятиях / В.В. Бружаускас – М.: Статистика, 1979. – 120 с.
4. Шинкарев Л.И. Эффективно использовать машинно-тракторный парк / Л.И. Шинкарев // Планирование и учет в сельскохозяйственных предприятиях. – 1987. – № 8. – С. 2 – 8.
5. Тивоненко І.Г. Первинний облік: стан і вимоги в інженерній службі села / І.Г. Тивоненко // Економіка АПК. – 2002. – № 10. – С. 108 – 112.
6. Диба В.М. Облік та аналіз необоротних активів: монографія / В.М. Диба К.: КНЕУ, 2008. - 288 с.
7. Ларка М.І. Резерви підвищення ефективності використання основних засобів підприємства/ М.І. Ларка, Д.О. Горжій // Вісник НТУ «ХП». - 2013. - № 22 (995). - С. 38-43.
8. Потриваєва Н.В. Сучасні проблеми обліку основних засобів в системі діючого законодавства / Н.В. Потриваєва, В.В. Погорелова // Інноваційна економіка. - 2014. - № 3. - С. 228-232.

9. Ткаченко А.М. Особливості визначення показників ефективності використання основних засобів підприємства / А.М. Ткаченко, Т.С. Задніпряна // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць: у 2-х т. / ПДТУ. Маріуполь, 2014. - Вип. 1, Т. 1. - С. 51-55.

REFERENCES

1. Shturba, D.I. (1986). Bryhadnaia forma orhanyzatsyy truda v selskom khoziaistve [A team form of labour organization in agriculture]. K.: Vyscha shkola [in Ukrainian].
2. Bondar', N.I., & Primachenko, E.L. (2003). Nomenklatura statej zatat mashinno-traktornogo parka i ego obosnovanie [The nomenclature of machine-tractor park expenses articles and its justification]. Proceeding from: Materialy mezhdun. nauchno-praktich. konferencii "Uchet, analiz i finansy v organizacijah APK: sostojanie i puti sovershenstvovaniia" – Materials of scientific and practical conference "Accounting, analysis and finance in the agribusiness organizations: the state and ways of improvement" (pp. 15-17) – Gorki: BSHA [in Russian].
3. Bruzhauskas, V.V. (1976). Uchet i analiz ispol'zovaniia tekhniki v sel's'kohozjajstvennyh predpriiatijah [Accounting and analysis of the use of technique in the agrarian enterprises]. M.: Statistika [in Russian].
4. Shinkarev, L.I. (1987). Effektivno ispol'zovat' mashinno-traktornyj park [Effective use of a machine-tractor park]. Planirovanie i uchet v sel's'kohozjajstvennyh predpriiatijah – Planning and accounting in agricultural enterprises, 8, 2-8 [in Russian].
5. Tyvonenko, I.H. (2002). Pervynnyi oblik: stan i vymohy v inzheneranii sluzhbi sela [Primary accounting: state and requirements in the village engineering service]. Ekonomika APK – Economics of AIC, 10, 108-112 [in Ukrainian].
6. Dyba, V.M. (2008). Oblik ta analiz neoborotnykh aktyviv: monohrafiia [Accounting and analysis of inconvertible assets: monograph]. K.: KNEU [in Ukrainian].
7. Larka, M.I., & Horzhii, D.O. (2013). Rezervy pidvyshchennia efektyvnosti vykorystannia osnovnykh zasobiv pidpriemstva [Reserves of efficiency increasing of using fixed assets of an enterprise]. Visnyk NTU «KhPI» – Bulletin of NTU «KhPI», 22 (995), 38-43 [in Ukrainian].
8. Potryvaieva, N.V., & Pohorielova, V.V. (2014). Suchasni problemy obliku osnovnykh zasobiv v systemi diichocho zakonodavstva [Modern problems of fixed assets accounting in the current legislation system]. Innovatsiina ekonomika – Innovative economy, 3, 228-232 [in Ukrainian].
9. Tkachenko, A.M., & Zadniprianna, T.S. (2014). Osoblyvosti vyznachennia pokaznykiv efektyvnosti vykorystannia osnovnykh zasobiv pidpriemstva [Features of determination of fixed assets use efficiency indexes of an enterprise]./ Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektualnoi vlasnosti: zbirnyk naukovykh prats – Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property: a collection of scientific works, 1, 51-55 [in Ukrainian].

Одержано 15.03.2018 р.

Ясінська А.І., Микитюк Н.О.

КЛАСИФІКАЦІЯ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ ДЛЯ ПОТРЕБ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ

У статті розглянуто сутність трансакційних витрат, досліджено існуючі підходи щодо їх класифікації в обліковій системі підприємства. Визначено основні завдання щодо розроблення класифікації трансакційних витрат для потреб управлінського обліку, а також запропоновано для розкриття інформації про трансакційні витрати в обліковій політиці підприємства основні її складові та елементи, які повинні забезпечити отримання інформації про даний вид витрат.

Ключові слова: трансакційні витрати, види трансакційних витрат, класифікація, напрями класифікації, управлінський облік, облікова політика

Постановка проблеми. Економічна ефективність господарської діяльності вітчизняних підприємств залежить від якісного інформаційного забезпечення для прийняття управлінських рішень в системі управлінського обліку. Інформація про заплановані або понесені витрати, яка формується у системі бухгалтерського обліку, є основою для дослідження та управління, а також для прийняття управлінських рішень. Динамічні зміни та трансформація ринкового середовища спричинили виокремлення окремої економічної та облікової категорії – трансакційних витрат. Трансакційні витрати мають значний вплив на конкурентоспроможність продукції та на економічну ефективність підприємства в цілому, їхня частка у загальних витратах постійно зростає, і будь-яка їх зміна впливатиме на фінансовий результат. Тому дослідженню та відображенню таких витрат у системі управлінського обліку варто приділити особливу увагу.

Наукові праці вітчизняних авторів містять пропозиції щодо відображення трансакційних витрат в системі рахунків бухгалтерського обліку, організаційно-методичні підходи до бухгалтерського обліку, розроблення методики їх контролю та аналізу, а також розкриття сутності, видів та ознак класифікації трансакційних витрат для цілей бухгалтерського обліку і управління. Але, на нашу думку, важливим є також дослідження трансакційних витрат в системі управлінського обліку, зокрема

розкриття їх змісту, повноти інформаційного забезпечення та розроблення класифікаційних ознак, які б найповніше розкривали інформацію про трансакційні витрати і на основі якої прийматимуться управлінські рішення, а також, класифікація складатиме основу для удосконалення методики їх обліку, аналізу, контролю, оцінки тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок щодо дослідження питань організації обліку трансакційних витрат, зокрема визначення їх сутності, складу, видів, методики обліку, аналізу, контролю та класифікації здійснили такі вітчизняні та зарубіжні науковці: О. Вільямсон, М. Данько, О. Замазій, Т. Еггертсон, Г. Кірейцев, І. Костирко, В. Литвиненко, Р. Коуз, Д. Норт, О. Матвеева, В. Толстоног, І. Панженська, М. Пушкар, С. Суворова, М. Шигун, О. Шепеленко, Ж. Ющак та інші. Науковцями запропоновано цілий ряд підходів щодо класифікації трансакційних витрат, але в основному вони присвячені визначенні типології цих витрат, облікового відображення, зокрема в системі бухгалтерських рахунків, фінансовій звітності тощо. Варто зазначити, що в управлінському обліку всі витрати підприємства є одним з основних об'єктів управління, вони значно впливають на фінансовий результат діяльності, і виходячи з того, що облікове відображення трансакційних витрат зумовлене інформаційними потребами для управління, такі витрати повинні знайти своє відображення саме в управлінському обліку. Незважаючи на значну кількість праць з досліджуваної проблематики існує низка невирішених питань, пов'язаних із розробленням класифікації трансакційних витрат, зокрема вважаємо, що класифікація повинна містити основні напрями, за якими здійснюється розподіл витрат із визначеною метою, а також важливим є напрям класифікації

© Ясінська Алла Іванівна, к.е.н., доцент кафедри обліку та аналізу, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: 0986159699, email: allayasinska@ukr.net

Микитюк Наталія Олегівна, к.е.н., доцент кафедри обліку та аналізу, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: +0501471784, email: NataliaMykytyuk@i.ua

транзакційних витрат для прийняття управлінських рішень.

Формулювання цілей статті. Цілі статті полягають у розкритті сутності та значущості транзакційних витрат в системі управлінського обліку, розроблянні напрямків їх класифікації для потреб управлінського обліку, відображення основних складових та елементів щодо транзакційних витрат в обліковій політиці підприємства.

Опис основного матеріалу дослідження. Вперше поняття транзакційних витрат було запропоновано Р. Коузом, який наводить таке тлумачення їх сутності: транзакційні витрати – витрати, пов'язані зі збиранням та обробкою інформації, проведенням переговорів та прийняттям рішень, контролем та юридичним захистом виконання контрактів в умовах ринку [7]. Також при визначенні сутності транзакційних витрат багато науковців [1–10, 12, 13], схилиються до думки, що це витрати, пов'язані з проведенням переговорів, оформленням контрактів, укладанням угод тощо. Окрім визначення сутності транзакційних витрат науковці детально досліджують питання щодо їхнього обліку, зокрема, теоретичні та методичні підходи, методика проведення аналізу і контролю, відображення витрат на рахунках бухгалтерського обліку, проблеми виявлення транзакційних витрат в інформаційній системі підприємства, підходи щодо класифікації витрат.

Транзакційні витрати є специфічними, вони здійснюють безпосередній вплив на собівартість продукції (робіт, послуг), а також на фінансовий результат діяльності підприємства. Крім того, виникають вони на різних етапах господарської діяльності підприємства і у різних структурних підрозділах, тому доцільним є проведення їх контролю та аналізу впродовж життєвого циклу підприємства. Ефективність контрольних заходів та проведення аналізу транзакційних витрат необхідно здійснювати за місцями їх виникнення (центрами відповідальності), що в свою чергу дозволить надати користувачам необхідну інформацію про їхній склад, величину та дослідити поведінку цих витрат. Важливим моментом дослідження транзакційних витрат є також їх відображення в системі бухгалтерського обліку, в якій на сьогоднішній день не передбачено окремих рахунків (субрахунків), що ускладнює процес ідентифікації цих витрат як облікового об'єкта і унеможливує правильність та повноту інформації при прийнятті управлінських рішень.

Належним чином організований обліковий і контрольний процеси транзакційних витрат є підґрунтям впровадження певної моделі щодо

прогнозування та оптимізації витрат. В основу моделі управління транзакційними витратами в системі управління підприємством повинна бути розроблена науково обґрунтована класифікація цих витрат, яка сприятиме детальнішому розкриттю змісту і сутності витрат, та відображенню в обліку.

Наукові праці присвячені розробленню класифікації транзакційних витрат підприємства містять понад 30 ознак, за якими виокремлюють понад 80 видів (класів) цих витрат. Детально питання щодо класифікації транзакційних витрат знайшли своє відображення у працях таких науковців: О. Вільямсона, М. Данька, Р. Коуза, В. Литвиненка, В.В. Толстонога, Д. Нортон, Т. Еггертсона, С. Суворової, М. Шигуна, Ж. Юшак, тощо. По відношенню до моменту укладання угоди О. Вільямсон [1] запропонував класифікувати транзакційні витрати на три групи: витрати понесені до укладання угоди (ex ante); витрати у процесі укладання угоди (ex interim); витрати понесені після укладання угоди (ex post). З урахуванням інформаційно-статистичних даних М. Данько [2] пропонує розгорнуту номенклатуру транзакційних витрат, виділяючи такі їх типи: разові транзакційні витрати, умовно-постійні та умовно-змінні. Виходячи із визначення сутності транзакційних витрат, Р. Коуз [7] розподіляє їх на такі види: витрати на пошук партнерів; витрати на проведення переговорів; витрати на комунікації з партнерами; витрати на підготовку контракту; витрати на забезпечення виконання контракту. Вітчизняні науковці В. Литвиненко та В. Толстоног у монографії [8] пропонують наступну класифікацію транзакційних витрат: представницькі витрати; організаційні транзакційні витрати; винагороди за професійні послуги; податки, збори та інші обов'язкові платежі; втрати від опортуністичної поведінки; витрати на пошук інформації; витрати захисту прав власності; витрати на проведення розрахунків; витрати на рекламу і дослідження ринку; інші транзакційні витрати. За етапами транзакції Д. Норт і Т. Еггертсон [4, 9] пропонують транзакційні витрати класифікувати на: пошук інформації, вимірювання, забезпечення права власності, специфікацію, проведення переговорів та укладання угод, опортуністичної поведінки, моніторинг контрактів, захисту від третіх осіб. С. Суворова [10] виділяє наступні класифікаційні ознаки транзакційних витрат: за типом контракту, за характером, за суб'єктами, по відношенню до ринкових механізмів, за організаційною формою. Для формування інформації в бухгалтерському обліку та для прийняття управлінських рішень

М. Шигун [12] пропонує такий розподіл трансакційних витрат: за відношенням до середовища виникнення (зовнішні та внутрішні); за податковим визнанням (податкові та фінансові); за частотою виникнення (разові та регулярні); за характером господарських процесів (інформаційні, договірні, комунікаційні, торгові, правові). Для цілей бухгалтерського обліку та управління Ж. Ющак [13] запропонувала такі ознаки класифікації трансакційних витрат: за характером, за можливістю відображення в обліку, за відношенням до суб'єктів господарювання, за економічною доцільністю, за видами діяльності, за стадіями договірної процесу, за видом (спрямуванням)

договору, за кількістю трансакцій. Наведені науковцями підходи щодо класифікації трансакційних витрат містять єдину думку – такі витрати слід визнавати як окремий об'єкт обліку.

Облікове відображення трансакційних витрат в системі бухгалтерських рахунків науковцями пропонується також у різних варіантах, але враховуючи той факт, що трансакційні витрати для кожного окремого підприємства є різними та специфічними, для удосконалення організації процесу управління ними необхідно: у відповідності до сутності та походження трансакційних витрат розробити класифікацію, а основні складові та елементи відобразити в обліковій політиці підприємства.

Таблиця 1

Класифікація трансакційних витрат для потреб управлінського обліку

Ознаки класифікації	Види витрат
<i>Для оцінки трансакційних витрат та визначення впливу на фінансові результати</i>	
За видами діяльності	витрати звичайної діяльності
	витрати фінансової діяльності
	витрати інвестиційної діяльності
За можливістю відображення в обліку	Облікові
	Не облікові
За доцільністю здійснення	Продуктивні
	Непродуктивні
За періодами виникнення	Довгострокові
	Короткострокові
	Одноразові
За джерелами відшкодування	включаються у собівартість продукції
	за рахунок прибутку підприємства
За етапами трансакцій	інформаційні витрати
	витрати на проведення переговорів
	витрати на оформлення угод
	витрати на специфікацію
	витрати на вимірювання
	витрати на моніторинг контрактів
витрати захисту від третіх осіб	
<i>Для контролю трансакційних витрат</i>	
За рівнем контролюваності	Контрольовані
	Неконтрольовані
	частково контрольовані*
За порядком обчислення*	фактичні*
	планові*
<i>Для прийняття управлінських рішень</i>	
Залежно від прийнятих управлінських рішень*	релевантні*
	нерелевантні*
За кількістю трансакцій	умовно-постійні
	умовно-змінні
За відношенням до витрачання коштів*	можливі *
	реальні *
За сферою виникнення	Зовнішні
	Внутрішні
За характером контрактів	Легальні
	Нелегальні

*Розроблено авторами

Основними завданнями, на нашу думку, вирішення яких можливе в процесі розроблення класифікації трансакційних витрат з метою визначення їх сутності та значущості в управлінському обліку, є наступні:

- формування повної та своєчасної інформації про склад та величину трансакційних витрат;
- відображення трансакційних витрат, пов'язаних з операційною, фінансовою та інвестиційною діяльністю підприємства;
- удосконалення процесу організації обліку, аналізу та контролю трансакційних витрат;
- отримання інформації щодо трансакційних витрат за центрами їх виникнення та відображення в управлінській звітності;
- систематизація (шляхом визначення основних напрямів класифікації) трансакційних витрат у відповідності до потреб обліку та управління;
- удосконалення процесу управління трансакційними витратами та забезпечення інформацією для прийняття управлінських рішень.

Для виконання поставлених завдань, враховуючи підходи щодо класифікації трансакційних витрат, запропоновані науковцями, у табл. 1 представлено основні напрями, ознаки та види витрат, які найповніше розкриватимуть інформацію щодо трансакційних витрат в системі управлінського обліку. Класифікація трансакційних витрат для потреб управлінського обліку має на меті впорядкування структури цих витрат шляхом розподілу таким чином, щоб інформація містила узагальнюючий зміст в корисній для управління формі. Доповнюючи класифікацію трансакційних витрат, вважаємо за доцільне виділення таких видів витрат: з метою контрольованості трансакційних витрат виокремити групу частково контрольованих – які можуть мати характер як офіційний (легальний), так і неофіційний (нелегальний). Тобто до частково контрольованих трансакційних витрат можна віднести витрати, на величину яких керівництво може впливати частково:

посередницькі витрати, витрати на здійснення конкурентної боротьби, витрати, пов'язані з допущенням помилок, витрати, пов'язані з лобюванням проекту тощо.

За порядком обчислення варто виокремити два види трансакційних витрат: фактичні – які реально були здійснені, фактично підтверджені первинними документами і відображені на певних рахунках бухгалтерського обліку. Планові, в свою чергу, міститимуть попередню

(прогнозу) інформацію щодо їх величини до реалізації проекту і до фактичного виникнення трансакційних витрат.

Важливим для прийняття управлінських рішень є групування трансакційних витрат і їх розподіл на: релевантні та нерелевантні. Релевантні витрати – це витрати, які можуть бути змінені внаслідок прийнятого управлінського рішення (майбутні). Величину і склад релевантних витрат можна попередньо визначити до реалізації проекту, і відповідно нерелевантні – витрати, які не залежатимуть від прийняття управлінських рішень (податки, збори, інші обов'язкові платежі, тощо).

У процесі прийняття управлінських рішень слід також брати до уваги можливі та дійсні (реальні) витрати. Можливі трансакційні витрати не потребують грошових затрат, і виступають для оцінки можливостей, які або набуваються або втрачаються. Інформація щодо величини можливих трансакційних витрат є суб'єктивною, але для прийняття рішень їхня оцінка є вкрай необхідною. Відповідно, дійсні (реальні) трансакційні витрати будуть такими, які знайшли своє вартісне відображення в системі бухгалтерських записів та підтверджені первинними документами.

Розмаїття та специфіка трансакційних витрат кожного окремого підприємства ускладнює розроблення типової класифікації, тому варто враховувати всі можливі чинники впливу (зовнішні і внутрішні) на підприємство та застосовувати комплексний підхід до відображення таких витрат.

В процесі трансформації фінансового обліку відповідно до міжнародних стандартів підприємства акцентують увагу на розробленні облікової політики, метою якої є визначення та застосування певного набору правил, прийомів, способів, методів для забезпечення цілісності облікового процесу. Для розкриття інформації про трансакційні витрати в обліковій політиці підприємства необхідно визначити основні її складові та елементи, які повинні забезпечити отримання інформації про даний вид витрат, зокрема [15]:

- принципи та правила отримання, обробки, інтерпретації, фіксації та передачі інформації про склад, розмір, місце та період виникнення трансакційних витрат;
- методи оцінки трансакційних витрат;
- затвердження робочого плану рахунків (субрахунків), на яких обліковуватимуться трансакційні витрати;
- затвердження графіків документообігу, послідовність та обробка документів, в яких буде

відображена інформація про трансакційні витрати;

- порядок організації внутрішнього контролю (терміни проведення, призначення відповідальних осіб);

- порядок організації та формування внутрішньої звітності, яка містить інформацію про трансакційні витрати (форма, терміни подання, показники тощо);

- узгодження облікової інформації фінансової та управлінської звітності для подання зовнішнім і внутрішнім користувачам;

- методи обліку і калькулювання витрат (включення трансакційних витрат у собівартість продукції, робіт, послуг);

- методи проведення аналізу трансакційних витрат впродовж життєвого циклу підприємства;

- визначення переліку форм типових первинних документів та форм первинних документів, затверджених на підприємстві для аналітичної інформації про величину трансакційних витрат;

- технологія обробки облікової інформації з використанням комп'ютерної техніки тощо.

Наведений перелік елементів облікової політики, зокрема інформацію, яку доцільно відобразити для управління трансакційними витратами підприємства, є узагальненим. Безумовно, що господарська діяльність кожного окремого підприємства є унікальною, тому єдиних складових елементів облікової політики немає, але беззаперечним залишається той факт, що для удосконалення системи управління підприємством, важливим є облік, аналіз, контроль та формування управлінської

інформації щодо трансакційних витрат з метою їхнього управління.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, для підвищення ефективності господарської діяльності та прийняття рішень для її забезпечення, інформацію про склад, структуру, величину, поведінку витрат містить саме система управлінського обліку. Для відображення в обліку трансакційних витрат на певних бухгалтерських рахунках підприємство має право самостійно приймати рішення, але необхідним є врахування при цьому основних факторів та особливостей господарської діяльності, які впливатимуть як на результати операційної, фінансової та інвестиційної діяльності, так і на прийняття управлінських рішень загалом. З метою удосконалення організації процесу управління трансакційними витратами необхідно: у відповідності до сутності та походження трансакційних витрат розробити класифікацію, а основні складові та елементи відобразити в обліковій політиці підприємства. Це дасть можливість враховувати не тільки понесені фактичні витрати, але й можливі втрати у майбутньому звітному періоді, мінімізувати та визначити всі можливі ризики, здійснювати постійний пошук і застосовувати новітні методи управління. Питання щодо організації процесу управління трансакційними витратами підприємства та удосконалення їх методики, а також відображення цих витрат у внутрішній управлінській звітності залишаються на сьогодні відкритими і потребують подальших наукових досліджень у даному напрямку.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вільямсон О.Е. Економічні інституції капіталізму: Фірми, маркетинг, укладання контрактів / О.Е. Вільямсон; наук. ред. укр. перекладу: С. Бушуєв. – К.: «АртЕк», 2002. – 472 с.
2. Данько М.С. Теоретико-методологічний аспект визначення трансакційних витрат / М.С. Данько // Економічна теорія. – 2007. - №1. – С. 36-46.
3. Замазій О.В. Проблеми обліку трансакційних витрат у діяльності суб'єктів господарювання / О.В. Замазій // Научные труды ДОНУЕУ. Серия экономическая. – 2004. – Выпуск 70. – С. 95-100.
4. Эггертссон Т. Экономическое поведение и институты / Т. Эггертссон; [пер с англ. М.Я. Каждана; науч. ред. пер. А.Н. Нестеренко]; М.: Дело, 2001. – 407 с.
5. Костирко І. Г. До питання обліку трансакційних витрат / І. Г. Костирко, Н. П. Молоко // «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 9 (33). – Ч.2. – 2012 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portalsoc_gum/en_oif/2012_9_2/19.pdf.
6. Кирейцев Г.Г. Глобаллизация экономики и унификация методологии бухгалтерского учета: Научный доклад. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – Житомир: ЖГТУ, 2008. – 76 с.
7. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз [пер. с англ.]. – М.: Новое издательство, 2007. – 224 с.
8. Литвиненко В.С. Обліково-контрольне забезпечення управління витратами: інституціональний підхід: монографія / В.С. Литвиненко, В.В. Толстоног. – К.: Фітосоціоцентр, 2015. – 260 с.
9. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки: пер. з англ. / Д. Норт. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
10. Суворова С. Трансакционные издержки: особенности признания в учетной системе для целей управления / С. Суворова // Проблемы и практика управления. – 2006. – №10. – С. 45-53.

11. Управлінський облік: підручник / Г.О. Партин, А.Г. Загородній, А.І. Ясінська, Т.І. Воскресенська. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. – 340 с.
12. Шигун М.М. Методичні підходи до бухгалтерського обліку трансакційних витрат / М.М. Шигун // Міжнародний збірник наукових праць. – 2009. – Випуск 3(5). – С. 30-35.
13. Юшак Ж.М. Бухгалтерський облік і контроль трансакційних витрат: теорія і методика : автореф. дис. ... канд. екон. наук: / Ж.М. Юшак / Житомир. держ. технолог. ун-т. – Житомир, 2010. – 21 с.
14. Ясінська А.І. Управлінський аспект трансакційних витрат підприємства / Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, обліку, фінансів та управління в Україні та світі: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 14 листопада 2017 р., Полтава, 2017. – С. 150-151.
15. Ясінська А.І. Відображення трансакційних витрат в обліковій політиці підприємства / Перспективи інноваційного розвитку економіки: сучасні підходи та напрями: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 17-18 листопада 2017 р., Ужгород, 2017. – С. 88-90.

REFERENCES

1. Williamson, O. (2002). *Ekonomichni instytutsii kapitalizmu: firmy, marketynh, ukladannia kontraktiv* [The economic institutions of capitalism: Firms, Markets, Relational Contracting]. (S. Bushuiev Trans.). Kyiv: ArtEk [in Ukrainian].
2. Danko, M.S. (2007). *Teoretyko-metodolohichni aspekt vyznachennia transaktsiinykh vytrat* [Theoretical and methodological aspect of transaction costs definition]. *Ekonomichna teoriia – Economic Theory*, 1, 36-46 [in Ukrainian].
3. Zamazii, O.V. (2004). *Problemy obliku transaktsiinykh vytrat u diialnosti subiektiv hospodariuvannia* [Problems of accounting transaction costs in the activities of business entities]. *Nauchnye trudy DonUEU. Seryia ekonomycheskaia – Scientific works of Donetsk National Technical University. The economic series*, 70, 95-100 [in Ukrainian].
4. Eggertson, T. (2001). *Ekonomycheskoe povedenye i instytuty* [Economic behavior and institutions]. (M. Ia. Kazhdan & A.N. Nesterenko Trans.). Moscow: Dielo [in Russian].
5. Kostyrko, I.H. (2012). *Do pytannia obliku transaktsiinykh vytrat* [To the question of accounting transaction costs]. *Ekonomichni nauky. Seria "Oblik i finansy" – Economic sciences. Series "Accounting and Finance"*, 9 (33), part 2. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2012_9_2/19.pdf. [in Ukrainian].
6. Kireitsev, H.H. (2008). *Hlobalyzatsiia ekonomyki i unyfikatsiia metodolohy bukhhalterskoho ucheta: Nauchnyi doklad* [Globalization of the economy and unification of accounting methodologies: Scientific report]. Zhytomyr: ZhSTU [in Russian].
7. Coase, R. (2007). *Firma, rynek y pravo* [The firm, the market and the law]. (Trans.). Moscow: Novoie izdatelstvo [in Russian].
8. Lytvynenko, V.C. (2015). *Oblikovo-kontrolne zabezpechennia upravlinnia vytratamy: instytutsionalnyi pidkhid* [Accounting and control support for cost management: an institutional approach]. Kyiv: Fitosotsiotsentr [in Ukrainian].
9. North, D. (2000). *Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky* [Institutions, institutional change and economic performance]. (Trans.). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
10. Suvorova, S. (2006). *Transaktsionnyye izderzhki: osobennosti priznaniya v uchetnoy sisteme dlya tseley upravleniya* [Transaction costs: peculiarities of recognition in the accounting system for management purposes]. *Problemy i praktika upravleniya – Problems and practice of management*, 10, 45-53 [in Russian].
11. Partyn, H.O., & Zahorodnii, A.H., & Iasinska, A.I., & Voskresenska, T.I. (2017). *Upravlinskyi oblik: pidruchnyk* [Financial accounting: tutorial]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
12. Shygun, M.M. (2009). *Metodychni pidkhody do bukhhalterskoho obliku transaktsiinykh vytrat* [Methodical approaches to accounting of transaction costs]. *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats – International collection of scientific works*, 3 (5), 30-35 [in Ukrainian].
13. Iuschak, Zh.M. (2010). *Bukhhalterskyi oblik i kontrol transaktsiinykh vytrat: teoriia i metodyka* [Accounting and control of transaction costs: theory and methodology]. Extended abstract of candidate's thesis.. Zhytomyr: ZhSTU [in Ukrainian].
14. Iasinska, A.I. (2017). *Upravlinskyi aspekt transaktsiinykh vytrat pidpriemstva* [Management aspect of transaction costs of an enterprise]. *Proceedings from: Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku ekonomiky, obliku, finansiv ta upravlinnia v Ukraini ta sviti – Current state and prospects of the economy, accounting, finance and management in Ukraine and the world* (pp. 150-151), Poltava [in Ukrainian].
15. Iasinska, A.I. (2017). *Vidobrazhennia transaktsiinykh vytrat v oblikovii politytsi pidpriemstva* [Transaction cost presentation in the accounting policy of an enterprise]. *Proceedings from: Perspektyvy innovatsiinoho rozvytku ekonomiky: suchasni pidkhody ta napriamy – Prospects for innovation development of the economy: modern approaches and directions* (pp. 89-90). Uzhhorod [in Ukrainian].

ANNOTATION

Section 1. MACROECONOMIC RESEARCH

Miklovda V. Kubiniy V., Susidenko V., Yuhas E.
**THE MATRIX OF COMPETENCIES AS A STRATEGIC
 MANAGEMENT INSTRUMENT**

The article shows the modern views on competencies, among which the most well-known are synergistic, behavioral, functional and resultant methods apply. A review of approaches made it possible to consider competencies in the context of strategic management as a mechanism that contributes to the achievement of the strategic goal of the economic system, which is used at a certain level, performs specified functions and is formed in various spheres. Competences and competence are the most important components of intellectual potential, which serves as the basis for the development of economic systems in the knowledge economy. It is for this purpose that it is recommended to use a matrix that allows us to identify the competencies necessary for a given economic system and its strategies. A competency matrix has been constructed, which consists of three levels: personal, corporate and regional. Each of these levels assumes a certain content of competencies, which corresponds to three levels of strategy: self-development strategy, corporate strategy and regional strategy. Competences in the conditions of intellectual potential are realized in the course of implementation of purposeful actions, which are divided into four groups: creative, cognitive, technological and social. Cognitive function involves the ability to constantly learn, acquire new knowledge that is necessary for working in the knowledge economy. The technological function presupposes the ability of its carrier to use modern technologies as mastering new knowledge, and in the process of creativity. The social function presupposes skill and knowledge, the availability of personal characteristics to the overall effective work, apply the team approach, work in a particular culture.

Creative functions stipulate key competences as subsystems of intellectual potential, providing creation of new knowledge. Groups of competences for simplicity of presentation of the model are represented by three spheres: knowledge, skills and personal qualities. The matrix has a concrete practical meaning, allowing to identify the role of each competence in strategic management of a particular economic system.

Keywords: competence, strategic management, labor potential, matrix, mechanism, functions.

Ambrozio M.

SELECTED ISSUES OF CAUSALITY IN ECONOMICS

In the article, the author tries to clarify selected aspects of causality in the economy. Although sometimes causality in the economy is not obvious, we think it is necessary. We strive to address the phenomenon of causality in terms of science methodology. We also deal with causality and mathematical modeling in the economy. We also perceive certain common features of causality in the natural sciences, especially in physics and economics. The principle of causality on a similar basis is also applicable in the economy. We believe that the denial of causality in the economy is scientifically incorrect. We are attempting to argue indirectly in a dispute where we state what would happen if it did not pay the principle of causality in the economy. Hume's arguments against causality in the economy are not convincing. The statistical nature of the economy in no way deflects the causal principle, as it is not in statistical physics. Explains without the principle of causality would in many cases be impossible in economic terms.

Keywords: causality, theoretical economics, cause, methodology of science.

Zhulkanych V.

**ECOLOGICAL-ECONOMIC AND ORGANIZATIONAL
 LEVERS OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT**

The article summarizes the main ecological-economic and organizational levers of the environmental management strategies of the transboundary region, which contribute to the adoption and implementation of the provisions of environmental and economic laws in the field of nature management. The totality and the operation of these instruments in the system of rational nature management, environmental protection and public health have been substantiated. The problems of their adaptation in the market environment have been emphasized, the influence of levers on ecosystems and the use of natural resources have been outlined. Considerable attention has been paid to the introduction of innovative directions of management, the usage of the results of integrated monitoring and accounting of natural resources of the region, improvement of the regulatory framework of the Concept and programmes of rational nature management. As a result of the study,

the prospective directions of the development of the sphere of nature management of the region have been outlined: application of ecologically protected and energy-saving technologies, creation of bioengineering complexes and landscaping, introduction of soil protection contour-reclamation organization of the territory and organic farming and production of organic agricultural products.

Key words: ecological-economic and organizational levers, management of natural resources, complex monitoring, capitalization of natural resources, environmental protection, payments for resources.

Zahlynska L., Zahlynskyi A.

**DEVELOPMENT FOUNDATIONS FOR EMPLOYMENT
 SYSTEM OF UKRAINE'S POPULATION**

The problem. Despite a significant amount of research on this issue, there are many unexplained moments of both theoretical and practical nature related to solving the problems of the employment relations peculiarities in Ukraine, regional, structural secondary employment and various forms of unemployment. The aim of the article is to study the features of a complex system of employment relations in Ukraine and to analyze its qualitative and quantitative characteristics; the use of modern approaches to a study of a subject base of the employment relations system; the research of unemployment dynamics and its impact on citizens' incomes, their economic and social activity, prospects for social partnership. Research methods: method of scientific analysis of theoretical materials, statistical analysis and comparison, deductive-indicative method, method of theoretical generalization. Main results of the study. The article explores the essence, subjects and basic concepts of the employment relations system by means of analysis of workable population reproduction, and employment as a scientific category and as an economic problem. It was emphasized an importance of the motivational mechanisms influence of employment activation in Ukraine. The current trends in the development of employment relations and their impact on citizens' incomes, their economic and social activity were analyzed. It was considered a present structure of unemployment and was given data, which testifies qualitative and quantitative employment dynamics. There were offered some approaches to solving the problems of overcoming unemployment and increasing living standards of Ukrainian citizens. Scientific novelty lies in analyzing the features of employment relations in Ukraine and their impact on unemployment, formation of citizens' incomes, their economic and social activity. Conclusions. In order to improve efficiency of employment relationships in a mixed economic system and in Ukraine in particular, the following fundamental questions need to be addressed: 1. How much workable population society must have? What should be the division of labor between productive and non-productive spheres? 2. Which experts and which skills are needed to be prepared? What set of professions does satisfy the needs of society most fully? 3. What forms and methods should be used in preparing various specialists? 4. What is a need of the enterprises in specialists and what are the features of their distribution? 5. Can the current system of employment relations adapt to changes and reflect and solve problems regarding demand and supply on the labor market? Solving the above issues is relevant to all employment systems, because they reflect the dilemma «conditionally limitless needs - limited resources» and provide different approaches to their solution.

Keywords: employees, employers, employment, unemployment, salary, income, abroad, social partnership, labor market, types of employment.

Kal'nyts'ka M., Stetsyshyn V.

**DEMOGRAPHIC CRISIS AS THE COMPONENT OF
 ECONOMICALLY DEVELOPED COUNTRIES**

Society always develops under the influence of certain trends. Scientists consider modernisation, globalisation and informatisation to be the most important. They accompany human from ancient times during the evolution. However, today the globalisation has the biggest influence. This was caused, because the international division of labour has connected the economics of different countries and made them addicted from each other, but, as the result, the global problems appeared. The world demographic crisis is one of them. Today the birth rate slowly falls down, despite the fact that the mortality rate also falls but the level of life expectancy rises. This is characteristic for all economically developed countries, but here while the proportion of young people is decreasing, in the countries of third world the number of young people is rising fast. In the future, this may cause serious economic problems. That is why, in order to avoid serious economic troubles, the demographic crisis should be solved in the nearest future.

Particularly all developed countries use economic to stimulate the birth rate, but this method requires huge financial expenses from the government. This methods includes: social protection of the families, children and teenagers, help in solving the housing issue and further. Migration is another way of increasing the population of certain country. On the one hand, migration and migration policy are not only demographic issues, because they are mainly caused by economic situation in the country. But anyway, migration has a big impact on demographic situation in the world. But this way of improving demographic situation may worsen the relationships between people of different nationalities. That is why improving demographic situation is very complicated issue. We consider, that the government of the countries should encourage good family relationships and also help the countries of third world.

Keywords: globalisation, global problems, demography, demographic crisis, demographic policy.

Kravchenko V.

CROSS-CULTURAL MANAGEMENT IN IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL COMPANIES' DEVELOPMENT STRATEGY

The article is devoted to the issues of cross-cultural management in implementation of international companies' development strategy. In the process of research are defined author's approaches to an essence of the concepts: "a strategy", "a development strategy" and a role of cross-cultural management. The views on a cross-cultural management importance in creating competitive advantages of international companies are analyzed. An influence of cross-cultural management on activity efficiency increase and strengthening of an enterprise competitive advantages is determined. It is proved in the article an influence of diversity on cross-cultural management effectiveness. It is substantiated that cultural diversity should be used as a resource of international company advantages. It is important to train personnel to recognize cultural differences and use them to create advantages of their company. In the course of writing this article the author came to the following conclusions: modern challenges to global business prompt managers to determine a role of cross-cultural management in the process of strategy production for international companies' development. The problem of cross-cultural management in the process of implementing a development strategy requires in-depth systematic study from a perspective of these concepts correlation and their place in the system of strategic management. The main tasks of managers should be mastering the mechanism of managing the labor activity of a person in strict accordance with the principles of effective use of his personal potential and a formation of a person with collective psychology, high qualification, developed sense of organization's co-owner and high responsibility. The main method (tool) for implementing such system is cross-cultural management. Since the results of cross-cultural management introduction are significantly influenced by contradictions between company's historically established corporate values and processes of new cultures assimilation under the influence of global economic integration and international migration of specialists, cultural diversity should be used as a resource of international company's advantages. Knowledge of a value system, behavior patterns and stereotypes, understanding of national and international characteristics of people's behavior in different countries significantly improve strategic management effectiveness, provide an opportunity to reach mutual understanding during business meetings and negotiations, resolve conflict situations and prevent an emergence of new conflicts. Also, based on the survey, the author came to the conclusion that practically all managers understand an importance and necessity of using cross-cultural management in the process of implementing international companies' development strategy.

Keywords: cross-cultural management, international companies' development strategy, diversity, competitive advantage, competitiveness, positive image.

Serzhanov V., Kubiniy N., Minkovych V.

TRUST AS A MANAGEMENT MECHANISM FOR THE TRAINING OF COMPETITIVE PROFESSIONALS

The article is devoted to the results of the survey of the state of university students' trust to teachers and among themselves as a lever of educational process management. The level of vertical (for teachers) and horizontal (between students) trust is determined. It was constructed a coordinate system, in which the integral assessment of trust in the university is represented. Placement of integrated points of trust for first-year students with coordinates of (3,05; 3,16) and 4th year students with coordinates of (3,05; 3,11) shows that both the vertical and horizontal trust of all students are in a sector that is characterized by the positive value of both types of trust. This, in turn, allows us to conclude that trust acts as a synergistic system, which provides an additional effect from the

positive unidirectionality of both types of trust, which shows the high social potential of the economic faculty development. The results of the study confirm that in the conditions of increasing polynationality of students and teachers, trust can be used as a factor of cultural development, the formation of an atmosphere of tolerance and respect for different nationalities, the use of multiculturalism as the basis for the emergence of new managerial, scientific and educational ideas. The results of the survey on the impact of nationality on the level of trust also allow us to conclude that modern students are ready to study and work in a polynational and multicultural environment, which allows them to obtain additional opportunities for future professional competitiveness. The following ways of improving the management of education based on the application of the mechanism of trust in the university are proposed: development of the cultural strategy of the faculty development with the ethical code of relations between teachers and students and ethical rules in the student environment; to ensure the openness and objectivity of assessing students' knowledge of attracting student assets to the certification process; joint holding of social and cultural events, scientific conferences, sports events that promote the establishment of a sense of mutual support, respect and trust.

Keywords: trust, management, mechanism, university, quality of knowledge.

Section 2. ECONOMICS AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Bilanych L., Holubka A.

METHODS OF GOVERNMENT REGULATORY AND SUPPORT OF SOCIAL ENTERPRISES IN UKRAINE

The article determines the essence of the phenomenon of modern social entrepreneurship and socially responsible business, marks the differences between them, analyzes the legal, economic and financial methods, and the administrative methods of governance, state regulation and support of social entrepreneurship and socially responsible business spheres, organizational, and regulatory and supervisory practices in particular, and state and prospects of practical application of these methods in the Ukrainian realities, examines the issues of innovative approaches implementation, creating partnerships between government and business for the successful solution of social problems, information and other support of social entrepreneurship in Ukraine. It is noted that the need for the development of social entrepreneurship in Ukraine is due to its social impact and innovation. Establishment in Ukraine of social entrepreneurship institution is linked to the efforts of international donor organizations. In region of state regulation of social entrepreneurship and socially responsible business, the state applies legal, administrative and economic (including financial) methods. Effective organizational regulation of social entrepreneurship and socially responsible business is impossible without the creation of appropriate GOVERNMENT units at the governmental and local levels or the provision of new powers to existing units. It is noted that distribution of powers to regulate social entrepreneurship and socially responsible business between government bodies is an important regulatory method. Economic methods of state regulation provide a combination of economic and financial levers to ensure business interests of business entities. These include the development of targeted integrated programs, various forms of financial support, fiscal means, financial control. The relevance of the implementation of all methods of state regulation of social entrepreneurship and socially responsible business at the level of local state administrations and local self-government bodies is shown.

Keywords: social entrepreneurship, social enterprise, social responsibility, business, state regulation, state support.

Horobets N.

SUBSTANTIATION OF THE MANAGEMENT DECISION OF GROWING POTATOES IN AGRO-ENTERPRISES ON THE BASIS OF SWOT-ANALYSIS

The article analyzes the current state and peculiarities of the development of the potato industry, identifies a number of problematic issues, the solution of which will lead to an increase in the efficiency of Ukrainian agrarian enterprises. The expediency of applying SWOT-analysis as an instrument of strategic management of the production and marketing activities of agro-enterprises with respect to growing potatoes is substantiated. Based on the SWOT-analysis, a strategy has been developed for managing business processes for the cultivation and marketing of potatoes for agricultural enterprises. The urgency of searching for effective levers to promote the development of the potato industry in agribusinesses through state subsidies and the introduction of

innovative technologies for growing potatoes is noted. Special attention is paid to the necessity of transferring potato to an innovative development path using an integrated model of combining the market environment and state support through basic research. It is established that the elimination of the identified weaknesses in the production and marketing activities of enterprises will help counteract threats to the external environment, introduce modern innovative technologies, monitor compliance with high quality standards and will attract highly qualified professionals. Due to the introduction of a management decision on the cultivation and sale of potatoes, the production program of agro-enterprises is expected to reduce the negative effects of macro-environment factors. It was established that the strategy for the production of competitive potato products should be based on scientific and technical innovations and state support. It is proposed to include the use of strategic management tools, in particular the SWOT-analysis, to improve the process of developing supply-side strategies for agricultural enterprises, which will lead to the strengthening of the competitive position of agro-enterprises in the market and, accordingly, will provide additional profit. In the conditions of carrying out, it is expected to increase the efficiency of agricultural production, increase the popularity of agro-enterprises in the market and strengthen their business reputation. In modern conditions, each agro-enterprise needs to identify the significant opportunities and dangers of the external environment that will influence its activities in the long term.

Keywords: strategic management, business processes, potato growing, SWOT-analysis, strategy.

Zaitseva O., Zhosan G.

IMPLEMENTATION OF SOCIO-ETHICAL MARKETING IN THE SYSTEM OF ADAPTIVE ADMINISTRATION OF ENTERPRISES IN CONDITIONS OF AWARENESS CONSUMPTION

The article substantiates the feasibility of introducing the concept of social and ethical marketing into the system of adaptive management of enterprises in the conditions of conscious consumption. It is emphasized that the concept of social and ethical marketing is aimed at adaptive management of modern enterprises in accordance with the expectations of society. The periodization of the formation of socio-ethical marketing at Ukrainian enterprises was researched and the peculiarities of each period from the standpoint of business ethics were determined. It is proved that the marketing content filled with ethical content becomes the norm of modern business. The internal and external functional areas of introduction of social and ethical marketing in adaptive enterprise management system are proposed. The internal personnel and technology of production / sales of goods, works and services are assigned. External influences affects consumers, partners and contact groups, the environment and society. The criteria of the effectiveness of the implementation of the concept of social and ethical marketing are determined: increase of business value, increase of investment attractiveness of the enterprise, formation of a positive image, increase of loyalty of consumers and partners and community trust in the company, decrease of reputation and commercial risks. The presented results of the research can become the basis for the formation of the scientific base, further development and development of specific management tools for implementing the concept of social and ethical marketing in the system of adaptive management of enterprises in a conscious consumption. Prospects for further research in this direction will be the definition of the synergistic effect from the harmonious combination of internal and external functional areas of the introduction of social and ethical marketing.

Keywords: social and ethical marketing, concept, system of adaptive management, conscious consumption.

Kolisnyk G., Stuler G.

TYPES AND CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF THE SYSTEM OF STATE REGULATION OF EXPENSES OF ENTREPRENEURSHIP

It is determined that the main target function of state regulation is determined by the peculiarities of the object of regulation, problems of its development and methods of their solution. It is noted that the implementation of state regulation of the development of entrepreneurship is carried out with the help of types, methods and conditions. It is emphasized that the correct application of the types, forms, methods and conditions of regulation provides an opportunity to achieve the corresponding results. Under them, we understand the ways of influencing the state on the behavior of business entities in order to create and secure conditions for their activities in accordance with certain directions of development. They find their application through a set of relevant tools, which are tools to achieve their goals. The

classification of expenses, which is required for modeling the influence of state regulation in the business sector, is considered. Characteristic of the classification of state regulation of expenditures of the entrepreneurial sector is that the state provides the enterprise with public goods and services that are in line with its needs and are characterized by the highest performance indicators, therefore, the use of state regulation of business expenses gives a chance to critically evaluate the directions of spending of enterprises' funds. The types of effective state regulation of expenditures of the entrepreneurial sector are considered, and specific objects of targeted influence from the state are defined and how it is implemented, which will enable to determine the structure of the business sector of the economy on the criterion of the factor of concentration of costs. The influence of state regulation of expenses of the business sector and their classification, which is manifested in various kinds, forms, methods and tools, is proposed, namely: tariff regulation; economic regulation, organizational and information regulation; legal regulation. The conditions of development of the system of state regulation of expenses of entrepreneurship are investigated. The study of the conditions of the development of the state regulation system by the cost of entrepreneurship shows their importance and the active role of state institutions and institutional environment in the country's economic development. The selection and systematization of institutional conditions for the development of regulation of business expenses at the macroeconomic level provides an opportunity to highlight the problem areas of institutional transformation, since all researchers involved in this problem claim their presence. The main directions of indirect state regulation of expenses of entrepreneurship in Ukraine should be considered: forecasted purchases of goods and services; tax policy - the establishment of tax rates and tax bases; Tariff policy - setting tariffs for the use of electricity, water, heat and some communication services. Types characterizing the state regulation of business expenses should be directed at the efficiency of functioning and support of the country's entrepreneurship:

Keywords: types of state regulation of business expenses, conditions of development of state regulation of expenses, factors and tools of cost regulation, state institutions of cost regulation, measures of state policy of regulation of expenses.

Kostenko A., Pashko P.

DEVELOPMENT OF RISK MANAGEMENT SYSTEMS IN PART OF SELECTION OF ECONOMIC OPERATORS FOR CONDUCTING CUSTOMS AUDIT IN UKRAINE

Today, in accordance with the international commitments, undertaken by Ukraine, one of the tasks of Ukrainian customs is the introduction of a modern, effective system of post-release audit, which focuses on risky economic operators, and the simplification of international trade procedures for persons, who work without violating customs rules. International standards, experience of the advanced states on risk management and using of the risk management system during post-clearance control were explored. The study substantiates proposals in developing the system of risk criteria for selection economic operators for conducting a post-clearance audit in Ukraine. The article proposes risk criteria system for selection economic operators for conducting a post-clearance audit in Ukraine and describes components and tools of the system. It is also proposed to introduce certain amendments to the Customs Code of Ukraine. The introduction of a risk management system for post-release control will allow the creation of an information space that includes information on previous audits and checks, violations, identified risks, causes and conditions, that conducive to non-compliance with legislation by economic operators, assessment of the effectiveness of detection activities, risk analysis and identifying risks. This will ensure timely detection and prevention of violations of customs legislation of Ukraine.

Keywords: risk, risk criteria, risk management system, system of selection of economic operators, post-clearance audit, post-release control, international standards, economic security.

Pervezzeva A.

ASSESSMENT OF LIVING STANDARDS IN THE JOINT TERRITORIAL COMMUNITIES: NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS

The article explores the concept of a standard of living and identifies it with prosperity, normal standard of living and poverty. Prosperity means a standard of living that allows you to enjoy all the benefits that ensure the full development of a human; a normal standard of living involves ensuring rational consumption in accordance with scientifically based norms, enables a person to restore his physical and intellectual potential; poverty is a standard of living in which consumption is at the level of maintaining efficiency as the lower limit

of the reproduction of vital forces. Two concepts of "a standard of living" are highlighted. The first conception considers a standard of living as a financial situation of the population (as having necessary material goods in a form of income to support basic life needs, provision of certain movable and immovable property), the focus is on determining the norms of rational consumption and the correspondence of real consumption to these norms, as well as on the level of purchasing power and income, a justification for their differentiation in society, an establishment of social standards. The second concept is based on the recognition of a necessity to satisfy human needs not only in material goods, but also in conditions for development and vital activity. It means a partial transition from a macroeconomic to a microeconomic understanding. A comparative analysis of a level of wages was carried out in the united territorial communities and the criteria values of the minimum level of income, offered by international institutions, such as the UN and the World Bank. It is determined that one of the most important sources of income in the united territorial communities is salary, which determines an ability of people to meet their needs and realize their own potential. It is proved that a standard of living in the communities does not meet international standards, because 72 % of the population in communities has an income level that does not meet the minimum criteria values, used by the UN and the World Bank. It is proved that the level of wages in some joint territorial communities does not correspond to the national criterion of living standards.

Keywords: standard of living, joint territorial communities, international standards, poverty threshold, minimum wage, criteria.

Pysmak V.

OUTSOURCING OF LOGISTICS SERVICES AS A TOOL FOR IMPROVING INTERNATIONAL SUPPLY CHAINS

Nowadays an enterprise cannot be self-sufficient if it relies only on internal resources, so the transfer of certain functions to third parties in the most cases is economically effective measure. Since the beginning of the 1990s, outsourcing has become a subject of constant scientific research. Since that time number of scientific works still constantly grows, both in Ukraine and abroad. A concept of outsourcing was formed as the transfer of certain functions to another specialized enterprise with the purpose of activity optimizing of an enterprise-customer, which is legally formalized. Nowadays there are many approaches to the concept of "outsourcing". However, it should be noted that outsourcing considers not only the issue of concluding contracts for performance of certain work types, but also allows to revise the approaches to building a business system completely and managing this system in order to improve its efficiency and achieve competitive advantages. Therefore, we can form the concept of outsourcing, as the transfer of certain functions of its activities to another specialized enterprise in order to optimize activities of a customer enterprise, which is legally formalized. Nowadays there are quite a lot of positive aspects of using outsourcing in building an international supply chain. The main ones are the following: the reduction of investments as a result of the absence of need to create specialized departments which functions are outsourced; the use of experience of outsourcers in improving the core business of an enterprise; the reduction of cost of creating and supporting workplaces, as well as motivating and maintaining staff; the reduction of costs due to the effect of scale of in-depth resources specialization and division of labor, etc. Along with positive sides there are also negative ones: there is a possibility of an increase in expenses if an enterprise transfers too many processes for outsourcing; it is possible to lose control over transferred processes performance, which, in turn, reduces managerial flexibility; there is no clear legal basis for outsourcing. Decision-making about the use of outsourcing is a complex task, determined by the strategic interests of an enterprise development; therefore it lies in the competence of senior management. In fact, this decision means a choice between production of goods and services by an enterprise itself and purchase from outside. Thus, expediency of introducing logistics outsourcing business functions in formation of international supply chain is conditioned by improvement of logistics services, increased flexibility, expansion of sales markets, and improvement of company's strategic positions in the market.

Keywords: outsourcing, logistics, business function, supply chain, international logistics.

Stakhova N., Shterma T.

THE EFFECT OF VAT ON THE WORKING CAPITAL OF ENTERPRISES IN THE REAL SECTOR OF THE ECONOMY

The main point in the article is the degree of influence of fiscal policy on working capital in the economy of Ukraine and economically developed countries. The approaches to its improvement to improve the

business environment, increase of own working capital to business entities are indicated. On the basis of statistical data, the significance of the taxation system impact on the working capital structure of Ukraine has been confirmed. The link between the value added tax and the main macroeconomic indicators is analyzed, and the existence of deficiencies in the system of fiscal services of Ukraine is shown. Proven scientific and practical measures for reducing tax pressure and stimulating steps for corporate sector entities that direct profits to working capital growth and its effective structuring. The implementation of these proposals should facilitate the capitalization of financial resources for further growth of working capital of Ukraine, high efficiency of corporate finance, and the growth of positive results of economic activity in general.

Keywords: floating capital, value-added tax, fiscal politics, taxes.

Tsyplitska O.

SOCIAL DIMENSIONS OF UKRAINIAN ECONOMY MODERNIZATION: USE OF EUROPEAN EXPERIENCE

Modernization of national economy should be accompanied by changes in other spheres of social life, in particular – social. Vector of European path of development also anticipates the attainment of certain standards of social development and provision in Ukraine. The development of these standards took place in European countries evolutionary through the model of social policy of O. von Bismarck. The reforms realized within and beyond this model may become the base for further reforming of social provision sphere in Ukraine that by its main parameters – ratio between minimum and average wages, and between minimum and living wages haven't still attain the standards of European Social Charter. Social reforms in European states were implemented under certain economic problems – unemployment and inflation (Germany, France, Netherlands, Belgium, Italy), amplification of property differentiation and unsatisfactory level of social provision (Sweden, Switzerland), decentralization and accession to the EU (Spain), reformation crisis (Czech Republic, Slovakia, Hungary and Poland). Reforms in European countries have often been contradictory and unsuccessful as confirmed by statistics. However, in many countries there were the increasing of social protection payments and reduction of unemployment level. The burden of social contributions in total revenues almost didn't change besides Sweden where it was reduced by three times, and Czech Republic, Hungary and Slovakia where it slightly decreased. In transition countries social transformations were directed on overcoming the poverty and creation of market institutes. In spite of the countries based their policy on a strategy of Bismarck's social policy their institutional peculiarities, political and socioeconomic processes influences on design of modern social policy models. In Ukraine the implemented reforms intersect the reforms in other transformation economies but they were started much later thus their results has appeared not so effective. Among successful strategies in the European countries which can be used in Ukraine we can mention decentralization and local authorities' involvement into the process of reformation, also public-private partnership in social programs implementation. As a negative experience we can name the irregularity of social benefits and guarantees distribution, reduction of social payments without effective alternative.

Keywords: social policy, modernization of national economy, model of social policy, European Union, social state.

Cherlenjak I., Kurei O.

DUALITY OF THE SEMANTIC PLATFORM OF BUSINESS ADMINISTRATION TECHNOLOGY

Due to the growing number of manufacturing and trading firms, the increasing diversity of "basic", substitute and complementary goods, the consumers' preferences can change quite sharply, which leads to the turbulence in the business environment. In this regard, it is relevant to study the latest concepts, techniques and technologies for managing firms in today's market turbulence. The article is aimed to explore the basics of the content filling the category of "business administration" in the focus of the challenges of the company's development in turbulent market conditions on the basis of certain clearly articulated technological approaches of the management and economic theory in their interconnection and interdependence. Optimal business administration cannot be interpreted within the framework of separately taken approaches of the classical management and concepts of the economic theory. Business administration should be carried out on a complex semantic basis, which allows taking into account the dynamics of factors influencing the choice of the firm's and its managers' behavior. A company's management should be able to ensure the implementation of the firm's mission, even in the rapidly changing conditions of the competitive environment. To this purpose, business

administration technology involves the design of the business process on the basis of the organization's quality standards, performance of operations based on specific approaches to communicating flexibility and purposefulness. Technology of business administration should take into account the duality of business dynamics in a complex manner. The business process is continuous, but its structure is contradictory. Therefore, one management concept cannot be limited to one management approach when implementing technological methods of business administration: it is necessary to develop a special technology for business administration. To successfully administer the firm's business process, different concepts of optimal management must be applied. In the broadest sense, it is the concept of optimal management and self-management that covers the main facets of the management existence as an amount of theories, practices and approaches. This amount creates the technology of business administration as a process (a function) of searching for alternatives to the company's optimal organization and its activities and strategy of forming competitive advantages.

Keywords: business administration, economic theory, strategic management, theory of the firm, business process.

**Chychkalo-Kondratska I., Vlasuk A., Kondratska D.
PRIORITIES FOR THE IMPLEMENTATION OF UKRAINE'S
NATIONAL ECONOMIC INTERESTS IN THE FRAMEWORK
OF THE FTA+ WITH THE EU**

The priority direction of the functioning of each state is to ensure its national interests. The problem of the realization of national economic interests acquires particular relevance in the conditions of the country's international economic integration. At the present stage, the Free Trade Agreement between Ukraine and the European Union entered into force, which affects the economic situation in the country. The article reveals the essence of Ukraine's national economic interests and their content in the context of deepening relations with the EU. The analysis of the current state of Ukraine's trade cooperation with the countries of the European Union, in particular the structure and dynamics of exports and imports, the full use of duty-free import quotas was carried out. The features and problems of trading activity after the entry into force of the FTA +, which prevent effective cooperation with the EU and have a negative impact on the implementation of Ukraine's national economic interests are identified. Positive effects from the implementation of the provisions of the Association Agreement with the EU and possible threats to Ukraine's national economic interests were found. The main priority directions for increasing the level of implementation of Ukraine's national economic interests in the context of FTA are formed.

Keywords: national economic interests, priorities, trade, FTA+, export, European Union.

Section 3. REGIONAL SOCIO-ECONOMIC STUDIES

**Batkovets N., Batkovets G.
PURCHASING BEHAVIOR OF CONSUMERS AND ITS
IMPACT ON THE REGIONAL DEVELOPMENT**

The regional goods and services market is characterized by the level of consumer buying behavior which affects the sustainable development of the industry as well as the region in general. Consumption of different goods groups is investigated not only for statistics formation, but for prioritization in strategic import and export activities, pricing policies, and policies to develop various sectors of the economy. Forming the model of a certain regional buying behavior, it is necessary to take respect trends in demand, the supply of goods and services in the market according to separate goods groups and the consumer's physiological and psychological needs. In analyzing the buying behavior, the following indicators should be included on the basis: demographic component of the region; material component of potential consumers; goods and services consumption pattern; dynamics of production - (supply and demand, export and import). Ensuring the sustainable development of the region is based on all the factors analyzed above. Unfortunately, it is necessary to ascertain the fact of changing the purchasing motives among the ordinary consumers, and the pattern of buying behavior is primarily determined by the solvency of the population. Characteristics of goods and services consumption by population in Lviv region in 2017 indicates a change in priorities when purchasing. The psychological characteristics of the customer determine the activity of the consumer's buying behavior. In our opinion, the customers' personality types are as follows: Innovators; Classics; Pioneers. The current model of buying behavior is not restricted by the notion of "deficit" and can evolve under the influence of various factors.

Certainly, demographic, economic and social factors are the basic ones, they determine the readiness of the consumers in specific areas to purchase a certain amount of goods and services. The volume of goods and services consumption is directly proportional to the sustainable development of the region since elaboration and implementation is the reference source of income.

Keywords: purchasing behavior, motive, consumer, need, market of goods and services, region, sustainable development.

**Havrylko P., Kolodiychuk A., Vazhynsky F.
RURAL GREEN TOURISM AS A FACTOR IN THE ECONOMIC
ACTIVITY OF THE RURAL POPULATION ACTIVATION**

The features of rural green tourism as one of the subsystems of tourism activity and at the same time subsystem of agriculture are outlined. It is determined that rural green tourism is an important direction of entrepreneurial activity in rural areas. It is shown that rural green tourism is one of the components of the socio-economic revival of the village. The purpose of the article is to determine the role of rural green tourism as a factor in the economic activity of the rural population. Rural green tourism is one of the subsystems of a more general tourism industry, characterized by a combination of its peculiarities that inherent in it, namely: rural (green) tourism in Ukraine begins only to declare itself as a type of tourist activity; with the aim of faster formation and more effective use of the potential contained in it, it has the opportunity to use the rich experience of tourism activity in general, this will contribute to its organizational and socio-economic strengthening; over time, rural green tourism may become one of the factors contributing to the regional tourism potential while increasing its social and economic returns. An important feature of rural green tourism is that it is based on social and natural factors. They give it the features of a specific social and spiritual content. Rural green tourism is one of the components of the socio-economic revival of the village. It represents an extremely important social phenomenon that originated from the bottom, at the initiative of the inhabitants for the purpose of self-defense against the negative processes that caused mass unemployment and poverty of a large part of the peasants and other rural inhabitants. At the same time, rural green tourism has become a factor in reducing the outflow of local people from forced migration in the far abroad in search of jobs and earnings. Alongside with this, it became one of the factors of preservation of the ethnic identity of the region with high spiritual traits, high working capacity and other extremely important features of local residents. Rural green tourism stimulates the development of infrastructure elements – hotels, restaurants, trade enterprises, etc. It leads to an increase in the revenue part of the budget at the expense of taxes that may be direct (visa fee, customs duty) or indirect (an increase in wages of employees leads to an increase in the amount of income tax that paid by them in the budget). In addition, rural green tourism has ample opportunities for attracting of foreign currency and various types of investments, providing income growth and raising the welfare of the rural population. A special place is given to tourism in creating jobs and solving the employment problem. Practice shows that the number of jobs is increasing, without requiring large expenditures, and the number of people employed in the tourism sector is constantly increasing.

Keywords: rural green tourism, rural territories, employment, consumers, tourist services, unemployment, economic activity, competition, infrastructure, financial resources.

**Dolha H.
ANTI-CRISIS MANAGEMENT OF TEMPORARILY LOCATED
ENTERPRISES OF BUKOVYNA UNDER THE CONDITIONS OF
SOCIO-ECONOMIC INSTABILITY**

The article outlines the theoretical principles of crisis management in the enterprise, namely, the essence and features of the crisis management of Bukovyna temporary located enterprises under the conditions of socio-economic instability are investigated. The crisis in economic activities is often treated as an unpredictable turning point in the functioning of the organization, which arises as a result of deterioration of one or several parameters of the enterprise and adversely affects its activities and can lead to bankruptcy. Among the factors that can lead to crisis phenomena at the enterprise, external and internal factors are distinguished. The concept and types of strategies of crisis management are characterized. Often, companies use one of four crisis exit strategies: positioning change; review of the portfolio of business, concentration on the main activity; investing in innovation; reorganization. The state of activity of enterprises of temporary location in Bukovyna is analyzed. It can be concluded that there is a decrease in profits, volumes of sold products, the number of tourist services implemented, and the number of temporary accommodation companies.

The state of the hotel economy is still in an unsatisfactory one. The possible proposals of the use of anti-crisis management were introduced in order to improve the status of enterprises of temporary location in Bukovyna. In order to further increase the economic performance of hospitality enterprises, it is necessary to apply anti-crisis measures, targeting them for the development and solution of a number of economic and social problems: improving the quality of services, promoting the restoration of tourist flows, and improving the image of the country on the international scene.

Keywords: crisis management, temporarily located companies, socio-economic instability, strategy, crisis, risk, tourism

Lendel M., Morokhovych V.

THE INFLUENCE OF THE MACROECONOMIC SITUATION ON THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN THE TRANSCARPATHIAN REGION

The tourist industry plays an important role in the socio-economic life of the country. The development of domestic, outbound and inbound tourism is an additional item of the revenue part of the state budget and a source of replenishment of the state's currency resources, promotes the creation of additional jobs and the development of such sectors of the economy as transport, trade, construction, services. The traffic flow in Transcarpathian region had been analyzed. The main macroeconomic indicators that influence the development of the tourism sector are determined. Using correlation-regression analysis, an estimation of the impact of current incomes, gross regional product per person, average monthly salary and unemployment rate on the volume of tourist services provision in the region was made. Several econometric models that describe the data dependence are suggested. Linear equations of the regression are calculated with the help of the MS Excel statistical part. The results of the study indicate that the decline of the gross regional product, the reduction of incomes and average monthly wages, the growth of unemployment, and, consequently, the reduction of population spending on travel, are key factors in reducing the volume of domestic and outbound tourism. The practical significance of constructing econometric models is the possibility of their use in order to predict the development of the tourism industry in Transcarpathia.

Keywords: tourism, tourist flows, macroeconomic indicators, correlation and regression analysis, the coefficient of determination.

Lendyel M., Gazuda S., Gazuda L.

TOURIST RECREATIONAL COMPLEX IN THE SYSTEM OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF RURAL AREAS OF THE TRANSBOUNDARY REGION

The article outlines the regional features and the main components of the functioning and development of the tourist recreational complex of the transboundary region; its role and place in the system of socio-economic development of rural areas are determined. The urgent measures for the formation of the system of health-improving recreational complexes with the use of the natural-resource potential of the region are substantiated. The importance of the development of the rural agro-tourism in the transboundary region is emphasized. Of the significant importance is the efficient use of the natural-resource potential of the region that is capable to ensure the successful functioning and development of tourism and recreation sector entities. It is necessary to use the geopolitical and geographic advantages of Transcarpathian transboundary region, human potential as well as powerful natural and recreational potential in order to provide the sanatorium and spa treatment of the population and to improve the service of tourists recreation. A significant role in the ensuring of the successful functioning of the tourist recreational complexes is played by the improvement of the system of professional training of specialists in the sector of tourism and resorts. For Transcarpathian region as the transboundary region, it is relevant to promote the international technical assistance projects and to implement the joint programs and measures for establishing the international cooperation in the sector of tourism and resorts, as well as to create new interstate tourism products and to improve tourist recreational infrastructure with the attraction of funds from foreign organizations. For the image enhancement of Transcarpathia as an attractive tourist recreational area it is important to guarantee the safety for tourists, to protect their legitimate rights and interests, in particular to improve the arrangement of places of rest, safety of tourist routes as well as measures of accident and injuries prevention. In this context, there is the need to increase the role of the authorities, administrative structures and territorial communities in the implementation of the developed concepts, programs and measures for the establishment of an effective recreational health resort and tourism system in the rural areas of the transboundary region.

Keywords: tourist recreational complex, transboundary region, rural areas, socio-economic development.

Mazur A., Lyvdar M., Didukh O.

MECHANISM OF PROVIDING STATE AND LOCAL GUARANTEES TO FINANCE SUSTAINABLE DEVELOPMENT PROJECTS

The purpose of the article is to determine the mechanism for financing sustainable development projects under the program of state or local guarantees and to study the peculiarities of the international practice of using the instrument of state guarantees. The use of state and local guarantees should primarily be aimed at stimulating the activity of enterprises in a particular area of management, within the framework of implementation of sustainable development projects approved by the Ukraine-2020 Sustainable Development Strategy for ensuring the economic development of the state and the region as a whole. The analyzed international experience of providing state guarantees to enterprises has shown that in foreign countries one of the main purposes of providing guarantees to economic entities is enterprises support in a crisis situation. Also strategically important areas of the economy that have an impact on the country's economic sector in general development, are financed, such as energy, transport, construction. Equally important goal of providing state guarantees for loans is also interaction within the framework of public-private partnership. Since in today's conditions there is an important reorientation of the country from the raw material-oriented to the innovative economy and the abandonment of the passive position, the mechanism of financing sustainable development projects under the state (local) guarantee program with the use of private-public partnership is proposed. Such a mechanism should unite all parties involved in the implementation of such projects in order to accelerate the transition of the state to the model of sustainable development. It has been determined that one of the parties should be directly the enterprise which develop the project, the second party is the state and commercial banks in terms of providing loans for sustainable development projects, and the third party - the state and local authorities in terms of providing state and local guarantees under providing loans. Thus, the proposed tripartite public-private partnership for the development and implementation of sustainable development projects will ensure maximum responsibility of the parties regarding the project's compliance with the selection criteria for participation in the program and transparency regarding the decision to provide state support for the implementation of sustainable development projects. On the other hand, the formation of the State Register of Sustainable Development Projects and project proposals should also be an important issue when establishing such a mechanism. Based on the proposed mechanism there are determined promising directions for the implementation of sustainable development projects within the framework of the implementation of the approved projects of the Ukraine-2020 Sustainable Development Strategy.

Keywords: sustainable economic development, state guarantees, local guarantees, public-private partnerships.

Palyga Ye.

IMPROVEMENT OF ASSESSMENT OF THE INFLUENCE OF BASIC INSTITUTES ON THE DEVELOPMENT OF PRINTING AND PUBLISHING ACTIVITY

In the article the investment attractiveness of the publishing and printing industry (PPI) of Ukraine and its regions is investigated, the current state and strategies for the development of corporate governance in the publishing and printing industry are considered, and the research of the transformation of publishing and printing business, as a result of which the publishing and printing complex has turned into PPI, and production entrepreneurship in printing has become a service structure of publishing houses, like in world publishing practice, is made. The possibilities of the leading enterprises of region are disclosed and it is defined, that among all models of development of publishing and printing companies the most perspective concerning investment is a model where publishers have their own printing base. The dynamic transformation of business forms in the Ukrainian economy has extended and is rapidly being introduced in publishing and printing, which in our opinion is influenced by the basic institutions that have the potential to contribute to the development of publishing and printing activity in Ukraine, which has an impact on the development of our information space, as well as a component of the moral, cultural and economic spheres of society. Consequently, the main factor of the state policy of stimulating economic development should be the determination of the priorities of the transformation of the institutional environment at the industry level, taking into account regional peculiarities. Considering the possibility of the influence of institutional

factors on the development and perspectives of the functioning of publishing and printing activity, the article examines and analyzes existing methodological approaches to assess their impact both at the national and at the regional level. Taking into account the subject of our research, we determined the impact of institutional factors on the development of the publishing and printing activity through the prism of the theory of production, and formed the system of institutional factors of economic growth of production systems based on the market and its infrastructure, the institutional environment, technology of printing production, material, human and technical resources, external economic activity. We also propose the influence of these factors of the basic institutions on the evaluation of the efficiency of publishing and printing activity, and state, that the results of the research indicate that the institutional changes in the publishing and printing activity of the regions of Ukraine are incomplete, which requires further research.

Keywords: basic institutions, institutional theory, factors of economic growth, corporate governance, competitiveness, publishing and printing activity.

Tsanko O.

ANALYSIS OF THE INVESTMENT ENVIRONMENT IN LVIV REGION

In modern conditions of the European integration vector of the Ukrainian economy it is of greatest importance to make a full reload and transformation, which, in its turn, is possible only in case of high investment activity in its regions. Investment is one of the efficient factors of ensuring structural transformations in the economy of any country. As the result of irrational use of domestic resources, application of inefficient mechanisms of the national economy management, negative impact of the Russian aggression, the Ukrainian economy is in deep crisis. The crisis is also related to poor investment activity of its regions and their disproportionate development. In order to overcome the above negative factors it is necessary to improve the regional investment policy with due account of special features of the development and capacity of each region. It is known that Lviv region has one of the highest investment capacities among all the Ukrainian regions. The main factors providing Lviv region with investment advantage as compared to other regions is active anti-corruption campaign, availability of land and natural resources, high level of infrastructural development, highly qualified staff, active promotion of investment projects by local authorities and along with that maximum non-interference of the authorities into the activity of companies and, finally, advantageous geographic location caused by the neighbourhood with the EU as well as by the fact that transportation roads of international importance go across its territory. In spite of the negative phenomena in the Ukrainian economy, Lviv region has shown a positive example of investment into the Ukrainian economy being safe and efficient. Over the last years Lviv region has developed its strategy of investment attraction. Among the main investors Poland, Cyprus and the Austrian Republic take the leading positions. On the basis of the results of 2017 80 new production capacities were launched in the region, over 8 thousand jobs were created. Priority branches in the region's economic development are agriculture, development of alternative energy, engineering, wood processing. Lviv region takes the leading positions in Ukraine by the number of registered industrial parks. The region offers a great number of experienced specialists, locations for the IT industry development.

For the sake of supporting the current positive dynamics in the region it is necessary to activate promotion of its own economic capacity, promote interregional contacts, it would also be expedient for its representatives to take part in trade activities, economic forums, exhibitions, of importance is also preparation of promo tours for prospective investors, organization of B2B meetings, etc.

Key words: investment, investment climate, investment policy, economy.

Section 4. ENTERPRISES AND INDUSTRIES ECONOMY

Veprentsova K.

FEATURES OF DETERMINATION OF FINANCIAL STABILITY ON THE EXAMPLE OF THE PHARMACEUTICAL INDUSTRY

Financial stability is one of the key indicators that characterize the financial condition of the enterprise. Despite the fact that the issues of assessing financial stability of the enterprise are studied in recent years quite intensively, there is a problem of generalization of the results of previous studies and the development of a comprehensive methodology for determining financial stability taking into account the characteristics

of enterprises. The author proposes to make the pharmaceutical industry one of the directions of the development of the national industrial sector as it is the most dynamically growing industry in the world, which is the leader among other high-tech industries in terms of gross value added per employed person. It is revealed that the problem of ensuring financial stability for enterprises of the pharmaceutical industry is the most topical as competitive tension is observed on the Ukrainian pharmaceutical market. The author proposes a definition of the concept of "financial stability" and a relationship factor matrix of the external and internal environment and financial stability is created, a classification of evaluation techniques of financial stability of enterprises including pharmaceutical ones is developed. It is established that in practice it is accepted to define financial stability by means of a coefficient method in which scientists use different combinations of relative indicators. As the minimum condition of stability of the enterprise is availability of its own working capital, the dynamics of change of its volume with the forecast for two periods on the example of PJSC "Farmstandart-Biolik" is analyzed. According to the author the development of an effective response system, that is monitoring, which will cover the main aspects of the assessment of financial stability, will become the prospect of the research. It will allow the company to adapt quickly to changes in the dynamic environment and maximize the use of internal potential. In order for the monitoring system to be effective, it is proposed to introduce factors that will take into account the specifics of the enterprise. The author believes that the results of monitoring can be used not only for retrospective analysis, but also for forecasting, which will make it possible to develop a set of measures to improve the level of financial stability in the enterprise.

Keywords: financial stability, methods, the pharmaceutical industry, factor correlation, the insolvency of enterprises, monitoring.

Vodovozov Y., Palant O.

ANALYSIS OF THE POSSIBILITIES OF INTRODUCING E-TICKET IN GROUND PUBLIC TRANSPORT

The article gives scientifically substantiated recommendations from the economic point of view on the introduction of an electronic ticket at electric transport enterprises of Ukraine, taking into account the world's advanced achievements. Recommendations developed on a scientific basis will help Ukrainian cities (all the units involved in this process – city councils, transport enterprises and passengers) effectively and in the shortest possible time introduce and master the "electronic ticket" system and significantly accelerate its adaptation to Ukrainian realities. The conducted researches, reflected in the article, aimed to analyze, determine the features and possibilities of introducing electronic fare collection system for public transportation in our country using contactless cards and other means of payment – on paper tickets, tokens, mobile devices, etc. Comprehensive review of the problem includes: filling the budget of enterprises by streamlining the collection of fare; creation of a separate business entity for servicing the automated fare collection system; choice of the urban transport management model in the new conditions; analysis of the readiness of Ukrainian cities to introduce an electronic ticket; the need to provide passengers with the multiple choice of fare collection and the replenishment of transport cards systems; convenience of using urban transport by nonresident citizens; protection of cards against forgery and their resistance to breakage; features of providing rolling stock with transport terminals (validators); conditions for financing the acquisition and installation of transport terminals with a focus on safety, as well as a quantitative indicator that is necessary and sufficient for the successful operation of the entire system. Ensuring the implementation of the measures indicated in the article will give an opportunity to really influence on the improvement of the situation in such an important branch of the urban economy as urban electric transport. After all, it is not only a social mode of transport, but also the most environmentally friendly, forward-looking mode of transport, where very soon electric vehicles will become the dominant means of transportation. Outside the article there were questions of dispatching public transport and issues of informatization. These are the topics of the following publications of the authors. The authors note that the implementation of an integrated and scientifically substantiated e-ticket system in urban public transport is an extremely necessary and urgent problem. Its implementation is a beneficial option for all three interested parties of urban passenger traffic – passengers, transport companies and local authorities.

Keywords: electronic ticket, automated fare collection system, public transport.

Gazuda M., Stetsiv M.

SPECIFIC ASPECTS OF MANAGERIAL COMMUNICATION FUNCTIONS ON THE BASIS OF OPTIMIZATION

In the article specific aspects of managerial communication functions on the basis of optimization were considered. The priority of ensuring profitability and longterm development of an enterprise is the basis for formation of a management process, where communicative management is important within an enterprises and organizations. Modern trends in communication management show that it has a declarative role in Ukraine, domestic companies don't use communication capabilities as effective resource of productivity and competitiveness of an enterprise. It is noted that in order to optimize managerial communication functions, it is necessary to develop an optimal model of communicative connections that will enable implementation of the above-mentioned goals, while providing the employees with the necessary information, and at the same time it will remove the information overload from the manager. It was developed the optimal model of communication and it was outlined its place in enterprise communication management, which aims to substantiating the managerial process starting from a choice of general communication management and completing with a direct implementation of communications, use of their elements, with obligatory feedback formation and highlighting of problem issues that may worsen the quality of the process. The most common types of communication barriers, including personal, physical, organizational, time barriers and communication overload, as well as methods of their avoidance were proposed in order to create an optimal communicative management function were considered. The problematic issues of communication management implementation were outlined, solution of which will help to increase the level of professional manager's training, which will give him an opportunity to adequately and qualitatively perform its duties. For any enterprise or organization it is expedient to search for their own communicative abilities, their development, first of all, through various trainings and seminars, formation of individual approaches to each person, studying different communication methods, establishment of close relations with personnel.

Key words: communication functions, formation of management process, optimal model of communicative connections, types of communication barriers, communicative possibilities.

Haidaenko O.

IMPROVEMENT OF THE METHODOLOGY FOR ANALYZING THE EFFECTIVENESS OF TRADING COMPANIES

Methods of economic analysis evidence the need for a comprehensive study of factors affecting the change in volume of retail commodity turnover and financial performance results. However, the connection between factors and performance indicators (for example, the volume of commodity turnover, its profitability or unprofitability) doesn't have a functional nature, but a stochastic one. Therefore, we consider it expedient to resort to the methods of statistical analysis which allow us to measure the probabilistic connection between a performance indicator and factors that cause its change. The aims of the study were theoretical and methodological substantiation of principles and development of practical recommendations for improving the methodology for analyzing the effectiveness of the trade enterprises' activities, taking into account current market requirements for information support of the sales management. Considering that the relative rate of return is sales profitability, which more objectively characterizes the efficiency of trading activity, it was chosen as an effective indicator. Acceleration of commodity reserves turnover leads to an increase in profit generation, and consequently, to an increase in sales profitability. Therefore, a commodity reserves turnover was chosen as the first argument factor. The level of sales profitability for individual commodity groups and goods is not the same. In this regard, a change in the structure of commodity turnover leads to an increase or a decrease in the level of enterprise's sales profitability. The influence of a change in the commodity turnover structure on the level of sales profitability appears through the level of marginal revenue and the level of trade costs. Therefore, the relation between these indicators was chosen as the second argument factor. The influence of labor factors, material and technical base, and commodity reserves on the trade volume can be generalized in the integral indicator – the cost intensity of trading activity – the third argument factor. Ranking the contribution of selected factors with the aim of loss reduction makes it possible to conclude that it is necessary to improve the structure of retail commodity turnover of an enterprise and to achieve an optimal correlation between growth rates of retail commodity turnover and general trade costs. The results of

modeling allow us to recommend a system of measures to improve the retail commodity turnover at a basic enterprise.

Keywords: retail trade, commodity turnover, economic analysis, profitability, factors.

Hvizdova E.

ORGANIC FARMING AS A KEY PILLAR OF SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT - RURAL TOURISM, AGRO-TOURISM AND ECO-TOURISM

Organic production plays an important societal role, secures a market that responds to the demand for organic products and services and provides the public with products that contribute to the protection of the environment as well as to rural development. The issue of ecological tourism as a tool for socio-economic development in the region - raising the living standards of residents, has been dealt with in a study of ecosystem contexts as a chance for entrepreneurship in sustainable tourism. The aim of the contribution is to point out the urgency of solving the situation and clarifying the basic problems in the given issue, with the view of several domestic and foreign authors based on analysis, synthesis and deduction. The Rio + 20 Conference on Sustainable Development launched an inclusive intergovernmental process for the preparation of sustainable objectives in 2012 where one out of 17 targets also concerns the development of green tourism.

Keywords: organic agriculture, sustainable tourism, rural tourism, agro-tourism, eco-tourism.

Granovska V.

CONCEPTUAL BASES FOR FORMATION OF INSTITUTIONAL ENVIRONMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Activation of the innovation process, innovation demand stimulation, increase the competitiveness of agricultural producers are possible only under conditions of formation of an effective system of production institutional regulation. With the search for ways to increase the competitiveness of agrarian enterprises, the problem of ensuring their innovative development is being actualized. Nowadays the institutional environment is unfavorable for innovation development, resources are limited, and investment volume is small. Institutional regulation is aimed at creating favorable conditions for doing business, providing protection of property rights, maintaining the state share in agrarian sector, since its reduction has reduced the possibility of making significant financial impact on price regulation in both the main and auxiliary branches of agriculture. Analysis of international experience has shown that development of institutional mechanisms should be aimed at providing financial support on preferential returns to business entities that are interested in implementing innovative and investment projects in priority sectors of export-oriented agriculture. In addition, state should support the consolidation of disparate production enterprises and the formation of sectoral or inter-sectoral vertically integrated companies. The strategic aim of institutional environment development in economy's agrarian sector is a creation of favorable conditions for the sustainable development of the industry through te public interests satisfaction. The strategic directions of institutional environment development in the agricultural sector are the following: institutional provision of reproductive potential, development of integration processes between participants of institutional environment in the agricultural sector, forming an effective model of interaction "state - institutional environment" in the agricultural sector, technological upgrading of institutional environment, stimulating institutional environment development of rural territories.

Keywords: institutions, transformation, state regulation, agrarian enterprises, public-private partnership, agrarian sector.

Graschenko I., Krasnyuk M., Kustarovskiy O.

IMPROVEMENT OF ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELING OF RESULTS OF IMPLEMENTATION OF CERTAIN ELEMENTS OF THE ADAPTIVE ANTICRISIS POLICY OF THE COMPANIES IN THE TRANSPORT INDUSTRY OF UKRAINE

In the article the dynamics of capacity of the transport industry in Ukraine is being analyzed, it is proved that the onset of crisis phenomena in the domestic transport industry correlates with macroeconomic crises (with a certain time lag). That is, the sectoral crisis phenomena in the transport and forwarding business is caused not so much by the influence of domestic factors that systematically restrain the work of domestic enterprises, but the impact of either global crises (2008-2009) or national military-political confrontations (2013-2015). The last type of crisis are force majeure circumstances with which classical methods and methods of crisis management are ineffective. That is, the whole range of issues of developing a comprehensive

concept of crisis management logistics, corresponding economic-mathematical and informational support in the conditions of Ukrainian crisis systemic phenomena remains the current and unsolved problem. Taking into account national specifics, industry specifics of the transport industry and taking into account the current political and macroeconomic crisis. The article presents the results of research on two important and interrelated issues in the context of modeling the results of implementation of the adaptive anti-crisis strategy of domestic TECs (Transport-Expeditionary Companies), namely: improvement of the estimation model of the change in the results of the cumulative objective influence of external crisis factors and components of subjective anti-crisis policy on the integrated result of logistics activity of an enterprise. As a result of crisis management, it is not just a change in revenue, profit, profitability, but a change in the predicted index of integrated financial stability; improvement of the estimated model of change in the overall current reserves of TEC in the framework of the implementation of anti-crisis measures of risk management (which will improve its financial stability through the possibility of releasing the formed reserves). The proposed multiplier ratio of the formed reserves of the existing economic risk is highly dependent on the audit results, the specifics of the particular transport company and the objectives of the adopted anti-crisis strategy. The results of the research of the improvement of the economic-mathematical modeling in crisis management in the transport sector, namely, the simulation and / or analysis of the results of the implementation of the adaptive anti-crisis strategy of domestic TECs, will allow to provide an adequate and systematic multimodal response to crisis phenomena. The results of the study which are presented in the article can be used both by domestic transport expeditionary companies and foreign companies in foreign markets of developing countries that are under the influence of similar phenomena of a political and a macroeconomic crisis.

Keywords: transport industry, crisis, economic-mathematical modeling, reserves, anti-crisis policy, crisis factors, transport-expeditionary company.

Gusarina N.

INFORMATION SUPPORT OF MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF PRODUCTION UNDER UNCERTAINTY

One of the main problems and tasks of innovative development of enterprises in conditions of uncertainty is the development of methods of analysis and information processing, which allow to significantly improve the reliability and adequacy of decision-making. General recommendations for choosing the most preferred solutions among available alternatives to management in a variety of informational situations and management actions to achieve the goals of achieving economic growth does not exist, so any steps in solving this problem is extremely helpful. The purpose of this article is to develop methodological approaches and principles of management of innovative development of enterprises in conditions of uncertainty. The objectives of the article are: structuring of information needs and support management decisions; determining the amount of incoming information; establishing basic operations to support decision-making on the formation of optimal management strategies. Reasonable methodological approach to quantitative assessment of input information in the management of innovative development of production in conditions of uncertainty, as the difference between a priori and a posteriori entropy. This is the basis of the proposed information-entropy model of quantitative evaluation of the input information when making management decisions for the innovative development of the enterprises in conditions of uncertainty. The algorithm of finding the number of necessary information in the management of economic development enterprises in the face of uncertainty. Created by structuring the information needs and means of providing management information as a strategic resource dynamics of the flow of production processes. The main parameters of production that are needed for the representativeness of the basis of current information: the number of elements of the system, the number of States in which can be each of the elements of the system, the probability of the items in this state, the entropy of the system. Installed base operations support of decision-making, which form the optimal control strategy and includes the assessment of the right amount of information, diagnostics information situation, the choice of criteria of an optimality of formation of the selection rules reflect the functional characteristics of the production activity and contribute to the formation and increase its innovative potential.

Keywords: innovation development, uncertainty management, information support, entropy, quantification.

Hushtan T., Lazur S., Lalukulych M.

TOOLS FOR MANAGING BY THE PRODUCT RANGE OF RETAIL CHAINS

In the paper the basic economic-mathematical models and methods that used in the management of the assortment of retail chains are analyzed. The most common tools of estimations on attractiveness for consumers before the output of a new product on the market are outlined. The methods of forecasting financial results of activity are presented. It is determined that the choice of assortment management methods, in the first place, depends from the level at which the control process is carried out, i.e. on a strategic or tactical level. The purpose of the paper is to define the tools for managing by the product range of retail chains. Any management in the economy is associated with the development and adoption of managerial decisions that are embodied in managerial influences. In the process of search and analysis of possible managerial decisions, the choice of the best of them management subjects should select the best option such as the decision will actually "work" and what will be its consequences. Before making the final decision to check its effectiveness and consequences on the basis of constructing an economic-mathematical model is expedient. In order to determine for an enterprise the appropriate method of research, to form a step-by-step integrated model of assortment management, which requires definition of the scope of application, objects of modeling is necessary, use of economic and mathematical methods, and should be easy to apply and allow to obtain the most plausible results. Before launching a new product on the market, to make estimates for attractiveness for consumers is advisable. The most common tools for such evaluations are the model of Rosenberg, the model of the ideal point, the model of the "commodity system," and the models of consumer choice. The choice of assortment management methods depends from the level at which the management process is carried out on a strategic or tactical level. At the strategic level, decisions are made regarding the choice of strategy for assortment management in accordance with market conditions. At the tactical level, the choice of specific assortment positions is made, based on the level of demand and economic indicators for each position. The main objective of the realization of strategy of management of the commodity range is to increase the share of satisfied demand of the target segment of consumers at the expense of optimizing the range structure.

Keywords: economic and mathematical models and methods, assortment, marketing, commodity strategy, programming, demand, consumers, competitiveness, quality, planning.

Danylevych N., Poplavska O., Olishavska A.

PERSONNEL EVALUATION: THE PRACTICAL USAGE OF MODERN METHODS AND THE POSSIBILITY TO APPLY THEM IN UKRAINE

The article explores in details the personnel appraisal practices in foreign and Ukrainian companies. It emphasizes that a personnel evaluation should be regarded as an important business process which allows you to identify the strengths and weaknesses of the company's staff as a whole, to determine the ways to improve the individual professional skills and abilities of every employee and to examine the effectiveness of the personnel motivation system. During the analysis of the personnel appraisal practices in Ukrainian companies, it was noted that the bigger and more stable the company is, the more thoroughly the HR departments prepare the appraisal procedures. As the result of the author's research, shortcomings of the personnel evaluation practices in Ukraine are revealed. The participants of the tests pointed out that the interviews to determine the professional competencies while selecting candidates for vacancies should be more thorough and it is necessary to pay attention to the psychological and emotional development of the candidates. The expertise of the world's leading companies in the employee evaluation procedures is categorised. The analysis of the information on the use of the different evaluation methods by various companies let authors to conclude that the choice of methods should be directly dependent on the stage of the organization's life cycle. In current conditions, the expertise of foreign companies in assessing work results is extremely relevant for Ukraine. It is demonstrated that the procedures for evaluating the personnel are most often used in the recruitment and to evaluate work results. Prospects and the possible risks to implement the practices in assessing the personnel of the world's leading companies at local enterprises have been determined.

Keywords: personnel evaluation, personnel selection, effectiveness of personnel evaluation, evaluation of personnel results.

Magdenko S.

MODELING OF COMPLEX EVALUATION OF DEVELOPMENT OF MEAT PROCESSING INDUSTRY ENTERPRISES

Despite the complicated modern conditions of management caused by a number of factors, questions of development of any enterprise, and also degree and level of its development always attract interest. The meat processing enterprises of Ukraine aren't an exception. Development is a historically conditioned process which is continuous, but the forms of its manifestation are different at each stage. The main factors influencing the development of meat processing enterprises can be called such as: a rather vague state economic policy; conservative system of consumption of meat products; limited consumption system due to low purchasing power of the population; the lack of financial resources for the majority of meat processing enterprises for innovative activities, and others. The article discusses the issues of modeling a complex assessment of enterprise development as a vertically integrated system, which includes three blocks: a supply block, a direct production unit and a block for selling finished products. For each block, a system of indicators is defined, which most fully reflects the state of the corresponding block, and partial indicators are calculated. Evaluation of the development of the enterprise is considered only in dynamics. In our model comparison is carried out with the previous year, that is, the rates of growth of private indicators are calculated in a chain way. Each block is characterized by an integral indicator, defined as the mean geometric magnitude and growth rates of the individual indicators. The model of integrated assessment of enterprise development is an integral indicator calculated as a mean geometric from the product of the mean geometric values of each block. Based on the obtained result, one can characterize the direction and level of development of the enterprise, and also analyze the changes in the values of the indicators that affected the final result and make appropriate management decisions for the further development strategy of the enterprise. Therefore, further development of enterprises requires a comprehensive solution of the problem, integrated into the system of livestock development, meat processing and sale of products to consumers and, on this basis, to develop a model for a comprehensive assessment of the development results of this system. Implementation of such an approach, the solution of the problem requires state support, available credits and stimulating taxation.

Keywords: enterprise, enterprise development, integrated assessment, growth rates, modeling.

Mazur V.

TIER STRATEGY – AN EFFECTIVE MARKETING INSTRUMENT IN HOTEL INDUSTRY

The article deals with the development of principles concerning new market segments, the importance of this process within modern market relations and the usage of tier strategy. Under these conditions, the forming of an adequate perception of competitive threats and advantages caused by a strong competitive struggle, unstable demand, and change of demands to the quality, quantity and types of services is an important issue. Market segmentation of hotel services has been investigated as the base of determination of the goals which will be the objects of further marketing investigations. The assessment of segmentation criterion has been made in the next way: segment capacity, segment essentiality, segment availability, segment profitability in the light of overall performance and protection of a segment from competition. The role of geographical criteria of market segmentation of hotel services and the meaning of a structure of commercial activity of a region has been examined. The dynamics of the regional development regards to "undeveloped" hotel market in a stable region or in that one which is reduced. Demographic segmentation is a market allocation into groups; it is often called variables which describe the situation with market segmentation. This criterion is widely used in tourism because of its unambiguity and easy performance of statistic processing. Recently, essential social and demographic changes have been made and these changes influence the style of entertainment and forms of rest. They create new segments of hotel market causing changes according to requirements in existing segments. Family status and family size, which are the base of segmentation: model of life cycle of a family, which helps to forecast purchase behavior of a client have been investigated in the article. The segmentation into psychographic types of a consumer according to his life style, type of behavior and a favor to trade mark has been made. After market segmentation, a target market of an enterprise as the most profitable group of market segments is chosen. The meaning of market niche under modern economic conditions which has a great impact on forming an effective strategy of a hotel enterprise has been examined. Disturbing factors, which can have a

place during implementation of orientation strategy at some market segment, have been evaluated. We suggest that the meaning of market niche in comparison with the strategy of segmentation is two interconnected components of marketing of hotel business, which entirely give a high result and an effective activity. The author has investigated psychological segmentation criteria which are the base for goal setting which will change into objects of marketing investigations in future. The choice of a market niche on the modern stage of market relations is one of important aspects in marketing of hotel industry.

Keywords: segmentation, criteria, market relations, segmentation methods, competitive advantages, characteristics, ways, region, changes, stages, analysis.

Pavlykivska O., Kilyar O.

INFORMATION SUPPORT FOR THE MANAGEMENT OF SOCIALLY RESPONSIBLE ACTIVITY OF THE ENTERPRISES

The aim of this article is to identify the problems and prospects for the formation of reporting on social responsibility of an enterprise as an element of enterprise's information system in the process of making managerial decisions. At the stage of SRA reporting occurrence, the disclosure of information on social and environmental activities was made mainly through formation and display of these data in corporate (financial) reports. However, in recent years, the disclosure of this information has been presented in a form of separate reports, which are becoming more complex due to the expansion of issues that reveal information needs of all stakeholders. Among modern researchers there is no unity about the essence of social reporting. Thus, in the specialized literature such categories as "non-financial reporting", "socially responsible reporting", "social reporting", "social and environmental reporting", "corporate social reporting" are considered for this type of reporting. In foreign countries, the AA1000 standard is a basis for the legal and regulatory support for accounting of socially responsible activities. This standard is used by international companies to record and form social reporting. The modern domestic system of legal and regulatory support for accounting and reporting includes three levels: 1. The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine" (as amended on 01.01.2018); 2. Regulations (standards) of accounting; 3. Other regulatory documents (orders, instructions, explanations). The above levels of accounting system regulation have little impact on social aspects; too distantly regulate the issues of socially responsible activity of an enterprise. Having studied the specialized literature, it can be argued that information on SRA differs from financial information at least by three characteristics: 1) SRA meets the needs of a large number of users, besides shareholders. However, a significant amount of accounting work on SRA is targeted at shareholders. 2) Information on the disclosure of SRA may affect the financial performance of an enterprise in future reporting periods. The following question arises: do the users of information understand the long-term nature of social responsibility, especially if it has long-term information content, which relates to financial indicators. 3) The quality and non-financial nature of SRA make it difficult to assess the reliability of disclosure in comparison with assessment of financial information reliability. This is important since the data that is used to measure SRA performance must be of high quality, provide reliability and relevance for decision-making. In financial statements essentiality is the basis of a concept that determines the importance of each element for users of accounting information. Essentiality in SRA has similar characteristics with the essence of financial accounting, but shifts the focus towards stakeholders, emphasizing the social and environmental impacts of corporate non-financial indicators and the importance of involving stakeholders. The emphasis on reliability of reporting also coordinates with the desire to minimize the risk of litigation. These differences in practice and understanding reflect multidirectional organizational priorities and emphasize the extent of essentiality as a socio-behavioral phenomenon.

Keywords: users of information, socially responsible activity, social reporting.

Peredalo Kh., Zozar G.

SOCIAL NETWORKS AS A TOOL FOR BUSINESS REPUTATION CREATION

The transition of the world economy to digital communication systems requires the active research and use of Internet resources in the business sector. Today, many business units are actively engaged in the Internet and social networks, which allow them to operate information, communicate with business partners, consumers, solve problem issues, etc. At the same time, only those companies, which have a high level of business reputation and can effectively manage it in an online mode, are able to survive and develop. The positive meaning of the reputation,

which includes positive judgments about it in the face of increased competition, provides an appropriate level of cooperation with key target groups of influence. The purpose of the article is to research needs and recommendations for creating a business reputation for national enterprises in social networks. The results of the research show, that social networks are being actively used today both in the sphere of communication and solving business problems. Many users are turning to social network, to find reviews about the company, its product and service, in order to make a decision about cooperating with it. Recently, the most popular social networks in Ukraine are Facebook and Instagram. To create a business reputation in social networks, companies are recommended to apply 7 consecutive steps: to evaluate the image (business reputation) of enterprises - competitors in the social network; to choose the list of social networks, based on reviews about the company in search engines; to assess and analysis of targets company audience in social networks; to create an interesting content for audience of a enterprise; to work up the negative reviews in the social network; to promote companies business with advertising tools; to encourage business reputation. When forming a business reputation in social networks, it is recommended adhering to the following rules of anti-crisis management: to provide a complete, truthful and relevant information in social networks; to respond immediately to any events that affect the company, as well as feedback on the company or its products; to plan accurately the company's work in social networks with an emphasis on maintaining and improving the level of business reputation; to organize the work of expert staff, who would track information in social networks and operate with its active users and "friends"; to carry out an assessment of business reputation and influence of social network, in order to control and regulate measures that are necessary.

Keywords: reputation, business reputation, enterprises, social networks, Internet, Facebook, Instagram.

Postol A.

IMPROVEMENT OF THE COMPONENTS AND MECHANISMS OF INSTITUTIONAL SUPPORT FOR THE COMPETITIVE DEVELOPMENT OF AGRARIAN ENTERPRISES

The development of agrarian enterprises in the market conditions as a system of institutions that affect the internal structure of the organization of enterprises in the process of sharing resources and the results of their processing is impossible without proper institutional provision. In order to build a coherent concept for the development of agrarian enterprises, taking into account the experience of previous transformations, it is necessary to study the institutional conditions of the functioning of enterprises today, that is, the level of sufficiency of the institutional provision of the development of the agrarian sphere. Formation of the system of institutional support for the development of agrarian enterprises involves an ordered set of formal and informal institutions that define and regulate its territorial, social, industrial-economic, environmental, regulatory and organizational and management parameters. The aim of improving institutional support for agrarian enterprises development should be to create conditions for the establishment in Ukraine of a model of sustainable, multifunctional agriculture, which, along with the production of high quality and safe food, raw materials and energy, satisfies other needs of the population and provides public services aimed at creating a quality living environment and creating employment conditions in rural areas, strengthening local communities, preserving the environment, traditional rural landscapes and biodiversity. Improvement of institutional support for the development of agrarian enterprises through strengthening of its components will allow to achieve a positive economic effect, which is expressed in: creation of organizational and economic conditions for effective social development of agrarian enterprises, provision of competitive development, effective use of natural resources, formation of human capital, stimulation of development of small and medium-sized agricultural producers, rural development, education of agricultural producers ensuring the availability of investment resources, improving the forms and methods of state support, its transparency, predictability and systemicity.

Keywords: agrarian enterprises, competitive development, components, mechanisms, institutional provision, improvement.

Sas L.

INNOVATION MANAGEMENT IN THE PROCESS OF TECHNOLOGICAL UPGRADING OF PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article deals with the importance and necessity of managing the process of innovative development of agricultural enterprises, in particular technological upgrading of production. The essence of

innovative management is revealed. The tasks of innovative management concerning the technological updating of production in agricultural enterprises are highlighted. The functions of innovative management in the process of technological renewal of production are defined and considered. Some of these functions are as follows: planning, motivation, organization, management, control, development. Innovative development, one of the areas of which is a technological renewal of production, is able to support effective work of entities only if this process is properly supervised at the enterprise, as well as strategy and tactics for its implementation are defined. Innovation management for the technological renewal of production in agricultural enterprises is an integral part of the enterprise management system. It includes tasks, principles, conditions, functions, strategic and tactical actions aimed at bringing the production process up to a high-grade standard, development of the enterprise as a whole and ensuring its competitive advantages on the market. The main tasks of innovation management in relation to the technological updating of production in agricultural enterprises have been defined as follows: analysis of supply and demand on the market in accordance with the modern conditions of management; selection of target market segment; study of the latest achievements of science, technology; forecasting changes in the market situation in the future; formulation of the main directions of the strategy of innovation activity; definition of goals, objectives and tasks of technological upgrading of production in the enterprise; the choice of the optimal strategy based on the calculations and analysis; realization of the chosen strategy on the technological renewal of production by organizing and mobilizing the necessary resources; development of tactical directions for the technological renewal of production; assessment of the effectiveness of the strategic and tactical decisions; management and control over the entire technological process; analysis of external and internal factors of influence on the technological renewal of production.

Keywords: innovation management, technological renewal of production, agricultural enterprise, tasks, functions.

Sokolova L., Kolesnik O., Sokolov O.

THE SCIENTIFIC- METHODOICAL APPROACH TO EVALUATION OF WORK MOTIVATION OF IT ENTERPRISES SPECIALISTS ON THE BASIS OF COMPETENCIES

In modern conditions of a country's economic development the basis of IT business is professional staff, therefore on the labor market there is a constant growth of the demand for qualified specialists in the field of information technologies. In this regard, the HR managers of IT enterprises constantly face the task of selecting professionals, and top-managers – an active search for new mechanisms, tools of personnel management to ensure its effective work, professional development, keeping and maintaining the talented specialists. As a result of the conducted research it was established that at the present stage of development of the national economy in conditions of the IT industry intensive development, the questions of IT specialists work motivation require further study. The conducted analysis of scientific publications on the personnel management issues from the work motivation point of view shows that one of the modern directions of research of this problem is a study of the competence approach, which is formed by the key concept «competence of a specialist». Definition of this concept was put in the basis of the developed theoretical platform. There was developed the scientific-methodical approach to IT specialists work motivation on the basis of their personal competencies assessment. In the article there were described the stages of development and implementation of this approach, the most important of which is a synthesis of the appropriate mathematical model. The conducted experimental approbation of the author's real wages calculation model of IT specialists showed expediency, availability and simplicity of its application. Practical application of the obtained research results in the field of personnel management facilitate the increase of activity effectiveness, comprehensive and professional development of IT specialists' qualities in general.

Key words: IT enterprise, scientific-methodical approach, specialist, competence, work motivation, evaluation, mathematical model.

Shvets I., Sled A., Al-Ghozou A.

ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF INTERNATIONAL MARKETING STRATEGY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE JORDAN MARKET

The article deals with the assessing the impact of the international marketing activities of Ukrainian automobile enterprises in the Jordan market. The process of forming and adapting the strategy for Ukrainian industrial enterprises to enter the Middle East markets is considered. The possible alternatives of the international marketing strategy

implementation in the Jordan market in the context of various options for joint venture creation are substantiated. An approach to determining the probability of the three scenarios of the international marketing strategy implementation, which is based on the method of accounting for the probability of a defining event and events dependent on it accounting for the probability of defining event and dependent events. Taking into account the impact of a number of favorable factors in the Jordanian market, it is proved that the strategy of establishing a joint assembly enterprise by the Ukrainian automotive corporation under a lease of land and industrial property complex is possible. The estimation of effectiveness of the Ukrainian automobile corporation in the Jordanian market under different scenarios of international marketing strategy realization is carried out. The indicators of implementing two international marketing strategy alternatives are defined: 1) the creation of a joint assembly enterprise through the lease of land and a production property complex; 2) the creation of an enterprise on the terms of acquiring production capacities. To evaluate the effectiveness of the international marketing strategy on the foreign market, it is proposed to use the production capacity profitability index, which takes into account the employment of technological equipment for manufacturing products on the basis of cost meters. The performance indicators of implementing the strategy of a joint assembly enterprise creation by the Ukrainian automotive corporation testify to its realization feasibility through the lease of a land and industrial property complex. This provides the Corporation with an export profitability of 20%.

Keywords: international marketing strategy, external market, export, joint venture, Jordan market, production capacity.

Shevtsiv L. Kuriy I.

RESEARCH OF CURRENT ASPECTS OF ACCOUNTING AND ANALYSIS OF LABOR EXPENSES CALCULATIONS IN CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

There were analyzed the results of scientists' recent researches and were determined current problems of labor payment at domestic enterprises of municipal property. It was determined that population living standards depend on wages, therefore the accounting and analysis of labor remuneration affects the sustainable development of an enterprise. The formulated goals of ensuring sustainable development envisage approximation of the minimum wage not lower than the current subsistence level. It was established that the well-being of employees depends on the effectiveness of state policy in the sphere of labor remuneration. A review of different scientists' views, legislative and regulatory information on the concepts of "wages" and "minimum wage" was conducted. Attention was paid to the fact that accounting and analysis of labor and wages are the elements of costs and ones of the most labor-intensive areas of accounting and activity of enterprises of all ownership forms, which is due to the processing of a large number of primary accounting and analytical information. It was conducted an analysis of a minimum wage in different countries of the world in accordance with its level in Ukraine. There were identified an influence of factors and were determined tasks of organizing the wages accounting. The methodical approaches to accounting and analysis of labor and wages were determined. There were determined elements of accounting organization and the sequence of its reporting based on the system approach. There were analyzed a payroll to employees per month, an accrual of average wages, average monthly deductions from wages and accrual of average monthly payments to an employee of the municipal enterprise "Lvivelektrotrans" during three months. There were analyzed the results of the enterprise's activity and their impact on the work quality of accounting specialists in achieving the goal – an effective result of their activities with minimal resources, including labor costs. It was determined that the enterprise carries out the accounting of labor remuneration in different systems and forms, with various methods of bonuses, incentives for work, compensations and additional payments. Based on the activity of the municipal enterprise there were analyzed the dynamics of changes in the minimum wage and subsistence level in Ukraine and was shown a level of wages in our country. It was generalized a foreign experience of tariff grids formation and stimulation of labor remuneration. The ways of further reforming the labor remuneration were determined.

Keywords: accounting, analysis, average and minimum wages, sustainable development, living wage, payroll.

Shevchuk N.

METHODICAL ASPECTS OF MODERN CONSTRUCTION ENTERPRISES MANAGERIAL ANALYSIS

The effectiveness of whole state economy system depends on a state of the construction industry, since capital construction creates a large number of workplaces and consumes products from many economy

sectors. Negative trends in the fall of construction products indices gradually come to an end. Positive dynamics of the construction products volume indices, both in general and in individual types have been noted. For the current state of the Ukrainian economy, positive trends in the construction industry will help to raise the level of technological renewal of production potential and increase the demand for products of small businesses. In the article there were considered the directions of methodical approaches concretization in enterprises' business processes management of the construction industry. It was noted that organization of effective relationships with partners (customers, investors, suppliers, subcontractors, etc.) makes it necessary to take into account managers' need for information considering the specifics of business processes in construction and to include relevant indicators in the process assessment system. It was proposed that the effectiveness of the managerial analysis scientific apparatus in preparation and adoption of management decisions should be strengthened by the application of absolute (static) efficiency methods that characterize the processes of the current state of an enterprise, and the dynamic efficiency that is a characteristic of strategic management. These aspects are important for formation of business processes indicator system of managerial analysis effectiveness, taking into account the specifics of construction enterprise activities, as well as features of construction products as a commodity. Examples were given on the formation of an indicator system, in particular, on the estimation of income-generating (the level of efficiency in the use of construction equipment, the degree of production seasonality influence, etc.), the estimation of providing (the level of technical resources mobility, the level of production diversification, etc.) and the estimation of development (share of a domestic market, sufficiency of sources for the formation of reserves and costs, etc.) of business processes for enterprises in the construction industry.

Keywords: management analysis, system of indicators, business processes, construction enterprises.

Shynkar S.

FORECASTING CHANGES IN THE ECONOMIC SECURITY OF ENTERPRISES IN THE OIL AND GAS INDUSTRY

Political, economic and social instability, military actions on the territory of our country and other factors significantly affect the conditions of economic activity by the majority of domestic industrial enterprises, including oil and gas industry enterprises. Today, not only effective activities, but also the preservation of business depend on the ability of each business entity to form its own system of economic security. The number of challenges, threats and risks in all areas of activity from the external and internal environment is critically high, so the need to form a methodological basis for ensuring the economic security of oil and gas industry enterprises, as a guide for the implementation of protective actions, is particularly acute. The level of economic security of an enterprise varies continuously as a result of interaction with the external environment and under the influence of internal processes. This continuity and demands maximum attention not only to assessing the level of economic security in each individual period of time, but also the formation of change projections influenced by key threats as the basis for implementing strategic defensive decisions by security subjects. Based on the analysis of financial and economic activities of oil and gas industry enterprises, the main threats to its economic security were identified in such a combination: state fiscal policy; state policy on regulation of energy prices; state of oil and gas deposits; consumer demand in the domestic market; competitiveness of products in foreign markets; availability of resources for drilling new wells and carrying out major repairs of existing ones; qualification of engineering and workforce. To analyze the situation, experts were involved, which should determine the industry's prospects and assess the impact of selected threats on its development. The result of the assessment was the ranking of threats according to their level of influence on the development of the analyzed situation. Using the method of paired comparisons, experts compared the impact of isolated threats on the development of the situation. The results of the comparison became the basis for the implementation of consecutive mathematical calculations, the results of which allowed to form realistic, pessimistic and optimistic forecasts of the impact of threats on the economic security of the oil and gas industry. The obtained results are the information basis for improving the management of economic security of oil and gas industry enterprises.

Keywords: enterprise, oil and gas industry, economic security, threat, forecast, expert.

Yurchenko M., Akimenko A.

MODEL OF DETERMINATION OF PRODUCTS DELIVERY OPTIMUM TIME IN UNCERTAIN CONDITIONS

Enterprises spend significant sums on the maintenance of stocks, therefore the effective management of them is of strategic importance. Formation of strategies aimed at maximum satisfaction of consumer demand not only for goods but also for services connected with these processes, as well as at the reduction of all types of trade expenditures, determines the need to improve various systems of the enterprise, including the inventory management system based on rationalization and optimization of commodity flows, with the use of mathematical methods and models that are adequate in the case of those problems. One method is to determine the optimal time for the supply of goods. A number of authors considered the task of optimizing the supply time of a new shipment in deterministic conditions, but in reality, a set of random factors has a significant influence, so it must be taken into account - for example, the stochastic nature of demand should be considered. In this paper, the problem of stochastic modeling of the enterprise commodity stocks management taking into account probabilistic character of time of the order is considered. When constructing a mathematical model, the tools of mathematical analysis, optimization theory, probability theory are used in the paper. The mathematical model, presented in the article, makes it possible to determine the optimal delivery time for a new shipment of a certain quantity of products with known demand and known numerical characteristics of the random value of the delivery time, taking into account the minimization of the cost function. Unlike traditional models, we managed to consider the stochastic nature of the delivery time of products in conditions of probabilistic nature of the order execution time. All stochastic variables were considered under the conditions of the law of large numbers. The mathematical tools of search of an optimum strategy of stocks management with the probabilistic parameters distributed under the normal law is improved. The implementation of this model under specific conditions is considered; the results are illustrated in the form of tables and graphs. Using this model allows to effectively organize the plan of orders and provides an opportunity to reduce trading costs in the enterprise.

Keywords: optimization model, stochastic parameters, cost management, mathematical model, time of product supply.

Section 5. FINANCE AND BANKING

Barabash L., Rolinsky A., Kobylansky M.

FORMATION OF SOURCES OF FINANCING CURRENT ASSETS AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

Under modern conditions of formation and development of market forms of management in the agrarian sphere of Ukraine, there are many new trends that affect implementation of production activities in agricultural enterprises. Due to natural features of agricultural activities (seasonality of production and the high level of dependence on various kinds of objective and subjective factors), the issue of timely financing of the agricultural enterprise as a whole and its current assets in particular acquires particular urgency. The survey of scientific literature related to the study of functioning and sources of financing current assets at agricultural enterprises confirmed the authors' axiom of the extreme importance of the latter for the implementation of activities of agricultural enterprises that are adequate to high competitive requirements of the free agricultural market. Seasonality of agricultural production has a dramatically negative impact on the volume and stability of financing activities of agricultural enterprises and the greatest damage is to functioning current assets by slowing the speed of their turnover and inefficient use. As a result of the above, there is an uneven distribution of funds and there are financial gaps in the production process. The analysis of sources of financing current assets of agricultural enterprises in Cherkasy region testified to the situation when enterprises resorted to excess accumulation of current assets, due to the lack of working capital. However, it aggravated their condition, reducing the level of solvency. Also, as a result of the research, it is found that main sources of financing current assets in these enterprises were own funds and accounts payable. Bank loans were used extremely rarely which led to a gross violation of proportions between own and borrowed sources of financing. Thus, to optimize activities of agricultural enterprises, it is extremely necessary to revise approaches to the formation of sources of financing current assets, adhering to the terms of one of four currently known models of this sphere: ideal, aggressive, compromise or conservative. However, according to the authors, the normative model proposed by them, based on the item-by-item rationing of current assets, can be the most acceptable under the

prevailing conditions of management and the normative cost is the source of coverage for their constant and variable cost. The excess value of current assets is provided by bank credit resources. It is the choice of an appropriate model for managing the formation of sources of financing current assets that will help strengthen the financial stability of the enterprise and improve its positions in the commodity and financial markets.

Keywords: current assets, sources of financing of the enterprise, self-financing, profit, rationing.

Vartsaba V.

PROBLEMS OF ENSURING FINANCIAL STABILITY OF UKRAINE'S BANKING SYSTEM

The article deals with the actual issues of financial stability of the banking system in the context of ensuring the stable development of Ukrainian economy's financial sector. The level of banks' financial stability is determined by the following key characteristics: level of capitalization; asset quality; quality of obligations; solvency and liquidity level; profitability level; quality management of capital, assets and liabilities; level of sensitivity of a bank to the risks and quality of their management. The research of financial stability of Ukraine's banking system was conducted by analyzing the main indicators of its activity, assessing the financial stability of the banking sector on the basis of the coefficient analysis and financial indicators, as well as determining the key areas for ensuring financial stability and improving the system of banking crisis management. Over the past few years, the problem of the macroeconomic approach and the role of the central bank in monitoring the financial stability of banks has been updated. The National Bank of Ukraine has introduced in banking practice the use of indicators of financial stability developed by the International Monetary Fund. According to some indicators the values of coefficients of domestic banks' financial stability showed an unsatisfactory level of the banking system functioning. It was revealed that, compared to the amount of active and passive operations, banks are characterized by an insufficient level of equity, which is of paramount importance in ensuring stable development and financial stability of a bank. It is determined that banking management should be directed towards the development of alternative effective management strategies depending on the type of crisis and the expected consequences, which will determine the goals and methods of crisis management, that are adequate to changes in the external and domestic financial markets.

Keywords: banking system, financial stability of the banking system, analysis of financial stability, coefficient analysis, indicators of financial stability, crisis management of banks.

Hrubliak O., Karvatskiy M.

EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF REFORMING THE SYSTEM OF INTERBUDGETARY RELATIONS IN UKRAINE

Improvement of the system of interbudgetary relations is one of the directions of the reform of the budgetary system in Ukraine. The reform of the budget relations in Ukraine has been launched since 2015. It has changed the essence of equalizing of local budgets. The equalizing of local budgets has been carried out exclusively on income since 2015. The incomes of local budget, excluding interbudgetary transfers, grow at a slower pace (34.5% in 2016), than the total amount of the incomes of local budget (37.2% in 2016). This fact shows an increase of the revenue base of local budgets due to the transfers, but not due to its own resources. The new types of transfers from the state budget to local budgets have been provided since 2015. It has led to the reduction of rights of a local government regarding the use of transfers. Dotations form only 2.8% of all incomes of local budget, or 4.2% of official transfers. Local government can not make decisions regarding the use of subventions for other spendings and can not influence the amount of money allocated by the state since subventions are used for a specific purpose. Subventions on social protection of the population occupy a significant part in the structure of transfers. They amounted to 48.2% of all interbudgetary transfers in 2017. Changes of the budget and tax legislation regarding the reform of interbudgetary relations were introduced to the process of financial decentralization initiated by the Cabinet of Ministers of Ukraine since 2015. The analysis showed that transfers from the state budget occupy a high proportion in incomes of local budget. It is a negative fact and evidence of a significant financial dependence of local government from the actions and decisions of the central government and the lack of an economically balanced tax distribution system between budgets.

Keywords: intergovernmental fiscal relations, budgetary decentralization, intergovernmental transfers, basic subsidy, subventions.

Drebit G.

ANALYTICAL COMPONENT IN THE PLANNING AND CONTROL OF CASH FLOWS OF UKRAINIAN ENERGY SUPPLY COMPANIES

The problems of analysis and evaluation of the main groups of financial coefficients of cash flows based on an analysis of their structure, sufficiency and efficiency have been examined with the aim of improving the quality of planning and controlling the cash flows of energy supply companies in Ukraine. It has been proposed to combine the main financial coefficients based on cash flows into several groups, selecting the functional purpose of these coefficients as a criterion. Three main groups of cash flow coefficients have been distinguished: structural coefficients, cash flow sufficiency coefficients, and cash flow efficiency coefficients. The first group of indicators reflects the contribution of a separate type of cash flow to the aggregate cash flow of energy supply companies (incoming or outgoing, operating, investing and financial) and determines its composition and structure. The second group represents the ratio of incoming and outgoing cash flows and shows how sufficient the cash inflows from this type of activity of energy supply companies are for the implementation of payments. Coefficients of cash flow efficiency (the third group) is the ratio of net cash flow to the value of operating, investing, financial and aggregate cash flows, that is, they show which part of the cash flow remains at the disposal of the energy supply company after all payments are made. Based on the assessment of financial ratios, the relevant conclusions on effective management of the cash flows of energy supply companies in the context of forecasting and planning, control for future periods under review have been drawn. Energy supply companies should pay more attention to the cash flow planning and monitoring processes in order to identify opportunities to maximize the amount of net cash flow and improve the efficiency of cash management in general. As target indicators, it has been proposed to use the target values of participation, sufficiency and efficiency coefficients of the cash flows, which will allow, on the one hand, to define clear targets for the cash flow planning process, and on the other, to act as cash flow monitoring tools.

Keywords: financial coefficients, the cash flows, aggregate cash flow, operating cash flow, investing cash flow, energy supply companies.

Zhytar M.

THEORETICAL BASES OF FINANCIAL ARCHITECTURE OF UKRAINE

The article reveals the theoretical principles of the financial architecture of Ukraine's economy, proposes its author's interpretation, as the interaction of issuers, subjects of financial infrastructure, individual, institutional and qualified investors with state regulatory bodies and self-regulatory organizations of participants of the financial market. Factors of construction of the financial architecture of the economy and revealed their dependence on exogenous and endogenous risks. Exogenous risks include the cyclicity of economic development, the instability of financial markets, the inflationary process in the economy are presented. Endogenous risks are the low share of the national producer in the domestic market, the strong dependence on import, low capitalization in financial markets, high rates of inflation, unfavorable investment climate, and others. Theoretical and practical aspects of financial architecture have been studied by foreign scientists, among which are: M. Barkley, R. Braeley, S. Brigham, R. Vishnu, G. Demsets, T. Dolgopyatov, I. Ivashkovskaya, R. Kapelyushnikov, M. Kokorev, B. Kolas, R. La Porta, F. Lopez de Silanes, S. Meyers, K. Smith, A. Stepanov, D. Finerti, J. Van Horn, A. Schleifer and others. Among the domestic scientists who studied the problems can be mentioned the works of N. Bychkova, M. Bilyk, I. Blank, I. Zyatkovsky, M. Kuzheliev, A. Laktionova, V. Melnik, G. Nemsadze, S. Onishko, A. Podderegin, A. Tereschenko, V. Fedosov, L. Fedulova, S. Yuri and others.

Keywords: architecture, exogenous risks, endogenous risks, financial architecture, construction factors.

Kostogryz V., Khutorna M.

STATE BANKS IN THE SYSTEM OF ENSURING FINANCIAL STABILITY OF THE BANKING SECTOR OF UKRAINE

This paper is dedicated to the research of the international experience how the state and in what forms can participate in financial stabilization of the banking sector during the crisis. As the international experience demonstrates that state banks are the basic of the banking system stability, especially during the active phase of the financial problems in private banks. The authors pay attention to the definition of the terms "bank with the state share of capital" and "state bank". The authors analyzed the peculiarities of the state banks' activity during the

structural transformation. As a result of nationalization of the system bank PJSC "PrivatBank" the share of the state banks has raised substantially in the total volume of assets and liabilities of the banking sector of Ukraine. The end of it has become the leading roles of the state banks in all national ratings. But at the same time it caused the leading role of the state banks in losses due to the financial result of PJSC "PrivatBank" that has got the biggest losses in all history of the Ukrainian banking system. It is determined that in current conditions of the Ukrainian banking system reforming, political and economic instability, banks with the state share capital have a number of problems that can be overcome by the introduction of administrative, legal and economic measures on the macroeconomic and microeconomic level. We consider that important ways for macroeconomic stabilization are: the providing of the stable economic development; stabilization of the national currency; political stabilization; goals changing – transition from the short terms aims to the long term social and business goals; strengthening the public trust on government and its policy and programs; improvement of the living standards. There is still a necessity of the legal statement of the mechanism for the deposits repayment guarantees if the state bank is on the edge of bankruptcy or its privatization. As most of the state banks of Ukraine are the system ones it is of the great importance to implement the special regulation and control on their activity. In our opinion it is necessary to fulfil such measures: to favor the increasing of the state banks profitability; to hold up the liquidity level; to realize programs of recapitalization; to improve the evaluation of the financial risks and methods of risk-management; to implement innovative approaches to functioning. Therefore, in a context of overcoming the problems and increasing financial stability, banks with a state capital have sufficient resources, strategic and administrative capacity to ensure the financial stabilization of the banking sector and the economy as a whole.

Keywords: state bank, state-owned bank, financial stability, banking sector, state participation.

Myskiv G., Fursina O.

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF INVESTMENT DEVELOPMENT OF UKRAINE'S AGRARIAN ENTERPRISES

The features of investment activity of Ukraine's agrarian enterprises in theoretical and practical aspects are considered in the article. That features, which are not inherent in other types of economic activity, are: investments in agrarian enterprises contain biologic signs; the special risk of investing in agrarian enterprises is the natural and climatic conditions that are unpredictable and bring significant losses; the investment potential of agrarian enterprise is determined by its natural and geographical location. The main conditions that stimulate receipts investment in agriculture are: stable growth of demand for agro-industrial products in Ukraine and over the world; reduction of military-political risks, compared with the previous period; the possibility to diversification of markets for products; expansion of sown areas; the desire to upgrade existing equipment; high level of investment attractiveness of agro-industrial enterprises and food industry enterprises. The authors investigated and analyzed the dynamics of investments inflow in Ukraine's agriculture. The volume of capital investments in Ukraine's agriculture amounted to 57 billion UAH in 2017 and exceeded the volume for 2016 by 7.3 billion UAH, or 114.7%. This indicates an intensification of investment in the development of agro-industrial enterprises, what will provide increased efficiency of production. The volume of direct foreign investment in Ukraine's agriculture in 2017 amounted to \$ 500.1 million and decreased by \$2.1 million, or 0.42% as compared to 2015. The main demotivating factor as risk for foreign investors is the impossibility of place the land in private ownership. The authors came to the conclusion that the intensification of the investment process in the agro-industrial enterprises development is one of the most important ways of the country's exit from the economic crisis, the implementation of the necessary structural changes in the national economy, accelerating the pace of technological progress, and improving the quality indicators of economic activity. The development of agroindustrial complex gives impetus to the further development of the whole country.

Keywords: investment activity, investment, investment process, investment attractiveness, agrarian enterprise

Mokrišová V.

THE STATUS OF ENVIRONMENTAL TAXES IN THE TAX SYSTEM OF THE SLOVAK REPUBLIC IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN UNION'S ENVIRONMENTAL POLICY

In this paper I focus on the status of environmental taxes in the tax system of the Slovak Republic. I point to the contexts and relationships

that environmental taxes affect, and also to the nature of environmental taxes, which is not sufficiently used in the Slovak Republic to change the behaviour of economic subjects and households. I point to the necessity of introducing an environmental tax reform within the legal framework of the Slovak Republic in order to fulfill all conventions and programmes which the Slovak Republic has committed to and which have also been implemented in governmental strategic decisions.

Keywords: environmental taxes, environmental policy, tax reform.

Ohorodnyk V., Zaslavska O., Sira E.

ASSESSMENT OF A VALUE OF A RESTAURANT AS AN INTEGRATED PROPERTY COMPLEX

The article reviews an assessment of a value of a restaurant as an integrated property complex. Estimating a value of restaurant business can pursue different goals: from obtaining a loan to selling a restaurant. Attention is paid to methods of assessing a value of the enterprises in general and a restaurant, in particular. Thus, the following basic methodical approaches are used in Ukraine for valuation: cost (proprietary), profitable and comparative. It is revealed that the profitable method is the most effective and sufficient for determining cost characteristics of public catering enterprises. Value influencing factors of the restaurant industry are investigated. Significant impact on the profitability of a restaurant makes its location, the area occupied by the restaurant, existence of valid permits and licenses, qualified personnel, permanent client base. It is proved that an image component plays an important role in formation of a restaurant value. An analysis of cost estimation elements of a restaurant as an integral property complex is carried out. Attention is focused on the fact that all elements are not equally weighty in value, but important in their content. In the article are the main difficulties in an assessment of a restaurant as an integrated property complex identified. One of the main problems is a difficulty of finding necessary information and performing calculations, as well as a difficulty of forecasting and planning its activities in a changing environment. It was revealed that a difficulty in calculating the cost of a restaurant is a barrier, which leads to a high cost of work for persons professionally engaged in assessing a value of the integral property complexes. Considering these problems, further scientific research should be aimed at developing a methodology for an assessment of a value of a restaurant as an integrated property complex that would take into account and level the complexity of such an assessment.

Keywords: enterprise, business, restaurant, integrated property complex, assessment, value.

Pavliuk O.

DEVELOPMENT OF BANKING SUPERVISION SYSTEMS IN THE EASTERN EUROPE COUNTRIES

The global financial crisis has revealed the vulnerability of the banking sector, and demonstrated that the ability of banks to absorb shocks need to be strengthened. The problem of payment ability and stability of the international banking system remains important. It is necessary to implement fundamental principles of regulation and methodology of banking risks. The tasks of banking supervision are to promote reliable risk management practice which takes into consideration the national peculiarities of development. The object of banking supervision is the stability of the banking system. An analysis of the current specifics of the activities of banks in Eastern Europe shows that the vulnerability of the financial system is related to the functions of banks, deposit-credit operations, risk distribution and liquidity provision. The task of supervision is the spreading of sound risk management practices in the banking system of Central European countries, taking into account national development peculiarities. This approach will enable more effective implementation of the objectives of prudential banking supervision. Today the bank departments of risk management try to evaluate the impact of banking risks on the overall strategy of the bank, on the role of the management, and on the optimum allocation of the bank's capital. With the help of risk measurement, risk assessment and risk monitoring banks try to develop methods to estimate market, credit liquidity and operational risks adequately. The reforms will fundamentally impact profitability and require transformation of the business models of many banks of Ukrainian.

Keywords: banking supervision, banking regulation, financial system, banking system, banking system regulator, banking system risks.

Pantieleieva N.

THE INNOVATIVE BLOCKCHAIN TECHNOLOGY IN THE SYSTEM OF PUBLIC FINANCE MANAGEMENT

The article aims to study the possibilities and modern implementation experience of the innovative blockchain technology for solving problems of public finance management and realization of

priority directions of their reformation. The author taking into account the multiplicity of approaches has revealed the essence of blockchain technology. The public finance management system is one of the most problematical. The advantages and problems of blockchain technology implementation for the procedure of state tender procurement are studied. The usage of blockchain technology for solving problems of state investment management in Ukraine is proved. The possibilities of managing an investment project on the basis of intellectual contracts placed in the blockchain ecosystem are considered. The economic effect of intellectual contracts can be viewed as a result of autonomy and cost reduction for intermediary services, minimization of personal involvement in business processes, a high level of trust and security, accuracy and decrease of the risk of "human factor" in transactions. Another area of blockchain technology application is the state registers and state assets management. The peculiarities of transition of Ukrainian state land cadaster to blockchain technology and the launch of a specialized platform for conducting electronic online land auctions are characterized. It is proved that the introduction of a state register of property rights for real estate and electronic commerce systems for arrested property will allow real-time monitoring of the bidding process and of conclusion of all contracts, recording all actions in blockchain in order to prevent unauthorized interference, speculation and fraud, to minimize the human influence factor and the risk of corruption, to ensure the reliable protection of owner's rights. Active promotion, expansion of application spheres and legal regulation will greatly contribute to further successful implementation of blockchain technology. From a technical point of view, it is necessary to provide sufficient computing power, create modern data processing centers by studying the experience of other countries. Blockchain technology is a driver and a hope of a technological breakthrough, if not in Ukrainian economic growth as a whole then in the sphere of public finance management undoubtedly.

Keywords: state finance, state investments, state purchases, innovations, digital economy, digitalization of economy, blockchain, blockchain technology, cryptocurrency.

Papp V., Boshota N.

FISCAL ROLE OF TAX RECEIPTS OF TOURIST ENTERPRISES OF THE COUNTRY

The article is devoted to the study of fiscal role of tax revenues of tourist enterprises of the country, as the instability of the revenue part of the budgets of all levels is due to the lack of an effective mechanism for redistribution of income, uneven development of regions. Tourism is an important source of tax revenues for the local budget. Revenue growth for tourist enterprises is increasing the level of budgeting. The article distinguishes two main counteracting functions of taxation: fiscal and regulatory. The fiscal function of taxes recovers funds from the state and central financial resources to ensure the fulfillment of state functions. The effectiveness of taxation depends on the construction of a mechanism for collecting each tax in particular. The article analyzes the influence of functions on filling the budgets of different levels. Possible trends for increasing fiscal efficiency and improving the financial security of taxes for tourist enterprises are outlined. The importance of fiscal role of tax revenues in the tourism business is proved. The receipts of the tourist tax to local budgets are analyzed. We analyzed the collection of tax payments from the activities of tourist entities. The volume of activity of tour operators and agents grows each year, which indicates an increase in the role of tourism enterprises in the tourism market, and as a result, tax revenues increase to different levels of the country's budgets. The features of the tourism industry derive from the specific characteristics of the services provided by tourism enterprises and organizations. It is important to correctly plan and forecast tax revenues when they are redistributed, which will help create a comfortable tax environment for the operation of the tourist enterprise, accelerate reproduction processes and strengthen the tax potential of local authorities. Maximizing the level of the shadow economy of the tax system with the elimination of its consequences will help fill in the state and local budgets in a timely manner, as well as eliminate the imbalance between tax revenues and expenditures. It is also necessary to attract certain incentives that will help attract foreign investment in the tourism industry, which is so necessary to stabilize tax revenues.

Key words: tourism, taxes, budget filling, tax policy, tax system, income, local budget.

Sylkin O.

FORMATION OF CLASSIFICATION APPROACHES TO THE DEFINITION OF THE ESSENCE OF FINANCIAL SECURITY OF AN ENTERPRISE IN THE CURRENT ECONOMIC CONDITIONS

The notion of «financial security» today can be put almost in line with the notion of «economic security» in the volume of research. Even when scientists undertake to investigate only the system of ensuring the economic security of an enterprise, the notion of «financial security» is concerned in one way or another. In today's economic conditions, the study of the notion of «financial security of the enterprise» becomes even more relevant through the political and economic instability in Ukraine that has led to new threats, and requires a new look at this concept. After analyzing the interpretation of the concept of «financial security of the enterprise», we investigated the definitions submitted by the authors and divided them into several key details, sorted to establish differences between them and determine the format for considering this category. Contextual analysis involves the allocation of the following structural elements of the notion of «financial security of the enterprise»: the core of the definition, the position with which they approach the interpretation; orientation, concept of impact. According to its results, classification approaches to the definition of the concept of «financial security of the enterprise» and its own interpretation of this concept were formed. The application of the classification method of interpretation the concept «financial security of the enterprise» stimulates the scientific development of this concept and the entire economic science as a whole, since it brings the accumulated knowledge of this or that concept to the level of theoretical judgments and regularities. So, in our opinion, the financial security of an enterprise should be understood as such a financial condition of the enterprise, which allows to ensure the proper level of financial stability necessary to maintain high security of financial interests, for the purpose of comfortable functioning in conditions of negative influence of internal and external threats. In the future, attention should be paid to improving the mechanism for ensuring the financial security of the enterprise.

Keywords: financial security, enterprise, financial security of the enterprise.

Tanklevska N., Yarmolenko V.

TRENDS IN DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL CROP INSURANCE IN UKRAINE

The article is devoted to the definition of the current trends in the development of the insurance market for agricultural crops in Ukraine. It is revealed that the agro-insurance market is actively developing today. The analysis of functioning of the market of insurance of agricultural crops in the period with 2005 for 2017 is carried out and it is defined, that revival of the market after the long crisis has begun in 2016. An evaluation of such development was carried out for such indicators: the number of contracts concluded, the insured area, the insurance amount, insurance premiums, insurance rates and the level of payments. The number of concluded agricultural insurance contracts increased by 21%, and insurance premiums increased by 30% in million UAH. The insured area and insurance rates continue to increase. After the crisis of 2014, the average premium rate began to increase by an average of 42% per year and in 2017 it is 3.5%. One of the most productive years in terms of insurance payments was 2016 - the percentage of payments was 44.2%. Experts have given forecasts for the growth of the agricultural insurance market for 2018. This is due to increased risks associated with weather conditions. Previously, winter was mainly insured against frost damage, and today there is a threat from spring frosts. Meteorologists predicted more stringent farming conditions for farmers, so the need for protection in insurance is growing. However, there are some problems that hinder agricultural insurance. One of the main reasons is the mutual distrust of agricultural commodity producers and financial companies that are engaged in insurance of agricultural risks. The insurance of agricultural crops in the market shows the activity of international companies to introduce insurance programs for farmers. The insurance products that are currently represented in the agricultural insurance market and on what terms are defined. Also, new insurance programs beneficial for agrarians, taking into account an increasingly wide range of risks, have been identified.

Keywords: agriculture, insurance, agribusiness market, insurance contract, insurance premiums, insurance sum, insurance programs, index insurance.

Khomyn I., Sinkevich N.

RULES OF TAXATION AND FISCAL EXEMPTIONS: THE CONFORMITY PROBLEM

The problem of ensuring the compliance of the practice of fiscal exemptions with the principles and rules of taxation developed in financial theory is investigated. On the basis of a critical analysis of normative acts in combination with an analytical interpretation of factual material, it is proved that in Ukraine there is a contradiction between scientifically based principles and taxation rules and the practice of levying taxes. First of all, regarding the stimulation of scientific and technological progress, the technological renewal of production, entrepreneurial production activity and investment activity, the optimality of taxation, its burdens on payers, and the lowest costs of recovery. It is argued that the latest amendments to the Tax Code of Ukraine do not give grounds for considering the current tax burden to be optimal, especially taking into account A. Wagner's taxation rule, which follows from the principle of fairness, that is, increasing the taxation of the rich. It is emphasized that in practice not only this is not observed, but also the ecological tax, together with rental payments, which actually pay such economic entities, are so miserly that it is not yet possible to talk about their influence on compliance with the principles of ecology. At the same time, no tax established in the Tax Code of Ukraine has a sufficiently pronounced stimulating function. Rather, on the contrary, they all together counteract the development of enterprises, and a significant part of business entities (more than 10 percent) even have to pay taxes at the expense of capital, since their activities are chronically unprofitable for a fairly long period. In this connection, in their balance sheet the company's own capital often even appears as a virtual negative value. The authors propose the author's rationale for possible ways to improve the taxation of business entities in order to strengthen the compliance of fiscal withdrawals with the taxation rules and increase its role in stimulating the development of the Ukrainian economy that will contribute to solving the indicated problem.

Keywords: taxation, principles, rules, functions, fiscal exemptions, optimality, onerousness.

Shot A.

ANALYSIS OF THE IMPACT OF TOURISM BUSINESS ON LOCAL BUDGET REVENUES

The modern global challenges and difficulties of reforming the national economy, as well as the economic crisis, necessitate the search for new ways of country's development. For Ukraine, as for most countries of the world, the time of hope for external financial resources is becoming a thing of the past, and the efficiency of using its own social and economic potential becomes crucial. Nowadays tourism business should be considered as one of the main potential sources of financial resources. Having a huge potential Ukraine occupies only 20th place among the countries of the world in terms of obtaining the aggregate annual income from tourism activity. The share of the tourism industry in the structure of Ukraine's GDP is only 1% (the world average level is about 9%). The presence of real tourist potential is also confirmed by the fact that in terms of foreign exchange earnings growth, tourism outruns country's currency earnings. With the beginning of hostilities in the East of Ukraine, the number of foreign tourists decreased almost twice, but in recent years there has been a trend towards growth. Most of people who visited Ukraine in 2016 were Moldovan citizens – 32.9%, Belarusian – 13.4%, Russian – 11.3%, Hungarian – 9.3%, Polish – 8.8%, Romanian – 5.7%, Slovakian – 3%. In our opinion the most significant thing is that the share of tourism in motivational trips for the studied period was only 1%, however, tourism had the largest increase (+ 25%). Tourism today can be considered as a potential source of regions' financial resources. The amount of revenues to local budgets from the payment of tourist fees during 2014-2016 increased more than twice. The five regions of Ukraine with the highest growth rates and the volume of revenues from payment of tourist tax in 2016 were: Kyiv region – (34.7%), Lviv region – (15.6%), Odessa region – (13.6%), Ivano-Frankivsk region – (4.2%) and Transcarpathian region (4.1%). Tax revenues from the tourism business are growing, and in 2016, compared with 2015, they grew by more than 29%. In the structure of payers more than 50% are payments from tourist operators – legal entities. There is a tendency to increase the share of payments from travel agents – SEA. In our opinion, in order to increase contribution of the tourism industry to domestic economy development and the approach to European indicators, it is necessary that one of the strategic goals, both of the state and regions, is the tourist attraction, which aim is to increase the efficiency of using the country's tourism potential and form a full-fledged tourism industry.

Keywords: tourist tax, tax payments, local budgets, tourist business, tourist industry, travel agents, tour operators, tourist flows, analysis.

Section 6. ACCOUNTING AND AUDITING

Vygivska I., Makarovych V.

PERSONAL COMPETENCE OF AN ACCOUNTANT AND ITS IMPACT ON ACCOUNTING ORGANIZATION

A level of an accountant's competence plays an important role in modern dynamic business conditions. Corporate management standards, document management systems, opportunities for inter-level rotation of personnel, large volume of processed information lead to high qualification requirements for accountants. The article identifies the forms of accountant's intellectual behavior (verbal — covers the sphere of words: conversation, writing, reading and listening, visual — the sphere of vision and visual images, logical — covers the sphere of considerations, deliberately controlled thinking and some aspects of problem solving, creative — covers the sphere of originality, innovations, insights and generation of new ideas, physical — covers the sphere of body, coordination, dexterity and physical skills acquisition, emotional — covers both the sphere of one's own feelings and other people's feelings, including all internal and external relationships). There are proposed criteria for evaluating a personal competence of a potential chief accountant: intellectual abilities — ability to analyze historical information and development of a situation in the long term, taking into account existing factors; formulation and evaluation of alternative development, rapid assimilation of large information arrays, logic, creativity and original thinking, ability to synthesize, generalize, produce new ideas; emotional maturity — honesty, objective assessment of own abilities, mental ballast, independence of views, ability to resist pressure, self-esteem; personal qualities — responsibility, self-confidence, acceptance of responsibility for results and performance of work with responsibility; observance of company policies and procedures, initiative, business ethics, observance of fundamental principles, striving for the best results, ability to clearly organize and plan the execution of assigned tasks, ability to rationally use working time, focus on the main; sociability — ability to enter into trust, ability to listen, convince, train and encourage, ability to adapt to work in other social and psychological conditions; physical qualities — ability to withstand certain intellectual and physical loads; stress resistance — ability to continuously prolonged monotonous work with large amounts of information, ability to control emotions in conflict situations; ability to control the situation and quickly make right decisions in non-standard situations. It is emphasized that organization of the accounting system at an enterprise must be considered taking into account psychological characteristics of an accountant, his analytical activities and a level of his professionalism.

Keywords: personality, intelligence, accountant, accounting, competencies, professional qualities, information technology.

Golochalova I., Tsurcanu V.

ACCOUNTING OF SHARE-BASED REMUNERATION IN THE INNOVATIVE ECONOMY: THEORY AND PRACTICE

In conditions of any economy model the determinants of its development and wealth growth are capital and labor. Capital as a multifaceted economic category was studied by schools of economic theory of various directions for a long time. Labor, as another factor of economic development, was understood quite uniquely as a conscious generally recognized activity of a person with the goal of creating public material goods. However, within the innovative economy model, labor, that was known as β -activity (intellectual and entrepreneurial abilities of an individual), was viewed as a separate production factor in capital, called human capital. The complexity of understanding this category is due to the fact that in the innovation economy labor as a factor in production has become ambivalent: on the one hand, it is an activity that requires payment, on the other hand, it is the right to intellectual property granted to a business unit that requires acceptance in equity. In the context of the requirement of financial reporting reliability, a number of problems arose in the accounting system, since there is no conceptual basis for recognizing remuneration for the use of human capital, its unified valuation system, unified accounting mechanism for transactions related to compensation for human capital. This leads to information distortion about results of human capital participation in business structures' innovation processes and its impact on business valuation in general. Taking into account the relevance of this study, the authors proposed a legal justification based on the legal relationship between an employee of β -activity and a business unit of recognition of share-based remuneration as capital. By studying the concepts of capital

management, it was established an economic interpretation of share-based employees' remuneration as reinvested earnings in equity. It was proposed a model for share-based remuneration accounting, which is correct from the point of view of modern accounting methodology. At the same time, the IFRS system was taken into account as a regulatory framework, which not only adequately meets the requirement of financial statements reliability, but also aims at developing a new reporting model — an integrated reporting. However, the authors have noted the fact that there are a number of problems associated with share-based remuneration, among which is methodology development for their taxation and recording in accounting.

Keywords: share-based remuneration, human capital, recognition, reinvested earnings, concept of fair value measurement, accounting methodology.

Karpenko I.

METHOD OF ACCOUNTING OF TRANSFER PRICING AT TRADE ENTERPRISES

The rapid increase in the number of transactions between related entities and changing the conditions of tax legislation on transfer pricing reporting necessitates the improvement of accounting of transfer prices. A key place in the organization of transfer pricing accounting is the choice of accounting methods for transactions with transfer prices. The article presents the results of the study of the main stages of the transfer pricing accounting process at the trade enterprise, including the identification and resolution of problem issues in accounting for controlled transactions. A algorithm for the detection of controlled transactions in the enterprise in accordance with national legislation is established. The author developed the procedure for the formation of accounting information on transfer prices at trade enterprises. The question of using the appropriate transfer pricing methods in the formation of the transfer price in controlled operations according to the principle of "arm's length" is disclosed. The article considers the essence of the agreement with the supervisory authorities of previous pricing, which is characteristic only for transfer pricing. The article contains information on forms of primary documents that display transaction with the transfer price and a proposed registry for identifying such transactions. According to the results of the study, the generalization of accounts was carried out for the account to be taken of transactions with transfer pricing. In order to systematize information on transactions with related parties, as well as to generate information about such operations for analyzing them for the possibility of attributing to the system controlled by the author proposed analytical accounts. A similar approach should be used to construct analytical accounts of income accounting within a group of related enterprises. The final stage of accounting transfer pricing, which consists in the formation of information on transfer pricing in management, financial and tax reporting, is investigated. The author examined reflection receivable on settlements with related parties in the form №1 «Balance» and tax reporting on transfer pricing, which is submitted to the regulatory authorities.

Keywords: transfer price, controlled transaction, pre-pricing agreement, settlements between related parties, report on controlled transaction.

Koval S.

IMPROVING THE ACCOUNTING OF COMMODITY OPERATIONS OF AGRARIAN ENTERPRISES THROUGH THE USE OF AUTOMATED INFORMATION PROCESSING SYSTEMS

For a long time, the use of electronic computers in accounting and economic work was only a visible increase in the efficiency of processing of accounting information, and the solution of problems accounting methodology in this regard was delayed. The automated accounting system arose and develops on the basis of "manual" forms of accounting. At the same time, it has its own specifics and features, therefore, it is recognized as a separate form of accounting. The modern approach to determining the form of accounting, especially automated, goes beyond the traditional imagination that has developed historically. Features processing of accounting and analytical information in the use of software are reflected in the development of the methodology of automated forms of accounting. Today, the information technology and services market offers a sufficiently large number of software products that can handle complex accounting, management, database creation and protection issues, and so on. The market of accounting programs is quite saturated and presented by complex (universal), functional, as well as corporate information systems. The speed of computers, as well as the specific construction of databases provides a wide range of opportunities for analytical and economic calculations at fairly short intervals. It is

advisable to implement automated accounting systems, especially for settlement operations, since companies always carry out transactions of sale, purchase, provide intermediary services and cooperate with many other enterprises, firms, institutions, individuals. Accounting programs create databases of counterparties, the data about the desired enterprise is readily available and displayed in a user-friendly form. The application of automated systems, the differentiation of types of accounting and the consideration of different elements of the management system in it will lead in the future to the formation of new types of accounting, for example, predictive (expected), as it happened in due time with the advent of financial, internal (managerial), tax.

Keywords: accounting, commodity operations, agrarian enterprises, improvement, automated systems, software products.

Oliynyk E.

AUDIT IN UKRAINE: FORMATION, PROBLEMS AND DEVELOPMENT PROSPECTS

During the period of independence, Ukraine has established a national audit system, which structure, provision and operation are constantly being improved. Today, Ukraine's integration into the EU depends on the need to harmonize audit mechanisms and national accounting on a European scale. In our country, at the beginning of its establishment audit had only a practical direction, because the practical auditors lacked theoretical and scientific knowledge with the methodology and organization of the audit. The author has identified four periods of the domestic audit formation: "The origin of audit" (1987-1989) – first audit firms were created in Ukraine; "The formation of Ukrainian audit" (1989-1992) – creation of the Union of Auditors of Ukraine; "The legal development" (1993-2001) is characterized by intensity of creation and implementation of regulatory and legal acts with audit activities regulation; "The modern audit" (2007 – present time) – auditors conduct a legal assessment, maintain accounting records, advise customers, conduct professional trainings. Taking into account the European integration development of Ukraine's economy, the author outlined such key priority problems that hold back the development of domestic audit, as: imperfection of the legislative basis; lack of complete trust in quality and reliability of auditing services from foreign users; absence of fixed prices for audit services; insufficient professionalism of auditors; service quality violation by auditors; lack of penalties for unreliable information in auditor's reports; absence of domestic audit firms in international audit organizations. In order to solve problems the author proposes the following: to improve national legislation, taking into account the requirements of the EU; to conduct successful reform of the domestic audit taking into account European requirements, successful implementation of the Directives; to create a clear mechanism for the formation of audit services prices; to improve auditors' qualification; to raise qualification requirements for auditors; to improve the system of national control of the auditors' conclusions, using punishments; to strengthen the cooperation of Ukraine's professional audit organizations with European ones. Although there are some problems, the improvement of the national audit has prospects for its development, namely: improving the quality of auditing and increasing public confidence in the profession of an auditor through successful implementation of the EU Directives; access of domestic audit firms to European markets; increasing the international prestige of Ukraine by implementing the Directives; increasing the progress of economic and legal relations and democratization of the public sphere. The subsequent development will bring a positive change in organizations, firms and therefore it is important to take into account the experience of other countries for successful improvement of audit in Ukraine.

Keywords: audit, audit activity, financial control.

Savchuk T., Negrych I., Pobihun S.

RESERVED CAPITAL: ECONOMIC AND LEGAL SUPPORT, FORMATION AND USE

Reserve capital acts as an additional guarantee for creditors. Many enterprises, even those that form it, do not understand its destination. Therefore, the purpose of the research is to improve the definition of economic essence and destination of reserve capital of business associations based on the analysis of regulatory support and existing approaches, justification for advantages of its creation for enterprises, specification of possible areas of use. This purpose was achieved. On the basis of the analysis of the legislation, there was determined a range of enterprises which are obliged to create a reserve capital, and requirements concerning its minimum value. Other enterprises are able to form it on their own will and in a self-selected size. Formation features, value and directions of use are necessarily fully described in the founding documents of an enterprise. Each operation related to it is

possible only after a corresponding resolution adopted by general meeting of participants. The sizes of reserve and authorized capital are clearly interrelated. Unlike the authorized capital, which in the principal amount is usually formed at the moment of enterprise establishment, the reserve capital is formed in the course of further activities. The amount of reserve capital as a rule is defined as a percentage of the authorized capital. Many scientists consider this binding as not very appropriate. We support this position and have justified why. Replenishment is carried out from retained earnings in the amount not less than 5 % of earned net income. Periodic replenishments are carried out until the necessary amount is accumulated there. In the future, the value of reserve capital remains unchanged until there is a need for its use, or the founding documents are not amended to require proportional change of the value of this type of capital. Reserve capital can be used only for certain purposes, namely: cover for losses, dividend payment on privileged shares, or any other directions of use that may be provided for by law. We have justified the fallaciousness of the statement that reserve capital is created to cover for unforeseen expenses or force majeure. We also did not support the need to deposit funds on a separate bank account in parallel with the formation of reserve capital, believing that destination of reserve capital is not in this. Based on the research, we concluded that formation of reserve capital is an important factor to ensure operating reliability, financial stability, increase in solvency and reduce of the possibility of enterprise bankruptcy.

Keywords: equity, reserve capital, deductions for replenishment, use, minimum size

Semanyuk V.

ACCOUNTING PHILOSOPHY IN THE SYSTEM OF THEORETICAL KNOWLEDGE

The article deals with philosophical aspects of theoretical knowledge of accounting, which are the first-order conditions of the theory of accounting development. The change of outlook in postindustrial society causes the necessity to examine and interpret the place and role of accounting in economic science and society. The author has investigated the ontology of accounting and analyzed scientific works to define the essence and role of accounting in postindustrial society where information is the base and factor, which creates the accounting system. This particular information is the subject of accounting and product of the accounting system, in what its dualism appears. Philosophical understanding of accounting gives the possibility to extend the frontiers of its theory, scholars' and experts' opinions about accounting as an essential system in economic life, and find possibilities to develop knowledge about accounting and its practical use taking into consideration the realities of postindustrial society. The article deals with the main problems of the development of the theory of accounting and its contradictions with practice and social and economic realities of postindustrial society. The necessity of implementation of the results of scientific investigations in the sphere of accounting into the theory of accounting science has been emphasized. The author stressed on the facts that the sphere of investigation of the theory of accounting should be widened; the only paradigm of double record should be completed on the base of which the information methods and interpreting accounting as a specific way of thinking to reproduce economic reality. The Platonism methods such as laws of dialectic, logics, historical, sociologic and system approach to accounting science analysis and its paradigm, accounting development projection as a complicated dynamic system, factors of accounting comity prudence were used in the study. The development of accounting science is impossible without refocusing from stereotyped way of data processing for financial reports to a system of getting the information of intellectual level for management.

Keywords: accounting, philosophy of accounting, theory of accounting, information, information system, ontology of accounting, science, dialectic, paradigm, accounting system, accountant point of view, accounting subsystems, information science.

Sokil O.

STANDARDIZATION CONCEPT OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES' SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Many different methods of assessing and forecasting sustainable development, developed in recent decades by universities, public organizations, corporations and national and international institutions, range from environmental and social standards to corporate social responsibility and codes of best practice applied by enterprises, industries and entire countries. The diversity of sustainable development tools and methods does not provide as wide a choice as possible to users, but contributes to their confusion, which ultimately leads to apathy and

passivity of the leadership on the way to sustainable development. One of the main tasks remains the introduction of an integrated approach to the analysis of all aspects of sustainable development as a whole, and integration into business space or development strategies — standardization. The purpose of this study is to develop a concept of accounting and analytical support standardization of agricultural enterprises' sustainable development. The concept definition is logically preceded by the development of standards for accounting for sustainable development, the fundamental principles, that is, the totality of the main theoretical principles of sustainable development accounting and the reporting. Such a conceptual framework exists in almost all countries. The absence of a domestic standard for the sustainable development accounting and reporting, as well as any special standard for recording the component of sustainable development, including the accounting for the costs of environmental management, nature protection, the satisfaction of the social well-being of the external and internal environment can be explained, on the one hand, by the nature of international standards, and, on the other hand, the inadequacy of theoretical developments in a certain area of accounting. An assessment of the agricultural enterprises' sustainable development should be based on a system of special principles, the basis of which is the principles and tools compilation for accounting and reporting sustainable development. The author proposed a general system of special tools and items of accounting and analytical support for the agricultural enterprises' sustainable development reporting. A thorough study of the principles of standardization of sustainable development and the performance of enterprises makes it possible to form a generalized set of methodical and methodological principles for standardizing the accounting and analytical support for the agricultural enterprises' sustainable development. In order to strengthen the relevance and applicability of the principles of sustainable development in agriculture, it is necessary to standardize the domestic accounting system for the formation of sustainable development reporting, which provides for the indicators identification for assessing the components of sustainable development, which are further subdivided into accounting and analytical data. Standardization of sustainable development reporting is a tool to achieve an optimal level in order to achieve coherence, functionality, remove technical barriers and promote scientific and technical cooperation between the enterprise and stakeholders.

Keywords: standardization, accounting and analytical support, reporting, sustainable development, agricultural enterprise.

Sokolska R., Zelikman V., Fandeeva I.

METHODICAL APPROACH FOR ESTIMATION OF THE LABORIOUSNESS OF ACCOUNTING WORK

One of the most important technological parameters of labor organization of accounting workers is the laboriousness of accounting work which determines all other parameters including the number of employees. An accurate determination of the accounting work laboriousness becomes particularly relevant in case of enterprise accounting system reforming. The purpose of this work is to develop a methodical approach to determining the laboriousness of accounting work taking into account the specific features of the accounting process in the context of enterprise accounting system reforming. An analysis of the existing algorithmic and non-algorithmic methods of the laboriousness estimating showed that none of them allows to take into account that the laboriousness depends on the dynamics of changes in factors which affect (as a rule negatively) the activity of the employees of the accounting apparatus – legislative reform, transformation of the enterprise organizational structure, etc. To take into account these factors it is proposed for the calculation of the laboriousness of accounting work to divide necessary amount of labor into fixed and dynamic components. The fixed part can be determined on the basis of time norms for accounting work taken at this enterprise or calculated using any modern method of laboriousness estimating without taking into account the considered specificity of accounting work. The dynamic part provides for correction of the estimation of the laboriousness of accounting operations calculated as a fixed part. For the adjustment it is proposed using the system of correction coefficients: coefficient of influence of the legislation variability, the coefficient of influence of new tasks, the coefficient of influence of organizational changes and the coefficient of influence of possible errors. For each of the proposed coefficients the method for its calculating has been developed and a generalizing integral indicator of the influence of the dynamic component on laboriousness of accounting work has been proposed. The using of the developed approach to determining the laboriousness estimation of accounting work on the basis of the division of the necessary amount of labor into fixed and dynamic components with the

application of the proposed system of corrective coefficients will make it possible to more correctly estimating the level of the necessary amount of labor of the employees of the accounting apparatus in the conditions of accounting system reforming and the availability of unintended work, and in turn, it will provide an improvement in the quality of accounting work organization at the enterprise.

Key words: laboriousness, accounting work, work organization, laboriousness estimation, time-rationing.

Tolmachova A.

FUNDAMENTALS OF ACCOUNTING POLICY FORMATION OF NON-PROFIT ORGANIZATIONS

Non-profit organizations refer to the third sector of the economy along with state bodies and commercial enterprises. From the point of view of accounting, the difference of non-profit organizations from commercial enterprises is the absence of separate business transactions and corresponding accounts for accounting, the wide use of relevant specific accounts and sub-accounts, as well as possibility and need for an adapted simplified accounting system. The aim of the study is to determine the specifics of accounting organization in non-profitable non-budgetary organizations, in particular the formation of accounting policy of these organizations, highlighting its main aspects and principles, in accordance with current legislation requirements. The object of the study is the process of accounting organization for non-profitable non-budgetary organizations. The subject of the study are the features of accounting policy formation of non-profitable non-budgetary organizations. During the research, there were used dialectical principles of cognition of economic phenomena and processes in their continuous development and interrelation. Defining methods for solution of these problems were such general scientific methods: the method of theoretical generalization, the method of analysis and synthesis, the method of comparative analysis, the method of cause-effect and abstract-logical connection. In the process of the conducted research it was revealed that accounting organization in non-profitable non-budgetary organizations is based on the use of generally accepted elements of the accounting method: documentation and inventory, valuation and calculation, accounts and double count, balance and reporting. However, use of these elements can be very limited or modified: a limited number of business operations causes a limited number of primary documents, there is no need for calculating the main activity due to the lack of a production process, estimate of income and expenditure is formed instead, accountability is limited, etc. In such conditions, accounting policy for a non-profit organization should be a set of principles, methodology, accounting methods that can vary, reflecting the specific nature of the specific non-profit organization activities. All these should be correctly disclosed taking into account the principle of professional competence in the non-profit organization accounting policy. Disclosure of accounting organizational bases in non-profitable organizations in terms of accounting policy formation, composition and nature of accounting objects, specifics of elements application of the accounting method allowed to determine features and problems of accounting in these organizations. Further development of the research in this direction will consist of determining the accounting methodology for each of the specific objects of accounting for non-profitable non-budgetary organizations.

Keywords: accounting organization in non-profit organizations, non-profitable non-budget organizations, accounting objects, accounting policy of non-profit organizations.

Shepel' I.

ACTUAL ASPECTS OF ACCOUNTING AND ANALYSIS ORGANIZATION OF THE AGRARIAN ENTERPRISES' MACHINE AND TRACTOR PARK UTILIZATION

The article contains a synthesis of theoretical and practical aspects of existing accounting and analysis systems of costs for maintenance and operation of machine and tractor park, recommendations for their improvement. The existing experience of interpretation by the domestic science of the "machine-tractor park" concept's content was investigated in the article. Based on the evaluation criteria and the role in production process, the conclusion was substantiated that a machine and tractor park is an independent structural subdivision of the main production. The work of a machine and tractor park is caused by a number of features that affect accounting construction and analytical work organization. When choosing the organizational form of technology use, it is necessary to take into account real conditions prevailing in the economy, level of development of productive forces, science and technology. The volume of performed work is suggested to be considered not in conventional reference hectares, but in conventional norm-hours, which most objectively reflect the essence of this indicator,

especially in transportation and animal husbandry work. In order to improve the initial cost accounting for the maintenance of a machine and tractor park, it has to be developed a tractor driver's sheet that combines elements of a tractor driver's account form, an account sheet of the interchange downtime of a machine and tractor park and provides daily quality control of performed work. The costs for maintenance and operation of a machine and tractor park are proposed to reflect in the context of the following nomenclature of cost items: labor costs; deductions for social activities (for enterprises that do not pay a fixed agricultural tax); fuel and lubricants; works and services; amortization of fixed assets; expenses for repair of fixed assets; other direct costs. It was given a critical assessment of existing and current points of view. In order to simplify the accounting at small agricultural enterprises it was proposed to take into account all the costs of a machine and tractor park only by elements, without distinguishing a machine and tractor park as a separate object of cost accounting. Necessity of using a cost analysis technique for machine and tractor park maintenance, taking into account their division into variables (conditionally variable) and constant (conditionally constant), was substantiated in the article. An improved methodology for analyzing an impact of these factors on agricultural machinery prime cost takes into account theoretical aspects of analysis, foreign and domestic experience, as well as specifics of costs formation for machine and tractor park maintenance.

Keywords: fixed assets, machine and tractor park, production costs, prime cost, cost accounting methodology, cost analysis methodology, efficiency.

Iasinska A., Mykytiuk N.

CLASSIFICATION OF TRANSACTION COSTS WITH RESPECT TO FINANCIAL ACCOUNTING

Cost-effectiveness of economic activity by domestic enterprises depends on the quality of information support with the purpose of

making managerial decisions in the system of financial accounting. Dynamic changes and transformation of the market environment led to separation of a stand-alone accounting category – transaction costs. Transaction costs have a significant impact on competitiveness of products and cost-effectiveness of the enterprise as a whole, their share in overall expenditures is constantly increasing, and any change in them will affect the financial result. Academic works of domestic authors contain suggestions on presentation of transaction costs in the system of business accounts, organizational and methodical approaches to accounting, development of a methodology for their control and analysis, as well as disclosure of the nature, types and attributes of the classification of transaction costs with respect to accounting and management purposes. However, it is also important to study transaction costs in the financial accounting system, in particular, disclosure of their nature, completeness of information provision and the development of classification features which would most fully disclose message of transaction costs and on the basis of which management decisions will be made. Also, such classification will present the background for improvement methodology of their accounting, analysis, control, evaluation, etc. Taking into account the approaches to classifying transaction costs proposed by scientists, the main directions, features and types of costs are presented, which will most fully disclose information on transaction costs in the management accounting system: to assess transaction costs and determine the effect on the financial results; to control transaction costs; to make managerial decisions. In order to disclose information on transaction costs in an enterprise's accounting policy, it is necessary to specify its main components and elements that should provide information on this very type of spending.

Keywords: transaction costs, types of transaction costs, classification, directions of classification, financial accounting, accounting policy.

АННОТАЦИЯ

Раздел 1. МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Миклодова В.П., Кубиний В.В., Сусиденко В.Т., Югас Э.Ф. МАТРИЦА КОМПЕТЕНЦИЙ КАК ИНСТРУМЕНТ СТРАТЕГИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ

Статья посвящена анализу методических подходов к рассмотрению сущности компетенций, среди которых выделены наиболее известные и к которым относится синергетический, поведенческий, функциональный и результативный методы. Критический обзор указанных подходов позволил предложить рассматривать компетенции в контексте стратегического управления как механизм, способствующий достижению стратегической цели экономической системы, который используется на определенном уровне, выполняет заданные функции и формируется в различных сферах. Компетенции и компетентность являются важнейшими составляющими интеллектуального потенциала, который служит основой для развития экономических систем в экономике знаний. Именно для этого рекомендуется в процессе подготовки трудовых ресурсов, способных функционировать в информационно-знаниевом окружении, использовать матрицу, которая позволяет идентифицировать необходимые для данной экономической системы и ее стратегии компетенции. Построена матрица компетенций, которая состоит из трех уровней: личного, корпоративного и регионального. Каждый из этих уровней предполагает определенное содержание компетенций, которое соответствует трем уровням стратегии: стратегии саморазвития, корпоративной стратегии и региональной стратегии. Компетенции в условиях интеллектуального потенциала реализуются в процессе осуществления целенаправленных действий, которые разделены на четыре группы: креативные, когнитивные, технологические и социальные. Когнитивная функция предполагает умение постоянно учиться, овладевать новыми знаниями, которые необходимы для работы в условиях экономики знаний. Технологическая функция предполагает умение ее носителя использовать современные технологии как овладение новыми знаниями, так и в процессе творчества. Социальная функция предполагает умение и знания, наличие личностных характеристик к общей эффективной работы, применение командного подхода, работе в определенной культуре. Творческие функции обуславливают ключевые компетенции как подсистемы интеллектуального потенциала, обеспечивая создание

новых знаний. Группы компетенций для простоты изложения модели представлены тремя сферами: знания, умения и навыки, личностные качества. Матрица имеет конкретное практическое значение, позволяя выявить и оценить сущность, значение и роль каждой компетенции с позиции ее адекватности задачам стратегического управления конкретной экономической системы.

Ключевые слова: компетенция, стратегическое управление, трудовой потенциал, матрица, механизм, функции.

Амбрози М.

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРИЧИННОСТИ В ЭКОНОМИКЕ

В статье автор пытается уточнить отдельные аспекты причинности в экономике. Хотя иногда причинность в экономике не очевидна, мы считаем, что это необходимо. Мы стремимся рассмотреть феномен причинности с точки зрения методологии науки. Мы также рассматриваем причинность и математическое моделирование в экономике. Мы также воспринимаем некоторые общие черты причинности в естественных науках, особенно в физике и экономике. Принцип причинности на аналогичной основе также применим в экономике. Мы считаем, что отрицание причинности в экономике является научно неверным. Мы пытаемся аргументировать в споре, где мы заявляем, что произойдет, если не оплатится принцип причинности в экономике. Доводы Юма против причинности в экономике не убедительны. Статистический характер экономики никоим образом не отклоняет причинно-следственный принцип, поскольку он не находится в статистической физике. Объяснения без принципа причинности во многих случаях были бы невозможны с экономической точки зрения.

Ключевые слова: причинность, теоретическая экономика, причина, методология науки

Жулканич В.В.

ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ РЫЧАГИ УПРАВЛЕНИЯ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЕМ

В статье обобщены основные эколого-экономические и организационные рычаги стратегии управления природопользованием трансграничного региона, которые способствуют утверждению и реализации положений экологических и экономических законов в сфере природопользования. Обоснованно совокупность и действие указанных рычагов в системе рационального природопользования, охраны окружающей среды и обеспечения здоровья населения. Отмечено проблемы их адаптации в рыночной среде, определено влияние рычагов на экосистемы и использование природных

ресурсов. Значительное внимание уделено внедрению инновационных направлений хозяйствования, использованию результатов комплексного мониторинга и учета природных ресурсов региона, совершенствованию нормативно-правовой базы Концепции и программ рационального природопользования. В результате исследования обозначены перспективные направления развития сферы природопользования региона: применение эколого-обеспеченных и энергосберегающих технологий, создание биоинженерных комплексов и благоустройство ландшафтов, внедрение почвозащитной контурно-мелиоративной организации территории, органического земледелия и производства органической сельхозпродукции.

Ключевые слова: эколого-экономические и организационные рычаги, управление природопользованием, комплексный мониторинг, капитализация природных ресурсов, охрана окружающей среды, платежи за ресурсы.

Заглинская Л.В., Заглинский А.А.
ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ОТНОШЕНИЙ
ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ

Проблема. Несмотря на значительный массив исследований по данной проблеме, существует немало невыясненных моментов как теоретического, так и практического характера, связанные с решением проблем особенностей отношений занятости в Украине, региональной, структурной вторичной занятости и различных форм безработицы. Целью статьи является исследование особенностей сложной системы отношений занятости в Украине и анализ ее качественной и количественной характеристик; использование современных подходов к изучению субъектной базы системы отношений занятости; исследование динамики безработицы и его влияния на доходы граждан, их экономическую и социальную активность, перспективы социального партнерства. Методы исследования: метод научного анализа теоретических материалов, статистический анализ и сравнение, дедуктивно-индуктивный метод, метод теоретического обобщения. Основные результаты исследования. В статье исследованы суть, субъекты и основные понятия системы отношений занятости средствами анализа воспроизводства трудоспособного населения, занятости как научной категории и как экономической проблемы. Подчеркнуто значение влияния мотивационных механизмов активизации занятости в Украине. Проанализированы современные тенденции в развитии отношений занятости и их влияния на доходы граждан, их экономическую и социальную активность. Рассмотрены современная структура безработицы и приведены данные, свидетельствующие о качественной и количественной динамике занятости. Предложены некоторые подходы к решению проблем по преодолению безработицы и повышению жизненных стандартов граждан Украины. Научная новизна заключается в анализе особенностей отношений занятости в Украине и их влияния на безработицу, на формирование доходов граждан, их экономическую и социальную активность. Для повышения эффективности отношений занятости в смешанной экономической системе и в Украине в частности, необходимо решить следующие фундаментальные вопросы: 1. Какое количество трудоспособного населения должно иметь общество? Каким должно быть распределение занятых между производственной и непроизводственной сферами? 2. Каких специалистов и какой квалификации нужно готовить? Какой набор профессий наиболее полно удовлетворит потребности общества? 3. Какие формы и методы нужно использовать при подготовке различных специалистов? 4. Какие потребности предприятий в специалистах и какие особенности их распределения? 5. Способна ли существующая система отношений занятости адаптироваться к изменениям и реально отражать и решать проблемы спроса и предложения на рынке труда? Решение вышеуказанных вопросов актуальны для всех систем занятости, потому что отражают дилемму "условно безграничные потребности – ограниченные ресурсы" и предусматривают различные подходы к их решению.

Ключевые слова: наемные работники, работодатели, занятость, безработица, заработная плата, доход, граница, социальное партнерство, рынок труда, виды и структура занятости.

Калыничья М.А., Степишин В.Р.
ДЕМОГРАФИЧЕСКИЙ КРИЗИС КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ
ЭКОНОМИЧЕСКИ РАЗВИТЫХ СТРАН

С появлением первого человека общество постепенно развивалось, пребывая под влиянием многих тенденций. Основными были: модернизация, глобализация, и информатизация.

Они были неотъемлемой частью эволюции человека, но их продолжительность и интенсивность всегда отличалась. Сегодня своего апогея достигла глобализация, так как вследствие усиления международного раздела труда, она практически сделала экономики стран тесносплетенными и взаимосвязанными. Однако в то же время это создало ряд проблем, решение которых зависит от общих усилий всех стран мира. Мировой демографический кризис является одной из таких проблем. Сегодня показатели уровня рождаемости постепенно падают, но в то же время снижается уровень смертности и вырастает продолжительность жизни населения. Демографический кризис требует немедленного решения, так как это угрожает дальнейшему развитию экономики стран. Преимущественно во всех развитых странах более менее используются средства экономического стимулирования рождаемости, но они во-первых не дают желанного эффекта, а во-вторых поддаются критике. К государственным расходам, что имеют демографическую направленность, можно отнести такие: на социальную защиту семьи, детей и молодежи, а также на помощь в решении жилищного вопроса. Другим способом увеличения населения определенной страны является стимуляция миграционных пополнений. С одной стороны миграционные процессы и миграционная политика не являются существенно демографическим вопросом, так как причинами миграции является экономическое развитие и положение на рынке труда. Однако миграционное движение влияет на изменения демографического состава населения как стран-доноров, так и стран-реципиентов. Но такой путь улучшения демографической ситуации может обострить определенные межэтнические и межкультурные споры между представителями разных стран, или даже дискриминация одних другими. Поэтому улучшение демографических показателей является сложным и противоречивым вопросом. Однако, на наш взгляд, нужно формировать толерантное отношение к представителям других наций и одновременно помогать слабо развитым странам, чтобы избежать проблемы роста необразованности населения.

Ключевые слова: глобализация, глобальные проблемы, демография, демографический кризис, демографическая политика.

Кравченко В.А.
КРОСС-КУЛЬТУРНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В РЕАЛИЗАЦИИ
СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ КОМПАНИЙ

Статья посвящена рассмотрению вопросов кросс-культурного менеджмента в реализации стратегии развития международных компаний. В процессе исследования определены: авторские подходы к содержанию сущности понятий «стратегия», «стратегия развития» и роль кросс-культурного менеджмента. Проанализированы взгляды относительно значения кросс-культурного менеджмента в создании конкурентных преимуществ международных компаний. Определено влияние кросс-культурного менеджмента на повышение эффективности деятельности и усиления конкурентных преимуществ предприятия. Доказано влияние разнообразия на эффективность кросс-культурного менеджмента и обосновано, что культурное разнообразие надо использовать как ресурс преимуществ международной компании, обучать персонал, признавать культурные различия и использовать их для создания преимуществ своей компании. В ходе написания статьи автор пришел к следующим выводам: современные вызовы глобальному бизнесу побуждают руководителей к определению роли кросс-культурного менеджмента в процессе разработки стратегии развития международных компаний. Проблема кросс-культурного менеджмента в процессе реализации стратегии развития требует углубленного системного изучения с позиций соотношения указанных понятий и их места в системе стратегического управления; главными задачами руководителей должно стать овладение механизмом управления трудовой деятельностью человека в строгом соответствии принципам эффективного использования его личностного потенциала и формирования личности, обладающей коллективной психологией, высокой квалификацией, развитым чувством совладельца организации и высокой ответственностью, главным методом (инструментом) реализации такой системы является именно кросс-культурный менеджмент; поскольку на результаты внедрения кросс-культурного менеджмента существенно влияют противоречия между исторически сложившимися корпоративными ценностями компании и процессами ассимиляции новых культур под влиянием глобальной экономической интеграции и международной миграции специалистов, культурное разнообразие надо использовать как ресурс преимуществ международной компании. Знание системы ценностей, поведенческих моделей и стереотипов, понимание национальных и

інтернаціональних особливостей поведінки людей в різних країнах суттєво підвищують ефективність стратегічного управління, дають можливість досягти взаєморозуміння в час ділових зустрічей і переговорів, вирішувати конфліктні ситуації і упереджувати виникнення нових конфліктів. Також, на основі проведеного анкетування, автор прийшов до висновку, що практично всіми керівниками усвідомлюється важливість і необхідність використання кросс-культурного менеджменту в процесі реалізації стратегії розвитку міжнародних компаній.

Ключові слова: кросс-культурний менеджмент, стратегія розвитку міжнародних компаній, різноманітність, конкурентне переважання, конкурентоспроможність, позитивний імідж.

Сержанов В.В., Кубиний Н.Ю., Минкович В.Т.

ДОВІРАЯ ЯК УПРАВЛІНЦЬКИЙ МЕХАНІЗМ ПОДГОТОВКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНИХ СПЕЦІАЛІСТІВ

Стаття присвячена результатам дослідження стану довіри студентів університета до викладачів і між собою як механізму управління освітнім процесом. Визначено рівень вертикального (до викладачів) і горизонтального (між студентами) довіри. Побудована система координат, в якій відображена інтегральна оцінка довіри в університеті. Розташування інтегрованих точок довіри студентів першого курсу з координатами (3,05; 3,16) і студентів 4 курсу з координатами (3,05; 3,11) показує, що і вертикальне, і горизонтальне довіра всіх студентів знаходяться в секторі, який характеризується позитивним значенням обох видів довіри. Це, в свою чергу, дозволяє зробити висновок про те, що довіра діє як синергетична система, забезпечуюча додатковий ефект від позитивної взаємодії обох видів довіри, що вказує на високий соціальний потенціал розвитку економічного факультету. Результатами дослідження підтверджено, що в умовах підвищення полінаціональності складу студентів і викладачів довіра може бути використана як фактор культурного розвитку, формування атмосфери толерантності і поваги до різних національностей, використання мультикультуралізму як основи виникнення нових управлінських, наукових і освітніх ідей. Результати опитування про вплив національності на рівень довіри також дозволяють зробити висновок про те, що сучасні студенти готові навчатися і працювати в полінаціональному і культурному середовищі, що дозволяє отримувати додаткові можливості формування майбутньої професійної конкурентоспроможності. Представлено шляхи вдосконалення управління освітою на основі застосування механізму довіри в університеті: розробка культурної стратегії розвитку факультету за етичними нормами взаємин між викладачами і студентами, і етичними правилами в студентській середі; для забезпечення відкритості і об'єктивності оцінювання знань студентів залучення студентського активу до процесу атестації; спільне проведення соціально-культурних заходів, наукових конференцій, спортивних заходів, що сприяють встановленню почуття взаємної поваги, поваги і довіри.

Ключові слова: довіра, управління, механізм, університет, якість знань.

Розділ 2. ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Биланич Л.В., Голубка А.Я.

МЕТОДИ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ И ПОДДЕРЖКИ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

В статті визначено сутність феноменів сучасного соціального підприємництва і соціальної відповідальності бізнесу, визначено різницю між ними, проаналізовані нормативно-правові, економічні, фінансові, адміністративні, в частині організаційно-розпорядчі і регуляторно-контролюючі методи державного управління, регулювання і підтримки сфери соціального підприємництва і соціальної відповідальності бізнесу. Зроблено аналіз теоретичних питань і практичного застосування різних методів державного регулювання і підтримки соціального підприємництва і соціальної відповідальності бізнесу в Україні. Відзначено, що необхідність розвитку соціального підприємництва в Україні обумовлена його

соціальним впливом і інноваційністю, залученням цільових груп до виробництва якісного соціально значущого продукту, зменшення навантажень на державний і місцевий бюджети. Введення в Україні інституту соціального підприємництва пов'язані з посиленням міжнародних донорських організацій, які пропонували йому соціальному сектору в якості забезпечення діяльності і розвитку недержавних неприбуткових організацій. Основними людськими ресурсами для розвитку соціального підприємництва в умовах сучасної України є особи з обмеженими можливостями, біженці і вимушені переселенці, особи похилого віку, особи, які вийшли з місць позбавлення волі, особи з багатодітними сім'ями. Серед основних причин, по яких суб'єктам бізнесу вигідно брати на себе додаткову соціальну відповідальність – формування відносин до себе як до "відповідального корпоративного соціально-значущого (юридичного) особи", доброї репутації серед споживачів свого продукту (товарів, послуг і т. п.); можливість опосередкованого отримання прибутку від реалізації соціальних заходів (наприклад, збільшення вартості акцій, зменшення операційних витрат в окремих сегментах бізнесу), підвищення соціальної лояльності і мотивації до праці співробітників, їх сімей, більшості місцевих громад. В сфері державного регулювання соціального підприємництва і соціальної відповідальності бізнесу державою застосовуються нормативно-правові, адміністративні і економічні (в тому числі фінансові) методи. Ефективним організаційним регулюванням соціального підприємництва і соціальної відповідальності бізнесу є неможливо без створення відповідних державних підрозділів на державному і місцевому рівнях або надання існуючим підрозділам нових повноважень. Важливим регуляторним методом є розподіл повноважень по регулюванню соціального підприємництва і соціальної відповідальності бізнесу між органами державного управління. Економічні методи державного регулювання передбачають комплексність економічних і фінансових механізмів забезпечення інтересів суб'єктів підприємництва; з ними пов'язані розробка цільових комплексних програм, різні форми фінансової підтримки, фінансові засоби, фінансовий контроль. Показано актуальність реалізації всіх методів державного регулювання соціального підприємництва і соціальної відповідальності бізнесу на рівні місцевих державних адміністрацій і органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальне підприємство, соціальна відповідальність, бізнес, державне регулювання, державна підтримка.

Горобець Н.Н.

ОБОСНОВАНИЕ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО РЕШЕНИЯ ВЫРАЩИВАНИЯ КАРТОФЕЛЯ В АГРОПРЕДПРИЯТИЯХ НА ОСНОВЕ SWOT-АНАЛИЗА

В статті проаналізовані сучасний стан і особливості розвитку галузі картопелівництва, визначено ряд проблемних питань, рішення яких призведе до підвищення ефективності діяльності українських аграрних підприємств. Обґрунтовано доцільність застосування SWOT-аналізу як інструменту стратегічного управління виробничо-обслуговуючою діяльністю агропідприємств щодо вирощування картоплі. На основі проведеного SWOT-аналізу розроблено стратегію управління бізнес-процесами вирощування і збуту картоплі для сільськогосподарських підприємств. Відзначено актуальність пошуку дійсних механізмів по сприянню розвитку галузі картопелівництва в агропідприємствах за рахунок державних субсидій і впровадження інноваційних технологій вирощування картоплі. Особливу увагу приділено необхідності переходу картопелівництва на інноваційний шлях розвитку з використанням інтегрованої моделі поєднання ринкової середовища і державної підтримки за рахунок проведення базових досліджень. Встановлено, що усунення виявлених слабких сторін в виробничо-обслуговуючій діяльності підприємств дозволить протидіяти загрозам зовнішнього середовища, впровадити сучасні інноваційні технології, контролювати відповідність високим стандартам якості і дозволить залучати висококваліфікованих фахівців. За рахунок впровадження управлінського рішення по

выращиванию и реализации картофеля в производственную программу агропредприятий ожидается уменьшение негативных последствий влияния факторов макросреды. Установлено, что стратегия производства конкурентоспособной продукции картофелеводства должна основываться на базе научно-технических инноваций и поддержке государства. Предлагается для улучшения процесса разработки стратегий производственно-сбытовой деятельности сельскохозяйственных предприятий включать использование инструментов стратегического управления, в частности SWOT-анализ, что приведет к укреплению конкурентного положения агропредприятий на рынке, и, соответственно, обеспечит получение дополнительной прибыли. В условиях проведения ожидается повышение эффективности сельскохозяйственного производства, рост популярности агропредприятий на рынке и укрепление их деловой репутации. В современных условиях каждому агропредприятию необходимо выявлять существенные возможности и опасности внешней среды, которые будут влиять на его деятельность в долгосрочной перспективе.

Ключевые слова: стратегическое управление, бизнес-процессы, картофелеводство, SWOT-анализ, стратегия.

Зайцева Е.И., Жосан А.В.

ВНЕДРЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭТИЧЕСКОГО МАРКЕТИНГА В СИСТЕМУ АДАПТИВНОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ В УСЛОВИЯХ ОСОЗНАННОГО ПОТРЕБЛЕНИЯ

В статье обосновывается целесообразность внедрения концепции социально-этического маркетинга в систему адаптивного управления предприятиями в условиях осознанного потребления. Подчеркивается, что концепция социально-этического маркетинга направлена на адаптивное управление современными предприятиями в соответствии с ожиданиями общества. Исследована периодизация формирования социально-этического маркетинга на предприятиях Украины и определены особенности каждого периода с точки зрения деловой этики. Доказано, что маркетинговый контент, наполненный этическим содержанием, становится нормой современного бизнеса. Предложены внутренние и внешние функциональные области внедрения социально-этического маркетинга в адаптивную систему управления предприятием. Назначаются внутренний персонал и технология производства / реализации товаров, работ и услуг. Внешние воздействия затрагивают потребителей, партнеров и контактные группы, окружающую среду и общество. Определены критерии эффективности реализации концепции социально-этического маркетинга: повышение стоимости бизнеса, повышение инвестиционной привлекательности предприятия, формирование положительного имиджа, повышение лояльности потребителей и партнеров и доверие сообщества к компании, снижение репутации и коммерческих рисков. Представленные результаты исследования могут стать основой для формирования научной базы, дальнейшего развития и создания конкретных управленческих инструментов для реализации концепции социально-этического маркетинга в системе адаптивного управления предприятиями в осознанном потреблении. Перспективами дальнейших исследований в этом направлении станут определение синергетического эффекта от гармоничного сочетания внутренних и внешних функциональных областей внедрения социально-этического маркетинга.

Ключевые слова: социально-этический маркетинг, концепция, система адаптивного управления, осознанное потребление.

Колесник Г.М., Штулер Г.Г.

ВИДЫ И УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЗАТРАТАМИ ПРЕДПРИЯТИТЕЛЬСТВА

Определено, что основная целевая функция государственного регулирования обуславливается особенностями объекта регулирования, проблемами его развития и методами их решения. Отмечено, что реализация государственного регулирования развитием предприятия осуществляется с помощью видов, методов и условий. Выделено, что правильное применение видов, форм, методов и условий регулирования позволяет достичь соответствующих результатов. Под ними понимаем способы воздействия государства на поведение субъектов предпринимательства с целью создания и обеспечения условий их деятельности в соответствии с определенными направлениями развития. Они находят свое применение по совокупности соответствующих инструментов, которые являются орудием для достижения определенных целей. Рассмотрена классификация

расходов, которая нужна для моделирования влияния государственного регулирования ними в предпринимательском секторе. Характерным для классификации государственного регулирования расходов предпринимательского сектора является то, что государство предоставляет предпринимательству общественные блага и услуги, которые соответствуют его потребностям и характеризуются наиболее высокими показателями эффективности, поэтому использование государственного регулирования затратами предпринимательства дает возможность критически оценить направления расходования средств предприятий. Рассмотрены виды эффективного государственного регулирования затратами предпринимательского сектора и определены конкретные объекты целенаправленного воздействия со стороны государства и способы его осуществления, что позволит определять структуру предпринимательского сектора экономики по критерию фактора концентрации расходов. Предложено влияние государственного регулирования затратами предпринимательского сектора и их классификацию, которая проявляется в различных видах, формах, методах и инструментах, а именно: тарифное регулирование; экономическое регулирование, организационно-информационное регулирование; нормативно-правовое регулирование. Исследованы условия развития системы государственного регулирования затратами предпринимательства. Исследование условий развития системы государственного регулирования затратами предпринимательства свидетельствует об их важности и активной роли государственных институтов и институциональной среды в экономическом развитии страны. Выделение и систематизация институциональных условий развития регулирования затратами предпринимательства на макроэкономическом уровне позволяет выделить проблемные направления институциональных преобразований, поскольку все исследователи, занимающиеся этой проблематикой, заявляют об их наличии. Рассмотрены основные направления косвенного государственного регулирования затратами предпринимательства в Украине, которые должны быть следующими: прогнозируемые закупки товаров и услуг; налоговая политика - установление налоговых ставок и базы; тарифная политика - установление тарифов на пользование электроэнергией, водой, теплом и некоторыми коммуникационными услугами. Виды, характеризующие государственное регулирование затратами предпринимательства, должны быть направлены на эффективность функционирования и поддержку предпринимательства страны.

Ключевые слова: виды государственного регулирования затратами предпринимательства, условия развития государственного регулирования расходов, факторы и инструменты регулирования затратами, государственные институты регулирования затратами, мер государственной политики регулирования затратами.

Костенко А.О., Пашко П.В.

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ В ЧАСТИ ОТБОРА ПРЕДПРИЯТИЙ ДЛЯ ПРОВЕДЕНИЯ ТАМОЖЕННОГО АУДИТА В УКРАИНЕ

Сегодня, в соответствии с международными обязательствами, взятыми Украиной, одной из задач украинской таможи является внедрение современной эффективной системы таможенного аудита, в которой основное внимание уделяется рисковому предприятиям и упрощению процедур международной торговли для лиц, которые работают без нарушения таможенных правил. В статье проанализированы международные стандарты, опыт передовых государств по управлению рисками и использованию системы управления рисками во время контроля после очистки. В исследовании обоснованы предложения по разработке системы критериев риска для выбора экономических операторов для проведения пост-таможенного аудита в Украине. Предложена система критериев риска для выбора субъектов хозяйствования для проведения пост-таможенного аудита в Украине и описаны компоненты и инструменты системы. Также предлагается внести определенные изменения в Таможенный кодекс Украины. Внедрение системы управления рисками для контроля после выпуска позволит создать информационное пространство, которое включает информацию о предыдущих проверках, нарушениях, выявленных рисках, причинах и условиях, которые способствуют несоблюдению законодательства субъектами хозяйствования, оценку эффективности деятельности по обнаружению, анализе рисков и выявлению рисков. Это обеспечит своевременное выявление и предотвращение нарушений таможенного законодательства Украины.

Ключевые слова: риск, критерии риска, система управления рисками, система отбора субъектов хозяйствования, таможенный аудит, контроль после выпуска товаров, международные стандарты, опыт зарубежных стран.

Переверзева А.В.

ОЦЕНКА УРОВНЯ ЖИЗНИ В ОБЪЕДИНЕННЫХ ТЕРРИТОРИАЛЬНЫХ ОБЩИНАХ: НАЦИОНАЛЬНЫЕ И МЕЖДУНАРОДНЫЕ СТАНДАРТЫ

В статье исследовано понятие уровня жизни населения и выделены урени жизни населения: достаток, нормальный уровень жизни и бедность. Под достатком понимается уровень жизни, который позволяет пользоваться всеми благами, которые обеспечивают всестороннее развитие человека; нормальный уровень жизни предполагает обеспечение рационального потребления в соответствии с научно обоснованными нормами и нормативами, дает возможность человеку восстанавливать свой физический и интеллектуальный потенциал; бедность - это уровень жизни, при котором потребление находится на уровне сохранения работоспособности как нижней границы воспроизводства жизненных сил. Выделено две концепции «уровня жизни»: первая концепция рассматривает уровень жизни как материальное положение населения (в смысле наличия необходимых материальных благ в виде дохода для поддержания основных жизненных потребностей, обеспеченности определенным движимым и недвижимым имуществом), основной акцент делается на определении рациональных норм потребления и соответствия реального потребления этим нормам, уровне покупательной способности и доходов, обоснованию их дифференциации в обществе, установлению социальных стандартов; вторая концепция базируется на признании необходимости удовлетворения потребностей человека не только в материальных благах, но и в условиях для развития и жизнедеятельности, и означает частичный переход от макроэкономического к микроэкономическому пониманию. Осуществлен сравнительный анализ уровня заработной платы в объединенных территориальных общинах и критериальных значений минимального уровня дохода, предложенных международными институтами, такими как ООН и Всемирный банк. Определено, что одним из важнейших источников доходов в объединенных территориальных общинах является заработная плата, которая определяет возможности людей по удовлетворению потребностей и реализации собственного потенциала. Доказано, что уровень жизни населения в общинах не соответствует международным стандартам, ведь население 72% общин имеет уровень доходов, который не соответствует минимальным критериальным значениям, используемых в ООН и Всемирном банке. Обосновано, что уровень заработной платы в отдельных объединенных территориальных общинах не соответствует национальному критерию стандартов уровня жизни населения.

Ключевые слова: уровень жизни, объединенные территориальные общины, международные стандарты, порог бедности, минимальная заработная плата, критерии.

Письмак В.А.

АУТСОРСИНГ ЛОГИСТИЧЕСКИХ УСЛУГ КАК ИНСТРУМЕНТ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ЦЕПЕЙ ПОСТАВОК

В настоящее время предприятие не может быть самодостаточным, если будет опираться только на внутренние ресурсы, поэтому передача определенных функций сторонним организациям является в большинстве случаев экономически эффективной мерой. С начала 90-х годов XX века аутсорсинг становится предметом постоянных научных исследований. Количество научных работ с этого времени и до сих пор постоянно растет, как в Украине, так и за рубежом. Сформировано понятие аутсорсинга, как передача определенных функций своей деятельности другому специализированному предприятию с целью оптимизации деятельности предприятия-заказчика, что является юридически оформленным. На сегодняшний день существует множество подходов к понятию «аутсорсинг». Однако следует отметить, что аутсорсинг рассматривает не только вопросы заключения контрактов на выполнение отдельных видов работ, но и позволяет полностью пересмотреть подходы к построению бизнес-системы и управления этой системой с целью повышения ее эффективности и достижения конкурентных преимуществ. Поэтому можем сформировать понятие аутсорсинга, как передачу определенных функций своей деятельности другому специализированному предприятию с целью оптимизации

деятельности предприятия-заказчика, что является юридически оформленным. На сегодняшний день существует достаточно большое количество положительных сторон использования аутсорсинга при построении международной цепи поставок. Основные из них: сокращение инвестиций в результате отсутствия необходимости создания специализированных отделов, функции которых передаются на аутсорсинг; использование опыта аутсорсеров в совершенствовании основной деятельности предприятия; снижение затрат на создание и поддержку рабочих мест, а также на мотивацию и содержание персонала; снижение расходов за счет эффекта масштабов углубленной специализации ресурсов и разделения труда, и тому подобное. Наряду с положительными есть и отрицательные стороны: появляется вероятность увеличения расходов, если предприятие передаст слишком много процессов на аутсорсинг; возможна потеря контроля над выполнением переданных процессов, что, в свою очередь, снижает управленческую гибкость; отсутствует четкая законодательная база аутсорсинга. Принятие решения об использовании аутсорсинга является сложной комплексной задачей, определяется стратегическими интересами развития предприятия, поэтому оно находится в компетенции менеджмента высшего звена. Фактически это решение означает выбор между выработкой товаров и услуг самим предприятием и приобретением извне. Таким образом, целесообразность внедрения аутсорсинга логистических бизнес-функций при формировании международного цепи поставок обусловлено улучшением логистического сервиса, повышением гибкости, расширением рынков сбыта, улучшением стратегических позиций предприятия на рынке.

Ключевые слова: аутсорсинг, логистика, бизнес-функция, цепь поставок, международная логистика.

Стахова Н.П., Штерма Т.В.

ВЛИЯНИЕ НДС НА СОСТОЯНИЕ ОБОРОТНОГО КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЙ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

Основным в статье определена степень влияния фискальной политики на оборотный капитал в экономике Украины и экономически развитых странах. Указано подходы к его усовершенствования для улучшения предпринимательской среды, наращивание собственного оборотного капитала у субъектов хозяйствования. На основе статистических данных подтверждена значимость влияния системы налогообложения на структуру оборотного капитала Украины. Проанализирована связь налога на добавленную стоимость с основными макроэкономическими показателями, показано существование недостатков в системе фискальной службы Украины. Предложено обоснованные научно-практические меры по снижению налогового давления и стимулирующие шаги для субъектов корпоративного сектора, которые направляют прибыли на рост оборотного капитала, его эффективное структурирование. Внедрение указанных предложений должно способствовать капитализации финансовых ресурсов для дальнейшего роста оборотного капитала Украины, высокой эффективности корпоративных финансов, росту положительных результатов экономической деятельности в целом.

Ключевые слова: оборотный капитал, налог на добавленную стоимость, фискальная политика, налоги.

Цыплицкая Е.А.

СОЦИАЛЬНЫЕ ИЗМЕРЕНИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЕВРОПЕЙСКОГО ОПЫТА

Модернизация национальной экономики должна сопровождаться изменениями и в других сферах общественной жизни, в частности – социальной. Вектор европейского пути развития для Украины предполагает также достижение определенных стандартов социального развития и обеспечения. Становление этих стандартов в европейских государствах происходило эволюционным путем через модель социальной политики О. фон Бисмарка. Реформы, которые следовали в рамках этой модели и выходили за ее рамки, могут стать основой для дальнейшего реформирования сферы социального обеспечения украинской экономики, которая по основным параметрам – соотношения минимальной и средней зарплаты, а также минимальной зарплаты и прожиточного минимума, еще не соответствует стандартам Европейской социальной хартии. Социальные реформы в европейских государствах производились под влиянием определенных экономических проблем – безработицы и инфляции (Германия, Франция, Голландия, Бельгия,

Италия), усиления имущественной дифференциации и неудовлетворительный уровень социального обеспечения (Швеция, Швейцария), децентрализация и факт вступления в ЕС (Испания), трансформационный кризис (Чехия, Словакия, Венгрия и Польша). Часто реформы в европейских странах были противоречивыми и неуспешными, о чем свидетельствует статистика. Однако в большинстве стран наблюдался рост выплат по социальной защите, а также сокращение уровня безработицы. Нагрузка социальных взносов в общих доходах практически не менялась, за исключением Швеции, где она снизилась в 3 раза, а также в Чехии, Венгрии, Словакии, где она снизилась незначительно. В трансформационных экономиках социальные преобразования были направлены на преодоление бедности и создание рыночных институтов. Несмотря на то, что страны, в основном, исходили из стратегии социальной политики О. ф. Бисмарка, институциональные особенности, политические и социально-экономические процессы внесли свои коррективы в дизайн моделей социальной политики, которые сложились на современном этапе. В Украине реализованные реформы пересекались с реформами в других трансформационных экономиках, однако начаты они были гораздо позже и результаты их оказались не столь эффективны. Среди успешных стратегий стран ЕС, которые могут быть использованы в Украине, можно назвать децентрализацию и вовлечение в ход проведения реформ местных органов власти, а также государственно-частное партнерство в сфере внедрения социальных программ. Среди негативного опыта следует назвать – неравномерность распределения социальных льгот и гарантий, сокращение социальных выплат без создания действенной альтернативы.

Ключевые слова: социальная политика, модернизация национальной экономики, модель социальной политики, Европейский Союз, социальное государство.

Черленяк И.И., Курей О.А.

ДУАЛЬНОСТЬ СМЫСЛОВОЙ ПЛАТФОРМЫ ТЕХНОЛОГИИ ДЕЛОВОГО АДМИНИСТРИРОВАНИЯ

В условиях роста количества фирм-производителей и торговых фирм, разнообразия «основных» товаров, огромного количества товаров-субститутов и товаров-комплементов вкусы и предпочтения потребителей могут довольно резко меняться, что приводит к турбулентности деловой среды. В этой связи актуальным представляется исследование новейших концепций, техник и технологий управления фирмами в современных условиях рыночной турбулентности. Статья призвана исследовать основы содержательного наполнения категории «деловое администрирование» в фокусе вызовов развития фирмы в турбулентных рыночных условиях на основе определенных и четко сформулированных технологических подходов менеджмента и экономической теории в их взаимосвязи и взаимообусловленности. Оптимальное управление бизнесом и деловое администрирование нельзя трактовать в рамках отдельно взятых подходов классического менеджмента и концепций (моделей) экономической теории. Деловое администрирование должно осуществляться на комплексной смысловой базе, которая позволяет учитывать динамику факторов, влияющих на выбор поведения фирмы и ее руководителей. Менеджмент фирмы, который осуществляет деловое администрирование, должен уметь обеспечить реализацию аспектов миссии фирмы даже в быстро меняющихся условиях конкурентной среды и социально-политической ситуации. С этой целью технология делового администрирования предполагает конструирование делового процесса фирмы на фундаменте стандартов качества организации, управления, выполнения операций, основанных на особых подходах сообщения гибкости и целеустремленности. То есть, на современном этапе развития бизнеса и экономики даже текущий деловой процесс должен иметь стратегическую проекцию. Это требует новых динамических стандартов управления и администрирования – административных регламентов, или регламентов делового администрирования, предусматривающих выполнение осмысленных, согласно сути проблемной ситуации, апробированных и согласованных с владельцами альтернатив реагирования и альтернатив цепи операций и набора инструментов поиска оптимального решения проблемных ситуаций. Технология делового администрирования должна комплексно учитывать дуальность динамики бизнеса. Деловой процесс является непрерывным, но его структура противоречива. Для успешного управления фирмой необходимо «решать» сложности поддержания непрерывности, а также структурирования и самоорганизации. Поэтому нельзя ограничиваться одной управленческой концепцией, одним

подходом менеджмента при осуществлении технологических приемов делового администрирования: необходимо развивать специальную технологию бизнес администрирования. Для успешного администрирования делового процесса фирмы нужно применять различные концепции оптимального управления. В наиболее широком смысле именно концепт оптимального управления и самоуправления охватывает основные грани существования менеджмента как суммы теорий, практик и подходов. Эта сумма создает технологию делового администрирования как процесс-функцию поиска альтернатив оптимальной организации фирмы и ее деятельности и стратегии формирования конкурентных преимуществ.

Ключевые слова: деловое администрирование, экономическая теория, стратегический менеджмент, теория фирмы, деловой процесс.

Чичкало-Кондрацкая И.Б., Власюк А.О., Кондрацкая Д.С. ПРИОРИТЕТЫ РЕАЛИЗАЦИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ИНТЕРЕСОВ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ДЕЙСТВИЯ ЗСТ+ С ЕС

Приоритетным направлением функционирования каждого государства является обеспечение его национальных интересов. Особую актуальность проблема реализации национальных экономических интересов приобретает в условиях международной экономической интеграции страны. На современном этапе вступила в силу Зона свободной торговли между Украиной и Европейским Союзом, которая влияет на экономическую ситуацию в стране. В статье раскрыта сущность национальных экономических интересов Украины и их содержание в условиях углубления взаимоотношений с ЕС. Проведен анализ современного состояния торгового сотрудничества Украины со странами Европейского Союза, в частности структуры и динамики экспорта и импорта, полноты использования беспошлинных импортных квот. Выделены особенности и проблемы торговой деятельности после введения в действие ЗСТ+, которые мешают эффективному сотрудничеству с ЕС и негативно влияют на реализацию национальных экономических интересов Украины. Выявлены положительные последствия от внедрения положений Соглашения об ассоциации с ЕС и возможные угрозы для национальных экономических интересов Украины. Сформулированы основные приоритетные направления повышения уровня реализации национальных экономических интересов Украины в условиях ЗСТ+.

Ключевые слова: национальные экономические интересы, приоритеты, торговля, ЗСТ+, экспорт, Европейский Союз.

Раздел 3. РЕГИОНАЛЬНЫЕ СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Батьковец Н.О., Батьковец Г.А. ПОКУПАТЕЛЬСКОЕ ПОВЕДЕНИЕ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА РАЗВИТИЕ РЕГИОНА

Рынок товаров и услуг региона характеризуется уровнем покупательского поведения потребителей, которое влияет на сбалансированное развитие как отрасли, так и региона в целом. Потребление различных групп товаров исследуется не только для формирования статистических показателей, но и для определения приоритетов в стратегической импортно-экспортной деятельности, ценовой политике, политике развития различных секторов экономики. Формируя модель покупательского поведения определенного региона, необходимо учитывать динамику спроса и предложения на рынке товаров и услуг в разрезе отдельных товарных групп и физиологические и психологические потребности потребителя. При проведении анализа покупательского поведения в основу должны быть заложены следующие показатели: демографическая составляющая региона; материальная составляющая потенциальных потребителей; структура потребления товаров и услуг; динамика производства - (спрос-предложение; экспорт-импорт). Обеспечение устойчивого развития региона базируется на всех выше проанализированных факторах. К сожалению, приходится констатировать факт, что мотивы покупки у обычных потребителей меняются, а модель покупательского поведения определяется, в первую очередь, платежеспособностью населения. Характеристика потребления товаров и услуг в Львовской области населением в 2017 году свидетельствует о смене приоритетов при покупке продукции. Психологическая характеристика покупателей определяет активность покупательского поведения потребителей. По нашему мнению,

можно выделить следующие психотипы покупателей: инноваторы; классики; пионеры. Современная модель покупательского поведения не ограничена понятием «дефицит» и может меняться под влиянием различных факторов. Базовыми являются, бесспорно, демографические, экономические и социальные, собственно они определяют готовность потребителей определенного региона к покупке товаров и услуг в определенном объеме. Объем потребления товаров и услуг прямо пропорционально влияет на устойчивое развитие региона, поскольку производство и реализация являются базовыми источниками дохода.

Ключевые слова: покупательское поведение, мотив, потребитель, потребность, рынок товаров и услуг, регион, устойчивое развитие.

Гаврилко П.П., Колодийчук А.В., Важинский Ф.А.
СЕЛЬСКИЙ ЗЕЛЕНЫЙ ТУРИЗМ КАК ФАКТОР
АКТИВИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
СЕЛЬСКОГО НАСЕЛЕНИЯ

Определены особенности сельского зеленого туризма как одной из подсистем туристической деятельности и одновременно и подсистемы сельского хозяйства. Определено, что сельский зеленый туризм - важное направление предпринимательской деятельности на сельских территориях. Показано, что сельский зеленый туризм является одной из составляющих социально-экономического возрождения села. Цель статьи - определить роль сельского зеленого туризма как фактора экономической активности сельского населения. Сельский зеленый туризм является одной из подсистем более общей туристической отрасли, которая характеризуется совокупностью присущих ей особенностей, а именно: сельский (зеленый) туризм в Украине начинает только заявлять о себе как вид туристической деятельности; с целью быстрого становления и эффективного использования заложенного в нем потенциала он имеет возможность использовать богатый опыт туристической деятельности в целом, это будет способствовать его организационному и социально-экономическому укреплению; со временем сельский зеленый туризм может стать одним из факторов повышения регионального потенциала туризма с одновременным наращиванием его социальной и экономической отдачи. Важной особенностью сельского зеленого туризма является его базирование на социальных и природных факторах. Они придают ему черты специфического социального и духовного наполнения. Сельский зеленый туризм является одной из составляющих социально-экономического возрождения села. Он представляет собой исключительно важное социальное и общественное явление, которое зародилось снизу, по инициативе жителей с целью самозащиты от негативных процессов, которые привели к массовой безработице и бедности значительной части крестьян и других сельских жителей. Одновременно сельский зеленый туризм стал фактором уменьшения оттока местного населения от вынужденной миграции в дальнее зарубежье в поисках работы и заработков. Наряду с этим он приобрел значение одного из факторов сохранения этнической самобытности края с высокими духовными качествами, большой работоспособностью и другими исключительно важными чертами местных жителей. Сельский зеленый туризм стимулирует развитие элементов инфраструктуры - гостиниц, ресторанов, предприятий торговли и т.д. Он приводит к увеличению доходной части бюджета за счет налогов, которые могут быть прямыми (плата за визу, таможенный сбор) или косвенным (увеличение заработной платы работников вызывает увеличение сумм подоходного налога, уплачиваемого ими в бюджет). Кроме того, сельский зеленый туризм имеет широкие возможности для привлечения иностранной валюты и различного рода инвестиций, обеспечивает рост доходов и повышение уровня благосостояния сельского населения. Особое место отводится туризму в создании рабочих мест и решении проблемы занятости. Практика показывает, что количество рабочих мест увеличивается, не требуя при этом больших затрат, а количество занятых в туристической сфере постоянно растет.

Ключевые слова: сельский зеленый туризм, сельские территории, занятость, потребители, туристические услуги, безработица, экономическая активность, конкуренция, инфраструктура, финансовые ресурсы.

Долга Г.В.

АНТИКРИЗИСНЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПРЕДПРИЯТИЙ
ВРЕМЕННОГО РАЗМЕЩЕНИЯ БУКОВИНЫ В УСЛОВИЯХ
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

В статье обозначены теоретические основы антикризисного менеджмента на предприятии, а именно, исследована сущность и особенности антикризисного управления предприятиями временного размещения Буковины в условиях социально-экономической нестабильности. Кризис в хозяйственной деятельности зачастую трактуют как непредсказуемый переломный период функционирования организации, который возникает вследствие ухудшения одного или нескольких параметров предприятия и негативно отражается на его деятельности и может привести к банкротству. Среди факторов, которые могут спровоцировать кризисные явления на предприятии, выделяют внешние и внутренние факторы. Охарактеризованы понятия и виды стратегий антикризисного управления. Чаще всего компании используют одну из четырех стратегий выхода компаний из кризиса: изменение позиционирования; пересмотр портфеля бизнесов, концентрация на основной деятельности; инвестирования в инновации; реорганизация. Проанализировано состояние деятельности предприятий временного размещения на Буковине. Можно сделать вывод об уменьшении прибыли, объемов реализованных товаров, количества реализованных туристических услуг и количества предприятий временного размещения. Состояние гостиничного хозяйства на сегодняшний день находится в неудовлетворительном состоянии. Внесены возможные предложения применения антикризисного менеджмента с целью улучшения состояния предприятий временного размещения Буковины. Для дальнейшего увеличения экономических показателей предприятий гостеприимства нужно применять антикризисные меры, направляя их на развитие и решение ряда экономических и социальных проблем: повышение качества обслуживания, содействие восстановлению туристических потоков, улучшение имиджа страны на международной арене.

Ключевые слова: антикризисный менеджмент, предприятия временного размещения, социально-экономическая нестабильность, стратегия, кризис, риск, сфера туризма.

Лендел М.А., Морхович В.С.

ВЛИЯНИЕ МАКРОЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ НА
РАЗВИТИЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ ЗАКАРПАТСКОЙ
ОБЛАСТИ

Туристическая отрасль играет важную роль в социально-экономической жизни страны. Развитие внутреннего, выездного и въездного туризма является дополнительной статьей доходной части государственного бюджета и источником пополнения валютных ресурсов государства, способствует созданию дополнительных рабочих мест и развитию таких секторов экономики, как транспорт, торговля, строительство, сфера услуг. В работе проведен анализ движения туристических потоков Закарпатской области. Определены основные макроэкономические показатели, которые влияют на развитие туристической сферы. С помощью корреляционно-регрессионного анализа проведена оценка влияния располагаемых доходов населения, валового регионального продукта на одного человека, среднемесячной заработной платы и уровня безработицы на величину предоставления туристических услуг региона. Предложен ряд эконометрических моделей, характеризующих данные зависимости. Линейные уравнения регрессии рассчитаны с помощью статистического пакета MS Excel. Результаты исследования свидетельствуют о том, что спад валового регионального продукта, уменьшение доходов населения и среднемесячной заработной платы, рост уровня безработицы, и как следствие, сокращение расходов населения на туристические путешествия, выступают ключевыми факторами снижения объемов внутреннего и выездного туризма. Практическая значимость построения эконометрических моделей заключается в возможности их использования с целью прогнозирования развития туристической отрасли Закарпатья.

Ключевые слова: туризм, туристические потоки, макроэкономические показатели, корреляционно-регрессионный анализ, коэффициент детерминации.

Лендел М. А., Газуда С. М., Газуда Л. М.

ТУРИСТИЧЕСКО-РЕКРЕАЦИОННЫЙ КОМПЛЕКС В
СИСТЕМЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ ПРИГРАНИЧНЫХ РЕГИОНОВ

В статье обозначены региональные особенности и основные составляющие функционирования и развития туристическо-

рекреационного комплекса трансграничного региона, определены его роль и место в системе социально-экономического развития сельских территорий. Обоснованы неотложные меры по формированию системы лечебно-оздоровительных территориально-рекреационных комплексов с использованием природно-ресурсного потенциала области. Подчеркнута важность развития сельского агротуризма в трансграничном регионе.

Ключевые слова: туристическо-рекреационный комплекс, трансграничный регион, сельские территории, социально-экономическое развитие

Мазур А.В., Лывдар М.В., Дидух О.В.

МЕХАНИЗМ ПРЕДОСТАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫХ И МЕСТНЫХ ГАРАНТИЙ ДЛЯ ФИНАНСИРОВАНИЯ ПРОЕКТОВ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Целью статьи является определение механизма финансирования проектов устойчивого развития по программе государственного или местного обеспечения, а также исследование особенностей международной практики использования инструмента государственных гарантий. Использование государственного или местного обеспечения должно прежде всего быть направлено на стимулирование деятельности предприятий в определенной сфере хозяйствования в рамках реализации проектов устойчивого развития, утвержденных Стратегией устойчивого развития «Украина-2020» для обеспечения экономического развития государства, и региона в целом. Проанализирован международный опыт предоставления государственных гарантий предприятиям, который показал, что в зарубежных странах основной целью предоставления гарантий субъектам хозяйствования довольно часто выступает поддержка предприятий, находящихся в кризисном состоянии. Также финансируются стратегически важные направления экономики, которые имеют влияние на развитие экономического сектора государства в целом, такие как энергетика, транспорт, строительство. Не менее важной целью предоставления государственных гарантий под кредиты выступает также взаимодействие в рамках государственно-частного партнерства. Поскольку в современных условиях является важной переориентация страны с сырьев-ориентированной к инновационной экономике и отказ от занимаемой пассивной позиции, предложен механизм финансирования проектов устойчивого развития по программе государственного (местного) гарантирования с использованием частно-публичного партнерства. Такой механизм должен объединять все стороны реализации таких проектов с целью ускорения перехода государства к модели устойчивого развития. Определено, что одной из сторон должно быть непосредственно предприятие, которое разрабатывает проект, второй стороной будут выступать государственные и коммерческие банки, в части предоставления кредитов под проекты устойчивого развития, а третья сторона - это государственные и местные органы власти в части предоставления государственных и местных гарантий под предоставления кредитов. Таким образом, предложенное трехстороннее частно-публичное сотрудничество по разработке и реализации проектов устойчивого развития обеспечит максимальную ответственность сторон относительно соответствия проекта критериям отбора для участия в программе и прозрачности принятия решения о предоставлении государственной поддержки для реализации проектов устойчивого развития. С другой стороны важным вопросом при налаживании такого механизма может выступать формирование Государственного реестра проектов устойчивого развития и проектных предложений. На основе этого определены перспективные направления реализации проектов устойчивого развития в рамках реализации проектов утвержденных Стратегией устойчивого развития «Украина - 2020».

Ключевые слова: устойчивое развитие экономики, государственные гарантии, местные гарантии, частно-публичное партнерство.

Палига Е.Н.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОЦЕНКИ ВЛИЯНИЯ БАЗОВЫХ ИНСТИТУТОВ НА РАЗВИТИЕ ИЗДАТЕЛЬСКО-ПОЛИГРАФИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье рассмотрена инвестиционная привлекательность издательско-полиграфической отрасли Украины и ее регионов, современное состояние и стратегия развития корпоративного управления предприятий издательско-полиграфической отрасли (ИПО), проведено исследование трансформации издательского и полиграфического предпринимательства, в результате которого издательско-полиграфический комплекс превратился в ИПО, а производственное предпринимательство в полиграфии приобрело

функции сферы обслуживания издательств, как это и принято в мировой издательской практике. Раскрыты возможности ведущих предприятий региона и установлено, что среди всех моделей развития издательских и полиграфических предприятий перспективной по вложению инвестиций можно считать модель, согласно которой издательства имеют собственную полиграфическую базу. Динамическая трансформация форм хозяйствования в экономике Украины распространилась и достаточно быстро вводится в издательско-полиграфической деятельности, по нашему мнению находится под влиянием базовых институтов, которые имеют возможность привести к развитию издательско-полиграфической деятельности в Украине, а это влияние на развитие информационного пространства нашего государства, а также составной духовно-культурной и экономической сфер общества. Итак, весомым фактором государственной политики стимулирования экономического развития должно стать определение приоритетов трансформации институциональной среды на отраслевом уровне с учетом региональных особенностей. Учитывая возможность влияния институциональных факторов на развитие и перспективы функционирования издательско-полиграфической деятельности, в статье рассмотрены и проанализированы имеющиеся методологические подходы к оценке их влияния как на общегосударственном, так и на уровне отдельного региона. Учитывая предмет наших исследований, мы определили оценку влияния институциональных факторов на развитие ИПО через призму теории производства и сформировали систему институциональных факторов экономического роста производственных систем, которые опираются на рынок и его инфраструктуру, институциональную среду, технологию производства продукции полиграфии, материальные, человеческие и технические ресурсы, внешнеэкономическую деятельность. Также определяем влияние этих факторов базовых институтов на оценку эффективности функционирования ИПО и констатируем, что полученные результаты исследований свидетельствуют о незавершенности институциональных изменений ИПД регионов Украины, что требует дальнейших исследований.

Ключевые слова: базовые институты, институциональная теория, факторы экономического роста, корпоративное управление, конкурентоспособность, издательско-полиграфическая деятельность.

Цанько А.А.

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ СРЕДЫ ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ

В современных условиях евроинтеграционного курса для украинской экономики крайне важным является проведение полной резагрузки и трансформации, что в свою очередь возможно только при высокой инвестиционной активности ее регионов. Инвестиции – один из действенных факторов обеспечения структурных сдвигов в экономике любой страны. Вследствие неадекватного использования внутренних ресурсов, применения неэффективных механизмов управления национальным хозяйством, негативного влияния российской агрессии экономика Украины переживает глубокий кризис. Этот кризис также связан со слабой инвестиционной активностью ее регионов и диспропорцией их развития. С целью преодоления вышеуказанных негативных факторов необходимо совершенствовать региональную инвестиционную политику с учетом особенностей развития и потенциала каждого региона. Известно, что Львовская область имеет один из самых высоких инвестиционных потенциалов среди областей Украины. Основными факторами, которые оказывают инвестиционную преимущество Львовщине по сравнению с другими регионами, является активная борьба с коррупцией, наличие земельных и природных ресурсов, высокий уровень развития инфраструктуры, высококвалифицированные кадры, активное содействие местных органов власти в сопровождении инвестиционных проектов и вместе с тем максимально невмешательство власти в деятельность предприятий и в последнюю очередь – выгодное географическое положение, что обусловлено соседством с ЕС, а также тем, что по ее территории проходят транспортные пути международного значения. Несмотря на негативные явления, которые имеют место в украинской экономике, Львовщина продемонстрировала положительный пример того, что инвестирование средств в экономику Украины является безопасным и эффективным. В последние годы Львовская область выработала свою стратегию привлечения инвестиций. Среди основных инвесторов лидирующие позиции занимают

Польша, Кипр и Австрийская Республика. По результатам 2017 года в регионе открыли более 80 новых производственных мощностей, создано более 8 тыс. рабочих мест. Приоритетными отраслями экономического развития региона является сельское хозяйство, развитие альтернативной энергетики, машиностроение, деревообработка. Львовская область занимает лидирующие позиции в Украине по количеству зарегистрированных индустриальных парков. Регион предлагает большое количество опытных специалистов, локаций для развития IT-индустрии. С целью поддержки существующей положительной динамики региона необходимо активизировать продвижение собственного экономического потенциала, развивать межрегиональные связи, ее представителям целесообразно участвовать в торговых мероприятиях, экономических форумах, выставках, важна также подготовка промо-туров для потенциальных инвесторов, организация B2B встреч и тому подобное.

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционный климат, инвестиционная политика, региональная экономика.

Раздел 4. ЭКОНОМИКА ПРЕДПРИЯТИЙ И ОТРАСЛЕЙ

Вепренцова К.А.

ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ НА ПРИМЕРЕ ПРЕДПРИЯТИЙ ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Финансовая устойчивость – один из ключевых показателей, характеризующих финансовое состояние предприятия. Несмотря на то, что вопросы оценки финансовой устойчивости предприятия исследуются в последние годы достаточно интенсивно, возникает проблема обобщения результатов предыдущих исследований, разработки комплексной методики определения финансовой устойчивости с учетом особенностей предприятий. Одним из направлений развития национального промышленного сектора автором предлагается сделать фармацевтическую промышленность как наиболее динамично растущую отрасль в мире, которая является лидером среди других высокотехнологичных отраслей по показателю создания валовой добавленной стоимости на одну занятую личность. Выявлено, что проблема обеспечения финансовой устойчивости для предприятий фармацевтической отрасли наиболее актуальна, поскольку на фармрынке Украины наблюдается конкурентная напряженность. Автором предложено определение понятия «финансовая устойчивость» и составлена матрица факторной взаимосвязи внешней и внутренней среды и финансовой устойчивости, разработана классификация методик оценки финансовой устойчивости предприятий, в том числе фармацевтических. Установлено, что на практике принято определять финансовую устойчивость с помощью коэффициентного метода, в котором учеными используются разные комбинации относительных показателей. Поскольку минимальным условием стабильности предприятия является наличие собственных оборотных средств, проанализировано динамику изменения их объема с прогнозом на два периода на примере ПАТ «Фармстандарт-Биолик». По мнению автора, перспективой исследования станет разработка системы эффективного реагирования, то есть мониторинга, которая будет охватывать основные аспекты оценки финансовой устойчивости, позволит предприятию быстро адаптироваться к изменениям динамичной внешней среды и максимально использовать внутренний потенциал. Для того, чтобы система мониторинга была эффективной, предлагается внедрить факторы, которые будут учитывать специфику деятельности предприятия. Автор считает, что результаты мониторинга можно использовать не только для ретроспективного анализа, но и для прогнозирования, что даст возможность разработать комплекс мероприятий по повышению уровня финансовой устойчивости на предприятии.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, методики оценки, фармацевтическая промышленность, факторная взаимосвязь, банкротство, мониторинг.

Водовозов Е.Н., Палант А.Ю.

АНАЛИЗ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ВНЕДРЕНИЯ Э-БИЛЕТА В НАЗЕМНОМ ОБЩЕСТВЕННОМ ТРАНСПОРТЕ

В статье даны научно обоснованные с экономической точки зрения рекомендации по внедрению электронного билета на предприятиях электротранспорта Украины с учетом передовых мировых достижений. Рекомендации, разработанные на научной основе, окажут помощь украинским городам (всем звеньям,

задействованным в этом процессе – городским советам, транспортным предприятиям и пассажирам) эффективно и в кратчайшие сроки внедрить и освоить систему «электронный билет» и значительно ускорить ее адаптацию к украинским реалиям. Проведенные исследования, нашедшие отражение в статье, ставили целью проведение анализа, определение особенностей и возможности внедрения в нашей стране электронные системы оплаты проезда в общественном транспорте с помощью бесконтактных карт и иных средств оплаты – на бумажных носителях, жетонами, с помощью мобильных устройств и пр. Всестороннее рассмотрение проблемы включает в себя: наполнение бюджета предприятий за счет упорядочения сбора платы за проезд; создание отдельного субъекта хозяйствования для обслуживания автоматизированной системы оплаты проезда; выбор модели управления городским транспортом в новых условиях; анализ готовности городов Украины к внедрению электронного билета; необходимость обеспечения многовариантности выбора для пассажиров систем оплаты проезда и пополнения транспортных карт; удобство пользования городским транспортом иногородними гражданами; защищенность карт от подделок и стойкость их к поломкам; особенности оснащения подвижного состава транспортными терминалами (валидаторами); условия финансирования приобретения и установки транспортных терминалов с акцентом на безопасность, а также количественный показатель, необходимый и достаточный для успешного функционирования всей системы. Обеспечение реализации указанных в статье мероприятий даст возможность реально повлиять на улучшение положения дел в такой важной отрасли городского хозяйства, как городской электрический транспорт. Ведь он является не только социальным видом транспорта, но и наиболее экологичным, нацеленным в будущее видом транспорта, где совсем скоро электромобили станут доминирующим средством передвижения. За пределами статьи остались вопросы диспетчеризации общественного транспорта и вопросы информатизации. Это темы следующих публикаций авторов. Авторы отмечают, что реализация комплексной и научно обоснованной системы э-билета в городском общественном транспорте является крайне необходимой и назревшей проблемой. Ее внедрение является беспримиримым вариантом для всех трех заинтересованных сторон городских пассажирских перевозок – пассажиров, транспортных компаний и местных органов власти.

Ключевые слова: электронный билет, автоматизированная система оплаты проезда, общественный транспорт

Газуда М.В., Стецив М.Р.

ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ КОММУНИКАЦИОННЫХ ФУНКЦИЙ УПРАВЛЕНИЯ НА ПРИНЦИПАХ ОПТИМИЗАЦИИ

В статье рассмотрены отдельные аспекты коммуникационных функций управления на принципах оптимизации. Приоритетность обеспечения прибыльности и длительного развития предприятия является основой формирования процесса управления, где важное место занимает коммуникативное управление предприятий и организаций. Современные тенденции в сфере коммуникационного управления свидетельствуют, что в Украине коммуникативный менеджмент играет преимущественно декларативную роль, поскольку отечественные компании не используют коммуникационные возможности, не рассматривая в них действенный ресурс, который непосредственно влияет на производительность, и конкурентоспособность предприятия. Указано, что в целях оптимизации коммуникационных функций управления предприятию необходимо разработать оптимальную модель коммуникативных связей, которая позволит реализацию целей, обеспечивая при этом работников необходимой информацией, и одновременно снимет информационную перегрузку с руководителя. Разработана оптимальная модель коммуникационных связей и определены их места в управлении коммуникациями предприятия, целью которого есть обоснование управленческого процесса, начиная с выбора общего вектора управления коммуникациями и заканчивая непосредственным осуществлением коммуникаций, задействованием их элементов, с обязательным формированием обратной связи и описанием проблемных вопросов, которые могут ухудшить качество указанного процесса. Рассмотрены наиболее распространенные типы коммуникационных барьеров, среди которых личные, физические, организационные, временные барьеры и коммуникационные перегрузки, а также предложены методы их предотвращения для создания оптимальной коммуникативной

функции управления. Определены проблемные вопросы реализации коммуникационного менеджмента, решение которых будет способствовать повышению уровня профессиональной подготовки руководителя, даст ему возможность адекватно и качественно выполнять свои обязанности, принимая взвешенные управленческие решения. Для любого предприятия или организации целесообразно искать собственные коммуникативные возможности, развитие коммуникативных способностей прежде всего с помощью различных тренингов, формирование индивидуальных подходов к каждому человеку, изучение методик общения, установления близких отношений с персоналом.

Ключевые слова: коммуникационные функции, формирование процесса управления, оптимальная модель коммуникативных связей, типы коммуникационных барьеров, коммуникативные возможности.

Гайдаенко О.Н.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ АНАЛИЗА ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТОРГОВЫХ КОМПАНИЙ

Методика экономического анализа свидетельствует о необходимости всестороннего изучения факторов, влияющих на изменение объема розничного товарооборота и финансовых результатов деятельности. Однако связь между факторами и результативными показателями (например, объемом товарооборота, его доходностью или убыточностью) имеет не функциональный, а стохастический характер. Поэтому считаем целесообразным прибегнуть к методам статистического анализа, которые позволяют измерить вероятностную связь между результативным показателем и факторами, которые обуславливают его изменение. Целями исследования были теоретическое и методическое обоснование положений и разработка практических рекомендаций по совершенствованию методики анализа эффективности деятельности торговых предприятий, учитывая современные требования рынка по информационному обеспечению управления продажами товаров. Учитывая, что относительный показатель доходности - рентабельность продаж, которая более объективно характеризует эффективность торговой деятельности, то он и был выбран в качестве результативного показателя. Ускорение оборачиваемости товарных запасов ведет к увеличению генерирования прибыли, а следовательно и к увеличению рентабельности продаж. Поэтому в качестве первого фактора-аргумента была выбрана оборачиваемость товарных запасов. Уровень рентабельности продаж по отдельным товарным группам и товарам не является одинаковым. В связи с этим, изменение структуры товарооборота ведет к увеличению или к снижению уровня рентабельности продаж предприятия. Влияние изменения структуры товарооборота на уровень рентабельности продаж проявляется через уровень маржинального дохода и уровень торговых издержек. Поэтому соотношение между этими показателями было выбрано в качестве второго фактора-аргумента. Влияние факторов труда, материально-технической базы и товарных запасов на объем товарооборота может быть обобщено в интегральном показателе - затратно-объемности торговой деятельности - третьем факторе - аргументе. Ранжирование вклада выбранных факторов с целью снижения убыточности позволяет сделать вывод о необходимости совершенствования структуры розничного товарооборота предприятия и достижения оптимального соотношения между темпами роста розничного товарооборота и общими торговыми издержками. Результаты моделирования позволяют рекомендовать систему мероприятий по улучшению состояния розничного товарооборота на базовом предприятии.

Ключевые слова: розничная торговля, товарооборот, экономический анализ, рентабельность, факторы.

Гвиздова Е.

ОРГАНИЧЕСКОЕ ЗЕМЛЕДЕЛИЕ КАК КЛЮЧЕВОЙ ИНДИКАТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА, СЕЛЬСКОГО ТУРИЗМА, АГРО-ТУРИЗМА И ЭКО-ТУРИЗМА

Органическое земледелие играет важную социальную роль, обеспечивает рынок, который отвечает потребностям в органических продуктах и услугах, и предоставляет обществу продукты, которые способствуют защите окружающей среды, а также развитию сельских районов. Вопрос об экологическом туризме как инструменте социально-экономического развития в регионе, повышающем уровень жизни жителей, рассматривался при изучении экосистемных контекстов как возможности для предпринимательства в устойчивом туризме. Цель этого вклада - указать на срочность решения ситуации и

прояснить основные проблемы в данном вопросе с точки зрения нескольких отечественных и зарубежных авторов на основе анализа, синтеза и дедукции. Конференция «Рио +20 по устойчивому развитию» начала комплексный межправительственный процесс по подготовке устойчивых целей в 2012 году, где одна из 17 целей также касается развития «зеленого» туризма.

Ключевые слова: органическое сельское хозяйство, устойчивый туризм, сельский туризм, агро-туризм, эко-туризм.

Грановская В.Г.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ СРЕДЫ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Активизация инновационного процесса, стимулирование инновационного спроса, рост конкурентоспособности агропроизводителей возможны только в условиях формирования эффективной системы институционального регулирования производства. С поиском путей повышения конкурентоспособности аграрных предприятий актуализируется проблема обеспечения их инновационного развития. Сейчас институциональная среда неблагоприятна для развития инноваций, ресурсы ограничены, а объем инвестиции невелик. Институциональное регулирование направлено на создание благоприятных условий для ведения бизнеса, предусматривает защиту прав собственности, сохранение доли государственного сектора в аграрной сфере, поскольку ее сокращение снизило возможности осуществления значительного финансового влияния на регулирование цен как в основных, так и во вспомогательных отраслях сельского хозяйства. Анализ мирового опыта показывает, что разработка институциональных механизмов должна направляться на предоставление финансовой поддержки на льготных условиях возврата хозяйствующим субъектам, которые заинтересованы в реализации инновационных и инвестиционных проектов в приоритетных экспортноориентированных отраслях сельского хозяйства. Кроме этого, государством должна поддерживаться консолидация разрозненных производственных предприятий и формирование отраслевых или межотраслевых вертикально-интегрированных компаний. Стратегической целью развития институциональной среды в аграрном секторе экономики является создание благоприятных условий устойчивого развития отрасли через удовлетворение общественных интересов. Стратегическими направлениями развития институциональной среды в аграрном секторе являются: институциональное обеспечение развития воспроизводственного потенциала, развитие интеграционных процессов между участниками институциональной среды в аграрном секторе экономики, формирование эффективной модели взаимодействия «государство - институциональная среда» в аграрном секторе, технологическая модернизация институциональной среды, стимулирование институциональной среды развития сельских территорий.

Ключевые слова: институции, трансформация, государственное регулирование, аграрные предприятия, государственно-частное партнерство, аграрный сектор.

Гращенко И.С., Краснюк М.Т., Кустаровский А.Д.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЭКОНОМИКО-МАТЕМАТИЧЕСКОГО МОДЕЛИРОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ВНЕДРЕНИЯ НЕКОТОРЫХ ЭЛЕМЕНТОВ АДАПТИВНОЙ АНТИКРИЗИСНОЙ ПОЛИТИКИ КОМПАНИЙ В ТРАНСПОРТНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ

В статье анализируется динамика емкости транспортной отрасли в Украине, доказано, что появление кризисных явлений в отечественной транспортной отрасли коррелирует с макроэкономическими кризисами (с определенным временным отставанием). То есть секторальные кризисные явления в транспортно-экспедиторском бизнесе обусловлены не столько влиянием внутренних факторов, которые систематически ограничивают работу отечественных предприятий, но и последствиями глобальных кризисов (2008-2009 гг.) или национальных военно-политических противостояний (2013-2015 гг.). Последним типом кризиса являются форс-мажорные обстоятельства, при которых классические методы и методы управления кризисом неэффективны. То есть весь спектр вопросов разработки всеобъемлющей концепции логистики управления кризисом, соответствующей экономико-математической и информационной поддержки в условиях украинских кризисных системных явлений остается актуальной и нерешенной проблемой. С учетом национальной специфики, отраслевых особенностей

транспортной отрасли и с учетом нынешнего политического и макроэкономического кризиса в статье представлены результаты исследований по двум важным взаимосвязанным вопросам в контексте моделирования результатов реализации адаптивной антикризисной стратегии отечественных ТЭК (Транспортно-экспедиторских компаний), а именно: улучшение оценочной модели изменения результатов совокупного объективного влияния внешних кризисных факторов и компонентов субъективной антикризисной политики на интегрированный результат логистической деятельности предприятия. В результате кризисного управления это не просто изменение доходов, прибыли, прибыльности, а изменение прогнозируемого показателя интегрированной финансовой стабильности; улучшение оценочной модели изменения общих текущих сформированных резервов/запасов ТЭК в рамках реализации антикризисных мероприятий риск-менеджмента (что приведет к улучшению его финансовой устойчивости за счет возможности освобождения сформированных резервов). Предложенный коэффициент мультипликации сформированных резервов экономических рисков в значительной степени зависит от результатов аудита, особенностей конкретной транспортной компании и целей принятой антикризисной стратегии. Результаты исследования по усовершенствованию экономико-математического моделирования управления кризисом в транспортном секторе, а именно моделирование и/или анализ результатов реализации адаптивной антикризисной стратегии отечественных ТЭК, позволят обеспечить адекватную и систематическую мультимодальную реакцию на кризисные явления. Результаты исследования, представленные в статье, могут использоваться как отечественными транспортными экспедиционными компаниями, так и иностранными компаниями на внешних рынках развивающихся стран, которые находятся под влиянием аналогичных явлений политического и макроэкономического кризиса.

Ключевые слова: транспортная отрасль, кризис, экономико-математическое моделирование, резервы, антикризисная политика, кризисные факторы, транспортно-экспедиционная компания.

Гусарина Н.В.

ИНФОРМАЦИОННАЯ ПОДДЕРЖКА УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ ПРОИЗВОДСТВА В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ

Одной из основных проблем и задач управления инновационным развитием предприятий в условиях неопределенности является разработка методических приемов анализа и обработки информации, которые позволяют существенно повысить надежность и адекватность принятия решений. Общих рекомендаций по выбору наиболее предпочтительных решений из множества существующих альтернатив управления в условиях многообразия информационных ситуаций и управленческих действий для реализации целей достижения экономического роста не существует, поэтому любые шаги в решении этой проблемы чрезвычайно полезны. Целью статьи является разработка методологических подходов и принципов управления инновационным развитием предприятий в условиях неопределенности. Задачами статьи являются: структуризация информационных потребностей и средств поддержки управленческих решений; определение необходимого количества входящей информации; установление базовых операций поддержки принятия решений по формированию оптимальной стратегии управления. Обоснованно методологический подход к количественной оценке входной информации при управлении инновационным развитием производства в условиях неопределенности, как разность априорной и апостериорной энтропии. Это положение является основой предложенной информационно-энтропийной модели количественной оценки входной информации при принятии управленческих решений по инновационному развитию предприятий в условиях неопределенности. Представлен алгоритм поиска количества необходимой информации при управлении экономическим развитием предприятий в условиях неопределенности. Создано структурирование информационных потребностей и средств обеспечения информации управления как стратегического ресурса динамики протекания производственных процессов. Определены основные параметры производства, которые нужны для репрезентативности учета текущей информации: число элементов системы, число состояний, в которых может находиться каждый из элементов системы, вероятности нахождения элементов в данном состоянии, энтропия системы. Установлены базовые операции

поддержки принятия решений, которые формируют оптимальную стратегию управления и включают оценку нужного количества информации, диагностику информационной ситуации, выбор критериев оптимальности установления правил отбора, которые отражают функциональные особенности производственной деятельности и способствуют формированию и наращиванию ее инновационного потенциала.

Ключевые слова: инновационное развитие, неопределенность, управление, информационное сопровождение, энтропия, количественные оценки.

Гуштан Т.В., Лазур С.П., Лалакулич М.Ю.

ИНСТРУМЕНТАРИЙ УПРАВЛЕНИЯ ТОВАРНЫМ АССОРТИМЕНТОМ ТОРГОВЫХ СЕТЕЙ

В статье проанализированы основные экономико-математические модели и методы, используемые в управлении ассортиментом торговых сетей. Определены наиболее распространенные инструменты оценок на привлекательность для потребителей перед выводом нового товара на рынок. Приведены методы прогнозирования финансовых результатов деятельности. Определено, что выбор методов управления ассортиментом, в первую очередь, зависит от уровня, на котором осуществляется процесс управления – на стратегическом или тактическом. Цель статьи – определить инструментарий управления товарным ассортиментом торговых сетей. Любое управление в экономике связано с выработкой и принятием управленческих решений, которые воплощаются в управленческие воздействия. В ходе поиска и анализа возможных управленческих решений, выбора лучшего из них, субъекты управления должны отобрать лучший вариант, как реально "сработает" принято решение и каковы будут его последствия. Прежде чем принимать окончательное решение, целесообразно проверить его действенность и последствия на основе построения экономико-математической модели. Для того, чтобы определить адекватный для предприятия метод исследования, необходимо сформировать пошаговую комплексную модель управления ассортиментом, которая потребует определения области применения, объектов моделирования, использования экономико-математических методов, а также должна быть проста в применении и позволит получить максимально правдоподобные результаты. Перед выводом нового товара на рынок целесообразно провести оценки на привлекательность для потребителей. Наиболее распространенные инструменты таких оценок: модель Розенберга, модель идеальной точки, модель "товарной системы", модели потребительского выбора. Выбор методов управления ассортиментом зависит от уровня, на котором осуществляется процесс управления – на стратегическом или тактическом. На стратегическом уровне принимаются решения, связанные с выбором стратегии управления ассортиментом в соответствии с рыночной конъюнктурой. На тактическом уровне осуществляется выбор конкретных ассортиментных позиций, исходя из уровня спроса и экономических показателей по каждой позиции. Основной целью реализации стратегии управления товарным ассортиментом является увеличение доли удовлетворенного спроса целевого сегмента потребителей за счет оптимизации структуры ассортимента.

Ключевые слова: экономико-математические модели и методы, ассортимент, маркетинг, товарная стратегия, программирование, спрос, потребители, конкурентоспособность, качество, планирование.

Данилевич Н.С., Поплавская О.Н., Олишевская А.В.

ОЦЕНИВАНИЕ ПЕРСОНАЛА: ПРАКТИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДОВ, ВОЗМОЖНОСТЬ РАСШИРЕНИЯ В УКРАИНЕ

В статье исследованы особенности процесса оценки персонала в зарубежных компаниях и Украины. Отмечено, что оценку персонала необходимо рассматривать как важный бизнес процесс. Он позволяет выявить сильные и слабые стороны коллектива компании, а также наметить пути совершенствования индивидуальных трудовых способностей работника, исследовать эффективность системы мотивации персонала. Исследуя эффективность оценки персонала украинских компаний, было отмечено, что чем больше и стабильна компания, тем основательнее работники HR-подразделений готовят программы оценки. По результатам авторского исследования выявлены недостатки оценки персонала в Украине. Участники тестирования отмечают, что прохождение собеседования по определению профессиональных компетенций при отборе кандидатов на должности должно быть более основательным, вместе с этим

необходимо обращать внимание и на психологическое и эмоциональное развитие кандидата. Охарактеризован опыт мировых компаний по процедуре оценивания. Обработав информацию об использовании методов оценки различными компаниями пришли к выводу, что выбор метода должен быть в прямой зависимости от стадии жизненного цикла организации. В современных условиях для Украины крайне актуальным является опыт зарубежных компаний по оценке результатов труда. Доказано, что процедуры оценки персонала чаще всего применяются при подборе персонала и оценке результатов труда. Определены перспективы внедрения опыта оценки персонала ведущих компаний на отечественных предприятиях, определены возможные риски.

Ключевые слова: оценка персонала, подбор персонала, эффективность оценки персонала, оценки результатов труда персонала.

Магденко С.А.

МОДЕЛИРОВАНИЕ КОМПЛЕКСНОЙ ОЦЕНКИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ МЯСОПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ

Несмотря на сложные современные условия хозяйствования, обусловленные рядом факторов, вопросы развития любого предприятия, а так же степень и уровень его развития всегда вызывают интерес. Не являются исключением и мясоперерабатывающие предприятия Украины. Развитие – это исторически обусловленный процесс, который является непрерывным, но формы его проявления на каждом этапе разные. Основными факторами, влияющими на развитие мясоперерабатывающих предприятий, можно назвать такие, как: достаточно неопределенную государственную экономическую политику; консервативную систему потребления мясных продуктов; ограниченную систему потребления за счет низкой покупательной способности населения; отсутствие у большинства мясоперерабатывающих предприятий финансовых ресурсов для проведения инновационных мероприятий и другие. В статье рассматриваются вопросы моделирования комплексной оценки развития предприятия как вертикально интегрированной системы, которая включает в себя три блока: блок поставок, блок непосредственного производства и блок реализации готовой продукции. Для каждого блока определяется система показателей, которые наиболее полно отражают состояние соответствующего блока, рассчитываются частные показатели. Оценка развития предприятия рассматривается только в динамике. В нашей модели сравнения осуществляем с предыдущим годом, то есть темпы роста частных показателей рассчитываются цепным способом. Каждый блок характеризуется интегральным показателем, определенным как среднегеометрическая величина, и темпом роста частных показателей. Модель комплексной оценки развития предприятия представляет собой интегральный показатель, рассчитанный как среднегеометрическая из произведения среднегеометрических значений каждого блока. На основании полученного результата можно характеризовать направление и уровень развития предприятия, а также проанализировать изменения значений показателей, которые повлияли на конечный результат и принять соответствующие управленческие решения для дальнейшей стратегии развития предприятия. Поэтому дальнейшее развитие предприятий требует комплексного решения проблемы, объединил в систему развития животноводства, переработки мяса и реализации продукции потребителям и, на этой основе разработать модель комплексной оценки результатов развития данной системы. Реализация такого подхода решение проблемы требует государственной поддержки, доступных кредитов и стимулирующего налогообложения.

Ключевые слова: предприятие, развитие предприятия, комплексная оценка, темпы роста, моделирование

Мазур В.С.

СТРАТЕГИЯ СЕГМЕНТИРОВАНИЯ - ЭФФЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ МАРКЕТИНГА ГОСТИНИЧНОГО БИЗНЕСА

В статье рассмотрены принципы освоения новых сегментов рынка, важность этого процесса в современном состоянии рыночных отношений и применения методики сегментации. В данных условиях важной проблемой является формирование адекватного восприятия конкурентных угроз и преимуществ, вызванных острой конкурентной борьбой, нестабильным спросом, изменением требований к качеству, количеству и видам услуг. Сегментация рынка гостиничных услуг рассмотрена автором как основа для определения целей, в будущем превращаются в объекты дальнейших маркетинговых исследований. Проведена оценка

критериев сегментации: емкость сегмента, существенность сегмента, доступность сегмента, прибыльность сегмента через призму эффективности работы и защищенности сегмента от конкуренции. Также рассмотрена роль географических критериев сегментирования рынка гостиничных услуг и значение структуры коммерческой деятельности региона. Динамика развития региона сопрягающегося с «недоработанным» гостиничным рынком в стабильном регионе, или в таком, что сокращается. Демографическая сегментация - это деление рынка на группы; в литературе ее часто называют переменной, которая описывает ситуацию сегментации рынка. Этот критерий широко применяют в туризме, учитывая его однозначность и легкость выполнения статистической обработки. В последнее время произошли существенные социально-демографические изменения, а эти изменения непосредственно влияют на стиль развлечений и формы отдыха. А также они соответственно создают новые сегменты гостиничного рынка, при этом оговаривая изменения требований в существующих сегментах. Рассмотрено семейное положение и размер семьи, которые также составляют основу сегментации: модель жизненного цикла семьи, с помощью которой возможно четко прогнозировать покупательное поведение клиента. Проведена сегментация на психографические типы потребителей по стилю жизни, по типу поведения, приверженность к торговой марке. После сегментации рынка выбирают целевой рынок предприятия - как самой выгодной группы сегментов рынка. Рассмотрены значение рыночной ниши в современных условиях хозяйствования, которое имеет высокое влияние на построение эффективной стратегии деятельности гостиничного бизнеса. Оценены дестабилизирующие факторы, которые могут иметь место при реализации стратегии ориентации на определенный сегмент рынка. Значение рыночной ниши по сравнению с стратегией сегментирования, мы считаем, что это два взаимосвязанных компонента маркетинга гостиничного бизнеса, в совокупности дают высокий результат и эффективную деятельность. Также автором рассмотрены психологические критерии сегментации, которые также являются основой для определения целей, в будущем превратятся в объекты маркетинговых исследований. Выбор своей рыночной ниши на современном этапе развития рыночных отношений - один из важных аспектов маркетинга гостиничного бизнеса.

Ключевые слова: сегментирование, критерии, рыночные отношения, методики сегментации, конкурентные преимущества, признаки, способы регион, изменения, стадии, анализ.

Павликовская О.И., Киляр А.Р.

ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УПРАВЛЕНИЯ СОЦИАЛЬНООТВЕТСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЙ

Целью данной статьи является определение проблем и перспектив формирования отчетности по социальной ответственности предприятия как элемента информационной системы предприятия в процессе принятия управленческих решений. На этапе появления отчетности по СОД раскрытие информации о социальной и экологической деятельности осуществлялось преимущественно через формирование и отображение этих данных в корпоративных (финансовых) отчетах. Однако, в последние годы раскрытие указанной информации представляется в виде отдельных отчетов, которые становятся все более сложными из-за расширения вопросов, которые раскрывают информационные потребности всех заинтересованных сторон. Среди современных исследователей нет единства относительно сущности социальной отчетности. Таким образом, в специальной литературе рассматриваются по данному виду отчетности такие категории, как «нефинансовая отчетность», «социально ответственная отчетность», «социальная отчетность», «социальная и экологическая отчетность», «корпоративная социальная отчетность». В зарубежных странах основу нормативно-правового обеспечения учета социально ответственной деятельности составляет стандарт AA1000. Данный стандарт используется международными компаниями для ведения учета и формирования социальной отчетности. Современная отечественная система нормативно-правового обеспечения учета и отчетности включает три уровня: 1. Закон Украины «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности в Украине» (в редакции от 01.01.2018 года); 2. Положения (стандарты) бухгалтерского учета; 3. Другие регламентирующие документы (приказы, инструкции, разъяснения и т.д.). Вышеуказанные уровни регулирования системы бухгалтерского учета мало затрагивают социальные аспекты,

слишком отдаленно регулируют вопросы социальноответственной деятельности предприятия. Изучив специализированную литературу, можно утверждать, что информация о СОД отличается от финансовой информации минимумом по трем характеристикам: 1) Кроме акционеров, СОД удовлетворяет потребности большого количества пользователей. Однако значительный объем учетных работ по СОД ориентирована на акционеров. 2) Информация по раскрытию СОД может затрагивать финансовые показатели предприятия в будущих отчетных периодах. Возникает вопрос: понимают ли пользователи информации долгосрочную природу социальной ответственности, особенно, есть ли у нее долгосрочное информационное наполнение, что имеет отношение к финансовым показателям. 3) Качественный и нефинансовый характер СОД существенно затрудняет оценку достоверности раскрытия информации, если сравнивать с оценкой достоверности финансовой информации. Это важно, поскольку данные, которые используются для измерения результативности по СОД, должны быть качественными, обеспечивать надежность и уместность для принятия решений. В финансовой отчетности существенность является основой концепции, которая определяет важность того или иного элемента для пользователей учетной информации. Существенность в СОД имеет сходные характеристики с существенностью в финансовом учете, но смещает акцент в сторону заинтересованных сторон, подчеркивая социальные и экологические последствия корпоративных нефинансовых показателей и важность привлечения заинтересованных сторон. Акцент на надежности отчетности также согласовывает существенность с желанием свести к минимуму риск судебных разбирательств. Эти различия в практике и понимании отражают разнонаправленные организационные приоритеты и подчеркивают, в какой степени существенность является социально-поведенческим феноменом.

Ключевые слова: пользователи информации, социально ответственная деятельность, социальная отчетность.

Передало Х.С., Козарь А.А.

СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ КАК ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ДЕЛОВОЙ РЕПУТАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Переход мировой экономики на цифровые системы коммуникаций обуславливает потребность в активном исследовании и использовании Интернет-ресурсов в предпринимательской сфере. На сегодня, многие бизнес-единицы активно ведут свою деятельность в Интернете и социальных сетях, которые позволяют оперативно пользоваться информацией, коммуницировать с деловыми партнерами, потребителями, решать проблемные вопросы и тому подобное. При этом, выживают и развиваются те компании, которые имеют высокий уровень деловой репутации и умеют эффективно управлять ею в онлайн-режиме. Именно ее положительное значение, то есть совокупность положительных суждений о ней, в условиях роста конкуренции, обеспечивает надлежащий уровень сотрудничества с ключевыми целевыми группами влияния. Цель статьи: исследование возможностей и разработка рекомендаций по формированию деловой репутации отчетственных предприятий в социальных сетях. Результаты исследований показали, что сегодня особенно активно используются социальные сети как в сфере общения, так и при решении деловых вопросов. Многие пользователи обращаются к социальным сетям для поиска отзывов о компании или ее товаре / услуге с целью принятия решения о покупке или сотрудничестве с ней. В последнее время наиболее популярными социальными сетями на территории Украины является Facebook и Instagram. Для формирования деловой репутации в социальных сетях рекомендуется применять 7 последовательных этапов, а именно: оценка и анализ образа (деловой репутации) предприятий-конкурентов в социальной сети; выбор социальных сетей на основе обработки отзывов о предприятии в поисковых системах; оценка и анализ целевой аудитории предприятия в социальных сетях; формирование интересного контента для целевой аудитории предприятия; работа с негативными отзывами в социальной сети; популяризация деятельности с использованием рекламных инструментов; поддержание деловой репутации. При формировании деловой репутации в соцсетях уместно придерживаться таких общих правил антикризисного менеджмента как: предоставление в социальных сетях полной, правдивой и релевантной информации; немедленное реагирование на любые события, волнующие общество, а также отзывы о компании или ее продукции; тщательное планирование работы компании в социальных сетях с акцентом на поддержание и улучшение уровня деловой репутации; организация работы специальных работников,

которые бы отслеживали информацию в социальных сетях, работали с активными пользователями и «друзьями» страницы; проведение текущего оценивания деловой репутации и силы влияния социальных сетей на ее уровень с целью проведения контролируемых и необходимым регулируемых мер.

Ключевые слова: репутация, деловая репутация, предприятия, социальные сети, Интернет - сеть, Facebook, Instagram.

Постол А.А.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ СОСТАВЛЯЮЩИХ И МЕХАНИЗМОВ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Развитие аграрных предприятий в условиях рынка как системы институтов, которые влияют на внутреннюю структуру организации деятельности предприятий в процессе обмена ресурсами и результатами их переработки, невозможно без надлежащего институционального обеспечения. Для того, чтобы построить целостную концепцию развития аграрных предприятий, учитывая опыт предыдущих трансформаций, нужно исследовать институциональные условия функционирования предприятий сегодня, то есть уровень достаточности институциональной обеспеченности процесса развития аграрной сферы. Формирование системы институционального обеспечения развития аграрных предприятий предусматривает упорядоченную совокупность формальных и неформальных институтов, определяющих и регулирующих его территориальные, социальные, производственно-экономические, экологические, нормативно-правовые и организационно-управленческие параметры. Целью совершенствования институционального обеспечения развития аграрных предприятий должно стать создание условий для становления в Украине модели устойчивого, многофункционального сельского хозяйства, вместе с производством качественного и безопасного продовольствия, сырья и энергии, которые удовлетворяют другие потребности населения и предоставляют общественные услуги, направленные на формирование качественной жизненной среды и создание условий для занятости в сельской местности, укрепление местных общин, сохранения окружающей среды, традиционных сельских ландшафтов и биоразнообразия. Совершенствование институционального обеспечения развития аграрных предприятий через усиление его составляющих позволит достичь положительного экономического эффекта, выраженного в: создании организационно-экономических условий для эффективного социально направленного развития аграрных предприятий, обеспечении конкурентоспособного развития, эффективном использовании природных ресурсов, формировании человеческого капитала, стимулировании развития малых и средних агропроизводителей, развития сельских территорий, просвещении производителей сельскохозяйственной продукции, обеспечении доступности инвестиционных ресурсов, совершенствовании форм и методов государственной поддержки, ее прозрачности, прогнозируемости и системности.

Ключевые слова: аграрные предприятия, конкурентоспособный развитие, составляющие, механизмы, институциональное обеспечение, совершенствование.

Сас Л.С.

ИННОВАЦИОННЫЙ МЕНЕДЖМЕНТ В ПРОЦЕССЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБНОВЛЕНИЯ ПРОИЗВОДСТВА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье обосновано важность и необходимость управления процессом инновационного развития сельскохозяйственных предприятий, в частности технологическим обновлением производства. Раскрыта сущность инновационного менеджмента. Освещены задачи инновационного менеджмента по технологическому обновлению производства сельскохозяйственных предприятий. Определены и рассмотрены функции инновационного менеджмента в процессе технологического обновления производства, в частности: планирование, мотивация, организация, руководство, контроль, развитие. Инновационный путь развития, одним из направлений которого является технологическое обновление производства, способный обеспечить эффективную работу субъектов хозяйствования только при условии надлежащего управления этим процессом на предприятии, определение стратегии и тактики его осуществления. Инновационный менеджмент по технологическому обновлению производства сельскохозяйственных предприятий является неотъемлемой составляющей системы управления предприятием, охватывает задачи, принципы, условия, функции,

стратегические и тактические действия с целью выведения процесса производства на качественно новый уровень, развития предприятия в целом и обеспечения его конкурентных преимуществ на рынке. Основными задачами инновационного менеджмента по технологическому обновлению производства сельскохозяйственных предприятий определены: анализ спроса и предложения на рынке в соответствии с современными условиями хозяйствования; выбор целевого рыночного сегмента; изучение новейших достижений науки, техники, технологий; прогнозирование изменений ситуации на рынке в будущем; формулирование основных направлений стратегии инновационной деятельности; определение целей и задач технологического обновления производства в деятельности предприятия; выбор оптимальной стратегии на основе проведенных расчетов и анализа; реализация выбранной стратегии по технологическому обновлению производства путем организации и мобилизации необходимых ресурсов; разработка тактических направлений по технологическому обновлению производства; оценка эффективности принятых стратегических решений; руководство и контроль на протяжении всего технологического процесса; анализ внешних и внутренних факторов влияния на технологическое обновление производства.

Ключевые слова: инновационный менеджмент, технологическое обновление производства, сельскохозяйственное предприятие, задачи, функции.

Соколова Л.В., Колесник О.В., Соколов О.Е.

НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОЦЕНКЕ МОТИВАЦИИ ТРУДА СПЕЦИАЛИСТОВ ИТ-ПРЕДПРИЯТИЙ НА ОСНОВЕ КОМПЕТЕНЦИЙ

В современных условиях развития экономики страны основой ИТ-бизнеса является персонал, поэтому на рынке труда наблюдается постоянный рост потребности в квалифицированных специалистах именно в сфере информационных технологий. В связи с этим, перед HR-менеджерами ИТ-предприятий стоит задача подбора специалистов, а перед топ-менеджерами – активный поиск новых механизмов, инструментов управления персоналом для обеспечения его эффективной работы, профессионального развития, и поддержки талантливых специалистов. В результате проведенного исследования было установлено, что на современном этапе развития национальной экономики в условиях интенсивного развития ИТ-индустрии вопросы мотивации труда специалистов ИТ-предприятий требуют дальнейшего изучения. Проведенный анализ научных публикаций по вопросам управления персоналом с точки зрения мотивации его труда показывает, что одним из современных направлений исследования этой проблемы является изучение компетентностного подхода, основу которого формирует ключевое понятие «компетенция специалиста». Определение дефиниции данного понятия было положено в основу сформированной теоретической платформы. Был разработан научно-методический подход мотивации труда специалистов ИТ-предприятий на основе оценки их личностных компетенций. В статье приведена характеристика этапов разработки и реализации данного подхода, важнейшим из которых является синтез соответствующей математической модели. Проведенная экспериментальная апробация авторской модели расчета реальной заработной платы ИТ-специалистов показала целесообразность, доступность и простоту ее применения. Практическое применение полученных результатов исследования в сфере управления персоналом способствует повышению эффективности деятельности, всестороннему и профессиональному развитию качеств специалистов ИТ-предприятий в целом.

Ключевые слова: ИТ-предприятие, научно-методический подход, специалист, компетенция, мотивация труда, оценка, математическая модель.

Швец И.Б., Следь А.Н., Аль-Газу А.

ОЦЕНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ МЕЖДУНАРОДНОЙ МАРКЕТИНГОВОЙ СТРАТЕГИИ ПРИ ВЫХОДЕ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НА РЫНОК ИОРДАНИИ

Статья посвящена оценке результативности международной маркетинговой деятельности украинского автомобилестроительного предприятия на рынке Иордании. Рассмотрен процесс формирования и адаптации стратегии выхода украинских промышленных предприятий на рынки стран Ближнего Востока. Обоснованы возможные альтернативы реализации международной маркетинговой стратегии на рынке Иордании в условиях различных вариантов создания совместного предприятия.

Предложен подход к определению вероятности трех сценариев реализации международной маркетинговой стратегии, в основу которого положен метод учета вероятности определяющего события и зависимых от него событий. С учетом влияния ряда благоприятных факторов на рынке Иордании доказана высокая вероятность реализации стратегии создания совместного сборочного предприятия украинской автомобилестроительной корпорацией на условиях аренды земли и производственного имущественного комплекса. Осуществлена оценка результативности деятельности украинской автомобилестроительной корпорации по разным сценариям реализации международной маркетинговой стратегии на рынке Иордании. Определены показатели реализации двух альтернатив международной маркетинговой стратегии: создание совместного сборочного предприятия посредством аренды земли и производственного имущественного комплекса и создание предприятия на условиях приобретения производственных мощностей. Для оценки результативности международной маркетинговой стратегии на зарубежном рынке предложено использование показателя рентабельности производственной мощности, который учитывает использование технологического оборудования для изготовления продукции на основе стоимостных измерителей. Показатели результативности внедрения стратегии создания совместного сборочного предприятия украинской автомобилестроительной корпорацией свидетельствуют о целесообразности ее реализации посредством аренды земельного участка и комплекса зданий, что обеспечивает корпорации рентабельность экспорта на уровне 20%.

Ключевые слова: международная маркетинговая стратегия, внешний рынок, объем экспорта; совместное предприятие, рынок Иордании, производственная мощность.

Шевцов Л.Ю., Курий И.Я.

ИССЛЕДОВАНИЕ СОВРЕМЕННЫХ АСПЕКТОВ УЧЕТА И АНАЛИЗА РАСЧЕТОВ ПО ОПЛАТЕ ТРУДА В УСЛОВИЯХ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

Проанализированы результаты последних исследований ученых и определены актуальные проблемы оплаты труда на отечественных предприятиях коммунальной собственности. Определено, что от заработной платы зависит уровень жизни населения, поэтому учет и анализ оплаты труда влияет на устойчивое развитие предприятия. Сформулированные цели обеспечения устойчивого развития предусматривают приближения минимального уровня заработной платы не ниже фактического прожиточного минимума. Установлено, что благосостояние работающих зависит от эффективности государственной политики в сфере оплаты труда. Совершен обзор различных взглядов ученых, законодательно-нормативной информации относительно понятия «заработная плата, минимальная заработная плата». Акцентируется внимание, что учет и анализ труда и заработной платы является элементом затрат и одним из самых трудоемких участков ведения учета и деятельности предприятий всех форм собственности, что обусловлено обработкой большого количества первичной учетно-аналитической информации. Проведен анализ минимальной заработной платы в разных странах мира в соответствии ее уровня в Украине. Идентифицировано влияние факторов и определены задачи организации учета заработной платы. Определены методические подходы к учету и анализу труда и заработной платы. Определены элементы организации учета и последовательность формирования отчетности на основе системного подхода. Проанализированы начисления заработной платы работникам в месяц, начисления средней заработной платы, размер среднемесячных удержаний из заработной платы и начисления среднемесячных выплат работнику коммунального предприятия ЛКП «Львовэлектротранс» за три месяца. Проанализированы результаты деятельности предприятия и их влияние на качество труда учетных специалистов в достижении цели - эффективного результата своей деятельности при минимальных затратах ресурсов, в том числе и затрат труда. Определено, что предприятие осуществляет учет оплаты труда по разным системам и формами, с различными методами премирования, стимулирования труда, компенсаций и доплат. На основе деятельности коммунального предприятия проанализирована динамика изменения минимальной заработной платы и прожиточного минимума в Украине, показан уровень заработной платы в нашей стране. Обобщен зарубежный опыт формирования тарифных сеток и стимулированию оплаты труда. Определены пути дальнейшего реформирования оплаты труда.

Ключевые слова: учет, анализ, средняя и минимальная заработная плата, устойчивое развитие, прожиточный минимум, начисления заработной платы.

Шевчук Н.С.

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО АНАЛИЗА СОВРЕМЕННЫХ СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Эффективность всей системы экономики государства зависит от состояния строительной отрасли, поскольку капитальное строительство создает большое количество рабочих мест и потребляет продукцию многих отраслей экономики. Негативные тенденции падения индексов строительной продукции постепенно завершаются. Отмечается положительная динамика показателей объемов продукции строительства как в целом, так и по отдельным видам. Для современного состояния украинской экономики положительные тенденции в строительной отрасли будут способствовать повышению уровня технологического обновления производственного потенциала и повышению спроса на продукцию предприятий малого бизнеса. В статье рассмотрены направления конкретизации методических подходов в управлении бизнес-процессами предприятий строительной отрасли. Отмечается, что организация эффективных взаимосвязей с партнерами (заказчиками, инвесторами, поставщиками, субподрядчиками и т.д.) обуславливает учитывать потребность менеджеров в информации с учетом особенностей бизнес-процессов в строительстве и включать в систему оценки процессов соответствующие индикаторы. Действенность научного аппарата управленческого анализа в подготовке и принятии управленческих решений предлагается усилить применением методик абсолютной (статической) эффективности, характеризующей процессы текущего состояния предприятия, и динамической эффективности, которая является характеристикой стратегического управления. Данные аспекты важны для формирования системы показателей-индикаторов эффективности управленческого анализа бизнес-процессов с учетом специфики деятельности строительной отрасли, а также особенностей строительной продукции как товара. Даны примеры по формированию системы показателей, в частности - оценки доходобразующих (уровень эффективности использования строительной техники, степень влияния сезонности производства и др.), оценки обеспечивающих (уровень мобильности технических ресурсов, уровень диверсификации производства и др.) и оценки развивающих (доля внутреннего рынка, достаточность источников для формирования запасов и затрат и др.) бизнес-процессов для предприятий строительной отрасли.

Ключевые слова: управленческий анализ, система показателей, бизнес-процессы, строительные предприятия.

Шинкар С.М.

ПРОГНОЗИРОВАНИЕ ИЗМЕНЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ НЕФТЕГАЗОВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Политическая, экономическая и социальная нестабильность, военные действия на территории нашей страны и другие факторы существенно влияют на условия ведения хозяйственной деятельности большинства отечественных промышленных предприятий, в том числе предприятий нефтегазовой промышленности. Сегодня не только эффективная деятельность, но и сохранение бизнеса зависят от способности каждого субъекта хозяйствования сформировать собственную систему экономической безопасности. Количество вызовов, угроз и рисков во всех сферах деятельности со стороны внешней и внутренней среды является критически высокой, поэтому потребность в формировании методических основ обеспечения экономической безопасности предприятий нефтегазовой промышленности, как ориентира для реализации защитных действий, особенно острая. Уровень экономической безопасности предприятия меняется непрерывно в результате взаимодействия с внешней средой и под влиянием внутренних процессов. Эта непрерывность и требует уделения максимального внимания не только оценке уровня экономической безопасности в каждый отдельный период времени, но и формированию прогнозов изменения под влиянием ключевых угроз как основы для реализации стратегических защитных решений субъектами безопасности. Основываясь на анализе финансово-экономической деятельности предприятий нефтегазовой промышленности, были выделены главные угрозы ее экономической безопасности в такой совокупности: государственная фискальная политика; государственная политика

по регулированию цен на энергоносители; состояние запасов нефтегазовых месторождений; потребительский спрос на внутреннем рынке; конкурентоспособность продукции на внешних рынках; наличие ресурсов для бурения новых скважин и проведение капитальных ремонтов существующих; квалификация инженерных и рабочих кадров. Для анализа ситуации были привлечены эксперты, которые должны были определить перспективы отрасли и оценить влияние выбранных угроз на ее развитие. Результатом оценки стало ранжирование угроз по уровню их влияния на развитие анализируемой ситуации. С помощью метода парных сравнений эксперты сравнивали влияние выделенных угроз на развитие ситуации. Результаты сравнения стали основанием для осуществления последовательных математических расчетов, результаты которых позволили сформировать реалистичный, пессимистичный и оптимистичный прогнозы влияния угроз на экономическую безопасность предприятий нефтегазовой промышленности. Полученные результаты являются информационным основой совершенствования управления экономической безопасностью предприятий нефтегазовой промышленности.

Ключевые слова: предприятие, нефтегазовая промышленность, экономическая безопасность, угроза, прогноз, эксперт.

Юрченко М.Е., Акименко А.М.

МОДЕЛЬ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ОПТИМАЛЬНОГО ВРЕМЕНИ ПОСТАВКИ ПРОДУКЦИИ В УСЛОВИЯХ НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ

Предприятия тратят значительные суммы на содержание запасов, поэтому эффективное управление ими имеет стратегическую важность. Формирование стратегий, направленных на максимальное удовлетворение потребительского спроса не только на товары, но и на связанные с этими процессами услуги, а также на снижение всех видов торговых расходов, определяет необходимость совершенствования различных систем предприятия, в том числе системы управления товарными запасами на основаниях рационализации и оптимизации товарных потоков с использованием адекватных относительно постановки этих задач математических методов и моделей. Один из методов заключается в определении оптимального момента поставки товаров. Рядом авторов задача оптимизации момента поставки новой партии рассматривалась в детерминированных условиях, однако в реальности значительное влияние имеет набор случайных факторов, поэтому его необходимо учитывать - например, следует принимать во внимание стохастическую природу спроса. В работе рассматривается задача стохастического моделирования управления товарными запасами предприятия с учетом вероятностного характера времени выполнения заказа. При построении математической модели в работе используется аппарат математического анализа, теории оптимизации, теории вероятностей. Приведенная в статье математическая модель позволяет определить оптимальный момент доставки новой партии определенного количества товарной продукции при известном спросе и известных числовых характеристиках случайной величины времени доставки с учетом минимизации функции суммарных затрат. В отличие от традиционных моделей, удалось учесть стохастический характер времени поставки продукции в условиях вероятностного характера времени выполнения заказа. Все стохастические переменные рассматривались в условиях действия закона больших чисел. Усовершенствован математический аппарат поиска оптимальной стратегии управления запасами с учетом вероятностных параметров, распределенных по нормальному закону. Рассмотрена реализация данной модели в конкретных условиях; результаты проиллюстрировано в виде таблиц и графиков. Использование данной модели позволяет эффективно организовать план заказов и дает возможность снизить торговые издержки на предприятии.

Ключевые слова: оптимизационная модель, стохастические параметры, управление затратами, математическая модель, момент поставки продукции.

Раздел 5. ФИНАНСЫ И БАНКОВСКОЕ ДЕЛО

Барабаш Л.В., Ролинский А.В., Кобылянский М.О. ФОРМИРОВАНИЕ ИСТОЧНИКОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ ОБОРОТНЫХ АКТИВОВ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В современных условиях становления и развития рыночных форм хозяйствования в аграрной сфере Украины возникает много новых тенденций, влияющих на осуществление производственной деятельности в сельскохозяйственных предприятиях. В силу природных особенностей сельскохозяйственной деятельности – сезонность производства, высокий уровень зависимости от разного рода объективных и субъективных факторов, – особую остроту приобретает вопрос своевременного финансирования сельскохозяйственного предприятия в целом и его оборотных активов в частности. Произведенный обзор научной литературы, связанной с изучением функционирования и источников финансирования оборотных средств сельскохозяйственных предприятий, подтвердил аксиому авторов о крайней важности последних для осуществления адекватной высоким конкурентным требованиям свободного рынка деятельности предприятий аграрной сферы. Сезонность сельскохозяйственного производства резко негативным образом сказывается на объемах и стабильности финансирования деятельности сельскохозяйственных предприятий, и наибольший ущерб это наносит функционированию оборотных средств, выражаясь в замедлении скорости их оборачиваемости и неэффективном использовании. Вследствие вышеупомянутого происходит неравномерное распределение средств и возникают финансовые пробелы в производственном процессе. Анализ источников финансирования оборотных активов сельскохозяйственных предприятий Черкасской области засвидетельствовал ситуацию, когда, вследствие недостатка оборотных средств, предприятия прибегали к сверхнормативному накоплению оборотных средств, что, однако, только усугубляло их состояние, снижая уровень платежеспособности. Также в результате произведенного исследования было выяснено, что основными источниками финансирования оборотных средств в упомянутых предприятиях были собственные денежные средства и кредиторская задолженность, банковские кредиты использовались крайне редко, что привело к грубому нарушению пропорций между собственными и заимствованными источниками финансирования. Таким образом, для оптимизации деятельности сельскохозяйственных предприятий крайне необходимо пересмотреть подходы к формированию источников финансирования оборотных активов, пристав на условия одной из четырех ныне известных моделей данной сферы: идеальной, агрессивной, компромиссной или консервативной. Однако, по мнению авторов, наиболее приемлемой в сложившихся условиях хозяйствования может стать предложенная ими нормативная модель, в основе которой заложено поэтапное нормирование оборотных активов, а источниками покрытия их постоянной и переменной их стоимости является нормативная стоимость. А сверхнормативная стоимость оборотных активов обеспечивается банковскими кредитными ресурсами. Именно выбор подходящей модели управления формированием источников финансирования оборотных активов будет способствовать укреплению финансовой устойчивости предприятия и улучшению его позиций на товарном и финансовом рынках.

Ключевые слова: оборотные активы, источники финансирования предприятия, самофинансирование, прибыль, нормирование.

Варцаба В.И.

ПРОБЛЕМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены актуальные вопросы финансовой устойчивости банковской системы в контексте обеспечения стабильного развития финансового сектора экономики Украины. Уровень финансовой устойчивости банков определяется через такие основные характеристики: уровень капитализации; качество активов; качество обязательств; уровень платежеспособности и ликвидности; уровень доходности; качество управления капиталом, активами и обязательствами; уровень чувствительности банка к рискам и качество управления ими. Исследование финансовой устойчивости банковской системы Украины проведено путем анализа основных показателей ее деятельности, оценки финансовой устойчивости банковского сектора на основе коэффициента

анализа и финансовых индикаторов, а также определение ключевых направлений обеспечения финансовой устойчивости и совершенствование системы антикризисного управления банковской деятельностью. В последние годы актуализировалась проблема макроэкономического подхода и роли центрального банка в процессе мониторинга финансовой устойчивости банков. Национальный банк Украины ввел в банковскую практику использование индикаторов финансовой устойчивости, разработанных Международным валютным фондом. Приведенные значения коэффициентов финансовой устойчивости отечественных банков по некоторым показателям показали неудовлетворительный уровень функционирования банковской системы. Выявлено, что по сравнению с масштабами активных и пассивных операций, банки характеризуются недостаточным уровнем собственного капитала, который имеет приоритетное значение в обеспечении стабильного развития и финансовой устойчивости банка. Определено, что банковский менеджмент следует направить на разработку альтернативных действенных стратегий управления в зависимости от вида кризиса и ожидаемых последствий, что позволит определить цели и методы антикризисного управления, адекватные изменениям на внешнем и внутреннем финансовых рынках.

Ключевые слова: банковская система, финансовая устойчивость банковской системы, анализ финансовой устойчивости, коэффициентный анализ, индикаторы финансовой устойчивости, антикризисное управление банками.

Грубляк О.М., Карвацкий М.В.

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ МЕЖБЮДЖЕТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Одним из направлений реформы бюджетной системы Украины является совершенствование системы межбюджетных отношений. Реформирование бюджетных отношений в Украине начато с 2015 года. Оно изменило саму сущность выравнивания местных бюджетов. С 2015 года выравнивания местных бюджетов осуществляется по доходам. Доходы местных бюджетов без учета межбюджетных трансфертов растут более медленными темпами (34,5% в 2016 году), чем общая сумма доходов местных бюджетов (37,2% в 2016 году). Данное явление свидетельствует об уменьшении доходной базы местных бюджетов за счет трансфертов, а не за счет собственных ресурсов. С 2015 года введены новые виды трансфертов из государственного бюджета местным бюджетам. Это привело к сужению прав органов местного самоуправления по использованию трансфертов. Дотации составляют всего 2,8% всех доходов местных бюджетов, или 4,2% объема официальных трансфертов. Поскольку субвенции используются на определенные цели, органы местного самоуправления не могут принимать решения об использовании субвенций на другие расходы и влиять на объем выделенных государством средств. В структуре трансфертов субвенции по социальной защите населения занимают значительную долю. За 2017 год они составляли 48,2% от всех межбюджетных трансфертов. Итак, проведенный анализ показал, что с 2015 года, в условиях введения изменений в бюджетное и налоговое законодательство по реформированию межбюджетных отношений, в процессе инициированной Кабинетом Министров Украины финансовой децентрализации, в доходах местных бюджетов высокий удельный вес занимают трансферты, полученные из государственного бюджета. Это является негативным фактом и свидетельством значительной финансовой зависимости местного самоуправления от действий и решений центрального правительства и отсутствие экономически взвешенной системы распределения налогов между бюджетами.

Ключевые слова: межбюджетные отношения, бюджетная децентрализация, межбюджетные трансферты, базовая дотация, субвенции.

Дребит Г.Н.

АНАЛИТИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В ПЛАНИРОВАНИИ И КОНТРОЛЕ ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ ЭНЕРГОСНАБЖАЮЩИХ КОМПАНИЙ УКРАИНЫ

В данной статье рассмотрены проблемы анализа и оценки финансовых коэффициентов денежных потоков, основанные на анализе их структуры, достаточности и эффективности, с целью повышения качества планирования и контроля денежных потоков энергоснабжающих компаний Украины. В работе предложено объединить основные финансовые коэффициенты, основанные на денежных потоках, в несколько групп, выделив в качестве критерия функциональное назначение указанных коэффициентов. Предложено выделять три основных группы коэффициентов

денежных потоков: структурные коэффициенты, коэффициенты достаточности денежных потоков, коэффициенты эффективности денежных потоков. Первая группа показателей отражает доли вклада отдельного вида денежного потока в агрегированный денежный поток энергоснабжающих компаний (входящий или исходящий, операционный, инвестиционный и финансовый), определяют его состав и структуру. Вторая группа представляет собой соотношение входящего и исходящего денежных потоков и показывает, насколько достаточно поступлений денежных средств от данного вида деятельности энергоснабжающих компаний для осуществления выплат. Коэффициенты эффективности денежных потоков (третья группа) представляет собой соотношение чистого денежного потока к величине операционного, инвестиционного, финансового и совокупного денежных потоков, то есть показывают, какая часть денежного потока остается в распоряжении энергоснабжающей компании после осуществления всех выплат. На основе проведенной оценки финансовых коэффициентов сделаны соответствующие выводы по эффективному управлению денежными потоками энергоснабжающих компаний в разрезе прогнозирования и планирования, контроля на будущие рассматриваемые периоды. Энергоснабжающим компаниям следует уделять больше внимания процессам планирования и контроля денежных потоков для выявления возможностей по максимизации объема чистого денежного потока и повышению эффективности управления денежными потоками в целом. В качестве плановых индикаторов предлагается использовать целевые значения коэффициентов участия, достаточности и эффективности денежных потоков, которые позволят с одной стороны определить четкие плановые ориентиры для процесса планирования денежных потоков, а с другой - выступать инструментами контроля денежных потоков.

Ключевые слова: финансовые коэффициенты, денежные потоки, совокупный денежный поток, операционный денежный поток, инвестиционный денежный поток, энергоснабжающие компании.

Житарь М.О. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФИНАНСОВОЙ АРХИТЕКТУРЫ УКРАИНЫ

Для решения актуальных проблем, вызванных мировым финансовым кризисом, на сегодняшний день необходимо создание глобальной финансовой архитектуры, способной на деле обеспечить стабильность в мире и поступательное развитие экономики Украины. Пришло время, когда решение общемировых проблем должно стать частью национальных стратегий развития Украины и потребует свежих взглядов и подходов, умение учитывать и интегрировать интересы всех групп. Теоретические и практические аспекты финансовой архитектуры исследовали зарубежные ученые, среди которых можно выделить: М. Баркли, Р. Брейли, С. Бриггема, Р. Вишню, Г. Демсеца, Т. Долгопятову, И. Ивашковскую, Р. Капеллошникову, М. Кокорева, Б. Коласа, Р. Ла Порта, Ф. Лопеса де Силанеса, С. Майерса, К. Смита, А. Степанову, Д. Финерти, Дж. Ван Хорна, А. Шляйфера и других. Среди отечественных ученых, исследовавших проблематику можно отметить работы Н. Бычковой, М. Билык, И. Бланка, И. Зятковского, М. Кужелева, А. Лактионовой, В. Мельника, Г. Немсадзе, С. Онишко, А. Поддерегина, А. Терещенко, В. Федосова, Л. Федуловой, С. Юрия и других. Отдавая должное проведенным исследованиям, стоит заметить, что недостаточно исследованными остаются аспекты определения места и роли финансовой архитектуры в экономике Украины. При построении финансовой архитектуры экономики необходимо учитывать сильную зависимость от состояния мировой экономической конъюнктуры и других объективных особенностей финансовой архитектуры экономики: ограниченность каналов эффективного влияния финансовой политики на реальный сектор, нестабильность макроэкономических показателей, недостаточная координация элементов финансовой политики (в частности, денежно-кредитной, бюджетной политики, политики регулирования финансового рынка), применение специфических инструментов регулирования, ограниченность каналов трансмиссионного механизма, высокие риски и другие.

Ключевые слова: архитектура, экзогенные риски, эндогенные риски, финансовая архитектура, факторы построения.

Костокрыз В.Г., Хуторная М.Э. ГОСУДАРСТВЕННЫЕ БАНКИ В СИСТЕМЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ СТАБИЛЬНОСТИ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА УКРАИНЫ

В статье исследован международный опыт участия государства в финансовой стабилизации банковского сектора в кризисных условиях. Зарубежный опыт показывает, что в условиях существенных финансовых проблем частных банковских учреждений, основной стабильности банковского сектора выступают банки, которые являются собственностью государства. В работе определены подходы к трактовке понятий «банк с государственной долей» и «государственный банк». Проведен анализ деятельности группы банков с государственной долей в условиях структурной перестройки. Вследствие национализации системного ПАО «ПриватБанк» доля государственных банков в структуре активов и обязательств банковского сектора Украины значительно возросла, государственные банки заняли лидирующие позиции в рейтингах банковских учреждений. Однако убытки группы банков с присутствием государственного капитала за анализируемый период также выросли вследствие получения ПАО КБ «ПриватБанк» наибольшего убытка в истории банковской системы Украины. Определено, что в современных условиях реформирования банковской системы Украины, политической и экономической нестабильности в государстве, банки с участием государственного капитала имеют ряд проблем, которые возможно преодолеть с помощью внедрения административно-правовых и экономических мер макроэкономического и микроэкономического характера. Важными современными направлениями стабилизации макроэкономического характера является обеспечение устойчивого развития экономики, стабильность национальной денежной единицы, политическая стабильность, переориентация с краткосрочных на долгосрочные общественные и деловые цели, повышение доверия населения к правительству и правительственным программам, улучшение уровня жизни населения. Существует необходимость законодательного определения четких механизмов возврата средств физическим лицам в случае банкротства или смены собственника государственных банков. Поскольку большинство государственных банков в Украине являются системно важными, к ним должен быть назначен особый режим надзора и контроля за деятельностью. Важными мерами микроэкономического характера являются: повышение уровня доходности государственных банков, поддержание уровня ликвидности, повышение уровня капитализации, совершенствование методов оценки финансовых рисков и адекватного управления ими, переход на инновационные механизмы деятельности. В условиях преодоления проблем и повышения финансовой стабильности, банки с участием государственного капитала имеют достаточный ресурсный, стратегический и административный потенциал для обеспечения финансовой стабилизации банковского сектора и экономики в целом.

Ключевые слова: государственный банк, банк с государственной долей, финансовая стабильность, банковский сектор, государственное участие.

Мыськив Г.В., Фурсина О.В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ИНВЕСТИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ КОМПАНИЙ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены особенности инвестиционной деятельности аграрных предприятий Украины в теоретических и практических аспектах. Инвестиционная деятельность аграрных предприятий - это совокупность практических действий по привлечению и реализации инвестиций с учетом сезонных особенностей сельскохозяйственного производства и использования на предприятиях биологических организмов, а также в зависимости от почвенно-климатических условий. Особенности, которые не присущи другим видам экономической деятельности, являются: инвестиции в аграрные предприятия содержат биологические признаки; особые риски при инвестировании в аграрные предприятия - природно-климатические условия - непредсказуемые и приносящие значительные убытки; инвестиционный потенциал аграрного предприятия определяется его природно-географическим положением. Основными предпосылками, которые стимулируют приток инвестиций в сельское хозяйство, являются: стабильный рост спроса на продукцию АПК в Украине и в мире; уменьшение военно-политических рисков по сравнению с предыдущими

периодами; возможность диверсификации рынков сбыта продукции; расширение посевных площадей; желание обновить существующее оборудование; высокий уровень инвестиционной привлекательности агропромышленных предприятий и предприятий пищевой промышленности. Авторы исследовали и проанализировали динамику инвестиций в сельское хозяйство Украины. В 2017 г. объем капитальных инвестиций в сельское хозяйство Украины составил 57 млрд грн и превысил объем 2016 г. на 7,3 млрд грн или на 114,7%, что свидетельствует об активизации инвестирования в развитие агропромышленных предприятий для обеспечения роста эффективности производства. Объем прямых иностранных инвестиций в сельское хозяйство Украины 2017 г. составил 500,1 млн долл. США и уменьшился по сравнению с 2016 г. на 2,1 млн долл. США или на 0,42%. Основным демотивирующим фактором и риском для иностранных инвесторов становится невозможность приватизирования земли. Авторы пришли к выводу, что активизация процесса инвестирования в развитие агропромышленных предприятий является одним из важнейших путей выхода государства из экономического кризиса, двигателем осуществления необходимых структурных сдвигов в национальной экономике и улучшения качественных показателей ее хозяйственной деятельности. Развитость АПК дает толчок дальнейшему развитию всей страны.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, инвестиции, инвестиционный процесс, инвестиционная привлекательность, аграрное предприятие.

Мокришова В.

СТАТУС ЭКОЛОГИЧЕСКИХ НАЛОГОВ В НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЕ СЛОВАЦКОЙ РЕСПУБЛИКИ В КОНТЕКСТЕ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

В этой статье сосредоточено внимание на статусе экологических налогов в налоговой системе Словацкой Республики. Указано на контексты и отношения, которые влияют на экологические налоги, а также на характер экологических налогов, которые недостаточно используются в Словацкой Республике для изменения поведения экономических субъектов и домашних хозяйств. Я указываю на необходимость введения реформы налогового законодательства в области охраны окружающей среды в рамках правовой базы Словацкой Республики с тем, чтобы выполнить все конвенции и программы, которые Словацкая Республика взяла на себя и которые также были реализованы в правительственных стратегических решениях.

Ключевые слова: экологические налоги, экологическая политика, налоговая реформа.

Огородник В.О., Заславская О.И., Серая Э.О.

ОЦЕНКА СТОИМОСТИ РЕСТОРАНА КАК ЦЕЛОСТНОГО ИМУЩЕСТВЕННОГО КОМПЛЕКСА

В статье рассмотрена оценка стоимости ресторана как целостного имущественного комплекса. Оценка стоимости ресторанного бизнеса может преследовать различные цели: от получения кредита к продаже ресторана. Уделено внимание методам оценки стоимости предприятий в целом и ресторана в частности. Так, для проведения оценки в Украине применяются следующие основные методические подходы: затратный (имущественный), доходный и сравнительный. Выявлено, что доходный метод является наиболее эффективным и достоянием для определения стоимостных характеристик предприятий общественного питания. Исследованы факторы влияния на стоимость предприятий ресторанной сферы. Значительное влияние на прибыльность ресторана делает его месторасположение, площадь, занимаемая рестораном, наличие действующих разрешительных документов и лицензий, квалифицированного персонала, постоянной клиентской базы. Доказано, что важную роль в формировании стоимости ресторана играет имиджевая составляющая. Осуществлен анализ элементов оценки стоимости ресторана как целостного имущественного комплекса. Акцентировано внимание на том, что все элементы являются не одинаково весомыми по стоимости, а важными по содержательности. В статье определены основные сложности стоимостной оценки ресторана как целостного имущественного комплекса. Одной из главных проблем является сложность поиска необходимой информации и проведения расчетов, а также трудность прогнозирования и планирования своей деятельности в условиях меняющейся внешней среды. Выявлено, что преградой в оценке стоимости ресторана является сложность расчетов, что приводит к высокой стоимости работы лиц, профессионально занимающихся оценкой стоимости целостных имущественных

комплексов. Учитывая указанные проблемы, дальнейшие научные исследования должны быть направлены на разработку методики оценки стоимости ресторана как целостного имущественного комплекса, которая бы учитывала и нивелировала сложности такой оценки.

Ключевые слова: предприятие, бизнес, ресторан, целостный имущественный комплекс, оценка, стоимость.

Павлюк Е.А.

РАЗВИТИЕ СИСТЕМ БАНКОВСКОГО НАДЗОРА В СТРАНАХ ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЫ

Глобальный финансовый кризис выявил уязвимость банковского сектора и продемонстрировал, что необходимо усилить способность банков противостоять потрясениям. Важным является проблема платежеспособности и стабильности международной банковской системы. Поэтому необходимо внедрить основополагающие принципы регулирования и методологии банковских рисков. Задачами банковского надзора являются продвижение надежной практики управления рисками, которая учитывает национальные особенности развития. Целью банковского надзора является стабильность банковской системы. Анализ современной специфики деятельности банков стран Восточной Европы показывает, что уязвимость финансовой системы связана с функциями банков, депозитно-кредитным операциям, распределением рисков и обеспечением ликвидности. Задачей надзора является распространение надежной практики управления рисками в банковской системе стран Центральной Европы с учетом национальных особенностей развития. Такой подход позволит более эффективно реализовывать цели пруденциального банковского надзора. Сегодня банковские отделы управления рисками пытаются оценить влияние банковских рисков на общую стратегию банка, на роль руководства и на оптимальное распределение капитала банка. С помощью оценки рисков банки по оценке рисков и мониторингу рисков пытаются разработать методы оценки рыночной ликвидности, кредитоспособности и операционных рисков. Реформы окажут фундаментальное влияние на прибыльность и потребуют трансформации бизнес-моделей многих банков Украины.

Ключевые слова: банковский надзор, банковское регулирование, финансовая система, банковская система, регулятор банковской системы, риски банковской системы.

Пантелева Н.Н.

ИННОВАЦИОННАЯ ТЕХНОЛОГИЯ БЛОКЧЕЙН В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ ГОСУДАРСТВЕННЫМИ ФИНАНСАМИ

Целью статьи является изучение возможностей и современной практики внедрения инновационной технологии блокчейн для решения задач управления государственными финансами и реализации приоритетных направлений их реформирования. Принимая во внимание множественность подходов, раскрыта сущность технологии блокчейн. Система управления государственными финансами является одной из самых проблемных. Выявлены преимущества и проблемы внедрения блокчейн для реализации процедуры государственных тендерных закупок. Обоснована возможность использования технологии блокчейн для решения проблем управления государственными инвестициями в Украине. Рассмотрено возможности управления инвестиционным проектом на основе интеллектуальных контрактов, размещенных в блокчейн экосистеме. Экономический эффект интеллектуальных контрактов следует ожидать от автономии и снижения затрат на посреднические услуги, минимизации личного участия в бизнес-процессах и ручного управления, повышения уровня доверия и безопасности, точности и снижения риска «человеческого фактора» при осуществлении трансакций. Еще одной областью применения блокчейн является государственные реестры и управление активами государства. Охарактеризованы особенности перехода на блокчейн государственного земельного кадастра Украины, запуск специализированной платформы для проведения электронных онлайн-аукционов на землю. Аргументировано, что введение государственного реестра прав собственности на недвижимое имущество и систем электронной торговли с арестованным имуществом позволит в режиме реального времени наблюдать за процессом торгов и заключением всех договоров, записывать все действия в блокчейн, чтобы предотвратить возможность несанкционированного вмешательства, спекуляции и мошенничества, осуществлять регулярный мониторинг и контроль, минимизировать человеческий фактор влияния и риск коррупции,

обеспечить надежную защиту прав владельца. Дальнейшему успешному внедрению блокчейн технологии будут способствовать ее активная популяризация, расширение сфер применения и правовое регулирование. С технической точки зрения, необходимо обеспечить достаточные вычислительные мощности, создавать современные центры обработки данных, изучая опыт других стран. Технология блокчейн является драйвером и надеждой технологического прорыва, если не ускорения экономического роста Украины в целом, то в сфере управления государственными финансами безусловно.

Ключевые слова: государственные финансы, государственные инвестиции, государственные закупки, инновации, цифровая экономика, цифровизация экономики, блокчейн, технология блокчейн, криптовалюта.

Пап В.В., Бошота Н.В.

ФИСКАЛЬНАЯ РОЛЬ НАЛОГОВЫХ ПОСТУПЛЕНИЙ ТУРИСТИЧЕСКИХ КОМПАНИЙ СТРАНЫ

Статья посвящена исследованию фискальной роли налоговых поступлений туристических предприятий страны, ведь нестабильность доходной части бюджетов всех уровней вызвана отсутствием эффективного механизма перераспределения доходов, неравномерностью развития регионов. Туризм является важным источником налоговых поступлений для местного бюджета, а рост доходов туристических предприятий умножает уровень наполнения бюджетов. В статье выделены две основные противодействующие функции налогообложения: фискальную и регулируемую. Фискальная функция налогов заключается во взыскании средств в распоряжение государства и формировании центральных финансовых ресурсов для обеспечения выполнения функций государства. Эффективность налогообложения зависит от построения механизма взимания каждого налога в частности. В статье проанализировано влияние функций и наполнение бюджетов разных уровней. Определены возможные тенденции к увеличению фискальной эффективности и улучшения финансового обеспечения взимания налогов туристических предприятий. Доказана важность фискальной роли налоговых поступлений в туристическом бизнесе. Проанализированы поступления туристического сбора в местные бюджеты, а также сбор налоговых платежей от деятельности туристических субъектов. Объем деятельности туристических операторов и агентов ежегодно растет, о чем свидетельствует повышение роли туристических предприятий на рынке туризма, и как следствие увеличиваются налоговые поступления в различные уровни бюджетов страны. Особенности туристической отрасли вытекают из специфических свойств услуг туристических предприятий и организаций. Важным является правильное планирование и прогнозирование поступлений от налогов при его перераспределении, которое будет способствовать созданию комфортной налоговой среды функционирования туристического предприятия, ускорит процессы воспроизводства и укрепит налоговый потенциал местных органов власти. Максимально снизив уровень теневой экономики налоговой системы с устранением его последствий, это поможет вовремя наполнить государственный и местные бюджеты, а также устранить дисбаланс между налоговыми поступлениями и расходами. Также необходимо привлечение определенных стимулов, которые помогут в привлечении в туристический бизнес внешних инвестиций в развитии данной отрасли, которое является так необходимым для стабилизации налоговых поступлений.

Ключевые слова: туризм, налоги, наполнение бюджета, налоговая политика, система налогообложения, доход, местный бюджет.

Силкин А.С.

ФОРМИРОВАНИЕ КЛАССИФИКАЦИОННЫХ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СУЩНОСТИ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В СОВРЕМЕННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ

Понятие «финансовая безопасность» на сегодняшний день можно поставить практически в один ряд с таким понятием как «экономическая безопасность» в объемах исследований. Даже когда ученые берутся исследовать только систему обеспечения экономической безопасности предприятия, так или иначе касаются и понятия «финансовая безопасность». В современных экономических условиях исследование понятия «финансовая безопасность предприятия» приобретает еще большую актуальность из-за образовавшейся политико-экономической нестабильности в Украине, которая привела к новым угрозам, и требует по-новому рассмотреть данное понятие. Проведя анализ

трактовки понятия «финансовая безопасность предприятия», мы исследовали определения, которые подают авторы и разбили их на несколько ключевых деталей, отсортировали с целью установления различий между ними и определение формата рассмотрения данной категории. Контекстуальный анализ предполагает выделение следующих структурных элементов понятия «финансовая безопасность предприятия»: сердцевина определения, позиция, с которой подходят к трактовке; направленность понятия, особенности воздействия. По его результатам были сформированы классификационные подходы к определению понятия «финансовая безопасность предприятия» и собственное толкование данного понятия. Применение классификационного метода толкования понятия «финансовая безопасность предприятия» стимулирует научное развитие данного понятия и всей экономической науки в целом, поскольку выводит накопленные знания относительно того или иного понятия на уровень теоретических суждений и закономерностей. Итак, по нашему мнению, финансовую безопасность предприятия следует понимать как такое финансовое состояние предприятия, которое позволяет обеспечить надлежащий уровень финансовой устойчивости, необходимый для поддержания высокой защищенности финансовых интересов с целью комфортного функционирования в условиях негативного влияния внутренних и внешних угроз. В дальнейшем следует уделить внимание совершенствованию механизма обеспечения финансовой безопасности предприятия.

Ключевые слова: финансовая безопасность, предприятие, финансовая безопасность предприятия.

Танклевская Н.С., Ярмоленко В.В.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СТРАХОВАНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ КУЛЬТУР В УКРАИНЕ

Статья посвящена определению современных тенденций развития рынка страхования сельскохозяйственных культур в Украине. Выявлено, что рынок агрострахования на сегодняшний день активно развивается. Осуществлен анализ функционирования рынка страхования сельскохозяйственных культур в период с 2005 по 2017 годы и определено, что оживление рынка после затяжного кризиса началось в 2016 году. Проведена оценка такого развития по таким показателям: количество заключенных договоров, застрахованная площадь, страховая сумма, страховые премии, страховые ставки и уровень выплат. Количество заключенных договоров агрострахование увеличилось на 21%, а страховые премии увеличились на 30 % в млн грн. Продолжает увеличиваться застрахованная площадь и страховые ставки. После кризиса 2014 начала расти средняя ставка премий в среднем на 42% в год и в 2017 году она составляет 3,5%. Одним из наиболее продуктивных годов по уровню страховых выплат был 2016 – процент выплат составлял 44,2%. Эксперты дают прогнозы роста рынка страхования сельского хозяйства и в 2018 году. Это обусловлено увеличением рисков, связанных с погодными условиями. Ранее страховали в основном озимые от повреждения морозами, а сегодня стоит угроза от весенних заморозков. Метеорологи прогнозируют более жесткие условия хозяйствования для аграриев, поэтому возрастает потребность защиты в страховании. Однако существуют проблемы, которые тормозят агрострахование. Одна из основных причин - взаимное недоверие аграрных товаропроизводителей и финансовых компаний, которые занимаются страхованием сельскохозяйственных рисков. На рынке страхования сельскохозяйственных культур прослеживается активность международных компаний по внедрению страховых программ для аграриев. Определены страховые продукты, которые представлены на сегодняшний день на рынке агрострахования и на каких условиях. Также выявлены новые выгодные для аграриев программы страхования, учитывающие все более широкий спектр рисков.

Ключевые слова: сельское хозяйство, страхование, рынок агрострахования, страховой договор, страховые премии, страховая сумма, страховые программы, индексное страхование.

Хомин И.П., Синькевич Н.И.

ПРАВИЛА НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ И ФИСКАЛЬНЫЕ ИЗЪЯТИЯ: ПРОБЛЕМА СООТВЕТСТВИЯ

Исследуется проблема обеспечения соответствия практики фискальных изъятий разработанным в финансовой теории принципам и правилам налогообложения. На основе критического анализа нормативных актов в сочетании с аналитической интерпретацией фактографического материала доказывается, что в Украине существует противоречие между научно обоснованными принципами и правилами налогообложения и практикой взимания

налогов. Прежде всего относительно стимулирования научно-технического прогресса, технологического обновления производства, предпринимательской производственной деятельности и инвестиционной активности, оптимальности налогообложения, его обременительности для плательщиков, наименьших затрат по взысканию. Утверждается, что и последние изменения Налогового кодекса Украины не дают оснований считать настоящие налоговую нагрузку оптимальной, особенно с учетом правила налогообложения А. Вагнера, которое вытекает из принципа справедливости, то есть увеличения обложения богатых. Подчеркивается, что на практике не только этого не соблюдено, но и экологический налог, вместе с рентными платежами, которые собственно и платят такие субъекты хозяйственной деятельности, настолько мизерны, что говорить об их влиянии на соблюдение принципов экологии пока не приходится. В то же время ни один налог, установленный в Налоговом кодексе Украины, не имеет достаточно выраженной стимулирующей функции. Скорее наоборот, все они в совокупности противодействуют развитию предприятий, а значительная часть субъектов хозяйствования даже вынуждена платить налоги за счет капитала, поскольку их деятельность является хронически убыточной в течение довольно длительного периода. В связи с чем в их балансе собственный капитал предприятия нередко даже фигурирует как виртуальная отрицательная величина. Предлагается авторское обоснование возможных путей совершенствования налогообложения субъектов хозяйствования с целью усиления соответствия фискальных изъятий правилам налогообложения и повышению его роли в стимулировании развития экономики Украины, которое будет способствовать решению обозначенной проблемы.

Ключевые слова: налогообложение, принципы, правила, функции, фискальные изъятия, оптимальность, обременительность.

Шот А.П.

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТУРИСТИЧЕСКОГО БИЗНЕСА НА ДОХОДЫ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

Современные глобальные вызовы и сложности реформирования национальной экономики, а также экономический кризис, обуславливают необходимость поиска новых путей для развития страны. Для Украины, как и для большинства стран мира, времена надежды исключительно на внешние финансовые ресурсы уходят в прошлое, а определяющее значение приобретает эффективность использования собственного социально-экономического потенциала. И сегодня туристический бизнес должен рассматриваться как один из основных потенциальных источников финансовых ресурсов. Украина, имея огромный потенциал, занимает лишь 20 место среди стран мира по получению совокупного годового дохода от осуществления туристической деятельности. Доля туристической отрасли в структуре ВВП Украины составляет лишь 1% (среднемировой уровень около 9%). Наличие реального туристического потенциала подтверждает и тот факт, что по темпам роста валютных поступлений туризм опережает валютные поступления страны. С началом военных действий на Востоке Украины количество иностранных туристов сократилось почти в два раза, однако за последние годы наблюдается тенденция к росту. Больше всего граждан, посетивших Украину в 2016, были граждане Молдовы - 32,9%, Белоруссии - 13,4%, России - 11,3%, Венгрии - 9, 3%, Польши - 8,8%, Румынии - 5,7%, Словакии - 3%. Наиболее существенным на наш взгляд, является то, что доля туризма в мотивационных поездках за исследуемый период составляет лишь 1%, однако по туризму наблюдается наибольший прирост (+ 25%). Туризм сегодня можно рассматривать как потенциальный источник финансовых ресурсов регионов. Объем поступлений в местные бюджеты от уплаты туристического сбора за 2014-2016 гг. увеличился более чем в 2 раза. К пяти областям Украины с наибольшими темпами роста и объемами поступлений от уплаты туристического сбора в 2016 входили: г. Киев - (34,7%), Львовская обл. - (15,6%), Одесская обл. - (13,6%), Ивано-Франковская обл. - (4,2%) и Закарпатская обл. (4,1%). Налоговые поступления от туристического бизнеса растут, и в 2016 по сравнению с 2015 г. они выросли более чем на 29%. В структуре плательщиков более 50% составляют платежи от туристических операторов - юридических лиц. Наблюдается тенденция к увеличению доли платежей от турагентов - СПД. На наш взгляд, для увеличения вклада туристической отрасли в развитие отечественной экономики и приближения к европейским показателям необходимо, чтобы одной из стратегических целей как государства, так регионов, стала туристическая привлекательность, целью которой есть повышение

эффективности использования туристического потенциала страны и формирование полноценной туристической индустрии.

Ключевые слова: туристический сбор, налоговые платежи, местные бюджеты, туристический бизнес, туристическая отрасль, турагенты, туроператоры, туристические потоки, анализ.

Раздел 6. БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ И АУДИТ

Выговская И.Н., Макарович В.К.

ЛИЧНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ БУХГАЛТЕРА И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ОРГАНИЗАЦИЮ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА

Уровень компетенции бухгалтера играет важную роль в современных динамичных условиях хозяйствования. Корпоративные стандарты управления, системы документооборота, возможности межуровневой ротации кадров, большой объем обрабатываемой информации - все это обуславливает высокие квалификационные требования, предъявляемые к учетным работникам. В статье выделены формы интеллектуального поведения бухгалтера (вербальный - охватывает сферу слов: разговор, письмо, чтение и слушание; визуальный - сфера зрения и зрительных образов; логический - охватывает сферу соображений, сознательно управляемого мышления и некоторых аспектов решения проблем; творческий - охватывает сферу оригинальности, новаций, озарений и генерации новых идей; физический - охватывает сферу тела, координации, ловкости и приобретение физических навыков; эмоциональный - сфера как собственных чувств, так и чувств других людей, включая все внутреннее и внешнее взаимодействие). Предложены критерии оценки личностных компетенции потенциального главного бухгалтера: интеллектуальные способности - способность анализировать историческую информацию и развитие ситуации в долгосрочной перспективе с учетом существующих факторов; формулировка и оценка альтернативного развития, быстрое усвоение больших информационных массивов, логика, творчество и оригинальное мышление, способность синтезировать, обобщать, продуцировать новые идеи; эмоциональная зрелость - честность, объективная оценка собственных возможностей, уравновешенность, независимость взглядов, возможность противостоять прессингу, чувство собственного достоинства; личные качества - ответственность, уверенность в себе, принятие ответственности за результаты и выполнение работы с ответственностью; соблюдение установленных компанией политик и процедур, инициативность, деловая этика, соблюдение фундаментальных принципов, стремление к наилучшим результатам, умение четко организовать и спланировать выполнение порученного задания, умение рационально использовать рабочее время, сосредоточиться на главном; контактность - способность входить в доверие, умение слушать, убеждать, обучать и поощрять, умение адаптироваться к работе в других социально-психологических условиях; физические качества - способность выдерживать определенные интеллектуальные и физические нагрузки; стрессоустойчивость - способность к постоянной длительной монотонной работе с большими объемами информации, умение контролировать свои эмоции в конфликтных ситуациях; способность контролировать ситуацию и быстро принимать правильные решения в нестандартных ситуациях. Подчеркнуто, что организацию системы бухгалтерского учета на предприятии необходимо рассматривать с учетом психологических особенностей бухгалтера, осуществляющего учетно-аналитическую деятельность и уровень его профессионализма.

Ключевые слова: личность, интеллект, бухгалтер, бухгалтерский учет, компетенции, профессиональные качества, информационные технологии.

Голочалова И.Н., Цуркану В.И.

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ ВОЗНАГРАЖДЕНИЙ НА ОСНОВЕ АКЦИЙ В ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

При любой модели экономики определяющими факторами ее развития и роста благосостояния являются капитал и труд. Капитал как многогранная экономическая категория на протяжении длительного времени изучалась школами экономической теории различных направлений. Труд как другой фактор экономического развития понимался достаточно однозначно как осознанная общепризнанная деятельность человека с целью создания общественных материальных благ. Однако при модели инновационной экономики труд, известный как β -активность

(интеллектуальные и предпринимательские способности индивидуума), стал рассматриваться как отдельный производственный фактор в составе капитала, получивший название человеческого капитал. Сложность понимания этой категории обусловлена тем фактом, что в инновационной экономике труд как фактор производства стал носить двойственный характер: с одной стороны – это деятельность, требующая оплаты, с другой – это право на интеллектуальную собственность, предоставленная бизнес-единице, требующее признания в составе капитала. В контексте требования достоверности финансовой отчетности в системе бухгалтерского учета возникло ряд проблем, поскольку отсутствуют: концептуальная основа признания вознаграждения за использование человеческого капитала, его единая система оценки, унифицированный механизм бухгалтерского учета операций, связанных с вознаграждением за человеческий капитал. Это, в свою очередь, приводит к искажению информации о результатах участия человеческого капитала в инновационных процессах бизнес-структур и о его воздействии на оценку бизнеса в целом. Принимая во внимание актуальность данного исследования авторами, предложено юридическое обоснование на базе правоотношений между работником β -активности и бизнес-единицей, признание вознаграждений на основе акций в качестве капитала; путем изучения концепций менеджмента капитала установлена экономическая трактовка вознаграждения работников на основе акций как реинвестированной прибыли в составе собственного капитала; предложена модель учета вознаграждений на основе акций, которая верна с точки зрения современной методологии бухгалтерского учета. При этом в качестве нормативной базы принималась во внимание система МСФО, которая не только адекватно отвечает требованию достоверности финансовой отчетности, но и нацелена на развитие новой модели отчетности – интегрированной отчетности. Однако авторы отмечают тот факт, что существует ряд проблем, связанных с вознаграждениями на основе акций, среди которых разработка методики их налогообложения и отражения в учете.

Ключевые слова: вознаграждения на основе акций, человеческий капитал, признание, реинвестированная прибыль, концепция оценки по справедливой стоимости, методология бухгалтерского учета.

Карпенко И.В.

МЕТОДИКА УЧЕТА ТРАНСФЕРТНОГО ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ТОРГОВЛИ

Стремительный рост количества операций между связанными лицами и изменение условий налогового законодательства по трансфертному ценообразованию вызывает необходимость совершенствования системы бухгалтерского учета операций с трансфертными ценами. Ключевое место в организации бухгалтерского учета трансфертного ценообразования занимает выбор методики ведения учета операций с трансфертными ценами. В статье изложены результаты исследования основных этапов процесса учета трансфертного ценообразования на предприятии торговли, в том числе выделение и решение проблемных вопросов учета контролируемых операций. Установлен алгоритм выявления контролируемых сделок на предприятии по национальному законодательству. Автором разработан порядок формирования учетной информации о трансфертных ценах на предприятиях торговли. Раскрыты вопросы использования соответствующих методов трансфертного ценообразования при формировании трансфертной цены в контролируемых операциях по принципу «вытянутой руки». Рассмотрена сущность договора с контролирующими органами о предварительном ценообразовании, который характерен только для трансфертного ценообразования. В статье сформирована информация о формах первичных документов, в которых отражается информация о совершении сделок с трансфертными ценами и предложен реестр для идентификации таких операций. По результатам исследования осуществлено обобщение счетов для отражения в учете расчетов по операциям с трансфертными ценами. Для того, чтобы систематизировать информацию об операциях со связанными лицами, а также сформировать общую информацию о таких операциях для анализа их возможности отнесения к контролируемым, автором предложена система аналитических счетов. Аналогичный подход целесообразно применять для построения аналитических счетов по учету доходов в пределах группы связанных предприятий. Исследован завершающий этап учета трансфертного ценообразования, который заключается в

формировании информации о трансфертном ценообразовании в управленческой, финансовой и налоговой отчетности. Рассмотрены отражения сумм задолженности по расчетам со связанными лицами в форме №1 «Баланс» и налоговой отчетности по трансфертному ценообразованию, которая подается в контролирующие органы.

Ключевые слова: трансфертная цена, контролируемая операция, договор о предварительном ценообразовании, расчеты между связанными лицами, отчет о контролируемых операциях.

Коваль С.В.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ УЧЕТА ТОВАРНЫХ ОПЕРАЦИЙ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ ПУТЕМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СИСТЕМ ОБРАБОТКИ ИНФОРМАЦИИ

Долгое время применение электронно-вычислительных машин в учетно-экономической работе оказывало лишь видимость повышения эффективности обработки учетной информации, а решение проблем методологии учета в связи затягивалось. Автоматизированная система бухгалтерского учета возникла и развивается на основе "ручных" форм учета. При этом она имеет свою специфику и особенности, в связи с чем ее признают отдельной формой бухгалтерского учета. Современный подход к определению формы бухгалтерского учета, особенно автоматизированной, выходит за рамки традиционного представления, сложившаяся исторически. Особенности обработки учетно-аналитической информации в условиях использования программного обеспечения находят отражение в развитии методологии автоматизированной формы учета. На сегодня рынок информационных технологий и услуг предлагает достаточно большое количество программных продуктов, способных решать сложные задачи по учету, управлению, созданию баз данных и их защиты и т.п. Рынок бухгалтерских программ достаточно насыщенный и представлен комплексными (универсальными), функциональными, а также корпоративными информационными системами. Скорость работы компьютеров, а также специфическое построение баз данных дает широкие возможности для проведения аналитико-экономических расчетов за достаточно короткие промежутки времени. Целесообразно внедрять автоматизированные системы бухгалтерского учета, особенно расчетных операций, поскольку предприятия всегда осуществляют операции продажи, покупки, оказывают посреднические услуги и сотрудничают со многими другими предприятиями, фирмами, учреждениями, физическими лицами. Бухгалтерские программы создают базы данных контрагентов, данные о нужном предприятии легкодоступные и выводятся в удобной для пользователя форме. Применение автоматизированных систем, дифференциация видов учета и учета потребности в нем различных элементов системы управления приведет в будущем к образованию новых видов учета, например прогностического (ожидаемого), как это произошло в свое время с появлением финансового, внутрихозяйственного (управленческого), налогового.

Ключевые слова: учет, товарные операции, аграрные предприятия, совершенствование, автоматизированные системы, программные продукты.

Олейник Е.В.

АУДИТ В УКРАИНЕ: СТАНОВЛЕНИЕ, ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

За период независимости в Украине создано национальную систему аудита, структура, обеспечение и функционирование которой постоянно совершенствуется. Сегодня интеграция Украины в ЕС зависит от нужды гармонизации аудиторских механизмов и национального учета в европейских масштабах. В нашей стране аудит в начале своего становления имел только практическое направление, ведь аудиторам-практикам не хватало теоретических и научных знаний по методологии и организации аудита. Автором выделено четыре периода становления отечественного аудита: «Зарождение аудита» (1987-1989 гг.) – создавались в Украине первые аудиторские фирмы; «Становление украинского аудита» (1989-1992 гг.) – создано Союз аудиторов Украины; «Юридическое становление» (1993-2001 гг.) – характеризуется интенсивностью созданием и внедрением нормативно-правовых актов с регулирования аудиторской деятельности; «Современный аудит» (2007 – по настоящее время) – аудиторы легально проводят оценку, ведут бухгалтерский учет, консультируют заказчиков, проводят профессиональные тренинги. Учитывая евроинтеграционное развитие экономики в Украине, автором выделено такие основные первоочередные проблемы, которые сдерживают развитие отечественного аудита, как:

несовершенство законодательной базы; отсутствие полного доверия по поводу качества и достоверности аудиторских услуг со стороны иностранных пользователей; отсутствие фиксированных цен на аудиторские услуги; недостаточный профессионализм аудиторов; несоблюдение аудиторами соответствия качества услуг; отсутствие наказаний за недостоверную информацию в отчетах аудитора; отсутствие отечественных аудиторских фирм в международных аудиторских организациях. Для решения проблем автором предлагается: усовершенствовать национальное законодательство, учитывая требования ЕС; провести успешное реформирование отечественного аудита к признанным европейским требованиям, удачно внедрить Директивы; создать четкий механизм формирования цен на аудиторские услуги; повысить квалификацию аудиторов; повысить квалификационные требования к аудиторам; усовершенствовать систему национального контроля к выводам аудиторов, применение наказаний; усилить сотрудничество профессиональных аудиторских организаций Украины с европейскими. Хотя и существуют некоторые проблемы, усовершенствование национального аудита имеет перспективы его развития, а именно: улучшение качества аудита и повышение доверия общественности к профессии аудитора путем успешного внедрения Директив ЕС; выход отечественных аудиторских фирм на европейские рынки; повышение международного авторитета Украины путем внедрения Директив; повышение прогресса экономико-правовых отношений и демократизации общественной сферы. Последующее развитие принесет позитивное изменение в организациях, фирмах и поэтому важно учитывать опыт других стран для успешного совершенствования ведения аудита в Украине.

Ключевые слова: аудит, аудиторская деятельность, финансовый контроль

Савчук Т.В., Негрич И.Н., Побигун С.А.

РЕЗЕРВНЫЙ КАПИТАЛ: ЭКОНОМИКО-ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ, ФОРМИРОВАНИЕ И МСПОЛЬЗОВАНИЕ

Резервный капитал выступает дополнительной гарантией для кредиторов. Многие предприятия, даже те, которые его формируют, не понимают его назначения. Поэтому целью исследования является совершенствование определения экономической сути и назначения резервного капитала субъектов хозяйствования на основе анализа нормативно-правового обеспечения и существующих подходов, обоснования преимуществ от его создания для предприятия, конкретизация возможных направлений использования. Эта цель была достигнута. На основе анализа законодательства определен круг предприятий, для которых существует обязанность создавать резервный капитал, и требования к минимальной его величине. Другие предприятия могут его формировать по собственному желанию и в самостоятельно выбранном размере. Особенности формирования, величина и направления использования обязательно полностью описываются в учредительных документах предприятия. Каждая операция, связанная с ним, возможна только после соответствующего решения общего собрания участников. Размер резервного и уставного капитала четко взаимосвязаны. В отличие от уставного, который в основной сумме, как правило, формируется на момент создания предприятия, резервный капитал формируется в ходе дальнейшей деятельности. Размер резервного капитала определяется в процентном отношении к уставному. Такую привязку многие ученые считают не очень уместной. Мы поддерживаем эту позицию и обосновали почему. Пополнение резервного капитала осуществляется из нераспределенной прибыли, в размере не менее 5% заработанной чистой прибыли. Периодические пополнения осуществляются до тех пор, пока там не накопится необходимая сумма. В дальнейшем величина резервного капитала остается без изменений до тех пор, пока не возникнет необходимость в его использовании, или в учредительные документы не будут внесены изменения, требующие пропорционального изменения величины этого вида капитала. Использовать резервный капитал можно только на определенные цели, а именно: покрытие убытков, выплаты дивидендов по привилегированным акциям, другие направления использования, которые могут быть предусмотрены законодательством. Нами было обосновано ошибочность утверждения, что резервный капитал создается для покрытия непредвиденных расходов или форс-мажора. Также мы не поддержали мысли о необходимости параллельного с формированием резервного капитала отложения денежных средств на отдельный счет в банке, считая, что назначение резервного

капитала не в этом. На основе проведенного исследования сделали вывод, что формирование резервного капитала является важным фактором для обеспечения надежности работы, финансовой устойчивости, повышения платежеспособности и уменьшения возможности банкротства предприятия.

Ключевые слова: собственный капитал, резервный капитал, отчисления на пополнение, использование, минимальный размер.

Семанюк В.З.

УЧЕТНАЯ ФИЛОСОФИЯ В СИСТЕМЕ ТЕОРЕТИЧЕСКОГО ЗНАНИЯ

В статье исследованы философские аспекты теоретического учетного знания, которые являются необходимым условием построения теории учета. Изменение мировоззрения в постиндустриальном обществе вызывает необходимость пересмотра и философского осмысления места и роли учета в экономической науке и обществе. Путем исследования онтологии учета и анализа научных работ, сделана попытка дать определение учета адекватное его сути и роли в постиндустриальном обществе, где основой и системообразующим фактором учетной системы становится информация. Именно информация выступает предметом учета и продуктом учетной системы, в чем проявляется ее дуализм. Философское понимание учета дает возможность расширить границы его теории, углубить взгляды ученых и практиков на учет как жизненно необходимую систему в экономической деятельности, найти возможности для развития учетных знаний и их практического применения в соответствии с реалиями постиндустриального общества. Исследованы основные проблемы развития теории учета, ее противоречие с практикой и социально-экономическими реалиями постиндустриального общества. Сделан акцент на необходимости внедрения результатов научных исследований в теорию науки. С этой целью предложено расширить границы исследований, дополнить парадигму двойной записи информационной парадигмой, где учет понимается как особый образ мышления с целью отражения экономической реальности. Основой исследования стали такие методы, как философия познания, в частности, законы диалектики, логики, исторического, социологического и системного подходов к анализу науки об учете и ее парадигмы, прогнозирование развития учета, как сложной динамической системы, факторы консерватизма учетного сообщества. Развитие учетной науки невозможно без переориентации на систему получения информации интеллектуального уровня для управления, невозможно без формирования развитой теории учета на принципах теории познания и философии.

Ключевые слова: учет, философия учета, теория учета, информация, информационная система, онтология учета, наука, диалектика, парадигма, система учета, учетная способ мышления, информология.

Сокол О.Г.

КОНЦЕПЦИЯ СТАНДАРТИЗАЦИИ УЧЕТНО-АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Множество различных методик оценки и прогнозирования устойчивого развития, разработанные в последние десятилетия университетами, общественными организациями, корпорациями и национальными и международными учреждениями, варьируются от экологических и социальных стандартов к корпоративной социальной ответственности и кодексов передовой практики, применяемые предприятиями, отраслями и целыми странами. Разнообразие инструментов и методик устойчивого развития не предоставляет как можно широкого выбора пользователям, а способствует их смятению, что в конечном итоге и приводит к апатичности и пассивности руководства на пути к устойчивому развитию. Одной из основных задач остается внедрение комплексного подхода к анализу всех аспектов устойчивого развития как единого целого и интегрирования в бизнес-пространство или стратегии развития — стандартизация. Целью данного исследования является разработка концепции стандартизации учетно-аналитического обеспечения устойчивого развития сельскохозяйственных предприятий. Разработке стандартов учета устойчивого развития логически предшествует определение его концепции, принципиальных основ, то есть совокупности основных теоретических принципов ведения бухгалтерского учета и составления отчетности устойчивого развития. Такие концептуальные основы существуют практически во всех странах. Отсутствие отечественного стандарта по учету и отчетности устойчивого развития, как и любого специального

стандарта по учету составляющей устойчивого развития, в том числе по учету затрат на рациональное природопользование, охрану природы, удовлетворение социального благосостояния внешнего и внутреннего окружения, можно объяснить, с одной стороны, природой международных стандартов, а с другой — недостаточностью теоретических разработок в определенной области учета. Оценка устойчивого развития сельскохозяйственных предприятий должна основываться на системе специальных принципов, базой которой является обобщение принципов и инструментов учета и отчетности устойчивого развития. Автором предложено общую систему специальных инструментов и предметов учетно-аналитического обеспечения отчетности устойчивого развития сельскохозяйственных предприятий. обстоятельное изучение принципов стандартизации устойчивого развития и результатов деятельности предприятий делает возможным формирование обобщенного комплекса методологических и методических принципов стандартизации учетно-аналитического обеспечения устойчивого развития сельскохозяйственных предприятий. Для усиления актуальности и апликативности принципов устойчивого развития в сельском хозяйстве необходима стандартизация отечественной системы учета для формирования отчетности устойчивого развития, предусматривающий определение индикаторов оценки составляющих устойчивого развития, которые в свою очередь подразделяются на учетные и аналитические данные. Стандартизация отчетности устойчивого развития является инструментом достижения оптимального уровня упорядоченности с целью достижения согласованности, функционального назначения, устранения технических барьеров и содействие научно-техническому сотрудничеству между предприятием и стейкхолдерами.

Ключевые слова: стандартизация, учетно-аналитическое обеспечение, отчетность, устойчивое развитие, сельскохозяйственное предприятие.

**Сокольская Р.Б., Зеликман В.Д., Фандеева И.А.
МЕТОДИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ОПРЕДЕЛЕНИЮ
ТРУДОЕМКОСТИ УЧЕТНЫХ РАБОТ**

Одним из самых важных технологических параметров организации труда работников учетного аппарата является трудоемкость учетных работ, от которой зависят все другие параметры, включая количество работников. Точное определение трудоемкости учетных работ приобретает особую актуальность при реформировании системы учета на предприятии. Целью данной работы является разработка методического подхода к определению трудоемкости учетных работ с учетом специфических особенностей учетного процесса в условиях реформирования системы учета на предприятии. Анализ существующих алгоритмических и неалгоритмических методов оценки трудоемкости работ показал, что ни один из них не позволяет учесть зависимость трудоемкости работ от динамики изменений факторов, которые влияют (как правило, негативно) на деятельность работников учетного аппарата — реформирование законодательства, трансформация организационной структуры предприятия и т.д. Для учета указанных факторов предлагается при расчете трудоемкости учетных работ разделить трудозатраты на фиксированную и динамическую составляющие. Фиксированная часть может быть определена на основе норм времени на учетные работы, принятых на данном предприятии или рассчитанных с использованием любого современного метода оценки трудозатрат без учета рассмотренной специфики учетных работ. Динамическая часть предусматривает корректировку оценки трудоемкости учетных операций, определенной в качестве фиксированной части, с использованием системы корректирующих коэффициентов: коэффициента влияния изменчивости законодательства, коэффициента влияния новых задач, коэффициента влияния организационных изменений и коэффициента влияния возможных ошибок. Для каждого из предложенных коэффициентов разработана методика их расчета и предложен обобщающий интегральный показатель влияния динамической составляющей на трудоемкость учетных работ. Использование разработанного подхода к определению оценки трудоемкости учетных работ на основе разделения трудозатрат на фиксированную и динамическую составляющие и применение предложенной системы корректирующих коэффициентов позволит более корректно оценить уровень трудозатрат работников учетного аппарата в условиях реформирования системы учета и наличия непредусмотренных видов работ, что, в свою очередь, обеспечит

повышение качества организации учетных работ на предприятии.

Ключевые слова: трудоемкость, учетные работы, организация труда, оценка трудозатрат, нормирование времени.

Толмачева А.М.

**ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ
НЕПРИБЫЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ**

Неприбыльные организации относят к третьему сектору экономики наряду с государственными органами и коммерческими предприятиями. С точки зрения бухгалтерского учета отличие неприбыльных организаций от коммерческих предприятий заключается в отсутствии отдельных хозяйственных операций и соответствующих счетов для учета, в широком использовании ряда соответствующих специфических счетов и субсчетов, а также в возможности и необходимости применения адаптированной упрощенной системы учета. Целью исследования является определение особенностей организации бухгалтерского учета в неприбыльных бюджетных организациях, в частности формирование учетной политики этих организаций, выделение ее основных аспектов и принципов в соответствии с требованиями действующего законодательства. Объектом исследования выступает процесс организации учета неприбыльных бюджетных организаций. Предметом исследования являются особенности формирования учетной политики неприбыльных бюджетных организаций. В ходе исследования использовались диалектические принципы познания экономических явлений и процессов в их непрерывном развитии и взаимосвязи. Определяющими в решении поставленных задач были такие общенаучные методы: метод теоретического обобщения, метод анализа и синтеза, метод сравнительного анализа, метод причинно-следственной и абстрактно-логической связи. В процессе проведенного исследования выявлено, что организация бухгалтерского учета в неприбыльных бюджетных организациях основывается на использовании общепринятых элементов метода бухгалтерского учета: документация и инвентаризация, оценка и калькулирование, счета и двойная запись, баланс и отчетность. Однако использование этих элементов может быть весьма ограниченным или модифицированным: ограниченное количество хозяйственных операций обуславливает ограниченное количество первичных документов, в связи с отсутствием процесса производства не возникает потребности в калькулировании по основной деятельности, вместо этого формируется смета доходов и расходов, отчетность ограничена и тому подобное. При таких условиях учетная политика для некоммерческой организации должна представлять собой совокупность принципов, методов, способов, приемов учета, которые могут варьироваться, отражая специфику деятельности конкретной неприбыльной организации. Все это следует грамотно раскрывать с учетом принципа профессиональной компетентности в учетной политике неприбыльной организации. Раскрытие организационных основ бухгалтерского учета в неприбыльных организациях в части формирования учетной политики, состава и характера объектов бухгалтерского учета, специфики применения элементов метода бухгалтерского учета позволило определить особенности и проблемы учета в этих организациях. Дальнейшее развитие исследования в этом направлении будет заключаться в определении методики бухгалтерского учета по каждому из специфических объектов учета неприбыльных бюджетных организаций.

Ключевые слова: организация учета в неприбыльных организациях, неприбыльные бюджетные организации, объекты бухгалтерского учета, учетная политика неприбыльных организаций.

Шепель И.В.

**АКТУАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ОРГАНИЗАЦИИ
БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И АНАЛИЗА
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МАШИННО-ТРАКТОРНОГО ПАРКА
АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ**

Статья содержит обобщение теоретических и практических аспектов действующих систем учета и анализа затрат на содержание и эксплуатацию машинно-тракторного парка, рекомендации по их усовершенствованию. В работе исследован имеющийся опыт толкования отечественной наукой содержания понятия «машинно-тракторный парк». Исходя из критериев оценки и роли в процессе производства, обоснован вывод, что машинно-тракторный парк является самостоятельным структурным подразделением основного производства. Работа машинно-тракторного парка обусловлена рядом особенностей, которые оказывают влияние на построение бухгалтерского учета и на

организацию аналитической работы. При выборе организационной формы использования техники необходимо учитывать реальные условия, сложившиеся в хозяйстве, уровень развития продуктивных сил, науки и техники. Объем выполненных работ предложено учитывать не в условных эталонных гектарах, а в условных норма-часах, что наиболее объективно отражает сущность этого показателя, особенно на транспортных работах и работах в животноводстве. С целью усовершенствования первичного учета затрат на содержание машинно-тракторного парка разработана форма учетного листа тракториста-машиниста, которая объединяет в себе элементы учетного листа тракториста-машиниста, учетного листа внутрисменных простоев машинно-тракторного парка и предусматривает ежедневный контроль качества выполненных работ. Затраты на содержание и эксплуатацию машинно-тракторного парка предложено отражать в разрезе следующей номенклатуры статей затрат: затраты на оплату труда; отчисления на социальные мероприятия (для предприятий, которые не платят фиксированный сельскохозяйственный налог); топливо и смазочные материалы; работы и услуги; амортизация основных средств; затраты на ремонт основных средств; другие прямые затраты. Дана критическая оценка существующих и действующей точки зрения. На небольших сельскохозяйственных предприятиях с целью упрощения ведения учета предлагается все затраты машинно-тракторного парка учитывать только по элементам, не выделяя машинно-тракторный парк в отдельный объект учета затрат. В работе обоснована необходимость использования методики анализа затрат на содержание машинно-тракторного парка с учетом их деления на переменные (условно-переменные) и постоянные (условно-постоянные). Усовершенствованная методика анализа влияния указанных факторов на себестоимость работ сельскохозяйственной техники учитывает теоретические аспекты анализа, зарубежный и отечественный опыт, а также особенности формирования затрат на содержание машинно-тракторного парка.

Ключевые слова: основные средства, машинно-тракторный парк, затраты производства, себестоимость, методика учета затрат, методика анализа затрат, эффективность.

Ясинская А.И., Микитюк Н.О.

КЛАССИФИКАЦИЯ ТРАНСАКЦИОННЫХ РАСХОДОВ ДЛЯ ПОТРЕБНОСТЕЙ УПРАВЛЕНЧЕСКОГО УЧЕТА

Экономическая эффективность хозяйственной деятельности отечественных предприятий зависит от качественного информационного обеспечения для принятия управленческих

решений в системе управленческого учета. Динамические изменения и трансформация рыночной среды повлекли выделение отдельной учетной категории – транзакционных расходов. Транзакционные затраты имеют значительное влияние на конкурентоспособность продукции и на экономическую эффективность предприятия в целом, их часть в общих расходах постоянно растет, и любое их изменение будет влиять на финансовый результат. Научные труды отечественных авторов содержат предложения относительно отражения транзакционных расходов в системе счетов бухгалтерского учета, организационно-методические подходы к бухгалтерскому учету, разработку методики их контроля и анализа, а также раскрытие сущности, видов и признаков классификации транзакционных расходов для целей бухгалтерского учета и управления. Но важным является также исследование транзакционных расходов в системе управленческого учета, в частности раскрытие их содержания, полноты информационного обеспечения и разработки классификационных признаков, которые бы полнее всего раскрывали информацию о транзакционных расходах, и на основе которой будут приниматься управленческие решения, а также, классификация будет составлять основу для усовершенствования методики их учета, анализа, контроля, оценки и тому подобное. Учитывая подходы относительно классификации транзакционных расходов, предложенной учеными, представлены основные направления, признаки и виды расходов, которые полнее всего будут раскрывать информацию относительно транзакционных расходов в системе управленческого учета: для оценки транзакционных расходов и определения влияния на финансовые результаты; для контроля транзакционных расходов; для принятия управленческих решений. Для раскрытия информации о транзакционных расходах в учетной политике предприятия необходимо определить основные ее составляющие и элементы, которые должны обеспечить получение информации о данных расходах.

Ключевые слова: транзакционные расходы, виды транзакционных расходов, классификация, направления классификации, управленческий учет, учетная политика.

ДО УВАГИ АВТОРІВ СТАТЕЙ!

ПОРЯДОК ПУБЛІКАЦІЇ СТАТЕЙ У «НАУКОВОМУ ВІСНИКУ УЖГОРОДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ «ЕКОНОМІКА»

Для розгляду питання про публікацію статті у Науковому віснику Ужгородського університету. Серія «Економіка» необхідно надіслати на e-mail редакції журналу (visnyk-ekon@uzhnu.edu.ua) наступну інформацію:

- 1) статтю (з оригінальними результатами досліджень, які раніше не публікувалися в інших виданнях);
- 2) авторську довідку;
- 3) відскановану рецензію доктора наук;
- 4) квитанцію про сплату вартості публікації наукової статті (після отримання підтвердження від редколегії про прийняття статті до друку).

Після розгляду та рецензування редакційна колегія приймає рішення щодо можливості публікації статті. Автору по електронній пошті надсилається відповідне повідомлення про прийняття або відмову у прийнятті статті до друку. Статті включаються до поточного збірника тільки після отримання редакцією підтвердження сплати за публікацію.

Редакція залишає за собою право на незначне редагування та скорочення, зберігаючи при цьому головні результати та авторську стилістику.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

- статті публікуються українською, російською, англійською мовами;
- матеріали статті повинні бути представлені в електронній версії Word, шрифт - Times New Roman, висота букв - 14 pt, відстань між рядками - 1.5 комп'ютерного інтервалу. Обсяг статті - не менше 8 і не більше 16 сторінок;
- поля на сторінці: зліва, справа, зверху і знизу – 20 мм, абзацний відступ – 5 мм;
- будь-яка інформація чи твердження, які наводяться в статті, у т. ч. табличний матеріал, повинні використовуватися з посиланням на джерело її походження. Якщо вони є результатом власного дослідження, їх також необхідно супроводжувати відповідними поясненнями щодо методології отримання даних;
- таблиці та рисунки необхідно розміщувати після першого згадування в тексті.
 - номери таблиць проставляються зверху у правому кутку напівжирним шрифтом, а назви - по центру також напівжирним шрифтом. Шрифт даних, які містяться в таблиці, повинен бути - 12pt, відстань між рядками - 1 комп'ютерний інтервал;
 - назви і номери рисунків подаються внизу по центру напівжирним шрифтом. Рисунки обов'язково мають бути згруповані та подані у форматі А-4 окремим файлом, шрифт – 12 pt.

СТРУКТУРА ПУБЛІКАЦІЇ

- перший рядок зліва – **УДК** – наводиться напівжирними літерами, без відступів та абзаців;
- через один рядок від УДК по центру – **імена авторів** (повністю прізвище, ім'я, по батькові), науковий ступінь та звання, посада та повна назва місця роботи, місто, країна (для іноземних авторів), контактні телефони та електронні адреси; – наводиться напівжирними літерами, без відступів та абзаців;
- через один рядок від імен авторів по центру – **назва статті** – наводиться великими напівжирними літерами, без відступів та абзаців;
- через один рядок від назви статті – **анотація** (не менше шести і не більше дванадцяти рядків) та **ключові слова** (не більше десяти) українською мовою – наводиться курсивом, розмір шрифту - 10 pt Italic Times New Roman. Відстань між рядками - 1 комп'ютерний інтервал;
- через один рядок від ключових слів – **текст статті**.

Всі структурні частини статті (на основі вимог Постанови Президії ВАК України від 15.01.2003р. №7-05.1) мають бути виділені жирним шрифтом:

- **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
- **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- **формулювання цілей статті** (визначення завдання);
- **опис основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- **висновки і перспективи подальших досліджень** у даному напрямку;
- **список використаних джерел**.

УВАГА! У зв'язку із включенням журналу до низки міжнародних бібліографічно-реферативних баз даних, список використаних джерел має складатися з двох блоків: ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ і REFERENCES.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ – джерела подаються мовою оригіналу, оформлені відповідно до вимог ВАК, приклади оформлення бібліографічного опису наведено в Бюлетені ВАК України, №3, 2008 (Форма 23, с. 9-13)). У тексті посилання на використані джерела позначаються цифрами в квадратних дужках відповідно до нумерації в списку використаних джерел. Розмір шрифту - 14 pt Italic Times New Roman, а відстань між рядками - 1 комп'ютерний інтервал.

REFERENCES – список використаних джерел, транслітерований в латинському алфавіті та перекладений на англійську мову. Розмір шрифту - 14 pt Italic Times New Roman, а відстань між рядками - 1 комп'ютерний інтервал. При наявності проблем з оформленням references, редакція може допомогти у їх вирішенні.

В кінці статті додається **авторський реферат статті** англійською та російською мовами (авторський реферат статті повинен містити: прізвище та ініціали авторів; назву статті; стислий зміст статті за її структурними частинами (250-350 слів) та ключові слова. Розмір шрифту - 10 pt Italic Times New Roman, відстань між рядками – 1 комп'ютерний інтервал, абзацний відступ – 0,5 см. Переклад англійською та російською мовами повинен бути достовірним (не машинним). При наявності проблем з достовірністю перекладу, редакція може допомогти у їх вирішенні.

До статті слід додати зовнішню рецензію доктора наук!

Кількість співавторів повинна бути не більше 3-х. Приймаються також до друку наукові статті студентів (у співавторстві з керівником), проте не більше 3-х на один випуск. Відбір здійснюється на конкурсній основі.

Разом із статтею надсилається **АВТОРСЬКА ДОВІДКА** у наступній формі*:

Прізвище, ім'я, по-батькові автора	
Назва статті	
Тематична рубрика статті	Виберіть із нижченаведеного переліку ^x Макроекономічні дослідження Економіка та управління національним господарством Регіональні соціально-економічні дослідження Економіка підприємств і галузей Фінанси і банківська справа Бухгалтерський облік і аудит ^x тематичні рубрики можуть змінюватися за рішенням редакційної колегії.
Вчений ступінь, вчене звання	
Місце роботи або навчання, посада	
Адреса електронної пошти	
Отримувач (ПІБ і моб. тел.), місто та номер відділення Нової Пошти для відправки видання	
Чи потрібен додатковий друкований примірник вісника (ТАК, кількість екземплярів / НІ)	

* у разі, якщо авторів статті більше ніж 1, то інформація надається по кожному автору окремо.

Статтю, рецензію та копію квитанції про оплату (після отримання підтвердження від редколегії про прийняття статті до друку) надсилати на e-mail: visnyk-ekon@uzhnu.edu.ua

ATTENTION TO AUTHORS OF ARTICLES!

GUIDELINES FOR ARTICLES PUBLICATION IN “SCIENTIFIC BULLETIN OF UZHHOROD NATIONAL UNIVERSITY. SERIES "ECONOMICS"”.

To publish an article in “Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series “Economics” the following information should be e-mailed to visnyk-ekon@uzhnu.edu.ua:

- 1) scientific paper;
- 2) author’s reference;
- 3) scanned doctorate review;
- 4) receipt on payment for the cost of scientific article publication (after the editorial board acknowledge they take the article for publication).

After consideration and review the editorial board makes a decision to publish the article. An author is notified about editorial board decision by e-mail. Articles could be published only after editorial board acknowledgement about payment for publication.

Editorial board reserves the right to minor editing and cuts, keeping the results and author’s style.

REQUIREMENTS FOR PAPERS

- articles are published in Ukrainian, Russian and English;
- papers should be submitted in electronic version, Microsoft Word, font Times New Roman, letters height -14 pt, line spacing 1.5 computer interval. The paper size should be not less than 8 and no more than 16 pages;
- paper margins – on the left, on the right, on top and at the bottom -20mm, paragraph intend – 5mm;
- any information or statement in the paper including tables have to be supplied with references to the source of its origin. If they are the results of the author’s own research they should be accompanied with appropriate explanation data obtained;
- tables and figures should be placed after their first mentioning in the text.
- titles and numbers of tables are set on top left corner in boldface. Font data contained in the table should be - 12, line spacing - 1 computer interval;
- titles and numbers of figures are placed at the bottom on the left in boldface. Figures should be grouped and presented in spreadsheet format A-4 as a separate file, font -12.

STRUCTURE OF PUBLICATION

- the first line to the left – **UDC** – is given in boldface without intents and paragraphs;
- one line after UDC in the center – **full names of the authors** (surname, patronymic), academic degree and the title, position and full name of the employer(place of work), city, country (for foreign authors, contact phone numbers and e-mail addresses –written in boldface letters without intents and paragraphs;
- one line after the names of the authors – **paper title** in capital boldface letters without intents and paragraphs;
- one line after paper title –**summary** (not less than 6, no more than 12 lines) and keywords (up to 10 words) in Ukrainian – given in italics, font size – 10 pt Times New Roman. Line spacing – 1 computer interval;
- one line after key words – **the text of the article.**

All structural parts of the text in the paper (based on the requirements to the Decree of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine (HACU) 15.01.2003g. №7-05.1). have to be in bold.

- **introduction:** formulation of the problem in general, description of its relation to important scientific and practical tasks;
- **literature review:** analysis of recent research and publications dealing with the considered problem that are used by the author in the text; description of the unresolved aspects of the problem considered in the article;
- statement of the **article purpose**;
- **presentation of the main research data** with full justification of scientific results;
- **conclusions and prospects** for further research;
- **list of sources.**

ATTENTION! As far as the journal is included into the international bibliographic database, the list of references should consist of two parts: the list of sources and references.

THE LIST OF SOURCES should be presented in original language, designed according to HAC requirements. Examples of bibliographic description is given in the Bulletin of HAC of Ukraine, No3, 2008 (Form 23, pp. 9- 13) Links to the sources in the text are indicated with numbers in square brackets according to the numbering in the list of sources.

REFERENCES – list of sources transliterated in Roman alphabet and translated into English. If there are problems with reference design editors can help to solve them.

At the end of the article **author's paper (an abstract)** in English and Russian has to be attached. Author's paper should contain author's surname and initials, article title, brief article content (not less than 250-350 words) and key words. Translation into English and Russian has to be authentic (not machine). In case of difficulties with translation editors could be helpful.

External doctorate review should be attached to the article!

The number of coauthors should not exceed 3. Students' articles (in coauthor ship with the scientific adviser) are accepted for publication, though their number has not exceed 3 per issue. Selection is made on a competitive basis.

Along with the article **AUTHOR'S CERTIFICATE** with following information should be submitted*:

Surname, name, patronymic of the author(s)	
Article title	
Thematic section of the article	Choose from the following list: Macroeconomic research Economics and management of national economy Regional socio-economic research Economics of enterprises and industries Finance and banking Accounting and audit
Academic degree, academic title	
Place of work or studies, position	
and e-mail address	
Recipient (surname and initials and contact telephone number), town and number of Nova Poshta department to post the paper	
Additional hard copies of the publication (YES, number of copies/ NO)	

**in case the article is written in co-authorship, the information on each author should be given.*

The article, review, and the copy of payment receipt (after the editorial board acknowledge they take the article for publication) should be sent to e-mail: visnyk-ekon@uzhnu.edu.ua

ВНИМАНИЮ АВТОРОВ СТАТЕЙ!

ПОРЯДОК ПУБЛИКАЦИИ СТАТЕЙ В «НАУЧНОМ ВЕСТНИКЕ УЖГОРОДСКОГО УНИВЕРСИТЕТА. СЕРИЯ «ЭКОНОМИКА»

Для рассмотрения вопроса о публикации статьи в Научном вестнике Ужгородского университета. Серия «Экономика» необходимо отправить на e-mail редакции журнала (visnyk-ekon@uzhnu.edu.ua) следующую информацию:

- 1) статью (с оригинальными результатами исследований, которые не были опубликованы ранее в других изданиях);
- 2) авторскую справку;
- 3) отсканированную рецензию доктора наук;
- 4) квитанцию об оплате стоимости публикации научной статьи (после получения подтверждения от редакции о принятии статьи в печать).

После рассмотрения и рецензирования редакционная коллегия принимает решение о возможности публикации статьи. Автору по электронной почте отсылается соответствующее сообщение о принятии или отказе в принятии статьи в печать. Статьи включаются в текущий сборник только после получения редакцией подтверждения об оплате публикации.

Редакция оставляет за собой право на незначительное редактирование, сохраняющее при этом главные результаты и авторскую стилистику.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

- статьи публикуются на украинском, русском, английском языках;
- материалы статьи должны быть представлены в электронной версии Word, шрифт – Times New Roman, высота букв - 14 pt, расстояние между строками - 1.5 компьютерного интервала. Объем статьи - не менее 8 и не более 16 страниц;
- поля на странице: слева, справа, сверху и снизу - 20 мм, абзацный отступ - 5 мм;
- любая информация или утверждения, которые приводятся в статье, в т. ч. табличный материал, должны использоваться со ссылкой на источник их происхождения. Если они являются результатом собственного исследования, их также необходимо сопровождать соответствующими объяснениями по методологии получения данных;
- таблицы и рисунки необходимо размещать после первого упоминания в тексте.
 - номера таблиц проставляются сверху в правом углу полужирным шрифтом, а названия - по центру также полужирным шрифтом. Шрифт данных, которые содержатся в таблице, должен быть - 12pt, расстояние между строками - 1 компьютерный интервал;
 - названия и номера рисунков подаются внизу по центру полужирным шрифтом. Рисунки обязательно должны быть сгруппированы и представлены в формате А-4 отдельным файлом, шрифт - 12 pt.

СТРУКТУРА ПУБЛИКАЦИИ

- первая строка слева - **УДК** - приводится полужирными буквами, без отступов и абзацев;
- через одну строку от УДК по центру - **имена авторов** (полностью фамилия, имя, отчество), научная степень и звание, должность и полное название места работы, город, страна (для иностранных авторов), контактные телефоны и электронные адреса; - обозначаются полужирными буквами, без отступлений и абзацев;
- через одну строку от имен авторов по центру - **название статьи** - обозначаются большими полужирными буквами, без отступов и абзацев;
- через одну строку от названия статьи - **аннотация** (не менее шести и не более двенадцати строк) и **ключевые слова** (не более десяти) на украинском языке - приводится курсивом, размер шрифта - 10 pt *Italic Times New Roman*. Расстояние между строками - 1 компьютерный интервал;
- через одну строку от ключевых слов - **текст статьи**.

Все структурные части статьи (на основе требований Постановления Президиума ВАК Украины от 15.01.2003г. №7-05.1) должны быть выделены жирным шрифтом:

- **постановка проблемы** в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами;
- **анализ последних исследований и публикаций**, в которых начато решение данной проблемы и на которые опирается автор, выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящена статья;
- **формулирование целей статьи** (определение задачи);
- **описание основного материала исследования** с полным обоснованием полученных научных результатов;

- **выводы и перспективы дальнейших исследований** в данном направлении;
- **список использованных источников.**

ВНИМАНИЕ! В связи с тем, что журнал включен в международные библиографические-реферативные базы данных, список использованных источников должен состоять из двух блоков: ПЕРЕЧЕНЬ ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ и REFERENCES.

ПЕРЕЧЕНЬ ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ - источники подаются на языке оригинала, оформлены в соответствии с требованиями ВАК, примеры оформления библиографического описания приведены в Бюллетене ВАК Украины, №3, 2008 (Форма 23, с. 9-13)). В тексте ссылки на использованные источники обозначаются цифрами в квадратных скобках в соответствии с нумерацией в списке использованных источников. Размер шрифта - 14 pt Italic Times New Roman, а расстояние между строками - 1 компьютерный интервал.

REFERENCES - список использованных источников, транслитерированный в латинском алфавите и переведенный на английский язык. Размер шрифта - 14 pt Italic Times New Roman, а расстояние между строками - 1 компьютерный интервал. При наличии проблем с оформлением references редакция может помочь в их решении.

В конце статьи прилагается **авторский реферат статьи** на английском и русском языках (авторский реферат статьи должен содержать: фамилию и инициалы авторов, название статьи; краткое содержание статьи за структурными частями (250-350 слов) и ключевые слова. Размер шрифта - 10 pt Italic Times New Roman, расстояние между строками - 1 компьютерный интервал, абзацный отступ - 0,5 см. Перевод на английский и русский язык должен быть достоверным (не машинным). При наличии проблем с достоверностью перевода, редакция может помочь в их решении.

К статье следует добавить внешнюю рецензию доктора наук!

Количество соавторов должно быть не более 3-х. Принимаются также к печати научные статьи студентов (в соавторстве с руководителем), однако не более 3-х на один выпуск. Отбор осуществляется на конкурсной основе.

Вместе со статьей направляется **АВТОРСКАЯ СПРАВКА** в следующей форме*:

Фамилия, имя, отчество автора	
Название статьи	
Тематическая рубрика статьи	Выберите из следующего перечня ^x : Макроэкономические исследования Экономика и управление национальным хозяйством Региональные социально-экономические исследования Экономика предприятий и отраслей Финансы и банковское дело Бухгалтерский учет и аудит ^x тематические рубрики могут изменяться по решению редакционной коллегии.
Ученая степень, ученое звание	
Место работы или учебы, должность	
Адрес электронной почты	
Получатель (ФИО и моб. тел.), город и номер отделения Новой Почты для отправки издания	
Нужен ли дополнительный печатный экземпляр вестника (ДА, количество штук / НЕТ)	

* если авторов статьи более 1, то информация предоставляется по каждому автору отдельно.

Статью, рецензию и копию квитанции об оплате (после получения подтверждения от редколлегии о принятии статьи в печать) направлять на e-mail: visnyk-ekon@uzhnu.edu.ua